

Rahman ve rahim olan Allahın adıyla

TİCARET YAPMASINA İZİN VERİLEN BİR KÖLE İLE ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPILMASI

Ben dedim: Bir adam kölesine ticaret yapması için izin verdi ve sonra onun üzerinde hiçbir borcu olmadığı halde onunla özgürlük anlaşması yaptı. Bu anlaşma geçerli¹ olur mu, ne dersin? Evet dedi. Ben dedim: Ticaret yapması için kendisine izin verilmiş olan köle ile izin verilmemiş olan köle, onun üzerinde bir borç olmadığı zaman bunlar eşit midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer bu köle, üzerinde onun köle değerini kapsayacak kadar bir borcu olsa, böylece efendisi onunla bir özgürlük anlaşması yapsa, hâlbuki alacaklılar kayıp olup bu durumdan haberleri olmasa, sonra efendisi onunla anlaşma yaptıktan sonra bunu onlar öğrenseler, bu mesele hakkında kimin sözü geçerli olur, ne dersin? Alacaklıların bu anlaşmayı reddetme hakları vardır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, köle üzerinde bir borç² vardır; zira bu durum, köleliği ortadan kaldırır ve artık o onların borçları yüzünden satılmaz.

Ben dedim: Eğer alacaklılar buna (yani kölenin satılmamasına) rıza gösterip biz onun ancak çalışmasını istiyoruz derler ve mükatip (kölesi ile anlaşma yapmış olan sahibi) de bunu uygun görürse, bu caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer köle sahibi (yaptığı özgürlük) anlaşmasından dolayı bir ücret ve bedel alsaydı bu kimin hakkıdır, ne dersin? Bu, alacaklıların hakkıdır dedi. Ancak alacaklılar bu bedeli köle sahibine teslim ederlerse onun olur.

Ben dedim: Sahibi, alacaklıların haberi olmadan kölesi ile anlaşsa ve böylece köle anlaşma ücretinin hepsini ona verse, sonra alacaklılar bu durumu öğrense, sahibin teslim aldığı bu para kimin hakkıdır, ne dersin? Alacaklılar köle sahibinin anlaşmadan dolayı aldığı ücretin tamamını isterler. Eğer bu ücret onların alacaklarından daha fazla ise böylece alacaklılar³ muhayyerdirler: Eğer onlar isterlerse kölenin bedelini sahibine öderler ve köleyi borcun geri kalan kısmına tabi tutarlar ve artık sahibi köleden anlaşma ücreti talep etmez. Eğer alacaklılar isterlerse köleyi onun üzerinde⁴ kalan alacaklarına tabi tutarlar ve sahibini bırakırlar.⁵

¹ Metindeki “tecüzü” kelimesi esas nüshada böyledir. Bu kelime “M” ve “D” nüshalarında noktasız olarak gelmiştir.

² Metindeki “deynen” kelimesi nüshalarda “deynün” olarak gelmiştir. Doğrusu “deynen” şeklinde olmasıdır; çünkü o “enne”nin ismidir.

³ Metindeki “fehüm” kelimesi nüshalarda “fehuve” olarak gelmiştir ki, bu bir yanlışlıktır; doğrusu “fehüm”dur. Meseleyi Muhtasarda şöyle zikretti ve dedi ki, eğer mevla sözleşme ücretini alır sonra alacaklılar bunu bilirse onların onun bu aldığı sözleşme ücretini mevladan alma hakları vardır. İlh. Eğer onların alacaklarından bir şey kalırsa onların bunu mevlaya tazmin ettirme ve köleyi de geri kalan alacaklarına tabi tutma hakları vardır.

⁴ Metindeki “aleyhi” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Esas nüshada ve “D” nüshasında ise “aleyhim” olarak gelmiştir ki, bu bir yanlışlıktır.

⁵ Serahsi’nin Şerh-ul Muhtasar’ında (VIII, 47) şöyle denilmektedir: (Eğer mevla, sözleşme bedelinin tamamını veya bir kısmını kendisi alırsa, alacaklılar bu durumu sonra öğrenirse, onların bunu mevladan isteyip geri almaya

Ben dedim: Adam, ticaret için kendisine izin verilmiş olan kölesi ile hürriyete kavuşturma anlaşması yaptığı zaman köle üzerinde onun kölelik değerini kapsamayan bir borç vardır; bunun anlaşma yapması caiz midir? Hâlbuki alacaklılar buna izin vermekten kaçınmakta ve kendi alacaklarını talep etmektedirler, ne dersiniz? Hâkim bu anlaşmayı reddeder ve bu köle⁶ (borcu için) satılır, dedi. Ancak köle adına mevlası bu borcu öderse (satılmaz). Ben bu borç az olsa bile böyle mi dedim? (Evet) az olsa bile, dedi.

Ben dedim: Eğer köle sahibi kölenin borcunu alacaklılara ederse bu anlaşma caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Böylece köle sahibi, onun için ödediği borcu köleden⁷ talep eder mi? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu onun hürlük anlaşmasına daha uygundur.

Ben dedim: Eğer sahibi kölenin borcunu ödemekten kaçınırsa, mükatep köle⁸ de üzerimdeki borcun hepsini acele ödemem gerekir derse, hâkim bu anlaşmaya cevaz verir mi ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Sahibi onunla üzerinde borcu olduğu halde anlaşmadı mı? Çünkü dedi, anlaşma yapan (sahibi) bu borcu ödediği zaman bu anlaşma caiz olur. Artık o, onun üzerinde sanki bir borç yokmuş gibi anlaşma yapmış olur.

Ben dedim: Eğer sahibi üzerindeki borcun onun köle değerini kapsadığı bir halde onunla anlaşma yaparsa, böylece köle de alacaklılar kendisine geldiğinde ben borcumun hepsini size en acele bir şekilde ödeyeceğim dese, o bunu yaptığı zaman mükatep anlaşması caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Bir adam, , onun üzerinde kendi cariyelik değerini kapsayan bir borcu olduğu halde ticaret yapmaya izin verdiği cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptı. Böylece cariyeye anlaşmalı halde iken bir çocuk doğurdu. Sonra alacaklılar gelip bu anlaşmaya cevaz vermekten kaçındılar.

hakları vardır.) Çünkü alacaklıların, kölenin kazancı üzerindeki hakları, mevlanın hakkından daha önce gelir. Bu sebeple alacaklıların hakkı bulunduğu müddetçe kölenin kazancından mevlaya bir şey verilmez. Fakat köle yaptığı sözleşme bedelinin hepsini ödemiş ise, şart yerine getirildiği için, özgürlüğüne kavuşmuş olur. Bu aynen şuna benzer: Eğer mevla bu köleyi azat etmiş olsa, onun borçlu olması, mevla tarafından gerçekleştirilen bu onu özgür kılma işleminin geçerli olmasına bir engel teşkil etmez. (Eğer alacaklıların hala bir miktar alacağı varsa onların, mevlaya kölenin değerini ödetme hakları vardır.) Çünkü kölenin çıplak mülkiyetinin değeri, alacaklıların hakkı olur. Hatta onlar, köleyi bu alacaklarına karşılık olarak da satabilirler. Yalnız mevla, köleyi azad etmek suretiyle alacaklıların onu satma hakkını ellerinden aldığı için kölenin değerini onlara öder. (Sonra onlar geri kalan alacaklarını köleden isteyip alırlar). Çünkü borç kölenin zimmetinde bulunmaktadır ve onun zimmeti kendisinin azad edilmesiyle birlikte daha da kuvvetlenmiştir. (Artık mevla, bu durumda köleden sözleşme bedelini istemez). Çünkü mevla, kendi kazancından sözleşme bedelini ödeyecek diye kölesi ile anlaşma yaptığı zaman o kölenin kazancının borcuna gittiğini biliyordu. Şu halde o, bu sözleşme bedelini borca bağlanmış olarak tahsil ederken buna razı olmuş demektir. Zira kölenin kazancından bir pay sahibi olması dolayısıyla mevla, köleyi, kendisinin bir hakkı (ve alacağı) olarak bu sözleşme bedelini (kendi şahsına) ödemekle yükümlü kılar. Burada ise mevla, kölesinin elde ettiği kazanç borcuna giderken onu bu hakkı ödemekle yükümlü tutmuştur. İşte böylece alacaklılara ödeme yapılırken mevlaya da sözleşme bedeli verildiği zaman burada eşitlik gerçekleşmiş olur. -İlh.

⁶ Metindeki “li haza’l abdi” kelimesi nüshalarda böyle gelmiştir. Bu kısım Muhtasar’da zikredilmemiştir. Bu kelimenin doğrusu “haza’l abdü” olmalı.

⁷ Metindeki, “el-mükateb” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “el-mükatebetü” şeklinde gelmiştir ki, bu bir yanlışlıktır.

⁸ Metindeki “el-mükateb” kelimesi yerine “D” nüshasında “el-abdü” kelimesi gelmiştir.

Bu suretle hâkim de anlaşmalı cariyeyi tam cariyeliğe geri çevirdi.⁹ Eğer sahibi onun bu borcunu¹⁰ ödemezse çocuğu, borcu için kendisi ile beraber satılır mı, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer annede borcu ödeme sözü varsa alacaklıların cariyeye sahibine gitme hakları var mıdır, ne dersin? Hayır dedi.

Ben dedim: Eğer adam, üzerinde bir borç olduğu halde ticarete izin verdiği cariyesi ile özgürlük anlaşması yapsa, böylece o bu anlaşma içinde iken bir çocuk doğursa ve sonra anne ölse sonra da alacaklılar da gelseler, bu çocuğun durumu ne olur, ne dersin? Çocuk köleliğe çevrilir ve alacaklılar için satılır.¹¹ Ancak sahibi, annesinin üzerindeki olan borcu öderse, satılmaz. Ben dedim: Eğer çocuk, ben borcu hemen ödeyeceğim derse, şayet o bunu yaparsa özgürlük anlaşması caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, çocuk annesi mesabesinde.

Ben dedim: Adam, üzerinde bir borcu olduğu halde ticaret yapmaya izin verdiği bir cariyesi ile anlaşma taptığı zaman, böylece o bu anlaşmalı halde iken bir çocuk doğursa ve bu suretle bu anlaşmayı yapan cariyeye, alacaklılar onun bu çocuğu hakkında bir bilgi sahibi olmadan önce o borcu ödemiş olsa¹² bu cariyeye ve çocuğu azat edilebilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bu borç, cariyenin vazifesi olur mu? Evet, dedi. Ben dedim: Bu borçtan çocuk herhangi bir şey üstlenir mi¹³ ne dersin? Evet, dedi. Eğer dilerlerse borcu anneye tabi kılarlar ve bu alacaklılar bu mükatep cariyeden tahsil edecekleri alacaklarını sahibinden de alabilirler. Eğer cariyenin değeri borcundan daha fazla ise alacaklılar bu konuda muhayyer olurlar.¹⁴ Dilerlerse annenin değerinden geri kalan kısmı sahibine¹⁵ öderler. Dilerlerse anneyi bunun hepsine tabi kılarlar ve dilerlerse çocuğu tabi tutarlar. Fakat çocuğu değerinden daha fazla bir fiyatla almazlar. Ben dedim: Eğer anne mükatep cariyenin ödemesinden sonra ölürse bundan çocuğa bir şey tabi tutulur mu, ne dersin? Evet dedi, ona kendi değerinden ve borçtan daha az olanı tabi tutulur. Çünkü o henüz onun çocuğu, o da onun annesidir. Ben niçin dedim? Zira borç dedi, ancak annenin üzerindedir. O sebeple anne azat edildikten sonra bundan ona ancak değeri kadar bir şey tabi tutulur.

⁹ Metindeki “fe raddeha” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise “feradde” olarak geldi.

¹⁰ Metindeki “ed-deyne” kelimesi “M” ve “D” nüshalarından böyledir. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

¹¹ Metindeki “li’l-ğurama” kelimesi nüshalarda “el-ğurama” olarak gelmiştir ki, bu bir yanlışlıktır. Doğrusu ise “li’l-ğurama” şeklindedir.

¹² “Bu suretle bu anlaşmayı yapan cariyeye...” den buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüş, buraya ise “M” ve “D” nüshalarından ilave edilmiştir.

¹³ Metindeki “hel” kelimesi esas nüshadan düşmüş, buraya “M” ve “D” nüshalarından ilave edilmiştir.

¹⁴ Serahsi Şerh-ul Muhtasar’da (VIII, 48) şöyle dedi. (Alacaklılar geriye kalan borç için dilerlerse cariyeye, dilerlerse çocuğa müracaat ederler. Çünkü alacaklıların hakkı, borcun cariyeye yüklenmesinden sonra doğması sebebiyle çocuğun değerine bağlıdır. Sen biliyorsun ki, çocuk, onların alacaklarına karşılık satılabilir. Bu değer, azad edilmesi sebebiyle çocuğun üzerinde saklı tutulmuştur. Böylece onlar dilerlerse alacaklarına karşılık onu satabilirler. (Fakat onlar ondan ancak değeri kadar alabilirler.)

Çünkü borcun çocuğun üzerine vacip olması, değerinin kendisinde saklı tutulması sebebiyledir. Dolayısıyla alınacak miktar bu ölçü ile takdir edilir. Eğer onlar isterlerse alacaklarının hepsi için cariyeye başvururlar. Çünkü cariyenin zimmeti, özgürlüğüne kavuşmasıyla daha da kuvvetlenmiştir. Alacaklıların efendiye çocuğun değerini ödetme hakları yoktur. Zira efendi bu çocuk üzerinde bir emek harcamış değildir. Zaten çocuk ancak özgürlük anlaşması sebebiyle annesine tabi olarak azat edilmiş bulunmaktadır. Eh.

¹⁵ Metindeki “li’s seyyidi” kelimesi nüshalarda böyledir; doğrusu ise “es-seyyidi” şeklindedir.

Ben dedim: Cariye iki kişi arasında (ortak)dır. Böylece onlardan birisi ona ticaret yapmasına izin veriyor.¹⁶ O da bu suretle bir borca giriyor. Sonra ona izin vermeyen ortak da onun kendisi ile yarısını özgürlük anlaşması yaptı. Bu caiz olur mu? Hâlbuki o bu anlaşmayı ortağının müsaadesi ile yapmıştı ve alacaklılar da gelip şöyle dediler: Biz, mal karşılığında yapılmış olan bu anlaşmayı tasvip etmiyoruz, ne dersin? Caiz olmaz, dedi.¹⁷ Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, alacaklıların¹⁸ bu cariye'nin yarısını satma hakları vardır. Her ne kadar onun ortağı izin vermiş olsa bile onun bunun yarısı hakkında özgürlük anlaşması yapmaya hakkı yoktur. Zira ortağa ait olan yarı hisse alacaklılarındır.¹⁹ Ben dedim: Eğer alacaklılar buna rıza gösterirlerse ve biz cariye'nin çalışmasından razıyız derlerse caiz olur mu, ne dersin?²⁰ Evet, dedi. Ben dedim: Cariyeye ticarete izin vermemiş olan ortak onunla özgürlük anlaşması yapsa ve cariye'yi tutsa²¹ onun bundan olan hissesi azat edilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer bundan sonra alacaklılar gelse anlaşma yapan kimse üzerinde onların bir hakkı olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Onlar onun aldığı'nın yarısını ondan isterler. Anlaşmayı yapan da ikinci olarak bunu mükatep cariye'den ister. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun cariye'den aldığı şey, ancak alacaklıların olur. Sen biliyorsun ki, cariye, üzerinde bir borcu olduğu halde özgürlük anlaşması yapılmadan önce bir mal kazansa, bu kazandığı malın yarısı²² kendi borcunu ödemeye gider. Eğer cariye'nin üzerinde bir borç bulunmasa, onun aldığı şeyin yarısı da ortağının'dır. Ben dedim: Eğer o, ortağının müsaadesi ile ve onu teslim alması için onun emriyle, cariye ile özgürlük anlaşması yaparsa alacaklıların onun üzerinde bir hakları olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: İki adam arasında (ortak olan) bir köleye onlardan birisi ticaret yapmaya izin veriyor. Böylece köle üzerine bir borç alıyor;

¹⁶ Metindeki “fe yezenu” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise “fe yehuze” olarak gelmiştir ki, bu bir yanlıştır.

¹⁷ Metindeki “kale” kelimesi nüshalardan düşmüştür. Fakat Muhtasarda vardır. Çünkü orada “kale lehum zalike” ifadesi vardır.

¹⁸ Metindeki “li'l ğuramai” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” nüshalarında ise “el-ğuramai” şeklinde gelmiştir ki, bu doğru değildir.

¹⁹ Muhtasarda ve onun Serahsi Şerhinde (s. 48) şöyle denilmektedir. (İki adam arasında ortak olan bir cariye'ye ortaklardan birisi ona ticaret yapma izni verdi. Böylece o, bir borç üstlendi. Sonra diğer ortak arkadaşının müsaadesi ile kendi payı üzerinden cariye ile özgürlük anlaşması yaptı. Böylece alacaklılar, buna olur vermektan kaçındılar. Zaten onların buna hakları vardır). Çünkü alacaklılar, kendi alacakları için ticaret izni veren ortağın hissesini satma hakkına sahiptirler. Diğer yarı hissede mükatebe akdinin bağlayıcı olması halinde bu hakkın onlar aleyhine iptali söz konusudur. Çünkü bir kısmı ile özgürlük anlaşması yapılmış olan köle artık satılamaz. Zira ortağın izni, alacaklıların hakkı konusunda muteber değildir. Çünkü alacaklıların ortağın hissesi üzerindeki hakları, onun kendi hakkından önce gelir. Dolayısıyla onun verdiği izin yokmuş gibi kabul edilir. (Eğer alacaklılar buna razı olurlarsa caiz olur). Çünkü buradaki engel, onların haklarıdır. (Eğer alacaklılar orada hazır bulunmazlarsa böylece Efendi sözleşme bedelini alıncaya kadar alacaklılar hazır bulunmazlarsa şart gerçekleştiği için köle onun hissesi oranında özgürlüğe kavuşur (Alacaklılar da efendinin cariye'nin kazancından aldığı'nın yarısı ile izin veren kimsenin payına düşen hissenin yarısını alırlar ki, zaten bu onların alacaklarına karşılıktır. Sonra bu anlaşmayı yapan kişi, sözleşme bedelini cariye'den isteyip alır). Çünkü sözleşme yapan ortağın cariye'nin kazancındaki payı, cariye'ye teslim edilmiştir. Bu sözleşme bedelinin tamamı cariye tarafından efendiye verilmemiştir. Böylece bu ortağın kazançtan olan hakkını cariye'ye muraceat ederek onun elinden alma hakkına sahiptir. Eh. s. 49.

²⁰ Metindeki “e raeyte” kelimesi esas nüshadan düşmüştür. Fakat o, “M” ve “D” nüshalarında vardır.

²¹ Metindeki “ve ehaze” kelimesi “D” nüshasında “ve yehuzü” olarak geldi.

²² Metindeki “nisfu zalike” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “zalike nisfu” olarak geldi.

diğer ortağın ondan kendi hissesini alma²³ hakkı var mıdır, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer bu cariye iki adam arasında (ortak) olsa, böylece onlardan birisi ona ticaret yapmaya izin verse, o da bir borç üstlense, sonra bir çocuk doğursa, sonra alacaklılar gelse, bu alacaklılar için onun çocuğu üzerinde bir yol (bir hak) var mıdır, ne dersin? Evet, dedi. Eğer cariye sahibi onun üzerinde olan borcunu öderse öder; yoksa onun bu cariyedeki ve çocuğundaki hissesi satılır böylece alacaklılara tam olarak ödemeleri yapılmış olur.

Ben dedim: Bir adamın ticarete izin verdiği bir kölesi var olup onun üzerinde bir borç vardır. Ticarete izinli olan köle, onun kölesine ticaret yapması için izin verdi. Böylece o üzerine bir borç yüklendi. Sonra mevla, birinci kölesi ile²⁴ özgürlük anlaşması yaptı. Böylece mükatep köle ona ödemede bulundu. Onun birinci izinli kölesinin alacaklılarının onun diğer izinli kölesi üzerinde bir hakkı var mıdır, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun alacaklıları²⁵ alacaklarını alıncaya kadar buna daha çok hak sahibidirler. Böylece bir şey artarsa o da evvelkinin alacaklılarının²⁶ olur.

Ben dedim: Ticaret yapmasına izin verilen bir cariye, borçlu olduğu halde, bir çocuk doğurdu. Sonra sahibi, cariyenin çocuğu ile özgürlük anlaşması yaptı. Sonra alacaklılar geldi. Onların bu anlaşmayı reddetme hakları var mıdır? Eğer dedi, sahibi borcu öderse veya anne de bu borcu ödemeye yeterse, bu anlaşma caizdir. Eğer mevla bir ödemede bulunmazsa veya annede de verdiği sözü yerine getirme gayreti yoksa bu özgürlük anlaşması batıl olur. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, alacaklıların mallarından bir şey²⁷ eksik kalmışsa, kız çocuğu bu konuda satılabilir. Böylece sahibi için onunla anlaşma yapması caiz olmaz. Ben dedim: Eğer sahibi cariyeyi azat etmiş olsa ve annesi de borcu ödemeye yetmemiş olsa, o cariyenin değerini öder mi? Evet, dedi.

Ben dedim: Sahibi dar gelirli olduğu zaman alacaklılar, geri kalan borç için kız çocuğunun çalışmasını isteme hakları var mıdır, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Borç onun annesinin üzerindedir! Çünkü dedi, borç onun annesi ile birlikte kendisinin boynunun borcudur. Sen biliyorsun ki, o (kız çocuğu) ve annesi borç için birlikte satılırlar.

Ben dedim: Bir adam cariyesine²⁸ ticaret yapması için izin verdi. Cariye özgürlük anlaşması yaparak borçlandı ve o bu anlaşmalı halinde bir çocuk doğurdu. Sonra sahibi onun bu çocuğunu azat etti. Onun bu azadı caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer alacaklılar gelip²⁹ böylece anlaşmayı reddederlerse ve onların lehine anne satılsa ve onlar için annede bu borcu ödeme sözü bulunmasa sahibi çocuğun bedelini

²³ Metindeki “hel li'l-ahari en yesteğille” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise “hel yeşteğillü li'l-ahari” olarak gelmiştir.

²⁴ Metindeki “abdühu el-evvelü” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında “el-abdü el-evvelü” olarak gelmiştir.

²⁵ Metindeki “ğuramaehu” kelimesi nüshalarda “ğuramaü” olarak gelmiştir.

²⁶ Metindeki “li ğuramai” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında li'i-ğuramai” olarak geldi. Bu bir şey değildir.

²⁷ Metindeki “Ma” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

²⁸ Metindeki “li emetin” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

²⁹ Metindeki “”in cae el-ğuramaü” cümlesi, “D” nüshasında “cau el-ğuramae” olarak gelmiştir.

tazmin eder mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, borç hep birlikte onların boyunlarındadır. Sen bilirsin ki, eğer annenin azadıyla³⁰ çocuk azat edilmemiş olsaydı, o borç için annesiyle birlikte satılırdı.

Ben dedim: Bu adam, ticaret yapmak için izin verdiği cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptı. Böylece o anlaşmalı halinden önce onun üzerinde bir borç³¹ bulunmaktaydı. Anlaşmalı durumunda da bir borç daha üstlendi. Sonra ilk alacaklılar gelip böylece bu anlaşmayı reddettiler. Onlar bedele hep birlikte iştirak ederler mi ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer bu adam cariyesine ticaret yapmaya izin verirse, böylece o da bir borç edinirse sonra o bununla özgürlük anlaşması yaparsa böylece cariye anlaşmalı durumunda bir çocuk doğurursa böylece çocuk gençlik çağına gelip alıp satar ve üzerine bir borç alırsa sonra ilk alacaklılar gelip annesi cariyeleşme çevirirlerse çocuğun hali ne olur, ne dersin? Anne dedi, alacaklılar ve kendi alacaklıları için satılır. Çocuk da annesinin alacaklıları için değil, özel olarak kendi alacaklıları için satılır. Ben dedim: Çocuk annesi mesabesinde olduğu halde evvelkiler için bir şey-hak niçin olmamaktadır ve hâlbuki annesinin üzerindeki borç da her ikisinin boyunlarında birlikte olan bir şeydir? Çünkü dedi, çocuğun kendisinin borcu annesinin borcundan önce gelir.

Ben dedim: Bir adam cariyesine ticaret yapması için izin verdi. Böylece o da bir borç edindi. Sonra o, bir çocuk doğurdu. Böylece mevla ticaret için ona da izin verdi. Sonra cariyenin oğlu altı, sattı ve ödemesi gerekli borç edindi. Onun bu borcu ödemesi gerekir mi ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o annesi mesabesindedir. Ben dedim: Eğer anne satılıp da ancak onun bedeli borca yetmezse böylece çocuk bedeli kendisine verilecek kimse için satılır mı, ne dersin? O dedi, annesinin değil, kendi alacaklıları için satılır.

Ben dedim: Bir adam ticaret yapmaya izin verdiği iki kölesi ile onların üzerinde bir borç bulunduğu halde özgürlük anlaşması yaptı. Böylece sahipleri, bunlarla bir tek anlaşma yaptı ve bunların taksit ödemeleri de bir oldu.³² Bunların üzerindeki borç onların köle olarak değerlerini de kapsamaktadır. Böylece bunların birisi kayboldu ve alacaklılar gelip³³ orada bulunan köleyi aldılar. Bu alacaklıların bunu köleye geri çevirme³⁴ hakları var mıdır, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, diğer köle kaybolmuştur, hâlbuki özgürlük anlaşması tekdir. Zira bu ikisi beraber azat edilirler ve yine beraber aciz kalıp ödeyemezler. Sen biliyorsun ki, eğer kaybolan köle gelip ödeme yapsa diğeri de onunla beraber azat edilir. Ben dedim: Böylece alacaklılar, orada hazır bulunan bu köleye nasıl bir muamele yaparlar? Onun üzerinde bulunan borcu için kölenin çalışmasını isteyebilirler, dedi. Böylece alacaklılar onun anlaşma

³⁰ Metindeki “bi itkîha” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

³¹ Metindeki “deynün” kelimesi esas nüshadan düşmüştür. O “M” ve “D” nüshalarından ilave edilmiştir.

³² “ve bunların taksit ödemeleri de bir oldu” cümlesi esas nüshadan düşmüştür. Bu “M” ve “D” nüshalarından ilave edilmiştir.

³³ Metindeki “fe cae” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise bunun yerine “fi” kelimesi gelmiştir ki, bu bir yanlışlıktır.

³⁴ Metindeki “en yerudduuhu” kelimesi esas nüshada “en yeruddu” olarak, “M” ve “D” nüshalarında “en yeruddühu” şeklinde geldi. Bunun doğrusu ise “en yerudduuhu” şeklindedir.

adına ödediğini almaya daha çok hak sahibi olurlar. Ben dedim: Böylece alacaklılar bu iki kölenin bedelini sahibine³⁵ ödeyebilirler mi? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun bunlar hakkındaki azadı³⁶ henüz geçerli değildir.³⁷ Zira onlar ikisi bir araya geldikleri zaman köleliğe geri dönerler. Fakat alacaklılar dilerlerse, orada hazır olan kölenin değerini ona tazmin edebilirler.³⁸ Çünkü o³⁹ onlara onun satılması için bir engel teşkil etmektedir.⁴⁰ Böylece alacaklıların kayıp olan kölenin değerini ona tazmin etme hakları yoktur.

Ben dedim. Bu iki kölenin her ikisi bir araya gelseler, böylece alacaklılar, onlardan sadece birisinin özgürlük anlaşmasını kabul edip⁴¹ diğerini kabul etmeseler, onlar bu kabul ettiklerini değil de kabul etmediklerini köleliğe geri çevirebilirler mi? Onların dedi, bu anlaşmasını kabul etmedikleri köleyi⁴² köleliğe geri çevirme hakları yoktur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu ikisinin özgürlük anlaşmaları birdir. Bu sebeple onlar ancak⁴³ ikisi birlikte çevrilirler ve yine ancak ikisi birlikte azat edilebilirler.

MÜKATEP (ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPMIŞ) KÖLENİN MİRASI

O dedi: Muhammed b. el-Hasen bize Ebu Hanife, Hammad, İbrahim, Ali ve Abdullah yoluyla Şüreyh'in şöyle dediğini haber verdi.⁴⁴ Mükatep köle öldüğü ve bir takım mal ve mirasçılar bıraktığı zaman özgürlük anlaşmasıyla kararlaştırdıkları şeyi mevlaya öder⁴⁵ geri kalan mallar da mirasçılarının olur.

³⁵ Metindeki "el-mevla" kelimesi esas nüshada "li'l-mevla" olarak geldi ki, bu yanlıştır.

³⁶ Metindeki "itakahu" kelimesi esas nüshada "itakatün" olarak gelmiştir.

³⁷ Metindeki "lem yercı" kelimesi "D" nüshasında böyledir. Hâlbuki o esas nüshada ve "M" nüshasında "lem yecüz" şeklinde gelmiştir.

³⁸ Metindeki "daminuhu" kelimesi Muhtasar ve Şerhinde böyledir. Nüshalarda ise "daminu" olarak geldi.

³⁹ Metindeki "li ennehu" kelimesi esas nüshada ve "M" nüshasında böyle, "D" nüshasında ise "li enne" olarak gelmiştir ki, bu doğru değildir.

⁴⁰ Metindeki "meneahum" kelimesi Muhtasarda böyledir. Üç nüshada ise "meneahu" olarak gelmiştir ki, bu bir yanlıştır.

⁴¹ Metindeki "fe ecazu" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise "fahtara" olarak geldi.

⁴² Metindeki "ellezi" kelimesi iki nüshada "ed-din" olarak, "D" nüshasında "elleziyne" şeklinde gelmiş, bunun doğrusu ise benim yazdığım gibi, "ellezi" şeklindedir. Muhtasar ve Şerhinde şöyle denilmektedir. (Eğer iki köle hazır olsalar, böylece alacaklılar onlardan birisinin anlaşmasını kabul etseler, diğerini köleliğe çevirmeye hakları yoktur.) Çünkü onların anlaşmaları birdir. Böylece onların birisi hakkındaki akde cevaz vermeleri diğeri hakkında da cevaz olur. Eh. s. 50

⁴³ Metindeki "illa" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Bu kelime esas nüshadan düşmüştür.

⁴⁴ Bu haberi İmam Muhammed Kitab-ül Asar'ında (s. 117) tahric etti. Ebu Hanife bize Hammad, İbrahim, Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Mesud ve Şüreyh yoluyla haber verdi. Bunlar şöyle dediler. Mükatep köle öldüğü ve yeteri kadar mal bıraktığı zaman onun bu bıraktığı maldan anlaşmasından geri kalan üzerindeki borcu kadar alınır ve böylece bu mevlasına verilir ve diğer maldan geri kalanlar da mükatep kölenin varislerinin olur. Muhammed biz bunu alıyoruz ve bu Ebu Hanife'nin görüşüdür, dedi. Bu haberi Ebu Yusuf da Asar'ında (s. 190) rivayet etmiştir. Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Hammad, İbrahim, Ali, Abdullah b. Mesud ve Şüreyh yoluyla rivayet etti; onlar ölüp de yeteri kadar mal bırakan mükatep köle hakkında şöyle dediler. Bu maldan anlaşmadan geri kalan borcu ödenir ve bundan geri kalan da miras olarak varislerine kalır. Eh.

⁴⁵ Metindeki "ıla el-mevla" kelimesi "M" nüshasında böyledir. Esas nüshada ise "ıla el-mükateb el-mevla" olarak gelmiştir ki, bu bir tahriftir.

Ben dedim: Mükatep köle, hür varislere sahip olduğu halde öldüğü zaman yeteri kadar mal bıraktığında onun üzerinde anlaşmasından bir borç bakiyesi kalmış ise bu konudaki görüş nedir, ne dersiniz? Sahibi, onun bıraktığı maldan sözleşmeden kalan borcu kadar alır, bundan fazlası ise varislerinin olur. Ben dedim: Mükatep köle azat edilir mi? Evet, dedi. Ben dedim: Bu mükatep kölenin hür olarak evlendiği hür olan karısından hür çocukları vardır. Onun bu çocuklarının velası⁴⁶ devam eder mi? Evet dedi.

Ben dedim: Mükatep köle, anlaşmalı iken kendisinin bir cariyesinden olma bir oğlu ve bundan başka bir de hür çocuklar bırakmış olduğu halde öldü ve bir takım mal da bıraktı. Ona kimler varis olur, ne dersin? Mevla onunla anlaşmasından geri kalanı alır. Onun mirası onun hür çocukları ile onun anlaşmalı zamanında doğan çocukları arasında olup⁴⁷ (paylaştırılır), dedi. Ben dedim: Onun sözleşmeli halinde doğan çocukları niçin köledirler? Çünkü (dedi), o azat edilmiştir ve onun azat edilmesi sebebiyle birlikte⁴⁸ sözleşmeli halinde doğan oğlu da azat olmuştur. Sen biliyorsun ki, mevla anlaşma bedelini her nerede teslim almış ise mükatep köle hemen orada hür hale gelir ve çocukları da onunla beraber hür hale gelip ona mirasçı olurlar.⁴⁹

Ben dedim: Eğer mükatep köle, bir borç ve bununla beraber anlaşmasına yeter bir mal bırakırsa bu oğlunun durumu ve güç yetiremediği borç ne olur, ne dersin? Babasının⁵⁰ anlaşmalı halinde iken doğan bu çocuk dedi, babasının üzerinde anlaşmadan kalan borcu için çalışır. Ben dedim: Eğer oğul bunun için çalışıp böylece onu öderse azat edilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bundan sonra onun babasının borcu çıkarsa bu konudaki görüş nedir, onun⁵¹ kendisiyle beraber olan hür kardeşleri de vardır, ne dersin? Onun anlaşma bedeli için çalışan oğlu bu babasının borcu için çalışmasından dolayı bir talepte bulunmaz, dedi. Babasının⁵² bırakmış olduğu mal, onun kendisi ile kardeşleri arasında miras olur. Ben, o kendi çalışmasında niçin bir talepte bulunamaz dedim? Çünkü (dedi), o kendisi zaten babasının⁵³ bir malıdır. Onun kazandığı da ödediği de babasının malıdır.⁵⁴

Ben dedim: Bir mükatep köle üzerinde bir borç bulunduğu halde öldü, hür çocuklar ve yeteri kadar mal bıraktı. O bir adama vasiyet etti ve

⁴⁶ Vela: Efendisinin, azat ettiği köle ve cariyesi ile olan münasebeti ve onlar üzerindeki hakkı demektir. Vela, irse sebep olmaya elverişli bir hükmi yakınlıktır. 1. Yapılan iyilik; köle azadı bu kabildendir. 2. Akid. (çev.)

⁴⁷ Metindeki “ve yekunü” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise “ve kad yekunü” şeklinde gelmiştir.

⁴⁸ Metindeki “bi itkihi” kelimesi esas nüshada “yutikuhu” şeklinde gelmiştir ki, bu yanlıştır. Doğrusu “M” ve “D” nüshalarında olduğu gibi “bi itkihi” şeklinde olmalıdır.

⁴⁹ Metindeki “veresetehu” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “vereseten” olarak geldi.

⁵⁰ Metindeki “ebihî” kelimesi nüshalarda “ibnihi” olarak gelmiştir. Doğrusu “ebihî” şeklindedir.

⁵¹ Metindeki “lehu” kelimesi esas nüshadan düşmüştür.

⁵² Metindeki “ebuhu” kelimesi “M” ve “D” nüshasında böyledir. Esas nüshada ise “ebevahu” olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır.

⁵³ Metindeki “ebihî” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “ibnihi” şeklinde geldi. Bu yanlıştır.

⁵⁴ Metindeki “ebihî” kelimesi esas nüshada ve “M” nüshasında “ibnihi” olarak, “D” nüshasında da noktasız olarak gelmiştir. Doğrusu ise “ebihî” şeklindedir.

bir kölesinin hürlüğü de kendi ölümüne bağladı.⁵⁵ Bu konudaki görüş nedir, ne dersin? Onun bu vasiyeti ve ben öldüğüm zaman sen hürsün demesi batıldır. Mevlası sözleşmede geri kalanı alır, bundan artan malı da varislerine kalır. Ben, mükatep kölenin vasiyeti niçin iptal oldu dedim? Çünkü o, köle mesabesinde, dedi.

Ben dedim: Bir mükatep köle üzerinde bir borcu olduğu halde öldü ve yeteri kadar da bir mal bıraktı. Bu konudaki görüş nedir, ne dersin? Önce borçtan başlanır; böylece o ödenir. Sonra mevla, bu işlemde sonra anlaşma bedelinden kalan alacağını alır ve bundan geri kalan malı da miras olarak varislerine kalır.

Ben dedim: Eğer mevla, ona anlaşmalarında bir borç yüklemiş ise bu konudaki görüş nedir, ne dersin? Önce yabancıların borcundan başlanır; böylece onlara ödeme yapılır. Sonra mevlaya ödeme yapılır. Sonra mevla, bu işlemde sonra anlaşma bedelinden kalan alacağını alır ve bundan geri kalan malı da varislerinin olur, dedi. Bu durum onun bütün bunlara yetecek kadar bir mal bıraktığı zaman olur. Eğer o ancak yabancıların borcundan sonra anlaşma bedeline yetecek kadar veya mevlaya olan borç kadar bir mal bırakmışsa, böylece mevlaya olan borç ödenmeden önce anlaşma bedeli ödenir. Çünkü böylece biz, ödemeye önce borçtan başlarız; zira mükatep ölmüş özürle hale gelmiş ve bu suretle mevlanın alacağı da hükümsüz duruma düşmüştür.

Ben dedim: Eğer o, ancak borç miktarı kadar bir şey bırakmışsa, bu bıraktığı maldan mevla için bir hak var mıdır, ne dersin? Hayır, dedi, fakat bu bırakılan mal, alacaklılar içindir. Ben dedim: Alacaklılarla beraber mevla onun bu borcu sebebiyle mükatep kölenin bıraktığı mala niçin ortak olmuyor? Çünkü dedi, o mevlanın kölesidir; bu nedenle o, borç sebebiyle alacaklılar ile beraber (onun malına) ortak olmaz.

Ben dedim: Kardeşi veya hür olan babası öldüğü zaman mükatep köle mirasçı olur mu, ne dersin? Mükatep köle mirasçı olamaz, dedi. Çünkü o⁵⁶ köle mesabesinde, Ben dedim: O öldüğü zaman ona mirasçı olurlar mı? Evet, dedi. Mevlası, anlaşma bedelinden kalan bakiyesini ondan alır.⁵⁷ Geri kalan mal da ona mirasçı olan insanların en yakını kimseler için olur.

Ben dedim: Bu mükatep köle, özgürlük anlaşması yaptığı bir kölesi bulunduğu halde öldüğü zaman onun bu anlaşmalı kölesi varislerine miras olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Onun bıraktığı bütün mallar ve bir kimse üzerinde bulunan bir alacağı göz önüne alınır. Onun mükatep kölesi, mevla, anlaşma bedelinden arta kalan alacağını teslim aldıktan sonra, varisleri için miras olur. O, bu konuda aynı onun mesabesinde.

Ben dedim: Mükatep cariye, bir kız çocuğu doğurduğu zaman ve onun çocuğunun bir cariyesi doğsa ve bir de oğlu olsa sonra bu mükatep köle ölse ve yeteri kadar mal bıraksa, bu konuda görüş nedir, onun çocuğundan başka bir mirasçısı da yoktur, ne dersin? Mevla anlaşma

⁵⁵ Azat olması mevlanın ölümüne bağlanmış bulunan köleye “müdebber” denir. (çev.)

⁵⁶ Metindeki “li ennehu” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat esas nüshada bunun yerine “illa” kelimesi gelmiştir.

⁵⁷ Metindeki “yehuzü” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında “yehuzühu” olarak geldi. Doğrusu esas nüshadakidir.

bedelinden geri kalanı alır, bundan sonra geriye kalan tüm malın yarısını onun kızı alır ve arta kalan da mevlanın olur, dedi.

Ben dedim: Eğer o (mükatep cariye) oğlan doğurmuş olsaydı ve onun bu oğlunun bir cariyeden erkek bir çocuğu olsa sonra bu mükatep cariye ölse ne dersin? Mevla anlaşma bedelinden geri kalanı alır ve bundan arta kalan mal da onun oğlunun oğlunun değil, oğlunun olur, dedi.

Ben dedim: Bu mükatep köle bir takım mal ve borç bırakarak ve anlaşmalı halinde doğurduğu bir çocuğu⁵⁸ olduğu halde öldüğü zaman böylece hâkim ondan annesinin üzerindeki olan borç için çalışmasını istedi. Böylece o çalışmada aciz kalınca borçtan kurtulmadan ümit keserek o köleliğe geri çevrilir mi, ne dersin? Evet, dedi, mesele senin anlattığın gibi ise⁵⁹ o köleliğe geri çevrilir. Ben dedim: Bundan sora bir mal ortaya çıkarsa ne dersin? Onun⁶⁰ hepsi mevlanın olur, dedi.

Ben dedim. Bir adam kölesi ile ve onun hanımı ile beraber bir tek özgürlük anlaşması yaptı. Onların taksitlerini de bir yaptı. Eğer öderlerse azat edilecekler, ödeyemezlerse geri çevrileceklerdir. Böylece mükatep cariye bu anlaşmalı halinde bir çocuk doğurdu. Sonra bu çocuk çalışıp biraz mal kazandı ve sonra öldü. Bu mal kimindir, ne dersin? O mal babanın değil, annenindir, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü bu miras değildir, dedi. Çünkü çocuk annenin uzuvlarından bir uzuvdur. Çocuğun kazancı ve onun malı, hepsi babanın değil, annenin olur.

Ben dedim: Eğer anne ölürse ve onların sözleşme bedellerine yetecek kadar bir mal ve daha fazla bıraktıysa ve⁶¹ onun özgürlük anlaşmasından önce azat olmuş hür çocukları varsa, bu konudaki görüş nedir, ne dersin? Mevla, sözleşme bedelinden geriye kalan alacağının hepsini onun bıraktığı maldan alır. Mirası da onun kocası ile hür çocukları arasında paylaştırılır. Çocuk⁶² annenin kendi adına ödediğini kocasından ister. Çünkü özgürlük sözleşmesi her ikisinin üzerine olmuştu. Sen biliyorsun ki, eğer kadın hayatta olmuş olsaydı, böylece anlaşma bedelinden kendi adına olanı eda eder ve çocuğu adına⁶³ ödediğini de onun kendisinden geri alırdı. Onun varisleri⁶⁴ de böyledir.⁶⁵

Ben dedim: Bir adam, kölesi ve kölesinin bir oğlu ile bunlar iki adam olarak, her ikisi ile beraber bir tek özgürlük anlaşması yaptı. Bunların taksit ödemelerini de bir yaptı. Eğer bunlar ödeme yaparlarsa azat olurlar, aciz kalırlarsa geri çevrilirler. Böylece baba öldü ve pek çok mal bıraktı. Bu konudaki görüş nedir, onun oğlundan başka da bir mirasçısı yoktur, ne dersin? Mevla, anlaşma bedelinden kalan alacağını babanın bıraktığı maldan alır. Geri kalan mallar ise Mükatep kölenin

⁵⁸ Metindeki “ve leha veledün” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise “ve leha kad vülide” olarak gelmiştir ki, bu bir tahriftir.

⁵⁹ Metindeki “kema” kelimesi esas nüshada böyledir. “M” ve “D” nüshalarında ise “ala ma” olarak geldi.

⁶⁰ Metindeki “huva” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “fe huva” olarak geldi. “kale” kelimesi düşmüştür.

⁶¹ Metindeki “ve” harfi “D” nüshasından düşmüştür. Bunun doğrusu diğer nüshalarda olduğu gibi var olmasıdır.

⁶² Metindeki “el-veledü” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında var. Esas nüshada ise bunun yerine “el-mevla” geldi.

⁶³ Metindeki “anhu” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında var. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁶⁴ Metindeki “veresetüha” kelimesi esas nüshada ve “D” nüshasında böyledir. “M” nüshasında ise “veresetühüma” şeklinde gelmiştir ki, bu yanlıştır. Zamir lamdır.?

⁶⁵ Metindeki “fe kezalike” kelimesi nüshalarda “fe lizalike” olarak geldi. Doğrusu “fe kezalike”dir.

oğluna miras olarak kalır. Ben dedim: Bu niçin böyle, hâlbuki o mükatep köle değil mi? Çünkü dedi, babanın azad olmasıyla birlikte oğlu da azat edilmiş ve bunun için ona mirasçı olmuştur. Eğer onların özgürlük anlaşmaları tek olmasaydı⁶⁶ ve ayrı iki anlaşma⁶⁷ şeklinde olsaydı, böylece baba ölüp yeteri kadar mal bıraksa, bu suretle oğul babasının vefatından sonra mevlaya ödemedede bulunur ve azad edilir ve ona mirasçı olmaz. Çünkü onun babası, o mükatep köle iken ölmüştür; o ancak o öldükten sonra ve miras da başkalarının olduktan sonra azad edilmiştir. Hâlbuki anlaşmalı halinde olan çocuğu ise ancak babası ile beraber azad edilmiştir. İşte bunun için bunlar birbirinden farklıdır. Ben dedim: Oğul ölmüş olsa (yine) böyle midir? Evet, dedi. Çünkü o (kadın) onu mükatep sözleşmeli iken onu doğurmuştur. Böylece oğul ancak babanın azad edilmesiyle beraber azad edilir. Sen biliyorsun ki, gerçekten baba hür olmaz; evvelki, bu oğul onunla beraber hürdür. O mükatep olmadığı zaman böyle olmaz.

Be dedim: Bir adam kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı, sonra birkaç kadınlar ve erkekler bırakarak öldü. Sonra bundan sonra da mükatep köle öldü ve pek çok mal bıraktı. Onun kölelerinden başka bir varisi de yoktur, ne dersin? Onun geriye bıraktığı bu özgürlük sözleşmesi yapanlara bakılır, böylece bunlar onun kadın-erkek tüm mirasçılarının olur. Sözleşme yapan mevlanın mallarından kalanlar ise, kadınların değil sadece erkeklerin olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, anlaşmalı köle ölünün bırakmış olduğu bir miras olduğundan o kadın-erkek bütün mirasçılarının olur. Böylece mirasçılar anlaşma bedelini teslim alınca mükatep köle de azat edilmiş olur. Erkekler miras olarak kalan mallar da mevlanın kızlarına değil, oğlanlarına kalır. Çünkü bu bir veladır.⁶⁸ Hâlbuki kadınlara veladan bir şey⁶⁹ miras kalmaz. Ben dedim: Eğer mükatep köle, anlaşma bedelinin hepsini varislere ödemiş olsa ve bundan sonra da ölse yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Onun bu anlaşma bedeli olarak ödedikleri kimin olur? Bu mevlanın kadın ve erkeklerden oluşan bütün çocukları içindir, dedi. Çünkü onların hepsinin bir mirasıdır.

Ben dedim: Bir adam geride kadın ve erkek evlatlar bırakarak öldü. Böylece bunlar onun üzerindeki anlaşma (bedeli) borcunu kendisine bağışladılar, ne dersin o azat edilir mi? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o, ölür ve bundan sonra bir mal bırakırsa buna kim varis olur, ne dersin? Kadınlar değil, erkekler, dedi. Ben, bu niçin böyle oluyor, dedim? Çünkü dedi, onun velası kendisiyle anlaşma yaptığı ölü içindir. Ancak azat edilmiş veya (özgürlük) anlaşması yapmış olanlar müstesna, kadınlar veladan hiçbir şeye mirasçı olamazlar. Bu ise ne anlaşma yapanlar ve ne de azat edilenler mesabesinde.

Ben dedim: Bir kadın kendi kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı. Sonra bu mükatep köle, kendi kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı. Böylece bunların her ikisi de anlaşma bedelini ödediler. Sonra birinci mükatep köle

⁶⁶ Metindeki “kanet” kelimesi esas nüshada ve “D” nüshasında böyle, “M” nüshasında ise “katebe” şeklinde gelmiştir. Bu bir şey değildir.

⁶⁷ Metindeki “müteferrikateyni” kelimesi nüshalarda “müteferrikayni” olarak gelmiştir. Doğrusu “müteferrikateyni”dir.

⁶⁸ Vela, efendinin azat ettiği köle ve cariyesi ile olan münasebeti ve onların üzerindeki hakkıdır. (çev.)

⁶⁹ Metindeki “şey’en” kelimesi esas nüshada “şey’ün” olarak gelmiştir ki, bu bir yanlıştır.

hiçbir mirasçı bırakmadan öldü. Onun sadece kadın mevlası kaldı ve bu mevla ona mirasçı olabilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer bundan sonra bu mükatep kölenin özgürlük anlaşması yaptığı kölesi ölüp bu kadından başka mirasçı bırakmazsa kadın ona mirasçı olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Hani sen, azat edilmiş veya anlaşma yapmış olanlar müstesna, kadınların mirasçı olmayacaklarını iddia etmiştin? Bu, dedi, bizzat kadının kendisinin azat etmiş olduğu köle mesabesindedir. Çünkü onun azat ettiği köle ve anlaşma yaptığı⁷⁰ köle bu konuda aynı kadının azat etmiş ve kadının anlaşma yapmış olduğu köle mesabesindedir. Bu kadının mevlasının mevlası da onun kendi mevlası mesabesindedir. Ben dedim: Eğer bu kadın bir köle azat etse, böylece kadının bu (azad edilmiş) kölesi bir köle azad etse, sonra kadının birinci kölesi ölse, bundan sonra diğer kölesi de ölse ve onun bu kadından başka mirasçısı olmasa, yine böyle midir, bu kadın ona mirasçı olabilir mi? Evet, dedi.⁷¹ Çünkü kadının kölesinin azat ettiği bir köle, onun kendisinin azat ettiği köle mesabesindedir. Ben dedim: Eğer bunu kadının kölesinin kölesi azat etmiş olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Kadının anlaşma yaptığı cariye'nin anlaşma yaptığı köle veya mükatep kölenin borcunu ödedikten sonra azat ettiği ya da mükatep kölenin borcunu ödedikten sonra anlaşma yaptığı köle de böyle midir? Evet, dedi. Bunların hepsi eşittir; öldüğü zaman ona mirasçı olur.

Ben dedim: Mükatep köle bir şey ödemedi önce öldüğü zaman veya anlaşma bedelinin bir kısmını ödemişse ne dersin? Onun anlaşmasından geri kalan borç ödenir ve bundan arta kalanı da miras olur. Abdullah ile Ali b. Ebi Talib'in bu konudaki görüşleri bizim için daha güzeldir. Biz zaten ölüm durumunda biz onu alıyoruz. Ancak o hayatta olduğu zaman Zeyd'in görüşünü alıyoruz⁷² Eğer anlaşma bedelinden bir dirhem ödemekten aciz olursa o köleliğe geri çevrilir. Bu aynı zamanda Hz. Aişe ve İbn Ömer'in görüşleridir.(r.a.) Başarı Allah'tandır.⁷³

⁷⁰ Metindeki "katebethu" kelimesi yerine "D" nüshasında "katebe" kelimesi gelmiştir ki, bu bir yanlıştır. (Bizim kanaatimize göre asıl yanılan muhakkiktir. Çünkü bu müennes olan kelime "a'tegahu" müzekker kelime üzerine atfedilmiştir. Yani faili aynı olan iki fiilin birisi müzekker birisi de müennes olarak gelmiştir ki, bu mümkün değildir. Ayrıca bu azadı ve anlaşmayı yapan kadın değil erkek olmalıdır. Yani bize göre muhakkikin tercih ettiği yanlıştır, "D" nüshasındaki "katebe" fiili doğrudur. Çev.)

⁷¹ "Ben dedim: Eğer bundan sonra bu mükatep kölenin özgürlük anlaşması yaptığı kölesi ölüp..." ifadesi ile başlayan cümleden buraya kadar olan metin esas nüshadan düşmüş ve "M" ile "D" nüshalarından ilave edilmiştir.

⁷² Metindeki "fe kavli-ü Zeyd'in (r.a.) ne'huzü bihi" cümlesi nüshalarda "fe bi kavli-i Zeyd'in ne'huzü bihi" şeklinde gelmiştir. Doğrusu ise daha öncekidir.

⁷³ Yazar Asar'ında Mükatep Kölenin Anlaşma Bedeli Bahsi'nde şöyle diyor: Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Ali b. Ebi Talib'in mükatep köle hakkında şöyle dediğini haber verdi: Mükatep köleden ödediği borç kadar azat edilir, ödeyemeyip aciz kaldığı kadar da ondan köle yapılır. Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Abdullah b. Mesud'un mükatep köle hakkında şöyle dediğini haber verdi: O kölesinin bedelini ödediği zaman böylece o borçlu olur. Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Zeyd b. Sabit'in mükatep köle hakkında şöyle dediğini haber verdi: Üzerinde anlaşma bedelinden kalan miktar kadar o, köledir. Muhammed, Zeyd'in mükatep hakkındaki görüşü bize ve Ebu Hanife'ye Ali ve Abdullah'ın görüşünden daha güzel geldi, dedi. Ebu Hanife, bu bize Hz. Aişe'den gelip ulaşan bir haberdir ki, biz onu alıyoruz. Muhammed, Ebu Hanife bize Hammad, İbrahim, Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Mesud ve Şüreyh gibi şahsiyetler şöyle diyorlardı diye haber verdi, dedi: Mükatep köle ölüp yeteri kadar mal bıraktığı zaman onun bu bıraktığından anlaşma bedelinden, üzerinde geri kalan kadar alınır ve onun mevlasına verilir. Bundan sonra geri kalan mallar da mükatep kölenin varislerinin olur. Muhammed biz bunu alıyoruz; bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin

KÜÇÜK KÖLE İLE ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPILMASI⁷⁴

Ben dedim: Bir adam yaşı küçük bir köle ile özgürlük anlaşması yaptı. Bu anlaşma geçerli midir, ne dersin? Evet, dedi, eğer onun akli başında ise bu anlaşma caiz olur, eğer onun akli başında değilse caiz olmaz.

Ben dedim: Bu adam, yaşı küçük olan ve henüz ihtilam olmamış, fakat ergenlik çağına yaklaşmış ve bunu anlayacak (bir seviyede) olan kölesi ile anlaşma yaptığı zaman bu caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer sen bu anlaşmaya geçerli⁷⁵ dersen bu konuda küçük köle, büyük köle mesabesinde olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o bir borç üstlenirse bu bağlayıcı olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o alırsa ve atarsa, bu caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. O bu konuda⁷⁶ aynı büyük mesabesindedir. Ben dedim: Eğer bu (anlaşmalı) köle, bir kölesi ile özgürlük anlaşması yapsa bu caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim⁷⁷ O bu konuda büyük mesabesinde midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer ödemedен aciz olsa o, buluştan⁷⁸ önce köleliğe çevrilir mi, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer bu adam, yaşı küçük, akli başında olmayan ve anlaşmayı anlamayan ve çalışmaya gücü olmayan bir kölesi ile özgürlük anlaşması yapsa, böylece bir adam gelip onun bu anlaşma bedelini ödese, bunu mevlası da kabul etse, çocuk henüz konuşmamış iken azat edilir mi, ne dersin? Azat edilmez, dedi. Bu⁷⁹ bir anlaşma değildir. Ben dedim: Bu niçin böyle, hâlbuki sen bir adam kendi kölesini fasit bir anlaşma ile anlaşma yapmış olsa böylece o bunu ödese azat olur diye iddia ediyordun? Çünkü ben dedi, buna cevaz vermiş olsaydım şuna cevaz verirdim: Bir adam cariyesinin karnındaki ile özgürlük anlaşması yapmış olsa, böylece bundan sonra bir adam gelip de onun adına ödemede bulunursa o azat edilir! Bu bir şey değildir. Bu aynı anlaşma yapmamış bir kimse mesabesindedir. Mal sahibine geri verilir. Bu ancak o akli başında olduğu, konuşabildiği ve bu anlaşmayı anladığı zaman caiz olur.

görüştür, dedi. Eh. Ben dedim: Son haber daha önce kitapta geçti. İmam Ebu Yusuf bu haberlerin hepsini Asar'ında anlattı ve şunu ilave etti: Yusuf bize babası, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Ali'nin, İbn Mesud ve Şüreyh'in mükatep köle hakkındaki görüşleri bana Zeyd'in görüşünden daha güzel geldi. Fakat Zeyd'in hayat hakkındaki görüşü ise bana onların görüşünden daha güzel geldi. Ebu Yusuf, Yusuf bize babası, Ebu Hanife, el-Heysem ve bir adam yoluyla Hz. Aişe'nin mükatep bir kölesi bulunduğunu haber verdi, dedi. Bu kölenin üzerinde anlaşma (bedelinden) bir miktar borç vardı. O, Hz Aişe'nin yanına girdi. Böylece Zeyd'in görüşü ona ulaştırıldı. Netice olarak o beni köle yapmak istiyor, dedi. Hemen Hz. Aişe'ye ödemede bulundu. Bu suretle Hz. Aişe ondan ihticaba girdi (Yani örtünüp ona görünmedi). Eh. 190–191

⁷⁴ Metindeki “mükatebetün” kelimesi “M” nüshasında “mükatebün” şeklinde gelmiştir ki, bu bir değildir.

⁷⁵ Metindeki “ecezte” kelimesi nüshalarda “R” harfi ile “ecerte” şeklinde gelmiştir. Doğru olan, ikinci şahıs kalıbı ile “Z” harfi ile “ecezte” şeklindeki kelimedir.

⁷⁶ Metindeki “fi zalike” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁷⁷ “Ben dedim” cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

⁷⁸ Metindeki “yüdrükü” kelimesi esas nüshada “tüdrikü” olarak gelmiştir. Bu kelime “M” ve “D” nüshalarında noktasız olarak gelmiştir. Bunun doğrusu “y” harfi ile “yüdrükü” şeklindedir.

⁷⁹ Metindeki “hazihi” kelimesi esas nüshada “haza” olarak gelmiştir.

Ben dedim: Bir adam, yaşı küçük olan, ergenlik çağı yaklaşmış fakat henüz ihtilam olmamış⁸⁰ iki kölesi ile bir tek özgürlük anlaşması yapsa ve bunun taksitlerini de bir yapsa, eğer ödemede bulunurlarsa azat edilirler, fakat aciz kalırlarsa köleliğe çevrilirler, bunlar⁸¹ iki büyük kişi mesabesinde midir, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bunlar ancak anlaşma bedelinin tamamını ödemekle mi azad edilirler? Evet, dedi. Ben dedim: Bunlardan birisi anlaşma bedelinden kendi payı kadar bir ödemede bulursa bu azat edilir mi, ne dersin? Bunlar dedi, anlaşma bedelinin tamamını ve hepsini ödemedikçe azat edilmezler. Ben dedim: Bunlardan birisi ödemedi aciz olsa, diğeri ise aciz olmasa, bunlar köleliğe çevrilirler mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin⁸² dedim? Çünkü dedi, diğeri anlaşma bedelinin hepsini ödediği zaman her ikisi de azad edilirler. Bunların ödeme acizliği ancak birlikte olur; ödemenin gerçekleşmesiyle birlikte azat edilmeleri de yine beraber olur.

Ben dedim: Bu adam bir adamın süt emen (küçük) kölesi ile anlaşma yapsa böylece mevla da buna razı olsa bu anlaşma caiz olu mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu adamın bir adamın kölesi ile özgürlük anlaşması yapması caiz olmaz. Mükatep köle de böyledir.⁸³

Ben dedim: Eğer kefil ona anlaşma bedelini öderse çocuk azat edilir mi ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Hâlbuki sen bu anlaşmanın caiz olmadığını söylemiştin? Çünkü dedi, ben bunda istihsan yaptım ve bunu onun şu sözü mesabesinde gördüm: Sen bana şu kadar verdiğin zaman böylece kölem hür olsun. Sen biliyorsun ki, bu adam bir şey ödememiş olsa ve sonra köle kayıp iken anlaşmanın yapıldığı gün büluğa erse,

⁸⁰ Metindeki “lem yahtelima” kelimesi nüshalarda tekil kalıbı ile “lem yahtelim” şeklinde geldi. Doğrusu ikil kalıbı ile olmalıdır.

⁸¹ Metindeki “yekunani” kelimesi esas nüshada “yekunu” olarak geldi. Doğrusu “D” nüshasında olduğu gibi, ikil şekli ile “yekunani” olmalıdır.

⁸² Metindeki “kultü ve lime” ifadesi “D” nüshasında “kultü: lime” olarak gelmiştir.

⁸³ Serahsi Muhtasar Şerhi’nde (VIII, 52) şöyle dedi: (Bir adam bir adamın süt emen (küçük) kölesi ile anlaşma yaptı; böylece mevla da buna razı oldu. Bu anlaşma caiz olmaz). Çünkü başkasının kölesine kefil olan kimsenin velayet hak ve vazifesi yoktur. Onun bunu kabul etmesiyle başkasının özgürlük anlaşması konusunda ona bedel lazım gelmez. (Fakat ona bu anlaşma bedelini verirse o istihsan ile azat edilmiş olur.) Kıyasa göre ise birinci bölümde açıklamış olduğumuz gibi, azat edilmez. Çünkü bu adamın süt çocuğuna kefillik yapması muteber değildir. Fakat o burada istihsan yaparak azat edilir, dedi. O, istihsanın anlamı hakkında şöyle dedi: Ben bunu onun şu sözü mesabesinde görüyorum. Sen bana şu kadar ödediğin zaman böylece kölem hürdür.) Bunun anlamı şu ki, o burada bu sözleşme ile yabancı birisine hitap etmiştir. Böylece bunun, onun azat edilme işini bu yabancı kimsenin ödemesine bağlamış olması mümkündür. Evvelki meselede ise o sözleşme sebebiyle bu yabancıya bir hitapta bulunmadı. Ancak o bu sebeple akli başında olmayan kimseye hitap etmiş oldu. Bu sebeple onun, bunun azat edilme işini bu yabancı kişinin ödemesine bağlamış olması mümkün değildir. Ondaki bu anlamın gerçeği şudur ki, buradaki bu sözleşme yabancının kefaleti için akdedilip bağlanmıştır. Fakat mevlanın-sahibin hakkı için bir korumaya da ihtiyaç ve lüzum yoktur. O kadar ki, hiçbir kimse üzerinde onun için bu bedel vacip olmamıştır. Böylece o, ona özgürlük anlaşma bedelini ödediği zaman kendisine hakkı ulaşmış demektir ki, böylece biz onun azat edildiğini söyleriz. Sen biliyorsun ki, eğer o, onun kayıp bir kölesi için hür bir kimse ile özgürlük anlaşması yapmış olsa sonra kayıp köle bulunup gelse ve böylece bu sözleşmeye cevaz verse bu sözleşme geçerli olur. Eğer kefil, kayıp köle gelmeden önce ödeme yapmış olsa kayıp köle azat edilir. Eğer o, bir dirhemi bedeli ödemiş olsa sonra kayıp köle çıkıp gelse, böylece buna cevaz verse, bu sebeple kalan bu dirhemi ödemek onun üzerine borç olur ve ödeyincede o, azat edilir! İşte bu suretle süt çocuğu hakkındaki istihsanın anlamı anlaşılıp ortaya çıkmaktadır. Allah en iyi bilir. Eh. s. 53.

böylece buna cevaz verse anlaşma caiz olur ve bu ödeme artık kölenin üzerinde bir borç olur ve o bu sebeple elde edilir-alınır. Fakat bu adam, bu borcu bir dirhemi müstesna onun adına öderse, onun bunu onun adına ödemesi caiz olur. Köle bu bir dirhem sebebiyle elde edilir-alınır. Bunu yapmakla anlaşma tamam olur! İşte böyle, bedelin hepsini birden ödemek de caizdir.⁸⁴ Böylece köle elde edilip alınmaz⁸⁵ fakat bu olmazsa o teslim alınır. Küçük çocuk aynı kayıp köle mesabesindedir.

Ben dedim: Adam ergenlik çağına yaklaşmış küçük kölesi ile anlaşma yapsa sonra bu mükatep köle başka bir kölesi ile anlaşma yapsa sonra birinci anlaşmalı köle ödemededen aciz kalsa ikinci kölenin durumu ne olur, ne dersin? O hali üzere mükatep bir köledir, dedi. Eğer o ödemeyi yaparsa azat edilir; eğer aciz olursa köleliğe geri çevrilir.

BİR KİŞİNİN KENDİ ADINA ve BAŞKA BİR KÖLESİ ADINA ANLAŞMA YAPMASI⁸⁶

Ben dedim: Bir adam, köle ile kendisi adına ve kayıp olan başka bir kölesi adına bin dirhem üzerine bir tek sözleşmede anlaşma yaptı ve anlaşma bedeline de kefil oldu. Bu caiz olur mu, ne dersin? Mükatep köleye gelince dedi, onun kendi adına anlaşma yapması caizdir. Fakat kayıp olan diğeri üzerine olan anlaşma ise caiz değildir. Ben dedim: Eğer o anlaşma bedelinin hepsini öderse bu iki anlaşmalı köle azat edilirler mi ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Böylece bu mevla kayıp köleden bir şey ister mi? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu ikisi birlikte anlaşma yapmadılar ve çünkü o, onun adına onun emri olmadan anlaşma yapmıştır.

Ben dedim: Eğer bu mükatep köle ödemededen aciz kalırsa o köleliğe geri çevrilir mi? Evet, dedi. Ben niçin, dedim? Hâlbuki diğeri kayıptır! Çünkü dedi, diğer köle anlaşmaya katılmamıştır; zira onlar ikisi birlikte anlaşma yapmamışlardır.

Ben dedim: Eğer o köleliğe geri çevrilirse, sonra diğer köle gelir de “ben anlaşma bedeli için çalışacağım” derse, bu dikkate alınır mı? Hayır, dedi. O bir köledir. Ben dedim: Eğer o ödeme yapmadan önce gelse ve anlaşmadan memnun olsa, böylece mükatep köle bundan sonra (ödemeden) aciz kalsa bunlar ikisi birden köleliğe geri çevrilirler mi? Evet, dedi. Ben niçin, dedim?⁸⁷ Hâlbuki diğeri bu anlaşmadan memnun kalmıştır! Çünkü dedi, diğeri bu bakımdan bir şey ifade etmez, ona önem verilmez ve hem o kendisi için bizzat anlaşma yapmış değildir.

Ben dedim: Eğer bu mükatep köle, anlaşma bedelinin değerinden kendi hissesine düşen payı ödese, o azat edilir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? O dedi, anlaşma bedelinin hepsini ödemedikçe azad

⁸⁴ Metindeki “caizün” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise “caizen” olarak geldi.

⁸⁵ Metindeki “ve la yü’hazü” kelimesi esas nüshada “ve la yü’hazü el-abdü” şeklinde gelmiştir. “el-abdü” ilavesi müstensihin yanılığsıdır.

⁸⁶ Metindeki “bab-ur racüli” ifadesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” nüshalarında ise “bab-u mükatebet-ir racüli” olarak gelmiştir.

⁸⁷ Metindeki “ve lime” kelimesi “D” nüshasında böyle, esas nüshada ve “M” nüshasında “lime” olarak geldi.

edilemez. Zira bu anlaşma bedeli dedi⁸⁸ anlaşma yapıldığı gün ona her ikisine birden gerekli ve vacip olmuştur. Bu sebeple o ancak bu bedelin⁸⁹ tamamen ödenmesiyle birlikte azat edilebilir.

Ben dedim: Eğer bu mükatep köle ölür de bir şey bırakmazsa diğerinin durumu ne olur, ne dersin? Diğer köledir, dedi. Ancak bedelin hepsini şimdi ödeme durumunda ben istihsan yaparak onların her ikisinin⁹⁰ de azad edilebileceğini söylüyorum. Eğer onu şimdi ödemezse o köleliğe geri çevrilir. Ben dedim: Eğer diğer "ben çalışıyorum" derse onun bu sözüne değer verilir mi, ne dersin? Hayır, dedi.

Ben dedim: Bu iki köleden kayıp olanı gelse ve anlaşmadan razı olsa, bundan sonra mevla da (borcun) onun ve mükatep kölenin üzerinde olmasında memnun kalsa ve bunlardan dildiğini alsın böylece bu caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Mevlanın onun üzerinde bir hakkı olmaz mı? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Hâlbuki mevla memnun olmuştur? Çünkü dedi, kayıp köle anlaşmaya katılmamıştır. Bu sebeple o, ister razı olsun, ister razı olmasın, bundan sonra artık onun üzerine anlaşmadan bir şey lazım gelmez. Ben dedim: Benim sana söylediğim bu meselede kıyasi hüküm nasıldır? Anlaşma yapan mükatep köle, anlaşma bedelinin kıymetinden kendi payına düşen miktarı ödediği zaman o azad edilir. Fakat ben istihsan ile onun ancak anlaşma bedelinin hepsini ödemesiyle birlikte azad edilebileceğini çıkarıyorum. Çünkü bunlar bir tek anlaşmadır ve taksitler de birdir. Malın-bedelin hepsi de mükatep köle üzerindedir. O sebeple bu (mükatep köle) ancak bu (borcun) ödenmesiyle azat edilir.

Ben dedim: Bir adam, bir kölesi ile ve bir de başka kölesi ile bunların her ikisi de onun yanında olduğu halde özgürlük anlaşması yaptı. Anlaşma gerçekleşikten sonra diğer köle buna razı oldu. Ödenecek borç da diğerinin üzerine değil sözleşme yapanın üzerine oldu. Bu caiz olur mu, ne dersin? Bu ve bundan önceki mesele aynıdır, dedi. Anlaşma onların her ikisinin üzerine oturmadığı zaman, taksitler ve ödeme de her ikisinin üzerine olmadığı zaman bu mükatep kölenin diğer üzerine anlaşma yapması ve onun mala kefil olması caiz olmaz. Ancak mesele benim sana anlattığım üzere olduğu zaman ben burada istihsan yapıyorum. Böylece o her ikisi birden azad edilsinler⁹¹ diye ödeme yaptı. Mükatep köle ancak bütün borcun ödenmesiyle birlikte azad edilir. Biz burada kıyası terk etmiş oluyoruz.

Ben dedim: Mevla eğer şu köle ile beraber anlaşmaya katılmamış olan köleyi azad ederse, mükatep kölenin üzerinde geri kalan borç kalkar mı, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Hâlbuki anlaşmadan doğan borçtan onun üzerine hiçbir şey lazım gelmez! Çünkü dedi, o azad edilmiştir.⁹² Artık o bu malı-borcu teslim alan kimse mesabesindedir.

⁸⁸ Metindeki kale-dedi kelimesi nüshalarda böyle gelmiştir.

⁸⁹ Metindeki "bi edaiha" kelimesi nüshalarda "bi edaihima" şeklinde geldi. Doğrusu "bi edaiha"dır. Muhtasarda ise "orada olan köle eğer kendi hissesini ödese, o hepsini ödeyinceye kadar istihsanen azat edilmez.

⁹⁰ Metindeki "cemian" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

⁹¹ Metindeki "en yutekani" kelimesi nüshalarda böyledir. Doğrusu ise "en yuteka" şeklinde olmalıdır.

⁹² Metindeki "ü'tika" kelimesi, nüshalarda "ü'tikat" şeklinde gelmiştir ki, bu yanlıştır. Doğrusu "ü'tika" şeklindedir.

Çünkü bu borç⁹³ mükatep kölelerin her ikisine birden gerekli bir görev olmuştur.

Ben dedim: Anlaşmaya katılmamış olan ölse, diğeri üzerinden bir şey kalkar mı ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Bunlardan birisi kayıp olsa böylece orada hazır bulunan hem kendisi ve hem de kayıp olan için bu kayıp olanın değeri ne kadar olduğunu bilmediği halde anlaşma yapsa bu konudaki kıyas hükmü nasıldır, ne dersin? Bu anlaşma fasiddir, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu mükatep kölenin bu anlaşmadan ne kadar gerektiğini ben bilmiyorum. Zira kıyasta ona gerekli olan, onun anlaşma bedelinden kendi kıymeti kadardır. Böylece diğerinin kıymeti ne kadar bilinmezse o anlaşma fasiddir. Fakat ben burada kıyası bırakarak bu caizdir, diyorum.

Ben dedim: Anlaşma fasit olduğu halde eğer bedelin hepsini öderse köle ve onunla beraber diğeri de azat edilir mi, ne dersin?⁹⁴ Evet, dedi. Ben niçin dedim? Hâlbuki sen anlaşmaya fasid demiştin? Çünkü dedi, bedeli ödediği⁹⁵ zaman o, azad edilir. Zira bu adam, kölesi ile fasid bir anlaşma yaptığı zaman o köleliğe geri çevrilmeden önce anlaşma bedelini ödeyince azad edilir.

Ben dedim: Bir adam, kölesi ile onun kendi özü üzerine özgürlük anlaşması yaptı ve onun küçük çocuğu oldu. Bu anlaşma caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer çocuk büyüse, baba da kaybolda, mevla anlaşma bedeli için çocuğun çalışmasını isteyebilir mi ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, anlaşma bedeli babasının üzerinedir.

Ben dedim: Eğer baba anlaşma bedelini öderse, bunların hepsi azad edilir mi ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Böylece baba çocuğundan bir şey ister mi? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, baba, (mevla ile) çocukları üzerine onlar küçük iken anlaşma yapmıştır⁹⁶ ve hem anlaşma bedelinden çocuklar üzerinde bir borç yoktur. Ben dedim: Eğer bu çocuk(lar) mevlaya anlaşma bedelini ödeseler babalarından bir şey isteyebilirler mi ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu onların babalarına kendi istekleri ile yapmış oldukları bir iyiliktir. Ben dedim: Eğer baba ölse çocukların durumu ne olur, ne dersin? Onlar dedi, anlaşma bedelini taksit ile ödemeye çalışırlar; eğer öderlerse azad edilirler, eğer ödeyemezlerse köleliğe geri çevrilirler.

Ben dedim: Bir adam, kölesi ile onun kendi özü ve başka bir kölesi üzerine, bu kölenin rızası ile⁹⁷ özgürlük anlaşması yaptı sonra mevla anlaşmaya katılmamış olan köleyi sattı; onun bu atımı caiz midir, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mükatep köle eğer anlaşma bedelini öderse hep birlikte azad edilirler.

Ben dedim: Bu adam, cariyesi ile onun kendi özü ve başka bir cariyesi üzerine, özgürlük anlaşması yaptı. Sonra bu mevla mükatep

⁹³ Metindeki “li enne-l male” “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁹⁴ Metindeki “e raeyte” (ne dersin) kelimesi esas nüshadan düşmüştür.

⁹⁵ Metindeki “edda” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “ed’aa” şeklinde geldi.

⁹⁶ Metindeki “katebe” kelimesi “M” ve “D” nüshasında böyle, esas nüshada ise “mükatebün” şeklinde gelmiştir.

⁹⁷ Metindeki “bi rıda” kelimesi esas nüshada “yerda” olarak geldi. Bunun doğrusu Muhtasar’da olduğu gibi, “b” harfi ile “bi rıda” şeklindedir. Bu kelime “M” ve “D” nüshalarında noktasız olarak geldi.

cariye ile cinsel ilişkide bulundu. Böylece cariyeye serbest bırakıldı, o da çalışmadan affedilmesini tercih etti. Diğer cariyeye olur mu ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Mevla, anlaşmaya katılmamış olan cariyeye ile de yine cinsel ilişkiye girmiş olsa ve böylece o da serbest bırakılsa, bu cariyeye mevlanın ümmü veledi⁹⁸ olur mu, ne dersin? Kim anlaşma bedelinin onların her ikisi üzerine olmasına cevaz verir ve burada istihsan ile hareket ederse o, bu cariyeyi⁹⁹ ümmü veled yapmış olmaz. Zira mükatep cariyeye, anlaşma bedelini ödediği zaman hepsi de azad edilir. Fakat kıyasa göre ise o, ümmü veled olur ve anlaşma bedelinden kendi kıymeti miktarınca çalışır ve azad edilir. Ancak ben burada kıyası bırakıyorum; böylece o ümmü veled olamaz ve bulunduğu hal üzere kalır, diyorum. Ben dedim: Eğer mevla anlaşmaya katılmamış olan cariyeyi müdebber yaparsa¹⁰⁰ onun anlaşma bedelindeki (borcundan) bir şey kalkar mı¹⁰¹ ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Hâlbuki sen o azad edildiği zaman onun anlaşma bedelindeki kıymet hissesi kalkar diye iddia etmiştin? Çünkü dedi, müdebber cariyeye olduğu gibi hala daha cariyedir. Sen biliyorsun ki, mükatep cariyeye ödemeyi yaptığı zaman hep birlikte azad edilirler.

Ben dedim: Bu adam, cariyesi ile onun kendisi üzerine ve başka bir cariyesi üzerine özgürlük anlaşması yapsa ve sonra o diğer cariyenin bir oğlu olsa, mevla cariyenin bu oğlunu satabilir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Hâlbuki o (mükatep cariyeye) onun (diğer cariyenin) annesi mesabesindedir. Çünkü mükatep cariyeye ödemeyi yaptığı zaman hep birlikte azad edilirler. (Ben dedim:)¹⁰² Mevla onunla cinsel ilişki kurabilir mi? Ben bunu onun için mekruh görürüm, dedi. Ben dedim: Mevla onu kendi rızası ile evlendirebilir mi? Evet, dedi.

Ben dedim: Anlaşma bedelinden bir kısmına kefil olan¹⁰³ diğer cariyeye eğer ölse böylece mevla onun kıymetini alsa ve onun kıymeti sözleşme bedeli için kâfi gelse bu mükatep cariyeye azad edilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Mevla diğer mükatep cariyeden bir şey ister mi? Hayır, dedi. Çünkü o cariyeye hayatta olmuş olaydı, böylece anlaşma bedelini öder ve bir şey istemezdi. İşte onun kıymeti de böyledir.

HAYVAN ve TİCARET MALLARI KARŞILIĞINDA ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPILMASI

Ben dedim: Bir adam kölesi ile bir köleye belli bir zamana kadar diye özgürlük anlaşması yaptı. Bu caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o, cariyesi ile bir köle karşılığında anlaşma yapmış olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o bu (cariye) ile bir hizmetçi

⁹⁸ Metindeki “ümmü veledihi” kelimesi esas nüshada “ümmü veledin” olarak gelmiştir.

⁹⁹ Metindeki “lem yesiruha” kelimesi Muhtasar’da böyle geldi. Nüshalarda ise “ve lem yesiruha” şeklinde geldi ki, bu bir tahriftir. Doğrusu Muhtasar’da olan şeklidir.

¹⁰⁰ Azad olması mevlasının ölümüne bağlanmış olan köleye müdebber köle adı verilir. (çev.)

¹⁰¹ Metindeki “yerfeu” kelimesi esas nüshada “terfeu” olarak geldi. “M” ve “D” nüshalarında ise noktasız olarak geldi. Bunun doğrusu “yerfeu” şeklidir.

¹⁰² “Ben dedim” ifadesi nüshalardan düşmüştür. Oysa onun bulunması gerekir.

¹⁰³ Metindeki “daminet” kelimesi esas nüshada böyledir. “M” ve “D” nüshalarında ise o “lime daminet” şeklinde gelmiştir ki, bu bir şey ifade etmez.

karşılığında anlaşma yapmış olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Bize göre bu (hizmetçinin) kıymeti, Ebu Hanife'nin görüşüne kıyasla kırk dinardır. Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşlerine göre ise onun değeri, ucuzluk ve pahalılık miktarlarına göre ayarlanır.

Ben dedim: Mükatep kölenin orta bir hizmetçisi var; onu getirip verdiği zaman bunu kabul etmesi için böylece mevla zorlanır mı? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer hizmetçinin değeri olan kırk¹⁰⁴ dinar getirilse, bunu alması için mevla zorlanır¹⁰⁵ mı, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim¹⁰⁶ Mükatep cariyeye de azad edilir mi? Evet dedi. Ben dedim: Mükatep cariyeye, bir köle, uşak ve hizmetçi karşılığında ücretle tutulur¹⁰⁷ mu? Evet, dedi. Ben dedim: Mükatep köle bunu ödediği zaman azad edilir mi? Evet, dedi. Ben dedim: Buna niçin cevaz verdiniz? Ben burada kıyası terk ederek istihsan yaptım. Bu kıyasta eşittir, ama caiz değildir.

Ben dedim: Bir adam, kölesi ile bir adamın belli bir kölesine özgürlük anlaşması yaptı. Bu şekilde bir anlaşma caiz midir, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü o, bu kölesi ile bir adamın kölesine anlaşma yapmıştır, işte o sebeple bu caiz değildir.

Ben dedim: O onunla bir hayvana anlaşma yaptığı zaman bu anlaşma caiz olur mu ne dersin? Hayır dedi. Ben niçin dedim? Hâlbuki sen köle ve hizmetçi hakkında buna cevaz vermiştin! Çünkü dedi, hayvanlar kadanalar¹⁰⁸ eşekler, katırlar ve daha başkaları olmak üzere çeşit çeşittir. İşte bundan dolayı biz bunu caiz görmedik.¹⁰⁹ Zira o, bu hayvanlardan birinin cinsini belirleyip belli etmemiştir. Bu sebepten dolayı biz buna cevaz vermedik.

Ben dedim: Eğer o onunla bir elbiseye anlaşma yaparsa, bu anlaşma caiz midir, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, elbiseler çeşitlidir. Zaten o da çeşidini söylememiş; bu sebepten dolayı biz caiz görmedik.

Ben dedim: Eğer o elbisenin türünü söylerse, böylece ona ben seninle şöyle şöyle olan merv¹¹⁰ elbisesine veya şöyle şöyle olan Herat elbisesine ya da bundan başka bir elbiseye anlaşma yapıyorum, demiş olsa, bu anlaşma caiz olur mu, ne dersin? Evet dedi. Ben dedim: Böylece ona nasıl bir elbise vermesi gerekir? İsimlendirilen elbiselerden orta bir elbise, dedi. Ben hayvanlar da böyle midir, dedim? Evet dedi.

Ben dedim: Bir adam kölesi ile bir hizmetçiye özgürlük anlaşması yaptı, fakat anlaşma için bir müddet tayin etmedi, bu anlaşma caiz midir, ne dersin? Evet dedi. Hizmetçinin orada hazır olması durumunda böylece o verir, mevla da alınca köle azad edilmiş olur. Yoksa o köleliğe geri çevrilir.

¹⁰⁴ Metindeki "erbeune" kelimesi iki nüshada böyledir. Bunun doğrusu "erbaine" şeklinde olmalı.

¹⁰⁵ Metindeki "yüçberu" kelimesi esas nüshada "yüçüzü" olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır.

¹⁰⁶ Paragraf başından buraya kadar olan kısım "D" nüshasından düşmüştür.

¹⁰⁷ Metindeki "tüciru" kelimesi "H" ve "M" nüshalarında "tücüzü" olarak gelmiştir ki, bu bir yanlıştır. Doğrusu ise "tüciru" dur.

¹⁰⁸ Metindeki "el-berazinü" kelimesi "D" nüshasında "el-beradinü" olarak gelmiştir.

¹⁰⁹ Metindeki "lem nüçiz" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "lem yecüz" olarak geldi. .

¹¹⁰ Metindeki "merviyyün" kelimesi esas nüshada böyledir. Bu "M" ve "D" nüshalarında "yehudiyyün" olarak gelmiştir. Muğrib'de ve Hahezade'den: Merv elbisesi demek, "r" harfinin sükûnuyla Irak'ta Fırat kenarında bir beldeye mensup demektir. Eh. II, 183.

Ben dedim: Sen buna bir vakit tayin etmeden niçin cevaz verdin? Çünkü dedi, bu bedel, dirhemler (para) mesabesinde. Sen biliyorsun ki, eğer o onunla bir dirheme anlaşmış olsa ve bunun için bir vakit tayin etmemiş olsa bu anlaşma caiz olmuştur ve şimdiki halde olmuştur. Eğer o bunu şimdi mevla alırken verirse verir, yoksa o köleliğe geri çevrilir! O onunla bir hizmetçiye veya bir köleye anlaştıkları zaman da (durum) böyledir.

Ben dedim: Bir adam, kölesi ile bir hizmetçiye özgürlük anlaşması yaptı. Sonra onunla hizmetçi yerine elbise olsun diye anlaştılar. Böylece mükatep köle ona (elbiseyi) verdi mevla da bunu (kabul edip) aldı. Bu anlaşma caiz olur mu? Evet dedi. (Ben dedim: Eğer o, onunla (şu kadar) paraya anlaşsa yine böyle midir? Evet dedi. Ben dedim:)¹¹¹ Eğer o, onunla bir hayvana veya ondan başka bir ticaret eşyasına anlaşsa yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o, onunla veresiye olarak zuti¹¹² veya herevi elbisesine anlaşsa, bu anlaşma caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Hâlbuki sen buna peşin olduğu aman cevaz vermiştin? Çünkü dedi, bu peşin olduğu zaman caizdir. Fakat o veresiye olursa böylece borçlu olmak caiz olmaz.

Ben dedim: Eğer o, onunla belli bir ölçek buğdaya anlaşmış olsa yine böyle midir? Caiz değildir, dedi. Adamın bu anlaşması ancak ödeme peşin olursa caiz olur. Sen biliyorsun ki, eğer bir adam bir hizmetçiye bir kadınla evlenmiş olsa böylece o bunu veresiye¹¹³ bir elbiseye veya veresiye¹¹⁴ bir ölçek buğdaya anlaşsalar bu caiz olmaz! Çünkü bir borcun bir borç ile satılması caiz olmaz. Sen biliyorsun ki, bir adamın bir adam üzerinde alacağı bulunmuş olsa, böylece o bunu veresiye elbise vermek üzere (yeniden) anlaşsalar bu caiz olmaz! İşte mükatep köle hakkındaki evvelki meseledeki elbiseler de böyledir.

Ben dedim: Bir adam, cariyesi¹¹⁵ ile bir hizmetçiye bir vakte kadar özgürlük anlaşması yaptı. Böylece bu mükatep cariye, anlaşmalı halinde bir çocuk doğurdu ve sonra bu cariye öldü. Çocuğun durumu nedir, ne dersin? Annesinin üzerinde olan bu borç hizmetçinin üzerine geçer, dedi. Ben dedim: Sana göre bu, dirhem veya dinara anlaşma yapmış mükatep bir kişi mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o, iki mükatep iki kölesi ile bir hizmetçiye bir tek anlaşma yapmış olsa sonra mevla bunlardan birisini azat etse bu konuda görüş nedir, ne dersin? Geri kalanın üzerinden dedi, hizmetçinin

¹¹¹ Tırnak arasındaki ifade “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Bu kısım, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹² El-Muğrib’de (I, 232) zut (kelimesi şöyle açıklanmaktadır): Hindistan’da bir soyun adıdır. Zutiyye elbiseleri onlara nisbet edilmektedir.

Ben dedim: ez-zut, zamme ile “case” kelimesinin Arapçalaşmış şeklidir. Yine o (el-muğrib)den II, 271), sevbün hereviyyün hareke ile ve merviyün sükûn ile Herat’a ve merv’e mensup demektir. Bunlar Horasanda bilinen meşhur iki köydür. Hahezade’de ise (şöyle denilmektedir): Bunlar Fırat kenarındadır. Biz bunu başka kimseden duymadık. Bu karışık işten Horasan Heratından başka bir de Pers ülkesinde Istahar çevresinde Herat’ın var (olduğu ortaya çıktı.) Eh.

¹¹³ esas nüshadan düşmüş olup an alınıp ilave edilmiştir.

¹¹⁴ Metindeki “nesieten” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. “taamin nesieten” ifadesi esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁵ Metindeki “emetün” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise “imreetün” olarak gelmiştir ki, bu bir yanlıştır.

kıymetinden azad edilenin hissesi kadar bir meblağ kalkar. Bakılır, eğer bunların değerleri eşit ise onun üzerinden hizmetçinin yarısı kaldırılır.¹¹⁶ Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu, (aynı şu meseleye) benzer: Bir adam iki kölesi ile bin dirheme anlaşma yapmış ve onlardan birisini azad etmiş, onların kıymetleri eşit olup böylece geri kalandan mükatep kölenin yarısı kaldırılmıştır. Ben dedim:¹¹⁷ O, onlarla bir hizmetçiye anlaştığı zaman da böyledir.

Ben dedim: Bir adam cariyesi ile bir hizmetçiye anlaşma yaptı. Sonra cariye ona hizmetçiye veya onun kıymetini verdi ve böylece azad edildi. Sonra hizmetçi, bunu adamın elinden almaya hak kazandı.¹¹⁸ Bu konudaki görüş nedir, ne dersin? Onun hizmetçiye verdiği bedeli mevla, mükatep cariyeden ister, dedi. Mükatep cariye hür olur, hizmetçi¹¹⁹ de cariyenin üzerinde borç olur.

Ben dedim: Bir adam, kölesi ile bir cariyeye özgürlük anlaşması yaptı. Köle cariyeyi mevlaya verdi; o da onu teslim aldı. Sonra mevla cariye ile ilişki kurdu, böylece cariye bir çocuk doğurdu. Sonra bir adam gelip cariye üzerinde hak iddia etti. Bu konudaki görüş nedir, ne dersin? Hak sahibi cariyeyi, onun tazminatını¹²⁰ ve cariyenin çocuklarının değerini mevladan alır. Mevla da üzerine anlaşma yaptığı cariyeyi ve onun evlatlarının değerini mükatep köleden ister. Mevla köleden cariyenin tazminatını istemez. Ben dedim: Mevla çocukların değerini köleden niçin istiyor? Çünkü dedi, köle onu aldatmıştır ve sahibi olmadığı bir cariyeyi ona vermiştir. Sen biliyorsun ki, bir adam, mükatep kölesinden bir cariye satın alsa, böylece o mevladan çocuklar doğursa sonra bir adam gelip cariyeye hak etse, adam cariyeyi, tazminatını ve çocuklarının kıymetini mevlasından alır. Mevla da çocuğun kıymetini mükatep köleden ister.¹²¹ Çünkü bu köle onu aldatmış¹²² ve ona sahip olmadığı bir cariyeyi satmıştır. Mükatep köle ve başkası (bu konuda) eşittir.

Ben dedim: Bunların cinsi belirtildiği zaman hizmetçi v elbise üzerine yapılan bir özgürlük anlaşması, dirhem ve dinar üzerine yapılan bir anlaşma mesabesinde midir, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer adam onunla, isimlendirip evsafını açıkladığı bir eve özgürlük anlaşma yapsa bu anlaşma caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Adam onunla bir arazi üzerine anlaşmış olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Ticaret eşyasından olan her şey de böyle midir; ancak cinsi sana açıklanmış olan hizmetçi ve elbise müstesna;

¹¹⁶ Metindeki “rufia” kelimesi “D” nüshasında dal harfi ile “düfia” olarak geldi. Bu bir şey ifade etmez.

¹¹⁷ Bu “ben dedim” sözü “o dedi” yerinde söylenmiş fazla bir sözdür. Önceki “o dedi” ye tekiddir.

¹¹⁸ Metindeki “istehakka” kelimesi “D” nüshasında “itehakkat” olarak gelmiş, bu doğru değildir. Ancak hizmetçiden cariye kastediliyorsa olabilir.

¹¹⁹ Metindeki “el-vasif” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise “el-vasifetü” şeklinde gelmiştir ki, bu müstensihin yanlıştır.

¹²⁰ Cariye ile gayr-i meşru ilişkiye girme tazminatı. (çev.)

¹²¹ “Mevla da çocuğun kıymetini mükatep köleden ister” cümlesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Esas nüshada ise “mevla köleden ister” şeklinde gelmiştir ki, bu müstensihin bir tahrifidir.

¹²² Metindeki “li ennehu kad ğarrahu” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Esas nüshada ise “li ennehu ğarrahu” şeklinde geldi ki, bu müstensihin yanlıştır.

araziler, evler ve bundan başka şeyler ise¹²³ böylece caiz değil midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o, bir evin bizzat kendisinin adını korsa? Bu, anlaşmayı bozar, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, ev aynıyla ismi konamaz; böylece o onunla bilinmez bir şey üzerine anlaşma yapmış olur. Eğer o, bu (evi) söylerse, o onunla sahip olmadığı bir şey üzerine¹²⁴ anlaşmış olur.¹²⁵

Ben dedim: Eğer adam onunla yakut, inci ve bundan başka¹²⁶ bir ticaret eşyasına anlaşmış olsa yine böyle midir? Evet, dedi, bu da caiz değildir.

Ben dedim: Eğer o onunla bir ölçek buğdaya, bir ölçek arpaya, susama veya şu şu kadar zeytinyağına, ya da şu şu kadar tereyağına yahut bundan başka ölçülebilen ya da tartılabilen mallardan birine anlaşma yapmış olsa bu anlaşma bu şekilde caiz olur mu ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Sen bunu bu bölümde niçin cevaz verdin?¹²⁷ Hâlbuki sen bunu ticaret eşyasında fasid demiştin? Çünkü dedi, bu, ölçülüyor ve tartılıyor, böylece de biliniyor; bize göre bu dirhem ve dinar mesabesindedir. Ben dedim¹²⁸: O onunla ölçülen ve tartılan bir şey üzerine anlaşma yaptığı zaman bu sana göre yine böyle caizdir, öyle mi? Evet, dedi.

Ben dedim: O onunla, iyi kalite, kötü kalite ve orta demeden bir ölçek buğdaya anlaşır, bu caiz midir, ne dersin? Evet dedi, onun¹²⁹ orta bir buğday hakkıdır. Ben dedim: Sen buna bu bölümde niçin cevaz verdin; hâlbuki selem bahsinde sen buna cevaz vermiyorsun? Çünkü dedi, özgürlük anlaşması seleme benzemez. Sen biliyorsun ki, hizmetçi üzerine özgürlük anlaşması yapmaya ben cevaz veriyorum.¹³⁰ Hâlbuki hizmetçide selem caiz değildir ve selam akdi hiçbir hayvanda da caiz değildir. Oysa özgürlük anlaşması hayvanda caizdir.

Ben dedim: O, onunla bir hizmetçiye anlaştığı zaman böylece mükatep köle ona kendisinde fahiş bir kusur bulunan hizmetçisini verse bu konudaki görüş nedir, ne dersin? Mevla hizmetçinin hizmetçisini¹³¹ teslim aldığı zaman mükatep köle azat edilir. Fakat bundan sonra mevla, bu hizmetçi sebebiyle fahiş bir ayıba-zarara¹³² uğrarsa, böylece onu

¹²³ Metindeki “ve emma” kelimesi “H” ve “M” nüshalarında böyledir. “D” nüshasında ise “fe emma” şeklinde geldi.

¹²⁴ Metindeki “katebehu” kelimesi “D” nüshasında böyle geldi. “H” ve “M” nüshalarında ise “katebeha” şeklinde geldi ki, bu ise doğru değildir.

¹²⁵ Metindeki “aleyha lem yemlik” ifadesi nüshalarda böyledir. Hâlbuki bunun “ala ma lem lemlik” veya “aleyha ve lem lemlik” şeklinde olma ihtimali vardır.

¹²⁶ Metindeki “ev gayra zalike” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, “H” nüshasında ise “ve gayra zalike” şeklinde geldi.

¹²⁷ Metindeki “lime ecezte haza fi haza’l babi” cümlesi “M” nüshasında böyle, “D” de ise “lime ecezte haza fi’l Babai” şeklinde, esas nüshada da “lime cezte haza’l babi” diye gelmiştir.

¹²⁸ “Ben dedim” cümlesi “M” ve “D” nüshalarında var, esas nüshadan ise düşmüştür.

¹²⁹ Metindeki “ve lehu” kelimesi yerine “D” nüshasında “ve lev” kelimesi gelmiştir. Bu bir şey ifade etmez.

¹³⁰ Metindeki “üçüzü” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir; esas nüshada ise “en ecira” şeklinde gelmiştir ki, bu bir yanlıştır.

¹³¹ Burada birinci hizmetçiden maksad, mükatep köledir. Çünkü her ne kadar onunla anlaşmış olsa bile o, mevlanın hizmetçisidir.

¹³² Metindeki “fe in esabe bihi es-seyyidü ayben” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise “fe in esabe es-seyyidü ayben bihi” şeklinde gelmiştir.

mükatebe geri verir ve mislini ondan¹³³ ister. Bu mükatep köle de hür olur.

Ben dedim: Eğer kölenin bir kısmı mevla tarafından hak iddi edilse bu konudaki görüş nedir, ne dersin? Mevla muhayyerdir, dedi, o dilerse kölenin diğer geri kalan kısmını reddeder ve onun değerini alır, dilerse köleyi tutar ve mükatepten kendi hak ettikten sonrasını alır, dilerse geri kalanı verir ve köleyi kâmilen alır.

ZİMMİNİN ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPMASI

Ben dedim: Zimmî halktan bir adam kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı, onun bu anlaşması geçerli olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bu adam bu konuda aynı Müslüman bir kişi mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Zimmî bir adam, kölesi de zimmî olduğu halde onunla özgürlük anlaşması yaptı. Sonra bu köle mükatep olduğu halde Müslüman oldu; bu konudaki görüş nedir, ne dersin? O, özgürlük anlaşması üzerinedir; böylece o borcunu öderse, azad edilir; eğer o borcunu ödeyemezse, onu satması için mevlaya baskı uygulanır.¹³⁴ Ben dedim: O, mükatep haliyle Müslüman olarak onun için çalışır mı? Evet, dedi. Ben dedim: O borcunu ödemiş olduğu halde ve Müslümanlardan hiçbir mirasçısı yok iken ölmüş olsa ona kim mirasçı olur? Ona beyt-ül mal mirasçı olur, dedi.

Ben dedim: Hıristiyan bir adam Müslüman bir köleyi satın almış, böylece onunla anlaşma yaptı. Onun bu anlaşması caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bu anlaşma geri çevrilmez mi? Hayır, dedi. Ben dedim: Niçin böyle, hâlbuki sen Hıristiyan adama¹³⁵ onu satması için baskı yapılır¹³⁶ dedin? Çünkü dedi, ben o köle olduğu müddetçe onu satması için icbar edilir¹³⁷ dedim. Fakat o bununla özgürlük anlaşması yapınca, böylece ben bu anlaşmayı geçerli kılıyorum.

Ben dedim: Zimmî bir adam, cariyesi ile sözleşme yaptı. Sonra mükatep cariye Müslüman oldu. Bu anlaşmalı halinde o, bir çocuk doğurdu. Sonra bu mükatep cariye öldü. Onun bu çocuğu onun kendi mesabesinde olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Bu zimmî adam, bir tek anlaşmada iki kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı ve onların taksitlerini de tek yaptı. Sonra bu iki köleden birisi Müslüman oldu. Bunların durumu¹³⁸ ne olur, ne dersin?

¹³³ Metindeki “aleyhi” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle gelmiş. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹³⁴ Metindeki “ücbiru” kelimesi “D” nüshasında böyle, “H” nüshasında ise “üciru” olarak geldi. “M”de ise noktasızdır.

¹³⁵ Metindeki “en-nasraniyyetü” kelimesi nüshalarda böyledir. Hâlbuki bunun doğrusu, “en-nasraniyyü” şeklindedir.

¹³⁶ Metindeki “tücberu” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “tüciru” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

¹³⁷ Metindeki “ücbiruhu” kelimesi “M ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat “H” nüshasında “üciruhu” şeklinde gelmiştir ki, bu bir hatadır.

¹³⁸ Metindeki “ma halühuma” kelimesi “M ve “D” nüshalarında böyle geldi. Esas nüshada o “kultü ma halühüma” şeklinde gelmiştir.

Onlar yaptıkları sözleşme üzeredirler. İkinin Müslüman olması ve birisinin Müslüman olması bu konuda eşittir ve onlar anlaşmaları üzerdirler.

Ben dedim: Bu zimmî adamın anlaşmalı cariyesi zimmî halktan olduğu halde Müslüman olduğu zaman sen, mevlası tarafından serbest bırakıldığı zaman mükatep cariye baskı yaptığın¹³⁹ gibi, buna niçin baskı yapmıyorsun¹⁴⁰ ne dersin? Çünkü dedi, bu cariye bu anlaşmalı halinde Müslüman olmasıyla olmaması eşittir. Zira bu zimmî adam, ancak onun çalışma ve cinsel ilişki kurma imkânı bulması için Müslüman cariye satması hususunda icbar edilir. Zimmî ile aralarında yapılan anlaşmadan dolayı cariye üzerinde böyle bir problem bulunmadığı zaman mükatep cariye buna icbar edilmez.¹⁴¹ Çünkü zimmînin hizmet ve cinsel ilişki konusunda onun üzerinde bir hakkı yoktur.

Ben dedim: Bir zimmî, kölesi ile bir küp şaraba özgürlük anlaşması yaptı. Böylece bu anlaşma caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben, sen buna niçin cevaz veriyorsun dedim? Çünkü dedi, zimmî halk kendi aralarında şarap¹⁴² satmış olsalar ben buna cevaz veririm; özgürlük anlaşması da böyledir.

Ben dedim: Eğer köle Müslüman ise böylece mevlası, onunla bir zimmî olarak, bir şaraba özgürlük anlaşması yaptı. Bu caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi, bu anlaşma¹⁴³ batıldır-hükümsüzdür. Ben dedim: Sen buna mevla Hıristiyan¹⁴⁴ olduğu halde niçin hükümsüzdür, dedin! Çünkü dedi, köle Müslümandır. Böylece ben bir Müslüman şarap ile hüküm vermem. Böylece ben anlaşmayı reddediyorum ve onu da köleyi satması için icbar ediyorum.¹⁴⁵ Ben dedim: Eğer hâkim anlaşmayı geri çevirmeden önce o, şarabı¹⁴⁶ mevlaya veriyse bu konudaki görüş nedir, ne dersin? Köle azat edilir, dedi. Ben niçin azat edilir, hâlbuki sen anlaşmayı geçerli bulmamıştın, dedim. Çünkü dedi, bu anlaşma onun şu sözü mesabesinde: “Bana şunu şunu verdiğin zaman böylece sen hürsün”.

Ben dedim: O, benim sana anlattığım şekilde onunla anlaşma yapıp köle azat edildiği zaman mevlanın köle üzerinde bir alacağı olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Onun üzerinde kıymeti kadar bir hakkı vardır. Ben dedim, niçin böyle¹⁴⁷ hâlbuki o ona anlaştıkları şeyi vermiştir? Çünkü dedi,

¹³⁹ Metindeki “tücbiru” kelimesi nüshalarda “tüciru” olarak geldi. “M” ve “D” nüshalarında ise bu kelimenin iki harfi olan t ve b harfleri noktasız olarak geldi. Doğrusu “tücbiru” şeklindedir.

¹⁴⁰ Metindeki “la tücbiruha” kelimesi nüshalarda “la yücizüha” dir. Ancak y harfi “D” nüshasında noktasız gelmiştir. Bunun doğrusu ise “la tücbiruha”dır.

¹⁴¹ Metindeki “lem tücber el-mükatebetü” ifadesi nüshalarda böyledir. Hâlbuki bunun doğrusu “lem nücbir el-mükatebe” şeklindedir.

¹⁴² Metindeki “lev tebayeu el-hamra” ifadesi nüshalarda böyledir. Umulur ki bunun doğrusu “lev tebayeu bi'l hamri” şeklindedir.

¹⁴³ Metindeki “el-mükatebetü” kelimesi nüshalarda “li enne el-mükatebete” olarak gelmiştir. Doğrusu ise “la, el-mükatebetü” şeklindedir. Böylece cevap la (hayır)dır, “el-mükatebetü batılın” (anlaşma hükümsüzdür) ise ondan bedeldir.

¹⁴⁴ Metindeki “nasraniyyün” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise hata ile “nasraniyyen” şeklinde gelmiştir.

¹⁴⁵ Metindeki “ücbiruha” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise o “üciruha” şeklinde gelmiştir.

¹⁴⁶ Metindeki “el-hamra” kelimesi esas nüshadan düşmüştür. Fakat o “M” ve “D” nüshalarında vardır.

¹⁴⁷ Metindeki “ve lime” kelimesi esas nüshada böyledir. “M” ve “D” nüshalarında ise o “lime” şeklinde geldi.

o, ona kendisi için helal olmayan bir şeyi vermiştir. Bu anlaşma, onun adına caiz değildir.

Ben dedim: Eğer mevla Müslüman, köle ise zimmî olursa bu şekilde o, onunla bir şaraba anlaşsa böylece bu mesele evvelki konu mesabesinde olup caiz değil midir, ne dersin? Evet, dedi caiz değildir.

Ben dedim: Zimmî bir adam zimmî halktan olan kölesi ile bir şaraba özgürlük anlaşması yaptı. Sonra köle Müslüman oldu. Bu konudaki görüş nedir, ne dersin? Bu anlaşma caizdir, dedi. Ben dedim: Köle üzerinde ne vardır? Onun üzerinde şarabın değeri (kadar borç) vardır. Ben niçin böyle dedim? Hâlbuki sen şarap üzerine anlaşmaya cevaz vermiyorsun? Çünkü dedi, o onunla anlaştığı gün bu anlaşma caiz olduğu halde anlaşmıştır. Böylece onun Müslüman oluşu bu anlaşmayı fasid kılmaz onu daha da güçlü hale getirir. Şarabın kıymetini ödemek boynunun borcu olur, o bunun için çalışır.

Ben dedim: Eğer onun taksitleri her ay şöyle şöyle bir ölçek şarap ödemek ise o Müslüman olduktan sonra bu taksitleri nasıl verecektir¹⁴⁸ ne dersin? Her taksitin değerini her taksit zamanı geldiğinde öder, dedi. Böylece eğer o, bundan bir ödemededen aciz olursa o köleliğe geri çevrilir. Eğer aciz kalıp da köleliğe çevrilirse onu satması için mevlasına baskı yapılır. Ben dedim: Müslüman olan mevla olduğu zaman da böyledir? Evet dedi, ancak o köleyi satması için icbar edilmez.

Ben dedim: Eğer o, onunla bir hayvan leşine özgürlük anlaşması yaptıysa, bu anlaşma böylece caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi, bu anlaşma fasiddir. Ben niçin böyle dedim? Hâlbuki sen şaraptaki¹⁴⁹ fasid anlaşmaya cevaz vermiştin? Çünkü dedi, hayvan leşi şaraba benzemez. Ben dedim: O onunla kan üzerine anlaşma yapmış olsa yine böyle midir? Evet dedi, bu caiz olmaz. Çünkü şarap bir maldır, hâlbuki bu¹⁵⁰ mal değildir.

Ben dedim: Eğer o ona üzerinde anlaştıkları şeyi verirse o azad edilir mi ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin böyle dedim, hâlbuki sen, fasid anlaşmada onun azad edilmesine cevaz vermiştin, böylece sen onu şarapta azad ettin? Çünkü dedi, hayvan leşi ve kan alınıp satılmaz, onun bir değeri yoktur. Velew ki onlar bunu alıp satmış olsalar bile ben buna cevaz vermem. Sen biliyorsun ki, eğer bir adam bir hayvan leşi karşılığında bir köle satsa, sonra müşteri onu teslim aldıktan sonra azat etse onun bu azadı caiz değildir! İşte mükatep de böyledir.

Ben dedim: Eğer mevla, onunla hayvan leşi üzerine anlaşma yapmış olması dolayısıyla anlaşmada "onu verdiğin zaman sen hürsün" veya "onu bana verince sen hürsün" demiş olsa, böylece o onu ona verdi ve mevla da onu kabul etti, o azad edilir mi, ne dersin? Bu¹⁵¹ şekilde evet, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o ona "eğer onu bana verirsen sen hürsün" demiştir. Bu sebeple o onun ancak "sen hürsün" demesiyle azad edilmiştir yoksa vermesi sebebiyle değil. Ben dedim: Mevla bundan sonra

¹⁴⁸ Bu cümle esas nüshadan düşmüş, fakat "M" ve "D" nüshalarında mevcuttur.

¹⁴⁹ Metindeki "fi'l-hamri" kelimesi "D" nüshasında "fi'l-meyteti" olarak gelmiştir ki, bu bir hatadır.

¹⁵⁰ "bu" kelimesi esas nüshadan düşmüştür, hâlbuki o, "M" ve "D" nüshalarından vardır.

¹⁵¹ Metindeki "haza" kelimesi esas nüshadan düşmüştür, fakat o, "M" ve "D" nüshalarında vardır.

ondan herhangi bir şey ister mi? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, köle ancak mevlanın onu azad etmesi sebebiyle azad edilir. Yoksa eda sebebiyle değil.

Ben dedim: Bir zimmî kölesi ile bir köleye veya adını koyduğu bir elbiseye özgürlük anlaşması yaptı, bu caiz olur mu ne dersin? Evet dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o, onunla belli-bilinen bir şey üzerine anlaşma yapmıştır. Ben dedim: O bu konuda senin için kölesi ile bütün ticaret eşyalarında özgürlük anlaşması yapan hür ve Müslüman adam mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim. Bir zimmî, zimmî olan ümmü veledi ile anlaşma yaptı. Sonra o (cariye) anlaşmalı halinde Müslüman oldu, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? O anlaşması üzerine devam eder, dedi. Böylece o, borcunu öderse azad edilir, ödeyemezse hâkim onun hakkında kendi değerini takdir eder ve o bu değer (kadar borcunu ödemek) için çalışır.¹⁵² Artık mevlasının onun üzerinde bir hakkı yoktur ve o mevlaya geri de verilmez. Ben dedim: Eğer hâkim, onun hakkında değeri kadar (olan borcunu ödemesi için) çalışmasına karar verir de fakat bundan da aciz kalırsa, o, mevlası zimmî olduğu halde ona geri verilir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Fakat o, çalışır. Onun mevlası zimmî olmaya devam ettiği müddetçe, onun (cariyenin) çalışmadan aciz kalmasına bakılmaz.

Ben dedim: Eğer onun mevlası Müslüman olursa, artık o, aciz olunca mevlasına geri verilir ve böylece o bulunduğu hal üzere, onun ümmü veledi¹⁵³ olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin böyle dedim? Hâlbuki hâkim onun hakkında¹⁵⁴ kendi değeri ile hüküm verdi? Çünkü dedi, onun mevlası Müslüman oldu ve bu bir azad¹⁵⁵ değildir. Ancak hâkim ona kendi değeri ile (ödemesine) hükmetmiştir. Çünkü dedi, onun mevlası Hıristiyan idi ve o onu satmaya kadir olamıyordu. Böylece hâkimin ona değer ile hüküm vermesi onun için bir azat değildir ve o ancak borcu eda etmesiyle azat edilir.

Ben dedim: Mevlası onu, hâkim onun hakkında kendi değeri ile hüküm verdikten sonra azad ederse, o, bu değeri (kadar olan borcun)dan kurtulup mevlanın azadı caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. O (cariyenin) Müslüman olması veya olmaması eşit midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Hâkim, ümmü veled hakkında kendi değeri ile hüküm verdikten sonra eğer mevla ölürse ve Hıristiyan olarak ölürse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? O (cariye) mevlanın bütün mallarından azad edilir, artık hiçbir şey için çalışmaz ve onun üzerindeki kendi kıymeti (kadar) olan borcu da iptal olur, dedi. Ben niçin böyle¹⁵⁶ dedim? Hâlbuki sen onu mevlanın elinden alıp çıkarmış ve onun çalışması hakkında hüküm vermiştin? Çünkü dedi, cariye, henüz o borcunu ödeyinceye kadar,

¹⁵² Metindeki “tes’a” kelimesi “H” ve “M” nüshalarında böyledir. “D” nüshasında ise “fe tes’a” olarak geldi.

¹⁵³ Metindeki “ümmü veledihi” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyle gelmiş, esas nüshada ise zamirsiz olarak “ümmü veledin” olarak gelmiştir.

¹⁵⁴ Metindeki “aleyha” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle gelmiş, o esas nüshadan düşmüştür.

¹⁵⁵ Metindeki “itkun leha” kelimesi esas nüshada böyle, doğrusu ise “itkan leha”dır. Çünkü o “yekünü” nün haberidir.

¹⁵⁶ Metindeki “ve lime” kelimesi esas nüshada böyledir. “M” ve “D” nüshalarında ise “lime” olarak geldi.

mevlanın mülkiyeti altındadır. Mevla ölünce o, azad edilir. Çünkü o, mevlası ölmüş ümmü veled mesabesindedir.

Ben dedim: Hâkim onun hakkında çalışma hükmü verdikten sonra o bir çocuk doğurursa ve mevlası¹⁵⁷ onun çocuğunu azad ederse, onun bu azadı geçerli olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Mevla, çocuk azad edilmemiş olduğu halde öldüğü zaman o (cariye)nin bu çocuğu kendisi ile beraber azad edilir mi, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer¹⁵⁸ anne ölse ve çocuk kalsa, o, annesinin üzerindeki¹⁵⁹ onun kendi hakkına hükmedilen kıymeti (kadar) olan borcu için çalışır mı, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bu çocuğun değerinden daha çok veya az¹⁶⁰ olabilir mi? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer çocuk, mevla Müslüman olmuş halde iken bu borcu ödemekten aciz kalırsa, o mevlaya geri verilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Artık o annesi mesabesindedir. Çünkü onun annesi bütün mallardan hür olmuştur; onun çocuğu da böyledir.

Ben dedim: Hıristiyan adam ümmü veledi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman bu cariye anlaşma bedelinin bir kısmını ödedi. Sonra Müslüman oldu. Bundan sonra da o ödemededen aciz kaldı. Böylece hâkim onu geri çevirdi ve kendi değerini ödemesi hakkında hüküm verdi. Mevlanın aldığı meblağ kimin olur, ne dersin? Onun (mevlanın) olur, dedi. Ben dedim: Böylece cariyenin kendi kıymetinden ödeyip verdiği adamın da ondan teslim aldığı meblağ kadının lehine sayılmaz mı? Hayır, dedi. Ben dedim: Eğer bu cariye bunu Müslüman olduktan sonra ödemiş ise? Öyle ödemiş olsa bile, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, kadın aciz kalmıştır, tekrar cariyeliğe çevrilmiştir ve memluk (cariye) olmuştur.¹⁶¹ Anacak mal mevlanın olduktan sonra onun hakkında çalışması için hüküm verilmiştir.

Ben dedim: Zimmî bir adam, zimmî olan bir cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptı. Sonra onunla cinsel ilişki kurdu ve böylece o çocuk doğurdu. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu mükatep cariye muhayyedir, dedi. Eğer o dilerse anlaşmalı haline devam eder ve mevlasından mihrini alır ve borcunu öderse azad edilir. Dilerse ödemededen aciz kalırsa, aciz olur ve o onun ümmü veledi olur. Ben dedim: Mevlası tarafından serbest bırakıldıktan sonra o eğer Müslüman olursa ve böylece ödemededen aciz kalmayı tercih ederse, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Hâkim onun hakkında kendi değerini ödemek için çalışmasına karar verir¹⁶² ve o azad edilir, dedi. Böylece eğer o ödemeyi yaparsa azad edilir. Artık mevlanın onun üzerinde bir hakkı kalmaz.

Ben dedim: Hıristiyan adam, ümmü veledi ile¹⁶³ özgürlük anlaşması yaptı. Sonra adam öldü, kadın azad edilir mi, ne dersin? Evet, dedi, o hürdür.

¹⁵⁷ Metindeki “es-seyyid” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “el-mevla” olarak gelmiştir.

¹⁵⁸ Metindeki “in” “M” ve “D” nüshasında böyle, esas nüshada ise “innehu” şeklinde geldi. Bu bir şey değildir.

¹⁵⁹ Metindeki “kane ala” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “kane lehu” şeklinde geldi.

¹⁶⁰ Metindeki “ev ekalle” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “ve egallü” olarak geldi.

¹⁶¹ Metindeki “ve sarat” kelimesi “D” nüshasında “fe sarat” olarak geldi.

¹⁶² Metindeki “yakdıy” kelimesi yerine “D” nüshasında “yutaku” kelimesi gelmiştir ki, bu bir yanlıştır.

¹⁶³ Metindeki “katebe ümm veledihi” ifadesi, esas nüshada böyledir. “M” ve “D” nüshalarında ise “katebe lehu ümme veledin” olarak gelmiştir.

Ben dedim: Hıristiyan adam, iki cariyesi ile bir tek anlaşma ile özgürlük anlaşması yaptı ve onların taksitlerini de bir yaptı. Sonra adam onlardan birisi ile cinsel ilişkide bulundu; böylece o serbest bırakıldı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onların her ikisi de anlaşmaları üzeredirler. Bu çocuk da adamın çocuğudur. Kadın adamdan mihrini alır. Ben dedim: Sen kadına izin vermez misin?¹⁶⁴ Hayır¹⁶⁵ dedi. Çünkü diğeri onunla birlikte anlaşma yapmıştır. Bu sebeple onlar ancak hep beraber azad edilirler¹⁶⁶ ve hep beraber aciz kalırlar; onlardan birisi¹⁶⁷ ödemededen aciz kalırken diğeri kalmamış olmaz.

Ben dedim: Zimmî adam, müdebber cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman bu¹⁶⁸ caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Cariye ödemededen¹⁶⁹ önce adam ölürse cariye azad edilir mi¹⁷⁰ ne dersin? Evet, dedi, o üçte biri hürdür. Anlaşma ise iptal olur.

Ben dedim: Zimmî halktan bir adam, kendisiyle başkası arasında ortak olan bir köleden olan hissesi ile ortağının iznini almadan, özgürlük anlaşma yaptı. Köle zimmî, ortak da Müslüman idi. Böylece onunla bir (küp) şarabına anlaşma yaptı. Sonra o bunu zimmîye eda etti. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onun kölede olan hissesi azad edilir, dedi. Bu suretle o zengin ise onun ortağı muhayyerdur: o isterse tazmin eder, dilerse azad eder ve dilerse onun çalışmasını ister. Ben dedim: Onun, anlaşmadan teslim aldığı şeyden dolayı ortağı üzerinde bir hakkı var mıdır? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o Müslüman olduğu için ona şarap ve onun kıymeti helal olmaz. İşte bundan dolayı ben, ortağı üzerinde, onun aldığı şeyde ve onu tükettiği zaman onun bir hakkı olduğuna hükmetmem

Ben dedim: Köle, zimmî ve Müslüman olan iki kişi arasında ortak olup köle de zimmî olduğu halde böylece zimmî ortak Müslüman ortaktan müsaade alarak kendi hissesi için (bir küp) şaraba özgürlük anlaşması yaptığı zaman bu anlaşma geçerli olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki onun ortağı Müslüman dedim? Çünkü dedi, Müslüman ortak kendi hissesi için anlaşma yapmadı. Sadece zimmî yaptı. Böylece o zimmî ve köle de zimmî olduğundan¹⁷¹ onun kendi hissesi için şarap üzerine anlaşma yapması, Ebu Hanife'nin görüşüne göre, caizdir. Ben dedim: Hıristiyan'ın sözleşme bedelinden aldığı şeyde, o onu istihlak ettiği halde, Müslümanın bir hakkı olur mu? Hayır, dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki o onunla onun müsaadesi ile anlaşma yapmıştır, dedim? Çünkü dedi, o

¹⁶⁴ Metindeki “ve la tucizuha” esas nüshada böyle geldi. O, “M” ve “D” nüshalarında ise “ve la yucbiruha” olarak geldi.

¹⁶⁵ Metindeki “la” harfi esas nüshadan düşmüş, o “M” ve “D” nüshalarından ilave edilmiştir.

¹⁶⁶ Metindeki “ve la tu'cizani illa cemian” cümlesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹⁶⁷ Metindeki “ihdahuma” kelimesi “M” nüshasında böyle geldi. “H” ve “D” nüshalarında ise o “ehadühuma” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

¹⁶⁸ Metindeki “zalike” kelimesi esas nüshada böyledir. O, “M” ve “D” nüshalarında yoktur.

¹⁶⁹ Metindeki “edaiha” kelimesi nüshalarda “edaühüma” şeklinde gelmiştir ki, bu hatadır.

¹⁷⁰ Metindeki “tu'teku” kelimesi esas nüshada “Yu'teku” olarak geldi. “M” ve “D” nüshalarında noktasız olarak geldi. Doğrusu ise “tu'teku” şeklindedir.

¹⁷¹ Metindeki “zimmiyyün ve'l-abdü” kelimeleri “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Fakat bu ifade esas nüshadan düşmüştür.

onunla Müslüman için helal olmayan bir şey üzerine anlaşma yapmıştır. İşte bunun için onun bir şeyde hakkı yoktur.¹⁷²

Ben dedim: Eğer onların her ikisi onunla şarap üzerine bir tek anlaşma yapsalar ve taksitler de bir olsa, bu anlaşma caiz olur mu ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu anlaşma bir tek anlaşmadır; hâlbuki bir Müslüman'a şarap üzerine anlaşma yapmak caiz olmaz. Böylece Müslümanın hissesi fasid olduğu zaman diğer hisse¹⁷³ de fasid olur. Ben zimmînin hissesi niçin fasid olur, dedim? Çünkü dedi, anlaşma birdir ve o ancak, borcu her ikisinin birden ödemeleriyle azad edilir. Sen biliyorsun ki, bu ikisi onunla dirhem üzerine tek bir anlaşma ile anlaşmış olsalar, sonra birisi köleden kendi hissesini almış olsa, onun hissesi azad olmaz ve ancak anlaşma bedelinin hepsi onlara eda edilirse o azad edilir! İşte bunun için zimmînin anlaşması fasid olmuştur.

Ben dedim: Eğer köle kendisiyle üzerinde¹⁷⁴ anlaştıkları şarabı onlara verirse, bu köle azad edilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben, kölenin durumu ne olur, dedim. Köle hürdür, dedi. Onun üzerindeki değerinin yarısı (ödemesi) Müslümanın olur. Şarabın yarısı da Hıristiyan'ın olur.¹⁷⁵ Çünkü Hıristiyan'ın ondan aldığı şey Müslüman'a helal olmaz. İşte bunun için Müslümanın onun değerinin yarısını kendisinden isteme hakkı vardır.

Ben dedim: Bir Müslüman'la bir Hıristiyan arasında ortak olan Hıristiyan bir köle ile Müslüman olan ortak, ortağının izniyle ondan kendi payına düşen hissesi üzerine özgürlük anlaşması yaptı ve böyle anlaşma bedelini teslim aldı. Hıristiyan ortak ondan bir şey ister mi, ne dersin? Anlaşma bedelini teslim alma hususunda eğer ona izin vermemişse, evet (ister) dedi. Onlar ikisi bu konuda iki Müslüman mesabesinde.

Ben dedim: Zimmî halktan iki adam arasında ortak olan zimmî bir köle ile onlar her ikisi de bir şaraba bir tek anlaşma ile özgürlük anlaşması yaptılar. Sonra onlardan birisi Müslüman oldu. Bu hususta görüşün nedir, ne dersin? Şarabın dirhem olarak kıymeti, mükatep kölenin üzerinde bir borç olmak üzere onların her ikisinin hakkı olur. Ben dedim: Eğer o, Müslüman'a anlaşma bedelinden hissesini dirhem olarak öderse, zimmî ona bu konuda ortak olur mu, ne dersin? Evet, dedi. O da ortağının köleden aldığını kendisi köleden ister. Ben dedim: Eğer o, zimmîye şarabı vermişse, onun bu ona verdiği şeyde Müslüman için bir hak var mıdır, ne dersin? Hayır, dedi. Zaten o, sadece onun bu ödemesiyle azad olunmaz. Çünkü anlaşma bedeli dirheme dönüşmüştür. Ben niçin dedim? Zira dedi, ben Müslüman'a şarabı vermem. Ben dedim: Hıristiyan'ın ondan olan hissesi azad edilir mi? Hayır, dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki o, onun üzerinde olan hissesini teslim almış bulunmaktadır? Çünkü dedi, anlaşma birdir. Böylece onlar ikisi bu ödemeyi tam yapmadıkça o, azad edilmez. Ben Müslümanın, Hıristiyan'ın kendisine özel olan yönüyle aldığı şeydeki hissesini iptal etmem. Ancak ben Müslüman'a şarap vermeyi ve onun için şarabı hükmetmeyi mekruh görürüm.

¹⁷² Bu, nüshalarda böyledir.

¹⁷³ Metindeki "nasib" kelimesi müstensihin yanlışlığı ile "D" nüshasından düşmüştür.

¹⁷⁴ Metindeki "aleyha" kelimesi nüshalarda böyledir. Bunun doğrusu ise "aleyhi" şeklindedir.

¹⁷⁵ Metindeki "ve yekunü" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise "la yekunü" olarak gelmiştir ki, bu kötü bir tahriftir.

Ben dedim: Eğer zimmî, bir cariyesi ile bir (küp) şaraba özgürlük anlaşma yapsa, böylece cariyeye anlaşmalı halde iken onun için bir çocuk doğursa ve bu anne daha sonra ölse, çocuğun durumu ne olur, ne dersin? O dedi, annesinin üzerinde olan (borç) için çalışır. Ben eğer o, Müslüman olursa, onun üzerinde (borç olarak) ne vardır, dedim? Onun üzerinde şarabın kıymeti kadar (borcu) vardır, dedi. Böylece o, bunun için annesinin taksitlerine göre çalışır. Ben dedim: Bunun kıymeti ona ne zaman gerekli hale gelir? Annesinin anlaşma yaptığı gün mü, yoksa kendisinin Müslüman olduğu gün mü? Onun Müslüman olduğu gün, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, şarap onun üzerinde borç iken o Müslüman olmuştur. Sen biliyorsun ki, eğer bu anne¹⁷⁶ Müslüman olmuş olsa, bunun kıymeti o Müslüman olduğu gün onun üzerine olur! İşte çocuk da böyledir.

Ben dedim: Eğer o iki tane çocuk doğursa sonra ölse böylece çocukların birisi Müslüman olsa diğeri olmasa, bu konu hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? Şarabın kıymeti onlar üzerine olur¹⁷⁷ ve onlar bunun için çalışırlar, dedi. Ben dedim: Onun onlardan¹⁷⁸ diğeri bırakarak, Müslüman olandan şarabın kıymetinin hepsi için çalışmasını isteme hakkı var mıdır? Evet, dedi, eğer dilerse, ama o eğer dilerse Müslüman'ı bırakarak şarabın değeri hakkında diğeri çalışmasını isteyebilir. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, onun bunlardan hangisini dilerse anlaşma bedelinin hepsi için onun çalışmasını isteme hakkı vardır. Ben dedim: Eğer onlardan birisi çalışmadan aciz kalırsa onun onu köleliğe çevirme hakkı var mıdır, ne dersin? (Hayır, dedi.)¹⁷⁹ Onların ikisi de aciz kalıncaya kadar (yoktur).

Ben dedim: Bir zimmî¹⁸⁰ zimmî bir kölesini bir kap şaraba özgürlük anlaşması yaptı. Böylece mükatep köle bir cariyeye satın alarak onunla ilişkiye girdi ve bu cariyeye bir çocuk doğurdu. Sonra mükatep köle öldü ve arkada çalışmayan küçük bir çocuk bıraktı, bu konu hakkında görüşün nedir, ne dersin? Anne anlaşma bedeli için bedelin taksitlerine göre çalışır, dedi. Eğer kadın ödemeyi gerçekleştirirse, anne ve çocuğu azad edilirler. Eğer o aciz kalırsa her ikisi de köleliğe geri çevrilirler.

Ben dedim: Bir zimmî, zimmî olan bir kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı. Sonra savaş ehli, bu mükatep köleyi esir aldı ve o onların elinde Müslüman oldu. Sonra Müslümanlar ülkede galip geldiler. Mükatep kölenin durumu ne olur, ne dersin? O mevlasına geri verilir ve anlaşma hali üzerine devam eder. O ganimet olmaz.¹⁸¹ Çünkü ister Müslümanın olsun ister zimmînin olsun mükatep köle esir edilmez. Müdebber kölede böyledir; o da esir edilmez.¹⁸² Ben dedim: Eğer o mevlasına ödemesini

¹⁷⁶ Metindeki “el-ümm” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹⁷⁷ Metindeki “aleyhima” kelimesi “M” nüshasında böyledir. O “H” ve “D” nüshalarında “aleyha” şeklinde gelmiştir ki, bu yanlıştır.

¹⁷⁸ Metindeki “minhuma” kelimesi “D” nüshasında “minha” olarak gelmiştir ki, bu bir hatadır.

¹⁷⁹ “Hayır dedi.” cümlesi nüshalardan düşmüştür. Hâlbuki meselenin tamamlanması için onun bulunması gerekir.

¹⁸⁰ Metindeki “zimmiyyen” kelimesi esas nüshada böyle geldi, doğrusu da budur. “M” ve “D” nüshalarında ise “zimmiyyen cemian” olarak gelmiştir ki, bu bir tahriftir.

¹⁸¹ Metindeki “fey’en” kelimesi esas nüshada böyledir. “D” nüshasında ise “y” harfinin noktaları olmadan gelmiştir. “F” harfinin noktası ise üzerinde açıktır.

¹⁸² “ister zimmînin ...” kelimesi ile başlayan cümleden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür. Biz bunu “M” ve “D” nüshalarından ilave ettik. Ancak oralarda zimmî ve Müslim kelimeleri, yanlış olarak başlarında b harfi ile gelmişlerdir.

yapıp da azad edilirse ve mürtet ve (verdiği sözü) bozmuş olarak dar-ul harbe dönerse, o harbi olur mu ne dersin? Evet dedi.

Ben dedim: Eğer bir kap şaraba onunla iki zimmî anlaşmış olsa¹⁸³ böylece bunlardan birisi Müslüman olsa ve Hıristiyan'a şarabın yarısını verse, Müslüman'a da şarabın kıymetinin yarısını verse o azad edilir mi, ne dersin? Hayır, dedi.

Ben dedim: Zimmî adam kölesi ile bir kap şaraba anlaşma yapmış olsa böylece o mevla için iki oğlanı¹⁸⁴ olsa¹⁸⁵ sonra ölse ve bunlardan birisi Müslüman olsa böylece zimmî olan şarabı, Müslüman olan da şarabın yarı kıymetini ödese yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Bu mükatep kölenin kölesi öldüğü zaman onun namazını kim kılacak, efendisi mi, yoksa mükatep kölenin kendisi mi ne dersin? Mükatep kölenin efendisini öne geçirmesi gerekir dedi. Ancak o hayır derse, böylece mükatep köle namaza daha uygundur.

Ben dedim: Eğer mükatep köle "ben öldüğüm zaman ben hürüm, böylece malımın üçte biri şu adamın olsun" dese, bu caiz olur mu ne dersin? Evet, dedi, o ölmeden önce verdiği zaman (caiz olur). Eğer o yeteri kadar mal bırakmış olsa ve vasiyetini eda etmeden ölmüş ise onun bu vasiyeti caiz olmaz.

HARBİ BİR KİŞİNİN EMAN İLE DAR-I İSLAMA GİRDİĞİ ZAMAN ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPMASI

Ben dedim: Harbi bir adam yanında kölesi olduğu halde İslam ülkesine eman ile girse o bu kölesi ile özgürlük anlaşması yapsa onun bu anlaşması geçerli olur mu, ne dersin? Evet dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o onun harp ülkesinden yanında alıp getirdiği bir kölesidir.¹⁸⁶ Sen bilirsin ki, o ülkesinden onu çıkardığı zaman azad etmiş olsaydı onun azadı caiz olurdu. Artık köle dilerse burada kalır, dilerse oraya geri döner.

Ben dedim: Harbi bir adam eman ile İslam ülkesine girdi ve Müslüman bir köle satın aldı. Onun bu satın alması caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Onu satması için ona baskı yapar mısınız?¹⁸⁷ Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o bunu bilmezse ve o böylece (Müslüman kölesi) ile özgürlük anlaşması yapsa onun bu anlaşması geçerli olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Çünkü dedi, o onun kölesidir. Sen biliyorsun ki, (o¹⁸⁸) onu azad etmiş olsa onun bu azadı caizdir! İşte onunla anlaşma yapması da böyledir.

Ben dedim: Eğer o onunla tedbir anlaşması yapsa onun bu tedbiri caiz olur mu ne dersin? Evet dedi, onun üzerine kendi değeri hükmedilir, o harbi için bu (uğur)da çalışır ve azad edilir.

¹⁸³ Metindeki "katebehu" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. "H" nüshasında ise "katebahu" olarak gelmiştir.

¹⁸⁴ Metindeki "İbnani" kelimesi "M" ve "D" nüshasında böyle geldi. Esas nüshada ise "İnsani" olarak geldi.

¹⁸⁵ Metindeki "fe veledet" kelimesi nüshalarda "fe veledet" şeklinde geldi. Doğrusu "fe veledet"dir.

¹⁸⁶ Metindeki "abdühu" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. O esas nüshada ise "abdü" olarak gelmiştir.

¹⁸⁷ Metindeki "tücbiruhu" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "cenruhu" olarak geldi.

¹⁸⁸ Metindeki "ennehu" kelimesi nüshalarda yoktur. Hâlbuki onun bulunması gerekir.

Ben dedim: Eğer o onunla anlaşma yapsa, sonra o, harp ülkesine dönmek istese, böylece o onu¹⁸⁹ yanında götürüp oraya giriş yaptırsa¹⁹⁰ onun buna hakkı var mıdır, ne dersin? Hayır dedi, onun bunu götürüp harp ülkesine sokmaya hakkı yoktur.

Ben dedim: Eğer o onu kendi yanında¹⁹¹ götürürse bu mükatep kölenin durumu ne olur, ne dersin? O onu savaş yurduna soktuğu zaman¹⁹² Ebu Hanife'nin görüşüne göre o oraya sokulduğu andan itibaren hürdür. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o onu oraya kendi kölesi olarak sokmuş olsaydı, o azad edilirdi. Zira harbi adam, onu İslam yurdundan satın aldığı zaman bir Müslüman'a savaş yurdunda malik olamaz. Mükatep de böyledir. Çünkü harbi adam onu azad etmiş olsa onun bu azadı caiz olur. Böylece onun bunu savaş yurduna koyması onun azad etmesi mesabesindedir.

Ben dedim: Onun bunu müdebber köle yapması ve sonra onu savaş yurduna sokması yine böyle midir, ne dersin? Evet dedi. Ben dedim: Eğer hâkim müdebber köleye kendi kıymeti ile hükmetmiş olsa yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Bir harbi İslam yurduna eman ile giriş yaptı. Böylece bir cariye satın aldı ve onunla cinsel ilişkide bulundu, cariye bu suretle onun tarafından serbest bırakıldı, bu konudaki örüşün nedir, ne dersin? Hâkim ona¹⁹³ çalışmasını ve azad edilmesini hükmeder.

Ben dedim: Eğer harbi onu, kendisinden bir çocuk doğurduktan sonra savaş ülkesine koyarsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? O onu oraya koyduğu andan itibaren hür hale gelir. Ben niçin böyle dedim? Hâlbuki o onun ümmü veledi olmuştur. Çünkü dedi, onun bunu savaş ülkesine koyması kendisinin ölümü mesabesindedir. Ben dedim: Eğer o bunu ancak hâkimin onun hakkında çalışmasını hükmettikten sonra veya onun çalışmasını hükmettikten önce koymuş olsa bu eşit midir, ne dersin? Evet dedi, o hür olur.

Ben dedim: Bir harbi, eman ile İslam yurduna giriş yaptı. Böylece o zimmî bir cariye satın aldı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun bu satın alması geçerli midir? Evet dedi¹⁹⁴ onun bu satın alışı caizdir. Ancak ona bunu satması için baskı yapılır. Ben niçin böyle, hâlbuki o zimmîyedir, dedim? Çünkü dedi, harbinin zimmiyeye sahip olma hakkı yoktur. Bize göre o bu durumda Müslüman bir cariye mesabesindedir. Ben dedim: O onu satın alsa ve onunla özgürlük anlaşması yapsa, cariyenin bu anlaşması caiz midir, ne dersin? Evet dedi¹⁹⁵ onun (cariyenin) anlaşması geçerlidir. Ben dedim: Eğer adam onu bundan sonra savaş yurduna sokarsa¹⁹⁶ bu konuda görüşün nedir, ne dersin? O onu savaş yurduna koyduğu andan

¹⁸⁹ Metindeki "bihi" kelimesi "H" ve "M" nüshalarında böyledir. Fakat o "D" nüshasından düşmüştür.

¹⁹⁰ "onun buna hakkı var mıdır" cümlesinden sonraki kısım, "H" nüshasından düşmüştür.

¹⁹¹ "onun buna hakkı var mıdır..." dan buraya kadar olan kısım "H" nüshasından düşmüştür.

¹⁹² Metindeki "edhalehu" kelimesi "M" nüshasından "dehalehu" şeklinde gelmiştir ki, bu yanlıştır.

¹⁹³ Metindeki "yakdi aleyha el-kadi" cümlesi esas nüshada böyle, "M" ve "D" nüshalarında ise "yakdi ek-kadi aleyha" olarak gelmiştir.

¹⁹⁴ Metindeki "neam" kelimesi esas nüshada böyle geldi. Fakat bu "M" ve "D" nüshalarından düşmüştür.

¹⁹⁵ Metindeki "neam" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹⁹⁶ Metindeki "in edhaleha" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise "iza dehaleha" şeklinde geldi.

itibaren o hürdür. Ben, o bu konuda Müslüman kadın mesabesinde midir, dedim? Evet dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, harbi savaş yurdunda zimmiyeye malik olamaz. Sen biliyorsun ki, eğer o¹⁹⁷ onu anlaşma yapmadan önce savaş yurduna koymuş olsaydı o azad edilirdi! İşte mükatep cariyeye de böyledir; çünkü o, henüz onun cariyesidir.

Ben dedim: Bir harbi, eman ile İslam yurduna giriş yaptı. Böylece o iki tane köle satın aldı. Onların her ikisiyle bir tek anlaşma ile özgürlük anlaşması yaptı ve onların taksitlerini de bir tek yaptı. Eğer onlar ödemelerini yaparlarsa azad edilirler, bundan aciz kalırlarsa (köleliğe) geri çevrilirler. Bu (anlaşma) caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer harbi savaş yurduna dönerse ve o iki köleden birisini yanında götürürse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun içeriye koyduğu kişiye gelince o hürdür. Diğeri ise o da anlaşması üzerine devam eder. Onun içeriye koyduğu kimsenin anlaşma bedelinden kendi kıymeti üzerinden olan hissesi, anlaşma üzerine (kitabete) devam kimseden düşer. Ben dedim: Onun kendisiyle beraber savaş yurduna koyduğu kişi azad olduğu halde¹⁹⁸ anlaşma üzerine devam kişi ise niçin azad olmamaktadır? Çünkü dedi, bu onun onu içeriye koyması sebebiyle ödemesiz bir azaddır. Sen biliyorsun ki, eğer onlardan birisi İslam yurdunda azad olmuş olaydı, onun azadı caiz olurdu ve diğerinin üzerinde de anlaşması kalırdı! İşte o bunlardan birisini savaş yurduna koyduğu zaman yine böyle olur.

Ben dedim: Bundan sonra harbi, eman ile giriş yaptığı zaman böylece bu mükatep olarak kalan kişi, anlaşma bedelinden üzerinde olan (borcunu) harbiye ödemede bulunursa, o azad edilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o İslam yurduna geri dönmezse¹⁹⁹ bu mükatep olarak kalanın durumu ne olur, ne dersin? O anlaşma bedelini kime ödeyecek? O bu ödemeyi hâkime yaptığı zaman azad edilir ve bu mal harbi için olur, dedi. Ben dedim: Eğer bundan sonra harbi, Müslüman olarak İslam yurduna gelse, bu mükatep kölenin velası onun olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o, Müslüman bir kölesini İslam yurdunda azad eden bir harbi mesabesindedir. Sonra harbi, savaş yurduna döndü. Sonra bu harbi bundan sonra Müslüman olarak geldi.²⁰⁰ Böylece onun velası harbi için olmaktadır.

Ben dedim: Eğer bir harbi, İslam yurduna eman ile giriş yapmış olsa, böylece o Müslüman bir köle satın alsın ve onu savaş ülkesine soksa, yine böyle o, azad edilir mi? Evet dedi, o onu içeriye koyduğu andan itibaren hür olur ve onun velası onun olmaz. Ben dedim: Eğer harbi bize dönmeden önce Müslüman olursa? Olsa bile (böyledir), dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o İslam yurdundan çıkıp şirk yurduna girmiştir. Böylece o şirk yurdunda azad eden kimse mesabesindedir. Sonra

¹⁹⁷ Metindeki “lev ennehu” ifadesi esas nüshada böyledir. “M” ve “D” nüshalarında ise “ennehu lev” şeklinde geldi.

¹⁹⁸ Metindeki “utika” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. “H” nüshasında ise “ü’tika” olarak geldi.

¹⁹⁹ Metindeki “in lem yerci” cümlesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “in lem yahruc” olarak geldi.

²⁰⁰ “Müslüman bir kölesini İslam yurdunda...” cümlesinden buraya kadar olan kısım “D” nüshasından düşmüştür.

Müslüman olarak bize gelmiştir. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed şöyle dediler: Harbi Müslüman köleyi savaş yurduna soktuğu zaman, Müslümanlar onları mağlup edinceye kadar veya oradan korkup bize kaçıncaya kadar o azad edilmez.

Ben dedim: Eğer o savaş yurdunda harbi bir köle satın alsa böylece onu azad etse yine böyle onun velasından hiçbir şey hak etmiş olmaz mı, olmaz mı ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: O İslam yurduna²⁰¹ eman ile giriş yaptığı zaman Müslüman bir köle satın aldı veya onunla özgürlük anlaşması yaptı böylece ona ödeme yaptı veya bir zimmî aldı, böylece onu azad etti veya anlaşma yaptı, ona ödeme yaptı sonra harbi savaş yurduna katıldı; sonra bundan sonra Müslüman olarak geri döndü.²⁰² O velaya hak eder mi? Evet, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o, bir köleyi o Müslüman olduğu halde savaş yurdunda azad etmiş mesabesindedir. Ben dedim: Eğer o burada Müslüman olmuş veya zimmî olmuş olsa o onların velalarına²⁰³ hak etmiş olur mu ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer köle azad edildikten sonra harbi, İslam yurdunda ölür veya harbi zimmî olur da onun savaş yurdunda varisleri bulursa sonra bu varisler bundan sonra Müslüman olarak gelseler, bu kölenin velası onlara ait olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o savaş halkından değildir. Sen bilisin ki, eğer bir zimmî bir kölesini azad etse, savaş halkından onun bir varisi olsa, sonra köle Müslüman olsa ve zimmî olse, sonra onun harbi olan varisi bundan sonra Müslüman olarak gelse vela onun hakkı olur.

Ben dedim: Savaş halkından olan bir adam, savaş yurdunda bir kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı ve savaş yurdunda bir kölesini de müdebber yaptı²⁰⁴ sonra müdebber ve mükatep köle ile beraber çıkış yaptı, bir cariye ondan bir çocuk doğurdu. Böylece o bunları²⁰⁵ İslam yurduna getirip eman ile kendisi de onlarla beraber olarak giriş yaptılar. Bu suretle o bunları satmak istedi; onun buna hakkı var mı, ne dersin? Ümmü veledde gelince, Müslümanların bunu ondan satın almaları uygun değildir. Mükatep ve müdebber kölelere gelince, bunlarda bir sakınca yoktur; o bunları satabilir. Ben niçin böyle, hâlbuki sen İslam yurdunda olduğu zaman mükatep anlaşmasına cevaz vermiştin dedim? Çünkü dedi, onun savaş yurdunda yapmış olduğu mükatep ve müdebber anlaşmaları hükümsüzdür. Sen biliyorsun ki, eğer o bir kölesini savaş yurdunda azad etse, sonra onu kendisi gasp etse ve onu beraberinde oradan çıkarsa, o onun kölesi olur ve onun onu satma hakkı da vardır! Böylece bu, herhalde bundan daha kötü değildir. Mükatep kişi savaş yurduna eman ile giriş yaptığı zaman o, onların arasında alır ve satar; böylece alacaklı ve borçlu

²⁰¹ Metindeki “dar-al İslam” ifadesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” nüshalarında ise “ila dar-il İslam” şeklinde gelmiştir.

²⁰² Metindeki “sümme racea” ifadesi “M” ve “D” nüshasında böyle, “H” nüshasında ise “lem yerci” şeklinde gelmiştir.

²⁰³ Metindeki “velaehum” kelimesi nüshalarda böyledir. Doğrusu ise “velaehu”dur.

²⁰⁴ Metindeki “fi dar-il harbi” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat “savaş yurdunda bir kölesini de müdebber yaptı” cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

²⁰⁵ Metindeki “bihim” kelimesi nüshalarda “lehum” olarak gelmiştir. Doğrusu, bizim yazdığımız gibi “bihim”dir.

olur. Sonra onlar oradan yine eman ile çıkış yaptılar. Böylece onlar onun borcuna zorlanmadıkları gibi, o da onların borcuna zorlanmaz. Çünkü onlar birbirini bu sebeple zorlamazlar. İşte zimmî veya müslüman mükatep de böyledir. Eğer onlar müslüman olursa, bu suretle birinden diğeri için alırlar.

Ebu Hanife, Yakup ve Muhammed hep birlikte şöyle dediler: Harbi, savaş yurdunda Müslüman bir köleyi azad ettiği zaman bu azad caizdir. Bu kölenin velası harbiye aittir. Ebu Hanife şöyle dedi: O, dilediği kimse ile vela anlaşması yapılabilir. Ebu Hanife'ye ve Muhammed'e göre mevla harbi veya Müslüman olduğu halde²⁰⁶ azad edilmiş olan her bir köle, azad edildikten sonra, onun üzerinde esir muamelesi uygulanabilir. Bunların görüşüne göre azad edilmiş olan köle, azad edildikten sonra istediği kimse ile vela anlaşması yapma hakkına sahiptir. Yakup ise şöyle der: Harbi adamın azad ettiği Müslüman hakkında benim sana anlattığım şeyi ben istihsan ediyorum ki, onun velası o harbiye aittir.²⁰⁷ Bu, sahibinin birisini azad ettiği ve sonra Müslüman olan iki harbi kişi, mesabesindedir. Çünkü hüküm mevlaya göre verilir. O Müslüman olduğu zaman İslam halkı gibi²⁰⁸ hüküm görür.²⁰⁹

MÜKATEP KÖLENİN GARANTİ VERMESİ ve KEFİL OLMASI

²⁰⁶ Serahsi, "müslüman olduğu halde" ifadesinden sonra "savaş yurdunda" ilavesini yapmıştır. Bu burada nüshalarda bulunmamaktadır.

²⁰⁷ Metindeki "en lehu velauhu" ifadesi "D" nüshasında böyledir. "H" ve "M" nüshalarında ise "en kane velauhu" olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır.

²⁰⁸ Metindeki "hukime ala ehl-il İslami" ifadesi nüshalarda böyledir. Fakat "ala" kelimesi Muhtasar'da yoktur.

²⁰⁹ Muhtasar'da ve onun Serahsi Şerh'inde (VIII, 59) şöyle denilmektedir: (Ebu Hanife şöyle dedi: Harbi adam, savaş yurdunda bir müslüman köle azad ederse bu azad caizdir.) Çünkü o, onu azad ettikten sonra ona zorla sahip ve malik olamaz. Çünkü onun özgürlüğü Müslümanlığı ile daha da güçlenmiştir. İşte onun azadı bunun için savaş yurdunda uygulamaya konulmaktadır. (Onun velası da onun hakkıdır). Çünkü vela neseb gibidir. Neseb, aynı İslam yurdunda sabit olduğu gibi, savaş yurdunda da onun sebebine yapışan kimse ile sabit olur. İşte vela da böyledir; burada harbi velanın sebebini elde etmeye sarılmıştır ki, o da onu azad etmektir. (Savaş yurdunda mevla harbi olsun veya müslüman olsun, azad edildikten sonra her azad edilmiş kişi üzerine esirlik (muamelesi) uygulanabilir. Böylece Ebu Hanife ve Muhammed'in görüşüne göre azad edilmiş kişi, dilediği kimse ile vela anlaşması yapılabilir.) Biz azad etme bölümünde açıkladık ki, Ebu Hanife ve Muhammed'in görüşüne göre mevlanın kölesini savaş yurdunda azad etmesi, uygulamaya konulmaz. Ebu Yusuf bu görüşe muhalefet etti. Gerçekten Tahavi, bu ihtilafı velada görmektedir. Sanki o, bu ihtilafı Mükatep bahsindeki rivayetten almıştır. Böylece o burada vela hakkındaki bu ihtilafı belirlemiştir. (Ebu Hanife ve Muhammed'e göre gerçekten azad edilmiş kişinin dilediği kimse ile vela anlaşması yapma hakkı vardır. Ebu Yusuf'un görüşüne göre ise onun velası istihsanen onu azad eden kimsenindir. Bazı nüshalarda Ebu Yusuf tarafından yapılan bu istihsan, harbinin azad ettiği müslümana has kılınmaktadır ki, onun velası onun (harbinin)dir. Bu, sahibinin birisini azad ettiği ve sonra müslüman olan iki harbi kişi mesabesindedir. Hâkim dedi: (Çünkü hüküm mevlaya göre verilir. O müslüman olduğu zaman ehl-i İslam gibi hüküm verilir.) Bu sebeple sebep gösterme ve bu şekilde açıklama yapmada istihšana işaret vardır ki, gerçekten istihsan, mevla müslüman olduğu zamanki ortamda yapılır. Onun şu sözünde her iki durum için istihšana işaret vardır: "O, sahibinin, birisini azad ettiği ve sonra müslüman olan iki harbi kişi mesabesindedir." Böylece bu, bu konuda Ebu Yusuf'un mezhebine benzemiştir. Ebu Hanife ve Muhammed'in görüşüne göre ise kölenin her iki durumda dilediği kimse ile vela anlaşması yapmaya hakkı vardır. Çünkü köle savaş yurdunda olmaya devam ettiği müddetçe harbidir; ona müslüman hükmü gerekmez. Fakat ona vela ahkâmının uygulanması ise müslüman hükmüdür. O sebeple bu vela, ona savaş yurdunda gerekmez. O oradan çıkıp bize gelirse, artık o üzerinde vela olmadan çıkıp gelmiş olur. Böylece o dilediği ile vela anlaşması yapılabilir. Allah Sübhanehu Teala doğruyu en iyi bilir. Dönüş ve varış da ancak O'nadır. Eh.

Ben dedim: Mükatep bir köle, bir adamın bir adama olan (borcuna) kefil oldu; onun bu kefaleti caiz midir, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Eğer o, onun emriyle kendisine kefil olsa? Böyle olsa bile, olmaz, dedi.

Ben dedim: Mükatep köle, bir adamın bir adamda olan hak ve alacağını garanti edip sorumlu olsa yine böyle midir? Evet dedi, bu caiz olmaz. Ben dedim: Eğer o borcu mükatep köleye ihale etmiş, devretmiş olsa yine böyle midir? Evet, dedi, bunların hiç birisi caiz olmaz. Mükatep kölenin garanti verip sorumluluk alması ve kefil olması caiz değildir. Eğer o bunu yaparsa, ona bir şey gerekli olmaz. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o satın alamaz, satamaz ve hiçbir şeyi alamaz. Ancak bu, onun üzerine yüklenen edası gerekli olan bir mal ve borçtur. Böylece bu, caiz olmaz ve onun için gerekli olmaz.

Ben dedim: Mükatep köle, bir adam için bir adamın canına garanti verip sorumlu olduğu zaman bu caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim; o bir malı garanti etmiyor? Çünkü dedi, eğer o, bir adamın kendisine (canına) garanti verip sorumlu olsa, onun garanti vermesi caiz olmaz. Sen biliyorsun ki, eğer ben buna cevaz versem, onun kefil olduğu borçluyu bulup getirinceye kadar kefil olduğu alacaklının eğer isterse onu hapsedme hakkı vardır! İşte bunun için ben bunu (kölenin kefil olmasını) iptal ettim.

Ben dedim: Eğer bir adam, mükatep köle için bir kefalet işinde kefil olursa veya onun için bir garanti verip sorumluluk üstlenirse, bu caiz olur mu ne dersin? Evet dedi, onun için garanti vermek caizdir. Onun başkası için garanti verip sorumluk üstlenmesi caiz değildir.

Ben dedim: Mükatep köle efendisinin izniyle bir adam için bir kefalet işinde kefil olsa veya onun için garanti verse ya da ona bir (borç) havalesi yapılsa bu caiz olur mu, ne dersin? Caiz olmaz, dedi. Ben niçin böyle dedim; hâlbuki efendisi ona bu konuda izin vermiştir? (Çünkü) dedi, efendisinin konuda izin vermesi veya vermemesi eşittir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, efendisinin onun malı üzerinde bir hakkı yoktur ve onun kendisine de bir şeye zorlama²¹⁰ yetkisine sahip değildir. İşte bundan dolayı caiz olmaz.

Ben dedim: Eğer mükatep köle, bir kefalet işinde efendisinin izni ile kefil olduğu halde, bundan sonra ödemede aciz kalırsa, bu kefaleti onun için gerekli ve bağlayıcı olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun garanti vermesi ve sorumluluğu hükümsüzdür. Zira kefalet o gün bir şey olmadı ve onu yükümlü kılmadı. İşte o aciz kaldıktan sonra da onu yükümlü kılmaz.²¹¹

Ben dedim: Mükatep köle, bir kefalet işinde efendisinin izni ile kefil oldu ve sonra anlaşma bedelini ödedi, onun bu kefaleti yaptırıcı olur mu, ne dersin? Evet dedi. Ben dedim: Bu ona azaddan sonra neden gerektirici-bağlayıcı oluyor? Çünkü dedi, o köle mesabesinde iken kefil oldu. Böylece onun bu kölelik hali devam ettiği müddetçe biz onun kefaletini hükümsüz

²¹⁰ Metindeki “yülzimü” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, “H” nüshasında ise “yülzimühu” şeklinde geldi.

²¹¹ Metindeki “lem tülzimhu” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. “fe lizalike lem tülzimhu” ifadesi esas nüshadan düşmüştür.

kıldık. Artık o ne zaman ki, azad edildi, onun kefaleti geçerli ve gerekli hale geldi. Eğer o hacir altına alınmış kısıtlı bir köle kefil olursa sonra o azad edilmiş olsa bu azaddan sonra onun kefaleti geçerli ve gerekli hale gelir. Sen bilirsin ki, bir köle efendisinin izni olmadan bir kefalet işinde kefil olmuş olsa o azad edilinceye kadar onun bu kefaletinden hiçbir şey kendisi için geçerli ve gerekli olmaz.

Ben dedim: Bu mükatep köle efendisi için bir adama karşı bir mala kefil olduğu zaman bu geçerli olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Bu konuda onun efendisi olsun veya başka birisi olsun hepsi eşittir.

Ben dedim: Eğer efendisi, bir adama karşı, borcu için ona kefil olsa bu caiz olur mu ve bu borcunu efendisinin alması mükatep köle için (geçerli) olur mu, ne dersin?²¹² Evet, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, efendisinin mükatep köle için garanti verip kefil olması caizdir. Sen biliyorsun ki, Efendisi ondan bir şey satın alsın bu caiz olur ve onun ücretini vermek gerekir. Ben dedim: Mükatep kölenin efendisi için garanti verip kefil olması niçin caiz olmaz; hâlbuki o efendisinden bir şey satın almış olsa sen bunu onun için geçerli kabul ettin? Çünkü dedi, onun başkasına kefaleti caiz olmaz; işte böylece efendisi için de caiz olmaz.

Ben dedim: Eğer mükatebin bir adam üzerinde alacağı varsa böylece efendisi onun emriyle kendisine kefil olmuş ise, sonra efendisi mükatebe ödeme yapmadan önce kendisine garanti verdiği şeyden aciz kalırsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Efendisi gider, bu hakkı, borçlu olan kimsenin kendisinden ister ve eğer onun emriyle kefil olmuş ise garantisi de düşer. Eğer ona, onun emri olmadan kefil olmuş ise, onun her ikisinden de mal batıl olur. Asıl borçlu olan kişi üzerinde bir şey yoktur. Ben dedim: Efendisi kendisi kefil olmuş iken o, niçin gidip borçludan istiyor? Çünkü dedi, bu, mükatebin bu adamın üzerinde olan bir hakkıdır. Böylece onun köleliğe geri çevrilmesinden aciz kaldığı yerde o efendisi için olmuştur. Bu adam ondan beraat etmemiştir. Çünkü bu mal köleye ulaşmamış, efendisi de bunu kendisine vermemiş ve bu kölenin malı olduğu halde aciz kaldığı²¹³ zaman efendisi onu almaktadır.

Ben dedim: Efendisi mükatebe bu malı verdiği zaman onu kefil olduğu adamdan ister mi, ne dersin? Evet, dedi, onun emriyle kefil olduğu zaman ister. Ben niçin böyle, hâlbuki o, ancak onu kendisi mükatebine vermiştir? Çünkü dedi, o, onun emriyle onun adına borçlu olmuştur. Böylece onun bunu ondan istemesi gerekir.

Ben dedim: Eğer bundan sonra mükatep aciz duruma düşerse efendinin bu adam üzerinde bir hakkı olur mu, ne dersin? Evet dedi, o bunu ondan kefil olması sebebiyle ister. Ben niçin böyle²¹⁴ hâlbuki mükatep onun kölesidir ve onun malı da efendisine aittir²¹⁵ dedim? Çünkü

²¹² “ne dersin” cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

²¹³ Metindeki “iza aceze” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” nüshalarında ise “fe iza aceza” olarak geldi.

²¹⁴ Metindeki “kultü ve lime” ifadesi “D” nüshasında “kultü lime” olarak geldi.

²¹⁵ Metindeki “racea” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “yerciu” olarak geldi.

dedi, efendisi asıl borçlu olmadığı halde bunu ona ödemiştir.²¹⁶ Böylece bu meblağ, adamın ona²¹⁷ ödeyeceği bir borç olmuştur.

Ben dedim: O aciz kalıp da köleliğe geri çevrildikten sonra mükatebin elinde bu mal olduğu gibi duruyorsa mevla, bu malı mükatebe ödemiş olması sebebiyle, üzerinde borcu olan kişiden onu ister mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu onun üzerinde mükatebe ödenecek bir borç idi.²¹⁸ Efendisi bunu ona vermesi cihetiyle mükatebin malı karşısında böylece o, sanki başka bir adam mesabesinde olmuştur.

Ben dedim: Bir adam üzerinde mükatebin bir alacağı olduğu zaman böylece efendisi anlaşma bedeli kadar olmayan bu hakkı bu hakkı bu adama devredip ihale etse²¹⁹ caiz olur mu ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Böylece mükatebin bunu bu adamdan almaya hakkı var mıdır? Hayır, dedi.

Ben dedim: Bundan sonra mükatep ödemedi aciz kalır da böylece köleliğe geri çevrilirse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Efendisi bu malı bu adamdan isteyip alır. Ben, niçin ondan isteyip alır, dedim? Çünkü dedi, bu mükatebin onun üzerindeki ona ödeyinceye kadar ebedi bir alacağıdır.

Ben dedim: Efendisi mükatebine bir adam adına bir mal ödediği zaman böylece mükatebe taksit zamanı gelmiş olsa, onun mükatebe ödediğinde taksitlere yetecek kadar bir meblağ bulursa bu bir hesabı kapatmak olabilir mi ve köle azad edilir mi ne dersin? Evet, dedi. Eğer onun emriyle ödeme yapmış ise, efendisi kendisi adına ödeme yaptığı kişiden bunu isteyip alır.

Ben dedim: Eğer mükatep ona bir miktar borç mal vermiş veya ona bir şey satmış ve onun bütün taksitlerinin vakti gelmiş ise ve bu ticaret mallarında²²⁰ onun taksitlerine yeteri kadar mal da varsa yine böyle midir? Evet, dedi. Bu hesabı kapatma demektir; köle de hür olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o, onun ona verdiği mal mesabesindedir. Mükatep de bu konuda hür mesabesindedir. Sen bilirsin ki, eğer hür bir adam bir adama borç bir mal vermiş olsa ve bu adamın onun üzerinde bu kadar bir malı vardığına, bu hesabı kapatmadır! İşte mükatep de böyledir.

Ben dedim: Onun sattıklarında veya ona ödeme yaptığında anlaşma bedeline yetecek kadar bir malı yoksa o bunu geri kalan maldan alır mı, ne dersin? Evet, dedi. O bu geri kalan malı ödeyinceye kadar azad edilmez. Ben dedim: Eğer onda bir fazlalık varsa, bu fazlalık mükatep için efendisi üzerinde bir borç olur mu? Evet, dedi.

Ben dedim: Bu mükatep, kendi kölesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman sonra bu mükatep bir kefalet işinde kefil olsa ve bir garanti verip sorumluk alsın bu caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Eğer

²¹⁶ Metindeki “ğarimehu” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. “H” de ise “yelzemühu” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

²¹⁷ Metindeki “lehu” kelimesi esas nüshadan düşmüştür. O, “M” ve “D” nüshalarından ilave edildi.

²¹⁸ Metindeki “sara” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, “H” nüshasında ise “lienhehu sara” olarak geldi.

²¹⁹ Metindeki “fe ehale” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “ve ehale” olarak geldi.

²²⁰ Metindeki “el-ardu” kelimesi “M” ve “H” nüshalarında böyle, “D” nüshasında ise “el-urud” olarak gelmiştir.

ona, kendisi ile anlaşma yapan mevlası ödeme yapmış ise yine böyle midir? Evet, dedi, bunların hepsi hükümsüz olup caiz değildir.

Ben dedim: Bu mükatep, mükatebine ona yapmış olduğu bir satımından veya ona vermiş olduğu bir ödünçten kalan bir borç vermiş olsa bu ona gerekli olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: İkinci mükatebin birinciye verdiği ve sonra birincinin ödemededen aciz kaldığı bir borç da böyle midir, mükatebin mükatebi²²¹ için olan bu borç mükatebin boynunda mıdır? Evet dedi. Eğer o bunu mevlaya öderse²²² öder, yoksa bu konuda onun için satılır. Ben, niçin böyle, hâlbuki o onunla özgürlük anlaşması yaptı, dedim? Çünkü dedi, borç onun boynundadır ve o aciz kalmadan önce onun bunu alma hakkı vardı.

Ben dedim: Bu mükatep mükatebine bir ödünçten veya satımdan dolayı bir borç vermiştir. İkinci mükatep üzerinde bundan başka birçok borçlar bulunması sebebiyle ödemededen aciz kaldı, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu mükatep ona olan borcunu eğer öderse öder, yoksa satılır. Ben dedim: Bu mükatebin borcunun durumu ne olur? Batıl, hükümsüz olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu borç mevla içindir ve onun mevlası için kölesinin boynunda bir hakkı olmaz.²²³

Ben dedim: Evvelki mükatep ödemededen aciz olup ikinci kalırsa, borçlu mükatebin üzerinde olan bu borcunun durumu ne olur? Bu borç yine olduğu gibi hala onun üzerindedir; mevla onu alır. Çünkü bu, mevlanın yabancı üzerinde olan bir alacağı mesabesindedir.

Ben dedim: Eğer üzerlerinde rakabelerine-(kölelik değerlerini) ihata edecek kadar büyük bir borç altında oldukları halde ve bu mükatep köle mükatebine²²⁴ bir borç vermiş olduğu halde onlar her ikisi de ödemededen aciz kalırlarsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onlardan her birinin borcu kendi boynundadır; eğer mevla onlar adına bir ödemede bulunmamışsa, bunun için satılabilir.

Ben dedim: (Eğer bu borç) kendi mükatebinin üzerinde olan mükatep kölenin borcu ise? Bu borcun durumu ne olur? Onun üzerinde mükatebin alacağı olan bu borç, onun açısından hükümsüz olur mu, ne dersin? Evet, dedi, hükümsüz olur. Ben evvelki mükatebin üzerinde²²⁵ bir borç olduğu halde, bu niçin hükümsüz olur, dedim? Çünkü dedi, ödemededen aciz kalması sebebiyle bu borç, onun üzerinden düşmüştür. Sen biliyorsun ki, evvelki (mükatebin) üzerinde bir borç²²⁶ ve diğerinin üzerinde de bir borç olduğu halde ticaret yapması için kendisine izin verilmiş olan bir köle varsa, bunlardan her birisi kendi borcu yüzünden satılabilir. Evvelkinin verdiği bu borçtan ikincinin boynunda evvelkinin alacaklıları için herhangi

²²¹ Metindeki “li mükateb-il mükatebi” ifadesi esas nüshada böyledir. “M” ve “D” nüshalarında ise “lil-mükatebi” olarak gelmiştir ki, bu doğru değildir.

²²² Metindeki eddahu” kelimesi esas nüshada eddaha” olarak gelmiştir ki, bu doğru değildir.

²²³ Metindeki “şey’ün” kelimesi nüshalarda “şey’en” olarak geldi ki, bu hatadır. Doğrusu “şey’ün”dür.

²²⁴ Metindeki “mükatebihi” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında “mükatebetihi” olarak gelmiştir.

²²⁵ Metindeki “ve ala’l-mükatebi deynün” kelimesi cümlesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi.

²²⁶ Metindeki “ve ala’l-mükatebi deynün” kelimesi cümlesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. “Çünkü dedi, ödemededen aciz kalması sebebiyle...”sözü ile başlayan cümleden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

bir hak²²⁷ yoktur. Çünkü bu borç, onu ona verdiği gün²²⁸ onun için lazım ve gerekli olmamıştır! İşte evvelki de böyledir.

HİZMETÇİNİN KARNINDAKİ (CENİN) İLE ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPILMASI

Ben dedim: Bir adamın hamile cariyesi var; böylece o bu cariye ile karnındaki üzerine özgürlük anlaşması yaptı, bu anlaşma caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bunun hakkında anlaşma yapmak hükümsüzdür. Zira o, bu bir şey midir²²⁹ yoksa değil midir, bilmemektedir. Hâlbuki bu kendisi adına anlaşma yapılmış bir şey değildir ve karnındaki olan hakkında cariyenin anlaşma yapması²³⁰ da caiz olmaz.

Ben dedim: Eğer efendi, "ben cariyemin karnındakine şöyle şöyle olsun²³¹ diye anlaşma yaptım" demiş olsa bu caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi, bu hükümsüzdür. Ben niçin böyle, o bunu azad etmiş veya müdebber köle yapmış olsa hâlbuki sen bu azada cevaz verdin, dedim? Çünkü dedi, bu azad etme ve müdebber yapma özgürlük anlaşması yapmaya benzemez. Zira bu özgürlük anlaşması ancak kölenin kendisi ve cariyenin kendisi tarafından yapılmakla caiz olur. Bu anlaşma burada bir şey üzerine değildir. Eğer o düşünemeyen ve konuşamayan bir çocuk ile anlaşma yapmış olsa bu caiz değildir. İşte böylece bu, caiz olmamaya, daha güçlü ve daha layık bir haldedir.

Ben dedim: Eğer hür bir adam, onun karnındaki üzerine, onunla bir özgürlük anlaşması yapsa ve bu mükatep cariyeye kefil olsa "bana ödeme yaptığın zaman o köle hür olur dese" bu caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi.

Ben dedim: Mükatep cariye ona ödemedede bulundu ise onun karnındaki²³² azad edilir mi, ne dersin? Evet, dedi, eğer onun karnında bir çocuk varsa (azad edilir). Sen bunu nasıl bilirsin? Eğer cariye, altı aydan daha az bir zaman için doğum yapmış ise azad edilmez.²³³ Mal sahibi

²²⁷ Metindeki "şey'en" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Bunun doğrusu onun "şey'ün" şeklinde olmasıdır. Bu kelime esas nüshadan düşmüştür.

²²⁸ Metindeki "yevn" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

²²⁹ Metindeki "e şey'ün" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "eyye şey'in" olarak geldi.

²³⁰ Metindeki "mükatebetüha" kelimesi "D" nüshasında böyle, "H" ve "M" nüshalarında ise "mükatebetühuma" şeklinde geldi ki, bu bir yanlışlıktır.

²³¹ Metindeki "ala keza keza" ifadesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, "H"de ise "keza ve keza" şeklinde geldi.

²³² Metindeki "yuteku ma fi batniha" ifadesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "yuteka ala ma fi batniha" şeklinde geldi ki, bu doğru değildir.

²³³ Bu nüshalarda böyledir. Onun "altı aydan az olan azad edilmez" sözü, umulur ki, müstensihin bir yanlışlığıdır. Doğrusu ise bu cümle atılması veya onun "o zad edilir" şekline girmesidir. Çünkü o, altı aydan daha az bir zaman için doğduğu zaman azad eldir. Muhtasar'da şöyle denilmektedir: Eğer o karındakinin hür olduğunu kabul etmeyi üstlense ve buna kefil olsa ve şöyle dese yine böyledir: "bana bin dirhem verirsen o hür olur." dese caiz değildir. Böylece o, onu altı aydan daha az bir zaman için doğurmuş olduğu vakit onu ödeme yaparsa, azad olur. Mal sahibi de malını ister." Eh. Varak: II, 225. Serahsi'nin Muhtasar'ında (VIII, 60) şöyle denilmektedir: (Eğer ona efendisi, bir insana karşı mal ile kefil olsa, bu caizdir.) Çünkü o, kendisine bir yabancı mesabesinde. Hatta yabancı kimselerin yapığı gibi ondan satın alır ve satar. Ve yabancının ona malda kefil olması sahihtir. Çünkü bu, ondan değil, ona bir başıdır. İşte mevlanın kefaleti de böyledir. (Böylece eğer mükatep ödemededen aciz kalırsa, efendisi, malı kendisine kefillik edilen kimseden, eğer onun emir ve arzusu ile kefil olmuş ise, ister. Eğer o, onun emrinde başka birisinin arzusu ile kefil olmuş ise mal onların her ikisinden de

çocuğun sahibinden ister, böylece o ister azad edilsin ister edilmesin, o malını almış olur.

Ben dedim: Eğer onun karnında olan şey, çocuk ise, böylece o, onu azad eder. Mal sahibi de malından caymak ister, böylece o, onu alır; bu onun olur mu, ne dersin? Evet dedi.

MÜKATEP KÖLENİN SATIN ALMASI SATMASI SADAKA VERMESİ²³⁴ HİBE ETMESİ ve ONA LAZIM (ve GEREKLİ) OLAN BORÇ

Ben dedim: Mükatep köle bir hibede bulunduğu zaman onun bu hibesi caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Onun sadakası da böyle midir? Evet, dedi. Ben, sen bunu niçin caiz görmüyorsun²³⁵ dedim? Çünkü dedi, bu bir satın alma değil ve satma değildir. Onun malından bir şeyi hibe etmeye hakkı yoktur. O malını sadaka veremez ve kölesini²³⁶ azad edemez.

Ben dedim: Eğer o, mevlasına bir sadaka verirse veya ona bir hibede bulunursa o da bu mesabede midir, ne dersin? Evet, dedi. Böylece hâkim bunu geri çevirir mi? Eğer o ikisi mahkemeye başvururlarsa, evet, (geri çevirir) dedi.

hükümsüz olur. O ondan bir şey isteyemez.) Çünkü yabancı adamın zimmetindeki şey, kefil olunan mal olup mükatebin kazancıdır. Onun aciz ile olan kazancı ise mevlasının bir mülkü olur. Böylece mevlanın kefil olunmuş mal olan mülkü bu yo ile onun mülkü ve kendisinden hibe ettiği (mal) gibidir. Bu, orada onların her ikisinden düşer. Eğer onun emriyle kefil olmuş ise o, bunu kendisine kefillik edilen kimseden ister. Fakat eğer başkasının emriyle kefil olmuş ise istemez. İşte bu da onun benzeridir. (Efendisi malı ödemiş olsa, sonra mükatep ödemedен aciz kalsa, mevla bunu kendi emriyle kefil olduğu kimseden ister.) Çünkü o, bunu eda ile ondan istemeye hak etmiştir ve bu onun zimmetinde mevla için bir alacak olmuştur. Artık bu bundan sonra mükatebin ödemedен aciz kalmasıyla düşmez. (Eğer teslim alınmış olan mal, mükatebin elinde aynen duruyor olsa veya tüketilmiş olsa eşittir.) Çünkü mükatebin teslim almış olduğu mal, onun diğer malları arasına katılır. Böylece onun malı ödemedен acizlik sebebiyle mevlaya döndüğü gibi, onun bunu kendisine kefillik yaptığı kimseden istemesine de bir engel teşkil etmez. İşte bu malın ona dönüşü böyle olur. (Eğer mükatep, meseleyi çözmüş böylece kefillikten malı ile mevlaya olan hesabını kapatmış olsa yine böyledir.) Çünkü bu hesabın kapanmasıyla, mevla mükatepten kefaletten doğan alacağını almış olur veya onun zimmetinde olan alacağını ele geçirmiş olur. Böylece onun için kendisine kefillik yaptığı kimseden, eğer onun emriyle kefil olmuş ise, alacağını isteme hakkı doğmuştur. (Anne bunu kabul etse bile, karnında bulunan ile özgürlük anlaşması yapmak caiz olmaz.) Çünkü karındaki olan şeyin var olup olmadığı ve diri olup olmadığı belli değildir ve bunu kabul etmekte hiçbir kimsenin velayet hakkı yoktur. Bunun veli tarafından kabul edilmesi düşünülemez. Biz, düşünemeyen küçük çocuk ile özgürlük anlaşması yapmanın hükümsüz olduğunu açıklamış bulunuyoruz. Böylece karındaki ile yapmamak daha evla olur. (Eğer o, karındaki hür olduğunu kabul etmeyi üstlense ve buna kefil olsa yine böyledir.) Çünkü onun, bunu kabulde onun üzerinde velayet hakkı yoktur. Karında bulunan şey de anlaşma yapma yeri değildir. Akid ve sözleşme ne zaman yerine izafe edilmezse, hükümsüz olur. Ancak başkasının kabulü, , istenilen kimse tarafından kabulün gerçekleştirdiği bir yerde, istenilen kimsenin kabulüne benzer kılınmaktadır. (Ancak mevla hür kişiye, “eğer bana bin dirhem verersen, o hürdür” demiş olsa, böylece ona ödeme yaptı altı aydan daha az bir zaman için doğum yaptığı zaman o azad edilir.) Hatta o gün onun anne karnında var olduğundan emin olur. Bu böyledir; çünkü karında olan şey, azadın tamamlanma yeridir. Böylece o, azad edilmesinin şarta bağlandığı bir yer olmaktadır. Onun şartı bulunduğu zaman (o, azad edilir. Sonra mal sahibi malını ondan ister.) Çünkü onu eda eden kişi, doğru bir sebebe dayanarak ona mevladan sahip olmuş değildir. Ceninin azad edilmesi şartın bulunmasıyla olur. Şart ise mevlaya edadır; yoksa ondan temlik değildir. Böylece mal, eda edenin mülkü üzere baki kalır. İşte bunun için o, cenin azad edilse bile bunu ondan ister. Eh. s. 61.

²³⁴ “D” nüshasında bu “Mükatebin Satın Alması Hizmet Etmesi ve Hibe Etmesi” şeklinde geldi.

²³⁵ Metindeki “la tücüzüha” kelimesi esas nüshada “la yücüzüha” olarak, “M” ve “D” nüshalarında harf noktasız gelmiştir. Doğru olanı ise ikinci şahıs kalıbı ile “la tücüzüh” şeklinde gelmesidir.

²³⁶ Metindeki “rakabetehu” kelimesi “H” nüshasından düşmüştür.

Ben dedim: Mükatep bir sadaka verdikten ve ona (mevlaya) bir hibede bulunduktan²³⁷ sonra mükatep azad edilse hibenin durumu ne olur, o onu ona geri verir²³⁸ mi, ne dersin? Evet dedi. O azad edilsin veya azad edilmesin, hibe geri verilir.

Ben dedim: Eğer kendisine hibe edilen kimse, hibe onun varislerinin elinde olduğu halde ölürse, eğer mükatep hibeyi isterse veya mahkemeye verirse hibe kendisine geri verilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin böyle²³⁹ hâlbuki o (hibe) ondan çıkmış ve bir başkasına geçmiştir? Çünkü dedi, onun hibesi bir şey değildir. Ben dedim: Böylece o bunlardan hangisini bulursa alır mı? Evet, dedi. Ben dedim: Sadaka da böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Bağış ve hayat boyu hibe de böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep bir hibede bulunduğu²⁴⁰ veya bir sadaka verdiği zaman böylece kendisine hibe edilen kimse onu kullanıp tüketse sonra mükatep onu bunun için mahkemeye verse, hâkim bu hibeyi mükatebin lehine karar verir mi ne dersin? Evet dedi, hâkim hibenin kıymetine hükmeder. Ben dedim: Eğer kendisine hibe dilen kimse, hibeyi tükettiği halde (ödemeden) aciz kalırsa, efendisi bu hibenin kıymetini kendisine hibe edilen kimseden isteyip alır mı, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer kendisine hibe edilen kimse, hibeyi satmış olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Sana göre mükatebin hibe etmesi ve sadaka vermesi hükümsüz müdür? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep satın aldığı ve sattığı zaman onun efendisinden alış veriş yapması alıp satması caiz olur mu ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim²⁴¹ O bu konuda başka insanlar mesabesinde midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o mevlasından bir köle satın alsa sonra o kusurlu hale gelse, o bunu geri verir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Efendisi mükatebinden satın aldığı zaman da böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Bir mükatep, bir adamdan bir köle satın alsa sonra o köle elinde olduğu halde (ödemeden) aciz kalsa, sonra efendi köleye bir kusur verse bu köle²⁴² satıcıya geri verilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki satın alan kimse mükateptir ve bu onun mülkiyetinden çıkıp mevlasının mülkiyetine geçmiştir, dedim? Çünkü dedi, köle efendisi içindir, dedi.²⁴³

Ben dedim: O bir köle satın alsa, sonra onu efendisine satsa, sonra mükatep, köle elinde olduğu halde aciz kalsa, sonra efendisi kölede bir kusur bulsa, mevla (onu) satıcıya geri verir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, efendisi onu ancak mükatep kölesinden satın

²³⁷ Metindeki “iza” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, “H” nüshasında ise bunun yerine “in” gelmiştir.

²³⁸ Metindeki “hel teruddüha” ifadesi esas nüshada “kale yeruddüha” olarak geldi “D”de ise “hel teruddüha” şeklinde “M” de de noktasız olarak gelmiştir.

²³⁹ Metindeki “ve lime” kelimesi esas nüshada böyledir, “M” ve “D” nüshalarında ise “lime” olarak geldi.

²⁴⁰ Metindeki “iza” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, “H” nüshasında ise “in” olarak geldi.

²⁴¹ Metindeki “kultü” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. “kultü ve huve fi zalike” ifadesi “H” nüshasından düşmüştür.

²⁴² Metindeki “el-abdü” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Esas nüshada ise bunun yerine es-seyyid” kelimesi gelmiştir.

²⁴³ Metindeki “kale li enne’l-abde sara li’s-seyyidi” cümlesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, “H” nüshasında ise “inne’s sadakate saret” şeklinde gelmiştir ki, bu bir tahriftir.

almıştır; satıcıdan satın almamıştır. İşte bu sebeple onun onu satıcıya geri verme hakkı yoktur. Çünkü o, onun bir hasmı değil ve bir satıcısı değildir. Ve onu kölesine geri vermeye kadir değildir. İşte bundan dolayı onun onu geri verme hakkı yoktur. O birinci halde bunu ancak mükatebin mülkü üzerine geri verir.

Ben dedim: Eğer efendisinin elinde mükatep aciz olduktan sonra ölürse, sonra efendisi köleye bir kusur verirse, o onu satıcıya geri verebilir mi, ne dersin? Hayır, dedi, onun onu geri verme hakkı yoktur. Çünkü o onun hasmı²⁴⁴ değil ve satıcısı değildir.

Ben dedim: Mükatep bir şey satın aldığı zaman böylece ona bundan dolayı borç gerekli ve lazım hale gelir. Sonra o aciz kalsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mevlası onun adına ödemedede bulunsa bile borç onun boynundadır. Yoksa o alacaklılar için satılabilir, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, borç alacaklılar için onun boynundadır; onun adına mevlası ödeme yapması gerekir, yoksa o satılır.

Ben dedim: Mükatep anlaşmalı halinde iken ödünç-karz bir mal alırsa alış-veriş yapmaktan dolayı bir borç edinirse, sonra (ödemeden) aciz kalırsa? Bunların hepsi ona gerekli olup boynunun borcudur. Eğer mevlası onun adına öderse (öder), yoksa o bu konuda satılır.

Ben dedim: Eğer²⁴⁵ mükatep mevlasına borçlanırsa, sonra o ödemeden aciz kalırsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun mevlasına olan borcuna gelince bu hükümsüzdür. O başkasına olan borcu için ise satılabilir. Ben dedim: Sen onun mevlasına olan borcunu niçin hükümsüz kıldın, hâlbuki bunan önce o onun üzerine lazım ve gerekli idi? Çünkü dedi, o köleliğe geri döndü; kölesinin boynunda²⁴⁶ onun bir alacağı olmaz.

Ben dedim: Eğer o ölmüş olup ancak başkalarına olan borcuna yetecek kadar bir şey bırakmış olsa, yine böyle midir? Evet dedi, mevlaya olan borç hükümsüz olur, geriye bıraktığı şey de diğer o alacaklılar içindir.

Ben dedim: Eğer o birçok mal bırakmış olsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Önce başkalarına olan borçtan başlanır, böylece onlar ödenir. Sonra mevlaya ve mükatebine olan borç ödenir. Bundan sonra da geriye kalan mallar, eğer onun hür varisleri varsa, o varislerin olur.

Ben dedim: Eğer bu mükatep kendi mükatebinden bir borç alırsa, sonra borçlu mükatep aciz kalırsa, böylece o köleliğe geri çevrilir ve bu borç onun boynunda kalır. Sonra bir adam, ondan almış olduğu ve kendisinde kusur olan bir köleyi, o mükatep olduğu halde, getirip ona geri verdi. Bu (mükatep köle) ona geri verilir mi? Evet, dedi. Ben dedim: Onun değerinin durumu ne olur? O kölenin boynundadır, dedi. Bu geri getirilmiş olan köle satılır ve o, onun bütün alacaklıları arasında taksim edilir. Böylece eğer bir şey artarsa, bu mükatep köle onun için satılır ve onun adına malı ödeme yapılır.

²⁴⁴ Metindeki “bi-hasımın” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “bi-hasımın” olarak geldi.

²⁴⁵ Metindeki “in” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, “D” nüshasında ise “iza” olarak gelmiştir.

²⁴⁶ Metindeki “ünük” kelimesi esas nüshada “utika” şeklinde geldi. “M” ve “D” nüshalarında ise noktasız geldi. Doğrusu ise “n” harfi ile “rakabe” (boyun) anlamında “ünük”dur.

Ben dedim: Eğer müşteri "ben onu geri vermiyorum ancak ben onun değerini alıyorum" derse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? O alacaklılar için değil, özel olarak kendisi için²⁴⁷ satılincaya kadar, onun bunu geri vermeme ve elinde tutma hakkı vardır.

Ben dedim: Eğer alacaklılar mevlayı mahkemeye vermiş olsa, böylece hâkim de mevla kendi adına ödeme yapılmasını istemediği halde, kölenin alacaklılar lehine satılmasına karar verdi. Böylece müşteri, bir kusur sebebiyle mükatebe geri vermek için köleyi getirmiş olsa, o bunu geri verebilir mi? Evet, dedi, onun değeri bir borç olarak onun boynunda olur.

Ben dedim: Eğer müşteri "ben alacağımı tam alıncaya kadar köleyi, onun değerine daha hak sahibi olduğum halde geri veriyorum, çünkü o benim elimdedir" dese, bu (köle) onun olur mu, ne dersin? Evet dedi, o verdiği bedeli alıncaya kadar onu elinde tutma hakkına sahiptir ve müşteri buna alacaklılardan daha çok hak sahibidir. Hatta o vermiş olduğu kıymet ve değeri kendisi tam olarak alıncaya kadar (onu elinde tutar).

Ben dedim: Bir mükatep köle, bir köle satın aldı. Sonra bu mükatep, (anlaşma bedelini ödemedi) aciz kaldı ve köleliğe geri çevrildi. Sonra mevla köleyi kusurlu hale getirdi. O bu köleyi geri verebilir mi, ne dersin? Evet dedi²⁴⁸ fakat onun bu geri vermesi mükatebin yanında olur.

Ben dedim: Eğer bu mükatep, aciz kaldıktan sonra ölürse, mevla onu satıcıya geri verir mi?²⁴⁹ Evet, dedi. O bu haliyle mirasçı mesabesinde²⁵⁰.

Ben dedim: Düşmanın esir aldığı mükatep bir köle böylece düşman topraklarında yaptığı alış-veriş veya aldığı ödünç sebebiyle bir borç altına gidi. Sonra bu ülke halkı müslüman oldular. Böylece mükatep köle efendisine geri verildi. Onun boynunda olan bu borç (ödenmesi) gerekir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki onlar onu esir ettiler ve bu borçlanması onun esirlik²⁵¹ halinde oldu, dedim? Çünkü dedi, o anlaşması üzere, olduğu haldedir ve o düşman topraklarına eman ile girmiş olan bir kimse mesabesinde²⁵². Sen biliyorsun ki²⁵² o ne bir ganimet olur ve ne de esir edilir.

Ben dedim: Eğer mükatep köle onların elinden kaçıp kurtulmuş ve böylece İslam yurduna giriş yapmış olsa ve borç sahibi de eman ile zimmî veya müslüman olarak giriş yapsa böylece onun aleyhine iki müslüman şahitlik yapsa veya bu mükatep ikrarda bulunsa yine böyle midir? Evet dedi, o ister müslüman olsun, ister zimmî olsun, borcu ödemek, onun için gereklidir.

²⁴⁷ Metindeki "lehu" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle geldi. O esas nüshadan düşmüştür.

²⁴⁸ Metindeki "kale neam ve lakin" ifadesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir.

²⁴⁹ "Evet dedi, fakat..." cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

²⁵⁰ Metindeki "bi menzileti" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir.

²⁵¹ Metindeki "esirrihi" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "emrihi" olarak geldi ki, bu yanlıştır.

²⁵² Metindeki "ela tûra" ifadesi "M" ve "D" nüshalarında böyle geldi. Esas nüshada ise "illa en yûra" olarak geldi.

Ben dedim²⁵³ Eğer o bundan sonra bir borç üstlenirse bu borç onun boynunda mıdır? Evet dedi. Ve o İslam yurdunda borç edinmiş olan bir kimse mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Bir mükatep köle İslam'dan irtidat etti. Onun üzerinde irtidat etmeden evvel bir borç vardı. Böylece o satın almaktan, satmaktan ve ödünç almaktan dolayı irtidat halinde iken bir borç yaptı. Bunlar, ancak onun iadesiyle bilinir. Sonra onun tevbe etmesi istendi; fakat o tevbe etmekten kaçındı. Bu suretle o öldürüldü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mürtet halinde borçlanmasına gelince, bu caizdir. O, hasta halinde borçlanmış olan bir kimse mesabesindedir. Eğer o bir şey bırakırsa o müslüman iken kendisine borç vermiş olan alacaklılarına verilir. Sonra bundan geri kalan (mal da)mürtet halinde ona borç vermiş olanların olur. Bu Muhammed'in görüşüdür. Ebu Yusuf ise şöyle demiştir: Hür kişi, mürtet zamanında ikrar etmiş olduğu bir borcunda öldürüldüğü zaman o sağlıklı kişi mesabesindedir²⁵⁴ mükatep kişi de böyledir.

Ben dedim: Eğer o, her iki borcuna da yetecek kadar²⁵⁵ çok mal bırakmış ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun önce müslüman iken yapmış olduğu borçlarından ödenir. Eğer bundan bir şey artarsa onu, irtidat halindeyken borçlanmış olduğu kimselere verir. Bundan sonra da geriye bir şey kalırsa, onu anlaşma bedelinden kalan borcu için mevlasına verir. Geriye kalan malı ise onun müslüman olan varislerinin olur.

Ben dedim: O irtidat halinde iken kazandığı mallarını borçlarına mı harcar, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o, hiçbir mal ve hiçbir şey bırakmamış olsa, sadece irtidat halinde iken kazandığı şeyleri²⁵⁶ bırakmış olsa önce hangi borçtan ödemeye başlar, ne dersin? O dedi, önce bunlardan müslüman iken edindiği borçlardan başlar. Eğer bundan sonra bir şey artarsa onu da diğer iki başka borçları için harcar. Bu Ebu Hanife'nin kıyasına göre olup Muhammed'in görüşü de budur. Ebu Yusuf ise şöyle dedi: O her ne kadar mürtet iken öldürülmüş olsa bile, onun mürtet halinde iken ikrar ettiği (borçları) ve bundan önce ikrar etmiş olduğu (borçları) onun üzerine caiz olup bu konuda alacaklılar aralarında paylaşırlar.

Ben dedim: Eğer o ancak irtidat zamanında iken borçlanmış, sonra öldürülmüş ve birçok mal bırakmış olsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun üzerindeki borçlara ödeme yapılır, dedi. Bundan sonra mevlası, anlaşma bedelinin geri kalanını alır.²⁵⁷ Bundan geri kalan mal ise

²⁵³ Metindeki "kultü" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, fakat o esas nüshadan düşmüştür.

²⁵⁴ Serahsi Şerh-ul Muhtasar'da (VIII, 62) şöyle dedi: (Eğer mükatep köle üzerinde bir borç varken irtidat ederse ve irtidat zamanında yine borç edinirse bu onun kendi ikrarı ile bilinir. Sonra o, bu irtidat halinde öldürüldü, böylece o, hastalık borcu mesabesindedir. Hatta onun müslüman halinde iken çalışmasıyla yaptığı borçlanmalarından başlanır. Sonra geri kalanı yaptığı borç için olur. Bu, Ebu Hanife ile Muhammed'in görüşüdür. Ebu Yusuf'a göre ise bunların hepsi eşittir.) Çünkü Ebu Yusuf şu esasa dayanır: Hür kişi, irtidat ettikten sonraki tasarruflarında sağlıklı kimse mesabesindedir. Zira o, başına gelen kötülüğü tevbe etmek suretiyle kendisinden uzaklaştırma imkânına sahiptir. İşte mükatep köle de böyledir. İlh. s. 63.

²⁵⁵ Metindeki "vefaün bi'd-deyneyni" ifadesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, "H" nüshasında ise "vefaü'd-deyneyni" olarak gelmiştir.

²⁵⁶ Metindeki "şey'en" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

²⁵⁷ Metindeki "ve ye'huzü" kelimesi "D" nüshasında böyle, "M" nüshasında "ve ye'huzühu" şeklinde, "H" nüshasında da "ye'huzü" şeklinde gelmiştir. Doğrusu ise "D" nüshasında olandır.

onun müslüman varislerinin olur. Ben dedim: O bu malları irtidat halinde iken kazandığı halde, niçin beytülmale-hazineye kalmıyor? Çünkü dedi, o bunları kazanırken köle idi.

Ben dedim: Mükatep köle İslam'dan irtidat ettiği zaman o, alıp sattı ve böylece mürtet iken pek çok borç edindi. Sonra müslüman oldu. Bu borçların hepsi onun için lazım ve gerekli olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Sanki o, bu borçları müslüman halinde edinmiş bulunmaktadır.

Ben dedim: Kendisine ticaret yapması için izin verilmiş olan köle İslam'dan irtidat ettiği zaman böylece o bundan sonra alıp sattı ve bu suretle mürtet halinde iken pek çok borç edindi. Sonra müslüman oldu. Bu borçların hepsi, o daha sonra müslüman olduğu halde onun için lazım ve gerekli olur mu²⁵⁸ ne dersin? Evet, dedi, o müslüman olduğu zaman böylece bu borçların hepsi onun boynundadır. Sanki o, bu borçları müslüman haliyle edinmiş bulunmaktadır.

Ben dedim: Eğer o, bir mal bırakmış olduğu halde mürtet olarak öldürülürse, onun alacaklıları bu mala onun mevlasından daha çok hak sahibi olurlar mı, ne dersin? Evet dedi. Ben dedim: Eğer o bunu irtidat halinde iken kazanmış olsa? Öyle olsa bile, dedi.

Ben dedim: Mükatep köle anlaşmalı halinde iken onun bir cariyesi kendisi için bir çocuk doğurduktan sonra mükatep üzerinde bir borç olduğu halde ölse ne dersin... Onun (çocuğun) üzerinde (babasının) anlaşma bedelinden bir borç vardır ve o babasının²⁵⁹ üzerinde anlaşma bedelinden olan borçları için çalışır. Ben dedim: Alacaklılar bundan sonra gelir de onlar alacaklarını isterler mi, böylece alacaklılar, mevlanın aldığı ondan alırlar mı ve oğul azad edilir de mevla alacaklıların kendisinden aldığı oğuldan ister mi, ne dersin? Hayır, dedi, fakat onlar alacaklarının sorumluluğunu oğluna yükleyebilirler. Ben dedim: Oğul, borcu henüz ödemedi, o niçin azad oluyor? Çünkü o dedi, bana göre babası mesabesindedir. Sen biliyorsun ki²⁶⁰ onun babası anlaşma bedelini ödemiş olsa, azad edilir! Böylece ben oğlunu babası mesabesine koyma hususunda istihsan yapıyorum ve bu konuda kıyası terk ediyorum.

Ben dedim: Mükatep cariye bu anlaşmalı halinde bir çocuk doğurduğu zamandan sonra bir borç edindi ve sonra da öldü, o da bu mesabede midir, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Mükatep köle veya mükatep cariye bir mal bırakmış olsalar, böylece oğul, bunu mevlaya ödeme yapar mı? Bu²⁶¹ (mesele)deki (hükme) gelince, onlar bu malın tafisini mevladan isterler. Oğul da olduğu gibi, yeniden mükatep olur. Sen biliyorsun ki, eğer bu oğul olmasa alacaklılar bu mala daha çok hak sahibi olurlar! Mükatep cariye öldüğü ve yetecek kadar mal bıraktığı zaman yine böyle olur. Fakat bununla beraber oğulun bazı alacaklılara ödeme yapıp bazılarına yapmaması caiz olur. Yoksa o bu ödemeyi kendi

²⁵⁸ “bu suretle mürtet halinde iken...” cümlesinden buraya kadar olan kısım “D” nüshasından düşmüştür.

²⁵⁹ Metindeki “ebihî” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “ibnihi” olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır.

²⁶⁰ Metindeki “enne” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “lev enne” olarak gelmiştir.

²⁶¹ Metindeki “haza” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. “H” nüshasında ise “hazihi” olarak geldi. Bu doğru değildir.

kazancından yaptığı zaman önce anlaşma bedelinden ödemeye başlar. Sen biliyorsun ki, hâkim onu annesinin yerine koymuştur.

MÜKATEP KÖLENİN²⁶² VASIYETİNİN YAZILMASI

Ben dedim: Ölmek üzere olan mükatep bir köle, böylece pek çok mal bırakmış olduğu halde o, malının üçte birini vasiyet etti. Onun bu vasiyeti caiz midir, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o bir köle olup onun vasiyeti geçerli olmaz.

Ben dedim: Eğer o bir kölesini vasiyet edip "ben öldükten sonra onu birisine satın" dese veya "onu azad edin" dese bunlardan birisi caiz olur mu? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, senin andığın bu şeylerde ve başka şeylerde mükatebin vasiyetinden hiçbir şey caiz olmaz. Sen biliyorsun ki, hür adam kölesinin bir kimseye satılmasını vasiyet ettiği zaman, eğer bu üçte birden çıkabiliyorsa, onun üçte birinden o kimsenin satın aldığı kıymetin miktarı kadar düşürülür. Çünkü bu köle için yapılmış olan bir vasiyettir. Hâlbuki mükatebin vasiyeti caiz olmaz. Böylece bunu kim kabul ederse o, benim sana anlattığım (yol) üzere olur.

Ben dedim: O sağlıklı iken vasiyet etmiş olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: O pek çok mal bıraksa yine böyle midir? Evet dedi.

Ben dedim: Eğer o, bir adama kendisinin onun üzerindeki alacağını vasiyet etse, bunu ona terk etse bu caiz olur mu? Hayır, dedi.

Ben dedim. Eğer mükatebin ümmü veledi olup bu ondan bir çocuk doğurursa böylece mükatep bu ümmü veledi için bir vasiyette bulunsa²⁶³ ne dersin? Bunların hepsinde de mükatebin vasiyeti hükümsüzdür, dedi.

Ben dedim: Eğer onun mükatep bir kölesi olsa, o ölmek üzere olunca onun üzerindeki anlaşma bedeli olan alacağını ona vasiyet etse bu caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun vasiyeti hem onun için hem de başkası için hükümsüzdür.

Ben dedim: Mükatep köle sağlıklı halinde bir vasiyette bulunduğu zaman o, sonra anlaşma bedelini ödese böylece azad edilse ve sonra ölse, onun yaptığı bu vasiyet caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: O bundan caymamış olsa bile mi? Caymamış olsa bile, dedi. Ben için böyle hâlbuki o hür olmuştur? Çünkü dedi, o bu vasiyetini öyle bir durumda yapmıştır ki, onun o halde vasiyet etmesi caiz değildir. Böylece onun bu konudaki sözü hükümsüz²⁶⁴ olmuştur.²⁶⁵

Ben dedim: O ölüm döşeğinde iken bir vasiyette bulunsa böylece efendisi de onu bundan sonra azad etse ve o bu birinci vasiyetten başka ölünceye kadar bir vasiyet yapmasa bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu vasiyet hükümsüzdür, dedi. Ben dedim: Ben niçin böyle, hâlbuki o

²⁶² Metindeki "el-mükateb" kelimesi "H" ve "D" nüshalarında böyle, "M" nüshasında ise "el-mükatebetü" şeklinde gelmiştir.

²⁶³ Metindeki "fe evsa leha bi vasiyetin" cümlesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "fe evsa lehu el-vasiyyete" olarak geldi.

²⁶⁴ Metindeki "batilen" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "batilün" şeklinde geldi.

²⁶⁵ Metindeki "fe kane" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "ve kane" olarak geldi.

ölmeden önce hür olmuştu, dedim? Çünkü dedi, o vasiyet ettiği gün mükatep idi. Hâlbuki mükatep kölenin vasiyet etmesi caiz olmaz.

Ben dedim: Eğer o, mevlası için bir vasiyette bulunursa ne dersin? Onun ne mevlası ve ne de başkası için yaptığı vasiyet caiz olur. O bundan sonra, vasiyeti dile getirmesinden sonra azad edilmiş olsa bile Ebu Hanife'nin kıyasına göre, onun mükatep iken herhangi bir şey hakkında yapmış olduğu vasiyeti²⁶⁶ caiz olmaz. Ebu Yusuf ile Muhammed ise eğer o, ölmeden önce azad edilirse, onun vasiyeti caiz olur, dediler.

Ben dedim: Eğer o, "ben azad edilirim, falan kimseye ölümünden sonra şöyle şu kadar vasiyet ediyorum" demiş olsa? Bu caiz olur, dedi. Ben dedim: Eğer o azad edilmemiş olsa, fakat ölse ve yeteri kadar mal bırakmış olsa? Onun vasiyeti asla caiz olmaz. Çünkü bu vasiyeti ancak eda etmek vacip olur. Hâlbuki bu mükatep o gün ölü iken azad edilirse bu ölümden sonra yapılmış olan vasiyet caiz değildir. Sen biliyorsun ki, o, ölmüş ve kendisi adına ödeme²⁶⁷ cihetiyle vasiyet etmesi hükümsüz olacak bir hale girmiştir; işte bu (vakitten) sonra caiz olmaz.

Ben dedim: Eğer varisler ölümden sonra cevaz verseler ve sonra da onu sahibine vermeden önce bundan vazgeçseler onlar bunu yapabilirler mi, ne dersin? Evet dedi. Ben niçin dedim? Hâlbuki o hür olup vasiyet etmiş olsa ve üçte birinden fazla etmiş olsa onlar da o öldükten sonra buna cevaz verseler, bundan sonra onların bunu geri çevirme hakları yoktur! Bu konuda hür kişi mükatep²⁶⁸ gibi değildir, dedi, çünkü mükatep²⁶⁹ kimsenin ne üçte birde ve ne de başkasında vasiyet etmesi caiz değildir. Ancak burada varisler buna cevaz verince ve onu sahibine ulaştırınca ben de istihsan yaparak buna cevaz verdim. Fakat bu kıyas açısından hükümsüzdür.

MÜKATEP KÖLE ÖDEMEDEN ACİZ KALDIĞI ZAMAN EFENDİSİ İÇİN HELAL OLAN ŞEYLER

Ben dedim: Mükatep köle efendisine anlaşma bedelinin bir kısmını ödediği zaman ve o sonra ödemedi aciz kalıp köleliğe geri çevrildiğinde efendinin aldığı bir kısım bedelin durumu nedir, ne dersin? Bu onun için helal olur²⁷⁰ dedi.

Ben dedim: Eğer bu mükatebin efendiye verdiği bir zekât veya sadaka ise ve mevla o aciz kalmadan evvel bunu tüketmiş ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu mevla için helal olur dedi, onun üzerine bir şey lazım gelmez. Ben dedim: Eğer bu onun aldığı meblağ onun elinde olup onu tüketmemiş veya tüketmiş olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Mevlanın mükatebin bundan başka malından tasadduk etme hakkı niçin yoktur? Çünkü dedi, mevla bunu anlaşma bedelinden o aciz olmadan

²⁶⁶ Metindeki "vasiyyetühu" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "vasiyyetün" şeklinde geldi.

²⁶⁷ Metindeki "tüedda" kelimesi "M" nüshasında böyle, "H" nüshasında ise "yüedda" olarak, "D" de de noktasız olarak geldi.

²⁶⁸ Metindeki mükatep kelimesi "D" de böyle, "H" ve "M" nüshalarında ise "el-mükatebetü" olarak geldi.

²⁶⁹ Önceki dip nota bak.

²⁷⁰ Metindeki "halaln" kelimesi nüshalarda "halün" olarak geldi, doğrusu "halalün"dür.

önce almıştır. Böylece bu onun için helaldir.²⁷¹ O bundan sonra ister aciz olsun, ister olmasın (önemli değildir).

Ben dedim: Elinde almaktan veya satmaktan dolayı bir mal olduğu halde mükatep aciz olduğu zaman bu mevlanın olur mu, ne dersin? Evet, dedi, bu onun için helaldir.

Ben dedim: Eğer onun elinde mevlasına verdiği zekât malı veya sadaka malı olsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu da yine mevlanındır, dedi. Bu onu yiyebilir. Onun elinde²⁷² bulunan sadaka dışı mallar da mevla için helaldir. Ben dedim: Mükatebin mevlaya tasadduk ettiği²⁷³ mallardan elinde olanlardan sadaka olarak (başkasına) veremez mi? Hayır, dedi. Ben dedim: Eğer mevla zengin ise ona yeme hakkını verir misin²⁷⁴ ne dersin? Bunda bir sakınca yoktur, dedi.

Ben dedim: Eğer o bunu kendisinin ihtiyacı varken hayır yolunda harcasa, sonra ve bundan sonra da eli genişlese onun bunun yerine sadaka vermesi gerekir mi, ne dersin? Hayır, dedi.

Ben dedim: Eğer o, bunu, ihtiyacı yok iken yerse, onun için bunun yerine bir tasaddukta bulunması müstehap olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Mükatep öldüğü zaman sadakadan elde ettiği pek çok mal bıraksa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin?²⁷⁵ O anlaşma bedelinde kalan borcunu mevlaya öder, dedi, bundan artan mallar da varislerinin olur. Ben dedim: Eğer bu sadakadan (elde edilmiş) ise? O, sadakadan olsa bile onlara helaldir²⁷⁶ dedi. Çünkü o bunu ona sadaka olarak vermiştir; bu onun için²⁷⁷ helal olur. Onun yenilmesinde bir sakınca görmez misin? Onu yemede bir sakınca yoktur, dedi.

Ben dedim: Mükatep köle sadakadan bir mal kazandığı zaman ve sonra o elinde bu maldan bir bakiye olduğu halde anlaşma bedelini öderse, bunu yemesi onun için helal olur mu, ne dersin? Evet, dedi, bunda bir sakınca yoktur. Ben dedim: Bu onun için mekruh²⁷⁸ olmaz mı? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o bunu anlaşmalı halde iken elde etmiştir ve bu helaldir.

Ben dedim: Mükatep köle, sadakadan bir mal elde etse²⁷⁹ o bununla bir köle satın alsa veya ticaret yapsa, sonra bir mal elde etse ve sonra bu²⁸⁰ onun elinde iken o (ödemeden) aciz hale düşse, bu mal mevla için helal olur mu, ne dersin? Evet dedi, bunda bir sakınca yoktur. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu onun için o gün helal idi.²⁸¹

²⁷¹ Metindeki “halalün” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, “H” nüshasında ise “halün” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

²⁷² Metindeki “fi yedeyhi” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, “H” de ise “fi beytihi” diye geldi.

²⁷³ Metindeki “tesaddeka” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “yetesaddeku” olarak geldi.

²⁷⁴ Metindeki “e tera” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “ela tera” olarak geldi ki, bu bir tahriftir.

²⁷⁵ Metindeki “e raeyte” (ne dersin) kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, fakat o esas nüshadan düşmüştür.

²⁷⁶ Metindeki “halalün” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “halün” olarak geldi.

²⁷⁷ Metindeki “lehu” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür, hâlbuki onun bulunması gerekir.

²⁷⁸ Metindeki “tükrahu” kelimesi “D” nüshasında böyle, esas nüshada “yükrahu” olarak, “M” de ise noktasız geldi.

²⁷⁹ Metindeki “esabe” kelimesi “M” nüshasında böyle, “D” nüshasında ise “fe esabe” olarak gelmiştir.

²⁸⁰ Metindeki “ve zalike” kelimesi “D” nüshasında böyle, “M” de ise “fe zalike” olarak geldi.

²⁸¹ Metin “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Bu paragraf esas nüshadan düşmüştür.

Ben dedim: Mükatep köle elinde nereden kazandığını, sadakadan mı yoksa başka bir şeyden mi elde ettiğini bilemediği bir mal olduğu halde ödemedi caiz kalsa, bu malın yenilmesinde bir sakıca görür müsün, ne dersin? Bunda bir sakınca yoktur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o elinde olan bir maldan sadaka veriyor değildir.

Ben dedim: Mükatep, kölesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman böylece ikinciye sadaka verdi, sonra bu elinde iken aciz kaldı, sonra olduğu hal üzere iken birinci aciz kaldı. Bunu sadaka olarak vermesi mevla üzerine müstehap olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o birinci mükatebine verilmiş bir sadaka mesabesindedir ve böylece onundur. Ben dedim²⁸² sadaka elinde olduğu halde ikincisi ödeme yapmaktan aciz kalırsa, bu sadaka birinci mükatep için helal olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin²⁸³ dedim? Çünkü dedi, ona sadaka helaldir.

Ben dedim: Bu mükatebin anlaşmalı halinde bir çocuğu olsa sonra bir çocuk getirirse veya o bir cariye²⁸⁴ ile özgürlük anlaşması yapsa²⁸⁵ bu anlaşmalı halinde onun bir çocuğu olsa böylece o bu çocuğa bir tasaddukta bulursa, sonra mükatep aciz kalsa ve köleliğe geri çevrilse, bu mükatep köle için bu sadakayı tasadduk etmesi müstehap olur mu, ne dersin? Hayır²⁸⁶ dedi. Çünkü o cariye, o sadakayı mükatep köleye sadaka olarak verdiği gün kendisi helal idi. Ben dedim: Bu sadaka mükatep kölenin çocuğunun elinde olduğu halde mükatep cariye²⁸⁷ ödemedi bulursa, o bunu tasadduk etmediği halde bu sadaka mükatep kölenin olur mu, ne dersin? Evet dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu cariye ona sadaka olarak verilmiş olan bir mal mesabesindedir.

Ben dedim: Mükatebin bir kölesi olsa ve ona tasadduk edilmesini emretse böylece bir kimsenin kölesine bir şeyi sadaka olarak vermesi mekruh olur mu²⁸⁸ ne dersin? Bunda bir sakınca yoktur, dedi. Sen bilirsin ki, bir adam bir adamın (kölesi) olsa²⁸⁹ onun mevlası muhtaç olsa, o ona bir sadaka vermiş olsa, köleye sadaka vermeyi bir sakıncalı görmeyiz! İşte bu da böyledir.²⁹⁰ Başarı Allah'tandır.

²⁸² Metindeki "eraeyte" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düştü.

²⁸³ Metindeki "ve lime" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise "lime" şeklinde geldi.

²⁸⁴ Metindeki "mükatebeten" kelimesi nüshalarda "mükatebehu" olarak geldi. Hâlbuki doğrusu "mükatebeten"dir.

²⁸⁵ Metindeki "ev katebe" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "ve katebe" olarak geldi.

²⁸⁶ Metindeki "la" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüş; oysa onun bulunması gerekir.

²⁸⁷ Metindeki "el-mükatebetü" kelimesi "H" ve "D" nüshalarında böyle, "M" nüshasında ise "el-mükatebü" olarak gelmiştir.

²⁸⁸ Metindeki "tükrähü" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "yükrahü" olarak geldi.

²⁸⁹ Bu ifade nüshalarda böyledir.

²⁹⁰ Muhtasar'da ve onun Serahsi şerhinde (VIII, 64) şöyle denilmektedir: (O mükatep köleye bir sadaka verdiği zaman anlaşma bedeli bu sadakadan ödenir veya bu (sadaka)da yeteri kadar mal yoksa sadaka elinde olduğu halde, böylece o anlaşma bedelini ödemekten aciz kalırsa, bu suretle sadaka mevla için helaldir.) Çünkü verilmiş ve teslim alınmış sadaka mükatep için kazanılmış (bir mal) demektir. Zaten bu (sadaka) ya özgürlük anlaşması sebebiyle veya vekillik sebebiyle aciz olduktan sonra kendi kazancı içinde mükatep tarafından mevlaya teslim edilir. Bu konudaki dayanak ise Berire hadisi diye bilinen Hz. Peygamber'in şu sözleridir. "Bu (zekât) onun için bir sadaka, fakat bizim için ise bir hediyeden ibarettir." İşte mükatebin kölesine verilmiş olan sadaka da böylece caizdir. Çünkü mükatep köle, sadakanın hükmü bakımından (ele alındığı zaman) muhtaç durumda olan fakire benzer. Fakire zekât malından verilmesi caiz olduğu gibi, bu sadaka malı da onun mevlasına helal olur. Yine aynı şekilde mükatep köleye de (sadaka malı) verilebilir. Allah, doğruyu en iyi bilendir. Eh.

EFENDİSİ İLE MÜKATEBİN ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI ve BU KONUDAKİ ŞAHİTLİK HAKKINDA İHTİLAF DÜŞMELERİ

Ben dedim: Bir adam kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı; fakat anlaşma bedeli hakkında ihtilafa düştüler. Böylece efendi "ben seninle iki bin dirheme" anlaştım dedi. Köle de "sen benimle bin dirheme anlaştın" dedi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mükatebin sözü geçerlidir, dedi. Efendiye de açıklama ve ispat etme düşer. Ben dedim: Eğer ikisi ihtilaf edinceye kadar mükatep bir şey ödememiş ise? Ödememiş olsa bile dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, efendi anlaşmayı²⁹¹ kabul etmiş ve onu kendi mülkiyetinden çıkarmayı onaylamıştır. Onun vermesi gerekli olan anlaşma bedelini de kabul etmiştir. Bu sebeple onun bu sözünden dolayı köleliğe geri çevrilmesine muvafakat verilmez. –Bu, Ebu Hanife'nin son²⁹² görüşüne göredir. Hâlbuki o bundan önce şöyle diyordu: Bunlar her ikisi, yemin ederler ve anlaşmayı reddederler. Bu Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür.

Ben dedim: Eğer hâkim, dava kendisine götürüldükten sonra mükatebin sözünü geçerli kılar ve onun bin dirhem vermesini kararlaştırırsa ve sonra Efendi kendisinin iki bine anlaştığı hakkında belge getirirse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Hâkim ona emreder, o da iki bin için çalışır. Ben dedim: Böylece o, bin dirhem ödediği zaman azad edilir mi? Hayır, dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki hâkim ona bin²⁹³ dirhem diye hüküm vermişti, dedim? Çünkü dedi, hâkim ancak onun sözü için²⁹⁴ öyle karar vermişti. Belge gelince onun sözü hükümsüz kaldı ve ona şahitlerin yaptığı şahitlik gerekli oldu. İşte o ancak bu (iki bin) i ödediği takdirde azad edilir.

Ben dedim: Efendi, mükatep bin dirhemi ödeyinceye kadar bir belge ortaya koyamazsa ve hâkim onun azad edilmesine karar verirse, fakat efendi, bundan sonra iki bin üzerine anlaşma yapmış olduğu hakkında şahitlerini getirirse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? İstihsana göre dedi, mükatep köle hürdür ve onun iki bin dirhemi ödemesi gerekir. Ben dedim: Sen onu niçin azad ettin?²⁹⁵ Hâlbuki onun iki bin üzerine anlaşma yapmış olduğu şahitlerle ortaya çıkmıştır? Ben bu karara istihsanla vardım ve bu konudaki kıyası terk ettim, dedi, çünkü hâkim, onun azadına karar vermiştir.

Ben dedim: Eğer o, bin dirhemi ödedikten sonra, efendisinin anlaşma bedelinin iki bin olduğu hususunda şahit getirinceye kadar davayı hâkime götürmemiş olsa, ne dersin? O, diğer geri kalan bini de ödemedikçe azad edilmez, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o anlaşma

²⁹¹ Metindeki "bi'l-mükatebeti" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "bi'l-kitabeti" olarak geldi.

²⁹² Metindeki "el-ahir" kelimesi "H" ve "M" nüshalarında böyledir. Fakat o, "D" nüshasından düşmüştür.

²⁹³ Metindeki "bi'l-elfi" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D" nüshalarında ise "bi-elfin" diye geldi.

²⁹⁴ Metindeki "li-kavlihi" kelimesi nüshalarda böyledir. Doğru olan, onun "bi-kavlihi" olması umulur. Allah en iyi bilir.

²⁹⁵ Metindeki "a'taktehu" kelimesi "D" nüshasında böyle, "H" ve "M" nüshalarında ise "a'takahu" diye geldi ki, bu doğru değildir.

bedelinin tamamını ödemedikçe azad edilmez. Zira onun iki bin olduğu hakkında şahitlerin ifadesi vardır.

Ben dedim: Onlar anlaşma bedeli hakkında ihtilaf edip efendisi "ben seninle iki bin üzerine anlaşma yaptım" dese, köle de "sen benimle bin ile anlaşma yaptın; bunu ödediğim zaman ben²⁹⁶ hür olurum" derse ve bunların her ikisi de şahit getirirse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Hâkim onun hakkında iki bin diye karar verir ve mevlanın mal hakkındaki delilini alır, kölenin de azad hakkındaki delilini alır, dedi. Böylece o bini²⁹⁷ ödeyince azad edilir. Fakat onun diğer bini de ödemesi gerekir. Ben dedim: Anlaşma bedeli iki bin dirhem olduğu halde o niçin azad ediliyor? Çünkü dedi, o, bunun bin olduğu üzerine delil getirdi. Şahitleri de onun bin dirhemi ödemiş olduğu hakkında şahitlik yaptılar, işte böylece o hür olmuştur. O, kölesini bir mal üzerine azad eden bir adam mesabesindedir. Böylece efendisi onun bin üzerine azad ettiği hakkında delil getirdi. Bu suretle bu azad, caiz olmakta ve onun da iki bin dirhemi vermesi gerekmektedir. Çünkü mevlanın şahitleri²⁹⁸ daha fazla bir mala (paraya) şahitlik yapmışlardır. Ben dedim: Bin dirhemi ödediği zaman mükatep de böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer şahitler, mevlanın ona "bin dirhem ödediğin zaman sen hürsün" dediği hakkında şahitlik yapmayıp fakat onun onunla bin dirheme anlaştığı ve bunu ona taksitlere bağladığı hakkında şahitlik yapmış olsalar, ne dersin? Bunlar eşit değildir, dedi. O, diğer bin dirhemi ödemedikçe azad olmaz, dedi, efendinin delili²⁹⁹ alınır ve azad edilmez. Sen biliyorsun ki, bir adam kölesi ile özgürlük anlaşması yapmış ve bu anlaşmada "anlaşma bedelini ödediğin zaman hürsün" dememiş olsa, anlaşma bedelini ödediği zaman o, hür olur.

Ben dedim: Bir adam, kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı; böylece mevla kendisinin onunla bin dirheme anlaşma yaptığını iddia etti. Köle ise "sen benimle elli dinara anlaştın" dedi. Böylece kölenin sözü geçerli olur. Mevlaya da açıklama ve ispat düşer. –Bu Ebu Hanife'nin son görüşüne göredir.

Ben dedim: Eğer o mevlaya "sen benimle bir hizmetçiye anlaştın" dese, efendisi de "bilakis ben seninle bin dirheme anlaştım" derse, böylece kölenin sözü geçerli olur, mevlaya da açıklama ve ispat düşer.³⁰⁰ –Bu Ebu Hanife'nin son görüşüne göredir.

Ben dedim: Eğer o "sen benimle bir Zuta elbisesine veya bir Yahudi elbisesine ya da Herat elbisesine anlaşma yaptın"³⁰¹ demiş olsa, yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o "şu şu kadar zeytinyağı veya tereyağına" demiş olsa yine böyle midir, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Onun, üzerine

²⁹⁶ Metindeki "fe ene" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise "fe ente" olarak gelmiştir.

²⁹⁷ Metindeki "elfen" kelimesi "H" ve "M" nüshalarında böyle, fakat bu "D" nüshasında gelmemiştir.

²⁹⁸ Metindeki "şühud" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "şühuduhu" olarak geldi ki, bu hatadır.

²⁹⁹ Metindeki "bi beyyineti" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, "H" nüshasında ise "beyyineti" olarak geldi.

³⁰⁰ Nüshalarda böyle geldi. Burada "evet dedi" cümlesi onlardan düşmüştür. Hâlbuki onun bulunması gerekir.

³⁰¹ Metindeki "katebteni" kelimesi esas nüshada "katebeni" olarak gelmiştir.

anlaşma yapılması caiz olan şeylerden kendisinin onunla anlaşma yaptığını iddia ettiği her şey de böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o, hâkime³⁰² "ben onun söylediği söz üzerine yemin etmesini istiyorum" dese, o ona yemin eder mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o yemin etmekten kaçınırsa böylece efendinin dediği alınır mı? Evet, dedi. Ben dedim: Bir ücret üzerine yapılan azad da böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Bir adam kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı. Fakat onlar anlaşma bedelinde ihtilaf edip mükatep adama "Canım ve malım üzerine sen benimle bin dirheme anlaşma yaptın" dese, efendisi de "ben seninle malın değil, canın üzerine anlaşma yaptım" derse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Efendinin sözü geçerlidir, dedi. Mükatebin ise iddia ettiği şey üzerine delil getirdiği müstesna, elinde olan mallardan³⁰³ hiçbir şey onun için olmaz. Ben dedim: Onun anlaşma bedelinin hepsi"ni vermesi gerekir mi? Evet dedi. Ben dedim: Onların her ikisi de delillerini getirirse, ne dersin? Kölenin delilini alırım dedi ve onun kendisini de malı ve canı üzerine (sözleşme yapmış) bir mükatep kabul ederim. Ben dedim: Niçin böyle, hâlbuki efendi delilini ortaya koymuştur? Çünkü dedi, iddia eden köledir ve açıklama ve ispat da onun üzerine olur. Ben buna karşı efendinin delilini kabul etmem.

Ben dedim: Eğer efendi ile mükatep ihtilaf edip mükatep "sen benimle benim canım ve çocuğum üzerine bin dirheme anlaşma yaptın" dese, efendi de "bilakis ben yalnız senle anlaşma yaptım" derse, böylece efendinin sözü geçerli olur ve açıklama ve ispat da mükatep üzerine düşer.

Ben dedim: Efendi ile mükatep ihtilaf ettiği zaman efendi "ben seninle anlaşma yaptığım gün bu mal senin elinde iken anlaşma yaptım ve o benim malım idi" dese, köle de "bilakis ben onu sen benimle anlaşma yaptıktan sonra elde ettim" derse ve onunla ne zaman anlaşma yaptığı belli değilse ne dersin? Mükatebin sözü geçerli olur, dedi ve onun elindeki mal da efendinin olur. Ancak efendi, bu malın anlaşmadan önce onun elinde olduğunu delille ispat ederse bu hüküm olmaz. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun mükatepliğini efendi onaylamıştır ve o, onun elindeki mal hakkında delil getirmediği tasdik edilmez.

Ben dedim: Bunların her ikisi delil getirirlerse, mevlanın şahitleri, bu malın o köle iken ve onunla anlaşma yapmadan önce onun elinde var olduğu hususunda şahitlik yaparsa, kölenin şahitleri de onun bunu anlaşmadan sonra kazandığı hakkında şahitlik yaparsa ne dersin? Ben bu durumda mükatebin delilini kabul edemem, dedi.

Ben dedim: Eğer mükatebin elinde bir köle bulunmuş olsa, böylece efendisi, bu kölenin kendisinin olduğu ve onunla anlaşma yapmadan önce bu kölenin mükatebin elinde bulunduğu hakkında delil getirirse, mükatep de anlaşmadan evvel onun elinde olduğu hakkında delil getirirse, yine böyle midir? Evet, dedi.

³⁰² Metindeki "li'l-kadıy" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "el-kadıy" olarak geldi ki, bu bir yanlışlıktır.

³⁰³ Metindeki "min" harfi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

Ben dedim: Adam kölesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman böylece köle, onun bir mal üzerine fasit bir anlaşma yaptığı iddia etse, mevla da "ben sana böyle bir mal şartı koşmadım" dese, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mevlanın sözü geçerli olur, dedi, bu anlaşma gerekli ve geçerlidir.

Ben dedim: Eğer bu köle, bu iddiasına dair delil getirirse, anlaşma bozulur mu, ne dersin? Evet dedi. Ben dedim: Eğer mevla anlaşmanın fasit olduğunu iddia etmiş olsa, köle de bunu inkâr etse yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Bu adam kölesi ile anlaşma yapıp ihtilafa düşseler, böylece efendi "ben seninle bir yıl veresiye bin dirheme anlaşma yaptım" dese, köle de "bilakis sen benimle iki yıllığına anlaşma yaptın" dese, ne dersin? Mevlanın sözü geçerli olur, dedi, delil getirmek de köleye düşer. Ben dedim: Eğer onlar her ikisi de delil getirirlerse ne dersin? Kölenin delilini alır ve müddeti iki sene yaparım, dedi.

Ben dedim: Eğer mevla bunun peşin olduğunu iddia ederse, mükatep de şu şu vakte kadar veresiye derse ne dersin? Bu ve o her ikisi eşittir, dedi.³⁰⁴

Ben dedim: Mükatep, mevlanın kendisiyle her ay ona yüz dirhem taksit vermek üzere bin dirheme anlaştığını iddia etse, efendisi de "senin taksitlerin her ay anacak iki yüzdür" diyerek bunda ihtilaf etseler, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Söz efendinin sözüdür (o geçerlidir) dedi, delil de kölenin delilidir (köleye ispat düşer). Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, efendi bunun peşin olduğunu iddia etmiş olsaydı, söz efendinin sözü, delil de kölenin delili olurdu. (Efendinin sözü, kölenin delili kabul edilirdi). Ben niçin dedim? Çünkü dedi, efendi bunun peşin olduğunu iddia etmiş olsaydı, onun sözü geçerli olurdu. Ben dedim: Eğer bunlar her ikisi de kendi delillerini getirir de böylece efendi bu taksitin her ay iki yüz olduğuna delil ortaya koyarsa, köle de bunun her ay yüz olduğu hakkında delil getirirse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Ben dedi, kölenin delilini tutarım. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, köle taksit müddetinin fazla olduğunu iddia etmiş ve bu konuda ortaya delil koymuştur.

Ben dedim: Adam kölesi ile özgürlük anlaşması yaptıkları zaman anlaşma hakkında ihtilafa düştüler; köle "sen benimle yüz dinara anlaşma yaptın" dedi ve bunun hakkında delil getirdi. Efendi de "ben seninle bin dirheme anlaştım" dese ve bunun hakkında delilini ortaya koysa, sen kimin delilini tutarsın³⁰⁵ ve ne dersin? Efendinin delilini tutarım, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, iddia eden odur ve hak da onun hakkıdır.

Ben dedim: Eğer bu mükatep yüz dinarı getirirse, hâkim onu azad eder de mevlasını bu yüz dinarı almayı ve binden fazlayı da ondan istemesini mecbur edebilir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, delil, efendinin delilidir.

³⁰⁴ Metindeki "kale" kelimesi, "H" nüshasında "ve kale" olarak gelmiştir ki, bu bir tahriftir.

³⁰⁵ Metindeki "te'huzü" kelimesi esas nüshada "ne'huzü" olarak, "M" ve "D" de noktasız olarak geldi. Hâlbuki bunun doğrusu "T" harfi ile "te'huzü" şeklinde gelmesidir.

Ben dedim: Eğer o onunla bir hizmetçiye veya bir Yahudi elbisesine³⁰⁶ yahut Zuta elbisesine ya da üzerine anlaşma yapmanın caiz olduğu ticaret eşyalarından birinse anlaşma yaptığını iddia etmiş olsa ve bir delil de getirirse yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer mevlanın şahitleri bu malın o köle iken ve onunla anlaşma yapmadan önce onun elinde olduğunu iddia etse ve mükatebin şahitleri de bunu onun anlaşmadan sonra elde ettiğine şahitlik yapsalar yine böyle midir? Ben, mevlanın delilini kabul ederim ve bu malı da ona veririm, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, mevla lehine iddia edilmiş (hüküm verilmiş) bir kimsedir.

Ben dedim: Eğer mükatep ile efendi ihtilaf edip³⁰⁷ köle, "sen benimle bin dirheme anlaştın; ben onu sana verirsem sen beni hür yapacaksın ve ben de bu bin dirhemi sana verdim" dese, efendisi de onunla iki bine anlaştığına dair delil getirirse ne dersin? Köle bin dirhemi ödediği zaman hür olur, diğer geri kalan bin dirhem de onun üzerinde bir borçtur, dedi.

Ben dedim: Adam, cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman efendi ile mükatep cariyeye, cariyenin çocuğu hakkında ihtilaf etseler³⁰⁸ efendi "sen onu ben seninle anlaşma yapmadan önce doğurdun" dese, mükatep cariyeye de "ben onu anlaşmalı halimle doğurdum" derse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Eğer dedi, çocuk efendinin elinde bulunuyorsa böylece onun sözü geçerli olur, eğer çocuk mükatep cariyenin elinde bulunuyorsa onun sözü geçerli olur. –Onu ne zaman doğurduğu belli olmadığı zaman (olur bu).

Ben dedim: Eğer çocuk, efendinin elinde ise ve böylece onların her ikisi de iddia ettikleri üzerine delil getirmişlerse ne dersin? Ben mükatep cariyenin delilini alıyorum ve çocuğu da annesinin çocuğu yapıyor ve annesinin mesabesinde ikisini beraber mükatep köle yapıyorum, dedi.

Ben dedim: Eğer çocuk, annesinin elinde ise böylece onlar, hep birlikte iddi ettikleri üzerine delil getirirlerse, ne dersin? Ben yine mükatep cariyenin delilini tutarım, (dedi). Ben niçin böyle, hâlbuki burada iddia eden kişi efendidir, dedim? Çünkü dedi, mükatep cariyeye, çocuğu kendisinin anlaşmadan sonra doğurduğu hakkında delil getirmiştir. Böylece onun annesi hakkında izlenen yol onun kendisi hakkında da uygulanır ve ben efendinin kölelik üzerine olan delilini de kabul etmem. Ben bu bir kıyas mı dedim? Evet, dedi. Sen bilirsin ki, bir adam, yanında kendisi ile beraber elinde bulunan hür bir çocuğu³⁰⁹ olduğu halde, cariyesini azad etmiş olsa, böylece efendisi onun³¹⁰ bu çocuğu azad olmadan önce³¹¹ doğurduğunu iddia ederse ve bu konuda delil getirirse, cariyeye de onu azad olmadan önce

³⁰⁶ Metindeki "ev ala sevbin" ifadesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "ev sevbin" olarak geldi.

³⁰⁷ Metindeki "ihtelefe" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "ihtelefaa" olarak geldi.

³⁰⁸ Metindeki "ve ihtelefe" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise "v" harfinin hazfiyle "ihtelefe" şeklinde gelmiştir.

³⁰⁹ Metindeki "ve veledüha" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Atıf vav harfi esas nüshadan düşmüştür.

³¹⁰ Metindeki "bi ennea" kelimesi esas nüshada böyledir. "M" ve "D" nüshalarında ise "enneha" şeklinde geldi.

³¹¹ Metindeki "kable'l-ıtkı" ifadesi "D" nüshasından düşmüştür.

doğurduğu hakkında delil getirirse³¹² delil bu kadının delili olur (o kabul edilir) çocuk da hür olur! İşte cariye de böyledir.

Ben dedim: Bu adam cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman, böylece o bu anlaşmalı hali ile onun için bir çocuk doğursa ve sonra bu cariye ölse, efendi ile bu çocuk anlaşma bedeli hakkında ihtilafa³¹³ düşseler; böylece efendisi, "anlaşma bedeli bin dirhem idi"³¹⁴ dese, çocuk da "beş yüz idi" derse ne dersin? Söz çocuğun sözüdür- o geçerlidir, dedi, delil getirmek de efendiye düşer. Burada çocuk annesi mesabesinde. Bu Ebu Hanife'nin son görüşüne göredir.

Ben dedim: Eğer çocuk, anlaşma bedelini efendiye verdiğini³¹⁵ iddia ederse o tasdik edilir mi, ne dersin? Hayır, dedi, ancak o, delil getirirse tasdik edilir. Ben dedim: annenin sözünün geçerli olduğu her yerde mükatep cariyesinin çocuğunun sözü mü geçerli olur? Evet, dedi. Ben dedim: Onun anlaşmalı halinde bir çocuğu olduğu zaman mükatep kölenin³¹⁶ çocuğu da böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: O cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptığı aman mevlanın küçük bir oğlu olsa, böylece oğul büyüse, baba ise ölse bu suretle oğul ile mükatep köle anlaşma bedelinde ihtilaf etseler, oğul onun bin olduğunu iddia etse, mükatep köle ise beş yüz olduğunu iddia etse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Söz mükatep kölenin sözüdür- o geçerlidir, dedi. Ben dedim: Köle bir müslüman veya bir zimmî olduğu halde mevla bir harbi olup böylece o, İslam yurduna eman ile giriş yapmış olsa yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Zimmî adam, müslüman³¹⁷ bir kölesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman ve böylece onlar anlaşma bedelinde ihtilafa düştüler. Mevla bunun bin olduğunu iddia etti. Köle ise beş yüz olduğunu söyledi. Mevla, iddiasına dair Hıristiyanlardan bir şahit getirdi. Onun bu şahitliği³¹⁸ kabul edilir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu köle müslümandır; böylece onun üzerine ehl-i zimme bir kimsenin şahitlik yapması caiz olmaz. Ben dedim: Eğer mevla müslüman, köle de zimmî olmuş olsa, böylece mevla anlaşmayı inkâr etse, köle de bu anlaşmayı yaptığına dair Hıristiyanlardan bir şahit getirirse yine böyle midir? Evet dedi, bu da caiz olmaz.

Ben dedim: Eğer mevla yanında savaş ehlinden bir grup insan ile beraber olan bir harbi ise ve eman ile giriş yapmış ise, böylece bunlardan bir adam zimmî halktan bir köle satın almış olsa ve onunla özgürlük anlaşması yapsa, mevla onunla bin dirheme anlaşma yaptığını iddia edip kendisi ile beraber eman ile giriş yapmış savaş ehli kimselerden birisini şahit getirirse, köle de "sen benimle beş yüz dirheme anlaşma yaptın" dese,

³¹² "Bu çocuğu azad olmadan önce ..." cümlesinden buraya kadar olan kısım "D" nüshasından düşmüştür.

³¹³ Metindeki "ihtelefe" kelimesi, "D" nüshasında böyle, "H" ve "M" nüshalarında ise "ihtelefaa" diye geldi.

³¹⁴ Metindeki "kanet" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "katebet" olarak geldi ki, bu bir yanlıştır.

³¹⁵ Metindeki "edda" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

³¹⁶ Metindeki "el-mükatebi" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "el-mükatebeti" olarak gelmiştir ki, bu bir yanlıştır.

³¹⁷ Metindeki "müslimen" kelimesi esas nüshada böyledir. "M" ve "D" de ise ötre ile "müslimün" diye geldi.

³¹⁸ Metindeki "beyyinetühu" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyle, esas nüshada ise "beyyinetün" diye geldi ki, bu yanlıştır.

savaş ehlinden olan bu kimselerin şahitliği kabul edilir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, köle zimmîdir; hâlbuki savaş halkından olan bir kimsenin zimmî olan kimse üzerine şahitlik yapması caiz olmaz.

HASTA BİR KİŞİNİN ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPMASI

Ben dedim: İki bin dirhemi olan bir adam, hastalığında kölesi ile bin dirheme özgürlük anlaşması yaptı ve kölenin değeri de bin dirhemdir, o, bu anlaşma bedelini (borcunu) ona bir takside bağladı. Bu anlaşma geçerli midir, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, köle³¹⁹ o adamın malının üçte biridir.

Ben dedim: Eğer kölenin değeri, (mevlanın malının) üçte birden daha fazla ise, (mevla) köle ile onun değeri üzerinden özgürlük anlaşması yapsa bu eşit midir, bu husustaki görüşün nedir, ne dersin? Köle muhayyer bırakılır, dedi, böylece o dilerse, kıymetinden üçte birden fazla olan kısmı acele (olarak öder), geri kalan kısmını ise³²⁰ taksitlere göre öder; eğer o, ödemekten kaçarsa köleliğe geri çevrilir, dedi.

Ben dedim: Eğer o, öderse ve üzerindeki fazla olanı da peşin verirse, onun üzerinde olan taksitlerden bir şey³²¹ hesaba katılır mı, ne dersin? Evet dedi, her taksit, bundan kendi payına düşen hissesi ile oluşur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o bunu yapmak zorundadır ve onun değerinden üzerinde (borç olarak) geri kalan ödeme, ancak taksitler halinde onun üzerindedir.

Ben dedim: Hasta bir adam, değeri bin dirhem olan kölesi ile iki bin dirheme özgürlük anlaşması yaptı. O, köleden başka bir de bin dirhem (miras) bırakmış oldu. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Köle muhayyer olur, dedi. Böylece o dilerse bin dirhemi hemen öder. Üzerinde kalan ve taksitlerde olan (borcunu) verir. Eğer o, bundan kaçınırsa, köleliğe geri çevrilir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bir ölünün malının üçte birinden fazlasını istihlak etmeye hakkı yoktur ve bunu vasiyet de edemez. Bu mesele hakkında başka bir görüş daha vardır. Kölenin değeri ile ölünün köleden başka bırakmış olduğu mal toplanır ve onun anlaşma bedeli eşitlenir ve sonra köleye şöyle söylenir: Bunun üçte biri taksitlerin için senindir ve geri kalan (borcunu) da ödersin.³²² Yoksa seni köleliğe geri çeviririz³²³ O, köleden başka bir mal bırakmadığı zaman ona (köleye) şöyle söylenir. "Sen değerinin üçte ikisini peşin olarak ver³²⁴ ve³²⁵ geri kalanı ise senin için taksit üzere vasiyet olur. Yoksa seni köleliğe geri çeviririz".

³¹⁹ Metindeki "el-abdü" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D" nüshalarında ise "li'l-abdi" şeklinde geldi.

³²⁰ Metindeki "ma bekıye" ifadesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "ma bekıye min kıymetihi" şeklinde gelmiştir.

³²¹ Metindeki "min" harfi esas nüshadan düşmüştür.

³²² Metindeki "eddi" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada "eddiy" şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

³²³ Metindeki "redednake" kelimesi "H" ve "M" de böyledir. "D" de ise "rededtü" şeklinde geldi.

³²⁴ Metindeki "eddi" kelimesi "D" nüshasında böyle geldi. "H" ve "M" de ise "eddiy" şeklinde geldi ki, bu hatadır.

³²⁵ Bu vav harfi esas nüshadan düşmüştür.

Ben dedim: Eğer ölünün, kendi değeri olan üç bin dirheme anlaşmış mükatep kölesinden başka bir malı yoksa ve bu köle ile hasta iken anlaşma yapmıştır. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? O köleye şöyle söylenir dedi: "Değerinin üçte ikisini, iki bin dirhemi peşin ver. Geri kalan borcunu da taksitlere göre ödersin"³²⁶

Ben dedim: Eğer kölenin değeri üç bin ise, o hastalığı zamanında onunla iki bin dirheme anlaşma yapmış³²⁷ ve bunu takside bağlamış ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? O mükatebe şöyle söylenir, dedi. "Onun seninle anlaştığı³²⁸ bedelin hepsini peşin olarak öde" Böylece o bunu öderse hür olur; eğer kaçınırsa, köleliğe geri çevrilir. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o onun için değerinin üçte birini vasiyet etti. Eğer o bunu yapmazsa, köleliğe geri çevrilir.

Ben dedim: Eğer o onunla hastalığı zamanında iki bin dirheme anlaşma yapmış ise, onun değeri de üç bin dirhemdir. Sonra mevla öldü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mükatebe şöyle söylenir dedi: Değerinin üçte ikisini; iki bin dirhemi peşin öde"³²⁹ Böylece o öderse azad edilir; eğer kaçınırsa köleliğe geri çevrilir. Malının üçte birinden daha fazlasını onun için vasiyet etmek caiz değildir.

Ben dedim: Ölüm döşeğine olan bir adam, üç bin dirhem değerinde olan kölesi ile onun bundan başka bir malı yoktur³³⁰ bin dirheme anlaşma yaptı. Hastalığı sırasında bu parayı ondan teslim aldı ve sonra da öldü. Bu konudaki görüşün nedir? Köle azad edilir, dedi. Onun değerinin üçte ikisinin tamamı olan diğer bin dirhem için çalışması gerekir. Onun değerinden ancak üçte biri caiz olur.

Ben dedim: Bir adam sağlıklı iken kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı. Ona ölüm yaklaşınca "anlaşma bedelinin hepsini senden teslim almış bulunuyorum" dedi. Bu ise ancak onun bu sözü ile bilinen bir şey olmuş ve bu onun hastalık halinde (söylenmiştir.) Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Efendisi³³¹ doğru söylemiştir. Köle de borçtan kurtulur ve azad edilir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, efendisi onunla sağlığında anlaşma yapmıştır.

Ben dedim: Eğer o, onunla, kıymeti beş yüz olduğu halde, bin dirheme anlaşmış olsa, ölün ona yaklaşınca onu azad etti ve sonra bu hastalığı yüzünden öldü. Bundan önce ondan anlaşma bedelinden hiçbir şey teslim almadı, ne dersin? O azad edilir ve değerinin üçte ikisi için çalışır, dedi, anlaşma bedeli de iptal olmuştur. Ben niçin böyle, hâlbuki anlaşma bedeli onun değerinden daha çoktur ve o sağlıklı halinde buna rıza göstermiştir? Çünkü dedi, o bunu hastalıklı halinde azad etmiştir; böylece sanki o bundan önce onunla anlaşma yapmamış gibidir.

³²⁶ Metindeki "eddi" kelimesi "D" de böyle, "H" nüshasında "eddiy" olarak "M" de ise "eddi" olarak geldi.

³²⁷ Metindeki "ve katebehu" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D" de ise "fe katebehu" olarak geldi.

³²⁸ Metindeki "katebeke" kelimesi "M" ve "D" de böyle geldi. Esas nüshada ise "katebeke" şeklinde geldi. (Burada her iki kelime aynıdır. Bir yazım hatası olsa gerek; biz yanlış olsa da aynen tercüme ettik. Çev.)

³²⁹ Metindeki "eddi" kelimesi esas nüshada böyledir. "M" ve "D" nüshalarından ise "eddi" şeklinde geldi.

³³⁰ Esas nüshada "ve lehu malün", "M" ve "D" nüshalarında ise "ve leyse malün" denilmektedir. Doğrusu ise bunları birleştirerek "ve leyse lehu malün" demektir.

³³¹ Esas nüshada "kale el-kavle es-seyyidü" denilmiş, hâlbuki doğrusu "M" ve "D" nüshalarında olan "kale es-seyyidü" şeklindedir.

Ben dedim: Ölüm mevlaya yaklaşınca anlaşma bedelinden onun üzerinde olan bütün alacaklarını ona³³² hibe etmiş olsa ne dersin? O hürdür ve değerinin üçte ikisi için çalışır, dedi. Ben dedim: Bu daha önceki³³³ mesela mesabesinde midir? Evet, dedi, çünkü bu onun için anlaşma bedelinden daha hayırlıdır. O değerinin üçte ikisi için çalışır. Çünkü bu anlaşma bedelinin üzerinde olmuş olsa bile, değerinin üçte ikisini ödemiş olduğu zaman o azad edilir. –Bu Yakup (Ebu Yusuf)un görüşüdür.

Ben dedim: Eğer o, bundan önce anlaşma bedelinden mevlaya beş yüz dirhem ödemiş olsa, sonra hasta iken mevla onu azad etse ne dersin? O azad edilir ve değerinin üçte ikisi için çalışır, dedi. Onun bundan önce ona ödemiş olduğu bir şey lehine hesaplanmaz. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun üzerinde kendi değeri kadar bir borç kalmıştır.

Ben dedim: Eğer o yüz dirhem dışında bütün anlaşma bedelini ona ödemiş olsa, sonra o hasta iken onu azad etse veya bu yüz dirhemi kedisine hibe etse ve onun bundan başka bir malı da yoksa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu durumda o, dedi, bu yüz dirhem için üçte ikisi³³⁴ için çalışır; yoksa kıymetinin üçte ikisi için çalışmaz. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun üzerinde anlaşma bedelinden kalan borcu, kendi kıymetinden daha azdır. O ancak asıl borç için çalışır. Onun değeri, geri kalan borçtan daha az olduğu zaman o, değerinin üçte ikisi için çalışır.³³⁵ Geri kalan borç daha az olduğu zaman ise o, bunun üçte ikisi için çalışır.

Ben dedim: Ölüm döşeğinde olan bir adam kölesi ile onun değeri olan bin dirheme anlaşma yaptı.³³⁶ Onun bundan başka malı da yoktur. Böylece mevla bu bedeli kendisinin teslim aldığı ikrar etti. Sonra o bu hastalığında öldü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Köle azad edilir, fakat o değerinin üçte ikisi için çalışır. Mevla, bunun üzerine tasdik edilmez. Ebu Hanife şöyle dedi: O onunla salıklı halinde anlaşma yapmış olduğu halde onu hasta iken azad ettiği zaman köle muhayyer bırakılır: O dilerse değerinin üçte ikisi için çalışır; dilerse anlaşma bedelinden üzerinde olan borcun üçte ikisi için çalışır. Ebu Yusuf ile Muhammed, bundan daha az olan için çalışır, dediler.

Ben dedim: Eğer köle onun malını üçte birisi ise o tasdik edilir, azad edilir ve onun üzerine hiçbir şey lazım gelmez mi, ne dersin? Evet dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, köle üçte birdir; böylece sanki o bunu bu halde azad etmiştir.

Ben dedim: Mevla hastalığında değeri bin dirhem olan köle ile bin dirheme anlaşma yaptığı zaman ondan bunu bir belge ile teslim aldı ve sonra öldü.³³⁷ Bu caiz olur mu ve köle azad edilir mi ne dersin? Evet, dedi.

³³² Metindeki “lehu” kelimesi esas nüshada böyledir. Fakat o, “M” ve “D” nüshalarında gelmemiştir.

³³³ Metindeki “evveli” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

³³⁴ Metindeki “sülusey kıymetihî” ifadesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “sülüsü kıymetihî” diye geldi. Hâlbuki bu doğru değildir.

³³⁵ Metindeki “yes’a” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise “seaa” şeklinde gelmiştir.

³³⁶ Metindeki “fe katebe” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise “fe katebehu” olarak geldi ki, bu bir yanlışlıktır.

³³⁷ Metindeki “sümme mate” kelimesi “H” ve “M” de böyledir. Fakat bu “D” nüshasından düşmüştür.

Ben dedim: Eğer³³⁸ mevla malı tüketirse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Köle hürdür, dedi. Ben dedim: O bundan sonra bir şey için çalışır mı? Hayır, dedi.

Ben dedim: Ölüm döşeğinde olan bir adam bir cariye ile bin dirheme anlaşma yaptı, bu cariye hamile idi ve böylece o, bir çocuk doğurdu. Sonra efendisi bu hastalıktan öldü. Onun bu cariyeden başka bir malı da yoktur. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Cariye muhayyerdir; o dilerse değerinin üçte ikisini peşin olarak verir ve geri kalanı da taksitlerine göre öder. Böylece o bunu yaparsa kendisi ve çocuğu azad edilir. Eğer o bundan kaçınırsa hem kendisi ve hem de çocuğu köleliğe geri çevrilir. Ben dedim: Çocuğun üzerinde bir hak var mıdır, ne dersin? Hayır dedi, cariye üzerindeki ödediği zaman (onun üzerinde bir borç kalmaz).

Ben dedim: Ölün döşeğinde olan bir adam hastalığı sırasında iki kölesi ile bir tek anlaşmada anlaşma yaptı ve bunların taksitlerini de tek yaptı³³⁹ Bunların değeri³⁴⁰ bin dirhemdir. O bunlarla bin dirheme anlaştı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Ben onları muhayyer bırakıyorum, dedi, böylece onlar değerlerinin üçte ikisini öderlerse geri kalan (borç) için çalışmalarına devam ederler. Eğer onlar "ödemen) kaçınırlarsa köleliğe geri çevrilirler.

Ben dedim: Bir adam, hastalığı sırasında değeri üç bin dirhem olan bir cariye ile bin dirheme özgürlük anlaşması yaptı. Sonra o iyileşip hastalığından kurtuldu. Sonra o, tekrar bundan sonra hasta oldu ve cariye anlaşma bedelini kendisine ödemedi önce öldü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Cariyenin anlaşması caizdir; o taksitlerine göre çalışır. Ben dedim: Sen cariyeye peşin bir şey yüklemey misin? Hayır, dedi. Ben dedim: Sen buna nasıl cevaz veriyorsun, hâlbuki mevla hastadır ve cariyenin değeri³⁴¹ anlaşma bedelinden daha fazladır? Çünkü dedi, onun iyileşip kurtulması cihetiyle sanki o onunla sağlıklı iken anlaşmış gibidir. Sen bilirsin ki, eğer bir adam sağlıklı halinde bir kölesi ile değerinden daha az bir meblağa anlaşmış olsa, o kendisine anlaşma bedeli ödenmeden önce öldüğü zaman bu anlaşma caizdir. İşte birinci mesele de böyledir.

Ben dedim: Eğer anlaşmalı cariye bu anlaşmalı halinde bir çocuk doğurursa ve bu anlaşmalı hainde kendisine başka bir çocuk daha satın alırsa, o, bu satın aldığı çocuğu satabilir mi, ne dersin? Hayır, dedi, onun bu iki çocuktan hiç birisini satmaya hakkı yoktur.

Ben dedim: Eğer bu mükatep cariye hiçbir şey bırakmadan ölürse, bu konuda ne dersin? Cariyenin doğurduğu (çocuğu)³⁴² anlaşma bedeli için çalışır, dedi, onun satın aldığı çocuk ise taksitli olarak annelerinin³⁴³

³³⁸ Metindeki "in" kelimesi "M" ve "D" de böyle geldi. Esas nüshada ise o "iza" şeklinde gelmiştir.

³³⁹ Metindeki "vahıdeten ve ceale" "M" ve "D" de böyledir. "Bunların taksitlerini de tek yaptı" cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

³⁴⁰ Metindeki "kıymetuhuma" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "kıymetüh" olarak geldi ki, bu yanlıştır.

³⁴¹ Metindeki "ve kıymetüha" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

³⁴² Metindeki "ellezi" kelimesi, esas nüshada böyle, "M" ve "D" nüshalarında ise "lil'lezi" olarak geldi ki, bu yanlıştır.

³⁴³ Metindeki "ümmihima" kelimesi nüshalarda "ümmiha" olarak geldi. Doğrusu ise "ümmihima"dır.

üzerinde olan (borç) için çalışır. Anlaşmalı halinde iken doğrulmuş olan eda etme işini üzerine alır. Böylece onlar, öderlerse azad eldirler, eğer ödemededen aciz kalırlarsa köleliğe geri çevrileriler. Ben dedim: diğeri³⁴⁴ üzerine çalışmadan bir şey vacip olmaz mı? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o anlaşmalı halinde iken doğmuş³⁴⁵ değildir. Sen biliyorsun ki, kadın ondan başka bir çocuk bırakmamış olsaydı o satılırdı. Anacak o annesinin üzerindeki borcun hepsini peşin olarak öderse satılmaz; o annesinin kölesi mesabesindedir. Diğeri ise o konuda çalıştığı zaman satılmaz.

Ben dedim: Eğer o bu konuda çalışsa ve böylece anlaşma bedelini ödese kardeşinden bir şey ister mi ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o annesinden ödemiştir.

Ben dedim: Eğer bundan sonra oğlu anlaşma bedelinin tamamını ödemiş olduğu halde annenin birçok malı ortaya çıkarsa, o bu çalıştığını annesinin malından isteyip bunu alır mı, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun kazancı onun terekesindedir. Geri kalan mal ise bir miras olup aralarında yarımşar paylaşırlar.

Ben dedim: Eğer bu anlaşmalı halinde iken satın alınan bu çocuk bir mal kazansa³⁴⁶ diğeri ise çalışması üzerine olsa, onun kazandığı mal kimin olur, ne dersin? O malı kardeşi alır, dedi, böylece o bununla anlaşma bedeli için yardım almış olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o annesi mesabesindedir. Sen biliyorsun ki, eğer onun annesi sağ olmuş olsaydı onun kazancı annesinin olacaktı. O bunu bir iş için teslim etse de kendi kazandığını da anlaşma bedelini ödese ne dersin? Hâkim ona veya kardeşine onu hizmete vermesini emredip³⁴⁷ de o, aldığı ücretle anlaşma bedelini ödese bu caizdir.³⁴⁸

³⁴⁴ Metindeki “el-ahar” kelimesi nüshalarda “el-uhra” olarak geldi. Doğrusu ise “el-uhra”dır.

³⁴⁵ Metindeki “lem yuled” kelimesi “H” de böyle, “M” ve “D” de ise “lem tuled” olarak geldi ki, bu bir şey değildir.

³⁴⁶ Metindeki “iktesebe” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “kesebe” şeklinde geldi.

³⁴⁷ Metindeki “emerhu el-kadı ev emera “ehahu” ifadesi esas nüshada “ehuhu” diye, “M” ve “D” de ise “ehazehu” diye geldi. Doğrusu ise “ev emera ehahu” şeklindedir. Böylece esas nüshadan ibarenin bir kısmı düşmüştür. Muhtasarda ise “ve ye’müruhu en yüacira nefsehu ev ye’mür ehahu en yüacirahu” şeklinde gelmiştir.

³⁴⁸ Muhtasarda ve onun Serahsi şerhinde (VIII, 69) şöyle denilmektedir: (Mükatep cariyeye bir çocuk doğurduğu zaman ve kendisine başka bir çocuk satın aldıktan sonra ölse, o çocuk taksitide bağlanan anlaşma bedeli için çalışır.) Çünkü anlaşmalı halinde iken doğmuş olan çocuk, kendisinin kalması sebebiyle taksitlerin devam etmesi hususunda annesi yerine geçer. Zaten o anlaşma bedelinden sorumludur. (Mevlaya her taksit zamanı geldiğinde ödeme yapmayı satın alınmış çocuk değil, o takip eder). Çünkü satın alınmış olan, eğer yalnız başına olsaydı malı taksit üzere isteyemezdi. Fakat o malı peşin olarak ödemiş ise böylece o kadının kölesi mesabesinde olup satılır. Bu suretle biz anlıyoruz ki, o kadının yerine geçen biri değildir. Ancak kadının yerine geçen anlaşmalı halinde doğmuş olan çocuğudur. Sen biliyorsun ki, o eğer yalnız başına olsaydı, mal onun zimmetinde olurdu ve onu ancak vakti geldiği zaman isteyebilirdi. Böylece anlaşmalı halinde doğan çocuk diğer çocuk hakkında anne gibi olur. Kadın hayatta iken malı o ister ve ödemeyi de çocuk değil o üstlenip takip eder. İşte burada da öyle olur. (Eğer çocuk anlaşma bedeli için çalışsa ve ödeme yapsa bunun için kardeşinden bir şey istemez. Çünkü o annesi adına ödeme yapmıştır.) Çünkü anlaşma bedelini kendisinden ödeme hususunda onun kazancı, kadının terekesi mesabesindedir. Terekeden bir ödeme yapıldığında o, kardeşinden bir şey istemez. İşte o kendi kazancından ödeme yaptığı zaman da böyledir. (Eğer bu satın alınmış olan oğul, çalışıp bir kazanç elde etmiş olsa, kardeşinin bunu alma hakkı vardır. Böylece o, anlaşma bedeli hakkında ondan yardım istemiş olur. Zira o onun annesi yerine geçer) Kadın hayatta iken onun kazancını alma hakkına sahiptir. İşte bu, onun yerine geçen kimse için de böyledir. Böyledir; çünkü bu müddet, anlaşmalı halde iken doğan kimsenin bulunması itibarıyla devam eder. Hâlbuki asil olana itibar etmekle müddet baki kalmaz. Biz bu anlaşmada onun asil olduğunu biliyoruz; satın alınmış ise ona tabidir. (Buna göre o, kazancını almak için, onu bir işe teslim etmeyi istemiş olsa

Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Biz³⁴⁹ annenin satın aldığı çocuğun kazandığının kendisinin olduğu görüşünde olup onu kardeşi alamaz. Eğer ananın, bu satın aldığından başka bir çocuğu yoksa o, annesinin üzerinde taksit üzere olan borcu için çalışır ve her yakın akraba da böyledir.

Ebu Hanife şöyle dedi: Adam, cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman o anlaşmalı halinde bir çocuk doğurdu ve sonra bir çocuk daha satın aldı ve sonra öldü.³⁵⁰ Bu ikisi³⁵¹ anlaşma bedeli için çalışırlar. Bu mükatep cariyeye ölmeksizin ödeme yapılmadan önce anlaşmalı halinde iken doğurduğu çocuğun kazandığı mal, özel olarak onun kendisinin olur.³⁵² Mükatep cariyeye ölmeden önce kazandığı ise anlaşma bedeli içindir. Anlaşma bedeli, onun satın alınmış kardeşinin, ödeme yapılmadan önce, mükatep cariyeye ölmezden önce ve sonra kazandığı (mal) dan da alınır. Geri kalan mal ise, o³⁵³ yarımşar (olmak üzere) aralarında ortaktır.

Ben dedim: Eğer satın alınmış olan çocuk birçok mal kazanırsa, diğeri de çalışıp öderse böylece ikisi de azad edilirlerse, kazananın elindeki³⁵⁴ malın durumu ne olur, ne dersin? Bu, Ebu Hanife'nin görüşüne göre, onunla kardeşi arasında yarı yarıyadır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, Ebu Hanife'nin görüşünün kıyasına göre bu cariyeyi o kazanmıştır; sanki o (çocuk) ananın bıraktığı bir mal gibidir.³⁵⁵ Ben dedim: Çalışmakta olan kardeşin elindeki olan mal da- azad edilmeden önce kazanılmış olan bu mal- azad işi vaki olduğu zaman yine böyle onunla kardeşinin mi olur? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o annesi mesabesindedir.

Ben dedim: Ölüm döşeğinde olan hasta bir adamın bir adamla aralarında ortak bir kölesi var. Böylece sağlıklı ortağı onunla özgürlük anlaşması yaptı. O bunu hasta ortağın emri ile köledeki kendi hissesinde yaptı ve sonra hasta öldü. Varisler bu anlaşmaya olur vermekten kaçındılar. Onların buna hakları var mıdır, ne dersin? Hayır, dedi. Bu

ve böylece ondan bunun anlaşma bedeli için yardım alsa onun buna hakkı vardır. Hâkim ona kendisi icara vermesini veya kardeşine onu icara vermesi emreder. Nitekim annesi sağ olmuş olsaydı, o kendisini kiraya vermekten kaçındığı zaman hâkimin emretmesi sebebiyle onu kiraya vermeye annenin hakkı olurdu.) onun kirası ile anlaşma bedelini ödemek için. (Anlaşma halinde doğan çocuğun, annenin ölümünden sonra fakat (borcu) eda etmeden önce kazanmış olduğu mal özel olarak kendisindedir. Kardeşinin kazandığı mal ise annesinin bıraktığı terekeden sayılır ve böylece anlaşma bedeli ondan ödenir. Çünkü satın alınan çocuk, kadının kölesi mesabesindedir. Böylece onun kazancı kadının olur; çocuğun geriye bıraktığı halefin malı mesabesindedir ve anlaşma bedeli ondan ödenir. Geri kalan ise ondan miras olarak o ikisi arasında (ortak)dır. Anlaşmalı halinde doğan çocuğa gelince o, asalete yükseldi, böylece o, annesinin azad olma vaktine dayanılarak azad edilmesine hükmedildiği zaman, bundan sonra kazandıkları özel olarak onun kendisinin olur. Bunların hepsi, Ebu Hanife'nin (r.a.) mezhebidir. Eh. s. 70.

³⁴⁹ Metindeki “nera” kelimesi “M” ve “D” de böyle, “H” de ise “tera” şeklinde geldi. Bu yanlıştır.

³⁵⁰ Metindeki “matet” kelimesi “H” ve “M” de böyle, “D” de ise “mate” şeklinde geldi. Bu, doğru değildir.

³⁵¹ Metindeki “innehuma” kelimesi “M” de böyle, “H” de ise “eyyühuma” diye geldi. Bu yanlıştır. “D” nüshasında da noktasız olarak gelmiştir.

³⁵² Metindeki “fe huve lehu hassaten” ifadesi, “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “fe huve li'l-mükatebeti” şeklinde gelmiştir ki, bu bir tahriftir.

³⁵³ Metindeki “fe huve” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

³⁵⁴ Metindeki “yedey” kelimesi esas nüshada “yed” olarak gelmiştir.

³⁵⁵ “M” deki “Ebu Hanife'nin görüşünün kıyasına göre” ifadesi, esas nüshada “Ebu Hanife'nin kıyasına göre” şeklinde gelmiştir.

anlaşma geçerlidir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, hasta bu anlaşmaya cevaz vermiştir.

Ben dedim: Anlaşma yapan kimsenin mükatep cariyeden aldığı şeyde varislerin hakkı var mıdır? dedi³⁵⁶... Evet. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, hasta, bu konuda ona hiçbir şeyde izin vermemiştir.

Ben dedim: Eğer hasta, ona anlaşma bedeli ve onu teslim alma hususunda izin vermiş olsa³⁵⁷ o da teslim alsa, böylece köle anlaşma bedelini diğerine ödese, varisler ondan bir şey³⁵⁸ isterler mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben varisler niçin bir şey³⁵⁹ almazlar³⁶⁰ dedim? Çünkü dedi, o bunu teslim alması için ortağına izin vermiştir.

Ben dedim: Ölüm döşeğinde olan bir adamın kıymeti bin dirhem olan kölesinden başka bir malı yoktur. Böylece o bununla hasta iken bin dirheme özgürlük anlaşması yaptı. Sonra o bu (parayı) ondan teslim aldığını ikrar etti ve sonra o öldü. Bu konudaki görüşün nedir ne dersin? O, varisler için değerinin üçte ikisinde çalışır ve o, hürdür, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, efendisi ölmeden önce o hürdür diye ikrarda bulunmuştur. Böylece sanki o onu azad etmiş gibidir. Ebu Hanife dedi ki: O onunla sağlıklı iken anlaşma yaptığı halde onu hastalığında azad ederse bu köle muhayyer bırakılır: Artık o dilerse kıymetinin üçte ikisinde çalışır, dilerse üzerinde olan anlaşma bedelinin üçte ikisi için çalışır. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Biz³⁶¹ anlaşmalı halinde iken satın alınmış olan çocuğun kadının ölümünden sonra kazandığı mallar onun kendisinin olur, görüşünderiz. Çünkü bunu onun kardeşi alır. Eğer o kadının satın aldığı bu çocuktan başka bir çocuğu olmamış olsa onun annesinin üzerinde olan borç için çalışabilir. Her yakın akraba da böyledir.

Ben dedim. Hasta, her birinin değeri bin dirhem olan iki kölesi olduğu halde ölüm döşeğine girdiği zaman o böylece bu iki kölesi ile iki bin dirheme tek bir anlaşma ile özgürlük anlaşması yapsa ve bunların

³⁵⁶ Bu sorunun cevabı nüshalardan “kale” (dedi) kelimesinden sonra düşmüştür ki, o da “hayır”dır. Nitekim “evet” cevabının sorusu da ve cevabın bazı kısımları da onlardan düşmüştür. Muhtasarda şöyle denilmektedir: Köle iki adam arasında ortak olursa, böylece ortaklardan birisi hasta olursa, sağlıklı olan diğerinin izni ile onunla özgürlük anlaşması yaparsa, bu anlaşma geçerlidir ve varislerin onu iptal etme hakları yoktur. Eğer o ona malı teslim alması için izin verse böylece o da anlaşma bedelinin bir kısmını teslim alsa, sonra hasta ölse, varislerin yine böyle bir şey alma hakları yoktur. Eh. Varak: II, 228. Serahsi şöyle dedi. (Eğer o ona malı teslim alması için izin verse, böylece o da anlaşma bedelinin bir kısmını teslim alsa, sonra hasta ölse, varislerin yine böyle ondan bir şey almaya hakları yoktur). Arkadaşlarımızdan birisi şöyle dedi. Bu yanlıştır; malın üçte birinden fazla olanını varisin alma hakkı olması gerekir. Çünkü onun malı teslim alması konusunda ona izin vermesi, mükatebin hastanın hakkı olan kazancın yarısı ile borcunu ödemesi hakkında kendisinin razı olduğunu gösterir. Hem bu ondan bir teberru ve tasadduk demektir. Fakat biz şöyle diyoruz: Hasta, ona anlaşma bedelinden yardım etmek suretiyle varislerin onun kazancından alma haklarını düşürme imkânına sahiptir. Böylece anlaşma bedelini onun kazancından ödemek suretiyle onun rızası yine çalışmaktadır ve bunu iptal etme hususunda mirasçılara da bir yol yoktur. Böyledir; çünkü bu kazanç menfaatin-çalışmanın bir bedelidir. Onun kendi nasibinin menfaatini üçte birinden tasadduk etmesi muteber olmaz. İşte onun çalışma bedelinden tasadduk etmesi de böyledir. Eh. VIII, 70. Böylece kölenin ona ödediği şeyi teslim almasına verilen iznin sorusu nüshalardan düşmüştür. Böylece bu düşme, bu meselenin hükmünde olmuştur.

³⁵⁷ Metindeki “kane” kelimesi “H” ve “M” de böyledir. Fakat o “D” nüshasından düşmüştür.

³⁵⁸ Metindeki “bi şey’in” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise şey’ün” olarak geldi ki, bu, yanlıştır.

³⁵⁹ Metindeki “şey’en” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

³⁶⁰ “la te’huzü” kelimesi esas nüshada “la ne’huzü” cemi mütekellim kalınında geldi. O “M” ve “D” de noktasızdır. Doğrusu ise onun “la ye’huzü” veya “la te’huzü” şeklinde gaip kalıbıyla gelmesidir.

³⁶¹ “Nera” kelimesi esas nüshada “yera” şeklinde, “M” ve “D” de ise noktasız geldi. Doğrusu ise mütekellim nunu ile “nera” şeklinde gelmesidir.

taksitlerini de bir yapsa, eğer onlar ödeme yaparlarsa azad edilirler, ancak ödemedi aciz kalırlarsa köleliğe geri çevrilirler. Sonra onlardan birisi efendisi ölmeden önce öldü ve ondan sonra da bu hastalıktan ötürü efendisi öldü.³⁶² Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Geri kalan kişi muhayyer bırakılır; o dilerse anlaşma bedelinin üçte ikisini peşin verir ve bu anlaşma bedelinden üzerinde geri kalan kısmını da taksitlerine göre öder. Eğer o ödemedi kaçınırsa köleliğe geri çevrilir. Ben dedim: Eğer o anlaşma bedelinin üçte ikisini peşin verirse, bu anlaşma bedelinden ona ne kadar gerekir; onun hepsi mi yoksa kendi kıymeti kadar mı, ne dersin? O dedi, anlaşma bedelinin tümünün üçte biri için onun taksitlerinden geri kalanı üzerine çalışır.

Ben dedim: Eğer onlardan birisi, efendinin ölümünden sonra hiçbir şey ödemedi ölmüş olursa, o da bu mesabede midir, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer onların ikisi de³⁶³ muhayyer olup böylece değerlerinin üçte ikisini tercih edip bunu öderler ve peşin yaparlarsa ve sonra onlardan birisi bundan sonra ölürse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? İkincisi hiçbir şey için çalışmaz, dedi.

Ben dedim: Onlar hiçbir şey ödemedi³⁶⁴ eğer onlardan birisi, anlaşmalı halinde kazandığı birçok malı bırakarak efendinin ölümünden sonra ölürse muhayyer olur mu, ne dersin? Anlaşma bedelinin hepsi onun bıraktığı maldan alınır ve her ikisi de azad edilirler, dedi. Bu mükatep kölenin varisleri onun hissesini anlaşma bedelinden³⁶⁵ alırlar. Eğer bu ikisinin değeri³⁶⁶ eşit ise, onlar bunun yarısını ondan isterler. Ben dedim: Böylece bu ondan peşin olarak alınır ve ona ödenir mi, yoksa onun üzerinde bir borç olup da ikisinin üzerinde bulunmuş olan taksitlere göre onu öder mi? Bu (borç), o ikisinin üzerinde bulunmuş olan taksitlere göre onun üzerindedir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o ancak anlaşma bedelinden taksitli olarak kendi nasibinin payını³⁶⁷ ondan garanti etmiş olur. Sen biliyorsun ki, o ikiden birisi anlaşma bedelini peşin olarak ödemiş olsa, hepsi azad edilirler. O, anlaşma bedelinden kendisine düşen nasibini ortağından, ancak onun üzerinde var olan taksitlere göre³⁶⁸ ister. Bu, bir zamana kadar garanti vermiş olan iki adam mesabesindedir. Böylece onlardan her biri diğerinin üzerindeki (borca) karşı³⁶⁹ kefil olmuştur. Böylece onlardan birisi vakit gelmeden önce malı peşin verirse³⁷⁰ artık o vakit gelinceye kadar arkadaşından bunu isteyemez, dedi! İşte bu iki mükatep köleler de böyledir.

Ben dedim: Bir adam, değeri yüz dirhem olan kölesi ile bin dirheme hastalıklı halinde anlaşma yaptı. Onun bundan başka bir malı da yoktur,

³⁶² Metindeki “mevtü’s seyyidi” idfadesi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat “sümme mate es-seyyidü” cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

³⁶³ Metindeki “kana” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “kane” olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır.

³⁶⁴ Metindeki “yüeddiya” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “yüeddiha” olarak geldi. Bu yanlıştır.

³⁶⁵ Metindeki “el-mükatebeti” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. “H” de ise “mükatebetin” olarak geldi.

³⁶⁶ Metindeki kıymetühüma” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “kıymetüha” olarak geldi.

³⁶⁷ Metin usullerinde böyledir.

³⁶⁸ Metindeki “aleyha” kelimesi nüshalarda “aleyhima” şeklinde gelmiştir. Doğrusu “aleyha”dır.

³⁶⁹ Metindeki “bima” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “ma” şeklinde geldi.

³⁷⁰ Metindeki “kale fe acele” ifadesi nüshalarda böyle geldi.

ne dersin? Ona şöyle denir: "sen bin dirhemin üçte ikisini peşin olarak ver, üçte biri de üzerinde taksitle olsun. Yoksa sen köleliğe geri çevriliyorsun". Bu, Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşüdür. Muhammed ise ona şöyle söylenir dedi: "Sen değerinin üçte ikisini peşin olarak ver, geri kalan (borç) ise taksit üzeredir." Böylece o ödemededen kaçınırsa köleliğe geri çevrilir.

Ben dedim: Bir adam kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı. O hastalanınca "Onun üzerinde (alacağım olarak) ne varsa ben onu tamamıyla aldım" dese, ne dersin? O (mevla) tasdik edilir, köle de azad edilir, dedi, çünkü o onunla sağlıklı iken anlaşma yapmıştır.

MÜKATEP KÖLE ve MÜKATEP CARIYENİN NİKÂHLANMASI

Ben dedim: Bir mükatep köle, mevlanın izni olmadan evlenirse sen onun nikâhını caiz görür müsün, ne dersin? Hayır, dedi, ancak mevla ona izin verirse (caiz olur). Ben dedim: Mükatep cariye de böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer bu efendi cevaz verirse, sen nikâhı geçerli sayar mısın, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep köle anlaşma bedelini ödeyip azad edilinceye kadar mevla bunu bilmese, onun nikâhı caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o zaten hür olmuştu. Sen biliyorsun ki, bir köle, mevlasından izinsiz evlenmiş olsa, böylece onu mevlası (evli olduğunu) bilmeden azad etse, onun bu nikâhı caiz olur. Ben dedim: Mükatep köle de öyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep köle, karısını satın aldığı zaman bu kadının durumu³⁷¹ ne olur, nikâh fasid olur mu ne dersin? O onun yine olduğu gibi karısıdır. O onunla nikâh ile cima yapabilir. Ben dedim: O onu satabilir mi? Evet dedi, eğer (babanın) yanında ondan olma bir çocuğu yoksa (satabilir).

Ben dedim: O ona sahip olmadan önce, o ondan çocuk doğurmuş olsa, fakat onun yanında ondan olma bir çocuğu yoksa onu satabilir mi³⁷² ne dersin? Evet dedi. Ancak ben (burada) onun kendi yanında ondan olma bir çocuğu bulunmadığı zaman onu satabilmesi konusunda istihsan yapıyorum. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed ise mükatep cariyesinin bu halde iken onu satamaz, dediler.³⁷³

Ben dedim: O anlaşma bedelini ödediği zaman nikâh fasid olur mu, ne dersin? Evet, dedi, nikâh fasiddir.

Ben dedim: Mükatep köle, cariyesini evlendirdiği zaman, onun bu evlendirmesi caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o kölesini evlendirirse onun nikâhı caiz olur mu? Hayır, dedi. Ben, kölesini onun evlendirmesi niçin caiz olmaz, dedim? Çünkü dedi, ona mihir ve nafaka lazım gelir; hâlbuki bunda onun için bir menfaat yoktur.

³⁷¹ Metindeki "halüha" kelimesi "M" ve "D"de böyle esas nüshada ise "halühüma" şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

³⁷² Metinde "e yebiyuha" kelimesi "M" ve "D"de böyle geldi. Fakat istifham hemzesi esas nüshadan düşmüştür.

³⁷³ Metindeki "ala haliha" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Esas nüshada ise "ala haliha" şeklinde gelmiştir. Bu yanlıştır. (Muhakkik Ebu'l Vefa el-Efgani'nin bu yanlıştır hükmü bize göre doğru değildir. Bizce esas nüshadaki "ala haliha" ifadesi daha uygundur. Çünkü söz konusu kişi kadındır. Mükatep kelimesi metinde müzekker olarak gelmiştir; Efgani lafza itibar ederek öyle dediyse doğru olabilir. Anacak zamirin "ha" olması bize göre daha doğrudur. Çev.)

Ben dedim: Eğer o kölesini cariyesi ile evlendirse bu caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Çünkü dedi, bunda mükatep için bir menfaat yoktur, fakat bunda zarar vardır. Sen biliyorsun ki, eğer o, cariyeyi satmış olsa, kölenin onun nikâhı caiz olduğu zaman ona nafaka vermesi gerekir! O sebeple bu nikâh caiz değildir.

Ben dedim: Mükatep anlaşma bedelinden bir kısmını ödediği zaman onun evlendirme hakkı olabilir mi, ne dersin? Hayır dedi, o onu azad edinceye ve üzerindeki olan (borcun) hepsini ödeyinceye kadar (bir hakkı olamaz.).

Ben dedim: Eğer o efendisinin izni olmadan evlense ve onun cariyesi ile cinsel ilişki kursa sonra efendisi bunların arasını ayırsa bu (kölenin) mihir vermesi gerekir mi, ne dersin? Hayır, dedi. O azad edilinceye kadar (gerekmez). Ben niçin, azad edilinceye kadar ona mihir gerekmez? Çünkü dedi, bu ona almadan ve satmadan önce lazım olacak bir şey değildir.

Ben dedim: Eğer efendi bundan sonra onu azad ederse onun mihir vermesi gerekir mi, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer mevla nikâh için ona izin verirse ve o da evlense onun mihir vermesi gerekir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Nikâh caiz olur mu? Evet, dedi.

Ben dedim: Mevlası mükatep köleyi cariyesi ile evlendirirse bu caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Ona mevlası için mihir gerekir mi? Evet dedi. —Başarı Allah'tandır.

MÜKATEP BİR KÖLE İLE MÜKATEP CARIYENİN TİCARETE İZİN VERMELERİ

Ben dedim: Mükatep bir köle ticaret için kölesine izin verse bu caiz olur mu ne dersin? Evet, dedi. Mükatep cariye de böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: O cariyesine ticaret için izin vermiş olsa yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer bu köle bir borç edinse, onun bunu ödemesi gerekli olur mu? Evet dedi.

Ben dedim: Eğer alacaklılar gelip köleden alacak isterlerse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Borç onun boynundadır; böylece mükatep onun adına öderse, (öder); yoksa bu köle onların alacakları için satılabilir. Ben dedim: Mükatebin, borcunu onun adına ödemesi caiz olur mu? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer³⁷⁴ bu borç, onun değerinden daha fazla ise? Fazla olsa bile dedi. Ben dedim: Eğer o bundan sonra (ödemeden) aciz kalırsa yaptığı bu (alış veriş muameleleri) caiz olur mu? Evet dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mükatebin kölesine³⁷⁵ alıp satması için ticaret yapmaya izin verme hakkı vardır. Çünkü onun buna yetkisi vardır.

Ben dedim: Eğer mükatep ödemeden aciz kalsa³⁷⁶ borç ise kölenin boynundadır. Bu acizden sonra kölenin bu borcu ödemesi gerekir mi?³⁷⁷

³⁷⁴ Metindeki “ve in” kelimesi “H” ve “D” nüshalarında böyle, “M” de ise “fe in” şeklinde gelmiştir.

³⁷⁵ Metindeki “li abdihi” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “li abdin” olarak gelmiştir.

³⁷⁶ Metindeki “in acize” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

Evet dedi. Ben dedim: Eğer onun adına kölenin mevlası öderse öder, yoksa köle onların alacakları için satılır mı? Evet dedi.

Ben dedim: Eğer mükatep, kendi üzerinde birçok borç bulunduğu ve bu kölesinin boynunda da bir borç olduğu halde (ödemeden) aciz kalırsa, mükatebin elinde de bir mal toktur, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mükatebin borcu mükatebin kendi boynunda bulunmaktadır. O bunun için ya satılır ya da mevlası kendisi adına ödeme yapar. Kölenin borcu ise alacaklıları için onun kendi boynundadır. Eğer mevlası onun adına öderse öder, yoksa o alacaklılar için satılır.

Ben dedim: Mükatep satıldığı zaman o, borcuna yetecek kadar etmediyse ve kölenin bedeli ise kendi boynundaki borcundan fazla geldiyse, bu fazlalık kimin olur ne dersin? Bu, mükatebin alacaklılarının olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o, mükatebin malıdır. O nedenle onun alacaklıları, onun malına mevlasından daha çok hak sahibidirler.

Ben dedim: Eğer kölenin mevlası kendi malından kölenin üzerinde olan borcunu ödese, fakat mükatebin boynunda bu borca yatacak kadar malı olmasa, alacaklıların bundan sonra alacak fazlaları için bu köleyi atmaya hakları var mıdır, ne dersin? Evet dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu köle bu mükatebin malıdır. Ben dedim: Eğer kölenin mevlası³⁷⁸ kölenin borcunu alacaklılarına³⁷⁹ hâkimin³⁸⁰ izni olmadan ödese bu sanki hâkim izin vermiş gibi olur mu, ne dersin? Evet dedi.

Ben dedim: Eğer kölenin üzerinde birçok borç varsa, böylece mevla alacaklılardan bir kısmına ödeme yapsa, bir kısmı istemeye gelse ve diğerleri de³⁸¹ kayıp olsa, böylece hâkim onların arasında³⁸² hüküm verse, böylece mevla onun adına ödemede bulundu. Sonra bundan sonra diğerleri geldi ve mevlayı mahkemeye verdiler. Onun yanında, kölesinin üzerinde olan borca verecek bir şeyi kalmamıştı, böylece köle satıldı. Mevla yaptığı ödeme kadar onun bedelinden alma hakkına sahip olur mu, bununla bedelde paylaşmaya katılabilir mi, ne dersin? Hayır dedi. Onlardan teslim almamış kimse mevla ve kendi hakkını almış olan kişi paylaşmaya katılamaz. Çünkü onların alacakları çeşitlidir. Zira onlardan her birinin hakkı kendi başınadır. Eğer onlar, asıl alacaklarında ortak olmuş olsalar³⁸³ teslim aldıkları malda bu paylaşmayı yaparlar. Çünkü onların alacakları birdir. Böylece onlardan birisi, ancak kendisine diğerlerinin de ortak olduğu³⁸⁴ maldan bir şey alır. Ben dedim: Bir adam kölesine ticaret yapması için izin vermiş olsa, o da bir borç edinse, alacaklılardan birisi gelip dava etse, böylece mevla onlara hâkim kararı ile ödemelerde

³⁷⁷ “yülzimü” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Esas nüshada ise “yülzimu” şekline geldi. Bu tahriftir.

³⁷⁸ İbare “M ve “D” nüshalarında böyledir. Ancak “kölenin üzerinde olan borcunu ödese...” cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

³⁷⁹ Metindeki “ila ğuramaihi” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Esas nüshada ise “li ğuramaihi” şeklinde geldi ki, bu doğru değildir.

³⁸⁰ Metindeki “el-kadıy” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de is “kadiyün” şeklinde gelmiştir.

³⁸¹ Metindeki “ve’l aharun” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “ve’l aharu” şeklinde geldi.

³⁸² Metindeki “beynehum” kelimesi esas nüshadan düşmüştür.

³⁸³ Metindeki “yühassunehu” kelimesi “D” de böyledir. “H” ve “M” de ise yühassımunehu” şeklinde geldi. Bu yanlıştır.

³⁸⁴ Metindeki “illa yüşrikühu” kelimesi nüshalarda böyledir. Doğrusu ise “illa ve yüşrikühu”dur.

bulunup artık yanında diğerlerine verecek bir şeyi kalmasa o da aynı bu mesabede midir? Evet dedi.

Ben dedim: Eğer³⁸⁵ mevla, bazı alacaklılara alacaklarını ödemiş olsa ve bundan sonra diğerleri gelse, fakat mevlanın elinde buna verecek bir malı kalmasa kölenin hapsi satılır mı yoksa onun köle üzerindeki hissesi kadar mı satılır, ne dersin? Kölenin tümü satılır dedi, böylece o alacaklıların olur.

Ben dedim: Mükatep köle, kölesine ticaret yapmasına izin verdiği zaman böylece köle borçlandı veya borçlanmadı³⁸⁶ sonra mükatep gerçekten ödemedi aciz kalıp köleliğe geri çevrildi. Köle bundan sonra aldı ve sattı. Onun bu alış-verişi gerekli olur mu? Mevla ona kısıtlama getirmediği müddetçe onun izinli hali devam eder mi³⁸⁷ ne dersin? Mevla ona kısıtlama getirmediği (malını tasarruftan önlemediği) müddetçe onun izinli hali devam etmez, dedi³⁸⁸ sattığı ve aldığı da onun için lazım ve gerekli değildir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mükatep ödemedi aciz kaldığı zaman izinli köleye kısıtlama getirilir.³⁸⁹

Ben dedim: Eğer mükatep (borcu) öderse veya azad edilirse kölenin ticaret izni devam der mi³⁹⁰ ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep, kölesine evlenme konusunda izin verdiği zaman bu caiz olur mu³⁹¹ ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü

³⁸⁵ Metindeki “in” kelimesi esas nüshada böyle, “D” nüshasında ise “iza” olarak gelmiştir.

³⁸⁶ Metindeki “ev lem yestedin” ifadesi “H” nüshasından “ev lem yestedane” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

³⁸⁷ Metindeki “hel yüzümühu” ve hel yekunü” ifadesi esas nüshada böyle, “M” de hel yüzümühu hel yekunü” şeklinde, “D” de ise “hel yekunü” olarak gelmiştir.

³⁸⁸ Metindeki “kale la yekunü” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat ondan buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

³⁸⁹ Muhtasarda ve onun Serahsi şerhinde (VIII, 71) şöyle denilmektedir: (Eğer mevla kölenin borçlularından birisine onun borcunu ödese, sonra da diğerleri gelse, onların bu borç aralarında ortak olmadığı zaman bu borcu ödenmiş olan kimse üzerinde, bir talepleri yoktur.) Çünkü mevla bunu kendi halis malından ödemiştir. Hâlbuki bu alacaklıların, onun bu kendi halis malında bir hakları yoktur. Böylece o, onun borcunun bir kısmının ödenmesi konusunda tasadduk eden, bağış yapan başka bir adam mesabesinde. İşte bu sebeple diğer geri kalanların, borcu ödenmiş bu kimse üzerinde bir istekleri olamaz. (Fakat onlar alacaklarına karşılık köleyi alabilirler.) Çünkü onların hakları, onun köle olarak mal olma değeri ile ilgilidir. (Mevla, onun boynunda olan borcundan ödeme yapması sebebiyle onlarla münakaşa –metin böyle, doğrusu ise onlara ortak olmaz şeklindedir- etmez). Çünkü mevla, kölesinin zimmetinde ve onun kölelik değerinde olan bir borcu (ödemeye) mecbur değildir. Bu sebeple o, bu ödemede tasadduk eden başka bir kimse mesabesinde. (mükatep aciz kaldı kölesine de hacir-kısıtlama geldi.) Çünkü ticaret yapma izninin devamlı olması, mükatebin hürriyetinin verilmesinin devamlı olduğu farzına bağlıdır. Onun aciz kalması durumunda ise bu ortadan kalkar. Böylece onun ödemedi aciz kalması hür kişinin ölmesine benzer. Hür kimsenin ölmesiyle de köle ticaretten yasaklı-kısıtlı hale gelir. (onun ölümüyle de böyle olur). Çünkü mükatep aciz bir şekilde ölürse özgürlük anlaşması da bozulur. Fakat o yeteri kadar mal bırakarak ölmüş olsa, bu hür kimsenin ölümüne benzer. Böylece her iki halde de bu köle üzerine kısıtlama gelir. (Böylece eğer onun bir çocuğu olsa, o buna kendi üzerinde bir borcu olduğu halde ticaret yapma izni verse, onun bu izni sahih olmaz. Çünkü kölenin borçluları onun kölelik değerine daha çok hak sahibidirler. Anlaşmalı halinde doğmuş olan çocuk, onun hakkı olan yerlerde babasının yerini tutar. Onun borçlularının hakkı olan yerde ise tutmaz. İşte bunun için mükatebin, ticaret yapması için ona izin vermesi sahih olmaz. (Mükatep, kölesine ticaret izni verdiği zaman böylece o bir borç edinir ve mevla da alacaklılara alacaklarını öderse, bu caiz olur. Buradaki mevladan maksat mükatep olan köledir; yoksa mükatebin mevlası değildir. Zira mükatebin mevlasının anlaşma yürürlükte kaldığı müddetçe mükatebin mevlasının, mükatebin kazandığı malları tasarruf etmede bir hakkı yoktur. Azad işi ona ulaştığı yerde ise mükatep kendi kazandığı malları tasarruf etmede aynı hür kişi gibidir. Alacaklılara hür kişi tarafından alacaklarına karşılık köleyi vermek caiz olur. Bunun mükatep tarafından yapılması da böyledir.

³⁹⁰ Metindeki “hel yekunü” “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi.

³⁹¹ Metindeki “hel yecuzü” “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. “Kölenin ticaret izni devam...” cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

dedi, bu köleye zarar verir. Sen biliyorsun ki, ona mihir gerekir ve nafaka gerekir. Böylece bunlar kölenin boynunda olur. Bu sebeple onun kölesine evlenme izni vermesi caiz olmaz.

Ben dedim: Eğer o cariyesine izin verirse veya onu evlendirirse bu caiz olur mu ne dersin? Evet dedi. Ben bu ona izin verme konusunda istihsan yapıyorum. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o cariye için mihir alır. Hâlbuki onu ancak köle öder. Ben dedim: Bunun kıyasta caiz olmaması gerekmez mi? Evet dedi, fakat biz bunu cariye için istihsan yapıyoruz ve caiz görüyoruz.

Ben dedim: Mükatep, kölesine ticaret yapması için izin verdiği zaman³⁹² böylece ona mükatep kölenin mevlası bir borç verirse veya ona köle bir borç verirse bu ikiden her birisine bu borç sahibi için lazım ve gerekli olur mu, ne dersin? Evet dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, köle onun için değildir; o ancak mükatebin kölesidir. Sen biliyorsun ki, o³⁹³ mükatebe bir borç vermiş olsa bunu (vermek) ona gerekli olur! İşte köle de böyledir.

Ben dedim: Eğer bu mükatep üzerinde birçok borç olduğu halde bundan sonra ödemededen aciz kalırsa, mükatebin boynunda onun üzerindeki borca yetecek kadar bir malı olmadığı halde mevlanın borcu kölenin boynunda olur mu ne dersin? Mükatep aciz kaldığı zaman kölenin üzerindeki olan borç hükümsüz olur. Böylece köle, mükatebin borçluları için olur. Ben niçin böyle, hâlbuki bu borç bundan önce onun için gerekli olmuştu? Çünkü dedi, o köle olmuştur; bu sebeple de onun borcu hükümsüz olur.

Ben dedim: Mükatep, kölesine ticaret yapması için izin verdiği zaman böylece köle bir borç edindi sonra mükatep anlaşmalı halinde kendisinin edinmiş olduğu bir çocuğu bırakarak öldü ve kölenin üzerinde de bir borç vardır. Bu konu hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? Kölenin borçluları buna mevladan daha çok hak sahibidirler, dedi. Köle onların alacakları için satılır. Böylece bundan bir şey artarsa o mükatepten ziyade mevlanın olur.

Ben dedim: Eğer bu köle³⁹⁴ bundan sonra satın alırsa ve satarsa bunlar onun üzerine lazım ve gerekli olur mu ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mükatep ölmesi cihetiyle böylece bu³⁹⁵ kısıtlı mesabesindedir; zira o başkası için olmuştur.

Ben dedim: Eğer ona oğul bundan sonra alıp satmada izin vermiş olsa bu caiz olur mu, ne dersin? Hayır dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, köle alacaklıların olmuştur.

Ben dedim: Eğer³⁹⁶ mükatep kölesine ticaret için izin vermiş olsa, böylece köle de bir borç edindi. Bu suretle mevla, alacaklarına karşılık onu alacaklılara verdi. Bu caiz olur mu, ne dersin? Evet dedi. Ben dedim: Bu,

³⁹² Metindeki “iza” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Esas nüshada o “in” olarak gelmiştir.

³⁹³ Metindeki “ennehu” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

³⁹⁴ Metindeki “el-abdü” kelimesi “H” ve “M” de böyledir. “D” de ise o “el-mükatebü el-abdü” olarak gelmiştir.

³⁹⁵ Metindeki “fe zalike” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Esas nüshada ise bu “fe kezalike” şeklinde gelmiştir ki, bu bir yanlışlıktır.

³⁹⁶ Metindeki “in” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “iza” olarak gelmiştir.

kölesine ticaret için izin vermiş olan bir hür bir kişi³⁹⁷ mesabesinde mi olur? Evet, dedi. Ben dedim: Bundan hür kişiye caiz olan şey mükatep için de caiz olur mu? Evet, dedi.

ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASINDA MUHAYYERLİK AKDİ³⁹⁸

Ben dedim: Bir adam, bir gün muhayyer olmak kölesi ile üzere özgürlük anlaşması yaptı. Bu caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o adam iki gün muhayyer olmuş olsa yine böyle midir? Evet dedi. Ben dedim: Eğer o üç gün muhayyer olmuş olsa, yine böyle midir? (Evet dedi. Ben dedim: Eğer muhayyerlik üç günden daha fazla olsa, yine böyle midir?)³⁹⁹ Bu anlaşma caiz olur mu? —Ebu Hanife'nin görüşüne göre- Hayır, dedi. Ben niçin dedim?⁴⁰⁰ Çünkü dedi, muhayyerlik üç günden daha fazla olmaz.

Ben dedim: Üç günden daha fazla şart koşmuş olduğu halde, eğer mevla, bu üç gün geçmeden önce özgürlük anlaşmasına razı olursa, bu anlaşma geçerli olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer bu anlaşma, üç gün geçinceye kadar caiz olmazsa ne dersin? Bu anlaşma bozuktur ve geri çevrilmiştir, dedi.

Ben dedim: Eğer bu adam, kölesi ile köle bir gün muhayyer olduğu halde, özgürlük anlaşması yapsa bu anlaşma caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Mevla iki gün veya üç gün muhayyer olsa yine böyle midir? Evet dedi. Ben dedim: Böylece onun⁴⁰¹ anlaşmayı üç gün içinde bırakma veya kabul etme hakkı var, öyle mi? Evet, dedi. Ben dedim: Köle de böyle muhayyer olup o da dilerse reddeder, dilerse kabul eder mi? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o, muhayyerlik vakti geçinceye kadar kabul ve red etmediyse bu anlaşma ona lazım ve gerekli olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Mevla muhayyer olsa veya mükatep muhayyer olsa, (bunlar) aynı mıdır? Evet dedi. Ben dedim: Eğer o, onunla, köle üç günden daha fazla muhayyer olmak üzere⁴⁰² anlaşma yapsa bu anlaşma fasid olur mu? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer mükatep⁴⁰³ anlaşmayı üç⁴⁰⁴ gün içinde tasvip ederse sen buna olur verir misin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o tercih etmeden önce üç gün geçerse anlaşma hükümsüz olur mu? Evet, dedi.

Ben dedim: Adam, bir gün veya iki ya da üç gün muhayyer olmak üzere kölesi ile anlaşma yaptığı zaman ve bundan sonra muhayyerlik vakti geçmeden önce veya o bunu reddetmeden ya da kabul etmeden önce

³⁹⁷ Metindeki “hurrun ezine liabdihi” ifadesi “M” ve “D” de böyledir. Esas nüshada ise “hurrun ezine hurran li abdihi” şeklinde gelmiştir ki, bu bir tahriftir.

³⁹⁸ Muhtasarda ve onun şerhinde bu, “bab-ul hıyar” (Muhayyerlik Bölümü) şeklinde gelmiştir.

³⁹⁹ Bu tirnak içindeki kısım nüshalardan düşmüştür. Hâlbuki bu gereklidir. Muhtasarda, eğer o üç günden daha fazla şart koşarsa bu, Ebu Hanife'nin görüşüne göre caiz değildir, denilmektedir.

⁴⁰⁰ Metindeki “lime” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.-

⁴⁰¹ Metindeki “fe lehu” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “ve lehu” olarak gelmiştir.

⁴⁰² Metindeki “el-abdü bi'l-hıyari” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat “mükatep muhayyer olsa” dan buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

⁴⁰³ Metindeki “el-mükateb” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁴⁰⁴ Metindeki “es-selasi” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “es-selaseti” şeklinde geldi.

efendi ölürse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Anlaşma caizdir, dedi, onun bu ölümü, onun bu anlaşmaya cevaz vermiş olduğu mesabesindedir.

Ben dedim: Adam, üç gün muhayyer olmak üzere, kölesi ile anlaşma yaptığı zaman böylece bu mükatep⁴⁰⁵ bu üç gün içinde bir mal kazansa sonra mevla bu anlaşmaya olur vermiş⁴⁰⁶ olsa, bu mal kimin olur, ne dersin? Kölenin olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu anlaşma ancak adamın onunla anlaşma yaptığı gün gerçekleşmiştir.⁴⁰⁷ Benim dedim: Bu üç gün içinde ona bir mal hibe edilmiş olsaydı, yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Mevla mükatep bir cariyeye ile anlaşma yapsa, böylece şüphe ile⁴⁰⁸ bu üç gün içinde onunla cinsel ilişki kursa, yine böyle, bu cariyeye mihir gerekir mi?⁴⁰⁹ Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep cariyeye muhayyer olduğu zaman, böylece o, bir mal kazandı veya bu günlerde ona bir mal hibe edildi ve sonra o özgürlük anlaşmasını seçti. Onun ellerinde olan bu mallar kimin olur, ne dersin? Onun kendisinin olur, dedi.

Ben dedim: Bir adam, üç gün muhayyer olmak üzere, cariyesi ile bir özgürlük anlaşma yapsa ve böylece cariyeye bu üç gün içersinde çocuk doğursa ve sonra efendi bundan sonra anlaşmaya olur vermiş olsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu anlaşma caizdir, cariyenin çocuğu da mükatep köledir, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, (anlaşmayı yapan) mevlanın çocuğu⁴¹⁰ bu cariyeden değildir. Böylece bu anlaşma caiz olunca⁴¹¹ dedi⁴¹² Çocuğun değeri ananın olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o ondan değildir.

Ben dedim: Bu adam, üç gün muhayyer olmak üzere cariyesi ile anlaşma yaptığı zaman cariyeye bu üç gün içersinde bir çocuk doğursa, sonra bu üç gün içersinde⁴¹³ efendi bu çocuğu satar veya onu bir insana hibe eder ya da tasadduk ederse ve o onu teslim alır ya da azad ederse, bunun hakkında görüşün nedir, ne dersin? Onun satılması caizdir, dedi, onun hakkında yaptığı şey de geçerlidir. Bu ise anlaşmayı reddetmek demektir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bana göre bu, satım mesabesindedir. Sen biliyorsun ki, kendisi üç gün muhayyer olduğu halde bir adam, cariyesini satmış olsa, böylece o bir çocuk doğursa, mevla da bu çocuğu azad etse, bu, satış için bir red demektir! İşte mükateb cariyeye de böyledir.

Ben dedim: Eğer çocuk üç gün içersinde ölürse ve sonra mevla anlaşmaya izin verirse, bu anlaşma caiz olur mu, ne dersin, ne dersin?

⁴⁰⁵ Metindeki “el-mükateb” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

⁴⁰⁶ Metindeki “ecaze” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “lihtara” olarak gelmiştir.

⁴⁰⁷ Metindeki “vakaat” kelimesi esas nüshada “vakafet” olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır.

⁴⁰⁸ Metindeki “li şüphetin” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “bi şüphetin” şeklinde geldi.

⁴⁰⁹ Metindeki “kane leha el-mehru” ifadesi esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise kane’l-mehru leha” şeklinde geldi.

⁴¹⁰ Metindeki “veled-ül mükatebi” nüshalarda böyledir. Hâlbuki doğrusu “el-mükatebeti” dir. (Bence muhakkik yanılıyor, nüshalardaki doğrudur. Çünkü “el-mükatebeti” anlaşma yapan cariyeye demektir ki, minha zamiri de ona gider, böylece zamir kendisine izafe edilmiş olur ki bu olmaz. Çev.)

⁴¹¹ Metindeki “cazet” kelimesi “H” ve “M” de böyle, “D” nüshasında ise “ecazet” şeklinde gelmiştir.

⁴¹² Metindeki “kale” kelimesi nüshalarda böyledir. Bunun doğrusu ise “fe inne” olmalıdır.

⁴¹³ “Üç gün içersinde” ifadesi “M” de böyle geldi. “sonra bu üç gün içersinde efendi...” cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

Evet, dedi. Ben dedim: Böylece anlaşmadan anne üzerinden bir şey kalkar mı? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, çocuk anne ile birlikte anlaşmaya girmiş, değildir.⁴¹⁴

Ben dedim: Adam, üç gün muhayyer olmak şartıyla cariyesi ile özgürlük anlaşması yapsa, böylece cariye bir çocuk⁴¹⁵ doğursa, sonra efendi gerçekten üç gün içerisinde ölse, ne dersin? Bu anlaşma caizdir, dedi. Efendi de bu anlaşmaya olur vermiş bir kişi mesabesinde.

Ben dedim: O, üç gün muhayyer olmak şartıyla, kölesi ile onun kendi özü ve küçük çocukları üzerine özgürlük anlaşması yaptığı zaman, böylece onun çocuklarından bazıları ölse, sonra o anlaşmaya olur verse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu anlaşma caizdir ve anlaşmadan ölenlerin hissesi kadar babadan (bir şey) kalkmaz, dedi,

Ben dedim: Bir adam, üç gün muhayyer olmak şartıyla, iki kölesi ile bir tek anlaşma⁴¹⁶ ile özgürlük anlaşması yapmış olsa ve onların taksitlerini de bir tek yapsa, adam bir tercih yapmadan onlardan birisi ölse... Sonra anlaşmaya olur verse yine böyle midir? Evet, dedi, bunların ikisi de eşittir. Bu anlaşma bedelinin hepsi ikincisine lazım ve gerekli olur. Böylece eğer o bunu öderse, azad edilir, aciz kalırsa köleliğe geri çevrilir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o bunlarla şartsız olarak bir tek anlaşma ile anlaşma yapmış olsaydı ve sonra onlardan birisi ölseydi geri kalandan bir şey kalkmış olmazdı. İşte evvelki konu⁴¹⁷ da böyledir.

Ben dedim: Eğer o, üç gün muhayyer olmak şartıyla, bunların her ikisi ile bir tek anlaşma ile anlaşma yapsa ve taksitlerini de bir tek yapsa, sonra onlardan birisini azad etse⁴¹⁸ bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun azadı caizdir, dedi, bu anlaşma için bir reddir, diğeri de onun kölesi olur.

Ben dedim: Eğer o, bu ikiden birisini bir adama satsa, hibe veya tasadduk etse ve o bunu teslim alsa, ne dersin? Bunun hepsi bu anlaşma için⁴¹⁹ reddir, dedi. Ben dedim: Bu satım akdi, caiz midir? Evet, dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki o onu reddetmeden önce satmıştır? Çünkü dedi, ben bu alış-verişi reddettim.

Ben dedim: Adam cariyesi ile o üç gün muhayyer olmak üzere anlaşma yaptığı zaman sonra o bu üç gün içerisinde bir çocuk doğursa, sonra efendi bu çocuğu azad etse, efendinin bu azadı onun için yeterli olur⁴²⁰ mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep cariye tercihini yaptığı zaman anlaşmadan ondan bir şey kalkar mı, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu çocuk onunla beraber özgürlük anlaşmasında olmamıştır. Çünkü o, onu anlaşmadan sonra doğurmuştur.

⁴¹⁴ Metindeki “mükateben” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “mükatebün” olarak geldi ki, bu bir şey ifade etmez.

⁴¹⁵ Metindeki “veleden” kelimesi, “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁴¹⁶ Metindeki “mükatebeten” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi, fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁴¹⁷ Metindeki “el-babü” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “el-ebu” diye geldi ki, bu bir tahriftir.

⁴¹⁸ Metindeki “a`taka” kelimesi nüshalarda “utika” şeklinde geldi. Doğrusu ise “a`taka” dır.

⁴¹⁹ Metindeki “li`l-mükatebeti” kelimesi, “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “li`l-mükatebi” şeklinde geldi ki, bu bir hatadır.

⁴²⁰ Metindeki “yeczihi” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “yucizü” şeklinde geldi, bu doğru değil, doğrusu “he yecuzü”dür.

Ben dedim: Adam üç gün muhayyer olmak şartıyla, cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman böylece o bu üç gün içerisinde bir çocuk doğursa, sonra efendi bu günler geçmeden önce ve bu anlaşmaya kabul ve reddetmeden evvel anneyi azad etse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Anne azad edilir; fakat çocuğu onunla beraber azad edilmez⁴²¹ dedi, bu anlaşmayı geri çevirmedi. Ben dedim: Eğer cariyeye kendisi üç gün muhayyer olmuş olsaydı, sonra adam cariyeyi azad etse, onun çocuğu da azad edilir⁴²² mi? Evet, dedi.

Ben dedim: Adam, üç gün muhayyer olarak cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman böylece o bir çocuk doğursa, sonra gerçekten cariyeye, anlaşmayı kabul veya reddetmeden önce bu üç gün içerisinde ölse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Eğer mevla dilerse çocuk için olan anlaşmaya cevaz verir veya reddeder. Böylece o buna olur verirse, çocuk⁴²³ annesi mesabesinde olur. –Bu istihisandır. Kıyasa göre ise bu anlaşma hükümsüzdür. Çünkü cariyeye anlaşma caiz olmadan önce ölmüştür; artık bundan sonra anlaşma caiz olmaz. –Bu Muhammed’in görüşüdür.

Ben dedim: Eğer anne⁴²⁴ üç gün muhayyer olmuş ise ve anne de bu üç gün içerisinde anlaşmayı kabul veya red konusunda bir tercih yapmadan önce ölmüş ise, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onun ölümü bu anlaşmayı kabul mesabesindedir. Çocuk, annesinin üzerindeki borç için çalışır. Böylece o, eğer öderse, azad edilir, aciz kalırsa köleliğe geri çevrilir.

Ben dedim: Adam üç gün muhayyer olmak üzere⁴²⁵ cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman, böylece cariyeye bu üç gün içerisinde aldı ve sattı. Sonra mevla anlaşmanın reddini tercih etti. Cariyenin bu üç gün içerisinde yapmış olduğu alma ve satmalar caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, anlaşma caiz olmamıştır. Bununla cariyeye ticaret yapması için izin⁴²⁶ verilmiş olmaz. Bu bana göre satım mesabesindedir. Ancak mevla⁴²⁷ bu üç gün içerisinde cariyeye alıp satarken görüp de ona bir itirazda bulunmazsa bu ondan⁴²⁸ anlaşmaya izin demektir. Sen biliyorsun ki, bir adam, satıcı üç gün muhayyer olmak üzere bir köle satmış olsa, müşteri onu teslim alsa, sonra bu üç gün içerisinde müşteriye ticaret yapma izni verilse, böylece o bir borç üstlenmiş olsa, sonra satıcı bu satım akdini reddetse, bundan dolayı ona bir şey lazım gelmez! Çünkü alış-veriş gerçekleşmemiştir.

Ben dedim: Mevla üç gün muhayyer olmak üzere, o bununla özgürlük anlaşması yapmış olsa, sonra mükatep bu üç gün içerisinde alıp satarsa bu anlaşma için⁴²⁹ bir rıza olur mu? Evet, dedi. Alıp sattığı da ona

⁴²¹ Metindeki “ve la yuteku” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. “La” harfi esas nüshadan düşmüştür.

⁴²² Metindeki “utika” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁴²³ Metindeki “el-veled” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi, esas nüshadan düştü, hâlbuki o bulunmalıdır.

⁴²⁴ Metindeki “el-ümm” kelimesi “M” ve “D”de böyle, bunun yerine esas nüshada “el-eyyam” kelimesi gelmiştir ki, bu bir yanlıştır.

⁴²⁵ Metindeki “ennehu” kelimesi “H” ve “M”de böyle, “D” de ise o, “enneha” şeklinde gelmiştir.

⁴²⁶ Metindeki “iznen” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “iznün” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

⁴²⁷ Metindeki “el-mevla” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁴²⁸ Metindeki “minhu” kelimesi “H” ve “D” de böyle, “M” de ise onun yerine “fihî” kelimesi gelmiştir.

⁴²⁹ Metindeki “bi’l-mükatebeti” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “li’l-mükatebeti” şeklinde geldi.

gerekli olur. Ben dedim: Sen bunu anlaşma için niçin bir rıza kabul ettin? Çünkü dedi, bu⁴³⁰ alış-veriş mesabesindedir. Sen biliyorsun ki, bir adam, müşteri üç gün muhayyer olmak üzere, bir köle satsa, sonra müşteri ona ticaret için izin verse bu alış-veriş için bir rızadır! İşte mükatep de böyledir.

MÜKATEP KÖLENİN ÇOCUĞUNU ve YAKIN AKRABASINI SATINALMA ANLAŞMASI⁴³¹

Ben dedim: Mükatep babasını satın aldığı zaman onun bunu satma hakkı var mıdır? Hayır, dedi. Ben dedim: O dedesini ve çocuğunun çocuğunu (torununu) satın aldığı zaman da böyle midir? Evet, dedi, ancak onun bunlardan hiçbirisini satmaya hakkı yoktur.

Ben dedim: Eğer o kardeşini, amcasını, dayısını, teyzesini veya oğlan kardeşinin oğlunu, ya da kız kardeşinin oğlunu satın alsa, onun bunlardan birisini satma hakkı var mı, ne dersin? Evet dedi. Onun, yakın akrabalarından, kazancından⁴³² satın aldığı her şeyi satma hakkı vardır. Ancak o baba, çocuk, anne, nine ve torunu satamaz. Fakat o, kardeşi, amca, kardeşin oğlu veya bundan başkalarını satabilir. Ben niçin böyle, hâlbuki bu ikisi kıyasta eşittir, dedim? Evet dedi, bunlar⁴³³ kıyasta eşittir. Fakat biz baba, çocuk ve isimlerini saydığımız kimseler hakkında istihsan yapıyoruz. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür.

Ebu Yusuf ile Muhammed şöyle dedi: O onları satın aldığı zaman yakın akrabasını ve ümmü veledi satamaz. Hür kişinin satmadığı her bir kimseyi mükatep kölenin de satma hakkı yoktur.

Ben dedim: Mükatep köle babasını, oğlunu veya annesini satın aldığı zaman böylece mevla onu (mükatep köleyi) azad etse onun bu azadı caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: O dedeyi veya çocuğun çocuğunu azad etmiş olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: O onlara sahip olmadığı halde, sen mevlanın onlardan azat etmesini niçin caiz gördün? Hâlbuki sen, mükatebin bir kölesini o azad etmiş olsa onun bu azadını caiz demiyorsun? Çünkü dedi, mükatebin bunlardan her hangi birisini satma hakkı yoktur.

Ben dedim: Mükatep köle mevlasının ninesini veya nesepten olan yakın akrabasını satın aldığı zaman böylece mevla onu azad etse, onun bu azadı caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o onun kölesi mesabesindedir. Sen biliyorsun ki, mükatebin onları satma hakkı vardır.

Ben dedim: Mükatep köle oğlunu satın aldığı zaman böylece onun oğlu bir mal kazansa bu⁴³⁴ mal kimin olur, ne dersin? Mükatebin olur, dedi.

⁴³⁰ Metindeki “haza” “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “hazihî” şeklinde geldi ki, bu bir şey değildir.

⁴³¹ Metindeki “Kitab” (anlaşma) kelimesi “H” ve “M” de böyledir. Fakat bu “D” de gelmemiştir. Muhtasarda ise “bab-u mükatebeti ümmî'l-veledi” (Ümmü veled ile anlaşma bahsi) olarak geldi.

⁴³² Metindeki “kesbin” kelimesi nüshalarda böyledir.

⁴³³ Metindeki “huma” kelimesi nüshalarda “ehadehuma” olarak geldi ki, bu tahriftir. Doğrusu “huma”dır.

⁴³⁴ Metindeki “zalıke” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Esas nüshada bunun yerine “haza” kelimesi geldi.

Ben dedim: Eğer mükatep ödemede bulunur ve azad edilirse ve onun oğlunun elinde de anlaşma halinde kazandığı mal varsa, bu mal kimin olur, ne dersin? Mükatebin olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun kazandığı kendisinin olur. Onun elinde olan şeyler de yine kendisininindir.

Ben dedim: Mükatep oğlunu satın aldığı zaman böylece mükatebin bu oğlu aldı ve sattı ve bir borç edindi. Onu satması caiz ve borcunu (ödemesi) gerekli midir, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki mükatep ona alma⁴³⁵ ve satma izni vermemiştir, dedim? Çünkü dedi, o mükatep mesabesindedir. Sen biliyorsun ki, onun bunu satma hakkı yoktur.

Ben dedim: Eğer mükatep bundan sonra ödemededen aciz kalırsa bu borç onun boynunda kalır mı ne dersin? Evet dedi. Ben dedim: Eğer mükatep ödemede bulunursa ve böylece azad edilirse bu borç yine böyle onun boynunda mı olur? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep köle, oğlunu satın aldığı zaman, biraz sonra geriye hiçbir şey bırakmadığı halde ölse⁴³⁶ bu oğul anlaşma bedeli hakkında çalışır mı, ne dersin? Hayır, dedi. Fakat o satılır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu anlaşmalı halinde doğan çocuk mesabesinde olmaz. Ben dedim: Eğer o babasını satın almış olsa yine böyle mi olur? Evet dedi, ancak Ebu Hanife özel olarak oğul hakkında o anlaşma bedelini getirmesi durumunda ondan bu kabul edilir, o ve babası azad edilir diye istihsan yapıyordu.

Ben dedim: O (oğul) satıldığı zaman mevla, anlaşma bedelini onun tutarından mı alır⁴³⁷ ne dersin? Evet, dedi. Onun bedeli, mükatebin geriye bıraktığı bir mal mesabesindedir, böylece o mevlaya verilir, mevla da ondan anlaşma bedelini alır ve mükatep azad edilir, eğer onun mevladan başka varisleri varsa, geri kalan mal da varislerin olur, yoksa kalan da mevlanın olur.

Ben dedim: Mükatep köle kızını satın aldığı zaman, efendisi onunla cinsel ilişki kurmuş olsa böylece o ondan hamile kalsa ve bir çocuk doğursa onun nesebi sabit olur mu ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bu çocuk onun çocuğu olup kadının mihrini verir, mihir de mükatep kölenin olur mu? Evet dedi. Ben dedim: Bu ümmü veled onun olur mu? Hayır dedi, o eski hali üzere kalır. Bendedim: Bu çocuğun değeri mevlanın üzerinde midir? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu çocuk, değeri olmadan onun çocuğudur. Zira onun ilişkide bulunduğu bu kız, bu haliyle mükatebin⁴³⁸ cariyesi durumunda değildir. Sen biliyorsun ki, bu kız babasının azad olmasıyla azad ediliyor, onun köle edilmesiyle de köle oluyor ve babanın onu satma hakkı yoktur! Sen biliyorsun ki, gerçekten baba ödemededen aciz kaldığı zaman⁴³⁹ bu kız onun ümmü veledi olur.⁴⁴⁰

⁴³⁵ Metindeki “eş-şiraü” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “eş-şiran” olarak geldi. Hepsî güzeldir.

⁴³⁶ Metindeki “v” harfi nüshalardan düşmüştür. Hâlbuki onun bulunması gerekir.

⁴³⁷ Metindeki “e ye’huzü” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “ve ye’huzü” olarak gelmiştir.

⁴³⁸ Metindeki “el-mükateb” kelimesi “M” de böyle, “H” ve “D” de ise “el-mükatebetü” şeklinde gelmiştir ki, bu doğru değildir.

⁴³⁹ Metindeki “acize” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “acizet” olarak geldi ki, bu bir tahriftir.

⁴⁴⁰ Metindeki “ümmü veledihi” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “ümmü veledin” olarak geldi.

Eğer mükatep köle ödemedede bulunursa, onun çocuğu kendisi ile beraber azad edilir. Bu durumda onun değeri efendisi üzerine olmaz ve ona bunun kıymeti de gerekmez.

Ben dedim: Eğer mükatebin çocuğu⁴⁴¹ alma ve satmadan dolayı bir borç üstlenirse, sonra mevla da bu kız ile ilişki kursa, böylece o ondan hamile kalsa veya doğursa sonra ümmü veled aciz kalsa böylece o köleliğe geri çevrilse, bunun hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? O köleliğe geri çevrilir, çocuk hür olur, kız da efendisinin ümmü veledi olur.⁴⁴² Ben dedim: ümmü veledin boynundaki borcun durumu ne olur? Bu eskiden olduğu gibi yine onun boynunda olup o bu konuda alacaklıları için⁴⁴³ çalışır. Ben dedim⁴⁴⁴ o, onunla cima yaptığı zaman ona bu borç lazım ve gerekli olduğunda mevla bu borca kefil ve garanti olur mu? Evet, dedi. Eğer alacaklılar dilerse onun değerinden ve borcundan daha az olan kısmı ona garanti ederler. Eğer onlar dilerlerse bu borç için o, onlara çalışır. Ben dedim: onun alacaklılar olan değeri mevlanın üzerinde olur mu, ne dersin Hayır, dedi.

Ben dedim: Mükatep cariye, bu anlaşmalı halinde bir çocuk doğurduğu zaman böylece çocuk alır, satar ve bir borç üstlenirse, bu onun için lazım ve gerekli olur mu, onun alması ve satması caiz olur mu, ne dersiniz? Evet, dedi. – Çünkü o, annesi mesabesinde, dedi.

Ben dedim: Eğer o, onun annesine⁴⁴⁵ bir borç vermiş ise veya anne ona bir borç vermiş ise⁴⁴⁶ sonra anne ödeme yapıp azad edilirse⁴⁴⁷ onlardan birisine bu borçtan sahibi için bir şey lazım gelir mi⁴⁴⁸ ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o (anne)nin malı⁴⁴⁹ anlaşma bedelini ödemededen önce mükatep cariye içindir, onun elinde olan da mükatep cariyesidir. İşte bundan dolayı o ikisinden birisine arkadaşı için bir şey⁴⁵⁰ lazım gelmez.

Ben dedim: Mükatep köle oğlunu veya babasını satın aldığı zaman, böylece onun babası ve oğlu alsa ve satsa bu ona gerekli olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer bu oğul, kendi oğlunu satın alsa caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Mükatebin onu satma hakkı var mıdır?

⁴⁴¹ Metindeki “veled-ül mükatebi” ifadesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “el-mükatebeti” şeklinde geldi ki, bu bir yanlıştır.

⁴⁴² Metindeki “tesyru” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “tüydü” şeklinde gelmiştir.

⁴⁴³ Metindeki “li'l-ğuramai” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “li'l-ğarameti” olarak gelmiştir.

⁴⁴⁴ Metindeki “kultü” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise onun yerine “ecazehu” kelimesi gelmiştir ki, bu çok kötü bir tahriftir.

⁴⁴⁵ Metindeki “ümmehu” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Esas nüshada ise “emetün” şeklinde gelmiştir.

⁴⁴⁶ Metindeki “edanethu” kelimesi, “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “dayenehu” olarak gelmiştir.

⁴⁴⁷ Metindeki “utikat” kelimesi nüshalarda böyledir. Doğrusu ise “ve utikat” dır.

⁴⁴⁸ Metindeki “yülzimu” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “yülzimühu” şeklinde gelmiştir ki, bu bir yanlıştır.

⁴⁴⁹ Nüshalarda bu “maleha” ve “yediha” da iki harfte de metinde olduğu gibi müennes zamiri ile gelmiştir. Hâlbuki bunun doğrusu onun “malehu” ve “yedihi” şeklinde müzekker zamiri ile gelmesidir. Çünkü bu zamir veled (kelimesi) içindir.

⁴⁵⁰ Metindeki “şey’ün” kelimesi, nüshalarda mensup olarak “şey’en” şeklinde gelmiştir. Hâlbuki bunun doğrusu, “şey’ün” şeklinde merfu olarak gelmesidir.

Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o, onun babası⁴⁵¹ mesabesindedir.

Ben dedim: Mükatep köle babasını satın aldığı zaman, onun kazancı kimin olur ve onun üzerinde cinayet (kimindir), ne dersin? Mükatebin olur, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o, bu konuda oğlu mesabesindedir. Ben dedim: Kadın, anlaşmalı halinde doğurduğu zaman⁴⁵² mükatebin çocuğu da yine böyle midir? Evet dedi, o, anlaşmalı halinde iken doğduğu zaman mükatep cariye'nin çocuğunun⁴⁵³ bütün kazancı⁴⁵⁴ ve anlaşma bedeli; onun satın aldığı ve kendisine⁴⁵⁵ ihtiyaç duyduğu şeyler (hep) mükatebin olur.

MÜKATEP CARIYENİN⁴⁵⁶ ÜMMÜ VELED ve MÜDEBBER CARIYE İLE ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPMASI

Ben dedim: Mükatep köle, ümmü veled ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman bu caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Müdebber cariye de böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Adam ümmü veledi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman böylece o (ümmü veled) anlaşma bedelinin bir kısmını ödese sonra o aciz kalsa cariyeliğe geri çevrilir mi, ne dersin? Evet, dedi ve o, eskiden adamın ümmü veledi olduğu gibi, yine o durumuna döndürülür.⁴⁵⁷ Ben dedim: Müdebber cariye⁴⁵⁸ de böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Adam ümmü veledi ile⁴⁵⁹ özgürlük anlaşması yaptığı zaman, sonra ve o, bundan sonra onun yarısını azad ederse, bu ümmü veledin durumu ne olur, ne dersin? Onun hepsi hürdür, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o yarısı azad edilmiş bir cariyedir. Böylece onun yarısı azad edilince artık hepsi azad edilmiş olur. Çünkü ümmü veled bir şeyde çalışmaz. Sen biliyorsun ki⁴⁶⁰ bir adam, ümmü veledinin yarısını azad etmiş olsa, artık onun hepsi azad olmuş olur.

Ben dedim: O, müdebber köle ile anlaşma yapıp sonra onun yarısını azad ettiği zaman onun durumu ne olur? Müdebber, muhayyerdir: O dilerse anlaşmalı hali üzere⁴⁶¹ devam eder ve anlaşma bedelinin yarısı öder ve diğer yarısı da ondan sakıt olur; dilerse ödemedi aciz kalır ve değerinin yarısı için çalışır. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile

⁴⁵¹ Metindeki “ebihî” kelimesi nüshalarda böyledir. Doğru olanı “ibnihi” şeklinde olması ümit edilir.

⁴⁵² Metindeki “veledet” kelimesi böyle, ama onun doğrusu “vülide” olmalı.

⁴⁵³ Metindeki “veled-ül mükatebeti” ifadesi nüshalarda böyledir. Doğrusu ise “mükatebi” dir.

⁴⁵⁴ Metindeki “kesbi” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. “Mükatebin çocuğu da...” cümlesinden buraya kadar olan kısım, esas nüshadan düşmüştür.

⁴⁵⁵ Metindeki “ileyhi” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “aleyhi” olarak gelmiştir.

⁴⁵⁶ Metindeki “mükatebe” kelimesi “H” ve “M” de böyle, “D” ve Muhtasar’da ise “bab-u mükatebetin” (Mükatep Cariye Bahsi) şeklinde gelmiştir.

⁴⁵⁷ Metindeki “ve türceu” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “türceu” yerine “türaddü” kelimesi gelmiştir.

⁴⁵⁸ Metindeki “el-müdebberati” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “el-müdebber” olarak geldi.

⁴⁵⁹ Metindeki “ümmü veledihi” ifadesi, esas nüshada böyledir. “M” ve “D” de ise “ümmü veledin lehu” şeklinde geldi.

⁴⁶⁰ Metindeki “ela tera lev enne” ifadesi esas nüshada böyle, fakat “M” ve “D” de ise “ela tera enne” şeklinde geldi.

⁴⁶¹ Metindeki “mükatebetihi” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “kitabetihi” şeklinde geldi.

Muhammed'in görüşünde ise onun hepsi hürdür ve onun üzerine bir şey de lazım gelmez.

Ben dedim: Adam ümmü veledi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman, eğer o (adam) sonra ölürse, bu konu hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? O azad edilir, dedi, onunla yapılmış olan anlaşma hükümsüz kalır. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o onun ümmü veledidir ve onun ölümüyle azad edilmiş olur. Eğer adam, o cariye iken onunla anlaşma yapmış olsa ve sonra onunla cima etse, böylece ondan bir çocuk doğursa ve olur vermeden⁴⁶² önce de ölse yine böyle midir? Evet dedi.

Ben dedim: Adam müdebber cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman o sonra ölse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? O azad edilir⁴⁶³ dedi ve bakılır: Eğer onun⁴⁶⁴ değeri üçte bir ise o azad edilir ve anlaşma hükümsüz olur. Eğer onun değeri daha fazla ise o, bu değerinin fazlalığı için çalışır.⁴⁶⁵ Ancak anlaşma bedeli bu fazlalıktan daha az ise, böylece o anlaşma bedeli için çalışır.

Ben dedim: O, ümmü veledini sattığı zaman onun çalışması kendisindedir. Bu anlaşma caiz olur mu, ne dersin? Evet dedi. Ben dedim: Müdebber köle de böyle midir?⁴⁶⁶ Evet dedi. Ben dedim⁴⁶⁷ Bunların durumları ne olur? Bunların bedelleri üzerlerinde olduğu halde onlar hürdürler, dedi. Bu, anlaşma bedeline benzemez; çünkü bu bir satımdır.

Ben dedim: Adam, ümmü veledi ile özgürlük anlaşma yaptığı zaman böylece onun anlaşma bedelinden bir kısmını teslim alsa veya almasa, o anlaşmalı halinde iken bir çocuk doğursa ve efendisi bu çocuğu azad etse onun bu azadı caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: O anlaşmalı halinde iken bir çocuk⁴⁶⁸ doğurup böylece efendisi bu çocuğu azad etmiş olsa ve efendi ölse onun bu azadı geçerli olur mu, ne dersin?⁴⁶⁹ Evet dedi. Ben dedim: O anlaşmalı halinde birkaç çocuk doğurmuş olduğu halde⁴⁷⁰ efendisi ölürse onun durumu ve çocuklarının durumu ne olur, ne dersin? O azad edilir⁴⁷¹ çocukların hepsi azad edilir ve bu anlaşma hükümsüz kalır, dedi. Onun ve çocuklarının üzerinde çalışma diye bir şey⁴⁷² kalmaz. Ben dedim: çocuk niçin bir şey için çalışmaz? Çünkü dedi, bu çocuk anne mesabesindedir.

⁴⁶² Metindeki "yücize" kelimesi esas nüshada t harfi ile geldi. O "M" ve "D" de noktasız olarak gelmiştir.

⁴⁶³ Metindeki "tu'teku" kelimesi esas nüshada "y" ile "yu'teku" şeklinde, "M" ve "D" de ise noktasız olarak gelmiştir.

⁴⁶⁴ Metindeki "kane" kelimesi "M" ve "D" nüshasında böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

⁴⁶⁵ Metindeki "kıymetühu utika" ve "kıymetühu seaa" ifadeleri nüshalarda böyle geldi. Doğrusu ise bunların müennes olarak "kıymetüha" "utikat" ve "kıymetüha" "seat" şeklinde gelmiş olmasıdır.

⁴⁶⁶ Metindeki "ve kezalike" kelimesi "M" ve "D" de böyle geldi.

⁴⁶⁷ "Müdebber köle de böyle midir" cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

⁴⁶⁸ Metindeki "veleden" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "evladen" şeklinde geldi.

⁴⁶⁹ Metindeki "efereayte" kelimesi "H" ve "M" de böyle, "D" de ise "eraeyte" olarak gelmiştir.

⁴⁷⁰ Metindeki "fe a'taka" kelimesi "M" ve "D" de böyledir. Fakat bu kelimedden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

⁴⁷¹ Metindeki "tü'teku" kelimesi esas nüshada "yü'teku" olarak geldi, doğrusu bu, "M" ve "D" de ise noktasız olarak gelmiştir.

⁴⁷² Metindeki "şey'ün" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D" de ise "şey'en" şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

Adam ümmü veledini evlendirmiş olsa⁴⁷³ böylece o birkaç çocuk doğursa, sonra adam ölse, ümmü veled azad olur, çocukları da kendisi ile beraber azad olurlar. İşte evvelki mesele de böyledir.

Ben dedim: İki adam arasında ortak olan bir cariye bir çocuk doğurdu. Böylece her iki adam da bu çocuğun kendisinden olduğunu iddia etti. Bu adamların durumu ne olur ve cariyenin çocuğunun durumu ne olur, ne dersin? Çocuğun nesebi onların her ikisinden sabit olur, o onların çocuğu olur, o onlara mirasçı olur, onlar da ona mirasçı olurlar. Ben dedim: Cariyenin durumu ne olur? Cariye onların ümmü veledi mesabesinde olur, dedi.

Ben dedim: Bu iki ortaktan birisi, ortağının müsaadesi olmadan kendi hissesi ile özgürlük anlaşması yapsa bu caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki onların onu satma hakları yoktur, dedim? Çünkü onların onu çalıştırma ve kiraya verme⁴⁷⁴ haklarının bulunması cihetiyle dedi. Zira eğer onlardan birisinin anlaşması ortağının izni olmadan caiz olmuş olsaydı, sonra cariye ödeme yapar ve azad olurdu. Böylece onun, ancak ortağının izni olursa, anlaşma yapma hakkı vardır. Çünkü onlar, bu konuda cariye mesabesinde dirler.

Ben dedim: Onlardan birisi, ortağının müsaadesi ile kendi hissesini anlaşma yapsa⁴⁷⁵ bu caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Onun aldığı anlaşma bedeli kimin olur? İkisi arasında ortaktır, onun üzerine⁴⁷⁶ anlaşma yapan ortak, ortağına verdiği şeyi⁴⁷⁷ anlaşma bedelini alıncaya kadar ondan ister, dedi.

Ben dedim: Eğer cariye ona anlaşma bedelini öderse böylece o da kendi hissesini azad ederse, diğer hisselerin durumu ne olur, ne dersin? O da azad edilir ve bir şey için çalışmaz, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o ümmü veledir. Böylece onun üzerinde bir şeyde çalışma borcu yoktur. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Bu konuda başka bir görüş daha vardır: O değerinin yarısı için çalışır.– Bu görüş de Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür.

Ben dedim: Bir adam ümmü veledi ile bin dirheme veya bir hizmetçiye, bir Zuta ya da Yahudi elbisesine, arpaya, buğdaya yahut ölçek ile ölçülen veya tartı ile tartılan bir şeye, bunların ölçü ve tartılarını söyleyerek özgürlük anlaşması yapsa, bu caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bu (ümmü veled) bu konuda cariye mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Bir adam ümmü veledi ve kendi⁴⁷⁸ anası ile bir tek anlaşmada özgürlük anlaşması yapsa onların taksitlerini de bir yapsa, eğer

⁴⁷³ Metindeki “zevveceha” kelimesi, “M” ve “D” de böyledir. Esas nüshada ise “tezevveceha” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

⁴⁷⁴ Metindeki “yüaciraaha” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “yüaciraha” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁴⁷⁵ Metindeki “liennehüma” “M” ve “D” de böyle geldi. “Çünkü onlar bu konuda...” da buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

⁴⁷⁶ Metindeki “aleyhima” kelimesi nüshalarda böyle geldi. Doğrusu ise “aleyha” şeklinde olmalı.

⁴⁷⁷ Metindeki “bima” kelimesi “H” ve “M” nüshalarında böyle, “D” de ise “fema” şeklinde geldi.

⁴⁷⁸ Metindeki “lehu” kelimesi “H” ve “M” nüshalarında böyledir. Fakat o “D” nüshasından düşmüştür.

onlar ödeme yaparlarsa azad edilirler, eğer aciz kalırlarsa köleliğe geri çevrilirler, bu caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Onun değeri⁴⁷⁹ eşit olduğu halde ümmü veledi efendisi eğer azad ederse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Diğer geri kalandan anlaşma bedelinin yarısı kalkar ve o, kalan (diğer) yarı için çalışır, dedi.

Ben dedim: Eğer efendisi onu azad etmeden ölse, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Ümmü veled azad edilir, onun anlaşma bedelindeki hissesi hükümsüz kalır. Geri kalan kişi anlaşma bedelinin yarısı için çalışır. Böylece o, azad edilir. Eğer o, ödemededen aciz kalırsa cariyeliğe geri çevrilir. Ben dedim: sen ondan (borcunu) niçin kaldırıyorsun? Çünkü dedi, ümmü veled, hür olmuştur. Sanki o, onu hayatında iken azad etmiş mesabesinde dir.

Ben dedim: O, müdebber cariyesini ve bir köleyi bir tek anlaşmada bin dirheme⁴⁸⁰ özgürlük anlaşması yaptığı zaman⁴⁸¹ cariyenin değeri iki yüz dirhem ise sonra efendisi ölse, onun malının üçte biri yüz⁴⁸² dirhem, müdebber cariyenin değeridir. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Müdebber köle onlardan azad edilir, onun anlaşma bedelinden hissesi hükümsüz kalır. Geri kalan ise anlaşmadan olan hissesi için çalışır. Böylece o, bu (borcunu) öderse, azad edilir, fakat aciz kalırsa köleliğe geri çevrilir.

Ben dedim: Eğer müdebber köle üçte birden daha fazla ederse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? O azad edilir dedi, eğer bu fazlalık anlaşma bedelinden daha çok ise o, anlaşma bedeli için çalışır. Fakat eğer daha az ise bu fazlalık için çalışır. Ben diğeri ise kaçta çalışır dedim? Onun anlaşmadan olan hissesi için çalışır ve bu (hisseyi)⁴⁸³ o ikiden kim isterse alır.

Ben dedim: Adam ümmü veledi ile anlaşma yaptığı zaman ve sonra o anlaşmalı halinde çocuklar doğurursa, böylece o bir borç yaptı ve oğlu da borç yaptı. Sonra o (ümmü veled) ödemededen aciz kaldı ve cariyeliğe geri çevrildi ve onun çocuğu da köleliğe geri çevrilir, bu borcun durumu ne olur? Bu borç cariyenin boynunda olup o bunun için çalışır.⁴⁸⁴ Çocuğun borcu ise onların üzerinde olup onlar bunun için çalışırlar. Ben dedim: Bundan mevla üzerine bir borç yüklenir mi? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu ümmü veledine ticaret yapması için izin vermiş bir

⁴⁷⁹ Metindeki “kıymetüha” kelimesi nüshalarda böyledir. Onun doğrusu ise “kıymetühüma” olmalı.

⁴⁸⁰ Metindeki “ve abden bi elfi dirhemin mükatebeten vahıdeten” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Esas nüshada ise “mükatebeten vahıdeten bi elfi dirhemin” şeklinde gelmiştir.

⁴⁸¹ Metindeki “katebe” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “kanet” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁴⁸² Metindeki “es-seyyidü ve sülüsü malihi mietü” ifadesi “M” ve “D” de böyle geldi. Esas nüshada ise “selasü mietin” olarak gelmiştir.

⁴⁸³ Metindeki “biha” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “bihima” olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır.

⁴⁸⁴ Metindeki “tes’a” kelimesi “H” ve “M” de böyledir. “D” de ise o “ve tes’a” şeklinde gelmiştir

adam⁴⁸⁵ mesabesindedir. Bu sebeple onun borcundan ona bir şey düşmez. Ben dedim: O müdebber köle ile anlaşma yapmış olsa yine böyle midir? Evet, dedi.

BİRİSİ MÜKATEP OLAN İKİ ADAM ARASINDA ORTAK OLAN CARIYE İLE ONLARDAN BİRİSİNİN CİMA ETMESİ

Ben dedim: Mükatep ile hür kişi arasında (ortak) olan cariye bir çocuk doğursa, böylece onlar her ikisi birden onun (kendi çocuğu olduğunu) iddia ederse, bu konuda görüşün nedir? O hür kişinin çocuğudur, dedi. Cariye de onun ümmü veledi olur. Mükatebe cariyenin değerinin yarısı ve mihrinin yarısı tazmin edilir. Çocuğun değerinden ise bir şey tazmin edilmez.

Ben dedim: Eğer bu cariye, mükatep ile kendisine ticaret yapma izni verilmiş köle ve hür bir kişi arasında (ortak) ise, böylece o bir çocuk doğursa, hepsi birden onu (benim) diye iddia etseler ne dersin? Bu ve önceki mesele⁴⁸⁶ eşittir. Bu çocuk⁴⁸⁷ hür kişinin olur ve diğer ikisine de onun değerinden olan hisseleri tazmin edilir.

Ben dedim: Hür kişi ile mükatep arasında ortak olan⁴⁸⁸ cariye ile mükatep cima etse, cariye ondan bir çocuk doğursa bu konu hakkından görüşün nedir, ne dersin? Cariye, mükatep kölenin ümmü veledi olur, o bunun mihrinin yarısını ve değerinin yarısını tazmin eder, çocuğun değerinden ise bir şey tazmin etmez. Çünkü cariye hamile olması sebebiyle ümmü veled olmuştur. Mükatep (kendisinden) hamile olması yönüyle onun değerinin yarısı tazmin eder.

Ben dedim: Hür kişi ortağına cariyenin değerinin yarısını ve mihrinin yarısını tazmin ettiği zaman ve mükatep sonra ödemedi aciz kalır ve köleliğe geri çevrilirse, bu konudaki görüşün nedir, çocuk ve anne kendi zatları ile vardılar, ne dersin? Çocuk ve anne mükatebin mevlasının olur dedi, hür kişi için ise anne ve çocuktan bir şey⁴⁸⁹ yoktur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mükatep, annenin değerinin yarısını, o hamile olması sebebiyle ona tazmin etmiştir. Hâkimin bu konuda hüküm vermiş ve anne mükatebin olmuştur.⁴⁹⁰ Sen biliyorsun ki, bir cariye hamile olduğu halde iki kişi arasında ortak olmuş olsa⁴⁹¹ böylece onlardan birisi arkadaşının hissesini satın alsın, onun karnındaki çocuk da müşterinin olur.

⁴⁸⁵ Metindeki “racülün” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle gelmiştir. Esas nüshada ise “er-racülü” şeklinde gelmiştir.

⁴⁸⁶ Metindeki “el-evvelü” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düştü.

⁴⁸⁷ Metindeki “el-veledü” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Onun yerine esas nüshada “el-veliy” geldi ki, bu yanlıştır.

⁴⁸⁸ Metindeki “tekunü” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

⁴⁸⁹ Metindeki “şey’ün” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “şey’en” şeklinde gelmiştir. Bu önemli bir şey değildir.

⁴⁹⁰ Metindeki “sarat” kelimesi “H” ve “M” de böyle, “D” de ise “ve sarat” şeklinde gelmiştir.

⁴⁹¹ Metindeki “kanet” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

Ben dedim: Hür kişi mükatebi dava etmedi ve cariyeye doğurduğu zaman bunu bilmiyordu. Sonra hâkime başvurdular. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mükatep, onun mihrinin yarısını ve hamile olduğu günkü değerinin yarısını tazmin eder ve cariyeye onun ümmü veledi olur. Ben dedim: O çocuktan bir şey tazmin eder mi? Hayır, dedi.

Ben dedim: Eğer mükatep bundan sonra ödemededen aciz kalırsa da böylece köleliğe geri çevrilirse ve çocuk da köle olursa, hür kişiye bundan bir şey⁴⁹² düşer mi, ne dersin? Onun için bir şey yoktur, dedi. Ben dedim: sen çocuğun değerinin yarısını ona niçin tazmin ettirmiyorsun, hâlbuki o, doğduktan sonra onu iddia etmiştir? Çünkü dedi, bunun değeri onun üzerine o ancak hamile olduğu gün gerekli olmuştur.

Ben dedim: Eğer o çocuğu iddia etmemiş⁴⁹³ ve onu mahkemeye vermemiş⁴⁹⁴ olsaydı da ödemededen aciz kalsaydı, böylece köleliğe geri çevrilseydi, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Cariyenin yarısı ve çocuğun yarısı hür kişinin olur, dedi.

Ben dedim: Mükatep ile hür kişi arasında ortak olan cariyeye böylece bir çocuk doğursa, mükatep onun kendinden olduğunu iddia etse, hür kişi de bunu inkâr etse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? O, cariyenin değerinin yarısını ve mihrinin yarısını tazmin eder, fakat çocuğun değerini tazmin etmez ve cariyeye mükatebin ümmü veledi olur, dedi. Ben dedim: Bu önceki meseleye aykırı (değil mi)? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer hür kişi onu tasdik ederse⁴⁹⁵ bu, onun doğduğu belli olan ve sana⁴⁹⁶ anlattığım şeylerin hepsinde önceki mesele mesabesinde midir, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep ile hür kişi arasında ortak olan cariyeye ile onların her ikisi de özgürlük anlaşması yapsalar, sonra hür kişi onunla cima yapsa ve böylece o hamile kalsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Cariye muhayyerdir: Eğer⁴⁹⁷ o ödemededen aciz kalmak isterse bunu yapar⁴⁹⁸ ve hür kişinin ümmü veledi olur. Eğer o anlaşmalı olarak kalmak isterse buna devam eder ve mihrini efendisinden alır. Böylece ödemededen aciz kalmayı tercih edip seçerse, o, hür kişi için ümmü veled olur. Ben dedim⁴⁹⁹ O, cariyenin yarı değerini ve yarı mihrini mükatebe öder mi? Evet, dedi. Ben dedim⁵⁰⁰ O, çocuğun değerinden bir şey ödemez mi? Hayır, dedi.

Ben dedim: Eğer onunla mükatep cima etmiş ise böylece o doğum yapmışsa, bu cariyeye muhayyer olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu cariyeye onun ümmü veledi olur ve artık onu satamaz.

⁴⁹² Metindeki “şey’ün” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “şey’en” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁴⁹³ Metindeki “yeddeihî” kelimesi “D” ve “H” de böyle geldi. “M” de ise o, noktasız olarak gelmiştir.

⁴⁹⁴ Metindeki “yühasımhu” kelimesi esas nüshada “tühasımhu” olarak geldi. Doğrusu 3. şahıs olmasıdır. O, “M” ve “D” nüshalarında noktasız olarak gelmiştir.

⁴⁹⁵ Metindeki “saddekahu” kelimesi “D” ve “M” de böyle, esas nüshada ise “sadakaten” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁴⁹⁶ Metindeki “leke” kelimesi esas nüshada böyledir. Fakat o “M” ve “D” nüshalarından düşmüştür.

⁴⁹⁷ Metindeki “in” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “fein” olarak gelmiştir.

⁴⁹⁸ Metindeki “fealet” kelimesi nüshalarda “fe alikat” olarak gelmiştir ki, bu bir yanlıştır. Doğrusu “fealet”tir.

⁴⁹⁹ “Ben dedim” cümlesi “D” nüshasında böyle geldi. Fakat o “H” ve “M” den düşmüştür.

⁵⁰⁰ “Ben dedim” cümlesi, “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

Ben dedim: Mükatep köle⁵⁰¹ ile hür kişi arasında ortak olan mükatep cariyeye ile onlar, her ikisi de özgürlük anlaşması yapsa böylece o bir çocuk doğursa ve bunu her ikisi de iddia etse, ne dersin? Bu, hür olan kişinin çocuğudur; mükatebin iddiası ise hükümsüzdür.

Ben dedim: Eğer cariyeye, çalışmaya devamı seçerse, ona devam eder. Sonra hür kişi ölürse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Cariyeye azad olur, dedi, hür kişinin cariyeden olan anlaşma bedelindeki hissesi⁵⁰² düşer ve cariyeye mükatebin anlaşma bedelinden olan hissesinde daha az olanı için çalışır ve kendi değerinin yarısı için çalışır. Ben niçin dedim? Çünkü⁵⁰³ dedi, cariyede ölünün hissesine düşen kısım azad edilmiştir. Sen biliyorsun ki, onu hür kişi hayatında iken azad etmiş olsaydı, onun hissesi hür olmuş olurdu ve cariyeye de muhayyer olurdu: Eğer o dilerse diğer yarısı için anlaşmalı hali üzere devam eder. Dilerse aciz kalır ve şayet efendisi fakir ise değerinin yarısı için çalışır, eğer o zengin ise anlaşma değerinin yarısını tazmin eder.

Ben dedim: Mükatep cariyeye, mükatep ile hür kişi arasında ortak olduğu zaman böylece bunların her ikisi onunla anlaşma yapsalar, sonra hür kişi onunla cima yapsa ve o hamile kalsa, sonra o bir şey seçmeden önce⁵⁰⁴ onun cariyeden yarı hissesini azad etse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Dilerse o, diğer yarısı için anlaşmalı haline devam eder, dilerse ödemededen aciz kalır, dedi.

Ben dedim: Eğer cariyeye ödemededen aciz kalsa, hür kişi zengin olduğu halde, değerinden olan anlaşma bedelinden kendi hissesini öder mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Cariyenin velasının hepsi hür kişinin mi olur? Evet, dedi. Cariyenin üzerinde tazmin edilecek bir şey var mıdır? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi cariyeye ondan değildir; bu sebeple onun üzerine çalışma yoktur ve zira cariyeye onun yarısı azad edilmiş ümmü veledi mesabesindedir. Sen biliyorsun ki, eğer bir adam cariyesi ile anlaşma yapmış olsa sonra onunla cima yapsa böylece o ondan bir çocuk doğursa sonra onun yarısını⁵⁰⁵ azad etse onun hepsi hür olmuş olur. Onun anlaşması hükümsüz kalır ve o hiçbir şey için çalışmaz! İşte evvelki mesele de böyledir.

Ben dedim: Hür kişi ile mükatep arasında ortak olan cariyeye ile bunlar böylece her ikisi de anlaşma yaptılar. Sonra mükatep onunla cima yaptı ve böylece o ondan bir çocuk doğurdu. Sonra bu cariyeye ile bundan sonra hür kişi cima yaptı. Böylece o bundan da bir çocuk doğurdu. Fakat bu çocuğu her ikisi de benden diye iddia ettiler. Bu ancak bu ikisinin sözü ile bilinebilir. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bunlardan her birisinin çocuğu değer tutulmaksızın, kendisininindir ve bunlardan her biri ona mihrini öderler. Cariyeye muhayyerdir: O ödemededen aciz kalmak isterse, aciz kalır. Anlaşmalı haline devam etmek isterse, böylece ödeme yaparsa azad edilir. Eğer aciz kalırsa sadece hür için ümmü veled olur, artık o onu

⁵⁰¹ Metindeki “el-mükateb” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “el-mükatebetü” şeklinde geldi.

⁵⁰² Metindeki “hissetü” kelimesi “H” ve “M” de böyledir. “D” de ise “kıymet-ü hissetin” olarak geldi.

⁵⁰³ Metindeki “li enne” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “la” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

⁵⁰⁴ Metindeki “tahtara” kelimesi “D” de böyle, esas nüshada “yahtara” “M” de ise noktasız olarak geldi.

⁵⁰⁵ Metindeki “nısfüha” kelimeleri “H” ve “M” de böyledir. Fakat “sen biliyorsun ki...” cümlesinden buraya kadar olan kısım “D” nüshasından düşmüştür.

satamaz.⁵⁰⁶ Hür kişi onun kıymetinin yarısını mükatebe öder. Mükatebin oğluna gelince, onun nesebi babasından sabit olur ve onun değerinin yarısını babası hür kişiye ödemesi gerekir.⁵⁰⁷

Ben dedim: Eğer cariye kendisi aciz kalsa, fakat mükatep aciz kalmasa ne dersin? Cariye hür kişinin ümmü veledidir ve onun değerinin yarısını ödemesi gerekir. Mükatebin çocuğunun nesebi sabittir. Bu çocuğun değerinin yarısını hür kişiye⁵⁰⁸ ödemek onun üzerine bir borçtur, dedi.

Ben dedim: Eğer cariye aciz ve mükatep de aciz kalırsa ne dersin? Cariye hür kişinin ümmü veledi olur. Onun cariyenin yarı değerini mükatebin mevlasına ödemesi gerekir. Mükatebin çocuğu ise hür kişi ile mükatebin mevlası arasında ortak bir köledir. Ben dedim: Eğer bu⁵⁰⁹ (anlattığımız) meselelerin hepsinde mükatebin ciması, hür kişinin cimasından sonra ise ve sonra bunların her ikisi de ödemedi aciz kalsa? O dedi, hür kişinin ümmü veledi olur. Onun yarı değerini ödemek onun üzerine bir borçtur. Cariye ve mükatebin çocuğu hür kişinin olur. Mükatebin çocuğu annesinin mesabesindedir ve onun nesebi sabit olmaz. Muhammed, ben onun nesebinin mükatepten sabit olduğu hususunda istihsan yapıyorum, dedi.

MÜRTEDE KİŞİNİN ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPMASI⁵¹⁰

Ben dedim: Bir adam irtidat edip İslam'dan ayrıldı. Böylece o bu irtidat halinde bir kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı ve sonra da müslüman oldu. Onun bu anlaşması caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o müslüman olmuştur.

Ben dedim: Eğer o müslüman olmasaydı da öldürülmüş olsa, ne dersin? Anlaşma hükümsüz olur, dedi, o varisler için bir köledir.- Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ben dedim: Eğer⁵¹¹ o, köle ile anlaşma yaptıktan sonra mürtet olarak şirk yurduna katılmış ise⁵¹² yine böyle midir? Evet, dedi, bu anlaşma da hükümsüzdür.

Ben dedim: Eğer o, müslüman olarak İslam yurduna dönse, bu anlaşmanın durumu ne olur, ne dersin? Eğer o mükatebi hâkime dava etmiş olsa ve hâkim onu köleliğe geri çevirmiş ise bu anlaşma hükümsüzdür. Eğer o müslüman olarak geri dönünceye kadar hâkime müracaat etmemiş ise o anlaşması üzerine devam eder.

⁵⁰⁶ Metindeki “yebiha” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “bey’aha” şeklinde geldi.

⁵⁰⁷ Metindeki “kıymetihi li’-hurri” ifadesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “kıymeti hurin” olarak geldi.

⁵⁰⁸ Metindeki “li’l-hurri” kelimesi “D” de böyle, “H” ve “M” de ise “kıymet-ül hurri” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁵⁰⁹ Metindeki “hazihi” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “fe hiye fihazihi” şeklinde geldi ki, bu bir tahriftir. “fe hiye” kelimesi müstensihinin bir yanlıgıdır.

⁵¹⁰ Metindeki “Kitab” kelimesi nüshalarda böyledir. Fakat bu Muhtasar’da yoktur. Orada “Mürtet Kişinin Özgürlük Anlaşması Yapması” denilmiştir. (Zaten biz de bu kelimeyi karışıklık olacağı için başlıkta tercüme etmedik. Çev.)

⁵¹¹ Metindeki “in” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise “iza” olarak geldi.

⁵¹² Metindeki “lehıka” kelimesi “M” ve “D” de “elhaka” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

Ben dedim: Bir müslüman kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı ve sonra bu mevla İslam'dan döndü, mükatebin⁵¹³ durumu ne olur, ne dersin? O anlaşma üzerine devam eder, dedi.

Ben dedim: Eğer mevla mürtet olarak öldürülür veya şirk yurduna sığınır⁵¹⁴ ne dersin? O yine anlaşması üzerine devam eder ve anlaşma bedelini varislere ödemek için çalışır, dedi.

Ben dedim: Eğer efendi mürtet olarak ondan anlaşma bedelini almış ise ve sonra müslüman olmuşsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Köle hür olur ve onun alması da caizdir, dedi.

Ben dedim: Eğer o mürtet olarak öldürülmüş veya şirk yurduna iltihak etmiş ise bu konu hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? O olduğu gibi hala mükatep köledir, azad edilmez. Mevlanın irtidat halinde aldığı şeyler, ancak mürtedin ifadesiyle bilinirse mükatebin lehine hesaba girmez. Eğer bu bilinirse, velisi olduğu her ketse mürtedin şahitlerin şahitliği ile bu borcu alması⁵¹⁵ caizdir. Bir bedel veya başka bir şey karşılığı ile onun malından bir şey⁵¹⁶ çıkarmak caiz olmaz.-Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ben niçin dedim: Çünkü dedi, mürtedin, o şirk yurduna katıldığı veya mürtet olarak öldürüldüğü zaman mürtedin yaptığı bir şey onun için caiz olmaz. Onun azad etmesi alması, satması ve alacağını⁵¹⁷ alması onun için geçerli değildir. İkrar gibi⁵¹⁸ ve bundan başka bir (muamele caiz değildir.)⁵¹⁹ O bu gibi bir şey yaptığı zaman kabul

⁵¹³ Metindeki “hal-ül mükatebeti” ve “hal-ül mükatebi” ifadeleri “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat “bu anlaşmanın durumu ne olur...” cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

⁵¹⁴ Metindeki “lehika” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “ve lehika” olarak gelmiştir.

⁵¹⁵ Metindeki “ahzühu ed-deyne” ifadesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “ahzü'd deyne” olarak geldi.

⁵¹⁶ Metindeki şey'en kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “şey'ün” olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır.

⁵¹⁷ Metindeki “deynin” kelimesi nüshalarda “deynen” olarak geldi. Doğrusu “deynin”dir. İzafetle mecrurdur. Ancak o “ve la en yetekadaye deynen” şeklinde gelse, o zaman “deynen” diye mensup olarak gelmesi sahihtir. Burada bir “en”in takdiri olur ve mastarın muzariye dönüşmüş olur.

⁵¹⁸ Metindeki “ke ikrarin” kelimesi nüshalarda böyle geldi. Doğrusu ise “ve la ikrarin” şeklinde gelmesidir.

⁵¹⁹ Serahsi Şerh-ul Muhtasar'da şöyle dedi: (Müslüman biri kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı. Sonra bu mevla irtidat etti. Eğer o savaş yurduna katılsa bile, köle anlaşması üzerine devam eder. Çünkü onun mürted olarak savaş yurduna katılması onun ölmesine benzer. Sahih olduktan sonra anlaşma, mevlanın ölmesiyle iptal olmaz. Fakat o anlaşma bedelini onun varislerine verir. (Eğer bu mürted kişi, onun anlaşma bedelini almış ise, eğer o müslüman olursa mükatep hür olur. Eğer o mürted olarak öldürülürse Ebu Hanife'ye göre onun teslim aldığı ikrar etmesi caiz değildir. Eğer bu ancak mürtedin sözü ile bilindiği zaman mükatep olduğu hal üzere devam eder.) Çünkü Ebu Hanife'ye göre o irtidat halinde iken öldürüldüğü zaman onun diğer sözlü tasarruflarında olduğu gibi ikrarı da hükümsüz olur. (Hakim dedi ki, eğer o bunu biliyor idiyse onun bunu borç için alması caizdir). Velisi olduğu herkeste şahitlerin şahitliği ile. (Bir bedel veya başka bir şey karşılığında onun mülkiyetinden bir şey çıkarmak caiz olmaz.) Üstatlarımızın çoğu şöyle diyorlar: Bu cevap anlaşma bedeli açısından yanlıştır. Bu ancak satılmış malın bedelinde doğru olur. Çünkü malın bedelini teslim alma hakkı sözleşmeyi yapanlara aittir. Hâlbuki anlaşma bedelinde teslim alma hakkı, sözleşmeyi yapanların değildir. Fakat bu hak, malikin elinde bulunmaktadır. Sen biliyorsun ki, anlaşma bedelinde vekil olan bu bedeli teslim alamaz! Böylece bu onun sebeplerine yapışmasıyla lehine vacip olmuş bir borçtur değildir. Bu sebeple o irtidat halinde öldürüldüğü zaman borçlunu beraati durumunda bunu teslim almak sahih olmaz. O şöyle dedi: bana göre onun kitapta söylediği doğrudur. Çünkü burada teslim alma hakkı onun için özgürlük anlaşması yapmakla sabit olmaktadır. Böylece o, kendi mülkiyetinde akdi doğrudan yapmıştır. İşte bunun için her ne kadar bu bedeli onun varisleri teslim alsada onun bunun velasına sahip olma hakkı vardır. Sözleşme sebebiyle onun teslim alma hakkı sabit olunca alış-verişte olduğu gibi onun irtidat etmesiyle bu hak hükümsüz olmaz. Böyledir, çünkü mükatep malı ona teslim edince hürriyeti hak etmiş olur. Onun irtidat etmesi, mükatebin hak etmiş olduğu özgürlüğü iptal etmez. İlh.

edilmez.⁵²⁰ Sonra o müslüman oldu; böylece onun yapmış olduğu bu gibi olan her şey geçerli olur.

Ben dedim: Adam müslüman olduğu halde kölesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman ve sonra İslam'dan irtidat edip mürted olarak şirk yurduna katıldı. Böylece hâkim onun mirasını dağıttı ve anlaşma bedelini de mirasçılar lehine hükmetti. Sonra mirasçılar ondan anlaşma bedelinin bir kısmını aldılar. Sonra adam müslüman olarak geri döndü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mükatep, mevlanın mükatep kölesidir. Varislerin aldığı mallar mükatebin lehine hesaba katılır, geri kalan da mevlaya verilir, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mevla onunla, o, onun malı iken anlaşma yapmıştır. Onun, bunun malından aynıyla elde ettiği her şey, o müslüman olarak geri döndüğü zaman onun olur. Bu hakkını verdikleri⁵²¹ borç veya ondan başka bir şey olsa bile böyledir. Eğer bu bir mülk ise onların onun üzerinde bir şey almaya hakları yoktur.

Ben dedim: Mürtedin İslam yurduna dönmesi durumunda ve varislerin anlaşma bedelinden aldığı şey, aynıyla var olduğu halde, bu kimin olur ne dersin? Onun (mürtedin) olur, dedi.

Ben dedim: Eğer varisler anlaşma bedelinin hepsini mükatepten almışlarsa sonra da mürted müslüman olarak geri gelmiş ise kölenin vela hakkı kimin olur, ne dersin? Mevlanın olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onunla anlaşma yapan odur. Sen biliyorsun ki, eğer o onun kölesi olmuş olsaydı ve o müslüman olduğu halde onunla müdebber anlaşması yapsaydı, sonra da irtidat edip savaş yurduna katıldı, sonra hâkim köleyi azad ettikten sonra müslüman olarak geri geldi. Böylece o, kölenin azadını onayladı⁵²² ve o da hür oldu. Onun vela hakkı da varislerin değil, onun olur! İşte mükatep de böyledir.

Ben dedim: Mürted kişi kölesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman ve sonra köle bir cinayet işlediğinde, sonra efendisi mürted olarak öldürülse kölenin durumu ne olur, ne dersin? O, cinayeti reddeder veya fidyesini verir; anlaşma da hükümsüz olur, dedi.

Ben dedim: Mürted kadın, bir kölesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman bu anlaşma o irtidat halinde iken caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o kadın mürted olup şirk yurduna katılsa da mı? Evet dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki sen mürted şirk yurduna katıldığı veya⁵²³ mürted olarak öldürüldüğü zaman onun anlaşması, hükümsüzdür, diye kabul etmiştin? Bunların ikisi eşit değil, dedi, mürted kadın öldürülmez ve onun kendisi ile malı arasına bir engel girmez. Bundan dolayı farklıdır. Sen biliyorsun ki, bu kadın bir şey alsa veya satsa, alacaklı ve borçlu olsa bu caizdir. Bu kadın, bu konuda irtidat etmemiş bir kimse mesabesinde dir.

⁵²⁰ Metindeki mürteddün” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle, esas nüshada ise mürtedden” olarak gelmiştir.

⁵²¹ Metindeki “tekasavhu” kelimesi esas nüshada dad harfi ile “tekadavhu” olarak geldi. Doğrusu ise “M” ve “D” nüshalarında olduğu gibi, noktasız sad ile gelmiş olanıdır.

⁵²² Metindeki “fe emda” kelimesi esas nüshada böyledir. “M” ve “D” de ise o “ve emda” şeklinde geldi.

⁵²³ Metindeki “ev” kelimesi yerine “D” nüshasında “ve” harfi gelmiştir.

Ben dedim: Bu kadın bir kölesi ile anlaşma yapmış olduğu halde öldüğü zaman, köle bu anlaşma bedeli hakkında varisler için çalışır mı⁵²⁴ ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer bu kadın, bir kölesini azad etmiş olsa, yine böyle caiz midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer mükatep köle, kadına anlaşma bedelini öderse, köle azad edilir mi ve vela hakkı kadının olur mu, ne dersin? Evet dedi.

Ben dedim: Eğer kadın, malları varisleri arasında paylaştırıldıktan sonra müslüman olarak geri dönerse, kendi malından köleye geri verilmiş, eğer tüketilmemiş, aynen duran malı kadın alır mı, ne dersin? Evet dedi.

Ben dedim: Eğer kadın esir edilirse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? O köledir, dedi. Ben dedim⁵²⁵ Onun mallarından kendisi için olan bir mal olur mu? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o bir cariye olmuştur.

Ben dedim: Mürted adam, cariyesi ile anlaşma yaptığı zaman böylece o anlaşmalı halinde bir çocuk doğurursa sonra adam müslüman olursa, kadının çocuğu kendi mesabesinde olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ebu Yusuf ile Muhammed dedi ki, eğer o irtidat halinde öldürülmüş veya savaş yurduna katılmış⁵²⁶ olsa bile mürted adamın⁵²⁷ anlaşması caizdir ve onun yaptığı azad da geçerlidir.

MÜKATEP KÖLENİN ORTAKLIĞI ve ŞUF'A (ÖNALIM) HAKKI

Ben dedim: Mükatep kölenin, hür bir kişi ile mufavaza ortaklığı yapma hakkı var mıdır, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mufavaza ortaklığında daman, kefalet ve bundan başka şeyler de vardır. Sen biliyorsun ki, mufavaza şirketinde ortak olan iki kişiden birisi, bir şeye kefil olduğu zaman bu kefalet, diğeri için de yaptırıcı olur. O bir şeyi ikrar ederse, bu ikrar, diğeri için de lazım ve gerekli olur. Hâlbuki mükatep köleye bu gibi şeyler lazım ve gerekli olmaz ve o, buna ve bu gibi şeylere katılmaz.

Ben dedim: Mükatep köle, hür kişi ile malda bir ortaklık kurduğu zaman⁵²⁸ onlar ortaya koydukları bu mal-sermaye ile alıyor ve satıyorlarsa bu ortaklık caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben, sen buna niçin cevaz verdin, dedim? Çünkü dedi, bu ortaklık mufavaza mesabesinde değildir. Zira ortağının yaptığı işlerden hiç bir şey mükatebi ilgilendirip ilzam etmez; o ancak ortak oldukları malda almaya ve satmaya izin verdiği şeylerden sorumlu olur.

Yakup ile Muhammed, mufavaza ortaklığında köle hakkında Ebu Hanife'nin dediğini söylediler. Çünkü iki mufavaza ortağı, onlardan her biri

⁵²⁴ Metindeki "e yes'a" kelimesi esas nüshada "tes'a" olarak geldi. "t" ile noktaları üstünde, "M" ve "D" de ise noktasız olarak geldi. Doğrusu ise "y" harfi ile noktaları altında olan şeklidir.

⁵²⁵ Metindeki "kultü" kelimesi yerine nüshalarda "lehu" kelimesi gelmiştir. "lehu" "kultü" nün bozulmuş şeklidir.

⁵²⁶ Metindeki "lehika" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "elhaka" diye hata olarak gelmiştir.

⁵²⁷ Metindeki "el-mürteddü" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D" de ise "el-mürteddetü" olarak geldi ki, bu yanlıştır.

⁵²⁸ Şirket-i emval, bir şirket türü olup, ortaklar sermaye olarak ortaya bir miktar mal koyarlar sonra da birlikte ya da ayrı ayrı alımda satımda bulunurlar ve meydana gelen karı aralarından bir oran dâhilinde paylaşırlar. (çev.)

diğer arkadaşının ikrarı ile sorumlu olur. Hâlbuki mükatep, başkasının kendisi üzerine yaptığı ikrar ile sorumlu olmaz.

Yakup dedi ki, mufavaza ortağının arkadaşının kefaletini üstlenmesi caiz değildir. Hâlbuki bunu Ebu Hanife caiz görüyordu.

Ben dedim: Mükatep bir ev satın aldığı zaman mevla bu evde şuf'a (önalım)⁵²⁹ hakkına sahip olsa mevlanın bunu şuf'a ile mükatepten alma hakkına sahip midir, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o bu konuda hür mesabesindedir. Ben dedim: Eğer mevla bir ev satın almış olsa kölenin de bu evde şuf'a hakkı bulursa yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep köle, bir adam ile ortaya koydukları bir malda inan şirketi ile⁵³⁰ ortak oldukları zaman sonra mükatep ödemedi aciz kalıp köleliğe geri çevrilirse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mükatebin aciz kalıp geri çevrilmesiyle birlikte şirket de sona ermiştir, dedi.

Ben dedim: Eğer adam bu malın bir kısmı ile ortağını satın alsın veya mevlanın izni olmadan köleliğe geri çevrildikten sonra onu satsa bu caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, şirket o aciz kaldığı ve köleliğe geri çevrildiği için sona ermiştir.

Ben dedim: Mükatep köle, bir adamla ortaya koydukları bir malda inan şirketi ortağı olsalar sonra mükatep azad olsa bu ikilinin bu ortaklıkları devam eder mi ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o mufavaza şirketinde ortak olmuş olsa⁵³¹ sonra efendisi bu mükatep köleyi azad etse bu şirket caiz olur mu, ne dersin? Hayır, dedi.

Ben dedim: Mükatep üç gün muhayyer olmak üzere bir ev satın aldığı zaman sonra mükatep bu üç gün geçmeden ödemedi aciz kalıp köleliğe geri çevrilse, ne dersin? O aciz olması cihetiyle muhayyerlik sona ermiştir. Alış-veriş ise onun için gereklidir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o aciz olması dolayısıyla muhayyerlik sona ermiştir. Zira ev ondan çıkıp başkasına intikal etmiştir. Mevlanın evde muhayyerlik hakkı yoktur. Çünkü o kendisi müşteri değildir.⁵³² Ben dedim: Eğer satıcı onda muhayyer olsa böylece mükatep aciz kalıp köleliğe geri çevrilse satıcının durumu ne olur, ne dersin? Satıcının muhayyerlik hali devam eder; o dilerse alış-verişi⁵³³ geçerli ve gerekli kılar, dilerse geri çevirir ve geçersiz kılar. Ben niçin böyle, hâlbuki köle aciz kalmıştır? Çünkü dedi, onun alış-verişi caiz idi.

Ben dedim: Mükatep üç gün muhayyer olduğu halde kendisinde şuf'a bulunan bir ev satın aldığı zaman sonra mükatep bu üç gün içerisinde ödemesinden aciz kalıp köleliğe geri çevrilirse sonra şuf'a hakkı doğan kimse gelirse, onun bu evi şuf'a hakkı ile almaya hakkı var mıdır, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, satın alma nasıl vaki

⁵²⁹ Şuf'a: Önalım hakkı. Satılan veya bedel şartı ile hibe edilen bir akarı veya o hükümde olan bir malı müşteriye veya kendisine hibe edilen şahsa her kaç mal olmuş ise, o miktar ile müşteriden veya satıcıdan ya da hibe edilenden cebren alıp temellük etmektir.(çev.)

⁵³⁰ Şirket-i inan, ticaret gibi bir maksatla iki veya daha fazla kimse tarafından sermaye konularak kurulan bir şirkettir. Bu şirkette ortaklar arasında tam eşitlik şartı aranmaz; birinin payı diğerininkinden fazla veya az olabilir. (çev.)

⁵³¹ Metindeki "kane" kelimesi "M" ve "D" de böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

⁵³² Metindeki "el-müşteri" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "li'l-müşteri" olarak geldi.

⁵³³ Metindeki "el-bey" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "el-baiu" olarak geldi ki, bu yanlışdır.

olduysa şüf'a hakkı da onun üzerinde öyle vaki olmuştur. Ben dedim: Eğer köle aciz kalmamış olsa şüf'a hakkı olan kimse için evde şüf'a hakkı doğarmı? Evet, dedi. Ben dedim: mükatep kişi şüf'ada bütün işlerinde hür kimse mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep veya hür kişi üç gün muhayyer olmak üzere bir ev satın aldığı zaman sonra onun yanında başka bir ev⁵³⁴ satılsa o satın aldığı bu ev sebebiyle o evin şüf'a hakkı olanı olduğu halde onun bunu şüf'a hakkı sebebiyle alma hakkı olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Böylece mükatep şüf'ada bütün işlerinde hür kişi mesabesinde midir? Evet dedi.

Ben dedim: O bu evi şüf'a sebebiyle almamış olsa hatta onu kendisinde satın aldığı kimseye geri verse diğer alıcının bunda şüf'a hakkı olur mu, ne dersin? Hayır dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun bunu geri vermesi evi satın aldıktan sonra fakat ev bunun mülkiyetine girmeden önce olmuştur. Ancak şüf'a satıcının değil muhayyerlik hakkına sahip olan kimse için vaki olur. Ben dedim: Mükatebin inan şirketine ortak olması caiz midir? Evet dedi. Hür kişiye bunda lazım ve gerekli olan ona da lazım ve gerekli midir? Evet, dedi.

MÜKATEP KÖLENİN HIRSIZLIK YAPMASI

Ben dedim: Mükatep köle mevlasından bir hırsızlık yaptığı zaman onun eli kesilir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Eğer o, mevlanın oğlundan⁵³⁵ çalsa yine böyle midir? Evet dedi. Ben dedim: Eğer o mevlanın karısından çalsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o, mevlanın dedesinden veya ninesinden çalsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o, oğlan kardeşinden veya kız kardeşinden ya da amcasından veya teyzesinden çalsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, ben⁵³⁶ onun mevlasından çaldığı şeyden dolayı elini kesmem ve senin adlarını andığın bu kimselerden çaldığı şeyden ötürü de onun elini kesmem. Çünkü dedi, ben, o mevlasından çalmış olsa onun elini kesmem, dedi.⁵³⁷ Mükatep kölenin mükatep kölesi de böyledir. Ben köle de böyle midir, dedim? Evet, dedi. Ben dedim: Bu kimselerden birisi eğer mükatepten çalsa yine böyle midir? Evet, dedi.

Mükatep köle, büyük bir borcu olduğu bir adamdan çalarsa onun eli kesilir mi ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o, üzerinde bir borcu olmayan diğer başka bir kimse mesabesindedir.

Ben dedim: Eğer mükatep çaldıktan sonra aciz kalıp da köleliğe geri çevrilirse böylece malı çalınan adam gelir de alacağını isterse, böylece

⁵³⁴ Metindeki “darun” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “daran” olarak geldi.

⁵³⁵ Metindeki “min” harfi, M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

⁵³⁶ “li enni” kelimesi nüshalarda böyledir. Bu ibare nüshalarda doğru değildir. Muhtasar’da ise ibare şöyledir: Çünkü bunlardan her biri mevladan çalmış olsa onun eli kesilmez.

⁵³⁷ Serahsi, Şerh’inde (VIII, 79) şöyle dedi: Çünkü bunlardan birisi diğerinin evine izin almaksızın utanmadan ve çekinmeden girdiğine göre mevla, bu kimselerden birinden çalmış olsa veya bunlardan birisi de mevladan çalmış olsa onun eli kesilmez. İşte mükatep de böyledir. Çünkü o, sahibinin mülkü olup malikin izin almadan girdiği her eve o da adet ve gelenek olarak girer. İşte bu durum ondan cezanın düşmesi konusunda bir şüphe meydana getirir.

hâkim onun için kölenin satılmasına karar verirse mevla da onun için fidye vermekten kaçınırsa, onun eli bu hırsızlıktan dolayı kesilir mi? Evet dedi, kıyas açısından kesilir.⁵³⁸

Ben dedim: Ticaret yapmak için kendisine izin verilmiş olan köle de kendisine borçlu olduğu⁵³⁹ bir adamdan çaldığı zaman böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep köle, mevlası ile başka bir adam arasında ortak olan bir malı çaldığı zaman onun eli kesilir mi ne dersin? Hayır, dedi.

Ben dedim: Mükatep köle, normal bir hırsızlık yaptığı zaman eli kesilir mi? Evet, dedi. O, hırsızlıkta⁵⁴⁰ insanlardan her hangi bir kimse mesabesinde midir? Evet dedi.

Ben dedim: Bir mükatep mevlasının mükatebinden veya bir kısmı azad edilmiş olan köleden çalsa eli kesilir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: O, mevlası ile başka bir adam arasında ortak olan bir köleden çaldığı zaman, mevla ondaki hissesini azad etmiş veya etmemiş olsun, yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: : Eğer o mevlası⁵⁴¹ ile bir adam arasında ortak olan bir köleden⁵⁴² mevla ondaki hissesini azad etmiş olduğu halde, çalsa yine böyle midir? Evet dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, diğer ortak muhayyerdur: Eğer o dilerse, mevla azad ettiği cihetle şayet zengin ise bunu tazmin eder. Böylece mevla tazmin edince mevla bunu ondan ister ve o kendi kölesi mesabesinde olur.

Ben dedim: Mükatep köle, bir adamdan bir mal çaldığı zaman bu, mükatebin mevlasından bu adam ile mudarebe ortaklığı ise, onun eli kesilir mi ne dersin? Hayır dedi. Çünkü bu mal, onun mevlasının malıdır.

Ben dedim: Eğer mükatep, bir adamdan, mevlanın bu adam üzerinde bir alacağı olduğu halde bir mal çalsa, onun eli kesilir mi, ne dersin? Hayır⁵⁴³ dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o mevla mesabesindedir. Sen biliyorsun ki, eğer mevla bu adamdan çalmış olsaydı, hırsızlık da bu borç kadar bir dirhem-para olduğu zaman onun eli kesilmezdi. Ancak bu çalınan şey, ticaret eşyası olduğu zaman her ikisinin de eli kesilir.⁵⁴⁴

Ben dedim: Cariyenin mevlası üç gün muhayyer olmak üzere, cariyesi ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman böylece o çocuk doğursa ve onun çocuğu azad edilse ne dersin? Bu, anlaşmayı fesih demek olur, dedi. Ben dedim: Eğer o, cariyeyi azad ederse?⁵⁴⁵ Bu da anlaşma için bir

⁵³⁸ O burada istihsandan bahsetmedi. Hâlbuki istihsan açısından onun eli kesilmemesi gerekir, denildi. Çünkü kölenin mali değeri hâkimin kararı ile onun için olur. Böylece o, borç için satıldığı zaman onun bedeli ona verilir. Bu suretle o, şüpheye sebep olma bakımından onun rakabe mülkiyetini elinde tutan kimse mesabesinde olur. Fakat bu zayıf bir istihsan olduğu için yazar bunu burada zikretmedi. Serahsi bunu Şerh-ul Muhtasar'da (VIII, 80) böyle zikretti.

⁵³⁹ Metindeki “ve li zalike” kelimesi “D” nüshasında “kezalike” olarak gelmiştir ki, bu bir hatadır.

⁵⁴⁰ “O, hırsızlıkta insanlardan her hangi bir kimse mesabesinde midir?” cümlesi nüshalarda böyledir. Yani o, hırsızlıkta başka bir kimse mesabesindedir.

⁵⁴¹ Metindeki “mevlahu” kelimesi, nüshalarda “mevla” olarak gelmiştir.

⁵⁴² Metindeki Mevlahu kelimesinden buraya kadar olan kısım “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat “o, mevlası ile başka bir adam ...” cümlesinde buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

⁵⁴³ Bu “la” (hayır) kelimeleri “M” Ve “D” de böyle geldi. Fakat “Çünkü bu mal, onun mevlasının malıdır...” cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

⁵⁴⁴ Metindeki “kutaa” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Esas nüshada ise “kataaha” olarak gelmiştir.

⁵⁴⁵ Metindeki “a’takaha” kelimesi, nüshalarda “itkuha” olarak gelmiştir. Doğrusu ise “a’takaha”dır.

fesihlidir. Bu azad geçerlidir, fakat çocuk köle olur. Eğer o cariye azad ederse, böylece onun için muhayyerlik de olursa onların her ikisi de azad edilirler mi? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o çocuğu azad etmiş ise? O değer biçilmeden hür olmuştur, dedi. Ben dedim: Eğer cariye alır ve satarsa? Bu, onun anlaşmaya izin verdiğini gösterir, dedi.

Yakup ile Muhammed şöyle dedi: Mükatebin oğlu mükatebin terikesinden bir mal ödediği zaman sonra mükatebin üzerinde olan bir borç ona ulaşırsa, bu azad geçerlidir. Aldığı şey mevladan alınır ve onu oğuldan ister. Bu suretle o, ona bir köle vermiş olsa yine böyledir; böylece o azad edilmeyi hak etmiş olur ve bu malını ondan ister. –Başarı Allah’tandır.

Mükatep bölümü sona erdi. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Allah Teâla (peygamberlerin sonuncusu) Efendimiz Hz. Muhammed’e salât etsin. Onu âline (ve ashabına birçok selam) eylesin.⁵⁴⁶

Bu bölümü Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed et-Talhi el-Isfahani 738 senesi Zilhicce ayının sonunda yazdı.⁵⁴⁷

Rahman ve Rahim Olan Allah’ın Adıyla⁵⁴⁸

Tek ve Adil Olan Allah’a hamd olsun.

VELA BÖLÜMÜ⁵⁴⁹

Ahmed b. Hafs dedi⁵⁵⁰ ki, Ebu Süleyman bize Muhammed, Ebu Yusuf, el-A’meş ve İbrahim en-Nehai yoluyla, Abdullah b. Mesud ile Zeyd b. Sabit’in şöyle dediklerini haber verdi: Vela hakkı büyük olanındır⁵⁵¹

⁵⁴⁶ “M” ve “D” nüshalarında sonuç böyledir. İki tırnak içinde olan ifadeler ise sadece “D” nüshasında vardır.

⁵⁴⁷ Bu “M” nüshasında Mükatep bölümünün sonunda böyle (yazılı) idi.

⁵⁴⁸ Besmele “M” ve “D” nüshalarında var, “H” nüshasında ise yoktur. “Tek ve Adil Olan Allah’a hamd olsun” ifadesi de sadece “M” nüshasında vardır.

⁵⁴⁹ Bu başlığa “M” nüshasında “kadınların lehlerine olan şeyler ve olmayan şeyler” ifadesi ilave edilmiştir.

⁵⁵⁰ Metinde Ahmed b. Hafs adı yoktur. İmam Muhammed’in Kitab-ül Asl’ını ondan iki talebesi olan Ahmed b. Hafs ile Ebu Süleyman el-Cüzcani rivayet etmişlerdir. Metinde “Ebu Süleyman bize haber verdi” dediğine göre

bunu söyleyen Ahmed b. Hafs olmalıdır. Onun için biz kalenin failini “o” demeyip açıktan böyle zikretmiş olduk.

⁵⁵¹ Metindeki “li’l-kiberi” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “li’l-kebir” şeklinde geldi. Bu kelime Muğrib’de bir şeyin büyümesi, onun büyümesi kocaman olması olarak geçmektedir. “vela hakkı büyüğüdür” yani azad eden kimsenin evlatlarının en büyüğü içindir, demek olur. Bundan maksad ise yaş bakımından en büyük değil, nesep bakımından onların en yakını olan kimse demektir. Eh. II, 140. Mecmau’l Bihar’da, orada şöyle denilmektedir. Vela hakkı büyüğüdür. Yani adamın zürriyetinin (çocuklarının) en büyüğüdür. Mesela adam ölür iki oğul bırakır; böylece bunlar velaya varis olurlar. Serahsi Şerh-ul Muhtasar’da (VIII, 82) dedi ki, sahabilerin “vela hakkı büyüğüdür” sözünün anlamı, yakın akrabasının demektir. Kiber, kemik manasına ve yakın akraba manasına gelir. Böylece bu iki manadan her biri Allah Teala’nın şu sözüne girmiştir: “onlar büyük tuzaklar kurdular” (Nuh 71/ 22). (Bunun yorumu şudur ki, bir adam, bir köleyi azad etti, sonra öldü ve geriye iki oğlunu bıraktı. Sonra bu iki oğlandan birisi de öldü ve bir oğul kald. Sonra azad edilmiş köle de öldü. İşte bunun mirası, azad edilmişin oğlunun oğluna değil, onun kendi sulbünden olan oğluna kalır.) Çünkü azad edilmişin kendi sulbünden olan oğlu, ona onun oğlunun oğlundan daha yakındır. Bunun için o, onun mirasını almaya daha çok hak sahibidir. İşte onun velası sebebiyle mirasçı olmak da böyledir. Böyledir, çünkü velanın bizzat kendisi iki oğul arasında miras olup intikal etmez. Hatta oğlun oğlu babasına kendi hissesinde halef olur. Fakat o baba için kendi hali üzeredir. Sen biliyorsun ki, azad edilmiş kişi vela sebebiyle evlatlarına değil, azad eden kimseye nisbet edilir, (ona aittir)! Böylece vela yoluyla mirasa hak ediş kendisine nisbet edilen kimse için bir hakikat olmaktadır. Sonra bu konuda ona asabesinden en yakını halef olur. Nitekim baba ölmüş olsa o ona halef olur. Ona kızı değil, oğlun oğlu değil, oğlu halef olur. Çünkü bu hak ediş asabelik yoluyla olmaktadır. Hâlbuki kız yalnız başına asabe olamaz. O ancak oğul sayesinde asabe olur. O oğulun varlığı ile onu sıkıştırma, rakip olmaz; yokluğu durumunda ise asabe olamaz. Böyledir, çünkü nesep daha önce anlattığımız gibi yardım demektir. Hâlbuki yardım kadınlarla olmaz. Sen biliyorsun ki, kadınlar cinayetin diyetini ödemeyi üstlenme konusunda akıleye (kasıtsız olarak işlenen cinayetin diyetini yüklenip ödeyen gruba) girmezler. İşte başkasının velası için olan mirastaki durum da böyledir. (Eğer azaldı kölenin kızı varsa yarısı onundur; geri kalan ise azatlının oğlunun olur.) Çünkü vela sebebiyle mirasçı olmanın yolu asabeliktir. Farz sahiplerinin hakkı önceliklidir. İşte bunun için önce azadlının kızının hissesi verilir. Eğer varsa onun karısının hissesi de böyledir. Sonra burada geri kalan hakkında birinci meselede bütün malın hepsi hakkında hüküm verildiği gibi hüküm verilir. Böylece bu azadlının oğlunun oğlu değil, oğlunun olur. (Bu oğul bundan sonra öldüğü ve geriye iki oğul bıraktığı zaman sonra da azadlının kızı ölürse onun mirası, azadlının oğlunun oğullarının ikisine birden kalır.) Çünkü kız velada babasına tabidir. Zira vela kazanç gibidir. Çocuk ise gerçekten onun olarak, babasına nisbet edilir. Böylece mevla-veli, babasının mevlaları-velileri için olur. Böylece bu yolla onun (kızın) mirası babanın azadlısı içindir. Onun oğlunun iki oğlu, baba ölmüş olsa onun malında olduğu gibi, bu konuda ona halef olur. İşte azadlı için olan her bir asabe hakkında bu görüş böyledir. Muhammed bu konuda Asıl’da sözü uzattı. Onun özeti bizim söylediğimiz şeye varır ki, azadlının ölümü anında azadlının en yakın asabesi azadlının mirasında ona bu vakitte halef olur. Sahabilerin “vela hakkı büyük olanındır” sözünün anlamı budur. Eh. s.84

Ben dedim: es-Serkasti bu hadisi Garib-ül Hadis’te (şöyle) rivayet etti: Bize Muhammed b. Ali, Said b. Mensur, Ebu Avane, Muğire, İbrahim, Ali, Zeyd ve Abdullah yoluyla bunların şöyle dediklerini haber verdi: Vela hakkı büyük olanındır. (li’l-kebir denildi, doğrusu ise el-kiberi’dir)-İnth. Zeylai bu Nasburraye’de (IV, 155) zikrederek şöyle dedi: Abdürrazzak bunu Musannef’inde rivayet etti: Sevri bize Mansur ve İbrahim yoluyla Ömer, Ali ve Zeyd b. Sabit’in velayı büyüğün hakkı kıldıklarını haber verdi. (Kelime kebir şeklinde geldi). İnth. Bunu Darekutni (s.399) rivayet etti: Abdüsselam b. Harb bize A’mes, İbrahim, Ömer, Ali ve Zeyd yoluyla onların velayet hakkı büyüğüdür dediklerini haber verdi. Muhammed b. İsa bize Ebu Avane, Muğire ve İbrahim’in babalarının azad ettiği köleye varis olan iki kardeş hakkında böylece bunlardan birisi ölüp bir çocuk bıraktığını haber verdi ve (şöyle) dedi: Ali, Zeyd ve Abdullah vela hakkı büyüğün olur, diyorlardı. Beyhaki bunu Sünen-ül Kübra’sında (X, 303) tahrir etti: Ebu Abdullah bize Ebu’l-Abbas, Yahya, Yezid, Süfyân Sevri, Mansur ve İbrahim yoluyla haber verdi ve dedi ki, Ömer, Abdullah ve Zeyd, vela hakkı büyüğün olur, dediler. O, Yezid, Şube b. el-Haccac, Muğire ve İbrahim’in gerçekten Ali, Abdullah ve Zeyd’lerin vela hakkı büyüğün olur dediklerini söyledi. Bu, Zeyd b. Vehb, Ali, Abdullah ve Zeyd yoluyla da rivayet edilmiştir. İnth. Ben dedim: İbrahim Şa’bi’ye tabi oldu. Beyhaki dedi ki, Ebu Abdullah el-Hafız bize Ebu’l-Abbas, Muhammed b. Yakub, Yahya b. Ebi Talib, Yezid b. Harun, Eş’as b. Sevvar ve Şa’bi yoluyla haber verdi ve dedi ki, Ömer, Ali ve Zeyd b. Sabit (r.a.) –onun Abdullah’ı zikrettiğini sanıyorum.- vela hakkı büyüğüdür, dediler. Eh. Darimi bunu rivayet etti. Yezid b. Harun bize Eş’as, Şa’bi, Ömer, Ali ve Zeyd, –onun Abdullah’ı da zikrettiğini sanıyorum- onlar, vela hakkı büyüğüdür, dediler. Yani büyüklükten maksad baba ve anneye en yakın olan kimse demektir. Yezid bize el-Eş’as, İbn Sirin ve Abdullah b. Utbe yoluyla onun şöyle dediğini haber verdi. Ben Hz. Ömer’e Fukeyhe bint Seman hakkında mektup yazdım. Bu kadın öldü ve anne ve baba bir kardeşinin oğlunu bıraktı ve baba bir kardeşinin oğlunu bıraktı. Böylece Hz. Ömer vela hakkı büyük olanındır diye cevap verdi. Ahmed b. Abdullah bize Ebu Şihab, eş-Şeybani ve eş-Şa’bi yoluyla Hz. Ali ile Zeyd’in velayet hakkı büyüğün olur dediklerini haber verdi. Abdullah ile Şurayh veresinin olur, dediler. Muhammed b. Uyeyne, Ali b. Meshar ve Eş’as yoluyla

Muhammed, Yakub, Hasan b. Umare ve el-Hakem yoluyla Ömer b. el-Hattab, Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Mesud, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Ebu Mesud el-Ensari ve Üsame b. Zeyd (r.am) lerin vela hakkı büyük olanındır, dediklerini haber verdi.⁵⁵²

Muhammed, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in vela hakkı büyük olanındır, dediğini rivayet etti.⁵⁵³ Bu, onun aldığı⁵⁵⁴ Ebu Hanife'nin görüşüdür ve aynı zamanda Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür.

Muhammed, Yakub, A'meş ve İbrahim yoluyla Şürayh'in şöyle dediğini rivayet etti: Vela mal mesabesindedir. –Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed bu görüşü tutmaz.⁵⁵⁵

Adam bir köleyi azad ettikten sonra ölse ve geriye iki oğlunu bıraksa sonra iki oğlundan biri ölse ve geriye bir oğul bıraksa sonra azadlı köle de ölse Ebu Hanife bu mesele hakkında şöyle dedi: Onun mirası azad eden adamın kendi sulbünden olan oğlunun olur. Onun oğlunun oğluna miras düşmez. Onların "vela büyük olanın hakkıdır" sözlerinin yorumu budur. Çünkü o, azad edene oğlunun oğlundan daha yakındır.

Eğer bu kölenin bir kızı ve bir karısı varsa, malın yarısı kızın, sekizde biri eşinin ve geriye kalanı da azad edenin oğlunun olur.

Şa'bi'nin Hz. Ömer, Abdullah, Ali ve Zeyd'in velanın büyüğün hakkı olduğuna hükmetti dediğini haber verdi. Eh. İbn Sirin, Matar el-Varrak, Ata ve Tavus da ona tabi oldu. Darimi dedi ki, Ebu Naim bize Şüreyk ve Eş'as yoluyla İbn Sirin'in şöyle dediğini haber verdi. Seman'ın kızı Fükeyhe öldü ve baba bir kardeşinin oğlunu bıraktı, ana ve baba bir kardeşinin oğullarının oğullarını bıraktı. Böylece Hz. Ömer baba bir kardeşinin oğullarını mirasçı yaptı. Darimi dedi ki, Muhammed b. İsa bize Hammad b. Zeyd'in ben Matar el-Varrak'ın şöyle söylediğini duydum, dediğini haber verdi: Hz. Ömer ve Hz. Ali vela hakkı büyük olanındır. Eh. s. 399-400.

⁵⁵² Ömer, Ali, İbn Mesud ve Zeyd b. Sabit hadisinin tahriri bundan önce A'meş hadisinin tahririnde geçti. Ben Übey b. Ka'b, Ebu Mesud ve Usame'den rivayet eden bir kimseyi bulamadım? Beyhaki, Ömer ve Osman'dan (şöyle) tahric etti: Ebu Abdullah el-Hafız bize Ebu'l-Velid, Abdullah b. Muhammed, Bündar, Ebu Ahmed ez-Zübeyri, Süfyan ve Yahya b. Said yoluyla Said b. el-Müseyyeb'in gerçekten Ömer ve Osman'ın vela hakkı büyük olanındır, dediklerini söylediğini haber verdi. Eh. X, 303.

⁵⁵³ Bunu Darimi tahric etti. Ubeydullah b. Musa bize İsrail ve Mansur yoluyla İbrahim'in vela hakkı büyük olanındır dediğini haber verdi. Ata ve Tavus da ona tabi oldular. Bunu Darimi rivayet etti: Muhammed b. İsa bize Ruh, İbn Cüreyc, Ata ve İbn Tavus yoluyla onun babasının vela hakkı büyük olanındır dediğini haber verdi. Eh. s. 400.

⁵⁵⁴ Metindeki "ye'huzü" kelimesi esas nüshada "ne'huzü" olarak geldi. Bu kelime "M" ve "D" nüshalarında noktasız olarak gelmiştir. Doğru olanı "y" harfiyle "ye'huzü" şeklindedir.

⁵⁵⁵ Bu ihtilafın faydası şudur: Bize göre azadlının mirası, vela sebebiyle azadlıdan sonra azadlının kızının değil, onun oğlunun olur. Şürayh'a göre ise o, oğul ile kız arasında erkek için iki kadın hissesi kadar olmak üzere paylaşılır. O şöyle diyor: vela, mülkiyet hakkının etkilerinden-meyvelerinden birisidir. Öldükten sonra babanın bu köle hakkındaki mülkiyetinin esası bunun oğul ile kız arasında erkek için iki kadın hissesi kadar olmak üzere paylaşılır. İşte mülkiyetin meyvelerinden birisi olan vela da böyledir. Böylece sanki mülkün bir kısmı gider, bir kısmı geri kalır. İşte vela mal mesabesindedir, sözünün anlamı budur. Fakat bu zayıf bir düşüncedir. Çünkü Hz. Peygamber, "Vela neseb akrabalığı gibi bir akrabalıktır", buyurmuştur. Hâlbuki nesebe varis olunmaz. İşte vela da böyledir. Böyledir, çünkü azad eden için velanın sabit olması, azadlı hakkında mallık kuvveti ihdas etmekle ve kölelik sıfatını kaldırmakla meydana gelir. O sebeple vela nasıl olur da malın bir parçası olabilir? Sahabilerin "vela hakkı büyük olanındır" sözünün manası ise yakın akrabasıdır demektir. Çünkü kiber, büyük olan kemik anlamına gelir ve yakın akraba anlamına gelir. Böylece bu iki manadan her biri Allah Teala'nın şu sözüne girmiş bulunmaktadır. "Onlar büyük tuzaklar kurdular" (Nuh 71/ 22). Serahsi'nin Şerh-ul Muhtasar'da (VIII, 83) söylediği burada bitti. Ben dedim: Bu haberi Beyhaki Sünen-ül Kübra'sında (X, 303) zikretmiştir. Ben dedim: Beyhaki Şürayh'ın bu sözünü Sünen-ül Kübra'sında (X, 303) anlatır: Ebu Abdullah el-Hafız bize Ebu'l Abbas, Yahya, Yezid ve Muhammed b. Salim yoluyla Şa'bi'nin Hz. Ali'nin şu sözü söyledi dediğini haber verdi. Kadın, bir köle veya cariye azad edip öldüğü zaman geriye bir erkek çocuk bıraksa, bu kölenin velası, ne kadar erkek olursa olsun, kadının çocuğunun olur. Erkekler kesintiye uğradığı zaman vela hakkı kadının velilerine döner. Şürayh ise şöyle dedi: Mirasın devam ettiği gibi vela da olduğu hal üzere devam eder. Fakat kadın vela hakkına ancak azad ettiği azadlıda mirasçı olabilir. Eh.

Eğer onun iki kızı, bir annesi ve bir karısı olmuş olaydı, iki kız⁵⁵⁶ malın üçte ikisini, anne altıda birini eşi sekizde birini ve azad edenin oğlu da geriye kalanı alırdı ki, o da altıda birin dörtte biridir. Eğer azadlı kölenin iki kızından birisi ölse diğer birisi için yarısı vardır. Eğer onun annesi varsa ona üçte bir düşer. Eğer onun annesi yoksa kölenin annesi varsa ona altıda bir düşer. Geri kalanı da ölünün ilk oğlu alır. Eğer bundan sonra ölünün ilk⁵⁵⁷ oğlu ölürse, sonra geri kalan kız ölürse, eğer bu kızın annesi varsa ona üçte bir düşer. Eğer onun annesi yoksa ninesi varsa ona altıda bir düşer. Anne nineye (miras almasına) engel olur. Geri kalan mal da ölmüş azad eden kişinin ilk oğlunun oğullarına miras olarak kalır. Onlar bu son kısmın mirasında eşittirler. Eğer bu son kısımda bir erkek çocuk olsaydı o, onun mirasının hepsini alırdı. Eğer o kadının iki kızı⁵⁵⁸ veya üç ya da daha fazla⁵⁵⁹ (kızları) olmuş olsaydı, bunlar üçte biri düşerdi. Eğer onun bunlardan başka bir mirasçısı yoksa ölmüş azadlının oğlunun oğulları geri kalanı alırlar; çünkü bunlar asabedir. Eğer onun iki kızından birisi ölmüş ise ölmüş azad edenin oğlunun oğulları için bunlarda miras yoktur. Çünkü onları kadının mevlaları değildirler. Ancak onlar onun anasının mevlalarıdır. Eğer azad eden mevla⁵⁶⁰ hayatta olmuş olsaydı, onlar için ondan bir miras olmazdı. Çünkü o onun mevlası değildir. O ancak onun annesinin mevlasıdır.

Bir kadın bir adamı azad ettikten sonra öldü ve geriye ana-baba bir, bir erkek kardeş ve bir tane de baba bir, bir kardeş bıraktı. Sonra onun ana-baba bir kardeşi ölüp geriye bir oğul bıraktı. Sonra da azadlı köle öldü ve onun mevlalarından başka da mirasçısı yoktur. Böylece onun mirası kadının baba bir kardeşinin olur; çünkü büyük olan odur. Kadının ana-baba bir erkek kardeşinin⁵⁶¹ oğullarına ise bir miras yoktur.

Eğer bu baba bir erkek kardeş azadlıdan önce⁵⁶² ölmüş olup geriye bir oğul bıraksa, sonra azadlı da ölse onun mirası, ana-baba bir erkek kardeşin oğullarından azadlıya hangisi daha yakın ise⁵⁶³ onun olur.

Eğer ana-baba bir erkek kardeşin oğulları ölmüş olup geriye erkek çocuklar bırakmış olsa sonra azadlı da ölse, bu kölenin mirası, baba bir erkek kardeşin oğullarına kalır. Çünkü onlar büyük olandır. O, azadlı cariyeye ana-baba bir erkek kardeşin oğullarından daha yakındır.

Bu azad eden kadının yerinde azad eden bir adam olmuş olsaydı (taksimat yine) benim sana anlattığım üzere olurdu.

Eğer bir adam bir cariyeye azad etmiş olsa ve sonra bu adam ölüp geriye baba⁵⁶⁴ ve annesi için amcaoğlu bırakmış olsa, sonra cariyeye ölse ve

⁵⁵⁶ Metindeki “li’l-ibneteyni” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “li’l-ibnetani” şeklinde geldi ki, bu bir şey değildir.

⁵⁵⁷ Metindeki “el-evveli” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁵⁵⁸ Metindeki “ibnetani” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “ibnani” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁵⁵⁹ Metindeki “ev eksera” kelimesi “M” de böyle, “D” de ise “ve eksera” şeklinde geldi. O, esas nüshadan da düşmüştür.

⁵⁶⁰ Metindeki “el-mevla” kelimesi nüshalarda “el-veli” olarak gelmiştir. Doğrusu “el-mevla” olmasıdır.

⁵⁶¹ Metindeki “ahiha” kelimesi, ...de “uhtiha” olarak gelmiştir ki, bu hatadır. (nüsha yazılı değil. çev.)

⁵⁶² Metindeki “el-ebi” ve “kabl-el mu’tak” kelimeleri “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat “kabl-el mutak” ifadesi esas nüshadan düşmüştür.

⁵⁶³ Metindeki “el-ümm” ve “akrabü” kelimeleri esas nüshada böyle, “D” de ise noktasız geldi. “M” nüshasında da “innehuma akrabü” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

bir kız bıraksa ve cariyenin asabesi onun mevlaları olsa, onun kızı mirasın yarısını alır. Ana-baba için amcaoğlunun oğlu ise geri kalanı alır. Çünkü o asabedir, büyük olandır ve azad edene de en yakın olandır. Eğer cariyenin kızı⁵⁶⁵ ölür de geriye babasının mevlalarını bırakırsa, onun mirası bu babasının mevlalarının olur. Onun anasının mevlalarına ise bir miras yoktur. Eğer onun annesi, o kendisine hamile iken annesinin azadı ile azad olmuş ise böylece onun mirası onun anasına mirasçı olan kimsenin olur. Eğer o, onu azad olduktan altı aydan daha fazla bir zamandan sonra doğurmuşsa ve onun babası da mevla'l ataka yani cariyeyi azad eden kimse ise bu kızın mirası babasının mevlalarının olur.

Adam bir köle azad ettikten sonra, onun bu azadlı kölesi bir cariyeye azad eder. Ve sonra köle ölürse, sonra azad eden adam ölürse ve geriye iki oğul bırakırsa sonra bunların birisi ölse ve o geriye bir oğul bıraksa, sonra cariyeye ölse, bu cariyenin mirası, köleyi azad eden ölünün kendi sulbünden olan oğlunun olur. Onun oğlunun oğlanlarına bir miras yoktur.

Eğer bu cariyeye onunla başka bir adam arasında (ortak) olsaydı, böylece o bundaki kendi hissesini azad etse ve diğeri ona garanti verse ve böylece ona tazminatı ödese ve bu ikisi kalan borç için cariyenin çalışmasını isteseler ve cariyeye ona borcunu ödese sonra köle ölse, sonra cariyeye de ölse, bu miras benim sana anlattığım üzere olur.

Adam bir cariyeye ile özgürlük anlaşması yapsa sonra ölse ve geriye iki oğlan⁵⁶⁶ ve iki kız bıraksa cariyeye anlaşma bedelini onlara ödese, onlar bu bedeli miraslarına uygun olarak aralarında paylaşırsalar, sonra ölü kadın⁵⁶⁷ ölse ve geriye bir oğul bıraksa, bu oğlun oğlu ölse ve geriye bir oğul bıraksa geriye ölünün oğlu, kızı, karısı ve annesi⁵⁶⁸ kalmış olsa sonra da mükatep cariyeye ölse: bu kadının mirası onların hepsinin değil, ölünün kendi sulbünden olan oğlun olur. Onun sulbünden gelen oğlu yoksa onun mirası kızının⁵⁶⁹ ve kızının oğlunun değil, onun oğulun oğlunun olur. Eğer adamın bir kızı ve başka bir kızının oğlu ve oğulun oğlu bulunmuş olsaydı sonra cariyeye ölseydi: Cariyenin mirası onların hepsinin değil, oğulun oğlunun olurdu.⁵⁷⁰ Çünkü asabe olanlar bunlardır.

Eğer mevla ölse ve geriye azad ettiği oğulun oğlunu ve azad ettiği ana-baba bir, bir kardeş⁵⁷¹ bırakmış olsa onun mirası kardeşinin değil, oğulun oğlunun olur. Eğer onun oğulun oğlu olmamış olsaydı, onun mirası ölünün kardeşinin olurdu. Eğer oğul ölse, geriye bir kız ve anne bir, bir kardeş bıraksa sonra azadlı cariyeye ölse: bunun mirası onu azad eden adamın kardeşinin olur ve oğulun oğluna ana bir kardeşe bir miras yoktur. Çünkü o adamın çocukları kızlardır.⁵⁷²

⁵⁶⁴ Metindeki "li ebihi" kelimesi "M" ve "D" de böyle geldi. Esas nüshada ise "ibne ammi ebihi" şeklinde gelmiştir ki, bu bir tahriftir.

⁵⁶⁵ Metindeki "İbnet-ül emeti" ifadesi "M" ve "D" de böyle, fakat "ibnetü" kelimesi esas nüshadan düşmüştür.

⁵⁶⁶ Metindeki "ibneyni" kelimesi nüshalarda böyle geldi. Doğrusu ise "benin" şeklidir.

⁵⁶⁷ Metindeki "el-meytetü" nüshalarda böyledir. Doğru olanı "ibnetü" olması ümit edilir.

⁵⁶⁸ Metindeki "ümmühu" kelimesi nüshalarda "ümmün" olarak gelmiştir.

⁵⁶⁹ Metindeki "el-ibneti" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise bunun yerine "el-emeti" kelimesi geldi.

⁵⁷⁰ Metindeki "li ibn-il ibni" ifadesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "li ibn ibnetin dune ibn-il ibni" şeklinde geldi ki, bu bir tahriftir.

⁵⁷¹ Metindeki "ve ehan" kelimesi "D"de "ve ehun", "H" ve "M"de ise "fe ehun" geldi. Doğrusu ise "ve ehan"dır.

⁵⁷² Bu cümle nüshalarda böyle gelmiştir.

Adam bir cariyeye azad ettikten sonra öldüğü zaman geriye iki oğul bıraksa sonra bu iki oğul ölüp birisi geriye bir oğul⁵⁷³ diğeri de iki oğul bıraksa sonra da azadlı cariyeye ölse: onun mirası onlar arasında her birine üçte bir olmak üzere, üçte birler olarak paylaşılır. Eğer bunlardan birisinin beş oğlu, diğeri de bir oğlu bulunmuş olsaydı, onun mirası, onlar arasında her birine bir hisse olmak üzere, altı hisseden olurdu. Eğer bu beş oğul ölüp bunların her biri geriye bir oğul bırakmış olsa ve yalnız başına olan oğul ölse ve geriye beş oğul bıraksa, sonra cariyeye ölse: Bu cariyenin mirası onlar arasında on hisseye ayrılır ve onlardan her biri bir hisse alır.

Bir kadın, bir adam azad edip⁵⁷⁴ sonra ölse ve geriye iki oğul bıraksa sonra onların birisi ölse ve geriye bir oğul bıraksa sonra azadlı köle ölse onun mirası bu kadının oğlunun olur.

Bir adam kölesi ile özgürlük anlaşması yapmış olsa, bu mükatep köle bir cariyeye ile özgürlük anlaşması yapsa, böylece cariyeye ödemeyi yapmış olsa⁵⁷⁵ ve azad edilse, sonra mükatep köle ödemedi aciz olarak ölse veya ödemeyi yapmış⁵⁷⁶ olup azad edilse, sonra mevla ölse ve geriye iki oğul bıraksa sonra onun iki oğlundan birisi ölse ve anne bir, bir kardeş bıraksa, sonra da cariyeye ölse onun mirası, ölen bu adamın oğlunun olur. Bundan oğulun iki kardeşine bir miras yoktur. Mükatep köle azad edildikten sonra ölmüş olsaydı, onun mirası da yine böyle ölünün oğlunun olurdu. Müdebber köle de böyledir. Ölümünden sonra azad edilmek üzere kölesinin azadını vasiyet etmiş ve bir cariyeye satın alınıp kendi adına azadını vasiyet etmiş ve bu arzuları yerine getirilmiş olan adam da yine böyledir.

Bu ölü geriye iki oğul bırakmış, sonra bunlardan birisi ölmüş⁵⁷⁷ ve o geriye bir oğul⁵⁷⁸ bırakmış, sonra cariyeye azad eden veya onun azad edilmesini vasiyet eden azad eden veya müdebber ölmüş olsa, bunun mirası, ölünün kendi sulbünden gelen oğlunun olur. Bun mirastan onun karısına, annesine, kızlarına ve oğlunun oğluna bir şey düşmez. –Başarı Allah'tandır.⁵⁷⁹

KADINLARIN VELA HAKKI ONLARIN HAKKI OLAN ve OLMAYAN ŞEYLER

Muhammed, Ebu Yusuf, Hasan b. Umare, el-Hakem, Ömer b. el-Hattab, Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Mesud, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Ebu Mesud⁵⁸⁰ el-Ensari ve Üsâme bin Zeyd yoluyla bunların şöyle

⁵⁷³ Metindeki "ibnen" kelimesi nüshalarda "ibnün" olarak gelmiştir ki, bu bir yanlışlıktır.

⁵⁷⁴ Metindeki "a'tekat" kelimesi "M" ve "D" de böyledir. Esas nüshada ise o "atekat" şeklinde geldi ki, bu bir hatadır.

⁵⁷⁵ Metindeki "fe eddet-il emetü" ifadesi "M" ve "D" de böyledir. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

⁵⁷⁶ Metindeki "ev edda" kelimesi "M" ve "D" de böyledir. Esas nüshada ise bu "ve edda" olarak gelmiştir.

⁵⁷⁷ Metindeki "mate" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. O esas nüshada ise "fe mate" şeklinde geldi.

⁵⁷⁸ Metindeki "ibnen" kelimesi esas nüshada böyledir. O, "D" de "ibnehu", "M" de ise "ibneten" olarak geldi.

⁵⁷⁹ "Başarı Allah'tandır." cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

⁵⁸⁰ Metindeki "Ebi Meud" ismi "D" nüshasında "Ebu Mesud" olarak gelmiştir ki, bu bir ifade etmez.

dediklerini rivayet etti: Kadınların azad ettikleri müstesna vela hakları yoktur.⁵⁸¹

Muhammed, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Kadınların, azad ettikleri veya özgürlük anlaşması yaptıkları ya da azad ettiklerinin azad ettiği müstesna veladan bir hakları yoktur.⁵⁸²

Muhammed bize Seriy b. İsmail⁵⁸³ ve Şa'bi yoluyla Şürayh'in, kadınların, azad ettikleri veya özgürlük anlaşması yaptıkları müstesna, veladan⁵⁸⁴ bir hakları yoktur, dediğini haber verdi. Bu hadis, A'meş'in Şürayh'tan naklettiği hadise muhaliftir.⁵⁸⁵

Muhammed⁵⁸⁶ Ebu Yusuf, Ebu Hanife, el-Hakem b. Uteybe⁵⁸⁷ ve Abdullah b. Şeddat b. el-Hadi yoluyla rivayet ediyor ki, Hamza'nın kızı bir köle azad etti. Böylece o öldü ve geriye bir kız ve bir de Hamza'nın kızını bıraktı. Hz. Peygamber de mirasın yarısını Hamza'nın kızına, diğer yarısını da onun kızına verdi.⁵⁸⁸— Bunun hepsi, Ebu Hanife'nin, Ebu Yusuf'un ve Muhammed'in görüşüdür.

⁵⁸¹ Ben dedim: Beyhaki (X, 306) şöyle tahric etti: Ebu Abdullah el-Hafız bize Ebu'l-Velid, İbrahim b. Ali, Yahya b. Yahya Abdüsselam ve A'meş yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Hz. Ömer, Ali ve Zeyd b. Sabit kadınları, onların azad ettikleri müstesna, velaya mirasçı yapmazlardı. Ebu Tahir el-Fakih, Ebu Bekir el-Kattan, Ebu'l-Ezher, Yahya b. İsmail, Abdüsselam, Haris b. Husayn, Zeyd b. Vehb, Hz. Ali, Abdullah ve Zeyd b. Sabit yoluyla onların vela hakkını asabeden büyük olana verdiklerini ve azad ettikleri müstesna kadınları veladan dolayı mirasçı yapmadıklarını haber verdi. Eh. Bu her iki hadisin ravileri arasında Übey, Ebu Mesud ve Usame'nin isimleri geçmemektedir.

⁵⁸² İbrahim'in bu sözünü İbn Ebi Şeybe Musannef'inde tahric etmiştir. Bunu Zeylai Nasburraye'de (IV, 154) söyledi.

⁵⁸³ es-Seriy" sinin fethası, ranın kesresiyle şeddesiz ve şeddeli alttan iki noktalı, bu İbn Mace'nin ravilerindedir. Onu zayıf ravi kabuk ederler. bak. Et-Takrib ve't-Tehzib.

⁵⁸⁴ Metindeki "min el-velai" kelimesi "M" ve "D" de böyledir. Fakat bu kelime esas nüshadan düşmüştür.

⁵⁸⁵ Yani A'meş'in İbrahim ve Şürayh yoluyla Vela Bölümünün başlangıcında rivayet ettiği hadise zıddır. Doğru olan A'meş'in rivayet ettiği hadistir. Seriy b. İsmail'in rivayet ettiği hadis ise A'meş'in rivayet ettiği hadise muarız değildir. Çünkü o zayıftır. Serahsi Şerh-ul Muhtasar'da şöyle dedi: Biz bu haberleri alıyoruz. Merfu olarak rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurdular: Kadınların, azad ettikleri veya azad ettiklerinin azad ettiği ya da özgürlük anlaşması yaptıkları yahut anlaşma yaptıklarının anlaşma yaptığı veyahut bir azadlın velası onların azadlısına intikali müstesna, veladan hakları yoktur." Bu hadis her ne kadar şaz olsa bile büyük sahabilerin sözlerinden meşhur olanları ile ve rivayet ettiğimiz şu meşhur hadis ile kuvvetlenmiştir. Hamza'nın kızı bir köle azad etti. Böylece bu köle öldü ve geriye bir kız bıraktı. Hz. Peygamber de mirasın yarısını onun kızına ve diğer yarısını da Hamza'nın kızına verdi. Eh. VIII, 84.

⁵⁸⁶ Metindeki "Muhammedün" kelimesi "M ve "D" de böyle, esas nüshada ise "an Muhammedin" şeklinde geldi.

⁵⁸⁷ Metindeki "Uteybe" kelimesi "H" ve "D" de "Uyeyne" olarak geldi. Bu "M" nüshasında T,N ve B harfleri noktasız olarak gelmiştir.

⁵⁸⁸ Bunu İmam Ebu Yusuf, Asar'ında (s. 179) rivayet etmiştir. Yusuf bize babası, Ebu Hanife, el-Hakem, Abdullah b. Şeddat el-Hadi yoluyla Hamza'nın kızını kölesini azad etti. Böylece o ölüp geriye bir kız bıraktı. Hz. Peygamber de mirasın yarısını onun kızına ve diğer yarısını da Hamza'nın kızına verdi diye haber verdi. Eh. s. 170. Zeylai Nasburraye'de (X, 150) dedi ki, Nesai ve İbn Mace Sünen'lerinde feraiz bahsinde bu hadisi tahric ettiler: Muhammed b. Abdurrahman b. Ebi Leyla, Hakem b. Uteybe, Abdullah b. Şeddat ve Abdülmuttalib oğlu Hamza'nın kızı yoluyla onun şöyle dediğini haber verdi: Benim kölem öldü ve geriye bir kızını bıraktı. Böylece Hz. Peygamber, onun malını benimle onun kızı arasında taksim etti ve bana mirasın yarısını, ona da diğer yarısını verdi. İnth. Sonra Nesai bunu Abdullah b. Avn, el-Hakem b. Uteybe, Abdullah b. Şeddat yoluyla Hamza'nın kızının kölesini azad ettiğini ve kölenin ölüp geriye kızını ve kadın mevlasını bıraktığını haber verdi ve hadisi zikretti. Nesai, doğru olma bakımından bu, İbn Ebi Leyla hadisinden daha evladır. Çünkü İbn Ebi Leyla çok hata yapan biridir. İnth. Hâkim bunu Müstedrek'inde fezail bahsinde İbn Ebi Leyla, el-Hakem, Abdullah b. Şeddat- bu Abdülmuttalib oğlu Hamza'nın kızı Emame'nin oğlan kardeşidir- yoluyla rivayet etti ve böylece o bunu Nesai'nin metni ile zikretti. İbn Ebi Şeybe bunu Musannef'inde Huseyn el-Ca'fi bize Zaide, Muhammed b. Abdurrahman b. İbn Leyla, el-Hakem, Abdullah b. Şeddat ve Fatıma bint-i Hamza b. Abdülmuttalib yoluyla rivayet etti. Fatıma, benim azadlı kölem öldü ve geriye kızını bıraktı. Hz. Peygamber de

Muhammed, Ebu Yusuf, Abdülmelik b. Ebi Süleyman yoluyla Ata b. Ebi Rabah'ın şöyle dediğini haber verdi: Kadınların, azad ettikleri müstesna, veladan hakları yoktur.⁵⁸⁹

Muhammed, Ebu Yusuf, Ebu İshak eş-Şeybani, Ubeyd⁵⁹⁰ b. Ebi'l-Ca'd'ın şöyle dediğini haber verdi. Hamza'nın kızı bir köle azad etti. O öldü⁵⁹¹ ve geriye bir kız çocuğu bıraktı.⁵⁹² Peygamberimiz zamanında onun kızına yarım ve Hamza'nın kızına da yarım verildi.⁵⁹³

Ebu Hanife dedi ki, bir kadın, bir köle veya bir cariye azad ettiği zaman sonra bu cariye ve köle geriye mevladan başka hiçbir varis bırakmadan ölürse, mirasın hepsi onu azad eden kadının olur. Eğer onun bir kızı varsa⁵⁹⁴ mirasın yarısı bu kıza, yarısı da bu kadın mevlaya gider. Eğer onun iki kızı varsa bunlara üçte iki, kadın mevlaya da üçte bir düşer. Eğer bununla beraber onun bir karısı ve annesi varsa karısı sekizde bir, annesi altıda bir ve bu kadın mevla da geriye kalanı alır. Bunların hepsinde o asabedir. –Bu aynı zamanda Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür.

Bir kadın bir köle azad ettiği zaman sonra bu kadın ölür de geriye bir kız ve bir de oğul bırakırsa ve sonra köle ölürse bu kölenin mirası kadının kızının değil, oğlunun olur. Çünkü o asabedir. Kızın ise ne miras ve ne de vela hakkı vardır.⁵⁹⁵

onun malını benimle onun kızı arasında taksim etti. Yarısını bana verdi, diğer yarısını da ona verdi, dedi. İnth. Taberani bunu İbn Ebi Şeybe yoluyla Mucem'inde rivayet etti. İbn Ebi Şeybe de rivayet etti: Abdullah b. İdris bize Ebu İshak eş-Şeybani, Ubeyd b. Ebi'l Ca'd, Abdullah b. Şeddad, Fatıma bint-i Hamza yoluyla haber verdi.- Böylece o hadisi söyledi. İşte ben bu iki kitapta onun adını "Fatıma" olarak buldum. Allah en iyi bilir. Ebu Davud bunu Kitab-ül Merasil adlı eserinde Şu'be ve el-Hakem yoluyla Abdullah b. Şeddad'ın şöyle dediğini haber verdi. Siz Hamza'nın kızı kim biliyor musunuz? O, benim anne bir kardeşimdir, o bir kölesini azad etti, sonra kölesi öldü ve geriye bir kızı ve kadın mevlası kaldı. Böylece Hz. Peygamber, onun mirasını o ikisi arasında yarı yarıya yaptı. İnth. Bu hadisi Abdürrazzak Musannef'inde rivayet etti: Sevri bize Seleme b. Küheyl ve Abdullah b. Şeddad yoluyla haber verdi. –Böylece bu hadisi söyledi. Sevri dedi ki, İbn Ebi Leyla bana el-Hakem ve Abdullah b. Şeddad yoluyla Hz. Peygamber'den buna benzer bir hadisi haber verdi. Bunu İbn Ebi Şeybe de rivayet etti. Veki bize Süfyan, Mansur b. Hibban ve Abdullah b. Şeddad yoluyla haber verdi. Böylece bu hadisi söyledi. Zeylai'nin (s. 150) söylediklerinden özetlediğimiz kısım burada bitti. Darekutni bu hadisi İbn Abbas'tan zayıf bir senetle rivayet etti. Bak, Nasburraye, IV, 151.

⁵⁸⁹ İbn Ebi Şeybe Musannef'inde Ata'nın bu sözünü rivayet etmiştir. Bunun benzerini de el-Hasen, Ömer b. Abdülaziz, İbn Sirin, İbn-ül Müseyyeb ve en-Nehai yoluyla tahric etti. Ve Hz. Ali, Ömer ve Zeyd yoluyla bunların kadınları, azad ettikleri müstesna, veladan (dolayı) mirasçı yapmadıklarını bildirdi. İnth. Abdürrazzak Musannef'inde şöyle tahric etti: Hasan b. Umare bize el-Hakem, Yahya b. el-Cezzar yoluyla Ali b. Ebi Talib'in şöyle dediğini haber verdi: Kadınlar, azad ettikleri ve özgürlük anlaşması yaptıkları müstesna, veladan (dolayı) mirasçı olmazlar. Hâkim (kitapta böyledir, doğrusu ise el-Hakem'dir) dedi ki, İbrahim, İbn Mesud yoluyla bunun benzerini bana haber verdi. Hâkim (kitapta böyledir, doğrusu ise el-Hakem'dir. Yani İbn Uteybe) dedi ki, -bu İbn Şüreyh da söylerdi: O şehbi ve Nehai'den Hasan'ın az önce geçen sözüne benzer rivayet etti. Zeylai'nin Nasburraye'de (X, 154) söylediği burada bitti. Ben dedim: İbn Sirin'inden rivayet edilen haberi, Beyhaki de Sünen'inde rivayet etti: Ebu Abdullah el-Hafız bize Ebu'l-Abbas, o el-Esamm'dır. Yahya b. Ebi Talib, Yezid b. Harun ve Hişam b. Hassan yoluyla İbn Sirin'in şöyle dediğini haber verdi. Kadınlar, özgürlük anlaşması yaptıkları ve azad ettikleri (köleler) müstesna, veladan (dolayı) hiçbir şeye varis olamazlar. Yezid, ben Süfyan es-Sevri'nin kadınlar, özgürlük anlaşması yaptıkları veya azad ettikleri ya da onların azad ettikleri birinden intikal edenin velası müstesna veladan dolayı bir şeye varis olmazlar, dediğini duydum, dedi. Eh. X, 306.

⁵⁹⁰ Bu, nüshalarda (Abdullah) dır. Hâlbuki bunun doğrusu (Ubeyd b. Ebi'l-Ca'd)dır.

⁵⁹¹ Metindeki "fe mate" kelimesi esas nüshada böyledir. "M" ve "D" de ise "fe tüvüffıye" şeklinde geldi.

⁵⁹² Metindeki "fe u'tıyet" kelimesi esas nüshada "fe a'ta" "M" ve "D" de ise "fe a'tat" şeklinde geldi. Bunun doğrusu ise "fe u'tıyet" şeklindedir.

⁵⁹³ Bu hadisin tahrirci, yukarıda Hakem b. Uteybe hadisinin tahririnde geçti Oraya bak.

⁵⁹⁴ Metindeki "lehu" kelimesi esas nüshada böyledir. Fakat o, "M" ve "D" nüshalarından düşmüştür.

⁵⁹⁵ Metindeki "ve la velaün" ifadesi nüshalarda böyledir. Hâlbuki doğrusu, "miras-ül velai" olmalı.

Ebu Hanife dedi ki, Adam azad ettikten sonra bu adam⁵⁹⁶ ölür ve geriye oğullar⁵⁹⁷ kızlar, bir karısını ve annesini⁵⁹⁸ bırakırsa sonra da azadlı köle ölürse, onun mirası, bütün mirasçılarının dışında sadece adamın erkek çocuklarının olur, kadınlar vela dolayısıyla bir şeye varis olmazlar. Bir kadın bir köle azad etse sonra ölüp geriye kocasını, annesini ve oğullarını⁵⁹⁹ ve kızlarını bıraksa, sonra da azadlı köle ölse yine böyledir. Ebu Hanife (bu konuda şöyle) dedi. Onun mirası, bütün mirasçılarının dışında sadece oğulların olur. Bunların hepsinde Ebu Yusuf ile Muhammed de böyle söylediler.

Eğer onun oğulları⁶⁰⁰ değil de oğlun oğlu var olsa, kızları, kocası ve annesi olsa⁶⁰¹ sonra da azadlı köle ölse onun mirası, bütün mirasçılarının dışında sadece oğulun oğlunun olur.

Kadın mala veya maldan başka bir şeye köle azad ettiği, ya da onunla özgürlük anlaşması yaptığı zaman köle ödemesini yapsa sonra köle bir cariye azad etse veya onunla anlaşma yapsa, o da ödemeyi yapıp azad olsa, sonra da azadlı köle ölse, Ebu Hanife, bunun mirası, onu azad eden kadının olur dedi. Eğer cariye ölürse onun mirası da (yine) bu köleyi azad eden kadının olur.

Eğer bir kadın bir köle ile özgürlük anlaşması yapmış olsa, bu köle de bir cariye ile anlaşma yapsa, cariye ödemeyi yapıp azad edilse ve sonra ölse onun mirası kendisi ile anlaşma yapan adamın değil, kadının olur. Eğer cariye ödeme yapmadan ölse ve anlaşma bedeline yetecek ve artacak kadar bir mal bıraksa, anlaşma bedelinden kalan borç için anlaşma yapan adama ödeme yapılır ve geri kalan mal da miras olarak kadının olur.

Eğer cariye ödeme yapmış olup böylece azad edilse sonra bunun arkasından mükatep köle de ödeme yapıp o da azad edilse sonra cariye ölse, bu cariyenin mirası mükatebin değil, kadının olur. Çünkü o mükatep köleden önce azad edilmiştir. Eğer mükatep köle cariyeden sonra ölmüş olsa kadın ona mirasçı olur. Bunların hepsi, adamın kadından başka bir mirasçısı olmadığı zaman olur.⁶⁰²

Eğer bir adam bir köle azad etmiş olsa, sonra bu adam ölse ve geriye kızlar, ana-baba bir, bir kardeş veya amcasının oğlunu bırakmış olsa, sonra bu köle ölse⁶⁰³ onun mirası ya kardeşin veya amcaoğlunun

⁵⁹⁶ Metindeki “er-racülü” kelimesi nüshalarda böyledir. Halbuki bu kelime zaidir, ona ihtiyaç yoktur.

⁵⁹⁷ Metindeki Metindeki “benin” kelimesi “M” ve “D”de böyledir. Esas nüshada ise “ibneyni” şeklinde geldi.

⁵⁹⁸ Metindeki “ümnen” kelimesi esas nüshada “ümmün” şeklinde ötre ile geldi. Bu yanlıştır. Doğrusu “ümnen”dir. Çünkü o “tereke” fiilinin mefulüdür.

⁵⁹⁹ Metindeki “ümnen ve benin” kelimesi nüshalarda “ümmün ve benin” gelmiştir, bu yanlıştır. “ümm” kelimsinden önceki “v” harfi onlardan düşmüştür.

⁶⁰⁰ Metindeki “benun” kelimesi esas nüshada “benin” gelmiştir ki bu yanlıştır. Doğrusu “benun”dur. “leha benin ve kane” ifadesi “D” den düşmüştür.

⁶⁰¹ Metindeki “ve la yerisü’n nisaü” ifadesinden buraya kadar olan kısım “M” nüshasından düşmüştür.

⁶⁰² Metindeki “iza lem yekun lehu varisün ğayraha” cümlesi “D” de böyledir. “H” ve “M” de ise “lem yekun varisün ğayraha” şeklinde gelmiştir.

⁶⁰³ Her halde burada muhakkik tarafından bir yanlış anlama olsa gerektir. Çünkü metinde geçen “mevla” kelimesi müşterek yani eş sesli bir kelime olup hem “azad eden” hem de “azad edilen” anlamına gelir. Metindeki anlamı ise azad edilen köle demektir. Hâlbuki Efgani bunu azad eden anlamında anlamış ve önce “adam” diye geçtiği için, burada tekrar “mevla” diye geçmesine gerek yoktur, diye bir açıklama yapmıştır. Hâlbuki o, azad edilmemiştir ve dolayısıyla ona vela yoluyla mirasçı olunmaz. Burada ölen köledir. Dolayısıyla bu azadlı köle

olur. Eğer amcaoğlu azadı kendisi yapmış bir mevla ise mirasçı o olur, kızlar olmaz. Eğer azad eden (veliyi nimet) bir kadın ise miras onun olur, kızların olmaz.

Bir adam bir cariye azad etmiş sonra ölmüş ve geriye oğullar, kızlar, bir kardeş⁶⁰⁴ veya amcaoğlu ve veliyi nimeti bırakmış olsa, sonra oğullar ölse, sonra da azadlı köle ölse, bu mirastan kızlara hiçbir şey düşmez. Onun mirası, eğer varsa kardeşinin olur veya eğer varsa amcaoğlunun olur, ilk azadlı köleyi azad eden mevla, bu mevla olduktan sonra, eğer kardeş ve amcaoğlu yoksa mevlanın olur.

İki kadın, babalarını satın aldıkları zaman onu hemen azad ettiler.⁶⁰⁵ Sonra onlardan birisi ile baba, onların baba bir, bir kardeşini⁶⁰⁶ satın aldılar ve onu azad ettiler.⁶⁰⁷ Sonra baba öldü, sonra kardeş öldü ve bunların onlardan başka varisleri de yoktur. Böylece babanın mirası, erkeklere 2, kadınlara bir olmak üzere, onların tümü nesep (akrabaları olması) sebebiyle hepsinin olur. Onlar (iki kardeş kadın), kardeşlerinin mirasından nesep sebebiyle üçte iki alırlar. Baba ile birleşip onu (kardeşini) satın⁶⁰⁸ alan kadın da⁶⁰⁹ vela yoluyla geri kalan üçte birin yarısını alır. Babalarının velası sebebiyle bu iki kadın da ikisi birden, geri kalan üçte birin yarısını alırlar.

Bir kadın babasını satın alıp onu hemen azad etmiş olsa, sonra o ve babası, onun baba bir, bir erkek kardeşini satın aldılar. Sonra baba öldü ve onun bu iki (çocuğundan) başka bir varisi yoktur. Onun mirası, oğula 2, kıza 1 olmak üzere aralarında ortaktır. Eğer bundan sonra erkek kardeş ölürse, nesep yoluyla kız kardeşi⁶¹⁰ mirasının yarısını alır, diğer yarısı da vela yoluyla yine onun olur. Eğer onun basının kızla beraber bir oğlu olmuş olsaydı, kardeşin mirası aralarında nesep yoluyla erkeğe 2, kıza 1 olmak üzere⁶¹¹ pay edilirdi. Bu erkek kardeşin yerine baba bir, bir kız kardeş⁶¹² olsaydı, bu iki kız üçte ikisini⁶¹³ alırlardı. Geri kalan da onun velası ve babanın velası sebebiyle azad eden kadının olurdu.

Adam, belli bir kölenin azadını veya bir insanın satın alınarak azad edilmesini vasiyet ettiği zaman böylece o, mirasını kazanmış olan⁶¹⁴ bir

ölmüş ona adı geçen kardeş veya amcaoğlu mirasçı olmaktadır. Hâlbuki Ebu'l Vefa el-Efgani, bu dip notunda şöyle diyor. “sonra mevla öldü” ifadesi nüshalarda böyledir. Ancak bu cümlemin burada fazla olduğu açıktır. Onun burada anılmasına ihtiyaç yoktur. Oysa bize göre ihtiyaç vardır; çünkü buradaki vela yoluyla mirasçı olmaya örnek verilmektedir. (çev.)

⁶⁰⁴ Metindeki “ve ehan” kelimesi, “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ev ehan” olarak gelmiştir.

⁶⁰⁵ Metindeki “fe a'takatahu” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise hata ile “fe a'takahu” olarak geldi.

⁶⁰⁶ Metindeki “ehan lehuma” kelimesi nüshalarda “ehun leha” olarak gelmiştir.

⁶⁰⁷ Metindeki “fe a'takahu” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “fe a'takatahu” olarak geldi ki, bu doğru değildir.

⁶⁰⁸ Metindeki “işterathu” kelimesi, “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “işteraytühu” olarak gelmiştir ki, bu bir yanlışlıktır.

⁶⁰⁹ Metindeki “ve li'lleti” kelimesi nüshalarda “lakinni” olarak gelmiştir. Bu, “li'lleti” kelimesinin yanlış yazılmış şeklidir.

⁶¹⁰ Metindeki “li uhtihî” kelimesi nüshalarda “li ahihi” şeklinde geldi. Bu yanlışlıktır, doğrusu “li uhtihî”dir.

⁶¹¹ Metindeki “kane” kelimesi, “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise bunun yerine “fe in” kelimesi geldi.

⁶¹² Metindeki “uhtün” kelimesi nüshalarda “uhten” olarak geldi. Doğrusu ise “kane” fiilinin ismi olduğu için ötre olarak “uhtün” şeklidir.

⁶¹³ Metindeki “es-sülüseyni” kelimesi nüshalarda merfu olarak “es-sülüsani” şeklinde geldi. Doğrusu ise o “inne” nin ismi olduğu için mensup olarak “es-sülüseyni” şeklinde gelmesidir.

⁶¹⁴ Metindeki “ahrazu” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise hata olarak “ahraze” şeklinde geldi.

kızı ve bi kız kardeşi olduğu halde öldükten sonra bu onun adına azad edilirse ve sonra da bu azadlı köle ölürse, onun mirası onu azad edenin erkek asabelerinin olur. Onun kızının ve kız kardeşinin bundan bir miras alma hakları yoktur. Onun özgürlük anlaşması yaptığı kölesi de onun ölümünden sonra ödeme yapıp azad edilirse yine böyledir. Kız kardeş ile bulunan karı ve anne de⁶¹⁵ böyledir, onlar vela yoluyla mirastan bir şey almazlar.

KADIN BİR KÖLE AZAD ETTİĞİ ZAMAN KÖLENİN MİRASI KADININ ASABESİNİN VE ÇOCUKLARININ OLUR⁶¹⁶

Kadın, bir köle azad ettikten sonra öldüğü zaman geriye oğlunu ve oğlan kardeşini bıraksa, sonra da köle, bunlardan başka bir varisi olmadığı halde ölse, onun mirası kadının oğlunun olur. Eğer o bir cinayet işlerse bunun diyeti annenin akilesi üzerine olur. Çünkü o, onlardandır. Eğer sağ olsaydı annenin ona mirasçı olduğu gibi, oğul da ona mirasçı olur.

Muhammed, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi. Ali b. Ebi Talib ile Zübeyr b. Avvam, Abdülmuttalib kızı Safiye'nin mevlası hakkında Hz. Ömer'e dava götürdüler. Böylece Hz. Ali bu benim halamdır; ben onun mevlasının varisiyim ve onun diyetini öderim, dedi! Zübeyr b. Avvam da o benim annemdir; ben onun mevlasının varisiyim, dedi! Hz. Ömer de bu dava hakkında şöyle hüküm verdi. O mirası Zübeyr'e verdi, diyeti ödeme görevini de Ali b. Ebi Talib'e verdi.⁶¹⁷ – Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür.

Muhammed, Yakub⁶¹⁸ ve Ebu İshak eş-Şeybani yoluyla Amir eş-Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Ben Zübeyr'in, Safiye'nin mevlalarını düşürdüğünü gördüm ve ben Cude b. Hübeyre'nin⁶¹⁹ de Ümmü Hani'nin mevlalarını düşürdüğüne tanık oldum.

Eğer bir kadının, bir oğlu olduğu halde, ana-baba bir, bir kardeşi ve baba bir, bir kardeşi veya bir amcası ya da amcaoğlu olsa, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüne göre bu oğul, mevlanın mirasına

⁶¹⁵ Metindeki “ümmün” kelimesi esas nüshada böyledir. “M” ve “D”de ise mensup olarak “ümnen” şeklinde geldi.

⁶¹⁶ Metindeki “ve velediha” kelimesi esas nüshada böyledir. “M” ve “D” de ise “ve livelediha” olarak geldi.

⁶¹⁷ Yazar (İmam Muhammed) bu haberi Asar'ında (s. 120) rivayet etmiştir. Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla haber verdi ki, Ali b. Ebi Talib ile Zübeyr b. Avvam Abdülmuttalib kızı Safiye'nin ölmüş mevlası (kölesi) hakkında Hz. Ömer'e dava götürdüler. Böylece Zübeyr b. Avvam, o benim annemdir; ben ona mirasçı oluyorum ve onun mevlalarının da varisiyim, dedi! Hz. Ali de bu benim halamdır; ben onun diyetini öderim, dedi! Bunun üzerine Hz. Ömer de bu mirası Zübeyr'e verdi, diyeti ödeme görevini de Ali b. Ebi Talib'e verdi. Muhammed biz bunu alıyoruz ve bu Ebu Hanife'nin görüşüdür, dedi. Bu haberi İmam Ebu Yusuf da Asar'ında (s. 170) rivayet etmiştir: Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla haber verdi ki, Ali b. Ebi Talib ile Zübeyr b. Avvam Abdülmuttalib kızı Safiye'nin ölmüş mevlası (kölesi) hakkında Hz. Ömer'e dava götürdüler. Böylece Hz. Ali, ben halamın asabesiyim, ben onun mevalilerinin diyetini öderim ve ona mirasçı olurum, dedi. Sonra da Zübeyr şöyle dedi. O benim annemdir; ben onun mevlasına mirasçı olurum. Bunun üzerine Ömer miras Zübeyr'indir diye hükmetti ve diyet de Ali b. Ebi Talib'in görevidir diye hükmetti. Eh. Bunu Hasan b. Ziyad Asar'ında ve İbn Hüsrev de onun yoluyla Müsned'inde rivayet ettiler. Bak. Camiul-Mesnid, II, 175.

⁶¹⁸ “an” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Bu esas nüshada ise “bin” olarak gelmiştir ki, yanlıştır.

⁶¹⁹ Hübeyre'nin oğlu Cude ve Ebu Talib'in kızı Ümmü Hani'nin oğlu, onun için bir görüş vardır. Bak. El-İsabe, I, 269.

onların en evlasıdır. Bize Zeyd b. Sabit ve Said b. el-Müseyyeb'den böyle ulaştı.⁶²⁰

Muhammed, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla rivayet ediliyor ki, bir kadın bir köle azad etti ve sonra ölüp geriye oğlunu ve babasını bıraktı, sonra da köle öldü. İbrahim, bu kadının babasına altıda bir düşer, geri kalan da oğlunun olur, dedi.⁶²¹ Ebu Yusuf'un görüşü de böyledir. Ebu Hanife ise bunun hepsi, onun oğlunun olur, dedi. –Bu Muhammed'in görüşüdür. Babanın babası olan dede de böyledir. Oğulun oğlu da böyledir. Kızlara veya kızların oğlanlarına ya da oğulun kızlarına gelince onların bu terekede bir miras payları yoktur. Bunda miras kadının asabesinin olur. Eğer baba bir kardeş olursa veya ana-baba bir kardeş yahut amcaoğlu ya da kadını azad eden mevla veyahut bu kadını azad eden bir kadın olursa, işte bu kadın, mirasa andığımız kızlardan daha yakındır. Kadının kocası, annesi ve ninesi ise onun mevlasından bir şeye mirasçı olmazlar.

Eğer bir kadın bir cariye azad etmiş olsa, sonra bu kadın ölüp geriye kocasını, anasını, ana-baba bir, iki kız kardeşini⁶²² ana bir iki kız kardeşini ve baba bir iki kız kardeşini bırakmış olsa, bunlar onun mirasını elde ederler. Eğer bu azadlı cariye ölürse, bu kimselerden hiçbirisine onun mirasından bir şey düşmez. Fakat onun mirası, azadlı cariyenin asabesinin olur. Eğer onun baba bir, bir kardeşi veya ana-baba bir, bir kardeşi veya bir amcaoğlu ya da oğulun oğlu veya onu azad eden mevla veyahut babanın babası olan⁶²³ dedesi olsa, bunlardan hangisi olursa, miras, onun olur. Eğer bunların hepsi bir arada bulunurlarsa mirasa en layık olan oğulun oğludur.

Eğer azad edilen cariye (es-süfla), bir köle azad etmiş olsa, sonra azad edenin (el-ulya) arkasından bu kadın ölse, sonra köle ölse, bu kadının mirası yine böyle benim sana anlattığım şekilde olur. Eğer ortada olan cariyenin (el-vusta), baba bir, bir kardeşi veya bir amcası⁶²⁴ veya ana-baba bir, ya da hür bir baba bir, bir kardeşi olsa⁶²⁵ o, bu kadının azadlı kölesinin mirasına daha layıktır. Eğer bu varis başka akrabalarından olursa böylece o adamın velası onların olur veya o kendilerinden olursa bu daha uygun olur ki, bu mevlasının mirası gibi ki, bu (el-ulya) mevlanın mevlasından birisinin mirasına benzer.

Kadın, bir köle azad ettikten sonra öldü⁶²⁶ ve geriye oğlunu ve kardeşini bıraktı. Sonra onun oğlu öldü ve onun baba bir kardeşini bıraktı. Sonra azadlı köle de öldü. Böylece onun mirası kadının kardeşinin olur ve

⁶²⁰ Ben bu tebliği bu sözlerle bulamadım. Hâlbuki Zeyd ve başkalarından rivayet edilen “vela hakkı büyük olanındır” sözü daha önce geçti.

⁶²¹ Bunu Ebu Yusuf da Asar'ında da rivayet etmiştir.

⁶²² “uhteyni” kelimesi iki nüshada rafî ile hata olarak “uhtani” şeklinde geldi. Doğrusu ise ibaredeki üç harfte olduğu gibi, nasb hali ile “uhteyni” şeklinde gelenidir. Çünkü bunlar “tereke” nin mefulüdür.

⁶²³ “ebuu ebin” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “ebu ebin” şeklinde geldi.

⁶²⁴ “ev ammin” kelimesi nüshalarda böyledir. Ümit edilir ki, buradan “ammin” kelimesinden sonra olan “li ebin” kelimesi düşmüştür.

⁶²⁵ “ev li ebin” nüshalarda böyledir. Bu kelimenin mükerrer olduğu açıktır.

⁶²⁶ İki nüshada ibare böyledir. Fakat esas nüshada “bade'l-ulya sümme mate” cümlesi, “sümme mate el-abdü el-mu'teku” cümlesinden sonraya yerleştirilmiştir.

onun oğlunun⁶²⁷ kardeşine onun mirasından bir şey düşmez. Eğer onun oğlunun⁶²⁸ bir kızı olmuş olsaydı yine böyle o, mevlanın mirasından bir şey alamazdı.

Kadın, bir köle azad ettikten sonra öldü ve geriye bir kardeş ve Beni Esed kabilesinden bir oğlu ve Beni Temim Kabilesinden de bir oğlu bıraktı. Sonra azadlı köle öldü. Böylece kadının iki oğlu ona mevladan önce birlikte mirasçı olurlar...⁶²⁹ Onlardan birisi iki oğul bıraktı ve diğeri ise üç oğul bıraktı. Sonra mevla öldü. Onun mirasını bu beş kişi aralarında hep birlikte paylaşırlar.

Eğer bu beş oğul ölmüş ve bir asabe bırakmış olsa ve bir erkek evlat bırakmamış olsa sonra mevla ölse onun mirası kadının asabesinin, o kadının kardeşi⁶³⁰ veya başkası olsun, olur.

BİR ADAMIN BİR ADAMI AZAD ETMESİ

Muhammed, Ebu Yusuf, İsmail b. Müslim ve Hasan Basri yoluyla rivayet ediliyor ki, Hz. Peygamber, bir köleye uğradı böylece onunla pazarlık yaptı sonra geçip gitti ve onu satın almadı. Arkasından bir adam geldi ve onu satın aldı. Sonra da onu azad etti. Sonra o Resulüllah'a geldi ve bunu⁶³¹ haber verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, o senin kardeşin ve mevladır; eğer o sana teşekkür ederse bu onun için iyi, fakat senin için kötüdür. Eğer o sana nankörlük ederse bu, senin için iyi, fakat onun için kötüdür. Eğer o, hiç varis bırakmadan ölürse sen onun asabesi olursun.⁶³²

⁶²⁷ “li ahi ibniha” kelimesi “M”de böyle, “H”de “li ahi ebiha” şeklinde, “D” de de noktasız olarak geldi.

⁶²⁸ “li ibniha” kelimesi “M” ve “D” de böyle, “H” de ise “ibnüha” olarak geldi.

⁶²⁹ “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Esas nüshada ise burada bir aklık vardır. Meselenin başlangıcı nüshalardan düşmüştür. Ben onu muhtasarda bulamadım.

⁶³⁰ “ehaha” kanenin haberi olup takdim edilmiştir. Nüshalarda böyledir.

⁶³¹ “zalike” kelimesi “H” ve “M” de böyle geldi. “fe ahbarahu zalike” ifadesi “D”den düşmüştür. Doğrusu “bi zalike” şeklindedir.

⁶³² Zeylai (IV, 153) Darimi bunu Müsned’inde rivayet etti, dedi: Yezid b. Harun bize el-Eş’as ve Hasan yoluyla haber verdi ki, bir adam bir adamı Hz. Peygamber’e getirip ben bunu satın aldım ve azad ettim. Bunun hakkında görüşün nedir? Bu senin kardeşin ve mevladır. Eğer o sana teşekkür ederse bu onun için iyi, fakat senin için kötüdür. Eğer o sana nankörlük ederse bu, senin için iyi, fakat onun için kötüdür, buyurdu. Onun malı hakkında ne buyurursun, dedi? Eğer o, bir varis bırakmadan ölürse, onun malı senindir, buyurdu. –İnth. Abdürrazzak bunu Musannef’inde rivayet etti: İbn Uyeyne bize Amr b. Ubeyd yoluyla el-Hasen’in şöyle dediğini haber verdi: Bir adam, bir köle satın almak istedi. Böylece alıcı ile onun sahibi arasında bu alış-veriş neticelenmedi. Müslümanlardan birisi onun azadına yemin etti ve onu satın aldı ve hemen azad etti. Böylece o bunu Hz. Peygamber’e zikretti: O, eğer o sana teşekkür ederse bu onun için iyi, fakat senin için kötüdür. Eğer o sana nankörlük ederse bu, senin için iyi, fakat onun için kötüdür, buyurdu. Adam, onun mirası nasıldır, diye sordu. Böylece Hz. Peygamber, eğer onun bir asabesi yoksa o senin olur, buyurdu. –İnth. Ben dedim: Hasan’dan rivayet eden bu Eş’as, güvenilir dört adamdan birisidir. İsmail b. Müslim ve Amr b. Ubeyd hakkında ise konuştular. Beyhaki bunu Sünen el-Kübra’sında Feraiz Bölümünde Vela Yoluyla Miras Bahsinde rivayet etti. VI, 240. Ebu Abdullah el-Hafız bize Ebu Said b. Amr (yoluyla bunların şöyle) dediğini haber verdi: Ebu’l-Abbas, Yahya, Yezid, Eş’as b. Sivar ve el-Hasen, Hz. Peygamber’in el-Baki’ye çıktığını, böylece satılan bir adam görüp sahibi ile pazarlık ettiğini, sonra onu bıraktığını, Fakat onu başka bir adamın alıp azad ettiğini ve sonra onu Peygamber’e getirip ben bunu satın aldım ve onu azad ettim deyip onun hakkında görüşünüz nedir diye sorduğunu rivayet etti. Hz. Peygamber o senin kardeşin ve mevladır, buyurdu. Onun sohbeti hakkında ne dersin, dedi? Hz. Peygamber ona eğer o sana teşekkür ederse bu onun için iyi, fakat senin için kötüdür. Eğer o sana nankörlük ederse bu, senin için iyi, fakat onun için kötüdür, buyurdu. Adam, onun malı hakkında ne dersin? dedi. Hz. Peygamber, eğer o hiç varis bırakmadan ölürse, onun malı senindir, buyurdu. Eh.

Muhammed, Ebu Yusuf, Muhammed b. Salim Amir eş-Şa'bi ve İbn Mesud yoluyla rivayet etti ki, onun amcası, teyzesi ve yakın bir akrabası yoksa mevla'n-nimet'i-azad edeni mirasçı yapardı.⁶³³ –Bize göre mevla'n nimet (nimetin mevlası) azad edendir.

Ebu Hanife (r.a) dedi ki, azad eden kişi, mirasa, mirasçı olmayan her bir yakın akrabadan daha layıktır. O bu konuda bize rivayet ettiği Hamza'nın kızı hakkındaki hadisi almaktadır. Bu aynı zamanda Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür.

Muhammed, bize Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla rivayet etti ki, bir cariye⁶³⁴ zina etti ve bundan oğlan doğurdu. Cariyenin kardeşi, oğulu-bu köleyi satın aldı ve azad etti. Böylece köle öldü ve geriye altı deve bıraktı. Hz. Ömer bu develerin sadaka develerine katılmasını emretti. Derken onun yanına İbn Mesud girdi ve eğer sen dedi, akraba tarafından kimseyi buna mirasçı yapmıyorsan nimet (mevla) tarafından yap! Hz. Ömer senin görüşün bu mu, dedi? O da evet dedi ve Ömer onu mirasçı kıldı.⁶³⁵

Adam, bir köle azad ettiği zaman veya onunla özgürlük anlaşması yaptığı böylece o ödemesini yapıp azad olduğu veya onu belli bir mala ya da belli bir hizmete veyahut hanis olduğu bir yemin için azad ettiği zaman sonra köle kendisini azad edenden başka bir varis bırakmadan öldü, bunun mirası azad edenin olur. Eğer kölenin bir kızı varsa o, mirasın yarısını alır, geri kalan ise mevlanın olur. Eğer onun iki kızı varsa bunlar üçte ikisini alırlar ve geriye kalan da mevlanın olur. Eğer onun bununla beraber bir karısı ve annesi varsa karısı sekizde bir, anne altıda bir, iki kız üçte iki alır ve geriye kalanı da mevla alır. Eğer onun kızları ikiden daha çok ise bunlar eşittir. Eğer onun dört tane karısı varsa bunlar eşittir. Eğer onun ana-baba bir kız kardeşi⁶³⁶ varsa, geri kalan onun olur, mevlanın olmaz. Eğer onun baba bir, bir kız kardeşi olmuş olsa yine böyledir. Eğer onun ana-baba bir iki kız kardeşi bulunmuş olsa geri kalan miras yine bunların olur, mevlanın olmaz. Eğer onun baba bir veya ana-baba bir erkek kardeşi olmuş olsa geri kalan yine böyle⁶³⁷ onun olur, mevlanın olmaz. Eğer onun baba bir kardeşin oğlu veya ana-baba bir kardeşin oğlu veya baba bir amcaoğlu veya ana-baba bir amcaoğlu olmuş olsa geri kalan miras yine böyle bunun olur, mevlanın olmaz. Baba bir veya ana-baba bir amca da

⁶³³ Beyhaki bunu Sünen el-Kübra'sında Feraiz Bölümünde Vela Yoluyla Miras Bahsinde rivayet etti. VI, 241. Ebu Abdullah el-Hafız bize Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub, Yahya b. Ebu Talib, Yezid b. Harun ve Muhammed yoluyla Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Abdullah, yakın akraba varsa mevlaları mirasçı yapmazdı. Hz. Ali ile Zeyd ise eğer pay sahibi yakın bir akraba varsa o hissesini alır geri kalan da mevlanın olur dediler. Eh.

⁶³⁴ Bir nüshada "imreetün" (kadın) dır.

⁶³⁵ Bu haberi Asar'ında (s. 170) Ebu Yusuf da rivayet etmiştir. Yusuf, babası, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahi yoluyla rivayet etti ki, bir kadın cahiliye döneminde zina etti ve bundan bir oğul doğurdu. Kadının kardeşi bu çocuğu satın aldı ve onu azad etti. Bu köle öldü ve geriye altı deve bıraktı. Bu mesele Hz. Ömer'e götürüldü. Böylece o bu develerin sadaka develerine katılmasını söyledi. Adam bunu İbn Mesud'a gidip anlattı. Böylece İbn Mesud Hz. Ömer'in yanına girdi ve sen buna neseb yönünden (kimseyi) mirasçı yapmıyorsan, nimet yönünden (olanı) yap dedi. Ömer, senin görüşün bumu, dedi? O da evet, dedi, ben böyle düşünüyorum. Bunun üzerine Hz. Ömer onu mirasçı yaptı. Eh.

⁶³⁶ "uhtün" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D" de ise "uhten" şeklinde geldi.

⁶³⁷ Metinde "ve kezalike...ve kezalike" kelimeleri "M" ve "D" de böyle geldi. "Eğer onun baba bir, bir kız kardeşi olmuş olsa..." cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

yine böyledir. Babanın babası olan dede de böyledir. Baba ve oğul da böyledir. Bunların hepsi⁶³⁸ mevlayı mirastan düşürür. Oğlun oğlu da yine böyle mevlayı mirastan düşürür. Ancak kızın oğluna gelince⁶³⁹ o, mevlayı düşüremez. Kızın kızı da böyledir. Kız da böyledir. Kız kardeş de yalnız başına kaldığı zaman o da mevlayı düşüremez. Eğer onun sadece halası veya teyzesi ya da kardeşinin oğlu veyahut kız kardeşinin kızı veyahut da kızının kızı bulunsa, mirasa mevla bunlardan daha çok layıktır. Eğer nine ve mevla varsa nine altıda bir, geri kalanı ise mevla alır. Baba tarafından nine ile ana tarafından nine eşittir.

Adam, bir köle azad ettiği zaman bunun arkasından köle ölse ve geriye bir oğul bıraksa, sonra azad eden kişi ölse ve oda bir oğul bıraksa sonra kölenin oğlu ölse, eğer onun bundan başka bir varisi yoksa ona mevlasının oğlu mirasçı olur. Eğer onun mevlasının oğlu olmamış, fakat onun mevlasının babası bulunsa, ona yine böyle mevlanın babası mirasçı olur. Eğer onun babası var olmamış, fakat mevlanın baba tarafından dedesi bulunsa, yine böyle ona o varis olur. Eğer onun dedesi var olmamış, fakat onun ana-baba bir, bir kardeşi veya baba bir, bir kardeşi bulunsa⁶⁴⁰ ona o mirasçı olur. Eğer onun ana-baba bir veya baba bir amcası bulunsa ve onun bundan başka varisi olmasa ona bu mirasçı olur. Eğer onun ancak ana-baba bir veya baba bir amcaoğlu bulunmuş olsa yine böyledir. Eğer onun bu kimselerden bir akrabası bulunmamış olsa, onu azad eden mevlanın mevlası bulunsa ve onun bundan başka bir varisi bulunmasa ona o mirasçı olur.

Eğer bir adam, bir köle azad etmiş olsa ve azad eden geriye hiç varis bırakmadan ölse, azadlı köle ondan bir şeye varis olmaz.

Bir adam, bir cariye azad etse, sonra bu adam ölse ve geriye bir kız kardeş bıraksa, sonra cariye bir varisi bulunmadan ölse, kız kardeş ondan bir şeye varis olmaz. Belli-bilinen bir asabesi bulunmadığı zaman onun mirası, beyt-ül malin olur.

Eğer bir adam, bir cariye azad etmiş olsa, sonra bu adam ve cariye ölse ve bunlardan hangisinin önce öldüğü belli olmasa veya birlikte boğulsalar ya da üzerlerine birlikte ev⁶⁴¹ yıkılmış olsa ve birlikte ölseler veyahut ölseler de hangisinin önce öldüğü bilinmese, mevla cariyeden bir şeye varis olmaz. Onun bir varisi bulunmadığı zaman cariyenin mirası mevlanın asabesinin olur.

Adam, bir cariyeyi azad ettikten sonra ölür ve geriye bir oğul bırakırsa, sonra oğul ölür ve geriye anne bir, bir erkek kardeş bırakırsa, sonra cariye, asabeden başka⁶⁴² bir varisi bırakmadan ölürse⁶⁴³ cariyenin

⁶³⁸ “ve küllü” kelimesi esas nüshada böyle geldi. “M” ve “D” de ise “fe küllü şeklinde gelmiştir.

⁶³⁹ “fe emma ibn-ül ibneti” ifadesi “H” nüshasında böyle, “D” de ise “ fe emma’l ibnetü” hata olarak geldi.

⁶⁴⁰ Metindeki “kane lehu” ve “ümmün ev...” ifadeleri, “M” ve “D” nüshalarında böyledir. “ehun li ebin ve ümmin ev” ifadesi “H” nüshasından düşmüştür.

⁶⁴¹ “beytün” kelimesi “H” ve “D” de böyle, “M”de ise “beyten” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁶⁴² Yani mevlanın asabesi müstesna. Muhtasar’da ve onun Serahsi şerhinde şöyle denilmektedir: (Adam cariyeyi azad ettikten sonra ölür ve geriye bir oğul bırakırsa, sonra oğul ölür ve geriye ana bir, bir erkek kardeş bırakır, sonra cariye ölürse onun mirası azadlının asabesinin olur ve anne bir kardeş için bu mirastan bir şey yoktur. Bu ister azadlının ana bir kardeşi veya ister onun oğlunun kardeşi olsun eşittir.) Çünkü vela azad edenin hakkıdır. Azadlının anadan kardeşi azad edenden yabancıdır. Azadlının anneden kardeşi onun için asabe değildir. O ancak

mirası, azadlının asabesinin olur ve anneden oğulun kardeşi, bir şeye varis olmaz. Eğer bu azad edenin, anne tarafından olan bir kardeşi olmuş olsa, o, bir şeye mirasçı olmaz.⁶⁴⁴ Azad edenin anne tarafından dedesi olan kimse de böyledir.

Adam, bir cariyeye azad ettikten sonra ölse ve geriye iki oğul bıraksa böylece bunlarda birisi cariyeye ile evlense⁶⁴⁵ sonra cariyeye bunlardan başka bir varisi bulunmadan ölse, cariyenin kocası yarısını alır, diğer geri kalan yarısı ise mevlanın iki oğlu olarak birlikte iki oğulun olur.⁶⁴⁶

Adam, bir köle azad ettikten sonra ölse böylece bu köle azad edenin kızı ile evlense, sonra köle karısından ve azad edenin oğlundan başka bir mirasçı bırakmadan ölse, onun karısı dörtte bir alır ve geriye kalan ise azad edenin oğlunun olur.

Eğer arap (ırkıdan) olan bir adam, bir cariyeye ile evlenirse, böylece o kocasına bir oğlan doğursa, sonra cariyenin mevlası o adamı azad etse ve sonra oğul ölse onun babası mirasına⁶⁴⁷ mevladan daha çok layık olur. Eğer onun babası bulunmasa, fakat onun babasının kavminden bir asabesi olsa, bu asabe onun mirasına mevlasından daha layık olur.

Adam bir köleyi azad ettikten sonra bu adam ile köle ikisi bir cariyeyi azad ettiler ve sonra bunların hepsi öldü. Köle baba bir kardeş bıraktı, mevla da oğlunu⁶⁴⁸ bıraktı ve sonra cariyeye öldü. Bu cariyenin mirası yarısı ilk oğulun olur, yarısı da kölenin kardeşinin olur. Eğer kölenin kardeşi yerine kölenin amcaoğlu olsa veya amcası, ya da kölenin baba bir kardeşi veyahut kölenin baba⁶⁴⁹ tarafından dedesi olsa yine böyledir. Eğer kölenin bir oğlu bulunmuş olsa, şayet onun bu kimselerden hiçbir kimse bulunmamış olsa ve varis evvelkinin oğlu olmuş olsa yine böyle mirasın hepsi onun olur.

VELA HAKKININ İNTİKALİ⁶⁵⁰ ve HAMİLE CARIYENİN AZAD EDİLMESİ

Muhammed, Ebu Yusuf, A'meş, İbrahim yoluyla Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Azad olmuş hür kadın kölenin nikâhı altında olduğu zaman böylece o çocuk doğurdu. Bu çocuk o kadının azadı ile birlikte⁶⁵¹ azad olur. Onların babası azad edilince de çocuğun velasını (kendi tarafına) çeker.⁶⁵²

bir fariza (hisse) sahibidir. Azad eden, azad ettiği kimsenin mirasında ancak, onun için asabe olan değişebilir. – Eh. VIII, 86

⁶⁴³ “ve la varise leha” esas nüshada böyle, “M” de ise “ve leha varisün” ve “D” de de “la” harfi yerine bir beyazlık vardır. Doğrusu ise Hind nüshasında olandır.

⁶⁴⁴ “lem yeris” “M” ve “D” de böyledir. “H” de ise “lem teris” olarak geldi ki bu yanlıştır.

⁶⁴⁵ “fe tezevvece” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “fe zevvece” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

⁶⁴⁶ “ibna el-mevla” kelimesi nüshalarda böyledir. En dorusu ise “ibney el-mevla” şeklindedir.

⁶⁴⁷ “bi mirasihi” kelimesi “H”de “bi menziletin” olarak geldi ki, bu bir tahriftir. Doğru olanı ise “M” ve “D” de olduğu gibi “bi mirasihi” şeklindedir.

⁶⁴⁸ “ibnehu” kelimesi “H” de böyledir. “M” ve “D”de ise o, “ibnen” şeklinde geldi.

⁶⁴⁹ “ebihî” kelimesi “H” ve “M” nüshasında böyle, “D” nüshasında ise “ümmihî” olarak geldi.

⁶⁵⁰ “ceru'l velai” kelimesi “M” ve “D” de böyle, “H” de ise ciraü'l velai” olarak geldi.

⁶⁵¹ “bi itkiha” kelimesi “D” de böyle, “H” nüshasında ise “li itkiha” olarak geldi.

⁶⁵² Beyhaki bunu Sünen-ül Kübra'sında (X, 306) Vela Bölümü Velanın İntikali Bahsinde rivayet şöyle etti. Ebu Zekeriya b. Ebu İshak el-Müzekki, Ebu Abdullah Muhammed b. Yakub, Muhammed b. Abdülvahhab, Cafer b.

Muhammed, Yakub, Muhammed b. Amr b. Alkame⁶⁵³ Yahya b. Abdurrahman⁶⁵⁴ b. Hatıb (dedi ki), Zübeyr b. Avam Hayber'de⁶⁵⁵ siyahımsı⁶⁵⁶ dudaklı gençler⁶⁵⁷ gördü ki⁶⁵⁸ onların zekâları⁶⁵⁹ hoşuna gitti. Onların anası, Rafi b. Hadic'in kadın mevlasıdır. Onların babası da Cünheyne kabilesinden (boyundan) Hurakat sopunun⁶⁶⁰-kolunun veya yiğit ve kahraman birisinin bir kölesidir. Zübeyr onların babasını alıp azad etti ve onu bana nisbet edin (ait kılın)!dedi. Rafi b. Hadic, bilakis onlar benim mevlalarım! dedi. Böylece Hz. Osman'a dava götürdüler. Hz. Osman da vela hakkının Zübeyr b. Avam'ın olduğuna hükmetti.⁶⁶¹ Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed böyle dediler.

Avn, el-A'meş ve İbrahim yoluyla Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Azad olmuş hür kadın bir kölenin nikâhı altında olduğu zaman kocasına bir çocuk doğurdu. Böylece çocuk annesinin azad olmasıyla birlikte azad edilir. Ve çocuğun velası annesinin mevlalarının olur. Baba azad edilince bu velayı babasının mevlaları tarafına çeker. (Beyhaki dedi ki), Bu munkatı bir hadistir; Hz. Ömer'den mevsul olarak rivayet edilmiştir. Ebu Abdullah el-Hafız bize Ebu'l Velid el-Fakih, Abdullah b. Muhammed, İshak, İsa b. Yunus, el-A'meş, İbrahim ve Esved yoluyla Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi. Köle azad edilmiş hür bir kadınla evlendiği zaman kadın çocuk doğurursa bu çocuğu anasının azadı ile azad ederler ve onların velası anasının mevlasının olur. Baba azad edilince de o bu velayı (kendi tarafına) çeker. Eh.

⁶⁵³ Muhammed b. Amr b. Alkame b. Vakkas, Ebu Abdullah, Ebu'l Hasen de denir, el-Leysi, el-Medini, ondan Malik muvatta'da ve Kütüb-ü Sitte rivayet eder. Ancak Buhari ondan başkasına bağlı olarak rivayet eder. Bak. Tehzib-üt Tehzib.

⁶⁵⁴ Yahya b. Abdurrahman b. Hatıb b. Ebi Beltea, Ebu Muhammed, Ebu Bekir el-Medeni denir. O babasından, Üsâme b. Zeyd, Hassan, İbn Ömer, İbn-üz Zübeyr, Ebu Said ve Aişe'den rivayet etmiştir. Ondandır da Yahya b. Said el-Ensari rivayet etmiştir. O Hz. Ali ve Osman'a yetmişmiştir. Güvenilirdir, çok hadis rivayet etmiştir. 104 yılında vefat etti. Buhari müstesna K. Sitte onun için rivayet etti. Ancak babası Abdurrahman b. Hatıb'a gelince o, babasından, Hz. Ömer ve Osman'dan, Abdurrahman b. Avf ve Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'dan rivayet etti. Hz. Peygamber zamanında doğdu, onun Hz. Peygamber'i gördüğü söylenir. Buhari ondan muallâk-senedin başında bazı ravileri düşmüş olarak rivayet eder. Yakub bunu yevm-ül hara günü öldürülenler arasında sayar. O Medine'de 68 yılında vefat etmiştir.

⁶⁵⁵ "bi haybere" kelimesi, esas nüshada "yahberu" "D" de ise "bi huneyn" "M" de ise noktasız ancak hanın noktası ile geldi. Doğrusu "bi haybere" dir.

⁶⁵⁶ "la'sen" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "el-aynau" şeklinde geldi ki, bu yanlıştır. Muğrib'de dudağında siyahımsılık bulunan bir adama racülün elasü denir. Zübeyr hadisi bundan gelir. O Hayber'de siyahımsı dudaklı gençler gördü. Eh. II, 169.

⁶⁵⁷ "fityetün" kelimesi esas nüshada "kinyetün" olarak geldi. "M" ve "D" de ise noktasız geldi. Doğrusu "fityetün"dür.

⁶⁵⁸ Yani ebsara: gördü dedi.

⁶⁵⁹ "zarfuhum" "M" ve "D" de böyle, "H" de ise noktasız olarak "tarfuhum" şeklinde geldi. Muğrib'de zarf ve zarfet, akıllı, nazik ve zeki olmak diye açıklanır. İbn-ül Arabî, zarf, zarfet dilde olur diye söyledi. II, 23

⁶⁶⁰ "elhurkatü" kelimesi esas nüshada "el-hurafetü" olarak f ile geldi. O "M" ve "D" de noktasız olarak geldi. Doğrusu kaf harfi ile olandır. Muğrib'de (I, 119) "el-huraktü" ye gelince r harfinin fethasıyla, Cüheyne kabilesinden bir batnın (sopun) lakabıdır. Eh.

⁶⁶¹ Ben dedim: Beyhaki bunu Sünen-ül Kübra'sında (X, 307) Vela Bölümünde Velanın intikali Bahsinde rivayet etti: Ebu Abdullah el-Hafız bize Ebu Said b. Ebi Amr, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub, Yahya b. Ebi Talib, Yezid b. Harun, Muhammed b. Amr, Yahya b. Abdurrahman b. Hatıb rivayet etti ki, Zübeyr b. Avam Hayber'e geldi. Orada dudakları siyahımsı zeki gençler gördü. Böylece onların zekâsı onun hoşuna gitti. Bunlar Rafi b. Hadic'in köleleridir, denildi, onların anneleri Rafi b. Hadic'in azad olmuş hür mevlalarıdır. Babaları da Huraka sopundan olan yiğit bir adamın kölesidir. Böylece Zübeyr elçi gönderip onların babalarını satın aldı ve onu azad etti. Sonra gençlere, (kendinizi) bana nisbet ediniz, çünkü siz ancak benim kölelersiniz, dedi. Bunun üzerine Rafi bilakis onlar benim kölelerimdir, dedi. Onlar, anneleri azad edilmiş hür ve babaları da köle iken doğdular, dedi. Rafi ile Zübeyr bu davayı Hz. Osman'a götürdüler. Böylece o, onların velasının Zübeyr'in olduğuna hükmetti. O, bunu Süfyan-ı Sevrî, Hişam b. Urve ve babası yoluyla rivayet etti ki, Zübeyr ile Rafi b. Hadic Hz. Osman'a dava götürdüler. Hadisi zikretti. O bunu Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-İsfahani, İbrahim b. Abdullah el-İsfahani, İbrahim b. Abdullah el-Kattan, Hasan b. İsa, İbn-ül Mübarek, Süfyan, Hişam b. Urve ve babası yoluyla rivayet etti ki, onlar ikisi davayı Hz. Osman'a götürdüler. Böylece o, bu konuda Zübeyr lehine hüküm verdi. –eh. s. 306.

Muhammed, Ebu Yusuf, Eş'as b. Sevvar yoluyla Amir eş-Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi. Dede azad ettiği zaman vela hakkını (kendi tarafına) çeker.⁶⁶² Ebu Hanife ise dede velayı çekmez, dedi. Ebu Yusuf ile Muhammed de böyle dediler.⁶⁶³ Ebu Yusuf ile Muhammed dedi ki⁶⁶⁴ eğer o, bundan sonra onların babasını azad etmiş olsa, onları babası velayı çeker mi yoksa çekmez mi ne dersin?⁶⁶⁵

Onlar, babalarının evinde iken onların babaları kâfir olduğu halde eğer dedeleri müslüman olmuş ise⁶⁶⁶ dedelerinin müslüman olmasıyla onlar müslüman olurlar mı! Çünkü baba bu konuda onlar için bir engel teşkil eder. Böylece dede, veladan uzaktır. Eğer dedenin müslüman oluşu⁶⁶⁷ onun çocuğunun çocuğu için müslüman olmak demek olsaydı, Âdemoğullarının bütün hepsi müslüman olurlardı. Hele küçük çocuk asla köle edilmezdi. Çünkü o Âdemin dini üzere bulunmaktadır! Bu sebeple bunların hepsi hükümsüzdür. Onların babaları ister hayatta ve isterse ölmüş olsun, bu dede velayı (kendi tarafına) çekmez. Yine böyle onların babaları hayatta veya ölmüş olsun, onlar dedelerinin müslüman olmasıyla müslüman olmazlar. Dedenin dedesi de azad eder ama yine böyle o da velayı (kendi tarafına) çekmez.

Ebu Hanife dedi ki, bir adam bir adam vasıtasıyla müslüman olduğu zaman ve onunla yardımlaşma anlaşması yaptığında onun mevlası olur. Eğer onun babası savaş diyarından⁶⁶⁸ esir edilmiş ve böylece azad edilmiş ise bu, velayı çeker. Zira oğul, onu azad etmiş olan babalarının mevlaları için⁶⁶⁹ mevla olur.

Ebu Hanife dedi ki, bir adam⁶⁷⁰ bir cariye azad ettiği zaman⁶⁷¹ böylece mevla'l-ataka (kölesini azad eden kimse) olmayan memleket halkından müslüman bir adam onunla evlenirse, kadın ondan bir çocuk doğurursa, bu çocuk cariyenin mevlalarının mevlası-kölesi olur ve vela onlardan ayrılmaz. Eğer onların babası bir adam ile vela anlaşması yapsa ve o bir çocuk sahibi olmadan önce onun sayesinde müslüman olsa ve bundan sonra çocuk sahibi olsa, bu annenin mevlalarının mevlası-kölesi olur. Çünkü o kadın mevla'l-atakadır. Vela-i ataka, vela-i muvalattan daha evladır. Onlar bu çocuk adına onun diyet borcunu öderler ve eğer onun⁶⁷² varisi⁶⁷³ yoksa ona mirasçı olurlar. Eğer onun babası ölürse, sonra da çocuk ölür ve geriye annesini⁶⁷⁴ bırakırsa, ona (anneye) bunun mirasından

⁶⁶² Beyhaki bunu kendi isnadı ile Yezid b. Harun, Zekeriya b. Ebi Zaide ve eş-Şabi yoluyla rivayet etti ki, ona azad edilmiş hür kadından oğulları olan köleden ve bu kölenin de azad edilmiş hür bir babası vardır, soruldu. Ona onun çocuğunun vela hakkı kimin olur denildi? Böylece o, dedenin mevlalarının olur, dedi. eh. X, 307.

⁶⁶³ "kale" kelimesi "M" ve "D" de böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

⁶⁶⁴ Bu cümle "M" ve "H" de böyle geldi. "D" nüshasından ise düştü.

⁶⁶⁵ "ev la" kelimesi "M" ve "D" de böyledir. "H"de ise "evla" şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁶⁶⁶ "onların babaları kâfir olduğu halde dedeleri müslüman olmuş ise..." cümlesi "H" ve "M" de böyledir. "D" de ise "onların dedeleri kâfir olduğu halde babaları müslüman olmuş ise" şeklinde gelmiştir.

⁶⁶⁷ "İslam" kelimesi "H" ve "M" de böyle geldi. "D" de ise "esleme" şeklinde geldi ki, bu bir şey değildir.

⁶⁶⁸ "dar-ul harb" esas nüshada böyledir. "M" ve "D" de ise "erd-ul harbi" olarak gelmiştir.

⁶⁶⁹ "mevla li mevali" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "mevla'l mevali" olarak gelmiştir.

⁶⁷⁰ "racülün" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "er-racülü" olarak geldi.

⁶⁷¹ "fe tezevveceha" kelimesi "H" ve "M"de böyle, "D" de ise "fe zevvece" olarak geldi ki, bu bir yanlıştır.

⁶⁷² "lehu" (onun) kelimesi "M" ve "D" de böyledir. "H" nüshasında ise "lehum" (oların) olarak geldi.

⁶⁷³ "varisün" kelimesi "M" ve "D" de böyle. "H" de ise "illa varisün" olarak geldi ki, bu bir tahriftir.

⁶⁷⁴ "ümmehu" kelimesi "M" ve "D" de böyledir. "H" de ise hata olarak "emetün" şeklinde gelmiştir.

üçte bir düşer! Ebu Hanife'ye göre geri kalana mirasçı olmuş olan kimseye babanın mevlaları değil, annenin mevlaları mirasçı olur.

Ebu Hanife dedi ki, eğer bu azadlı cariye Arap bir adamla evlenmiş olsa ve onun için bir çocuk doğursa, bu çocuk Araplardan olur ve o annenin mevlalarının mevlası-kölesi olmaz. Ebu Hanife ve Muhammed'e göre bu konuda Araplar, Arap olmayanlara benzemez. Ebu Yusuf ise Arap olan ve olmayan birdir, dedi, eğer onun babası Araptan ise o, babasının kavmine nisbet edilir ve eğer o onlarla anlaşması yaptığı⁶⁷⁵ bir kavim vasıtasıyla müslüman olmuş ise babasının mevlalarına nisbet edilir. Onun babasının mevlaları onun adına diyet borcunu öderler. Eğer onların mirasçıları yoksa ona mirasçı olurlar. Babası hür olup onun⁶⁷⁶ aşireti ve mevlaları olduğu halde o, nasıl olur da anasının kavmine mensup olur! Arap bir kadın, mevaliden bir adamla⁶⁷⁷ evlendi ve ondan bir çocuğu oldu. Onun bu oğlu Araptan mı yoksa mevaliden midir, ne dersin! O anasının kavmine mi, yoksa babasının kavmine mi nisbet edilir! Eğer onun babası mevla ataka ise veya vela anlaşması yaptığı bir adam yardımı ile müslüman olmuş ise o babasının aşiretine mensup olur.⁶⁷⁸ Böylece o kavmine ve kendi mevlalarına mensup olur. Eğer annenin mevlaları onun adına diyetini ödemişlerse artık onlar baba mevlalarına dönmezler. Eğer onun babası nabatlı olmuş olsa, o da yine babasına mensup olur, artık o da o gibi nabatlı olur. –Onun anası ister Arap olsun, ister kadın mevlayı atak olsun, Ebu Yusuf'un görüşüne göre böyledir. Ebu Hanife ve Muhammed'in görüşüne göre ise o anasının kavmine (onların) velayetine mensup olur.⁶⁷⁹ Araplara mensup olduğunda ise o babasının⁶⁸⁰ kavmine mensup olur.⁶⁸¹ Çünkü Arabî kadın üzerine ataka mevlası intikal etmez.⁶⁸²

⁶⁷⁵ “ve valahum” “M” de böyledir. “D” den v harfi düşmüştür. “H” den de elif düşmüştür.

⁶⁷⁶ “lehu” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “ve lehu” olarak gelmiştir.

⁶⁷⁷ “tezevvecet racülen” esas nüshada böyle, “M”de “tezevveceha racülen” ve “D”de ise “tezevveceha racülün” şeklinde geldi.

⁶⁷⁸ “kavmi ebihi ve aşireti ebihi” ifadeleri “M” ve “D” de böyle geldi. “o babasının aşiretine mensup olur” cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

⁶⁷⁹ “yünsebu” kelimesi esas nüshada böyle geldi, “M” ve “D” de ise “yüntesebu” şeklinde geldi.

⁶⁸⁰ “ebihi” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “ümmihi” şeklinde gelmiştir.

⁶⁸¹ “fe yünsebu” kelimesi “M” ve “D” de böyledir. Esas nüshada ise o “yüntesebu” şeklinde gelmiştir.

⁶⁸² Serahsi, Şerh-ul Muhtasar'da (VIII, 88) bu meselenin açıklamasında şöyle dedi: (Köle, azad olmuş hür bir kadımla evlendiği zaman çocukları oldu. Böylece bu kadının çocuklarının velası ister azadlı isterse vela anlaşmalı olsun annenin mevlalarına ait olur. Fakat onların babaları azad olunca, onların velalarını kendi mevlalarına çeker.) Kadının mevaliye olduğu zamana gelince, zira çocuk eğer vela-i muvalata ait ise, babanın vela-ül atak (sıfatı) meydana gelince onun itibarı düşer. Böylece o nasıl tabi olur! Kadının azadlı olduğu zamana gelince, bu çocuk burada velaya tabi olur. Ancak o, babanın velası bulunmaması sebebiyle, zorunlu olarak anneye tabi olmaktadır. Fakat zaruretten dolayı meydana gelen bir şey, zaruret ortadan kalkınca o da ortadan kalkar. Bir insanın (azadlı olduğu zaman kadın, baba da hür müslüman nabatlı ve kimsenin azadlısı olmadığından Ebu Hanife ile Muhammed'in görüşüne göre çocuğun velası annenin mevlalarına ait olur. Eğer baba, bir adam ile vela anlaşması yapmışsa yine böyle olur). Her iki halde de (Ebu Yusuf'a göre çocuğun velası annenin mevlalarına ait olmaz. Fakat o babasının kavmine mensuptur. O, onun babası hür ve aşireti ve mevlaları olduğu halde o nasıl annesinin kavmine mensup olur, dedi! Ancak baba köle olduğu zaman durum başkadır.) Bu iki yönden açıklanabilir: Birincisi, köle bütün kısım ve parçalarıyla köledir; onun suyu da ondan bir parçadır. Böylece hürriyet, ancak kölenin suyunun kadının rahmine ulaşmasından dolayı gerçekleşmiştir. İşte bunun için çocuk baba azad edilmeye kadar kadının mevlalarının velası olur. Fakat baba hür olduğu zaman bu anlam yok olur. Sen biliyorsun ki, o hür Arabi olsa, çocuk, annesinin mevlalarının velası olmaz, babasının kavmine mensup olur! O Arap olmadığı zaman da bu böyledir. Çünkü Arap ve Arap olmayan kökten hür olma konusunda eşittirler. İkincisi ise kölelik hükmen yok olmuştur. Böylece baba, köle olduğu zaman sanki bu çocuğun durumu hükümde babası olmayan çocuğun durumu gibidir. Bu suretle o annesinin mevlasına mensup olur.

Adam, bir cariye⁶⁸³ azad ettiği zaman, bunun arkasından mevladan izin alarak veya almadan bir köle, o cariye ile fasit veya caiz bir nikâhla evlense, böylece cariye ondan bir oğlan doğursa, sonra bir kadın bu köleyi satın alıp onu azad etse bu adam o kadının mevlası-kölesi olur ve oğlunun velası da anneye ait olur ve onların velasını kendi tarafına çeker. Eğer o köleyi bir adam alıp azad etmiş olsa (uygulama) yine böyle yapılır.

Eğer bir cariye bir köle ile evlenip ondan bir oğlun doğursa sonra cariyenin mevlası anneyi ve oğlunu azad etse, sonra babanın mevlası babayı azad etse o oğlunun velasını (kendi tarafına) çekmez. Çünkü onun oğlu azad edilmiştir ve onun velası⁶⁸⁴ değiştirilmez.

Eğer annenin mevlası, o oğlanı hamile iken anneyi azad etmiş olsa ve sonra o, onu doğursa yine böyledir; yani onun velası değişmez ve kölenin azadı onu babaya çekmez. –Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed’in görüşüdür.

Ebu Hanife şöyle dedi: Bir adam bir cariye azad etmiş olsa, cariye bu azaddan sonra bir çocuk doğursa sonra bir adam bu çocuğun babasını azad etse o bunun velasını kendi tarafına çekmez. Bu çocuğun velası, onun annesini azad eden kimseye ait olur. Çünkü bu cariye ona hamile iken azad edilmiştir. Eğer o, onu azad edildikten altı ay ve daha fazla bir zamanda doğurmuş olsaydı, onun velası babanın mevlalarına ait olurdu. Çünkü anası ona hamile iken azad edilmiş değildir. Hamilelik azad edildikten sonra ortaya çıkmıştır. Eğer o, bir batında iki çocuk, birisini altı aydan bir gün önce, diğerini de altı aydan bir gün sonra doğurmuş olsa, bu iki çocuğun velası annenin mevlalarına ait olur.

Ancak baba hür olduğu zaman bu anlam yok olur. Çünkü hürriyet, malikiyet sıfatı itibariyle yaşamaktır ve Arap ve Arap olmayan bu konuda eşittir. Ebu Hanife ile Muhammed’in görüşünün yorumu şudur ki, gerçekten vela-ül ataka, bir nimet velasıdır. Bu sağlam hükümlerde muteber bir olan bir veladır. Hürriyet ve neseb Arap olmayan kimse hakkında ise zayıftır. Sen biliyorsun ki, köle yapılmakla onların hürriyetlerinin iptal edilme ihtimali vardır. Ancak Arapların hürriyetleri bunun zıddındır. Çünkü Arap olmayanlar neseplerini kaybetmişlerdir. Sen biliyorsun ki, onların övünçleri neseb ile olmaz. Fakat onların İslam’dan önce övünçleri dünyanın imarı ile İslam’dan sonra ise din ile olmuştur. Zira Selman’a Selman kimin oğlu denildiği zaman onun Selman İslam’ın oğludur, demesiyle buna işaret etmiştir. Böylece baba tarafından olan bu zayıflık sabit olunca bu ve babanın köle olmuş olması eşit olmaktadır. (Eğer baba mevla’l muvalat olsa yine böyledir.) Çünkü mevla’l muvalat zayıftır, o mevla’l ataka karşısında galip gelemez. Böylece onun varlığı sanki yokluğu gibidir. Fakat baba arabai olduğu zaman onun muteber bir nesebi vardır. Kefaet ve denkliğin arap hakkında muteber, fakat arap olmayan kimse hakkında muteber olmadığını sen bilirsin! Nisbette asıl ve esas olan neseptir. Buna göre eğer baba tarafında muteber bir neseb veya sağlam bir vela varsa çocuk ona mensup olur. Bu olmadığı zaman ise çocuğun velası annenin mevlalarına ait olur. Bu konuda Ebu Yusuf, mevaliden bir adamın kendisiyle evlendiği ve ondan bir oğul doğuran Arabî bir kadını delil göstermektedir. Zira bu çocuk annesinin kavmine değil, babasının kavmine nisbet edilir. Kadın, azadlı olduğu zaman da yine böyledir. Çünkü kadının Arabî olması ile azadlı olması arasında bir fark yoktur. Bu, biz bunların arasını baba açısından aynı gördüğümüz gibi eşittir. Fakat Ebu Hanife ile Muhammed bunların arasını ayırıp farklı bularak bu değişiklik ve başkalık hakkında şöyle dediler: Gerçekten Arabî kadının üzerinden atak nimeti geçmiş değildir. Bunun anlamı şudur ki, anne azadlı olduğu zaman onun çocuğu vela sebebiyle onun kavmine nisbet edilir. Hâlbuki anneye nisbet ile meydana gelen bir mensubiyet cidden zayıftır. Yine anne vasıtası ile annenin babasına olan mensubiyet de aynı şekilde zayıf olup böylece bu neseptekine benzer bir asabelik gerçekleşmiş olmaz. İşte biz bunun için baba tarafını tercih etmiş bulunuyoruz. Çünkü mensubiyet, neseb yoluyla ona varır. Böylece onun nesebi zayıf olduğu zaman da bununla asabelik gerçekleşmez. Eh. s. 89

⁶⁸³ “emeten” kelimesi “M” ve “D”de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁶⁸⁴ “velaühu” kelimesi “H” ve “M de böyle, “D” de ise velaü’l İbni” olarak geldi.

Kocası bir cariyeyi iki defa boşamış veya ölmüş olsa, sonra onu mevlası, o hamile olduğunu söylerken, azad etse, kocası öldüğü veya boşadığı günden beri tam iki yıl geçtikten sonra ve baba mevla'l ataka olduğu halde o çocuk doğursa, çocuğun velası annenin mevlalarına ait olur. Çünkü o gerçekten⁶⁸⁵ hamile iken ayrılmıştır. O hamile iken kocası ölmüştür ve yine o hamile iken onun üzerindeki azadı gerçekleşmiştir. – Bunların hepsi, Ebu Hanife'nin, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşleridir.

Bir cariyeyi kocası, köle iken dönme hakkına sahip olarak (rici) bir talakla boşamış olsa, sonra mevlası onu boşandıktan bir gün sonra azad etse, sonra kadın boşandıktan sonra tam iki yıl geçmesiyle birlikte bir çocuk meydana getirirse, bu çocuğun velası, annenin mevlasına ait olur. Çünkü kadının iddet müddeti bu çocukla beraber bitmiştir. Eğer hamilelik boşamadan sonra ortaya çıksa bu rici talak olur. Eğer o çocuğu iki yıldan daha fazla bir zamanda doğursa onun velası babanın mevlalarına ait olur ve bu boşama koca tarafından rici olur. Zira bu hamilelik boşamadan sonra meydana gelmiştir. Eğer kadın, iddet müddetinin sona erdiğini itiraf etmiş olsa⁶⁸⁶ sonra iddet müddeti geçtikten sonra altı aydan daha az bir zaman içinde veya kocasının onu boşadığı günden beri tam iki senede bir çocuk doğursa, bunun velası annenin mevlalarına ait olur. Eğer o bunu boşadığı zamandan beri iki seneden daha fazla bir zamanda ve iddetten sonra altı aydan daha az bir vakit içinde doğurmuş olsa bu boşama onun tarafından rici olur ve çocuğun velası da babanın mevlalarına ait olur.⁶⁸⁷

Mevla'l ataka olan bir adam, bir cariyeye ile evlense ve bu cariyeyi mevlası azad etse sonra bu azaddan altı ay geçtikten sonra çocuk doğursa, bu çocuğun velası babanın mevlasına ait olur. Eğer kadın, bir mükatep cariyeye veya müdebber köle ya da bir yemin veyahut bir mal karşılığında azad edilmiş olsa yine böyledir ve bunların hepsi de eşittir.

Eğer mükatep bir köle, karısı⁶⁸⁸ ile mevlasından başka biri adına özgürlük anlaşması yapsa, sonra da hepsi ödemelerini yapıp böylece azad edilseler, sonra kadın bir yıl geçtikten sonra ondan bir çocuk dünyaya getirirse, böylece bu çocuğun velası babanın mevlalarına ait olur. Caiz veya fasid bir nikâhla, nesebi mevla'l ataka olan bir adamdan veya kadın mevla'l ataka olan bir cariyeden sabit olan⁶⁸⁹ her çocuğun velası, kadın onu azaddan sonra altı ay veya daha çok bir zaman içinde doğurduğunda babanın mevlalarına ait olur. Fakat kadın onu bu zamandan daha az bir vakitte getirirse onun velası annenin mevlalarına ait olur.

Adam bir cariyeye azad ettiği zaman⁶⁹⁰ bir köle onunla evlenip de o azad edildikten sonra hamile kalıp doğum yaparsa bu çocuğun velası annenin mevlalarına ait olur. Eğer çocuk cinayet işlerse onlar onun adına

⁶⁸⁵ "li ennea" kelimesi esas nüshada "illa ennea" şeklinde "M" ve "D" de "enneha" olarak geldi. Doğrusu ise "li ennea"dır.

⁶⁸⁶ "ve lev kane" ifadesi nüshalarda böyle gelmiştir.

⁶⁸⁷ "li mevali'l ebi" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "li mevla'l ebi" şeklinde gelmiştir.

⁶⁸⁸ "imraetehu" kelimesi "M" ve "D" de böyle geldi. Bunun yerine esas nüshada "emetehu" kelimesi geldi.

⁶⁸⁹ "yesbütü" kelimesi "H" ve "M" de böyle, "D" de ise "sebeste" şeklinde geldi.

⁶⁹⁰ "ve iza" "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "fe iza" olarak geldi.

diyeti öderler. Eğer bu ölür, annesi⁶⁹¹ ve kendi mevlalarından⁶⁹² başka bir varisi bulunmazsa anne üçte bir, annenin mevlaları da geri kalanı alırlar.

Annesi çocuğunu azad ettiği⁶⁹³ zaman⁶⁹⁴ böylece onun velası annenin mevlalarına ait olur. Zimmî halktan bir adam bu çocuğun vasıtası ile müslüman olursa o onun mevlası olur ve onun velası annenin mevlalarına ait olup onlar adına diyetini öderler. Eğer onun bir varisi yoksa ona mirasçı olurlar. Eğer köle bundan sonra azad edilirse o onların hepsinin velasını kendi tarafına çeker hatta onların velaları babanın velalarına ait olur. Eğer azadlı cariye'nin oğlu hayatta olsa veya ölmüş olsa, onun çocuğu bulunmuş olsa veya çocuğu olmasa bu eşittir. Baba azad edildiği zaman onların hepsinin velasını çeker. Annenin akilesi, onların diyeti üstlenmeleri sebebiyle babanın akilesine dönmez.⁶⁹⁵ Eğer baba azad edilmiş olmasa⁶⁹⁶ böylece oğlu, kendi vasıtasıyla⁶⁹⁷ müslüman olmuş olan mevla, onun velasını, babanın mevlalarına dönmesini istese, annenin mevlaları onun diyetini onun adına ödemiş oldukları halde bunu yapmaya onun hakkı yoktur. Fakat baba azad edildiği zaman annenin mevlaları onun diyetini onun adına ödemiş ve onlar babanın mevlaları üzerine dönmemiş olsalar bile onun velasını çeker ve onu onun mevlalarına çevirir.

ADAMIN ADAMLA DOSTLUK-YARDIMLAŞMA AKDİ YAPMASI

Muhammed, Ebu Hanife yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Adam bir adamın vasıtasıyla müslüman olduğu ve onunla dostluk anlaşması yaptığı zaman böylece o ona mirasçı olur ve onun adına diyetini öder. O, onun diyetini ödemediği zaman (velasını) ondan alıp başkasına verebilir. Fakat onun adına ödemediği zaman bunu ondan alıp başka birine verme hakkı yoktur.⁶⁹⁸ –Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür.

Ebu Hanife dedi ki, o onun yardımı ile müslüman olup dostluk anlaşması yapmadığı zaman onun adına diyet ödemez ve ona mirasçı olmaz.⁶⁹⁹ Bu Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür.

⁶⁹¹ “ümmehu” kelimesi esas nüshada “emetün” olarak, “M” ve “D” de ise noktasız geldi. Doğrusu ise “ümmehu”dur.

⁶⁹² “ve mevalihi” kelimesi nüshalarda böyledir. Doğrusu “ve mevaliha” olması ümit edilir.

⁶⁹³ “a'teka” kelimesi nüshalarda böyledir. Bunun doğrusu ise “a'tekat” şeklinde olması ümit edilir.

⁶⁹⁴ “ve iza” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “fe iza” olarak gelmiştir.

⁶⁹⁵ “ve la terciu” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “ve la yerciu” olarak geldi.

⁶⁹⁶ “ve lev lem” ifadesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “ve lem” olarak geldi.

⁶⁹⁷ “yedeyhi” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “yedey” olarak gelmiştir.

⁶⁹⁸ İmam Ebu Yusuf bunu Asar'ında (s. 169) rivayet etti: Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Hammad yoluyla İbrahim'in bir kavim (ve kabile) ile yardımlaşma anlaşması yapan adam hakkında şöyle dediğini haber verdi: Onlar ona mirasçı olurlar ve onun adına diyetini öderler. Ancak diyetini ödemedikleri müddetçe eğer o, isterse bunu onlardan alıp başkasına verebilir. Fakat onlar onun diyetini ödedikleri zaman onlardan başkasına verme gücü yoktur. Bunu Darimi Sünen'inde rivayet etti: Ubeydullah bize İsrail ve Mansur yoluyla haber verdi ki, İbrahim'e köy ve kasaba halkından olup bir adam yardımıyla müslüman olmuş kişinin durumu soruldu. O onun diyetini öder ve ona mirasçı olur, dedi. –eh. Hind baskısı s. 400

⁶⁹⁹ Muhtasar'da ve onun Serahsi şerhinde (VIII, 91) şöyle denilmektedir. (Eğer o onun yardımı ile müslüman olsa, fakat onunla dostluk anlaşması yapmamış ise onun adına diyet ödemez ve ona mirasçı olmaz.) Ancak Rafiziler (Şia'nın bir kolu) bu görüşte değildir. Onlar şöyle söylerler. Kim kimin yardımı ile müslüman olmuşsa o onun mevlası olur. Çünkü o, onu küfür karanlıklarından çıkararak, hayat verip diriltmiştir. Çünkü kâfirler müslümanlar açısından ölümler gibidirler. Böylece onu müslüman etmesi, aynı onu azad ile ihya edip diriltmesine

Muhammed bize Ebu Yusuf ve Mutarrif b. Tarif yoluyla Amir eş-Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: Nimet sahibi kişinin velasından başka vela yoktur. Yani ataka velası. Biz bu görüşü tutmuyoruz.

Muhammed bize Ebu Hanife, İbrahim b. Muhammed b. el-Müntaşir⁷⁰⁰ babası ve Mesruk b. el-Ecda yoluyla rivayet etti ki, ülke halkından bir adam amcaoğlu ile yardımlaşma anlaşması yaptı⁷⁰¹ ve onun eliyle müslüman oldu. Böylece ölüp bir takım mal bıraktı. Bu suretle onun mirasını İbn Mesud'a sordular. Böylece İbn Mesud, bu miras onun mevlasının olur dedi.⁷⁰²

Muhammed, Yakub, Leys b. Ebi Süleym⁷⁰³ ve Hudayr⁷⁰⁴ yoluyla Eş'as b. Sevvar'ın⁷⁰⁵ Hz. Ömer'e kendi eli yardımıyla müslüman olan ve onunla yardımlaşma anlaşması yaptığı ve böylece ölüp ve bir takım mal bırakan adamın durumunu sorduğunu Hz. Ömer'in de şöyle dediğini haber verdi: Onun mirası senindir. Fakat almaz, çekinirsen beytülmalin olur.⁷⁰⁶

benzemektedir. İşte buna göre onlar, insanların Hz. Ali'nin mevlaları-köleleri ve evlatları olduğunu iddia etmektedirler. Zira kılıç onun elinde idi ve insanları çoğu onun heybeti sayesinde müslüman oldu. Bu batıl bir iddiadır. Çünkü asıl Allah onu buna hidayet etmek suretiyle İslam ile ihya etmiştir. Allah bunu şu ayette “ölü iken dirilttiğimiz” (Enam 6/ 122) şeklinde açıklamaktadır. Yani o kâfirdi, biz onu hidayet ile rızıklandırdık demek olur. Allah Teala “Hani sen Allah'ın nimet verdiği kimseye demiştin” (Ahzab 33/ 37) Yani İslam'ı vermekle. Bu gösteriyor ki, İslam'ı nimet olarak veren, Allah Teala'dır. Böylece bunu, ona İslam'ı teklif eden kimseye bağlamak caiz olmaz. Çünkü naib ve vekil, dinin bir emanetini yerine getirmekle kendisine layık olan bir görevi Allah için yerine getirmiş demektir. Böylece o, kendisi hakkında başka bir müslüman gibi olmaktadır ki, onunla vela akdi yapmadığı müddetçe o, onun için bir mevla olmaz. Sonra bu hüküm onlara nereden geldi ki, insanların çoğu Ali'nin heybetinden dolayı müslüman olmuştur. Hâlbuki sahabenin büyükleri müslüman olurken o daha henüz küçüktü! Ebu Bekir ve Ömer gerek savaş işlerinde ve gerekse başka işlerde ondan öncedirler. Bu hususlar, onların durumları hakkında düşünen bir kimse için gizli değildir. Fakat Rafiziler, iftira atan bir topluluk olup yalan söylemekten çekinmezler. Bilakis onların mezhepleri yalan üzerine kurulmuş bulunmaktadır. –eh. s. 92.

⁷⁰⁰ “İbrahim b. Muhammed b. el-Müntaşir” nüshalarda İbrahim ve Muhammed b. el-Müntaşir” olarak geldi. Bu tahriftir, doğrusu “İbrahim b. Muhammed b. el-Müntaşir”dir. Bu, İmam Muhammed'in kendisinden rivayet ettiği kimsedir.

⁷⁰¹ “valey” kelimesi nüshalarda “vela” olarak gelmiştir. Doğrusu ise “valey”dir.

⁷⁰² Bu haberi İmam Muhammed Asar'ında (s. 120) rivayet etti. Ebu Hanife bize Muhammed b. Kays el-Hemedani'nin şöyle dediğini haber verdi. Zimmî halktan bir adam çıka geldi. Böylece o, Mesruk'un amcaoğlunun elinde müslüman oldu ve onunla velayet anlaşması yaptı. Sonra öldü ve bir takım mal bıraktı. Mesruk, gidip Abdullah b. Mesud'a onun bu mirasını sordu. Böylece o Mesruk'a bunu yemesini söyledi. Bunu İmam Ebu Yusuf da Asar'ında (s. 170) rivayet etti. Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Muhammed b. Kays ve Mesruk yoluyla rivayet etti ki, Ürdün halkından bir adam amcaoğlu ile yardımlaşma anlaşması yaptı ve onun eliyle müslüman oldu. Böylece o öldü ve bir takım mal bıraktı. Bu suretle o, İbn Mesud'a bunu sordu. O da ona bu mirası yemesini söyledi. –Eh.

⁷⁰³ Leys b. Ebi Süleym, Tavus, Mücahid, Ata, İkrime, Nafi, es-Sebii, Ebu'z Zübeyr, Ebu Bürde b. Ebi Musa Eş'as b. Ebi's Şa'sa, Abdurrahman b. el-Esved, Abdurrahman b. el-Kasım ve diğerlerinden rivayette bulunmuştur. Sevri, Hasan b. Salih ve bir cemaat da ondan rivayet etmişlerdir. İbn Hatt ona rivayet etmiştir. M 4 -Bak. Tehzib-üt Tehzib. (Burada M 4 ifadesi nedir anlayamadık, fakat aynen aktardık. Çev.).

⁷⁰⁴ “Hudayr” kelimesi “D” de böyledir. Esas nüshada ise “Cüdeyr” şeklinde geldi. Doğrusu ise noktasız ha ile “Hudyr” şeklindedir. Tehzib'in ricali arasında Hudayr b. Küreyb el-Hadrami, sahabeden rivayet etmiştir. Onun gibiler, Hasan ve benzerlerinden rivayet ettikleri için Eş'as b. Sevvar'dan rivayet etmemişlerdir.

⁷⁰⁵ Eş'as b. Sevvar el-Kindi, Hasen, Şa'bi, İkrime, el-Hakem ve benzeri şahsiyetlerden rivayet etmiştir. O, emir-ül müminin Hz. Ömer'e yetişememiştir. Serahsi'nin Şerh-ul Muhtasar'ında “el-Eş'as'ın babasından” denilmektedir ki, bu doğru değildir. Böylece onunla Hz. Ömer arasında senetten düşmüş bulunan bir vasıtanın varlığı ümit edilmektedir. Veya Eş'as'ten sonra “an racülin” (bir adamdan) sözü düşmüş olabilir. Allah en iyi bilir. Çünkü biz Emir-ül müminin Hz. Ömer'den rivayette bulunan Eş'as b. Sevvar diye bir şahsı bilmiyoruz.

⁷⁰⁶ Zeylai Nasburraye'de (IV, 158) şöyle dedi: Bu, İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'inde diyetler bahsinde rivayet ettiği bir haberdir. Abdüsselam b. Harb bize Husayf ve Mücahid yoluyla rivayet etti ki, bir adam Hz. Ömer'e gelip şöyle dedi. Gerçekten bir adam benim yardımıyla müslüman oldu ve o böylece öldü geriye de bin dirhem

Muhammed, Ebu Yusuf, Rabi b. Ebi salih⁷⁰⁷ Ziyad⁷⁰⁸ ve Ali b. Ebi Talib yoluyla rivayet ediliyor ki, o yer halkından bir adam vela anlaşması yapmak üzere Hz. Ali'ye geldi. Hz. Ali bundan kaçındı. Böylece o İbn Mesud'a gitti. İbn Mesud da onunla bu anlaşmayı yaptı.

Muhammed, Ebu Yusuf, Abdülaziz b. Ömer, Abdullah b. Vehb⁷⁰⁹ yoluyla Temim ed-Dari'nin şöyle dediğini rivayet etti: Ben Hz. Peygamber'e bir adamın elinde müslüman olmuş kişinin durumunu, onun hakkında sünnetin ne olduğunu sordum. O, hayatında da ölümünde de (onun için) insanların en evlasıdır, buyurdu.⁷¹⁰

biraktı. Ben ise bundan geri durup çekiniyorum? Eğer o bir cinayet işleseydi bunun (diyeti) kimin üzerine olacaktı? Benim üzerime dedi. Öyleyse onun mirası da senindir, dedi. Zeylai'nin sözü burada bitti. Nasburraye'nin hamşinde, dipnotunda şu vardır. Ben dedim: el-Cevher sahibi (X, 298) bu haberi İbn Cerir et-Taberi'nin Tehzib-ül Asar'ından naklettikten sonra şöyle dedi. Mesruk bunu İbn Mesud'dan rivayet etti ve bunu İbrahim, İbn-ül Müseyyeb, el-Hasen, Mekhul ve Ömer b. Abdülaziz söyledi. İstizkar'da şöyle denilmektedir. Bu, Ebu Hanife, onun iki arkadaşı, Rabia ve Yahya b. Said'in müslüman bir adamın elinde İslam'la müşerref olan savaşı bir kâfir hakkındaki sözleridir. Hz. Ömer, Osman, Ali ve İbn Mesud'dan, onların velaya cevaz verdikleri ve onunla mirasçı yaptıkları rivayet edilmiştir. el-Leys, Ata, Zühri ve Mekhul yoluyla bunun benzerini söylemiştir. Herhangi bir adamın elinde bir kimse müslüman olur ve böylece onun adına diyet öderse, ona mirasçı olur, eğer onun adına diyetini ödemezse ona mirasçı olmaz diye El-Müseyyeb'den rivayet edilmiştir. Bunu bir topluluk da söylemiştir. Ebu Hanife ve arkadaşlarının görüşüne göre onun ellerinde müslüman olduğu zaman onun diyetini ödemiş ve onunla yardımlaşma anlaşması yapmamış ise ona mirasçı olmaz ve onun diyetini ödemez. Eğer onunla diyetini ödemek ve mirasçı olmak üzere anlaşmış ise ona mirasçı olur ve onun diyetini öder. Bu, Hakem, Hammad ve İbrahim'in görüşüdür. Bunların hepsi, onun için bir asabe bulunmadığı zaman olur. Nasburraye'nin hamşinde onun zikrettiği burada son buldu.

⁷⁰⁷ O, bunu Tacil-il Menfeati'de (I) işareti ile zikretti ve şöyle dedi: Rabi b. Ebi salih el-Eslemi, onların mevlaları olan el-Bekri, Ziyad b. Ebi Ziyad ve Müdrik b. Ebi Ziyad rivayet etti. Mervan b. Muaviye, Abdullah b. Davud ve Ebu Naim ondan rivayet ettiler. İbn Main onu güvenilir bulur. Ebu Hatim onun hadisi yazılır, dedi. İbn Hibban onu güvenilir raviler arasında zikrederek el-Bekri, Eslem'in mevlasıdır, demiştir. Böylece o iki nisbetin arasını birleştirme yolunu ifade etmiş bulunmaktadır. Eh. s. 125.

⁷⁰⁸ Ziyad b. Ebi Ziyad Meysere'yi Tehzibde zikrederek şöyle dedi. Ziyad b. Ebi Ziyad Meysere el-Mahzumi, el-Medeni, Abdullah b. Ayyaş b. Ebi Rabia'nın mevlasıdır. Dımişk'a gelmiştir. O mevlasından, Enes, Irak b. Malik, Muhammed b. Ka'b el-Kurazi, Ebu Bahriye ve diğerlerinden rivayet etmiştir. Abdullah b. Said b. Ebi Hind, Muhammed b. İshak, Yezid b. el-Hadi, Malik, Musa b. Ukbe, Üsâme b. Zeyd el-Leysi, Muğire b. Abdurrahman ve diğerleri de ondan rivayette bulunmuşlardır. Onun işareti "M T K" dır. O güveniliridir ve faziletli güvenilir ravilerden birisidir. Ömer b. Abdülaziz ona ikramlarda bulunurdu. O abid, zahid ve daima yalnız başına olan bir adamdı. 135 senesinde vefat etmiştir. O zamanının en faziletlisi idi. Onun abaldan derviş ve evliyadan olduğu söylenmiştir. Eh. Kısaltarak III, 367. Ben dedim: Bu tacil-il menfaat ricalindendir. İmam Ebu Hanife ondan rivayet etmiştir. Yazar, Tehzib-üt Tehzib'de Ziyad b. Ebi Ziyad el-Cassas Ebu Muhammed el-Vasiti adıyla başka bir adam daha zikretmiştir. "z" onun işaretidir. O, Enes, el-Hasen, İbn Sirin, Abdurrahman b. Ebi Bekr, Ebu İshak es-Sebi, Ebu Osman en-Nühdi ve diğerlerinden rivayet etmiştir, dedi. Heşim, Davud b. Bekir b. Ebi'l Furat, Muhammed b. Halid el-Vehbi, Yezid b. Harun ve diğerleri de ondan rivayet etmişlerdir. İbn Hibban onu güvenilir ravileri arasında saymıştır. İbn Adıyy biz ondan rivayet edilmiş münker bir hadis bulmadık. Fakat çoğu onu zayıf bulmuştur. Eh. Değiştirerek ve kısaltarak. III, 368. Böylece bu hadisin munkatı olduğu bellidir. Çünkü Zeyd emir-ül mümininden sonradır. Onun emir-ül mümininden işiten kimseden işittiği açıklanmamıştır. Ancak eğer inkita-kesilme güvenilir bir kimse tarafından olmuşsa munkatı hadis bize göre delildir. Ben dedim: Veya bu, Küfe emiri Ziyad b. Hudayr el-Esedi'dir. Böylece Rabi, aralarında bir vasıta olduğu halde ondan rivayet etmemiştir.

⁷⁰⁹ Bunu Tirmizi, Nesai ve Hâkim Müstedrek'inde Abdürrazzak Musannef'inde böyle rivayet etmiştir. Tehzib-üt Tehzib'de (VI, 75) Abdullah b. Vehb Temim ed-Dari'den denilmiştir. Hâlbuki bunun doğrusu "Abdullah b. Mevhib"dir. Bu mesele IV, 155 te geçti.

⁷¹⁰ "bi mahyahu ve mematihi" "M"de böyledir. Esas nüshada ise "ve bi mematihi" denilmiştir. Zeylai Nasburraye'de (IV, 155) şöyle dedi. Bu hadisi dört sünen sahibi kitaplarında feraiz bahsinde rivayet etmişlerdir. Ebu Davud, Yahya b. Hamza yoluyla Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz'in şöyle dediğini haber verdi: Ben Abdullah b. Mevhib'i, Kabisa b. Züeyyib'in Temim ed-Dari'den rivayet ettiği hadisi Ömer b. Abdülaziz'e naklederken işittim. O, ya Rasülellah! Müslümanlardan birinin eliyle İslama girmiş olan kimse hakkında sünnet nedir diye sordu? O, hayatında da ölümünde de (onun için) insanların en evlasıdır, buyurdu. İnth. Bunu Tirmizi Ebu Üsâme, İbn Nümeyr ve Veki bu üçü yoluyla Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz şöyle dediğini haber verdi.

Ben Abdullah b. Mevhib'i, Ömer b. Abdülaziz'e Kabisa b. Züeyyib'in Temim ed-Dari'nin rivayetini naklederken işittim. Böylece hadisi zikretti. O, biz bu hadisi ancak Temim ed-Dari'den rivayet edilen Abdullah b. Mevhib hadisinden tanyoruz.- ona Vehb de denir.- Onlardan bazıları, Kabisa b. Züeyyib'i, Abdullah b. Mevhib ile Temim ed-Dari'nin arasına koymuştur. Yahya b. Hamza bunu öyle rivayet etmiştir. Bana göre bu hadis muttasıl değildir. -İnth. Bu hadisin benzerini Nesai, Ebu İshak, Abdullah b. Vehb ve Temim yoluyla tahriç etmiştir. Abdullah b. Davud, Abdülaziz b. Ömer, Abdullah b. Mevhib ve Temim yoluyla benzerini rivayet etti. Hâkim bu hadisi Müstedrek'inde el-Mükatep bölümünde Abdullah b. Vehb el-Kureşi, Kabisa b. Züeyyib yoluyla rivayet etti. Temim ed-Dari, ben bir adamın eliyle müslüman olmuş kişinin durumunu Hz. Peygamber'e sordum. O, bu kişi onun ölümünde ve diriminde onun için insanların en evlasıdır, buyurdu, dedi. İnth. Onun müslüman olması şartıyla dedi. Bu Abdullah b. Vehb, İbn Zema'dır. İnth. Bunu Muhtasar'ında Zehebi takip eder. Onun için yalnız İbn Mace tahriç eder, dedi. Sonra o ve onlar el-Hâkim'den, İbn Zema da Temim ed-Dari'den rivayet etmemiştir. Bunun doğrusu da Abdullah b. Mevhib'dir. Nesai'nin kitabında böyle Abdullah b. Vehb'de şeklinde geldi. Onun sözü bitti. Bunu Ahmed, İbn Ebi Şeybe, Darimi ve Ebu Yala el-Mevsili Müsnedlerinde sadece munkatı bir senedle rivayet etmişlerdir. Süneninde Darekutni de böyledir. Abdürrazzak bunu Musannef'inde vela hakkında rivayet eder. İbn-ül Mübarek bize haber verdi. Abdülaziz b. Ömer Abdullah b. Vehb ve Temimden rivayet etti. Buhari de bu hadisi Sahih'inde Feraiz hakkında zikreder ve onun ellerinde müslüman olduğu zaman bölümü'nde dedi. O Temim ed-Dari rivayetini merfu olarak zikrederek şöyle diyor. O onun için hayatında ve ölümünde insanların en evlasıdır. Hadisçiler bu haberin sıhhati hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. İnth.

Tabarani bunu Mucem'inde Yahya b. Hamza rivayeti ve Ebu Davud senedi ile rivayet eder. Sonra Tirmizi senediyle Hafs b. Gıyas ve Abdülaziz b. Ömer yoluyla tahriç eder. Beyhaki el-Marife'de Şafii'nin şöyle dediğini nakleder. Bu bizim yanımızda sabit olmuş bir hadis değildir. Bunu ancak Abdülaziz b. Ömer, İbn Mevhib ve Temim ed-Dari yoluyla rivayet eder. Hâlbuki İbn Vehb bizim yanımızda biline bir ravi değildir. O bildiğimiz kadarıyla Temim'e mülaki olmuş da değildir. Bize göre bunun benzeri sabit değildir. Yakub b. Süfyan el-Fesevi bu yanlıştır, dedi. Çünkü İbn Mevhib Temim'den işitmemiştir ve ona ulaşmamıştır, dedi. İnth. Beyhaki, Menakib-iş Şafii kitabında şöyle der: Bazı raviler İbn Mevhib'in Temim'den işittiğini açıklamışlardır. Hâlbuki Buhari ona zayıf demiştir. Bazı raviler de onun ile Temim arasına Kabisa'yı koymuşlardır ki, Kitab-üs Sünen'de açıklamış olduğumuz gibi o da zayıftır. İnth. İbn-ül Kattan kitabında bu hadisin illeti Abdullah b. Mevhib'in halinin meçhul olmasıdır; çünkü onun durumu bilinmemektedir. O Filistin kadısı idi. Fakat onu İbn Main tanımamıştır. Hadisçiler onun hakkında Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz yüzünden ihtilaf etmişlerdir. Böylece Tirmizi, bunu Ebu Üsame ve İbn Nümejr hadisinden rivayet etmiş, Veki de ondan, Abdullah b. Mevhib ve Temim ed-Dari'den rivayet etmiştir. Yahya b. Hamza bunu Abdullah b. Mevhib'den rivayet etmiştir. Böylece onların aralarına Kabisa b. Züeyyib'i koymuştur ki, o en doğrusudur. Bu Abdülaziz'de bir sakınca yoktur. Bu hadis bu Abdullah b. Mevhib'den dolayı sahih değildir. Onun sözü burada bitti. Hattabi, Ahmed b. Hanbel bu hadisi zayıf bularak şöyle söyledi, dedi. Bu hadisin ravisi olan Abdülaziz hıfz ve itkan ehli değildir. İbn-ül Münzir, Abdülaziz b. Ömer'den başkası bu hadisi rivayet etmedi dedi. Hâlbuki o hıfz ehlinden olmayan bir şeyhtir. Bu hadisin rivayeti onun hakkında muztarip olmuştur. Ben dedim: Bu Abdülaziz, sahiheyn ravilerindedir. İbn Main, o önemsiz miktarda rivayet etmiş güvenilir bir ravidir, dedi. Ebu Zür'a onda bir sakınca yoktur, dedi. Ebu Naim de güvenilirdir, dedi. İbn Ammar, o güvenilirdir, bunda ihtilaf yoktur, dedi. Eh. 157. el-Cevher en-Naki'de es-Sünen'in Zeylinde X, 297. Ben dedim: Hâkim, bu hadisi İbn Mevhib yoluyla Temim rivayetiyle tahriç etti sonra şöyle dedi. Bu, Müslim'in şartına göre sahihtir. Abdullah b. Mevhib b. Zema meşhurdur. Onun Temim'den şahidi Kabisa hadisidir. Sonra o Kabisa hadisini senedi ile beraber zikretti. İbn Ebi Şeybe, bu hadisi Musannef'te Veki ve Abdülaziz rivayetiyle tahriç etti. O orada İbn Mevhib'in Temimden işittiğini Ebu Naim rivayeti gibi açıkladı. İbn Mace bu hadisi Sünen'inde böylece İbn Ebi Şeybe'den tahriç etmiştir. İşte güvenilir önemli bu iki kişi, İbn Mevhib'in Temim'den işittiğini rivayetlerinde açıkladılar. Yezid b. Halid ve Hişam ve İbn Yusuf onların arasına Kabisa'yı koydu. Eğer iş, Ebu Naim'in anlattığı gibi ise ve Veki de ondan bir vasıta ile işitip işitmediği şeklinde nakletmişse, eğer onun ondan işitmediği ve ona ulaşmadığı sabit olmuşsa böylece vasıta olan Kabisa güvenilirdir ve o şüphesiz bir şekilde Temim'in zamanına ulaşmıştır. Böylece hadis de ondan muttasıl ve muanan olarak nakledilmiştir. İşte ben bu sebeple Beyhaki'nin sözünün manası nedir anlayamıyorum! Neticede hadis onun zikri sebebiyle mürsel hale dönmüştür. Sahib-ül Kemal, Ömer b. Abdülaziz İbn Mevhib'e Filistin'in adliye işleri görevini vermiştir ve Abdülaziz b. Ömer, Zühri ve onun oğlu Yezid b. Abdullah, Abdülmelik b. Ebi Cemile ve Amr b. Muhacir ondan rivayet etmişlerdir. Yakub b. Süfyan, Ebu Naim bize Abdülaziz b. Ömer, bu güvenilirdir, İbn Mevhib el-Hemedani'den, bu güvenilirdir, onun ben Temim'den işittim dediğini, söyledi. es-Sarifini kendi hattıyla yazdığı kitabında böyle zikretti. Bu durum, Abdülaziz b. Ömer'in ne zati ve ne de hal ve gidişatı itibarıyla meçhul-bilinmez bir kişi olmadığını göstermektedir. Sonra Şafii'nin Muhammed b. el-Hasen'e hitap ettiği açıktır. Çünkü Şafii, o ve arkadaşları, bu meselede Muhammed'e muhaliftir. Onların mezhebinden bilinmektedir ki, cehalet ve senette ittisalin olmayışı hadise bir zarar vermez. Böylece onlar bunu ona teslim etseler, bu hadis onların yanında sabit olur ve onunla delil getirilir. Öyleyse Şafii, nasıl, böyle bir hadis bizim yanımızda ve senin yanında sabit olmaz diyebiliyor! İbn Cerir et-Taberi'nin Tehzib'inde şöyle denilmektedir. Husayf, Mücahid'den naklederek şöyle dedi: Hz. Ömer'e

Bir adam bir adamın vasıtasıyla müslüman olduğu zaman başkası onunla dostluk anlaşması yaparsa o onun mevlası olur. Eğer o, bir varis bırakmadan ölürse bu diğer⁷¹¹ mevla ona mirasçı olur. Eğer o, bir cinayet işlerse kavmi, onun adına diyetini öder. Eğer bu diğer mevla, Arap olan bir adam⁷¹² ile de onun gibi dostluk anlaşması yaparsa, böylece bunlar eşit olur. Eğer evvelki mevla, diyeti kabileye öderse, onun mirası Arap mevlanın değil, anlaştığı mevlanın olur.

Ebu Hanife dedi ki, adam bir adamla dostluk anlaşması yaptığı zaman onun eliyle müslüman olursa ve sonra ölürse geriye nine veya bir kız veya anne veya anne bir kız kardeş⁷¹³ veya ana-baba bir, bir kız kardeş⁷¹⁴ veya bir teyze veya bir hala ya da ister kadınlar ve ister erkekler tarafından olsun, kadın olsun⁷¹⁵ veya erkek olsun, küçük olsun veya büyük olsun, yakın akraba birini veyahut yakın olmayan bir akrabayı bırakırsa, o onun bütün mirasını, mevlası değil, o alır.⁷¹⁶ Eğer onun bu kimselerden hiçbir kimsesi yoksa onun mirası mevlanın olur. Eğer onun mevlaları ile beraber bir karısı varsa onun dörtte bir hissesi vardır. Geriye kalanı da mevlası alır.

Eğer o bir kadın ise ve ölmüşse geriye kocasını bırakmışsa, kocasının yarı hissesi vardır, geri kalanı da mevla alır, dedi. Burada kocası ile karısı akraba sahipleri mesabesinde değildir. –Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed’in görüşüdür.

Bir adam bir adamın eliyle müslüman olduğu zaman onunla sözleşme yapsa ve onunla dostluk anlaşması yapsa sonra onun başka bir kimsenin eliyle müslüman olmuş ve onunla dostluk anlaşması yapmış olan bir karıdan bir oğlu olsa, onun bu oğlunun velası babanın mevlalarına ait olur.⁷¹⁷

Eğer bu kadın müslüman olmuş ve bu adamla hamile olduğu halde dostluk anlaşması yapmış olsa, sonra doğum yapsa, onun çocuğunun

bir adam gelip dedi ki, bir adam benim vasıtama müslüman oldu ve öldü. Geriye bin dirhem bıraktı. Onun bu mirası kimin olur? Ömer, eğer o bir cinayet işlemiş olsaydı onun bu diyetini kim öderdi, diye sordu. Adam ben dedi. Öyleyse dedi, onun mirası da senin olur. Mesruk bu haberi İbn Mesud’dan rivayet etti ve bunu İbrahim, İbn-ül Müseyyeb, el-Hasen, Mekhul ve Ömer b. Abdülaziz de söylediler. İstizkar’da bu, Ebu Hanife’nin ve onun iki arkadaşının ve Rabia’nın sözüdür, denilmektedir. Bunu Yahya b. Said, müslüman bir kişi vasıtasıyla, İslama girmiş olan savaşçı (harbi) kâfir bir kimse hakkında söylemiştir. Ömer, Osman, Ali ve İbn Mesud’dan rivayet edildi ki, onlar muvalata (yardımlaşma anlaşmasına) ve onunla mirasçı olmaya cevaz verdiler. Bunu Leys de söyledi. Bunun bir benzeri Ata, Zühri ve Mekhul’dan de rivayet edildi. İbn-ül Müseyyeb’den onun, hangi müslüman kişinin vasıtasıyla bir adam İslam’a girerse ve müslüman onun adına diyetini öderse ona mirasçı olur, eğer onun diyetini ödemezse ona mirasçı olmaz. Bunu bir grup (ilim adamı) söylemiştir. Ebu Hanife ve arkadaşlarına göre adam onun eliyle müslüman oldu, fakat müslüman onun için diyet ödemedi ve onunla yardımlaşma anlaşması yapmadı, ona mirasçı olamaz ve onun adına diyet ödemez. Ancak diyetini ödemek ve ona mirasçı olmak üzere onunla anlaşma yaparsa, ona mirasçı olur ve onun diyetini öder. Bu aynı zamanda Hakem’in, Hammad ve İbrahim’in görüşüdür. Bu durum, onun asabesi bulunmadığı zaman olur. el-Cevher-un Naki’den nakil burada bitti. s. 298. Ben dedim: Tehzib-üt Tehzib’de el-İcli, Abdullah b. Mevhib Şamlıdır ve güvenilirlerdir, dedi, denilmektedir. Bak. VI, 47.

⁷¹¹ “el-aahar” kelimesi “H” ve “M”de böyle, “D” de ise “el-ahir” olarak geldi.

⁷¹² “racülen” kelimesi nüshalarda “racülün” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

⁷¹³ “ev uhten” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ve uhten” şeklinde geldi.

⁷¹⁴ “ev uhten li ebin ve ümmin” ifadesi “M” ve “D” de böyle geldi. “li ümmin ev uhten” ifadesi esas nüshadan düştü.

⁷¹⁵ “kane” nüshalarda böyle geldi. Yani geriye kalan kimse demektir.

⁷¹⁶ “yahrumü” kelimesi nüshalarda böyle geldi. Hâlbuki bunun doğrusu “yuhrizü” dür.

⁷¹⁷ “li mevali’l ebi” ifadesi “H” ve “M” de böyle, “D” de ise “li mevalin li’l ebi” şeklinde geldi.

velası yine böylece babanın mevlalarına ait olur. Bu ataka mevlasına benzemez; çünkü hür bir kadın mülk-köle olmaz.

Eğer onların müslüman olmadan önce doğmuş birkaç küçük çocukları olmuş olsa, böylece adam bir adamın yardımıyla müslüman olsa ve onunla dostluk anlaşması yapsa, kadın da başka birinin yardımıyla müslüman olsa ve o da onunla dostluk anlaşması yapmış olsa veya o bunu babadan önce yapmış olsa, yine böyle çocuğun velası babanın mevlalarına ait olur. Bu durumda baba bir cinayet işlese böylece onun anlaşma yaptığı adam onun diyetini ödese onun kendisinin ve oğlunun ondan dönme (mevladan ayrılma) hakkı yoktur. Çocukların bazısı büyüüp de ondan başkasına dönmek istese, eğer mevla onun babası adına diyet ödemişse onun dönme (mevladan ayrılma) hakkı yoktur. Fakat eğer mevla babası adına bir diyet ödemişse onun dönme hakkı vardır. Eğer o onun bazı kardeşlerinden diyet ödemesi yapmışsa o da aynı böyledir.

Zimmî halktan olan bir kadın, zimmî bir adamdan küçük bir çocuğu olduğu halde bir adamın yardımıyla müslüman olduğu zaman bu kendisine yardım eden adamla dostluk anlaşması yaparsa bu kadının velası o adama ait olur. Fakat bu kadının çocuğunun velası Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne göre ona ait değildir. Bu bakımdan anne babaya benzemez. Hâlbuki adam, Ebu Hanife'nin görüşüne kıyasla ataka mesabesinde değildir ve⁷¹⁸ çocuğun velası ona aittir.

Savaş halkından olan bir adam emanla (izin ile) giriş yaptığı zaman başka⁷¹⁹ bir adamın eliyle müslüman olsa ve onunla dostluk anlaşması yapsa, sonra önceki adamın oğlu da giriş yapsa, böylece o bir adamın yardımıyla müslüman olup onunla dostluk anlaşması yapsa onlardan her birinin velası onun anlaşma yaptığı kimseye ait olur ve onun diyeti de onun üzerindedir ve onlar birbirlerinin velasını çekmez. Bu ataka mevlası gibi değildir. –Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür. Eğer zimmî halktan olan bu kimseler bu sığata sahip olsalar onlar hakkındaki de yine böyle olurlar.

Savaş halkından olan bir adam, savaş yurdunda müslüman bir adamın yardımıyla İslam'a girdiği zaman orada onunla dostluk anlaşması yapsa o, onun mevlası olur. Eğer o savaş yurdunda İslam'a girmiş olsa ve onunla İslam yurdunda dostluk anlaşması yapsa yine böyledir. Eğer o İslam yurdunda müslüman olmuş olsa ve o onunla orada dostluk anlaşma yapsa bu yine böyle olup bunların hep eşittir-aynıdır. Eğer bunun oğlu esir olsa böylece o, onu azat etse o azad ettiği kimsenin mevlası olur ve babanın velası intikal etmez. Eğer onun babası esir olsa, bir adam onu azad etse bu adam onun mevlası olur ve onun bu İslam'a girmiş ve onunla dostluk anlaşması yapmış⁷²⁰ olan oğlunun velası intikal edebilir. –Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür.

Azadlı kölenin oğlu azad edilmemiş ve esir alınmamış fakat o bir adamın⁷²¹ eliyle müslüman olmuş olsa ve onun dostluk anlaşması yapmış

⁷¹⁸ “v” harfi “H” ve “M” de böyledir. Fakat o, “D” nüshasından düşmüştür.

⁷¹⁹ “ahari” kelimesi nüshalarda böyle geldi. Hâlbuki bunun zaid olduğu ve ona ihtiyaç olmadığı açıktır.

⁷²⁰ “ve valahu” “M” ve “D” de böyle, nüshalarda ise “velahu” olarak geldi.

⁷²¹ “racülin” kelimesi “H” ve “M” de böyle, “D” de ise “racülin ahari” şeklinde geldi.

olsa dedesi onun velasını⁷²² (kendisine) çekemez. Çükü dede, velayı çekip intikal ettirmez.

Zimmî halktan olan bir adam Müslümanlardan bir kadının eliyle müslüman olmuş olsa ve o kadınla dostluk anlaşması yapsa, bu adam o kadının mevlası olur ve kadının kavmi adamın diyetini öder ve adama mirasçı olur. Bu konuda kadın aynı erkek gibidir.

Eğer o, küçük bir oğlan çocuğu ile dostluk anlaşması yapmış olsa ve onun eliyle müslüman olsa⁷²³ ve sonra onunla anlaşma yapsa bu onun mevlası olmaz.⁷²⁴ Küçük oğlan çocuğunun dostluk anlaşması yapma hakkı yoktur. Küçük kız çocuğu da böyledir.

Eğer o bir kölenin eliyle müslüman olmuş olsa ve onunla dostluk anlaşma yapsa o onun mevlası olmaz. Onun mevlasının mevlası da olmaz.

Eğer o, mükatep kölenin⁷²⁵ eliyle müslüman olmuş olsa ve onunla dostluk anlaşması yapsa bu anlaşma caiz olur ve o onun mevlasının mevlası olur.

Eğer o, bir oğlan çocuğunun eliyle müslüman olmuş olsa ve babasının emriyle onunla dostluk anlaşması yapsa bu anlaşma caiz olur ve o, onun mevlasının mevlası olur.

Zimmî halktan olan bir adam, müslüman olmadan önce, müslüman halktan olan bir adamla dostluk anlaşması yapmış olsa, sonra bu anlaşmayı yaptıktan sonra başka bir adamın eliyle müslüman olsa, onun velası kendi mevlasına dönüşünceye kadar birinci mevlaya ait olur.

Eğer Arap Hıristiyanlarından olan bir adam kendi kabilesinin dışından olan bir adamın eliyle müslüman olsa ve onunla dostluk anlaşması yapsa böylece o onun mevlası olmaz. Fakat o, onun aşiretine ve onun ehline mensup olur.⁷²⁶ Onlar onun diyetini öderler ve ona mirasçı olurlar.⁷²⁷

Araplardan olan Hıristiyan bir kadın da böyledir. O bir adamın yardımıyla müslüman olur ve onunla dostluk anlaşması yaparsa veya o bir kadın yardımıyla müslüman olursa ve onunla dostluk anlaşması yaparsa onun velası bu kadına ait olmaz.

Zimmî halktan bir adam, yine zimmî halktan bir adamın yardımıyla müslüman olduğu zaman onunla dostluk anlaşması yaparsa o onun mevlası olur. Eğer diğeri de müslüman olursa artık bunların her ikisi de vela üzere olurlar. Ancak o onun adına diyeti ödemediği müddetçe bunun velayı başkasına intikal ettirme hakkı vardır.

Zimmî halktan olan bir adam müslüman olduğu zaman kimse ile dostluk anlaşması yapmadı. Sonra başkası onun eliyle müslüman olursa ve onunla dostluk anlaşması yaparsa o onun mevlası olur.

Zimmî halktan olan bir adam, savaş halkından olan bir adamın yardımıyla müslüman olduğu zaman o, onun mevlası olmaz. Bu savaşı

⁷²² “velae” kelimesi nüshalarda böyle geldi. Bunun doğrusu “velaehu” olmalı.

⁷²³ “ve esleme” nüshalarda böyledir. Bunun doğrusu “ev esleme” olmalı.

⁷²⁴ “lem yekun” “H” ve “M” de böyle, “D” de ise “ve lem yekun” olarak gelmiştir.

⁷²⁵ “el-mükatebi” kelimesi “ve valahu kane” ifadesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ve vala mekanin” şeklinde gelmiştir.

⁷²⁶ “yünsebü” kelimesi, “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “yentesibü” olarak geldi.

⁷²⁷ Eğer onlar müslüman iseler, ona mirasçı olurlar. Çünkü kâfir müslümana mirasçı olmaz.

adam bundan sonra müslüman olsa bile onun mevlası olmaz. Savaşçı kişi, yine savaşçı⁷²⁸ kâfir birisinin yardımı ile müslüman olsa yine böyledir.

Gençlik çağına yaklaşmış çocuk, babası kâfir⁷²⁹ olduğu halde müslüman olduğu zaman böylece o bir adamın yardımıyla müslüman oldu ve onunla dostluk anlaşması yaptı ki o da müslümandır. Bu adam onun mevlası olmaz; hatta o bunu ergen hale geldikten sonra değiştirebilir.⁷³⁰

Buluntu bir adam bir adamlarla dostluk sözleşmesi yaptığı zaman bu caizdir ve o, onun mevlası olur. Buluntu kadın da aynen böyledir.

Bir adam⁷³¹ ve onun oğlu bir adamın yardımıyla müslüman olduğu zaman bu ikiden hiçbirisi onun mevlası olmaz. Bu durumda eğer baba onunla dostluk anlaşması yaparsa o, onun mevlası olur. Bu oğul onun mevlası olmaz; ancak o büyüdüğü zaman onunla dostluk anlaşması yapabilir. Bu oğul yerinde bir kız olsa bu yine böyledir. Bir adamın eliyle müslüman olmuş iki erkek kardeş (adamlar) de böyledir. Onlardan her birisi diledikleri kimse ile dostluk anlaşması yapabilirler.

Birisi küçük diğeri ise büyük (iki) oğlu olduğu halde bir adam, bir adamın yardımı ile müslüman olup onunla dostluk anlaşması yaptığı zaman küçüğün velası babanın mevlalarına aittir. Büyüğün⁷³² velası ise ona ait olmaz. O istediği kimse ile dostluk anlaşması yapma hakkına sahiptir.⁷³³

Adam bir adamın eliyle müslüman olduğu zaman ve onunla dostluk anlaşması yaptıktan sonra onun için bir diyet ödemesi yapmadan önce onun vela sorumluluğundan ayrıldı. Mevlanın, vela sorumluluğundan ayrılma hakkı olduğu gibi, onun da buna⁷³⁴ hakkı vardır. İşte Arap olan adam da böyledir. Bu mevla, Arap olan adam onun vela sorumluluğundan ayrılmadan önce bir köle azad ettiği zaman bu kölenin diyeti onun mevlasının mevlalarının akilesi üzerine olur.

Köle⁷³⁵ yardımıyla müslüman olan ve onunla dostluk anlaşması yapan kimse de aynen böyledir; onun diyeti evvelkinin akilesi üzerine olur. Eğer evvelki mevla için bir çocuk doğmuş olsa böylece o büyüse ve bir adamın yardımıyla müslüman olsa ve babası adına diyet ödedikten sonra onunla dostluk anlaşması yapsa onun diyeti Arap olan evvelki (mevlanın) akilesi üzerine olur. Eğer onun ondan başka varisi yoksa o ona mirasçı olur.

Zimmî halktan olan bir adam, kureyşli bir adamın yardımıyla müslüman olmuş olsa ve⁷³⁶ onunla dostluk anlaşması yapsa sonra bu kureyşli ölse ve geriye oğlanlar ve kızlar⁷³⁷ bıraksa, sonra hiçbir varis bırakmadan mevla da ölse onun mirası, kureyşli adamın kızlarının değil, onun bu öz oğlu olanın olur. Mevlanın oğlu da böyledir. Eğer kureyşli

⁷²⁸ “el-harbiyyi” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “el-harb” şeklinde ya harfi olmadan geldi.

⁷²⁹ “Kafirun” kelimesi esas nüshada böyle geldi. “M” ve “D” de ise o, “ve ebevahu kafirani” şeklinde geldi.

⁷³⁰ “yüceddidü” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “hatta yecid” şeklinde geldi.

⁷³¹ “racülün” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “er-racülü” olarak geldi.

⁷³² “el-kebir” “M” ve “D” de böyledir. Fakat “vela-ül kebir” ifadesi esas nüshadan düşmüştür.

⁷³³ “ve lehu” kelimesi nüshalarda yoktur; hâlbuki bunun bulunması gerekir.

⁷³⁴ “fe zalike” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “fe kezalike” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁷³⁵ Nüshalarda “ala’l-abdi” şeklinde geldi. Hâlbuki bunun doğrusu “ala yedeyi’l abdi” şeklindedir.

⁷³⁶ “v” harfi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁷³⁷ “beninen ve benaten” ifadesi nüshalarda böyle gelmiştir.

adamın⁷³⁸ kendi öz erkek çocuğu yok, onun oğulların oğulları varsa ve bunlardan birisi büyüklükte dedeye diğerinden daha yakın ise yine böyledir, bu miras bundan büyük olanındır. Kendisi yardımı ile bir adamın müslüman olduğu kadın da böyledir. Kendi yardımıyla kadının müslüman olduğu kadın da böyledir. O bu konuda eşittir.

Bir adam, Kureyş Kabilesinden olan bir adamın yardımıyla müslüman olduğu zaman ve onunla dostluk anlaşması yaptığında mevla, bundan sonra Kureyşlinin huzurunda vela (anlaşmasını) bozsa veya onu mevlanın huzurunda Kureyşli bozsa, işte bu, bu vela sözleşmesini bozmadır. Eğer bu sözleşmeyi bozma işi, diğerinin huzurunda yapılmadan onlardan biri tarafından gerçekleştirilmiş olsa bu, caiz olmaz. Ancak bir özellikle bozma caiz olur. Eğer mevla, bir adamla dostluk anlaşması yapar ve onunla sözleşme akdederse kureyşli burada hazır bulunmasa bile (caiz olur). Çünkü bu kişinin velası diğer kişi için vacip olmuştur.

Zimmî halktan olan hamile kadın, bir adamın yardımıyla müslüman olduğu zaman ve onunla dostluk anlaşması yaptığında sonra bir çocuk doğurur böylece Ebu Hanife'nin görüşüne kıyasla o müslüman olup onun velası kadının mevlalarına⁷³⁹ ait olur. Eğer o, onu, müslüman olmadan önce doğurmuş olsa, onların babaları ister köle ve ister hür olsun, eğer onların babaları⁷⁴⁰ müslüman olursa ve bir adamla dostluk anlaşması yapar veya azad ederse, eğer o bir köle olup onu azad ederse o, çocuğun velasını kendisine çeker. Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne göre ise çocuğun velası annenin mevlalarına ait olmaz ve anne onların⁷⁴¹ adına bu diyeti ödemez.

VELANIN SATIŞI

Muhammed, Ebu Yusuf, Ubeydullah b. Ömer, Abdullah b. Dinar ve Abdullah b. Ömer yoluyla Resulüllah'ın "Vela, neseb bağı gibi bir bağıdır. O satılmaz ve hibe edilmez."⁷⁴² –Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür.

⁷³⁸ "li'l-kureşi" kelimesi esas nüshada böyledir. "D" de ise "el-füreşi" şeklinde geldi ki bu yanlıştır. "M" den burada bir varak düşmüştür.

⁷³⁹ "mevla mevaliyha" ifadesi "D"de böyle, esas nüshada ise "mevali mevaliyha" olarak geldi ki, bu bir hatadır.

⁷⁴⁰ Bu cümlede geçen babaları (ebuhum) kelimesi nüshalarda böyle geldi. Halbuki bunun doğrusu "ebuhu" dur.

⁷⁴¹ "aleyhim" kelimesi iki nüshada böyle geldi. Bunun doğrusu "anhum" olmalı.

⁷⁴² Bu "Vela, neseb bağı gibi bir bağıdır. O satılmaz ve hibe edilmez." Hadisi, Telhıs-ul Habir'de vardır. Şafii, Muhammed b. el-Hasen, Ebu Yusuf, Abdullah b. Dinar ve İbn Ömer yoluyla bu hadisi rivayet etmiştir. İbn Hibban da onu Sahih'inde Bişr b. el-Velid, Ebu Yusuf yoluyla rivayet etti. Fakat o, Ubeydullah b. Ömer'den ve Abdullah b. Dinar'dan dedi. Bunu Beyhaki de rivayet etti ve Marifet'te şöyle dedi: Şafii bu hadisi hafızasından söyledi, fakat o, isnad zincirinden Ubeydullah b. Ömer'i unuttu. Muhammed b. el-Hasen de Kitab-ül Vela adlı eserinde Ebu Yusuf, Ubeydullah b. Ömer yoluyla bu hadisi nakletti. Ebu Bekir en-Nisaburi, bu bir hatadır, dedi. Çünkü güvenilir raviler, bunu Abdullah b. Dinar'dan bundan başka bir lafızla-metinle rivayet etti. Ancak bu el-Hasen'in mürsel olarak yaptığı rivayettir. Sonra Darekutni, bunu Yezid b. Harun, Hişam b. Hassan, el-Hasen yoluyla Resulüllah'tan rivayet eder. Beyhaki, biz bunu Damra yoluyla Sevri'den, Abdullah b. Dinar'dan ve İbn Ömer'den rivayet ettik, zikredilen lafızda Damra yalnız kaldı, dedi. Beyhaki dedi ki, İbrahim b. Muhammed b. Yusuf el-Feryabi bunu Damra'dan cemaatin rivayeti gibi doğru olarak rivayet etti. Bundaki hata Damra'dan aşağıda olanlardadır. Ebu Naim, velanın satışını ve hibe edilmesini yasaklayan hadisin tariklerini Abdullah b. Dinar Müsned'inde topladı. Böylece bu hadisi onun elli kadar veya daha fazla ravi arkadaşından ve kendisinden rivayet etti. Tirmizi bunu Yahya b. Süleym hadisinden Ubeydullah b. Ömer, Nafi ve İbn Ömer yoluyla rivayet ederek Yahya b. Süleym bunda hata etti, dedi. Bu hadisi ancak Ubeydullah Abdullah b. Dinar'dan rivayet etti.

Ebu Yusuf şöyle dedi: Bir hadisçi bana Süleyman b. Yesar'dan nakletti ki, o el-Haris'in kızı Meymune'nin mevlası idi. Böylece Meymune velasını İbn Abbas'a hibe etti.⁷⁴³ Ebu Yusuf, biz bu hadisi almıyoruz-tutmuyoruz, dedi.

Adam bir köleyi azad ettikten sonra onun velasını sattı. Bu alış-veriş hükümsüz olup caiz olmaz. Vela (hak ve vazifesi) azad eden kişiye aittir. Eğer o bedeli teslim almış ise onu geri verir. Bu konuda hibe, sadaka, bağış, armağan ve vasiyet hep böyledir; bunlardan hiçbir şey caiz değildir.⁷⁴⁴

Hâkim Muhammed b. Müslim et-Taifi yoluyla İsmail b. Ümeyye, den, Nafi ve İbn Ömer'den Ebu Yusuf'un metni gibi rivayet etti. Taifi hakkında sözler vardır. Yahya b. Süleym, İsmail b. Ümeyye'den rivayet ederek ona tabi olmuştur. Beyhaki, Yahya b. Süleym zayıftır ve hıfzı kötüdür, demiştir. Bunu Ebu Cafer et-Taberi Tehzib'inde, Ebu Naim Marifet-üs Sahabe'de Taberani el-Kebir'de Abdullah b. Ebi Evfa hadisinden rivayet ettiler. Görünürde bunun isnadı sahih görünmektedir. Ebu Yusuf hadisinin akabinde söylemesi cihetiyle o, Beyhaki'nin isnadını karıştırmıştır. O başka isnadlarla rivayet edilmiş, bunların hepsi zayıftır. –Eh. Telhis-ul Habir, s. 413. Cevher-un Naki'de es-Sünen-ül Kübra Zeyli'nde (X, 292) velayı satmayı ve hibe etmeyi yasaklayan hadis zikredilmektedir. Sonra o şunu söyledi: “Şafii, bize Muhammed İbn Hasen, Yakub b. İbrahim, Abdullah b. Dinar ve İbn Ömer yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: “Vela, nesep bağı gibi bir bağıdır. O satılmaz ve hibe edilmez.” Sonra o, “Ebu Bekir en-Nisaburi'den rivayet etti ve dedi ki, bu yanlıştır; çünkü güvenilir raviler bunu böyle rivayet etmediler; el-Hasen bunu mürsel olarak rivayet etti”, dedi. Beyhaki sonra şöyle söyledi: “Bu rivayet vecihlerinin hepsi zayıftır.” Sonra o bu vecihleri zikretti ve onları açıkladı. Sonra “daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu metin ancak müsned olarak rivayet edilebilir”. Ben dedim: Bu hadis, bu metinle el-Hasen hadisinden mürsel olarak rivayet edilmiştir. Ali hadisinden de Beyhaki'nin henüz söylediği gibi müsned olarak rivayet edilmiştir. Onun sözü şudur: “Ebu Abdullah el-Hafız bize Ebu'l-Velid, Hasen b. Süfyan, Abbas b. el-Velid en-Nersi, Süfyan, İbn Ebi Nuceyh, Mücahid ve Ali yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: “Vela, nesep mesabesindedir; o satılmaz, hibe edilmez. Ben onu Allah'ın koyduğu şekilde ikrar ediyorum” Eh. X, 294. O, Yakub b. İbrahim rivayetiyle Abdullah b. Dinar'dan naklettiği gibi, İbn Ömer hadisinden de rivayet etti. Hâkim bunu böyle rivayet ederek şöyle dedi: Bunun senedi sahihtir. Fakat İbn Hibban bunlara muhalefet ederek Sahih'inde şöyle dedi: Ebu Yala bunu Bişr b. el-Velid'e okudu ve o Yakub b. İbrahim'den, Ubeydullah b. Ömer, Abdullah b. Dinar, İbn Ömer'den o da Hz. Peygamber'den rivayet etti. – Böylece o hadisi metni ile zikretti. Muhammed b. el-Hasen de Ebu Yusuf'tan rivayet ederek bu konuda Bişr'e tabi oldu. –Beyhaki Kitab-ül Marifet'te böyle dedi. Muhammed b. el-Hasen bunu Kitab-ül Vela'da Ebu Yusuf'tan, Ubeydullah b. Ömer, Abdullah b. Dinar, o da İbn Ömer'den rivayet etti. Bu hadis ise onun burada zikrettiğine muhaliftir. Hâkim Muhammed'den rivayet etti. Bu hadis yine Abdullah b. Dinar'dan ve Süfyan es-Sevri'den de rivayet edilmiştir. Beyhaki bu hadisi bu babda Sevri hadisinden henüz rivayet etmiştir. Sonra Beyhaki şöyle dedi: “Ebu Hassan ez-Ziyadi bunu Yahya b. Süleym'den, İsmail b. Ümeyye, Nafi ve İbn Ömer yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: Vela nesep bağı gibi bir bağıdır.” Sonra Beyhaki “Yahya hıfzı kötü, hatası çok olan bir ravidir”. Ben dedim: Muhammed b. Müslim et-Taifi bu rivayette ona tabi oldu. Hâkim Müstedrek'te onun hadisini böyle tahric etti. Ben bu kitabın haşiyesinde şu ifadeyi gördüm: el-Hafız Ebu'l-Kasım İbn Asakir'in kendi yazısı ile bir nottur: Bu, Allah ona rahmet eylesin, onun kendinden gelen bir vehmidir. Bu ancak Muhammed b. Ziyad b. Ubeydullah ez-Ziyadi el-Basri'dir. O, İbn Huzeyme'nin şeyhidir. İbn Huzeyme ondan çok rivayet etmiştir. O, Ebu Hassan el-Hasen b. Osman ez-Ziyadi değildir. Allah en iyi bilir.” –Eh. Ben dedim: Zeylai Nasburraye'de (IV, 151) vela hakkında o, nesep bağı gibi bir bağıdır, dedi ve bu hadisi zikret. Bu hadis, İbn Ömer hadisinden, İbn Ebi Evfa ve Ebu Hüreyre hadisinden rivayet edilmiştir, dedi ve sonra her bir hadisin tarikini ve Beyhaki ve diğer âlimlerin her bir tarik hakkındaki sözlerini tafsilatıyla zikretti. Eğer istersen oraya bak. Biz, el-Hafız'ın ve Üstat Alaüddin'in söylediklerini sana aktarmış bulunuyoruz. Böylece bunları anlamaya çalış ve bunlar üzerinde düşün.

⁷⁴³ Tehzib-üt Tehzib (IV, 229) de İbn Hibban'ın es-Sıkat adlı eserinde Meymune velasını İbn Abbas'a hibe etti, dediği açıklanmaktadır. Eh.

⁷⁴⁴ Serahsi, Şerh-ul Muhtasar'da (VIII, 98) dedi ki, böyledir, çünkü hibe bir temlik akdidir. Böylece bu akit, ortada mülkiyet altına alınmış bir şeyin (mütekavvim bir malın) bulunmasını gerektirir. Çünkü bunda temlikin sahih olması için hibe akdinin bu şeye ulaşması gerekir. Hâlbuki azad eden kişinin azad ettiği kişi üzerinde memluk bir şeyi (malı) bulunmamaktadır. (Buna göre o, ataka velasını bir insana tasadük veya vasiyet etmiş olsa bu, hükümsüz olur. Eğer o, ataka velasını satmış olsa yine böyle bu da hükümsüzdür). Söylediğimiz şey sebebiyle. Çünkü alış-veriş akdi kıymetli bir malın (bulunmasını) gerektirir. Hâlbuki vela kıymetli bir mal değildir. Biz kitabın evvelinde velanın kendisi miras olmaz, diye açıklamış bulunuyoruz. Nesep olduğu gibi onunla ancak mirasçı olunur. Bu mirasçı olmak da kısasta olduğu gibi alım-satım ve hibeye ihtimali bulunmaya

Eğer azad eden kişi ölmüş olup böylece varisleri onun velasını satmış olsalar veya onun üzerinde olan bir borçtan dolayı vasisi onu satmış olsa, yine böyledir, gerçekten bu alış-veriş hükümsüz olup caiz değildir. Eğer azad eden kişi bir kadın olmuş olsa böylece bunu o satmış olsa, yine böyle bu caiz olmaz.

Eğer adam, velayı varislerden birisine, onlardan bir kadına satmış olsa bu batıl olup caiz değildir.

Eğer bir adam bir adamın eliyle müslüman olsa, onunla dostluk anlaşması yapsa ve böylece velasını bir adama satsa bu caiz değildir. Eğer o bedeli teslim almış ise onu geri verir. Bu konuda hibe etmek, tasadduk, bağış ve armağan etmek hep böyledir. Bu vela için bir bozma değildir.

Eğer müslüman olmuş olan mevla, kendi velasını bir adama satmış olsa ve onunla dostluk anlaşması yapsa bu satış hükümsüz olur ve bu anlaşma, evvelki vela için bir bozmadır. Onun velası diğer şahıs için vardır. Eğer o velasını⁷⁴⁵ diğer kimseye hibe etmiş olsa bu da bir bozmadır. Bu, mevla tarafından yapılmış bir bozmadır. Fakat Arap kişi tarafından gerçekleştirilmiş bir bozma olmaz. Çünkü Arap kişi, mevlaların⁷⁴⁶ velasını ancak mevlanın huzurunda bir başkasına çevirebilir. Hâlbuki mevlanın, onun velasını Arabî tarafından (bir kimsenin) huzuru olmadan dilediği kimseye çevirme hakkı vardır.

Adam, ataka veya dostluk velasını bir köle karşılığında kendi kölesine sattığı zaman ve onu teslim aldıktan sonra onu azad etse veya satsa böylece onun satması ve azad etmesi hükümsüzdür ve caiz değildir. O köleyi mevlasına geri verir. Vela da olduğu gibi devam eder.

ADAM, KÖLEYİ, VELANIN SATICIYA AİT OLMASI ŞARTIYLA AZAD ETMEK ÜZERE SATIN ALIYOR veya ONU FASİD BİR ALIŞ-VERİŞLE SATIN ALIYOR BÖYLECE ONU AZAD EDİYOR OLMASI

Muhammed, Ebu Yusuf, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla Hz. Aişe'nin Berire için pazarlık yaparak şöyle dediğini haber verdi: Ben onu satın alıp azad etmek istiyorum! Bunun üzerine onlar Hz. Aişe'ye velanın bize ait olması şartıyla olur dediler. Böylece Hz. Aişe durumu Hz. Peygamber'e anlattı. Hz. Peygamber de "Vela azad eden kişinin hakkıdır" buyurdular. Bu suretle Hz. Aişe, Berire'yi satın aldı ve onu azad etti.⁷⁴⁷

bir yerde sabit olur. Vela kendisi miras olmayınca böylece onda alım-satım, hibe ve tasaddukun tahakkuk etmemesi daha evla olur. (ve dostluk velası, ataka velasının kıyasıdır. Onun alınıp satılması caiz olmaz.) bir kimseden (hibe edilmesi de) Söylediğimiz şey sebebiyle, bilakis daha evladır. Çünkü mü dostluk velası karşılıklı rızayı gerektirir. Hâlbuki dostluk anlaşmasını teklif eden kişi (mevla-i esfel) velasının akid yaptığı kimseden başkasına ait olmasını razı değildir. Ataka velası ise karşılıklı rızaya dayanmaz. Böylece orada tahvil (anlaşmayı başka şeye çevirme) caiz olmayınca, burada da olmaması daha evladır. - Eh.

⁷⁴⁵ "velaehu" kelimesi "D" de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁷⁴⁶ "velae el-mevali" kelimesi "D" de böyle, esas nüshada ise velae li'l-veli" şeklinde geldi.

⁷⁴⁷ İmam Ebu Yusuf, Asar'ında (s. 141) "el-Hıyar Bahsi"nde bu hadisi şöyle rivayet etti. Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'ye şöyle buyurduğunu haber verdi: (Ey Aişe,) Berire'yi satın al ve onu azad et. Çünkü vela azad eden kimseye ait olur." Böylece Hz. Aişe onu satın aldı ve azad etti. Bu suretle Berire, kocası Ali Ebu Ahmed için mevla olduğu halde (onu tercihte) muhayyer bırakıldı. İbn Hüsvrev bunu Muhammed b. Hubeyş yoluyla, Muhammed b. Şuca es-Selci'den, el-Hasen b. Ziyad, Ebu Hanide, Hammad, İbrahim ve Hz. Aişe'den rivayet etti ki, o Berire'yi satın almak istedi. Bunun üzerine Berire'nin mevlaları biz onu sana ancak sen bize onun velasının bize ait olma şartını kabul edersen satarız

Muhammed bize Ebu Yusuf, Hişam b. Urve, onun babası ve Hz. Aişe yoluyla haber verdi ki, Berire Hz. Aişe'ye gelip özgürlük anlaşması yapmak istediğini söyledi. Hz. Aişe de ben seni satın alıyorum, seni azad edeceğim, bedelini de ailene veriyorum dedi. Hz. Aişe durumu onlara anlattığı zaman onlar hayır, dediler, ancak vela bizim olmak şartıyla olur. Böylece Hz. Aişe bunu Hz. Peygambere anlattı. Peygamber de ona "sen onu satın al ve azad et. Zira vela azad eden kişininindir." Bu suretle Hz. Aişe onu satın aldı ve azad etti. Hz. Peygamber de insanlara hitap etmek üzere ayağa kalktı ve şöyle dedi: Bu insanlara ne oluyor ki, Allah'ın kitabında bulunmayan bir takım şartlar koşuyorlar! Allah'ın kitabında olmayan her bir şart hükümsüzdür, Allah'ın kitabı, o daha layıktır, Allah'ın şartı daha sağlamdır. Bu insanlara ne oluyor ki, onlardan birisi çıkmış, ey kimse, sen azad et⁷⁴⁸ ama vela benimdir diyor! Vela anacak azad eden kişininindir."⁷⁴⁹

Adam azad etmek üzere bir köle satın aldığı zaman Ebu Hanife bu konuda şöyle dedi: Bu, fasid bir alış-veriştir. Eğer o bunda velanın satıcıya ait olduğunu şart koşmuş olsa bu alış-veriş de fasiddir. Eğer onu müşteri teslim alır da azad ederse vela onun olur. Velanın şart koşulmasındaki kıymeti ne ise onu vermesi gerekir.

VELANIN ŞART KOŞULMASI

dediler. Böylece Hz. Aişe bu durumu Hz. Peygamber'e anlattı, dedi. Hz. Peygamber de vela, azad edene ait olur, buyurdu. Böylece Hz. Aişe onu satın aldı ve azad etti. Berire'nin (aynı zamanda) Ebu Ahmed ailesinin mevlası olan bir kocası vardı. Hz. Peygamber Berire'yi serbest bıraktı; böylece o kendisini tercih etti. Hz. Peygamber de onları ayırdı. O bu hadisi el-Hasen yoluyla da rivayet etti. Ebu Hanife, Hammad, İbrahim ve Aişe'den: O Berire'yi satın almak istedi. Fakat ailesi onu satmak istemedi; velası ancak kendilerinde kalırsa istedi. Hz. Aişe durumu Hz. Peygamber'e anlattı. O da bu senin için bir engel teşkil etmez. Çünkü vela azad eden kişiye aittir, buyurdular. İbn Şüca şöyle dedi: İlim ehli yanında bunun yorumu şöyledir. Onlar caiz olmayan bir şeyi istediler. Bu sebeple de Hz. Peygamber, onların söyledikleri senin için engel olmaz. Zira onların söylediği caiz değildir. Bunun caiz olmadığı onlara haber verilince, onlar bu istekleri üzerinde durmadılar ve sünnet alış-verişi üzere yani velanın bedeli veren kimseye ait olmak üzere satmak istediler. Eh. Varak: 44. Ben dedim: Bunu Hasan b. Ziyad da Kitab-ül Asar'ında tahriç etti. Bak. Cami-ul Mesanid, II, 174. Bu hadisi el-Harisi Müsned'inde (varak: 69) rivayet etti: Ahmed b. Ebi Salih el-Belhi bize Ahmed b. Yakub, Ebu Yahya el-Hammani, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla Esved'den: Hz. Aişe azad etmek için Berire'yi satın almak istedi. Berire'nin mevlaları, biz onu ancak onun velası bize ait olursa satarız, dediler. Hz. Aişe bu Peygamber'e anlattı. O, vela azad edene aittir, buyurdular.-Eh. Bu hadisi Tirmizi, Vela bahislerinde vela azad eden kimse içindir konusunda gelen haberler bahsinde rivayet etti. s. 309. Böylece o bunu Bindar'dan, Abdurrahman b. Mehdi, Süfyan, Mansur, İbrahim ve el-Esved yoluyla rivayet etti ki, Hz. Aişe Berire'yi satın almak istedi. Böylece onlar velayı şart koştu. Hz. Peygamber de "vela, bedeli veren ve azad eden kimseye aittir" buyurdular. Sonra o, aynı konuda İbn Ömer'den ve Ebu Hüreyre'den de (hadis vardır), bu Hasen bir hadistir ve buna göre amel etmek ilim ehlinin yanındadır, dedi. Buhari bunu mükatep (bahsinde) Urve, Amra ve Eymen'den rivayet etti. Müslim ise azad bahsinde Urve, Kasım b. Muhammed ve ondan (Aişe) rivayet etti. Ebu Davud ise Kitab-ül İtk'ta anlaşma feshedildiği zaman mükatebin alış-verişi bahsinde (II, 192) Zühri, Urve, Hişam b. Urve, o da babasından o da Hz. Aişe'den rivayet etti. İmam Muhammed de Muvatta'ında (s. 344) Velanın Satışı bahsinde rivayet etti. Malik bize Nafi, Abdullah b. Ömer Hz. Peygamber'in eşi Aişe'den haber verdi ki, o bir kız çocuğu satın alıp azad etmek istedi. Onun ailesi ise biz onu sana velası bizim olmak üzere satarız dediler. Böylece o bunu Hz. Peygamber'e anlattı. O da bu sana mani değil; çünkü vela ancak azad edene aittir buyurdu- Muhammed, biz bunu alıyoruz; vela azad eden kişininindir, bu nesebe benzer ondan başkasına intikal etmez. Bu, Ebu Hanife'nin ve bizim fukahamızın genelinin görüşüdür, dedi.-Eh. İbn Ömer hadisini Buhari ve Müslim da rivayet etmişlerdir. Ayrıca Müslim, Ebu Salih hadisini Ebu Hüreyre'den ve yine ondan (Aişe'den) rivayet etti.

⁷⁴⁸ "a'tık" kelimesi esas nüshada böyledir. "D" de ise "yekulune a'tık" olarak gelmiştir.

⁷⁴⁹ Hişam b. Urve'nin babasından rivayet ettiği bu hadisi Buhari Mükateb, Müslim de İtk (azad) bahsinde tahriç etmişlerdir.

Muhammed, Yakub, muhaddis ve Zühri rivayet ediyor ki, Abdullah İbn Mesud karısı Sekafiyye'den bir cariye satın aldı ve ona ihtiyacı kalmadığı zaman aldığı fiyatla cariyeyi kendisine verip onun olacağını⁷⁵⁰ karısına şart verdi. Böylece o bu meseleyi Hz. Ömer'e sordu. Ben bu cariye üzerinde bir kimsenin şartı olduğu halde senin onunla cinsel ilişki kurmanı mekruh görürüm, diye cevap verdi.⁷⁵¹ Bize göre Ömer'in bu hadisi en sağlam olandır. Zaten Hz. Ömer, Resulullah'ın hadisini Hz. Aişe'den daha iyi biliyordu. Biz Hişam'ın bu hadisini biz onun bir vehim ve zannı olarak görüyoruz. Çünkü Hz. Peygamber batıl ve ğarar ile emretmez. Bu Hişam hadisi bilinmemektedir.⁷⁵² Bize göre bu şaz hadistir.

Adam, şarap veya domuz karşılığında veya bağış olarak, ya da onu fasit yapan bir şart koşarak, fasit bir alış-veriş ile bir köle satın aldıktan sonra onu teslim alıp azad etse onun bu azadı caizdir. Fakat onun kıymetini ödemesi gerekir. Eğer o köleyi kan veya leş karşılığı satın alırsa, böylece onu teslim alıp azad ederse onun bu zadı hükümsüzdür. Çünkü bunlar bedel (para) değildir. Eğer o bir domuz ile satın alsın ve teslim almadan onu azad etse onun bu azadı hükümsüzdür.

BİR ADAMIN BİR ADAM ADINA BİR KÖLE⁷⁵³ AZAD ETMESİ

Ebu Hanife, bir adam bir adam adına onun izni ile veya izni olmadan bir köle azad ettiği zaman bu azad caizdir, dedi. Vela da azad eden kimsenin olur. Kendisi adına azad edilmiş adamın vela hakkı olmaz. Bu konuda baba, avlat, erkek ve kız kardeş, amca ve dayı eşittir. Her bir yakın haram akraba (zevil ehram) ve başkası eşittir.

Ölü olan babası veya ölü olan annesi adına bir köle azad eden adam da yine böyledir. Çünkü vela azad eden kimse içindir. Kendisi adına azad edilmiş olan kimsenin vela hakkı yoktur.

Kocasını köle olan hür bir kadın, onun mevlasından kocasını kendi adına azad etmesini istedi. Böylece o da onu azad etti. Bu nikâh fasid olur mu, ne dersin? Eğer kadın, kocasının köleliğinden bir parça sahip olursa bu nikâh fasid olur. Eğer o⁷⁵⁴ onun köleliğinden bir şeye sahip değilse, kölenin ona hibe ettiği şey veya vela⁷⁵⁵ böylece bunların hepsi hükümsüzdür. Vela kadının olmaz ve nikâh fasid olmaz.-Bu Ebu Haine ile Muhammed'in görüşüdür.

⁷⁵⁰ “leha” kelimesi esas nüshada böyledir. Fakat o “D” den düşmüştür.

⁷⁵¹ İmam Muhammed bu hadisi Muvatta'ında (s. 342) Alış-verişte şart koşma ve alış-verişi bozan şeyler bahsinde tahrîç etti: Malik bize Zühri, Ubeydullah b. Abdullah b. Atabe yoluyla rivayet etti ki, Abdullah b. Mesud karısı Sekafiyye'den bir cariye satın aldı. Fakat karısı ona eğer sen onu satarsan, onu sattığın fiyattan o benimdir diye şart koştı. O bu konuda Ömer b. el-Hattab'dan fetva istedi. Böylece Hz. Ömer, onda birisi için bir şart olduğu halde ona yaklaşma, dedi. Muhammed, biz bunu alıyoruz, dedi. Satıcının müşteriye koştığı veya müşterinin satıcıya koştığı, alış-veriş şartlarından olmayan ve içinde satıcı için veya müşteri için menfaat bulunan her bir şart sebebiyle alış-veriş fasid olur. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür.- Eh.

⁷⁵² Ben dedim: Bu hadisi Sahihayn'de (Buhari ile Müslim'de) olduğu gibi, Zühri de Urve ve Kasım b. Muhammed de yine Aişe'den rivayet ettiler.

⁷⁵³ “abden” kelimesi “M” de böyle, “H” de “abdehu” şeklinde geldi. “abden” kelimesi “D” den düşmüştür.

⁷⁵⁴ “kanet” ve “kanet” kelimeleri esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “kane” şeklinde geldi.

⁷⁵⁵ “ev el-velaü” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “ve el-velaü” olarak geldi.

Ebu Hanife dedi ki, eğer bir adam bir adama "sen köleni bin dirheme azad et, ben onu sana ödeyeceğim" dese, o da bunu yapsa, bu vela azad eden kişinin olur. Bu adamın üzerinde bir mal borcu yoktur. Eğer o bu malı ödemişse onu geri alabilir.

Ebu Hanife dedi ki, Eğer bir kadın, babasını azad etmek üzere bir adamla evlenirse, adam da bunu yaparsa bu babanın velası kocanın olur. Kadın da mihr-i mislini alır. Hulu' (boşaması) da böyledir.

Ebu Hanife dedi ki, Bir adam bir adama "sen köleni benim adıma bin dirheme azad et" dese, böylece adam da bunu yapsa köle hür olur. Bu malın da ona verilmesi gereklidir. Bu vela da kendi adına azad edilmiş kimsenindir. Eğer kendi adına azad edilmiş olan kimse kölenin karısı ise böylece bu nikâh fasid olur. Çünkü kadın bu vela kendisinin olduğu halde bu köleye sahip olmuştur. Eğer kocası ondan başka bir varis bırakmadan ölürse vela sebebiyle miras onun olur.

Kendisi adına⁷⁵⁶ babasını azad etmek üzere adamla evlenen kadın da böyledir. Çünkü vela o kadınındır. Eğer adamın kadından başka bir varisi yoksa adamın mirası iki yarı olarak kadının olur. Yarıları o kadının babası olması cihetiyle, diğer yarıları da vela sebebiyledir.

Muhammed, Ebu Yusuf, Hişam b. Urve, onun babası ve Hz. Aişe'den rivayet etti ki, Hz. Aişe Abdullah İbn Zübeyr ile konuşmayacağım diye yemin etti. Hz. Aişe'den ona konuşması için şefaet dilediler. Böylece İbn Zübeyr, onun adına ve onun (Hz. Aişe'nin) yemini için⁷⁵⁷ elli köleyi azad etti.⁷⁵⁸

Muhammed, Ebu Yusuf, Yahya b. Said, Kasım ve Hz. Aişe yoluyla rivayet ediliyor ki, Hz. Aişe, o öldükten sonra Abdurrahman b. Ebi Bekir es-Sıddık adına onun yanında doğmuş eski kölelerinden birkaç köle⁷⁵⁹ azad etti.⁷⁶⁰

VELA HAKKINDA ŞAHİTLİK

Adam öldüğü zaman geriye birçok mal bırakıp hiç varis bırakmadığı zaman böylece bir adam çıkıp vela yoluyla ona mirasçı olduğunu iddia ederse, bu suretle iki şahit de ölünün onun mevlası olduğu ve ölünün ondan başka bir varisi bulunmadığı hakkında şahitlik yaparsa, fakat vela açıklanmadığı halde ve şahitlerin de bu iki şahsın hangisinin diğerini azad

⁷⁵⁶ "anha" kelimesi "M" ve "D" de böyledir. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

⁷⁵⁷ "fi" harfi "M" ve "D" de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁷⁵⁸ Bu hadis meşhurdur.

⁷⁵⁹ "abiden" kelimesi "D" de böyle geldi, doğrusu da budur. Esas nüshada ise "abden" olarak gelmiştir.

⁷⁶⁰ Bu hadisi İmam Muhammed de Muvatta'ında Malik ve Yahya b. Said yoluyla rivayet etti: Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman uyuduğu bir uykuda vefat etti. (Kız kardeşi) Hz. Aişe, onun adına birçok köle azad etti. Muhammed, biz bunu alıyoruz, ölü adına azad etmede bir sakınca yoktur, dedi. Eğer bunu o (Abdurrahman) vasiyet etmiş olsaydı, vela onun olurdu. Eğer vasiyet etmemiş ise vela, azad edenin olur. Bunun ecri, Allah Teala dilerse ona ulaşır.-Eh. Adamın köleden kendi hissesini azad etmesi veya bir deve adamsı ya da bir azadı vasiyet etmesi bahsi. S. 358-359. Muğrib, (I, 58) et-telad, et-telid ve et-talid, eski her bir mal demektir. Bunun zıddı ise et-tarif ve et-tarif'dir. Eh. Bu hadisin açıklamasında Serahsi şöyle dedi. Bu hadisten anlaşılan Abdurrahman onların azad edilmesini vasiyet etti ve bu işi de Hz. Aişe'ye havale etti.-Eh. VIII, 100. Ben dedim: O uykusunda ansızın vefat ettiği halde bunu ne zaman vasiyet etti. Hz. Aişe'nin bunu onun çocuklarının rızası ile yaptığı umulur.-Allah en iyi bilir. Esas nüshada "biladihi" olarak geldi. "M" ve "D" de ise noktasız olarak geldi.

ettiğini ve hangisinin diğeri için veli olduğunu belirtmemeleri sebebiyle bu şahitlik caiz olmaz.

Eğer bir şahit, ölünün, şu kimsenin mevlası, ataka mevlası olduğu hakkında şahitlik yapmış olsa yine böyle bu şahitlik caiz olmaz. Eğer iki kişi, hayatta olan şu adam, bu ölmüş adamı azad etti ve o onun sahibi idi ve o onun varisidir, diye şahitlik yapıp onun ondan başka bir varisi de olmadığı bilirse, işte bu caizdir. Ben, bu malın ve mirasın ona ait olduğuna hükmederim. Eğer buna iki adam, iki adamın şahitliği üzere şahitlik yaparsa yine böyledir. Eğer buna bir adam ve iki adam daha başka bir adamın şahitliği üzere şahitlik ederlerse yine böyledir. Eğer buna iki kadın ve iki adam, bir adamın şahitliği üzere şahitlik yaparlarsa yine böyledir. Eğer buna bir adam ve iki adam daha iki kadının şahitliği üzere şahitlik ederlerse yine böyledir. İşte bunların hepsi caizdir. Eğer iki adam, gerçekten bu ölen kişi, bu benim kölemdi, ben onu azad ettim diye ikrarda bulunduğu şahitlik ederlerse ve insanlar bundan başka onun bir varisi olduğunu da bilmiyorlarsa yine böyledir. Eğer o, onu bir mal karşılığı azad etmiş ve onu teslim almışsa yine böyledir. Eğer şahitler, o bununla belli bir mal karşılığı özgürlük anlaşması yaptı ve bu anlaşma bedelini ondan aldı, derlerse yine böyledir. İşte bunların hepsi caizdir. Eğer insanlar bunun onun varisi olduğu hakkında şahitlik yapmazlarsa o ondan hiçbir şeye mirasçı olamaz.

Eğer bir adam ölse, böylece bir adam da onun velasını iddia etse ve bu suretle iki şahit getirip onlar da "bu iddia eden kişinin babasının bu ölünün babasını⁷⁶¹ azad ettiği ve onun ona malik olduğu veya o ona köle olduğunu ikrar ettiği, sonra azad edilenin öldüğü ve onun için bu babasından başka bir varisi de olduğu bilinmediği, sonra azad edenin de öldüğü ve geriye bu oğlunu bıraktığı, onun ona hür bir kadın olduğu halde hamile olmuş hür bir kadından olduğu⁷⁶² sonra bu azadlının oğlunun öldüğü ve biz bu oğlandan başka onun bir varisini bilmiyoruz"⁷⁶³ diye şahitlik yaparlarsa, bu caizdir. Onun bu mirasının ona ait olduğuna hükmedilir. Eğer insanlar bu şahitlik üzerine ikinci defa şahitlik yaparak "biz bu azadlının babasını bilmeyiz.⁷⁶⁴ Fakat şunu biliyoruz" derlerse onların buna olan şahitliği caiz değildir. Ancak onlar, bu adamı tanıdıklarını ve onun azad edildiğini bildiklerini benim sana anlattığım şekilde şahitlik yaparlarsa caiz olur.

Bir adam ölür, bir adam da onun mirasını iddia ederse ve onun anasını azad ettiği ve anası onu bundan yirmi sene sonra falanın kölesi filandan doğurduğu, babası da köle olarak öldüğü, annesinin öldüğü ve onun da öldüğü ve onun annesini azad edenden başka bir varisi olduğu bilinmediği hakkında şahit getirirse, bu caizdir ve onun mirası bunun olur. Eğer babanın mevlası gelir, ölmeden önce babayı kendisinin azad ettiği hakkında belge ortaya koyarsa o ona malik olur, insanlar da bu köle için bu adamdan başka bir varis⁷⁶⁵ olduğunu bilmezlerse onun mirasının

⁷⁶¹ "eba" kelimesi "M" ve "D" de böyledir. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

⁷⁶² "veledehu" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "vülide" olarak geldi.

⁷⁶³ "ve la nalemu" kelimesi "D" de böyle, "H" ve "M" de ise "y" harfi ile "yalemu" diye geldi, bu doğru değildir.

⁷⁶⁴ "lem nüdrük" kelimesi "M" ve "D" de böyledir. Doğrusu budur. Bu esas nüshada "yüdrüku" olarak geldi.

⁷⁶⁵ "varisen" kelimesi esas nüshada böyledir. "M" ve "D" de ise "varisün" şeklinde geldi. Bu bir şey değildir.

babanın mevlasına⁷⁶⁶ ait olduğuna hükmedilir. Çünkü mevla odur; babanın azad etmesi velayı kendisine çekmektedir.

Bir adam ölüp bir takım mal bıraktı. Bir kadın çıkıp da onun kendisi ile dostluk anlaşması yaptığını ve onun kendi eliyle müslüman olduğunu iddia etti. Buna da bir adamı ve iki kadını şahit getirdi ve onlar da onun için bu kadından başka bir varis olduğunu bilmedikleri hakkında şahitlik yaptılar. Böylece bu caizdir ve kadın da onun varisidir. Eğer kadının kardeşi onun babalarının eliyle müslüman olduğunu ve onunla dostluk anlaşması yaptığını ve ölmeden önce babasının⁷⁶⁷ onun adına diyetini ödediğini iddia ederse ve kadının vaktinden önce bir vakit tayin ederlerse, böylece onun mirası kadının değil, kardeşinin olur. Çünkü kardeşi kadının babasının mevlasıdır. Kadınlar veladan bir şeye varis olamazlar. Eğer baba onun adına diyet ödemiş olsa ve onun şahitleri bu anlaşmanın yüz elli senesinde oldu diye şahitlik yaparken kadının şahitleri ise bunun yüz altmış senesinde yapıldığını söylerlerse onun velası kardeşinin değil, kadının olur. Çünkü mevla, kardeşinin mevlası⁷⁶⁸ sebebiyle babadan ona (kızına) intikal eder.

Adam öldüğü zaman iki kişi onun mirası hakkında çekiştiler. Böylece onlardan her birisi, onu kendisinin azad ettiği ve ona kendisinin malik olduğu ve onun başka bir varisi bulunmadığı hakkında açık delil-belge ortaya koyarsa ve bu iki belgede⁷⁶⁹ herhangi bir vakit yoksa onun mirasının bunlar arasında ortaklaşa yarımşar olduğuna hükmedilir. Bu belgelerden her biri⁷⁷⁰ bir vakit tayin etmiş ise ve vaktin biri diğerinden önde ise böylece bu ikiden önceki olanın lehine hükmedilir. Çünkü evvelkinin azadından sonra, sonrakinin⁷⁷¹ mülkiyeti hükümsüz olur. Eğer bu, azad bulunmayan bir dostluk anlaşması hakkında olmuş olsaydı, ben onun mirasını sonuncuya verirdim. Çünkü sonuncunun dostluk anlaşması, evvelki anlaşmayı bozar. Ancak evvelki onun adına diyet ödemişse, onun bu mirası hakkında evvelkinin lehine hükmedilir; o sonrakinin olmaz.

Bir adam öldüğü zaman böylece bir adam çıkıp onun mirasını iddia ederse ve onun kendisinin azad ettiği hakkında belge ortaya koyarsa ve ona sahip olursa ve insanlar da onun bundan başka⁷⁷² bir varisi olduğunu bilmiyorlarsa, böylece hâkim onun mirasının ve velasının buna ait olduğuna hükmeder. Sonra bir başkası çıkar da onu azad eden kendisi olduğunu iddia ederse, bu adamın lehine bir şeye hükmedilmez ve onun belgesine kulak verilmez. Eğer bunun şahitleri⁷⁷³ onu bunun azad ettiği ve ona bunun sahip olduğu hakkında şahitlik yaparsa, bu ondan kabul edilmez. Çünkü hâkim onun hakkında hükmünü vermiştir. Eğer iki şahit, onun bunu azad etmeden önce evvelki adamdan satın aldığı, sonra azad

⁷⁶⁶ “li mevla’l ebi” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “li mevali’l ebi” olarak geldi.

⁷⁶⁷ “ve en” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Esas nüshada ise “en” şeklinde gelmiştir.

⁷⁶⁸ “mevlahu” kelimesi nüshalarda böyledir. Hâlbuki doğrusu “bi velaihi” şeklinde olmalı.

⁷⁶⁹ “el-beyyinetani” kelimesi, esas nüshada böyle, “M” ve “D” de ise “el-beyyineteyni” olarak geldi ki, bu doğru değildir.

⁷⁷⁰ “vahıdetün” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “vahıdün” şeklinde geldi ki, bu hatadır.

⁷⁷¹ “mülke’l ahiri” ifadesi “M” ve “D” de mülkün li’l-ahiri” şeklinde, esas nüshada ise “malikü’l-ahiri” olarak geldi. Doğrusu ise “mülkü’l-ahiri” olarak gelendir.

⁷⁷² “ğayrahu” (başka) kelimesi nüshalardan düşmüştür; hâlbuki onun bulunması gerekir.

⁷⁷³ “şühuduhu” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “şühüdün” şeklinde geldi.

ettiği ve o ona malik olduğu hakkında onun için şahitlik yaparsa evvelki için verilmiş olan hüküm iptal edilir; vela ve mirasın bu sonraki adama ait olduğu hükmü verilir.

Bir adam öldüğü zaman böylece bir adam ve onun baba bir kardeşi ve baba bir kardeşinin oğulları onun mirası hakkında çekişirlerse ve iki şahit, bu adamın dedesinin bu ölünün dedesini⁷⁷⁴ azad ettiği ve bunun ona sahip olduğu, bu azadlı ölünün dedesinin ölüp⁷⁷⁵ geriye bu ölünün babasını ve onun başka bir oğlunu bıraktığı, sonra bu iki oğulun her ikisinin ölüp geriye bu ölüyü bıraktıkları, sonra bu ölü öldü ve azadlı dede de ölüp⁷⁷⁶ geriye bir oğul, bir eş ve bir kız bıraktığı, sonra onun oğlu ölüp geriye bu oğulu, bu kızı ve kardeşinin iki oğlu, o sonraki iki adamın babasını bıraktığı sonra bunların babası da ölüp geriye kızını⁷⁷⁷ bıraktığı hakkında yaparsa ve insanlar da onun için bunlardan başka bir varisin olduğunu bilmezlerse, işte bu miras oğulun oğlunun olur. Oğlunun kızının, kardeşin oğullarının, eğer hayatta ise halasının ve eğer hayatta ise dedesinin karısının olmaz. Eğer onlar, bunu anlamazlarsa, böylece bunu anlayan ve şahitlik yapan iki şahidin şahitliği üzere şahitlik ederlerse bu caiz olur. Azadı yapılmayan dostluk anlaşması, böyle olduğu zaman ve munasahalı miras⁷⁷⁸ da böyle ise bunlar aynı buna benzerler.

Bir adam öldüğü zaman bir adamın oğlunun oğlu ve ölü adamın kızı⁷⁷⁹ ve kardeşinin oğulları onun mirasını iddia ederlerse, böylece iki şahit de iki şahidin şahitliği üzerine bu kızın babası, onun sahibi olarak falan kimseyi⁷⁸⁰ azad etti ve falan kimse, onun sahibi olarak bu ölüyü azad etti diye şahitlik yaparlarsa, böylece onun için oğulun oğlundan, onun kardeşinin oğlundan ilk azadlının kızı olan kimseden başka bir varisi⁷⁸¹ olduğunu bilmedikleri falan kimse ölürse, işte onun mirası, kızının ve kardeşinin oğullarının olmaz, oğulun oğlunun olur.

Bir adam öldüğü zaman böylece bir adam, babasının onu onun sahibi olarak azad ettiğini ve babasının ve bu ölünün kendisinden başka bir varisi bulunmadığını iddia ederse ve kardeşinin iki oğlunu getirip de onların buna şahitlik yapmasını sağlarsa bunların şahitliği caiz olmaz. Çünkü bunlar kendi dedeleri için şahitlik yapmışlardır. Eğer azad edilmiş kimsenin kızları şahitlik yaparsa⁷⁸² onların da yine böyle şahitlikleri kabul edilmez. Çünkü onlar da babaları için şahitlik yapmışlardır. Azadlının hanımları ve annesi⁷⁸³ de böyledir. Onun babasının karısı, oğlunun oğlanları ve oğlunun kızları da böyledir. Bu şahitlik, azadda değil, muvalatta (dostluk ve yardımlaşma anlaşmasında) böyledir.

⁷⁷⁴ “cedde” (dede) kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

⁷⁷⁵ “ve enne” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “fe inne” şeklinde gelmiştir.

⁷⁷⁶ “mate” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise bunun yerine “tereke” kelimesi geldi.

⁷⁷⁷ “ibnetehu” kelimesi esas nüshada böyle, “M”de ise “ibneyhi” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

⁷⁷⁸ Münasaha; Bir varisin, kendine kalan mirası alamadan ölmesi veya birçok kimselerin, ortadan kaldırılarak birbirlerinin yerlerine geçmeleri demektir. (çev.)

⁷⁷⁹ “ammetihi” kelimesi ölü adamın kızı demektir.

⁷⁸⁰ “fülanen” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise “fülanün” şeklinde örte geldi ki, bu bir hatadır.

⁷⁸¹ “varisen” kelimesi “H” ve “D” de böyle, “M” de ise “varisün” şeklinde geldi ki, bu bir yanlıştır.

⁷⁸² “şehidne” kelimesi, “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “şehidehu” olarak geldi ki bu yanlıştır.

⁷⁸³ “ümmühu” kelimesi, “M” ve “D”de böyle geldi. Fakat bu kelime esas nüshadan düşmüştür.

Köle hayatta olup ölmüş kimse tarafından azad edildiğini iddia ederse böylece ölünün iki oğlu veya oğlunun oğlanları, ya da oğulun oğlunun oğlanları yahut oğulun oğlunun iki kızı ölünün azad ettiği hakkında şahitlik yaparsa bu caiz olur. Eğer azadlı bundan sonra ölürse, ölünün çocuklarından olan erkekler ona mirasçı olurlar.

O adam köle iken, hür⁷⁸⁴ olduğu zaman böylece iki adam⁷⁸⁵ iddia edip bunlardan her biri, belge ortaya koyup onun sahibi olarak onu kendisinin azad ettiğini iddia ederse, fakat bunlardan birincisi üzerine bir delil getirilmezse ve birinciyi sonra olandan ayırıp belirleyen bir vakit de tayin etmemişlerse, mevla da bunlardan her ikisini de inkâr ediyor veya ikrar ediyorsa bu, eşit olup vela sebebiyle (mirasın) aralarında yarımşar olduğuna hükmedilir. Eğer bunlardan birisi, onu azad edenin kendi babası olduğu ve babasının da kendisinden başka bir varisi olmadığı hakkında delil ibraz ederse işte bu da evvelki gibi eşittir. Bunlardan birisi söylediğimiz bu azad üzerine delil ortaya koyarsa, diğeri de bu kölenin zimmî halktan olup aslından hür olduğu ve kendi eliyle müslüman olduğu ve onunla dostluk anlaşması yaptığı hakkında delil getirirse ve⁷⁸⁶ köle de kendisinin aslen hür olduğunu iddia ederse, bu konuda onu azad edenin değil, onunla dostluk anlaşması yapanın lehine hükmedilir. Eğer köle ölmüş olsa miras onun olur⁷⁸⁷... Onlar onun bundan başka bir varisi bulunmadığına şahitlik yaptıkları zaman (bu miras) onun aslen hür olduğu hakkında delil ortaya koyan kimsenin olur.⁷⁸⁸ Bunun aslen hür olduğu hakkında şahitlik yaptıkları halde ben onu köle yapmam. Eğer köle hayatta olmuş olsa böylece o kendisini azad eden kimse için ataka mevlası olduğunu iddia etse, ben bu ataka delilini kabul eder, diğeri delili ise iptal ederim. Bu da eğer yaptıysa onun bununla yapmış olduğu dostluk anlaşmasının köle tarafından bozulmasıdır. Ancak sahibi onun aslen hür olduğu belgesi sebebiyle onun adına diyet ödemiş ise bu müstesnadır. Böylece eğer o diyet ödemiş ise işte o (mirası almaya) daha uygun olur.

Mevlalardan bir adam ölür ve geriye oğullar ve kızlar bırakırsa böylece Araplardan bir adam da babasının onu, onun sahibi olarak azad ettiğini iddia ederse ve ölünün iki oğlu da buna şahitlik yağırsa ve Araplardan başka bir adam daha onu kendi babasının azad ettiğini iddia ederse ve bu suretle ölünün kızı da bunu ikrar ederse bu ikrar hükümsüz olur, şahitlik ise geçerlidir. Vela hakkı da şahitliğin sahibine ait olur. Eğer onun bir oğlu ve iki kızı⁷⁸⁹ diğeri için şahitlik yapmış olsa ve bir vakit tayin etmemişlerse böylece vela onların aralarında yarımşar olur. Çünkü onlardan her biri için bir belge ortaya konmuş bulunmaktadır. Bu konuda mevlanın çocuğunun şahitliği de caizdir.

Eğer bu mesele bu şekilde olmamış olsa ve kölelerden bir adam Araplardan bir adam için onun mevlası olduğunu ve onun babasının kendi basını azad ettiğini söylese ve baba bir iki kardeşini de getirir onlar buna

⁷⁸⁴ “hurrân” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “hayyen” şeklinde geldi ki, bu tahriftir.

⁷⁸⁵ “racûlânî” kelimesi “D” nüshasından düşmüştür.

⁷⁸⁶ “ve” kelimesi “M” ve “D”de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁷⁸⁷ “mirasün” kelimesi nüshalarda böyledir. Fakat bu cümleden sonra bir kısım ibarenin düştüğü de açıktır.

⁷⁸⁸ “li’llezi” kelimesi “M” ve “D”de böyle geldi. Esas nüshada ise “ellezi” şeklindedir.

⁷⁸⁹ “innetani” kelimesi nüshalarda “ibneteyni” olarak gelmiştir. Hâlbuki doğrusu, “ibnetani”dir.

şahitlik yaparlarsa, fakat Arap olan ise bunu inkâr ederse, bu iki oğulun şahitliği caiz olmaz. Çünkü Arap olan adam bunu inkâr ettiği halde bunlar vela hakkında babaları için şahitlik yapmışlardır. Eğer bunu Arap iddia etmiş olsaydı, bu şahitlik caiz olurdu.

Mevlalardan bir adamın yanında buluğa ermiş bir oğlu olduğu zaman böylece Araplardan bir adam onun babasının mevlası olduğunu ve onun onu sahibi olarak azad ettiğini iddia ederse babası da bunu inkâr ederse; Araptan başka bir adam da bu oğlanı onun sahibi olarak kendisinin azad ettiğini iddia etse, oğlan da bunu inkâr etse⁷⁹⁰ ve bunlardan her biri kendi iddia ettiğine belge ibraz etse, bunlardan her biri için hakkında belge getirdiği şey ile hüküm verilir. Eğer bu iki Arap adam, bunu inkâr etmiş olsa, iki mevla da bunu iddia etse ve bunun hakkında delil ortaya koysalar⁷⁹¹ bunların her ikisine vela gerekli olur ve bu caizdir.⁷⁹²

Bir adamın elinde bir köle olsa böylece bu köle mevlasının kendisini azad ettiği hakkında delil ortaya koysa, mevla da bunu inkâr edip "Bu delil tezkiye edilmiş-onanmış olduğu halde, onlar yalan şahitliği yapıyorlar" dese⁷⁹³ bu şahitlik caizdir ve bu azad geçerlidir; o da onun mevlasıdır. Eğer onlar onun azad edildiği hakkında şahitlik yaparlarsa yine böyle bu onun üzerine geçerli olur ve onun aleyhine mal ile hükmedilir ve velası onun için gerekli olur. Eğer insanlar, bu onunla bir mal karşılığında özgürlük anlaşması yaptı ve borcunu tam ödedi diye şahitlik yaparlarsa bu onun üzerine geçerlidir ve velası onun için gerekli olur. Eğer mevla bunu böyle iddia etse azadlı köle de inkâr etse ve "ben başkasının kölesiyim" dese veya "ben ülke halkından"⁷⁹⁴ müslüman olmuş bir adamım" dese böylece vela ona gereklidir ve bu da onun aleyhine caiz olur.

Araplardan bir adam, bir adamın velasını iddia ederse, fakat mevla bunu inkâr ederse, böylece iki kişi şahitlik yapar, onlardan birisi Arap olan adam onun sahibi olarak onu azad etti diye, diğer şahit de onun babası onun sahibi olarak onu azad etti diye şahitlik yaparsa bu suretle bunların şahitlikleri karışmıştır ve caiz değildir. Eğer bu iki şahit, ikisi birlikte onu azad eden kimsenin onun sahibi olarak şu kimse azad etti diye şahitlik yapmış olsalardı, fakat (azad edilen) günde, ayda veya yerde ihtilaf etselerdi, ben buna cevaz verir ve velanın ona ait olduğuna hükmederdim. Günlerin ve yerlerin değişik olması şahitliğe bir zarar getirmez.⁷⁹⁵ Çünkü azad, söz (ile ifade edilen bir şey) olup günlerin ve beldelerin değişik olması onu bozmaz.⁷⁹⁶ O bunu bugün de azad edebilir, yarın da azad edebilir. O buna bugün de şahitlik yapabilir, yarın da şahitlik yapabilir. Böylece o bu konuda onun için iki defa şahitlik yapar.

⁷⁹⁰ "inkâr ederse" inkâr ederse" ifadeleri "M" ve "D"de böyle geldi. Fakat "Araptan başka bir adam da bu oğlanı onun sahibi olarak kendisinin azad ettiğini iddia etse" cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

⁷⁹¹ "ekama" kelimesi nüshalarda "ekame" şeklinde geldi. Doğrusu ise ikil kalıbı ile "ekama" şeklindedir.

⁷⁹² "ve caze" kelimesi "M" ve "D" de böyle esas nüshada ise "ecaze" şeklinde geldi ki, bu bir tahriftir.

⁷⁹³ "ve yekülü" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "ve yekulu" olarak geldi ki, bu bir yanlıştır.

⁷⁹⁴ "ehl" kelimesi "M" ve "D"de öyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁷⁹⁵ "yedurru" kelimesi "H" nüshasında diş kalıbı ile "tedurru" olarak "M"de ise noktasız geldi. Doğrusu ise erkek kalıbı ile "yedurru" şeklindedir.

⁷⁹⁶ Metin "M" ve "D"de böyle geldi. Fakat bu cümle esas nüshadan düşmüştür.

Bir adam ölüp geriye bir takım mal bıraktığı zaman böylece Araplardan bir adam kendi kız kardeşi olan falanın kızı, bu ölmüş adamı onun sahibi olarak azad ettiğini sonra da bu kızın vefat ettiğini ve bu kadının bu oğlan kardeşinden başka bir varisi de olmadığını iddia ederse; başka bir adam da⁷⁹⁷ bu adamı azad eden kadının kendi anası olduğunu, annesinin ve bu kölenin kendisinden başka bir varisi olmadığını iddia ederse, böylece ben bu kölenin mirasının kardeşe ait değil, oğula ait olduğuna hükmederim.

Eğer oğul yerinde baba olmuş olsaydı yine böyle ben mirası babaya⁷⁹⁸ ait olduğuna hüküm verirdim. Eğer baba yerinde oğlan olmuş olsaydı, Ebu Hanife ve Muhammed'in görüşüne göre mirasın oğulun olduğuna hükmederdim. Eğer oğulun ve babanın yerinde babanın babası olan dede olmuş olsaydı, kardeş ise olduğu hal üzere bulunsaydı, Ebu Hanife'nin Ebu Bekir'in görüşüne kıyasla elde ettiği görüşüne göre, gerçekten velaya dede mirasçı olur. Hem dedeyi hem de kardeşi ikisini birden mirasçı yapana görüşe göre ise mevlanın bu mirası onların arasında (ortak)tır.⁷⁹⁹ -Bu da Muhammed'in görüşüdür.

Bir adam ölüp geriye bir takım mal bırakırsa, bir adam da çıkıp onun mirasını iddia eder ve onu onun sahibi olarak kendisinin azad ettiği ve onun için kendisinden başka bir varisin bulunmadığı hakkında iki şahit getirirse⁸⁰⁰ ve başka bir şahit⁸⁰¹ de getirip o onunla bin (dirheme) özgürlük anlaşması yaptığı ve o onun sahibi olarak ondan bu anlaşma bedelini tastamam aldığı ve onun için ondan başka bir varisi olduğunu bilmediği hakkında şahitlik ederse, böylece şahitlik uyuşmamıştır ve bu şahitlik caiz olmaz. Eğer şahitlerden birisi onun bir mal azad edildiğini, diğeri ise onun malsız azad edildiğini söylerse yine böyledir. Eğer onlardan birisi, onun, şayet şu eve girersen deyip o da girince bozulan yemin ile azad edildiğine, diğeri⁸⁰² ise onu kesinlikle kendisinin azad ettiğine şahitlik yaparsa yine böyledir. Eğer onlardan birisi onu şayet falan kimse ile konuşursan deyip o da konuşunca bozulan yemin ile azad ettiğine, diğeri de şayet bu eve girersen deyip o da girince bozulan yemin sebebiyle onu azad ettiğine şahitlik yaparsa, böylece bu hükümsüz olur ve caiz olmaz. Çünkü azad etme üzerine olan şahitlikte uyum sağlanamamıştır.

Eğer o, onu azad eden kişinin kendi babası olduğunu ve onun⁸⁰³ kendisinden başka bir varisi de bulunmadığını iddia derse ve onu babasının onun sahibi olarak müdebber kölelikten azad ettiğine dair bir şahit⁸⁰⁴ getirirse ve sonra da baba ölürse, diğer şahit de onu kesinlikle hastalığı zamanında onun azad ettiğini söylerse, böylece şahitlikte uyum

⁷⁹⁷ Metin "M" ve "D"de böyle geldi. Ancak "bu adamı azad eden kadının..." cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

⁷⁹⁸ "eben" kelimesi nüshalarda böyledir. Bunun doğrusu ise "ebün" şeklinde olması açıktır.

⁷⁹⁹ "fe inne mirase'l mevla beynehuma" ifadesi "H ve "M"de böyle, "D" de ise "fe inne'l mirase böynehuma" şeklinde geldi.

⁸⁰⁰ "ve ekame" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "fe ekame" şeklinde geldi.

⁸⁰¹ "şahiden" kelimesi nüshalarda "şahidün" olarak geldi. Doğrusu ise "şahiden" şeklindedir.

⁸⁰² "el-aharu" kelimesi "H" ve "M"de böyle, "D" nüshasında ise "aharu" şeklinde geldi.

⁸⁰³ "lehu" kelimesi "M" ve "D"de böyle geldi. Ancak bu kelime esas nüshadan düşmüştür.

⁸⁰⁴ "şahiden" kelimesi "D" ve "M" de "şahidün" "H"de ise "şahidani" geldi ki, bu hatadır. Doğrusu "şahiden" dir.

sağlanamamıştır ve bu şahitlik caiz değildir.⁸⁰⁵ Eğer iki şahit de onun bunu sağlıklı iken azad ettiğini ve sonra öldüğünü söylerlerse yine böyledir ve bu şahitlikte uyum yoktur ve bu şahitlik caiz değildir. Eğer şahitlerden birisi onun bunu kendisinin ölümünden sonra azad edilmesini vasiyet ettiğini, onun öldüğünü ve onun vasisi olan falan⁸⁰⁶ kimse onu azad ettiğini söylerse yine böyledir. Diğer şahit de⁸⁰⁷ onun bunun ölmüş olduğu hastalığı sırasında azad ettiğini söylerse veya o onu müdebber yaptığına şahitlik yaparsa işte bu eşittir. Bu şahitlik caiz değildir. Çünkü bu şahitlikte uyum yoktur.

Eğer bir adam ölmüş böylece başka bir adam da çıkıp onun malını almış ve bu mallar elinde olduğu halde kendisinin onun varisi olduğunu iddi etmiş ise, ben bu malı o adamdan almam. Fakat bir insan çıkıp bunu mahkemeye verirse, ben bunu ondan kesinlikle sorarım.

Eğer bir adam, ölüyü ona⁸⁰⁸ sahip olduğu halde kendisinin azad ettiğini ve kendisinden başka onun için bir varis bulunmadığını iddia ederse ve mal elinde olan bu kimse bunun böyle olduğuna dair delil ortaya koyarsa, ben mirasın aralarında yarımşar olduğuna hükmederim. Velayı da aralarında yine yarımşar yaparım. Eğer mal ister onların elinde veya ister başka birinin elinde olsa (hüküm) yine böyledir.

ZİMMÎ ve MÜSLÜMANA AİT OLAN VELAYET HAKKINDA ŞAHİTLİK

Bir adam ölüp geriye bir takım mal bıraktığı zaman böylece Müslümanlardan bir adam çıkıp da onu, onun sahibi olarak kendisinin azad ettiğini ve onun müslüman olarak öldüğünü ve onun için kendisinden başka bir varisi bulunmadığını iddia ederse, zimmî halktan da bir adam çıkıp onu, onun sahibi olarak kendisinin azad ettiğini ve onun kâfir olarak öldüğünü ve onun kendisinden başka da bir varisi bulunmadığını iddia ederse, bu iki kişiden her biri buna Müslümanlardan şahit getirirse böylece mirasın yarısı müslümanın olur. Diğer yarısı da Müslümanlardan zimmîye en yakın olan mevlanın olur. Eğer onun bir akrabası yoksa ben bu malı beytülmale veririm. Eğer bu konuda şahitlik yapanların hepsi Hıristiyan ise ben müslüman bir mevla hakkında Hıristiyanların şahitliğini kabul etmem. Fakat müslümanın muarızı Hıristiyan hakkında şahitlik yapmasını kabul ederim. Yalnız ölmüş müslüman⁸⁰⁹ hakkında Hıristiyan tarafından bir şahitliği de kabul etmem.

Zimmî halktan bir adamla Araplardan olan müslüman bir adam, aynıyla var olan müslüman bir adamın⁸¹⁰ velası hakkında mahkemelik oldukları zaman böylece müslüman olan kişi, onu onun sahibi olarak yüz

⁸⁰⁵ “ve la tecüzü” kelimesi esas nüshada “ve la yecüzü” olarak, “M” ve “D” de noktasız geldi. Doğrusu “t” li olmasıdır.

⁸⁰⁶ “fülanün” kelimesi “M” ve “D”de böyle geldi. Fakat bu kelime esas nüshadan düşmüştür.

⁸⁰⁷ “el-aharu” kelimesi, “H” ve “M” nüshasında böyle, “D” de ise “aharu” şeklinde geldi.

⁸⁰⁸ “ve ennehu” kelimesi esas nüshada böyle geldi. “M” ve “D”de ise bunun yerine “ve huve” kelimesi geldi.

⁸⁰⁹ “ala el-mevla elmüslimi” ifadesi “M”de böyle, “D”de “el-müslimi el-meyyiti” şeklinde, esas nüshada ise “ala el-meyyit şühuden” olarak gelmiştir.

⁸¹⁰ Cümledeki “müslüman bir adam” ve “müslüman bir adam” ifadeleri “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat esas nüshadan “fi vela-i racülin müslimin” ifadesi düşmüştür.

elli altı senesinin ramazan ayında kendisinin azad ettiği hakkında Müslümanlardan şahit getirdi. Zimmî de onu, onun sahibi olarak⁸¹¹ yüz elli beş senesinin ramazan ayında kendisinin azad ettiği hakkında Müslümanlardan şahit getirdi. Fakat azadlı köle ise müslüman⁸¹² olup bunu inkâr etmiştir. İşte bunun velasının birinciye ait olduğu hakkında hüküm verilir ve birincisinin azad etmesiyle birlikte diğerine bir mal düşmez. Eğer zimmînin şahitleri birinci vakti tayin etmiş olsalardı, onun velasının zimmîye ait olduğuna hükmederdim. Eğer zimmînin şahitleri küfür (zimmî) halkından olmuş olsaydı⁸¹³ ve azadlı köle de kâfir olsa, onu ilk azad eden de zimmî olmuş olsa, ben velanın yine müslümana ait olduğuna hükmederdim. Çünkü ehl-i küfrün müslüman hakkında şahitlik yapması caiz olmaz.

Bir köle, zimmî halktan bir adamın elinde olduğu zaman böylece o, onu azad etse ve müslüman bir adam da onun kendi kölesi olduğunu iddia edip bunun hakkında⁸¹⁴ şahit getirirse, fakat zimmînin onun kendi kölesi olduğuna dair bir şahidi yoktur. Onun şahitleri (sadece) kölenin azad edildiğine şahitlik yapmaktadırlar. İşte bu durumda bu kölenin müslümana ait olduğu hakkında hüküm verilir. Eğer bu zimmînin yerinde bir müslüman⁸¹⁵ olsaydı (hüküm) yine böyle olurdu. Eğer müslüman⁸¹⁶ şahitler zimmînin lehine şahitlik yapıp o, onu onun sahibi olarak azad ettiğine şahitlik yapmış olsalar, yine müslüman⁸¹⁷ şahitler kölenin onun kölesi olduğu hakkında şahitlik yapsalar ben onun azad edildiğine hükmederim, velayı da zimmîye veririm ve azadı da geri çevirmem ve onu azad edildikten sonra tekrar köle yapmam. Eğer bu, bir cariyeye olmuş olsaydı böylece o azad edildikten sonra ferici helal olsun diye ben onu hiç cariyeliğe çevirir miydim, ne dersin!

Eğer zimmînin şahitleri, zimmî halktan bir topluluk⁸¹⁸ olmuş olsa ve müslüman⁸¹⁹ kişinin şahitleri de müslümanlar olsa, ben bu azadı iptal ederim ve onun müslümanın kölesi olduğuna hükmederim. Çünkü ben, ehl-i küfrün ehl-i İslam üzerine şahitlik yapmasına cevaz vermem. Bu durumda bu köle de müslüman olmuş veya kâfir olmuş fark etmez, eşittir.

Eğer müslümanın şahitleri zimmî halktan olursa, köle müslüman olursa ve zimmînin şahitleri de zimmî halktan olursa böylece ben bu azadı köle için uygular ve onu hür yaparım. Fakat ben onun ehl-i küfrün şahitliğine dayanarak köle olduğuna hüküm vermem; çünkü o müslümandır.

Eğer mevlası da kâfir olan kâfir bir köle, mevlasının kendisini azad ettiğini iddia etse ve bu azadına dair küfür ehlinden şahitler getirirse ben

⁸¹¹ “onu, onun sahibi olarak” ifadeleri “M” ve “D”de böyle geldi. Fakat “zimmî de onu...”cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

⁸¹² “müslimün” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat bu kelime esas nüshadan düşmüştür.

⁸¹³ “kanet” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise “kane” şeklinde geldi.

⁸¹⁴ “ve ekame ala zalike” ifadesi esas nüshada “ve ekame zalike” olarak geldi, ondan “ala” kelimesi düşmüştür.

⁸¹⁵ “müslimen” kelimesi nüshalarda böyledir. Hâlbuki doğrusu bunun “racülün müslimün” olmasıdır.

⁸¹⁶ “müslimune” kelimesi, esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise hata olarak “müslimine” şeklinde geldi.

⁸¹⁷ “müslimune” kelimesi “M” ve “D”de böyle geldi, fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

⁸¹⁸ “kavmen” kelimesi esas nüshada böyledir. O, “M” ve “D”de hata olarak “kavmün” şeklinde geldi.

⁸¹⁹ “el-müslim” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “müslimine” olarak gelmiştir.

onun azad edilmiş olduğuna hükmeder ve bunu geçerli kılardım⁸²⁰ ve velayı kâfire ait kılardım. Eğer bu köle müslüman olmuş olsa (hüküm) yine böyledir. Eğer bu köle kâfir, mevla ise müslüman olsa, ben küfür ehlinin müslüman üzerine olan şahitliğini kabul etmem. Eğer o, şahitlerin şahitliğinden sonra, benim onun hakkında hüküm vermemden önce müslüman olmuş ise bu da öyledir. Eğer şahitler, köleyi onun bin dirheme azad ettiği hakkında mevla lehine şahitlik yaparlarsa, köle müslüman, mevla ise kâfir olduğu halde köle malı inkâr ederse, böylece o azad edilir. Fakat ona mal, gerekli olmaz. Eğer köle kâfir olup böylece o, şahitlik yürürlüğe girmeden önce müslüman olsa (hüküm) yine böyledir.

Eğer bu köle, azad edildiğini iddia eden birisi olmuş olsa böylece küfür ehlinden olan iki şahit, onun mevlası kâfir olduğu halde onu azad ettiğine şahitlik yapsa, bu caiz olur. Eğer bu müslüman veya kâfir bir adamın⁸²¹ elinde olan bir cariye olsa ve ondan bir çocuk doğursa veya o bu cariyeyi müdebber yapsa, böylece onu bir adam (kendisinden olduğunu) iddia etse ve onun kendisinin olduğu hakkında iki müslüman şahit getirirse, iddia eden kişi müslüman olup elinde bulunan kimse de onun kendisinin olduğunu ve kendisinden doğurduğunu veya⁸²² o bu cariyenin sahibi olarak onu kendisi için müdebber yaptığını belgelerse böylece onun şahitleri küfür ehlinden olursa⁸²³ ben onların bir müslümana karşı (olan şahitliğini) kabul etmem ve cariye ile onun çocuğunun iddia eden kimseye ait olduğuna hükmederim. Eğer onun şahitleri ehl-i İslam'dan ise, eğer buna şahitlik yaparlarsa ben bu cariyeyi kendi elinde olan kimse için, ümmü veled yaparım ve ben bu cariyeyi onun duhul yapmasından sonra azaddan köleliğe geri çevirmem. Çünkü bu cariye, bu konuda hasmın (davalı veya davacının) ta kendisidir. Eğer cariyenin buna getirdiği şahitler küfür ehlinden ise ve kendisi müslüman olduğu halde mevlası kâfir ise iddia sahibinin şahitleri de ehl-i küfürden iken kendisi müslüman veya kâfir olsa, ben şu kimselerin⁸²⁴ de şahitlik yaptıkları gibi, bu cariyenin elinde olduğu zimmî için ümmü veleddir diye hükmederdim ve iddia sahibinin şahitlerinin cariye aleyhine yaptığı şahitliğine cevaz vermezdim. Çünkü bu cariye müslüman, onlar ise kâfirdirler.

Bir cariye azad edildiği iddiasında bulunduğu zaman böylece bir adam onun kendisinin cariyesi olduğunu iddia ederse, cariye de falan oğlu falanın, sahibi olduğu halde kendisini azad ettiği hakkında ortaya belge koyarsa, ben onun hür olduğuna karar veririm ve onu azad edildikten sonra kendisiyle cima edilir⁸²⁵ bir cariyeliğe geri çevirmem. Eğer cariye, aslen hür olduğu konusunda bir belge sunmuş olsa⁸²⁶ ben onu köleliğe geri çevirebilir miyim, ne dersin? İşte cariyeye sahip olan kişi, onu azad etti diye şahitlik yaptıkları zaman da böyledir. Eğer onlar, falanın oğlu falan kimse, bu cariyenin anası olan falan kadını, azad etti diye şahitlik

⁸²⁰ “ve emdaytühu” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ev madaytühu” olarak geldi.

⁸²¹ “racülin” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

⁸²² “ev” kelimesi, “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise bu “ev” yerine “ve ev” kelimesi gelmiştir.

⁸²³ “kane” kelimesi “M” ve “D” de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁸²⁴ “haülai” kelimesi, esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise bunun yerine “şühuduha” gelmiştir.

⁸²⁵ “tutaü” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “bi vat’in” olarak geldi ki, bu, yanlıştır.

⁸²⁶ “ekamet” kelimesi “D”de böyle, “H” ve “M”de ise “kamet” şeklinde geldi ki, bu bir hatadır.

yaparlarsa, sonra onu anası hür olduğu halde doğurdu, sonra iddia eden kimse onun kendi cariyesi olduğu hakkında belge⁸²⁷ koyarsa ve o onun aslen hür olduğu hakkında belge koymuş iken ben onun cariyeye olduğuna hükmeder de onu cariyeliğe geri çevirir miydim, ne dersin! Eğer cariyenin üç hür babası ve birbirinden üstün üç de hür anası olduğu ve falan oğlu falan kimse onun ilk iki babasını azad ettiği ve böylece onun bu cariyeye sahip olduğu hakkında belge ortaya konsa, ben onu cariyeliğe çevirir miydim! Bu konuda ehl-i zimme ile ehl-i İslam eşittir.

Bölge halkından bir adamın elinde kendisine birkaç çocuk doğurmuş olan bir cariyeye olsa, böylece bir adam, bunun kendi cariyesi olduğunu ve bu zimmînin onu kendisi gasp ettiğini iddia eder ve bu konuda ortaya bir belge⁸²⁸ koyarsa, cariyenin elinde olduğu zimmî de bunun kendi cariyesi olduğu, bu çocukları da kendisinden yaptığı ve mülkiyetinde olduğu hakkında belgeyi ortaya koyarsa ben bu cariyenin ve çocuklarının iddiada bulunan kimsenin olduğu hakkında karar veririm ve bu cariyeyi ümmü veled yapmam. Eğer bunun gasp edildiğine dair bir belge konmamış, fakat o onun kendi cariyesi olduğu ve kendi mülkiyeti altında doğurduğu hakkında belge ortaya koyarsa, cariyenin kendi elinde bulunan kimse de bunun kendi cariyesi olduğu ve bu çocukları kendisinden yaptığı hakkında belge ortaya koyarsa yine böyledir.⁸²⁹ Böylece ben bu cariyenin çocuklarını kendi yanında doğurduğu çocukların sahibine ait olduğuna hükmederim.

(Şu mesele de) böyledir: Adam bir köle azad ediyor, böylece başka birisi de çıkıp bunun kendi kölesi olduğunu ve kendi mülkiyetinde olan falan cariyeden doğduğunu iddia ediyor. Azad eden kimse de onu, o onun sahibi iken kendisinin azad ettiği hakkında belgeyi ortaya koyuyor. Böylece bu kölenin, azad eden kişiye ait olduğuna hükmedilir. Eğer onlar doğum üzerine şahitlik yapmamış olsalar, fakat bunun onun kölesi olduğu, bu azad eden adama) onu vedia (koruması için emanet) olarak veya ona⁸³⁰ rehin bıraktığı ya da onu ona ariyet olarak verdiği veyahut azad eden onu gasp etti diye şahitlik yaparlarsa, böylece ben, bunun bu konuda iddiada bulunan adamın bir kölesi olduğuna hükmederim ve azadı da iptal ederim. Eğer azad edenin şahitleri bunun azad edene ait olduğu ve onun mülkiyetinde doğduğu, o, onun sahibi olarak onu azad ettiği hakkında şahitlik yapmış olsalar, iddiada bulunan kişinin de şahitleri o, onun kölesi olduğu ve onun mülkiyetinde doğduğu hakkında şahitlik yaparlarsa böylece ben onun azad edildiğine hükmederim ve bunu uygularım. Çünkü bu iddia galip gelmiştir, azad ise karşılıksız bir iyiliktir, köle de burada hasımdan-davalıdan ibarettir. Eğer doğurma yeri, icare, ariyet veya gasp olsa böylece şahitler, mülke, azada ve diğerinin gasp ettiğine şahitlik yapsalar; bu şahitler de mülk üzerine ve onu bunun gasp ettiğine şahitlik yapsalar yine böyledir. Böylece ben bunun üzerine azada cevaz verir ve

⁸²⁷ “el-beyyinetü” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise “ala’l-beyyinetü” şeklinde geldi ki bu bir tahriftir.

⁸²⁸ “beyyinetün” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “el-beyyinetü” şeklinde geldi.

⁸²⁹ “ve kezalike” nüshalarda böyle, fakat bu burada uygun değil, doğrusu ise “ve lev lem tekum” olmalı.

⁸³⁰ “ıyyahu” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ebahu” diye tek noktalı olarak geldi ki, bu yanlıştır.

ona hüküm veririm. Bu konuda ise ehl-i İslam⁸³¹ ve ehl-i zimme eşit bulunmaktadır.

MÜKATEP KİŞİNİN VELASI

Mükatep kişi bir köle azad ettiği zaman Ebu Hanife bunun hükümsüz olduğunu ve caiz olmadığını söyler. Eğer o bunu bir mal karşılığında azad etmiş olsa yine böyle onun bu azadı hükümsüz olup caiz değildir.

Eğer mükatep kişi bir köle ile özgürlük anlaşması yaparsa bu caizdir. Böylece o edada bulunursa azad edilir. Onun velası da mevlasının olur. Çünkü mükatep olmakla onun özgürlük anlaşması caiz olurken azad etmesi caiz olmaz.- Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşleridir.

Böylece eğer⁸³² birinci mükatep kişi anlaşma bedelini⁸³³ ödeyip azad edilirse, sonra da diğeri de öderse, bu diğerin velası birinci mükatebin olur. Çünkü bu birinci mükatep ondan daha önce azad edilmiştir.

Eğer bu birinci mükatep, bir kadın veya konuşabilen⁸³⁴ ve düşünebilen bir halde olan bir çocuk⁸³⁵ olsa (hüküm) yine böyledir. Eğer birinci mükatep köle ölse, geriye mükatep zamanında kendi cariyesinden olma oğullar⁸³⁶ ve kızlar bıraksa, bunlar, babalarının⁸³⁷ çalıştığı şekilde o yerde çalışırlar. Eğer mükatep köle, onlara⁸³⁸ anlaşma tazminatını öderse onlar azad olmadan önce azad edilir. Böylece bunun velası, onun mevlasına ait olur. Onlar kendileri, bundan önce azad edilirlerse sonra o ödemede bulunur ve azad edilirse, böylece onun velası bu mükatebin kızlarına değil, oğullarına ait olur. Eğer onlardan bir tanesi⁸³⁹ ödemede bulunmamış olsa, fakat onlar, diğer mükatebin, kendileri üzerinde, onun alacağı⁸⁴⁰ olan anlaşma tazminatını, kendilerini bundan ibra edip kurtarması ve böylece azad olmuş olmaları için, bunu mevlaya havale ettiler. Bu suretle diğer mükatep köle ona ödemede bulunursa azad edilir. Böylece bu kölenin velası, bu mükatebin çocuklarından kadınlara değil, erkeklere⁸⁴¹ ait olur. Eğer onlar bu borcu ona havale etmemiş olsalar, fakat diğer mükatep bu anlaşma tazminatını ilk mükatebin varislerinin rızası ile mevlaya ödemeyi kendisi üstlense sonra bu meblağı ona ödedi. Birincinin anlaşma tazminatı⁸⁴² ikincinin anlaşma tazminatı gibidir; böylece

⁸³¹ “ehl-ül İslam” “M” ve “D”de böyle geldi. Fakat bu, esas nüshadan düşmüştür.

⁸³² “fe in” kelimesi, “D” nüshasında “ve in” olarak gelmiştir.

⁸³³ “el-mükatebetü” kelimesi “M” ve “D”de böyle geldi. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

⁸³⁴ “yetekellemu” kelimesi “H” ve “M” nüshalarında böyle, “D”de ise “yükelimu” şeklinde geldi.

⁸³⁵ “sabiyyen” kelimesi nüshalarda “sabiyyün” şeklinde geldi. Doğrusu “sabiyyen”dir.

⁸³⁶ “benin” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ibneyni” olarak geldi ki, bu bir hatadır.

⁸³⁷ “ebihim” kelimesi “H” ve “M”de böyle, “D”de ise “ümmihim” olarak geldi.

⁸³⁸ “ileyhim” (onlara) kelimesi, nüshalarda böyledir. Bunun doğrusu “ileyhi” (ona) olmalı.

⁸³⁹ “vahidün minhum” ifadesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ehadühüm” şeklinde geldi. Buradaki hemze “H” ve “D”de “ra” harfi ile yanlış olarak değişmiş ve “lem yürid ehadühüm” olmuştur.

⁸⁴⁰ “lehu” kelimesi “M” ve “D”de böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

⁸⁴¹ “li’z zükür” kelimesi “M” ve “D”de böyle geldi. Esas nüshada ise “li’z zekeri” olarak geldi.

⁸⁴² “ve mükatebet-ül evveli” ifadesi “D”de “mükatebetühu’l-ula” şeklinde, “H” ve “M”de ise “mükatebet-ül ula” diye geldi. Doğrusu ise “el-evveli”dir.

bunlar her ikisi de azad edilirler. Diğerinin velası da mevlaya ait olur. Çünkü birincisi diğerinden önce azad edilmemiştir. Böylece o, diğerinden önce azad edilmedikçe vela ona ait olmaz.

Eğer mükatep bir köle, bir kölesiyle bin dirheme özgürlük anlaşması yapmış olsa, evvelkinin anlaşma bedeli⁸⁴³ de beş yüz ise, sonra mevla değeri bin dirhem olduğu halde diğerini öldürse, diğerinin ve evvelkinin taksitlerinin ödenmesi gerekli olmuştur: Böylece diğerinin kıymeti mevla üzerinedir ve ondan evvelkinin anlaşma bedeli olarak beş yüz dirhem kaldırılır.⁸⁴⁴ Beş yüz dirhem de eğer başka bir varis yoksa mevlaya en yakın olan kişinin olur. Onun mirasından evvelki mükatebe bir şey düşmez. Diğerinin velası mevlaya ait olur. Çünkü evvelki diğerinden önce azad edilmemiştir. Biz ancak katil olduğu için mevlayı mirastan mahrum bıraktık.

Mükatep köle, bir cariye ile özgürlük anlaşması yaptıktan sonra bu birinci mevla ölse geriye oğullar ve kızlar bıraksa, sonra cariye anlaşma bedelini ödese o böylece azad edilir. Onun velası da mevlanın kızlarının değil, oğullarının olur. Eğer evvelki mükatep de ödemesini yaparsa o da azad edilir. Böylece onun velası da evvelkisinin kızlarına ait değil, oğullarına ait olur. Eğer evvelki ödemesini daha önce yapmış olsa diğeri⁸⁴⁵ ise sonra ödese ve geriye oğullar⁸⁴⁶ ve kızlar bıraksa sonra da cariye anlaşma bedelini ödeyip böylece azad edilse⁸⁴⁷ böylece cariyenin velası mükatebin kızlarına değil oğullarına ait olur.

Adam, mükatep bir kölenin⁸⁴⁸ eliyle müslüman olup onunla dostluk anlaşması yaptığı zaman böylece onun velası mükatebin mevlasına ait olur. Çünkü köle iken mükatebin vela⁸⁴⁹ hakkı olamaz.

Adam bir cariye ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman bu cariyenin kocası başka birinin mükatebi olsa böylece onun kocası borcu eda etse azad edilir. Sonra cariye de eda etti ve o da azad edildi. Sonra o, azad edildikten sonra altı aydan daha az bir zaman içinde bir çocuk doğurdu. Böylece onun bu çocuğunun velası onun mevlasına ait olur. Fakat kadın bu çocuğu altı ay ve ondan daha fazla bir zamanda meydana getirecek olursa bu çocuğun velası babanın mevlasına ait olur.

Müslüman adam kâfir bir köle ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman sonra bu mükatep kişi müslüman bir cariye ile özgürlük anlaşması yapsa sonra evvelki (borcunu) ödeyip azad edilse böylece onun velası, o her ne kadar kâfir olsa, ona mirasçı olmasa ve onun adına diyetini ödemesi de mevlasına ait olur. Eğer cariye ödemedi bulunur ve böylece azad edilirse, onun velası da kâfir olan mükatep kişiye ait olur ve mevlanın akilesi cariye adına onun diyetini öder, kadın ölürse ve kendisinin bir varisi de yoksa mevla ona mirasçı olur. Fakat kâfir olan mükatep kimse o kadına mirasçı

⁸⁴³ “mükatebetü” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “mükatebetühu” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

⁸⁴⁴ “yarfeu” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ve yarfeu” olarak gelmiştir.

⁸⁴⁵ “el-aharu” kelimesi nüshalardan düşmüştür, hâlbuki onun bulunması gerekir.

⁸⁴⁶ “benin” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ibneyni” olarak geldi.

⁸⁴⁷ “fe utikat” kelimesi “H” ve “M”de böyle, “D”de ise “fe ü’tikat” olarak geldi.

⁸⁴⁸ “mükatebin” kelimesi “D”de böyle, “H” ve “M” de ise “mükateb-il emeti” şeklinde geldi ki, bu bir tahriftir.

⁸⁴⁹ “velaün” kelimesi nüshalardan düşmüştür, hâlbuki onun bulunması gerekir.

olamaz. Çünkü o müslümandır. Her ne kadar mevla müslüman⁸⁵⁰ olsa bile kâfir olan üzerine haraç vergisi konulur.

Eğer bir müslüman kâfir bir köleyi azad etse, yine böyledir, onun üzerine haraç vergisi konur. O, İslam yurdunda bir kâfir olarak⁸⁵¹ haraçsız bırakılmaz.⁸⁵²

Muhammed bize Ebu Yusuf ve İsmail b. Ebi Halid yoluyla bu konuda Amir eş-Şa'bi'nin şöyle dediğini haber verdi: O kâfirin zimmeti, onun mevlalarının zimmetidir ve onun üzerine⁸⁵³ haraç vergisi konmaz.⁸⁵⁴ Biz bu görüşü almıyoruz.

Bir adam⁸⁵⁵ mükatep bir köleyi sattığı zaman böylece müşteri onu azad etse onun bu azadı hükümsüzdür, satması da hükümsüzdür. O, ilk hali gibi hala daha mükateptir. Eğer o bunu murad etmemiş ise ve hatta bu mükatep köle, bir köle ile özgürlük anlaşması yapsa ve böylece o ödemedede bulursa azad edilir ve bu caizdir. Bunun velası da evvelkinin mevlasına ait olur. Eğer birinci mükatep ölse ve geriye birçok mal bıraksa, sözleşme bedeli olarak kalan mallar mevlasına verilir, miras olarak⁸⁵⁶ kalan mallar ise mükatebin varislerine kalır. Mevla, kölenin bedelinden teslim almış olduğu meblağı da müşteriye geri verir. Ebu Hanife, mükatep kölenin satışı caiz değildir; müşterinin onu satması da hükümsüzdür, demiştir.

Ebu Hanife dedi ki, eğer mükatep "ben ödemededen aciz kaldım; özgürlük anlaşmasını kaldırıyorum"⁸⁵⁷ dese ve böylece mevlası onu satsa, işte bu şekildeki bir satış caizdir.

Muhammed bize Ebu Yusuf, Ubeydullah b. Ömer ve Nafi yoluyla İbn Ömer'in ödemededen aciz kaldığını itiraf eden mükatep bir köleyi geri çevirdiğini haber verdi. Böylece o, yönetici dışında köleliğe geri çevrilmiş oldu.⁸⁵⁸ Bu, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür.

Bir adam, bir kölesi ile peşin olarak bin dirheme özgürlük anlaşması yaptı. Böylece bu köle de bir cariye ile iki bin⁸⁵⁹ dirheme anlaşma yaptı. Sonra köle, bu cariyeden iki bin dirhemin, onun bin dirhemi de kendisine eda edilmek üzere, teslim alınması hususunda mevlasını vekil tayin etti. Bu suretle bu cariyenin velası mevlaya ait olur. Çünkü mükatep köle⁸⁶⁰

⁸⁵⁰ "müslimen" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D"de ise hata ile "müslimün" şeklinde geldi.

⁸⁵¹ "kafirun" kelimesi nüshalarda böyledir. Doğrusu ise ötreli olarak "kafirun" şeklindedir. (Bence muhakkik yanılıyor. Çünkü "kâfir" kelimesi burada hal olmaktadır. Hal olan kelime ise üstün okunur. Çev.)

⁸⁵² "la yütrakü" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "ve la yütrakü" olarak geldi.

⁸⁵³ "aleyhi" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise bunun yerine "anhu" kelimesi geldi ki, bu doğru değildir.

⁸⁵⁴ Ebu Yusuf bunu Kitab-ül Haraç adlı eserinde tahriç etmiştir: İsmail b. Ebi Halid bize Şa'bi'ye Hıristiyan bir köle azad eden müslümanın durumunu sorduklarında onun şöyle cevap verdiğini nakletti: onun üzerine haraç vergisi yoktur. Eh. Ebu Hanife, İslam yurdunda başının haraç vergisini vermeyen (bir tek zimmi) bırakılmaz demiştir. Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin bu görüşü, bu konuda bildiklerimizin en güzelidir, dedi. Alla en iyi bilir. Eh. Mecusiler Putperestler ve Mürtetler hakkındaki bölümün sonu. S. 76.

⁸⁵⁵ "racülün" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise hata olarak "racülen" şeklinde geldi.

⁸⁵⁶ "mirasen" kelimesi esas nüshada böyledir. "M" ve "D"de ise hata olarak "mirasün" şeklinde geldi.

⁸⁵⁷ "ve kesertü" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "üsirtü" şeklinde geldi ki, bu bir tahriftir.

⁸⁵⁸ Berire'nin mevlalarının onu satması ve müminlerin annesi Hz. Aişe'nin de onu satın alması ve satın aldıktan sonra kendisinin onunla özgürlük anlaşması yapması bu habere şahid olmaktadır.

⁸⁵⁹ "elfeyni" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "elğayni" olarak geldi ki, bu bir yanlıştır.

⁸⁶⁰ "el-mükatebü" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "velai'l-mükatebi" şeklinde geldi ki, bu bir tahriftir.

ondan önce azad edilmemiştir. Eğer mükatep köle cariyeden önce azad edilmiş olsaydı cariyenin velası onun olurdu.

TİCARETLE MEŞGUL OLAN KÖLENİN ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPMASI ve AZAD ETMESİ

Ebu Hanife (r.a.) ticaretle meşgul olan kölenin özgürlük anlaşması yapması caiz değildir, dedi. Eğer o, bir kölesi veya cariyesi ile özgürlük anlaşması yapmış olsa bu caiz olmaz. O (Muhammed) dedi ki, eğer tüccar köle, kölesini bir mal karşılığı olarak veya olmayarak azad etmiş olsa, bu azad hükümsüz olup caiz değildir. Bu Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür.

Eğer tüccar köle, üzerinde bir borç bulunmadığı halde mevlasının izni ile bir köle ile özgürlük anlaşması yapsa bu caiz olur. Eğer o ödemedede bulunursa azad edilir ve velası da mevlasına ait olur. Eğer o, bir mal ile veya malsız olarak mevlasının izni ile bir köle azad etse yine böyledir; bu caizdir ve onun velası da mevlaya ait olur.

Eğer onun üzerinde kendi kölelik değerini ve elindeki malları kapsayan bir borç varsa bunlardan hiçbir şey, ne özgürlük anlaşması ve ne de azad etmesi⁸⁶¹ caiz olur. Mevlası da ona ister izin vermiş olsun, ister vermemiş olsun (fark etmez). Eğer onun üzerinde bir borç yoksa ve mevla da izin vermiş ise böylece o, bir köle ile özgürlük anlaşması yapsa sonra onun bu mükatep kölesi, mevlasının izni olmadan bir cariyeye ile özgürlük anlaşması yapsa bu anlaşma caizdir. Çünkü o mükateptir; bu sebeple de özgürlük anlaşması yapamaya gücü vardır. Böylece o, ödemedede bulunursa azad edilir. Sonra cariyeye ödemedede bulundu ve azad edildi. Cariyenin velası mükatebe aittir. Eğer bir varisi yoksa cariyenin mirası da ona aittir. Mükatebin velası ise mevlasına aittir.

Mükatep, anlaşma bedelini ödemededen önce, bu tüccar köleyi mevlası azad etmiş olsa, sonra mükatep anlaşma bedelini ödese böylece onun velası mevlasına ait olur, köleye ait olmaz. Çünkü mükatep ancak mevlanın⁸⁶² malı ve mülkünden ibarettir; o kölenin malı değildir. (Tüccar) kölenin mükatebi, mükatebin mükatebine benzemez. Çünkü mükatebin mükatebi, mükatebin malına dayanır, hâlbuki tüccar kölenin mükatebi ise mevlanın malına dayanır.

Bölge halkından bir adam, bir köle eliyle müslüman olsa ve bu onunla dostluk anlaşması yapsa, böylece o köle mevla olmaz ve vela da ona ait olmaz. Mevla ona bu konuda izin verirse o, mevlanın mevlası olur. Müdebber cariyeye ve ümmü veled, andığımız bütün bu hususlarda tüccar köle gibidir. Kısıtlı köle de bu konuda tüccar köle mesabesinde. Küçük köle düşünebilen ve konuşabilen bir halde olduğu zaman bu konuda büyük mesabesinde. Kâfir köle, onun mevlası ister kâfir veya ister müslüman olsun, bu konuda müslüman köle mesabesinde.

KÜÇÜK ÇOCUĞUN VELASI

⁸⁶¹ "itkan" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D"de ise ötre ile "itjun" şeklinde geldi.

⁸⁶² "huve" kelimesi "M" ve "D"de böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

Küçük çocuk tüccar olduğu zaman, bu konuda ona babası veya vasisi izin vermiştir. Böylece o, onların müsaadesi ile bir köle ile özgürlük anlaşması yaptı; bu caizdir. Eğer bu köle, anlaşma bedelini öderse⁸⁶³ azad edilir ve onun mevlası olur. Eğer o, bir mal karşılığı veya karşılıksız bir köle azad ederse böylece onun azadı hükümsüz olur. Küçük çocuk da böyledir; o tüccar olmadığı zaman onun babası bir kölesi ile özgürlük anlaşması yapsa bu Ebu Hanife'nin görüşüne göre caizdir. Bu özgürlük anlaşmasını onun vasisi yapmış olsa yine böyle caiz olur.

Onun babası bir mal karşılığı veya karşılıksız olarak kölesini azad etmiş olsa⁸⁶⁴ bu Ebu Hanife'ye göre caiz değildir. Onun vasisi de böyledir. Ebu Yusuf ile Muhammed de bu görüştedirler.

Bir adam bu çocuğun eliyle müslüman olsa ve onunla dostluk anlaşması yapsa bu çocuk onun mevlası olmaz. Eğer o, onunla babası⁸⁶⁵ kâfir olduğu halde, babasının emri ile dostluk anlaşması yapmış olsa bu eşittir. Ağır akıl hastasının eliyle müslüman olmuş bir adam da böyledir. Böylece o bununla dostluk anlaşması yapar, fakat o onun mevlası olmaz. Zimmî halktan akli başında olan bir çocuk müslüman olup ve sonra da onun eliyle bir adam müslüman olsa ve onunla dostluk anlaşması yapsa yine böyledir. Bu onun mevlası olmaz.

Eğer zimmî halktan bir adamın eliyle bir adam, oğlu küçük olduğu halde oğlunun⁸⁶⁶ mevlası olması şartıyla müslüman olmuş olsa, şart koşulduğu üzere o, onun mevlası olur. Vasi de böyledir. Eğer oğul doğmamış ve kadın ona hamile olmuş⁸⁶⁷ olsa böylece adam, babanın eliyle karısının karnındaki bebek için mevla⁸⁶⁸ olmak şartıyla müslüman olmuştur. Bu şekilde o ne cenin için ve ne de adam için mevla olur. Eğer o, onun, ilk doğacak çocuğu için vela olmasını şart koşmuş ise bu, yine böyle hükümsüz olur.⁸⁶⁹

Eğer bir adam bir adama veren kimsenin oğlundan olan akli başında yaşı küçük olan kölesini azad etmek üzere bin dirhem verse, böylece bu azad, (çocuktan değil) azad eden mevla tarafından gerçekleştirilmiş olur. Vela da zaten çocuğun değil, onun olur. Ağır akıl hastası da böyledir. Çünkü küçük çocuğun bir mal karşılığı bir köle azad etme hakkı yoktur.

Küçük çocuğun bir kölesi olsa, böylece bir adam onun babasına "oğlunun bu kölesini bin dirheme azad et" dese, babası da onun adına azad etse, bu caizdir ve o ondan azad edilmiş olur. Onun küçük çocuğa olan bu bin dirhem borcunu babası ona öder. Eğer bu küçük çocuğun yerinde ağır akıl hastası⁸⁷⁰ bir adam olsa (hüküm) yine böyledir. Eğer

⁸⁶³ "fe in edda" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D"de ise "ve iza edda" olarak geldi.

⁸⁶⁴ "a'teka" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise bunun yerine "katebe" kelimesi geldi.

⁸⁶⁵ "ve ebuhu" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise vav harfi düşmüş "ebuhu" olarak gelmiştir.

⁸⁶⁶ "mevla ibnihi" ifadesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "mevla ebihi" olarak geldi.

⁸⁶⁷ "hamilen" kelimesi "H" ve "D"de böyle, "M"de ise "hamilün" olarak geldi ki, bu yanlıştır.

⁸⁶⁸ "mevla li habli imraetihi" ifadesi nüshalarda "mevla'l habli imraetühu" olarak geldi. Ancak "H"de "imraetün diye gelmiştir. Bunun doğrusu ise "mevla li habli imraetihi"dir.

⁸⁶⁹ "batilen" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D"de ise ötre ile "batilün" şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁸⁷⁰ "lev kane mekane's sabiyi racülün mağlubün" kelimesi nüshalarda "lev kane es-sabiyü racülen mağluben" olarak geldi ki, bu bir tahriftir.

mükatebin bir kölesi olsa bir adam ona "bunu benim adıma azad et, sana⁸⁷¹ bin dirhem vereyim" dese o da azad etse bu caiz olur ve onun velası da kendisi adına azad edilene aittir. Bu malı ödemek de onun borcudur. Bu bir alış-veriştir.

Mükatep bir köle, hür bir adama "benim adıma köleni bir dirheme azad et" dese böylece hür kişi onu azad etse, bu azad caiz olur ve bu azad mükatep tarafından değil, hür kişi tarafından gerçekleştirilmiş olur. Mükatebin bu meblağı ödemesi gerekmez. Vela da hür mevlaya aittir. Hür bir adama "köleni benim adına bin dirheme azad et" deyene tüccar köle de böyledir. Böylece adam da azad etti. O azad edenden azad olmuştur ve vela da onun olur. Yoksa o köleden azad edilmiş değil ve köleye mal-bedeli ödemesi de gerekmez.

Bir mükatep köle bir mükatep köleye "köleni benim adıma bin dirheme azad et" demiş olsa, o da azad etse, bu caiz olmaz ve köle azad edilmiş sayılmaz. Emreden kişiye de bu bedelden bir şey⁸⁷² ödemek gerekmez. Tüccar bir kölenin yine tüccar bir köleye aynı bu gibi söylemesi de yine böyledir. Mükatep bir mükatebe veya tüccar bir köleye aynı bu gibi söylemesi veya bir kölenin bunu bir mükatebe söylemesi yine böyledir; bunlar eşittir. Ümmü veled ve müdebber köle de bu konuda eşittirler.

KÖLENİN BİR KISMININ AZAD EDİLMESİ

Ebu Hanife dedi ki, adam kölesinin yarısını azad ettiği zaman yarısını azad etmiş olur ve onun kıymetinin yarısı ile çalışmasını isteyebilir. O, işinin her birinde çalışmaya devam ettiği müddetçe mükatep mesabesinde. Böylece köle bu çalışmayı ödediği zaman azad edilir ve onun velası da mevlasına ait olur.

Ebu Yusuf ile Muhammed dedi ki, o kölesinin yarısını azad ettiği zaman hepsini azad etmiş olur, onun hepsi hürdür ve velası da mevlasına ait olur. Bir canda hem azad ve hem de kölelik bir arada bulunmaz. Bu konuda köle ve cariye eşittir.

Muhammed Yakub, Eş'as b. Sevvar, el-Hasen b. Ebi'l Hasen yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Adam kölesinden dilediği kadarını azad edebilir.⁸⁷³

⁸⁷¹ "Ieke" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "kezalike" şeklinde geldi.

⁸⁷² "şey'ün" kelimesi nüshalarda "şey'en" şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁸⁷³ Ben, Hz. Ali'nin bu hadisini benim yanımdaki kitaplarda bulamadım. Belki Abdurrazzak'ın Musannef'inde ve İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'inde olabilir. Bu İmam Ebu Hanife için kuvvetli bir delildir. İmam Ebu Yusuf Asar'ında (s. 165) şöyle tahric etti: Yusuf bize babasından, Ebu Hanife Ziyad veya Yezid, İbrahim yoluyla Esved'in, küçük kardeşlerinin de onda hissesi olan bir köleyi azad ettiğini böylece gelip Hz. Ömer'e bunu haber verdiğinde Hz. Ömer'in ona köleye bir değer biçmesini sonra onları idrak edinceye kadar bekletmesini, böylece eğer onlar dilerlerse azad ederler, dilerlerse onun kıymetini alırlar diye emrettiğini haber verdi. Eh. Bunu İmam Muhammed de yine Asar'ında rivayet etti. Ebu Hanife bize Yezid b. Abdurrahman (bunda şek yok), İbrahim ve Esved yoluyla rivayet etti ki, o, küçük kardeşleriyle aralarında ortak olan bir köleyi azad etti. Böylece bunu gelip Ömer b. el-Hattab'a anlattı. Ömer de ona köleye bir değer biçmesini ve onu küçük çocukların anlayacak duruma gelinceye kadar bekletmesini emretti. Böylece onlar isterlerse azad ederler, isterlerse (bedelini) alırlar. Muhammed, bu Ebu Hanife'nin azadeden kişinin zengin olduğu zamanki görüşüdür, dedi. Bizim görüşümüze gelince, onlardan birisi azad edince kölenin hepsi hür olur. Artık onu azad etmede geri kalanlar için bundan

Eğer çalışan bu köle, bir köle satın almış olsa ve onu bir mal karşılığında veya karşılıksız olarak azad etse bu Ebu Hanife'nin görüşüne göre caiz olmaz. Hâlbuki Ebu Yusuf'un görüşüne göre ise caiz olur.⁸⁷⁴ Eğer o bir köle ile özgürlük anlaşması yapsa bu, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre caizdir.

Eğer o anlaşma bedelini öderse⁸⁷⁵ evvelkisi çalışmayı yerine getirmeden önce azad edilir. Böylece onun mükatebinin velası Ebu

sonra bir yol yoktur. Eğer azad eden zengin ise arkadaşlarının hissesini öder. Eğer o fakir ise köle, onun arkadaşları için kendi değerinden olan hisselerine göre çalışır. Eh. İki Adam Arasında Ortak Olan Köleyi Onlardan Birisinin Kendi Hisselerini Azad Etmesi Bahsi, s. 116. Hafız Talha b. Muhammed Müsned'inde Abdülaziz b. Davud b. Ziyad yoluyla Ebu Hanife, Yezid el-Selemi, İbrahim en-Nehai ve Esved'den rivayet ediyor ki, Neha'dan bir grup insan hacca gittiler. Onlar temizlenip saç tıraşı oldukları zaman kayıp bir kişinin de hissesi bulunan bir köleyi zad etmek istediler. Böylece bu durumu Ömer b. el-Hattab'a anlattılar. Hz. Ömer onlara onu azad etmelerini ve kayıp kişinin hissesini ödemelerini söyledi ve onun velası da onlarıdır. Bak. Camiul Mesanid II, 168. Tahavi Maani'l Asar şerhinde (II, 63) Ebu Bişr er-Rakki'den tahrîç etti: Ebu Muaviye bize A'meş ve İbrahim yoluyla Abdurrahman b. Yezid'in şöyle dediğini haber verdi: Bizim bir kölemiz vardı. O Kadisiyye Savaşında bulundu ve çok kahramanlıklar gösterdi. Fakat o, ben annem ve kardeşim Esved arasında ortaktı Böylece onlar bunu azad etmek istediler. Ben o zaman daha küçüktüm. Bu suretle Esved bu durumu gidip Ömer İbn-ül Hattab'a anlattı. Ömer, siz onu azad ediniz; Abdurrahman büyüyünce sizin istediğiniz gibi o da isterse azad eder, yoksa siz ödemede bulunursunuz. Tahavi dedi ki: Böylece bu hadise göre, Abdurrahman'ın, erginlik çağına ulaştıktan sonra, daha önce annesi ve erkek kardeşinin azad etmiş olduğu ve kendisinin de payı bulunan köleyi azad etme hakkı vardır. Ebu Hanife de şöyle dedi: (Abdurrahman için) kendi payına düşen kısmı bedelsiz olarak azad etme hakkı bulununca, o kölede kendisi için sabit olan hakkın dışında kalan diğer kısmın değerini ödeyerek kölenin tamamına sahip olma ve sonuçta da kölenin tamamını azad etme hakkı vardır. Azad etmeyen kimseye gelince, onun da köledeki payını azad etme hakkı olup bu azad etme hakkını kullanarak azad eden bu ortak diğer hissedarlara azad için bir ödemede bulunursa bu köle için kendisine ödeme yapılan kimseden ödemesini yaptığı nisbet oranında hak talebinde bulunabilir. Böylece yeni sahibinin kendisindeki payının değerini ödeyebilmesi için, köleden, çalışmasını isteme hakkına sahiptir ve onun sahibi ondaki alacağı kadar onun çalışmasını isteme yetkisine sahiptir.

İşte Ebu Hanife'nin bu konudaki görüşü budur. Eh.

İmam Ebu Yusuf Asar'ında (s. 165) tahrîç etti: Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Kim kölesinden bir kısmını azad ederse bu azad edilen kısım azad edilmiş olur. O, geri kalan (azad edilmemiş) kadarı için çalışır. Yusuf bize babası, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in iki kişi arasında ortak olan ve birisinin azad ettiği köle hakkında şöyle dediğini haber verdi: Diğerine de sen azad ediyor musun yoksa tazminatını mı alıyorsun? Eğer o azad ederse bunun velası aralarında ortaktır. Eğer kendisine ödeme yapılırsa o takdirde vela azad eden kişiye ait olur. Eğer o kölenin çalışmasını isterse vela yine aralarında ortak olur. Ebu Yusuf dedi: Yusuf bize babası, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Adam kölesinin yarısını azad ettiği zaman azad edilmemiş tarafıyla onun çalışmasını isteyebilir. Köle iki kişi arasında ortak olduğu zaman, böylece onlardan birisi fakir olduğu halde azad ederse, köle diğeri için çalışır. Eğer o zengin olursa diğeri muhayyerdir; dilerse tazminatını alır, dilerse kölenin çalışmasını ister. Eh. Bunu İmam Muhammed de Asar'ında (s. 116) tahrîç etmiştir. Sonra Muhammed şöyle dedi: Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Bizim görüşümüze gelince, arkadaşının yaptığından sonra onun kölenin azadı hakkında onun yapacağı bir şey yoktur; çünkü arkadaşı köleyi azad ettiği zaman o tamamen hür olmuştur. Eğer azad eden kişi zengin ise arkadaşının hissesini tazmin eder. Eğer o fakir ise köle onun arkadaşının hissesi için çalışır. Onun için bundan başka bir şey yoktur. Bu her iki halde de vela ilk azad eden mevlaya ait olur. Eh.

⁸⁷⁴ Nüshalarda böyledir. Bu bahis, oraya baksak muhtasarda yoktur. Burada Muhammed'in görüşü anılmamıştır; onun Ebu Yusuf ile beraber olduğu açıktır.

⁸⁷⁵ "edda" kelimesi "H" ve "M"de böyle geldi. Fakat o, "D" nüshasından düşmüştür.

Hanife'nin görüşüne göre mevlasının olur. Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre ise onun olur.

Bu⁸⁷⁶ çalışan köle bir adama "köleni"⁸⁷⁷ benim adıma bir dirheme azad et" dese, o da bunu yapsa azad, azad eden kişi tarafından yapılmış olur. Vela da ona aittir. Ebu Hanife'nin görüşüne göre çalışan adama azad⁸⁷⁸ gerekli olmaz, vela da ve mal⁸⁷⁹ da gerekli olmaz. Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre ise ona gerekli olur.

Çalışan bu (kölenin) hür bir oğlu ölse ve bir takım mal bıraksa Ebu Hanife'nin görüşüne göre o bu mirastan bir şey alamaz.⁸⁸⁰ Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne göre ise eğer ona ondan daha yakın bir varis yoksa o mirasın hepsini alır. Hz. Ali'nin görüşüne kıyasla ise kendisinden azad edildiği miktarda onun yarısına varis olur. Fakat onu kendisinin köle olduğu kısmı kadar da mirastan mahrum eder.

Muhammed, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: O bir cinayet işlediği zaman akilesi onun adına azad edildiği miktar kadar diyetini öder. O kendisinin⁸⁸¹ köle olduğu kısmı kadar da çalışır. Bu görüş bir şey ifade etmez.

Eğer bir adam ölüp geriye yarısı hür olan bir oğul ve yarısı hür olan bir oğulun oğlunu bırakmış olsa ve bu ikisinden başka onun varisi bulunmasa, onun mirası Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre hepsi oğulun olur. O onun bir kısmını azad ettiği zaman⁸⁸² onun hepsi azad olmuş olur. Ebu Hanife'nin görüşüne göre ise o ikisinin üzerlerinde çalışma görevi devam ettiği müddetçe onlardan hiçbirisi bir şeye mirasçı olamaz. Hz. Ali görüşüne kıyasla ise mirasın yarısı kendi oğlunun, diğer yarısı da oğlunun oğlunun olur.

Eğer onun bunlarla beraber bir de hür babası olsa ona altıda bir düşer. Geri kalan ise Hz. Ali'nin görüşüne kıyasla bu ikisi arasında⁸⁸³ paylaşılır. Eğer onun tümü hür olan bir babası⁸⁸⁴ ve yarısı hür olan bir oğlu olsa, babası altıda bir alır. Geri kalanın da yarısı oğulun, yarısı da babanın olur. Eğer babanın yarısı hür yarısı da köle olsa, malın yarısı oğlunun, yarısı da babanın olur. Eğer babanın babası olan dede yarısı hür olsa ve bir kardeş de yarısı hür olsa mala aralarında yarımşarlaşa olur. Çünkü bunlardan her biri yalnız başına tümü hür olsaydı, mirasın tamamını alırdı. Eğer yarısı hür bir kız ve yine yarısı hür bir baba bir kız kardeş

⁸⁷⁶ "haza" kelimesi "M" ve "D"de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁸⁷⁷ "abdeke" kelimesi "M" ve "D"de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁸⁷⁸ "itkan" kelimesi nüshalarda böyle geldi. Onun doğrusu ise "itkun" olmalı.

⁸⁷⁹ "malün" kelimesi "M" ve "D" de böyle, esas nüshada ise "malen" şeklinde geldi.

⁸⁸⁰ "lem yerishu şey'un minhu" nüshalarda böyledir. Doğrusu "lem yeris şey'en minhu" dur. Allah en iyi bilir.

⁸⁸¹ Ben bu görüşü Muhammed'in Asar'ında bulamadım. Ebu Yusuf bunu Asar'ında (s. 222) tahric etti. Yusuf bize babası, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in kölesinin yarısını azad eden adam hakkında şöyle dediğini haber verdi: O geri kalan kısmında çalışır. Eğer o hata ile bir adam öldürürse, akilesi ondan diyetinin yarısını öder ve köle değerinin yarısını kadarında da çalışır. Eh.

⁸⁸² "ve iza" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "fe iza" olarak geldi.

⁸⁸³ "beyne" kelimesi yerine nüshalarda "min" kelimesi geldi. Bunun doğrusu "beyne"dir.

⁸⁸⁴ "lehu "ebun" ifadesi nüshalardan düşmüştür. Hâlbuki onun bulunması gerekir. Daha sonra gelen kelimeler onun düştüğünü göstermektedir.

olsa⁸⁸⁵ dörtte bir kız için olur, kız kardeş için de dörtte bir ve geri kalanı da asabenin olur. Eğer yarısı hür olan iki tane ana ve baba bir kız kardeş olursa⁸⁸⁶ ve tümü hür olan baba bir, bir kız kardeş olsa, böylece mirasın yarısını ana-baba bir iki kız kardeş alır, baba bir kız kardeş ise altıda bir alır ve geri kalanı da asabe alır, Hz. Ali'nin görüşüne kıyasla. Eğer anne-baba bir, iki kız kardeşin üçte biri hür ise⁸⁸⁷ baba bir kız kardeşin de üçte birisi hür ise⁸⁸⁸ bunların hepsi için malın yarısı vardır. Çünkü bunlardan bir tanesi⁸⁸⁹ tümünden azad edilmiştir ve bunlardan bir tanesi için de üçte bir vardır. Eğer bunlarla beraber yarısı hür olan bir anne olsa⁸⁹⁰ o, mirasın altıda birini alır. Eğer onun üçte ikisi⁸⁹¹ hür olsa⁸⁹² onun için altıda bir ve altıda birin üçte biri vardır. Eğer onun tümü hür olsaydı, mirasın üçte birini alırdı.

Eğer yarısı hür bir oğlu ve tamamı hür bir kızı olsa⁸⁹³ kız için malın yarısı, oğlan için de malın yarısı vardır. Eğer kızın yarısı hür olmuş olsa⁸⁹⁴ malın dörtte üçü, birlikte bu ikisinin olur: malın yarısı oğlun, dörtte biri ise kızın olur. Eğer yarısı hür olan bir kız ve yarısı hür olan oğlun kızı olsa⁸⁹⁵ malın yarısı bu ikisi arasında yarımşarlaşa paylaşılır. Eğer yarılıarı hür olan iki kız⁸⁹⁶ ve yarısı hür olan bir oğul olsa, malın yarısı iki kızın, yarısı ise oğulun olur. Eğer oğlun yarısı hür, annenin de yarısı hür olsa, malın altıda birin dörtte üçü annenin olur, malın yarısı ise oğulun olur. Eğer yarısı hür koca olsa, eğer kadının çocuğu varsa bu koca için sekizde bir vardır; eğer onun çocuğu yoksa onun için dörtte bir vardır. Eğer yarısı hür olan bir kadın olursa, eğer kocasının⁸⁹⁷ çocuğu varsa bu karı için sekizde birin yarısı vardır; eğer onun çocuğu yoksa onun için sekizde bir vardır. Bu konular, bu hesaba göre Hz. Ali'nin görüşüne göre alınır. Fakat biz bunu almıyoruz. Ancak kişi onun bazısını azad ederse, hepsini azad etmiş olur. O köle, aynı hür kişi gibi mirasçı olur ve kendisine de mirasçı olunur.

İKİ KİŞİ ARASINDA (ORTAK) OLAN KÖLE

Köle iki kişi arasında (ortak) olduğu zaman böylece onlardan birisi zengin olduğu halde kendi hissesini azad ederse Ebu Hanife bu konuda şöyle diyordu: onun ortağı muhayyerd; o dilerse arkadaşının azad ettiği

⁸⁸⁵ “kane ibnetün” kelimesi nüshalarda böyle ve diğer geri kalan sığalarda “kanet” yerine (kane) gelmiştir ki, bu doğru değildir. Ancak “kane”de bir ismim zamiri vardır, geri kalanlara veya onun tarafına (racidir), böylece tevill ile sahih olur veya “kane” bağlamak için gelmiştir amel etmeden kaldırılmıştır. Allah en iyi bilir.

⁸⁸⁶ “kane uhteyni” üstün ile geldi ve fiil de müsekkerdir, nüshalarda böyledir. Doğrusu ise ötre ve müennes olarak “kanet uhtani” şeklinde gelmesidir.

⁸⁸⁷ “kane...hurrun” nüshalarda böyledir. “kane” kelimesi burada bağlamak için gelmiştir. Amelden kaldırılmıştır.

⁸⁸⁸ Önceki dip nota bak.

⁸⁸⁹ “kamiletin li külli vahıdetin” “M” ve “D”de böyle geldi, bu kelimedden sona kadar esas nüshadan düşmüştür.

⁸⁹⁰ Daha önceki dip nota bak.

⁸⁹¹ “sülüsa ha” kelimesi, “D” ve “M”de “sülüseyhima”, esas nüshada ise “sülüshea” olarak geldi. Bunun doğrusu da tensiye kalıbı ile ötre halinde “sülüsa ha” şeklinde olamıdır.

⁸⁹² Daha önceki dip nota bak.

⁸⁹³ Önceki dip nota bak.

⁸⁹⁴ “kane” kelimesi burada bağlamak için gelmiştir, amelden kaldırılmıştır.

⁸⁹⁵ “kane” yi “kanet” yazmakla o, burada âdetine ters düştü.

⁸⁹⁶ “ibneteyni” kelimesi nüshalarda böyledir. Hâlbuki doğrusu onun “ibnetani” şeklinde olmasıdır.

⁸⁹⁷ “lehu” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada “leha” şeklinde geldi ki bu bit tahriftir.

gibi o da azad eder ve vela aralarında yarı yarıya olur.⁸⁹⁸ Eğer dilerse o, değerinin yarısında kölenin çalışmasını ister ve yine vela aralarında yarı yarıya olur.⁸⁹⁹ Eğer dilerse o, onun değerinin yarısını ortağı öder ve ortağı bu tazmini kadar köleden ister ve vela da birinci azad edenin olur. Eğer birinci azad eden fakir olursa, onun ortağı muhayyer olur; o dilerse azad ettiği gibi azad eder ve eğer dilerse onun çalışmasını ister ve vela da aralarında yarı yarıya olur.

Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Velanın hepsi ister zengin olsun ve ister fakir olsun evvelki azad edenin olur. Eğer o zengin ise onun kıymetinin yarısını arkadaşına öder ve ortak muhayyer olmaz. Eğer fakir ise köle onun ortağı için çalışır ve vela da birincinin olur. Eğer evvelkinin azadı ücretli veya ücretsiz olsun, kefarete veya yemin sebebiyle olsun böyledir. Eğer o bir cariye ise o da bu konuda aynı köle mesabesinde. Eğer iki mevla bir erkek ve bir kadın olsa veya iki kadın olsa böyledir.

Ebu Hanife dedi ki, o, iki kişi arasında ortak bir cariye olduğu zaman böylece bunlardan birisi onu müdebber yaparsa diğeri de muhayyer olur: eğer dilerse arkadaşının müdebber yaptığı gibi o da müdebber yapar ve o öldüğü zaman vela aralarında (ortak) olur. Eğer o dilerse, değerinin yarısında cariye için çalışmasını ister ve o diğerine değerinin yarısında çalışır ve vela da aralarında (ortak) olur. Eğer o dilerse, ortak şayet zengin ise tazmin eder. Böylece ortak öldüğü zaman cariye üçte birinden yarısı azad edilir ve cariye değerinin yarısında çalışır vela da ona ait olur. Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki, onlardan birisi bu cariye müdebber olarak azad ettiği zaman böylece onun tamamı müdebber olmuştur ve ikincinin onun azad etmesi hükümsüz olur. Mevla ister zengin ve ister fakir olsun cariye değerinin yarısını tazmin eder. O öldüğü zaman üçte birinden azad edilir ve velanın tamamı da ona ait olur.

Cariye iki kişi arasında (ortak) olduğu zaman böylece o, doğum yapıp onlardan birisi çocuğun kendisinden olduğunu iddia ederse, böylece o onun oğlu olur ve cariye değerini yarısını zengin olsun veya fakir olsun tazmin eder ve mihrin yarısını öder. Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed bu görüştedir. Azad edildiği zaman cariye mevlası, çocuğun babası olan mevlasına ait olur. Çocuğa gelince, onun velası yoktur; o babası mesabesinde. Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed bu görüştedir.

Eğer iki adam arasında müdebber olmuş olan bu cariye doğum yapsa, böylece onlardan birisi çocuğu (kendisinden olduğunu) iddia etse: O onun oğludur, o, ortağına cariye değerinin yarısını ve onun mihrinin yarısını tazmin eder ve çocuğun velasının yarısı da onun ortağına aittir.⁹⁰⁰ Diğer yarısı ise babası mesabesinde. Ebu Hanife'nin görüşüne göre ortağın çocuğun değerinin yarısında onun çalışmasını isteme hakkı vardır. İki kişi arasında ortak olan ümmü veled de böyledir. O bir çocuk doğurdu; onların her ikisi de birden çocuğu iddia ettiler. Sonra bir çocuk daha doğurdu. Böyle onu birisi iddia etti. O, onun oğludur. Eğer o zengin ise

⁸⁹⁸ “nisfeyni” kelimesi nüshalarda böyle geldi.

⁸⁹⁹ “nisfeyni” kelimesi nüshalarda böyle geldi.

⁹⁰⁰ “li şerikihi” kelimesi “M” ve “D”de böyledir. Ancak o, esas nüshadan düşmüştür.

ortasına onun değerinin yarısını, mihrinin yarısını ve velasının yarısını tazmin eder. Bu Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşüdür.⁹⁰¹

İki adam, aralarında ortak olan bir köleyi kesinlikle azad ettikleri zaman bundan sonra onlardan birisi öldü ve geriye bir oğul bıraktı. Diğeri de öldü o da iki oğul bıraktı. Sonra mevla-köle de öldü. Böylece onun velasının yarısı geri kalanın⁹⁰² diğer yarısı da iki oğlanın olur. Eğer onlardan birisinin çocuğu olmasa da onun bir kardeşi olsa onun miras hissesi bu kardeşinin olur. Eğer onlardan birisinin babasının babası olan dedesi olsa onun miras hissesi bu dedeye aittir. Eğer onun bütün mirasını elde ettiği bir mevlası olsa yine böyledir.⁹⁰³ Onun ondan başka bir varisi yoktur ve onun vela hissesi ona aittir. Bunlardan her birinin hissesine onun erkeklerden olan asabesi mirasçı olur. Kadınlar bunda bir şeye mirasçı olamazlar. Kadın ve erkek varisler arasında ortak olan bir köle de böyledir. Böylece onların hepsi bu köleyi azad ettiler. Bunun velası onlar arasında onların kölede olan hisselerine göre olur. Eğer onlardan birisi ölürse onun vela hissesine kadın mirasçıları değil, onun erkek mirasçıları varis olur. Özgürlük anlaşması veya yemin sebebiyle olan azad da böyledir. Arap ve Arap olmayan iki kişi, aralarında ortak olan bir köleyi hep birlikte azad ettikleri (zaman da) böyledir: Bunlardan her biri onun velasının yarısına sahip olur. Kadın ile erkek de böyledir. Eğer onların birisi zimmî, diğeri müslüman olsa, böylece onu hep birlikte azad etseler yine böyledir; onun velası aralarında ortaktır. Eğer azad edilen müslüman ise sonra bu köle mevlalarından sonra ölürse onun mirasından Müslümanların hissesi müslüman asabenin olur. Bu iki kişiden kâfir olanın hissesi de eğer onun müslüman asabesi yoksa beytülmalin olur. Birisi küçük, diğeri ise büyük olan iki kişi arasında köle ortak olduğu zaman böylece büyük olan onu azad etti ve küçüğe de hissesini tazmin etti. Böylece onun velasının hepsi büyüğe ait olur. Eğer müslüman ve kâfir olan iki kişi arasında ortak olan köle zimmî olursa, böylece onu her ikisi de azad etti ve sonra öldüler. Sonra bu köle de öldü: Bu iki kişiden biri olan zimmînin (kâfirin) mirası onun zimmî halktan olan velilerine ait olur. Müslüman olanın miras hissesi ise beytülmalin olur.

AZAD EDENİ BELLİ OLMAYAN KÖLENİN VELASI

Adam, bir köle satın aldığı ve onu teslim alıp bedelini ödediği zaman, sonra o, köleyi satan sahibinin onu satmadan önce onu azad ettiğini gözüyle görse, böylece o hürdür ve satıcı bu durumu inkâr ettiği zaman, onun velası da mevkuf (onu azad edeni belli değil, velada muallâkta olup kimseye ait değil) olur ve onlardan hiçbirisi ona mirasçı olmaz ve onun adına diyetini ödemez. Eğer bir zimmî olarak onu satın alan mevla, onu bir müslümandan satın alsa veya onu bir müslüman, bir

⁹⁰¹ “M” nüshasının dip notunda “ve Muhammed’in” ismi ilave edilmiştir.

⁹⁰² “İl-baki” kelimesi nüshalarda böyledir. Ben bunun manasını anlayamadım. Çünkü onların her ikisi öldü ve burada onlardan geri kalan kimse yok. Ancak onlardan birisinin bir oğlu, diğerinin de iki oğlu vardır. Allah en iyi bilir.

⁹⁰³ Meselenin sevkinden anlaşılıyor ki, “yahrusü mirasehu” ((onun mirasının hepsini alır) cümlesinden sonra bir kısım ibare düşmüştür. Allah en iyi bilir.

zimmîden satın alsa yine böyledir. Eğer o, onu bir kadından satın almış veya bir kadın onu bir erkekten satın almış ya da bir hür kişi onu bir mükatepten satın almış olsa böylece o onu satmadan önce onunla özgürlük anlaşması yaptığını iddia etse ve anlaşma bedelini teslim alıp onu azad ettiğini söylese, yine böyledir, o hürdür. O ikisinden hiçbirinin onun üzerinde bir hak için yapacakları bir şey yoktur. Onun velası da mevkuftur-boştadır-muallâktadır-izne bağlıdır.

Eğer bir köle iki kişi arasında ortak olursa böylece bu iki kişiden her biri arkadaşının onu azad ettiğini gözüyle görürse Ebu Hanife şöyle dedi. Köle bu ikiden her birisi için bunlar ister fakir veya ister zengin olsun, kendi değerinin yarısı nisbetinde çalışır ve vela da onlar arasında ortaktır. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler. Bu ikisi zengin oldukları zaman bunlardan hiçbirinin onun üzerinde çalıştırma hakları yoktur ve vela da muallâktadır. Eğer bunlar fakir iseler, köle bunlardan her birisi için kendi değerinin yarısı nisbetinde çalışır, fakat bunlar zengin ve fakir olurlarsa⁹⁰⁴ o zengin için değerinin yarısı nisbetinde çalışır. Fakir için ise bir şeyde çalışmaz. Bütün bunlarda onun velası muallâktadır; ne ona mirasçı olurlar ve ne de onun adına diyet borcunu öderler.

O bir cariye olduğu zaman böylece bunlardan her birisi bu cariyenin⁹⁰⁵ sahibinden çocuk doğurduğunu gördükleri halde sahibi bu durumu inkâr ederse Ebu Hanife (bu konuda) şöyle dedi. Bu durdurulur. O iki ortaktan birisi ölünce de cariye azad edilir ve onun velası da o ikiden hiçbirisine ait olmayıp muallâktadır, ortadadır. Ebu Yusuf ile Muhammed de bu görüştedirler.

Bir adamın, kendisinin olduğu bilinen bir cariyesi olduğu zaman⁹⁰⁶ böylece o başka bir adamdan çocuk doğursa, bunun üzerine cariye sahibi, "ben bunu sana bin dinara satıyorum" dese, diğeri de "bilakis sen beni onunla yüz dinara evlendirdin" dese, böylece bu çocuk hür olur ve onun velası da muallâktadır. Cariye de ümmü veled mesabesinde olup o ikiden hiçbirisi onunla cinsel ilişki kuramaz, onu istihdam edemez, onun gelir getirmesini isteyemez. Çocuğun babası öldüğü zaman⁹⁰⁷ cariye azad edilir ve onun velası muallâktadır. Satıcı mihri bedelden ödenmiş olarak alır.

Adam bu kölesini babasının sağlıklı veya hastalıklı halinde azad ettiğini itiraf ederse ve onun bundan başka varisi yoksa böylece bunun velası kıyasen muallâktadır. Oğul babasını doğrulamamaktadır. Fakat ben burada kıyası terk ediyorum. Onun velası babaya⁹⁰⁸ aittir. Onun asabesi bir tek, o ikisinin topluluğu da küçük bir tek kabileden olduğu zaman ben bunu istihsan ediyorum. Eğer babayı bir topluluk⁹⁰⁹ azad etmiş ise oğulu da başka bir topluluk azad etmiş ise bu vela muallâktadır. Eğer onunla beraber kendisinden başka bir varis olsa böylece o onu yalanlasa kölenin

⁹⁰⁴ "ğaniyyün ve fakirun" kelimeleri, nüshalarda böyledir. Doğrusu ise "ğaniyyen ve fakiran" olmalı.

⁹⁰⁵ "enneha" kelimesi "M" ve "D"de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁹⁰⁶ "kanet" kelimesi nüshalarda "katebe" olarak geldi; hâlbuki doğrusu "kanet"tir.

⁹⁰⁷ "mate ebu'l veledi" ifadesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "mate el-veledü" olarak geldi.

⁹⁰⁸ "li'l-ebi" kelimesi nüshalarda "el-ebü" olarak geldi. Hâlbuki doğrusu "li'l-ebi"dir.

⁹⁰⁹ Metinde geçen iki "kavm" kelimesi "M" ve "D"de böyledir. Fakat oğul kelimesinden sonraki cümle esas nüshadan düşmüştür.

kendi hissesinde çalışmasını ister⁹¹⁰ Onun hissesinin velası onun çalışmasını isteyen kimseye ait olur. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Diğerinin hissesinin⁹¹¹ velası ise ölü içindir. Ebu Yusuf'un görüşüne gelince onun çalışmasını isteyen kimsenin velası muallâktadır. Bu Muhammed'in görüşüdür.

İki adam babalarından bir köleye varis oldukları zaman⁹¹² böylece onlardan birisi, "o onu sağlığında azad etti" dese, diğeri de onu yalanlasa: Köle, değerinin yarısı nisbetinde onu yalanlayan kimse için çalışır ve onun velasının yarısı ölüye ait olur. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Yarısı da onun çalışmasını isteyen kimseye ait olur. Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne göre ise⁹¹³ yarısı ölüye ait olur, yarısı da muallâkta kalır.

Köle kadın ve erkek varisler⁹¹⁴ arasında ortak olduğu zaman böylece onlardan bir kadın ölünün onu azad ettiğini ikrar etse diğerleri de onu yalanlasa bu da evvelki mesele gibidir.

Köle iki adam arsında ortak olduğu zaman böylece onlardan birisi "eğer o dün mescide girmemiş ise o hürdür" dese, diğeri de "eğer o dün girmiş ise o hürdür" dese bu ikisi de fakir olduğu halde, o azad edilir ve vela da o ikisinin arasında ortaktır. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf'a göre ise vela muallâktadır. Muhammed de şöyle dedi: O köle aralarında yarı yarıya olmak üzere tüm kıymeti nisbetinde çalışır. Vela da muallâktadır. Çünkü bu ikiden her birisi arkadaşının yeminini yerine getirmediğini iddia ediyor. Böylece bu bilininceye kadar onlardan birisi için günah lazım gelmez.

Adam, bir adamdan köleyi satın alıp teslim aldığı ve bedelini ödediği zaman daha sonra müşteri satıcının onu satmadan önce azad ettiğini ikrar etti, fakat satıcı onun yalanladı. Böylece köle azar edilir ve onun velası da muallâkta kalır. Eğer satıcı bundan sonra onu doğrularsa bedelini geri verir ve kendisine vela gerekli olur. Eğer o onu ölümünden sonra tasdik ederse ve ona varis olursa yine böyledir. Eğer müşteri satıcının onu müdebber yaptığını veya onun (köle değil de) cariye olduğunu ve böylece ondan çocuk doğurduğunu ifade edecek olursa yine böyledir, müşterinin bu cariyeye yapacağı bir şey yoktur. Eğer satıcı bunu inkâr ederse, böylece cariyenin velası muallâkta kalır. Eğer satıcı ölürse cariye azad olur ve onun velası da muallâkta kalır. Eğer satıcının varisleri onu doğrularlarsa vela satıcı için gerekli olur ve o bedeli geri verir. Ben bunu istihsan ediyorum ve bu konuda kıyası bırakıyorum.

Eğer adamın elindeki olan kölesini falan kimseye sattığı ve o falan kimse de onu azad ettiği iddia edilse ve o falan kişi bunu yalanlasa böylece köle hür olur ve onun velası da muallâktadır. Eğer o falan kimse satın almayı ve bu azadı doğrularsa ona bedelini ödemesi ve onun velası gerekli olur.

Eğer bir adam ölüp geriye bir köle bıraksa böylece büyük oldukları halde mirasçılar ölünün onu azad ettiğini ifade etseler ben buna cevaz

⁹¹⁰ "festes'a" "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise vestes'a" olarak geldi.

⁹¹¹ "hisset-ül Ahari" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "hissetüh-ul uhra" şeklinde geldi.

⁹¹² "verise" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "varese" şeklinde geldi ki, bu hatadır.

⁹¹³ "ve fi" ifadesindeki "fi" harfinden önceki "ve" harfi nüshalardan düşmüştür.

⁹¹⁴ "ricalin ve "nisain" kelimeleri esas nüshada böyledir. "M ve "D"de ise nisain ve ricalin" şeklinde geldi.

veririm ve velayı da ölü için gerekli görürüm. Muallâkta olan her bir velanın mirası beytülmalde tutulur. Onun (işlediği) cinayet de kendisi üzerinedir. Beytülmal⁹¹⁵ onun adına diyet ödemez. Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed hep bu görüştedirler. Allah hepsine rahmet eylesin.

BULUNTU KİŞİNİN VELASI

Adam, kadın veya küçük çocuk buluntu olduğu zaman onu bir adam veya bir kadın bulmuş olsa böylece o hürdür ve onun velası beytülmale aittir. Beytülmal, onun adına diyetini öder ve ona mirasçı olur. Bu vela, bundan önce anlattığımız mevkufun (azad edeni meçhul) velasına benzemez. Çünkü onda onu azad eden kişi bilinmemektedir. Burada ise vela azad edene nisbet edilmektedir. (Mesela) zimmî halktan olan adam da böyledir, o, müslüman olur, fakat kimse ile dostluk anlaşması yapmazsa onun velası beytülmale ait olur, mirası oraya kalır ve beytülmal, onun üzerinde olan diyeti öder.

Eğer bu müslüman bir köle veya bir cariye azad etmiş olsa böyledir. Bir köle veya cariye azad eden buluntu kişi de böyledir. Çünkü bunların cinayet (diyetleri) beytülmal üzerine olur. Onların mirasları ise kendilerini azad eden kişinin olur. Eğer o ölmüş ise ve onların bir varisleri de yoksa böylece onların mirasları⁹¹⁶ beytülmale kalır. Onun özgürlük anlaşması yaptığı mükatep köle⁹¹⁷ de böyledir; o ödemeyi yaptığı zaman azad edilir.

Buluntu kişinin eliyle İslam'a giren ve onunla dostluk anlaşması yapan bir adam da böyledir. Zimmî halktan olup kendisinden önce İslam'a giren bu adamın yardımıyla müslüman olan kişi de böyledir. Onun işlediği cinayetin (diyeti) beytülmal üzerinedir. Eğer onun mevlası ondan önce ölmüş ve ondan başka bir varis de bırakmamışsa onun mirası beytülmale kalır.

Buluntu kişi ile bilinen bir adam arasında ortak olan bir köle de böyledir. Onların ikisi de onu hepten azad ettiler. Böylece onun velasının yarısı buluntu kişi için, diğer yarısı da adam için olur. Diyetinin yarısı beytülmal üzerine, diğer yarısı ise adamın akilesi üzerine olur.

Zimmî halktan olan bu müslüman kişi⁹¹⁸ ile Araftan olan bir adamın bir köleyi azad etmesi de böyledir. Böylece buluntu kimse için dilediği kimse ile dostluk anlaşması yapmaya onun adına diyet ödemeye ve ona mirasçı olmaya hakkı vardır. O bu konuda aynı bir müslüman mesabesinde. Buluntu adamın velayeti onu bulana ait olmaz; ancak onunla dostluk anlaşması yaparsa olur.

Eğer buluntu bir kadın yine buluntu bir adamla evlenirse, bu adam bir adamla dostluk anlaşması yapmış, fakat kadın kimse ile dostluk anlaşması yapmamış ise ve sonra çocuk doğurmuşsa böylece onun çocuğunun velası babasının mevlalarına ait olur. Eğer onun babası zimmî

⁹¹⁵ “beytülmalî” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “bi beytülmalî” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

⁹¹⁶ “fe mirasühüm” kelimesi nüshalarda böyledir. Hâlbuki sözün gelişine uygun olan “la varise lehu fe mirasühü” şeklinde olmasıdır. (yani kelime “onların mirasları” diye çoğul değil “onun mirası” diye tekil gelmeliydi. çev.)

⁹¹⁷ “mükatebetühu” kelimesi nüshalarda böyledir. Hâlbuki onun doğrusu “mükatebühu”dır.

⁹¹⁸ “haza el-müslim” (bu müslüman kişi) ifadesi nüshalarda böyledir.

halktan olup böylece bir adamın yardımıyla müslüman olmuş ve onunla dostluk anlaşması yapmış ise⁹¹⁹ yine böyledir.

Birisi buluntu diğeri ise Arap olan iki kişi bir çocuğu tartışılar ve bunlardan her birisi, çocuğun kendi oğlu olduğu hakkında delil ortaya koydular. Ben bunun hakkında çocuğun her ikisinin olduğuna hükmederim ve onu buluntu Arap çocuk yaparım. Böylece eğer o bir cinayet işlerse bunun diyetinin yarısı beytülmale, yarısı da Arap olanın akilesine ait olur.

Eğer zimmî halktan bir adam, bir adamın eliyle müslüman olsa, fakat onunla dostluk anlaşması yapmamış olsa, onun velası beytülmale ait olur. Onun diyeti de ve mirası da yine ona aittir. Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür. Onun eliyle müslüman olmuş, fakat onunla dostluk anlaşması yapmamış olan kimse için mevla yoktur.

Zimmî halktan olan bir buluntu kişi müslüman olsa onun velası beytülmale ait olur. Onun diyeti onun üzerine ve mirası da onun olur.

ZİMMÎ HALKTAN OLAN BİR ADAMIN BİR MÜSLÜMANI VEYA BİR ZİMMÎYİ AZAD ETMESİ

Zimmî halktan olan bir adam, bir köle veya bir cariye azad ederse onun velası bu kişiye ait olur. Eğer azad eden bu kişi ölürse ve onun bu azad edilmişten başka bir varisi yoksa⁹²⁰ artık o bu konuda ehl-i İslam mesabesinde.

Eğer azad eden Yahudi, azad edilen ise Hıristiyan olsun⁹²¹ veya Mecusi olsun onun varisi olur. Çünkü küfür bir tek millettir. Birbirlerine mirasçı olurlar, fakat Müslümanlara mirasçı olamazlar ve onlara miras bırakamazlar.⁹²²

Eğer bu azad edilmiş kişi müslüman olsa onun mirası beytülmalin olur. Diyeti de onun kendisi üzerinedir. Ancak onun kendisinin veya mevlalarının müslüman bir varisi olursa müstesnadır. Eğer onun mevlalarının müslüman bir kardeşi olsa o varis olur ve diyeti kendisi üzerinedir. Eğer onun diyeti kendi üzerine olduğu halde, mevlalarının bir adam ile dostluk anlaşması yapmış müslüman bir amca oğlusu olsa ve onun eliyle müslüman olmuş olsa onun varisi o kimsenin kendisi olur.

Eğer bu azad edilmiş kişi bir adamla dostluk anlaşması yapmış olsa ve onunla eliyle müslüman olmuş olsa bu onun mevlası olmaz, onun adına diyetini ödemez ve ona mirasçı olmaz.

Bu azad edilmiş zimmî kişinin mevlası bundan sonra veya önce müslüman olmuş olsa müsavidir. Bu azad edilmiş kişi kendisi onun varisi olur ve mevlası olur. Bu konuda zimmî halk aynı Arap gibidir. Sen bilirsin ki, azad edilmiş kişi, bir adamla dostluk anlaşması yapsa onun mevlası olmaz. Ancak azad edilmiş bu kişi bundan sonra müslüman olsa daha sonra da başka birisiyle dostluk anlaşması yapsa onun mevlası olur.

⁹¹⁹ “ve valahu” kelimesi nüshalarda “valahu” olarak geldi. Hâlbuki doğrusu “ve valahu”dur.

⁹²⁰ “Haza el-varisü” ifadesi nüshalarda böyle gelmiştir.

⁹²¹ “kane” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise bunun yerine hata ile “en” kelimesi gelmiştir.

⁹²² “yuvverrisunehum” kelimesi “H” ve “M”de böyle, “D”de ise “yerisunehum” şeklinde geldi.

Arap Hıristiyanlarından bir kişi bir kendisinin kölesini azad etse onun mevlası olur.

Eğer köle Hıristiyan ise böylece o bir adamın eliyle o müslüman olsa ve onunla dostluk anlaşması yapsa, bu suretle o onun velisi olmaz. Fakat o, kendisini azad etmiş olan mevlasının kabilesinin mevlası olur. Eğer onu azad eden Tağlib Oğullarından ise artık o Tağlib'e mensup olur. Müslüman bir köle azad etmiş Tağlib Oğullarından Hıristiyan bir kimse de böyledir; artık azad edilmiş bu kişi Beni Tağlib'den olur, o onlara nisbet edilir ve onlar onun mevlaları olurlar, onun adına diyetini öderler. Beni Tağlib'den olan ve onun mevlalarına en yakın olan müslümanlar ona mirasçı olurlar. Eğer o Tağlib Oğulları'ndan başkası ile dostluk anlaşması yaparsa bu onun için caiz değildir.

Eğer zimmî halktan olan bir adam, yine zimmî halktan bir adamı azad etmiş olsa, sonra onun bu kölesi bir adamın eliyle müslüman olsa ve onunla dostluk anlaşması yapsa, bu adam, bu azadlıyı azad eden kişinin mevlası olur.⁹²³

Eğer bu azad eden kişi bir cariye ise o, onun mevlası olur. Eğer bunun velası başka bir adamın eline intikal ederse⁹²⁴ onun bu hakkı kendisinde kalmaz. Bu konuda dostluk anlaşması yapmak caiz olmaz. Hâlbuki (bu velanın) adam için başkalarına intikali yoktur. Eğer adam cariyeyi müslüman olmadan önce azad etmiş olsa, cariye için velanın bu adamdan başkasına intikali yoktur.

Eğer zimmî halktan bir adam, kâfir bir cariye azad etmiş olsa, sonra bunların her ikisi müslüman olsa ve bu cariye bir adamla dostluk anlaşması yapsa sonra bu cariye hiçbir varis bırakmadan ölse, cariyenin mirası kendisiyle dostluk anlaşması yaptığı kimseye değil, onu azad eden kişiye kalır. Eğer cariyeyi azad eden mevlasının müslüman hür bir babası veya hür müslüman ya da hür kâfir bir oğlu olmuş olsa, varisi o olur ve bu ikisinin hangisi daha önce müslüman olması fark etmez, eşittir. Eğer o Beni Tağlib'den Hıristiyan bir cariyeyi azad etmiş bir Hıristiyan olmamış olsaydı⁹²⁵ sonra her ikisi müslüman olsa ve cariye bir adamla dostluk anlaşması yapsa ve sonra⁹²⁶ ölse, onun mirası Tağlibli mevlasının olur. Bu konuda Arap ve Arap olmayan eşittir. Bu cariyenin Beni Tağlib'den başkası ile dostluk anlaşması yapmaya hakkı yoktur. Yine böyle onun mevlası eğer Araptan birisi ile dostluk anlaşması yapsa bu caiz değildir. O adam Arap olduğu halde cariyenin de mevlası olamaz. Zimmî veya müslüman bir adamı azad eden⁹²⁷ kimse de böyledir. Böylece bu azadlı, hiç bir kimse ile ebediyen dostluk anlaşması yapamaz. Çünkü onun üzerinden zad muamelesi geçmiştir. Bu konuda azad başka bir şeye benzemez.

MÜSLÜMAN BİR KİŞİNİN ZİMMÎYİ AZAD ETMESİ

⁹²³ “el-mutak” kelimesi esas nüshada böyle geldi. “M” ve “D”de ise “el-ıtka” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁹²⁴ “fe in tehavvele” ey fe in tetehavvele el-mutikatü”

⁹²⁵ Bu olumsuz cümle iki nüshada böyledir. Bunun doğrusu, “eğer o adam bir Hıristiyan olmuş olsaydı” olmalı. Allah en iyi bilir.

⁹²⁶ “şümme matet” “M” ve “D”de böyledir. Ancak “gerçekten cariye öldü” cümlesinden s.248 ve 15. satıra kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

⁹²⁷ “a'taka” kelimesi esas nüshada böyledir. “M” ve “D”de ise “yu'tiku” olarak geldi.

Muhammed, Ebu Yusuf, Haccac b. Ertat ve Ebu Hilal⁹²⁸ et-Tai yoluyla rivayet ediyor ki, Hz. Ömer, Yahnes⁹²⁹ denen Hıristiyan bir kölesini azad etti ve ona eğer sen bizim dinimizden olmuş olsaydın bizim işimiz hakkında senden yardım alırdık, dedi.⁹³⁰

Muhammed, Ebu Yusuf, Yahya b.Said, İsmail b. Ebu Hakim yoluyla Ömer b. Abdülaziz'in Hıristiyan bir kölesini azad ettiğini haber verdi. Böylece bu köle öldü ve geriye bir mal bıraktı. İsmail, Ömer b. Abdülaziz bana emretti, ben de onun malını Beytülmale koydum.⁹³¹ Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed böyle dediler.

Muhammed bize Ebu Yusuf ve İsmail b. Ebu Halid yoluyla Amir eş-Şa'bi'nin kâfir bir adamı azad eden kimse⁹³² hakkında şöyle dediğini haber verdi⁹³³ Onun zimmeti mevlalarının zimmetidir ve ondan haraç vergisi alınmaz.⁹³⁴ Ebu Hanife onun üzerine haraç vergisi konur, dedi. Biz, İslam

⁹²⁸ “Ebu Hilal” kelimesi, nüshalarda B harfi ile altında tek noktalı olarak “Ebu Bilal” diye geçer. Doğrusu “Ebu Hilaldir” Buhari ve İbn Ebi Hatem bunu el-Cerhu ve't Ta'dil'de zikretti. ed-Dulabi de el-Küna'da şöyle dedi: Ebu Hişam bize Ziyad b. Eyyub, el-Kasım b. Malik el-Müzeni ve Yahya b. Hayyan yoluyla Ebu Hilal'in şöyle dediğini haber verdi: Ben Şüreyh'i hüküm ve fetva verirken gördüm-II, 154. İbn Ebi Hatem, Yahya b. Hayyan et-Tai'nin künyesi, Ebu Hilal idi dedi. O, Şüreyh'tan hadis rivayet etti. Süfyan Sevri ve da birçokları ondan rivayet ettiler. Musa b. Muhammed el-Ensari, Kasım b. Malik el-Müzeni ve İbn Uyeyne ve İbn Main senedi ile birlikte onun şöyle dediğini nakletti: Yahya b. Hayyan Ebu Hilal et-Tai, güvenilir bir ravidir. Şüreyk de ondan rivayette bulundu. Eh. el-Cerhu ve't Ta'ilil, IV, Varak, 2 s. 136

⁹²⁹ “Yahnes” nüshalarda böyledir. Bu İbn Sa'd'ın Tabakat'ında “usak” dur. Buhari bunu Tarih-i Kebir'inde böyle nakletti. İsabe'de “esbak” şeklinde, İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'inde “vesak” şeklinde geldi. Allah en iyi bilir.

⁹³⁰ Bunu İbn Sa'd Tabakat'ında Hz. Ömer'in mevlasından-kölesi “usak”ın biyografisinden bahsederken tahrir etmiştir. Bize Hişam Ebu'l Velid, et-Tayalisi, Şüreyk, Ebu Hilal et-Tai yoluyla Üsak'ın şöyle dediğini haber verdi: Ben Hıristiyan olduğum halde Ömer b. el-Hattab'ın bir kölesiydim. O beni İslam'a davet eder ve eğer sen müslüman olmuş olsaydın üzerimdeki emanet için senden yardım alırdım. Fakat sen müslüman olmadığın için benim senden Müslümanların emaneti için yardım almam bana helal olmaz, derdi. Ben onun bu teklifinden kaçardım. Böylece dinde zorlama yok derdi. Ona ölüm gelince ben Hıristiyan olduğum halde o, beni azad etti ve haydi dilediğin yere git, dedi. Ben Şüreyk'e Ebu Hilal bunu Üsak'dan duydu mu, dedim? O bunu iddia etti, dedi. Eh. VI, 158; Beyrut baskısı, VI, 109 Leyden baskısı. Buhari bunu Tarih-i Kebir'inde (III, Varak: II, s. 268) tahrir etti: İshak bana Ebu Davud, Şüreyk, İbn Hayyan yoluyla Üsak er-Rumi'nin Ömer beni ben Hıristiyan iken azad etti, dediğini haber verdi. Eh. İbn Ebi Şeybe bunu Musannef'inde Yeminler Bahsinde Şüreyk ve Ebu Hilal yoluyla Vesak'ın (şöyle) dediğini haber verdi: Ben Ömer'in bir kölesiydim. Böylece o benim müslüman olmamı isterdi ve dinde zorlama yok derdi. Ona ölün gelince beni azad etti. Şüreyk ve Amir'den rivayet edildi ki, Hz. Ömer, bir Yahudi veya bir Hıristiyan azad etti. Şüreyk, Ubeyde ve İbrahim'den rivayet edildi ki, Hz. Ali, bir Hıristiyan veya Yahudi azad etti. Abd-ül A'la, Sevr, Nafi yoluyla rivayet edildi ki, İbn Ömer, Hıristiyan bir kölesini azad etti. O bunu ev halkından birisine hibe etmişti. Bir miras sebebiyle tekrar kendisine geldi ve böylece o bunu azad etti. Eh. (Yahudi ve Hıristiyanların Azadı) II, 198, Mutlan baskısı.

⁹³⁰ Beyhaki de bunu Sünen'inde (X, 299) Müslümanın Bir Hıristiyanı Azad Etmesi veya Hıristiyanın Bir Müslümanı Azad Etmesi Bölümünde rivayet etmiştir. Bize Ebu Nasr b. Katade, Ebu Amr b. Nuceyd, Muhammed b. İbrahim İbn Bükeyr, Malik, İsmail b. Ebu Halid rivayet ediyor ki, Ömer b. Abdülaziz Hıristiyan bir kölesini azad etti ve böylece o öldü. İsmail, Ömer b. Abdülaziz bu suretle bana onun mirasını alıp beytülmale koymamı emretti, dedi. Eh. İbn Ebi Şeybe bunu Kitab-ül Eyman'da (Yahudi ve Hıristiyanın Azadı Hakkında II, 198) Yala b. Ubeyd ve Yahya b. Said rivayet etti ki, Ömer b. Abdülaziz Hıristiyan bir kölesini azad etti. Eh.

⁹³¹ “er-racülü” ve “yutiku er-racüle” ifadeleri “M” ve “D” de böyledir. Fakat “yutiku er-racüle” cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

⁹³¹ “ve ahberana” kelimesi “M” ve “D”de böyle geldi. Fakat vav harfi esas nüshadan düşmüştür.

⁹³² “er-racülü” ve “yutiku er-racüle” ifadeleri “M” ve “D” de böyledir. Fakat “yutiku er-racüle” cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

⁹³⁴ Ebu Yusuf bunu Haraç adlı eserinde Mecusiler Putperestler ve Mürtetler Hakkındaki Bölümün sonunda (s. 76) tahrir ederek şöyle dedi: Hıristiyan bir köleyi azad eden bir müslüman hakkında Şabi'ye sordular. Şabi, azad edilmiş bulunan köleye cizye gerekmez. Çünkü onun zimmeti müslüman olan mevlasına aittir diye cevap verdi.

yurdunda mukim olup da zimmî halktan kendisinde müzmin bir hastalığı bulunmayan hiçbir kimseyi, ondan haraç vergisi almadan bırakmayız.⁹³⁵ Ebu Yusuf ile Muhammed de böyle dediler.

Bir müslüman bir kâfiri azad etmiş sonra bu kâfir bir adamın eliyle müslüman olmuş olsa ve onunla dostluk anlaşması yapsa onun yaptığı bu anlaşma hükümsüz olur. Çünkü o onu azad eden kişinin mevlasıdır; bu durum ebediyen değişmez. Eğer onu azad eden kişi bölge (zimmî) halkından müslüman olmuş bir adam ise bu konuda müslüman ile zimmî eşittir. O onu İslam ahkâmı içinde azad ettiği zaman artık onun velası ebediyen ondan ayrılıp başkasına geçmez. Eğer azadlı, bir adamla dostluk anlaşması yaparsa o onun mevlası ve mevlasının mevlası olur. O onun adına diyetini ödemediği müddetçe onun bu velayı değiştirme⁹³⁶ hakkı vardır. Fakat onun mevlası için bu velayı değiştirme hakkı yoktur. Onun azadlı mevlası İslam'dan dönmüş ve kâfir olarak yurda girmiş ise onun azad eden mevlası, onun kendileriyle dostluk anlaşması yaptığı kimselerin mevlalarının mevlası olur. Bu ebediyen kaybolmaz ve değişmez.

Eğer bir müslüman ile bir kâfir arasında ortak olan kâfir bir köleyi bunlar her ikisi de azad etmiş olsalar böylece o, bir adamın eliyle müslüman olup onunla dostluk anlaşması yapsa, bu suretle onun yarı velası kâfirin olur, bu değişmez; müslümanın payı da müslümanın olur.

Eğer bir müslüman, müslüman bir cariyeyi azad etmiş olsa sonra bu cariyeye İslam'dan dönse ve yurda giriş yapsa böylece esir edilip de bir adam onu satın alıp azad etse bu cariyeye onun mevlası olur ve yurtta meydana gelen kölelik için olan ilk vela bozulmuştur.

Zimmî bir adam müslüman olduktan sonra müslüman veya zimmî bir köle azad etse ya da o bunu müslüman olmadan azad etmiş olsa sonra bu köle müslüman olsa ve bir adamla dostluk anlaşması yapsa bu anlaşma hükümsüz olur. Onun kendisini azad eden adamdan, o ister zimmî ister müslüman olsun, ister Arap isterse diğer ırklardan olsun, başka birisiyle dostluk anlaşması yapması caiz değildir. Eğer o, mevlasının müslüman olmasından önce bir cinayet işlemişse böylece bu cinayet onun malından kendi üzerinde bir borçtur. Eğer o ölürse onun mirası, onu azad eden mevlaya kalır. Eğer bunlar⁹³⁷ (mevlalar) her ikisi de müslüman ise.⁹³⁸

Eğer onun mevlası, müslüman bir oğlu veya kardeşi bulunduğu halde kâfir olmuş olsa yine böyledir; böylece o ona mirasçı olur ve ona dostluk anlaşması yaptığı kişi mirasçı olmaz. İslam yurdunda ve İslam ahkâmında hiçbir azadda azadlı kişi velasını alıp başka bir kimseye çeviremez. Bu konuda ehl-i zimmet, Arap ve başka ırktan olan (herkes) eşittir.

Ebu Yusuf ben bu meseleyi böylece Ebu Hanife'ye sordum dedi. O, onun üzerine haraç lazım gelir diye cevap verdi. Çünkü İslam yurdunda başının haraç vergisi olmayan tek bir zimmî bırakılmaz, dedi. Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin bu husustaki görüşü hepimizinkinden daha güzeldir, dedi. Allah en iyi bilir. Eh.

⁹³⁵ “ve la netrukü” kelimesi esas nüshada “yetrukü” “M” ve “D”de ya harfî noktasız olarak geldi. Doğrusu ise mütekellim kalıbı ile “la netrukü” şeklindedir.

⁹³⁶ “onun velası ebediyen ondan” cümlesinden buraya kadar olan kısım, “D” nüshasından düşmüştür.

⁹³⁷ “kana” kelimesi “M” ve “D”de böyledir. Fakat esas nüshada “ve in kane” olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır.

⁹³⁸ Bu cümle böyledir; bunun cevabı nüshalardan düşmüştür.

Ehl-i zimmet kişinin velasını satmak, almak ve hibe etmek ister azadlı, isterse mevla tarafından yapılsın, caiz değildir.

SAVAŞ YURDUNDA YAPILAN AZAD

Savaş yurdundan ve küfür ehlinden olan adam, savaş yurdunda bir köle azad ettiği zaman sonra onun bu kölesi esir edilse böylece onu İslam yurdunda olan bir adam satın alsa ve azad etse böylece onun velası onu İslam yurdunda azad eden kimseye ait olur. Mirası da o müslüman olduğu ve ondan başka bir varisi bulunmadığı zaman ona ait olur. Onun diyet borcu da onun üzerindedir. Savaş yurdunda yapılan o ilk azad hükümsüzdür ve ona vela gerekli olmaz. Çünkü o esir edilmiş ve bundan sonra onun üzerinden köle olma olayı geçmiştir. Böylece önceki azad işi hükümsüz olmuştur.

Eğer bu bir kadın olmuş olsa (hüküm) yine böyle olur. Eğer onu azad eden kişi, arap kabilelerinden birinden bir arap olmuş olsa yine böyledir. Bu konuda arap olan veya olmayan eşittir. Kölelik ile esirlik vaki olduğu zaman evvelki azad işi hükümsüz kalır. Eğer onu bir kadın azad etmiş olsa yine böyledir. Eğer bu azadlı bir kadın veya bir çocuk⁹³⁹ olmuş olsa yine böyledir ve böylece bunların hepsi eşittir. Eğer o onu savaş yurdunda müdebber yapmış olsa veya o bir cariye olup savaş yurdundan olan bir adam için doğurmuş olsa böyledir. Sen biliyorsun ki, ben savaş halkını esir edildikleri yerde köle yaparım. Böylece ben onların azad edilmelerine nasıl cevaz veririm.

Savaş halkından olan adam, bir köle azad ettikten sonra bunların her ikisi müslüman olarak (oradan) ayrıldılar. Böylece bu kölenin istediği kimse ile dostluk anlaşması yapmaya hakkı vardır. Fakat onu azad eden kimsenin ise anlaşma hakkı yoktur. Çünkü o onu savaş yurdunda azad etmiştir. Sen biliyorsun ki, eğer o esir edilmiş olsaydı⁹⁴⁰ köle olurdu! İşte savaş yurdunda yapılmış olan azad hükümsüzdür. Bu sebeple eğer böyle bir azadlı bir adam ile dostluk anlaşması yaparsa o bunun mevlası olur. Onun adına diyetini ödemediği müddetçe bunlardan her biri velasını değiştirebilir.

Bir köle savaş yurdunda müslüman olduktan sonra oradan çıkış ve İslam yurduna⁹⁴¹ giriş yapsa o hürdür. Artık o dilediği kimse ile dostluk anlaşması yapabilir. O savaş halkından hür bir kişi mesabesinde olup böylece o, dilediği kimse ile dostluk anlaşması yapabilir.

Savaş halkından olan bir adam, eman ile İslam yurduna giriş yapsa ve İslam yurdunda bir köle satın alıp azad etse sonra bu mevla savaş yurduna dönse ve esir edilse böylece onun üzerine kölelik cereyan etse bu suretle o köle olmuştur. Azadlı kişi ise azad eden için ebediyen mevla olur ve bu bir başkasına da intikal etmez. Bu şekilde onun mevlası esir edilse ve sonra azad edilen ölse onun mirası beytülmale kalır. Ancak onun diyeti, kendisi üzerindedir. Çünkü azadlı kişi kendisini azad edeni tanıyor ve onu

⁹³⁹ “sabiyyen” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise “sabiyyün” şeklinde ötre olarak geldi.

⁹⁴⁰ “lev kane sebiyyün” ifadesi esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise “lev sübiye” olarak geldi.

⁹⁴¹ “fi” harfi, nüshalarda böyledir. “fi” yerine “ila” kelimesinin gelmesinin doğru olduğu umulur.

azad eden kişi müslüman olarak gelse beytülmal, onun adına diyetini ödemez. Zira savaş yurdunda yapılmış olan azad hükümsüz kalır. Sen bilirsin ki, eğer bu köle mevlasına galip gelip onunla beraber yurt dışına çıksa onun kölesi olur. Böylece diğeri nasıl onun mevlası olur! Bu konuda arap olan ve olmayan kimse eşittir. Sen bilirsin ki, o savaş yurdunda bir köleyi müdebber yapsa ve sonra mevla ölse onun bu müdebber yapması hükümsüz olur.⁹⁴² Köle yurdundan çıkıp bize giriş yapmakla ve müslüman olmakla hür olur. Sen biliyorsun ki, azadlı, esir edilse ve müslüman olsa o köle olur. mevlanın onu azad etmiş olması⁹⁴³ ona fayda vermez! Mevlası ölmüş sonra esir edilmiş veya bize müslüman olarak gelmiş olan, savaş halkından olan bir adamın ümmü veledi de böyledir.

Savaş halkından olan bir adam eman ile giriş yaptığı zaman yanındaki köleyi İslam yurdunda azad etse ve İslam yurdunda bir köle daha alıp onu da azat etse bu caiz olup o onun mevlası olur. Bu vela başkasına intikal edip ebediyen değişmez. Azadlının başka biriyle dostluk anlaşması yapmaya hakkı yoktur. Bu azadlı kişi aynı ehl-i zimme bir kimse mesabesinde. Eğer bu mevla savaş yurduna tekrar dönerse, bu mevla-köle hali üzere kalır ve onun birisi ile dostluk anlaşması yapmaya hakkı yoktur. Eğer bu kölenin⁹⁴⁴ müslüman bir aşireti olsa onlar onun mevlasına mirasçı olurlar ve onun adına diyetini öderler.

Harbi kişi müslüman olarak geldiği zaman onun velası mevlasına aittir. O ona mirasçı olur. Eğer harbi kişi esir edilirse ve böylece onun üzerinde kölelik cereyan ederse sonra onu, kendi mülkiyetinde olduğu mevlası azad ederse böylece evvelki azad eden kişinin velası bulunduğu hal üzere devam eder.

Eğer Rum-Bizans'tan⁹⁴⁵ aşireti olmayan bir adam eman ile giriş yapsa böylece o bir köle satın alsın ve sonra savaş yurduna dönse ve esir edilse sonrada azad edilse böylece o kendisini azad edenin mevlası olur. Onun mevlası onun için hali üzere devam eder. Eğer o azad edilmemiş olsaydı onun mevlasının birisi ile dostluk anlaşması yapmaya hakkı olmazdı.

Eğer müslüman bir adam veya harbi bir kişi eman ile savaş yurduna giriş yapsa böylece o savaş yurdunda müslüman olsa sonra o savaş yurdunda satın aldığı bir köleyi azad etse sonra onun bu kölesi⁹⁴⁶ müslüman olsa bu durumda kıyasa göre o onun mevlası olmaz. Onun istediği kimse ile dostluk anlaşması yapmaya hakkı vardır. Ebu Hanife onun mevlası olmaz, dedi.-Bu aynı zamanda Muhammed'in görüşüdür. Ebu Yusuf ise ben onu onun mevlası yapıyorum, dedi. Zira ben burada kıyası terk ederek istihsan yapıyorum.

Eğer bu azad edilmiş köle müslüman olarak gelmemiş olsa, fakat o esir edilse ve böylece İslam yurdunda azad edilse onun bu son azad edilişi, evvelki azad edilişini bozar. Artık onu son azad eden ona mirasçı olur ve onun adına diyetini öder.

⁹⁴² “batılın” kelimesi “M” ve “D”de böyledir. Esas nüshada ise “batılün” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

⁹⁴³ “itku'l mevla” “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “a'taka'l mevla” olarak geldi ki, bu hatadır.

⁹⁴⁴ “li haza el-harbiyyi” kelimesi, “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “li haza el-abdi” olarak geldi.

⁹⁴⁵ “min ehl-ir rumi” ifadesi, esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise “min er-rumi” olarak geldi.

⁹⁴⁶ “abdühu” kelimesi esas nüshada böyledir. “D”de “indehu” diye, “M”de ise noktasız olarak geldi.

Muhammed bize Ebu Yusuf, Hişam b. Urve ve onun babası yoluyla rivayet etti ki, Hz. Ebu Bekir, Allah'a (inandığı için) işkence yapılanlardan yedi kişiyi azad etti. Suyheyb, Bilal⁹⁴⁷ ve diğerleri, o bunların adlarını bize saydı.⁹⁴⁸ İşte bu azad caizdir ve onların velaları da Hz. Ebu Bekir'e aittir. Ebu Hanife, bunların velaları Hz. Ebu Bekir'e aittir, dedi. Çünkü Hz. Ebu Bekir, onları Hz. Peygamber savaş ile emretmeden ve Mekke savaş yurdu olmadan önce azad etmiştir.

Hz. Peygamber'den bize onun Zeyd b. Harise'yi azad ettiği ve böylece onun mevlası olduğu ulaştı.⁹⁴⁹ Bu olay hicretten öncedir ve Allah'ın

⁹⁴⁷ "suheybün ve bilalün" "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "suheyben ve bilalen" şeklinde üstün olarak geldi.

⁹⁴⁸ İbase'nin üçüncü cildinde (s. 102) Yakub b. Süfyan tarihinde dedi ki: el-Humeydi bize Süfyan, Hişam ve babası yoluyla şöyle haber verdi: Ebu Bekir elinde kırk bin dirhem olduğu halde müslüman oldu. Böylece o bunları hep Allah yolunda harcadı ve Allah'a inandığı için işkence edilen yedi kişinin hepsini azad etti. O Bilal, Amir b. Führeyre, Zenire, Nehdiyye, onun kızı, Beni Müemmel'in cariyesi ve Ümmü Ubeys. el-Mecellet-üd Deynuri'de Esmail yoluyla şöyle denilmektedir: O yedi kişi azad etti böylece onları zikretti. Fakat o, Ümmü Ubeys ve Amr b. Müemmel'in cariyesi. Mus'ab ez-Zübeyri şöyle dedi: Dahhak b. Osman, İbn Ebi'z Zenad, Hişam b. Urve ve onun babası rivayet etti ki, Ebu Bekir azad etti dedi ve evvelki gibi saydı. Fakat Ümmü Ubeys ve İbn Müemmel'in cariyesi dedi. Eh. s. 103. er-Riyad-un Nadra'da Sıddık el-Ekber'in menkıbelerinde (I, 88) Allah'a inandığı için işkence gören kimselerden Ebu Bekir'in azad ettiği kişiler dile getirilir. Urve'den onun şöyle dediği rivayet edilir. Ebu Bekir yedi kişiyi azad etti. Onlar Allah'a inandığı için işkence görüyorlardı. Onlar arasında Bilal ve Amir bi Führeyre de vardı. Ebu Ömer bunu Hişam b. Urve ve onun babası yoluyla rivayet ederek şöyle dedi: Ebu Bekir Allah'a inandıkları için işkence gören yedi kişiyi azad etti. Bilal, Amir b. Führeyre, Zebire (böyle yazılı), Ümmü Ubeys, Nehdiyye, onun kızı ve Amr b. Müemmel'in cariyesi. Bunu Ebu Muaviye ed-Darir de rivayet etti. Sonra o Bilal'ın hikâyesini, müslüman oluşunu, Sıddık'ın onu satın alıp azad etmesini anlattı ve diğer geri kalanları Hz. E. Bekir'in nasıl azad ettiğini dile getirdi. İbn-ül Esir, Ümmü Ubeys b. Küreyz'in biyografisinde şunları söyler: Ebu Cafer bize kendi isnadı ile Yunus b. Bükeyr, Hişam b. Urve ve babası yoluyla haber verdi ki, Ebu Bekir Allah'a inandıkları için işkence gören yedi kişiyi azad etti. Bilal, Amir b. Führeyre, Zenire, Beni Müemmel'in cariyesi, Nehdiyye ve Ümmü Ubeys. Ebu Ömer, Ebu Naim ve Ebu Musa bunu tahriç etti ve sonra Ümmü Ubeys'i aynın ötresi, tek noktali be harfi ve sakin ile harfi ile tespit etti. V, 601. Ben dedim: Zenire, z esire, nun şeddeli ve esire altından iki noktali y ise sakin olacak, bu (kadın) rum-Bizans'tandır. Ben dedim: el-İsabe'de (VIII, s. 257) Ümmü Ubeys'in biyografisinde Ebu Bişr ed-Dulabi Şa'bi'den rivayet ederek şöyle dedi: Ümmü Ubeys, Küreyz b. Rabia b. Habib b. Abdışems'in eşi iken müslüman oldu. Küreyz'e Ubeys adında bir çocuk doğurdu ve böylece bu adla künyelendi. Yunus b. Bükeyr, İbn İshak'ın Ziyadat-ül Mağazi'sinde Hişam b. Urve ve babası yoluyla Ebu Bekir'in Allah'a inandıkları için işkence gören yedi kişiyi azad ettiğini. Bilal, Amir b. Führeyre, Zenire, Beni Müemmel'in cariyesi, Nehdiyye ve Ümmü Ubeys bunlardandır diye haber verdi. Muhammed b. Osman b. Ebi Şeybe tarihinde Müncab b. el-Haris, İbrahim b. Yusuf b. Ziyad el-Bekkai, İbn İshak, Humeyd yoluyla Enes'in şöyle dediğini haber verdi. Ebu Talib'in kızı Ümmü Hani, Ebu Bekir, Bilal'i azad etti ve onunla beraber daha altı kişiyi de azad etti ki, onların arasında Ümmü Ubeys de vardır, dedi. Bunu Ebu Naim ile Ebu Musa da Humeyd yoluyla rivayet etti. ez-Zübeyr b. Bekkar, Ümmü Ubeys, Beni Temim b. Mürre'nin genç bir kızı idi. Böylece o İslam'ın evvelinde müslüman oldu. O müşriklerin zayıf bulup horladığı kimselerdendi. Onlar ona işkence yaptılar. Böylece Hz. Ebu Bekir, onu satın alıp azad etti. O, oğlu Ubeys b. Küreyz'in adı ile künyelendi. Ben dedim: Belazur, o, Beni Zühre'nin cariyesi idi. Esved b. Abd-i Yağus ona işkence yapıyordu. Eh. s. 258.

⁹⁴⁹ İbn Sa'd, Beyrut baskısı Tabakat'ında (III, 40) ve Leyden baskısında (III, varak:1 s. 27) Zeyd b. Harise'nin esir edilme hikâyesini, müminlerin annesi Hz. Hatice'nin onu satın almasını ve Hz. Peygamber'e hediye etmesini geniş bir şekilde anlatır. İbn Sa'd hikâyesinin sonunda (s. 42) şöyle der: Bunların hepsini bize Hişam b. Muhammed b. es-Saib el-Kelbi, babası ve Cümeyl b. Mürsed (kaynakta böyle, fakat bu Yezid olmalı) et-Tai ve bu ikiden başkaları rivayet etti. O, bu hadisin bir kısmını da babası, Ebu Salih ve İbn Abbas yoluyla rivayet etmiştir.-ilah. Hafız İbn Hacer, İsabe'de (III, 24) Hişam b. Muhammed b. es-Saib el-Kelbi, babası, Humeyd (kaynakta böyle, bu Cümeyl olarak geçmiştir) b. Mürsed et-Tai ve bu ikiden başkaları, onlar dediler ki: Zeyd b. Harise'nin annesi Sü'da yanında Zeyd olduğu halde kabilesini ziyarete gitti. Böylece cahiliye devrinde Kayın b. Cesr Oğulları süvarileri, baskın yaparak Beni Maan çadırlarından Zeyd'i alıp kaçırıldılar. O zaman Zeyd akli başında küçük bir çocuk idi. (Tabakat'ta bülüğü yaklaşmış bir genç diye geçer). Bu suretle onu Ükaz pazarına getirip satışı çıkardılar. İşte Hakim b. Huzam onu halası Hz. Hatice için 400 dirheme satın aldı. Hz. Peygamber Hz. Hatice ile evlenince Hatice onu Peygamber'e hibe etti. Sonra İbn Hecar, İbn Sa'd'ın yaptığı gibi bu olayı daha geniş bir şekilde anlattı. Bu hikâye geçen senedi ile beraber Tabakat'tan nakledilmiştir. Fakat orada İbn

savaşı farz etmesinden evveldir. O, sebeple bu akid caizdir. İslam öncesi cahiliye döneminde Mekke’de Hicretten önce ve Hz. Peygamber’in savaş ile emretmesinden evvel olmuş olan her bir azad da böyledir⁹⁵⁰ ve bu akid caizdir. Ancak ben, Hz. Peygamberin hicret edip savaşla emretmesi⁹⁵¹ dolayısıyla ve artık İslam yurdunda İslam ahkâmının yürürlükte olması

Sa’d’dan ve Tabakat’ından hiç söz edilmemektedir. Hafız Celalüddin es-Süyuti, ed-Dürr-ul Mensur tefsirinde (V, 181) “Onları (evlatlıkları hakiki) babalarına nisbet ederek çağırın” (Ahzab 33/ 5) ayetinin yorumunda şöyle dedi. İbn Merduye İbn Abbas’tan rivayet ederek diyor ki, bu Zeyd’in başına gelenler, o dayılarının yanında Tayy Kabilesinden Beni Maan cemaatinin Beni Sa’l’ ailesinde iken olmuştur. Böylece onu Ükaz pazarına getirdiler. Hakim b. Huzam b. Huveylid de alış verişte bulunmak için Ükaz pazarına gitmişti. Zaten halası Hz Hatice de ondan eğer bulabilirse kendisi için şöyle zarif ve arap olan bir genç köle satın almasını ısmarlamıştı. Hakim pazara gelince Zeyd’in orada satılık olduğunu gördü. Böylece Zeyd’in zarafeti onun hoşuna gitti ve onu satın alıp hemen Hz. Hatice’ye getirdi ve ona işte sana zarif arap bir genç satın almış bulunuyorum dedi. Eğer beğenirsen onu al, yoksa bırak, çünkü o benim çok hoşuma gitti dedi. Hz. Hatice Zeyd’i görünce onu beğendi. Hz. Hatice Hz. Peygamberle evlendiği zaman Zeyd onun yanında idi. Böylece Hz. Peygamber Zeyd’i gördü ve ondan hoşlandı ve Hz. Hatice’den onu kendisine hibe etmesini istedi. Hz. Hatice, öyleyse dedi, o senin olsun ama sen onu azad etmek istersen onun velası bana ait olacak. Hz. Peygamber Hz. Hatice’ye hayır, dedi. Böylece Hz. Hatice onu Hz. Peygamber’e dilerse azad etmesi dilerse kendisinde tutmak üzere hibe etti. Süyuti, Zeyd Hz. Peygamber’in yanında kaldı, dedi. Sonra Zeyd Ebu Talib’in develeri ile beraber Şam’a gitti. Burada o kendi kabilesinin yurduna uğramış oldu. Böylece amcası onu tanıdı ve yanına gidip sen kimsin ey uşak dedi. O, Mekke halkından bir oğlan diye cevap verdi. Mekke halkının içinden mi diye sordu. O da hayır dedi. Öyleyse sen hür müsün, yoksa köle misin diye sordu. Bilakis ben bir köleyim dedi. Kimin kölesisin diye sordu. Ben Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib’in kölesiyim diye cevap verdi. Sen arap mısın, yoksa dışarıdan mısın dedi. Bilakis ben bir arabım, dedi. Hangi ailedensin diye sordu. O, Kelb kabilsinden dedi. Kelb kabilesinin hangi tarafından? Beni Abdud’dan dedi. Vah sana! Sen kimin oğlusun? Ben Haris b. Şurahil’in oğluyum. Bu iş nerede başına geldi? Dayılarımın yanında, dedi. Senin dayıların kim? Tay kabilesinden dedi. Annen adı nedir? Annemim adı, Sü’da, dedi. Böylece amcası ona sarıldı ve Harise’nin oğlu dedi, babasını çağırdı ve Ey Harise, işte oğlun dedi! Böylece Harise onun yanına geldi ve Zeyd’in yüzüne bakınca onu tanıdı ve mevlan sana nasıl bir muamele etti dedi. O, beni ehline ve çocuklarına tercih ediyor dedi. Ben ondan ancak sevgi alıyorum ve istediğim şeyi yapıyorum dedi. Bundan sonra Zeyd, babası, amcası ve kardeşi hayvanlara binip Mekke’ye Hz. Peygamberin yanına gittiler. Harise Resulullah’ı görünce Ey Muhammed dedi, siz Allah’ın harem bölgesinin sahibi, komşusu ve evinin yanındasınız. Köleleri serbest bırakır ve esirleri doyurursunuz. Benim oğlum senin kölen; öyleyse bize bir iyilikte bulun, onun kurtarma bedelinden bize ihsan et. Çünkü sen kavminin efendisinin oğlusun. Bu sebeple biz sana istediğin kadar fidye vereceğiz. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona ben size bundan daha hayırlısını vereyim, dedi. Nedir o dediler? Ben onu muhayyer bırakıyorum. Böylece eğer o sizi tercih ederse hemen onu alıp fidyesiz olarak götürün. Fakat eğer o beni tercih ederse onu bana bırakın, dedi. Onlar, Allah sana hayırla karşılık versin, iyi yaptın, dediler. Böylece Hz. Peygamber Zeyd’i çağırdı ve ey Zeyd dedi, bu kimseleri tanıyor musun? Evet dedi, bu babam, bu amcam ve bu da kardeşimdir. Ben ise beni de zaten tanıyorsun. Böyle olunca sen şimdi onları tercih dersen onlarla beraber gidersen, eğer beni tercih edersen, ben zaten bildiğin bir kimseyim. Bunun üzerine Zeyd, ben senin üzerine hiçbir kimseyi ebediyen tercih etmem dedi. Sen benim için babam ve amcam yerindesin. Babası ve amcası ona şöyle dediler: Sen efendiliğe karşı köleliği mi tercih ediyorsun! Zeyd ben bu adamdan ayrılamam, dedi. Böylece Hz. Peygamber onun kendisine karşı olan düşkünlüğünü görünce şahit olunuz, o hürdür, o benim oğlumdur, obana mirasçı olacak ben de ona mirasçı olacağım buyurdular. Hz. Peygamberin ona karşı olan bu ikramını gören baba ve amcanın gönülleri hoşnut oldular. “Onları (evlatlıkları hakiki) babalarına nisbet ederek çağırın” (Ahzab 33/ 5) ayeti gelinceye kadar Zeyd hep “Muhammed oğlu Zeyd” diye çağırıldı. Bundan sonra ise “Harise oğlu Zeyd” diye çağırılmaya başladı. Eh. s. 182. Hafız İbn Hacer, İsabe’de şöyle dedi: İbn Ömer biz, “Onları (evlatlıkları hakiki) babalarına nisbet ederek çağırın” ayeti gelinceye kadar Zeyd b. Harise’yi hep Muhammed oğlu Zeyd diye çağırırdık dedi. el-Hadis. Bunu Buhari rivayet etti. Ben dedim: İbn Sa’d, Bera b. Azib’e dayanan senediyle Hz. Peygamber’in Hamza’nın kızının hadisinde Zeyd b. Harise’ye “sen bizim kardeşimiz ve mevlamızın” buyurduğunu söyledi. Eh. Ben dedim: Bu hadis sahihlerde meşhurdur. İbn Sa’d kendi senediyle Muhammed b.Üsame b. Zeyd babası Üsame yoluyla Hz. Peygamberin Zeyd b. Harise’ye Ey Zeyd! Sen bizim mevlamızsın, benimle dostluk anlaşması yaptın ve kavmin bana en sevgilisi sensin, buyurduğunu rivayet etti. Eh. III, 44 Beyrut baskısı.

⁹⁵⁰ “fe kezalike” kelimesi esas nüshada böyledir. “M” ve “D”de ise “ve kezalike” şeklinde geldi.

⁹⁵¹ “ve emera” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ve emerana” şeklinde geldi.

sebebiyle İslam yurdunda savaş yurdunun işini ayırıyor ve böylece şirk ehlinin azadının hükümsüz⁹⁵² olduğunu ve caiz olmadığını söylüyorum.

Bir adam savaş yurdundan çıkıp eman ile İslam yurduna giriş yaptığı zaman böylece bir köle satın alıp onu azad etse⁹⁵³ ve sonra bu harbi kişi İslam yurduna dönse⁹⁵⁴ böylece o esir edilse ve onu (azadlı) kölesi satın alsa ve azad etse, bu suretle evvelki azadının velası son azad edene, son azadının⁹⁵⁵ de evvelkine ait olur. Çünkü onun burada mevlasının velasının kendilerine döneceği bir aşireti yoktur. Hatta o yurda dâhil olunca mevlasının velası ona ait olur ve böylece o azad edilince onun kendi hali üzerine devam etme hakkına sahip olur.

Savaş halkı, müslüman bir köleyi esir alıp böylece onu savaş yurduna soktuğu zaman bir adam onu onlardan satın alıp azad etse Ebu Hanife bu konuda onun bu azadı caizdir dedi, o da hürdür. Eğer bu köle İslam yurduna giriş yapsa o bu harbi kişinin mevlası olur. Eğer bu harbi kişi esir olsa ve bu köle onu satın alıp azad etse bu caiz olur ve vela da sahibinin olur. Evvelki hali üzere sonunkinin mevlası olur. Son olan da evvelkinin mevlası olur. Bu ikiden hangisi daha önce ölürse ve onun varisi de yoksa sahibi ona varis olur.

Ebu Hanife dedi ki, bu köle onlara kaçarsa böylece onlar bunu elde edip de satarlarsa ve onun bir adam alıp azad ederse onu bu azadı hükümsüz olur. Kaçak köle esir gibi olmaz. Ebu Yusuf⁹⁵⁶ ile Muhammed ise bunların her ikisi de eşittir, diler.

Harbi bir kişi eman ile bize giriş yaptığı zaman o müslüman bir köle satın alsa böylece onu götürüp savaş yurduna soksa bu konuda Ebu Haine o hür olur, dedi. Fakat onun velası onu savaş yurduna sokan kimseye ait olmaz. Ebu Yusuf ile Muhammed ise o hür olmaz dediler. Eğer onu savaş yurduna sokan kimse azad ederse o hür olur ve onun velası da ona ait olur. Eğer o onu İslam halkından olan bir adama satarsa o hür olur. Ebu Hanife ise onun satışı caiz değildir. Ancak kölenin mevlasını öldürüp⁹⁵⁷ onun malını alması helal olması cihetiyle o, bunun için hür olur, dedi. Eğer o, ganimet olarak Müslümanlara isabet etmiş olsaydı⁹⁵⁸ Ebu Hanife onun hakkında o hürdür ve onun üzerinde paylaşım cereyan etmez. Ebu Yusuf ile Muhammed de böyle dediler.

Ebu Hanife dedi ki: Savaş halkından bir adamın kölesi müslüman olduğu zaman böylece sahibi onu bir müslümana satarsa o azad edilir. Eğer bu köle ganimet olarak Müslümanlara isabet etse o yine azad edilir.⁹⁵⁹ Eğer o onu kendisi gibi bir harbiye satarsa Ebu Hanife'nin görüşüne kıyasla o azad edilir ve yine onun görüşüne kıyasla onun velası

⁹⁵² “batılın” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise “batılün” diye geldi ki, bu yanlıştır.

⁹⁵³ “ve a'takahu” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise “fe a'takahu” şeklinde geldi.

⁹⁵⁴ “İslam yurduna” ifadesi nüshalarda böyledir. Hâlbuki bunun doğrusu “savaş yurduna” olmalı.

⁹⁵⁵ “İl'l-mu'tak el-ahir ve vela'l-ahir” kelimeleri, “H” ve “M” de böyle, “D” de ise “ve'l-ahir” olarak geldi.

⁹⁵⁶ “Ebu Yusuf” “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise onun yerine “Ebu Hanife” geldi ki, bu bir tahriftir.

⁹⁵⁷ “katle” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise hata ile “kalbe” olarak gelmiştir.

⁹⁵⁸ “esabehu el-müslimune” cümlesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “esabu el-müslimine” olarak geldi ki, bu bir tahriftir.

⁹⁵⁹ “utika” “utika” kelimeleri “M” ve “D”de böyle geldi. Fakat bu cümle esas nüshadan düşmüştür.

ona ait olmaz ve azadlı da dilediği kişi ile dostluk anlaşması yapamaz.⁹⁶⁰ Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler O bu gibi bir şeyde azad edilmez; ancak ganimet dağıtımında Müslümanlara isabet ederse öyle azad edilir ve o dilediği kimse ile de dostluk anlaşması yapabilir ve mevlasına rağmen İslam yurduna giriş yapabilir.

Ebu Hanife dedi ki: Eğer onu satmadan önce mevlası müslüman olursa o onun olduğu gibi kölesi olmaya devam eder. Eğer her ikisi de müslüman olduğu halde o onu savaş yurdunda azad ederse böylece onun bu azadı caizdir. Çünkü bunların her ikisi de müslüman olup onlarından hiçbirisi üzerine esirlik olayı cereyan etmez. Bu ikili⁹⁶¹ onlardan önce anlattığımız kimseye⁹⁶² benzemezler.

Savaş halkından olan bir köle müslüman olarak İslam yurduna giriş yaptığı zaman böylece o azad edilir ve artık o dilediği kimse ile dostluk anlaşması yapabilir.

Muhammed bize Ebu Yusuf, Haccac b. Ertat, el-Hakem ve Muksim⁹⁶³ yoluyla İbn Abbas'tan şöyle rivayet etti: İki köle, Hz. Peygamber Taif halkını muhasara etmiş bir halde iken ona çıkageldiler. Böylece Resulullah onları azad etti.⁹⁶⁴

Muhammed bize Ebu Yusuf, Muhammed b. İshak, Abdullah b. Ebi Bekr⁹⁶⁵ yoluyla rivayet etti ki, Taif halkından birtakım köleler gelip Hz. Peygamber'in huzuruna çıktılar. Böylece o bunları azad etti. Sonra Taif

⁹⁶⁰ "O dilediği kişi ile dostluk anlaşması yapamaz" cümlesi nüshalarda böyledir. Hâlbuki bunun doğrusu "o dilediği kişi ile dostluk anlaşması yapabilir" şeklinde olmasıdır.

⁹⁶¹ "hazani" kelimesi nüshalarda "hazayni" olarak geldi. Bunun doğrusu "hazani" şeklindedir.

⁹⁶² "kemen vasafna" ifadesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "kema vasafna" şeklinde geldi.

⁹⁶³ "an Muksim" nüshalarda "b. Muksim" olarak geldi. Doğrusu "an Muksim"dir.

⁹⁶⁴ Zeylai, Nasburraye'de Azad Bölümü'nde (III, 281) şöyle dedi: Ahmed ve İshak b. Raheveyh'in Müsned'lerinde İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'inde, Taberani de Mucemin'de şöyle diyorlar. Haccac b. Ertat, el-Hakem ve Muksim yoluyla İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor. Taif'ten iki köle çıkıp müslüman oluyorlar. Hz. Peygamber de onları azad ediyor. Onlardan birisi de Ebu Bekre idi. İnteha. Başka bir hadisi de Abdürrazzak Musannef'inde Cihad Bahsi'nde, Mamer, Asım b. Süleyman, Ebu Osman en-Nehdi yoluyla Ebu Bekre'nin Hz. Peygamber'e o, Taif halkını muhasara etmiş bir durumda iken yirmi üç köle götürdüğünü ve Hz. Peygamber'in bunları azad ettiğini ve bunlara azadlılar anlamında "utega" denildiğini rivayet eder. İntha. Beyhaki de bunu Cizye Kitabı'nda Savaş Halkından Gelen Köleler bahsinde (IX, 229) tahric ederek şöyle dedi. Ebu Muhammed b. Abdullah b. Yahya es-Sükkeri Bağdad'da İsmail b. Muhammed es-Saffar, Sa'dan b. Nasr, Ebu Muaviye, el-Haccac, el-Hakem Muksim ve İbn Abbas yoluyla rivayet etti ki, Taif savaşında müşriklerin kölelerinden kendisine gelenleri azad etti. Ali b. Ahmed b. Abdan bize Ahmed b. Abid es-Saffar, İsmail el-Kadi Haccac b. Minhal, Süleyman b. Harb, Hammad, b. Seleme, el-Haccac, el-Hakem, Muksim ve İbn Abbas yoluyla rivayet etti ki, Taif zamanında dört köle Hz. Peygamber'e çıktılar. Böylece o onları azad etti. Ebu Abdullah el-Hafız bize Ebu'l-Velid el-Fakih, Abdullah b. Muhammed Ebu Küreyb, Hafs b. Gıyas, el-Haccac, el-Hakem, Muksim ve İbn Abbas yoluyla rivayet etti ki, iki köle Taif'ten çıkıp müslüman oldular; Hz. Peygamber de onları azad etti. Onlardan birisi Ebu Berke'dir. Ebu Abdullah el-Hafız bize Ahmed b. Muhammed en-Nesevi, Hammad b. Şakir, Muhammed b. İsmail, İbrahim b. Musa, Hişam, İbn Cüreyc, Ata ve İbn Abbas yoluyla onun şöyle dediğini haber verdi. Onlardan –yani savaş halkından bir köle veya cariye hicret ederse böylece onlar hür olurlar bunlar aynen muhacirlerin hakkına sahiptirler. Buhari bunu Sahih'inde tahric etti. s. 230. Allame Alaüddin el-Mardini Zeyl-üs Sünen de Ben dedim: Ben bu eseri Buhari'nin Sahih'inde araştırdıktan sonra bulamadım- Eh. Ben derim ki, Buhari bunu Sahih'inde Talak Bölümünde (II, 796) Hind baskısı, Müşrik kadınlardan müslüman olanlar Bahsi. Ve o, İbn Abbas'ın uzun hadisinde bunların adlarını saydı. Onun metni şöyle: Eğer onlardan bir köle veya cariye hicret ederse böylece onlar hür olurlar ve muhacirler için olan haklar onlar için de vardır.

⁹⁶⁵ Nüshalarda böyledir. Doğrusu ise "Abdullah b. Mükrim" olup o sakıflı biridir. O, İbn Hişam'ın Siresin'de "Mekdem" olarak geçer. Bak. III, 30 Bunu Beyhaki de böyle nakletmiştir. O Buhari'nin Tarih-ül Kebirinde ve el-Cerhu ve't Tadil'de "İbn-ül Mekdem" diye geçmemektedir. Bilakis onlarda "İbn-ül Mükrim" diye geçer. Onlar İbn İshak bu kişiden rivayet etti, derler.

halkı⁹⁶⁶ müslüman olunca onlar hakkında⁹⁶⁷ Hz Peygamber'e söz ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber de Onlar Allah'ın azadlılarıdır, buyurdular.⁹⁶⁸

Eğer savaş halkından bir köle, mevlası için ticaret yapmak üzere eman ile ülkesinden çıkarsa, böylece o müslümanların yurdunda müslüman olsa imam-başkan⁹⁶⁹ onu satar ve bedelini mevlasına verilmek üzere elinde tutar.⁹⁷⁰

Eğer o, savaş yurdunda müslüman olmuş olsa ve sonra mevlası adına ticaret yapmak için müslüman olduğu halde (yurt dışına) çıkmış olsa, bu da önceki mesele gibidir. Eğer o mevlasına rağmen çıkmış ise artık o hürdür ve dilediği kimse ile dostluk anlaşması yapabilir. Eğer o, dostluk anlaşması yapmadan önce bir cinayet işlemişse onun diyetini beytümâl üstlenir ve mirası da beytümâl kalır. Eğer beytümâl onun adına diyetini öderse ve sonra o, bu ödemededen sonra, birisi ile dostluk anlaşması yapmak isterse onun buna hakkı yoktur. Fakat o, kendisi adına diyet ödenmediği müddetçe velayı başkasına çevirme hakkına sahiptir.

Eğer zimmî halktan bir adam, bir köle azad etmiş olsa, böylece azadlı onun yanında müslüman olsa ve sonra zimmî bu ahdini bozsa ve o da (irtidat ederek) savaş yurdunda katılsa ve orada bir esir alsın, böylece o bir adamın kölesi olsa ve onun mevlası bir adamla dostluk anlaşması yapsa onun buna hakkı yoktur. Çünkü o, İslam yurdunda azadlı mevla olmuştur ve onun bunu çevirmeye hakkı yoktur. Fakat eğer o bir cinayet işlerse o, kendi adına bunun diyetini öder. Eğer o, hiçbir varis bırakmadan ölürse beytümâl ona mirasçı olur. Eğer mevlası onu bir gün azad ederse, şayet o müslüman olarak ölmüşse, o ona mirasçı olur. Zira o onun mevlasıdır. Eğer o bundan sonra bir cinayet işlerse mevlası onun adına ödemedede bulunur. Eğer o ölürse, o onun varisi olur.

⁹⁶⁶ “Taif halkı”, “Taif halkı” ifadeleri “H” ve “M” nüshalarında böyledir. Yalnız “Taif halkından birtakım köleler gelip Hz. Peygamber'in huzuruna çıktılar” cümlesi “D” nüshasından düşmüştür.

⁹⁶⁷ “fihim” kelimesi “M” ve “D”de böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁹⁶⁸ Zeylai dedi ki, Beyhaki bunu İbn İshak, Abdullah b. el-Mekdem es-Sekafi yoluyla Hz. Peygamber'den rivayet etti. Taif halkı kölelerinden bir grup Peygamber'in huzuruna gelip müslüman oldular. Daha sonra yine Taif halkından bir heyet gelip Hz. Peygamber'e ya Rasülellah dediler! Sana gelmiş olan bu kölelerimizi bize geri ver. Böylece Hz. Peygamber, hayır dedi, onlar Allah'ın azadlılarıdır. Hz. Peygamber her bir adama kölesinin velasını verdi. – onun sözü bitti. Eh. Nasburraye, Azad Bölümü III, 282. İbn Hişam'ın Siresi'nde şöyle denilmektedir: Hz. Peygamber, Taif'i kuşatma altında tutan kimselerin yanında bulunurken yanına bir grup köle gelip müslüman oldular. Hz. Peygamber de onları azad etti. İbn İshak, onlara gelmemiş olan kimse bana Abdullah b. el-Mekdem yoluyla Sakif kabilesinden bir takım adamların şöyle dediklerini haber verdi: Taif halkı müslüman olunca onlardan bir grup insan o köleler hakkında konuşup (onları istediler). Bunun üzerine Hz. Peygamber hayır, dedi. Çünkü onlar Allah'ın azadlılarıdır. Haris b. Kelede de bu konuşanlardan birisiydi. -Eh. IV, 130Beyhaki bunu Sünen'inde (X, 308) Vela Bahsinde rivayet etti ve sonunda da ve her adama kölesinin velası verildi, dedi. Yine Beyhaki bunu Cizye Bölümünde Savaş Halkı kölelerinden Müslüman olarak Gelenler Bahsinde (IX, 229) de Ahmed b. Abid el-Cabbar, Yunus b. Bükeyr, İbn İshak, Abdullah b. el-Mekdem es-Sekafi yoluyla rivayet ett. Sakafi dedi ki, Hz. Peygamber Taif halkını muhasara altına alınca onların kölelerinden bir grup onun huzuruna çıktı. Bunlar arasında Haris b. Kelede'nin kölesi Ebu Bekre de vardı. Münbais, Yahnes ve Verdan gibi şahsiyetler onların arkadaş grubunun içinde idi ve böylece onlar müslüman oldular. Taif halkının çocukları Hz. Peygambere gelince böylece müslüman oldular ve ya Rasülellah dediler, bizim size gelmiş olan kölelerimizi bize geri verseniz. Bu suretle Hz. Peygamber, hayır dedi. Onlar Allah Teala Azze ve Celle'nin azadlılarıdır. Her bir adamın kölesinin velası kendisine geri verildi ve böylece ona ait kılındı. Eh.

⁹⁶⁹ “fe inne” esas nüshada böyledir. “M” ve “D”de ise “ve inne” olarak geldi.

⁹⁷⁰ “ve yümsikü” “M”, “D” ve Muhtasarda böyle, esas nüshada ise “yüksikühu yebiyuhu ve yümsikühu” olarak geldi ki, bu bir tahriftir.

MÜRTET KİŞİNİN VELASI

Adam İslam'dan döndükten sonra bir köle azat etse Ebu Hanife bu konuda şöyle dedi: O müslüman olduğu zaman onun bu azadı caiz olur. Bu vela da ona ait olur.

O yine şöyle dedi: Eğer o mürted olduğu halde öldürülürse veya yine mürted olarak savaş yurduna katılırsa böylece onun azadı hükümsüz olur ve bu köle onun mirası ile beraber varisleri arasında paylaşılır. Ebu Yusuf ile Muhammed ise her hal-ü karda onun bu azadının caiz olduğunu ve bu velanın da ona ait olduğunu söylediler. Eğer öldürülse, ölse veya savaş yurduna katılsa böylece onun velası varislerinden erkek olanlara intikal eder.

Ebu Hanife, eğer kadın İslam'dan dönerse ve o sonra azad etse onun bu azadı caizdir. Bu vela da ona ait olur. Çünkü kadın öldürülmez.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed şöyle dediler: Mürted kişi (savaş yurduna) katılır ve mirası veresesi arasında paylaşılır ve sonra onun mevlası ölürse, mevlası onu irtidat etmeden önce azad etmişti. Böylece onun mirasçıları arasından ona kadınlar değil, erkekler varis oldular, sonra bu mürted kişi tevbe ederek⁹⁷¹ gelirse, o, varislerin aynıyla ellerinde aynıyla kalan kendi miras mallarını alır.- Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür. Fakat o mevlasının mirasından alamaz.

Mürted kişi bir köleyi müdebber yaptıktan sonra ölse veya öldürülse⁹⁷² ya da savaş yurduna⁹⁷³ katılsa Ebu Hanife bunun yaptığı bu müdebber kararının batıl olup caiz olmadığını söyledi.

Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Eğer o öldürülür veya ölürse köle hür olur.⁹⁷⁴ Kölenin velası, adamın varislerinden olan erkeklere intikal eder. Eğer o savaş yurduna katılırsa ve onun bu iltihakı hüküm altına alınırsa, böylece köle kadını azad ettiği zaman azad edilmiş olur. Onun velası da varislerinden erkek olanlara ait olur. Bu Ebu Hanife'nin görüşüne göre, o köleyi irtidat etmeden önce müdebber yapmasıyla olur.

Ebu Hanife dedi: Mürted kişinin cariyesi çocuk doğurduğu zaman artık o, mürtedin ümmü veledi olur. Eğer o ölür, öldürülür veya savaş yurduna iltihak ederse bu cariye sultanın- (hâkim) huzuruna çıkarılır, o da onu azad eder. Bunun velası da onun varislerinden erkeklere ait olur. Ben (burada) ümmü veled hakkında istihsan yapmış oluyorum.

Ebu Hanife dedi: Mürted kişi savaş yurduna iltihak ettiği zaman böylece onun mirası onun ümmü veledleri ve müdebberleri⁹⁷⁵ de beraber olduğu halde hâkimin huzuruna götürülür. Bu suretle hâkim, onun irtidat halinde veya daha önce ümmü veled olmuş olan cariyeleri azad eder ve onun irtidattan önce müdebber yaptığı köleleri azad eder. Fakat onun irtidat halinde iken müdebber olmuş köleleri azad etmez. Bu azad edilmiş

⁹⁷¹ "taiben" kelimesi "H" ve "M"de "saiben" şeklinde geldi ki, bu yanlıştır. Doğrusu "taiben" olup bu "D"de noktasız olarak gelmiştir.

⁹⁷² "ev kutile" kelimesi "M" ve "D"de böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

⁹⁷³ "bi dar-il harbi" ifadesi esas nüshada böyle, "M" ve "D"de ise "bi'd-dari" olarak geldi.

⁹⁷⁴ "ve'l abdü" kelimesi nüshalarda böyledir. Bunun "fe'l abdü" olacağı açıktır.

⁹⁷⁵ "müdebberine" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise yanlış olarak "müdebberin" şeklinde geldi.

kölelerin velası da onun varislerinden erkek olanlara ait olur. Eğer onun irtidadından önce özgürlük anlaşması yaptığı bir kölesi varsa onun varisleri arasında mükatep kalmasına hükmedilir. Artık o ödemeyi yaptığı zaman azad edilir. Ve onun velası kadınlara değil, erkeklere ait olur. Ebu Hanife dedi: Eğer onun irtidat halinde iken özgürlük anlaşması yaptığı bir köle varsa ben onu varisler arasında ortak olan bir köleliğe geri çeviririm.

Ebu Hanife dedi: Eğer mürted kişi, miras paylaştırıldıktan veya andığımız kimselerin azad edilmesinden sonra geri gelirse, böylece bunların hepsi onun aleyhine gerçekleşmiş olur. Ancak o, aynıyla ayakta duran bir mirasını bulursa böylece onu alır.⁹⁷⁶ Azad edilmiş olanların velası ona ait olur. Eğer bunlar o geldikten sonra ölürlerse bunların mirasları ona aittir.

Ebu Hanife dedi: Eğer mürted kişi, mirası paylaştırılmadan ve ümmü veledleri ve müdebber köleleri azad edilmeden önce tevbe etmiş olarak⁹⁷⁷ geri gelirse böylece onlardan hiçbirisi⁹⁷⁸ azad edilmez ve onlar oldukları hal üzere köledirler. Mirası da paylaştırılmaz ve bunların hepsi kendisine verilir.

Mürtedin irtidat etmeden önce azad ettiği mevla öldüğü zaman, mürted de savaş yurdunda hali üzere ikamet ederken ona kadınlar değil, mürtedin asabesinden olan erkekler varis olurlar. Mürted kişi ona varis olmaz; çünkü bir kâfir müslümana mirasçı olamaz. Eğer mürted kişi bundan sonra müslüman olursa, onun mirasından bir şey alamaz.⁹⁷⁹ Eğer mevlanın, asabesi ile beraber babasına mirasçı olmuş bir kızı varsa ve sonra mürtedin müslüman olmasından sonra bu kız ölmüşse, bu müslüman olmuş mürted bu kıza varis olur; kendi varislerinden olan adamlar olmaz. Çünkü mürted kişi onun, onlardan önce mevlasıdır.

Eğer bir kadın bir köle azad eder de sonra bu kadın İslam'dan dönerse veya kadın bunu mürted halindeyken azad etmiş ve sonra yine olduğu gibi mürted olarak savaş yurduna katılmış ise ve böylece esri edilse ve onu bu köle satın alsa, bu kadın o kölenin cariyesi olur ve bu mürted kadın müslüman olmaya zorlanır.⁹⁸⁰ Bu kölenin velası, olduğu hal üzere kadının aşiretine ait olur. Eğer köle kadını azad ederse, kadın onun mevlası olur. Eğer kadın ölürse ve hiçbir mirasçısı da yoksa köle ona mirasçı olur. Eğer köle hiç mirasçı bırakmadan ölürse, kadın ona mirasçı olur. Zira onu kadın azad etmiştir. Kadının ilk aşireti köle adına onun diyetini öder. Eğer kadını bu köleden başka birisi satın alıp böylece onu azad etmiş olsa, kadının aşireti de Beni Esed olsa, böylece onu Hemdan'dan bir adam azad etse, böylece köleden diyet ödeyecek olan Esed oğulları olup bu ebediyen değişmez. Bu kadın, eğer onun varisi yoksa ona mirasçı olur.- Yakub bu görüşünde vazgeçerek şöyle dedi: Hemdan

⁹⁷⁶ “ye’huzühu” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ye’hüzü” olarak gelmiştir.

⁹⁷⁷ “taiben” kelimesi esas nüshada “saniyen” “M”de ortada hemze fakat noktasız olarak, “D”de ise sadece nun harfinin noktasıyla geldi. Bunun doğrusu bizim tespit ettiğimiz gibi “taiben”dir.

⁹⁷⁸ “vahidün” kelimesi, nüshalarda böyle ötreli olarak gelmiştir.

⁹⁷⁹ “ye’hüz” “M”de böyledir. Esas nüshada ise mütekellim nunu ile “ne’hüz” şeklinde “D”de ise noktasız olarak geldi.

⁹⁸⁰ “tücberu” kelimesi esas nüshada “tüciru” olarak geldi. “M”de sadece b harfinin noktası olup diğerlerinin yok, “D” de ise tamamen noktasız olarak gelmiştir.

köle adına diyetini öder ve kadın nereye çevrilirse kölenin velası da oraya döner. Bu (aynı zamanda) Muhammed'in görüşüdür.

Bu kadın⁹⁸¹ acemden olup kocası ve yakın akrabası bulunmadığı halde müslüman olursa, böylece o İslam'dan döndükten sonra bir köle azad etse ve sonra savaş yurduna iltihak edip bu şekilde esir edilse ve suretle onu bir adam satın alsın ve azad etse sonra bu mevla ölse, böylece bu kadın ona mirasçı olur. Eğer bu mevla bir cinayet işlemiş olsa, kadının kendileri için mevla olduğu aşireti onun adına bunun diyetini öder. Sen biliyorsun ki, eğer kadın, İslam'dan dönmemiş olup bulunduğu hal üzere devam etseydi de böylece onun babası esir edilse ve onu bir adam satın alıp azad etse, bu kadının velası ve onun mevlasının velası babayı azad eden kimseye ait olur ve onun aşireti onlar adına diyetlerini öder. Eğer onun ondan başka varisi yoksa kadının mevlası ona mirasçı olur.

Eğer bir kadın esir edilmiş olup böylece onu bir adam satın alsın ve azad etse sonra kadın bir köle satın alıp azad etse sonra da o İslam'dan dönse ve savaş yurduna katılsa, bu suretle o esir edilip bir adam tarafından satın alınsa ve azad edilse, bu kadının velası o adama ait olur. Onun evvelki velası bozulur ve o, bu son (azad eden) kişinin mevlası olur. Kadın mürted halde iken onun mevlası ölmüş olsa, eğer onun için başka bir varis yoksa kadının ilk mevlası ona (ikinci mevlaya) mirasçı olur. Eğer mevla, azad ettikten veya müslüman olduktan sonra ölse kadın ona mirasçı olur ve kölenin velası kadının ilk mevlasından döner⁹⁸² ve kadının ilk aşireti köle adına diyet öderler. Kadın ona mirasçı olur, onlar değil. Çünkü onu azad eden kadındır. Sen biliyorsun ki, eğer bu kadın ölmüş olduğu halde onun⁹⁸³ bir oğlu bulunmuş olsaydı o (kadın) bu mevlasına varis olurdu. Eğer onun bu oğlu son aşiretten ise ve kadının mevlası son aşirete diyetini ödese kadın adama velası sebebiyle mirasçı olur.⁹⁸⁴ –Yakub sonra bu görüşünden dönerek şöyle dedi: Akıle, kadının son aşiretine dönebilir. Bu aynı zamanda Muhammed'in görüşüdür.

Zimmî halktan olan bir adam bir köle azad etmiş olsa, böylece bu köle müslüman olsa ve sonra bu zimmî bu ahdini bozsa ve savaş yurduna iltihak etse, böylece bu köle bir adam ile dostluk anlaşması yapmak istese onun buna hakkı yoktur.⁹⁸⁵ Çünkü o azad edilmiştir; onun velası değişmez. Böylece o eğer bir cinayet işlerse beytülmal⁹⁸⁶ onun diyetini ödemez. Onun üzerindeki cinayet, onun malı hakkındadır. Böylece o, eğer ölür ve bir mal⁹⁸⁷ bırakırsa ona beytülmal mirasçı olur. Çünkü onun hiçbir varisi yoktur. Eğer onun mevlası esir edilse böylece bir adam onu satın alsın ve o onun yanında müslüman olsa, sonra onu azad etse, artık onun velası onu azad eden kimseye ait olur. Evvelki kölenin velası da onu azad eden zimmîye ait olur. Eğer o ölürse o ona mirasçı olur. Eğer o bir cinayet işlerse, mevlasının aşireti onun adına diyetini öder, (çünkü vela)

⁹⁸¹ “ve iza” kelimesi esas nüshada böyledir. O “M” ve “D”de ise “ve in” olarak gelmiştir.

⁹⁸² “yetehavvelü” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “tehavvele” olarak geldi.

⁹⁸³ “leha” kelimesi “M” ve “D”de böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

⁹⁸⁴ “terisühu” kelimesi esas nüshada “yerisühu” olarak, “M” ve “D”de ise noktasız olarak geldi.

⁹⁸⁵ “fe leyse” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “leyse” şeklinde geldi.

⁹⁸⁶ “beytülmal” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “bibeytilmali” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

⁹⁸⁷ “malen” kelimesi “H” ve “M”de böyle, “D”de ise “malen” yerine “varisen” gelmiştir. Bu bir şey değildir.

VELANIN TESPİT EDİLMESİ

Adam mevla olduğu zaman, böylece o kendisinin falan kimsenin mevlası hem de azad etme mevlası olduğunu ikrar ve ifade ettiğinde başka birisi gelip de onun mevlası ve azad etme mevlası kendisinin olduğunu iddia ederse ve bunlardan hiçbirisinin elinde bir belge yoksa böylece o, ikrar ve ifade eden⁹⁹³ kimse için mevla olur. Bu, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür. Mevla bunu ikrar ederse ona mirasçı olur. Onun adına onun kavmi diyetini öder.

Eğer o, onun mevlası⁹⁹⁴ dostluk mevlası olduğunu ikrar etmiş olsa, Arabî bir kimse de bunu doğrulasa, böylece mevlanın büyük çocukları varsa ve onlar bunu inkâr etseler, "bizim babamız falanın mevlasıdır, azad etme mevlasıdır" deseler, onların babası⁹⁹⁵ kendi söylediği üzerine tasdik edilir. Fakat bu Arabî adam onun lehine ikrarda bulunduğu zaman o, diğer kimse için mevla olur. Kız da böyledir; bu konuda o aynı oğul mesabesinde. Yine bu konuda azad etme mevlası ile dostluk mevlası eşittir.

Eğer çocuklar küçük olmuş olsalar babaları onları tasdik edip doğrulamış olur⁹⁹⁶ ve onlar babalarının mevlaları için mevlalar olmuş olurlar. Eğer onların bir annesi varsa böylece o "ben falan kimsenin azad etme mevlasıyım"⁹⁹⁷ derse, baba da "sen bunun mevlası değilsin" dese ve baba (kendisi için ise) "ben falan kimsenin azad etme mevlasıyım" dese, annenin mevlası kendisini, babanın mevlası da yine kendisini tasdik eder. Çünkü çocuk, babanın mevlaları için bir mevladır. Anne ise tasdik edilmez.

Anne "sen falan kimsenin kölesisin" demiş olsa, baba da "hayır, ben falan kimsenin kölesiyim böylece beni o azad etti" dese yine böyle olup bu konuda babanın sözü geçerli olur ve çocuk da onun mevlasının mevlası olur.

Eğer kadın "bu çocuk⁹⁹⁸ senden başka bir kocadan olan çocuğumdur. Kocam da benim mevlamın mevlasıdır" demiş olsa koca da "hayır, o benim senden olan çocuğumdur" dese böylece buradaki söz, kocanın sözüdür ve o kocanın mevlalarının mevlası olur ve kadın tasdik edilmez.

Azad etme mevlası olan meşhur bir kadının bir azad etme mevlası olan kocası vardır. Bu kadın bir çocuk doğurdu ve böylece "ben onu, ben azad edildikten beş ay sonra doğurdum. Böylece o benim mevlalarımın mevlasıdır", dedi. Kocası ise "sen onu azad edildikten bir sene⁹⁹⁹ sonra doğurdun" dedi. Burada kadın çocuğunu hür iken doğurmuş olduğunu

⁹⁹³ "ekarra lehu" ifadesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "lehu ekarra lehu" olarak geldi ki, bu müstensihin bir yanılığısı olan hatadır.

⁹⁹⁴ "mevlahu" kelimesi "D" nüshasında "mevla" olarak gelmiştir.

⁹⁹⁵ "ebahum" kelimesi "D"de böyle, esas nüshada ise "iyyahum" diye y harfi ile noktası altında hata ile geldi. "M"de ise o, noktasız olarak gelmiştir.

⁹⁹⁶ "musaddikan" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D"de ise musaddikun" şeklinde geldi ki, bu bir hatadır.

⁹⁹⁷ "fülanin atakatin" ifadesi nüshalarda böyledir. Doğrusu ise "mevla atakatin" olmalı.

⁹⁹⁸ "el-veledü" kelimesi "H" ve "M"de böyle geldi. Fakat o, "D" nüshasından düşmüştür.

⁹⁹⁹ "lisenetin" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "bi sittetin" olarak geldi.

ikrar etmesi cihetiyle kocanın sözü geçerli olur. Böylece kadın velayetin kendisine doğru çekilmesinde¹⁰⁰⁰ tasdik edilmez.

Arap ırkından olan adamın tanınmayan bir karısının kendisinden çocukları oldu. Sonra bu kadın kendisinin bir adamın melası olduğunu ikrar etti. Bu adam da iddia etti ki, böylece bu kadın kendi söylediğini doğrulamaktadır. Çocuklara gelince, böylece onların nesepleri babaya ait olur.

Eğer kadın "bu adam beni azad etti" demiş olsa, adam da onu yalanlayarak ""o benim cariyemdir" dese böylece o, onun cariyesi olur. Bu kadından (kendisinin) köleliğine (cariyeliğine) bir ikrardır. Kadının iddiası kölelik içindir. Adam cihetiyle kölelik onun lehine olarak ikrar edilmiştir. Adam kadının çocuğunu tasdik etmez. Eğer kadının karnında bir çocuk varsa o hür olur. Fakat bundan sonra hamile olursa artık o köle olur. Bu Ebu Yusuf'un görüşüdür. Adam kadını bu nikâhın ifsadını doğrulamaz. Bu koca kadını yalanladıktan sonra bu cariye eğer¹⁰⁰¹ ikrarda bulunursa.

Eğer bu kadının elinde babası meçhul bir çocuk bulunursa böylece o kendisinin bir adamın mevlası, azad etme mevlası olduğunu ikrar ederse ve bu adam onu tasdik ederse, Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne göre bu kadın çocuğu üzerine doğrulanmaz. Eğer o "benim kocam bir köle idi" veya bölge halkından (zimmi) bir adamdı¹⁰⁰² o müslüman oldu" derse, o Ebu Hanife'nin görüşüne göre çocuğu üzerine tasdik edilir ve bu çocuk annesine tabi olur. Ancak o, Ebu Yusuf'un görüşüne göre tasdik edilmez.¹⁰⁰³

Adam ölüm döşeğinde iken kendisinin falan kimsenin mevlası olduğunu ikrar ederse ve onunla dostluk anlaşması yapıp onun elleriyle müslüman olursa¹⁰⁰⁴ ve o falan kimse de onu tasdik derse, eğer onun bir varisi yoksa o ona mirasçı olur. Eğer o, ben onun veya kardeşi falanın kölesi idim böylece o beni azad etti veya amca oğlusu falanın kölesi idim o beni azad etti ya da onun amca oğlusunun elleriyle müslüman oldum da onunla dostluk anlaşması yaptım demiş olsa, bu onun varisi olup başka varisi yoksa bu adam da onu tasdik etse ve bunları (doğru diye) iddia ederse, böylece o bu adama mirasçı olur. Eğer o bu hastalığından iyileşir de bir cinayet işlerse aşireti onun adına diyetini öder.

Bir adam bir köle azad ettikten sonra bu köle ölse, böylece bir adam bu köleyi kendisinin azad ettiğini ikrar etse ve onu mevla da tasdik etse, böylece o buna varis olur ve mevlası onun adına diyetini öder. Eğer o "ben onun elleriyle müslüman oldum ve onunla dostluk anlaşması yaptım" demiş olsa¹⁰⁰⁵ yine böyledir ve bu eşittir.

¹⁰⁰⁰ "ala cerr-il velai" ifadesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "ala cira-il velai" şeklinde yanlış olarak geldi.

¹⁰⁰¹ "ve lev" kelimesi nüshalarda böyledir. Ümit edilir ki, ceza cümlesi onlardan düşmüştür.- Allah en iyi bilir.

¹⁰⁰² "racülen" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D"de ise hata ile "racülün" olarak geldi.

¹⁰⁰³ "ve la túsaddeku" kelimesi esas nüshada "ve la yúsaddeku" olarak, "M" ve "D"de ise noktasız geldi. Bunun doğrusu ise "ve la túsaddeku"dur.

¹⁰⁰⁴ Bu "H" ve "M" nüshalarında böyle, fakat bu "ve onunla dostluk anlaşmasımüslüman olursa" ifadesi "D" nüshasından düşmüştür.

¹⁰⁰⁵ "kale kelimesi "M" ve "D" de böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

Eğer bu adam "falan kimse benim mevlamdır" diye ikrarda bulunduğu zaman böylece falan kimse "ben seni azad ettim" dese, başka bir kimse de "bilakis seni ben azad ettim" dese bu ikiden hiçbirisine bir şey lazım gelmez.¹⁰⁰⁶ Bunlardan hiçbirisi de arkadaşını tasdik etmez. Yine bunlardan hiçbirisi üzerine yemin düşmez. Çünkü bu, Ebu Hanife'nin görüşüne kıyasla nesep mesabesindedir.

Adam ikrarda bulunarak böylece "ben falan ve falan kimselerin mevlasıyım, onlar beni birlikte azad ettiler" dese, fakat onlardan birisi bunu ikrar edip diğeri inkâr etse, böylece bu inkâr eden mevla¹⁰⁰⁷ muhayyedir: Eğer o, dilerse kölenin değerinin yarısı için onun çalışmasını isteyebilir. Dilerse onu azad eder. Vela da onlar arasında yarı yarıya olur. Eğer birisi zengin olup da dilerse arkadaşına tazmin eder ve velanın hepsi de bu arkadaşının olur.

Adam falan kimse benim mevlamdır, beni o azad etti diye ikrar ettiği zaman ve biraz sonra "hayır, o değil filan kimse beni azad etti" derse ve onlar da hep birlikte bunu iddia ederlerse böylece o, bunlardan evvelkinin mevlası olur.

O "beni falan veya filan kimse azad etti" dediği zaman ve bunlardan her biri kendisinin azad edilmiş¹⁰⁰⁸ olduğunu iddia ederse, böylece bu ikrar hükümsüz olup bununla köleye bir şey lazım gelmez. Fakat o, o ikiden dilediği kimse hakkında veya onların dışında birisi için o, onun mevlasıdır diye ikrarda bulunabilir. Böylece bu ikrar, bu mevla onu tasdik ettiği zaman caiz olur. Eğer O, bunu azatsız olan bir dostluk anlaşmasında ikrar ederse yine böyledir.

Adam kendisinin azad ettiği bir kadının mevlası olduğunu iddia ettiği zaman böylece kadın onu tasdik ederse bu caiz olur. Kadın "ben seni azad etmedim, fakat sen benim ellerimle müslüman oldun ve sen benimle dostluk anlaşması yaptın" dediği zaman adam kadının mevlası olur. Eğer adam bu velayı başka bir kimseye çevirmek isterse buna hakkı yoktur. Çünkü o bunun bir mevla'l ataka olduğunu ikrar etmiştir. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne göre ise onun buna hakkı vardır.

Bu adam o kadının elleriyle müslüman olduğunu ve onunla dostluk anlaşması yaptığını iddia ettiği zaman ve kadının "bilakis ben seni azad ettim" dediği halde adam kadının mevlası olur. Kadının aşireti, adam adına onun diyetini ödemediği müddetçe, adamın velayı kadından başka bir kimseye çevirme hakkı vardır. Eğer adamın ondan başka bir varisi yoksa kadın onun varisi olur.¹⁰⁰⁹

Adam kendisini falan kimsenin azad ettiğini ikrar ettiği zaman, bu falan kimse de "ben seni azad etmedim ve ben seni tanımıyorum, hem sen benim mevlam değilsin" dese ve o böylece başka birisi için kendisinin onun mevlası olduğu hakkında ikrarda bulursa, bu Ebu Hanife'nin görüşüne kıyasla caiz değildir. Çünkü vela aynı nesep mesabesindedir. Eğer o "ben

¹⁰⁰⁶ "şey'ün" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "şey'en" şeklinde geldi ki, bu bir şey ifade etmez.

¹⁰⁰⁷ "el-mevla" "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "li'l-mevla" şeklinde geldi.

¹⁰⁰⁸ "ennehu huve el-mutak" ifadesi esas nüshada böyle, "M" ve "D"de ise "ennehu el-mutak" olarak geldi.

¹⁰⁰⁹ "varisetühu" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "varisetün" olarak gelmiştir.

falan kimsenin oğluyum” demiş olsa ve o bundan sonra başka birisine nispet edilmek istese bu ondan¹⁰¹⁰ kabul edilir mi ne dersin! Eğer iki kişi, onu falan kimse azad etti, diye şahitlik yaparsa, böylece hâkim onların bu şahitliğine dayanarak onu azad eder. Sonra o iki (şahit)den birisi, onu kendisinin azad ettiğini ve onun¹⁰¹¹ kendi mevlası olduğunu iddia ederse, bu köle de bunu onun için ikrar ederse, bu batıl olup caiz değildir, öyle değil mi! Eğer köle “beni azad eden mevlam, sensin” demiş olsa ve bunun için de iki tane şahit getirmiş olsa, adam da “sen benim mevlam değilsin ben seni tanımıyorum, sen benim için asla köle olmadın” dese, böylece bu iki şahit de tezkiye edilmemiş olsa¹⁰¹² sonra diğeri onu azad ettiğini iddia etse, diğeri de onu tasdik etse, sen ondan bunu kabul eder misin ne dersin? Eğer diğeri onu tasdik etmese ve bunun aleyhine şahitler getirse, sen onun bu şahitlerini kabul eder misin? Ben birinci iddiadan sonra olan bunlardan hiçbir şeyi kabul etmem. Bu, Ebu Hanife’nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed’in görüşüne göre ise vela, başkasına geçebilir, ancak onu dönüşen bir iddia ile (ataka velası değil, neseb velası iddiası ile) tasdik ettiği zaman geçebilir. Hem bunu¹⁰¹³ evvelki inkâr etmiş olduğu halde (geçer).

Arap olmayan müslümanlardan bir adam ölürse ve geriye bir oğul ile bir kız bırakırsa böylece araplardan bir adam da bu ölüyü, o, onun sahibi olduğu halde babasının onu azad ettiği iddia ederse ve bunu oğul tasdik ederse, araplardan başka bir adam da o, onun sahibi olduğu halde onu babasının azad ettiği iddia ederse ve bunu da bu kız tasdik ederse bu suretle bunlardan her biri, bu benim mevlamdır diye ikrarda bulunan kimsenin mevlası olur. Eğer bunlar iki oğul olup bu ikrarı onlar yapsa bu yine eşit olup aynıdır. Eğer bunlar, birkaç kız olsa, böylece onların hepsi bu iki kızın¹⁰¹⁴ ikrar ettiği şeyi ikrar etmiş olsalar, ancak içlerinden bir kız bu diğeri lehine ikrarda bulunsa bu suretle bunlardan her bir topluluk kendisi için ikrar edilen kimseye mevla olurlar. Eğer bunun bir varisi yoksa onlar adına diyetlerini öder ve onlara mirasçı olur.

KADININ KARNINADKİ CENİNİN AZAD EDİLMESİ

Adam cariyesinin karnındaki azad ettiği zaman Ebu Hanife bu konuda şöyle dedi: Eğer adam bu sözü söyledikten beş ay sonra veya altı ay¹⁰¹⁵ –bir gün eksik-¹⁰¹⁶ geçtikten sonra cariye bir çocuk doğurursa bu çocuk hür olur ve onun velası da adama ait olur. Fakat bu sözden altı ay veya daha fazla bir zamandan sonra doğurursa çocuk azad edilmez, o köledir.

¹⁰¹⁰ “minhu zalike” ifadesi “H” ve “D”de böyle, “M”de ise “zalike minhu” olarak gelmiştir.

¹⁰¹¹ “ve ennehu” kelimesi “M” ve “D”de böyledir. Esas nüshada ise “fe innehu” şeklindedir.

¹⁰¹² “fe lem yüzekke eş-şahideyni” ifadesi nüshalarda böyledir. Bunun doğrusu ise “fe lem yüzekke eş-şahidani” şeklinde olmalı. Ancak M” ve “D”de y harfi noktasız olarak gelmiştir.

¹⁰¹³ “zalike” kelimesi “M” ve “D”de böyledir. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

¹⁰¹⁴ “el-ibnetani” kelimesi nüshalarda “el-ibneteyni” olarak üstün haliyle geldi. Hâlbuki doğru olan onun ötre halidir.

¹⁰¹⁵ “sitteti” kelimesi “H” ve “M”de böyle, “D” nüshasında ise “bi sittetin” olarak gelmiştir.

¹⁰¹⁶ “illa yevmün” ifadesi nüshalarda böyledir. Bunun doğrusu ise üstün olarak “illa yevmen” olmalı.

Adam cariyesine "hamile olduğun karnındaki çocuk hürdür" dediği zaman böylece o bu sözden altı ay geçmeden önce doğurursa bu çocuk azad edilmez. Çünkü kadın adam bu sözü söylediği zaman kadın o çocuğa hamile idi.¹⁰¹⁷ Cariye bu sözden sonra hamile olursa ancak o azad edilir. Eğer o bu sözden bir sene sonra veya bir gün¹⁰¹⁸ eksik olan bir seneden sonra doğurmuş olsa böylece bu azad edilmez. Çünkü onun gebe kalışı bu sözden önce mi yoksa sonra mı olduğu belli olmamaktadır.

Eğer o "senin karnındaki olaş şey hürdür" demiş olsa, sonra "eğer gebe kaldıysan böylece kölem Salim hür olsun" dese ve o bu sözden bir sene sonra doğursa adamın bu sözü geçerli olur. Eğer adam, kadının gebe olduğunu ikrar ederse kadının karnındaki olan azad edilir.

O bu cariye gebe kalacak diye ikrarda bulunduğu zaman Salim azad edilir. Eğer bu cariye adamın bu sözü söylemesinden iki sene sonra¹⁰¹⁹ getirmiş olsa Salim azad edilir. Çünkü o gelecekte gebe kalmıştır.

Adam falan cariyesinin karnındaki hakkında kendisi öldükten sonra kendisine vasiyet edilen onu azad etmesi için vasiyet ettiği zaman böylece onun bu azad etmesi caiz olur ve o onun mevlası olur. Bir insan kadının karnına bir darp yapsa böylece o onu ölü olarak düşürse böylece hür cenin hakkında ne varsa bu düşük çocuk hakkında da o vardır. O, kendisini azad eden mevlası için bir mirastır.

Bir adam ölüm döşeğinde falan cariyesinin karnındaki hakkında filan kimseye vasiyet ettiği zaman böylece kendisine vasiyet bırakılan kimse onu¹⁰²⁰ azad etti, varis de hizmetçiyi azad etti, bu kocanın mevlası da bu cariyenin kocasını azad etti. Böylece kocanın velası onu azad eden kimseye ait olur. Hizmetçinin velası ve onun çocuğunu velası (başkasına) çekilip çevrilmez. Hizmetçinin velası¹⁰²¹ onu azad eden kimseye¹⁰²² aittir. Onun çocuğunun velası¹⁰²³ da hizmetçiyi azad eden kimseye ait olur. Bir insan böylece onun karnını vursa o da çocuğunu ölü olarak düşürse hür kadının cenini hakkında uygulanan onun hakkında da uygulanır ve bu babası¹⁰²⁴ ve annesinin¹⁰²⁵ bir mirası olur. Çünkü onlar hürdürler. Eğer bunların azadı¹⁰²⁶ vurmada sonra, fakat çocuğun düşmesinden önce olmuş ise bu cenin diyeti, onu (vuranı) azad eden kimseye ait olur. Eğer bunlar cenin düştükten sonra azad edilmiş olsalar bu yine böyledir. Zira bu cenin diyeti, mevlanın onu azad etmesinden evvel mevla için gerekli olur.

Eğer bir adam cariyesini azad etmiş olsa ve bu azad eden mevlası onu evlendirse, böylece o azaddan en az altı ay geçtikten sonra çocuk doğursa bu çocuğun velası annesinin mevlalarına ait olur. Çünkü gebe kalma işi, kölelik (cariyelik) zamanında olmuştur. Eğer cariye azad edildikten sonra altı ay ve daha çok bir zaman geçtikten sonra çocuk

¹⁰¹⁷ "hamile" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D"de ise hata ile "hamilün" olarak geldi.

¹⁰¹⁸ "yevmün" kelimesi nüshalarda böyledir. Fakat bunun doğrusu üstün ile "illa yevmen" şeklindedir.

¹⁰¹⁹ "münzü" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D"de ise "minhu" olarak geldi.

¹⁰²⁰ "bihi" kelimesi "M" ve "D"de böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹⁰²¹ "ve velaü" "M" ve "D"de böyle geldi. Fakat "ve" bağlacı esas nüshadan düşmüştür.

¹⁰²² "li'illezi" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "ellezi" şeklinde geldi.

¹⁰²³ "ve vela-i velediha" "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "vela-i velai" olarak geldi.

¹⁰²⁴ "li ebihi" kelimesi nüshalarda "li ümmihi" geldi Doğrusu ise "li ebihi"dir.

¹⁰²⁵ "ve ümmihi" kelimesi "M" ve "D"de böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹⁰²⁶ "itkuhuma" "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "itkuha" olarak geldi.

doğurmuş olsa, bu çocuğun velası babanın mevlalarına ait olur. Zira gebe kalma işi, anne azad edildikten sonra meydana gelmiştir.

Eğer bu cariyenin kocası ölmüş veya o karısını iki defa boşamış ise ve bundan sonra mevlası onu (cariyeyi) azad etmiş ise, sonra o tam iki senede bir çocuk getirirse ve diğerini de bundan bir gün sonra (doğursa) bu yine böyle olur. Eğer o, onu bir defa boşamış olsa dönme hakkına sahip olur. Sonra mevlası onu azad eder ve sonra o, iki senenin tamamında kocası onu boşadığı zaman bir çocuk getirirse bununla beraber iddet bozulur. Ve çocuğun velası annenin mevlalarına ait olur. Çünkü bu azad işi, onun üzerinde o hamile iken gerçekleşmiş bulunmaktadır. Eğer o çocuğu iki seneden bir gün fazla bir zamanda doğurmuş olsaydı bu koca tarafından rici talak olurdu ve çocuğun velası da babanın mevlalarına ait olurdu. Çünkü cariyenin azad işi olmuş, gebe kalma işi ise, azaddan ve boşamadan sonra meydana gelmiştir.

Adam cariyesinin karnındaki çocuğunu azad ettiği zaman böylece kadın dokuz ayda doğum yapsa ve mevlasına "sen benim hamileliğimi karnındaki olan şey demekle ikrar etmiş oldun" dese, böylece adam da "bu yeni bir gebeliktir" dese, bu suretle mevlanın sözü geçerli olup çocuk azad olmaz.

Eğer mevla cariyesine "karnındaki olan şey hürdür"¹⁰²⁷ demiş olsa ve onu sonra satsa ve o, bu sözden en az altı ay sonra bir çocuk doğursa, böylece bu alış-veriş¹⁰²⁸ akdi fasid olup caiz değildir. Ancak onun karnındaki azadı geçerlidir ve caizdir. Eğer o onu altı aydan daha fazla bir zaman için doğurmuş olsa alış-veriş caiz, fakat o azad edilmez.

Bir adam cariyesinin karnındaki bir adama vasiyet etse, böylece varis cariyeyi hamile iken azad etse bu caiz olur ve cariyenin kendisinin ve karnındaki velası varise aittir. Varis cariyenin karnındaki doğduğu gün onun kıymetini tazmin eder.

VELA HAKKINDA YEMİN ETMEK

Bir adam, bir adam hakkında iddiada bulunup böylece "ben senin kölen idim, bu suretle sen beni azad ettin, böylece ben senin mevlan oldum" dedi. Fakat mevla, bunu inkâr etti ve "sen hala benim kölemsin" dedi. Böylece o yemin eder; eğer yemin ederse o köledir, ancak yemin etmekten kaçınırsa o hürdür ve bunun velası da ona aittir.

Eğer o, bir mal karşılığı bir azad iddia etse, yine böyledir, o da aynı bu gibidir. Ancak onun bu malı ödemesi gerekir. Eğer o, bir özgürlük anlaşması iddia etse, yine böyledir, o da aynı bu gibidir. O, yemin etmekten kaçındığı zaman¹⁰²⁹ ve sonra da anlaşma bedelini öderse, azad edilir ve bunun velası da ona ait olur.

¹⁰²⁷ Bu "karnındaki olan şey" ifadeleri, "M" ve "D"de böyle, "böylece adam da "bu yeni bir gebeliktir" dese" cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

¹⁰²⁸ "bade haza'l kavli fe inne'l bey'a" ifadesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "bade'l kavli fe inne haza'l beya" olarak gelmiştir.

¹⁰²⁹ "ve iza" kelimesi "M" ve "D"de böyledir. Fakat o esas nüshada "ve in" olarak gelmiştir.

Eğer hür bir kimse, araplardan olan bir adam üzerinde vela iddia edip de "sen benim mevlamsın, ben senin kölen idim de sen beni azad ettin" dese, böylece Araptan olan adam da "sen benim kölem değilsin, ben seni azad etmedim" dese¹⁰³⁰ böylece o, yemin et dese, Ebu Hanife'nin görüşüne kıyasla o yemin etmez. Çünkü vela nesep mesabesindedir. Ebu Hanife nesep üzerine yemin edilmez, diyordu. Ebu Yusuf ile Muhammed ise bunların hepsi hakkında yemin edilebilir, dediler.

Arabî adam, onu azad edenin kendisi olduğunu iddia ettiği zaman ve mevla velayı inkâr ettiğinde böylece Arabî mevlanın yemin etmesini istese, işte o da böyledir. Ebu Hanife'nin görüşüne kıyasla onun üzerine yemin etmek yoktur.

Arap olmayan bir adam arap olan bir adam hakkında kendisinin onun elleriyle müslüman olduğunu ve onunla dostluk anlaşması yaptığını iddia ettiği zaman Arabî de bunu inkâr ederse¹⁰³¹ bu da aynı böyledir.¹⁰³² Eğer o, bunun yemin etmesini isterse¹⁰³³ onun bunu istemeye hakkı yoktur. Eğer mevla bir iddiada bulunmuş Arabî de bunu inkâr etmiş olsa yine böyledir, o da aynı bu gibidir. Bu konuda yemin olmaz. Bu konuda kadın ile erkek de eşittir.

Eğer o, ölmüş ve geriye bir kız ve bir mal bırakmış olan ölünün mirasçıları hakkında iddiada bulunmuş olsa yine böyledir. Bu suretle Arabî "ben onu azad eden¹⁰³⁴ babanın¹⁰³⁵ mevlasıyım, seninle beraber onun mirasının yarısı benim" dese ve böylece kızın yemin etmesini istese, vela hakkında ve azad etme hakkından onun üzerine yemin etmek yoktur. Fakat bu kız, babasının¹⁰³⁶ mirasında arabinin bir hakkı ve miras payı¹⁰³⁷ bulunup bulunmadığı hakkında yemin eder. Böylece eğer yemin ederse o, bu borçtan kurtulur. Eğer o, yemin etmekten kaçınırsa bu ona kendi hissesinde gerekli olur ve kızın payının yarısı arabinin hakkı olur. Eğer adam için bu kızdan başka bir varisi¹⁰³⁸ olduğu bilinmezse bu miras malı ikisinin arasında yarımşar olarak ortaktır.

Araplardan olmayan bir adam, araplardan olan bir adam üzerinde – bu Arabî adam kayıp olduğu halde- o¹⁰³⁹ beni azad eden mevlamdır diye bir iddiada bulunduğu zaman sonra bu mevlanın aklına gelip de¹⁰⁴⁰ bunu başka bir adam için iddia etse ve o onun yemin etmesini istese Ebu Hanife'nin görüşüne kıyasla o bunun için ondan, iki yönden dolayı yemin etmesini isteyemez. O¹⁰⁴¹ velanın içindedir ve o, bunu başka birisi için iddia etmiştir. Bu arap olan diğer adam da bunu ikrar ederek "sen benim

¹⁰³⁰ "fe kale" kelimesi esas nüshada böyle, "M" ve "D"de ise "ve kale" olarak gelmiştir.

¹⁰³¹ "cehade" kelimesi "H" ve "M"de böyle, "D"de ise "cehadehu" şeklinde geldi.

¹⁰³² "bu da aynı böyledir" cümlesi "M" ve "D" de böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹⁰³³ "fe in erade" ifadesi "D" de böyle, "H" ve "M"de ise "fe erade" olarak geldi.

¹⁰³⁴ "a'taktühu" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "atakahu" olarak geldi.

¹⁰³⁵ "ebike" kelimesi "D"de böyle, esas nüshada ise "ibnike" olarak geldi, bu yanlışdır. "M"de ise noktasız geldi.

¹⁰³⁶ "ebiha" kelimesi "H" ve "M"de "ibniha" olarak geldi. Fakat o "D"de noktasız geldi. Doğrusu "ebiha"dır.

¹⁰³⁷ "hakkun ve la mirasün" ifadesi, nüshalarda böyle, doğrusu ise "hakkan vela mirasen"dir.

¹⁰³⁸ "varisen" kelimesi nüshalarda böyledir. Doğrusu ise "varisün"dür.

¹⁰³⁹ "melahu'llezi" ifadesi "D"de böyledir. "H" ve "M"de ise "mevla'llezi" olarak geldi.

¹⁰⁴⁰ "beda li'l-mevla" ifadesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "beda li li'l-mevla" olarak geldi ki, bu bir tahriftir.

¹⁰⁴¹ "ennehu" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "ennehu" yerine "lehu" kelimesi gelmiştir.

mevlamsın” dediği zaman Ebu Hanife’nin görüşüne kıyasla böylece o onun mevlası olmaz. Çünkü o bu iddiayı kayıp kişi için yaparak “sen benim mevlamsın” demiştir. Bu sebeple o, buna diğerinden daha layık değil midir? Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Eğer kayıp kişi gelir de bu velayı inkâr ederse böylece vela diğerine ait olur. Ancak o velayı (kendisine ait olduğunu) iddia ederse tabiatıyla o buna daha hak sahibidir.¹⁰⁴²

Araplardan bir adam, bölge halkından müslüman bir adam için onun kendisi ile özgürlük anlaşması yaptığını iddia etse, müslüman adam ise bunu inkâr etse böylece o bunun yemin etmesini istese Ebu Hanife’nin görüşüne göre onun buna hakkı yoktur.¹⁰⁴³ Ancak eğer müslüman adam bundan sonra onunla anlaşma yapmış olduğunu¹⁰⁴⁴ ikrar ederse böylece o, onun mevlası olur ve onun daha önceki inkârı velayı ortadan kaldırmaz ve ondan dönüş olmaz. Eğer iddia eden kişi mevla olsa, arap olan kimse de inkâr etse ve sonra ikrar etse bu (hüküm) yine böyle olur. Bu konuda kadın da aynı böyledir.

Mevla¹⁰⁴⁵ olan bir adam bir adamı hata ile öldürse, böylece ölünün varisleri gelip katile¹⁰⁴⁶ karşı kendilerinin onun mevlaları olduklarını iddia etseler ve kendi içlerinden olan birinin onu öldürülmeden önce azad ettiğini iddia etseler böylece o bunu inkâr etse ve onlar da onun yemin etmesini isteseler, onların buna hakları yoktur. Mevla üzerine ve akıleye de bir tazmin yoktur. Eğer azad eden kimse bunu ikrar ederse, inkâr ettikleri zaman bunu akıleye karşı ikrar etmiş olmaz. Diyet ise kendi malından katil üzerine olur.

Bir adam bir adamı hata ile öldürse böylece bir adam gelip¹⁰⁴⁷ kendisinin öldürülmüş olan bu kimsenin velisi olduğunu ve o onu öldürülmeden önce azad ettiğini ve onun kendisinden başka da bir varisi bulunmadığını iddia etse ve buna karşı katilin yemin etmesini istese, katil de kendisinin öldürdüğünü ikrar edip fakat bu kimsenin onun mevlası ve varisi olduğunu inkâr etse o vela üzerine yemin isteyemez. Ancak o, bu kişinin, falan kimsenin senin üzerinde (borç) olan diyetinde bir hakkı olduğunu bilmediği hususunda yemin eder. Eğer o yemin ederse bundan kurtulur. Fakat yemin etmekten kaçınırsa bu ona gerekli olur.

VELA HAKKINDA LANETLEŞME

Bir çocuk sebebiyle adam lanetleştigi zaman böylece hâkim bu lanetleşmeye dayalı olarak karar verip çocuğu annesine gerekli gördüğünde¹⁰⁴⁸ ve çocuk büyüdüğü zaman eğer o araplardan ise bu

¹⁰⁴² Bu “D”de böyledir. Ancak “H” ile “M”de gelen “eğer o velayı başkası için iddia ederse ve eğer velayı iddia ederse o ona daha hak sahibidir” cümlesi bir tahriftir.

¹⁰⁴³ “ve leyse lehu” nüshalarda böyledir. Bunun doğrusu ise “fe leyse lehu” olmalı.

¹⁰⁴⁴ “kad kane valahu” ifadesi “H” ve “M”de böyle, “D”de ise “kad valahu” şeklinde geldi.

¹⁰⁴⁵ Bu kelime Serahsi Mabsut’unda mevali yani arabın dışından olan kimse olarak geçmektedir. (çev.)

¹⁰⁴⁶ “katilehu” kelimesi “H” ve “M”de böyledir. Fakat o “D” nüshasından düşmüştür.

¹⁰⁴⁷ “fe cae racülün” cümlesi “H” ve “M”de böyledir. Fakat o “D” nüshasından düşmüştür.

¹⁰⁴⁸ “elzeme” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “lezime” şeklinde geldi.

suretle onun diyeti annesinin akilesinin üzerine olur. Eğer¹⁰⁴⁹ o mevaliden (arap olmayan) ise yine böylece onun diyeti annesinin mevlaları üzerine olur ve onun velası da onlara aittir. Eğer onun bir mirasçısı yoksa onlar ona mirasçı olurlar. Eğer lanetleşme oğlu, bir köle veya cariye azad etse, eğer o bir cinayet işlerse, bu köle veya cariyenin¹⁰⁵⁰ diyeti, onun annesinin akilesi üzerine olur. Eğer bu köle hiçbir varis bırakmadan ölürse, onu azad eden kimse ölmüş ve annesi de ölmüş olduğu zaman ona anne tarafından onları insanların en yakını mirasçı olur.¹⁰⁵¹ Eğer annenin bir oğlu varsa, sonra mevla bu annenin bir oğlundan başka bir varisi bulunmadan ölse ve o anne için azad edilmişin kardeşi olduğu halde böylece mevla ona mirasçı olur. Sanki o, babası ve annesi için azadlığının kardeşi gibidir. Eğer onun bir erkek ve bir de kız kardeşi bulursa, mevlanın mirası kız kardeşinin değil, erkek kardeşinin olur. Kadınlar bu (vela mirasından) hiçbir şeye varis olamazlar. Eğer onun lanetleşme yapılan annesinden başka bir varisi yoksa bu anne için mirastan hiçbir şey yoktur. Böylece miras¹⁰⁵² erkeklerden anneye insanların en yakın olan kimsenin olur. Çünkü anne bir kadındır; kadınlar ise azad ettiklerinin dışında veladan dolayı miras almazlar. Böylece eğer o (kadının)¹⁰⁵³ kendisini azad eden bir mevlası varsa işte bu sebeple bu ona mirasçı olur.

Eğer lanetleşme yapılan baba lanetleştikten sonra hayatta olduğu halde çocuğu (benim diye) iddia etmiş olursa böylece bu çocuğun nesebi bu babadandır ve mevlanın velası babanın akilesine döner. Eğer annenin akilesi onun adına diyet ödemişlerse bunu babanın akilesinde isterler. Eğer oğulun, kendi elinde İslam'a girmiş bir mevlası varsa ve onunla dostluk anlaşması yapmışsa onun velası da babanın akilesine döner. Eğer annenin akilesi onun adına¹⁰⁵⁴ diyetini ödemişlerse onlar bunu babanın akilesinden isterler.¹⁰⁵⁵ Baba onu iddia ettiği gün bu oğul hayatta olduğu zaman (onun velası) babanın alilesine döner. Bununla beraber babaya had cezası vurulur. Eğer oğul hayatta değilse babanın iddiası caiz olmaz. Ve o, bu veladan kendi (tarafına) bir şey¹⁰⁵⁶ çekemez. Eğer bu çocuk hayatta olup yaşayan bir oğlan¹⁰⁵⁷ ise onun velası bunların hepsinde babanın menlalarına döner. Çünkü o burada artık nesebi sabit olmuş bir çocuktur.¹⁰⁵⁸ Eğer bu kendisi hakkında lanetleşme yapılan çocuk, bir kız çocuğu ise, böylece adam o hayatta iken onu (kendisinden olduğunu) iddia etse, bu kızın nesebi ondan sabit olur¹⁰⁵⁹ ve onun mevlalarının velası ona döner.¹⁰⁶⁰ Eğer bu kızın annesinin aşireti-asabesi, onun adına diyetini ödemişlerse bunu babanın akilesinden isterler. Eğer o (kadın) ölmüş ve

¹⁰⁴⁹ “ve in” ifadesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “fe in” şeklinde geldi.

¹⁰⁵⁰ “evi’l-emeti” kelimesi “H” ve “M”de böyle, “D”de ise “ve’l-emeti” olarak geldi.

¹⁰⁵¹ “verisehu” kelimesi Muhtasar’da böyledir. Fakat o, nüshalardan düşmüştür.

¹⁰⁵² “ve kane’l-mirasü” cümlesi Muhtasar’da böyledir. Fakat o, nüshalardan düşmüştür.

¹⁰⁵³ “leha” kelimesi esas nüshada böyledir. Fakat “M” ve “D”de “leha” yerine “lehu” kelimesi gelmiştir.

¹⁰⁵⁴ “anhu” kelimesi iki nüshada “uhtehu” olarak geldi Hâlbuki doğrusu “anhu”dur.

¹⁰⁵⁵ “Eğer oğulun, kendi elinde İslam’a girmiş bir mevla...” cümlesinden buraya kadar esas nüshadan düşmüştür.

¹⁰⁵⁶ “şey’en” kelimesi nüshalarda böyle geldi. Hâlbuki doğrusu, “şey’en”dir.

¹⁰⁵⁷ “İbne hayyin” ifadesi nüshalarda böyle geldi. Hâlbuki doğrusu “ibnen hayyen”dir.

¹⁰⁵⁸ “veleden” kelimesi nüshalarda “vededün” olarak geldi. Hâlbuki doğrusu “veleden”dir.

¹⁰⁵⁹ “sebete” fiili esas nüshada böyledir. Fakat o “M” ve “D”de yesbütü” şeklinde gelmiştir.

¹⁰⁶⁰ “ileyhi” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ileyha” olarak gelmiştir.

geriye bir oğul bırakmışsa bu da yine böyledir. Zira burada o kadından olan bir çocuk vardır ve o Yakub ve Muhammed'in görüşüne göre dede ile lanetleşme yapılmıştır. Ebu Hanife'nin görüşüne göre ise böylece nesep sabit olmaz. Artık o, ölüp de geriye bir çocuk bırakmadığı zaman (nesebi sabit olmamış) bir mülaane oğlu mesabesindedir.

Mülaane çocuğu bir köle azad ettikten sonra ölse sonra onun hakkında lanetleşme yapan babası¹⁰⁶¹ onu (kendinden olduğunu) iddia etse bu şekilde o tasdik edilmez, o onun oğlu olmaz ve bu kölenin velası babanın mevlalarına intkal etmez. Çünkü burada bu babadan nesepi sabit olmuş bir çocuk yoktur.¹⁰⁶² O, bir gün iki çocuk hakkında lanetleşmiş olsa ve bu iki çocuk¹⁰⁶³ anneye gerekli kılınsa, böylece bu ikiden birisi bir köle azad etse ve sonra ölse, sonra baba, bu iki çocuktan birisi hayatta olduğu halde¹⁰⁶⁴ onların her ikisinin de (kendisinden olduğunu) iddia etse, böylece onların her ikisinin nesebi ondan sabit olmuş olur. Zira onlardan birisi hayattadır.¹⁰⁶⁵ Ve kölenin velası babanın akilsine döner. Eğer annenin mevlaları onun adına diyetini ödemişerse, onlar bunu babanın akilesinden isterler.

Fakat onların anneleri ataka mevlası olmuş olsa, babaları da bölge halkından müslüman olmuş bir adam olup böylece onunla lanetleşme yaptı, sonra da lanetleşmeden sonra onların (kendisinden olduğunu) iddia etti. İşte bu Ebu Hanife ve Muhammed'in görüşüne göre onların velaları babanın mevlalarına dönüşmez. Çünkü anne ataka mevlasıdır. Çocuğun azad ettiği bir köle ve cariye ise onlar annenin mevlalarının mevlalarıdır. Onlar onun adına onun diyetini öderler. Onların onlardan başka bir varisleri olmadığı zaman onlar onlara mirasçı olurlar. Eğer baba hayatta ise onlar için onlardan başka bir varis bulunmadığı zaman ve onları azad eden onun oğlu bundan önce ölmüşse baba, mevlanın mirasçısı olur. Çünkü o¹⁰⁶⁶ bu oğula annenin asbesinden en yakın olan bir kimsedir. Annenin aşireti onun adına diyetini öder. Bu Ebu Hanife¹⁰⁶⁷ ile Muhammed'in görüşüdür. Ebu Yusuf'a gelince o bu konuda şöyle der: Eğer o bir kimse ile dostluk anlaşması yapmış ise böylece onlar, babanın mevlaları için mevla olurlar.

¹⁰⁶¹ "iddeahu el-ebu" "H" ve "M"de böyledir. "D"de ise "iddeahu el-abdü el-ebe" diye geldi ki, bu bir tahriftir.

¹⁰⁶² "leyse hahüna veledün" sözü "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "leyse lehu hahüna veledün" diye geldi.

¹⁰⁶³ "el-veledani" kelimesi esas nüshada böyledir. Fakat bunun doğrusu "el-veledeyni" olmalı.

¹⁰⁶⁴ "hayyün" kelimesi nüshalarda "abdün hayyün" olarak geldi.

¹⁰⁶⁵ "hayyün" kelimesi nüshalarda "hurrün" olarak geldi. Hâlbuki bunun doğrusu "hayyün"dür. Muhtasar ve ve onun Serahsi Şerhi'nde şöyle denilmektedir: (O iki ikiz çocuk hakkında lanetleşse sonra o ikiden birisi bir köle azad etse ve ölse, böylece baba bunlardan hayatta olanı (kendi çocuğu olduğunu) iddia etse onların her ikisinin nesebi sabit olur). Çünkü onlar bir tek sudan yaratılmıştır. Böylece onlardan birisinin baki kalması, sanki ikisi de baki kalmış gibi, nesebin nisbetine ihtiyaç hissettirmektedir. (onların nesepleri sabit olunca baba bunlardan ölü azadlı olanın velasını kendi tarafına çeker.) Nitekim o onu azad ettiği zaman eğer nesep ondan sabit olmuş olsaydı (böyle yapardı). Allah Teâlâ en iyi bilir. Eh. VIII, 124.

¹⁰⁶⁶ "li ennehu" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada "li ennehum" şeklinde geldi.

¹⁰⁶⁷ "fi kavli Ebi Hanifete" cümlesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "illa fi kavli Ebi Hanifete" şeklinde geldi ki, bu bir tahriftir.

ARAPLARDAN BİR TOPLULUĞUN KÖY BEYLERİ (Acem Ağaları) TOPLULUĞU İLE ANLAŞMA-AKİT YAPMASI¹⁰⁶⁸

Arap cemaati-topluluğunun kendileri adına ve başkaları adına onlarla (köy beyleri ile) dostluk anlaşması yapar. Araplar da köy beyleri (acem ağaları) ile onların kendileri ve başkaları için onlar tarafından verilen bir vekâletle dostluk anlaşması yaparlar.

Bu, falan ve filan kimselerin, köy beylerinden falan, falan ve filan kimselerle yapmış oldukları bir kontrattır. Ben ve falan kimse, dostluk anlaşması yapmak için bir arap cematine vekâlet vermiş bulunuyoruz. Biz, onlar için ve kendimiz için vela üzerine onlarla akid ve ahid yapmış bulunuyoruz.¹⁰⁶⁹ Falan ve filan kimseler, size hem kendiniz ve hem de onlar için dostluk anlaşması yapasınız diye size vekâlet verdiler. Ehl-i İslam olup da aşireti ve velası olmayan kimselerden kim dostluk anlaşması yapmak isterse biz, sizi işte bu¹⁰⁷⁰ vekâlet ile tasdik ediyoruz. Siz de bizi adını andığımız falan, filan ve falanca kimselerin vekâleti ile tasdik etmiş bulunuyorsunuz. Böylece biz sizinle dostluk anlaşması yaptık, sizinle akidleştik ve sizinle ahidleşmiş bulunuyoruz. Bu sözleşmeyi gerçekleştirerek siz, bizim için Allah'a vermiş olduğunuz ahd-ü misakı yerine getirmiş oldunuz. İşte bu suretle falan ve filan kimseler olarak biz, sizin mevlalarınız, falan ve filan kimselerin de mevlalarıyız. Bir mevlanın mevlası üzerinde cereyan eden defterde (mukavelede yazılı) olan yardımlaşma, koruyup gözetme, iyilik etme, diyetini ödeme ve bir sunuda bunlanma gibi hakkı olan şeyler, onların kendileri ile mevlaları arasında serbest ve yasak şeyler de sizin de bizim üzerimizde bir alacağınız olarak yürürlüktedir. Ve mevlaların bu sözleşmemizde adını söylediğimiz miras (gibi) onların mevlaları üzerinde olan alacakları, sizin de bizim üzerimizde olan alacağınız olarak yürürlüktedir. Ve bizden her bir topluluk, kendi dost ve arkadaşına bu konuda (verdiği sözü) tam olarak yerine getirecektir. Falan, filan ve falanca kişiler buna şahitlik yapmışlar ve bütün şahitliklerini yazmışlardır. Şu senenin şu ayında mühürleyip (imzalamışlar)dır.

V e l a B ö l ü m ü n ü n S o n u

Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed et-Talhi el-İsfahani bunu 639 (H) senesinin Allah'ın Muharrem ayında yazdı. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsusudur. Allah'ın salâtı (ve rahmeti) Efendimiz Nebiyyi Muhammed'e ve onun âline ve ashabına ve hepsine birden çok selam olsun.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁸ Metindeki “ala” kelimsinin muhakkik dip notta “ıla” olacağını söylemiştir. Bizce bu doğru değildir. Bu bir mektup göndermek olsaydı o haklı olabilirdi. Hâlbuki burada sözleşmeden bahsedilmektedir. Çünkü sözleşme olunca “katebe ala” denir. (çev.)

¹⁰⁶⁹ “nüvali, nühakidühüm ve nüahidühüm” kelimeleri “M” ve “D”de böyledir. Mütেকellim (birinci şahıs) nunu ile geldi. Esas nüshada ise üçüncü şahıs y si ile geldi. Anacak “nüahidühüm” kelimesi “D” den düşmüştür.

¹⁰⁷⁰ “bi hazihî” kelimesi “H” ve “M” nüshasında böyle, “D”de ise “hazihî” olarak gelmiştir.

¹⁰⁷¹ “Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed et-Talhi el-İsfahani bunu 639 (H) senesinin Allah'ın Muharrem ayında yazdı.” Cümlesi Murad Molla nüshasının sonunda bulunmaktadır. “Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsusudur. Allah'ın salâtı (ve rahmeti) Efendimiz Nebiyyi Muhammed'e ve al ve ashabına ve hepsine çok selam olsun” cümlesi de “D” nüshasının sonunda vardır.

Hamd, adil ve tek olan Alla'a mahsusudur.

CİNAYETLER (suç ve günahlar) BÖLÜMÜ

Müdebber Kölenin Cinayeti

Muhammed b. el-Hasen, İbn Ebi Zi'b bize Musa b. Muhammed b. İbrahim et-Teymi, onun babası, es-Seluli ve Muaz b. Cebel yoluyla haber verdi ki, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, müdebber kölenin cinayeti (diyeti) onun efendisi üzerine olur, şeklinde muamele yaptı.¹⁰⁷²

Muhammed, İbn Ebi Zi'b ve el-Kitab'ın muallimi Beşir yoluyla Ömer b. Abdülaziz'in müdebber kölenin cinayeti (diyeti) onu efendisi üzerine olur, şeklinde muamele yaptı.¹⁰⁷³

Muhammed dedi: Bize İbrahim ve Amir'den ulaştı ki, onlar, müdebber kölenin cinayeti (diyeti) mevlası üzerinedir, dediler.¹⁰⁷⁴

Ben dedim: Müdebber köle, bir cinayet işlediği ve böylece bir adamı hata ile öldürdüğü zaman bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Kölenin değeri (kadar bir diyeti ödemesi) mevla üzerine gerekli olur, dedi. Ancak

¹⁰⁷² "seyyidihi" kelimesi esas nüshada böyledir. Fakat bu "M" ve "D"de "seyyidihi" yerine "sahibihi" kelimesi geldi. Nasburraye'de (IV, 389) onun bu sözü, Ebu Ubeyde müdebber kölenin cinayetini efendisinin üzerine hükmetti, diye rivayet edilmiştir. Ben dedim: İbn Ebi Şeybe, bunu Musannef'inde şöyle rivayet etti: Veki bize İbn Ebi Zi'b, İbn Muhammed b. İbrahim eTeymi, onun babası, Seluli ve Muaz b. Cebel yoluyla Ubeyde b. el-Cerrah'ın şöyle dediğini haber verdi: Müdebber kölenin cinayeti mevlasının üzerinedir. İntha. O bunun benzerini Nehai, Şa'bi, Ömer b. Abdülaziz ve el-Hasen (gibi şahsiyetlerden) de rivayet etmiştir.

¹⁰⁷³ "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Fakat "Muhammed Ebi Zi'b'den" ifadesi ve haber esas nüshadan düşmüştür.

¹⁰⁷⁴ Bu kitabın yazrı bu haberi Kitab-ül Asar'ında Mükateb Müdebber ve Ümmü veledin Cinayeti Bahsi'nde rivayet etti: Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla mükatep, müdebber ve ümmüveledin cinayetleri mevla üzerinedir. Muhammed, biz bunu alıyoruz, dedi. Ancak biz, mükatebin cinayetini kıymeti kadar kendi üzerinde görüyoruz. Bu onun üzerinde cinayet diyetinden ve kendi değerinden daha az olur. Müdebber ve ümmüveled ise bunların cinayetleirnden ve değerleirnden daha azı mevla üzerine olur. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Muhammed dedi ki, Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla cinayet işleyen ümmü veled ve azad edilmiş müdebber köle hakkında onların cinayetlerini efendileri tazmin eder dediğini haber verdi. Çünkü bunlarda ataka yani azad etme işi cereyan etmiştir. Böylece o bunları defedemez ve akile bunların diyetleirni ödemez. Zira bunlar köledirler. Muhammed biz bunu alıyoruz, dedi. Bu Ebu Hnife'nin görüşüdür. Eh. s. 102.

onun kıymeti, on bin dirhemden daha fazla olmamalıdır. Eğer bu, on bin dirhemden daha çok olursa, mevla on bin dirhemden on dirhem eksik olarak ödeme yapar. Ben dedim: O, bunun kıymetinin hepsini niçin ödemiyo? Çünkü dedi, mevla, cinayet (diyetinden) ve onun kıymetinden daha az olanı öder. Yani o cinayeti işlediği gün bunun kıymeti, cinayet (diyetinden) daha az ise o kıymeti öder, eğer cinayet (bedeli) onun kıymetinden daha az ise o, cinayet (diyetini) öder. Ben dedim: Böylece o, bunu niçin on bin dirhemden on dirhem eksik ödedi? Çünkü dedi, müdebber köle öldürülmüş olsa, onun katili, kölenin bedeli on bin dirhemden daha fazla olursa ancak bu kadarını öder. İşte böylece müdebber köle öldürdüğü zaman onun mevlası¹⁰⁷⁵ da bundan daha fazlasını ödemez. Ben dedim: Mevla ancak onun katilinin tazmin ettiği şeyi mi öder? Evet, dedi.

Ben dedim: Mevlanın ödediği bu (diyet) onun kendi malından mıdır, yoksa bu onun akilesi üzerine mi olur, ne dersin? Bu bilakis onun malından olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, köle (öyle bir kimsedir ki) böylece akile kölenin cinayetini-diyetini tazmin etmez. Ben dedim: Öyleyse müdebber kölenin cinayeti niçin kendi boynunda olmuyor? Çünkü dedi, mevlası onu cinayetten sonra müdebber yaptıysa veya onun bu cinayetini bildiği halde onu azad ettiyse bu köleye cinayeti¹⁰⁷⁶ boynunda olması gerekmez. O müdebber olduğu halde cinayet işlediği zaman işte böyle olur. Çünkü mevlası onun kendisi ile köleliği reddetmesi arasında bir engel teşkil etmektedir.

Ben dedim: Müdebber köle, öldürme olmayan bir cinayet işlemiş böylece bir eli kesmiş veya böyle bir şey yapmış ya da yaralamada bulunmuş olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Onun efendisi ancak cinayet (bedelinden) ve kölenin kıymetinden daha az olanı mı öder? Evet, dedi.

Ben dedim: Müdebber bir köle, bir cinayet işlese, böylece hata ile değeri bin dirhem olan bir adam öldürse, sonra onun değeri artıp iki bine yükselse, sonra üzerinde cinayet işlenen kişinin velisi gelse ve böylece dava etse¹⁰⁷⁷ bu konudaki görüşün nedir? Efendisi, onun cinayeti işlediği günkü kıymetini öder, dedi. Ben dedim: Eğer onun kıymeti, cinayetten sonra düşse bile yine böyledir? Evet, dedi. Ben dedim¹⁰⁷⁸ onun kıymetinin eksilmesi ve artmasına bakılmaz, cinayeti işlediği günkü değeri öner, bakılır: eğer onun cinayeti işlediği günkü kıymeti cinayet bedelinden daha düşük ise¹⁰⁷⁹ onu ödersin, eğer bedel daha az ise onu ödersin, değil mi? Evet, dedi.

Ben dedim: Müdebber köle¹⁰⁸⁰ hata ile bir cinayet işledikten sonra öldüğü zaman ne dersin? Cinayet bedeli benim sana anlattığım gibi, efendisi üzerinedir, dedi, müdebber kölenin öldüğüne veya hayatta olduğuna bakılmaz. Ben niçin böyle, dedim? Çünkü dedi, bu borç onun

¹⁰⁷⁵ Metin “M” ve “D”de böyledir. Fakat “on bin dirhemden daha fazla olursa” ifadesi esas nüshadan düşmüştür.

¹⁰⁷⁶ “cinayetühu” kelimesi “M” ve “D” de böyle, esas nüshada ise “cenabetün” olarak gelmiştir.

¹⁰⁷⁷ “fe hasame” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “yühasımu” olarak geldi.

¹⁰⁷⁸ “kultü” kelimesi “M” ve “D”de böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹⁰⁷⁹ “kanet” kelimesi “H” ve “M”de böyle, “D”de ise “kane” olarak gelmiştir.

¹⁰⁸⁰ “el-müdebber” kelimesi “H” ve “M”de böyle, “D”de ise “kultü el-müdebber” şeklinde geldi.

boynunda değil, o, onun mevlasının üzerinde olan bir borçtur. Ben dedim: eğer mevla ile cinayet sahibi¹⁰⁸¹ aralarında köle hakkında ihtilafa düşer, böylece mevla "onun kıymeti yüz dirhemdir" der, cinayet sahibi de "onun değeri bin dirhemdir" derse, ne dersin? Söz, cinayet sahibinin sözüdür; (o geçerli olur), dedi. Ancak iki tarafın cinayet hakkındaki durumu ortaya çıkıp belirlediği gün mevla onun kıymetinin daha az olanını iddia müstesnadır.

Ebu Hanife, Yakub ve Muhammed şöyle dediler: Onun değeri on bin dirhem veya daha fazla olduğu halde köle, hata ile öldürdüğü zaman¹⁰⁸² hırsızın elinin kesildiği (miktar) olan on dirhem müstesna, bunda beş bin dirhem vardır. Bu, adamın ve kadının diyetinden eksiltir ve her ikisinde de bu ödenir. Kişi başına onun her kıymetinden on dirhem hükümsüz olur. Yakub şöyle dedi: Kölenin eli kesilmiş olsa böylece o on bin dirheme sulh ve anlaşma yapsa bu suretle ben bu anlaşmadan on bir dirhemi geri çeviririm. O cariye hakkında da şunu söyledi: Cariyenin eli hata ile kesildiği zaman böylece mevlası beş bin dirheme sulh ve anlaşma yapsa, bu beş bin dirhem on bir dirhemi müstesna olarak caiz olur.

Muhammed, köle hakkında şöyle dedi: Onun mevlasına kölenin eline işlenmiş cinayet sebebiyle, beş dirhem müstesna, beş bin dirhem verilir. Ona beş dirhemi müstesna iki bin beşyüz dirhem verilir.¹⁰⁸³ Ben kölenin diyetini, hür kişinin diyetinden daha fazla yapmam. Hür kişinin ve cariyenin eli (nin diyeti) böyledir.¹⁰⁸⁴ Anacak ben kölenin diyetinden binde¹⁰⁸⁵ bir dirhem eksiltirim ve cariyenin diyetinin, yaralama diyetinden de binde bir dirhem eksiltme yaparım.

Ben dedim: Eğer bu mevla ile cinayet sahibi, köle hakkında ihtilafa düşerler, böylece mevla "onun değeri yüz dirhemdir" derken cinayet sahibi de "onun değeri bin dirhemdir", derse ne dersin? Burada mevlanın sözü geçerli olur, dedi. Delil getirip ispat etme görevi cinayet sahibinin üzerine düşer, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, cinayetin sorumluluğu, efendisinin üzerine olur. Cinayetin sahibi de iddia eden durumdadır. Böylece söz mevlanın sözü (onun görüşü geçerli) olur.

Ben dedim: Eğer müdebber köle cinayet işlese, cinayet sahibi de onun bu cinayeti işleyeli bir sene geçtiğini ve o cinayeti işlediği gün onun değerinin iki bin dirhem olduğunu ve hâlbuki bugün ise bin dirhem olduğunu iddia etse yine böyle midir? Evet, dedi, (burada) cinayet sahibi tasdik edilmez. Bu iş¹⁰⁸⁶ senin anlattığın gibi olduğu zaman söz mevlanın sözü olur.

Ben dedim: Eğer cinayet sahibi, "onun değeri şu ana kadar hep bin dirhem idi"¹⁰⁸⁷ derse, efendisi de "onun kıymeti, cinayeti işlendiği gün daha azdı" dese ve cinayetin ne zaman işlendiği belli olmazsa ne dersin? Onun

¹⁰⁸¹ "ve sahibü" kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "fe sahibü" olarak geldi ki, bu yanlıştır.

¹⁰⁸² "iza katele" kelimesi esas nüshada "iza aktele" olarak geldi ki, bu bir hatadır.

¹⁰⁸³ "ve u'tiyehu" kelimesi nüshalarda böyle geldi. Hâlbuki bunun doğrusu "ve u'tiyehu"dur. "ma" harfi düştü.

¹⁰⁸⁴ "yed-ül hurri" kelimesi nüshalarda böyledir. Bu kelimenin yanlış olduğu açıktır. "diyet-ül hurri" kelimesi de böylece mükerrer olmuş olur.

¹⁰⁸⁵ "fi'l elfi" kelimesi "H" ve "M"de böyle geldi. Fakat o "D" nüshasından düşmüştür.

¹⁰⁸⁶ El-emru kelimesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "el-ümmü" olarak geldi ki, bu bir tahriftir.

¹⁰⁸⁷ "Lem tezel" ifadesi "M" ve "D"de böyle, esas nüshada ise "lem terake" olarak geldi ki, bu en kötü yanlıştır.

efendisi tasdik edilmez¹⁰⁸⁸ dedi. Bugün söylediği değer üzerinden mevlanın onun bedelini ödemesi gerekir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu kıymeti ödemek, mevla üzerine gereklidir. Çünkü o, delil ibraz etmesi hali müstesna, tasdik edilmez.¹⁰⁸⁹ Ben dedim: Eğer o delilini ortaya koyarsa, onun bu delili¹⁰⁹⁰ kabul edilir mi? Evet, dedi. Bu konuda bir görüş daha, muhammed'in görüşü vardır: Üzerinde cinayet işlenen kimse cinayetin bugünden önce o gün onun değerinin ne kadar olduğu belli olmayan bir vakitte yapıldığını ikrar ettiği zaman böylece söz, efendinin sözü olur. Çünkü cinayetin (sorumluluğu) ancak efendiye gerekli olur. Cinayette müdebber kölenin cinayeti işlediği günkü değeri vardır. Yoksa ona tartışma yaptıkları günkü kıymeti gerekmez. Böylece onun cinayetin işlendiği günkü¹⁰⁹¹ kıymeti hakkındaki söz, mevlanın sözü olur (o geçerlidir). Zira müdebber kölenin değeri bazen yükselir ve bazen da düşer. – Bu Ebu Yusuf'un son görüşüdür. O, ilk görüşünü bırakmış ve bu görüşe dönmüştür.

Ben dedim: Bir müdebber köle bir cinayet işlese, böylece o hata ile bir adam öldürse ve mevlası da onun değerini hâkimin¹⁰⁹² kararı ile yerine getirirse, sonra o, bundan başka aynı birinci cinayette olduğu gibi, bir cinayet daha işledi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? (Bunda) mevla üzerine hiçbir şey yoktur, dedi. Son cinayetin sahibi kıymeti ödenmiş olan evvelkine tabi olur; böylece ona bedeli yerine getirilmiş olan bu cinayette¹⁰⁹³ ortak olmuş olur, bu suretle de o, bu ikisinin arasında yarımşar¹⁰⁹⁴ olmak üzere (yani ilk cinayet mevlaya, ikincisi ise cinayeti işleyene) olur. Ben dedim: Mevlanın üzerine niçin bir şey yoktur? Çünkü dedi, o birinci kıymeti ödedikten sonra onun üzerine artık bir şey lazım gelmez. Zira eğer o, bu köleyi geri verebiliyorsa o bunu yapmaya kadir olabiliyorsa, onun bu kıymeti ödemesi aynen köleyi geri vermesi mesabesindedir.

Ben dedim: Eğer o, kendisinden¹⁰⁹⁵ onun kıymetini (bedelini) aldığı kimseye karşı kadir olamamış olsa mevla üzerine bir şey lazım gelir mi (borç olur mu) ne dersin? Olmaz, dedi. Ben dedim: Böylece o kıymeti alan kimseye karşı kadir olduğu zaman kendisinden aldığı şeyde ona ortak olur mu? Evet, dedi.

Ben dedim: Böylece o, ölür ve geriye bir mal bırakırsa, kıymetin yarısı onun malından kendi üzerinde bir borç olur mu? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer müdebber köle, bundan sonra başka bir cinayet daha işlerse, onun efendisi üzerine bir şey lazım gelir mi, ne dersin? Hayır,

¹⁰⁸⁸ “la yüsaddeku” “M” ve “D”de böyle, esas nüshada “ la yüsaddeku” diye geldi. (Bence bu dip not yersiz. Çev.)

¹⁰⁸⁹ “fe la yüsaddeku” ifadesi “M” ve “D”de böyledir. Esas nüshada ise “ve la yüsaddeku” olarak geldi.

¹⁰⁹⁰ “beyyinetühu” kelimesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “beyyinetün” şeklinde geldi.

¹⁰⁹¹ “fihi” kelimesi “M” ve “D”de böyle geldi. Esas nüshada ise bunun yerine “kıymetün” kelimesi geldi ki, bu bir yanlışlıktır.

¹⁰⁹² “kadın” kelimesi “H” ve “M”de böyle, “D”de ise “el-kadıy” olarak geldi.

¹⁰⁹³ “fe yüşrikühu fiha” ifadesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “yüşriküha kıymeteha” olarak geldi ki, bu yanlışlıktır.

¹⁰⁹⁴ “nısfanı” kelimesi nüshalarda böyledir. Doğrusu ise “nısfeyni” olmalı.

¹⁰⁹⁵ “minhu” kelimesi “M” ve “D”de böyledir. Fakat o, “H” nüshasından düşmüştür.

dedi, fakat o, kıymeti alan iki kimseye¹⁰⁹⁶ tabi olur. Böylece o, onların ellerindeki olan şeyde¹⁰⁹⁷ onlara ortak olur. Bu suretle onun değeri, işlenen cinayetlerin miktarına göre onların arasında ortak olur. Ben dedim: Müdebber kölenin bundan sonra işlediği cinayetler de böyle midir, böylece o onlar ne kadar çok olurlarsa olsunla kıymeti alanlara mı tabi olur? Evet, dedi. Ben dedim: Bu kıymet onların arasında cinayetin miktarına göre taksim edilip böylece her bir kişiye kendi hissesi verilir mi? Evet, dedi.¹⁰⁹⁸ Ben dedim: Eğer o bir insana karşı cinayet işlerse ve (bunu) iki cinayet veya birkaç cinayet kabul ederse ve başka birisine karşı da cinayet işlerse, cinayetlerin sahibi kıymetinde bütün cinayetler hisse ayırır mı? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer müdebber kölenin kıymeti on bin dirhem veya daha fazla ise böylece mevlası on bin dirhemden on dirhem eksik borçlanır. Öldürülmüş kimsenin velisi ve yara sahibi bunda ne kadar hisse ayırır, ne dersin? Diyet (kan pahası) sahibi diyetin hepsi için, yara sahibi de yarası için hisse ayırır, dedi. Ben dedim: Eğer bir kimse için yaralar veya diyetler olsa yine böyle bunların hepsi için hisse ayrılır mı? Evet, dedi.

Ben dedim: Değeri bin dirhem olan müdebber bir köle, bir adamı hata ile öldürse, böylece onun değeri artıp iki bin dirhem olsa, sonra o, hata ile bundan başka bir adam daha öldürse bu konuda görüşün nedir? Mevla iki bin dirhem öder, dedi. Bu durumda müdebberin değerinden bin dirhem, özel olarak son ölünün velisine verilir. Geri kalan bin dirhem de birincisi on bin ile son ölen de dokuz bin ile oranlayıp aralarında paylaşırlar. Ben bu niçin böyle oluyor¹⁰⁹⁹ dedim? Çünkü dedi, köle kıymeti bin dirhem iken ilk cinayeti işledi. Değeri iki bin dirhem olduğu halde de son cinayetini işledi. Böylece bu fazlalık, son olan için olur. İlk kıymeti ise benim sana anlattığım şekilde ikisi arasında (ortak) olur.

Ben dedim: Eğer onun değeri eksilip hatta beş yüz dirhem olursa ve eğer o bundan sonra ikinci bir cinayet işlerse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mevla bin dirhem öder dedi, Böylece bunun¹¹⁰⁰ beşyüz dirhemi evvelkinin olur, geri kalan¹¹⁰¹ beşyüz dirhem ise ikisi arasında (ortak) olur. Bunda birincisi dokuz bin beş yüz dirhemden, sonuncusu da on binin hepsinden bölünüp çıkarılır. Ben dedim: Onun değeri arttığı zaman bu fazlalık, son cinayetin olur, düştüğü zaman ise fazlalık evvelkinin olur. Geri kalanı da bana anlattığın gibi mi taksim ettin? Evet, dedi. Ben dedim: Kölenin değeri yükseldiği veya düştüğü zaman sonra o cinayet işlediğinde iş (diyet sorumluluğu) böyle bu şekilde mi olur? Evet, dedi.

Ben dedim: Müdebber bir köle, bir adamı hata ile öldürürse, böylece mevlası onun bin dirhem olan değerini öderse, sonra onun değeri bin dirhem artsa ve sonra o başka bir adam öldürse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mevla, dedi, diğerine bin dirhem borçlanır ve diğer

¹⁰⁹⁶ “ehaza el-kıymete” ifadesi “M” ve “D”de böyle, esas nüshada ise “ehazu el-kıymete” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

¹⁰⁹⁷ “fi” harfi, nüshalardan düşmüştür. Hâlbuki onun bulunması gerekir.

¹⁰⁹⁸ “kale neam” ifadesi “M” ve “D”de böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹⁰⁹⁹ “sara” fiili, “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁰⁰ “minha” kelimesi “M” ve “D”de böyledir. Esas nüshada ise “beynehuma” geldi ki, bu yanlıştır.

¹¹⁰¹ “el-bakıye” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

evvelkine tabi olur. Böylece onun elindeki şey (mal), benim sana evvelki meselede anlattığım gibi, onların ikisi arasında (ortak) olur. Ben dedim: Eğer onun¹¹⁰² kıymeti azalır da sonra ikinci (bir adamı) öldürürse ne dersin? Bu durumda mevlanın üzerine hiçbir şey lazım gelmez, dedi ve sonuncusu evvelkine uyar. Böylece onun evvelkine göre cinayeti işlediği günkü kıymet artışına ve bugünkü kıymetine bakılır. Bu şekilde bu fazlalık, özel olarak evvelkine ait olur. Geri kalan ise onların ikisi arasında (ortak) olur. Bunda sonuncusu on bin dirhemden bölünüp çıkarılır. Evvelkisi de on bin dirhemden alınan değer bir meblağ fazlası çıkarılır. Ben dedim: Eğer başkası öldürse bu yine böyle midir? Evet deedi.

Ben dedim: Değeri bin dirhem olan müdebber bir köle, hata ile bir adam öldürdü. Böylece mevla hâkimin bir emri olmadan bin dirhem ödedi. Sonra bu müdebber köle bundan başka bir adam daha öldürdü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Efendisi beş yüz dirhem borçlanır, dedi ve efendisi bunu evvelkinden ister. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, efendisi bunu hâkimin bir emri olmadan vermiştir. Hâlbuki onda bunun için bir hak vacip olmuştur. Ben dedim: Sununcunun efendiyi bırakıp da evvelkine tabi olma hakkı var mı? Evet, dedi. O, bu ikiden kangisini isterse ona tabi olabilir. Ben dedim: Onlar bunu hâkimin hükmü bulunmadan yaptıkları zaman ve sonra o bugünden¹¹⁰³ sonra başka birini¹¹⁰⁴ de öldürürse ne dersin? Efendisi dedi, bu diğer (son) için onun kıymetinin üçte birisini borçlanır ve bunu ilk ikiden ister. Ben dedim: Eğer o başkasına cinayet işlerse, o, değerinden kendi payına düşen hissesini tazmin ederse sonra o, yine böyle bunu onlardan ister mi? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer efendisi onun kıymetini hâkimin emri bulunmadan evvelkine verdiyse, sonra ikincisi gelirse böylece o hâkimin emriyle kıymetinin yarısını borçlanırsa ve sonra müdebber köle bundan başkasını daha öldürürse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun kıymeti, onlar arsında üçe bölünür, dedi ve sonuncu kıymetin üçte birisi ile evvelki ikiye tabi olur. Onlardan her biri bunun yarısını alır. Hâlbuki o bunda evvelkine tabi olduğu konuda muhayyerdir: O dilerse ondan alır, dilerse mevlasından alır. Böylece eğer o mevladan alırsa mevla da onu evvelkinden ister. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o bunu hâkimin bir emri olmadan evvelkine vermişti. Ben dedim: Eğer o bundan sonra cinayet işlerse yine böyle bu yol mu uygulanır? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o, bundan sonra dördüncü kişiyi öldürürse, mevla onun kıymatinin dörtte birinin üçte birini ödeyip de bunu evvelkinden ister mi ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: O diğer son ikinin hissesini ödemez mi? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, hâkim onun hakkında böyle hüküm vermiştir. Evvelkine gelince o bunun hissesini sonrakine isabet eden (mal) den öder. Zira o ona bunu hâkimin bir emri olmadan vermiştir. Onun bundan sonra işlediği her cinayet (in hükmü) bu şekilde devam eder.

¹¹⁰² “kanet” kelimesi esas nüshada böyle, “M” ve “D”de ise “kane” olarak geldi.

¹¹⁰³ “el-yevm” kelimesi esas nüshada böyledir. Fakat bu kelime “M”de yoktur.

¹¹⁰⁴ “ahara” kelimesi “M” nüshasında böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

Ben dedim: Değeri bin dirhem olduğu halde müdebber bir köle bir adamı hata ile öldürdü. Böylece efendisi bu cinayeti bildiği halde bu köleyi azad etti, o bunun diyetini öder mi ne dersin? Hayır, dedi. Azad veya başka bir şey bu konuda aynıdır; durum hep benim sana anlattığım gibi olur.

Ben dedim: Müdebber bir köle hata ile bir adamı öldürdü ve diğerinin de gözünü çıkardı. Böylece mevla onun kıymetini öder mi ve onun değeri bu ikisinin arasında nasıl pay edilir, ne dersin? Kıymet üç hisseye ayrılır, dedi, bunun üçte ikisi can sahibinin, diğer üçte birisi de göz sahibinin olur. —Bu Ebu Hanifenin hâkim kararı olmadan verme hakkındaki görüşüdür. Cinayet sahibi muhayyerdur: O dilerse mevla öder, dilerse (malı) teslim alan öder. Bundan dolayı onun üzerine bir şey ödeme hakkı doğmaz. Zira o, ödemesi gereken günde üzerine gerekli olan hakkını ödemiştir. İkincinin üzerinde ödemesi gereken böyle bir hak yoktur. Muhammed b. Hasab da buna benzer ifadeler söykemiştir.

MÜDEBBER KÖLENİN YOL ÜZERİNDE YAPTIĞI ŞEYLER

Ben dedim: Müdebber bir köle yol üzerinde bir kuyu kazdı. Böylece oraya bir adam düşüp öldü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mevlası onun kıymetini tazmin eder, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu onun elilyle işlemiş olduğu bir cinayete benzer. Ben dedim: Bunda (yapılacak) iş, adamın hata ile öldürdüğü zaman işlediği cinayetteki açıkladığın (hükümlerin) benzeri midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Mevla bunun kıymetini ödediği zaman bundan sonra o kuyuya başka bir adam daha düşerse bu konu hakkında görüşün nedir, ne dersin? Evvelkinin almış olduğu bu kıymeti onlar ikisi aralarında yarımşar olarak paylaşırlar. Dilerse onu başkasına verir. Çünkü onun almış olduğu kıymet helak olmuştur. Eğer o dilerse kendi elindekinden veya başkasından verir. Bu mevlaya hibe edilen-verilen yarım sanki ona hibe dilmış gibidir. Böylece bu kıymetten olmayan bir maldan olmuş olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mevla onun kıymetinden daha fazlasını borçlanmaz. Ben dedim: Eğer kuyuya bundan başka bir adam daha düşse? O önceki iki kişiye ortak olur. Böylece (mal) aralarında üçe bölünür. Ben dedim: Bundan sonra oraya düşen herkes bu kıymette ortak mı olur? Evet, dedi. Ben dedim: Bu iş aynı senin bana bunların hepsinde öldürme bahsinde açıklama yaptığın gibi midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Kuyuya bir adam düşüp öldüğü zaman böylece mevla hâkim kararıyla onun velisine kıymetini ödese, bu suretle ölünün velisi de kölenin değerinin yarısını mevlaya bağışlasa sonra oraya başka bir kimse de düşse ne dersin? O elindeki olan yarıyı bütün ortaklarına verir, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, ona ancak kıymetinin yarısı vacip olur. Bu her ikisi de ortak olmuşlardır; böylece ona onlardan birisi kendi hissesini verir. Sen biliyorsun ki, onun kıymeti aralarında ortak olduğu halde bu iki cinayetin hepsi onun boynuna yüklenmiştir.

Ben dedim: Hibe eden kimse kıymetin yarısını hâkimin emriyle ikinciye vermeye borçlanmış olduğu halde eğer oraya üçüncü bir şahıs

düşerse ne dersin?¹¹⁰⁵ Mevlaya hibe eden kimseye kıymetinin altıda birini vermek boynuna borç olur. kıymetin yarısını alan kimse tabi olur; böylece o onun elinde bulunan (mal)dan üçte birini alır. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu kıymet onların arasında üçte birler olarak ortaktır. Hâlbuki evvelki ona kendi payını hibe etmiştir. Mevla da kendi payını ikinciye eda etmiştir ve sonuncunun payını da ayırmıştır. Ben dedim: Eğer oraya bundan sonra dördüncü bir kişi düşerse yine yöntem bu şekilde mi olur?¹¹⁰⁶ Evet, dedi.

Ben dedim: Müdebber bir köle yolda bir kuyu kazdı ve oraya bir adam düşüp¹¹⁰⁷ öldü. Sonra mevla bu müdebber köle ile özgürlük anlaşması sonra bu ölünün velisi geldi ve hâkimin emri ile onun kıymetini mevlasından aldı. Sonra o kuyuya bundan sonra bir kimse daha düştü. Bu konudaki görüşün nedir? O kıymette evvelkine tabi olur, dedi, böylece bu kıymet o ikisi arasında yarımşar olarak ortak olur. Ben niçin böyle, dedim? Hâlbuki ikinci adam (oraya) ancak mükatep olarak düşmüştür! Çünkü dedi, bu cinayet kuyunun kazıldığı gün vukua gelmiştir. Ben dedim: Bundan sonra bu kuyuya düşenlerin hepsi bu kıymette böylece ortak mıdırlar? Evet, dedi.

Ben dedim: O (anlaşma bedelini) ödediği zaman böylece azad edildiğinde veya mevla onu azad ettiği vakit o bu konumda mı olur, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer kuyuya bundan sonra bir adam düşse o mevlanın akilesi üzerine mi olur? Hayır, dedi, fakat o birincinin almış olduğu kıymette (ortak) olur.

Ben dedim: Müdebber bir köle bir kuyu kazdı. Bundan sonra onu mevlası azad etti. Böylece kuyuya bir adam düşüp öldü, ne dersin? Onun mevlası kıymeti öder, dedi. Ben dedim: Müdebber köle ölse ve oraya bir adam düşüp böylece hayatını kaybetse böylece yine onun kıymeti mevla üzerine mi olur? Evet, dedi. Ben dedim: Kölenin ölmesi yaşaması ve azad edilmiş olması bunlarında hepsi açısından eşit midir? Evet dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu cinayet kuyunun kazıldığı gün vuku bulmuştur.

Ben dedim: Değeri bin dirhem olan müdebber bir köle bir kuyu kazdı. Sonra oraya değeri iki bin dirhem olan bir adam düştü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun kuyunun kazıldığı gün olan¹¹⁰⁸ bin dirhem kıymeti (vermek) mevla üzerine olur, dedi. Ben niçin, dedim? Hâlbuki sen, o öldürdüğü zaman öldürdüğü günkü kıymeti onun üzerine olur! Cinayet, ancak kuyu kazıldığı gün olur. Bu ise sanki kuyu kazıldığı günden önce gibidir, dedi. Sen biliyorsun ki, oraya düşen herkes ona kıymette ortak olur. Eğer o azaddan ve ölümden sonra düşse ve bundan önce düşmüş olsa bunların hepsi birdir. Eğer cinayet kuyunun kazıldığı gün olmamış olsaydı, ölümden sonra oraya bir insan düştüğü zaman onun üzerine bir şey (borç) olmaz. Bu bir şey değildir. Cinayet ancak kuyunun kazıldığı gün olur.

Ben dedim: Müdebber bir köle bir kuyu kazdı. Sonra onu mevlası azad etti ve sonra da mevlası kuyuya düştü, ne dersin? Onun kanı heder

¹¹⁰⁵ “ne dersin” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁰⁶ “kane” “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁰⁷ “vekaa” kelimesi “H” ve “M”de böyle geldi. Bunun doğrusu ise “fe vekaa” olmalı.

¹¹⁰⁸ Esas nüshada “ihtefera” olan kelime “M” nüshasında “ihteferat” şeklinde geldi.

olup boşa gitmiştir, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, kuyuyu onun kölesi kazmıştır. Sen biliyorsun ki, oraya düşen herkesin sorumluluğunu mevlanın üstlenmesi gerekir. Ben dedim: Mevlası ona mirasçı olduğu halde eğer onun mevlasının bir kölesi veya özgürlük anlaşması yapmış bir kölesi (kuyuya) düşmüş ise veya babası mirasçı olduğu halde oğlu düşerse ya da ancak mevlanın mirasçı olduğu bunlardan başka kimseler düşerse yine böyle midir? Evet, dedi, ancak özgürlük anlaşması yapmış köle müstesnadır. Böylece eğer onun kıymeti müdebber kölenin kıymetinde daha az ise onun kıymeti mevla üzerine olur. Onun anlaşma bedelini bundan öder; onun geri kalanı da miras olur.

Ben dedim: Mevla mükatep köle ile özgürlük anlaşması yaptıktan sonra müdebber köle kuyuyu kazmış olduğu halde eğer bu mükatep kölenin¹¹⁰⁹ hür çocukları varsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mükatep kölenin değerinden en az olanına bakılır, müdebber kölenin de kuyuyu kazdığı günkü değerinden en az olanına bakılır.¹¹¹⁰ Böylece mevlanın bunlardan en az olanını ödemesi gerekir, dedi. Ben dedim: Eğer mükatep kölenin, müdebber kölenin kuyuyu kazdığı gündeki kıymeti, müdebber kölenin kazdığı gündeki kıymetinden daha az ise mevla bu az olanı ödemekle mi yükümlü olur, ne dersin? Mükatebin kuyuya düştüğü günkü kıymetine bakılır, müdebberin de onu kazdığı günkü kıymetine bakılır, böylece eğer müdebberin değeri daha az ise bu mevla üzerine (ödemesi gereken) bir borç olur, dedi. Ben dedim: Eğer oraya ondan başka bir köle veya ondan başka bir mükatep düşse ya da bir kısmı¹¹¹¹ yarısı azad olmuş ve yarısı için hala çalışan bir köle düşmüş olsa yine böyle bunların hepsi eşit midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer müdebber köle, efendisinin mükatep köle ile özgürlük anlaşması yapmadan önce kuyuyu kazmış ise sonra o, onunla bundan sonra anlaşma yapmış ise sonra o kendisinin mevladan başka mirasçıları olduğu halde kuyuya düşmüş ve ölmüş ise mevla üzerine bir şey lazım gelir mi, ne dersin? Evet, dedi, bu ve daha önceki aynıdır. Müdebber kölenin kıymetinden en az olan mevla üzerine bir borç olur. Mükatep de bundan anlaşma bedelini¹¹¹² öder ve geriye kalan da miras olur.

Ben dedim: Eğer kuyuya mevlanın oğlu veya mevlanın mirasçı olduğu oğlundan başka birisi ya da daha başkası düşmüş olsa ne dersin? Mevla kölenin kıymetinden onun (ve) kendisine mirasçı olacağı kimselerin hissesini¹¹¹³ öder. Fakat kölenin hissesi bundan düşer. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mevla üzerine gereken kölenin değeridir. Kölenin bundan olan hakkı ise batıldır. Ondan başkasının hakkı ise mevla üzerine olur.

Ben dedim: Müdebber bir köle yol ortasına bir taş koydu. Böylece bu taş sebebiyle bir insan helak olup öldü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mevla onun kıymetini öder, dedi. Ben dedim: Eğer o (yola) su

¹¹⁰⁹ “li’l-mükatebi” kelimesi “H” ve “M” nüshalarında böyle, “M” nüshasının hamışinde-dip notunda ise “li’l-müdebberi” olarak gelmiştir.

¹¹¹⁰ “Bade ma katebe...” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Fakat bu cümle esas nüshadan düşmüştür.

¹¹¹¹ “badahu” kelimesi esas nüshada böyle, “M” nüshasında ise “nısfahu” olarak gelmiştir.

¹¹¹² “bi mükatebetihi” kelimesi iki nüshada böyledir. Hâlbuki onun “mükatebetehu” olduğu açıktır.

¹¹¹³ “hıssete” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Esas nüshada ise “hıssetehu” şeklinde geldi.

serpse böylece bu su sebebiyle adamın ayağı kayıp¹¹¹⁴ ölse yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o bir hayvanı sürse böylece o bir insana isabet etse veya yettiği hayvan ya da bindiği hayvan (insanı öldürse) yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Hür bir kimsenin buna benzer koyduğu da böyle midir? Bu şekilde sen bunu o hür kişiye ödettirir misin? Bunu müdebber köle yaptığı zaman cinayet ve kıymetten en az olanını müdebberin mevlası mı öder? Evet, dedi. Ben dedim: Sana göre bunların hepsi el ile işlenen bir cinayet gibi midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Müdebber bir köle bir kuyuyu kazdı.¹¹¹⁵ Böylece mevlası onu azad etti. Bundan sonra onun mevlası öldü. Sonra bu kuyuya bir insan düşüp öldü. Bu konuda görüşün nedir? Müdebberin kuyuyu kazdığı günkü kıymeti, mevlanın malında bir borç haline gelir. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, mevla bu cinayetin (sorumluluğunu) ölmeden önce, kölenin kuyuyu kazdığı günkü (kıymeti ile) yerine getirmesi gerekir. Sen biliyorsun ki, ben ona kölenin kuyuyu kazdığı günkü kıymetini ödettirdim.

Ben dedim: Eğer mevla geriye bir şey bırakmamışsa onun varisleri bir şey öder mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu ödeme ancak mevla üzerine olur. Ben dedim: Eğer mevla, bu malını içine alacak kadar üzerinde borcu olduğu halde, bir takım mal bırakmışsa, cinayet sahibi de bunda alacaklılar ile beraber kölenin kıymetine katır mı, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer bundan sonra kuyuya başka bir kimse düşerse o kıymete girer ve böylece onda alacaklılar ve ilk düşen ile beraber onun yarısına katılır mı? Evet, dedi. Ben dedim Bundan sonra oraya düşen herkes için bu böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer adamın alacaklılara mali gücü yetmezse ve adece alacaklılarla beraber kıymete katılan ilk düşene gücü yeterse ne dersin? Onun elinde olan mal o ikisi arasında hep beaber (ortak) olur. Çünkü bu ikisinin kıymetteki olan hakları birdir.

MÜDEBBER KÖLENİN GASP ETMESİ

Ben dedim: Müdebber bir köle bir adamdan bir hayvan gasbetse ve böylece onu öldürse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Hayvanın kıymetini (ödemek) müdebber kölenin boynunun¹¹¹⁶ borcudur; o bunun için çalışır, dedi. Ben dedim: Eğer hayvan onun elinde¹¹¹⁷ ölse bile böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Bundan¹¹¹⁸ mevla üzerine bir şey düşer mi? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu kölenin boynunda olan bir borçtur.¹¹¹⁹ Çünkü bu, kölenin bir cinayeti değildir. Bu insanlar hakkında işlenmiş bir cinayete benzemez. Ben niçin dedim, bunların farklı oluşu nereden kaynaklanıyor? Köle cinayet işlediği zaman onun (diyetini) kendisi

¹¹¹⁴ “fe atabe” kelimesi iki nüshada böyledir. Doğrusunun “fe zeleka” olması umulur.

¹¹¹⁵ “hafera” kelimesi “M”de böyle, esas nüshada ise “ve hafera” olarak geldi.

¹¹¹⁶ “unuk” kelimesi esas nüshada “ateka”, “M”de ise noktasız olarak gelmiştir. Doğrusu ise “nun” harfi ile “unuk” olmasıdır.

¹¹¹⁷ “fi” harfi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹¹⁸ “min” harfi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹¹⁹ Vav harfi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

verir, dedi. Ancak cinayetin dışında kalan¹¹²⁰ şeyler ise onun boynunda bir borç olur. O bunun için ya satılır veya mevlası onun adına ödemede bulunur. Eğer o faydalı bir mal gasbedip böylece onu telef etmiş olsa, bu onun boynunda bir borç olur. İşte müdebber köle de böyledir; onun işlediği cinayet mevlasının üzerine borç olur. Çünkü onun bunu ödeme gücü yoktur. Fakat bu cinayetten başka olan şeyler ise onun boynuna borç olur.

Ben dedim: Eğer¹¹²¹ müdebber bir köle, meta olan veya bundan başka ticaret malı olan bir adamı gasbetmiş olsa veya bir adamın evini yıkmış olsa, ya da onun bir elbisesini yaksa veyahut buna benzer bir şey yapmış olsa, bu onun boynuna bir borç olur değil mi? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer bu gasbetmiş olduğu şey onun kölelik kıymetinden daha fazla ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Ne kadar yüksek olursa olsun, onun kendi değerinden kat kat fazla olsa bile, onun öldürdüğü adamın kıymetinin hepsi ona gerekli olur, dedi.

Ben dedim: Eğer o, bir adamın¹¹²² hayvanını gasbetse veya başka birinin bir elbisesini parçalasa¹¹²³ bu onun boynunda nasıl olur, ne dersin? Bunların hepsi bir borç olarak onun boynundadır, dedi. O bunun için çalışır. Böylece onun bu konuda çalışıp kazandığı şey, elbise ve hayvanın değerine göre aralarında ortak olur. Ben dedim: Onun öldürüp yok ettiği her şey bu şekilde mi olur? Evet, dedi.

Ben dedim: Hâkim her ikisi için de karar vermiş olduğu halde eğer o bunlardan birisi için çalışır, fakat diğeri için çalışmazsa, (hakkını) almamış olan, bundan hissesini almak için arkadaşından ister mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, onun çalışıp kazandığı bir şey o ikisi içindir. Sen bilirsin ki, mahcur-kısıtlı bir kölenin boynunda bir grup insanın alacağı olsa, böyle onlardan bir kısmı onun malından bir miktar alsın diğeri¹¹²⁴ de bunda ortak olurlar! İşte bu da böyledir.

Ben dedim: Müdebber bir köle sana anlattığım bu şeylerden birisini gasbederse ve sonra bu müdebber köle, hiçbir mal bırakmadan ölürse, bundan mevla üzerine bir şey düşer mi ne dersin? Hayır, dedi. Çünkü onun bu mülkü kölenin boynunda bir borçtur; böylece o ölünce bu hükümsüz kalmıştır. Ben dedim: Mevlası eğer müdebber köleyi benim sana anlattığım bu öldürmelerinden sonra azad ederse, onun üzerine bir şey gerekir mi? Hayır, dedi. Fakat bu¹¹²⁵ haliyle müdebber köle üzerine olur. Ben dedim: Mevla bunu bilmiş veya bilmemiş olsa bir midir? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mevla onların hiçbir şeyini bozmamıştır. Fakat onların onun boynunda (bedelini ödemesi için) çalıştırma hakları vardır.

Ben dedim: Eğer bu müdebber köle öldürdüğü kimseyi öldürdükten sonra alım-satımlarda bulursa, onun bu alış veriş caiz olur mu, ne dersin?

¹¹²⁰ “ğayri” kelimesi “M”de böyle, esas nüshada ise “ayn-il cinayeti” olarak geldi ki, bu bir tahriftir.

¹¹²¹ Vav harfi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹²² “İi racülin” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada da “e-racülü” olarak geldi. Doğrusu ise “İi racülin”dür.

¹¹²³ Bu kelime “M”de haraka = yırttı parçaladı demektir. Noktalı hı, esas nüshada ise noktasız “haraka” yaktı olarak gelmiştir.

¹¹²⁴ “el-aharun” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “el-aharu” şeklinde geldi ki, bu bir tahriftir.

¹¹²⁵ “zalıke” kelimesi “M”de böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, müdebber köle, ticaret yapması için kendisine izin verilmiş biri değildir. Ben dedim: Eğer o, bir takım mal kazanırsa bu mallar o gasp edilmiş mal sahiplerinin olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer ona bir mal hediye edilse veya sadaka verilse (bunlar) kimin olur, ne dersin? Bunlar, kendi haklarını¹¹²⁶ tastamam alıncaya kadar gasp sahiplerinin olur, dedi. Çünkü bu onun boynunda bir borçtur. Ben dedim: Mevlaya bundan bir şey düşmez mi? Evet, dedi.¹¹²⁷

MÜDEBBER KÖLENİN MEVLASINA CİNAYET İŞLEMESİ

Ben Dedim: Müdebber bir köle, onun kendisinden başka bir malı olmayan efendisini hata ile öldürdü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Müdebber köle bütün değeri kadar, ölünün varisleri için çalışır, dedi. Ben niçin, dedim? Hâlbuki sen müdebberin malın üçte birinden alır, diye iddia ediyordun! Çünkü dedi, o mevlasını öldürmüştür ve o katil olduğu için ona vasiyet olmaz. Sen bilirsin ki, ben bir katile¹¹²⁸ vasiyet edilmesini caiz görmem! Hâlbuki ölü onun kıymetini onu müdebber yapması cihatiyle onun için vasiyet etmiş bulunmaktadır. Bu sebeple ben ona bunun için bundan bir şey (verilmesini) caiz görmem.

Ben dedim: Eğer ölünün müdebber köleyi üçte birinden çıkaracak kadar çok bir malı varsa ne dersin? O, bütün değeri için yine çalışır, dedi. Ölü mal bırakmış veya bırakmamış olsun birdir. Çünkü onun (müdebber köle) için bir vasiyet yoktur.

Ben dedim: Ölüm döşeğinde olan bir adam böylece ondan başka bir malı olmadığı halde bir kölesini azadetmiş olsa veya köleyi üçte birinden çıkararak kadar bir malı olsa ve sonra bu köle efendisini hata ile öldürse yine böyle midir? Evet, dedi. Bu ve müdebber köle vasiyette eşittir. Bu benim sana anlattığım gibidir. Ancak onun üzerine cinayet tarafından gelen başka bir kıymet yüklenir.

Ben dedim: Eğer bu müdebber köle bir adamı atar¹¹²⁹ veya bir şey atarsa böylece o mevlasına isabet ederse bu sebeple o onu öldürmüş olursa bu benim sana anlattığım şekil üzere mi olur, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Müdebber bir köle yolda bir kuyu kazsa veya (oraya) bir taş koysa yahut su dökse veyahut yola bir şey çıkarsa böylece bunlar onun efendisine isabet etse veya su sebebiyle ayağı kaysa ve böylece o ölse bu konusaki görüşün nedir, nedersin? Bütün bu durumların hepsinde müdebber köle üçte birden azad edilir, dedi. Artık efendisi de kendi (normal) ölümüyle ölmüş olur. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu evvelki meseleye benzemez. Zira bu müdebber köle kendi eliyle katil olmuş değildir. Sen biliyorsun ki, hür bir kimse böyle bir şey yapsa böylece o onun varisi olan bir adama isabet etse ve bu sebeple o ölse o ona mirasçı olabilir. Çünkü bu hür adam onu kendi eliyle öldürmüş değildir. İşte müdebber köle de böyledir ve onun vasiyeti de hükümsüz olmaz.

¹¹²⁶ “hakkahum” kelimesi “M” de böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹²⁷ “neam” (evet) kelimesi iki nüshada böyle geldi. Hâlbuki doğru olan “la” (hayır) olmalıdır.

¹¹²⁸ “li katilin” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “vesiyyet-ül katili” olarak geldi.

¹¹²⁹ “in rama” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat bu ifade esas nüshadan düşmüştür.

Ben dedim: Bundan hür kişiye isabet eden şey de böyle midir, biz onu bu konuda kendisinden önceki şeyden¹¹³⁰ dolayı mirasçı yapmayız¹¹³¹ ve böylece biz bu konuda müdebberin vasiyetini hükümsüz mü sayarız? Evet, dedi. Ben dedim: Müdebber kölenin vasiyetinin hükümsüz olmadığı her meselede sen hür kişiyi orada mirasçı yapar mısın? Evet, dedi. Ben dedim: Bu senin bana birinci bahiste anlattığın meselenin iki çeşit yorumu mudur? Evet, dedi.

Ben dedim: Bir müdebber köle efendisini isteyerek ve bilerek öldürse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu varislere ait olan bir meseledir. Eğer onlar dilerlerse onu öldürürler ve dilerlerse affederler. Fakat onlar onu öldürmeden önce kıymeti kadar çalışma yapmasını isteme hakkına sahiptirler, dedi. Ben dedim: Eğer onlar ondan kendi kıymeti nisbetinde çalışmasını isterlerse bundan sonra onu öldürebilirler mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bu (çalıştırma işi) onlar tarafından affetme anlamına gelmez mi? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu kölenin bu konuda çalışması onun için bir gerektir. Ben dedim: Onlar için onun çalışmasını isteme sonra da onu öldürme hakları niçin vardır? Çünkü o katil olduğu için onun için vasiyet yoktur. Zira o onu isteyerek ve bilerek öldürdüğü için onların onu öldürme hakları vardır.

Ben dedim: Eğer bu ölünün iki oğlu olsa böylece onun iki oğlundan birisi affetse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Köle bu iki oğulun her ikisi için kendi kıymati miltarında çalışır, dedi ve özel olarak da kıymetinin yarısı kadar affetmeyen kişi için çalışır. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, onun için bir vasiyet yoktur. Böylece onun kıymeti kadar çalışması boynunun borcudur. Onlardan birisi affetmeyince de benim sana açıkladığım gibi ona affetmeyen kişiye kıymetinin diğer yarısı için çalışması gerekir.¹¹³² Zira cinayet cezası ve kısas onun üzerine mevlanın ölümünden sonra vacip olur.

Ben dedim: Bir köle efendisini yaraladı. Sonra onun efendisi bu yaradan ötürü öldü. Bu konu hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? Eğer mevla döşeğe bağımlı bir hasta ise köle onun varisleri için kıymeti miktarında çalışır. Eğer dışarı çıkıyor, geliyor ve gidiyorsa böylece köle hür olur ve artık onun üzerine bir yol-geçit (sorumluluk) yoktur.

Ben dedim: Eğer bir köle mevlasını ağır bir şekilde yaralasa sonra mevlası onu azad etse (bu da) öyle midir? Evet, dedi. Mevlası onu döşeğe mahkûm iken azad etmiş olsa o, kıymeti miktarınca çalışır. Eğer mevla (kalkıp) dışarı çıkarsa köle üzerine bir şey lazım gelmez. Ben niçin, dedim? Çünkü o katildir, dedi. Böylece o onu döşek mahkûmu hasta halinde azad ettiği zaman böylece onun için bir vasiyet yoktur. Fakat o onu sağlıklı iken, (dışarıya) çıkabilir halde iken azad ederse bu caizdir. Sen bilirsin ki, eğer bir adam bir adamı¹¹³³ ağır bir şekilde yaralarsa, böylece o, ona (dışarı) çıkarken, gelir gider olduğu halde bir borcu olduğunu ikrar ederse, bu

¹¹³⁰ “ellezi” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “ed-dine” şeklinde geldi ki bu doğru değildir.

¹¹³¹ “nüverrisühu” kelimesi esas nüshada böyledir. O “M”de ise muhatap “t”si ile “tüverrisühu” şeklinde geldi.

¹¹³² “kultü lime” (Ben niçin dedim) ifadesi “M” nüshasında böyledir. Fakat buraya kadar olan cümle esas nüshadan düşmüştür.

¹¹³³ “racülen” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise hata ile “racülün” şeklinde gelmiştir.

onun üzerine bir borç olur. Eğer o döşeğe mahkûm bir halde ise onun bu ikrarı caiz olmaz! İşte önceki mesele de böyledir.

Ben dedim: Bir müdebber cariye hamile olduğu halde hata ile mevlasını öldürse sonra o öldülten sonra çocuğunu doğursa onun bu çocuğu üzerine kendi köleliğinden dolayı bir çalışma düşer mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Eğer o efendisini ağır bir şekilde yaralarsa, sonra bir çocuk doğursa, sonra bu yaradan dolayı onun efendisi ölse bu cariye'nin durumu ve onun çocuğunun durumu nedir, ne dersin? Müdebber cariyeye gelince onun bizzat kendisi kıymeti miktarınca çalışır. Çocuk ise o da (malın) üçte birinden azad edilir, dedi. Ben çocuk neden anne mesabesinde olmuyor, dedim? Çünkü dedi, anne öldüren kimsedir; bu sebeple onun için bir vasiyet olmaz.

Ben dedim: Müdebber bir köle ve ondan başka bir adam müdebberin mevlasını öldürdüler, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Müdebber köle bütün kıymeti için çalışır dedi. Sanki o onu yalnız başına öldürmüştür. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o bir katildir. Bu sebeple onun için bir vasiyet olmaz.

Ben dedim: Mevla üzerinde onun köleliğini kapsayacak kadar bir borç olduğu halde müdebber bir köle efendisini hata ile öldürürse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Müdebber köle dedi, alacak sahipleri için bir kıymet miktarı kadar çalışır.

Ben dedim: Eğer bu müdebber köle kendisine ticaret yapması için izin verilmiş¹¹³⁴ ise böylece onun üzerinde bir borç varsa ve sonra o hata ile mevlasını öldürmüştü bu konu hakkındaki görüşün, nedir, ne dersin? Köle borçluları için kendi kıymeti miktarı kadar çalışır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu borç onun üzerindedir, yoksa mevlasının üzerine değildir. Sen biliyorsun ki, gerçekten onun mevlası eğer onu hayatında iken azad etmiş olsaydı onun üzerinde bir tazmin falan olmazdı. Çünkü o onlara karşı bir şey¹¹³⁵ ifsad etmemiştir. Kölenin çalışacağı kıymet ise onun rakabe-kölelik kıymetidir. Böylece onun borçluları buna daha layıktırlar. Sen bilirsin ki, müdebber köle eğer mevlası hayatta ike öldürmüştü onun kıymeti onun alacaklıların ait olur! O onun ölümünden sonra kendi köleliğinin kıymeti için çalıştığı zaman yine böyle olur.¹¹³⁶

Ben dedim: Eğer kendisine ticaret yapmaya izin verilmiş olan bir köle böylece bir borç edinmiş sonra mevlasını ağır bir şekilde yaralamış ise sonra mevlası onu döşeğe mahkûm (yaralı) iken azad etmiş olsa sonra bu mevla bu kölesinden başka bir malı olmadığı halde bu yarası sebebiyle ölürse ne dersin? O, alacak sahipleri için çalışır, fakat ölünün varisleri için bir şeyde çalışmaz, dedi. Eğer borç, onun kıymeti kadar veya daha fazla ise o konuda çalışır. Fakat borç daha az ise o, borç için çalışır ve varislerine ait olan kıymetinden geri kalan bakiye için çalışır. Ben dedim: Eğer mevlası onu dışarı gidip gezip dolaşır olduğu halde azad etmiş ise ve sonra o bu yaralamadan dolayı ölmüş ise ne dersin? Eğer mevla geriye bir

¹¹³⁴ “in kane “kelimesi esas nüshada böyle, “M” de ise “eraeyte in kane el-müdebberu” şeklinde geldi.

¹¹³⁵ “şey'en” kelimesi “M” de böyle, esas nüshada ise ötre ile “şey'ün” diye gelmiştir. Bu önemli bir şey değildir.

¹¹³⁶ “fe ğuramauhu evla ...” ile başlayan cümle “M” nüshasında böyledir. Fakat buraya kadar olan bu cümle esas nüshadan düşmüştür.

şey bırakmışsa böylece alacak ahipleri muhayyerdır: Eğer onlar dilerlerse kölenin kıymetini öderler böylece bu onun terk ettiklerinde olur ve köleden geri kalan bakıyeyi alırlar. Eğer dilerlerse borcun tümünde köleye tabi olurlar. Ve kölenin mevlasının varisleri için bir çalışma borcu yoktur.

Ben dedim: Bir kölesinden başka malı olmayan bir adama ölüm gelip yaklaşmış böylece o bu kölesini azad etmiş sonra bu köle bu mevlasını hata ile öldürmüş olsa, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu köle iki çeşit kıymet için çalışır: Birisi ölünün mirasçıları için olan değerdir. Çünkü o katil olduğu için, onun için bir vasiyet yoktur. Diğeri ise öldürme ile meydana gelen değerdir. Çünkü o onu, kendisini azad ettikten sonra öldürmüştür. Sen bilirsin ki, eğer o mevladan başka birisini öldürmüş olsa varisler için kıymetinin üçte ikisi kadar çalışır. Kendi kıymeti kadar da evvelki için çalışır. –Bu Ebu Hanife'nin bu cinayet hakkındaki görüşüdür ki, kölenin yapmış olduğu cinayet kendi boynundadır. O, kölelikten dolayı üzerindeki çalışma borcu devam ettiği müddetçe o bu konuda çalışır.¹¹³⁷ Çünkü zaten o mükatep köle mesabesinde. Ebu Yuusf ile Muhammed ise şöyle dediler: Bu mevlanın akilesi üzerine olur. Çünkü onlar azadlı kişinin akilesidirler ve azad edilmiş kişinin üzerine çalışma gerekmez. Çünkü her ne kadar kıymetinden bir şey için çalışmış olsa bile o hürdür. Ben dedim: Eğer üçte birden çıkan pek çok mal varsa ne dersin? Bu eğer böylese ise, eğer o mevlasını öldürmüş ise işin hükmü benim sana anlattığım bigidir. Eğer o hata ile başkasını öldürmüş ise böylece bunun diyeti onun mevlasının akilesi üzerine olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o mevlasını öldürdüğü zaman böylece onun için bir vasiyet yoktur. O başkasını öldürdüğü zaman o üçte birden çıkar ve o hür bir adadır. Böylece onun diyeti bu akilenin üzerine olur.

Ben dedim: Müdebber bir köle mevlasını öldürdü ve başka bir adam da bu müdebber köleye başladı ve böylece onun mevlasını dövdü sonra başka birisini de dövdü; bunların hepsi de hata ile oldu. Sonra bu ikisi birlikte öldü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin?–Hâlbuki bu adam mevladan önce ölmüştür? Onun kıymeti mevlanın malında olur ve müdebber köle varisler için kıymeti miktarında çalışır, dedi. Ben dedim: Eğer o daha önce başlamış ve böylece mevlasını dövmüş sonra adam mevla'dan önce ölmüş ise yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer bu efendi daha önce ölmüş ise sonra diğeri ölmüş ise bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu kıymet mevlanın malından bir borç olur ve müdebber köle de varisler için kendi kıymeti kadar çalışır. Ben dedim: Eğer o başlamış ve böylece adamı dövmüş ise yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Bu kıymet, adam ölmüş olduğu halde niçin efendinin boynunda oluyor? Çünkü dedi, müdebber köle mevla hayatta olduğu halde adamı dövmüştür. Sen biliyorsun ki, müdebber bir köle bir adamı dövdü ve böylece onu ağır bir şekilde yaraladı. Sonra mevla öldü. Bundan sonra da adam öldü. Bu kıymet, mevlanın malından olur.

Ben dedim: Eğer birinci bölümde mevlanın bir malı bulunmamış olsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Müdebber köle kendi kölelik

¹¹³⁷ “ve yes'a fi kıymetihi li'i-evveli...”cümlesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o buraya kadar olan kısmıyla esas nüshadan düşmüştür.

kıymeti kadar cinayet sahipleri için çalışır, dedi ve o varisler için bir şeyde çalışmaz. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu kıymet, onun mevlası üzerinde bir borçtur. Sen bilirsin ki, eğer onun mevlası üzerinde bir borç bulunmuş olursa, o bu konuda çalışır! İşte bu birinci bölüm de böyledir.

Ben dedim: Müdebber bir köle bir adamı dözdü ve böylece onu yaraladı ve mevlasını dövdü böylece onu da yaraladı. Sonra bu ikisi hep öldüler, fakat onların hangisi daha evvel öldüğü¹¹³⁸ bilinmemektedir. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu dedi, benim sana birinci bölümde anlattığım şekilde uygulanır. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o efendisi hayatta ike adamı dövmüştür. Sen bilirsin ki, eğer efendisi daha sonra ölmüş ise böylece bu kıymet onun üzerine olur. Eğer daha önce ölmüş ise böylece bu kıymet yine onun üzerine olur. Çünkü o efendisi hayatta iken adamı dövmüştür. O bu dövmeden dolayı öldüğü zaman bu kıymet, her hal-ü karda efendisi üzerine olur.

İKİ MÜDEBBER KÖLEDEN BİRİSİNİN DİĞERİNE KARŞI CİNAYET İŞLEMESİ

Ben dedim: İki adamdan her birinin müdebber birer kölesi var. Böylece onlardan her birisi, arkadaşının (diğer müdebberin) elini kesti. Bu suretle onların elleri hep iyi oldu, ne dersin? O ikiden her birinin efendisi, müdebber köleye, arkadaşının müdebber kölenin kıymetinin yarısını tazmin eder, dedi. Ancak onun müdebberinin kıymeti bundan daha az olursa, böylece onun üzerine bu daha az olan kıymet olur. Ben dedim: O ikiden her birinin işlediği cinayetin hepsi yine böyle arkadaşının üzerine mi olur? Evet, dedi, bu cinayetten ve onun kıymetinden daha az olan (kıymeti) o ikiden her birisinin efendisi üzerine olur. Ben dedim: Onlardan hangisi cinayete daha önce başladığına bakılma mı? Hayır, dedi. Çünkü mevla, ancak o ister sağlam olsun veya isterse eli kesik olsun, cinayetten ve o cinayeti işlediği günkü kıymatından daha az olanı borçlanır.

Ben dedim: Eğer onların ikisi de ölmüşlerse ne dersin? Onlardan her biri kendi müdebber kölesinin değerini öder, dedi, ancak diğer müdebber kölenin kıymeti daha az olursa böylece onun üzerine bu (az olan kıymet) borç olur. Ben dedim: Eğer vurmaya onlardan birisi başlamış veya hep beraber başlamış ise bu eşit midir? Evet dedi.

Ben dedim: Eğer onlardan birisi ölmüş, diğeri geri kalmış ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Geri kalan kölenin mevlası üzerine müdebber kölenin kıymeti borç olur, dedi. Ancak ölünün kıymeti daha az ise onun üzerine bu daha az onla kıymet borç olur ve ölünün mevlası hayatta olanın cinayetinde ve ölünün değerinden daha az olanı öder.

Ben dedim: Eğer onların her ikisini de mevlaları cinayetten sonra azad etmiş olsa yine böyle onlardan her birinin cinayeti senin anlattığın şekilde arkadaşının üzerine mi olur? Evet, dedi. Onlardan her biri üzerine müdebber kölesinden en az olan kıymet borç olur. Onun cinayetinin diyeti ise efendisinin diğeri azad edeceği güne kadar arkadaşının üzerine olur. Artık o azaddan sonra cinayette meydana gelen değer artışını ödemez.

¹¹³⁸ “mate” “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “mata” (tensiye) olarak geldi. Bu doğru değildir.

Ben dedim: O ikiden her birinin cinayeti, aynı başkalarına işledikleri bir cinayet gibi, arkadaşı üzerine midir ve buradaki hüküm senin bu konuda anlattığın gibi midir? Evet, dedi.

İKİ KİŞİ ARASINDA ORTAK OLAN MÜDEBBER KÖLENİN CİNAYETİ

Ben dedim: İki kişi arasında ortak olan bir müdebber köle hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? Onun kıymetinden ve¹¹³⁹ cinayetin diyetinin kıymetinden daha az olanı bu iki adam üzerine borç olur, dedi. Bu köle ister bir kişinin veya ister iki kişinin olsun bu hüküm aynıdır.

Ben dedim: Eğer onlardan birisinin ondaki payı üçte bir, diğeyinin ise üçte iki ise böylece cinayet (in diyeti) onlar üzerine nasıl akseder, ne dersin? Cinayetin üçte ikisi, üçte iki pay sahibinin, üçte birisi ise üçte bir pay sahibinin olup bu, onların köledeki olan haklarının miktarı kadar olur.

Ben dedim: Eğer onlardan birisi, köledeki payını müdebber olarak kalmasını isterse, diğeyi ise müdebber olarak kalmasını istemezse v o onun bunu tazmin etmesini istemezse ve köleyi hali üzere bırakırsa sonra da köle bir cinayet işlerse bu konudaki görüşün nedir, nedersin? Burada (yapılacak) şey aynı benim sana birinci meselede anlattığım gibi olur.

Ben dedim: Kendi payını müdebber yapmayan kimse niçin reddetmiyor? Çünkü onun ortağının hissesi müdebber olarak bloke edilmiştir. Bu sebeple o bunu geri çeviremez. Sen bilirsin ki, o bunu satamaya da kadir olamaz.

Ben dedim: Eğer müdebber köle bir cinayet işlerse, böylece o ikisi onun kıymetini ödemeyi üstlenirler. Sonra o bundan sonra başka bir cinayet daha işlerse, bunlar hâkim kararıyla bunun kıymetini reddederler. Bundan sonra onların üzerine bir şey gerekli olur mu ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü o ikisi zaten o birincinin değerini ödediler, dedi. Artık bundan sonra onların üzerine bir şey gerekmez. Ben dedim: Böylece cinayet sahibi evvelkinin peşine düşer de onun aldığı (malda) ona ortak olur mu? Evet, dedi. Bu birisinin kölenin yarısını müdebber yapıp diğeyinin ise yapmadığı (mesele) hakkında Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Köle iki adam arasında ortak olduğu zaman böylece onlardan birisi onu müdebber yaparsa, artık o onun hepsini müdebber yapmış olur. Böylece eğer o bundan sonra tekrar bir cinayet işlerse o cinayetin (diyeti) hepsi köleyi müdebber yapan kimsenin boynuna olur. Onu müdebber yapan kimsenin ortağı, onun kıymetini o ister zengin olsun ister fakir ortağına öder.

Ben dedim: İki kişi arasında ortak olan bir müdebber köle onlardan birisine karşı cinayet işlese bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Müdebber kölenin kıymeti yüz dirhem, cinayetin diyeti ise bin dirhemdir. Müdebberin değerinin yarısı diğey ortağın üzerine borç olur, dedi. Değeyin yarısı ise hükümsüz olur. Çünkü bu onun (yani üzerine cinayet yapılan ortağın) payının içindedir. Ben dedim: Eğer diğeyi bunu ona hâkimin kararıyla ödemiş olsa ve o bir adama karşı başka bir cinayet, bu cinayetin diyeti bin dirhemdir, daha işlemiş olsa, bu konudaki görüşün nedir? Bu

¹¹³⁹ Vav harfi "M" nüshasında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

müdebber kölenin değerinin yarısı, müdebber kölenin üzerine cinayet işlemiş olduğu mevlanın boynuna borç olur, dedi, geri kalan yarısı ise mevlanın almış olduğu meblağın içindedir. Böylece o ikisi bunu cinayetlerinin yarıları miktarınca (aralarında) taksim ederler ve hakkında cinayet işlenmemiş olan mevla evvelki yarının dışında bundan sonra bir şey tazmin etmez. Ben niçin, dedim? Çünkü o, onun kıymetini bir defa üstlenmiş bulunmaktadır. Artık o bundan daha fazlasını üzerine almaz.

Ben dedim: Eğer o bundan sonra değeri bin dirhem olan bir cinayet daha işlemiş olsa, ne dersin? Bu cinayetten dolayı o ikisinin üzerine bir şey lazım gelmez, dedi, fakat son olan evvelkinden hakkını ister ve mevla da bundan (ister).¹¹⁴⁰ Böylece mevlanın ve üzerine ilk cinayet işlenmiş olan kimsenin aldığı mal, bu ikisi ile son (işlenen cinayet) olan arasında ortaktır. Mevla bu konuda hakkının yarısını ayırır. Son olan da hakkının yarısını bu konuda ayırır. Evvelki de bu konuda hakkının yarısını ayırır.¹¹⁴¹ Üzerine ilk cinayet işlenmiş olan kimsenin aldığı mal, kendisi ile bu son olan arasında (ortaktır). Bu son olan bu konuda bu cinayetin yarısını ayırır ve ilk olan da bu konuda cinayetin yarısını ayırır. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu ikisinden her birinin cinayetinin yarısı, kölenin kıymetinin yarısı içinde bulunmaktadır.

Ben dedim: Eğer bu müdebber köle bundan sonra aynı ilk cinayet gibi olan başka¹¹⁴² bir cinayet daha işlerse bundan sonra¹¹⁴³ ne dersin? Bu iki (ortağın) üzerine bu iki cinayetten dolayı bir şey lazım gelmez, dedi, fakat son (işlenen cinayet) olan, evvelkinden hakkını ister, mevla ve üçüncü (cinayet) de böyledir. Bu suretle üzerine cinayet işlenmiş olan mevlanın aldığı mal diğer ikisinin aldığı mal aralarında ortak olur. Böylece bu konuda mevla hakkının yarısını ayırır. Son (cinayet) olan da bu konuda hakkının yarısını ayırır. Evvelki olan da bu konuda hakkının yarısını ayırır. Üçüncü olan da bu konuda hakkının yarısını ayırır. İlk evvel üzerine cinayet işlenmiş olan ile üçüncü olanın aldığı mal, bu ikisi ile bu son (cinayet) olan arasında (ortak) olur. Burada son olan cinayetin yarısını ayırır. İlk olan da bu konuda cinayetin yarısını ayırır. Evvel olan da bu konuda ayırır¹¹⁴⁴ ve üçüncü olan da bu konuda cinayetin yarısını ayırır. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu ikisinden her bir cinayetin yarısı¹¹⁴⁵ kölenin değerinin yarısı içinde bulunmaktadır.

Ben dedim: İki kişi arasında ortak olan müdebber bir köle, onlardan birisine ağır bir cinayet işledi. Böylece bu cinayet onun kıymetinden daha fazla idi. Bu suretle diğer¹¹⁴⁶ mevla hâkimin emriyle onun değerinin yarısını (ödemeyi) üstlendi. Sonra o diğer mevlasına da kendi kıymetine varan ağır bir cinayet işledi. Böylece onun diğer mevlası hâkimin emri ile

¹¹⁴⁰ “ba’de zalike” ...bi zalike” “M” nüshasında böyle geldi. “ve hiye elfün” den buraya kadar olan cümle esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁴¹ “bi nisfi hakkıhi” bi nisfi hakkıhi” ifadeleri “M” nüshasında böyledir. “ve yadribu fihi” den buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁴² “uhra” kelimesi “M” nüshasında böyle geldi. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁴³ “bundan sonra” ifadesi iki nüshada böyledir; bunun zait olup ihtiyaç olmadığı çok açıktır.

¹¹⁴⁴ Bu cümle iki nüshada böyle geldi. Bu cümleden ya bir kısmı düştü ya da burada mükerrer var. Çünkü uygun değil.

¹¹⁴⁵ “nisf” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat esas nüshada nisf yerine “sahıb” kelimesi gelmiştir.

¹¹⁴⁶ “el-ahar” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “li’l-ahari” olarak geldi.

kıymetinin yarısını (ödemeyi) üstlenir. Sonra da bu müdebber köle, bir adama da kendi kıymetine varan ağır bir cinayet işlese bu konuda görüşün nedir? Kendisine cinayet işlenen kişi, efendiye o ikiden her birisinin aldığı (malda) onun değerinin yarısı kadarından¹¹⁴⁷ arkadaşına ortak olur, dedi. Böylece o, onlardan her biri ile beraber cinayetin yarısı sebebiyle arkadaşından aldığı kıymetin yarısını ayırır ve onlardan her biri de bu konuda onunla beraber cinayetin yarısını ayırır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu iki efendiden her birisi, kölenin kıymetinin yarısını arkadaşına (ödemeyi) borçlanır. Bu sebeple onun üzerine bundan başka bir şey yoktur. Hâlbuki cinayet sahibinin hakkı o ikisi üzerine olur. Eğer bu köle o ikisine karşı bir cinayet işlememiş olsaydı onlardan her birisinin üzerine onun kıymetinin yarısı (kadar bir) borç olurdu. Böylece onlar bunu ödemeyi üstlenirler, fakat ondan daha fazlasını ödemeyi üzerlerine almazlar.¹¹⁴⁸ Cinayet sahibinin bunda hakkı vardır. Sen bilirsin ki, eğer müdebber köle bir cinayet işlemiş olsa, böylece o ikisi onun kıymetini ödemeyi üzerlerine alsalar, sonra o başka bir cinayet daha işlese artık onların üzerine bir şey laızm gelmez. İkinci (cinayet) hakkını birincisinden ister ve ona ortak olur! Bunlardan her birisi onun kıymetinin yarısını arkadaşına ödemeyi borçlandığı zaman da böyle olur.

MÜDEBBER KÖLENİN EFENDİSİNİN ÖLÜMÜNDEN SONRA CİNAYET İŞLEMESİ

Ben dedim: Bir adam geriye müdebber bir köle bırakarak öldü. Onun bundan başka da bir malı yoktur. Böylece bu müdebber köle efendisinin vefatından sonra cinayet işledi. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu müdebber köle cinayet ve kendi kıymetinden en az olanı hakkında çalışır ve değerinin üçte ikisi nisbetinde varisler için çalışır, dedi. Ben niçin dedim? Hâlbuki o, mevlasının vefatı cihetiyle hür hale gelmiştir! O köleliği hakkında bir şey için çalıştığı müddetçe köle mesabesindedir, dedi. Ben dedim¹¹⁴⁹ Eğer onun üzerinde bütün malını kapsayan bir borcu varsa ve böylece o¹¹⁵⁰ değeri nisbetinde alacaklılar için çalışıyorsa o yine böylece derinden ve cinayetten en azı olanı kadar mı çalışır? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer ondan başka bir malı olmadığı halde efendisi onu hasta iken azad etmiş olsaydı yine böyle mi olurdu? Evet, dedi. Ben dedim: Müdebber köle kendi kıymetinden bir şey için çalıştığı müddetçe böylece o köle mesabesinde mi olur? Evet, dedi.

Ben dedim: Müdebber köle mevlası öldükten sonra bir cinayet işlediği zaman ve mevlası öldüğü gün ondan başka bir malı yoksa böylece hâkim ona kendi kıymeti kadar hükmederse sonra o başka bir cinayet işledi. Onun hakkında yine kıymeti ile mi hükmedilir, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer hâkim ona ilk cinayette bir hüküm vermemişse hatta o

¹¹⁴⁷ “min” harfi “M” de böyle geldi. Fakat o esas nüshada bulunmamaktadır.

¹¹⁴⁸ Bu esas nüshada “fe la yağrima” olarak geldi. Hâlbuki doğru olan tensiye nunu ile beraber olan “fe la yağrimani” şeklindedir.

¹¹⁴⁹ “kultü” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁵⁰ “fe innehu” iki nüshada “kale” olarak geldi. Hâlbuki bu onun yeri değildir. Doğrusu “fe innehu”dur. Yanlış oldu ve “kale” denildi. Oysa onu “kale neam” şeklindeki cevabı bundan sonra gelir.

ikinci cinayeti¹¹⁵¹ işlemiş ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu iki cinayet¹¹⁵² eşit olduğu zaman o onlar arasında (ortak) olan kıymeti nisbetinde çalışır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun üzerine hüküm verildiği zaman sonra o tekrar cinayet işlerse böylece o mükatep köle mesabesinde olarak başka bir değer gerekir. Onun üzerine bir hüküm verilmediği zaman ise onun üzerine böylece bir değer gerekli olur. Ben dedim: Bu sana göre mükatep mesabesinde midir? Evet, dedi. Ben dedim: Hüküm verildikten sonra cinayet işleyen her kölenin üzerine bu mu gerekir? Evet, dedi.

Ben dedim: Bu¹¹⁵³ müdebber köle mevlasının ölümünden sonra bir cinayet işlediği zaman böylece ona bu cinayet hakkında bir hüküm verilmeden ölecek olursa ve geriye üzerindeki olan borcuna yetemeyecek kadar bir mal bırakmış olsa bu konudaki görüşün nedir? Ciyetten ve cinayeti işlediği günkü kıymetinden en az olanı geriye bıraktığı maldan bir borç olarak onun üzerine gerekli olur, dedi. Böylece o bunu çalışmasından varislere vermeden önce cinayet sahiplerine verir. Eğer bir şey artarsa varisler onu kıymetinin üçte ikisinden alırlar ve geri kalan da miras olur.

Ben dedim: Eğer o ancak cinayete yetecek kadar bırakmışsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu cinayet sahiplerinin olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu onun üzerinde bir borçtur. Bu sebeple alacaklı olanlar alacaklarını alıncaya kadar varislere bir şey verilmez. Sen biliyorsun ki, eğer onun üzerinde bir borç bulunmuş olsaydı, işlem böyle yapılırdı. Ben dedim: Eğer o, hâkim onun hakkında çalışmakla hüküm verdikten sonra ölse (hüküm) yine böyle mi olur? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer onun üzerinde bir borç varsa ve o cinayet işledi ise bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onun terk ettiği (mal), alacak ve cinayet sahipleri arasında hisseleirne göre dağıtılır. Ben dedim: borçtan başlanmaz mı? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, cinayet onun üzerinde bir borçtur. Ben dedim: Bu, bu yönüyle mükatep köleye benzemez mi? Hayır, dedi. Ben dedim: Hâkim bu cinayet hakkında hüküm vermiş olsa da olmasa da¹¹⁵⁴ bu eşit midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer bu müdebber köle geriye bir çocuk bırakmış olsa, bu çocuk onun kendisinin cariyesi olandan birçocuk sahibi olsa ve bu ikiden başka¹¹⁵⁵ hiçbir (mal) bırakmamış olsa, o üzerinde olan çalışma görevi için bir çalışmada bulunmaz mı? Bu çalışmadan baba üzerine ne gerekiyorsa çocuk üzerine de o gerekir, dedi. O babasının değerinin üçte ikisi kadar çalışır, kıymetten ve cinayetten en azı olanı kadar çalışır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o babası mesabesindedir. Sen bilirsin ki, onun babasının üzerinde bir borç olsaydı, onun bu borç için çalışması üzerine bir görev olurdu.

Ben dedim: Eğer baba üzerinde olan, varislere çalışma borcu için çalışmış ise ve bu baba cinayetten dolayı bir şey için çalışması hakkında

¹¹⁵¹ “cena el-cinayet-es saniye” ifadesi esas nüshada böyle, “M” nüshasında ise “cema es-saniyete” şeklinde geldi.

¹¹⁵² “el-cinayetani” “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “el-cinayeteyni” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

¹¹⁵³ “haza” (bu) kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁵⁴ “lem yakdı” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Esas nüshada ise “yakdı” yerine “yakud” kelimesi geldi.

¹¹⁵⁵ Bu “ğayrahüma” kelimesi iki nüshada böyle gelmiştir. Hâlbuki bunun doğrusu “ğayrahu” olmasıdır.

hüküm verilmeden ölse, bu oğul babasının çalışmayı tamamlamadan önce yapmış olduğu bu cinayetinden dolayı bir şey için çalışır mı? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, onun babası ölmeden önce azad edilmiştir ve bu oğul da babasıyla birlikte azad edilmiştir. Bu sebeple o azad edildikten sonra babasının borcundan bir şey ona tabi tutulamaz.

Ben dedim: Bu anlatmış olduğunuz şeylerin hepsinde mükatep köle de böyle midir? Evet, dedi. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Müdebber köle, efendisi öldükten sonra bir cinayet işlerse, çalışma onun kendi boynunun borcu olur veye bu cinayet hür kimsenin cinayeti gibi değildir. Hata ile işlenmiş olan cinayet onun akilesi, mevlanın akilesi üzerine olur. Kasden işlenen cinayette ise kısas uygulanır. Eğer burada kısası uygulama imkânı yoksa¹¹⁵⁶ bunun diyeti onun malından ödenir.

AZAD EDİLMESİ VASİYET EDİLDİKTEN SONRA CİNAYET İŞLEYEN KÖLE

Ben dedim: Bir adam masrafları malının üçte birinden karşılanmak üzere bir kölesinin azadını vasiyet etti. Sonra bu köle mevlanın ölümünden sonra ve azad edilmeden önce bir cinayet işledi. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu¹¹⁵⁷ varislere kalmış bir iştir, dedi, eğer onlar isterlerse bunu reddederler, isterlerse¹¹⁵⁸ fidyesini veririrler. Eğer onlar bunu reddederlerse mevlanın azad hakkındaki vasiyeti hükümsüz olur ve o cinayet işlenen tarafın (kölesi) olur. Eğer onlar onun fidyesini verirlerse bu fidye onlar için bir nafile, üzerlerine gerekli olmayan bir şeydir ve onlar onu ölü adına azad ederler.

Ben dedim: Eğer adam ondan başka bir malı olmadığı halde kölenin azad edilmesini vasiyet ederse, o bir cinayet işlediği zaman bu durumda mıdır, böylece o reddedilir mi ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer onun için fidye verilirse ne dersin? O azad edilir ve değerinin üçte ikisi kadar çalışma yapar, dedi.

Ben dedim: Eğer o azad edilmesi vasiyet edilmiş bir cariye ise o da bu durumda mıdır, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer ölü (mevla) bu cariyenin azadını hastalık halinde ölmeden önce yaparsa ve onun bundan başka bir malı yoksa böylece bu cariye mevlanın ölümünden önce veya sonra bir cinayet işlese ve mevla bu hastalık halinde ölmüş olsa bu eşit midir, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bu cariyeye cinayetten gerekli olan nedir? Onun değerinden ve cinayetten en az olanı (öder), o, bu kadar çalışır, dedi. Ben dedim: Bununla beraber o, varisler için kendi değerinin üçte ikisi kadar çalışır mı? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer ölü için köleyi üçte birinden (masrafını çıkaracak kadar) birçok mal varsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Cinayet bir hata olduğu zaman o, efendinin akilesi üzerine olur, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o cinayeti işlediği zaman hür idi. Sen biliyorsun ki, o

¹¹⁵⁶ Bu cümle "M" nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁵⁷ "kale zalike" ifadesi "M" nüshasında böyle, fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁵⁸ "şauu" kelimesi "M" nüshasında böyle, esas nüshada "şae" olarak geldi ki, bu bir tahriftir.

çalışma hususunda herhangi bir çalışmaya tabi değildir. Onun işlediği cinayet¹¹⁵⁹ hür bir kişinin (işlediği) cinayet (gibi)dir.

Ben dedim: Adam köleyi azad ederse ve onun bundan başka bir malı¹¹⁶⁰ yoksa böylece köle efendisinin hastalığında bir cinayet işlese sonra da efendisi bu hastalığından iyileşip kalkarsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Cinayet efendinin akilesi üzerine olur, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o iyileştiği zaman bu köle hür olmuştur ve onun üzerine çalışma borcu da yoktur. Çünkü o bu cinayeti işlediğinde¹¹⁶¹ hür olarak işlemiştir. Ben dedim: Böylece o öldüğü zaman bu köle üzerine olur, o bunun için ve kendi değerinin üçte ikisi için çalışır mı? Evet, dedi. Ben dedim: Onun masrafı üçte birinden çıktığı zaman bu da yine onun akilesi üzerine mi olur? Evet, dedi, onun üzerine çalışma¹¹⁶² zorunluluğu olduğu zaman böylece onun cinayeti, kendi boynunda bir kölenin cinayeti (gibi)dir. Fakat onun üzerinde bir çalışma zorunluluğu olmadığı zaman böylece onun cinayeti akilesi üzerine olur ve bunun cinayeti, onun işi nasıl bir şekle gireceği belirince kadar mevkuf olup bekletilir. Böylece eğer onun üzerine çalışma zorunlu olursa, bu suretle onun işi benim sana anlattığım gibi olur. Eğer çalışma onun üzerine gerekli olursa böylece bu¹¹⁶³ akile üzerine olur. Bu konuda Ebu Yuusf ile Muhammed'in görüşüne gelince böylece onun bu cinayeti¹¹⁶⁴ hür kişinin cinayeti (gibi)dir ve onun üzerinde çalışma zorunluluğu ister olsun ister olmasın, bu akilenin üzerine olur.

ZİMMÎ BİR KİŞİNİN MÜDEBBER KÖLESİNİN CİNAYET İŞLEMESİ

Ben dedim: Zimmî halktan bir adamın müdebber bir kölesi var. O, bir cinayet işledi, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun cinayetinde ve kendi değerinden en az olan meblağ onun efendisinin üzerine olur, dedi. Ben dedim: O bu konuda müslüman bir kişi mesabesinde. Onun müdebber kölesi, müslüman kişinin müdebber kölesinin işi ve cinayeti konularından bana anlattığın şeylerin tümünde (o gibi) mi olur? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer müdebber köle zimmî (gayri Müslim) ise ve o cinayeti işledikten sonra müslüman olmuşsa bu da aynı midir ve bu, efendisi üzerine mi olur, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Mevlası üzerine bir şey ile hüküm verilmeden önce ve müslüman olduktan sonra eğer o, başka bir cinayet işlese ve bu her iki cinayet de aynı ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Her iki cinayetten ve müdebber kölenin değerinden en az olan meblağ bu mevla üzerine olur ve böylece bu aralarında (ortak) olur, dedi. Ben dedim: Eğer bu iki cinayetten birisi (değeri) diğerinden daha çok olursa bu ikisi onun kıymetine gelirler mi ne dersin? Mevlanın üzerine kölenin kıymetini vermek düşer; iki cinayet sahibi de bu değeri cinayetleirne göre aralarında taksim

¹¹⁵⁹ “ve cinayetühu” “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise bunun yerine “ve cena” kelimesi gelmiştir.

¹¹⁶⁰ “mal” kelimesi “M” nüshasında böyle, fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁶¹ “cena” kelimesi “M” nüshasında böyle, fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁶² “siayet” kelimesi iki nüshada “bi siayetin” şeklinde geldi. Bunun doğrusu ise benim yazdığım gibi “siayetün” şeklindedir.

¹¹⁶³ “fe tilke” kelimesi esas nüshada böyle, “M” nüshasında ise “fe zalike” olarak gelmiştir.

¹¹⁶⁴ “fe cinayetühu” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “fe cinayetün” olarak gelmiştir.

ederler.¹¹⁶⁵ Ben dedim: Mevla üzerine bir şeyle hükmedilmeden önce ve müslüman olduktan sonra yapılan her cinayet böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer birinci cinayet ile mevla üzerine bir hüküm verilmiş olsa ve bu cinayet onun değerinin hepsi üzerine (denk) gelmiş olsa ne dersin? Son cinayetin sahipleri ilk cinayetin sahiplerine tabi olurlar, dedi. Böylece onlar, cinayetlerinin miktarına göre kıymette ona ortak olurlar.

Ben dedim: Mevla onu cinayet işledikten sonra azad ederse ve onun üzerine bir hüküm verilmeden önce ölürse ne dersin? O onu ister azad etmiş olsun ister azad etmemiş olsun veya benim sana anlattığım şey onun boynunun borcu iken ölmüş olsun bu aynıdır, (dedi). Böylece mevla öldüğü zaman bu onun malından bir borcu olur.

Ben dedim: Bir zimmînin müdebber kölesi var. Bu zimmî müslüman olduğu zaman¹¹⁶⁶ müdebberin durumu ne olur, ne dersin? Onun hakkında kendi değeri kadar çalışmasına hüküm verilir ve o bunu ödeyince de azad edilir, dedi.

Ben dedim: O müslüman olduktan sonra, mesele hâkime götürülmeden önce ve onun hakkında bir şeyle hüküm verilmeden önce bir cinayet işlerse, bu senin bana birinci bölümde anlattığın üzere midir, bu efendisi üzerine mi olur, ne dersin? Evet dedi. Ben dedim: Bu (mesele) hâkime götürüldüğü zaman böylece ona kendi kıymeti kadar çalışmasına hükmedilirse o hür olur mu ve işlediği cinayet de hü kişinin cinayeti (gibi) midir? Hayır, dedi. Fakat o, üzerindeki borcu yerine getiren köle mesabesinde. Ancak efendisinin çalışma yapmasından başka ondan bir şey istemeye hakkı yoktur.

Ben dedim: Eğer onun efendisi, hâkim onun hakkında çalışması hususunda hüküm verdikten sonra ölürse, o hür olur mu, ne dersin? Eğer onun masrafı malın üçte birinden çıkarsa böylece o hür olur ve onun çalışması da hükümsüz olur, dedi, onun bundan başka bir malı yoksa o kendisi hakkında hüküm verilen değerinin üçte ikisi kadar çalışır.

Ben dedim: O müslüman olduktan sonra eğer hâkim onun çalışmasına karar verirse ve sonra o cinayet işlerse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Cinayet mevlası üzerine değil, onun kendisi üzerinedir, dedi, o cinayetten ve değerinden en az olanı kadar çalışır. (Ben dedim:) Hâlbuki o bu konuda cinayet işlediği zaman mükatep kölenin cinayet işinden bana anlattığın bütün bu meselelerde mükatep köle mesabesinde midir? Sonra onun hakkında hüküm verildi ve o bundan sonra cinayet işledi veya o kendisi hakkında hüküm verilmeden önce cinayet işledi? Evet dedi, o borcunu ödemediği müddetçe bu meselelerin hepsinde aynı mükatep köle mesabesinde.

HARBİ BİR KİŞİNİN¹¹⁶⁷ İSLAM YURDUNA EMANLA (İZİNLE) GİRDİĞİ ZAMAN CİNAYET İŞLEMESİ

¹¹⁶⁵ “yaktesimaniha” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “yükassimaniha” olarak gelmiştir.

¹¹⁶⁶ “esleme” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise o, “iza esleme” şeklinde gelmiştir.

¹¹⁶⁷ Müslümanlarla aralarında mütareke ve müsaleha bulunmayan gayri Müslimlere ait ülke ahalisinden her birine “harbi” adı verilir. (çev.)

Ben dedim: Bir harbi kişi yanında bir kölesi olduğu halde İslam ülkesine eman- izin ile giriş yaptı. Böylece o bu kölesini İslam yurdunda müdebber yaptı. Sonra bu köle bir cinayet işledi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu harbi üzerine cinayetten ve kölenin değerinden en az olanı ile hüküm verilir, dedi. Ben dedim: O bütün hayatı boyunca İslam yurdunda yaşadığı müddetçe zimmî kişinin müdebber kölesi mesabesinde midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer onun yanında ümmü veledi olsa (hüküm) yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Harbi kişi, onu müdebber yaptıktan sonra bu müdebber köle eğer müslüman olursa, onun işi bana anlattığın zimmînin müdebber kölesinin işi mesabesinde midir? Onun hakkında kendi değeri kadar (ödemesine) hükmedilmiştir; o bunu ödediği zaman azad edilir mi?

Ben dedim: Harbi kişi kölesini müdebber yaptıktan sonra savaş yurduna iltihak ederse köle de İslam yurdunda bizim yanımızda kalırsa, böylece o bir cinayet işlese bu müdebber köle üzerine bu cinayetten bir şey düşer mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu ancak harbi kişi üzerine olur. Ben dedim: Eğer bu harbi kişi eman ile İslam yurduna tekrar giriş yaparsa bu cinayet onun üzerine hükmedilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer yurt sakinlerinden birisi İslamı kabul edip müslüman olarak gelirse yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer harbi kişi esir edilirse müdebber kölenin hali ve onun cinayetinin durumu ne olur, ne dersin? Harbi kişi ganimet olur, müdebber köle hür olur, cinayet de batıl olup¹¹⁶⁸ bundan ona bir şey lazım gelmez. Ben, bu cinayet ondan niçin hükümsüz kalır, dedim? Çünkü dedi, onun mevlası ganimet olmuştur. O böyle ganimet olmuşken bu cinayetten ona bir şey lazım gelmez. Ben dedim: müdebber köle hakkında ne dersin, onun durumu ne olur? O, hür olur, dedi. Ben dedim: Mevle esir olmadan önce öldürüldüğü zaman müdebber köle azad edilir mi? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, harbi kişi öldürülmüştür.¹¹⁶⁹

Ben dedim: Harbi kişi öldüğü zaman müdebber köle müslümanlar için bir şeyde çalışır mı, ne dersin? Hayır, dedi, artık onun tümü hür olmuştur.

Ben dedim: Harbi bir adam yanında kölesi olduğu halde eman (izin) ile İslam yurduna giriş yaptı. O bu kölesini savaş yurdunda müdebber yapmıştı. Böylece müdebber köle bir cinayet işledi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? O, ya reddedilir veya fidyesi verilir, dedi. Ben dedim: Bu İslam yurdunda müdebber yapılan kölenin durumuna benzemiyor mu? Hayır dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun savaş yurdunda müdebber yapılması¹¹⁷⁰ hükümsüz olur. Sen biliyorsun ki, o onu satsa onun satılması caiz olur.

MÜDEBBER KÖLE¹¹⁷¹ İLE MÜDEBBER CARİYENİN CİNAYETİ ve BUNLARA KARŞI YAPILAN CİNAYET

¹¹⁶⁸ “batılün” kelimesi esas nüshada böyle, “M” nüshasında ise “batılün” şeklinde gelmiştir.

¹¹⁶⁹ Bu soru ve cevap cümlesi “M” nüshasında böyledir. Fakt o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁷⁰ “tedbiruhu” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “tedbirun” olarak gelmiştir.

¹¹⁷¹ Esas nüshada “bab-u cinayet-il müdebber” şeklinde “M”de ise “bab-ul müdebber...” şeklindedir.

Ben dedim: Bir adam müdebber bir köleye karşı cinayet işledi böylece onu hata ile öldürdü, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu müdebber kölenin kıymetini ödemek adamın akilesi üzerine düşer, dedi. Ben dedim: Müdebber cariye de böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer onun (müdebber kölenin) eli hata ile veya kasıtlı olarak kesilse bunu eşit görür müsün, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bu konuda onun üzerine düşen nedir? Müdebber kölenin değerinin yarısını malından ödemesi lazımdır, dedi. Ben dedim: Eğer onun gözü çıkarılsa veya ayağı kesilse yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Bu cinayet hata ile yapıldığı zaman bu (borç) niçin onun akilesi üzerine olmaz? Çünkü dedi, bu müdebber kişi, köle mesabesinde ve can-kan cinayetinden daha aşağı olanlarda akile ne müdebberden ve ne de köleden bir şey üstlenmez.

Ben dedim: Bir adam müdebber kölenin iki elini kestiği veya iki gözünü¹¹⁷² çıkardığı zaman bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Failin, bu kölenin değerini düşüren miktar kadar olan bir meblağı ödemesi gerekir, dedi. Ben dedim: Eğer onun iki ayağı kesilmiş veya iki kulağı kesilmiş olsa (hüküm) yine böyle mi olur? Evet, dedi.

Ben dedim: O onun iki elini kestiği halde kölenin değerinin hepsi niçin bu adam üzerine olmuyor? Çünkü dedi, o müdebber bir köle olup o onu geri veremiyor. Sen bilirsin ki, eğer o bunu bir köleye yapmış olsa onun mevlesi muhayyer bırakılır: Böylece o eğer dilerse onu geri verir ve değerini alır ve dilerse onu yanında tutar ve kesen adam üzerinde onun bir şey almaya hakkı yoktur. Müdebberde ise ancak onun değerini düşüren kadar vardır. Ben dedim: Müdebber köle, ümmü veled ve mükatep köle hep böyle midirler?¹¹⁷³ Evet, dedi. Ben dedim: Yarısı azad edilmiş ve değerinin diğer yarısı için çalışan¹¹⁷⁴ köle de böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Bir adam müdebber köle üzerinde bir cinayet işlediği zaman böylece onun vücudunda belli bir diyeti olmayan bir yara-bere meydana getirdi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu müdebber kölenin köle olarak onun değerinde meydana gelen eksiklik kadar bir meblağ bunu yapan adamın boynuna (ödeme) gerekir. Bir kısmı azad edilmiş ve değerinin diğer kısmı için çalışan ve cinayet kendi üzerine olan köle hakkında Ebu Yusuf ile Muhamed, onun tümü hürdür, dediler. Onun üzerinde olan bu cinayet, aynı hür kişinin üzerinde borçtan olan cinayet gibidir. Ebu Yusuf ile Muhammed müdebber olmadığı halde gözü çıkarılmış, iki eli kesilmiş köle hakkında ise şöyle dediler: Onun mevlası muhayyerdur: Eğer o, isterse kölenin değerini eksilten meblağı alır ve köleyi elinde tutar; isterse onu verir ve kıymetini alır.

BİR ADAMIN ONU EFENDİSİNİN ELİNDEN ZORLA ALDIĞI ZAMAN MÜDEBBER KÖLENİN CİNAYET İŞLEMESİ

¹¹⁷² “ayneyhi” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “aynehu” şeklinde gelmiştir.

¹¹⁷³ İki nüshada metin böyledir. Bunun doğrusu ise “ümmü veled ve mükatep köle de böyle midirler? şeklinde olmalı.

¹¹⁷⁴ “ellezi” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Esas nüshada ise o, “ez-zimmiyyi” olarak gelmiştir.

Ben dedim: Bir müdebber köleyi bir adam gasbedip aldı. Böylece bu köle gasp eden kimsenin yanında cinayet işledi. Böylece o, hata ile bir adamı öldürdü. Bu konu hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? Onun değerini ödemek mevla üzerine bir borçtur, dedi ve mevla bunu gasıptan ister. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu olay gasp edenin yanında olmuştur. Sen biliyorsun ki, bir adam bir adamı gasbetmiş olsa, böylece o gasp edenin yanında iken bir cinayet işlese, bu cinayet kölenin boynuna olur. Eğer mevlası onun fidyasını verirse veya onu iade ederse, o onun cinayetinden ve değerinden en az olanını gasıptan isteyip alır! İşte müdebber köle de böyledir. Ben dedim: O gasıpın yanında iken bir adamı kasten öldürse ve böylece o öldürülse, mevla onun bedelini gasp edenden isteyip alır mı? Evet dedi, çünkü o onu telef etmiştir.

Ben dedim: Eğer o, birinci cinayet mevla üzerine hükmedildiği halde bu birinci cinayeti işledikten sonra gasıpın yanında hata ile başka bir cinayet işlerse, bu cinayetten gasp eden veya mevla bir şey üstlenirler mi? Hayır dedi, fakat kendisine ikinci cinayet işlenmiş olan kimse bunu birinciden isteyip alabilir. Böylece onlar kıymette ortak olmuş olurlar. Mevla da bu kıymeti gasıptan isteyip alır.¹¹⁷⁵ Böylece o bunun yarısını evvelkine verir. Sonra bunu gasp edenden alır- Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür. Ben dedim: Bundan sonra müdebber kölenin işlediği cinayetler hep böyle midir? Evet dedi, çünkü mevla onun değerini bir defa ödemiştir.

Ben dedim: O, birinci gasp edenin yanında ancak¹¹⁷⁶ bir defa cinayet işlemiş olduğu halde, bu birinci defadan sonra eğer onu bir insan gaspetmiş ise böylece o onun yanında da cinayet işlemiş ise? Ne mevla ve ne de ilk defa borcu ödemiş olan gasıp üzerine bir kıymet (ödemesi) yoktur, dedi. Artık mevla diğer cinayetten olan değer yarısını diğer gasıptan isteyip alır ve böylece onu ilk kendisine cinayet işlenen kimseye verir. İşte iş bu benim zikrettiğim gibi olur.

Ben dedim: Bir adam müdebber bir adamı (köleyi) gasbetti. Böylece o onun yanında hata ile bir adam öldürdü. Sonra o onu mevlaya geri verdi. Böylece o mevlanın yanında başka bir adam öldürdü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? —Bunların hepsi mevlanın üzerine onun değerini ödeme hükmü veilmeden öncedir.- Onun değeri mevla üzerine olur, dedi ve mevla kıymetin yarısı gasıptan isteyip alır; böylece onu evvelkine verir ve sonra bunun mislini gasıptan isteyip alır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu iki cinayetten birisi gasıpın yanında meydana gelmiştir.-Bu Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşüdür. Muhammed ise şöyle der: Mevla onun değerini yanından iki cinayete verir. Sonra onun kıymetinin yarısını isteyip alır. Böylece bu mevlaya teslim edilir ve o bunu kimseye vermez ve bundan başka kimseden de bir şey istemez. Çünkü evvelki onu almış artık o bunu tekrar alamaz. Böylece o her iki taraftan bir yarım almış olur ve değer yarısını almış olmak suretiyle de cinayetin hepsini (alacağını) tastamam almış olur.

¹¹⁷⁵ Bu cümle "M" nüshasında aynen böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁷⁶ "illa" kelimesi "M" nüshasında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

Ben dedim: Eğer o mevlanın yanında bir cinayet işlemiş ise sonra onu bir adam gaspetmiş olsa onun yanında da başka bir cinayet işlese o bu mesabede midir ne dersin? Mevla onun değerini verip öder, dedi. Mevla onun değerinin yarısını gasıptan isteyip alır ve böylece onu evvelkine verir. Ve gasıptan br şey isteyip almaz.

Ben dedim: Bir adam bir adamdan müdebber bir köle gaspetti. Böylece müdebber köle onun elinde olduğu halde gasıpa karşı bir cinayet işledi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun efendisi üzerine hiçbir şey düşmez ve bunun cinayeti de hükümsüz olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, cinayet onun yanında işlenmiştir. Sen biliyorsun ki, o bunu efendisinden aldığı zaman efendisi de bunu ondan isteyip alır. Ben dedim: Eğer o, gasıpın kölesine karşı cinayet işlerse veya varisi gasıp olan bir adamı öldürüse yine böyle mi olur? Evet, dedi.

Ben dedim: Bir adam bir adamdan müdebber bir köle gaspetti. Böylece müdebber köle, o gasıpın yanında olduğu halde mevlasına karşı bir cinayet işledi. Bu gasıp üzerine bir şey düşer mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Eğer o, mevlasının kölesine cinayet işlemiş olsaydı yine böyle mi olurdu? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi o, onun kölesidir; kölesi üzerinde mevla için¹¹⁷⁷ bir şeyi olamaz. Sanki bu köle onun elinde iken cinayet işlemiştir. Bu, Yakub (Ebu Yusuf) ile Muhammed'in görüşüdür. Ebu Hanifenin görüşünün kıyasında¹¹⁷⁸ ise onun bu cinayeti mevlanın üzerindedir ve gasıp için de lazım bir hükümdür. Çünkü o şu durumdadır ki, o onu gaspettiği zaman kendisine cinayet işlenenin telef olan şeyinden ve kölenin değerinden evvelkine ödeme yapar.

ÜMMÜ VELEDİN CİNAYET İŞLEMESİ ve ÜMMÜ VELEDE KARŞI CİNAYET İŞLENMESİ

Ben dedim: ümmü veled bir cinayet işledi böylece o, bir adamı hata ile öldürdü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun değerini-bedelini ödemek mevla üzerine düşer. Ben dedim: O bu konuda aynı müdebber köle ve müdebber cariye mesabesinde midir? Evet, dedi. Ben dedim: Böylece o, müdebber kölenin bütün cinayetlerinde bana anlattığın şeylere mi benzer? Evet, dedi.

Ben dedim: Ümmü veled efendisinin hastalığında bir cinayet işledi ve sonra onun efendisi¹¹⁷⁹ bu hastalığında ölse ne dersin? Onun efendisi üzerine onun değerinden ve cinayetten en az olanı malından bir borç olur. Ben dedim: Eğer o efendisinin ölümünden sonra cinayet işlerse ne dersin? Onun cinayeti hür kişinin cinayeti mesabesinde olur, dedi. Ben dedim: Eğer onun efendisi¹¹⁸⁰ kendisinden başka bir mal bırakmamışsa? O, (ondan başka bir mal) bırakmamış olsa bile (hüküm böyle olur.)

¹¹⁷⁷ Buradaki “v” harfi esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁷⁸ “fi kıyasın” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “fi’l kıyası” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

¹¹⁷⁹ “seyyidüha” kelimesi esas nüshada böyle, “M” nüshasında ise “es-seyyidü” şeklinde gelmiştir.

¹¹⁸⁰ “seyyidüha” kelimesi “M” nüshasında böyle, fakat o esas nüshadan düşmüştür.

Ben dedim: Ümmü veledde karşı bir adam cinayet ilediği zaman böyle onun elini kesse veya gözünü çıkarsa bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bunu yapan kimse üzerine onun değerinin yarısını ödemek düşer, dedi.

Ben dedim: Eğer o onun iki gözünü¹¹⁸¹ çıkarmış veya iki elini kesmiş ise ne dersin? Ona verdiği noksanlık¹¹⁸² kadar bir meblağ onun üzerine borç olur, dedi.¹¹⁸³ Ben dedim: Ümmü veled, bütün taptığı cinayetlerinde ve kendisine yapılan cinayetlerde aynı müdebber yapılmış cinayet mesabesinde midir? Evet dedi.

Ben dedim: İki kişi arasında (ortak) olan bir cariye bir çocuk doğurdu. Bu iki adam her ikisi de bu çocuğun kendisinden olduğunu iddia ettiler. Bu çocuğun nesebi bu iki adama mı nisbet edilir, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim¹¹⁸⁴ Bu cariye, hep birlikte bu iki adamın ümmü veledi mi olur? Evet, dedi. Ben dedim: Bu iki adamdan birisi diğerinden önce ölürse veya birçok mal bırakmış oldukları halde ya da bırakmadan¹¹⁸⁵ her ikisi de ölürlerse ne dersin? O, anlattığın bütün bu durumlarda hüddür, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi bu cariye ümmü veled mesabesindedir. Ümmü veled ise onun üzerinde çalışma borcu yoktur. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed ise bu iki sahip birlikte öldükleri zaman o Ebu Hanife'nin dediği gibidir; fakat onlardan birisi arkadaşından önce ölürse cariye değerini geri kalan yarısı için¹¹⁸⁶ çalışır, dediler.

Ben dedim: Eğer cariye bir cinayet işlemiş ise onun durumu nasıl olur? Bu cinayet yarı yarıya her iki efendinin üzerine olur, dedi. Ben dedim: Onun bu haliyle olan cinayeti, benim sana anlattığım şeylerin hepsinde aynı iki adam arasında (ortak) olan müdebber kölenin cinayeti mesabesinde midir? Evet dedi.

Ben dedim: İki adam arasında (ortak) olan bir cariyeyi onlardan birisi müdbber yaptı. Sonra da diğerini onunla cinsel ilişki kurdu böylece cariye bir çocuk dünyaya getirdi. İlişki kuran ortak onun kendisinden olduğunu iddia etti. Onun nesebi ona ait mi olur, ne dersin? Evet, dedi ve çocuğun değerinin yarısı ve annenin mehrin yarısı bu ilişki kuran adam üzerine olur. Ben dedim: Çocuğun değerinin yarısı niçin onun üzerine oluyor? Çünkü dedi, annenin velası diğer ortak için sabit olur. Sen biliyorsun ki, bu cariye onun ümmü veledi olmaz. Ben dedim: Eğer o bir cinayet işlemiş ise bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu tümüyle efendisi üzerine olur, dedi. Ben dedim: Bunların cinayeti iki kişi arasında (ortak) olan müdebber kölenin cinayeti mesabesinde midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o ikiden cinsel ilişkide bulunanı, cariyeden başka bir malı olmadığı halde ölürse ne dersin? Onun cariyedeki hissesi olan tarafı hür olur ve o değerinin diğer yarısı için müdebber köle olarak çalışır, dedi. Ben dedim: Eğer cariye bu halde iken bir cinayet işlemiş olsa ne dersin? Yaptığı cinayetten ve kendi kıymetinden az olan şey onun kendi üzerine borç olur,

¹¹⁸¹ “ayneyha” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise hata ile “ayneha” şeklinde geldi.

¹¹⁸² “nakasaha” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “nakazaha” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

¹¹⁸³ “kale” kelimesi yerine esas nüshada “fe in” ifadesi gelmiştir ki, bu bir tahriftir.

¹¹⁸⁴ “kultü” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakt o esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁸⁵ “ev” kelimesi “M” nüshasında böyle geldi. Esas nüshada ise bunun yerine “v” harfi geldi.

¹¹⁸⁶ “Fi” harfi nüshalardan düşmüştür; hâlbuki o bulunması gerekir.

dedi. Ben dedim: Bundan onun efendisi üzerine bir şey olmaz mı? Hayır, dedi.

Ben dedim: Eğer bu ikiden ölen kimse¹¹⁸⁷ cariyeyi müdebber köle yapan kişi ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Eğer bu ölen geriye mal bırakmış ve bu maldan onun hissesi malın üçte birinden çıkabiliyorsa cariyenin tümü azad edilir ve onun üzerinde çalışma¹¹⁸⁸ borcu yoktur. Eğer üçte birden çıkmıyorsa diğer kişinin hissesi kadar azad edilir ve o üçte bir üzerine ziyade olan kısım kadar varsiler, ölünün varsileri için çalışır. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne gelince, böylece evelki (ortak) bu (cariyeyi) müdebber yaptığı zaman onun tümü onun için müdebber olmuş olur. Bundan sonra eğer diğeri cariyeye ile cinsel ilişkiye girerse böylece cariyenin bu çocuğunun nesebi ona nispet edilmez. Hem cariyeye ve hem de çocuğu cariyeyi müdebber yapan kimse için müdebber olmuş olurlar ve cariyeye değerinin yarısını öder. Cinsel ilişkiye giren de cariyenin tüm mihrini onu müdebber yapana ödemeyi üstlenmiş olur.

ZİMMÎ KİŞİNİN ÜMMÜ VELEDİNİN CİNAYET İŞLEMESİ

Ben dedim: Zimmî kişinin ümmü veledi bir cinayet işlediği zaman bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Cinayetten ve ümmü veledin değerinden en az olan şey onun efendisi üzerine borç olur, dedi. Ben dedim: Böylece bu ümmü veled, kendi cinayetinde ve ona olan cinayette... zimmî kişinin ümmü veledinin cinayeti mesabesinde midir¹¹⁸⁹? Sonra o bir cainayet işledi. Bu konu hakkında görüşün nedir? Bu, benim sana anlattığım gibi mevlası üzerine olur, dedi. Ben dedim: O (cariye) bu konuda senin bana anlattığın meselelerin tümünde aynı çalışması hususunda kendisi hakkında hüküm verilmeden önce müslüman olmuş zimmînin müdebber kölesi mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer kadı, bu cariyenin değeri nisbetinde çalışması hususunda kendisi hakkında hüküm verirse onun hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? Kadı onun hakkında çalışır diye hüküm verdikten sonra o bir cinayet işlediği zaman dedi, o kendi değerinden ve ve cinayetten en az olanında çalışması onun üzerine gereklidir, dedi.¹¹⁹⁰ Ben dedim: O (cariye) bu konuda senin bana anlattığın meselelerin tümünde çalışması hususunda kendisi hakkında hüküm verilmiş zimmînin müdebber kölesi mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Kıymeti nispetinde çalışması hususunda hâkim onun hakkında karar verdikten sonra o (cariye) bir cinayet işlediği zaman sonra efendisi o cariyenin aleyhine cinayet hususunda hüküm verilmeden önce veya hüküm verildikten sonra efendisi ölse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu cariyeye hür olur, dedi ve o cinayetten ve cinayeti işlediği günkü değerinden en az olanı için çalışır. Ben dedim: eğer onun efendisi ölmeden

¹¹⁸⁷ “minhüma” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “minha” şeklinde geldi ki bu yanlıştır.

¹¹⁸⁸ “ve la siayete” ifadesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “hata olarak “fela siayete” şeklinde geldi.

¹¹⁸⁹ İbare nüshalarda böyledir. Hâlbuki bundan maksat anlaşılılmamaktadır. Böylece buradan bir ibarenin dümüştü olması muhtemeldir. Allah en iyi bilir.

¹¹⁹⁰ “kale” (dedi) kelimesi, nüshalarda böyle geldi. Hâlbuki onun “fe in” olması açıktır.

önce onun azad edilmesi hususunda acele etmiş olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu, azad edilmeden önce o cariyeye gerekli olmuştur.

Ben dedim: Zimmînin ümmü veledi veya müslümanın ümmü veledi bir adamın elbisesini bozup telef ederse veya hayvanını öldürürse ya da evini yıkarsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bunların hepsi o müdebber için gereklidir, boynunun borcudur. Ne kadar tutarsa tutsun o bu konuda çalışır. Ben dedim: Bundan efendisi üzerine bir şey olmaz mı? Hayır, dedi. Ben dedim: Bu, insanlar hakkında yapılmış olan cinayetlere benzemez mi? Hayır dedi, çünkü bunlar, o (müdebberin) boynunda olan borçlar mesabesindedir.

BİR KISMI AZAD EDİLEN KÖLENİN veya DİĞER GERİ KALAN DEĞERİ İÇİN ÇALIŞAN CARIYENİN CİNAYETİ

Ben dedim: Bir adam kölesinin yarısını azad etti. Sonra o, bundan sonra hâkim kendisinin çalışması hakkında hüküm vermeden önce hata ile bir cinayet işledi. Bu eşit midir, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Öyleyse işkediği bu cinayetten dolayı ona gerekli olan nedir? Bu cinayetten ve onun değerinden en az olanı dedi ve o bunun için çalışır. Ben dedim: Böylece size göre o, bu konuda işlediği cinayette mükatep köle mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Bu cinayet onun boynunun borcudur. Bu cinayet hakkında görüşün nedir, ne dersin? Bu mükatebe işlenen cinayet mesabesindedir. Gözünü çıkarmada değerinin yarısı vardır; elini kesmede de yine onun değerinin yarısı vardır.

Ben dedim: Eğer kölenin iki eli kesilmiş veya iki gözü çıkarılmış ise bunu yapan kimse üzerine ne gerekir, ne dersin? Onun değerinden eksilttiği kadar bir meblağ (yapanın boynuna borç olur) dedi. Ben dedim: Bu köle, boynunun borcu olan çalışmayı yerine getirmede sana göre o bir köle mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o bir cinayet işlemiş olsa, böyle daha üzerine bir şeyle hükmedilmeden başka bir cinayet veya cinayetler işlemiş olsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Hâkim onun hakkında cinayetlerin sahipleri adına kendi değeri kadar çalışmasına karar verir. Böylece onun hakkında hüküm verilir.¹¹⁹¹ Bu suretle o(nun çalışması) cinayetlerinin miktarına göre aralarında (ortak) olur.

Ben dedim: Eğer o bir cinayet¹¹⁹² işlese, böylece hâkim onun hakkında değeri ile hüküm verse, sonra o bundan sonra başka bir cinayet¹¹⁹³ daha işlese bunun hakkında görüşün nedir, ne dersin? Onun hakkında¹¹⁹⁴ başka (ikinci bir) kıymeti ile de hüküm verilir, dedi. Bendedim: Onun bundaki durumu aynı mükatep kölenin durumu gibi midir? Evet, dedi.

¹¹⁹¹ Bu cümlelerin mükerrer olduğu açıktır. Hâlbuki onun söylenmesine ihtiyaç yoktur.

¹¹⁹² “cinayet” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “cinayatin” olarak gelmiştir.

¹¹⁹³ “sümme cena cinayeten ühra” ifadesi, esas nüshada “sümme ühra” olarak, “M” nüshasında ise “sümme cena ühra” olarak geldi. Hâlbuki bunun doğrusu “sümme cena cinayeten ühra” şeklinde olanıdır.

¹¹⁹⁴ “aleyhi” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

Ben dedim: Onun çalışması sırasında ümmü veledi ona bir çocuk meydana getirirse, sonra o ölse babasının çalışması kazım gelen şeyde çocuğunun üzerine çalışma gerkeli olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: O yine cinayetten ve babasının değerinden en azı olanda mı çalışır? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o cariye olmuş olsaydı yien böyle mi olurdu? Evet, dedi. Ben dedim: O cariyenin durumu bu konuda mükatep kölenin çocuğunun durumu gibi midir? Evet dedi.

Ben dedim: Eğer o mevlasına karşı bir cinayet işlerse veya mevlası ona karşı cinayet işlerse bu konuda mevla bir kaşması mesabesinde olabilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Onun bütün işlerindeki durumu mükatep kölenin durumu gibi midir, yalnız o (yarısı azad edilmiş köle) ebedi olarak köleliğe geri döndürülemez mi? Evet, dedi. –Bunların hepsi Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed ise bunların tümü hakkında şöyle dediler: Mevla onun bir kısmını azad ettiği zaman onun tümü azad edilmiş ve o hür olmuş olur. Onun cinayeti de hür kişinin cinayeti gibidir. Ona yapılan bir cinayet de hür kişiye yapılmış bir cinayet gibidir.¹¹⁹⁵

CİNAYET İŞLEDİĞİ ZAMAN MÜKATEP KÖLENİN MÜKATEP OLARAK CİNAYET İŞLEMESİ SONRA DA KENDİSİ HAKKINDA HÜKÜM VERİLMEYEN ÖNCE (BEDELİ ÖDEMEDEN) ACİZ KALMASI

Ben dedim: Mükatep bir köle bir adamı hata ile öldürdü. Sonra o kendisi hakkında hüküm verilmeden önce (ödemeden) aciz kaldı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mevla muhayyer bırakılır, böylece o dilerse¹¹⁹⁶ köleyi geri verir, dilerse fidyesini verir. Ben dedim: Niçin böyle, hâlbuki o mükatep köle olduğu halde cinayet işlemiştir? Çünkü dedi, o ödemeden aciz kaldı ve böylece de hakkında hüküm verilmeden önce köleliğe geri çevrildi. Bu suretle o, bu cinayet onun boynunda olduğu halde köleliğe geri çevrilmiş oldu. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ise şöyle dedi: Bana gelince ben onun hakkında hüküm verilmiş olsun veya verilmemiş olsun, o mükatep olduğu halde cinayet işlediği zaman bu cinayetten ve onun değerinden en az olanı onun boynunda bir borçtur, görüşümdedir. Çünkü o mükatep olduğu halde bu onun üzerine bir borç olur. O sebeple ben bu konuda mahkemeye başvurulmuş veya vurulmamış olmasına pek bakmam. Zira sen biliyorsun ki, o mükatep bir köle olarak kendisine cinayet işlenen kişi onu mahkemeye vermiş olsa¹¹⁹⁷ onun hakkında ancak benim sana dediğim bu cinayetten ve onun kendi değerinden en az olanı ile hüküm verilir. Sora Ebu Yusuf bundan sonra Ebu Hanife'nin görüşüne döndü. Bu aynı zamanda Muhammed'in görüşüdür. Zira o, bu konuda Ebu Hanife'ye katılmıştır. Sen biliyorsun ki, eğer bir adamın kölesi bir cinayet işlemiş olsa böylece o bilmediği halde onunla özgürlük anlaşması yapsa sonra köle (anlaşma bedelini) ödemekten aciz kalsa, sonra kendisine cinayet işlenen kişi gelse, bu köle ona verilir! Sen

¹¹⁹⁵ “ala el-hurri” ifadesi esas nüshada böyle, “M” nüshasında ise o “ala el-hurrati” olarak geldi.

¹¹⁹⁶ “şae” kelimesi “M” nüshasında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁹⁷ “lev” kelimesi, “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

bilirsin ki¹¹⁹⁸ gerçekten bu onun yanında bunun ona verilmesini asla engellemez. Çünkü o, köle olduğu halde cinayet işlemiştir ve o yine böyle olduğu halde bundan önce cinayeti isteyerek¹¹⁹⁹ yapmıştır; böylece o, onu ona verebilir. O onun kölesi olduğu halde bu kölesinin değerini verme yükümlülüğü doğru olmaz; kölesi onun milkiyetinden çıkmış değildir, onu vermeye gücü yeter. Sen biliyorsun ki, kendisine cinayet işlenmiş olan kimse onu mükatep köle olarak mahkemeye vermiş olsa benim sana anlattığım cinayetten veya onun değerinden (en az olanından başka) onun üzerine hüküm verilmez.

Ben dedim: Mükatep köle mükatep olduğu halde bir adamı hata ile öldürdüğü zaman, iki adamı veya üç adamı öldürdüğü ya da pek çok cinayet işlediği zaman sonra o bu cinayetlerden onun hakkından bir şeyle hüküm verilmeden önce (anlaşma bedelini ödemedi) aciz kalsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun mevlası muhayyer olur; eğer o dilerse mükatep köleyi geri verir; dilerse bütün bunlar için onun fidyesini öder, dedi. Sanki o köle iken cinayet işlemiş gibidir. Böylece o onu verirse, bu köle cinayetlerinin miktarına göre onlar arasında (ortak) olur. Eğer o, onun fidyesini öderse¹²⁰⁰ işlediği cinayetin diyetini onlardan her bir adama verir.

Ben dedim: Mükatep bir köle bir cinayet veya pek çok cinayet işledi. Böylece efendisi onu (ödemeden) aciz kalmadan önce azad etti. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun bu azadı caiz olur, dedi, mükatebin işlediği günkü cinayetlere ve onun o günkü değerine bakılır böylece mükatep üzerine bundan bir borç yüklenir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu onun boynuna cinayeti işlediği gün vacip olmuştur. Sen biliyorsun ki, eğer o bu meseleyi bu haliyle mahkemeye götürmüş olsa onun hakkında cinayetten ve onun değerinden en az olanı ödemesine hüküm verilir.

Ben dedim: Eğer onun (mükatebin) değeri cinayetlerden daha az ise hâkim onun hakkında mevlası onu azad ettikten sonra kendi kıymeti kadar borçlu olduğuna karar verirse bu değer onların arasında nasıl (pay) olur? Bu değer dedi, onların arasında cinayetlerinin diyetinin tümüne göre taksim edilir. Bu suretle bundan her bir insan için kendi hissesi kadar bir pay vardır. Böylece bu değerden her bir insana isabet eden miktar kadar¹²⁰¹ bir meblağ mükatep üzerine ona ödemesi gereken bir borç olur. Ben dedim: Eğer o onlardan birisine ödeme yapsa da diğerleri de ona ortak olsa olmaz mı? Hayır dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi¹²⁰² o, üzerinde değişik gruplara borcu olan bir mükatep köle durumundadır. Böylece o onlardan birisine ödediği zaman sadece ona teslim etmiş olur¹²⁰³

¹¹⁹⁸ “eğer bir adamın kölesi ...” cümlesinden buraya kadar olan kısım “M” nüshasında böyle, fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹¹⁹⁹ “talebet” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “talebe” şeklinde geldi.

¹²⁰⁰ “ve in fedahu” ifadesi, “M” nüshasında böyledir. Esas nüshada ise o “ve in şae fedahu” şeklinde geldi ki, bir tahriftir. “şae” kelimesi müstensihun unutarak ziyade ettiği bir kelimedir.

¹²⁰¹ “min zalike... min tilke...” cümlesi “M” nüshasında böyledir. Fakat “fe ma esabe” kelimesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁰² “kale” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁰³ “süllime” “M” nüshasında böyledir. Fakat o esas nüshada “müsellemün” olarak gelmiştir.

diğerleri ise kalır. İşte cinayet de böyledir. Çünkü cinayet, onun hakkında bununla (bu cinayetle) karar-hüküm verilmiş olması cihetiyle onun boynunda bir borç olmuş olur. Ben dedim: Eğer o mükatep iken onun hakkında hüküm verilmiş olduğu zaman yine böyle mi olur? Evet, dedi. Ben dedim: O mükatep iken hüküm verildiği zaman böyle midir, bu suretle o azad edilmemiştir, fakat o henüz mükatep köleliği devam etmektedir, değil mi? Evet, dedi. Bunların hepsi aynıdır ve bu onun üzerinde olan bir borç mesabesinde.

Ben dedim: Bu mükatep köle bir cinayet işlediği zaman daha sonra (bunun) ödemesinden aciz kalırsa böylece mevlası bu cinayeti bilsin veya bilmesin onu azad ederse ne dersin? Eğer¹²⁰⁴ o bu cinayeti bildiği halde onu azad ederse, böylece o, bu cinayetin diyetini, nereye kadar çıkarsa çıksın ve kıymetinden daha çok olsa bile, onun hepsini tazmin eder. Eğer cinayeti bilmiyorsa kıymetini öder. Ancak cinayet (in bedeli) daha az ise (kölenin kıymetini değil, bedeli öder). Ben niçin böyle, hâlbuki o mükatep olduğu halde bu cinayeti işlemiştir, dedim? Çünkü dedi, o kendi üzerine hüküm verilmeden önce ödemedi aciz kaldığı zaman¹²⁰⁵ böylece sanki o cinayet işlemiş bir köle olup bu suretle onu mevlası azad etmiş gibiydi. Bundan dolayı eğer o bunu biliyor idiyse, böylece kıymetinden daha fazla olsa bile cinayet (bedelinin) hepsini ödemek onun üzerine borç olur. Fakat bilmediği zaman ise cinayetten ve onun değerinden daha az olanı ödemek onun boynuna borçtur.

Ben dedim: Kendi aleyhine hüküm verilmeden önce mükatep köle, bu mükatep durumunda cinayet işlediği halde ödemedi aciz kaldığı zaman ve o köleliğe geri çevrildikten sonra başka bir cinayet işlerse, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Kölenin mevlası muhayyerdir: O dilerse bu köleyi o ikisine birden verir veya dilerse onun fidyesini verir. Eğer böylece onu iki (cinayet sahibine) verirse, bu köle cinayetlerinin (değerine) göre aralarında (ortak) olur. Eğer o onun fidyesini verirse, her birisine cinayetinin diyetini verir, dedi. Ben dedim: Bu niçin böyle, hâlbuki o bu iki cinayetten birisini mükatep köle olduğu halde işlemiştir? Çünkü dedi, o kendisi hakkında hüküm verilmeden önce ödemedi aciz kalmıştır. Böylece sanki o bu cinayetlerin her ikisini de aciz olduktan sonra işlemiştir.

Ben dedim: Mükatep bir cariye mükatebe olduğu halde bir cinayet işledi. Sonra o bu cinayeti işledikten sonra yine mükatebe iken bir çocuk doğurdu ve üzerine cinayetle hüküm verilmeden önce ödemedi aciz kaldı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Cinayet (in bedelini ödemek) cariye'nin boynunun borcudur. Çocuk mevlanın olur. Böylece eğer mavla dilerse ceriye'nin fidyesini verir; dilerse onu verir. Ben dedim: Çocuk niçin annesiyle beraber olmuyor? Çünkü dedi, çocuk, cinayet açısından hiçbir şey ifade etmez. Sen biliyorsun ki, bir cariye bir cinayet işlemiş ve sonra bir çocuk doğurmuş olsa sonra kendisine cinayet işlenmiş taraf bundan sonra mahkemeye başvursa bu cinayet annenin boynunda olur ve çocuk

¹²⁰⁴ “in” harfi “M” nüshasında böyle, fakat o esas nüshada “fe in” şeklinde geldi.

¹²⁰⁵ “yukda aleyhi fe keennehu” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Esas nüshada ise bu “yukda fe keennehu” olarak geldi.

da mevlanın olur. İşte mükatep köle ödemededen aciz kaldığı zaman da böyle olur.

Ben dedim: Mükatep bir cariye bir cinayet işledi. Sonra ona karşı da bir cinayet işlendi. Böylece o, kendisi hakkında lehinde veya aleyhinde bir karar verilmeden önce ödemededen aciz kaldı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun mevlası muhayyerdir: O dilerse cariyeyi cinayet karşılığında verir veya dilerse¹²⁰⁶ onun fidyesini öder. Eğer bu cinayet bedeli, onun gözünün çıkarılması veya iki elinin kesilmesi ya da burnunun kesilmesi gibi, onun değerinin tamamına denk geliyorsa cariyenin mevlası, ona (yani cariyeye) karşı cinayet işleyenin mevlasından cariyenin bu diyetini isteyip alır.¹²⁰⁷ Eğer cariye bundan beraat etmişse, böylece mevla muhayyerdir: O dilerse cariyeyi ona karşı cinayet işlemiş olana verir ve ondan cariyenin değerini alır; eğer isterse cariyeyi yanında tutar. Böylece eğer o cariyeyi yanında tutarsa onun hiçbir şeye hakkı yoktur. Eğer mevla, cariyeyi kendisine cinayet işlenmiş olan kimseye verirse, cariyenin ona karşı işlemiş olduğu bu cinayetin fidyesi kendisine karşı cinayet işlenmiş olan kimsenin olur. Artık o, bu konuda mevla mesabesinde olup böylece ondan cinayet bedelini isteyip alır. Bu suretle eğer cinayetin bedeli onun değerinin tamamına uygun geliyorsa mevla cariyeyi ona verir ve onun kıymetini alır. Eğer cariyeyi kendi yanında tutarsa onun bir şey almaya hakkı yoktur. Ben dedim: Bu niçin böyle oluyor? Sen biliyorsun ki, dedi, bir köle eğer bir adama karşı bir cinayet işlemiş olsa ve bundan sonra ona karşı bir cinayet işlense, sonra mesele muhakeme edilse mevla bu konuda muhayyer olur. Eğer o dilerse köleyi verir, dilerse onun fidyesini öder. Böylece eğer o onun fidyesini verirse¹²⁰⁸ cinayeti o almış olur, eğer o köleyi verirse, bu cinayet kölenin kendisine verilen kimsenin olmuş olur.

MÜKATEP KÖLENİN CİNAYET İŞLEMESİ BÖYLECE HAKKINDA HÜKÜM VERİLDİKTEN SONRA ÖDEMEDEN ACİZ KALMASI

Ben dedim: Mükatep bir köle bir cinayet işledi. Böylece bu konuda onun aleyhine hüküm verildi. Sonra o ödemededen aciz kaldı. Ne dersin? Onun üzerine hüküm verilen şey boynunda bir borç olur. Bu sebeple mevlası onun adına ödeme yaparsa yapar, yoksa o bunun için satılır, dedi. Ben dedim: Onun hakkında ne hükmü verilir? Cinayet (bedeli) ve onun değerinden en az olanı ile (hüküm verilir), dedi. Eğer onun değeri daha az ise onun üzerine bu değeri ile hüküm verilir. Eğer onun değeri daha yüksek ise cinayet (bedeli) ile hüküm verilir ve bu onun boynunda bir borç olur. Böylece onun hakkında bu hüküm verildikten sonra ödemededen aciz kaldığı zaman o, bu konuda satılır. Ancak mevlası onun adına ödeme yaparsa satılmaz.

Ben dedim: Eğer o, mukatep köle olduğu halde bir adamı hata ile öldürürse ve değeri de on bin dirhemden fazla olursa, onun yükümlü olduğu meblağ nedir? Onun on bin dirhemden on dirhem eksik (olan

¹²⁰⁶ “şae” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁰⁷ “ve ehaze” kelimesi esas nüshada böyle geldi. Fakat o, “M” de “fe ehaze” şeklinde geldi.

¹²⁰⁸ “fe in fedahu” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

meblağ) boynuna borç olur, dedi. Ben dedim: Onun kıymeti on bin dirhemden fazla olduğu halde niçin onun kıymeti (kadar bir meblağ) onun üzerine borç olmuyor? Çünkü dedi, eğer o, hata ile bir adam öldürürse onun akilesi üzerine ancak on bir dirhemden on dirhem eksik bir meblağ gerekir. Bu konuda ben onu ne kadar borçlu yapmışsam o kadar da alacaklı yaparım. Ben dedim: Eğer o, kıymeti on bin dirhem¹²⁰⁹ veya daha fazla¹²¹⁰ olduğu halde bedelleri on bin dirhemlere varan veya daha fazlaya ulaşan birçok cinayet işlemiş olsa yine böyle midir? Evet, dedi. On bin dirhemden on dirhem eksik olan bir meblağı onun cinayet sahiplerine vermesi boynunun borcudur. Onlardan her bir kişinin de kendi payına düşeni alma hakkı vardır.

Ben dedim: Bu mükatep köle¹²¹¹ bir cinayet işlediği zaman böylece bu cinayet için onun hakkında hüküm verilir ve o bundan sonra bir cinayet daha işlerse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onun hakkında yine bu ikinci cinayetinde kendi değerinden ve bu cinayetten hangisi daha az ise onunla hüküm verilir, dedi. Ben dedim: Eğer o bundan sonra başka bir cinayet daha işlerse? Bu üçüncü cinayette de ona kıymetinden ve işlediği cinayetten en azı ile hüküm verilir, dedi. Ben dedim: O bundan sonra tekrar bir cinayet daha işlerse? Onun hakkında yine¹²¹² bu dördüncü cinayetinde de kendi değerinden ve bu cinayetten hangisi daha az ise onunla hüküm verilir, dedi. Ben dedim: Bundan sonra o yine başka cinayet işlese¹²¹³ yine böyle mi olur? Evet dedi.

Ben dedim: Eğer bu cinayet hataen katil¹²¹⁴ veya bir yaralama ise böylece onun hakkında bu cinayet için bir hüküm verilmeden önce o başka bir cinayet veya ona bir şeyle hükmedilmeden önce birçok cinayet işlese sonra bütün cinayet sahiplerinin hepsi onu mahkemeye verseler bu konudaki görüşün nedir? Onun hakkında değerinden ve cinayetler (in bedelinden) en azı ile hüküm verilir, dedi. ve bakılır: Eğer cinayetlerin bedeli daha az ise onun hakkında bunlarla hüküm verilir. Böylece her bir kişinin cinayetinin diyeti onun üzerine borç olur. Eğer onun değeri daha az ise onun hakkında bununla hüküm verilir. Böylece onlardan her bir kişinin bundan kendi payına düşen hakkı onun üzerine borç olur. Çünkü onun değeri cinayetlere (paylarına) göre taksim edilir. Ben dedim: Eğer onun kıymeti on bin veya on binden daha fazla olduğu halde cinayetlerin hepsinin toplamı ise onun kıymetinden daha fazla olursa ne dersin? Onun hakkında on bin dirhemden on dirhem eksik (olan meblağ) ile hüküm veilir, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, eğer o öldürmüş olsaydı onun akilesi üzerine ancak bu kadar olurdu; işte onun cinayeti de böyledir.

¹²⁰⁹ “Kıymeti on bin dirhem” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Esas nüshada ise “kıymeti on binden fazladır” şeklinde gelmiştir ki, bu bir tahriftir.

¹²¹⁰ “ev eksera” ifadesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise yanlış olarak “ve eksera” diye gelmiştir.

¹²¹¹ “mükateb” kelimesi esas nüshada gelmiştir. Fakat o “M” nüshasında yoktur.

¹²¹² “Bu üçüncü cinayette de ona...” cümlesinden buraya kadar olan kısım “M” nüshasında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹²¹³ “in cena bade zalike uhra” ifadesi esas nüshada böyle, “M” nüshasında ise “in cena cinayeten uhra bade zalike” şeklinde gelmiştir.

¹²¹⁴ “hatain” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Esas nüshada ise o “el-hatai” olarak gelmiştir.

Ben dedim: Mükatep bir köle bir cinayet işleyip böylece o hata ile bir adam öldürdü ve onu öldürdüğü gün onun değeri de bin dirhem idi. Bu suretle onun üzerine bir hüküm verilmeden hata ile başka bir adam daha öldürdü ve bunu öldürdüğü gün onun değeri iki bin dirhem idi. Sonra bu iki mağdur taraftan her ikisi onu mahkemeye verdi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Hâkim mükatep kölenin son cinayeti işlediği günkü değeri olan iki bin dirhem için çalışmasına karar verir. Böylece iki binden biri, ikinci cinayetin (sahibinin) olur. Diğer bin ise aralarında ortak olup son cinayetin sahibi bundan dokuz bin oranında alırken ilk cinayetin sahibi de on bin oranında alır. Artık ödemelerin tamamlanmasından önce onun çalışmasıyla elde edilen gelir de bu orana göre yine aralarında ortak olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o birinciyi kendi değeri bin dirhem iken öldürmüştü. İşte onun üzerine onu öldürdüğü günkü kıymeti kadar bir borç gerekli olur.¹²¹⁵ İkinciyi de değeri iki bin iken öldürdü. Bu suretle onun ilk kıymeti birinci ile ikinci arasında ortak olur. Çünkü o ikinci cinayeti işleyinceye kadar onun hakkında bir karar verilmemiştir. Onun kıymetinden olan fazlalık özel olarak ikincinin olur. Sen görmez misin ki, eğer o ikinci cinayeti işlediği gün hali üzere olmuş olsaydı onun değeri ikisi arasında yarı yarıya paylaşırlardı. İşte bunun için bu fazlalık ikincisinin olur. Ben dedim: Onun çalışmasıyla elde edilen meblağ o ikisinin arasında nasıl taksim edilir? Bunun yarısını sonuncu alır, yarısı da dokuz bin ve on bin oranına göre ikisi tamamlanıncaya kadar aralarında paylaşırlar. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, iki binden birisi birincinin olur, diğer biri de buna göre aralarında paylaşırlar.

Ben dedim: Mükatep bir köle hata ile bir adam öldürdü. Sonra bunun ardından mükatep köle bir veya iki gözü kör oldu ya da onun değerini düşürecek kadar eksik ve kusurlu hale geldi. Sonra kendisine cinayet işlenen kişi onu mahkemeye verdi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun cinayeti işlediği günkü değerine bakılır; fakat bundan sonra onun fiyatını düşüren şeye bakılmaz, dedi. Böylece eğer cinayetin (bedeli) daha az ise onun üzerine değeri ile hüküm verilir. Ben dedim: Eğer¹²¹⁶ o cinayeti işledikten sonra değeri yükselmiş ise sonra o mahkemeye verilmiş ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Ben onun değerinin yükselmesine ve düşmesine bakmam, ben ancak onun cinayeti işlediği günkü değerine bakarım, dedi. Böylece onun hakkında cinayeti işlediği günkü değerinden ve cinayetten¹²¹⁷ en az olanı ile karar verilir. Ben dedim: ona ancak gerekli olan işlediği günkü cinayettir; yoksa onun fiyatının artmasına ve eksilmesine bakılmaz mı? Hayır, dedi.

Ben dedim: Mükatep bir köle bir cinayet işledi. Böyle onun hakkında bunun hükmü veildi. Sonra o, üzerinde borç olduğu halde ödemedi aciz kaldı. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mevlası onun adına mahkeme kararı ile hükme bağlanmış olan üzerindeki borçları cinayet ve alacak sahiplerine ödemedi bulunur, dedi. Eğer efendisi bunu yapmazsa köle borcu için onların her ikisine birden satılır. Böylece onun

¹²¹⁵ “yecibu” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “yucabü” olarak geldi.

¹²¹⁶ “in” kelimesi “M” nüshasında böyle gelmiş, fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹²¹⁷ “ve’l cinayetü” kelimesi iki nüshada “evi’ cinayetü” olarak geldi. Doğrusu ise “ve’l cinayetü”dür.

bedeli hisselerine göre alacak sahipleri ile cinayet sahipleri arasında paylaşılır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, cinayeti hakkında mükatep köleye hüküm verildiği zaman aynı kendisi bir borç almış mesabesinde bu onun üzerinde bir borç olur ve onun boynunda (ödecek) bir mal olur. Köle bunu ödemekten aciz kaldığı zaman¹²¹⁸ artık bu öyle bir borç olur ki, o bunun için satılabilir. İşte böylece onun bedeli aralarında hisselerine göre paylaşılır. Eğer bedel, onların borçlarından fazla gelirse bu artan kısım mevlanın olur; eğer eksik gelirse mevlanın üzerine bir şey yoktur.

Ben dedim: Bu mükatep köle bir cinayet işlediği zaman böylece bu konuda¹²¹⁹ onun hakkında bir hüküm verilmemiş olsa, hatta ödemededen aciz kalsa böylece o, üzerinde bu borç olduğu halde¹²²⁰ köleliğe geri çevrilir mi, ne dersin? Mevla muhayyerdir; o dilerse köleyi cinayet sahibine verir, dilerse fidyasını verip onu kurtarır. Eğer¹²²¹ mevla onun fidyasını verirse borç onun boynuna geçmiş olur. Eğer o alacak sahiplerine borcu öderse (mesele yok), fakat ödemezse köle onlar için satılır. Eğer o, köleyi cinayet sahiplerine verirse, borç kölenin boynunda olmuş olduğu halde borç sahipleri haklarını köleden alırlar. Böylece eğer kölenin kendisine verildiği kimse bu borcu alacak sahiplerine öderse öder, yoksa köle alacak sahipleri için bu borçtan dolayı satılır. Eğer satıldığında elde edilen bedel borçtan fazla olursa bu mevlanın olur, fakat eksik olursa mevla üzerine bir şey lazım gelmez.

Ben dedim: Mükatep bir köle bir cinayet işledi. Böylece hâkim bu konuda onun hakkında hüküm verdi. Sonra o bir cinayet daha işledi. Ancak onun hakkında bu olayda bir hüküm verilmedi. Fakat o ödemededen aciz kaldığı için köleliğe geri çevrildi. Bunun hakkında görüşün nedir, ne dersin? Hâkimin köleye kendisiyle hüküm verdiği cinayete gelince, işte bu onun boynunda bir borçtur. Hakkında hüküm verilmemiş cinayet ise bu da onun boynunda olan bir cinayettir. Burada mevla muhayyerdir; o dilerse köleyi cinayet sahiplerine verir, dilerse kölenin fidyasını verip onu özgür kılar. Bu, benim sana anlattığım ilk mesele mesabesindedir. Köle (orada) ödemededen aciz kalmış, bir cinayet işlemiş, hâkim onun hakkında bununla ilgili hüküm vermemiş ve böylece o üzerinde bir borç olduğu halde ödemededen aciz kalmıştır, dedi. Ben dedim: Eğer o bir cinayet işlemiş böylece bununla ilgili onun hakkında hüküm verilmemiş olsa sonra o ödemededen aciz kalsa, sonra köle hakkında mahkemeye başvurulmadan önce o bir cinayet daha işlemiş olsa (hüküm) yine böyle midir? Evet, dedi, bu da aynı ilk mesele mesabesindedir.

Ben dedim: Mükatep köle bir cinayet işlediği zaman böylece onun hakkında cinayete ilgili hüküm verildi. Sonra o bir cinayet daha işledi ve onun hakkında bununla ilgili yine hüküm verildi sonra o ödeme yapkamtan aciz kaldı. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu onun boynunda bir borçtur. O bu konuda satılabilir veya onun adına mevlası ödemedede bulunur, dedi. Ben dedim: O bir cinayet işlediği veya cinayetler işlediği

¹²¹⁸ “aceze” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹²¹⁹ “aleyhi biha” ifadesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “biha aleyhi” olarak geldi.

¹²²⁰ “ve aleyhi” kelimesi iki nüshada “aleyhi” gelmiş, doğrusu ise “ve aleyhi”dir.

¹²²¹ “fe in” kelimesi esas nüshada böyle, “M” nüshasında ise “ve in” olarak gelmiştir.

zaman böylece onun hakkında bunlarla hüküm verilmiş sonra o ödemededen aciz kalmıştır. Bu onun üzerinde olan bir borç mesabesinde midir, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer onun hakkında bunlarla ilgili bir hüküm verilmemiş olup böylece o ödemededen aciz kalmış ise bu onun boynunda bir cinayet olur mu, sanki o köle iken cinayet işlemiştir. Bu durumda mevlası dilerse fidyasını verip onu kurtarır, dilerse onu (cinayet sahiplerine) verir mi? Evet dedi.

MÜKATEP KÖLE BİR CİNAYET İŞLER SONRA HAKKINDA HÜKÜM VEİLMEDEN ÖNCE¹²²² veya HÜKÜM VERİLDİKTEN SONRA ÖLMESİ¹²²³

Ben dedim: Mükatep bir köle bir cinayet işledi ve onun hakkında bununla ilgili bir hüküm verilmedi. Böylece o, bir şey bırakmadan öldü.¹²²⁴ Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu cinayet hükümsüzdür, dedi. Ben dedim: Onun hakkında hüküm verilmiş olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi bu (cinayetin bedeli) onun boynunda ve bırakmış olduğu maldadır. Artık o ölünce ve geriye bir şey de bırakmayınca cinayet hükümsüz olmuştur. Ben dedim: Eğer o bir mal bırakmış olsaydı? Onun cinayeti işlediği günkü değerine ve cinayetin (bedeline) bakılır, böylece onun hakkında bunların en azı ile hüküm verilir ve bu onun malından alınır. Sonra da sözleşme bedelinden kalanı ödemek için mevlaya verilir. Bundan sonra geriye bir şey artarsa o da mevladan başka onun hür varisleri vardır, onların olur, yoksa mevlanın olur ve mükatep köle de hür hale gelir.

Ben dedim: Eğer hâkim onun hakkında cinayetle ilgili kararını vermiş ve¹²²⁵ mükatep ölmüş geriye bir mal bırakmış ise ne dersin? Cinayet bedeli onun malından alınır sonra sözleşme bedelinden kalan için mevlaya ödeme yapılır ve geriye kalan mal da mükatebin mirasçılarına miras olarak kalır, dedi. Ben dedim: Cinayet sahipleri kendi haklarını almadan önce mevla maldan bir şey alır mı veya sözleşme bedelinden kalan için ona maldan verilir mi? Hayır, dedi. Ben dedim: Onun hakkında cinayetle ilgili hüküm verilmiş veya verilmemiş olsa aynı mıdır? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun boynunda olan bu borç onunla anlaşma yapmış olan mevla üzerinedir. O sebeple ödemeye sözleşme bedelinden önce borçlardan başlanır.

Ben dedim: Mükatep köle, bir cinayet işledikten sonra onun hakkında bununla ilgili bir hüküm verilmeden önce üzerinde bir borç olduğu halde birçok mal bırakarak ölürse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Önce borçlardan başlanır ve borç sahiplerine alacakları ödenir, eğer bundan artarsa kölenin, cinayeti işlediği günkü değerine bakılır böylece bundan en az olup geri kalan kadar alınır¹²²⁶ ve sonra sözleşme

¹²²² “kable en yükda aleyhi” ifadesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise kable en yükda aleyhi ev biğayrihi” şeklinde geldi.

¹²²³ “ev bade” kelimesi nüshalarda “bi ğayri” olarak gelmiştir. Doğrusu ise “ev bade”dir.

¹²²⁴ “mate” (öldü) kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakt o esas nüshadan düşmüştür.

¹²²⁵ Vav harfi “M” nüshasında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹²²⁶ “Borç sahiplerine alacakları ödenir ...” cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür. “M” nüshasında ise böyledir.

bedelinden geri kalan şey için mevlaya ödeme yapılır ve bunlardan artan kısım da miras olarak varisleri arasında paylaşılır.¹²²⁷ Ben dedim: Eğer geriye kalan mal, bunların hepsine yeterli olmazsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Önce borçtan başlanır ve cinayet sahibinden önce ona ödeme yapılır, eğer bundan bir şey artarsa o, cinayet sahibine verilir, eğer bir şey artmamışsa cinayet sahibine bir şey verilmez, dedi. Ben dedim: cinayet sahibi, alacak sahib ile paylaşmaz mı Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mükatep köle kendisi hakkında cinayetle ilgi olarak hüküm verilmeden önce ve onun boynuna cinayet bedeli bir borç olarak yüklenmeden önce ölmüştür.

Ben dedim: Eğer onun hakkında o ölmeden önce cinayet bedelinden veya onun değerinden en az olan ile hüküm verilmiş olsa ve o üzerinde bir borç olduğu halde geriye bir mal bırakarak ölmüş olsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun geriye bırakmış olduğu mal, alacak sahipleri ile cinayet sahipleri arasında hisselerine göre paylaşılır. Ben dedim: bu mesele ile evvelki meslenin farklı oluşu nereden kaynaklanıyor? Çünkü dedi, onun hakkında cinayetle ilgili bir hüküm verilmiştir. Artık bu onun boynunda bir borç olmuştur. Böylece onun geriye bıraktığı malda alacaklılar için bir teselli vardır.

Ben dedim: Mükatep köle, bir cinayet işlediği zaman ve onun hakkında bununla ilgili hüküm verilmeden önce veya hakkında hüküm verildikten sonra ölür, geriye bir mal bırakır ve üzerinde mevlaya borcu da olursa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Ödemeye önce cinayetten başlanır; böylece cinayet sahiplerine ödemedede bulunulur. Ve mevla bundan artan bir şey varsa onu borca karşılık alır ve bundan sonra da sözleşme bedelinden geri kalanı için alır ve köle azad edilir. Ben dedim: onun hakkında cinayetle ilgili hüküm verilmiş olsa veya verilmemiş olsa eşit midir? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mevladan başka birisine olan borç, mevlaya olan borçtam daha önce gelir. Bu sebeple mevla, üzerinde olan cinayet bedelini veya bir borcunu ödemedikçe onun bir şey almaya hakkı olmaz.

Ben dedim: Mükatep bir köle bir cinayet işledi, sonra sadece geriye yüz dirhem dışında hiçbir mal bırakmadan ve onun hakkında cinayetle ilgili bir hüküm verilmeden, sözleşme bedeli geriye bıraktığından daha fazla olduğu halde öldü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun geriye bıraktığı şey mevlanın olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o köle olarak ölmüştür ve geriye de yeteri kadar mal bırakmamıştır. Sen biliyorsun ki, o¹²²⁸ bir cinayet işleyip ödemededen aciz kalmış olsaydı, mevlaya “onun fidyesini mi veriyorsun yoksa onu cinayet sahibine mi veriyorsun” denirdi.

Ben dedim: Eğer o cinayet ve sözleşme bedeline yetecek kadar mal bıraksa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Burada yapılacak iş, benim sana birinci meselede anlattığım şeye benzer.

¹²²⁷ “mirasen” kelimesi iki nüshada yanlışlıkla ötre olarak “mirasün” olarak geldi. Doğrusu ise üstün olarak “mirasen” şeklinde olandır.

¹²²⁸ “ennehu” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “en” olarak gelmiştir.

Ben dedim: Eğer o, özgürlük sözleşme bedeline yetecek kadar mal bırakmış, fakat cinayet bedeline yetecek kadar bırakmamış olsa ve kendisi hakkında bir karar verilmeden önce de ölmüş olsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Ödemeye özgürlük sözleşme bedelinden önce cinayet bedelinden başlanır¹²²⁹ dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mevla sözleşme bedelini teslim aldığı zaman onun tamamı özgür olmuş olur. Böylece ben bunu, onun üzerinde cinayet bedeli olduğu halde mevlaya vermeyi mekruh görürüm. Ben dedim: Eğer onun geriye bıraktığı mal sözleşme bedeline yatacak kadar değilse bıraktığı terikenin tamamı mevlanın olur ve cinayet bedeli hükümsüz kalır mı? Evet dedi, çünkü o köle olarak ölmüştür.

Ben dedim: Mükatep bir köle geride sözleşmeli halinde iken cariyesinden doğmuş olan bir çocuğunu bırakarak, üzerinde bir borç ve kendi boynunda hükmü verilmiş¹²³⁰ veya verilmemiş cinayet bedeli olduğu halde ölürse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? O borç için çalışır ve cinayeti işlediği mükatep bedelinden ve cinayetin diyetinden en az olanı (ödemek) için çalışır ve sözleşme bedelini ödemek için çalışır, dedi, (ödemeye) bunlardan birisine diğerinden daha önce başlaması için ona baskı yapılmaz. Ancak şu kadar var ki, o yanında buna yetecek mevcud¹²³¹ bir malı-parası olmadığı halde bunlardan birisinin taksidlerini ödemedi¹²³² aciz kalırsa veya onu kendi yerinden tehir edip borucu geciktirirse köleliğe geri çevrilir. Eğer o, hakkında cinayetle ilgili hüküm verildikten sonra köleliğe geri çevrilirse o satılır ve bedelei alacaklılar ve cinayetlerin sahipleri arasında hisselerine göre dağılır. Eğer onun hakkında cinayetle ilgili bir hüküm verilmemiş ise artık cinayet bedeli hükümsüz olur, ödemesi onun için gerekli olmaz. Ancak ilk mükatep ödemedi aciz olarak ölmüş ise bu onun boynundadır yoksa oğulun boynuna geçmez. Böylece cinayet kölenin cinayeti olmuştur. Bu sebeple o, köle olarak ölürse cinayet hükümsüz olur ve oluşa bundan bir şey lazım gelmez. Çünkü oğulun aczi demek babanın aczi demektir. Sen biliyorsun ki, eğer oğul (bedeli) ödemiş olsa babası azad edilir! Yine sen bilirsün ki, mükatep köle cinayet işlemiş ve ödemedi aciz kalmış olsa böylece o köleliğe geri çevrilir. Sonra o ölürse oğulun boynuna onun cinayetinde bir şey yüklenmez.

Ben dedim: Mükatep bir köle, bir cinayet işlediği halde, geriye, hayattaki cariyesinden olma bir oğlan bırakarak öldü. O babasının mükatebet halinde doğdu ve annesi, oğlu ile beraber hayatta kaldı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu anne ve oğulu hakkında sözleşme bedeli ve mükatep kölenin cinayeti işlediği günkü kıymetinden ve cinayetin diyetinden en az olanı için çalışmalarına karar verilir, dedi. Ben dedim: Eğer hâkim, bu cinayet bedelini mükatebin üzerine hükmetmiş olsa ne

¹²²⁹ Bu cümle “M” nüshasında böyledir. “ve kendisi hakkında ...” cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

¹²³⁰ “kudiyeye aleyhi biha” “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “kudiyeye aleyhi yevmen biha” şeklinde geldi ki, bu bir tahriftir.

¹²³¹ “hadırun” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “hassun” şeklinde geldi.

¹²³² “min” harfi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “an” olarak gelmiştir.

dersin?¹²³³ Bu bedeli ödemek anne ve oğul için gereklidir; onlar bunun için çalışırlar, dedi. Hâkim mükatep köle hakkında bununla ilgili karar vermeden o ölürse, cinayetin sahipleri anne ve oğulu mahkemeye verirler. Hâkim de onlar hakkında¹²³⁴ bunun için çalışmalarına yine karar verir.

Ben dedim: Eğer hâkim onlar hakkında bu konuda karar verirse böylece anne hata ile birini öldürse bu husustaki görüşün nedir, ne dersin? Hâkim bu anne hakkında onun kendi değeri kadar ölü sahiplerine çalışmasına karar verir, ayrıca anne ve oğulun evvelki cinayetin bedeli için çalışmalarına karar verir, dedi. Ben dedim: Eğer oğul başka bir cinayet işlese ve böylece hata ile bir adam öldürse? Hâkim onun hakkında kendi kıymeti kadar ölü sahipleri için çalışmasına, ayrıca anne ve oğul ikilisi de evvelki cinayetin bedeli için çalışırlar¹²³⁵ diye karar verir, dedi.

Ben dedim: Bununla beraber eğer bu ikisinin cinayeti, hâkim onlar hakkında evvelki cinayete ilgili bir karar vermeden önce meydana gelmişse¹²³⁶ Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu onlara baba tarafından gelmiş ve onlara yüklenmiş bir borçtur.

Ben dedim: Eğer bu ikisi ödemededen aciz olur da böylece köleliğe geri çevrilirlerse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Oğul özel olarak kendi cinayeti için satılır. Anne de yine özel olarak kendi cinayeti için satılır. Eğer mevla bunlar adına üzerlerinde olan bu borcu öderse satılmazlar. Eğer bunların bedellerinden bir miktar artarsa bu babanın cinayetine verilir. Eğer bunların bedellerinden bir şey artmazsa artık babanın cinayet sahiplerine bir şey verilmez. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onların borçları ödenmeye babanın borcundan daha çok layıktır. Sen biliyorsun ki, eğer baba üzerinde bir borcu olduğu halde ölmüş olsa, oğul da bundan sonra bir borç edinmiş ise sonra o bu borcu ödemededen aciz kalsa, o kendi borcu için satılır, babasının borcu için satılmaz! İşte evvelki mesele de böyledir.

Ben dedim: Mükatep bir cariye öldü ve geriye yüz dirhem ile mükatebe halinde iken doğurduğu bir oğlunu ve kendi üzerinde olan borcunu bıraktı. Bu cariye hata¹²³⁷ ile bir adam öldürmüş ve böylece onun hakkında hüküm verilmiş veya veilmemiş olsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Oğul hakkında sözleşme bedeli için, borç için ve cinayet bedelinden ve annesinin değerinden en az olanı (kadar) çalışmasına ve benim sana anlattığım yerler için çalışmasına karar verilir. Bıraktığı yüz dirhem ise cinayet sahipleri ile alacak sahipleri arasında hisselerine göre paylaştırılır. Bu cinayete ilgili olarak cariye hakkında bir hüküm verilmiş veya verilmemiş olsa bu eşit midir, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu mükatep cariye kendi sözleşme bedeli için geriye çalışacak bir oğul bırakmıştır. Böylece sanki bu kadın, hayatta olup çalışan biri gibidir. Sen biliyorsun ki, bu kadın, sözleşme bedeli için kendisinden sonra çalışacak birisi var olduğu zaman ödemededen aciz kalmış olmaz. Ben

¹²³³ Bu cümle “M” nüshasında böyledir. Fakat “ve mükatep kölenin cinayeti işlediği günkü kıymetinden...” cümlesinden burya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

¹²³⁴ “aleyhima” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Esas nüshada ise yanlış olarak “aleyhi” şeklinde geldi.

¹²³⁵ “ve yesayani” esas nüshada böyledir. Fakat bu kelime “M” nüshasında yoktur.

¹²³⁶ İfade iki nüshada böyledir. Burada bu iki nüshadan bir parça ibare düşmüştür. Şikâyetimiz Allah’adır.

¹²³⁷ “hataen” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

dedim: Eğer oğul bir borç yüklenmiş ve bir cinayet işlemiş ise böylece hâkim onun hakkında bunlarla ilgili hüküm vermekle beraber annesinin borcunun ve annesinin işlediği cinayetin onun üzerine¹²³⁸ yüklenmesine ve bütün bunlar için onun çalışmasına karar verir, eğer o (çalışmadan) aciz kalırsa, köleliğe geri çevrilir ve o annesinin borcu ve cinayeti için değil, özel olarak kendi borcu ve kendi cinayeti için satılır. Böylece eğer onun bedelinden bir fazlalık artarsa hisselerine göre annesinin borcu ve onun işlediği cinayet bedeli alacaklıları arasında paylaşılır, fakat bir şey artmazsa onlara bir şey yok mudur, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Ancak eğer bu oğlan, hâkim onun hakkında cinayetle ilgili hükmünü vermeden önce aciz kalmış ise? Onun mevlası muhayyer olur; o, dilerse onun fidyesini verip onu kurtarır, dilerse onun kendisini onlara verir ve cinayet sahiplerine olan borcunu kendisine tabi kılar; böylece o, annesinin borcu ve cinayeti için değil, özel olarak kendi borcu için satılır. Borçlar ödendikten sonra bir şey artarsa bu, annesinin borçlarına ve onun cinayetine verilmez, dedi. Ben niçin dedim, hâlbuki o cinayet sahiplerine verilmeden önce bu onun boynunda bir borçtu? Çünkü dedi, onun (kendi işlediği) cinayet (bedeli), annesinin cinayetinden ve annesinin borcundan daha önce gelir. Sen biliyorsun ki, bir adam ölmüş, geriye bir köle ve birçok borç bırakmış olsa, bu köle, ödeninceye kadar mevlanın borçları için satılır. Eğer bu köle cinayet işlerse varislere ve alacaklılara “ya köleyi verin veya fidyesini verip onu kurtarın” denilir. Eğer onlar onun fidyesini öderlerse gönüllü olarak bir hayır işlemiş olurlar ve o ölü olan efendisinin borcu için satılır. Eğer köleyi verirlerse mevlasının borcu onun üzerine yüklenmez. Çünkü onun her şeyden önce mevlasının borcunu değil, kendi işlediği cinayet bedelini ödemesi gerekir! İşte mükatep cariye'nin çocuğu da böyledir; bu çocuğun işlediği cinayet, o bu cinayet sahiplerine verildiği zaman özgürlük sözleşme bedelini ödemekten önce gelir. Çünkü bu başkasının boynunda olan bir borçtur. Bu cinayet borcu ise özel olarak onun boynundadır. Bu cinayet bedeli, bu köleye sözleşme bedelinden daha önce gelen bir borçtur. Ben dedim: Eğer köle, hakkında cinayetle ilgili hüküm verildikten sonra mevla tarafından alıkonursa ve böylece mevla onun cinayet bedelini ve boynunda olan borcunu öderse, hâkimin onun üzerine karar vermiş olduğu annesinin işlediği cinayetin durumu¹²³⁹ ne olur, ne dersin? O bunun için ya satılır veya onun adına mevlası ödemedede bulunur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o, annedendir, annesinin fidyesi ise onun boynunun borcudur.

Ben dedim: Mükatep köle bir cinayet işledikten sonra ve hakkında bir karar verilmeden önce, üzerinde bir borcu olan köleyi geride bırakarak öldü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onun kölesi borcu için satılır ve cinayetten önce borcun ödenmesine başlanır. Ben niçin dedim? Çünkü köle, hakkında hüküm verilmeden önce ölmüştür. Ben dedim: Eğer onun üzerinde bir miktar bakiye (mal) kalmış ise bu, cinayet sahibinin olur mu, ne dersin? Evet dedi, onun üzerinde terekesinden bir şey kalmışsa bu, onlar onun değerinden ve cinayetin diyetinden en az olanı (ölçüsünde)

¹²³⁸ “aleyhi” kelimesi esas nüshada böyle, fakat o “M” nüshasında “aleyha” şeklinde geldi ki, bu doğru değildir.

¹²³⁹ “ma halü” ifadesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise yanlış olarak “malü” olarak gelmiştir.

tastamam alıncaya kadar onların olur. Eğer artan bir şey yoksa onlara da bir şey verilmez. Eğer bundan da geriye bir şey kalırsa, sözleşme bedeli için ödeme yapılır; yine de geri kalan olursa artık bu miras olur. Eğer borç ödendikten sonra geriye kalan mal, sözleşme bedelinin bakiyesinden daha az ise cinayet (bedeli) hükümsüz olur. Bu mal da mevlanın olur.

Ben dedim: Geriye bir köle bırakan bu mükatep köle, bu köleye ticaret yapması için izin verdi; böylece o da bir borç edindi. Ve mükatep, kendi üzerinde bir borç ve kölesinin üzerinde de bir borç olduğu halde öldü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun bu kölesi, mükatebin borcu için değil, özel olarak kendi borcu için satılır. Eğer onun satış bedelinden bir şey artarsa o, mükatebin borcuna verilir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun kendi borcu, efendisinin borcundan önce gelir.

Ben dedim: Mükatep bir kölenin bir kölesi, yanlışlıkla bir adam öldürdü. Sonra bu mükatep üzerinde bir borç ve geriye ondan başka bir malı olmayan bu köleyi bırakarak öldü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mevla muhayyer olur: Eğer o dilerse bu cinayet sebebiyle alacaklı olanlara bu köleyi verir ve alacaklıların bu konuda başka bir hakları olmaz, dilerse onun diyetini verip köleyi kurtarır. Köle de alacaklılara olan borcun ödenmesi için satılır. Ben dedim: eğer onun işlediği cinayet ile mükatebin borcu olmakla beraber bu kölenin üzerinde de bir borç bulunmuş olsa ne dersin? Onun mevlası muhayyer olur: Mevla dilerse o nerede olursa olsun, borcu kendi nefesine tabi olduğu halde köleyi verir ve onda mükatebin alacaklıları için bir şey yoktur. Eğer o dilerse onun fidyesini verir, kölenin alacaklıları (alacaklarını) özel olarak ondan isteyip alırlar. Eğer bir şey artarsa bunu da mükatebin alacaklıları arasından paylaştırılır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mevlanın köleyi elinde tutması ve fidyesini verip gönüllü olarak bir hayır işleyip onu kurtarması cihetiyle alacaklılar buna daha çok hak sahibidirler.

Ben dedim: Bir mükatep cariye, mükatep halinde iken bir çocuk doğurdu. Sonra bu anne bir cinayet işledi, çocuk da bir cinayet işledi. Sonra da kendisi hakkında bu¹²⁴⁰ cinayetle ilgili bir karar verilmeden önce veya sonra çocuk öldü. Bu çocuğun işlediği cinayet bedelinden annesi üzerine bir şey gerekli olur mu ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu cinayet çocuğun boynundadır; (onun için anneye bundan bir şey gerekmez. Ben dedim: Eğer anne ölür, çocuk kalırsa)¹²⁴¹ anne hakkında cinayetle ilgili bir karar verilmiş veya verilmemiş olsa, çocuk hakkında annesinin üzerinde olan sözleşme bedeli ve anne hakkında kararı verilmiş cinayet bedeli ve yine kendi işlediği cinayet bedeli için çocuk hakkında çalışmasına karar verilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer anne hakkında bir karar verilmemiş¹²⁴² ise ne dersin? Çocuk hakkında annesinin cinayet bedelinden ve annesinin cinayeti işlediği günkü değerinden en azı olanı için çalışması hususunda karar verilir, dedi. Çocuğun işlediği cinayet de böyledir; onun hakkında bununla ilgili olarak da karar hüküm verilir.

¹²⁴⁰ “bihi” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁴¹ Parentez içindeki cümle “M” nüshasında mükerrer olarak gelmiştir.

¹²⁴² “yekûnü” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

Ben dedim: Çocuk ödemededen aciz kaldığı zaman böylece o köleliğe geri çevrilir, ne annesi hakkında ve ne de kendisi hakkında çalışma konusunda bir karar verilmemiş ise bu husustaki görüşün nedir, ne dersin? Annenin işlediği cinayet bedeli hükümsüz olur. Efendisi muhayyerdur: Eğer o isterse köleyi işlediği cinayetin sahiplerine verir, dilerse fidyasını verip onu kurtarır. Ben dedim: Sen annenin cinayet bedeline niçin hükümsüz dedin? Çünkü dedi, bu oğulun aciz olması cihatiyle, zaten anne de aciz olarak ölmüştür, böylece annenin cinayet bedeli hükümsüz olur, çocuğun işlediği cinayetin bedeli ise onun boynunda bir bir borç olur.

Ben dedim: Anne ve oğul hakkında hep beraber cinayete ilgili karar verilmiş olsa ve sonra çocuk ödemededen aciz kalsa onun hakkında görüşün nedir, ne dersin? Eğer onun adına mevlası ödemezse çocuk, işlediği cinayet bedeli için satılabilir. Eğer onun bedelinden bir şey artarsa bu onun annesinin cinayetine harcanır. Fakat bir şey artmazsa onlara da bir şey verilmez. Ben dedim: Eğer çocuk hakkında bu iki cinayetin her ikisiyle de karar verilirse hüküm yine böyle midir? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, anne ve oğul hakkında karar verilmiş olması dolayısıyla bu onlar üzerinde bir borç olur ve çocuk kendi borcu için satılır. Hem ödemeye annesinin borcundan önce onun kendi borcundan başlanır.

Ben dedim: Mükatep bir cariye mükatebe halinde iken çocuk doğurdu sonra bir cinayet işledi. Sonra onun hakkında cinayete ilgili olarak karar verildi. Sonra o ödemededen aciz kaldı. Bu sebeple köleliğe geri çevrildi. Bu konudaki görüşün nedir? Eğer mevla onun hakkından cinayet ile ilgili olarak hüküm verilmiş olan şeyi öderse (mesele yok), eğer ödemezse o bu cinayet bedeli için satılır. Çünkü bu cariye boynunda bir borç olmuştur. Eğer cariye bedeli, onun bu borcuna yeterli olursa (mesele yok) eğer yeterli olmazsa onun çocuğu, bundan onun boynunda bulunan borcun tam ödenmesi için satılır. Çocuğun bedelinden bir şey artarsa o mevlanın olur. Ben dedim: Bunun için çocuk neden satılmaktadır? Çünkü dedi, bu anne üzerinde olan bir borçtur ve onun çocuğu da kendisinden (bir parçadır)¹²⁴³ Ben dedim: Eğer çocuğun üzerinde bir borç olsa anne de aciz olamsı cihatiyle köleliğe geri çevrilse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Anne kendi borcu için satılır, oğul da yine kendi borcu için satılır, dedi. Eğer annenin bedeli borcuna yeterli olmamışsa, çocuğun bedelinden de bir şey artarsa bu, annenin borcuna verilir.

MÜKATEBİN KÖLENİN MEVLASINA KARŞI CİNAYETİ MEVLANIN DA ONA KARŞI CİNAYETİ

Ben dedim: Mükatep bir köle mevlasına bir cinayet işledi. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onun mevlasına veya başka bir kişiye olan cinayeti eşittir. Onun mevlasına yaptığı cinayete ve bu cinayeti işlediği günkü değerine bakılır böylece onun hakkında bunlardan en azı ile hüküm verilir, dedi. Ben dedim: Onun hakkında senin söylediğin ile hüküm

¹²⁴³ “minha” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise yanlışlıkla “minhu” diye gelmiştir.

verildiği zaman o, sonra başka bir cinayet daha işlerse onun hakkında görüşün nedir, ne dersin? Onun hakkında yine böyle hüküm verilir. O bu iki cinayetin her ikisi için çalışır ve böylece bu iki cinayetin (bedeli) hep onun üzerine yüklenir, dedi. Ben dedim: Eğer mevla hakkında mükatebin işlediği cinayet ile ilgili bir karar verilmeden köle bir cinayet daha işlerse bu konudaki görüşün nedir? Kölenin değerine ve bu iki cinayetin hepsine birden bakılır; böylece bunlardan en azı ile hüküm verilir, dedi. Eğer onun değeri, iki cinayetin toplamından daha az ise böylece onun hakkında değeri ile hüküm verilir¹²⁴⁴ ve bu (meblağ) mevlanın olur. Diğer iki cinayet için de köle, bunların miktarı kadar onların sahiplerine çalışır.

Ben dedim: Köle hakkında böyle karar verildiği zaman ve sonra o, ödemedi aciz kalırsa bu hususta görüşün nedir, ne dersin? Mevlanın cinayet bedeli hükümsüz olur ve kölenin tüm değerinin yarısı hissesine göre üçüncü şahsın (ecnebinin) olur. Ancak kölenin işlediği cinayetin bedeli, onun kendi değerinden daha az ise, böylece kölenin yarısı onun için satılır veya mevla onun adına bunu öder. Ben dedim: Sen niçin kölenin değerinin tamamının yarısını ecnebiye-üçüncü şahsa verdin? Bunla beraber sen onun hakkında ödemedi aciz olmadan önce de değerinin yarısına karar vermiştin? Çünkü dedi, ben onun hakkında cinayet bedelinin tamamının onun buynunun borcu olduğuna karar verdim. Zaten bu da onun değerinin yarısı kadar bir borç demektir. O bunu ödemedi aciz kalınca onun hakkında karar verilmiş olan bu meblağ bir borç olarak onun boynundadır. Bu şekilde mevlanın yarısı sebebiyle onun yarısı hükümsüz kalmış olur.

Ben dedim: Mükatep bir köle mevlasına bir cinayet işledi ve bir cinayet de üçüncü bir şahsa karşı işledi. Böylece onun hakkında bu iki cinayetin hepsiyle ilgili olarak karar verildi. Sonra bu mükatep köle ölüp geriye mükatep halindeyken dünyaya gelmiş bir çocuk bıraktı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Çocuk, bu mükatep kölenin cinayetlerinden boynunda olan borçları için çalışır ve yaptığı sözleşme bedeli için çalışır, dedi. Ben dedim: O, mevlanın cinayetten onlan hissesi için niçin çalışıyor? Çünkü dedi, bu mükatep kölenin üzerinde olan bir borçtur. Böylece mükatebin çocuğu onun kendisi mesabesinde.

Ben dedim: Mükatep bir köle mevlasına cinayet işledi. Böylece onun hakkında bu cinayete ilgili karar verildi. O, bundan sonra üçüncü bir şahsa karşı bir cinayet daha işledi. Onun hakkında yine bununla ilgili karar verildi. Sonra bu mükatep ödemedi aciz kaldı. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mevlanın cinayet (bedeli) hükümsüz olur. Üçüncü şahsın hakkı kölenin boynunda bir borçtur. Onun tamamı bu borç için satılabilir veya mevlası onun adına bunu öder.¹²⁴⁵

Ben dedim: Bir adam mükatep kölesine bir cinayet işledi; böylece onun elini kesti. Bunun üzerine bu özgürlük anlaşması belirsiz bir zamana kadar olduğu halde onun hakkında cinayetiyle ilgili karar verildi.¹²⁴⁶ Sonra bu mükatep de bir adama karşı cinayet işledi ve onun hakkında da

¹²⁴⁴ “fe kudıye” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “fe yukda” olarak geldi.

¹²⁴⁵ “ev yüeddi” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “ve yüeddi” olarak geldi. Bu, doğru değildir.

¹²⁴⁶ “fe kudıye” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “fe cena” şeklinde geldi. Bu bir tahriftir.

bununla ilgili karar verildi; fakat o bedeli ödemedi aciz kaldı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mevlanın mükatep köleye karşı işlediği cinayetin bedeli hükümsüz olur¹²⁴⁷ mükatep, üçüncü şahsa karşı işlediği cinayet bedeli için satılır veya mevlası onun adına ödemedi bulunur, dedi. Ben dedim: Eğer köle bunun için satılır, fakat onun bedeli borç için tam yeterli olmazsa mevla üzerine bir şey lazım gelir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim; hâlbuki adam mükatep köle üçüncü şahsa karşı cinayetini işlemeyen önce onun elini kesmişti! Çünkü dedi, zaten elin diyeti, mükatep köle ödemedi aciz kalmadan önce de mevlanın boynunda bir borç idi. O, mükatep köle olduğu halde cinayet işleyince ve bu cinayete ilgili olarak onun hakkında karar verince bu onun için mevlasının üzerinde bir borç oldu. Bu sebeple borç ona gerekli oldu ve mevlanın üzerinde borç olan elin diyeti, ondan düşüp hükümsüz olmaz. Köle ödemedi aciz kalınca mevlaya intikal eden borç onun mallarından birinde olur. Sen biliyorsun ki, onunla belli olmayan bir zamana kadar yaptığı sözleşmesi devam ettiği halde eğer mevlası, mükatep kölesi için¹²⁴⁸ bin dirhem harcamış olsaydı bin dirhem mevlanın boynunda bir borç olur. Böylece bu mükatep bundan sonra bir satışta veya alıştan dolayı bir borç edinmiş olsa ve sonra o ödemedi aciz kalsa veya ölse, mevla bu malı mükatebin alacaklılarına verinceye kadar onu arayıp bulur. Çünkü bu, mükatep onu ödemedi aciz kaldığı zaman mükatep için mevla üzerinde olan bir borçtur. Onun için kölenin alacaklıları buna onun mevlasından daha çok hak sahibidirler. Sen biliyorsun ki, mükatebin üzerinde bin dirhem borcu olmuş olsa ve sonra sözleşmesi belli olmayan bir zamana kadar devam ettiği halde mevlası onun için bin dirhem daha harcarsa, sonra mükatebin¹²⁴⁹ bin dirhem ettiği belli olsa ve sonra o¹²⁵⁰ ölse ve geriye mevlanın üzerinde olan borçtan başka bir şey bırakmamış olsa, alacaklıların hepsi, öncekiler ve sonrakiler mevlanın üzerinde olan bin dirhemi isteyip alırlar ve paylaşırlar. Eğer bu borç, birinci meselede mevladan düşüp hükümsüz olsaydı, bu meselede mevlanın üzerinde olan borç, evvelki alacaklıların olmazdı.

Ben dedim: Bu mükatep köle, üçüncü bir şahsa karşı cinayet işlemiş olsa ve onun hakkında kendi değeri (kadar bir bedel ödeme) hükmü verilse, sonra bunun arkasından mevlası mükatebe karşı bir cinayet işlese ve mevla hakkında bununla ilgili karar verilse, sonra mükatep köle¹²⁵¹ bedel ödemedi aciz kalsa, onun hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? Bu mükatep köle, üçüncü şahsa olan borç için satılır. Onun bedeli borcu karşılarsa karşılar, eğer karşılamazsa mükatebin cinayeti işlediği gün kölenin değerinden eksilen kısmına bakılır; artık mevla onun değerinden eksilen kısmı üçüncü şahsa mükatebe karşı işlediği cinayet diyetinden öder. Eğer kölenin değerinden eksilen kısım, diyetten daha fazla veya daha az ise efendi, daha az olanı öder. Bu mesele ile

¹²⁴⁷ “tebtülü” kelimesi esas nüshada böyle, “M” nüshasında ise “ve la tebtülü” olarak geldi.

¹²⁴⁸ “lehu” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “lehu” yerine yanlış olarak “lev” geldi.

¹²⁴⁹ “el-mükatebetü” kelimesi “M” nüshasında “el-mükatebetü ve’l mükatebetü” olarak geldi.

¹²⁵⁰ Bu cümle “M” nüshasında böyledir. Fakat “mevlası onun için bin dirhem...” dan buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁵¹ “el-mükateb” kelimesi “M” nüshasında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

önceki mesele aynıdır, dedi. Ben bu niçin böyle oldu diye sordum? Çünkü dedi, üçüncü şahıs, mükatebin kendisine karşı cinayet işlediği günkü değeri (kadar bir meblağa) hak etmiş olur. Böylece efendinin işlediği cinayet bedelinden eksilen kısım ona (efendiye) yüklenir. Sen biliyorsun ki, bir köle, bir adama karşı bir cinayet işlemiş olsa, sonra efendi, onun işlediği bu cinayeti bilmeden, kölesine karşı bir cinayet işlese, işlediği cinayet için onu üçüncü şahsa vermeyi tercih edebilir! İşte birinci mesele de böyledir. Ben dedim: efendisi ona neden cinayeti işlediği günkü değeri (kadar bir) meblağı ödemedi? Çünkü dedi, kölenin cinayeti işlediği günkü değeri (kadar bir meblağın), kendisine karşı cinayet işlenen kimseye verilmesi gerekli olmuştu.

Ben dedim: Bir adam, kendi mükatep kölesine karşı bir cinayet işledi. Sonra mükatep öldü ve geriye mükatebe halinde iken doğmuş olan bir çocuk bıraktı ve başka bir şey bırakmadı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu çocuk mükatep kölenin üzerinde borç olan sözleşme bedeli için çalışır. Mevlanın mükatebe karşı işlediği cinayete bakılır; böylece bu cinayet bedeli kadar bir meblağ, oğlandan sözleşme bedelinden kaldırılır. Eğer burada sözleşme bedeli ile tam bir yeterlilik olursa mükatep ile çocuk hür olurlar. Eğer burada bir eksiklik olursa çocuk bu fazlalığı çalışıp taksit taksit öder. Ben dedim: Eğer mükatebin üzerinde bir borç varsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mevla hakkında işlediği cinayetin diyeti ile hüküm verilir; böylece bu ondan alınıp mükatebin alacaklılarına verilir, dedi. Eğer bu, borca tam yeterse mevla, mükatebin çocuğundan çalışması karşılığında sözleşme bedelini alır. Eğer bir fazlalık olursa bu fazlalık kadar bir meblağ çocuktan sözleşme bedelinden kalkar. Eğer bu borca yetmez ise bu çocuk borçtaki olan fazlalık ve sözleşme bedeli için çalışır.

Ben dedim: Mükatep bir cariye mevlasına karşı bir cinayet işledi. Sonra mükatebe halinde iken bir çocuk doğurdu ve onun hakkında hüküm verilmeden önce bu cariye öldü, geriye de çocuğu kaldı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu çocuk hakkında cinayet bedelinden ve cariyenin cinayeti işlediği günkü değerinden en azı ile hüküm verilir. Mükatep cariye de bu konuda çalışır, dedi.

Ben dedim: Mükatep köle, mevlasının oğluna karşı bir cinayet işlediği zaman bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun mevlasının oğluna karşı yaptığı cinayet ile üçüncü şahsa karşı işlediği cinayet eşittir, dedi. Ben dedim: O babasına karşı bir cinayet işlese (hüküm) böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: O her bir yakın akrabasına karşı cinayet işlemiş olsa (hüküm) yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep bir köle mevlasına karşı bir cinayet işledi. Böylece onun hakkında cinayet bedeli onun değerinden daha çok olduğu halde kıymeti ile hüküm verildi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun hakkında hükmü verilmiş olan şey, onun boynunun borcudur; o kendisi de bulunduğu hal üzerine devam eder. Bununla beraber o, değerinin yarısından ve sözleşme bedelinin yarısından daha az olanı için çalışır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu onun boynunda olan bir borçtur.

Ben dedim: Mükatep bir köle, mevlasının kölesine karşı bir cinayet işledi. Bu onun için gerekli olur mu, ne dersin? Evet, dedi, onun mevlasının kölesi ile üçüncü şahsın kölesi eşittir.

Ben dedim: Mükatep bir köle mevlasına karşı bir cinayet işledi. Sonra bu kölenin mükatebe halinde iken bir çocuğu oldu. Böylece mükatep köle hakkında cinayetiyle ilgili karar verildi. Sonra efendi bu mükatep köleyi azat etti. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu mükatebin boynunda bir borç olur, dedi. Ben dedim: Onun azad edilmesi bunu ondan iptal eder mi? Hayır, dedi. Tam tersine azad¹²⁵² bu borcu daha da sağlamlaştırır.

Ben dedim: Bir adam mükatep kölesinin elini kesti. Böylece adam hakkında kölenin değerinin yarısı ile hüküm verildi. Sonra mükatep daha sonra efendisinin elini kesti. Onun hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? Mükatep hakkında onun cinayeti işlediği günkü değerinden ve cinayet bedelinden en azı ile karar verilir, dedi.

CİNAYET İŞLEDİKTEN SONRA ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPAN KÖLE

Ben Dedim: Bir köle cinayet işleyip bir adamı yanlışlıkla öldürdü. Sonra efendisi, bu cinayeti bildiği veya bilmediği halde onunla özgürlük anlaşması yaptı. Bu anlaşma geçerli olur mu, ne dersin? Evet, dedi, bu sözleşme geçerlidir. Onunla efendisi bu cinayeti bile bile özgürlük anlaşması yapmış ise onun değerinden fazla olsa bile, o bu cinayet bedelinin tamamını öder. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, efendisi onunla özgürlük anlaşması yaptığı için onu tercih etmiş oldu. Efendi bu cinayeti bilmiyor idiye onun değerini öder. Ben dedim: Cinayet sahiplerinin özgürlük anlaşmasını geri çevirmeye hakları var mıdır? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mevlanın onun için yaptığı sözleşme ve başka şeyler geçerlidir. Sen biliyorsun ki, efendisi onu satmış olsa onun bu satışı caiz olur. İşte onunla özgürlük anlaşması yaptığı zaman da böyledir.

Ben dedim: Eğer mevla onunla cinayet sahiplerinin lehine karar verildikten sonra fakat köleyi teslim almalarından önce özgürlük anlaşması yaparsa ne dersin? Onun özgürlük anlaşması hükümsüz olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o, sahibi olmadığı köle ile özgürlük anlaşması yapmıştır. Sen biliyorsun ki, eğer o onu azad etmiş olsa onun bu azadı geçerli olmaz; o bunu satmış olsa, onun bu atışı caiz olmaz.

Ben dedim: Bir köle bir cinayet işledi; efendisi bu cinayeti bilmeden onunla özgürlük anlaşması yaptı. Sonra köle, ödemedi aciz kaldı ve o, cinayet sahipleri gelmeden önce köleliğe geri çevrildi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mevla muhayyerdir: O dilerse köleyi verir, dilerse fidyasını verip onu kurtarır. Ben dedim: Bu köle onun kölesi olduğu halde onun değerini ödemek mevlaya gerekli olmaz mı?¹²⁵³ Hayır¹²⁵⁴ dedi. Ben dedim: bu, sözleşme bedeli alınmış olduğu halde, niçin böyle? Eğer

¹²⁵² “el-ıtku” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “yuteku” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

¹²⁵³ “ve la yelzemuhu” ifadesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “ve la yezemu” olarak geldi.

¹²⁵⁴ “kale la” (hayır, dedi) ifadesi “M” nüshasında böyle, ancak bu esas nüshadan düşmüştür.

mükatep köle aciz olmadığı halde cinayet sahipleri gelmiş olsaydı, mevla hakkında onun değeri ile hüküm verilirdi! Çünkü dedi, bu köle cinayet sahipleri gelmeden önce ödemedi aciz kalmış; böylece o sanki özgürlük anlaşması yapmamış gibi cinayet bedeli, onun boynuna yüklenmiştir. Ben dedim: Eğer efendi cinayeti köle ile özgürlük anlaşması yaptıktan sonra öğrenirse o, bu konumda mı olur? Evet dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun bunu daha sonra öğrenmesi bir şey ifade etmez. Sen bilirsin ki, köle aciz olmadıkça mevla, onu köleliğe geri çevirme gücüne sahip değildir.

Ben dedim: Eğer mükatep köle ödemedi aciz kaldıktan sonra ölürse efendisi cinayet sahiplerine bir şey öder mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu cinayet kölenin boynunda idi¹²⁵⁵ artık o öldükten sonra hükümsüz olmuştur.

Ben dedim: Bu mükatep köle, geriye hiçbir şey bırakmadığı halde, ödemedi aciz kalmadan ölse o, bu konumda mıdır, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o, sözleşme bedeline yater derecede bir mal bırakmış olduğu halde ölürse o bu konumda mıdır, ne dersin? Hayır, dedi. Burada efendi, onun değeri (kadar bir meblağı cinayet için) öder. Çünkü köle yeteri (kadar mal) bırakarak ölmüş, böylece cinayet bedeli efendisinin boynuna yüklenmiştir.

Ben dedim: Eğer o geriye mükatep halinde iken dünyaya gelmiş bir çocuk bırakarak ölmüş ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu çocuk, mükatep kölenin sözleşme bedelinden olan borcunu ödemek için çalışır. Efendisi de onun değeri (kadar olan meblağı cinayet bedeli olarak) öder. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mükatebin çocuğu onun kendisi konumundadır. Sen biliyorsun ki, o ödemede bulunduğu zaman azad edilir ve onunla birlikte mükatep de azad edilir. Ben dedim: Eğer çocuk ödemedi aciz kalıp böylece köleliğe geri çevrilirse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin?¹²⁵⁶ Onun kıymeti kadar bedeli ödemek efendinin üzerinden düşüp hükümsüz olmaz; çünkü ben onu ona gerekli kıldım. Zaten çocuğun boynuda bundan hiçbir borç olmaz. Ben dedim: Eğer oğul, kölenin değeri ile hüküm verilmeden önce aciz kalırsa ne dersin? Bu baba köle olarak ölmüştür, dolayısıyla cinayet bedelini ödemek hükümsüz kalır. Ben dedim: Eğer mevla onun değerini onlara ödemiş olsa o bundan geri dönüp bunun alabilir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Çünkü ben bunun onun boynunda bir borç olduğuna hükmettim.

Ben dedim: İki kişi arasında ortak olan bir köle bir cinayet işledi. Onlardan birisi ortağının müsaadesini almadan onunla özgürlük anlaşması yaptı. Böylece o ona anlaşma bedelini ödedi. Sonra cinayet sahipleri geldi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Özgürlük sözleşmesini yapan kişi cinayeti biliyor idiyse, böylece o ne kadar olursa olsun cinayet bedelinin yarısını öder, dedi. Eğer cinayeti bilmiyor idiyse böylece o, kölenin değerinin yarısını öder. Ancak cinayet bedelinin yarısı daha az ise (onu öder). Özgürlük anlaşması yapmamış olan kimsenin üzerine ise bir şey lazım gelmez. Cinayet bedelinin yarısı ile kölenin değerinin yarısına bakılır;

¹²⁵⁵ “kanet” kelimesi “M” nüshasında böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁵⁶ Bu metin “M” nüshasında böyledir. Fakat “Bu çocuk, mükatep kölenin sözleşme ...”cümlesinde buraya kadar olan kısım esas nüshadan (s. 361 ve 16. satır) düşmüştür.

onun köleden olan hissesi cinayet bedelinin yarısından ve onun değerinin yarısından daha az olursa ve böylece özgürlük anlaşması yapan kişi zengin ise diğeri muhayyerdir; o dilerse bunu öder, dilerse onu azad eder ve dilerse çalışmasını ister. Eğer o bunu öderse, ondan almış olduğu bu onun değerinin yarısını cinayet sahiplerine verir. Eğer o, onun çalışmasını isterse (hüküm) yine böyle olur. Eğer o onu azad ederse, değerinin yarısını cinayet sahiplerine öder. Ben dedim: O, cinayeti biliyorken onu azad etmiş olduğu halde o, cinayet bedelinin yarısının hepsini niçin ödemiyor? Çünkü dedi, o onlara karşı bir şeyi bozmadı. Ancak onlara karşı bozan evvelkidir.

Ben dedim: anlaşma yapmamış olan ortak, anlaşma yapmış olan ortaktan onun almış olduğu sözleşme bedelinin yarısını isteyip alır mı, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Cinayet sahipleri bundan bir şey hak ederler mi? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu bir gelir (galle) mesabesindedir. O sebeple cinayet sahiplerinin bundan bir pay hakları olamaz. Sen biliyorsun ki, bir köle bir cinayet işlemiş olsa, böylece efendisi ondan gelir elde etse, cinayet sahiplerinin bu gelirden herhangi bir hakları yoktur! İşte evvelki mesele de böyledir.

Ben dedim: Her iki ortak cinayeti bildikleri halde, iki ortaktan birisi kendi hissesini diğeri ortağın izni ile köleyle¹²⁵⁷ özgürlük anlaşması yapsa bu da yine aynı mesabede midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Onlardan her biri kendi hissesini ortağının müsadeseyle cinayeti her ikisi de bildikleri halde onunla özgürlük anlaşması yapsa, bu onların her ikisinden de cinayet için bir tercih ve tasvip midir, ne dersin? Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu iki kişi (efendi) cinayet sahipleri ile köleyi elde tutmak arasına girmişlerdir. İşte bu da onlardan bir tercih-seçenek olmuştur.

Ben dedim: Bir adam, cinayet işlemiş olan kölesi ile özgürlük anlaşması yaptı. Sonra bu köle mükatep olduğu halde bir cinayet daha işledi. Mevlası onunla birinci cinayetini bilmeden özgürlük anlaşması yaptı. Onun hakkında ikinci cinayeti ile ilgili hüküm verildi.¹²⁵⁸ Sonra köle ödemedi aciz kaldı. Sonra birinci cinayetin sahipleri gelip dava açtılar. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu mevla muhayyerdir; o dilerse köleyi onlara verir, dilerse onun diyetini verip kurtarır. Eğer o, onu onlara verirse, kendisi mükatep olduğu halde kendi lehine karar verilen kişi cinayet bedelini ondan alır. Böylece bu onun boynunda bir borç olur. Eğer onun adına kendi lehine hüküm verilen kişi bunu öderse öder, ödemezse o bu borcu için satılır.

Ben dedim: Eğer bu köle kendisi hakkında ikinci cinayete ilgili olarak karar verilmeden önce ödemedi aciz kalırsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mevla muhayyerdir; dilerse o bu iki cinayetin fidesini verip onu kurtarır; dilerse köleyi onlara verir.

¹²⁵⁷ “maahu” kelimesi esas nüshada böyledir. Fakat o “M” nüshasında yoktur.

¹²⁵⁸ “fe kudıye” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “kudıye” olarak geldi.

MÜKATEP KÖLE BİR TAKIM CİNAYETLER¹²⁵⁹ İŞLEMİŞ FAKAT BUNLARIN BAZISI HAKKINDA HÜKÜM VERİLMİŞ BAZISI HAKINDA İSE ÖDEMEDEN ACİZ KALDIĞI İÇİN HÜKÜM VERİLMEMİŞ OLMASI

Ben dedim: Mükatep köle, bir cinayet işler; böylece yanlışlıkla bir adam öldürür, sonra kendisi hakkında bu birinci cinayetle ilgili bir hüküm verilmeden önce o, hata ile bir adam daha öldürür. Bundan sonra bu iki cinayetten birisinin velisi, diğer cinayetten bir haberi olmadan gelir ve onun için kölenin değeri ile ilgili hüküm verilir ve sonra bunun arkasından mükatep köle, borcu ödemededen aciz kalırsa onun hakkındaki görüşün nedir, ne dersin?-Hâlbuki bundan sonra diğer veli de gelip böylece mahkemeye başvurmuştur. Bu kölenin değerinin yarısı, kölenin yarısında alacak olarak, lehine karar verilen (veli) kişinin olur; diğer cinayetin (bedeli de) kölenin geri kalan diğer yarısı ile ödenir, dedi. Böylece mevla, dilerse onun fidyesini verip kurtarır, dilerse kölenin yarısını onlara verir. Eğer o kölenin değerinin yarısını, lehine karar verilen (veliye) verirse verir, eğer vermezse bu kölenin yarısı onun için satılır. Ben, bu neden böyle oldu, dedim? Çünkü dedi, bu, lehine karar verilmiş olan (velinin), kölenin boynunda olan bir alacağıdır. Hakkında karar verilmemiş olan cinayetin (bedeli) ise olduğu şekilde kölenin değerinin yarısı kadar olur. Ben dedim: Bu cinayetin bedeli niçin kölenin değerinin tamamında olmuyor? Çünkü dedi, o bu cinayeti, işlediği evvelki cinayet için kendisi hakkında bir karar verilmeden önce işlemiştir. Netice olarak kölenin değeri (kadar bir meblağ), yarı yarıya bu iki cinayet arasında (ortak) olur. Sen biliyorsun ki, bu iki (cinayetin velileri) bu kölenin sözleşme bedeli hakkında birlikte, mahkemeye başvurmuş olsalar, onlar için köle hakkında onun değeri (kadar bir meblağı) alacaklı olduklarına karar verilir. Bunlardan her birinin cinayet bedeli ise kölenin değerinin yarısı kadar olur. Ben dedim: Hakkında bir karar verilmemiş olan cinayet (bedelinin) tamamı, kölenin yarısı kadar mıdır? Evet, dedi. Ben dedim: Diğerinin alacağı da kölenin (diğer) yarısı mıdır? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer bu köle hakkında verilmiş olan hüküm, ister evvelki veli, ister sonraki veli için olsa bu eşit midir? Evet dedi.

Ben dedim: Mükatep bir köle üç adamı yanlışlıkla öldürdü. Böylece köle aleyhinde onlardan birisi ile ilgili olarak hüküm verildi. Sonra bu köle borcunu ödemekten aciz kaldı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Kölenin değerinin üçte biri kadar olan bir meblağ, onun üzerinde değerinin üçte biri kadar bir borç olarak lehine karar verilmiş olan velinin hakkıdır. Diğer iki cinayetin bedeli de kölenin değerinin üçte ikisi kadar olur. Böylece mevla, dilerse bu iki cinayetin hepsi için kölenin üçte birini fidyeye olarak verir ve onu kurtarır; dilerse kölenin kendisini verir.

Ben dedim: Mükatep bir köle yanlışlıkla iki adam öldürdü. Böylece bunlardan birisi lehine, o, diğer cinayeti bilmediği halde, kölenin değeri ile hüküm verildi. Sonra diğer cinayet sahibi de geldi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu diğer cinayet için kölenin değerinin yarısının mükatep üzerinde bir alacağı bulunduğu karar verilir ve bu onun olur. Artık mükatep köle, değerinin yarısını evvelkinden isteyip alır. Ben dedim:

¹²⁵⁹ “cinayatin” (cinayetler) kelimesi, “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “cinayetin” (cinayet) olarak geldi.

Onlardan birisinin velisi, diğere cinayeti öğrenmiş olduğu halde, mahkemeye giderse, onun değerinin yarısı ile mi, yoksa hepsiyle mi, nasıl bir karar verilir, ne dersin? Tabii ki, onun değerinin yarısı ile karar verilir, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, bu iki cinayetin (bedeli) mükatebin boynundadır. Ancak bunun (birinin) hakkı, kölenin değerinin yarısıdır.

Ben dedim: Mükatep bir köle yanlışlıkla bir adam öldürdü. Sonra bunun arkasından yine yanlışlıkla bir adam daha öldürdü. Böylece bu iki cinayetten birisiyle ilgili olarak köle hakkında karar verildi. Sonra o, hata ile bir kişi daha öldürdü. Sonra bunun arkasından son öldürülen ikisinin (velisi) gelir (haklarını) isterlerse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Kölenin değerinin yarısı, yani kölenin hakkında hüküm verilerek belirlenmiş değerinin yarısı, ilk defa kendisi lehine hüküm verilmiş olan (velinin) olur. Kölenin değerinin yarısı da özel olarak, kendisine üçüncü sırada cinayet işlenmiş kişinin olur diye karar verilir ve yine kölenin değerinin yarısı da evvelki ile beraber olan diğere (cinayet sahibi) kişinin olur, şeklinde bir hüküm verilir. Böylece bu taksim, o ikisinin arasında üçe ayrılır. Bu taksimde üçüncü olan, beş bin ile oranlanır, diğere de on bin ile oranlanır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, zaten kölenin değerinin yarısı evvelkinin olur diye önceden karar verilmişti. Böylece onun bu hakkı, kölenin boynunda bir borç olarak bulunmaktadır. Geri kalan diğere cinayetin hakkı da kölenin yarısında bulunmaktadır. Bundan sonra köle üçüncü cinayeti de işleyince (bunun hakkı da) evvelkisi içindir diye karar verilmiş olan yarıya dâhil edildi. Netice olarak üçüncü cinayet ile birinci cinayetin yarısı ve bütün cinayetleri kölenin yarısında bulunur. Sen biliyorsun ki, eğer mükatep bir köle, bir cinayet işlemiş olsa onun hakkında bu cinayet ile hüküm verilir. Sonra o bunun arkasından bir cinayet daha işlese yine onun aleyhine bu cinayet ile de hüküm verilir. Artık o, bu her iki cinayet (bedelini ödemek) için çalışır. Hâlbuki onun hakkında hüküm verilmemiş olsaydı, bu iki cinayet için bir tek değer ile hüküm verilirdi! İşte bu yüzden üçüncünün hakkının yine kölenin cinayetinin yarısı ile özel olarak kölenin yarısında olduğuna karar verilir. Çünkü kölenin yarısının evvelki (veliye) ait olduğuna karar verilmişti. Böylece onun hakkı kölenin boynunda bir borç olmuştur. Artık geriye üçüncü için onun işlediği cinayetin hakkı kaldı. İşte bu hüküm, bundan dolayı böyle verilmiş oldu.

Ben dedim: Eğer bu köle, işlediği iki cinayetten birisiyle ilgili olarak hüküm verilmiş ve diğere hakkında hüküm verilmemiş olduğu halde, üçüncü cinayeti işledikten sonra borcunu ödemekten aciz kalsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Kölenin değerinin yarısı, hakkında karar verilmiş velinin bir alacağı olarak onun boynunun yarısında bir borç olur; üçüncü olan cinayetin (bedelin) yarısı da bu yarıdadır. Onun bu cinayetinin ve diğere hakkında hüküm verilmemiş¹²⁶⁰ cinayetinin yarısı da geri kalan yarıdadır. Böylece eğer mevla köleyi onlara verirse, kölenin yarısı evvelki (cinayet) ile hakkında hüküm verilmemiş olan üçüncü cinayet arasında üç (e taksim edilmiş)¹²⁶¹ olarak ortaktır. Böylece bundan üçüncü olan, beş bin (dirhem) alır; evvelki ise on bin alır ve geri kalan

¹²⁶⁰ “lehu” kelimesi “M” nüshasında böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁶¹ “selasetin” kelimesi iki nüshada “sülüsühi” olarak gelmiştir. Doğrusu “selasetin”dir.

yarı¹²⁶² da özel olarak üçüncü olarak işlenen cinayetin velisinin olur. Hakkında hüküm verilmiş olan velinin bu yarıda alacağı bir borçtur; böylece eğer köle ona değerinin yarısını öderse, öder; yoksa o, bu alacaklıya olan borcu için satılır.

Ben dedim: Mükatep bir köle bir cinayet işledi ve bir adamı yanlışlıkla öldürdü. Sonra bunun arkasından işlediği birinci cinayet ile ilgili hüküm verilmeden önce, başka bir adamı daha öldürdü. Bilahare bunlardan biri, hakkını almak için onu mahkemeye verdi. Neticede kölenin değerinin yarısını (almasına) karar verildi. Köle de bu borcunu ona ödedi. Sonra bunun arkasından diğeri de gelip kendi hakkını istedi, bu husustaki görüşün nedir, ne dersin? Onun köle üzerinde kölenin değerinin yarısı (kadar) alacağı olduğuna hükmedilir, köle bunun için çalışır, dedi. Ben dedim: (İkinci cinayetin velisi) kölenin değerinin yarısını alan kimseye gidip aldığı yarısını isteyip alabilir mi? Hayır, dedi. Ben niçin diye sordum. Çünkü dedi, onun alacağı, kendisi lehine karar verilmeye kadar mükatebin boynunda ancak (bedeli belirlenmemiş) bir cinayetten ibaretti. Böylece kölenin değerinin yarısı, onun, alacaklıya borcu olur. Sen biliyorsun ki, cinayetle ilgili karar verilmeden önce köle borcunu ödemekten aciz kalırsa, cinayet bedeli kölenin değerinin yarısı kadar olur. Artık mevlası dilerse kölenin kendisini verir, dilerse fidyasını verip onu kurtarır.

Ben dedim: Kendisi lehine karar verilen kimse, kölenin değerinin yarısını tastamam aldıktan sonra ve diğeri hakkında bir şekilde karar verilmeden önce, mükatep köle hiçbir şey bırakmadan ölürse, ikinci cinayetin velisi, kölenin değerinin yarısını alan birinci cinayetin velisine giderek aldığı değer yarısını herhangi bir şekilde isteyebilir mi? Hayır, dedi. Ben dedim: Eğer bu mükatep köle borcunu ödemedi aciz kalmış olsa ve böylece aciz kaldıktan sonra da ölse (hüküm) yine böyle midir? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun hakkı kölenin boynunda olan bir alacak idi. Köle ölünce de bu alacak hükümsüz kaldı.

Ben dedim: Mükatep bir köle cinayet işledi; böylece o yanlışlıkla bir adam öldürdü. Sonra o bunun arkasından yanlışlıkla başka bir adam öldürdü. Bu suretle bu iki cinayetten birisi için kölenin değerinin yarısı kadar (hakkı) olduğuna karar verildi. Sonra köle bu borcu ödemedi aciz kaldı. Bu aciz kalışından sonra o, yanlışlıkla başka bir adam öldürdü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Hakkında karar verilen kimsenin alacağı, kölenin yarısından olan bir borçtur. Çünkü bu alacak için mükatep köle hakkında, o ödemedi aciz kalmadan önce alacaklı lehine karar verilmiştir. Böylece kölenin boynunun değerinin yarısı, onun yarısından olmuştur. Bu durumda mevla muhayyer olur: Eğer o dilerse köleyi ikinci ve üçüncü cinayetlerin velilerine verir veya¹²⁶³ fidyasını iki cinayetin hepsine verip onu kurtarır. Eğer mevla onun fidyasını verirse, köle, lehine karar verilmiş olan velinin hakkı için satılır veya mevla köle adına onun değerinin yarısını öder. Eğer mevla köleyi bu ikisine verirse kölenin yarısı üçüncü olarak işlenen cinayetin velisinin olur. Onun diğer yarısı da üç

¹²⁶² "en-nısfu" kelimesi "M" nüshasında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁶³ "ev" kelimesi, "M" nüshasında böyle, esas nüshada ise "in" olarak gelmiştir.

hisseye ayrılmış olarak üçüncü ile hakkında hüküm verilmemiş olan ikinci arasında ortaktır. Üçüncünün özel olarak almış olduğu yarısı da hakkında karar verilmiş olan cinayetin sahibine olan borç için satılır.

Ben dedim: Mükatep bir köle bir cinayet işledi; böylece o, yanlışlıkla bir adam öldürdü. Sonra bunun arkasından bir cinayet daha işledi ve böylece yanlışlıkla bir adamın gözünü çıkardı. Sonra gözü çıkan adam gelip mükatep köleyi mahkemeye verdi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Cinayetin velisi için kölenin üzerinde onun değerinin üçte biri kadar hakkı olduğuna karar verilir ve köle bunun için¹²⁶⁴ çalışır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü bu mükatep köle öldürmüş ve göz çıkarmıştır. Dolayısıyla onun değeri, onlar arasında üç hisse olarak paylaşılır. Böylece onun değerinin üçte ikisi, ölünün velisinin olur, değerinin üçte biri de gözü çıkarılmış olan kimsenin olur. Sen biliyorsun ki, bunların her ikisi mükatep köleyi birlikte mahkemeye verseler, onlar için, onun bütün değeriyle karar verilir ve köle bunun için çalışır. Neticede onun üçte ikisi ölünün velisinin olur, onun üçte biri de gözü çıkarılmış olan kimsenin olur! Onların birisi mahkemeye verdiği zaman yine böyle hüküm verilir. Ben dedim: Gözü çıkarılmış olan kimse için kölenin değerinin üçte biri ile hüküm verildikten sonra o, borcunu ödemekten aciz kalırsa, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Ölüye verilecek diyet, kölenin değerinin üçte ikisi kadar olur. Böylece mevla muhayyer olur: O dilerse diyeti cinayetin tümüne fidye olarak öder, dilerse o, köleyi verir. Geri kalan üçte biri de hakkında karar verilmiş kimseye olan borç için satılır veya onun adına mevlası ödemedede bulunur.¹²⁶⁵

Ben dedim: Bu mükatep köle, gözün çıkarılması ile ilgili hüküm verildikten sonra mükatep olduğu halde bir cinayet işlediği zaman¹²⁶⁶ sonra o bunun arkasından borcunu ödemekten aciz kalırsa, bunun hakkındaki görüşün nedir, ne dersin? Kölenin değerinin üçte biri, kölenin üçte birinde bir borç olarak, lehinde karar verilen bu kimseye ait olur. Bu borcun boynunda olduğu¹²⁶⁷ kölenin üçte biri kadar olan, öldürülenin diyetinin üçte biri, kendisine üçüncü olarak cinayet işlenmiş bulunan kimsenin velisinin olur. Bunun üçte ikisi de bu diyetten olur. Evvelkinin diyeti de yine geri kalan bu üçte ikiden olur. Böylece mevla yani kölenin mevlası muhayyer olur: O dilerse köleyi o iki kimseye verir, dilerse iki cinayetin hepsine birden onun fidyesini verir. Eğer mevla onun fidyesini verirse kölenin üçte birisi, kendisi lehine karar verilmiş olan kimseye olan borç için satılır veya mevlası onun adına ödemedede bulunur. Eğer mevla köleyi verirse, kölenin üçte birisi, özel olarak, üçüncü olarak kendisine cinayet işlenmiş olan kişinin velisinin olur. Köle ister ona verilmiş olsun, isterse borcu için satılmış olsun, kendisi için karar verilmiş olan kişinin hakkı bu üçte birin içindedir. Bu üçte ikisi de o ikisinin arasında (ortak) olur. Son olarak işlenen cinayetin velisi diyetin üçte ikisi oranında, hakkında karar verilmemiş olan kimse ise diyetin tamamı oranında alır.

¹²⁶⁴"fihi" kelimesi, "M" nüshasında böyledir, esas nüshada ise o "fiha" şeklinde gelmiştir.

¹²⁶⁵ "mevlahu" kelimesi, "M" nüshasında böyle geldi. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁶⁶ "iza" kelimesi, esas nüshada böyle geldi. "M" nüshasında iza yerine "in" gelmiştir.

¹²⁶⁷ "ellezi fihi haza" ifadesi, "M" nüshasında böyle geldi. Fakat bu ifade esas nüshadan düşmüştür.

Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o diyetin üçte biri ile kölenin yarısını almıştır. Kendisi lehine bir karar verilmemiş olan kimsenin hakkı da ancak kölenin üçte ikisinin içindedir. Çünkü kölenin boynu, onun için ve gözü çıkarılmış olan kimse için gerekli olmuştur. Böylece onun hakkı kölenin boynunun üçte ikisinin içinde olmuştur.

Ben dedim: Mükatep bir cariyeye bir cinayet işledi; böylece o, yanlışlıkla bir adam öldürdü. Sonra bunun arkasından başka birinin gözünü çıkardı, sonra bir çocuk dünyaya getirdi. Sonra gözü çıkan kişi, bu cariyeyi mahkemeye verdi. Böylece cariyenin değerinin üçte biri kadar bir meblağı almaya onun hakkı olduğuna karar verildi. Çocuk üzerinde onun bir hakkı olduğuna karar verilir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Eğer bu cariyeye bundan sonra borcunu ödemededen aciz kalırsa, sonra ölünün velisi gelip onu mahkemeye verir ve o da köleliğe geri çevrilirse, bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Ölünün diyeti, annenin değerinin üçte ikisi kadar olur. Eğer mevla dilerse diyetin tamamına karşılık bu fidyeyi verir; dilerse cariyeyi verir. Eğer mevla, onun fidyelerini verirse, cariyenin üçte biri, lehine karar verilen veliye olan bu borç için satılır veya onun adına mevlası ödemede bulunur. Eğer üçte ikisini verirse (hüküm) yine böyledir. Ben dedim: Eğer cariyenin¹²⁶⁸ üçte biri satılır, fakat (cariyenin bu bedeli), onun, hakkında hüküm verilmiş olan kişiye vereceği miktar için yeterli gelmezse, çocuk hayatta olduğu halde onun çocukta¹²⁶⁹ bir hakkı olur mu, ne dersin? Evet, dedi, çocuğun üçte biri, onun geri kalan (ödenmemiş) alacağı için satılır veya mevla bu konuda ödemede bulunur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun hakkı, annenin değerinin üçte biri kadar olan bir borçtur. Zira annenin çocuğu, onun kendisindedir. Sen biliyorsun ki, bir mükatep cariyeye, üzerinde bir borç olduğu halde, bu borcu ödemekten aciz kalırsa, o mükatebe halinde iken bir çocuk dünyaya getirmiş olsa, böylece cariyeye bu borcu için satılsa fakat onun bedeli borcuna yetmese, cariyenin kalan borcu için kendisiyle beraber oğlu da satılır! Birinci mesele de böyledir. Çocuk¹²⁷⁰ (bedeli) yeterli gelmediği zaman bu annenin değerinin üçte biri kadar olur.

Ben dedim: Ölünün velisi için ancak mükatep cariyeye üzerinden karar verilmiş böylece onun değerinin üçte biri kadar çalışmasına hükmedilmiş, o borcunu ödemekten aciz kalıncaya kadar gözü çıkarılmış için bir karar verilmemiş ve o mükatebe halinde iken bir çocuk doğurmuş ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Gözü çıkmış olan kimsenin diyeti, cariyenin değerinin üçte biri kadar olur; mevlası dilerse onun fidyelerini verir, dilerse onun kendisini verir. Cariyenin üçte ikisi lehinde karar verilmiş veli için satılır. Eğer bunun bedeli yeterli olursa olur; olmazsa çocuğun üçte ikisi satılır veya mevla bu borç için ödemede bulunur, dedi.

¹²⁶⁸ "el-mükatebeti" kelimesi, "M" nüshasında böyle, esas nüshada ise "el-mükatebi" olarak gelmiştir.

¹²⁶⁹ "fi" harfi, "M" nüshasında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁷⁰ "ve'l veledü" kelimesi "M" nüshasında böyle, esas nüshada ise "fe'l-veledü" olarak geldi.

Ben dedim: Mükatep bir köle bir cinayet işledi ve böylece o yanlışlıkla bir adam öldürdü. Sonra o bunun arkasından hata ile iki kişiyi öldürdü. Bu iki cinayetten birisi için onun değerinin üçte biri ile karar verildi. Sonra köle ödemekten aciz kaldı ve bu aciz kalışından sonra hata ile başka bir adam öldürdü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Kölenin değerinin üçte biri onun boynunda bir borç olarak kendisi lehine karar verilmiş olan kimsenin olur ve mevla muhayyer olur: O dilerse köleyi cinayet sahiplerine verir, dilerse onun fidyesini verip kurtarır. Eğer mevla köleyi onlara verirse, onun üçte biri özel olarak ölünün velisinin olur. Kölenin değerinin üçte biri de onun boynunda üçte bir borç olarak lehine karar verilmiş kişinin olur. Değerin üçte ikisi onların arasında ortak olup ilk evvelki iki cinayet velisi diyetin tümüne göre, sonuncunu velisi ise diyetin üçte ikisine göre haklarını alırlar.

Ben dedim: Mükatep bir köle bir cinayet işledi ve böylece onun hakkında bu cinayete ilgili hüküm verildi. Sonra bunun arkasından iki cinayet daha işledi ve onun hakkında bunlardan birisi ile ilgili karar verildi. Hâlbuki birinci cinayette onun hakkında değerinin tümüyle ilgili olarak hüküm verilmişti. Sonra o borcunu ödemekten aciz kaldı ve böylece köleliğe geri çevrildi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? İlk kendi lehine hüküm verilmiş olan kimseye, kölenin değerinden onun için karar verilmiş olan meblağın tümü kölenin boynunda (bir borç) olur. Diğer iki cinayete bakılır; eğer bunlar eşit ise, kölenin değerinin yarısı, onun değerinin yarısında bir borç olarak lehine karar verilmiş olan kimsenin olur. Geri kalan cinayet (bedeli de) kölenin yarısındadır. Eğer mevlası dilerse onun fidyesini verip kurtarır; dilerse onun kendisini verir. Eğer o, onun fidyesini verirse köle satılır; artık onun bedelinin yarısı özel olarak ilk lehine karar verilmiş olan kimsenin olur. Geri kalan yarı ise o ikisinin arasında ortak olur; evvelki veli, onun geri kalan borç nisbetinde, öteki veli ise onun borcunun tümü nisbetinde alır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, evvelki velinin bütün alacağı kölenin tüm değerinde, diğerinin alacağı ise kölenin yarısıdır.

Ben dedim: Eğer efendisi cinayet sahibine kölenin yarısını verirse, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Kölenin geri kalan yarısı da diğer ikisinin alacakları için satılır, böylece onlar bunu aralarında yarı yarıya (ortak olarak) paylaşırlar.¹²⁷¹ Evvelkinin alacağından geri kalan ve borcun yarısı olan meblağ da cinayet sahibine verilmiş olan yarıda bulunmaktadır. Eğer mevlası onun adına bunu öderse öder, yoksa o, ona olan bu borç için satılır, dedi. Ben, bu neden böyle oluyor diye sordum? Çünkü dedi, evvelkinin alacağı, kölenin değerinin tümünde bulunmaktadır. İkincinin alacağı ise kölenin değerinin yarısında bulunmaktadır. Böylece ikinci olarak lehine karar verilmiş kimseye ait olan bu yarım hisse, onun birinci ile aralarında ortaktır. Evvelki cinayetin sahibinin olan yarım hisse özel olarak ona mahsusudur ve köle bu borcu için ona satılabilir. Ben dedim: Köle birinciye karşı cinayet işleyip onun lehine karar verildikten sonra ve bu son

¹²⁷¹ “fe yaktesimanihi” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “fe yaksimanihi” olarak gelmiştir.

iki cinayet, evvelki hakkında cinayetle ilgili hüküm verildikten sonra işlenmiş olduğu halde eğer bu son iki cinayetin her iki için kölenin değeri ile karar verilirse, bu konudaki görüşün nedir, köle de ödemedi aciz kalmış ve böylece o köleliğe çevrilmiş haldedir, ne dersin? Onların hakları bir borç olarak kölenin boynundadır. Böylece eğer mevla onların tüm alacaklarını öderse, öder; yoksa köle onlara satılır. Bu durumda onun bedelinin yarısı birinci cinayetin, yarısı da son iki cinayetin olur, dedi. Ben bu neden böyle oluyor, dedim? Çünkü dedi, evvelki (cinayetin velisi) bu bedelden kölenin değerinin tümüne göre hissesini alır; zira onun değerinin tümü, onun boynunda bir borçtur. Son iki cinayetin velileri de yine onun (kölelik) kıymetinin değeri üzerinden hisselerini alırlar. Böylece kölenin yarısı bunların olur, diğer yarısı da evvelkinin olur.

Ben dedim: Mükatep bir köle, üç cinayet işledi. Bu cinayetler eşit olduğu halde bunlar kölenin kendi sorumluluğu altındadır. Böylece bu cinayetlerden birisi için hâkim kölenin değerinin üçte biri ile karar verir. Sonra geri kalan iki cinayetten¹²⁷² birinin velisi, cinayet bedelini mükatebe bağışladı. Sonra bu mükatep borcunu ödemedi aciz kaldığı için köleliğe geri çevrildi. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Lehine karar verilen kişinin hakkı, kölenin üçte biri kadardır. Ya köle adına mevlası, onun değerinin üçte birini öder veya bu kölenin üçte biri onun için satılır. Köle sahibi muhayyerdir: dilerse o, kölenin üçte birini geri kalan alacaklıya verir, dilerse diyetini verip onu kurtarır. Kölenin geri kalan diğer üçte biri de mevlasının olur; o ikinin bunda bir payları yoktur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, kölenin değeri, onların hepsinin idi. Onlardan birisi kendi hissesini bağışlayınca, artık bu hisse ondan çıkıp mevlanın olmuştur. Sen biliyorsun ki, bir köle iki cinayet işlese, böylece onlardan birisi kendi cinayet bedelinden vazgeçse, kölenin yarısı mevlanın, diğer yarısı da öbür cinayet sahibinin olur, dedi.¹²⁷³ İşte evvelki mesele de böyledir.

Ben dedim: Mükatep bir köle iki cinayet işledi, böylece onlardan birisi köleyi bağışladı. Diğer için¹²⁷⁴ de hâkim onun hakkı ile ilgili kararı verdi. Sonra mükatep, borcunu ödemedi aciz kaldığı için köleliğe geri çevrildi. Bu diğer alacaklı için kölenin ne kadarı satılır, ne dersin? Yarısı satılır veya mevlası onun adına ödemedi bulunur; geri kalan diğer yarısı da mevlanın olur, dedi.

Ben dedim: Mükatep bir köle, sorumluluğu kendi boynuna olarak, yanlışlıkla iki cinayet işledi. Hâkim bunlardan birisi için kölenin değerinin yarısı ile karar verdi; köle bunun için çalışır. Sonra mükatep aciz kaldığı için köleliğe geri çevrildi. Onun elinde birçok mal var, ama bunlar, onun özgürlük anlaşma bedeli için yeterli değildir. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Lehine karar verilen kimseye bu maldan kölenin değerinin yarısı kadar ödenir. Mevla muhayyer olur: Dilerse kölenin yarısını diğer cinayetin velisine verir, dilerse diyetini verip onu kurtarır. Ben dedim: Mükatebin

¹²⁷² “el-bakıyeyni” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat bu esas nüshada “el-bakıyne” olarak geldi.

¹²⁷³ Burada “kale” (dedi) kelimesi geldi. Bunun yerine “fe inne” kelimesinin gelmesi gerektiği açıktır.

¹²⁷⁴ “li’l ahari” kelimesi “M nüshasında böyle, esas nüshada ise yanlış olarak “el-aharu” şeklinde geldi.

ödemedi aciz kaldığı¹²⁷⁵ bu mallar onun değerinin yarısı kadar olsa, buların hepsi, lehine hüküm verilen kimseye verilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu, kölenin yarısında olan bir borçtur. Ben dedim: Eğer bu mal, onun değerinin yarısından daha az ise geri kalan borç için kölenin yarısı satılır mı, yoksa mevla onun adına ödeme yapar mı, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Lehine karar verilmiş kişinin alacağı¹²⁷⁶ ancak kölenin değerinin yarısı kadar olduğu halde, bu malın yarısı, neden onun olmuyor? Çünkü dedi, köle üzerindeki olan borcu ödeyinceye kadar, bu borç onun değerinin yarısı kadar olsa bile, onun malından mevlanın eline bir şey geçmez.

Ben dedim: Eğer bu kölenin üzerinde bundan başka onun kendi değeri kadar bir borç olsa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Lehine karar verilmiş olan veli¹²⁷⁷ onun değerinin yarısı kadar alır, diğeri de bundan borcu nisbetinde alır, böylece onu ikisi buna göre paylaşırlar.¹²⁷⁸ Bu borç sahibinin borcundan geri kalana bakılır, böylece bunun yarısı, kendisine cinayet işlenen kişinin olur. Köle bunun için satılabilir veya mevlası kendisine cinayet işlenmiş¹²⁷⁹ kişiye¹²⁸⁰ onun adına ödemede bulunur. Eğer mevla köleyi ona verirse onun borcundan geri kalan ile diğerine olan borç, kölenin diğer yarısında olur. Köle bu ikisi için satılır veya mevla onlara alacaklarını öder. Ben mükatep kölenin elinde bulunan bu mal¹²⁸¹ niçin özel olarak alacak sahibinin olmuyor diye sordum? Çünkü dedi, onun elinde olan mal¹²⁸² hisselerine göre onlar arasında ortaktır. Çünkü onların malları, onun tümü üzerinde bir borçtur.

MÜKATEP KÖLENİN ÇOCUĞUNUN CİNAYETİ ve ONA İŞLENEN CİNAYET

Ben dedim: Mükatep bir kölenin bir cariyesinden mükatebe zamanında bir çocuğu oldu ve bir adam yanlışlıkla bu çocuğu öldürdü. Bu çocuğun ölüm bedeli kimin olur, ne dersin? Mükatebin olur, dedi. Ben dedim: O bir yaralamada bulunsa yine böyle bunun diyeti mükatebin mi olur? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer mükatep oğlunu anlaşmalı zamanında satın almış olsa yine böyledir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o, babasını satın almış olsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o, oğlunun oğlunu satın almış olsa¹²⁸³ yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep cariye sözleşmeli iken bir çocuk dünyaya getirirse veya satın alsa yine böyle midir? Evet, dedi. Ben niçin dedim?

¹²⁷⁵ “aceze” “M” nüshasında böyle geldi. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁷⁶ “deynühu” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “diyetühu” olarak gelmiştir.

¹²⁷⁷ “el-muktediy” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “li'l-muktediy” olarak geldi.

¹²⁷⁸ “fe yaktesimanihi” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “fe yuksimanihi” olarak geldi.

¹²⁷⁹ “ila” kelimesi esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁸⁰ Bu cümle “M” nüshasında böyledir. “Köle bunun için satılabilir...” cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁸¹ “ma fi yedeyy” ifadesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “ma bakıye fi yedi” olarak gelmiştir.

¹²⁸² “min malin” ifadesi, dorudur. Bu iki nüshada “ma fi yedeyhi malün” olarak gelmiştir.

¹²⁸³ Bu cümle “M” nüshasında böyle geldi. Fakat “iştera ebahu” (babasını satın aldı) cümlesi esas nüshadan düşmüştür.

Çünkü dedi, onun çocuğu aynı kazancı mesabesinde, kendisinden bir parçadır.

Ben dedim: Mükatep bir cariyeenin, sözleşmeli iken bir çocuğu olsa ve bu çocuğunun da bir çocuğu olsa, bu çocuk da burada cariyeenin bir kesbi midir, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer bu cariyeenin çocuğuna ve çocuğunun çocuğuna karşı bir cinayet işlense bu cinayetin sahibi cariye mi olur? Evet, dedi. Ben dedim: Cariyeenin çocuğunun ve onun çocuğunun çocuğunun kazancı kime ait olur? Cariyeye ait olur, dedi. Ben dedim: Mükatep kölenin sözleşmeli halinde iken doğan veya satın aldığı çocuğunun kazancı, da böyle ona mı aittir? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep kölenin çocuğuna karşı bir cinayet işlense, böylece o, mahkemeye daha başvurmadan cariye anlaşma bedelini ödemiş ve azad edilmiş olsa, bu cinayetin bedeli kimin olur, ne dersin? Annenin olur, dedi. Ben, niçin çocuğun olmuyor, dedim? Çünkü dedi, bu, çocuğun bir kazancı mesabesindedir ve o, azad edilmeden önce anne için gerekli olmuştur. Sen biliyorsun ki, bu çocuğun elinde bir mal bulunmuş olsa, o bunu anlaşma bedeli ödenmeden önce kazanmış olsa, böylece bu mal, babadan ziyade annenin olur!

Ben dedim: Mükatep cariyeenin çocuğu, bir adamı yanlışlıkla öldürse veya bir cinayet işlese bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onun hakkında hâkim, onun cinayet bedelinden ve kölenin rakabe değerinden en az olanı ile hüküm verir ve o bundan en az olan için çalışır, dedi. Ben dedim: anneye bu çocuğun cinayet (bedelinden) bir şey düşer mi? Hayır, dedi. Ben dedim: Bu çocuk, kendisi hakkında hüküm verilmeden önce veya hüküm verildikten sonra ölse bile (böyle) mi olur? (Ölse) bile (böyle olur) dedi.

Ben dedim: Bu çocuk hakkında cinayetle ilgili bir hüküm verilmeden önce anne ödemededen aciz duruma düşerse, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mevla muhayyer olur: O dilerse çocuğu (cinayet sahibine) verir, dilerse onun cinayet bedelini öder. Ben dedim: Çocuk hakkında cinayetle ilgili bir karar verilmiş ve sonra anne borcunu ödemededen aciz kalmış ve böylece o köleliğe geri çevrilmişse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu (cinayet bedeli) çocuğun boynunda bir borçtur; o ya bunun için satılır veya mevlası onun adına ödemedede bulunur. Ben dedim: Eğer onun borcu¹²⁸⁴ tam ödenmemişse bundan annenin boynuna bir şey düşer mi, ne dersin? Hayır, dedi.

Ben dedim: Eğer oğul hakkında cinayetle ilgili karar verilmiş, sonra anne borcu ödemededen aciz kalmış ve üzerinde birçok borç olduğu halde cariyeliğe geri çevrilmişse bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Borçları için anne satılır, bundan onun üzerine kararı verilmiş borç için çocuk da satılır.

¹²⁸⁴ “kıymetihî” kelimesi esas nüshada böyledir. Fakat o, “M” nüshasında “semenihi” şeklinde gelmiştir.

Ben dedim: Annenin bedeli, onun borcunu ödemede yetersiz kalsa, annenin alacaklıları geri kalan alacakları için çocuğun bedelinde onun alacaklılarına ortak olurlar mı, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, çocuğun bedeli annenin borcunu ödemektense kendi borcunu ödemesi daha çok yerindedir. Ben dedim: Çocuğun bedeli, kendi borcunu ödedikten sonra geriye artarsa bundan annenin geri kalan borcu ödenir mi ne dersin? Evet dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, çocuk, annesi mesabesindedir.¹²⁸⁵ Sen biliyorsun ki, eğer çocuğun üzerinde bir borç olmasa bile o, annesinin borcu için satılabilir! İşte onun bedelinden borcunu ödedikten sonra geriye kalan şey de böyledir.

Ben dedim: Bir adam mükatep cariyesinin çocuğunu öldürdü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Çocuğun değeri (kadar bir bedel) annesinin olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, Bu çocuk annesindedir. Sen biliyorsun ki, bu çocuğu velisinden başkası öldürmüş olsaydı, onun değeri (kadar ödeyeceği meblağ) annesinin olurdu! İşte mevla da böyledir.

Ben dedim: Mükatep bir cariye mükatebe zamanında bir çocuk doğurdu. Bu çocuk bir cinayet işledi. Böylece onun hakkında değerinden ve cinayet bedelinden en az olanı ile hüküm verildi. Sonra annesi çocuğunun bu borcunu cinayet sahibine ödedi. Bu geçerli olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu cinayetten onun üzerine bir şey düşmez; cinayet bedeli ancak bu çocuk üzerinedir.

Ben dedim: Eğer anne ödemesini yapmış ve böylece o azad edilmiş olsa (onun oğlu için yaptığı) bu tazmini caiz olur mu, ne dersin? Evet dedi. Ben dedim: Eğer o ödemedi aciz kalır ve cariyeliğe geri çevrilirse? Caiz olmaz dedi, bu (cinayet bedelinden olan) borç çocuğun üzerine olur; annenin üzerine bu tazminden dolayı annenin üzerine bir şey gelmez; bu tazmin hükümsüz olur. Ben dedim: Çocuğun üzerinde bir borç olsa, böylece annesi bunu ödese, bu da böyle midir? Evet, dedi. Ben, bu neden böyle oluyor, dedim? Çünkü dedi, cinayetten dolayı çocuğun üzerinde olan bir borç, onun kendi üzerinde kalır. Çünkü çocuk annesinin bir kölesi mesabesinde değildir. Sen biliyorsun ki, mükatep cariye (anlaşma bedelini) ödeyip böylece azad edildiği zaman (cinayet bedeli olan) bu borç annenin üzerine değil, çocuğun üzerine olur. Eğer anne borcunu ödemedi aciz kalıp böylece köleliğe geri çevrilse bu (cinayet borcu) çocuğun üzerine olur, annenin değil, çocuğun boynunun borcudur.

Ben dedim: Bir adam, kölesi ve onun karısı ile bir tek anlaşma ile özgürlük anlaşması yapsa ve bunların taksitlerini de bir yapsa sonra bu mükatep cariye anlaşmalı halde iken bir çocuk doğursa, sonra bu çocuğa karşı bir cinayet işlense, onun bu cinayet diyeti ve değeri kimin olur, ne dersin? Bunların hepsi babanın değil, annenin olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, çocuk annesindedir ve o, annesinin kazancı mesabesindedir. Sen biliyorsun ki, oğulun elde ettiği kazanç, babanın değil, annenin olur!

¹²⁸⁵ Bu cümle “M” nüshasında böyledir. Fakat “kae neam” dan buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

İşte cinayet de böyle çocuğun üzerine olur. Ben dedim: Bunlar ikisi (anlaşma bedellerini) ödeseler ve böylece azad edilseler, çocuğa karşı işlanmış cinayetin bedeli kimin olur, ne dersin?¹²⁸⁶ Babanın değil, annenin olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi bu, onlar azad edilmeden önce annenin olmuştu.¹²⁸⁷

Ben dedim: Eğer bu baba, yanlışlıkla oğlunu öldürürse, bundan dolayı ona bir şey lazım gelir mi, ne dersin? Evet, dedi, o, kendi değerinden ve oğlunun değerinden en az olan için çalışır ve çocuk annenin olur. Ancak babanın değeri annenin değerinden daha az olursa, böylece o, daha az olan için çalışır. Ben dedim: Eğer bu ikisi bundan sonra¹²⁸⁸ ödeme yapıp böylece azad edilirlerse, bu değer onun üzerinde bir borç olarak annenin olur mu ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim¹²⁸⁹ Baba çocuğa karşı işlenmiş bir cinayette üçüncü şahıs mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer bu çocuk anneyi öldürse, onun üzerine bir şey lazım gelirmi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, çocuk andandır.

Ben dedim: Anne çocuğunu öldürmüş olsa (hüküm yine) böyle midir? Evet dedi¹²⁹⁰ Bunlardan birinin cinayeti diğerinin üzerine bir borç getirmez. Çünkü o kendine karşı bir cinayet işlemiş demektir.

Ben dedim: Bu çocuk, babaya karşı bir cinayet işlese, bu cinayet (bedeli) ona gerekli olur mu, ne dersin? Evet, dedi, ona kendi değerinden ve cinayetin bedelinden en az olanı gerekli olur. Eğer onlar ikisi borçlarını öderlerse, böylece ikisi de azad edilirler ve bu (cinayet bedeli) onun üzerine bir borç olur.

Ben dedim: Eğer çocuk babayı öldürse, bundan dolayı ona bir şey lazım gelir mi, ne dersin? Evet, dedi, ona kendi değerinden ve babasının değerinden en az olanı gerekli olur ve o bunun için çalışır. Ben dedim: Ona anlaşma bedelinden bir şey gerekli olur mu? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun annesi hayattadır; o anlaşma bedeli için çalışır. Ben dedim: Eğer çocuk annesini öldürse, babası kalsa ve bu baba hayatta olduğu müddetçe çocuğa anlaşma bedelinden yine böyle bir şey gerekmez mi? Hayır dedi, şöyle ki, bu onun için gerekli olur; çünkü o, annesi mesabesindedir.

Ben dedim: Eğer çocuk, yanlışlıkla babasını öldürse¹²⁹¹ sonra anne anlaşma bedelinin hepsini ödeyip azad edilse, onunla beraber bu çocuğu da azad edilir mi, ne dersin? Evet dedi, onların her ikisi de hür olur. Ben dedim: Babasının değeri (diyeti) için çocuğun çalışıp kazandığı şey kimin olur?¹²⁹² Anne, ondan ulaşan (kocasından miras olarak gelen) şeyden

¹²⁸⁶ “Ne dersin” ifadesi “M” nüshasında böyle geldi. Fakat o, esas nsühadan düşmüştür.

¹²⁸⁷ “kad” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nsühadan düşmüştür.

¹²⁸⁸ “bade zalike” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nsühadan düşmüştür.

¹²⁸⁹ “kultü” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nsühadan düşmüştür.

¹²⁹⁰ “kale” (dedi) kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “fe kale” olarak geldi ki bu bir tahriftir.

¹²⁹¹ “in katele” kelimesi esas nüshada böyle, “M” nüshasında ise “iza katele” şeklinde gelmiştir.

¹²⁹² “fe limen” kelimesi iki nüshada “fe lime” olarak geldi. Bu yanlıştır; doğrusu “fe limen”dir.

hisselerini alır; böylece o, bunu çocuğundan alır. Bu maldan geri kalan da babanın verislerinin olur. Katil mirasçı olmaz; ancak küçük olursa olabilir. Çünkü babanın değeri (diyeti), oğulun üzerinde olup bu, sanki onun geriye bıraktığı bir mal (ve miras) gibidir. Bu yüzden anne, onlardan (baba ve çocuktan) gelen bu mallardan kendi payına düşeni alır. Geri kalan mallar da benim sana anlattığım şekilde dağılır. Ben dedim: Bu geri kalan mallar kimin olur? Eğer mükatep kölenin (yani babanın) hür varisleri varsa onların olur; eğer yoksa mevlanın olur. Ben dedim: Bu kadın, bu maldan bir şeye¹²⁹³ varis olamaz mı? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, (baba yani kocası) mükatep köle olarak ölmüştür. Sonra anne borcunu ödediği için anne ile oğul her ikisi de azad olmuşlardır. Ben dedim: Bu çocuk bu maldan bir şeye varis olur mu?¹²⁹⁴ Hayır, dedi. Ancak kendisi küçük iken onu öldürürse olur.

Ben dedim: Bir adam iki kölesiyle tek anlaşmada özgürlük anlaşması yaptı, onların taksit öemeleri de bir oldu. Mükatep olduğu halde onlardan birinin cariyesi çocuk doğurdu. Sonra baba bu çucuğa karşı veya çocuk babaya karşı cinayet işledi. Bunlardan birisi üzerine arkadaşının cinayetinden dolayı bir şey lazım gelir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, çocuğun cinayet bedeli babası üzerine, babanın cinayet bedeli de çocuğu üzerinedir. Sanki o, kendi kendine cinayet işlemiş gibidir.

Ben dedim: Diğer mükatep köle, bu çocuğu öldürürse, bundan dolayı onun üzerine ne gerekir, ne dersin? Onun üzerine kendi değerinden ve çocuğun değerinden en az olanı (kadar bir bedel) gerekir dedi. Ben bu bedel kimin olur, dedim. Babanın olur, dedi. Ben dedim: Eğer bu ikisi borçlarını öder de azad edilirlerse, bu onun üzerinde babanın lehine bir borç olur mu? Evet, dedi.¹²⁹⁵ Ben dedim: Çocuğa karşı işlenmiş olan her cinayet bedeli¹²⁹⁶ böyle babanın mı olur? Evet, dedi.

MÜKATEP KÖLENİN CİNAYETİ İTİRAF ETMESİ

Ben dedim: Mükatep bir köle, bir adamı yanlışlıkla öldürdüğünü veya onun elini kestiğini itiraf etse onun bu itirafı caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Onun hakkında onun değerinden ve cinayet bedelinden en azı ile hüküm verilir. Köle bu (bedeli ödemek için) çalışır ve mükatepliği devam ettiği müddetçe bu ona gerekli olur.

Ben dedim: Mükatep köle anlaşma bedelini ödediği zaman böylece azad edilse bu cinayet bedeli ona gerekli olur mu, ne dersin? Evet, dedi, bu onun üzerinde olan bir borçtur. Ben dedim: Eğer o azad edilinceye

¹²⁹³ “şey’em” kelimesi iki nüshada “şey’un” şeklinde gelmiş, doğrusu “şey’em”dir.

¹²⁹⁴ Bu cümle “M” nüshasında böyledir. Ancak “hayır dedi...” den buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür. “M” nüshasında da “la” yerine “bela” gelmiştir. Akıl sahipleri için belli olduğu gibi doğrusu “la”dır.

¹²⁹⁵ “kale neam” ifadesi iki nüshadan düşmüştür. Sözün doğru olması için onun ilave edilmesi gerekir.

¹²⁹⁶ İbare “M” nüshasında böyledir. Ancak “bu onun üzerine...” den buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

kadar onun hakkında bir hüküm verilmemiş olsa bu¹²⁹⁷ itiraf, onun için gerekli olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer o cinayeti itiraf etmiş olduğu halde bedelini ödemekten aciz kalsa ve aciz duruma düşünceye kadar onun hakkında bir hüküm verilmemiş ise bu cinayetten ona bir şey gerekli olur mu, nedersin? Hayır, dedi. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, o bir köledir; onun cinayeti itiraf etmesi, (bedelini) ona gerekli kılmaz. Zira bu onun üzerine olan bir borç değildir. Bu hüküm, onun hakkında o ancak mükatep olduğu zaman verilir. Ancak, onun hakkında cinayetle ilgili bir hüküm verilmediği halde o bedeli ödemekten aciz kaldığı zaman böylece onun itirafı hükümsüz olur.

Ben dedim: Onun hakkında cinayetle ilgili karar verilmiş ve o ödemedi aciz kalmış olsa bu cinayet bedelinden ona bir şey lazım gelir mi ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o ödemedi aciz olup böylece köleliğe geri çevrilince onun itirafı hükümsüz olur. Zira¹²⁹⁸ bunun esası, onun itirafı ile (bilnen) bir cinayettir. Bu sebeple o aciz olduğu zaman bu bedel alınmaz. Ben dedim: Eğer bu köle, onun lehine karar verilmiş bedeli ödemiş ve sonra aciz kalmış ise mevlası bunu ondan isteyip böylece alır mı, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Eğer o, bu bedelin yarısını ödemiş, yarısı ise geri kalmış ve o bundan sonra ödemedi aciz kalmışsa, onun üzerinde geri kalan bu borç, bu mükatep köleden düşüp hükümsüz olur mu ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Onun ödediği bu yarı bedelden efendisi isteyip geri alabilir mi? Hayır, dedi. – Bunların hepsi Ebu Hanife'nin görüşüdür. Bu aynı zamanda Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür. Ancak bir hususta görüş farkı vardır: Onun hakkında¹²⁹⁹ cinayet (bedeli) ile ilgili hüküm verildiği zaman böylece o bunu aciz oluncaya kadar ödemiş ise bu onun boynunda bir borç olur ve o bunun için satılabilir. Fakat mevlası fidyasını verip onu kurtarırsa satılmaz. Çünkü bu cinayetle ilgili hüküm verildiği zaman bu borç o mükatebe halinde iken bu alınmamışsa, o bunu ödemekten aciz kalmadan önce bu cinayet durumundan çıkıp borca dönüşmüştür.

Ben dedim: Mükatep bir köle, bir adamı kasten öldürdüğünü itiraf etti. Sonra o, ölünün velisi ile kan bedelini bir mal üzerinde anlaştı. Bu caiz olur mu ve bu anlaşma ona uygulanır mı, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer mükatep köle bundan sonra ödemedi aciz kalır ve köleliğe geri çevrilirse, aciz kaldıktan sonra da bunu ödemek ona gerekli olur mu ve bu onun boynunda (bir borç) olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, artık o köle olmuştur ve o onunla anlaşması sebebiyle kısas ondan düşüp hükümsüz olmuştur. Böylece sanki o, yanlışlıkla olmuş bir öldürmeyi itiraf etmiş gibi olur. Bundan dolayı da o ödemedi aciz kalması sebebiyle bu caiz olmaz.

¹²⁹⁷ “zalıke” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹²⁹⁸ “lienne” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “liennehu” şeklinde geldi.

¹²⁹⁹ “aleyhi” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise hata ile “aleyha” şeklinde gelmiştir.

Ben dedim: O anlaştığı malı ölünün velisine vermiş olsa, böylece o, bu malı ondan isteyip geri alabilir mi, ne dersin? Hayır, dedi. –Bu Ebu Hanife'nin (r.a.) görüşüdür.

Ebu Yuusf ile Muhammed ise şöyle dediler: O bunu ödemededen önce¹³⁰⁰ aciz kalmış¹³⁰¹ olsa bile onun anlaştığı olduğu bu malı veliye vermesi gerekir. Çünkü bu onun üzerinde bir borçtur; kendisi de cinayeti itiraf etmekle hakkında hüküm verilen bir kimse mesabesindedir.

Ben dedim: Mükatep bir cariye mükatebe halinde iken bir çocuk doğurdu. Sonra o, çocuğunun bir adama karşı cinayet işlediğini itiraf etti. Onun oğlu için yaptığı bu itiraf¹³⁰² geçerli olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu ancak çucuğa gereken bir şeydir. Bu sebeple annesinin çocuğu için yaptığı bu itiraf geçerli olmaz. Ben dedim: Kadın bundan sonra borcunu ödeyip azad edilse de mi (geçerli olmaz)? Ödemiş olsa bile dedi.

Ben dedim: Bu çocuk ölse ve bir mal bıraksa lehine cinayet itiraf edilen kimse bu maldan bir şey alabilir mi, çünkü kadın onun lehine itirafta bulunmuştur, ne dersin? Evet, dedi, çocuğun değerinden ve cinayetin diyetinden en az olanı (kadar bir meblağ) onun olur. Ben niçin dedim: Çünkü dedi, bu mal o kadınındır. Kadının çocuğu için cinayet itirafında bulunması, onun geriye bıraktığı mirasında geçerli olur. Ben dedim: Eğer kadın çocuğunun üzerinde bir borç bulunduğunu itiraf etse, çocuk inkâr etmiş olduğu halde bunu yerine getirmek çucuğa gerekli olur mu, ne dersin? Hayır, dedi.

Ben dedim: Eğer çocuk ölmüş ve geriye bir mal bırakmış böylece kadın (anne) bu malı ikrar etmiş ise onun bu maldaki itirafı geçerli olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o çocuğun üzerinde bir borç¹³⁰³ bulunduğunu ifade etti. Bu kadının itirafı ile çocuğun üzerinde olan borç ödenmedikçe onun bu maldan bir şey almaya hakkı yoktur. Sen biliyorsun ki, eğer onun üzerinde bir borç olsa ve çalışıp kazandığı mallardan elinde var olup geri kalsa bu mallar alacaklıların olur. Ben niçin dedim¹³⁰⁴ hâlbuki sen çocuğun çalışıp kazandığını kadının çocuğuna veriyordun? Çünkü dedi, çocuk bu konuda kadının kölesi mesabesindedir. Sen biliyorsun ki, kadın kölesine ticaret yapması için izin vermiş olsa, böylece o, bir borç edinse bu kölenin kazandığı kazanç alacaklıların olur. Onun aldığından veya sattığından elinde olan şeyler ya da (sahip olduğu) mallar alacaklıların olur. İşte kadının çocuğu da böyledir.

Ben dedim: Annenin bir cinayet işlediğini çocuğu ikrar etse, bundan dolayı ona bir şey lazım gelir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim?

¹³⁰⁰ “yedfeuhu” kelimesi esas nüshada yanlışlıkla “tedfeuhu” olarak gelmiştir ve “M” nüshasında noktasız olarak gelmiştir.

¹³⁰¹ “acize” kelimesi nüshalarda “acizet” olarak gelmiştir. Bu bir tahriftir.

¹³⁰² “ikraruhu” kelimesi “M” nüshasında böyledir; esas nüshada ise “ikraruhu” olarak gelmiştir ki, bu bir tahriftir.

¹³⁰³ “deynen” kelimesi iki nüshada “deynün” olarak gelmiştir.

¹³⁰⁴ “ve lime” kelimesi esas nüshada böyledir. “M” nüshasında ise “lime” olarak gelmiştir.

Çünkü dedi, annesi için itiraf ettiği cinayetin bedelini onun ödemesi gerekmez. Zira bu caiz olmuş olsa bile borçlu oğlu değil, anne olurdu.

Ben dedim: Anne geriye birçok mal bıraktığı halde ölürse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Önce anlaşma bedelinden kalan borç için mevlaya ödeme yapılır. Geri kalan ise çocuğa miras olur. Anlaşma bedeli ödendikten sonra geriye kalan mal için çocuk hakkında cinayet bedelinden ve annenin değerinden en az olanı ile hüküm verilir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu çocuk annenin cinayetini itiraf etmiştir. Böylece o, annenin, kendi kıymetinden ve cinayet bedelinden en az olanı ödemesi gerektiğini itiraf etmiş olur. Sen biliyorsun ki, bu durumda eğer o, annesinin üzerinde olan bir borcu itiraf etmiş olsa, bunu anneden kendisine miras kalan maldan ödemek zorundadır. Zira bu borç ödenmedikçe onun bir miras hakkı olmaz. Hâlbuki bu cinayet bedeli anne üzerinde bir borçtur. İşte bu cinayet bedeli bu durumda bir borç mesabesindedir.

Ben dedim: Anna üzerinde bir borç olduğu bir delil ile sabit olursa, çocuğun anne aleyhine bir cinayet veya borçla ilgili bir ikrarda bulunması caiz olur mu ne dersin? Delil ile sabit olmuş borç ödeninceye kadar caiz olmaz dedi. Eğer onun elinde bundan sonra bir şey kalırsa o bunu annesi için ikrarda bulunduğu şeye harcar. Ben dedim: Eğer anne bir şey bırakmamış ise böylece hâkim, çocuğun anne üzerindeki borcu (ödemek için) çalışmasına karar verir. Çocuğun ikrar etmiş olduğu annenin cinayetini ikrar etmesi ve bugün ikrar etmesi geçerli olur mu, ne dersin? Evet, dedi, hâkim çocuğun cinayet bedelinden ve annenin değerinden en az olanı için çalışmasına karar verir. Ben dedim: Eğer o, bundan sonra ödemedi aciz kalırsa, bu onun boynunda gerekli bir borç mudur, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Eğer o bunu ödemiş, fakat sonra aciz kalmış, böylece o köleliğe geri çevrilmiş ise bu (ödeme) kendisine ödenen kimseden geri alınır mı, ne dersin? Hayır, dedi.

Ben dedim: Mükatep bir cariye mükatebe halinde iken bir çocuk doğurdu. Sonra çocuğun elinde kazandığı bir mal olduğu halde bu anne bir delil ile çocuğunun üzerinde bir borç bulunduğunu ikrar etti, onun bu ikrarı geçerli olur mu, ne dersin? Hayır, dedi, bu çocuğun elinde olan mallar, lehlerinde delil bulunan alacaklıların olur. Eğer geriye mal artarsa bu da annenin lehinde ikrar bulunduğu kimseye verilir. Eğer artmazsa onlara da bir şey verilmez. Ancak çocuk, bundan sonra bir mal¹³⁰⁵ kazanırsa, böylece bu mal bu kimseye verilir. Ben niçin dedim, hâlbuki çocuk borcu inkâr ediyor? Çünkü dedi, çocuğun kazandığı şey ancak annenin olur. Anne ise¹³⁰⁶ "onun borcu ödenmedikçe benim bu malda bir hakkım yoktur" demektedir. Zira annenin çocuğu, onun kölesi mesabesinde olur ve onun kazandığı annenin olur. Zaten annenin çocuğun elindeki¹³⁰⁷ mal hakkında

¹³⁰⁵ "malen" kelimesi "M" nüshasında böyle, esas nüshada ise yanlışlıkla "malün" şeklinde gelmiştir.

¹³⁰⁶ "fe'l ümmü" kelimesi "M" nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹³⁰⁷ "fi" herfi "M" nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

bir ikrarda bulunması geçerli olur. Eğer anne borcu öderse hem kendisi ve hem çocuğu azad edilir ve artık annenin bu ikrarı hükümsüz olur. Eğer anne ödemededen aciz kalıp köleliğe geri çevrilmiş olsa, yine böyle bunu ödemek için çocuğun üzerine bir şey lazım gelmez. Ancak annenin mükatebe hali devam ettiği müddetçe çocuk kendi elinde bulunan maldan bunu öder; çünkü o annenin malıdır.

Ben dedim: Mükatep bir cariye¹³⁰⁸ mükatebe halinde iken bir çocuk doğurdu. Sonra anne, bu çocuğun kendisi inkâr ettiği halde, onun bir cinayet işlediği hususunda ikrarda bulundu. Sonra bu çocuk, yanlışlıkla öldürüldü. Onun değeri (bedeli) kimin olur? Annenin olur, dedi. Ben dedim: Bu lehine ikrarda bulunulan kimsenin, annenin aldığı bedelden, cinayet diyetinden bir şey almaya hakkı var mıdır? Evet dedi, bu konuda anne hakkında cinayet bedelinden ve çocuğun değerinden en azı olanı (kadar bir meblağı) ödemesine karar verilir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu bedel kadının malı haline gelmiştir ve cinayeti kadın itiraf etmiştir. Böylece kadın sanki çocuk üzerindeki bir borcu ikrar etmiş oldu. Sen biliyorsun ki, bu kadın bir borcu ikrar etmiş olsa, bu borç, (kadının aldığı)bu bedelden ödenir! İşte cinayet bedeli de böyledir.

Ben dedim: Eğer kadın ödemededen aciz kalmış ve böylece çocuğun öldürülmesinden sonra köleliğe geri çevrilmiş ise bu çocuğun bedeli, annenin onun cinayetini lehine ikrar ettiği kimsenin olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu bedel artık mevlanın olmuştur. Anne ödemededen aciz olmakla da onun ikrarı hükümsüz hale gelmiştir. Ben dedim: Anne oğlu üzerine bir borç olduğunu ikrar etmiş olsa (hüküm) yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer kadın hakkında o aciz hale gelmeden önce¹³⁰⁹ bu bedel ile karar verilmiş olsa¹³¹⁰ ve bu lehinde karar verilen kimseye ödenmiş, sonra da kadın bunun arkasından ödemededen aciz hale gelmiş ise¹³¹¹ mevla bu bedeli lehine karar verilen kimseden isteyip alabilir mi, ne dersin? Hayır, dedi.

Ben dedim: Mükatep bir cariye, mükatebe halinde iken bir çocuk doğurdu. Sonra o, çocuğun üzerinde bir borç olduğunu ikrar etti. Sonra cariye ödemededen aciz kalıp böylece köleliğe geri çevrildi. Bu borç bu çocuğun boynuna gerekli olur mu, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu çocuk, artık efendisinin kölesi olmuştur. Böylece annenin bu konuda bir ikrarda bulunması geçerli olmaz. Ben dedim: Eğer kadın çocuğun bir cinayet işlediğini ikrar etse¹³¹² sonra ödemededen aciz kalıp da köleliğe geri çevrilse, bu ikrar geçerli olup da ödeme yapmak

¹³⁰⁸ “mükatebeten” kelimesi “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise “li mükatebetin” olarak gelmiştir.

¹³⁰⁹ “tacüzü” kelimesi esas nüshada yanlışlıkla “yacüzü” olarak gelmiştir. “M” nüshasında noktasızdır. Doğrusu “P” harfi ile müesnes kalından olmasıdır.

¹³¹⁰ “kad” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹³¹¹ “acezet” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹³¹² “M” nüshasında cümle böyledir. Fakat “bu çocuk efendisinin köle olmuştur” cümlesinden buraya kadar olan kısım esas nüshadan düşmüştür.

çocuğa gerekli olur mu? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, açıkladığım bu yerde kadının çocuk hakkındaki bu ikrarı hükümsüzdür.

MÜKATEP KÖLENİN EVİNDE BİR ÖLÜ BULUNUR veya O EVİNDEN BİR ŞEY ATIP BU BİR İNSANA İSABET EDER ya da YOLA BİR TAŞ KOYAR yahut KENDİSİNE AİT OLMAYAN BİR YERDE BİR KUYU KAZAR VEYAHUT BİR ŞEY YAPARSA

Ben dedim: Mükatep bir kölenin evinde bir ölü bulundu. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Bu müktepe hakkında onun değeri ile hüküm verilir ve köle bu bedeli ödemek için çalışır, dedi. Ben dedim: Eğer onun değeri on bin dirhem veya daha fazla ise bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onun hakkında 9990 dirhem ile hüküm verilir, dedi. Ben dedim: Sen onun hakkından niçin evinde bulduğun ile hüküm verdin? Çünkü bu onun (işlediği) cinayeti mesabesindedir. Sen biliyorsun ki, eğer hür bir kişinin evinde bir ölü bulursa bu (diyeti) onun akilesi üzerine olur.

Ben dedim: Mükatep bir köle kendi evinde ölü bulunursa bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Kimse üzerine bir şey lazım gelmez, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o, kendi evinde ölü olarak bulunmuştur. Bu sebeple onun hakkında geriye bıraktığı şeylerden kendi değeri ile hüküm verilmez. O bu konuda hür mesabesinde değildir. Ben dedim: Hür bir kimse kendi evinde ölü olarak bulunduğu zaman onun diyeti akilesi üzerine mi olur? Evet, dedi. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: O, kendi evinde öldürülme musibetine uğradığı zaman hür kişi hakkında biz, bir diyet ve bir kasame¹³¹³(ye ihtiyaç) görmeyiz

Ben dedim: Mükatep bir köle mevlasının evinde ölü bulunursa bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Kendi malından mevlanın, mükatebin değeri (kadar bir melağ) vermesi gerekir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mevlanın evi ile başkasının evi eşittir. Bu bana göre sanki onu mevla öldürmüş gibi hüküm verilir.

Ben dedim: Eğer mükatep köle, geriye kendi değerinden başka bir şey bırakmamışsa ve mükatebin değeri de anlaşma bedeline yetecek kadar değilse mevla üzerine bir şey lazım gelir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o, onun yanında öldürülmüştür. Ben dedim: Mükatebin değeri ne zaman mevlanın üzerine düşer? Mükatep, geriye yeter derecede mal bırakırsa ve değeri de yeterli olursa¹³¹⁴ dedi. Çünkü mevla ona onun değerini öder ve mevla bundan da onun anlaşma bedelini almış olur. Geri kalan mal da eğer onun hür varisleri varsa mükatebin varislerinin olur. Ben dedim: Eğer onun, kendisini öldürmüş olan mevlasından başka bir varisi yoksa mevlası ona mirasçı olur mu, ne

¹³¹³ Kasame, katili meçhul olan ve üzerinde katli seri bulunan bir maktülün bulunduğu yer halkından seçilen 50 kişinin, onu öldürmedikleirne ve öldüreni de bilmedikleirne dair yemin etmeleridir. (çev.)

¹³¹⁴ “ve kane” ifadesi iki nüshada böyledir; hâlbuki bunun doğrusu “ev kane” olmalı.

dersin? Hayır, dedi, onun mirası artık mevlaya en yakın akraba olan inanların olur. Ben mevla ona neden mirasçı olmaz dedim? Çünkü mevla katildir, dedi.

Ben dedim: Mükatep köle mevlasının evinde ölü olarak bulunduğu zaman böylece mevla üzerine onun eğeri ile hüküm verilir. O geriye birçok mal bıraktı, fakat onun mevladan başka bir varisi yoktur. Mevla anlaşma bedelini tastamam aldıktan sonra ona mirasçı olur mu ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki sen onun hakkında kölenin değeri ile hüküm vermiştin, dedim? Çünkü dedi, bu onun kendi eliyle işlediği bir cinayet mesabesinde değildir. Sen biliyorsun ki, bir adam babasının evinde ölü olarak bulunursa babası ona mirasçı olur ve onun diyeti de akilesi üzerine olur! İşte mükatep köle de böyledir. Katil ancak kendi eliyle öldürdüğü zaman mirastan mahrum kalır.

Ben dedim: Mükatep bir kölenin evinde bir ölü bulundu. Böylece mükatep hakkında onun değeri ile hüküm verildi. Sonra o, ödemedi aciz kaldı, bu konu hakkında görüşün nedir, ne dersin? Bu onun boynunda bir borç olarak bulunur, dedi. Artık mevlası onun adına öderse öder, yoksa o, satılır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun hakkında cinayet (bedeli) ile hüküm verildiği zaman bu onun boynunda bir borç olur. Eğer onun hakkında bir hüküm verilmemiş ise bu, onun boynunda olduğu gibi¹³¹⁵ duran bir cinayet olur. Artık o bunu ya reddeder veya fidyasını verir.

Ben dedim: Mükatep bir köle, yolda bir kuyu kazdı. Böylece oraya bir insan düşüp öldü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Mükatep hakkında¹³¹⁶ değeri ile hüküm verilir ve o bunu (ödemek için) çalışır. Ben dedim: O yola bir taş koyduğu ve böylece bir insan bu taş sebebiyle sürçüp öldüğü zaman da¹³¹⁷ (hüküm) böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: O, yola su dökse, böylece bir adamın bu su sebebiyle ayağı kaysa ve ölse (hüküm) yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: O, evinde bir helâ koyusu, bir kanal kazsa veya bir taş koysa böylece bir insan bunlara isabet edip ölse (hüküm) yine böyle midir? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o, yöneltici veya yönetici olur ve böylece bir insanın üstüne çıkararak onu öldürürse (hüküm) yine böyle midir? Evet, dedi, bunların hepsi onun boynunda bir cinayettir; böylece köle hakkında onun değerinden ve cinayet bedelinden en azı ile hüküm verilir.

Ben dedim: Mükatep bir köle yolda bir kuyu kazdı. Sonra o, anlaşma bedelini¹³¹⁸ ödeyip azad edildi. Sonra bu kuyuya hür bir insan düşüp öldü. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun hakkında kuyuyu kazdığı günkü değeri ile hüküm verilir, dedi. Ben dedim: Eğer onun değeri

¹³¹⁵ “ala halıha” ifadesi, “M” nüshasında böyle, esas nüshada ise yanlış olarak “ma leha” şeklinde gelmiştir.

¹³¹⁶ “aleyhi” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, esas nüshadan düşmüştür.

¹³¹⁷ “iza” kelimesi esas nüshada böyle geldi. Bunun yerine “M” nüshasında “in” gelmiştir.

¹³¹⁸ “el-mükatebete” kelimesi iki nüshada “el-mükatebü” şeklinde geldi. Bunun doğrusu, bizim yazdığımız gibi “el-mükatebetü” şeklindedir.

on bin dirhem veya daha fazla ise ne dersin? Onun hakkında on dirhem müstesna on bin (yani 9990)dirhem ile hükmedilir, dedi. Ben dedim: Eğer kuyuya bir köle düşüp ölse veya bir kişi kolunu kırsa ya da bir yerini yaralasa bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onun hakkında kendi değerinden ve kuyuya düşen kölenin değerinden ve cinayetin diyetinden en az olanı ile hüküm verilir, dedi. Ben dedim: Bu mükatep köleye iki kıymetinden hangisiyle, kuyuya düştüğü günkü kıymetiyle mi, yoksa onun kuyuyu kazdığı günkü değeriyle mi hüküm verilir? Önce onun kuyuyu kazdığı günkü değerine ve bu cinayetin bedeline bakılır böylece onun hakkında bunlardan en azı ile hüküm verilir. Ben dedim: Bu kuyuya mükatep olan bir insan düşmüş olsa (hüküm) yine böyle midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep bir köle, değeri bin dirhem iken yolda bir kuyu kazdı. Böylece onun değeri artıp iki bin dirhem oldu. Sonra bu kuyuya bir adam düşüp öldü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mükatep hakkında bin dirhem ile hüküm verilir ve o, bunu (ödemek için) çalışır ve onun hakkında cinayet bedeli için kuyuyu kazdığı günkü değeri ile hüküm verilir. Ben dedim: Sen ona neden kuyuyu kazdığı günkü değeri ile hüküm verdin, hâlbuki cinayet bundan sonra vuku bulmuştur? Çünkü dedi, bu cinayet, onun bu kuyuyu kazdığı gün meydana gelmiştir. Sen biliyorsun ki, bir köle bir kuyu kazmış olsa, sonra mevlası onu azad etse, sonra oraya bir adam düşse, onun değeri mevla üzerine olur. Eğer bu böyle olmamış olsa, mükatep köle azad edildikten sonra birinin başına musiybet gelse, bunun (bedeli) onun efendisinin akilesi üzerine olur. Kim, bu cinayetin adamın kuyuya düştüğü gün olduğunu sayarsa onun bunun akilesi üzerine olduğuna hükmetmesi gerekir.

Ben dedim: Eğer mükatep bir köle değeri bin dirhem iken yola bir taş koysa sonra değeri yükselip iki bin dirhem olsa sonra bir adam bu taş çarpıp ölse hüküm yine böyle midir? Evet dedi. Köle hakkında onun bu taşı koyduğu günkü değeri ile hüküm verilir. Ben dedim: Eğer o yola su dökmüş adamın ayağı kayıp düşmüş ve ölmüş olsa hüküm yine böyle midir? Evet dedi, Bütün bunların hepsinde onun hakkında bu işi yaptığı günkü değeri ile hüküm verilir. Yoksa cinayetin meydana geldiği günkü değeri nazarı itibara alınmaz. Çünkü bize göre bu cinayet onun bu işi yaptığı gün işlenmiş mesabesindedir. Eğer bunu böyle kabul etmeyecek olursak mükatep köle azad edildikten sonra orada bir cinayet meydana gelse bunun sorumlusu mükatebin efendisi olur.¹³¹⁹ İşte bu bir yanlıştır. Hâlbuki onun kuyuyu kazdığı ve taşı koyduğu günkü değerine bakılır.

Ben dedim: Mükatep bir kölenin evinde bir ölü bulundu. Böylece bu ölünün bulunduğu gün mükatep kölenin değeri bin dirhem olduğu halde, onun hakkında ne ile hüküm verilir, ne dersin? Mükatebin değeri ile onun evinde ölünün bulunduğu günkü değeri ile hüküm verilir, dedi. Ben dedim:

¹³¹⁹ Hind Nühasından çoğaltılan dökümanlar burada bitti ve onlardan sadece otuz varak kaldı ben onları bulamadım ama son varak (399) müstesna onları istinsah ettim. Böylece onların nüshaları diğerinde vardır. Bundan sonra kitap Diyerler kitabının bir kısmına kadar “M” nüshasından basıldı. Diyetlerin sonuna kadar ondan, “M” ve “D” nüshasındandır.

Eğer mükatep köle onun bir seneden beri bu kendi evinde olduğunu ve kendi değerinin de bin dirhem olduğunu veya onu tanıdığını delille ortaya koyarsa, ne dersin? Mükatep hakkında, onun bin dirhem değerinde olduğu hususunda delil ortaya konmuş olan bu değeri ile hüküm verilir, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu, onun işlediği bir cinayet mesabesinde ve benim sana anlattığım kuyu kazmak, taş koymak ve bundan başka şeyler mesabesindedir.

Ben dedim: Bu mükatep köle yola bir kuyu kazdı; sonra bunun arkasından o, bir cinayet işledi. Böylece yanlışlıkla bir adam öldürdü. Maktülün velisi hemen gelip onu mahkemeye verdi. Böylece bu mükatep hakkında onun değeri ile hüküm verildi. O bunu veliye ödedi. Sonra kuyuya bir insan düşüp öldü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Kuyuya düşen kişinin (velisi), onun değerini alan kimseye ortak olur ve böylece bu değer onların arasında yarı yarıya olur. Bu değer ister onun kuyuyu kazdığı günkü değer olsun, ister ikinciye karşı cinayet işlediği günkü değeri olsun eşittir, dedi. Ben bu ona neden ortak oluyor, dedim? Çünkü dedi, bu mükatep köle kuyuyu kazdığı gün cinayet işlemiştir. Bana göre o, iki adam öldürmüş bir mükatep kişi mesabesindedir.

Ben dedim: Eğer onun kuyuyu kazdığı günkü değeri bin dirhem, adamı öldürdüğü günkü değeri de iki bin dirhem ise bu konudaki görüşün nedir, maktülün velisi iki bin dirhemi almış olduğu halde ne dersin? Bundan ona özel olarak bin dirhem verilir. Geriye kalan bin dirhemde ise maktülün velisi dokuz bin, kuyuya düşenin velisi de on bin dirhem oranında hisselerini paylaşırlar. Ben, bu neden böyle oluyor dedim? Çünkü dedi, o, değeri bin dirhem iken bir adam öldürmüş mükatep kişi mesabesindedir. Böylece o, değeri iki bin dirhem iken başka bir adam öldürünceye kadar onun hakkında bir şeyle hüküm verilmemiştir. Böylece bu bin dirhem özel olarak ikincinin velisinin olur; geriye kalan bin dirhem ise o ikisinin arasında benim sana anlattığım şekilde ortaktır.

Ben dedim: Bu mükatep köle kuyuyu kazdığı zaman bin dirhem değerinde idi. Sonra değeri artıp iki bin oldu. Sonra kuyuya bir adam düşüp böylece öldü. Bu mükatebe gerekli olan nedir, ne dersin? Onun, kuyuyu kazdığı günkü değeri (kadar bir meblağı ödemesi gerekir), dedi.

Ben dedim: Eğer bundan sonra kuyuya bir insan düşerse ve o kendi değerini evvelki kişiye öderse ne dersin? Bu iki kişi bu değere ortak olurlar ve böylece onu aralarında yarı yarıya paylaşırlar, dedi. Artık bu ilk değerden sonra köle üzerine bir şey lazım gelmez.

Ben dedim: Eğer oraya bundan sonra başka bir adam daha düşse (hüküm) yine böyle midir? Evet dedi, onlar ilk değerde ortak olurlar. Artık bundan sonra kuyuya düşenlerden ilk değerden başka mükatep üzerine hiçbir zaman bir şey lazım gelmez. Ben dedim: Bu mükatebe bu ilk değerden sonra bir değer neden gerekmez; hâlbuki sen mükatep bir kimse bir adam öldürse böylece ona değeri ile hüküm verilir, sonra o bunun arkasından başka birini öldürse onun hakkında başka bir değer ile hüküm verilir, diyordun? Çünkü dedi, o, kuyuyu kazdığı gün cinayet işlemiştir.

Böylece sanki o, bundan sonra oraya düşen herkese o gün cinayet işlemiştir. Sen biliyorsun ki, ben ona kuyu hakkında kuyuyu kazdığı günkü değeri ile hüküm veriyorum. Böylece bundan sonra oraya düşen herkese sanki o gün cinayet işlenmiş gibi olur. Ben bunu sanki onların hepsine birden cinayet işlenmiş gibi kabul ediyorum. Eğer bu böyle olmamış olsa, ben onun hakkında kuyuyu kazdığı günkü değeri ile hüküm vermem, ona oraya düştükleri günkü değeri ile karar veririm. Böylece bu cinayetleri onun kuyuyu kazdığı gün işlenmiş bir cinayet saymayan kimsenin görüşüne göre onun üzerine bir şey koymak gerekmez. Artık bundan sonra bir cinayet olmaz

Ben dedim: Mükatep bir kölenin duvarı yıkılmaya meyilli, böylece o bu duvarı yıkmadan önce o acele edip bir adamın üzerine yıkılarak bu şekilde onun ölümüne sebep oldu. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu cinayet mükatebin boynuna gerekli bir borç olur. Onun hakkında bu konuda çalışması için hüküm verilir. Ben dedim: Bu onun yola kazdığı bir kuyu veya koyduğu taş mesabesinde midir? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatep bir köle yola bir helâ yaptı ve bu helâ bir insanın üzerine yıkılıp onu öldürdü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mükatep kendi değeri (kadar bir meblağı) öder, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu (helâ) mükatebin yaptığı bir olaydır. Böylece o, bir insanın başına bir musibet getirdiği zaman bunu mükatebin tazmin etmesi gerekir.

**MÜKATEP BİR KÖLENİN BİR MALI GASP ETMESİ TAHRİP ETMESİ
veya YOKETMESİ (TÜKETMESİ)**

Ben dedim: Mükatep bir köle, köle bir kişiyi gasbetti, böylece bu köle onun elinde öldü. Hâlbuki kölenin değeri mükatebin değerinden daha fazla idi. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mükatebin, bu kölenin değeri ne kadar olursa olsun onu ödemesi gerekir, dedi, bu, mükatebin boynunda bir borç olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu bir cinayet değildir, bu bir gasptir (zorla almaktır). Ben dedim: Eğer o, bir adamın malını, hayvanını, elbisesini veya başka bir şeyini tüketse (ve kullansa hüküm) yine böyle midir? Evet, dedi, o, bunlardan kullanıp tükettiği şeyleri, (bedeli) ne kadar tutarsa tutsun, hepsini ödemesi gerekir.

Ben dedim: Mükatep bir köle bir hayvanı gasbetti ve böylece onu öldürdü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mükatebin, onun değerini ne kadar tutarsa tutsun ödemesi gerekir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu bir cinayet mesabesinde değildir. Bu ancak telef edilmiş bir mal mesabesinde dir.

Ben dedim: Mükatep bir köle, değeri bin dirhem olan köle bir adamı gasbetti. Sonra bu kölenin değeri yükselip iki bin dirheme ulaştı. Hâlbuki mükatebin değeri de iki bin dirhem seviyesinde idi. Sonra bu mükatep bu köleyi öldürdü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Kölenin mevlası muhayyedir: o dilerse köleyi gasp ettiği günkü değerini isteyip alır, dilerse onu öldürdüğü günkü değerini alır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o bu durumda köleye karşı bir cinayet işlemiş ve onu öldürmüştür. Böylece o, onu öldürdüğü günkü değeri ile tazmin eder. Ancak onun değeri,

bundan daha az olursa, artık ona gereken şey, daha az olan bu değeri ödemektir.

Ben dedim: Eğer o, değeri iki bin dirhem iken ölürse, bu durumda sayılır mı? Böylece mükatep, onu gasbettiği günkü değerini tazmin eder. Zaten mükatep ona karşı cinayet işlediği zaman bu (normal) bir cinayet gibi bir şey değildir.

Ben dedim: Mükatep köle, değeri bin dirhem olan bir köleyi gasbetse böylece bu kölenin değeri artıp iki bin dirheme kadar yükselse, sonra bu mükatep, köleyi öldürse ve sonra bunun arkasından kendisi hakkında kölenin değeri ile hüküm verilmeden önce yanlışlıkla başka bir adamı öldürse, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Kölenin mevlası muhayyerdir, dedi, eğer o dilerse ona, köleyi öldürdüğü günkü değerini tazmin eder; böylece mükatep hakkında kölenin değeri ile hüküm verilir, artık o bu konuda maktülün velisi ve kölenin mevlası için çalışır.¹³²⁰ Onlar da bunu maktülün diyetine ve kölenin değerine göre paylaşırlar, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mükatep köle, değerleri, kendi değerinden çok olan iki cinayet işlemiştir. Bu sebeple onun değeri, cinayetin miktarına göre aralarında taksim edilir. Ben dedim: Eğer mevla ona köleyi gasbettiği günkü değerini ödemeyi tercih eder ve bu iki değer en çoğu ise bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mevla ona gasbettiği günkü değerini ödemeyi seçtiği zaman mevla hakkında köleyi gasbettiği günkü değeri ile bu ne kadar yükselirse yükselsin, hüküm verilir. Böylece bu onun boynunda bir borç olur. Mükatebe hakkında maktülün velisi lehine kölenin değeri ile hüküm verilir, böylece o bunun için çalışır. Ben bu niçin böyle dedim, hâlbuki sen birinci meselde şöyle demiştin: Onlar mükatebin çalışıp kazandığını kölenin değerine ve maktülün diyetine göre paylaşırlar? Çünkü dedi, onun efendisi¹³²¹ ona köleyi öldürdüğü günkü değerini tazmin ettiği zaman artık bu bir cinayet olur. Hâlbuki cinayette ancak onun değeri kadar bir ödeme yapılır. Sen biliyorsun ki, mükatep bir köle, değerleri kendi değerinden çok olan iki cinayet işlemiş olsa, onun hakkında ancak kendi değeri ile hüküm verilir. Ancak o, ona onu gasbettiği günkü değerini ödediği zaman artık bu onun gasp etmiş olduğu bir mal mesabesindedir. Böylece bu onun üzerinde bir borç olur. Öyleyse cinayetin sahibi onun değerine ortak olmaz. Sen biliyorsun ki, mükatep bir köle borçlu olduğu halde yanlışlıkla bir adam öldürmüştü olsa veya onu bir mal olarak gasbetse, sonra bir cinayet daha işlese bu mükatep hakkında cinayet sahibinin lehine kendi değeri ile hüküm verilir ve bu borç onun boynuna yüklenir, o bunun için çalışır.

Ben dedim: Bir adam kölesinin yarısı ile özgürlük anlaşması yaptı. Böylece bu köle bir adamın malını telef etti veya onun bir şeyini gasbedip telef etti. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu onun boynunun borcu olup o, bu husuta çalışır, dedi. Ben mükatebin anlaşma yapılmamış olan yarısı, borcun yarısı için neden satılmaz, dedim? Çünkü dedi, onun yarısı hakkında anlaşma yapılmıştır, artık anlaşma yapılmamış olan yarısının

¹³²⁰ “mela’l abdi” ifadesi “M” nüshasında “ve’l mevla’l abdi” olarak geldi. Doğrusu “ve li mevla’l abdi”dir.

¹³²¹ “es-seyyidü” kelimesi bir nüshada böyledir, doğrusu da budur. Metinde ise bunun yerine yanlış olarak “el-abdü” kelimesi gelmiştir.

satılması geçerli olmaz. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun bu kısmında diğerinin azadı işler hale gelmiştir.

Ben dedim: Mükatep bir cariye¹³²² mükatebe halinde iken çocuk doğurdu. Bu mükatep cariye bir mal veya hayvan gasbetti. Böylece o hayvanı telef etti ve sonra öldü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Annenin gasbettiği şey¹³²³ çocuğu üzerine gerekli olur; böylece çocuk hakkında anlaşma bedeli için ve bu borç için çalışmasına hükmedilir. Ben niçin dedim: Çünkü dedi, bu anne üzerinde olan bir borçtur. Sen biliyorsun ki, anne üzerinde bir borç olduğu zaman çocuğu hakkında onun bu borç için çalışmasına hüküm verilir. Ben dedim: Bir mükatep kölenin tüketip telef ettiği mal, hayvan ve ticaret eşyasının tümü onun boynunda olan bir borç mesabesinde midir, ne dersin? Evet dedi, bu ne kadar yükselirse yükselsin öyledir ve bu candaki cinayete ve bedensel yaralamaya benzemez.

Ben dedim: Mükatep bir köle, bir kölenin elini kesti. Hâlbuki onun kesilmiş elinin değeri, bu mükatebin değerinden daha yüksek. Onun hakkında bunlardan hangisi ile hüküm verilir, ne dersin? Onun kendi değeri ile hüküm verilir, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu bir cinayettir. Bir kölenin cana veya başka bir şey karşı yanlışlıkla işlemiş olduğu cinayet ise, bu ister hür ister köle olsun, böylece bu mükatep hakkında cinayet bedelinden ve onun kendi değerinden en az olanı ile hüküm verilir.

Ben dedim: Bir adam kendi kölesini bir mükatep köleye emanet bıraktı. Böylece mükatep kişi yanlışlıkla bu emanet köleyi öldürdü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onun hakkında kendi değerinden ve kölenin değerinden en az olanı ile hüküm verilir.

Ben dedim: Bir adam ona bir mal emanet etse de o bu malı telef etse ne dersin? O bunun hepsini tazmin eder ve bu onun boynunda bir borç olur, dedi.

MÜKATEP KÖLEYE KARŞI İŞLENEN CİNAYET

Ben dedim: Hür mirasçılar bulunan veya¹³²⁴ mevladan başka varisi olmayan mükatep bir köle kasıtlı olarak öldürüldü. O geriye yeteri kadar

¹³²² “el-mükatebetü” kelimesi “M” nüshasında “el-mükatebü” olarak gelmiştir; doğrusu ise “el-mükatebetü”dür.

¹³²³ “kanet” kelimesi “M” nüshasında “katebe” olarak gelmiştir. Doğrusu “kanet”tir.

¹³²⁴ “ev” kelimesi, “M” nüshasında “ve” olarak geldi. Doğrusu ise “ev”dir. Allah en iyi bilir. Muhtasar’da (III, 92/2) Cinayetler Bölümü’nde şöyle deniliyor: Onun mevlasından başka bir varisi olduğu veya ondan başka bir varisi olmadığı halde mükatep bir köle, kasıtlı olarak öldürüldü. O, (sözleşme bedeli için) yeteri kadar mal bırakmadı. Fakat onun kendi değeri anlaşma bedeline yetecek derecededir. Bu sebeple katil hakkında kısas olmaz. O (anlaşma bedeli için) geriye yeteri kadar mal ve bir de hür bir çocuk bıraksa ve kısası isteme hususunda mevla ile çocuk birleşmiş olsa bile yine onun hakkında kısas yoktur. Eğer mükatep, geriye bir şey bırakmamışsa, böylece bu durumda kısas mevlanın hakkı olur. Ebu’l Fadl, katilin, mükatebin bedeline yetecek kadar bir malın bulunmamasını istemesi caizdir, dedi. Eğer mükatep, mevladan başka varisi olmadığı halde geriye (anlaşma bedeli için) yeteri kadar mal bırakırsa mevlanın kısas talep etme hakkı vardır. Bu, Ebu Hanife ile Ebu Yusuf’un görüşüdür. İmam Muhammed ise onun hakkında kısas yoktur, dedi. Eh. Serahsi’nin Muhtasar şerhinde şöyle denilmektedir: Mükatep bir köle, kasıtlı olarak öldürülse, onun kazandıkları için mevladan başka bir varisi olsa veya onun mevladan başka bir varisi olmasa ve o, kendi değerine ve anlaşma bedeline yetecek kadar bir mal bırakmamış olsa katile kısas uygulanmaz. Çünkü kısasın uygulanması halinde mükatebin zararı vardır. Hâlbuki kan bedelinin ödenmesi mükatebin yararına olur. Zira bu kan bedeli ile onun anlaşma bedeli

da mal bırakmadı; sadece onun değeri, anlaşma bedeline yetecek haldedir. Ne dersin? Bunda kısas olmaz, dedi, katilin üzerine maktülün değerini vermek düşer ve o bunu öder. Böylece mevla bu ödemededen anlaşma bedelinden kalan alacağını tamamen alır. Bundan da geri kalan mal, eğer onun mevlanın dışında varisleri varsa onlara miras olarak kalır. Eğer onun mevladan başka varisi yoksa artık katil hakkında kısas vardır.

Ben dedim: Bir adam mükatep bir köleyi kasıtlı olarak öldürdü. Bu mükatep, geriye yeteri kadar mal ve hür çocuklar bıraktı. Bu konuda görüşün nedir ve ne dersin? Katil, kendi malından maktülün diyetini öder ve ona kısas uygulanmaz, dedi. Ben niçin böyle, hâlbuki bu, onu kasten öldürmüştür, dedim? Çün dedi, ben burada kısasın kimin hakkı olduğunu bilmiyorum! Sen biliyorsun ki, mevla onun geriye bıraktığı malından anlaşma bedelini alır, bundan beriye kalan mallar da varislerinin olur. Ancak o öldükten sonra özgürlük kazanmıştır. Bu durumda ben, onun için uygulanacak kısas hakkını ne mevlaya ve ne de varislere verebildim.

Ben dedim: Eğer bütün varisler ve mevla hep birlikte onun öldürülmesini isteseler, bu katil öldürülür mü, ne dersin? Hayır, dedi. Fakat katilin kendi malından onun bedelini ödemesi gerekir. Ben dedim: Eğer mükatep köle geriye hiçbir şey bırakmamışsa, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu durumda kısas hakkı mevlanın olur dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o onu kasten öldürmüştür.

Ben dedim: Eğer mükatep, onun mevladan başka bir varisi olmadığı halde geriye anlaşma bedeline yetecek kadar bir mal bırakırsa bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu durumda kısas hakkı mevlaya ait olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o kasten öldürmüştür. Ben niçin böyle, hâlbuki sen onun hür çocukları olduğu zaman katile kısas uygulanmaz diye iddia ediyordun, dedim? Çünkü dedi, bu durumda mükatep, ister hür olarak, isterse köle olarak ölsün, mevla onun varisi olur

ödenir ve böylece onun özgür olduğuna hükmedilir. Maktülün kendi bedeli için olan hakkı, başkasının ondaki hakkından önce gelir. Bu sebeple mükatep, mevladan başka bir varis bıraktığı zaman maktüle fayda verecek şeyi yapmak, öldürülen ve kendisinin kısas hakkı olan kimse için hiçbir faydası olmayan kısası uygulamaktan daha iyidir. Kısas hakkının kime ait olduğu hususunda meydana gelen şüphe, kısasın uygulanma gereğini ortadan kaldırır. Öldürülen mükatep köle, hür bir çocuğu olduğu halde (anlaşma bedeli için) geriye yeteri kadar mal bırakmış olsa, kısas hakkı bulunan kişi hakkında şüphe ortaya çıktığı için, mevla ve çocuk kısası isteme hususunda ittifak etseler bile, bu katil hakkında da kısas uygulanmaz. Hz. Ali ve İbn Mesud'a göre bu mükatep kölenin anlaşma bedeli ödenir ve onun artık özgür olduğuna hükümmedilir ve kısas hakkı da onun oğluna ait olur. Zeyd b. Sabit'in görüşüne göre ise bu mükatep, köle olarak ölmüştür, kısas hakkı da mevlaya ait olur. Sahabilerin bu farklı açıklamaları, (kısas hakkının kime ait olduğu hususunda insanları) şüpheye sevk etmektedir. Zira mevla anlaşma bedelini mükatebin geriye bıraktığı terekeden alır ve böylece onun özgürlüğüne hükmedilir. Bu öldürme işinin evveline bakacak olursak, cinayet mevlanın mülk (ve mülkiyetine) karşı işlendiği için kısas hakkı mevlaya ait olur. Fakat işin sonuna bakacak olursak, mükatebin özgür olarak öldüğüne hükmedildiği için de kısas hakkı mirasçıya ait olur. İşte kısas hakkının kime ait olduğu hususundaki şüphe böyledir. Eğer mevle ile çocuğun her ikisi de kısasın uygulanmasını istese bile böyledir. Çünkü bu işin esası, kısası gerektiren bir şey değildir. Zira mevla ile oğulun kısas istemeleri, kısasın uygulanmasını gerektirmez. Eğer mükatep köle geriye hiçbir mal bırakmamışsa, bu durumda mevlanın kısas isteme hakkı yoktur. Bu sözden maksad, mükatebin değerinin, anlaşma bedelini ödemeye yeterli gelmemesidir. Onun değeri anlaşma bedelini tamamamıyorsa bile daha önce de açıklandığı gibi, bunda da kısas gerekli olmaz. Eğer mükatep köle anlaşma bedeline yetecek kadar bir mal bırakmış olsa ve onun mevladan başka hiç varisi olmasa, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşüne göre mevlanın kısası isteme hakkı vardır. Çünkü mükatep kişi, ister köle, isterse hür olarak ölmüş olsun, kısası isteme hakkı olan kimse bellidir. Kısasın sebebi hakkında şüphe bulunduğu için İmam Muhammed'e göre bu katile kısas uygulanmaz. Biz bu meseleyi Mülâtepe bahsinde açıklamış bulunuyoruz. Eh. XXVII, 112.

ve o, kanın velisidir. –Bu Ebu Hanife ile Ebu Yusuf’un görüşüdür. Muhammed ise şöyle dedi: Bu konuda kısas olmaz ve onun katiline de kısas yoktur. Çünkü bu hak mevlaya ancak mükatepten miras kalmıştır. Hâlbuki mükatebin kısas hakkı yoktur. Böylece onun varisinin de kısas hakkı olamaz.

Ben dedim: Mükatep bir köle, kasıtlı olarak öldürüldü. Onun hür varisleri vardı veya¹³²⁵ onun mevladan başka bir varisi yoktu. O geriye (anlaşma bedeline) yetecek kadar bir mal bırakmadı. Fakat onun kendi değeri, anlaşma bedeli için yeterlidir, ne dersin? Bunda kısas caiz değildir, onun bedelini ödemek akilesinin üzerine düşer ve bundan onun anlaşma bedelinden geriye kalan borç ödenir. Geriye kalan mal da varislere intikal eder.

Ben dedim: Bir adam mükatep bir köleyi yanlışlıkla öldürdü. Bunun diyetini ödemek onun akilesi üzerine mi düşer, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer o, onun elini kesse veya gözünü çıkarsa ya da onun bir yerini yaralasa bu caniyeye ne (cezası) verilir, ne dersin? Bu cinayet işleyen kişi, onun elini kestiği veya gözünü çıkardığı zaman mükatebin değerinin yarısını tazmin eder. Onun azalarına karşı işlenen cinayetin hepsinin bedeli de böyledir, dedi.

Ben dedim: Eğer bu yanlışlıkla olmuşsa bunun bedeli cinayeti işleyen kimsenin akilesi üzerine mi olur, ne dersin? Hayır, dedi, fakat bu bedel, cani üzerine olup onun malından ödenir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mükatep, köle mesabesinde ve bir akile, bir köle için tazminde bulunmaz. Hâlbuki bir mükatep köle, normal bir insandan daha aşağıdadır.

Ben dedim: Bir köle, bir mükatebin kölesinin elini kesti veya onu ağır yaraladı. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu cinayetin diyeti, kölenin boynunun borcudur. Böylece mevla ya onun diyetini verir veya cinayet sahibine onun kendisini verir, dedi. Ben dedim: Eğer mevla köleyi vermeyi tercih ederse, hâkim de onun hakkında bu hükmü verirse, sonra mükatep (anlaşma bedelini) ödemekten aciz kalır ve böylece mükatep, köleye¹³²⁶ ceza verilmeden önce, köleliğe geri çevrilirse, bu konuda görüşün nedir? Bu köle, mükatebin mevlasının olur, dedi.

Ben dedim: Bir adam, mükatep bir kölenin elini yanlışlıkla kesti veya onun gözünü çıkardı. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? (El kesme işinin) mükatebin değerinden eksilttiği (kadar bir meblağ) kesen kimsenin borcu olur. Ben dedim: niçin böyle hâlbuki onun eli kesilmiştir? Çünkü dedi, mükatep, köle mesabesinde değildir. Mevla onu vermeye kadir olamaz ve eli kesen kimse de ancak kestiği kadar bir tazminde bulunur. Zaten o, bu durumda aynı müdebber köle ve ümmü veled mesabesinde. Sen biliyorsun ki, eğer bir adam müdebber bir kölenin elini kesmiş veya gözünü çıkarmış olsa, onun üzerine düşen, köleye verdiği bu noksanlığı ödemektir! İşte mükatep köle de böyledir.

Ben dedim: Bir adam, mükatep bir köleye karşı bir cinayet işledi; onun elini kesti veya gözünü çıkardı. Sonra da bu mükatep köle bu adama karşı bir cinayet işledi. Sonra mükatep, kendisi hakkında bir hüküm

¹³²⁵ “ev leyse” ifadesi esas nüshada “ve leyse” olarak geldi. Doğrusu ise daha önce geçtiği gibi, “ev leyse”dir.

¹³²⁶ “min” kelimesi “M” nüshasından düşmüştür. Halbu onun bulunması gerekir.

verilmeden önce bedel ödemekten aciz kaldı. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu adam, mükatep köleye karşı işlemiş olduğu cinayetin diyetini mevlaya öder. Mevla muhayyerdir; o dilerse, hür kişiye karşı işlediği cinayet sebebiyle ya köleyi verir veya fidyasını verip onu kurtarır, dedi. Ben dedim: Sen bu cinayetin diyetini hür kişinin üzerine yükledin, hâlbuki köle kişi ona karşı cinayet işlemiştir? Çünkü bu diyet, mükatep üzerine mükatep ona karşı cinayet işlemeyen önce vacip olmuştur, dedi.

Ben dedim: Eğer mükatep köle, hür kişiye karşı cinayet işlemiş sonra hür kişi de ona karşı cinayet işlemiş sonra mükatep kendisi hakkında bir hüküm verilmeden önce diyeti ödemedi aciz kalırsa bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mevla muhayyer olur; o dilerse köleyi verir, dilerse fidyasını verip onu kurtarır. Eğer o köleyi verirse, hür kişinin ona karşı işlediği cinayet hükümsüz kalır. Eğer kölenin fidyasını verirse mevla hür kişiden cinayetin diyetini isteyip alır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, cinayete ilk başlayan mükatep köle olmuştur. Böylece o, hür kişiye verince, hür kişinin işlemiş olduğu cinayet, onun üzerinde kalmıştır. Artık hürkişi, sanki kendi kölesine karşı cinayet işlemiş gibi olur. Eğer o onun fidyasını verirse, bu diyet, canının mevlaya olan bir borcu olur.

Ben dedim: Bir adam, kölesinin yarısının özgür olması hususunda anlaşma yaptı. Sonra bir adam da bu mükatep köleye karşı bir cinayet işledi. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Adam cinayetin diyetini öder; böylece bu malın yarısı mükatep kölenin, yarısı da mevlanın olur, dedi.

Ben dedim: Bir adam mükatep kölenin elini keserse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Adam ona verdiği kusurun bedelini öder; böylece bu bedelin yarısı mükatep kölenin, yarısı da mevlanın olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu mükatebin yası onun kölesidir, bu yarı hakkında onunla özgürlük anlaşması yapmamıştır. Bu köle, tümü özgürlük anlaşması yapılmış bir köle mesabesinde değildir. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Bir adam kölesinin yarısı hakkında özgürlük anlaşması yaptığı zaman o, tümü hakkında anlaşma yapmış demektir. Ona karşı işlediği cinayetin bedeli ise mevlaya ait olur.

MÜKATEP KİŞİNİN KÖLESİNİN CİNAYET İŞLEMESİ

Ben dedim: Mükatep kişinin kölesi bir cinayet işledi, böylece o, bir adamı yanlışlıkla öldürdü veya onu ağır bir şekilde yaraladı. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu cinayetin bedeli kölenin boynundadır, dedi. Mükatep dilerse köleyi verir, dilerse diyetini verip onu kurtarır. Ben dedim: Eğer o bu diyetin tümünü verip onu kurtarırsa bu caiz olur mu? Evet, dedi.

Ben dedim: Eğer hâkim, bu diyeti mükatebin üzerine hükmederse, mükatep de kölesini kendi elinde tutmak isterse, bu diyet mükatebin üzerinden bir borç olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer mükatep bundan sonra bu diyeti ödemedi aciz kalır ve köleliğe geri çevrilirse, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu mükatebin boynunda bir borç olur; eğer mevla, onun adına bir ödemedede bulunursa (bulunur); yoksa o, (bu borç için) satılır.

Ben dedim: Bu mükatebin kölesi, mükatebin mevlasına karşı bir cinayet işledi. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu kölenin, mükatebin mevlasına veya başka bir kimseye karşı cinayet işlemesi eşittir. Mükatep muhayyer olur: O dilerse köleyi verir, dilerse fidyesini verip onu kurtarır.

Ben dedim: Mükatep bir köle, kölesinin bir cinayet işlediğini, böylece onun bir adamı yanlışlıkla öldürdüğünü veya ağır yaraladığını ikrar etti. Bu caiz olur mu ne dersin? Evet, dedi. Hâkim bunun hakkında hüküm verir ve mükatep muhayyer olur: Böylece o dilerse, fidyesini verip onu kurtarır; dilerse köleyi verir. Ben bu niçin caiz oluyor, dedim? Çünkü dedi, bu onun kölesidir, böylece onun kölesi hakkında ikrarda bulunması caiz olur.

Ben dedim: Mükatebin kölesi, bir adamı kasıtlı olarak öldürse, böylece mükatep, bunun için maktülün velisi ile bir anlaşmaya vardılar. Bu sulh anlaşması caiz olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bu mükatebin üzerinde bir borç mu olur? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu onun kölesine gerekli olan bir haktır. Böylece mükatebin kölesi adına anlaşma yapması caiz olur. Ben dedim: Eğer mükatep bundan sonra ödemedi aciz kalırsa bu sulh anlaşması mükatebin boynunda bir borç olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Mükatebin kölesi, bir cinayet işledi. Sonra mükatep (bu cinayeti) bilerek veya bilmiyerek onu sattı. Bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Onun satışı bunu bilsin bilmesi, caizdir, dedi. Mükatep, eğer cinayeti bilerek onu satmış ise kölenin değerini tazmin eder. Böylece mükatep cinayetin tümü için tazminde bulunur. Ben dedim: Sen cinayetin tümünü niçin ona tazmin ettirdin? Çünkü dedi, mükatep onu satması cihetiyle köleyi tercih etmiş demektir. Sen biliyorsun ki, eğer mükatep onu satmadan önce kendisine cinayet işlenen kimse, onu mahkemeye verse, mükatep muhayyer olur: O dilerse fidyesini verip köleyi kurtarır, dilerse onu verir.

Ben dedim: Mükatebin kölesi, bir cinayet işledi. Sonra bunun arkasından mükatep bu köle ile özgürlük anlaşması yaptı. Onun bu anlaşması geçerli midir ne dersin? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, eğer o onu atmış olsaydı bu caiz olurdu. İşte onun özgürlük anlaşması da böyle caiz olur.

Ben dedim: Mükatebin kölesi bir cinayet işledi¹³²⁷ böylece o, yanlışlıkla bir adam öldürdü. Sonra bu (katil) köle de öldü. Cinayet sahibinin mükatep üzerinde bir hakkı var mıdır, ne dersin? Hayır dedi, ben niçin dedim? Çünkü dedi, cinayetin (bedeli) bu kölenin boynundadır.

Ben dedim: Eğer mükatebin kölesi, onun iki gözünü çıkarmış veya iki elini kesmiş ya da burnunu kesmiş¹³²⁸ olsa ve böylece o da iyileşse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mükatep muhayyer olur: O dilerse köleyi verir, değerini alır. Eğer onu vermeye razı olmazsa mükatebe hiçbir şey verilmez ve bu konuda mükatep hür kişi mesabesindedir. Ben dedim: Eğer

¹³²⁷ “cena cinayeten” ifadesi “M” nüshasında “cena” kelimesinin tekrarıyla gelmiş, bunun doğrusu “cena cinayeten”dir.

¹³²⁸ “cedea” kelimesi esas nüshada “cezea” noktalı zel olarak gelmiştir. Bunun doğrusu onun noktasız olmasıdır.

mükatep, bundan sonra köle uğradığı cinayetten iyileşmiş olduğu halde onu satar veya onunla özgürlük anlaşma yaparsa, mükatebin canı üzerinde bir hakkı olur mu? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu onun bir tercihidir. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Onun canı üzerinde verdiği noksanlığın bedel-hakkı vardır.

ADAM KÖLESİNİN YARISI İLE ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPTI SONRA BU YARI KÖLE BİR CİNAYET İŞLEDİ

Ben dedim: Bir adam, kölesinin yarısı ile özgürlük anlaşması yapsa bu geçerli olur mu, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Bu mükatep bir cinayet işlese böylece yanlışlıkla bir adam öldürse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu mükatep, değerinin yarısı kadar maktülün velisi için çalışır ve mevlası da değerinin yarısı kadar bir meblağı ona verir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, mükatebin yarısı anlaşmalı, yarısı da köledir. Böylece bundan dolayı onun boynunda olan bir borcun yarısı efendisi üzerine yarısı da kendisi üzerine olup o bunun için çalışır. Ben niçin böyle, efendisi, anlaşmalı olmayan yarısını maktülün mevlasına vermiyor, dedim? Çünkü dedi, onun yarısı anlaşmalıdır, bu sebeple o, onun diğer yarısını vermeye gücü yetmez. Sen biliyorsun ki, eğer anlaşma yapan onu satmış olsa bu caiz olmaz. İşte böylece o, onu satmaya da kadir olamaz.

Ben dedim: Eğer o, onun uzuvlarına karşı bir cinayet işlese veya yanlışlıkla onu öldürse, ne dersin? Onun işlediği cinayete ve değerine bakılır, böylece bunların hangisi daha düşük ise bu, ona gerekli olur, dedi. Bu suretle onun yarısı, efendisi üzerine, yarısı da mükatep üzerine olur ve o bunun için çalışır, dedi.

Ben dedim: Eğer bu mükatep bir cinayet işlese ve böylece yanlışlıkla bir adamı öldürse, bu sebeple onun değerinin yarısı efendisinin üzerine, yarısı da kölenin üzerine olur diye hüküm verilse, sonra bu mükatep ödemedi aciz kalıp köleliğe geri çevrilse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu kölenin değerinin yarısı, hakkında bir borç olarak mükatebin üzerinedir diye hüküm verilmiş olan kölenin yarısının borcu olur. Böylece bunu onun adına mevlası öderse öder, yoksa bunun için kölenin yarısı satılır, geri kalan yarısı da mevlanın üzerinde bir borç olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, hâkim mükatep ödemedi aciz kalmadan önce böyle karar verdi. Bu suretle bu borç, kölenin yarısında onun efendisi üzerinde ölenin velisi için bir alacak oldu. Böylece bu durum bunda başka olmaz.

Ben dedim: Bir adam, kölesinin yarısı ile özgürlük anlaşması yaptı. Sonra bu köle bir cinayet işleyip yanlışlıkla bir adamı öldürdü. Böylece hâkim, bu köle ve mevla hakkında senin bana anlattığın şey ile hüküm verdi. Sonra bu köle yanlışlıkla başka bir adam öldürdü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Hâkim yine benim sana mükatebin kölesi hakkında anlattığım şey ile mevla hakkında da sana açıkladığım şey ile hüküm verir, dedi. Ancak son cinayetin sahibi mevlanın payına düşen evvelki hisseyi satar ve mevla da ancak kölenin değerinin yarısını tazmin

eder. Ben dedim: Eğer köle, hâkim onun hakkında son cinayet ile ilgili bir hüküm vermeden önce ve onun hakkında evvelki cinayet ile hüküm verdikten sonra ödemedi aciz kalırsa, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Kölenin değerinin yarısı (kadar bir meblağ) lehine karar verilen (cinayet sahibi) kimsenin alacağı olarak kölenin yarısında olan bir borçtur. Onun yarısı da efendisi üzerine olur. Böylece efendisi muhayyerdir: O, dilerse köleyi ikinci cinayetin sahibine verir, dilerse fidyesini verip köleyi kurtarır, dedi. Bu suretle efendi köleyi verirse, onun değerinin yarısı, kölenin yarısında bir borç olarak, evvelki (cinayet sahibinin) alacağı olur. Onun bu yarısı, bu alacak için satılabilir veya kölenin kendisine verildiği kimse, bu köleyi ona verir. Onun değerinin yarısı da mevlanın üzerinde olur.

Ben dedim: Bir adam cariyesinin yarısı ile özgürlük anlaşması yaptı. Sonra bu cariye bir çocuk doğurdu. Bu çocuğun durumu nedir, ne dersin? Onun çocuğu kendisi mesabesinde, dedi. Ben dedim: Eğer onun çocuğu bir cinayet işlerse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Cinayete ve çocuğun bedeline bakılır, böylece çocuk hakkında bunların en azı ile hüküm verilir, dedi. Bu suretle bunun yarısı çocuk üzerine olur ve o bunun için çalışır, yarısı da mevla üzerine olur. Ben niçin böyle bu yarım mevlaya gerekli oluyor, dedim? Çünkü dedi, bu çocuk annesi mesabesinde ve annenin yarısı da mevlanındır.

Ben dedim: Eğer efendisi, bu çocuk bir cinayet işledikten sonra, anneyi azad ederse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Annenin hepsi hürdür. Çocuğun yarısı azad edilir ve çocuk, değerinin yarısı için mevlaya çalışır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, çocuktan annesi ile yapılmış olan özgürlük anlaşması miktarı kadar azad edilir. Eğer anne anlaşma bedelini ödemiş olsa böylece annenin yarısı ve çocuğunun yarısı azad edilir. İşte efendinin anneyi azad etmesi de böyle olur.

Ben dedim: Çocuğun işlemiş olduğu bu cinayetin¹³²⁹ durumu nedir, ne dersin? Bu cinayetin yarısı çocuğun üzerine olur, o bunun için çalışır, yarısı da¹³³⁰ mevla üzerine olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, çocuğun cinayet işlediği gün mevlaya bunun yarısı, gerekli olmuştur. Mevla, bu köleden değerinin yarısını ödemesi için çalışmasını ister.

Ben dedim: Eğer mevla, çocuğu ancak cinayet işlemiş olduğu halde azad etmiş ve anneyi azad etmemiş ise bu konudaki görüşün nedir, ne dersin? Çocuk hürdür, dedi, cinayet bedeline ve çocuğun değerine bakılır, onun hakkında bunlardan en azı ile hüküm verilir. Bunun yarısı, çocuğun üzerine olup o bunun için çalışır; yarısı da mevla üzerine olup o bunu malından öder. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, zaten çocuğun bu cinayeti işlediği gün cinayet bedelinin yarısı onun üzerine¹³³¹ vacip olmuş, yarısı da¹³³² mevla üzerine olmuştur.

Ben dedim: Bir adam, cariyesinin yarısı ile özgürlük anlaşması yaptı, böylece o, bundan sonra bir çocuk doğurdu. Sonra bu çocuk

¹³²⁹ “el-cinayetü” kelimesi Muhtasar’da böyledir. Fakat o, “M” nüshasından düşmüştür.

¹³³⁰ “nısfuha” kelimesi Muhtasarda böyledir. “M” nüshasında ise “ve nısfun” olarak geldi.

¹³³¹ “nısfu tilke aleyhi” ifadesi Muhtasar’da böyle, “M” nüshasında ise “ve nısfun” olarak gelmiştir.

¹³³² “ve nısfuhu” kelimesi Muhtasarda böyle, “M” nüshasında ise “ve nısfun” olarak gelmiştir.

annesine karşı bir cinayet işledi veya anne çocuğuna karşı bir cinayet işledi. Bunlardan birisi üzerine diğerinin işlediği cinayet bedelinden bir şey düşer mi, ne dersin? Evet dedi, her birinin cinayetinden diğeri üzerine kendi değerinin hepsinden ve cinayet bedelinin yarısından en az olanı vardır. Böylece bunun yarısı mevla üzerine olur; yarısı da¹³³³ caninin mevla üzerine alacağı olur.

Ben dedim: Eğer anne bir cinayet işlerse, sonra bu anne kendisi hakkında bir hüküm verilmeden önce ölür ve geriye hiçbir şey bırakmazsa, bu konu hakkında görüşün nedir, ne dersin? Çocuğu, annesinin yerine geçer dedi, bu cinayetin bedeline ve annenin değerine bakılır, böylece bunlardan en az olanın yarısı çocuk üzerine olur, yarısı da¹³³⁴ mevla üzerine olur. Çocuk bundan kendi üzerine düşen borcu için çalışır ve annesinin üzerinde olan özgürlük anlaşması bedelinin borcu için de çalışır. Ben dedim: Anne hakkında da hüküm verilmiş olsa böyle mi olur? Evet, dedi. Ben dedim: Eğer çocuk bundan sonra bir cinayet işlemiş olsa, sonra o, kendisi hakkında annesinin işlediği cinayete ilgi hüküm verilmiş olduğu halde ödemedi aciz kalıp köleliğe geri çevrilse ne dersin? Annesinin işlediği cinayet sebebiyle kendisi hakkında karar verilen şey, onun yarısında bir borç olur. Mevla muhayyer olur. Böylece o, dilerse fidyesini verip onu kurtarır, dilerse onu arkadaşının cinayet sahibine teslim eder. Fakat hakkında lehine karar verilmiş olan kimse, onun yarısını cinayet bedelinin yarısı için satamaz. Çünkü bu borç, annesinin borcudur. Böylece o, kendi işlediği cinayetin sahibine verildiği zaman o, annesinin borcundan daha önce gelir. Sen biliyorsun ki, onun kendi borcu, annesinin borcundan önce gelir! İşte onun işlediği cinayet bedeli de annesinin borcundan önce gelir.

Ben dedim: Adam, kölesinin yarısı ile özgürlük anlaşması yaptı. Sonra bu köle bir cinayet işledi ve efendisi bu köleyi azad etti. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Cinayet bedeline ve kölenin değerine bakılır, böylece bundan az olanın yarısı mevla üzerine olur, yarısı da¹³³⁵ köle üzerine olur ve o, bunun için çalışır. Çünkü bu ödeme onun için azad edilmeden önce gerekli olmuştur.

Ben dedim: Bu adam kölesinin yarısı ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman böylece o bir cinayet işlemiş olsa, sonra bunun arkasından adam, onun kalan yarısı ile de anlaşsa ve köle, evvelki cinayeti hakkında hiçbir işlem yapılmamış (karar verilmemiş) olduğu halde başka bir cinayet işlese, bu konu hakkında görüşün nedir, ne dersin? Evvelki cinayetin bedeline ve kölenin değerine bakılır, böylece bundan ez olanın yarısı, efendisi üzerine olur. Evvelki cinayetin ve son cinayetin yarısına ve kölenin değerine bakılır, böylece köle hakkında bunların en azı ile hüküm verilir, dedi. Böylece bu bedel, onların ikisi arasında, özel olarak, son cinayet bedelinin yarısı kölenin değerinin yarısında olmak üzere o ikisi arasında ortak olur. Geri kalan yarı da o ikinin işlediği cinayet bedellerinin miktarına göre aralarında ortak olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bunun yarısı,

¹³³³ “ve nısfuhu” kelimesi “M” nüshasında “nısfun” olarak geldi. Doğrusu ise “nısfuhu”dur.

¹³³⁴ “ve nısfu zalike” ifadesi “M” nüshasında “ve nısfun” olarak geldi. Doğrusu ise “ve nısfu zalike”dir.

¹³³⁵ “ve nısfuhu” kelimesi “M” nüshasında “nısfun” olarak geldi. Doğrusu ise “nısfuhu”dur.

kendisine ilk cinayet işlenmiş olan kimsenin mevla üzerinde olan hakkı, diğer yarısı da¹³³⁶ mükatep köle üzerinde olan haktır. Böylece mevla üzerinde olan şey aslında onun üzerinde olan bir borçtur, cinayet bedelinin yarısı da onun kendi yarısındadır. Böylece onun değerinin yarısı, birinci cinayetin yarısı ile son cinayetin yarısına taksim edilmekle, bu aralarında bu şekilde ortak olmaktadır.

Ben dedim: Adam kölesinin yarısı ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman böylece o bir cinayet işledi. Onun hakkında bu cinayetle ilgili bir işlem yapılmadan efendisi geri kalan yarısı ile de anlaşma yaptı. Sonra köle başka bir cinayet daha işledi. Sonra o ödemededen aciz kalıp köleliğe geri çevrildi. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Efendisi muhayyerdur: Eğer o dilerse köleyi onlara teslim eder, dilerse fidyesini verip onu kurtarır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, köle hakkında hukuki bir işlem yapılmadan önce ödemededen aciz kalmış, böylece bu iki cinayet sanki o aciz kaldıktan sonra işlenmiş demektir. Ben dedim: Eğer o ikinci cinayeti işlemeden önce onun hakkında cinayetle ilgili bir hüküm verilmiş olsa, sonra o aciz kalıp köleliğe geri çevrilse, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Efendisi hakkında hüküm verilmiş olan şeyin yarısı, kendi lehine karar verilmiş olan kimseye ait olur, bunun yarısı da kölenin yarısına ait olur ve efendisi muhayyer olur: O, dilerse köleyi ikinciye verir, dilerse fidyesini verip onu kurtarır. Eğer efendi köleyi ikinciye verirse, evvelki onun hakkında yarısı için hüküm verilmiş olan şeyin yarısını ondan isteyip alır. Eğer kölenin kendisine teslim edildiği kimse (ikinci) bunu öderse öder, yoksa kölenin yarısı bunun için satılır.

Ben dedim: Bir adam, kölesinin yarısı ile özgürlük anlaşması yaptı böylece o, bir cinayet işledi. Sonra efendisi bunun arkasından geri kalan yarısı ile de anlaşma yaptı. Bu şekilde o, başka bir cinayet daha işledi. Sonra o, birinci anlaşma bedelini ödemekten aciz kaldı. Bu suretle o, bu evvelki ilk yarı köleliğe geri çevrilir ve geri kalan yarı ise anlaşma üzerine kalır mı, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Cinayetin durumu ne olur? Bu iki cinayete ve kölenin değerine bakılır, böylece mevla hakkında, kölenin değerinden, evvelki cinayetin tümü ve son cinayetin ise yarısından en az olanı ile hüküm verilir. Böylece evvelki cinayetin yarısı özel olarak kölenin yarısı için mevlanın üzerinde olur. Evvelki cinayetin yarısı ile son cinayetin yarısı ise kölenin değerinin yarısı için olup o ikisi bunu aralarında cinayet bedellerinin miktarına göre paylaşırlar Diğer cinayet sahibinin hakkı ise yarısı ve onun cinayetinin yarısından ve kölenin değerinin yarısından en az olanı, onun mükatep üzerinde olan hakkıdır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o, ödemededen aciz kalıcaya kadar onun hakkında bu iki cinayetten bir şeyle hüküm verilmemiştir. Böylece sanki o, bu iki cinayeti mahkemeye verilmiş olduğu halde işlemiş bulunmaktadır. Ben dedim: Eğer o, birinci anlaşma bedelini ödemekten aciz kalmamış olduğu halde ikinciye ödemekten aciz kalırsa (hüküm) yine böyle midir? Evet, dedi, ancak mevla burada onun değerinden, ilk cinayet bedelinin yarısından ve son cinayetin bedelinin yarısından en az olanı öder. Böylece onların her ikisi, bunu, cinayet (bedel)lerinin yarısı miktarınca aralarında paylaşırlar. Mükatep üzerine,

¹³³⁶ “ve nısfuhu kelimesi, “M” nüshasında “nısfun” olarak geldi. Doğrusu “nısfuhu”dur.

kölenin ilk yapılan özgürlük anlaşmasının yarısı hakkında sonuncu ve ilki için o ikisinin cinayetlerinin yarısından ve kölenin değerinin yarısından en az olanı ile hüküm verilir. Bunların hepsi Ebu Hanife'nin görüşünün kıyasıdır. Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne göre ise bir adam, kölesinin yarısı ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman o, onun hepsiyle anlaşma yapmış olur. Onun hakkındaki hüküm aynı, mükatep kişi hakkındaki hüküm gibidir.

ADAM İKİ KÖLESİ İLE TEK SÖZLEŞMEDE ÖZGÜRLÜK ANLAŞMASI YAPTI ONLARDAN BİRİSİNİN ARKADAŞINA veya BAŞKASINA KARŞI ÇİNAYET İŞLEMESİ

Ben dedim: Bir adam iki kölesi ile tek sözleşmede özgürlük anlaşması yaptı. Bunların taksitlerini de bir yaptı. Eğer onlar ödeme yaparlarsa azad edilirler; ödemedi aciz kalırlarsa (köleliğe) geri çevrilirler. Sonra bu iki mükatep köleden birisi cinayet işlerse bundan onun arkadaşı üzerine bir şey lazım gelir mi, ne dersin? Hayır dedi. Ben dedim: Onlardan birisinin borçlandığı şey de böyle midir? Evet dedi, onlardan birisine arkadaşının ne cinayetinden ve ne de borcundan bir şey lazım gelmez.

Ben dedim: Onlardan birisi cinayet işlediği zaman bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Cinayet bedeline ve onun değerine bakılır, böylece onun hakkında bundan en az olanı ile hüküm verilir ve o bunun için çalışır.

Ben dedim: Eğer cinayeti işleyen kimse, kendisi hakkında hüküm verilmeden önce ölürse veya hüküm verildikten sonra ölürse, onun bu cinayetinden geri kalan mükatep üzerine bir şey lazım gelir mi, ne dersin? Hayır, dedi. Ben dedim: Onun kendi üzerinde olan borcundan da bir şey gerekmez mi? Hayır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, diğerinin ne borcundan ve ne de cinayetinden ona bir şey lazım gelmez. Bu ancak ölü olan üzerinedir ve özel olarak ona anlaşma bedeli gerekir.

Ben dedim: Bir adam iki kölesi ile tek anlaşmada özgürlük anlaşması yaptı. Onların taksitlerini de bir yaptı. Sonra onlardan birisi yanlışlıkla arkadaşını öldürdü. Bunların değerleri de eşittir. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onlardan bu ölü olanın değeri canı üzerine gerekli olur ve o, bunun için çalışır. Bununla beraber o, bu anlaşma bedelinin tümünü için çalışır.

Ben dedim: Eğer o, ölünün hür çocukları olduğu halde anlaşma bedelinin hepsini mevlaya öderse, bu iki (mükatebin) her ikisi de azad edilir mi, ne dersin? Evet, dedi. Ben onun ödediği şeyin durumu ne olur, dedim? Ölü olanın kıymetine ve anlaşma bedelinin yarısına bakılır, eğer bunlar eşit iseler, onun üzerindeki ile ödemiş olurlar, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, hayatta olan mükatep köle, anlaşma bedelinin tümünü ödediği zaman artık o, ödediğinin yarısını ölüden isteyip alabilir; zira o, ölünün değeri ona gerekli olduğu halde ölü adına ödemedi bulunduğundan böyle bu bir ödeme olur.

Ben dedim: Eğer ölünün değeri, bu anlaşma bedelinin yarısından daha çok ise bu konuda görüşün nedir, ne dersin? (Yarısı) ölünün üzerinde

olan ve hayattaki mükatebin ödemiş olduğu anlaşma bedelinin yarısı ölünün değerinin yarısı ile ödeşmiş olur¹³³⁷ dedi. Bunun fazlası ise ölünün varislerine kalır. Eğer onun mevladan başka bir varisi yoksa bu mevlanın olur.

Ben dedim: Bir adam iki cariyesi ile tek anlaşmada özgürlük anlaşması yaptı. Onların taksitlerini de bir yaptı. Eğer onlar, anlaşma bedellerini öderlerse azad edilirler, eğer ödemedi aciz kalırlarsa, köleliğe geri çevrilirler. Sonra onlardan birisi bir çocuk doğurdu. Sonra bu çocuk diğer cariyeyle karşı bir cinayet işleyip onun elini kesti veya gözünü çıkardı. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Çocuğun değeri ile cinayetin bedeline bakılır böylece çocuk hakkında bunun en azı ile hüküm verilir, o bunun için çalışır.

Ben dedim: Bu çocuk diğer cariyeyle karşı bir cinayet işleyip böylece onun elini keserse, sonra bu çocuğun annesi anlaşma bedelinin hepsini ödese, böylece onların her ikisi azad edilse, cinayet bedelinin durumu ne olur, ne dersin? Bu cinayet bedeline ve çocuğun cinayeti işlediği günkü değerine bakılır, böylece bunun en az olanı, boynunda bir borç olarak çocuğun üzerine olur ve o bunun için çalışır. Bedeli ona ödeyen de kendi payını mükatep köleden isteyip alır, dedi.

Ben dedim: Bu çocuk diğer cariyeyle karşı bir cinayet işleyip böylece onun hakkında cinayet bedelinden ve onun kendi değerinden en az olanı ile hüküm verildiği zaman ve bundan sonra bu iki cariye ödemedi bulunup azad edilirlerse, hakkında hüküm verilen şey bu çocuk için gerekli olur mu, ne dersin? Evet, dedi. Ben dedim: Bundan anne üzerine bir şey lazım gelir mi? Hayır, dedi.

Ben dedim: Bu çocuk, bir cinayet işlediği zaman böylece bu iki cariye ödeme yapıp azad edilinceye kadar bu çocuğun elinde bir mal bulunduğu halde onun hakkında bu cinayete ilgili bir hüküm verilmiş veya verilmemiş olsa, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Eğer çocuk hakkında bu cinayete ilgili olarak, iki cariye azad edilmeden önce hüküm verilmiş ise böylece bu, o gün onun boynunda bir borç olur. Bu suretle çocuğun kazanıp elde ettiği mal hakkında hüküm verilir. Eğer bu maldan artan varsa o, çocuğun değil, annenin olur. Eğer mal fazla olmaz, fakat eksik¹³³⁸ olursa bu çocuğun borcu olur, o bunun için çalışır. Ben dedim: Bu mal hakkında verilen bir hüküm neden çocuğun üzerine yüklenmektedir? Çünkü bu çocuğun üzerinde olan bir borçtur. Borç hakkında bir hüküm verinceye kadar anneye bu maldan bir şey verilmez¹³³⁹ Ben dedim: Eğer bu çocuk bir borç edinmiş olsa sonra bu çocuğun elinde bir mal olduğu halde iki cariye azad edilse (hüküm) yine böyle mi olur? Alacaklılara olan borç ödeninceye kadar bu mal alacaklıların olur. Şayet bundan bir mal artarsa o da annenin olur.

Ben dedim: Anne anlaşma bedelini ödeyip böylece çocuğu ile beraber azad edilinceye kadar çocuk hakkında cinayete ilgili olarak bir hüküm verilmemiş olsa, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Cinayet

¹³³⁷ “kısasan” kelimesi “M” nüshasında “kısasun” olarak gelmiştir.

¹³³⁸ Bu bizim eksik diye mana verdiğimiz kelime aslında “el-fazl” (fazla) kelimesidir.

¹³³⁹ “la yekunü” kelimesi “M” nüshasında “yekunü” olarak gelmiştir. Bu bir tahridtir. Doğrusu “la yekunü”dür.

bedeline ve çocuğun cinayeti işlediği günkü değerine bakılır, böylece bundan en az olanı, çocuğun üzerine bir borç olur.

Ben dedim: Çocuğun elinde olan mal kimin olur, ne dersin? Annenin olur, dedi. Ben dedim: Cinayet sahiplerine bundan bir şey yok mudur? Hayır dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu mal annenin idi. Çocuk hakkında cinayetle ilgili hüküm verilmedikçe bu cinayetin bedeli çocuğun boynunda bir borç olmaz. O bu cinayet onun boynunda olduğu halde bu çocuk azad edilmiştir. Sen biliyorsun ki, eğer anne ödemedense aciz kalır da çocuğu hakkında bir hüküm verilmeden o köleliğe geri çevrilirse, çocuğun elindeki mal mevlanın olur ve cinayet bedeli da çocuğun boynundadır. Eğer o, ödemedense acze düşmeden önce çocuk hakkında hüküm verilmiş olsa onun elindeki mal alacaklıların olur. Çünkü bu onun boynunda bir borç olmuştur! İşte önceki mesele de böyledir.

Ben dedim: Bir adam iki cariyesi ile tek bir sözleşmede özgürlük anlaşması yaptı ve onların taksitlerini de bir yaptı. Sonra onlardan birisi bir çocuk doğurdu. Diğer cariye bu çocuğa karşı bir cinayet işledi. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Cariye hakkında onun değerinden ve cinayet bedelinden en az olanı ile hüküm verilir. Böylece bu (bedel) çocuğun değil, annenin olur, dedi. Ben dedim: Cariyeler anlaşma bedelleirni ödeyip bu çocuk azad edilinceye kadar (cinayet işleyen) cariye hakkında bir şey ile hüküm verilmemiş olsa, bu cinayet bedeli kimin olur, ne dersin? Çocuğun değil, annenin olur, dedi. Çünkü bu (bedel) çocuk azad edilmeden önce de annenin idi. Ben dedim: Eğer çocuğun annesi değil de diğer cariye, bu çocuğa karşı kendi anlaşma bedelinden olan hissesinin miktarını karşılayacak kadar bir meblağı gerektiren bir cinayet işlemiş olduğu halde anlaşma bedelinin tümünü ödemiş olsa, bu onun adına ödediği şeye karşılık ondan isteyeceği meblağ ile aralarında ödeşmiş olurlar mı, ne dersin? Evet dedi. Ben bu niçin böyle dedim? Çünkü dedi, bu, annenin diğer cariye üzerinde olan bir alacağıdır. Böylece onlar ödeşmiş olurlar.

Ben dedim: Adam iki kölesi ile tek sözleşmede özgürlük anlaşması yaptığı zaman o, bunların taksitlerini de bir yapmış olsa sonra onlardan birisi arkadaşını yanlışlıkla öldürse ve ölü olan anlaşma bedeline yatacak kadar geriye bir mal bırakmış olsa, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mevla anlaşma bedelinin tümünü ölünün malından alır. Eğer ölünün mevlanın dışında varisleri varsa geriye kalan mal da miras olarak onların olur. Eğer bir varis yoksa bu da mevlanın olur. Katilin, ölünün ödemiş olduğu anlaşma bedelinden olan hissesine karşılık olarak varisler katilden, onun kendi değerinden ve ölünün onu öldürdüğü günkü değerinden en az olanı kadar bir meblağı ondan isteyip alırlar. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, ölü olan, katil adına onun anlaşma bedelini ödemişti. Böylece ondan bu bedel ve ölünün değeri istenip alınmalıdır.

İKİ KİŞİ ARASINDA ORTAK OLAN MÜKATEP KÖLENİN CİNAYETİ

Ben dedim: İki kişi arasında ortak olan bir köleyi onlardan birisi arkadaşının emri olmadan kendi hissesi ile özgürlük anlaşması yaptı. Sonra bu köle bir cinayet işledi. Sonra anlaşma bedelini ödedi. Sonra bu cinayetin sahibi onları mahkemeye verdi. Bunun hakkında görüşün nedir,

ne dersin? Bu mükatep köle hakkında onun kendi değerinin yarısından ve cinayet diyetinin yarısından en az olanı ile hüküm verilir, dedi. Anlaşma yapmamış ortağa gelince o, anlaşma bedelini almış olan ortaktan onun yarısını alır ve bunu ortak mükatepten ister. Anlaşma yapmamış olan ortak, muhayyerdir: O dilerse azad eder, dilerse onun çalışması ister ve dilerse eğer zengin ise borcunu öder. Böylece eğer o, azad eder veya çalışmasını isterse vela aralarında yarı yarıya ortak olur. Eğer ortak bunu yaparsa ve teslim alırsa, o, mükatebin değerinin yarısından ve bu cinayetinden en az olanını tazmin eder. Ben dedim: Eğer bu ortak köle ile arkadaşından izin olarak köle ile anlaşma yapmış olsa hüküm yine böyle mi olur? Evet dedi, ancak burada tazmin yoktur.

Ben dedim: Benim sana anlattığım şey onun hakkında hüküm verilmiş olduğu halde mükatep ödemedi aciz kalır ve böylece köleliğe geri çevrilirse onun hakkında görüşün nedir, ne dersin? O, anlaşma bedelinin yarısı ile diyetin yarısı olduğu halde kölenin yarısı hakkında karar verilmiş olan (borcu için) satılır. Anlaşma yapmamış olan ortağa cinayet bedelinin yarısının karşılığı olarak hissini ver veya diyetin yarısının fidyesini verip onu kurtar, denilir.

Ben dedim: Eğer köle iki kişi arasında (ortak) olur ve onlardan birisi ortağının izni olmadan kendi hissesi ile özgürlük anlaşması yaparsa sonra bu mükatep köle bir köle satın alır bu köle onun yanında iken bir cinayet işler ve o bedelini öderse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Anlaşma yapmış ortak ile yapmamış ortak muhayyerdir: Onlar dilerlerse onu verirler, dilerlerse onun diyet borcunu verip onu kurtarırlar. Ben niçin dedim: Çünkü dedi, kölenin yarısı anlaşma yapmamış olan ortağın, yarısı da anlaşma yapmış olan ortağındır.

Ben dedim: Eğer bir köle iki kişi arasında (ortak) olur ve onlardan birisi ortağının izni olmadan kendi hissesi için özgürlük anlaşması yaparsa sonra bu kölenin anlaşmalı halinde bir cariyesinden bir çocuğu olup bu çocuk babaya karşı bir cinayet işler, bundan sonra da babası çocuğa karşı bir cinayet işlerse ve baba anlaşma bedelini ödemiş ve o bu halde azad edilmiş olursa, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Oğulun kendi değerinin yarısı boynunda bir borç olur, o bu borç için anlaşma yapmamış olan ortağa çalışır. Zira o, anlaşma yapan ortağın anlaşma bedelini ödemesiyle azad edilmiştir. Anlaşma yapmamış ortak ise benim sana anlattığım gibi o, mükatep hakkında muhayyer olur.¹³⁴⁰ Mükatebin ümmü veledine gelince, gerçekten bu mükatep onun değerinin yarısını anlaşma yapmamış olan ortağa verir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, zira bu bir ümmü veledir ve böyle bir halde ümmü veled üzerine çalışma (görevi) yoktur. Oğulun babaya karşı işlediği cinayetin bedeline gelince, o, onun yarısı babasıyla özgürlük anlaşmalı köle, yarısı da (tam) köle olduğu halde cinayet işlemiştir. Hâlbuki onun babası da bu durumdadır. Oğuldaki özgürlük anlaşması yapılmamış olan hisse, oğulun boynunun borcudur. Bundan dolayı onun yarısı hükümsüz olur, yarısı da (oğulun) yarısında bulunur ki, bu da onun değerinin dörtte biri kadardır. Aynı buna benzer,

¹³⁴⁰ “vellezi lem yūkateb bi’l-hiyari” ifadesi, “M” nüshasında “vellezi lem yūkateb liennehu bi’l-hiyari” şeklinde geldi.

anlaşma yapmamış mevlanın hisesinde, babanın yarısında oğul için de (bir meblağ) bulunur. Böylece (onlar) ödeşmiş olurlar ve hiçbir kimsenin hiçbir kimse üzerinde bir alacağı yoktur.

Ben dedim: O (adam), kendisiyle başka bir adamın arasında (ortak) olan bir cariye ile özgürlük anlaşması yaptığı zaman böylece o, cariyede kendi hissesi için anlaşma yapmıştır. Sonra o cariye bir çocuk doğurdu. Böylece bu cariyenin değeri arttı veya bir kusur olmadan değeri düştü. Sonra o, anlaşma bedelini ödeyip azad edildi. Bu suretle bu ortak zengin olduğu halde anlaşma yapana, o ortağının iznini almadan anlaşma yapmıştı, (borcunu) ödeme yolunu seçti. Artık o, ortağına cariyenin azad edildiği günkü değerinin yarısını öder ve onun değerinin yükselmesine ve düşmesine bakmaz. Sen biliyorsun ki, ben bu ortağa cariyenin çalışmasının yarısını, çocuğunun yarısını ve caryeye karşı işlenmiş cinayet bedelinin yarısını veriyorum. Eğer bu ortak üzerine bu ödeme, diğer ortağın anlaşma yaptığı gün vacip olmuş olsaydı, o bunlardan bir şey¹³⁴¹ alamazdı.

Ben dedim: Bir cariye, iki kişi arasında ortak olup onlardan birisi cariyedeki bu hissesi ile ilgili özgürlük anlaşması yaptı. Sonra o bir çocuk doğurdu. Böylece diğer ortak da çocuktaki hissesi üzerine özgürlük anlaşması yaptı. Sonra çocuk annesine karşı bir cinayet işledi. Annesi de ona karşı ölüm tehlikesi olmayan bir cinayet işledi. Bu iki mevla zengin oldukları halde onlar anlaşma bedellerini ödeyip ikisi de özgür oldular. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Anne çocuğu anlaşmalı halinde doğurduğu için anne ile yapılan anlaşma çocuk için de bir anlaşma olması cihetiyle anne ile anlaşma yapan ortağın çocuk için ortağına ödeme yapması olmaz. Ancak çocuk ile anlaşma yapan ortağın, eğer zengin ise annenin değerinin yarısını anne ile anlaşma yapana ödemesi gerekir. Böylece o, isterse annenin çalışmasını ister, isterse onu azad eder. Eğer o onu azad eder veya çalışmasını isterse annenin velası ile çocuğunun velası aralarında ortak olur. Eğer anne ile anlaşma yapmış olan, annenin mevlası ödeme yaparsa çocuğun velayeti böylece aralarında ortak olur. Annenin velası da ödeme yapan kişinin olur. Çocuğun cinayet bedeli de annesinin üzerinedir. Annenin çocuğa karşı işlediği cinayet ise benim sana anlattığım gibi köle ve onun oğlu üzerinde olur. Ancak bu durumda bu iki kişiden her biri arkadaşı için kendi değerinin dörtte üçünü ilhak eder ve böylece onlar ödeşmiş olurlar.

Ben dedim: İki kişi arasında (ortak) olan köle, onlardan birisinin gözünü çıkardı. Sonra gözü çıkan ortak, bu köle ile özgürlük anlaşması yaptı. Sonra o, onu ağır bir şekilde yaraladı. Sonra anlaşma bedelini ödeyip özgür oldu ve mevla, her iki cinayetin etkisiyle öldü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Anlaşma yapmamış olan ortak, muheyyerdir; o dilerse azad eder, dilerse eğer zengin ise anlaşma yapana borcunu öder ve dilerse o, fakir ise kölenin çalışmasını ister. O bu işlerden birisini yerine getirdiği zaman kölenin değerinin yarısını bu cinayeti sebebiyle ölünün varislerine verir. Köleye sen, kendi değerinden ve cinayet bedelinin dörtte birinden en az olanı için ölünün varislerine çalışma borcun vardır, denilir.

¹³⁴¹ “şey’ün” kelimesi “M” nüshasından düşmüştür. Hâlbuki onun bulunması gerekir.

Ben dedim: İki kişi arasında ortak olan bir köle, bunlardan birisine karşı cinayet işledi; böylece onun gözünü çıkardı veya onun elini kesti. Sonra diğer ortak kendi hissesinin yarısını bu cinayeti bilmiş olduğu halde ortağına satsa, sonra bu köle yine ona karşı başka bir cinayet işlese, sonra onun dörtte birini satan mevla, bu dörtte biri cinayet sahibinden satın alsa, sonra kendisine karşı cinayet işlediği kişi kendi hisse üzerine onunla özgürlük anlaşması yapsa, sonra köle ona karşı bir cinayet daha işlese, sonra anlaşma bedelini ödeyip böylece azad edilse, sonra mevla bu cinayetlerin hepsi yüzünden ölse, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? O mükatep olduğu halde işlediği cinayete karşılık kendi değerinin yarısı müktebin üzerine borç olur. Ancak diyetin dörtte biri bundan daha az olursa olmaz. Anlaşma yapmamış olan ortak üzerine de diyetin altıda biri, arkadaşının diyetinin altıda birinin dörtte biri ve kölenin değerinin yarısı vardır. O azad edilinceye veya çalışması isteninceye ya da tazmin edinceye kadar değerinin yarısını ödemez.

Ben dedim: İki kişi arasında (ortak) olan köle, bir adamın elini kesti. Sonra bunlardan birisi onu bu cinayetini bildiği halde sahibinden satın aldı. Sonra onu satın alıp böylece diğerinin elini kesti ve birincinin de gözünü çıkardı. Sonra bunların her ikisi de bu cinayet sebebiyle öldüler. Bu köle hakkında görüşün nedir, ne dersin? Onu satın almış olan ilk ortağa şöyle denilir, dedi: "Sen elinde olan hissene, iki ölünün velilerine ver; böylece bu onlar arasında ortak olsun veya her birine beş bin dirhem olmak üzere on bin dirhem fidye verip onu kurtar. İlk satan ortağa da şöyle denilir: "Üzerine bir vecibe olarak evvelkine iki bin beş yüz dirhem ver veya iki bin beş yüz dirhem fidye verip onu kurtar. Böylece bunu evvelki ölünün velisine ver, diğerine de beş bin dirhem fidye ver, elindeki yarı (hisseyi) de her ikisine ver." Böylece o ikisi bunu üçte birler olarak; üçte biri birinci cinayetin sahibinin, üçte ikisi de son cinayetin sahibinin olmak üzere paylaşırlar.

Ben dedim: Değeri bin dirhem olan ve iki kişi arasında (ortak) bulunan bir köle bir adama karşı bir cinayet işlediği zaman böylece onlardan birisi onun bu (cinayetini) bildiği halde onunla kendi hissesi üzerine özgürlük anlaşması yapsa, sonra o, bu adama karşı başka bir cinayet daha işlese, sonra diğerini bunu bilmediği halde onunla özgürlük anlaşması yapsa, sonra ona üçüncü defa cinayet işlese ve köle her iki sahibi ile özgürlük anlaşması yapmış olduğu halde, bu kendisine cinayet işlenen adam, bu cinayetler yüzünden ölse bunun hakkında görüşün nedir, ne dersin? Önceki mevla üzerine diyetin dörtte biri vardır. İkinci mevla üzerine de diyetin dörtte birinden ve onun değerinin yarısından en az olanı vardır. Mükatebin de değerinin tümünden ve diyetin yarısından en az olanı (kadar bir meblağ) için çalışması gerekir.

Ben dedim: Bir köle, iki kişi arasında ortak olup böylece onlardan birisi ortağının izni ile kendi hissesi üzerinden onunla özgürlük anlaşması yapsa, sonra bu köle bir cinayet işleyip bir adamı yanlışlıkla öldürse, sonra o, mükatebe halinde iken bir cariye alıp bu cariye bir çocuk doğursa, sonra bu köle hakkında cinayetle ilgili bir karar verilmeden önce geride birçok mal bırakarak ölse, bu konu hakkında görüşün nedir, ne dersin? Kölen bıraktığı malların yarısı anlaşma yapmamış olan efendisinin olur. Anlaşma

yapmış olan da anlaşma bedelini kölenin geriye kalan malından alır. Anlaşma yapmamış olan, ister zengin olsun, ister fakir olsun o, kölenin değerinin yarısı (kadar bir meblağı) kölenin geriye kalan mallarından alır. Vela da onların aralarında yarı yarıya ortak olur. Anlaşma yapmış olan üzerine hiçbir tazmin-ödeme yoktur. O, cinayete (bedeline) ve kölenin değerine bakar, bunlardan en az olanını kölenin bıraktığı maldan öder. Kölenin değerinin yarısı kadar bir meblağ da anlaşma yapmamış olan üzerine olur. Geri kalan mal ise miras olur. Ancak sen ödemeye önce cinayet bedelinden başlarsın. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, anlaşma yapan ortağın cinayet bedelinden olan hissesi köle üzerindedir. Geri kalan yarısı da anlaşma yapmamış olan ortağın üzerindedir. Sen biliyorsun ki, köle hayatta olmuş olsaydı, böylece o, anlaşma bedelini ödese anlaşma yapan üzerine bir tazmin gerekmez. Çünkü anlaşma yapmış olan bu ortak arkadaşının izni ile anlaşma yapmıştır. Diğerisi ise muhayyerdir; o, dilerse azad eder, dilerse kölenin çalışmasını ister. Kölenin malından onun çalışma borcunu ödemediği önce onun değerinin yarısı ile cinayet bedelinin yarısından en az olanı kadar bir meblağın ödenmesi anlaşma yapmamış olan ortağın üzerindedir. Çünkü köle ile anlaşma yapmaya (diğer ortağa) o izin vermiştir. İşte köle ölüp geriye bıraktığı çocuğu hayatta olduğu zaman onun üzerinde olan borcu için çalışması da böyledir. Eğer çocuk ondan önce ölmüş olsa sonra bunun arkasından da mükatep köle ölse böylece mevla onun geriye bıraktığı maldan çalışma bedelinin yarısını alır ve mevla, diyetten ve köle değerinin yarısından en az olanı cinayet sahibine öder.

Ben dedim: Eğer mükatep köle, geriye bir şey bırakmamış olsa, anne de ölmüş olduğu halde, sadece kendisi mükatep iken doğmuş olan çocuğu kalsa bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Çocuk babası mesabesinde. O, anlaşma bedelinden babasının üzerinde olan borcu için çalışır ve onun hakkında cinayet bedelinin yarısından ve babasının değerinin yarısından en az olanı ile hüküm verilir. Artık o, babasının anlaşma bedelinden olan borcunu ödediği zaman azad edilir. Bu çocuğun azad edilinceye kadar çalışıp kazandığının yarısı anlaşma yapmamış olan ortağın olur. Efendisi de çocuktan aldığı anlaşma bedelinin yarısını anlaşma yapan ortaktan isteyip alır. Anlaşma yapmış olan da bunu çocuktan isteyip alır. Anlaşma yapmamış olan ortak da muhayyerdir; o, dilerse çocuktan olan hissesini azad eder, dilerse onun çalışmasını ister. O eğer onun çalışmasını ister veya onu köle olarak tutar ya da onu azad ederse, cinayet bedelinin yarısından ve babanın değerinin yarısından en az olanı (kadar bir meblağı) tazmin eder. Çünkü bu onun babasının boynunda bir borçtur. Böylece onun oğlu da babası mesabesinde. Eğer o, çocuktan hiçbir şey almamış olsa, cinayet bedelinin yarısından ve babanın değerinin yarısından en az olanı kadar bir meblağı her iki duumda yine tazmin eder. –Bu meselenin hepsi Ebu Hanife'nin görüşüne benzetilerek açıklanmıştır. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dedi: Köle iki kişi arasında ortak olup böylece onlardan birisi kendi hissesi hakkında ortağının izni ile özgürlük anlaşması yaptı. Bu suretle üzerine anlaşma yaptığı bu mal ile kölenin tümü mükatep olmuştur. Fakat köle onların arasında yarı yarıya ortak olduğu zaman böylece onlara anlaşma bedelinin

tamamını ödediğinde azad edilir. Onun mükatep köle iken işlediği bir cinayet, tümü ile anlaşma yapılmış bir kişinin işlediği cinayet mesabesindedir.

KÖLENİN HÜR KİŞİYE ve ONLARINDAN BİRİNİN DİĞERİNE KARŞI CİNAYET İŞLEMESİ

Ben dedim: Bir köle, hür bir kişiye karşı bir cinayet işledi, böylece onun elini kesti veya gözünü çıkardı ve bunların hepsı yanlışlıkla oldu. Sonra hür kişi iyi oldu.¹³⁴² Sonra hür bir adam, bu köleye karşı cinayet işledi. Böylece yanlışlıkla onun ayağını veya elini kesti ya da yanlışlıkla onun gözünü çıkardı. Sonra köle iyi oldu. Fakat bu iki cinayetin hangisi önce oldu bilinmemektedir, hür kişinin köleye karşı, kölenin hür kişiye karşı cinayet işlemesi, ne dersin? Sonra kendisine cinayet işlenen hür kişi gelip kölenin mevlasını mahkemeye verdi. Kölenin mevlası da gelip kölesine karşı cinayet işleyen mahkemeye verir. Böylece mevla, kendisine cinayet işlenmiş adama "sana cinayet işlenmeden önce benim köleme cinayet işlendi" dedi. Bu husuta görüşün nedir? Söz, yemin ettiği aman mevlanın sözüdür, dedi, ancak kendisine cinayet işlenen kişinin iddiasını ispat etmesi gerekir. Eğer o, bu husuta bir delil getiremezse köleye cinayet işleyen kişinin mevla kölenin değerinin yarısını ödemesi gerekir. Mevla da muhayyerdir, o dilerse köleyi cinayet işlediği kişiye verir, dilerse cinayetim tümüne karşı diyeti verip onu kurtarır. Artık mevlanın aldığı kölenin değerinin yarısı, kendisine cinayet işlenmiş kinin olmaz. Çünkü bu, kölenin hür kişiye karşı işlediği cinayetin daha önce işlendiği bilininceye kadar mevlanın hakkıdır.¹³⁴³

Ben dedim: Eğer bir köle hür bir kimseye karşı bir cinayet işlese, böylece onun yanlışlıkla elini kesse veya gözünü çıkarsa, sonra bu hür kişi de köleye karşı cinayet işleyip onun elini kesse veya gözünü çıkarsa sonra her ikisi de iyi olsalar yine böyle midir? Evet, dedi, bu ve evvelki mesele, bu iki cinayetten hangisinin daha önce olduğu bilinmediği zaman aynıdır. Ben dedim: Bu neden böyle oluyor? Çünkü dedi, kölenin hür kişiye karşı işlemiş olduğu cinayetin daha önce işlendiği bilininceye kadar bu cinayetin

¹³⁴² Bu ibare "M" nüshasında şöyledir: "Sonra bu köle yanlış yaptı. Adam onun elini bağladı." Böylece bu düzeltildi. Aşağıda açıklanacağı ve nakledileceği üzere bu Muhtasar ve şerh'inden alınıp ilave edildi.

¹³⁴³ Muhtasar ve onu Serahsi şerhinde (XXVII, 118) Bir köle, elini kesmek suretiyle hür bir kişiye karşı bir cinayet işledi. Sonra hür bir adam da bu kölenin elini kesti. Fakat bu iki cinayetten hangisinin evvel işlendiği bilinmemektedir. Bu suretle hür kişi, bu köle bana cinayeti kendisine yapılan cinayetten önce yaptı, dedi. Mevla da hayır, bu cinayet ona yapıldıktan sonra olmuştur, dedi. İşte burada mevlanın sözü geçerli olur. Çünkü mevlanın, kölenin rakabe mülkiyetine sahip olmasıyla, kölenin elinin diyetini hak etme sebebi açıktır. Kendisine cinayet işlenen kişi ise kölenin cinayetine daha önce işlendiğini iddia etmesiyle, bunun kendisine bir hak getirdiğini ileri sürmektedir. Böylece onun bu iddia ettiği şeyi delil ile ispat etmesi gerekir. Eğer o bir delil getirmezse, artık mevlaya da yemin etmek düşer. Zira hür kişi, kölenin kendisine karşı işlediği cinayetin daha önceki bir tarihte işlendiğini ileri sürmektedir. Hâlbuki bu tarih delil göstermeden ispat edilemez. Bu sebeple onun bir delili olmadığı zaman mevlanın yemin etmesi daha iyi olur. Artık mevla, dilerse köleyi elini kestiği kimseye verir, dilerse diyeti tamamını vererek onu kurtarır. Sen biliyorsun ki, bir köle hür bir kişinin elini kesmiş olsa ve mevla da köleyi yaralasa, böylece mevla "ben bunu, kölem ona karşı cinayet işlemeyen önce yaptım" dese, kendisine cinayet işlenen kişi de "hayır, sen onu daha sonra yaptın" dese, mevlanın sözü geçerli olur. Çünkü eli kesilen kişi, mevla bunu inkâr ettiği halde onun fidye vermeyi tercih ettiğini iddia etmektedir. Böyle olunca yemin etmesiyle birlikte mevlanın sözü geçerli olur. İşte önceki mesele de böyledir.

bedeli mevlanın kölesi üzerine olur. Sen biliyorsun ki, eğer bir köle hür bir kişinin gözünü çıkarsa veya elini kese sonra mevla kölesini ağır bir şekilde yaralasa bunlardan hangisi önce olduğu bilinmese, böylece mevla "sen bunu benim köleme, sana cinayet yapılmadan önce yaptın" dese, bu efendinin sözü geçerli olur. Efendi muhayyerdir; o dilerse köleyi verir, dilerse fidyasını verip onu kurtarır.

Ben dedim: Her birinin yanında birer sopa olduğu halde bir köle ile hür bir kişi karşı karşıya gelip böylece vuruştular ve her birisi diğerinin kafasının kemiğini çatlatıncaya kadar yaraladı. Fakat her ikisi de iyi oldu. Yalnız onların hangisi vurmaya daha önce başladı bilinmemektedir. Bunun için mevla hür kişiye "vurmaya önce sen başladın" dedi. Hür kişi de "hayır, köle başladı" dedi. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mevlanın sözü geçerli olur, dedi. Mevlanın kölesinin değerinin onda birinin yarısı hür kişi üzerine olur. Mevla da muhayyerdir; o dilerse köleyi ona verir, dilerse kölenin beşyüz dirhem olan kafa yarığının diyetini öder. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, kölenin kafatası çatlağının diyetini efendisine ödemek hür kişi üzerine bir vecibe olmuştur.

Ben dedim: Eğer kölenin yanında bir kılıç hür kişinin yanında ise bir sopa olsa böylece bunlar karşılaşır vuruşsalar ve her birisi diğerini ağır bir şekilde yaralasa, bu suretle köle ölse, hür kişi ise iyi olsa, bu sebeple mevla hür kişiye "ilk defa sen vurdun" dese, hür kişi de "hayır, ilk defa senin kölen bana vudu, dese, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Efendisinin görüşü geçerlidir, dedi. Kölenin değerinin tümü, hür kişinin akilesi üzerine olur. Kölenin hür kişinin onu yaraladığı günkü yaralanmış olarak olan değeri ile sağlıklı olarak olan değerine bakılır. Böylece köleyi hür kişinin vurmasından kölenin hür kişiye vurmasına kadar kölenin değerini düşüren şey efendinin olur. Geri kalana bakılır, böylece hür kişinin yaralamasının cinayet diyeti bunda olur. Eğer bunda bir fazlalık olursa o da efendinin olur. Ancak bunda bir eksiklik olursa efendisi üzerine bir şey laızm gelmez. Ben bu neden böyle oluyor, dedim? Çünkü dedi, hür kişinin köleye vurması cihetiyle bunun diyetini mevlaya vermek onun üzerine gerekli oştur. Köle de hür kişiye vurunca hür kişiyi yaralama diyeti yaralı olarak kölenin boynunun borcu olur. Ancak kölenin onu vurduğu andaki olan değeri onun olur. Ben dedim: Bu durumda hür kişi iyi olduğu zaman kölenin yanında bir kılıç olmasıyla veya sopa bulunmuş olması eşit midir? Evet, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, hür kişi, iyi olduğu zaman böylece onlar arasında kısas olmaz. Artık bu konuda kılıç ile sopa aynı mesabede olup eşittir. Sen biliyorsun ki, bir köle, hür bir kişiyi kılıç veya sopa ile ağır bir şekilde yaralamış olsa, sonra o iyi olsa onların arasında kısas olmaz.

Ben dedim: Eğer hür bir kişi ile bir köle, hürün yanında kılıç, kölenin yanında sopa olduğu halde karşı karşıya gelseler ve böylece vuruşsalar, onlardan her biri diğerini yaralasa, köle ölmüş ve hür kişi ise iyi olmuş olduğu halde bunların vurmaya hangisi önce başladığı bilinmese ve hür kişiyi yaralama diyeti kölenin değerinden daha fazla ise böylece mevla hür kişiye "önce sen başladın ve benim köleme vurdun" dese, hür kişi de "hayır, önce senin kölen bana vurdu" dese bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Efendinin sözü geçerli olur, dedi. Eğer o dilerse hür

kişinin öldürülmesi ister, dilerse onu affeder. Çünkü bu hür kişiye kısas uygulanması vacip olmuştur. Ancak o iddiasını ispat ederse kısas olmaz ve hür kişinin hakkı da hükümsüz kalır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, hür kişi, köleye kılıçla vurmuş, böylece o bu vurmaktan dolayı ölmüş ve ona kısas uygulanması vacip olmuştur. İşte hür kişinin hakkı kölenin boynunda olup köle de öldüğü için, bu hükümsüz kalmıştır. Ben dedim: Eğer hür kişi, ilk defa kölenin¹³⁴⁴ vurduğunu delil ile ispat ederse bu konuda görüşün nedir? Bu mesele de aynı evvelki mesele gibidir, dedi.

Ben dedim: Eğer kölenin değeri on bin dirhem veya daha fazla ise ve hür kişi kölenin kafatasını yarmışsa bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu ve bundan önceki mesele eşittir, dedi.

Ben dedim: Bir köle ve hür bir kişi her birinin yanında birer sopa olduğu halde karşı karşıya geldiler ve vuruştular. Böylece her biri diğerinin kafasını yardı ve sonra her ikisi de iyi oldular. Fakat önce hangisi vurdu bilinmemektedir. Kölenin efendisi hür kişiye "hanginiz önce başladı ben bilmiyorum" dedi. Onun bu söylediğini hür kişi de onayladı. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Efendisi muhayyerdir; o dilerse fidyesini verip köleyi kurtarır, dilerse köleyi verir. Eğer mevla köleyi hür kişiye verirse ondan onun köleye karşı işlediği cinayetin diyetinin yarısını isteyip alır, dedi. Ben dedim: Mevla, cinayet bedelinin yarısını neden hür kişiden isteyip alır? Çünkü dedi, eğer vurmaya önce hür kişi başlamış ise onun bu cinayetin bedelini efendisine ödemesi üzerine vacip olmuştur. Eğer ilk defa köle başlamış ise mevla köleyi ona verdiği zaman mevlanın hür üzerinde bir alacağı olduğuna hükmedilmez. Eğer hangisi önce bilinmezse bunun yarısını hür kişi efendiye öder. Çünkü bir durumda onun üzerine bir şey gerekmezken, başka bir durumda onun üzerine bir şey gerekebilir.

Ben dedim: Eğer efendi, "ben onun fidyesini vereceğim" derse, onun fidyesini ne kadar verecek, ne dersin? Cinayetin tüm fidyesinin hepsini vermesi gerekir, dedi. Sen biliyorsun ki, eğer onların hangisi evvel başladığı belli olmuş olsa ve böylece efendisi her iki durumda da köleyi yanında tutsa onun kölenin fidyesini vermesi gerekir. Hangisinin önce vurduğu bilinmediği zaman efendi köleyi tercih ettiğinde onun fidyesini verir. Ben dedim: Onun fidyesini ödediği zaman efendisi hür kişiden bir şey isteyip alır mı ne dersin? Evet, dedi. Bu cinayetin diyetinin hepsini (ister). Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o hangisinin önce vurduğunu bilmiş olsa ve böylece önce hür kişi vurmuş olsa sonra efendisi onun fidyesini verse, o, kölenin yaralama diyetini hür kişiden isteyip alır. Eğer ilk vuran köle olsa ve efendi onun fidyesini vermeyi tercih etse o, kölenin yaralama fidyesinin hepsini hür kişiden isteyip alır. İşte bu, hangisinin önce vurduğu bilinmediği zaman da böyle olur.

Ben dedim: İki köle, her birinin yanında sopa olduğu halde karşı karşıya gelip vuruştular. Böylece onlardan her biri, diğerinin kafasını yardı. İki efendi de bu her iki yaralamayı onların her ikisi de iyi oldukları halde kabul ettiler. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu Efendilerden her biri muhayyerdir; onlar dilerlerse onu verirler, dilerlerse onun fidyesini verip kurtarırlar. Eğer onların her ikisi de vermeyi tercih ederlerse, şu köle

¹³⁴⁴ "en" kelimesi "M" nüshasından düşmüştür; hâlbuki onun bulunması gerekir.

bunun olur, bu köle de şunun olur. Artık onlardan hiçbirisi, diğerinden bundan başka bir şey isteyip almaz. Ben dedim: Eğer onların her ikisi de fidye verip onu kurtarmayı tercih ederlerse, bunun hakkında görüşün nedir, ne dersin? Onlardan her biri, tamamiyle arkadaşının yanında olan kölesinin cinayetinin diyeti karşılığında fidyesini verip onu kurtarır, dedi. Artık onlardan her birinin kölesi kendisinin olur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onlardan her biri, kölesinin fidyesini verip onu kurtarınca arkadaşına dönüp kölesine karşı işlenmiş cinayetin bedelini ister. Böylece onlardan her biri, kölesini verdiği zaman onun üzerinde başka bir borcu kalmamış olur. Zira onlardan her birinin cinayet bedeli, arkadaşının boynunda bir borçtur.

Ben dedim: Onlardan her biri diğerinin kafatasını kırdığı halde eğer ilk defa hangisinin vurduğu bilirse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? İlk vuran kölenin mevlası muhayyerdir; eğer o dilerse fidyesini verip onu kurtarır veya onun kendisini verir. Eğer mevla köleyi ona verirse, iki kölenin hepsi, kendisine verilen kimsenin olmuş olur. Artık veren mevla, ondan bir şey isteyip alamaz. Çünkü ilk vuran taraf, onun kölesi olduğu için, bu cinayetin bedeli onun kölesinin boynunda (bir borçtur). Köle ona karşı cinayet işleyip efendisi de kendisini ona verince artık onun değeri üzerinde bir alacağı kalmamıştır. Zira bu kölenin vurulmanın mevlasına verilmesi o gün vacip olmuştur. Eğer mevla bunun fidyesini verirse o, kendi kölesini yaralama diyetini diğerinden isteyip alır. Böylece diğer mevla muhayyerdir; o dilerse kölesini verir, dilerse fidyesini verip onu kurtarır.

Ben dedim: Eğer ilk vuran ölür, değeri ise iyi olur ve ölenin değeri beş bin dirhem olup ölen hayatta kalanın kafatasını kırmış olduğu halde onun değeri de beş bin dirhem olursa bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bunlardan ölenin değeri, şu hayatta kalanın boynunda bir borç olur, dedi. Eğer kalanın mevlası dilerse, fidyesini verip onu kurtarır, dilerse onun kendisini verir. Eğer o, ölü olanın değerine karşılık kölenin fidyesini verip onu kurtarırsa değer konusunda onlara gidip kölesinin yaralama diyetini isteyip alır ve fazlası mevlanın olur. Eğer o, köleyi verirse, verdiği bu kölesinin boynunda olan kafa yarığı diyetini isteyip alabilir. Kölenin kendisine verildiği kimse muhayyerdir; o dilerse yaralama diyetine karşılık onun fidyesini verir, dilerse yine köleyi ona verir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu yaranın diyeti evvelki kölenin boynunda bir borçtu. Artık o bunu evvelki kölenin mevlasına verince, köle ve onun değeri, hayatta kalan kişinin diyeti bunda olur. Sen biliyorsun ki, eğer bir köle bir kölenin kafasını yararsa sonra başka bir köle kafayaran köleyi yanlışlıkla öldürürse onun mevlası muhayyerdir; o dilerse fidyesini verip onu kurtarır, dilerse onu ölmüş kölenin mevlasına verir. Eğer mevla onun fidyesini verirse, kafası yarılmış kişinin yaralanma diyeti bunda olur. Böylece eğer diyetle bir fazlalık olursa o da mevlanın olur. Fakat bir eksiklik olursa mevla üzerine bir şey lazım gelmez. Eğer o, köleyi ölünün mevlasına verirse, ölü kölenin mevlası muhayyerdir; o dilerse bu köleyi ölünün yaralamış olduğu kölenin mevlasına verir. İşte birinci mesele de böyledir. Çünkü kölenin değeri, onun kendisi mesabesinde. O dilerse yaralama diyetinin karşılığı olarak diyeti verip onu kurtarır.

Ben dedim: Onlardan her birinin yanında birer sopa olduğu halde iki köle karşı karşıya gelip dövüşseler ve onlardan her biri diğerinin kafasını yarsa, böylece ilk vuran kimse belli olduğu halde onlardan her biri iyi olsa, sonra bir adamın bir kölesi bu ilk vuran köleyi yanlışlıkla öldürse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onun değeri, katil kölenin boynunda bir borç olur. Bu kölenin mevlası muhayyerdur; o dilerse fidyesini verip onu kurtarır, dilerse onu verir. Eğer o kölenin fidyesini verirse, onun değerine ve hayatta kalan kölenin yaralanma diyetine bakar; eğer onun değerinde bir fazlalık olursa bu fazlalık mevlanın olur. Bundan geri kalan da hayatta kalan kölenin mevlasının olur. Ben niçin dedim: Çünkü dedi, onun kölesinin yaralanma diyeti, bu değerinde içindedir. Sonra ölmüş olan kölenin mevlası, kölesinin cinayet diyetini isteyip alır. Böylece bu, hayatta kalan kölenin boynunda bir borç olur. Artık onun mevlası dilerse fidyesini verip onu kurtarır, dilerse onu verir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, bu yaralamamanın diyeti, bu hayatta kalan kölenin boynunda bir borçtur. Sen biliyorsun ki, eğer bu köle öldürülmüş olsa, böylece mevla, katilin mevlası muhayyerdur; artık o fidye vermeyi tercih ederse diğer hayatta kalanın mevlası kölesinin diyetini bu fideden isteyip alır. İşte önceki mesele de böyledir. Çünkü o, kölesinin cinayet diyetini ölü kölenin değerinden almıştır.

Ben dedim: Eğer katil kölenin mevlası, köleyi ölünün mevlasına vermeyi tercih eder ve böylece köleyi ona verirse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? O, maktülün mesabesinde olur, artık maktülün mevlası muhayyerdur; böylece o eğer dilerse bu köleyi verir, dilerse fidyesini verip köleyi kurtarır. Eğer o köleyi verirse, onun hepsi, verilen kimsenin olur. Artık mevlanın, kölenin kendisine verildiği kimse üzerinde kölenin cinayet diyetinden bir şey almaya hakkı olmaz. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, eğer evvelki köle hayatta olsaydı onu verirdi ve böylece mevlanın kendisi için bir şey olmazdı. Zira ilk vuran onun kölesi olmuştur. İşte bu katil köle de böyledir. Zira bu, önceki mesele mesabesinde. Sen biliyorsun ki, mevla bunu onun yerine vermiştir. Böylece katil köle, maktül mesabesinde olmuştur. Ben dedim: Eğer mevla köleyi verirse, o, ölünün cinayet diyetini hayatta kalan kölenin boynundan isteyip alır mı, ne dersin? Evet dedi.

Ben dedim: Onlardan her birinin yanında bir sopa olduğu halde iki köle karşı karşıya geldikleri zaman böylece onlardan birisi diğerini vursa ve onun kafasını yarsa, ilk vuran belli olduğu halde herikisi de iyi olsalar, sonra başka bir adamın kölesi o ikiden diğer köleyi öldürse, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Katilin mevlası muhayyerdur; o dilerse diyetini verip onu kurtarır, dilerse onu verir. Eğer mevlası onu verirse, bu maktül mesabesinde olur ve ilk vuran kölenin mevlası da muhayyer olur: Eğer o dilerse kölesini verir, dilerse fidyesini verip onu kurtarır. Bu meselede yapılacak iş, aynı birinci meselede banım sana anlattığım gibidir.

Ben dedim: Eğer katilin mevlası, maktülün değerini öderse (fidyesini verirse) bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Evvelki kölenin mevlası muhayyerdur; o dilerse kölesini maktülün mevlasına verir, dilerse fidyesini verip köleyi kurtarır. Eğer katilin mevlası köleyi maktülün mevlasına verirse onun maktülün mevlasından ve ölünün değerinden bir şey alma hakkı yoktur. Fakat o kölenin fidyesini verirse, o, ölünün

değerinden kölsinin yaralama diyetini isteyip alır. Böylece o, bunun diyetini ölünün değerinden alır. Eğer ölünün değerinden bir fazlalık olursa bu, onun mevlasının olur. Eğer noksan olursa ölünün mevlası üzerine bir şey lazım gelmez.

Ben dedim: Katil olan köle ölürse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Hayatta kalan kölenin mevlası muhayyerdir; o dilerse ölünün yaralama diyetini öder ve kölesini yanında tutar, dilerse kölesini verir. Eğer mevla köleyi verirse veya fidyasını verip onu kurtarırsa onun hakkı hükümsüz olur, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, ilk vuran onun kölesi, bu kölenin yaralama diyeti onun kölesinin boynunda bir vecibe olmuştur. Onun kölesinin yaralanma diyeti ise köleyi öldürmüş olduğu halde yaralı olarak diğer kölenin boynundadır. Onun hakkı da ancak onun değerindedir. Onun öldürdüğü köle öldüğü zaman onun değeri de hükümsüz olmuştur. Ben dedim: Mevla onun fidyasını veridiği zaman sen onun hakkını niçin hükümsüz yaptın? Çünkü dedi, onun hakkı, ölü kölenin yaralama diyeti mevlanın olduktan sonra ölü kölenin boynunda vacip olmuştur. Sen biliyorsun ki, bu köle onun kölesine evvelki köle kendisine vurduktan sonra vurmuştur. Eğer o, hayatta kalıp ölmemiş olsa ve mevla onun fidyasını vermiş olsaydı onun kölesinin yaralama diyeti bu kölenin boynunda olurdu. Hayatta kalan kölenin sahibinin aldığı diyet ise özellikle onun olurdu. Evvelki kölenin mevlasının hakkı da ancak yaralı olarak hayatta kalanın boynunda olurdu.

Ben dedim: İlk vuran köle başka bir sebepten ölür ve her ikisi de iyi olduktan sonra değeri kalırsa, bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Evvelki kölenin mevlası muhayyerdir; o dilerse kendi kölesinin cinayet diyetini hayatta olan kölenin mevlasına verir. Eğer mevlası bu diyeti ona verirse, ölü kölenin mevlası, kölesinin cinayet diyetini hayattaki kölenin mevlasından takip eder. Böylece diğer kölenin mevlası muhayyer olur. O dilerse köleyi buna verir, dilerse diyetini verip onu kurtarır. Eğer o, diyet vermeyi kabul etmezse, artık onun bu hayattaki kölenin boynunda hiçbir alacağı yoktur. Ben niçin, dedim? Çünkü dedi, ilk (vurmaya) ölü olan köle başladı. Böylece o, hayatta olanı yaraladı. Sonra hayatta olan da ölü olanı yaraladı. Bu suretle ölünün cinayet diyeti hayatta olanın boynunda vacip olmadan önce hayatta olan kölenin cinayet (bedeli) ölü kölenin boynunda olmuştur. Sen biliyorsun ki, evvelki köle hayatta olsa onun mevlası muhayyer olur. O dilerse köleyi verir, dilerse fidyasını verip onu kurtarır. Eğer o, onun fidyasını verirse kölesinin cinayet bedelini değerinden alır. Artık ya onun mevlası fidyasını verip onu kurtarır veya onu verir. Eğer o onu verirse böylece onun hiçbir şeye hakkı yoktur. Bu iki kölenin hepsi evvelki kölenin fidyasını vermiş olan mevlanın (kölenin kendisine verildiği kimsenin) olur.

Ben dedim: Eğer her ikisi de iyi olduktan sonra bir adamın kölesi ilk vuran köleyi yanlışlıkla öldürse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Katilin mevlası muhayyer olur. Eğer o dilerse fidyasını verip köleyi kurtarır, dilerse köleyi verir. Eğer onu verirse bu, ölü kölenin yerine geçer. Hayatta kalan kölenin mevlası¹³⁴⁵ muhayyerdir; O dilerse kölesini verir, dilerse

¹³⁴⁵ “mevla” kelimesi “M” nsühasında “el-mevla” olarak geldi. Doğrusu ise “mevla”dır. Allah en iyi bilir.

fidyesini verip onu kurtarır. Eğer mevla onun fidyesini verirse bunu katil olan köleden alır. Böylece onun kölesinin yaralama diyeti bu kölenin boynunda olmuş olur. Artık mevlası fidyesini verip onu kurtarır, dilerse onu verir. Ben dedim: Eğer evvelki köle öldürmüş, diğeri kalmış olsaydı (hüküm) yine böyle mi olurdu? Evet, dedi.

Ben dedim: İki köle vuruştular; böylece onlardan birisi diğeri vurdu ve her birisinin yanında bir sopa bulunup onlardan her biri, diğeri kafasını yardı ve her ikisi de iyi oldular. Sonra bunlardan önce vuran köle, bunun arkasından diğeri yanlışlıkla öldürdü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu yaralamanın diyeti ve bu kölenin değeri bu kölenin boynunda olur. Böylece hayatta kalan kölenin mevlası muhayyerdur; o dilerse onu verir, dilerse bu yaralamanın diyetini ve kölenin değerini verir. Eğer o köleyi verirse, kendisi için bir şey (isteme hakkı) yoktur. Çünkü ilk vuran, onun kölesi olmuştur. Eğer onun fidyesini verirse, ölünün yaralama diyeti özel olarak onun mevlsinin olur. Bu hayatta kalanın yaralama diyeti, onun mevlasının aldığı ölünün değeri olup böylece bu hayatta olan kölenin mevlası, kölesinin yaralama diyetini bu değerden alır, dedi. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, ölü kölenin yaralama diyeti ile onun kıymeti bu önceki kölenin boynunda bir borçtur. Zira vurmaya ilk başlayan odur.

Ben dedim: Eğer bu son cinayeti işleyen kimse, evvelki köleyi yanlışlıkla öldüren kişi ise bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu öldürülmüş kölenin mevlası muhayyerdur; eğer o dilerse onun cinayetini yok sayar ve onlardan hiçbirinin diğeri üzerinde bir şeyi yoktur. Eğer o dilerse, hayatta olan kölenin kafasının yarılma fidyesini verir ve eğer o, hayatta kalan bu kölenin kafasının yarılma fidyesini verirse, bu kalan kölenin mevlası muhayyer olur. O, dilerse bu köleyi verir, dilerse ölünün değerini ödeyin onu kurtarır. Böylece eğer o, onun değerini öderse, bu değer, ölmüş kölenin mevlasına teslim edilir. Eğer kölenin kendisini verirse bu da yine ölünün mevlasına teslim edilir. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, maktülün mevlası diğeri kölenin kafasını yaralama diyetini verdiği zaman ona kölesinin değeri teslim edilir ve sanki onun kölesi hayatta imiş ve bunu ona vermiş gibi olur.

Ben dedim: Eğer diğeri kölenin mevlasının tercihi kölesini verme yönünde tecelli ederse ve böylece o, onu verirse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Evvelki kölenin kafasını yarma olan kafa yarma diyeti, onun boynunda bir borç olur. Eğer kendisine verilen kimse dilerse, diyetini verip onu kurtarır, dilerse onu verir. Eğer o, onu verirse, evvelki köle için bir şey (alma hakkı) yoktur. Eğer o, onun fidyesini verirse (hüküm) yine böyledir.

Ben dedim: İki köle, bunlardan her birinin elinde sopa olduğu halde vuruştular. Böylece onlardan her biri, diğeri kafasını yardı. Fakat bunlardan ilk vuran bilinmemektedir. Bu suretle onların her ikisi de iyi oldular. Sonra onlardan birisi bunun arkasından diğeri yanlışlıkla öldürdü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Bu katilin mevlası muhayyerdur; o dilerse kölesini verir, dilerse kafası kırık ölünün sağlam iken olan değerini öder. Eğer mevla köleyi verirse, onun boynundaki kafa yaralama diyetinin yarısı onun olur. Eğer kendisine verilen kimse dilerse, onu verir. Eğer o dilerse can (kan) hissesini kabul etmez ve verilmiş olan köle, ölünün kafa yaralama diyetinin yarısı ile onun yaralı olarak olan

değeri arasında paylaşılır. Böylece onu kabul etmeyen, ölü kölenin yaralı olarak olan değerinin hissesini onu verdiği köleden alır. Eğer onun değerini öderse bunu mevla kafa yarma diyetinin yarısını ödedikten sonra bu bedel almada kafa yarma diyetini ondan isteyip alır.

Ben dedim: İki köle karşı karşıya gelip vuruştular. Böylece onlardan her biri diğerinin her iki elini birlikte kestiler. Sonra her ikisi de iyi oldu. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Onlardan her birisinin mevlası muhayyerdir; eğer o dilerse kölesini verir ve diğerinin kölesini alır. Eğer bunu yapmazlarsa Ebu Hanife'nin görüşüne göre, onlar için bir şey yoktur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onlardan her birinin iki eli kesilmiştir. Böylece eğer mevla, kölesini vermekten kaçınırsa onun için bir şey (alma hakkı) yoktur.

Ben dedim: Bir cariye yanlışlıkla bir adamın elini kesti. Sonra o bir çocuk doğurdu. Sonra onun çocuğu onu (annesini) yanlışlıkla öldürdü. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mevla muhayyerdir; eğer o dilerse bu çocuğu eli kesilmiş olan adama verir, dilerse elin diyetinden ve ölünün değerinden en az olanı öder ve çocuğu kurtarır. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, onun elinin diyeti, annenin boynunda bir borçtur. Çocuk onu öldürünce bu onun kendi boynunda bir borç olur.

Ben dedim: Bir köle, bir adamı yanlışlıkla öldürdü. Sonra bir adamın bir kölesi bu kölenin elini yanlışlıkla kesti. Onun kesilen eli iyi oldu. Bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Kesen kölenin mevlası muhayyerdir; eğer o dilerse kölesini verir, dilerse diyetini verip onu kurtarır. Eğer o kölesini hür kişinin varislerine verirse, onun (el) cinayet diyetinden almış olduğu şeyi de onunla beraber (onlara) verir. Ben dedim: eğer el kesen kölenin mevlası, kölesini eli kesilmiş olan kölenin sahibine verse, eğer kölenin mevlası bu vermeyi tercih ederse, bu her iki köle hür kişinin varislerinin mi olur, ne dersin? Evet dedi. Ben niçin dedim, çünkü dedi, diğer köle onun mesabesindedir. Zira o, onun elinin bir diyetidir.

Ben dedim: Eğer bu mevla yani hür kişiyi öldüren kölenin mevlası, ona vermiş olduğu bu köleyi azad ederse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Mevlanın onu azad etmesi, ilk cinayet işleyen köle için bir tercih hakkı olur ve o hür kişinin tüm diyetini tazmin eder, dedi. Ben bu niçin bir tercih hakkı oluyor dedim? Eğer mevla diğerini azad etmiş olsaydı tercih hakkı onun olurdu. İşte bu onun mesabesindedir. Sen biliyorsun ki, o bunun elinin diyetidir.

Ben dedim: İki adamın iki kölesi yanlışlıkla bir adamı öldürmüş olsalar, böylece o bu cinayeti bildiği halde onlardan birisini azad etse, bu diğer köle için bir tercih hakkı olur mu? Hayır dedi, bu evvelki olaya benzemez. Çünkü o iki köle önceden bir tek köle mesabesinde idiler. Ben dedim: Eğer mevla, hür kişiyi öldüren katili azad etse tercih hakkı onların ikisine birden mi olur, ne dersin? Evet, dedi.

Ben dedim: Bir adam bir kölenin iki elini birden kesse, böylece onun efendisi kölesinin elinin kesilmiş olduğunu bilip veya bilmeden ve kölesini iyi olmadan önce onu azad etse bu konuda görüşün nedir, ne dersin? Ebu Hanife'ye göre bu mevlanın, eli kesen kölenin sahibinden bir şey istemeye hakkı yoktur. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Hür kişi, kölenin değer kaybı (kadar bir meblağı) tazmin eder. Ben dedim:

Mevla onu ancak iyi olduktan sonra azad etmiş olsa onun eli kesen kölenin sahibinden bir şey alma hakkı var mıdır, ne dersin? Hayır, dedi. Ebu Hanife'ye göre onun bir şey isteme hakkı yoktur. Ben niçin dedim? Çünkü dedi, o, iyi olduktan sonra onu azad etmekle seçme hakkını kullanmış olur.

Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Ümmü veled iki kişi arasında (ortak) olduğu zaman böylece adamların her ikisi de onunla özgürlük anlaşması yapsa ve sonra o, sahiplerinden birisini öldürse, bu ümmü veled kendi değerinden ve ölünün diyetinden en az olanı ödemek zorundadır, dedi. Eğer o, bundan sonra diğer sahibini de öldürürse, kadının akilesi ölenin diyetini öder, kadın da kefareti verir. Eğer kadın onların her ikisini birlikte öldürmüş ise onun bir tek değerini ödemesi gerekir.

Ebu Yusuf ile Muhammed şöyle dediler: Bir adam değeri bin dirhem olan bir kölenin elini kestiği zaman böylece o iyi olmadan değeri iki bin dirheme yükselse ve başka bir adam, kesik elin çaprazı olan ayağını kesse ve köle bu kesikler yüzünden ölse, elini kesen kişi altı yüz yirmi beş dirhem, ayağını kesen de yedi yüz elli dirhem öder.¹³⁴⁶

¹³⁴⁶ Muhtasar'da şöyle denilmektedir: Onlar (E.Yusuf ile Muhammed) şöyle dediler: Bir adam değeri bin dirhem olan bir kölenin elini kestiği zaman böylece o iyi olmadan değeri iki bin dirheme yükselse ve başka bir adam kesik elin çaprazı olan ayağını kesse ve köle bu kesikler yüzünden ölse, elini kesen kişi altı yüz yirmi beş dirhem, ayağını kesen de yedi yüz elli dirhem öder, dedi. Bu cevap için bak. –eh. varak: 96. Serahsi Muhtasar Şerh'inde şöyle dedi: Bir kimse değeri bin dirhem olan bir kölenin elini kesse, yara iyileşmeden kölenin değeri iki bin dirheme çıksa ve başka bir kişi aynı kölenin kesik elin çaprazındaki ayağını kesse, köle bu iki yara yüzünden ölse; elini kesen kişi 625 dirhem, ayağını kesen de 750 dirhem öder. Hâkim eş-Şehid, bu meseleye verilen cevap tartışılabilir, dedi. Çünkü diyetler konusunda Muhammed, bu meseleye benzer bir mesele hakkında bunun tersini söylemiştir. Biz bunun tamamını açıkamıştık. Büyük İmam şeyh zahit es-Serahsi, bana göre onun burada açıkladığı hüküm doğrudur, dedi. Bunun yorumu şudur: kölenin değeri eli kesik iken değil, o sağlam iken onun değeri iki bin dirhem olmuştur. Bu yoruma göre onun Mabsut'ta (diyetler bahsinde) verdiği hüküm doğrudur. Evvelki adam, onun elini kestiği zaman kölenin değeri bin dirhem olduğu için onun bu kesme sebebiyle beş yüz dirhem ödemesi gerekir. Sonra ikinci adam da onun ayağını kesmekle kölenin bu suretle geriye kalan kısmının yarısını telef etmiş olmakla böylece onun da beş yüz dirhem ödemesi gerekir. Çünkü kölenin sağlıklı iken değeri iki bin dirhem olunca eli kesildikten sonra değeri bin dirheme düşmüştür. Adam, onun eli kesik olduğu halde ayağını kesmek suretiyle yarısını telef ettiği için beş yüz dirhem ödemesi gerekir. Sonra köle, bu el ve ayak kesmeleri sebebiyle ölünce, bunu yapanlardan her biri, cinayetlerinin etkisi sebebiyle kölenin geri kalan kısmının yarısını telef etmiş olurlar. Ancak evvela el kesen adam hakkında kölenin değerinin artmış olmasına bakılmaz. Böylece onun, kölenin değerinin artmadan önceki değerinden kalanın yarısını ödemesi gerekir. Onun ilk değeri, bin dirhem idi. Bunun dörtte biri ise 250 dirhem olur. Yaranın dağılıp yayılması sebebiyle onun bu dörtte birin yarısı demek olan 125 dirhemi ödemesi gerekir. Bu rakam, onun vermesi gereken 500 dirheme ilave edilince bunların toplamı 625 dirhem eder. Kölenin elini kesen adam üzerine bu miktarı ödemek vacip olur. Bu ikiden diğeri olan (kölenin ayağını kesen) kişinin ise bu kesmenin dağılıp yayılması yüzünden telef olan değer kaybını ödemesi gerekir. Bu miktar köleye işlenen (ayağını kesme) cinayeti sırasındaki değeri olan iki bin dirhem üzerinden hesaplanır. Bu rakamın dörtte biri 500 dirhem eder, dörtte birinin yarısı ise 250 dirhem olur. Hâlbuki onun üzerine asıl cinayet sebebiyle (yani ayağını kesmekle) 500 dirhem ödemesi vacip olurken yaranın yayılması sebebiyle de 250 dirhem vermesi gerekir. Böylece bunların toplamı da 750 dirhem eder. Doğruyu Allah daha iyi bilir. –Eh. XXVII, 124.

Bu kısım kimi ravilerin Asl'a dâhil ettikleri notlardır. Biz ise bunu dip nota yazdık. Cafer b. Muhammed b. Hamdan el-Fakih'in kitabında Asl üzerine istinsah edilmiş nadir (açık ve zahir olmayan) haberler bulduk. O şöyle dedi: Kişi yemin kefareti on fakiri doyurmak amacıyla bir yemek verdiği zaman onu uyarın ki, ona bir tek fakir yeterli olur. Diğer dokuz kişiye daha önce vermişti. Ben onlardan dokuz kişi hakkında onların kendilerinden her birinin bir adama yetecek kadar bir miktarı aldıkları hususunda şüphem vardır. Bir kişinin bir tek fakirin yiyeceği kadar aldığına ise şüphem yoktur. O dedi ki, adamın yemin kefareti ve kendisine gerekli olan diğer kefaretlere ancak çalışabilecek gençlere vermesi caiz olur. Küçük çocuklara vermesi ise onun için yeterli olmaz. O dedi ki, kişinin fitir sadakasını ramazan ayından önce vermesi caiz olmaz. Ancak bayramdan evvel önceden ramazanın içinde vermesi onun için yeterli olur. O dedi ki, iki adam aralarında ortak olan cariye doğma çocuğun kendisinin olduğunu iddia ettiği zaman o ikisinin de çocuğu olur. Onlardan her biri

(603 ve 851 nolu dip notlarda muhakkikin yanlışı tespit edilmiştir.)

Cinayetler Bölümün Sonu. Âlemlerin Rabbi Olan Allah'a Hamd olsun. Onun Peygamberi Olan Efendimiz Hz. Muhammed'e, Onun âline ve Hepsinin Üzerine Allah'ın Salât (ve selam) Olsun. Bunu 639 senesinin Muharrem ayında Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed et-Talhi el-İsfahani yazdı.

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın adıyla
Bir ve Adil Olan Allah'a hamdolsun

DİYETLER BAHSİ

onun fitır sadakasını yarım sa (1,5 kilo kadar buğday) olarak verirler. Çünkü o onlardan her birinin oğludur. Mudara şirketinden parayı çalıştıran kimse, her birinin değeri bin dirhem olan iki köleyi bin dirheme satın alsa böylece bu kölelerin üzerinden bir yıl geçse, bu mal sahibinin üzerine bin beş yüz dirhem zekâtını vermek düşer. Çalışan ortağın üzerine ise zekât vermek düşmez. Zira ortaklardan hiçbirisinde sermayeden fazla bir mal yoktur. Eğer çalışan ortak, iki bin dirhem değerinde olan bir köleyi bin dirheme satın alsa, sonra bunun üzerinden bir yıl geçse, mal sahibi ortağın üzerine 1500 dirhem zekâtını vermek düşer. Çalışan ortağın ise 500 dirhem zekâtını vermesi gerekir. Bu mesele evvelki meseleye benzemez. Eğer o, değerleri iki bin dirhem olan bir ölçek buğday ile bir ölçek arpayı bin dirheme satın almış olsa, sonra bunların üzerinden bir yıl geçmiş olsa yine böyle olup sermaye sahibi ile çalışan kimsenin zekât vermeleri gerekir. Eğer o, onlardan her birinin değeri bin dirhem olan bir yığın buğday ile bir yığın arpayı satın almış olsa, sonra bunların üzerinden bir yıl geçmiş olsa, sermaye sahibin üzerine zekât vermek düşer, fakat çalışanın zekât vermesi gerekmez. Adamın sene başında elinde 200 dirhemi olsa, sonra bunun üzerinden bir gün eksik iki yıl geçmiş olsa, sonra o beş dirhem daha elde etse, sonra bu gün ile ikinci yıl tamamlanmış olsa, böylece onun birinci yılın beş dirhem zekâtı vermesi gerekir. İkinci seneden ise, bir yıl geçip böylece onun üzerine beş dirhem zekât vacip olunca, o beş dirhem kazanıncaya kadar onun geri kalan parası 195 dirhem olduğu için, onun üzerine bir şey lazım gelmez. Eğer sene başında onun elinde 200 dirhemi yoksa sonra bunun üzerinden bir yıl geçmiş olsa bu sene onun zekât vermesi gerekmez. Bu konuda onun üzerine zekât vermek düşer görüşü de vardır. Sene içerisinde adamın elinde 200 dirhem parası olsa o bunun beş dirhem zekâtını vakti dolmadan verse bu onun için yeterli olur. Eğer o, bu 200 dirhemden bin dirhem paranın zekâtı olan yirmi beş dirhemi önceden zekât olarak verse ve “eğer bin dirhem param olsa, bu yirmi beş dirhem onun zekâtı olsun” dese, sonra onun bin dirhem parası olduğu halde bir yıl geçse, onun vermiş olduğu bu yirmi beş dirhem bu bin dirhem için (zekât olarak) yeterli olur. Eğer senenin başında onun 190 dirhemi varsa veya bundan daha az, ya da tam 200 dirhem olmadıktan sonra, daha çok parası olsa ve bunun üzerine bir yıl geçmiş olan paradan olmasa bunda zekât vardır; böylece o bunun zekâtını önceden verir ve sonra o iki yüz dirheme sahip olduğu halde bir yıl geçmiş olursa bu verdiği onun için yeterli olmaz. O zaman sahibi olduğu bu 200 dirhem üzerinden bir yıl geçtiği zaman onun bundan beş dirhem (zekât) ödemesi üzerine borç olur. Eğer onun elinde 190 dirhem parası olsa böylece o bundan bin dirhem zekâtı olan 25 dirhemi verse ve ben bu (bin dirheme) sahip olduğum zaman bu benim için (zekât) olsun derse, böylece o bin dirheme sahip olduğu halde bir yıl geçerse, vermiş olduğu bu (zekât) onun için yeterli olmaz. Onun bu bin dirheme sahip olduktan sonra bir yıl geçmesiyle bunun yirmi beş dirhem zekâtını vermek üzerine borç olur. Deve, koyun ve sığır da böyle olup buna kıyas edilir. Sanki fıkıhçılar bitki bittiği zaman ziraatin zekâtını (buna) kıyas ettiler. Böylece onun sahibi zekâtını buna göre önceden verdi. Ancak o tohum ektiği zaman ekin çıkmadan önce hemen verirse bu onun için yeterli olmaz. Çünkü Ebu Hanife'ye göre ziraatta zekât bitki bittiği zaman vacip olur. Zira ona göre zekât, biçilmiş ekindir.

Adam eşine sen en çok boşamasın dese ve bununla boşamaya niyet etmemiş ise, talak vaki olmaz dedi. Eğer ben boşamaya niyet ettim dese ve sayı olarak niyet tutmamış olsa, rici talak ile bir boşama olur. Eşine boşamaya niyet ederek istersen git diyen, eşi de istedim diyen adam hakkında boşama olmuştur, dedi. Eğer kadın gitmek istiyorun dese, boşama olmaz dedi. Bir adam bir adamdan Mekke'de değeri o gün 600 dirhem olan bir köleyi bir ölçek yeni buğdaya satın aldı. Bunlar Bağdad'da karşılaştılar. Böylece adam borçludan alacağını istedi. Hâlbuki Bağdad'da bir ölçek buğday 100 dirhemdir. O, bu adam hakkında onun bu malı Mekke'de teslim alması için bir vekil tayin etmesi gerekir, dedi.

Muhammed b. el-Hasen (r.a.), öldürmenin, kasıtlı olarak öldürme, yanlışlıkla öldürme ve kasıtlıya benzer öldürme olmak üzere üç çeşit olduğunu söyledi.¹³⁴⁷ Kasıtlı olarak öldürme (amden), bu, kişiyi silah ile vurup öldürme amacı taşıdığından bir cinayettir. Böylece bu çeşit cinayette kısas (cezası) vardır. Eğer ölünün velileri bağışlarsa veya anlaşma yaparlarsa (kısas uygulanmaz). Kasıtlıya benzeyen (şibih amd) öldürme, bu, kişiyi sopa veya kamçı yahut taş ya da sert bir cisimle vurup öldürme amacı taşıdığından bir cinayettir. Bunda katilin akilesi üzerine ağırlaştırılmış diyet (diyet-i muğallaza) cezası vardır. Katilin de kefarete vermesi gerekir. Yanlışlıkla (hata ile) öldürmeye gelince, bu, başka bir şeyi kastederek (attığın okun) yanlışlıkla birisine isabet edip onu öldürmesidir. Böylece (bunun cezası da) katilin kefarete ödemesi ve akilesinin de diyetini vermesi gerekir.¹³⁴⁸ Bu (bilgiler) bize İbrahim en-Nehai'den ulaşmıştır.¹³⁴⁹

¹³⁴⁷ Serahsi Şerh-ul Muhtasar'da şöyle dedi: Biliniz ki, Allah'a şirkten sonra günahların en büyüğü, haksız yere insan öldürmektir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Bundan dolayı İsrail Oğullarına şöyle yazdık: Kim bir cana kıymamış, ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış birisini haksız yere öldürürse, o, bütün insanları öldürmüş gibi olur." (Maide 5/ 32). Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: Dikkat ediniz, muhakkak ki, insanların (Cenabı Hakk'a karşı en hüremetsizi) en taşkınlığı ve azgınlığı, Allah'ın Haremünde adam öldüren yahut babasının katilinden başkasını öldüren veya Cahiliye intikamını almak için adam öldürendir." Hz. Peygamber Arafat hutbesinde de "Dikkat ediniz! Kanlarınız (hayatınız), canlarınız size haramdır. Bu günün, bu ayın ve bu yerin (Mekke'nin) mukaddes olduğu gibi. Muhallim b. Cüsame, cahiliye halkından bir adamı (Amir b. Ezbat'ı) öldürünce Hz. Peygamber, "Ona merhamet edilmez", buyurdu. Böylece o, öldü ve defnedildi. Fakat toprak (onu kabul etmeyip) dışarı çıkardı. Sonra gömüldü; onu yine dışarı çıkardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "bu toprak bundan daha büyük günahkârları kabul etmiyor mu? Fakat Allah size bununla adam öldürmenin haramlığını (şiddetini) gösterdi." dedi. Zaten insan öldürmede bu âlemi ifsat ve yapıyı tahrip etme vardır. Bu gibi bozgunculuk ve tahrip, cinayetlerin en büyüğüdür. Cinayeti işleyen kimseye-caniye ceza verildiği herkes tarafından bilinir. Eğer bunu engellemek için sadece ahiretteki korkutma ile yetinilmiş olsaydı, bundan pek az kişi uzak dururdu. Aslında insanların pek çoğu, ancak dünyada verilecek ceza korkusuyla suç işlemezler. Bu da ancak caniyi yok etmek veya ona ceza vermekle olur. İşte Allah, bu engellemenin anlamlı olması için kısas ve diyet cezalarını koymuştur.

İşte bu bölümde bu konular açıklanmaktadır. İmam Muhammed buna "Diyetler Bölümü" adı vermiştir. Çünkü öldürme sebebiyle olan diyetin gerekliliği, kısasın gerekliliğinden daha çok kapsamlıdır. Hem diyet, hata ile öldürmede, kasıtlıya benzeyen öldürmede ve şüphe bulunması durumunda kasıtlı öldürmede gerekli olur. Diyetin daha birçok çeşitleri vardır. Hâlbuki kısasın başka çeşidi yoktur. İşte bunun için bu bölüme isim verilirken diyet kısasa tercih edilmiştir. Diyet kelimesi eda kelimesinden üretilmiştir. Zira diyet, malın değil, canın heder edilmesi karşılığında verilmiş olan bir maldır. Canın dışındaki cinayette gerekli olan diyet de yine (bir mal) vermektir. Başka telef etmelerde değerini verme mecburiyeti de böyle diyetdir. Ancak diyet, can bedeli için özel bir isim olmuştur. Çünkü dilciler, tanımlarda tahsis kastı ile bu kelimedenden türemiş kelimeleri kullanmada aralarında uyum yoktur. Bu can bedeline akl diye de isim verilmiştir. Çünkü deveden diyet vermek arapların âdetiydi. Böylece cinayet işleyenler geceleyin deveyi getirip ölünün yakın akrabalarının avlusuna bağlarlardı. Bu şekilde sabahleyin ölü sahipleri yataklarından kalktıklarında deveyi bahçelerinde bağlanmış bulurlardı. İşte bundan dolayı diyete akıl diye de isimlendirmişlerdir. Serahsi'nin sözü burada bitti. XXVI, 58. Serahsi, bu diyet bahsinden maksat, çeşitli şekillerde haksız yere öldürülen kimselerle ilgili hükümleri açıklamaktır, dedi. Eh. XXVI, 59. (Bu rakam kaynakta XXVII. cilt olarak geçmektedir. Hâlbuki doğrusu XXVI. Cilttir. Çev.)

¹³⁴⁸ Ebu Bekir er-Razi şöyle diyordu: Öldürme beş çeşittir: 1- Kasıtlı, 2- Kasta benzeyen, 3- Hata ile, 4- hataya benzeyen, 5- Ne kasıtlı, ne hata ile ve ne de hataya benzeyen bir öldürme. Serahsi'nin Şerh-ul Muhtasar'ına bak.

¹³⁴⁹ İmam Muhammed bu haberi Kitab-ül Asar'ında (s. 99) "Kısasın Uygulanmadığı Yerler" bölümünde şöyle rivayet etmiştir: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Öldürme, yanlışlıkla öldürme, kasıtlı öldürme ve kasta benzer öldürme olmak üzere üç çeşittir. Yanlışlıkla öldürme, sen silah veya başka bir şeyle, bir şeyi vurmaya istediğin halde bunun senin arkadaşına isabet etmesidir. Bunda beşte bir diyet cezası vardır. Kasıtlı öldürme, senin arkadaşını kastederek onu silahla vurmandır. Bunda da kısas cezası vardır. Ancak anlaşma yaparlar ve ölünün sahipleri bağışlarsa (kısas uygulanmaz). Kasta benzeyen öldürme, senin silahın dışında bir şeyle vurmaya kastettiğin herkes (bu gruba girer). Bu kasıt, cana yapıldığı zaman akile üzerinde ağırlaştırılmış bir diyet vardır. Yaralamalarda olan kasta benzeyen cinayet, bu, senin silah veya başka bir şeyle onu vurmaya kastettiğin her bir öldürmedir. Böylece burada kısas uygulanamaz; çünkü burada ağırlaştırılmış diyet vardır. Muhammed şöyle dedi: Biz bunların hepsini alıp sadece bir maddede topluyoruz. Bu silahsız, fakat silah yerine geçen, belki daha şiddetli etki eden bir şeyle vurmaktır. Böylece bunda da kısas vardır. Bu Ebu Hanife'nin ilk görüşüdür. Onun son görüşü ise kısasın ancak silahla öldürmede bulunmasıdır. Bu haberi İmam Ebu Yusuf da Kitab-ül Asar adlı eserinde

Kefaret Allah Teâlâ'nın kitabında söylemiş olduğu şeydir: "...Mümin bir köle azad etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır." (Nisa / 92). Canda diyet vardır, burunda diyet vardır, yumuşak burun ucunda diyet vardır, yumuşak burun ucu, burun kemiğinin berisinde olan şeyin tümüdür. Dilin tamamında diyet vardır. Dilin bir kısmında ise konuşmaya engel olduğu zaman diyet vardır. Peniste kâmil diyet vardır. Penisin sünnet yerinde kâmil diyet vardır. Cimayı engellediği veya kambur olduğu zaman belde kâmil diyet vardır. Eğer o eski haline döner, onda bir eksik ve aksaklık bırakmamış, fakat onda bir darbe izi ve eseri kalırsa bunun hakkında adaletle hüküm verilir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) dil hakkında diyet ile hüküm verdiği bize kadar ulaştı.¹³⁵⁰ Burunda diyet vardır. Bir adamın kafasına vurulup da onun aklı gittiği zaman kâmil diyet vardır. Ayak kesildiği zaman yarı diyet vardır. El kesildiği zaman yarı diyet vardır. Parmaklarda on deve vardır. İki elin ve iki ayağın parmakları eşittir. Göz çıkarıldığı zaman yarı diyet vardır. Kulakta yarı diyet vardır. Penis kesildiği zaman diyet vardır. Beyine kadar inen bir yara açmada diyetin üçte biri vardır. Karında açılan yarada üçte bir diyet vardır. Kafatası kemiğini kırarak parçaları yerinden ayıran yaralamada on beş deve vardır. Kemik görülünceye kadar başı yarmada beş deve vardır. Dişlerde, her

(s. 218) rivayet etmiştir: Yusuf b. Ebu Yusuf bize babası, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in öldürmenin üç çeşit olduğunu söylediğini haber verdi: Kasıtlı öldürmek, bu, senin silah ile vurmayı kastettiğin bir öldürmedir. Böylece bu çeşit öldürmede kısas vardır. Yanlışlıkla öldürmek, bu senin silah ile bir şeyi vurmak istediğin halde başkasına isabet etmesidir. Burada diyet, vuranın akilesi üzerine olur. Kasıtlı öldürmeye benzeyen cinayet ise bu, senin onu silahın dışında bir şeyle vurmandır. Bu cana yapıldığı zaman bunda akile üzerine ağırlaştırılmış bir diyet vardır. Yaralamalarda olan kasta benzeyen cinayet, bu, senin silah veya başka bir şeyle onu vurmayı kastettiğin her bir öldürmedir. Böylece burada kısas uygulanamaz; çünkü burada akile üzerine ağırlaştırılmış bir diyet vardır. Eh.¹³⁵⁰ Nasburraye'de (IV, 370) dil hakkında şu bilgiler vardır: ve dilde diyet vardır. İbn Ebi Şeybe Musannef'inde şöyle rivayet etti: Veki bize İbn Ebi Leyla İkrime b. Halid ve Hz. Ömer ailesinden bir adam yoluyla Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu haber verdi: Dilde kâmil diyet vardır. -İntha. Abdürrahim b. Süleyman bize Eşas ve Zühri yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle dediğini haber verdi: Koparıldığı zaman dilde kâmil diyet vardır. İntha. Abdürrahim b. Süleyman bize Muhammed b. İshak ve Mekhul yoluyla Resulullah'ın buna benzer söylediğini haber verdi. İbn Adiyy Kamil'de Muhammed b. Ubeydullah el-Arezmi, Amr b. Şüayb, babası ve dedesi Abdullah b. Amr yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: Konuşamaz hale getirildiği zaman dilde kâmil diyet vardır. Sünnet yeri kesildiği zaman peniste diyet vardır. İki dudakta diyet vardır. —İnth. İbn Adiy, bu metnin garip olduğu, sadece bu yoldan rivayet edildiğini ve el-Arezmi'nin zayıf olduğunu söyledi. Yine Nasburraye'de (s. 371) Ebu Davud Merasil adlı eserinde Mekhul'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: Dilde diyet vardır, peniste diyet vardır. Ben dedim: İbn Ebi Şeybe Musannef'inde şöyle rivayet etti: Ebu Halid bize Avf-ul A'rabi'nin şöyle dediğini haber verdi: Cemacim savaşında yaşlı bir kişiyi dinledim na'tını okuyordu. Böylece bu adam Ebu Kilabe'nin amcası Ebu'l Mihleb'dir, denildi. O, Ömer b. el-Hattab zamanında bir adamın kafasını taşla vurdu. O sebeple bu adam işitmesini, aklını, konuşmasını kaybetti ve penisi de işe yaramaz, kadınlara yaklaşamaz hale geldi. Bu adam hayatta olduğu halde Hz. Ömer onun için dört diyet kararı verdi, dedi. -İnth. Bunu Abdürrezzak Musannef'inde rivayet etti: Süfyan Sevri bize bunu haber verdi ve Beyhaki onu Sünen'inde rivayet etti. Eh. Ben dedim: Bu Beyhaki'nin Sünen'inde VIII, 86, 98 vardır. Amr İbn-il Hazm hadisi ise Zeylai onu (IV, 369) zikrederek şöyle dedi: Bu hadisi Nesai Sünen'inde, Ebu Davud da Merasil'inde Süleyman b. Erkam, Zühri, Ebu Bekir Muhammed b. Hazm, babası ve dedesi yoluyla Hz. Peygamberin Yemen halkına bir mektup gönderdiğini, bunda farzları, sünnetleri, diyetleri anlattığını ve bu mektubu Amr b. Hazm ile gönderdiğini böylece onun bunu Yemen halkına okuduğunu haber verdi. O mektubun kopyası şudur: Allah'ın Resulü Muhammed'den, Züruayn, Müafir ve Hemdân hükümdarları, Şürahbîl b. Abdi Külâl ile Nuaym b. Abdi Külâl'e, ve mektubunda şunlar yazılı idi: Kim sebepsiz yere birini öldürür o da, delil ile sabit olursa, bu katile kısas uygulanır. Ancak, katilin velileri kısıstan vazgeçer diyete razı olurlarsa, adam öldürmede diyet yüz devedir. Burun tamamen kesilirse, diyet vardır. Dil kesmede de diyet vardır. Hadis böyle devam ediyor. Sonra o, hadisin rivayet tariklerini İbn Hibban'a isnad ederek zikreder. Hâkim ise Müstedrek'inde bunun isnadı sahihtir, dedi. Bu hadisi Abdürrezzak ile Darekutni müsned olarak rivayet etmişlerdir, dedi.

bir diş için beş deve vardır. Dişlerin hepsi eşittir. Kesildikleri zaman iki kalçada bir diyet vardır; bunların birisinde ise yarı diyet vardır.

Ali b. Ebi Talib'den bize onun şöyle dediği ulaştı: Tıraş edildiği zaman tekrar bitmezse başta kâmil diyet vardır.¹³⁵¹

Hz. Ali'den yine bize ulaştı ki, o şöyle dedi: Tıraş edildiği zaman sakal tekrar çıkmazsa bunda kâmil diyet vardır.¹³⁵²

İki gözde kâmil diyet vardır. Tek gözde ise yarı diyet vardır. Eğer göz giderse veya kendisi bulunduğu halde görmesi yok olursa ya da görmesi gidinceye kadar eziyet verirse bunlar eşittir. Elde kâmil diyet vardır. Tek elde ise yarı diyet vardır. Bir parmakta onda bir diyet vardır. Parmakların hepsi eşittir. Elin kesilmesi veya çolak olması eşit olup bu fayda vermez olduğu zaman bunda kâmil diyet, iki elde de diyet vardır. Tek elde ise yarı diyet vardı; bunlar eşittir. Çıkmadığı zaman kaşlarda kâmil diyet vardır. Bunlar eşit olup birisi için yarı diyet vardır. Gözlerin kirpikleri çıkmadığı zaman kâmil diyet vardır. Kirpikler eşit olup her bir kirpik için dörtte bir diyet vardır. Göz kapakları keskin ustura ile kesildiği zaman da böyledir. İki dudakta diyet vardır. Bir dudakta ise kâmil yarı diyet vardır. Kadının iki göğsünde kadının kâmil diyeti vardır. Göğüsler¹³⁵³ eşit olup bir göğüste yarı diyet vardır. Kadının iki meme ucunda kâmil diyet vardır. Bir meme ucunda ise yarı diyet vardır. Bu konuda küçük büyük eşittir. Başın kemiğe dayanan yarılmasında (el-mudihatü) diyetin onda birin yarısı vardır. Bu kemiğin iyi görünüp ortaya çıkmasıdır. Kafa kemiğinin kırılmasında (el-münakkeletü) diyetin onda biri ve onda birin yarısı vardır. Münakkale, kafanın kemik parçaları çıkacak kadar yarılmasıdır. Kafanın derisini etini ve kemiğini şakkelep kırmakta onda bir diyet vardır. Bu kemiğin kırılıp ufalanmasıdır. Beyne kadar varan yarmada üçte bir diyet vardır. Bu beyin zarına ulaşan bir yarma olup eğer bununla kişi aklını kaybederse bunda kâmil diyet vardır. Karına varacak kadar yaralamada üçte bir diyet vardır. Bu karın içine ulaşan bir yaralama olup delik meydana gelmişse iki üçte bir diyet vardır. Üç eklemli olan parmağın her bir eklemi için parmağın üçte bir diyeti vardır. Parmakta iki eklem varsa bunun her bir eklemi için parmağın yarı diyeti vardır.

Ali b. Ebi Talib'den bize onun şöyle dediği ulaştı: Canda diyet vardır. Dilde diyet vardır.¹³⁵⁴ Sünnet yerinde kâmil diyet vardır. Kesildiği zaman burunda diyet vardır. İki gözde diyet vardır. Tek gözde ise yarı diyet vardır. İki elde diyet vardır. Tek elde ise yarı diyet vardır. Beyne kadar varan yarmada üçte bir diyet vardır. Karına varacak kadar yaralamada üçte bir diyet vardır. Kemik parçaları çıkacak kadar kafanın yarılmasında on beş deve vardır. İki yumurtalıkta (testis) diyet vardır. Bunların tekinde ise yarı diyet vardır. Her bir parmak için onda bir diyet olmak üzere parmaklarda diyet vardır. Her bir diş için beş deve olmak üzere dişlerde diyet vardır. Kafatasının kemiği görünecek ve

¹³⁵¹ Bu haberin senedini bulamadım.

¹³⁵² Bu haberi İmam Muhammed Asar'ında (s. 98) şöyle rivayet etti: Ebu Hanife bize Heysem b. Ebi'l Heysem yoluyla Ali b. Ebi Talib'in bir adamın sakalını tıraş eden fakat sonra onun sakalı çıkmayan bu adam hakkında onun üzerine diyet vardır, dediğini haber verdi. Muhammed biz bu görüşü kabul ediyoruz, dedi. Bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin de görüşüdür. Bu hadisi İmam Ebu Yusuf da Asar'ında rivayet etmiştir. Yusuf bize babası ve Ebu Hanife ve el-Heysem yoluyla Ali b. Ebi Talib'den, bir adamın bir adamın sakalını tıraş ettiğini, fakat sonra bunun çıkmadığını, böylece onun hakkında bu sakal için diyet ile hüküm verildiğini haber verdi. Eh. s. 218

¹³⁵³ "es-sedyani" kelimesi "M" nüshasında "es-sedyeyni" olarak geldi. Doğrusu "es-sedyani" dir.

¹³⁵⁴ Ben dedim: Bu haberi Beyhaki, Sünen'inde Dilin Diyeti Bahsi'nde rivayet etti. Ebu Nasr b. Katade bize Ebu'l Fadl b. Hamraviyye, Ahmed b. Necdet, Said b. Mensur, Ebu Avane, Ebu İshak, Asım b. Damra yoluyla Hz. Ali'den onun dilde diyet vardır, dediğini haber verdi. Eh. VIII, 89

kemiğe dayanan yarılmasında beş deve vardır. Bundan daha aşağı olan bir yaralamada ise hükümet-i adil diyeti vardır.¹³⁵⁵

İbn Mesud'dan bize onun şöyle dediği ulaştı. Yanlışlıkla (hata ile) öldürmenin diyeti, ayrı yaştaki beş grup devedir. Yani yirmi tane dört yaşını doldurup beşine giren dişi deve, yirmi tane üç yaşını doldurup dördüne giren dişi deve, yirmi tane iki yaşını doldurup üçüne giren dişi deve, yirmi tane bir yaşını doldurup ikisine giren dişi deve ve yirmi tane de bir yaşını doldurup iki yaşına giren erkek"" deve verilir. O, kasta benzeyen öldürmede diyet, ayrı yaştaki dört grup devedir, dedi. Yani bir, iki, üç ve dört yaşını doldurmuş olan (deve çeşitlerin)den yirmi beşer tane verilir.¹³⁵⁶ Ebu Hanife ile Ebu Yusuf da bu görüşü kabul etmişlerdir.

¹³⁵⁵ Hükümet-i adil, hukuki bir terimdir. Hukukçular bunu şöyle açıklar: Mesela bir adamın (kölenin) hafif yaralı iken biçilen kıymeti ile yarasız olduğu andaki biçilen değeri arasındaki fark hesaplanır. Elde edilen miktar yaralayan kimseden alınır ve yaralı olana verilir. İşte bu miktara "hükümet-i adil" denir. (çev.)

¹³⁵⁶ Ebu Yusuf bu hadisi Asar'ında (s. 218–219) rivayet etmiştir. Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla İbn Mesud'un şöyle dediğini haber verdi. Yanlışlıkla öldürmenin diyeti, ayrı yaştaki beş grup devedir. Yani yirmi tane dört yaşını doldurup beşine giren dişi deve, yirmi tane üç yaşını doldurup dördüne giren dişi deve, yirmi tane iki yaşını doldurup üçüne giren dişi deve, yirmi tane bir yaşını doldurup ikisine giren dişi deve ve yirmi tane de bir yaşını doldurup iki yaşına giren erkek deve verilir. (Ebu Yusuf) şöyle dedi: Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla İbn Mesud'un şöyle dediğini haber verdi: Kasıtlı olarak öldürmenin diyeti, ayrı yaştaki dört grup devedir. Yani 25 tane beş yaşında dişi, 25 tane dört yaşında dişi, 25 tane üç yaşında dişi ve 25 tane üç yaşında dişi devedir. Yine İmam Ebu Yusuf, Kitab-ül Harac'ında (s. 92) rivayet ederek şöyle dedi. Mansur bana İbrahim'den ve Ebu Hanife de Hammad ve İbrahim yoluyla Abdullah'ın şöyle demiş olduğunu haber verdi: Yanlışlıkla işlenen cinayetin diyeti, ayrı yaştaki beş grup devedir. Yani 20 tanesi üç yaşında dişi, 20 tanesi dört yaşında dişi, 20 tanesi beş yaşında dişi, 20 tanesi üç yaşında erkek ve 20 tanesi de iki yaşında dişi devedir. Hz. Ömer de diyet develerinin yaşında bu esası kabul ederdi. Ebu Hanife'nin Hammad ve İbrahim yoluyla naklettiği bir rivayette ise Abdullah b. Mesud yanlışlıkla öldürmenin diyeti çeşitli yaşlarda beş gurup devedir, dedi.

Muhammed Asar'ında (s. 96) şöyle dedi: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'den şöyle nakletti: Bu cinayetlerden birisi kasıtlı olarak işlendiği zaman bunda kisas (cezası) uygulanır. Kisas uygulanamayanlarda ise diyeti verilir. Eğer cinayet yanlışlıkla işlenmiş ise beş baş deve; eğer bu kasta benzeyen bir öldürme ise dört baş deve verilir. Kasta benzeyen yaralama ise silah veya başka bir şey ile vurmak isteyip de yapılamayan her bir fiildir. Bunda kisas (cezası) vardır ve bunda ağırlaştırılmış diyet vardır. Bu görüşlerin her birini Ebu Hanife kabul etti, biz de bunların bir tanesi müstesna olmak üzere hepsini kabul ediyoruz. Bize göre kasta benzeyen cinayette diyet olarak dört yaşında bir deve, beş yaşında bir deve, üçüncü olarak da beş yaş ile sekiz yaş arası olan bir deve olmak üzere üç baş deve vardır. Buna benzer bir haber merfu olarak Hz. Ömer'den bunlardan kırk tanesi de gebe devedir diye bize ulaşmıştır. Yine Ömer b. el-Hattab, Muğire b. Şube, Ebu Musa el-Eşari ve Zeyd b. Sabit'ten bu gibi bir haber bize kadar geldi. Biz bu görüşü kabul ediyoruz. –Eh. s. 98

Ben dedim: Ben size İmam Muhammed'in Asar adlı eserinde açıkladığı haberleri senetsiz olarak naklediyorum yani ulaştırıyorum. Şimdi ise İmam Ebu Yusuf'un Kitab-ül Harac adlı eserinden aktarıyorum. O eserin Ahlaksızlık Hırsızlık Yapan ve Cinayet İşleyenler Bölümü'nde (s. 92) şöyle dedi: Hz. Peygamber'den ve onun ashabından gelen rivayetlere göre diyetin miktarı, 100 deve veya bin dinar ya da on bin dirhem yahut 200 koyun veya 200 takım elbise ya da 200 inektir.

Ebu Yusuf dedi: Muhammed b. İshak bana Ata'dan şöyle rivayet etti: Hz. Peygamber, insanlara diyeti (tazminatı) sahip ve malik oldukları mallara göre koydu. Deve sahiplerine 100 deve, koyun sahiplerine 200 koyun, sığır sahiplerine 200 inek ve elbise yapanlara da 200 takım elbise olarak diyeti öngördü. İbn Ebi Leyla bize Şa'bi ve Ubeyde Selmani'den şöyle rivayet etti: Hz. Ömer diyeti altın ile meşgul olanlara bin dinar, (el-varık) para ile meşgul olanlara on bin dirhem, deve yetiştiricilerine 100 deve, sığır yetiştiricilerine 200 inek, koyun yetiştiricilerine 200 koyun, elbise yapanlara 200 takım elbise olarak tespit etti. Ebu Yusuf dedi: Eş'as bize Hasen'den şöyle anlattı: Hz. Ömer ve Osman diyeti kıymete tahvil ettiler ve ödeyiciye dilerse deve, dilerse develerin değerini ödeme imkânı verdiler. Ebu Yusuf dedi: Bu görüş Irak bilginlerinden bizim kendilerine yettiğimiz kimselerin sözüdür. Medine bilginleri ise, varık yani dirhem olarak ödendiği takdirde 12 bin dirhem olmasını uygun gördüler.

Ebu Yusuf dedi: Hz. Peygamber'in arkadaşları yanlışlıkla işlenmiş cinayete diyet olarak verilecek devenin yaşında ihtilaf ettiler. Abdullah b. Mesud, Peygamber'den rivayet ederek, Resulullah'ın "Diyet develerinin yaşı beş çeşit olmalıdır; yani 100, 5'e bölünür (100/5) ve her grup ayrı yaşta olur" dediğini söyledi. Bu konuda Haccac'ın bana Zeyd b. Cübeyr, Hısf b. Malik ve Abdullah b. Ömer'den naklettiğine göre Hz. Peygamber, "Yanlışlıkla işlenen bir cinayete karşılık olarak verilecek develerin yaşı beş çeşit olacak" buyurdu. Ebu Yusuf

dedi: Mansur bana İbrahim'den; Ebu Hanife de Hammad ve İbrahim'den şöyle naklettiler: Yanlışlıkla işlenen bir cinayetin diyeti ayrı yaştaki beş grup devedir. Yani 20 tanesi 3 yaşında dişi, 20 tanesi 4 yaşında dişi, 20 tanesi 5 yaşında dişi, 20 tanesi 3 yaşında erkek ve 20 tanesi de 2 yaşında dişi devedir. Hz. Ömer de diyet develerinin yaş hususunda bu esası kabul ederdi. Ebu Hanife'nin Hammad ve İbrahim yoluyla naklettiği bir rivayette ise Abdullah b. Mesud yanlışlıkla işlenen bir cinayetin diyeti, çeşitli yaşlarda beş grup devedir, dedi.

Hz. Ali ise bu konuda şöyle derdi. Yanlışlıkla işlenen bir cinayetin diyeti dört grup ayrı yaşta devedir. 25 tane 4 yaşında, 25 tane 5 yaşında, 25 tane 3 yaşında dişi ve 25 tane de 2 yaşında dişi devedir. Hz. Osman ve Zeyd b. Sabit ise şöyle derlerdi: Yanlışlıkla işlenen bir cinayetin diyeti 30 tane 5 yaşında dişi deve, 30 tane 3 yaşında dişi, 20 tane 3 yaşında erkek, 20 tane 2 yaşında dişi devedir. Şu'be de bana Katade ve Said b. Müseyyib'den bu şekilde nakletti.

Kasta benzeyen cinayetin diyetine gelince; ashab-ı kiram bu diyete verilecek develerin yaşında yine ihtilaf ettiler. Hz. Ömer'e göre; 30 tane 5 yaşında dişi, 30 tane 4 yaşında dişi, 40 tane de 2 ila 9 yaşları arasında olan develerdir. Hz. Ali'ye göre; 33 tane 4 yaşında dişi, 33 tane 5 yaşında dişi, 34 tane 2 ila 9 yaşları arasında olan develerdir. Abdullah b. Mesud'a göre ise 25 tane 5 yaşında dişi, 25 tane 4 yaşında dişi, 25 tane 3 yaşında dişi, 25 tane 2 yaşında dişi devedir. Osman b. Affan ile Zeyd b. Sabit'e göre 40 tane 5 yaşında dişi, 30 tane dört yaşında dişi, 30 tane 3 yaşında dişi devedir. Ebu Musa el- Eş'ari ile Muğire b. Şu'be'ye göre 30 tane 4 yaşında dişi, 30 tane 5 yaşında dişi, 40 tane de 2 ila 9 yaşları arasında olan develerdir.

Yanlışlıkla işlenen cinayetdeki hataya gelince bunun anlamı, bir insanın bir şeyi murad ederek harekette bulunması, fakat başkasına isabet etmesidir. Muğire İbrahim'den naklen bana dedi ki, hata, kişinin istemediği bir şeye isabet kaydetmesidir. İşte bu hatadır. Bunun diyetini katın akilesi öder.

Ebu Yusuf dedi: Kasta benzeyen öldürme olayına gelince Haccac b. Ertat bana Katade'den, o da Hasen b. Ebi'l Hasen'den şöyle rivayet etti: Hz. Peygamber buyurdular ki, "Kırbaç ve değnek darbesiyle olan bir ölüm, kasta benzeyen öldürmeye girer".

Ebu Yusuf dedi ki, Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim'den naklen şöyle anlattı: Kasta benzeyen öldürme, kişinin demirden bir alet kullanmadan kastettiği her şeydir. Silahsız olarak öldürülen her şey kasta benzeyen bir cinayettir. Bunda katilin akilesine diyet gerekir. Ebu Yusuf dedi ki, Şeybani bize, Şa'bi, Hakem b. Uyeyne ve Hammad'dan naklen şöyle anlattı: Onlar dediler ki, taş veya kırbaç ya da sopa (değnek) ile isabet alıp ölmek, kasta benzeyen bir cinayettir. Bunda ağırlaştırılmış bir diyet vardır.

Ben dedim: Bu Hasen, Şa'bi, Hakem ve Hammad hadislerini İbn Ebi Şeybe de Musannef'inde rivayet eder. Nasburraye'de (IV, 332) de zikredilmektedir. Zeylai, üçüncü hadis de şudur, Hz. Peygamber, şöyle buyurdu, dedi: "Dikkat ediniz! Kasta benzeyen bir yanlışlıkla öldürülen kimse, kamçı ve sopa ile öldürülendir. Bunda yüz deve vardır." O, Abdullah b. Amr, İbn Ömer ve İbn Abbas hadislerini de rivayet etti. Abdullah b. Amr hadisini Ebu Davud, Nesai ve İbn Mace, Halid el-Hazza, Kasım b. Rabia, Ukbe b. Evs, Abdullah b. Amr İbn-il As yoluyla rivayet ettiler: Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Dikkat ediniz! Kasta benzeyen bir yanlışlıkla öldürülen kimse, kamçı ve sopa ile öldürülendir. Bunda yüz deve vardır. Bunlardan 40 tanesi de gebe olan develerdir."- İntha. İbn Hibban bunu Sahih'inde üçüncü kısmın kırk üçüncü bölümü ve kırk üçüncü çeşidinde rivayet etti. O, Tenkih'te şöyle dedi: Ukbe b. Evs hakkında, İbn Sa'd, el-İcli ve İbn Hibban güvenilir, dediler. Muhammed b. Sirin tecrübe görmüş olmakla beraber ondan rivayet etmiştir. Kasım'a da Ebu Davud, İbn-ül Medini ve İbn Hibban güvenilir, demişlerdir. —İntha. Nesai de bunu, Halid, Kasım, Ukbe b. Evs ve Peygamber'in ashabından birisi yoluyla rivayet etmiştir. Yine Nesai bunu mürsel olarak Halid, Kasım ve Ukbe b. Evs yoluyla Hz. Peygamber'den rivayet etmiştir. Darekutni bunu Sünen'inde hudud bahsinde Eyyub es-Sahtiyani, Kasım b. Rabia ve Abdullah b. Amr yoluyla merfu olarak benzerini rivayet etmiştir. Fakat o, burada Ukbe b. Evs'i zikretmemiştir. İbn-ül Kattan kitabında şöyle dedi: Bu sahih bir hadistir, Abdullah b. Amr İbn-il As tarafından rivayet edilmiştir. Onun hakkında bulunan ihtilaf hadise bir zarar vermez. Ukbe b. Evs ise Basralıdır, tabiidir ve güvenilirdir. (İntha.)

Ben dedim: Bu hadisi Tahavi de kısas uygulanmayan kasta benzer cinayet bahsinde (II, 106) açıklamıştır. O şöyle dedi: Ali b. Şeybe bize Yahya b. Yahya, Heşim, Halid Hazza, Kasım b. Rabia b. Cevşen, Ukbe b. Evs es-süduci yoluyla Hz. Peygamber'in ashabından birisinin Mekke'nin fetih günü Hz. Peygamber'in bir okuyarak şöyle dediğini haber verdi: "Dikkat ediniz! Kasta benzeyen bir yanlışlıkla öldürülen kimse, kamçı, sopa ve taş ile öldürülendir. Bunda ağırlaştırılmış diyet olarak yüz deve vardır. Bunlardan 40 tanesi de gebe olan develerdir." —Eh. Zeylai, İbn Ömer hadisine gelince dedi, Hz. Peygamber Mekke'nin fethi günü hutbe okudu, üç defa tekbir getirdi ve sonra şöyle buyurdu: "Vadini yerine getiren, kuluna yardım eden ve kâfirleri tek başına hezimete uğratan Allah'tan başka ilah yoktur. "Dikkat ediniz! Mal veya kandan, cahiliye devrinde anılıp dile getirilen tüm övünme vesilesi olan şeyler ayağımın altındadır. Ancak hacıların su işleri ve Kâbe muhafızlığı gibi vazifeler bundan müstesnadır." Sonra şöyle buyurdu: "Dikkat ediniz! Kasta benzeyen bir yanlışlıkla öldürülen kimse, kamçı ve sopa ile öldürülendir. Bunda yüz deve vardır. Bunlardan 40 tanesi de gebe olan develerdir."-İntha. Bu hadisi Ahmed, Şafii ve İshak b. Raheveyh Müsnedlerinde rivayet etmişlerdir. Bunu İbn Ebi Şeybe ve Abdürrazzak Musanneflerinde rivayet ettiler. Taberani bunu Abdürrazzak tarikiyle Mucem'inde Darekutni de Sünen'inde rivayet ettiler. İbn-ül Kattan kitabında şöyle dedi: Ali b. Zeyd'in zayıflığından dolayı bu hadis sahih değildir. İntha. İbn Abbas hadisine gelince, bunu İshak b. Raheveyh Müsned'inde rivayet etmiştir. İsa b. Yunus bize İsmail b.

Muhammed dedi ki, yanlışlıkla öldürme hakkında Abdullah b. Mesud ile Zeyd b. Sabit, otuz tane dört yaşına basmış dişi deve, otuz tane beş yaşına basmış deve ve kırk tane de altı yaşına basmış deveden dokuz yaşına basmış olan deveye kadar gebe deve vardır, görüşündedirler. – Metindeki “halifetü” kelimesi gebe deve demektir.¹³⁵⁷ Bu aynı zamanda Hz. Ömer’in¹³⁵⁸, Muğire b. Şu’be ve Ebu Musa el-Eş’ari’nin görüşüdür.¹³⁵⁹

Müslim, Amr b. Dinar, Tavus ve İbn Abbas yoluyla Resulullah’ın şöyle buyurduğunu haber verdi: “Kırbaç ve değnek darbesiyle olan bir ölüm, kasta benzeyen öldürmeye girer ve bunda ağırlaştırılmış diyet olarak, yüz deve vardır.” kısaltılmış olarak, az önce yukarıda geçti. Amr bin Şüayb’in babasından ve dedesinden naklettiği hadise gelince, Hz. Peygamberin şöyle buyurdu: “Kasta benzer cinayetin diyeti, aynı kasten öldürmenin diyetine benzer. Bunun sahibi öldürülmez. Bu şeytanın insanlar arasına dalmasıdır. Böylece o, bir meyil ve silah bulunmadan körlükle atmış olur.”- İntha. O, Tenkih’te şöyle dedi: Muhammed b. Raşid Mekhul’ü tanıır. Ahmed, İbn Main, Nesai ve diğerleri de onu güvenilir kabul ederler. İbn Adıyy, ondan hadis rivayet edildiği zaman güvenilirdir, böylece onun hadisi, doğrudur, dedi. İntha. Bu evvelki bölüme girer. Zeylai şöyle dedi: Ebu Davud, Nesai ve İbn Mace’nin Süleyman b. Kesir Amr b. Dinar, Tavus ve İbn Abbas yoluyla Resulullah’tan naklettiği şu hadis de bu bölümün yani ağır bir şeyle öldürme hakkındaki hadislerden birisidir. Hz. Peygamber, kim taş veya kamçı ya da sopa ile müphem bir şekilde veya savunma ile öldürürse böylece onun üzerine yanlışlıkla öldürme diyeti vardır.” –İntha. Yazar Tenkih’te bu hadisin isnadı iyidir. Fakat o mürsel olarak rivayet edilmiştir, dedi. –Eh. s. 332.

Ben dedim: İmam Ebu Yusuf’un Kitab-ül Harac’ında Haccac b. Ertat, Zeyd b. Cübeyr, Hıf b. Malik ve İbn Mesud yoluyla, Hz. Peygamber’in “yanlışlıkla öldürmede işlenen bir cinayete karşılık olarak verilecek develerin yaşı beş çeşit olacak” buyurduğu hadisi biz yukarıda naklettik. Zeylai, Nasburraye’de (IV, 357) bu hadisi dört Sünen sahibi rivayet etmiştir, dedi. Sonra Darekutni’den nakledilen hadis hakkında bu zayıftır, dedi ve onun zayıflık yönlerini açıkladı ki, bunlardan birisi onun Hıf b. Malik gibi meçhul bir kimse tarafından rivayet edilmesidir. Zeylai, Tenkih sahibinin şöyle söylediğini dile getirdi: Darekutni’nin sözünde bir temayül ihtimali vardır. Hıf’e Nesai güvenilir demiş, İbn Hibban da onu güvenilir raviler arasında saymıştır. Sonra o, Hıf hadisi ve diğerleri hakkında araştırma yaptı. Yazar bu hadisi, iki yaşına basmış deve yerine iki yaşını doldurmuş yirmi deve ile hüküm veren Şafii’ye karşı bir delil olarak kullanmıştır. Bu konuda Malik Şafii ile beraber, Ahmed ise bizimle beraberdir. Zeylai, İbn-ül Münzir’in şöyle dediğini söyledi: Şafii ancak Medine halkının görüşüne dönmüştür. Çünkü bu görüş bu konuda en az söylenen bir şeydir. Hâlbuki sünnet bunun genel olarak yüz deve olduğunu söylemektedir. Böylece biz, Abdullah’ın görüşünü söylenenlerin ez azı olarak buluyoruz. Çünkü iki yaşına basmış develer, iki yaşını doldurmuş develerden daha azdır. Sanki bu, ona ulaşmamıştır. Şafii, Sehil b. Ebi Hasme hadisini Hz. Peygamber’in kendisine zekât-sadaka develerinden yüz deve diyet verdiği adam hakkında delil getirmiştir. Hâlbuki zekâtlarda iki yaşına basmış develer için giriş yoktur. Bizim arkadaşlar ise Hz. Peygamber, bunu diyet hükmü olarak değil, bir teberru(hayır ve sadaka) olarak verdi diye cevap verdiler. Nevevi de Müslim Şerh’inde şöyle dedi: Bizim arkadaşların çoğunun ve diğerlerinin söylediğine göre tercih edilen bu görüşün anlamı şudur: Hz. Peygamber, zekât sahipleri bu develere sahip olduktan sonra Hz. Peygamber onlardan bunları satın alıp ölü sahiplerine sadaka ve hayır olarak verdi. –İntha. Ben dedim: el-Cevher-un Naki Fi Zeyl-i Sünen’il Beyhaki de (VIII, 75) ve el-İstizkar’da şöyle denildi. Bu Ebu Hanife, onun arkadaşları ile Ahmed b. Hanbel’in görüşüdür. Razi’nin Ahkâm-ül Kuran’ında şöyle denildi: Bu beş çeşit deve deyen kimseye karşı sahabeden hiçbir kimseden ters bir görüş rivayet edilmemiştir. Şafii’nin görüşü de hiçbir sahabiden rivayet edilmemiştir. -Eh. Zeylai, Nasburraye’de bu cinayetler ve diyetler babında buraya sığmayan ve benim ancak kısaltarak aktardığım geniş, mufassal ve gerçekten faydalı bilgiler söylemiştir. Oraya bak.

¹³⁵⁷ Ebu Davud bu hadisi, Ebu İyaz, Osman b. Affan ve Zeyd b. Sabit yoluyla ağırlaştırılmış diyet hakkında kırk tane beş yaşına basmış gebe deve, otuz tane dört yaşına basmış dişi deve ve otuz tane üç yaşına basmış dişi deve olduğunu haber verdi. Yanlışlıkla öldürmede ise otuz tane dört yaşına basmış dişi deve, otuz tane beş yaşına basmış dişi deve, yirmi tane beş yaşına basmış erkek deve ve yirmi tane iki yaşına basmış dişi deve olduğunu söyledi. —İntha. Zeylai bunu Nasburraye’de (IV, 356) açıkladı.

¹³⁵⁸ Ebu Davud Mücahid’den rivayet ederek şöyle dedi: Hz. Ömer, kasta benzeyen öldürmede 30 tane 4 yaşına basmış dişi deve, 30 tane 5 yaşına basmış deve ve 40 tane de 6 yaşına basmış deveden dokuz yaşına basmış deveye kadar gebe deve vardır. Zeylai bunu Nasburraye’de (IV, 357) açıkladı.

¹³⁵⁹ İbn Ebi Şeybe Musannef’inde Cerir ve Muğire yoluyla Şa’bi’den onun şöyle dediğini haber verdi. Ebu Musa ile Muğire b. Şube şöyle diyorlardı. Kasta benzeyen öldürmede 30 tane 4 yaşına basmış dişi deve, 30 tane 5 yaşına basmış deve ve 40 tane de 6 yaşına basmış deveden dokuz yaşına basmış deveye kadar gebe deve vardır. Bunu Abdürrazzak rivayet etti. Sevri’nin Muğire’den bize haber verdiği eşittir. Zeylai bunu Nasburraye’de (IV, 357) açıkladı.

Hız. Peygamber'in hutbesinde şöyle buyurduğu bize ulaştı: "Dikkat ediniz! Gerçekten kırbaç ve değnek darbesiyle olan bir ölüm, kasta benzeyen öldürmeye girer ve bunda yüz deve vardır. Bunlardan kırk tanesi de gebe develerdir."¹³⁶⁰

Hız. Ömer'in diyeti deve sahiplerine 100 deve, para sahiplerine on bin dirhem, altın sahiplerine bin dinar, koyun sahiplerine 2 bin koyun, sığır sahiplerine 2 yüz inek ve elbise yapıcılara da 2 yüz takım elbise olarak takdir ettiği bize kadar ulaşmıştır.¹³⁶¹ Ebu Yusuf ile Muhammed bunu kabul ediyorlar. Ebu Hanife ise bunlardan sadece deve, altın ve gümüşü kabul ediyor, bundan başkasını kabul etmiyor. Ebu Yusuf ile Muhammed ise Ebu Hanife'ye muhalefet ederek bunların hepsini kabul ediyorlar. Ebu Hanife şöyle dedi. Gerçekten Hız. Ömer bunu koyup kabul etti; çünkü bunlar onları malları idi. Fakat divanlar-defterler ve verilen şeyler tespit edince o, onların mallarını dirhem dinar ve deve olarak kaydetti.

Hız. Ali'den onun, kadının diyetini canda ve candan daha aşağı olan şeylerde erkeğin diyetinin yarısı kadar olduğunu söylediği bize ulaştı. Biz bu görüşü kabul ediyoruz.¹³⁶²

¹³⁶⁰ Biz bu hadisin rivayetini dip notta Kitab-ül Harac ve başka eserlerden geniş bir şekilde anlatmıştım. Zeylai şöyle dedi: Bu hadisi Ebu Davud, Nesai ve İbn Mace Abdullah b. Amr hadisinden rivayet etmişlerdir ki, Hız. Peygamber şöyle buyurdu: "Dikkat ediniz! Gerçekten kırbaç ve değnek darbesiyle olan bir ölüm, kasta benzeyen öldürmeye girer ve bunda yüz deve vardır. Bunlardan kırk tanesi de gebe develerdir." İntiha. İbn-ül Kattan kitabında bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.(Eh. IV, 356)

¹³⁶¹ İmam Muhammed bu hadisi Kitab-ül Asar'ın Diyet Bölümü'nde para ve hayvan (davar ve mallara) sahip olanların üzerine vacip olan miktarı açıklarken rivayet etmiştir. Ebu Hanife bize Heysem, Amir eş-Şabi, Ubeyde es-Selmani yoluyla Ömer b. Le-Hattab'ın şöyle dediğini haber verdi. Diyet, para sahiplerine on bin dirhem, altın sahiplerine bin dinar, sığır sahiplerine 2 yüz inek, deve sahiplerine yüz deve, koyun sahiplerine 2 yüz koyun ve elbise sahiplerine de 2 yüz takım elbisedir. İmam Muhammed biz bunu kabul ediyoruz, dedi. Ebu Hanife ise bundan deveyi, dirhemi ve dinarı kabul ediyordu. Eh. Ebu Yusuf da bu hadisi Asar'ında (s. 221) rivayet etti. Yusuf bize babası, Ebu Hanife, ona nakleden kişi, Amir ve Ömer b. el-Hattab. Bu hadisi rivayet etti. Ebu Yusuf bunu daha önce de geçtiği üzere Kitab-ül Harac'da da (s. 92) rivayet etti. İbn Ebi Leyla bize Şa'bi ve Ubeyde Selmani'den şöyle rivayet etti: Hız. Ömer diyeti altın ile meşgul olanlara bin dinar, (el-varık) para ile meşgul olanlara on bin dirhem, deve yetiştiricilerine 100 deve, sığır yetiştiricilerine 200 inek, koyun yetiştiricilerine 200 koyun, elbise yapanlara 200 takım elbise olarak tespit etti. Eh. Zeylai dedi ki, İbn Ebi Şeybe bunu Musannef'inde şöyle rivayet etti. Veki bize İbn Ebi Leyla, Şabi ve Ubeyde yoluyla bunu rivayet etti. Bunu Beyhaki de tahric etmiştir. IV, 362

¹³⁶² İmam Muhammed Kitab-ül Asar'da (s. 101) Kadının Diyeti ve Yaralaması Bölümünde şöyle dedi. Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Ali b. Ebi Talib'in kadın ve erkeklerin yaralaması hakkındaki görüşü bana Abdullah İbn Mesud, Zeyd b. Sabit ve Şurayh'ın görüşünden daha hoş geliyor. Muhammed, biz Hız. Ali ile İbrahim'in görüşünü kabul ediyoruz, dedi. Ali b. Ebi Talib şöyle diyordu: Kadınların yaralama diyetleri her şeyde erkeklerin yaralama bedellerinin yarısı kadar olur. Abdullah b. Mesud ile Şurayh şöyle diyordu: Kadın ile erkek dişte ve kafatası kemiği görülecek kadar başı yaralamada eşittirler; bunların dışında olan yerlerde ise kadın erkeğin yarısıdır. Zeyd b. Sabit şöyle diyordu: Tam diyetin üçte birine kadar kadın ile erkek eşittirler; bunların dışında kalan yerlerde ise kadın erkeğin yarısıdır. Buna göre Ali b. Ebi Talib'in her şeyde kadın erkeğin yarısı kadar olur görüşü bizim için daha elverişlidir. Bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin görüşüdür. Muhammed bunu Kitab-ül Hüccet'te (IV, 278) Diyetler Bölümünde kadının diyeti bahsinde rivayet etti: Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Hız. Ali b. Ebi Talib'in şöyle dediğini haber verdi: Canda ve ondan daha aşağı olan fiillerde kadının diyeti, erkeğin diyetinin yarısı (kadar) olur. Muhammed, Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in bize göre Hız. Ali'nin görüşü Zeyd'in görüşünden daha hoştur, dediğini haber verdi. Muhammed dedi ki, Muhammed b. Eban, Hammad ve İbrahim yoluyla Ömer b. el-Hattab ile Ali b. Ebi Talib'in şöyle dediklerini haber verdi: Canda ve candan daha aşağı olan fiillerde kadının diyeti, erkeğin diyetinin yarısı (kadar) olur. Muhammed, Ömer ile Ali bu konuda ittifak ettiler, dedi. Böylece bizim için bundan başka bir görüşü kabul etmek uygun olmaz. Eh. s. 285.

Ben dedim: Ben bu hadisi İmam Ebu Yusuf'un Kitab-ül Asar'ında bulamadım. Hâlbuki o, Kitab-ül Harac'ta şöyle dedi: İbn Ebi Leyla, Şa'bi'den bize şöyle anlattı: Hız. Ali şöyle derdi: Kadın hakkında yanlışlıkla meydana gelen bir öldürmenin diyeti, küçük veya büyük erkek diyetinin yarısıdır. Eh. s. 95. Hasan b. Ziyad da bunu Kitab-ül Asar'da rivayet etti. İbn Hüsrev de Müsned'inde aynı tarik ile Abu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla

İğdişin penisinde, samut dilde, çolak elde, topal ayakta, şaşı gözde¹³⁶³ siyah (çürük) dişte, iktidarsız peniste adil bir hüküm vardır.¹³⁶⁴ Bunların bazısı bize İbrahim en-Nehai'den ulaşmıştır.¹³⁶⁵

Kanayan, fakat akmayan yarada (damiye) – bu başın kanamsıdır- adil bir hüküm vardır. Kanayan fakat kanı akmayan yarada – (bu “damiye” yarasının üstünde bir yaradır.- Bu adil hüküm ondan daha çok olur. Kafatası kemiği üzerindeki yufka zar

Ali b. Ebi Talib'in şöyle dediğini haber verdi: Canda ve candan daha aşağıda olan (fiillerde) kadınların diyeti, erkeklerin diyetinin yarısı (kadar) olur. Bak Cami-ul Mesanid, II, 180 İbn Hüsrev de bu hadisi senediyle Hasan b. Ziyad el-Lülü, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla Abdullah b. Mesud'un şöyle dediğini haber verdi. Kadın ile erkeğin diyetleri dişte ve kafatası kemiği görülecek kadar başı yaralamada eşittirler; bunların dışında olan fiillerde ise kadının diyeti erkeğin yarısı (kadar) olur. Böylece kadınların yaralamaları erkeklerin erkelerin yaralamalarının yarısı kadar olur. İbn Ziyad yine Asar'ında tahric etti. Aynı tarikle İbn Hüsrev, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla Zeyd b. Sabit'in şöyle dediğini rivayet etti. Kadının diyeti, erkeğin diyetine, diyetin üçte bir miktarına kadar eşittir. Bu diyet üçte bir üzerine arttığı zaman ise kadının diyeti, erkeğin diyetinin yarısı (kadar) olur. Eh. II, 180. Beyhaki Said b. Mensur yoluyla Şeybani, İbn Ebi Leyla, Zekeriya ve Şabi'den Hz. Ali'nin şöyle demekte olduğunu rivayet etti. Kadının diyeti, az olsun çok olsun, erkeğin diyetinin yarısı kadar olur. O bunu Şafii yoluyla Muhammed b. el-Hasen, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim'den Ali b. Ebi Talib'in şöyle dediğini haber verdi. Kadının diyeti, canda ve ondan daha aşağıda olan fiillerde erkeğin diyetinin yarısı kadardır. Muhammed b. el-Hasen'den onun şöyle dediği rivayet edildi. Muhammed b. Eban, Hammad ve İbrahim yoluyla Ömer b. el-Hattab ile Ali b. Ebi Talib'in şöyle dediklerini haber verdi: Can ve candan daha aşağı olan fiillerde kadının diyeti, erkeğin diyetinin yarısı kadardır. Beyhaki, İbrahim hadisi, munkatı (Tebe-i Tabiin tarafından doğrudan Hz. Peygamber'e isnad edilen) bir hadistir. Ancak o, Şabi'nin rivayetini desteklemektedir. VIII, 96. İbn Ebi Şeybe, Heşim ve Muğire yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etti: Urve el-Bariki'nin Hz. Ömer'den getirip naklettiği şey şudur: Gerçekten kadın ile erkeğin diyetleri, dişte ve kafatası kemiği görülecek kadar başı yaralamada ve bundan daha yukarı olan fiillerde eşittir. (Bunların dışında olan fiillerde ise) kadının diyeti erkeğin yarısı (kadar) olur.- O, bunu el-Cevher-un Naki'de açıkladı. Ben dedim: Bu merfu olarak nakledilen rivayeti Beyhaki, İbrahim b. Tuhman, Bekir b. Huneys, Ubade b. Nesi, İbn Ganem ve Muaz b. Cebel yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: Kadının diyeti, erkeğin diyetinin yarısı (kadar) olur.-Eh. VIII, 95

¹³⁶³ “el-avra” kelimesi Muhtasar'da böyledir, doğrusu da budur. “M” nüshasında ise “ve'l avra” olarak gelmiştir ki, bu bir tahriftir. Müstensih yanlışlıkla vav harfini ilave etmiştir.

¹³⁶⁴ Daha önce 9 nolu dip notta geçen açıklamaya bak (çev.)

¹³⁶⁵ İmam Muhammed, Asar'ında (s. 98) Diş Dudak ve Parmaklardaki Diyet Bahsi'nde şöyle dedi: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Kafatası kemiği üzerindeki yufka zar dokusunda, yüz veya başın derisini kanatmaksızın kesmede ve buna benzer fiillerde yanlışlıkla veya kasıtlı yapıldığı zaman bunlarda kisas uygulanamaz böylece bunlarda hükümet-i adil vardır. Muhammed biz bunu kabul ediyoruz ve bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin de görüşüdür, dedi. Muhammed, Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Şürayh'in şöyle dediğini haber verdi: Karında açılan yarada üçte bir diyet vardır. Beyine kadar inen bir yara açmada üçte bir diyet vardır. Böylece bunda akıl kaybı olduğu zaman kâmil diyet ödenir. Kafatası kemiğini kırarak parçaları yerinden ayıran yaralamada on beş deve vardır. Kemik görülünceye kadar yarmada beş deve vardır. Bundan başka yaralamalarda ise hükümet-i adil vardır. Kemik görülünceye kadar yarma ancak yüzde ve başta olur. Karına varan yaralama da ancak karında olur. Muhammed, biz bu görüşlerin hepsinin kabul ediyoruz ve bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin görüşüdür. –Eh. Sonra o, baş, yüz ve alındaki yarayı tarif etti ve bunlar hakkında hükümet-i adil olduğunu açıkladı. Sonra şöyle dedi: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi. İki göz kapağının kirpiklerinde çıkmadığı zaman kâmil diyet vardır. Bunların bir tanesinde ise dörtte bir diyet vardır. Göz kapaklarında diyet vardır. Bunlardan her bir tanesinde ise dörtte bir diyet vardır. İki dudakta diyet vardır. Bunlardan bir tanesinde ise yarı diyet vardır. Muhammed biz bu görüşü kabul ediyoruz, bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin görüşüdür, dedi. –Eh. İmam Ebu Yusuf Asar'ında (s. 219) şöyle dedi: Yusuf bize babası ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Dişte onda bir diyetin yarısı (yani 5 deve) vardır. Kafatasını kemik görülünceye kadar yarma da böyledir. Kafatası kemiğini kırarak parçaları yerinden ayıran yaralamada on beş deve vardır. Karında açılan yarada üçte bir diyet vardır. Beyine kadar inen bir yara açmada üçte bir diyet vardır. Böylece bunda akıl kaybı olduğu zaman kâmil diyet ödenir. Burunda diyet vardır. Burun yumuşak kısmında diyet vardır. Peniste diyet vardır. Sünnet mahallinde diyet vardır. İki kulakta diyet vardır. Dilde diyet vardır. İki gözde diyet vardır. Bir gözde ise yarı diyet vardır. İki kaşta diyet vardır.-Eh. s.220. Orada yine şöyle denilmektedir: Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi. Samut dilde, enenmiş peniste, görmeyi kaybetmiş gözde, çolak elde, topal ayakta ve siyah-çürük dişte, bunların hepsinde hükümet-i adil vardır. –Eh. s. 220.

dokusunda adil bir hüküm vardır. Bu, geçen şu iki bedelden daha çok olur. Bununla kemik arasında ince bir deri vardır.¹³⁶⁶ Onun için bunun bedeli (hükm-ü adli) daha çok olur.

İbrahim en-Nehai'den onun şöyle dediği bize ulaştı: Kafatası kemiğinin üzerinde bulunan ince deride ve bundan daha aşağıda olanlarda adil bir hüküm vardır.¹³⁶⁷ Kaburga kemiğinde, köprücük kemiğinde, kırıldığı zaman kolda ve bir bilek kemiğinde adil hüküm vardır. Kırıldığı zaman ve (gerçekleştirilen) yaralama kadar bacakta adil hüküm vardır. Kolun yarısından kesildiği zaman elde el diyeti ve elden kola kadar olan yerde de adil hüküm vardır. Eğer bu dirsekten kesilmiş ise parmak ucundan dirseğe kadar olan kısımda (zira) el diyetinden başka öncekinden daha fazla bir adil hüküm vardır. Burun kırıldığı zamanda da bunda hüküm vardır. Elin üç parmağı kesildiği zaman bunda el diyetinin beşte üçü vardır. El iki işaret parmağı ile kesilirse el diyetinin beşte biri vardır. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Parmaklardan hiçbirisi yok, eklem de yok ise bu elde bir diyet de yoktur. Bu elde başka bir görüş daha vardır: Bu ele bakılır ve kalan

¹³⁶⁶ “innema beyneha ve beynel azmi cüleydetün rakıyatün” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Yazarın Kitab-ül Asar’ında ise “ve’s simhaku dun-el muvaddahati cüleydetün rakikatün ve fiha hukmü adlin”. Ben dedim: Kamus’ta (III, 246) kırtas kalıbında “simhak” , kafatası kemiğinin üzerinde bulunan ince deridir, denilmektedir. Yaralama bu ince deriye kadar inerse ona “simhak” adı verilir. El-Muğrib’te (I, 265) de şöyle denilir: Simhak, kafatası kemiği üzerinde bulunan ince bir deridir. Yaralama buraya kadar vardıği zaman ona simhak adı verilir. – Eh.

¹³⁶⁷ İmam Muhammed, Asar’ında (s. 98) Diş Dudak ve Parmaklardaki Diyet Bahsi’nde şöyle dedi: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim’in şöyle dediğini haber verdi: Kafatası kemiği üzerindeki yufka zar dokusunda, yüz veya başın derisini kanatmaksızın kesmede ve buna benzer fiillerde yanlışlıkla veya kasıtlı yapıldığı zaman bunlarda kısas uygulanamaz böylece bunlarda hükümet-i adil vardır. Muhammed biz bunu kabul ediyoruz ve bu aynı zamanda Ebu Hanife’nin de görüşüdür, dedi. Muhammed, Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Şürayh’in şöyle dediğini haber verdi: Karında açılan yarada üçte bir diyet vardır. Beyne kadar inen bir yara açmada üçte bir diyet vardır. Böylece bunda akıl kaybı olduğu zaman kâmil diyet ödenir. Kafatası kemiğini kırarak parçaları yerinden ayıran yaralamada on beş deve vardır. Kemik görülünceye kadar yarmada beş deve vardır. Bundan başka yaralamalarda ise hükümet-i adil vardır. Kemik görülünceye kadar yarma ancak yüzde ve başta olur. Karına varan yaralama da ancak karında olur. Muhammed, biz bu görüşlerin hepsinin kabul ediyoruz ve bu aynı zamanda Ebu Hanife’nin görüşüdür. Beyne kadar varan her bir yaraya “ameh”, kafatası kemiğinin kırılarak parçaları yerinden ayıran yaralamaya “münakkile”, kemiğe kadar işlemiş, kemiği gösteren baş yarasına “mudıha” ve kemiği kırıp ufalayan yaralamaya “haşime” derler ki, bunların hükümleri diyetin onda biri kadardır. Bu Ebu Hanife’nin görüşüdür. “simhak” (kafatası kemiği üzerinde olan ince zarımsı doku) yaralaması “mudıha”nın altında olup bununla onun arasında ince bir zar vardır ki, bunun hakkında adil hüküm vardır. Ali b. Ebi Talib’in bunun hakkında dört deve ile hüküm verdiği bize ulaşmıştır. yüz veya başın derisini kanatmaksızın ete varıncaya kadar kesmek (el-badıah), “simhak”tan aşağı olup eti kesen yaralamadır ki, bunda adil hüküm vardır. “el-badıah”ın altında “el-damiye” (deriyi kesip kanı akıtan yaralama) “el-badıah”ın altında olup deriyi kesen yaralamadır ki, bunda adil hüküm vardır. “el-mütelahime” bir yara olup yeri kararmış ve kızarmış olup kanama ve parçalanma olmaz; böylece bunda da adil hüküm vardır. “Mudıha”nın altında olan bütün yaralamalarda biz akile üzerine bir külfet yüklemeyiz; bu yanlışlıkla işlenmiş bir cinayet olsa bile bedeli adamın kendi malından ödenir. Eh. Hadisin baş tarafı bundan önceki dip notta yerinde geçmiştir. Abdürrazzak Musannef’inde şöyle rivayet etti: Muhammed b. Raşid bize Mekhul ve Kubaysa b. Züeyb yoluyla Zeyd b. Sabit’in şöyle dediğini haber verdi: Damiye’de bir deve, badıah’ta iki deve, mütelahime’de üç, Simhak’ta dört, Mudıha’da beş, Haşime’de on, Münakkile’de on beş deve vardır; beyne kadar varan yaralamada diyetin üçte biri vardır. Dövülen ve böylece akli giden adamda kâmil diyet vardır. Göz kapağında dörtte bir diyet vardır. Meme ucunda dörtte bir diyet vardır. İntha. İbn Ebi Şeybe, Musannef’inde Hadler (Cezalar) Bahsinin sonunda şöyle rivayet etti: Abdülala bize Muhammed b. İshak yoluyla Mekhul’ün şöyle dediğini haber verdi: Hz. Peygamber, mudıha (Kafatasını, kemik görülünceye kadar yarmada) beş deve vardır. Kafatası kemiğini kırarak parçaları yerinden ayıran yaralamada on beş deve vardır. Beyne kadar varan yaralamada diyetin üçte biri vardır. Karında açılan yarada üçte bir diyet vardır. Eh. Zeylai bunu Nasburraye’de (IV, 375) zikretti ve ziyadesiyle açıkladı. Fakat ben onu kısalttım. İmam Muhammed, Diyeti Ödemek Özel Olarak Erkek Üzerindedir Bahsinde şöyle rivayet etti: Muhammed b. Ebban b. Salih el-Kureşi bize Hammad yoluyla İbrahim’in şöyle dediğini haber verdi: Akile el-mudıha’dan (kafatasını, kemik görülünceye kadar yarmadan) başka bir diyet üstlenmez. Bunun altında olan her çeşit yaralamada ise hükümet-i adil vardır. –Eh. Kitab-ül Hüccet Diyetler Bahsi, IV, 366.

parmakların diyetine bakılır, eğer kalan parmakların diyeti, elin diyetinden daha çok ise el için bir diyet olmaz. Eğer elin diyeti, geri kalan parmakların diyetinden daha çok ise fail üzerine elin diyeti gerekir. Böylece az olan çok olana dâhil edilmiş olur. Bu Ebu Yusuf'un sonradan kabul ettiği bir görüştür. Bu aynı zamanda Muhammed'in görüşüdür. Eğer elde sadece bir parmak kalmış olsa ve sonra bu el kesilse (hüküm) yine böyle olup bunda elin beşte bir diyeti vardır ve adil bir hüküm vardır. Sonra Ebu Yusuf bu görüşten vazgeçip şöyle dedi: Bir veya iki parmağı bulunan el kesildiği zaman parmaksız elin diyeti ile parmağın diyetine bakılır böylece bunlardan çok olan fail üzerine borç olur. –Bu Muhammed'in görüşüdür. Eğer bu elin üç parmağı varsa sonra bu el kesilirse, parmakların çoğu kaldığı zaman, bunda el diyetinin beşte üçü vardır. Ben el için bir diyet vermem. Eğer parmakların hepsi kesilir ve sonra bunun arkasından el kesilirse bunda adil hüküm vardır. Adamın iki memesinde adil hüküm vardır. İşitmesi azaldığı veya yok olduğu zaman kulakta adil hüküm vardır.

İbrahim Nehai'den onun şöyle dediği bize ulaştı: Akile, ancak beş yüz dirhem ve ondan daha çok olan meblağları üstlenir.¹³⁶⁸ Buna göre bu, adam diyetinin onda birinin yarısı olan beş yüz dirheme ve kadın diyetinin onda birinin yarısı olan iki yüz elli dirheme ulaşan ve yanlışlıkla işlenmiş olan her bir (cinayetin) diyeti akile üzerine olur. Bundan daha fazla olan diyet de böyledir, (yani akile tarafından ödenir.) Bundan daha fazla olan ve üçte bir diyet derecesine varan bütün diyetler bir senede alınır. Üçte bir diyetten fazla olanlarda ise üçte birden üçte ikiye kadar olan bu fazlalık diğer sene alınır. Üçte iki diyetten fazla olanlarda da üçte iki diyet ile tam diyet arasındaki fazlalık ise öbür sene alınır.

Hz. Ömer'den bize ulaştı ki, o, itaları gerekli kılıp diyetin üç senede ödenmesini emreden ilk kişidir. Üçte biri bir senede, yarısı iki senede ve üçte biri de iki senede ödenir.¹³⁶⁹

¹³⁶⁸ İmam Ebu Yusuf bunu Asar'ında (s. 221) rivayet etti: Yusuf bize babası, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi. Akile ancak beş yüz dirhem ve daha fazlasını üstlenir. -Eh. İmam Muhammed de Asar'ında (s. 100) şöyle rivayet etti: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi. Akile bütün hataların (diyetlerini) üstlenir. Ancak belli bir diyeti olmayan kemiğe kadar işlemiş baş yarığı ve diş diyetinin altında olan fiilleri üstlenmez. Muhammed biz bunların hepsini kabul ediyoruz, bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin görüşüdür, dedi. O bunu Kitab-ül Hüccet adlı eserinde de rivayet etmiştir: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim Nehai'nin şöyle dediğini haber verdi. Akile bütün hataların (diyetlerini) üstlenir. Ancak belli bir diyeti olmayan kemiğe kadar işlemiş baş yarığı ve diş diyetinin altında olan fiilleri üstlenmez. – Eh. IV, 365 Ben dedim: Kemiğe kadar işlemiş olan baş yarığında diyetin onda birinin yarısı (olan beş yüz dirhem) vardır. Bak. İmam Muhammed, Kitab-ül Asar, Diş Dudak ve Parmakların Diyeti Bahsi s. 98.

¹³⁶⁹ Ben diyorum ki, yazar bunu diyet bahsinde de bir haber olarak vermektedir. Zeylai de Nasburraye'de diyetler bölümünde dedi ki: İbn Ebi Şeybe Musannef'inde diyetler bahsinde şöyle rivayet etti: Hamid b. Abdurrahman bize Hasen ve Mutrif yoluyla el-Hakem'in şöyle dediğini haber verdi. Hz. Ömer, insanlar arasında vuruşma ve birbirini öldürme ödemelerinde diyeti on on olarak koyan ilk kişidir. –İntha. Abdürrahim b. Süleyman bize Eş'as ve eş-Şa'bi yoluyla Hakem ile İbrahim'in şöyle dediklerini haber verdi: Ödemeyi takdir edip gerekli kılan ilk kişi, Ömer b el-Hattab'tır. O bu konuda kâmil bir diyeti üç senede gerekli kılmıştır. İbn Ebi Şeybe yine Musannef'inde Kitab-ül Evail'de şöyle dedi: Gassan b. Mudır bize Said b. Yezid ve Ebu Nadra yoluyla Cabir'in şöyle dediğini haber verdi: İnsanların paylarını tayin eden, defter (ve kütükleri) kuran ve görevlileri belirleyen ilk şahsiyet Hz. Ömer'dir. –İntha. O, Nehai ve Hasen'den onların diyet, divan-(kütüklerde) adları yazılı olan kimseler üzerinedir, dediğini haber verdi. İntha. Zaten Abdurrazzak'ın Musannef'inde Hz. Ömer'in diyet ödemelerinin üç yılda (gerçekleşeceğini) bildirdiği daha önce geçti. Başka bir ifade ile Hz. Ömer, diyetin divandaki kişilere ödemelerini her bir senede üçte bir olmak üzere üç yılda vermelerini hükmetti. –Eh. IV, 398. O, diyetler bahsinde (IV, 334) de şunu söyledi: Abdurrazzak Musannef'inde dedi ki, İbn Cüreyc bize Ebu Vail yoluyla Hz. Ömer b. Hattab'ın kâmil diyeti üç senelik yaptı; yarı diyet iki senede, yarıdan aşağıda olan diyet de bir senede ödenir. Sevri bize Eş'as ve Şa'bi yoluyla Hz. Ömer'in diyet ödemelerinin üç yılda olmasını, yarı ve üçte bir olanların iki senede, üçte bir nisbetinde olanların ise bir senede ödenmesini hükmetti. Üçte birden aşağıda olanların ise senesinde ödemeyi emretti. –İntha. Sevri bize Eyyub b. Musa ve Mekhlul yoluyla Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Diyet, dirhemi olanlara on iki bin dirhem; dinarı olanlara bin dinar, develeri

Ehl-i kitaptan olan zimmî halkın diyeti, hür müslüman kişinin diyeti gibidir. Onların kadınlarının diyeti de hür müslüman kadının diyeti gibidir. Onların can almanın aşağısında olan yaralamaları da böyledir; hür ve müslüman kişinin yaralamasını akile üstlendiği gibi, bunları bir müslüman yanlışlıkla yaptığı zaman da akile üstlenir.

Zimmî halk yanlışlıkla birbirine hasar verdiği zaman bunda, bir müslümanın, hür bir müslüman kişiye hasar verdiği olduğu gibi, onlar (zimmî halk) üzerine diyet vardır. Onların yardımlaşmasını sağlayan bir akile sistemleri varsa bu diyet bu akile kurumu üzerine olur. Eğer onların Akileleri yoksa diyet cinayeti işleyen kişinin malından alınır.

Bir çocuk yanlışlıkla veya kasıtlı olarak silahla veya başka bir şeyle yaralayıp bir çocuğa veya büyük bir kişiye hasar verdiği zaman bu (cinayetin diyeti) akilesi üzerine olur. Ayıkmayan bunak ve deli de böyledir. Deli kişi, bu deliliği esnasında kasten veya yanlışlıkla hasar verdiği zaman da böyledir; bunların hepsi eşittir. Bu beş yüz dirhem veya daha fazlaya ulaştığı zaman bunu akile üstlenir. Eğer bu beş yüz dirhemden az olursa çocuğun malından olup onun kendi üzerine bir borç olur. Deli ve bunak kişiler de böyledir.

Yine böyle bize ulaştı ki, deli bir kişi kılıçla bir adamın üzerine yürüdü ve ona vurdu. Bu dava Hz. Ali'ye götürüldü. Böylece o, bunun diyetini akilesinin¹³⁷⁰ üzerine yükledi ve şöyle dedi. Bu delinin kasten ve yanlışlıkla yaptığı şeyler eşittir.¹³⁷¹

olanlara yüz deve; sığırı olanlara iki yüz inek; koyunu olanlara iki bin koyun ve elbise yapıp satanlara da iki yüz takım elbisedir. Hz. Ömer, diyetin, divan halkına ödemelerinde her bir senede üçte bir olmak üzere üç senede üçte ikisinin iki senede ve üçte birinin ise bir senede ödenmesini hükmetti. Üçte birden az olan diyetlerin de o yıl ödenmesini emretti. İntha. Tirmizi, kitabında şöyle dedi: İlim ehli, diyetin her bir senede üçte biri verilmek üzere üç yılda ödenmesinde fikir birliğine vardılar. –Zeylai'nin Nasburraye'de (IV, 334) söyledikleri burada son buldu. Bu kitabın yazarı (Muhammed), Asar'ında yanlışlıkla işlenen cinayetin diyeti ve Akilenin üstlendiği diyet bahsinde şöyle dedi: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Kasta benzeyen ve yanlışlıkla canda işlenen cinayetin diyeti, para sahipleri üzerine her bir senede üçte biri olmak üzere üç yılda olur. Bu yanlışlıkla işlenen bir yaralama ise akile üzerine, divan sahipleri üzerinedir. Eğer yaralamanın bedeli üçte iki diyet kadar varsa, iki senede ödenir. Eğer yarı diyet kadar ise iki senede ödenir. Eğer üçte bir kadar ise bir yılda ödenir. Bunların hepsi divan sahipleri üzerine olan bir borçtur. Muhammed biz bu görüşü kabul ediyoruz, dedi. Bu diyeti vuruşup savaşanlar öder, oğlan-kız çocukları ve kadınlar ödemez. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. –Eh. (s. 100) O, diyet kitabında şunu rivayet etti: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Kasta benzeyen ve yanlışlıkla canda işlenen cinayetin diyeti, akile üzerine, divan sahipleri üzerine olur. Her bir senede üçte biri ödenmek üzere üç yılda ödenir. Yanlışlıkla olan yaralamalar da akile üzerine, divan sahipleri üzerine olur. (Bedeli) üçte iki diyete varan yaralamalar, iki senede ödenir. Eğer bu üçte bir kadar ise bir yılda ödenir. Bunların hepsi divan sahipleri üzerinedir; kendisi ita sahibi divanda diyet olduğu halde oğlan- kız çocukları ile kadınlar üzerine bir borç yoktur. Çünkü Hz. Ömer'in şöyle dediği bize ulaşmıştır: Diyet ödemelerini akile üstlenir, çocuk ile kadınlar üstlenmez. Muhammed b. Ömer el-Eslemi bize Ömer b. Osman b. Süleyman b. Ebi Hamse, Abdullah b. es-Saib b. Yezid, babasının ben Ömer b. el-Hattab'ı dinledim o şöyle diyordu dediğini haber verdi. Diyeti, akile üstlenir, çocuk ile kadın üstlenmez. Allah en iyisini bilir ama gördüğümüz kadarıyla diyeti o ancak erkeğin mensup olduğu aşireti üzerine yüklemiştir. Aşiret ise kendi mensupları arasında birleşip yardımlaşarak cinayet işlemezler ve bir olay meydana getirmezler. Fakat kendileri başkalarına karşı yek vücud ve tek güç olurlar. ilh. İmam Ebu Yusuf Asar'ında (s. 222) şöyle rivayet etti: Yusuf bize babası, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Diyet, üç senede (ödenir). Yarısı iki senede, üçte biri ise bir senede ödenir. Üçte birden daha az olan diyetler de bir sene içinde ödenir. –Eh.¹³⁷⁰ “akiletihî” kelimesi “M” nüshasında “akiletin” olarak gelmiştir. Doğrusu ise hadis metninde de olduğu gibi “akiletihî” şeklinde olmalıdır.

¹³⁷¹ Zeylai dedi ki, ben diyorum ki, Beyhaki bunu ...dan (buradaki isim okunamamıştır) rivayet ederek şöyle dedi: Deli bir kişi kılıçla bir adamın üzerine yürüdü ve ona vurdu. Bu dava Hz. Ali'ye götürüldü. Böylece o, bunun diyetini akilesinin üzerine yükledi ve şöyle dedi: Delinin kasten öldürmesi de yanlışlıkla öldürmesi de eşittir. Beyhaki, Cabir el-Cafi ve Hakem'den naklederek şöyle dedi: Hz. Ömer şöyle yazdı ve dedi ki, Hz. Peygamber'den sonra kimse oturarak güvende olamaz. Çocuğun kastı da yanlışlığı da eşittir ve tabii ki, bunda kefarettir. Hangi kadın kölesi ile evlenirse ona had vurunuz (ceza veriniz). Beyhaki bu Cabir el-Cafi rivayeti munkatıdır, (senesinde kopukluk vardır), dedi. Hz. Ali'den rivayet edilen haberin isnadında da za'f vardır, dedi.

Bir adam bir kadının karnına vursa böylece kadın bebeğini ölü olarak düşürse bunda bir köle ve cariye tazminatı (Ğurre)¹³⁷² ki, bu beş yüz dirhem gümüş eder.

Bize ulaştı ki, bu tazminatı Hz. Peygamber koydu ve bu tazminat akile üzerine olup bir senede ödenir.¹³⁷³ Eğer cenin diri olarak düşse ve sonra ölse bunda kâmil diyet vardır. Bunun hepsi akilenin üzerine olur. Cinayeti işleyen üzerine ise kefarete gerekir. Eğer bu ölü olarak düşerse, ister köle ister cariye olsun, eşit olup bunda Allah'ın emrettiği farzlar olarak varisleri arasında beş yüz dirhem (tazminat) vardır.

Eğer anne öldürülmüş olsa sonra bunun arkasından cenin ölü olarak düşse cenin hakkında bir şey lazım gelmez. Fakat anne için fail üzerine diyet gerekir. Eğer kadının karnında iki tane cenin; bunların her ikisi de ölü olup birisi kadının ölümünden önce diğeri de ölümünden sonra çıksa, onun ölümünden önce çıkan için beş yüz dirhem vardır. O annesinin diyetinden mirasçı olamaz; fakat annesi ona mirasçı olabilir. Annesinin ölümünden sonra doğan cenin için ise bir şey gerekmez. Eğer cenin diri olarak doğsa ve sonra ölse bunun da diyeti vardır ve o annesinin diyetinde ve annesinin kardeşine varis olduğu şeylerde de mirasçı olur. Eğer onun kardeşinin hayatta olan bir babası yoksa o, kardeşinin de mirasçısı olur.

Zimmî halktan olan bir kadının cenini hür ve müslüman olan bir kadının cenini mesabesinde dir.

Bir adam yanlışlıkla veya kasti olarak oğluna bir hasar verse onun üzerine kısas yoktur. Bu sebeple eğer o, kasıtlı olarak yapmışsa, üç yılda ödenmek üzere onun kendi malından diyet vardır. Eğer yanlışlıkla yapmışsa böylece diyet akile üzerine olur.

Çocuğun ve delilinin kasti olarak öldürmesi hata, yanlışlıkla öldürme sayılır, dedi. Sonra o bunu şu senedle dile getirdi: Hüseyin b. Abdullah b. Dumeyre babasından ve dedesinden nakleterek Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Çocuğun ve delinin kasten öldürmesi yanlışlıkla öldürme sayılır. İnteha. Beyhaki, Marifet-üs Sünen adlı eserinde bu haberin isnadını zayıftır, dedi. Zeylai'nin Nasburraye IV, 380 sayfasında söyledikleri burada bitti.

¹³⁷² Ğurre, düşürülen bir ceninden dolayı verilmesi gereken (bir köle ya da cariye veya tam diyetin yirmide biri olan 500 dirhem gümüş) mali tazminat demektir. (çev.)

¹³⁷³ Bu hadisi İmam Muhammed, Muvatta'nda cininin diyeti bahsinde rivayet etmiştir. Malik bize İbn Şihab ve Said b. el-Müseyyeb yoluyla Hz. Peygamber'in annesinin karnında öldürülmüş olan cenin hakkında bir köle veya cariyesinin tazminatı (ğurre) ile hükmettiğini ve böylece hüküm verilen kimsenin de şöyle dediğini: Ben içmeyen, yemeyen, konuşmayan ve doğduğunda ağlamamış olan biri için borçlu olmadığım halde nasıl ödeyeceğim, böylesinin diyeti olmaz! Bunun üzerine Resulullah'ın gerçekten bu adam kâhinlerin kardeşlerinden birisi, dediğini haber verdi. Malik bize İbn Şihab ve Ebu Seleme b. Abdurrahman yoluyla Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini haber verdi. Resulullah zamanında Hüzeyl kabilesinden iki kadın birbirleriyle kavga ettiler. Biri diğerine bir taş attı; bu suretle o ceninini düşürdü. (Dava Hz. Peygamber'e geldi). Böylece Hz. Peygamber, bunun hakkında bir köle veya cariye ğurresi (tazminatı) ile hükmetti. Muhammed, biz bunu kabul ediyoruz, dedi. Hür kadının karnına vurulduğu o da bebeğini ölü olarak attığı zaman bunda bir köle veya cariye tazminatı veya elli dinar ya da diyetin onda birinin yarısı beş yüz dirhem vardır. Eğer fail deve sahibi ise ondan beş deve alınır. Eğer koyun sahibi ise ondan diyetin onda birinin yarısı yüz koyun alınır. –Eh. s. 293

Muhammed bunu Kitab-ül Hüccet adlı eserinde de mursal (tabiiinden birinin, sahabinin ismini anmadan peygambere izafe ettiği hadis) olarak rivayet etti. Muhammed b. Ebban bize Hammad ve İbrahim yoluyla şöyle haber verdi: Bir kadın çadır direği ile kumasının karnına vurdu. Böylece o, ölü ceninini attı ve kendisi de öldü. Bu suretle Hz. Peygamber ölünün diyetini, öldüren kadının akilesine yükledi. Cenin hakkında da bir köle veya cariye ğurresini (tazminatını) yine onun akilesine yükledi. Akile (diyeti ödeyecek cemaat-insanlar) yemeyen, içmeyen, konuşmayan ve doğduğunda ağlamamış olan böyle birisinin diyeti olamaz! Bunun üzerine Resulullah, (bu adam) cahiliye devrinde olduğu gibi secili secili konuşuyor veya onların şiiri gibi şiir söylüyor, buyurdular. Nitekim ben size bunda bir köle veya cariye diyeti vardır, dedim. Eh. IV, 366. Sonra Muhammed şöyle dedi: Böylece bu meselede Hz. Peygamber, diyetin üçte birinden az olan köle ve cariye tazminatını akile üzerine hükmetmiştir. Bu Resulullah'tan gelen meşhur ve maruf bir hadistir. Eh. s. 367. Ben dedim: Bu cenin diyeti hakkında olan ğurre hadisi, iki sahihte (Buhari ve Müslim'de) ve diğer hadis kitaplarında rivayet edilmiştir. Hadisçiler yanında meşhur olan bir hadistir. Bak. Nasburraye, Cenin bahsi, IV, 381. Zeylai şöyle dedi: Yirmi dördüncü hadisi Muhammed b. el-Hasen rivayet ederek şöyle dedi: Resulullah'ın ğurre tazminatını akile üzerine yüklediği ve bir yılda ödeneceği bize ulaştı. Ben bu hadis garibtir, diyorum. –Eh. s. 383.

Yanlışlıkla öldürmede öldüren üzerine kefarete vardır. Onun can almanın altında işlediği hasarlar da böyledir; bunlar hakkındaki diyet de onun üzerine olur.

H. Ömer'den, onun, oğlunu kasten öldüren adam hakkında malından diyet ile hüküm verdiği bize ulaştı.¹³⁷⁴

Bir adamın öldürülmesine, birisinin elinde sopa, diğerinin elinde ise demir çubuk bulunan iki kişi iştirak ettikleri aman bunda kısas yoktur; bunda diyet vardır. Elinde sopa bulunan kişinin akilesi üzerine diyetin yarısı vardır. Elinde kılıç bulunanın üzerine ise kendi malından diyetin yarısı vardır. –İbrahim'den bize böyle ulaştı.¹³⁷⁵

Anlaşma yapmaksızın gerekli olan her yanlışlıkla (işlenen cinayetin) diyeti, üç sene içerisinde ödenir. Eğer öldürme işi sopayla, taşla, el ile veya kırbaçla ya da bir silah bulunmaksızın buna benzer şeylerle olursa, böylece bunun hakkında da bir delil ortaya konursa bu cinayeti işleyen kimsenin akilesi üzerine olup üç yılda ödenir. Eğer fail, itirafta bulunursa diyet onun malından olup üç yılda ödenir. Eğer fail, yanlışlıkla öldürdüğünü itiraf ederse, fakat buna bir delil getiremezse böylece diyet özel olarak onun malından olup üç yılda ödenir.

Bir adamın öldürülmesinde birisi babası olmak üzere, iki kişi iştirak edip böylece onu silah ile öldürseler, diyet kendi mallarından yarımşar olarak bunlar üzerine olup üç yılda öderler. Eğer bu baba yerine bunak bir kimse veya sabi bir çocuk olsa bu yine böyledir. Ancak çocuğa ve bunak kişiye olan ödeme onların akilesi üzerine olur. Bunların kasten veya yanlışlıkla yapmaları eşittir.

Bir adamın yanlışlıkla öldürülmesine dört kişilik veya on kişilik bir ekip iştirak ettiği zaman böylece diyet bunların Akileleri üzerine olup her bir senede üçte biri ödenmek üzere diyeti üç yılda öderler.

Diş siyahlaştığı zaman, göze ak düşüp görmez olduğunda, el çolak olup kullanılmadığı zaman, ayak da fayda vermediğinde böylece bunların diyetleri eğer kasten yapmış ise cinayeti işleyen üzerine kendi malından olur. Eğer yanlışlıkla işlemiş ise akilesinin üzerine olur.

Can almanın altında olan her bir kasıtlı cinayet, mesela eli eklem dışında bir yerinden kesmek ve kırmak ve daha önce açıkladığımız kafatası kemiği kırılıp yerinden ayrılması, beyin zarına varacak kadar derin olan bir yaralama, karnın içine işlemiş darbe yarısı ve buna benzer kısas uygulanamayan cinayetler gibi olaylarda diyet cinayeti işleyen şahsın kendi malından ödenir.

Bir adam bir adamın dişine vurduğu zaman böylece o hareket ederse adam diş bir yıl bakar, eğer o kararır, düşer veya kırmızı ya da yeşil olursa, bunda kâmil diyet

¹³⁷⁴ Muhammed bunu Asar'ında (s. 103) kölesini veya bir akrabasını öldüren kimse bahsiyle birleştirdi ve şöyle dedi: Ebu Hanife bize Abdülkerim, bir adam ve H. Ömer yoluyla bir a'rabinin ümmü veledine şöyle dediğini haber verdi: Sen git şu kuzu ve oğlakları gü. Kadının oğlu ise ben gider onları korurum; çünkü ben onları insanların kölelerinin kuşatmasından korkuyorum. Sen onlar için burada dur, dedi! Sonra adam ona kılıçla vurup öldürdü ve ayaklarını da kesti. Böylece bu dava Ömer b. el-Hattab'a götürüldü. Bu suretle H. Ömer de onun öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Muaz b. Cebel, baba ile oğlu arasında kısas yoktur, fakat failin malından diyet vardır, dedi. Muhammed biz bunu kabul ediyoruz, dedi. Kim oğlunu kasten öldürürse, o onu öldürmüş olmaz; fakat onun malından bunun diyeti vardır. Bu diyet, her yıl üçte bir olmak üzere üç sene içerisinde ödenir. Artık baba oğlunun diyetinden ve malından hiçbir şeye mirasçı olamaz. Bu oğula baba hariç, oğul gibi yakın akrabalar mirasçı olurlar. Bu baba kimseyi mirastan düşürmez, hacb etmez. (Hacb, başka bir varis bulunması sebebiyle, bir şahsı tamamen veya kısmen mirastan mahrum bırakmaktır. Çev.) Bu aynı bir ölü mesabesindedir. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. -Eh. s. 14. O "baba oğlunu öldürmüş olmaz." ifadesini merfu olarak rivayet etti. Bak. Kitab-ür Raye, diyetler bahsi.

¹³⁷⁵ Muhammed bunu Kitab-ül Hüccet adlı eserinde Diyetler Bahsinde rivayet etti. Ubud b. el-Avvam bize Ömer b. Amir yoluyla İbrahim en-Nehai'nin şöyle dediğini haber verdi: Kasıtlı öldürmeye bir yanlış girdiği zaman bunun diyeti verilir. -Eh. IV, 275.

vardır. İbrahim en-Nehai'den bize buna benzer haber ulaştı.¹³⁷⁶ Eğer vuran kişi, bu dış ancak benim vurmandan sonra bir darbe görmüş onun için kararmış veya benden sonra ona birisi vurmuş onun için düşmüş derse, dışı vurulan kişi de bunu yalanlasa, burada yemin etmesiyle birlikte dışı vurulan kişinin sözü geçerli olur ve burada tam bir diyet vardır. Ancak vuran kişi iddiasına ilişkin bir delil getirirse ben bu konuda bir haber ve sünnet bulunmadığını istihsan ediyorum.

Bir adam bir adamın kafasını kemik görülecek kadar yaralasa böylece kemikler ufalanmış ve yerlerinden ayrılmış hale gelse, kafasına vurulan kişi, kemik parçaları bundan dolayı düştü dese, vuran şahıs da "hayır, onda benim fiilimden başka bir vurma olmuş" derse, burada vuran kişinin sözü geçerli olur. Ancak bu kemik görülecek kadar yaralamanın diyeti vuran üzerine olur. Vurulan kimse ise tasdik edilmez. Bu ve önceki mesele kıyas bakımından eşittirler. Ancak ben dış hakkında gelen eser (sünnet) sebebiyle istihsan yapıyorum.

Bir adam bir adamın dişini söktüğü zaman sonra dış çıkarsa söken üzerine bir şey lazım gelmez. O çocuğun dişini söküp bu çıkarsa yine böyledir, söken üzerine bir şey gerekmez. Tırnaklar söküldüğü zaman da böyledir; tırnak tekrar çıkarsa söken üzerine hükümet-i adil ve diyet gibi bir şey gerekmez. Fakat dış siyah olarak çıkarsa bunda tam diyet vardır. Tırnak eğri veya değişik çıktığı zaman ise bunda adil hüküm vardır.

Bir adam bir adamın dişini sökse böylece adam bu dişini alıp yerine yerleştirse ve iyi olsa, bu sökme yanlışlıkla olduğu halde söken üzerine kâmil bir diyet gerekir. Kulak da böyledir.

Bir adamın darbesinden dolayı göze ak düşer sonra bu beyazlık gider ve göz görmeye başlarsa vuran üzerine bir şey lazım gelmez.

Bir adam bir adamın kafasını yanlışlıkla kemik görülecek kadar yaralar ve adamın saçları hepten dökülür ve çıkmazsa böylece onun akilesi üzerine tam diyet gerekir ve bu yara da buna girer. Eğer saçın bir kısmı gitmiş, başın her tarafını kaplamamış ise saçın diyeti ile yaralamanın diyetine bakılır, cinayeti işleyen bunlardan daha çok olanı öder. Az olan da bunun içinde olur. Eğer yaralama kaş kemiğinde, kafatasında, yüzde ve başta ise yine böyle olup eşittir.

Bir adam bir adamı yanlışlıkla yaralasa böylece o, işitmesini veya görmesini kaybetse bunların her birinde diyet vardır. Eğer bu yanlışlıkla olmuş ise kafatası yaralama bedeli ve göz ve kulak diyeti akile üzerine olur. Eğer kasten yapılmış ise bunların hepsi onun kendi malından olur. Onun işitme kaybını anlamak ancak o habersiz iken ona seslenmek suretiyle olur. Görmeye gelince bu konuda bilirkişiler ona bakar.

H. Ömer'den bize onun bir tek adam hakkında ve o hayatta olduğu halde dört diyet ile hükmettiği haberi ulaştı.¹³⁷⁷

Bir adam bir adamın parmağını kesse böylece bu parmağın yanındaki diğer parmağı da çolak olsa veya sağ elini kesse, onun sol eli de çolak olsa bunların hiç birisinde kısas yoktur. Burada parmağın sakatlanması sebebiyle bunda failin malından diyet vardır. Bunun bir kısmı sakatlanma ve bir kısmı da kesme olmakla beraber, bu bir

¹³⁷⁶ Ben bu haberin senedini bulamadım.

¹³⁷⁷ Zeylai Nasburraye'de (IV, 371) şöyle söyledi: Ben dedim: İbn Ebi Şeybe Musannef'inde şöyle rivayet etti: Ebu Halid bize Avf-ul A'rabi'nin şöyle dediğini haber verdi: Cemacım savaşında yaşlı bir kişiyi dinledim na'tını okuyordu. Böylece bu adam Ebu Kilabe'nin amcası Ebu'l Mihleb'dir, denildi. O, Ömer b. el-Hattab zamanında bir adam bir adamın kafasını taşla vurdu. O sebeple bu adam işitmesini, aklını, konuşmasını kaybetti ve kadınlara yaklaşamaz hale geldi. Bu adam hayatta olduğu halde Hz. Ömer onun için dört diyet kararı verdi, dedi -İntha. Abdürrazzak bunu Musannef'inde rivayet etti: Sevri bunu Avf yoluyla bize haber verdi. Beyhaki de bunu Sünen'inde (VIII, 86, 98) rivayet etti. Eh.

tek olay olarak kabul edilir ve bunda kısas uygulanmaz. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Bunda Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşü olan başka bir görüş daha vardır. Gerçekten bu el kesme işi, çolaklıktan farklı ve ondan ayrı bir şeydir. Onun için el kesme, el keme sebebiyle olur. (yani el kesenin eli kesilip kısas uygulanır). Ben sakatlanan parmak için, failin malından diyet (ödenmesi hükmünü) veriyorum.

Bir adam bir adamı kafatası kemiğini yaralasa böylece onun başının kemikleri parçalanmış olsa veya dişinin bir kısmını kırsa da geri kalan kısım siyahlaşsa ya da elini kesse de böylece kolu çolak olsa yahut iki parmağını kesse de eli çolak olsa yahut da bir parmağını mafsaldan kesse de diğer geri kalan parmakları çolak olsa bunlardan hiç birisinde kısas olmaz. Çünkü bu, bir tek olaydır ve bunda cinayeti işleyen malından diyet vardır.

Bir adam, kasıtlı olarak, demir veya sopa ile kısas uygulanamayan ve can alma olayının dışında olan fiillerden bir cinayet işlediği zaman onun üzerine kendi malından diyet gerekir. Eğer bu adam deve sahiplerinden birisi ise, borcu olan bu develerin yaşlarında artırma yapılır. Mesela bu cinayet, eğer kafatası kemiğinin kırılıp parçalanması ise bunun (diyeti) on beş devedir. (Bu develer) her biri bir yaş (gurubundan olmak üzere) dörtte birler olarak dört (kısmı) ayrılırlar.¹³⁷⁸ Eğer bu cinayet kafadaki beyne kadar varan bir yaralama ise bunda otuz üç (deve) ve (bir de) üçte bir deve vardır. Bu develerin hepsi dört çeşit yaş (gurubuna ayrılıp) her birinden dörtte bir vardır. Bunların dörtte biri beş yaşına basmış develerden, dörtte biri dört yaşına basmış develerden, dörtte biri üç yaşına basmış dişi develerden ve dörtte biri de iki yaşına basmış dişi develerden meydana gelir. Tabi buradaki dörtte bir, sekiz deve ve üçte bir deve demektir. Eğer bu yanlışlıkla işlenmiş bir cinayet ise bunun diyeti beş çeşit (deveden ödenen) bir diyettir. Her bir yaş gurubunda beşte bir deve vardır. Bu beşte bir ise altı deve ve üçte iki deve demektir. Eğer bu cinayet kafa kemiğinin kırılıp yerinden oynamış bir kemik yarası ise hem bu yanlışlıkla işlenmiş bir cinayet ise her bir yaş gurubundan üç deve vardır.

Deve sahiplerinden bir adam, bir cinayet işleyip böylece o yanlışlıkla bir adamı öldürse ve veresiye veya peşin olarak on bin dirhemden fazla veya bin dinardan çok olan (bir para üzerine) anlaşma yapsa bunda bir iyilik yoktur; ben onun diyetten daha fazla vermesini geçerli görmem. Eğer o, gümüş para sahiplerinden birisi olup böylece iki bin dinar veya yüzden fazla deve vermeye anlaşmış olsa yine böyledir. Çünkü bunlar, hakkında diyetin takdir edilmiş olduğu şeylerdendir. Bu sebeple onun bunlardan herhangi birinden ödeme yaparken takdir edilenden daha fazla vermesi caiz olmaz. Eğer adam, o gümüş para sahiplerinden birisi olduğu halde onunla elli deve vermek üzere anlaşma yapmış olsa, ben buna cevaz veririm. Eğer o onunla bin dinardan daha az vermek üzere peşin veya veresiye olarak anlaşmış olsa, bu, diyet miktarından daha düşük olması cihetiyle, ben yine böyle bunu geçerli görürüm. Eğer kendi hakkında dirhemle hüküm bir verilmeden önce o, onunla binden daha az bir dinarı, üç sene içinde veresiye olarak ödemek üzere onunla anlaşmış ve "ben seninle ancak şu şey üzerine kandan dolayı anlaşma yaptım" demiş olsa, bu geçerli olur. Sadece ben, dirhem olarak vermek vacip olduktan sonra onun başka bir şey vermek üzere anlaşma yaptığı zaman bunun veresiye olmasını mekruh görürüm. Eğer o, kandan dolayı bin dinar vermek üzere ödeme zamanını belirtmeden onunla bir anlaşma yapmış olsa bu, caiz olur. Bu, her sene üçte bir olmak üzere üç yılda ödenir. Zaten bu yanlışlıkla bir öldürme olduğundan diyeti de onun

¹³⁷⁸ Metindeki "erba'an" kelimesi Muhtasar'da böyle gelmiştir. Hâlbuki o, esas nüshada yanlış olarak "erbaun" şeklinde gelmiştir.

üzerine ancak böyle vacip olur. Eğer o kendisi gümüş para sahibi biri olarak onunla beş bin dirhem vermek üzere bir anlaşma yapmış olsa ben bunu caiz görürüm ve bunu üçte birler olarak üç yılda ödenmesini isterim. Eğer o, deve sahiplerinden birisi olup hakkında deve ile hüküm verilmiş, böyle olmasına rağmen diyet miktarı takdir edilmemiş olan şeylerden olmadıktan sonra bir ticaret malı veya belirlenmiş bir hayvan üzerine onunla anlaşma yapmış olsa bu, her ne kadar diyetten kat, kat fazla olsa bile caiz olur. Artık onun bunu ondan alma hakkı vardır. Fakat o bunda belirlenmiş bir mal üzerine anlaşma yaptığı için ödeme zamanı yoktur. Eğer o gümüş para veya altın para sahiplerinden birisi olup onunla bir hayvan veya ticaret malı üzerine peşin olarak anlaşma yapsa yine böyle, az olsa veya çok olsa da bu geçerli olur. Eğer o, bunlardan birisi için bir tarih tayin etmiş olsa bunda hiçbir iyilik olamaz. Çünkü o bunu diyetle satın almıştır ki, bu bir borçtur. Aslında bir borcu bir borçla satın almak uygun bir şey değildir.

Bir adam, yanlışlıkla bir adamı öldürdüğünü itiraf ettiği zaman böylece ölü velileri de kasıtlı olarak öldürdüğünü iddia etseler, onların, özel olarak öldürenin malından diyet alma hakları vardır. Çünkü o bunu onlara itiraf etmiştir. O, bir yerleşim biriminde bulunmuş olan bir ölü mesabesindedir. Böylece ölünün velileri o yer halkının bunu kasıtlı olarak öldürdüklerini iddia etti. Fakat onlar kasıtlı öldürmeyi tasdik etmediler. Veliler kasıtlı öldürmeyi iddia ettikleri müddetçe onların hakları ortadan kalkmaz. İşte evvelki mesele de böyledir.

Adam kasıtlı olarak yaptığını itiraf ettiği zaman böylece veliler de hata ile olduğunu iddia ederlerse onlar için bir şey yoktur. Çünkü böylece veliler malı iddia etmiş olurken; fail ise onlar için kisası itiraf etmiş oldu. O, "ben falan kimsenin elini kasıtlı olarak kestim" dediği zaman da böyledir; o falan kimse de yanlışlıkla olduğunu iddia ederse böylece ona hiçbir şey yoktur.

Eğer adam yanlışlıkla oldu diye itirafta bulunur, o falan kimse de kasten oldu diye iddia derse, faile kendi malından elin diyetini vermek düşer. Canın dışında olan bütün yaralamalar da böyledir; cinayeti işleyen bunun yanlışlıkla olduğunu ikrar eder, cinayet sahibi de kasten olduğunu iddia ederse, böylece cinayeti işleyen üzerine kendi malından diyeti vermek düşer. Canın dışında olan bütün yaralamalarda cinayeti işleyen bunun kasıtlı olarak meydana geldiğini söylerse, cinayet sahibi de yanlışlıkla olduğunu iddia ederse artık onun için bir şey yoktur.

İddia eden kimse malı iddia derse böylece onun için bir şey yoktur. Fakat o, kisası iddia ederse onun diyeti alma hakkı vardır.

Adam bir adamı yanlış olarak öldürdüğünü itiraf ederse böylece onun malından üç senede ödenecek diyet gerekli olur. O onu yanlışlıkla öldürdüğü iddia ettiği ve velileri de onu kasten öldürdüğünü iddia ettikleri zaman böylece bu failin üzerine kendi malından üç senede ödenecek diyet gerekir. Anlaşma dışında gerekli olan her diyet, üç senede ödenir.

Uyuyan bir kimse bir insan öldürdüğü zaman böylece onun üzerine düşse veya onun elinde bir şey olsa da uykuda iken ona vursa bu yanlışlıkla işlenmiş bir cinayet olup akilesinin bu diyeti ödemesi gerekir.

DİYETLERDEKİ ŞAHİTLİKLER

Bir şahit, bir adamın yanlışlıkla öldürüldüğüne şahitlik yaptığı zaman, başka bir şahit de katilin yanlışlıkla öldürdüğünü ikrar ettiğine şahitlik yapsa bunların şahitlikleri hükümsüz olup geçersiz sayılır. Çünkü bunlar farklı şeyler söylüyorlar. Sen biliyorsun ki, bunlardan birisi bir söze şahitlik yapmakta, diğeri de bir eyleme şahitlik yapmaktadır. Şahitler öldürme işine şahitlik yaptığı zaman failin gerçekleştirildiği günde uyum

sağlamasalar; birisi şu günde şöyle derken, diğeri de başka bir günde derse onların şahitliği hükümsüz olur. Eğer onlar bir günde birleştiler; fakat suçun işlendiği yerde veya şehirde ihtilaf ederlerse yine böyledir; bunların hepsi hükümsüz olur. Eğer bunlar yerde veya şehirde birleşseler, fakat öldürme vasıtasında ayrılırsalar, birisi onu taşla öldürdü, diğeri de kırbaçla öldürdü dese veya sopa ile öldürdü dese, diğeri de eliyle öldürdü dese ya da birisi kasten öldürdü¹³⁷⁹ diğeri ise yanlışlıkla öldürdü dese, birisi sopa ile öldürdü, diğeri de ne ile öldürdüğünü bilemiyorum dese, Bunların hepsi hükümsüzdür; onların bu konudaki şahitlikleri geçerli değildir. Onların her ikisi de biz onu ne ile¹³⁸⁰ öldürdüğünü bilmiyoruz deseler. Böylece bu kıyasta aynı evvelki mesele gibi olup bunun hükümsüz olması gerekir. Ancak biz burada buna cevaz vermek için istihsan yapıyoruz ve onun malından diyet vermesi gerekir diyoruz.

İster kasıtlı, ister yanlışlıkla olsun, öldürme işinde körlerin bir itiraf veya fiil üzerine olan şahitliği geçerli olmaz. Eğer kör, “ben bunu gözümü kaybetmeden önce gördüm” demiş olsa bile geçerli olmaz.-Bu Ebu Hanife ile Muhammed’in görüşüdür.

O dedi¹³⁸¹ İffete iftira etmekten hüküm giymiş olan kimsenin şahitliği ile kadınların yalnız başlarına olarak yaptığı şahitlik geçerli değildir. Eğer kadınlarla beraber bir erkek bulunursa, mesela bunlar iki müslüman kadın ise bunların, yanlışlıkla öldürmede, yanlışlıkla yaralamada ve kısasın uygulanma imkânının bulunmadığı, diyetin ise, anlaşmasız olarak gerekli olduğu bu gibi olan her yerde şahitlikleri geçerlidir. Fakat kısasın gerekli olduğu bu gibi cinayetlerde kadınların şahitlik yapması hükümsüz olup geçersizdir.

Yanlarında bir erkek bulunsa bile kısasta kadınların şahitlikleri geçerli değildir. Kısasta şahitlik üzerine şahitlik yapmak, bir hâkimin başka bir hâkim olan yazısı geçerli değildir. Bu konuda can alma ve onun dışında olan (cinayetler) eşittir.

Fakat kısasın uygulanma imkânı olmadığı ve diyetin gerekli olduğu can alma ve onun dışında kalan yanlışlıkla ve kasten (işlenen cinayetlerde) şahitlik üzerine şahitlik yapmak ve hâkimin yazısı geçerli olur.

Şürayh ve İbrahim’den bize ulaştı ki, onlar şöyle söylediler: Had ve kısas cezalarında kadınların şahitliği geçerli olmaz. Şahitlik üzerine şahitlik yapmak da geçerli değildir.¹³⁸²

¹³⁷⁹ “kale” kelimesi Muhtasar’da böyledir. Hâlbuki bu esas nüshadan düşmüştür.

¹³⁸⁰ “bima” kelimesi, esas nüshada ve Muhtasar-ul Kâfi’de böyledir. Fakat onun şerhinde metnin naklinde “bime” denilmiştir.

¹³⁸¹ Esas nüshada böyledir. Bu zamir Ebu Hanife demektir veya bunun doğrusu “kala” (o ikisi dedi) demek olup yani Ebu Hanife ile Muhammed demektir. –Allah en iyi bilir.

¹³⁸² İbn Ebi Şeybe Musannef’inde şöyle rivayet etti: Hafs bize Haccac yoluyla Zühri’nin şöyle dediğini haber verdi. Resulullah’tan ve ondan sonra gelen iki halifeden beri uygulama (sünnet), had ve kısas cezalarında kadınların şahitlik yapması yoktur, şeklinde devam etti. Şa’bi, Nehai, Hasen ve Dahhak’tan rivayet edildi ki, onlar şöyle dediler: had cezalarında kadınların şahitliği caiz değildir. Abdürrezzak Musannef’inde şöyle rivayet etti: el-Hasen b. İmara bize Hakem b. Uteybe yoluyla Ali b. Ebi Talib’in şöyle dediğini haber verdi: Had ve kan (kısas) cezalarında kadınların şahitlik yapması caiz değildir. İnta.-Bak. Nasburraye, Kitab-üş Şehadat, IV, 112. İmam Muhammed’in Kitab-ül Asar’ında (s. 112) Kadınların Şahitliğinde Caiz Olan ve Olmayan yerler bahsinde şöyle denilmektedir: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim’in şöyle dediğini haber verdi. Had cezaları müstesna kadınların erkeklerle beraber şahitliği her şeyde geçerlidir. Muhammed biz, had ve kısas cezaları müstesna diyoruz, dedi. Muhammed, Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim’in şöyle dediğini haber verdi dedi: Dört yerde kadınların şahitliği geçerli değildir: Zina, iffete iftira, şarap içme ve sarhoş olma cezaları. Muhammed biz bunu kabul ediyoruz, dedi. Bu aynı zamanda Ebu Hanife’nin görüşüdür. Eh. s. 113. Ebu Yusuf Asar’ında (s. 162) şöyle rivayet etti: Yusuf bize babası, bu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim’in şöyle dediğini haber verdi: Had cezalarında şahitlik üzerine şahitlik yapmak caiz değildir. Ebu Yusuf Kitab-ül Harac’da şöyle rivayet etti: Haccac bize Zühri’den onun şöyle dediğini haber verdi: Resulullah’tan ve ondan sonra gelen iki halifeden beri sünnet (uygulama) had cezalarında kadınların şahitlik yapması caiz değildir şeklinde devam etti.

Bir adam, bir adamın kasıtlı olarak öldürdüğüne şahitlik yaptığı zaman böylece bir tek adamın şahitlik yapması geçerli değildir. Eğer iki kişi, onun kasten öldürdüğü hakkında şahitlik yaparlarsa, hâkim şahitlerin adil olup olmadıklarını sorup öğreninceye kadar suçluyu hapseder. Eğer şahitler, adil (tezkiye edilmiş) ise hâkim faile kisası uygular. Eğer onun hakkında hâkimin tanımış olduğu tek adil kişi şahitlik yapmış olsa, böylece hâkim faili günlerce hapseder, başka bir şahit gelirse gelir; gelmezse zanlıyı salıverir. Bu konuda (cinayetin) kasten ve yanlışlıkla olması eşittir. Kasta benzeyen cinayet de böyledir.

Öldürme işi yanlışlıkla olduğu halde ölünün velisi, şehirde delil bulunduğunu iddia ettiği zaman hâkim üç gün süreyle zanlıdan kefil ister. Eğer o delili getirirse getirir; yoksa hâkim kefil serbest bırakır. Eğer veli, delilinin kaybolduğunu ikrar ederse, onun için bir kefil tutulmaz.

Eğer iki kişi, öldürmenin kasten yapıldığına şahitlik ederlerse, bu şahitlerden sonra artık bunda bir kefil tutulmaz; fakat fail hapsedilir. Böylece bu iki şahit öldürmenin kasıtlı olarak yapıldığı hakkında tezkiye edilmiş (doğru söyledikleri) kabul edilmiş olursa suçlu öldürülür. Eğer bu cinayet kasta benzeyen bir yanlışlıkla öldürme ise hâkim onun akilesi üzerine diyet hükmü verir. Katil, tevbe edip düzelinceye kadar tazir¹³⁸³ ve ceza sebebiyle hapsedilebilir. Can almanın dışında olan bütün yaralamalar da hep bu anlattığım şeylere benzerdir.

KASAME¹³⁸⁴ (YEMİNLEŞME)

Eh. s. 99. İbn Zeyyad Kitab-ül Asar'da İmam (Ebu Hanife) ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Kadınların her şeyde şahitlik yapmaları caizdir; ancak had ve kan (kisas) cezalarında erkeklerle beraber (şahitlik yapmaları) caiz değildir. İbn Hüsrev bunu elyazması Müsned'inde (varak: 40) aynı yolla rivayet etmiştir. Bak Cami-ul Mesanid, II, 273. Ben dedim: Şürah'ın sözünü ben bulamadım.

¹³⁸³ Hakkında belli bir ceza, şeri bir had bulunmayan suçlardan dolayı tertip ve tatbik edilecek olan tedip ve ceza. (çev.)

¹³⁸⁴ Katili meçhul olan ve üzerinde katl eseri bulunan bir maktûlün bulunduğu yer halkından seçilen elli kişinin, onu öldürmediklerine ve öldüreni bilmediklerine dair yemin etmeleridir. (çev.)

38 İmam Muhammed Muvatta'ında (s. 297) Kasame bahsinde şöyle rivayet etti: Malik bize Ebu Leyla b. Abdullah b. Abdurrahman Sehil b. Ebi Hasme yoluyla, ona kavminin büyüklerinden bazı kişilerin şöyle söylediklerini haber verdi. Abdullah b. Sehl ile Mahisa, kendilerine isabet eden kıtlık sebebiyle Hayber'e gittiler. Böylece Mahisa gelip Abdullah b. Sehl'in öldürülmüş ve bir kanala veya kuyuya atılmış olduğunu bildirdi. O hemen Yahudilere gidip onun siz öldürdünüz dedi. Buna karşılık onlara da "vallahî biz öldürmedik", dediler. Sonra o, döndü ve kavmine geldi ve bu olayı onlara anlattı. Sonra Mahisa ve onun büyük kardeşi olan Huveysa ve Abdurrahman b. Sehl geldiler. Böylece Mahisa konuşmak için geldi; o, Hayber'de bulun kişiydi. Hz. Peygamber ona yaşını kastederek büyüünüz!, büyüünüz ! dedi. Huveysa konuştu, sonra Mahisa konuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ya arkadaşınızın diyetini verirsiniz ya da bir savaşa girdiğiniz biliniz! Resulullah Yahudilere bu konuda yazı yazdı. Onlar da Allah'a yemin olsun ki, onu biz öldürmedik diye cevap verdiler. Böylece Hz. Peygamber, Huveysa, Mahisa ve Abdurrahman'a şöyle dedi: Yemin ederek arkadaşınızın kanına hak etmek istemez misiniz? Onlar hayır dediler. Hz. Peygamber, öyleyse Yahudiler sizin için yemin ederler, dedi. Hayır, istemeyiz, çünkü onlar müslüman değildir, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber kendi yanından onun diyetini verdi ve onlara yurtlarına varıncaya kadar yüz deve gönderdi. Sehl b. Ebi Hasme, onlardan kırmızı bir deve beni tepmişti dedi. Muhammed dedi ki, Resulullah onlara ancak "yemin edersiniz ve arkadaşınızın kanına hak edersiniz" buyurdu; yani bu diyet ile kisas ile değil demektir. Zaten hadisin başındaki "ya onun diyetini verirsiniz ya da savaşa girmiş olduğunuzu biliniz" ifadesi onun ancak kisası değil, diyeti istemesi buna delalet etmektedir. O da Resulullah'ın "yemin edersiniz ve arkadaşınızın kanına hak edersiniz" sözüdür ki, Hz. Peygamber bununla şunu kastetmiştir. Siz diyeti almakla arkadaşınızın kanına hak etmiş olursunuz. Çünkü hadisin evvelindeki şu ifade buna delalet etmektedir: "ya onun diyetini verirsiniz ya da savaşa girmiş olduğunuzu biliniz". Ömer b. el-Hattab şöyle demiştir. Kasame, diyeti gerektirir; kanı (ve öldürmeyi) amaç edinmez. Bu pek çok hadislerde vardır. İşte biz bu görüşü alıyoruz. Bu Ebu Hanife'nin ve bizim fıkıh âlimlerimizin hepsinin görüşüdür. –Eh. s. 298 Zeylai, bu

Bir adam, bir mahallede öldürülmüş olarak bulunduğu zaman o yöre halkından elli kişi, "Allah'a yemin ederiz ki, onu biz öldürmedik ve öldüreni de bilmiyoruz", diye yemin ederler. Sonra da o ölünün diyetini tazmin ederler. Hz. Peygamber'den bize buna benzer haberler ulaşmıştır.¹³⁸⁵

Hız. Ömer'den bize onun diyeti Akileleri üzerine üç yılda ödemelerini hükmetti.¹³⁸⁶ Eğer sayı elliye ulaşamazsa, bu elli¹³⁸⁷ oluncaya kadar onların yemini tekrar etmeleri gerekir.¹³⁸⁸

Kasame işinde ölünün velilerinin, aşiretin belirgin kişileri arasında bulunan salih kişileri seçme ve onlara yemin ettirme hak ve salahiyetleri vardır. Eğer onlar, onlar arasından kör veya iffete iftira etmekten dolayı hüküm giymiş olanları seçerlerse onların buna da hakları vardır. Çünkü bu bir şahitlik değil, ancak kan bedeli ve diyetini ödemektir. Zaten akıleye gerekli olan her şey, divanda yazılı olan savaşa katılanlar¹³⁸⁹ üzerine borçtur. Yoksa kadınlara, çocuklara ve divanda kaydı bulunmayanlara bundan bir şey düşmez.

Veren adamdan ancak üç veya dört dirhem alınır. Eğer bu kavim diyet için yeterli gelmiyorsa, nesepte onlara en yakın olan kabilelerden, kişi başına ancak üç veya dört dirhem düşecek kadar alınıp eklenir. Bu konuda katil olan, kasame için yemin eden, öldürmemiş olan ve buna şahitlik yapmamış kimse hepsi eşittir. Bu diyet, bunlara ve divanda adı yazılı olanlara eşir bir şekilde dağıtılır. Ölü, iki köy veya iki sokak arasında bulunduğu zaman bu ölçüdür, hangisine daha yakın ise kasame ile diyeti vermek onların üzerine olur. . Hz. Ömer'den, onun iki köy hakkında böyle hükmettiği (bilgisi) bize ulaştı.¹³⁹⁰ Böylece eğer onlar, yemin etmekten çekinirlerse yemin edinceye kadar onları hapsedin.

hadisi, Kütüb-ü Sitte (Altı Hadis Kitabı) İmamları kitaplarında Sehl b. Ebi Hasme'den rivayet etmişlerdir. Bak Nasburraye, Kasame Bahsi, IV, 389.

¹³⁸⁶ Nasburraye'de onun (yani Hidaye sahibinin) şu sözü vardır: Hz. Ömer'in verdiği hükme göre diyeti üç senede (ödemek) gerekir. Ben dedim: İbn Ebi Şeybe Musannef'inde şöyle rivayet etti: Abdurrahman b. Süleyman bize Eş'as ve Şabi yoluyla el-Hakem ile İbrahim'in şöyle dediklerini haber verdi: (Akıleye için) vermeyi halka ilk defa emir çıkaran Hz. Ömer olmuştur. O, bu vermede kâmil diyeti üç senede (ödemeyi de) emretmiştir. Diyetin üçte ikisi, iki senede; yarısı iki senede ve üçte biri de bir senede ödenmesini emretmiştir. Bundan aşağıda olanlar ise senesinde ödenir. –Eh. Diyetler Bahsinden, IV, 334

¹³⁸⁷ "hamsin" kelimesi esas nüshada "M" de "hamsün" olarak gelmiştir.

¹³⁸⁸ "aleyhim-ül eymane" ifadesi esas nüshada "aleyhim ve'l eymane" olarak geldi ki, bu tahriftir. Doğrusu ise "aleyhim-ül eymane"dir.

¹³⁸⁹ "fe ala'l mukateleti min ehl-id divani" ifadesi esas nüshada "fe ala ehl-id divani el-mukateletü öim ehl-id divani" şeklinde, müstensihin yanlışlığı ile mükerrer olarak gelmiştir. Doğrusu metindekidir.

¹³⁹⁰ Bu haberi Hasan b. Ziyad Kitab-ül Asar'ında ve İbn Hüsrev, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla şöyle rivayet etti. Hz. Ömer zamanında bir insan bir kavmin kuyusunda ölü bulundu. Bunu (Yemende iki yerleşim birimi olan) Veddaa ile Hayvan arasında kimin öldürdüğünü bilemediler. Böylece mesele Hz. Ömer'e intikal etti. O, bu iki yerin arasını ölçmelerini ve hangisinin ölüye daha yakın ise onlardan elli kişi çıkarıp onlara "Allah'a yemin olsun ki, bunu biz öldürmedik ve kim öldürdüğünü de bilmiyoruz" şeklinde yemin ettirmelerini ve diyeti onların üzerine yüklemelerini yazdı. Bak. Cami-ul Mesanid, II, 181. Bak. İbn Hüsrev, Müsned, varak: II, 60. Bunu Ebu Yusuf da Kitab-ül Asar'ında (s. 221) rivayet etti: Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla şöyle haber verdi. Yemende Veddaa ile Hayvan arasında bir insan ölü bulundu. Böylece Hz. Ömer, bunları ölçün, ölü hangi köye daha yakın ise onlardan elli kişiye "biz öldürmedik ve öldüreni de bilmiyoruz" diye yemin ettirin ve sonra diyeti tazmin ederler şeklinde mektup yazdı. Eh. Bunu Abdürrazzak ile İbn Ebi Şeybe de Musannef'lerinde rivayet ettiler. Aynı şekilde Darekutni de rivayet etti. Beyhaki bu Marifet'te Şafii'den şöyle rivayet etti: Süfyan bize Mensur ve Şabi yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın Hayvan ile Veddaa arasında bulunan bir ölü hakkında her iki köy arasını ölçün, -şeklinde devam eden uzun hadis,- diye yazdığını haber verdi. Bak. Nasburraye, IV, 394–395.

Asıl halkı çeşitli kavimlerden meydana gelen, içlerinde müslüman ve kâfir bulunan bir köyde bir insan ölü olarak bulunduğu zaman bu köy halkına müslümanına ve kâfirine kasame (yemin etmek) düşer. Bu yemin elliye varıncaya kadar onlara tekrar ettirilir. Eğer orada elli tane erkek yoksa onlara yemin tekrar ettirilir¹³⁹¹ ve sonra onlara diyet cezası verilir. Diyetin müslümanlara¹³⁹² düşen kısmını onların akile kurumları öder. Zimmî halka ait olan kısmını da eğer onların akile kurumları varsa onlar öder, yoksa onların mallarından alınır.

Bir adam Küfe'de bir kabileden ölü olarak bulunduğu zaman eğer orada ev sahibi olmayan sakinler ile onların evlerinden satın almış olan kimseler bulursa böylece kasame ve diyet asıl yerliler olan kimselerin üzerine olur; yoksa orada geçici olarak oturanlar ve ev almış olanların üzerine bir şey lazım gelmez. Eğer sen orada geçici olarak oturanlar ve ev almış olanların üzerine bir şey yüklersen, kasamede onların aşiretlerine de yemin ettirmen gerekir ve hisselerine göre diyeti onlara dağıtman gerekir. Bu şekilde ise ölü bir tek kabileden bulunurken, onlar adına onlarca kabile diyet öder hale gelir. İşte bu çirkin bir şeydir; doğru değildir.

Asıl yerlilerden birisi olmayan, fakat orada bir ev satın alıp oturan adamın evinde bir insan ölü olarak bulunduğu zaman asıl yerlilerin bunda bir sorumlulukları yoktur. Yemin etmek ev sahibine düşer, diyeti ödemek de onun kavmi üzerine olur. Asıl yerliler kendilerinden hiçbir kimse kalmayınca kadar evlerini tümünden sattıkları zaman bundan sonra onların sokaklarından birinde bir mescitte bir ölü bulursa kasame de diyet de bu evleri satın alan kimselerin üzerine olur. Eğer ölü, bu müşterilerden birinin evinde bulursa, bu özel olarak onun üzerine ve onun akilesi üzerine olur.

Eğer ölü, iki kişi arasında ortak olan bir evde bulunmuş olsa diyet yarı yarıya olarak bu ikisinin akileleri üzerine olur. Her ne kadar birisinin hissesi diğerinden fazla olsa bile diyet yarı yarıya olur.

Bu asıl yerin sahiplerinden sadece bir ev kalsa ve sonra bu mahallede bir ölü bulursa kasame ve diyet bu asıl yer sahibinin üzerine olur. Orada oturanlar ve müşteriler üzerine bir şey yoktur. Sen biliyorsun ki, eğer orada gündüzleri kol gücü ile çalışan ve geceleri başka yerdeki evine giden bir kimse olsa bunun üzerine ben bir şey yüklemem. İşte orada oturanlar da böyledir.

Bir adam kendi evinde ölü olarak bulursa onun diyeti akilesi üzerine olur. Ebu Yusuf ile Muhammed ise onun akilesi üzerine hiçbir şey yoktur, dediler.

Bize göre ölü, üzerinde (öldürülmüş) izi bulunan her ölüye ölü denir. Eğer ölü üzerinde herhangi bir iz ve işaret yoksa onun hakkında kasame yoktur, onun diyeti de olmaz. Artık o sadece bir ölüdür. Ebu Yusuf onun üzerinde hiçbir işaret yok, sadece burnundan kan gelmiş ise o öldürülmüş değildir, dedi. Eğer kanı kulağından çıkmış ise o öldürülmüş demektir; onun hakkında diyet ve kasame vardır. –Bu, Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür.

Öldürülen adamın sahipleri, öldüren kişinin, bu ölünün aralarında bulunduğu mahalle sakinlerinden birisi olduğunu iddia ettikleri zaman böylece "onu falan kimse, kasıtlı olarak veya yanlışlıkla öldürdü" deseler, bunların hepsi eşittir; bunda kasame ve diyet vardır. Onların, o onu kasıtlı olarak öldürdü, şeklindeki iddiaları kendi haklarını (diyet almalarını) engellemez. Sen biliyorsun ki, onlar aşireti bu öldürme konusunda

¹³⁹¹ "onlara yemin tekrar ettirilir" sözü esas nüsha "M"den düşmüştür.

¹³⁹² "el-müslimine" kelimesi esas nüsha "M"de "el-müslimune" şeklinde geldi ki, bu yanlıştır. Doğrusu "elmüslimine"dir.

aklamadılar. Ne dersin, eğer ölü velileri, mahalle sakinleri onu hep beraber kasıtlı olarak öldürdüler, demiş olsa, onların diyeti ödeme borçları olmaz.

Ebu Yusuf ile Muhammed, bir adam kendi evinde ölü olarak bulunduğu zaman böylece onun hakkında bir diyet ve kasame olmaz, dediler.

Bir adam bir mahallede ölü olarak bulunduğu zaman böylece mahalle sakinleri onu başkalarının öldürdüğünü iddia ettikleri zaman eğer bu kendilerinden başka olan adama karşı bir delil ortaya koyarlarsa ve buna kendilerinden başka şahitler de şahitlik yaparsa bu, caizdir. Eğer ölü velileri, bu adama karşı iddiada bulunurlarsa, ondan diyeti alırlar. Eğer onu aklarlarsa, artık onlar için ne ondan ve ne de mahalle sahiplerinden bir şey almaya hakları yoktur.

Kabile sakinlerinden bir takım kimseler şahitlik yaptığı zaman Ebu Hanife'nin görüşüne göre onlar, kendilerini müdafaa ettikleri için, onların şahitlikleri caiz olmaz. Eğer veliler, mahalle sakinlerinin dışında birisini iddia eder ve mahalle sakinlerini paklarsa, mahalle sakinlerinden başka bir delil getirmediği onların iddiada buldukları bu kişi üzerinde bir şey almaya hakları yoktur.

Adamın ölü bedeni bir mahallede bulunduğu zaman o mahalle üzerine kasame ve diyet vardır. Eğer orada eli, ayağı veya kafası bulunsa onların üzerine bir şey lazım gelmez. Eğer orada bedeninin yarısından fazlası bulunmuş olsa onlar üzerine kasame ve kâmil diyet gerekir. Eğer orada vücudunun uzunlamasına ikiye ayrılmış yarı bedeni bulunsa onlar üzerine bir şey lazım gelmez. Eğer orada bedeninin yarısından daha azı bulunmuş olsa onlar üzerine bir şey lazım gelmez. Eğer orada onun başının bulunduğu taraf olsa onlar üzerine yine bir şey lazım gelmez. Eğer bedenin yarısı olur ve onda başı da bulunursa onlar üzerine diyet lazım gelir.

Bir köle, mükatep köle, müdebber köle, ümmü veled veya değerinin bir kısmını ödemek için çalışan köle bir kabileden ölü olarak bulunduğu zaman onlar üzerine kasame ve onun değerini üç yılda ödemek gerekir.

Orada hayvan veya ona benzer bir şey bulunsa onlar üzerine bir şey lazım gelmez. Çünkü akile mensupları mal ve eşya gibi şeyleri tazmin etmez.

Onların arasında cenin veya düşük çocuk bulunsa onlar üzerine bunun için bir şey lazım gelmez. Eğer tam ve eksiksiz ise ve üzerinde bir iz varsa bu öldürülmüştür; onlar üzerine kasame ve diyet gerekir.

Köle efendisinin evinde ölü olarak bulunduğu zaman onun üzerine bir şey lazım gelmez. Çünkü o onun malıdır. Mükatep köle de kendi evinde ölü olarak bulunduğu zaman böyledir, onun hakkında bir şey yoktur.

Mükatep köle, efendisinin evinde ölü olarak bulunduğu zaman onun üzerine malı hakkında kasame düşer, o onun malından sözleşme bedelini alıp tamamlar, geri kalan mal ise miras olur.

Adam babasının veya oğlunun evinde, kadın da kocasının evinde ölü olarak bulunduğu zaman bunun hakkında kasame vardır. Akile üzerine de diyet düşer.

Bir adam, bir adamın sürdüğü veya yeddiği ya da bindiği hayvan üzerinde ölü olarak bulunsa o (sorumluluğu) hayvan üstünde beraber olduğu bu kimse üzerinedir. Eğer hayvan üzerinde bir kimse yok ise o, aralarında hayvan binen kimselerin bulunduğu mahalle sakinlerinin üzerine olur. Ölü olarak taşınan adam da böyledir; o da onun üzerinedir.

Bir adam gemide ölü olarak bulunsa böylece kasame gemideki mürettebat üzerine ve onlardan başka gemide bulunan kimseler üzerinedir ve diyet de onlar üzerine olur.

İçinde su akan bir ırmakta bulunan ölü hakkında bir şey yoktur. Eğer ölü, içinde su akan büyük bir nehirde veya Fırat'ta bulunsa bunun hakkında da bir şey yoktur. Eğer ölü'nün cesedi, nehir kıyısında bir yere takılı kalmışsa, o, en yakın köy ve toprak sahipleri üzerinedir ve kasame ve diyeti de onlar üzerine olur.

Bir adam, bir çölde (kimsesiz topraklarda) ölü olarak¹³⁹³ bulunduğu zaman onun hakkında bir şey lazım gelmez.

Bir adam, müslümanların çarşısında veya bir müslüman mahalle camisinde ölü olarak bulunsa, o, müslümanların hazinesine ait olur ve onun hakkında kasame yoktur. Bu özel olarak bir adamın, çarşıda sahip olduğu bir evinde bulunsa, onun kasame ve diyeti bu adamın akilesi üzerine olur.

Bir adam iki kişinin sahip olduğu bir köyde ölü olarak bulunsa, bu iki kişinin akileleri de bu köyün bağlı olduğu şu şehirde oturmaktadırlar, onun kasame ve diyeti, bu köyün bağlı olduğu bu şehirde oturan onun akileleri üzerine olur.

Adam bir kabiledede yaralansa veya ona kimin attığı belli olmayan bir taş isabet edip onu yaralasa böylece o ölünceye kadar yataktan ayrılmazsa, bu sebeple kendilerinden hasar gördüğü kimseler üzerine kasame ve diyet düşer. Ancak o iyi olur, gider gelirse artık onun hakkında bir şey yoktur.

Bir adam askerde öldürülürse, asker de çöl-kimsenin malı olmayan bir arazide ise, bu öldürülen kişinin bulunduğu yerde çadırları kurulu olan kabileye aittir. Zira asker bir adama ait olan bir yerde bulunuyorsa artık kasame ve diyet o yerin sahibi ve onun akilesi üzerine olur. Eğer asker arazide kimsenin olmayan bir yerde ise böylece o ölü bir adamın çadırında bulundu ise kasame bu çadır sahibinin üzerine olur; yemin ona tekrar ettirilir ve diyeti de onun akilesi üzerine olur.

İki asker bölüğünün arasında bir ölü bulunduğu zaman bu ölü'nün her iki bölümü olan uzaklığı eşit olduğunda böylece bunun sorumluluğu, kasame ve diyet bu iki bölüm üzerine olur. Eğer asker düşmanla karşılaşmış ise bu ölü hakkında onlara kasame ve diyet de yoktur. Zira bu düşmanın öldürdüğü kimselerden birisidir. Eğer asker karışık ise böylece bu ölü onlardan bir takım içinde öldürülmüş ise, eğer o bir çadır veya çergeye hasar görmüş ise bu durumda onun sorumluluğu bu çadır ve çerge sahibi üzerine olur. Eğer o çadır ve çerge dışında bulunmuş ise ona en yakın olan çadırların sahipleri ve çadırların içinde bulunan kimselerin hep beraber üzerlerine olur.

Bir adam bir kabile içinde ölü olarak bulunduğu zaman Ebu Hanife'ye göre kadınların, çocukların, köle, mükatep, müdebber ve yarısı azad edilmiş fakat diğer yarısı için çalışmakta olan kölenin kasamede (yeminleri) kabul edilmez. Ancak körün, iffete iftiradan hüküm giymiş olan kimsenin ve büyük günah işlemiş olan kişinin (fasıkın yemini) kabul edilir.

Bir kabiledede kimlerin yemin edeceğini seçme hakkı velilere ait olup onlar diledikleri kimseleri tercih ederler. Bu devlet başkanına ait bir hak değildir.

Bir adam, bir şehirde, aşiretinden kimsenin bulunmadığı bir kadının evinde ölü olarak bulunduğu zaman böylece yeminler elliye ulaşınca kadar kadına yemin tekrarı yaptırılır ve sonra bunun diyeti kadına en yakın olan kabile üzerine takdir edilir. – Bu Muhammed'in görüşü ve Ebu Yusuf'un da ilk görüşüdür. Sonra Ebu Yusuf bundan vazgeçerek şöyle dedi: Bu kadına en yakın olan kabile kendisine katılır, böylece bunlara kasame yaptırılır ve diyeti ödetilir. Zimmî halktan bir adamın olduğu zaman köy de böyledir; çünkü o yemin eder, yeminler onun üzerine olur ve diyet de onun üzerinedir.

¹³⁹³ “katilen” kelimesi yani “bir adam ölü olarak bulunduğu zaman” demektir.

Eğer zimmî bir kişi, kabilelerden birisinde misafir olsa sonra bu kabileden bir ölü bulursa, bu zimmî kasameye katılmaz ve ödemede bulunmaz. Bunlardan başka orada konuk olarak gelip oturanlar da böyledir.

Bir şehirde bilinen kabileler olmadığı zaman bunların birinde bir ölü bulunduğunda kasame ile diyetin ödenmesi bu aralarında ölünün bulunduğu mahalle sakinleri üzerine olur. Eğer bu, içlerinde ölünün bulunduğu kimseler, yemin etmeyi reddettikleri zaman “biz öldürmedik ve katili de bilmiyoruz” diye elli defa yemin edinceye kadar hapsedilirler. Sonra onlar diyeti öderler.

Üzerinde bir borcu olsun veya olmasın ticaret için kendisine izin verilmiş bir kölenin evinde bir kişi ölü bulunduğu zaman böylece kasame ve diyet mevlanın akilesi üzerine olur. Mükatep kölenin evinde bir adam ölü olarak bulunduğu zaman onun değerinden ve ölünün diyetinden en az olan (meblağ) üzerine borç olur. Yetim çocukların oturduğu ve onların kendi aşiretlerinden bir kimsenin bulunmadığı bir köyde bir kişi ölü olarak bulunduğu zaman bu yetimler üzerine kasame yoktur, fakat onların akileleri üzerine diyet ve kasame vardır. Eğer onlardan birisi büluğa ermişse onun üzerine kasame gerekir. Ona ve onların en yakın kabilesine yemin tekrarı yaptırılır.

KISAS BAHSİ

Hız. Peygamber’in kisas ancak kılıçla uygulanır, buyurdıkları bize ulaştı.¹³⁹⁴

Abdullah İbn Mesud’un arkadaşlarından onların kisas ancak silah ile olur, dedikleri haberi bize ulaştı.¹³⁹⁵

Kılıçla, mızrakla, ok veya yay¹³⁹⁶ atarak, demir direk, bıçak ya da buna benzer bir silahla bir adamı öldüren her bir kişiye bunun için kisas gerekir. Ancak ölünün velileri affeder veya diledikleri bir şey üzerine anlaşılır ve bununla razı olurlarsa kisas olmaz ve üzerinde anlaştıkları her şey, diyeti aşmış olsa bile bu caizdir.

Bir grup insan, bir adamın kasıtlı olarak silah ile öldürülmesinde toplandıkları zaman bunun için onların üzerine kisas gerekir. Hız. Ömer’in böyle hüküm verdiği haberi bize ulaştı.¹³⁹⁷

¹³⁹⁴ İbn Mace bu hadisi el-Hurru b. Malik, el-Mübarek b. Fadale, el-Hasen, Ebu Bekre yoluyla Hız. Peygamber’in “kisas ancak kılıçla uygulanır” buyurduğunu rivayet etti. Bezzar bunu Müsned’inde, Darekutni ile Beyhaki Sünenlerinde, İbn Adıyy Kamil’de ve İbn Ebi Şeybe de Musannef’inde rivayet etti. İbn Mace bunu Cabir el-Cafi, Ebu Azib ve Numan b. Beşir yoluyla da rivayet etti ki, Hız. Peygamber, “kisas ancak kılıçla öldürülme sebebiyle uygulanır” buyurdu. Bezzar bunu Müsned’inde “kisas, kılıç yüzünden uygulanır” şeklinde rivayet etmiştir. Darekutni ile Beyhaki bunu “kılıçla öldürme müstesna her çeşit öldürme hata ile öldürme sayılır” metni ile rivayet ettiler. Taberani bunu Mucem’inde rivayet etti. Darekutni bunu Sünen’inde Mubarek b. Fudale, el-Hasen ve Numan b. Beşir yoluyla rivayet etti. Taberani de Mucem’inde el-Hüseyn b. Semidi Antaki, Musa b. Eyyüb en-Nasibi, Bakıyye b. el-Velid, Ebu Muaz, Abdülkerim, Alkame yoluyla bununla aynı olan bir hadisi merfu olarak rivayet etti. Bunu yine Darekutni Sünen’inde, İbn Adıyy de Kamil’de tahrir etti. Darekutni bunu Sünen’inde Hudud bahsinde Süleyman b. Erkam, Zihri, Said b. el-Müseyyeb ve Ebu Hüreyre yoluyla Hız. Peygamber’in şöyle buyurduğunu haber verdi: -aynı buna benzer hadis. İbn Adıyy bunu Kamil’de rivayet etti. Bunu Darekutni de Mualla b. Hilal, Ebu İshak, Asım b. Damra ve Hız. Ali yoluyla Hız. Peygamber’in şöyle dediğini haber verdi: Can ve onun dışındaki şeylerde kisas ancak demir ile olur.-Eh. Kısaltarak, Nasburraye, IV, 341. Ben dedim: Numan b. Beşir hadisini Tahavi de rivayet etmiştir. Şerh-u Maani’l Asar, Cinayat Bahsi, II, 105. İbrahim b. Merzuk, Ebu Asım, Süfyan Sevri, Cabir, Ebu Azib ve Numan yoluyla Hız. Peygamber’in kisas ancak kılıçla olur, buyurduğunu haber verdi. Eh.

¹³⁹⁵ Ben bu haberin senedini bulamadım.

¹³⁹⁶ “neşşabün” kelimesi Türkçedir. Tekil neşşabetün’dür. Racülün nabilün ve naşibün demek ok sahibi demektir. Muğrib’te böyledir. II, 197.

¹³⁹⁷ İmam Muhammed bu haberi Muvatta’ında (s. 291) diyetler kitabında bir kişinin öldürülmesinde üç-beş kişinin birleşmesi meselesinde rivayet etti. Malik bize Yahya b. Said ve Said b. el-Müseyyeb yoluyla Hız

Hür bir kişi, köleyi kasıtlı olarak öldürdüğü zaman böylece ona bunun için kısas gerekir. Bu haber bize Hz. Ali'den ulaşmıştır.¹³⁹⁸

Ömer'in bir adamı hile ile bir yere götürüp öldürdükleri için beş veya yedi kişilik bir topluluğa ölüm cezası verdi ve şöyle dedi. Eğer onu öldürmede San'a halkı birleşmiş olsaydı bu sebepten ben onlara ölüm cezası verirdim. Muhammed biz bu görüşü kabul ediyoruz, dedi. Eğer yedi kişi veya bundan daha fazla bir grup bir adamı kasıtlı olarak suikast yaparak veya yapmadan öldürülürse, ölüncüye kadar kılıçları ile ona vururlarsa bu yüzden onların hepsi öldürülürler. Bu Ebu Hanife ile bizim bütün fıkıhçılarımızın görüşüdür. Eh. s. 292. İbn Ebi Şeybe bunu Musannef'inde şöyle rivayet etti. Abdullah b. Nümeyr bize Yahya b. Said yoluyla bunu rivayet etti. Darekutni bunu Sünen'inde İbn Ebi Şeybe tarihiyle rivayet etti. Bunu İbn Ebi Şeybe de rivayet etti. Veki bize el-Umri, Nafi ve İbn Ömer yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın bir adamı öldürmeleri sebebiyle San'a halkından yedi kişiyi öldürttü ve şöyle dedi. Eğer San'a halkı buna iştirak etmiş olsaydı, onların hepsini kesinlikle öldürürdüm. Abdürrazzak bunu Musannef'inde gereksiz yere uzatarak rivayet etti. O şöyle dedi: İbn Cüreyc bize Amr b. Dinar, Hayy b. Yala yoluyla haber verdi: Bu haberi ona şöyle anlattı. Öldürülen kişinin adı Asil idi. Yala San'a'da bir kadın vardı; onun üvey bir oğlu vardı, bu kadının kocası kayboldu, dedi. Bu kadının samimi dostları vardı. Böylece onlar bu oğlan bizim ayıp ve kusurlarımızı ortaya çıkarıyor, ona ne yapacaksınız bir bakın diye şikâyet ettiler. Bu şekilde onun üzerine çullandılar ve onu kadınla beraber yedi kişi olarak öldürdüler ve onu Ğımdan kuyusuna attılar. Böylece oğlan ortadan kaybolunca kendisini öldüren babasının karısı olduğu halde o ortaya çıkıp şöyle dedi. Ey Allah'ım Asil'i öldüren kimseyi gizleme! Ravi dedi: Yala insanlara bu oğlan hakkında konuştu. Şöyle dedi. Bir adam Ğımdan kuyusunun yanından geçiyordu. Birden yeşil sinek alayının kuyuya bir indiğini bir çıktığını gördü. Böylece o kuyunun başına vardığında kötü bir koku duydu. Hemen Yala'ya gelip sizin arkadaşınızın başına bir takdir gelmiş sanıyorum dedi ve hikâyeyi ona anlattı. Böylece Yala gelip insanlarla beraber kuyunun başında durdu. Bu oğlanı öldürenlerden kadının arkadaşlarından olan birisi beni kuyuya bir iple sarkıtın dedi. Hemen onu kuyuya sarkıttılar. O oğlanı alıp kuyunun izbe bir yerine saklayıp kaybetmeye çalıştı. Sonra onu kuyudan çekip çıkardılar. O, ben bir şey bulamadım dedi. Bunun üzerine başka bir adam beni sarkıtın dedi. Böylece o inip oğlanı çıkardı Kadın ve diğer hepsi itirafta bulundular. Yala durumu Hz. Ömer'e yazdı. O da onları öldür diye cevap verdi. Eğer bu işte tüm San'a halkı gelip toplanmış olsaydı onların hepsini öldürürdüm, dedi. Zeylai'nin Nasburraye'de söylediği bitti. Bu bahiste İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'inde rivayet ettiği şu haber de vardır. Veki bize İsrail ve Ebu İshak yoluyla Said b. Vehb'in şöyle dediğini haber verdi: Bir takım kimseler sefere çıktı. Onlarla beraber yanlarında birisi de vardı. Onlar geldiği zaman yanlarında o adam yoktu. Böylece bu adamın akrabaları onları ithamda bulundu. Şürayh, sizin şahitleriniz onların arkadaşınızı öldürdüklerini söylüyor; ancak onlar da öldürmediklerine dair Allah'a yemin ediyorlar. Böylece Şürayh, onları Hz. Ali'ye getirdi. Ben de Ali'nin yanında idim. O onların arasını temyiz etti ve böylece onlar itirafta bulundular. Hz. Ali de emir verdi onlar öldürüldüler. İntha. Ebu Muaviye bize Mücalid, Şabi ve Muğire b. Şube yoluyla haber verdi ki, bir adam sebebiyle yedi kişi ölüm cezasına çarptırıldı. İntha. Abdürrazzak Musannef'inde şöyle rivayet etti: İbrahim b. Ebi Yahya el-Eslemi bize Davud b. el-Hasin ve İkrime yoluyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini haber verdi: Eğer yüz kişi bir kişiyi öldürmüş olsalar onların hepsi bu bir kişi yüzünden öldürülürler. İntha. Nasburraye, Kitab-ül Cinayat, IV, 353-354.

¹³⁹⁸ İmam Ebu Bekir er-Razi Ahkâm-ül Kuranda "Ey iman edenler, öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hürre hür, köleye köle..." (Bakara 2/ 178) ayetini tefsir ederken şöyle dedi: Leys, Hakem'den Hz. Ali ile İbn Mesud'un şöyle söylediklerini rivayet etti. Kim bir köleyi kasten öldürürse bu kısası gerektirir. Eh. I, 136. Yazar Muhtasar-ut Tahavi Şerhi'nde bunu metin ve sened olarak aynen rivayet etti. Ancak orada "amden" kelimesi yerine "müteammiden" kelimesi gelmiştir. Abdülbaki b. Kani'den onun şöyle dediği rivayet edildi: Musa b. Zekeriyya et-Tüsteri Sehl b. Osman el-Askeri, Ebu Muaviye, İsmail b. Müslim, Amr b. Dinar, Tavus ve İbn Abbas yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi. Kasten öldürme kısası gerektirir; ancak ölünün velisi affederse kısas olmaz. Eh. Ahkâm-ül Kuran, I, 136. Yazar Şerh-ul Muhtasar'da (Varag: 3, II, 108) şöyle dedi: İsmail b. Müslim, Amr b. Dinar, Tavus ve İbn Abbas yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi. "Kasten öldürme kısası gerektirir; ancak ölünün velisi bağışlarsa kısas olmaz." Burada Hz. Peygamber hür kişi ile köle arasını ayırmamıştır. Eh. İmam Muhammed Kitab-ül Asar'da (s. 101) Kölelerin Yaralanması Bahsi'nde şöyle dedi: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'den onun kasten adam öldüren köle hakkında aynı görüşü söylediğini haber verdi. Eğer o, yanlışlıkla öldürülmüş ise böylece onun değeri ne kadar yüksek olursa olsun, ancak hür kişinin diyeti kadar yapılmaz ve ondan on dirhem eksik olur. Eğer bedeli, kendi değerine ulaşacak kadar kölenin bir şeyine hasar verilirse, bu köle sahibine geri verilir ve o (cinayeti işleyen kişi) bunun bedelini tam olarak öder. Muhammed, Ebu Hanife bu görüşlerin hepsini kabul ediyordu, dedi. Bir tek şey müstesna bunu biz de kabul ediyoruz. Köleye iki göz, iki el ve iki ayak gibi kendi değerine ulaşacak kadar bir şeyine hasar verildiği zaman böylece onun sahibi muhayyerdir; o dilerse bu arızası ile beraber köleyi teslim eder ve onun değerini alır; dilerse onu elinde tutar ve kendisine verilen hasarın bedelini alır. Muhammed, Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Köle, hür bir adamı kasıtlı olarak öldürdüğü zaman bu köle ölünün velilerine verilir. Onlar dilerlerse bağışlarlar, dilerlerse onu öldürürler. Eğer bağışlarsa köle

Bir adam, çocuğu kasıtlı olarak öldürdüğü zaman bundan dolayı ona kısas gerekir. Bir köle, hür bir kişiyi kasıtlı olarak öldürdüğü zaman da böyledir; bundan dolayı ona kısas gerekir. Bir kadın bir adamı kasten öldürdüğü veya bir adam bir kadını kasıtlı olarak öldürdüğü zaman yine böyledir. (Yani kısas gerekir).

Kadınlar ve erkekler bir adamın veya bir çocuk ya da kadının kasten öldürülmesine birlikte katıldıkları zaman böylece onların hepsinin üzerine kısas gerekir.

Müslüman bir adam zimmî halktan bir kişiyi kasıtlı olarak öldürdüğü zaman böylece onun üzerine bundan dolayı kısas gerekir. Hz. Peygamber'den bize ulaştı ki, zimmî halktan bir adam için müslüman bir kişiye kısas uyguladı. Böylece zimmî bir kişi sebebiyle müslüman bir insan öldürüldü.¹³⁹⁹ Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Zimmet görevini yerine getirenin hakkını en çok koruyan benim.¹⁴⁰⁰

Bize Hz. Ömer'den onun, Hire halkından bir zimmî yüzünden müslüman bir adamın öldürülmesini emrettiği haberi ulaştı. Sonra bunun arap kahramanlarından birisi olduğu bilgisi kendisine ulaştı. Böylece Hz. Ömer, onun hakkında öldürülmesin diye yazdı.¹⁴⁰¹

mevlasına geri verilir. Çünkü onlar için anacak kısas vardır. Onlar için diyet yoktur. Muhammed, biz bu görüşü kabul ediyoruz, bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin görüşüdür, dedi.

¹³⁹⁹ “fe kutile” kelimesi, esas nüsha “M” de “fe katelehu” şeklinde gelmiştir. Bunun doğrusu ise “”fe kutile”dir.

Allah daha iyi bilir.

¹⁴⁰⁰ Ben dedim: Bu hadisi kitabın yazarı (İmam Muhammed) kendisinin Hüccet adlı kitabında (IV, 341) diyetler bölümünde ve zimmîlerin diyeti bahsinde rivayet etti. Muhammed şöyle dedi. İbrahim b. Muhammed bize Muhammed b. el-Münkedir ve Abdurrahman b. el-Bilmani yoluyla haber verdi ki, müslümanlardan bir adam zimmîlerden bir adamı öldürdü. Böylece bu dava Hz. Peygamber'e götürüldü. Resulüllah da Ben zimmetini yerine getiren kişinin hakkını korumaya en layık kişiyim, buyurdular. Sonra emir verdi ve o kişi öldürüldü. Eh. s. 344. Harisi Müsned'inde onun senediyle Şebbabe b. Süvvar, Ebu Hanife, Rebia b. Ebi Abdurrahman er-Ra'y yoluyla Abdurrahman b. Bilmani'nin şöyle dediğini haber verdi: Hz. Peygamber, zimmi bir kişi sebebiyle müslüman bir kişinin öldürülmesi emretti ve Ben zimmetini yerine getiren kişinin hakkını korumaya en layık kişiyim, buyurdular. Eh. Bak. Cami-ul Mesanid, II, 178. Ben dedim: Bu İbn el-Bilmani hadisini Darekutni ile Beyhaki merfu ve mürsel olarak rivayet ettiler ve sonra onun senedi hakkında söz ettiler. Bunu Abdürrezzak Musannef'inde Sevri ve Rebia yoluyla rivayet etti. Şafii de Müsned'inde Muhammed b. el-Hasen'den anılan senediyle rivayet etti. Ebu Davud bunu Merasil'inde İbn Vehb, Süleyman b. Bilal, Rebia b. Ebi Abdurrahman ve Abdurrahman b. el-Bilmani yoluyla rivayet etti ki, zimmî halktan birisini öldürmüş olan müslümanlardan bir kişiyi Hz. Peygamber'e getirdiler. Böylece Resulüllah onu öne çıkardı ve boynunu vurdurdu ve şöyle buyurdu. Onun zimmet haklarını yerine getirmeye en layık kişi benim. Darekutni bunu Malik'in Garaibi'nde Malik'in kâtibi Hubeyb hadisinden Malik'ten Rebia'dan rivayet etmiştir. Ebu Davud da Merasili'nde İbn Vehb, Abdullah b. Yakub yoluyla Abdullah b. Abdülaziz b. Salih el-Hadrami'nin şöyle dediğini haber verdi. Hz. Peygamber, Huneyn günü bir kâfiri suikast yaparak öldürdüğü için bir müslüman kişiyi öldürttü ve onun zimmet haklarını yerine getirmeye en layık ve ya en haklı kişi benim, buyurdular. İntha. Bak. Nasburraye, IV, 335-336

¹⁴⁰¹ İmam Muhammed bunu Asar'ında (s. 102) Zimmî bahsinde rivayet etti, o şöyle dedi: Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla haber verdi ki, Bekir b. Vail kabilesinden bir adam Hire halkından bir zimmîyi öldürdü. Böylece Hz. Ömer onun hakkında ölünün velisine teslim edilmesini; onlar dilerlerse öldürürler, dilerlerse bağışlarlar diye yazdı. Böylece bu adam maktülün velisine Hire halkından kendisine “Hanin” denilen bir adama teslim ettiler; o da onu öldürdü. Bundan sonra Hz. Ömer, onun hakkında eğer adam öldürülmediyse onu öldürmeyin diye yazdı. Böylece onlar bundan Hz. Ömer'in onları diyet almaya razı etmeyi kastettiğini yorumladılar. Muhammed biz bu görüşü kabul ediyoruz, dedi. Müslüman bir kişi, zimmî bir kişiyi kasıtlı olarak öldürdüğü zaman o bu sebeple öldürülür. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Hz. Peygamber'den onun böyle bir zimmî sebebiyle bir müslümanı öldürttüğü ve onun zimmet haklarını yerine getirmeye en layık olan kişi benim, buyurdular. Eh. Ben dedim: Az yukarıda bu hadis metin ve senedi ile beraber geçti. Muhammed bu hadis inayısını metin ve sened olarak benzerini Hüccet kitabında diyetler bahsinde rivayet etti. Bak. IV, 355. Bunu Hasan b. Ziyad Asar'ında ve İbn Hüsrev de onun yoluyla Ebu Hanife ve İbrahim'den rivayet etti. Beni Şeyban kabilesinden bir adam Hire halkından Hristiyan bir kişiyi öldürdü. Küfe valisi, bu durum Ömer b. el-Hattab'a yazdı. Hz. Ömer de ona şöyle cevap verdi. Onu ölünün velilerine veriniz; eğer onlar dilerse onu öldürürler; dilerlerse onu affederler. Sonra Hz. Ömer, valiye onun diyetini Beytülmalden ver diye yazdı. Çünkü bu kişinin arap kahramanlarından birisi olduğu bilgisi kendisine ulaşmıştır. Bak Cami-ul Mesanid, II, 177. Burada yine şöyle denilmektedir. Bunu Hasan b. Ziyad da Asar'ında ve İbn Hüsrev de onun yoluyla Ebu Hanife, Hammad ve

Müslüman halktan bir takımadamlar zimmî halktan bir kişinin kasıtlı olarak (öldürülmesi) üzerine birleştikleri zaman bunun için onlar üzerine kısas gerekir.

Elin eklem yerinden veya parmaklarından kasıtlı olarak her kesilmesinde, aynı yerde kısas uygulaması vardır. Sağ el, sol el için kesilmez. El ayak için kesilmez ve başparmak, diğer parmaklar için kesilmez. Bir elin parmağı ayak parmakları için kesilmez. Diş müstesna kemik için kısas uygulanmaz. Bu¹⁴⁰² bilgiler bize İbrahim'den ulaşmıştır.¹⁴⁰³

Muhammed dedi: Kölelerle hür kişiler arasında ve köleler arasında can alma dışından olan (cinayetlerde) kısas yoktur.¹⁴⁰⁴ Erkeklerle kadınlar arasında ve müslüman kişilerle zimmî kişiler arasında can alma dışından olan (cinayetlerde) kısas yoktur. Kısas can almada ve onun dışında olan cinayetlerde vacip olur. Bir el için iki el kesilmez; bu can almaya benzemez.

İki adam, bir adamın elinin kasıtlı olarak kesilmesinde birleştikleri zaman onların üzerine mallarından diyet vermeleri gerekir. İki göz ve iki ayak da böyledir. Eğer eser ve sünnet bulunmamış olsaydı¹⁴⁰⁵ bir kişi yüzünden iki kişi öldürülmezdi. Böylece biz can alma hakkındaki hükmü eser ve sünnetten alıp kabul etmiş bulunuyoruz. Can alma dışındaki cinayetlerin bedellerini ise kıyas ile kabul ettik.

Bir adam, bir adamın elini kolunun yarısından kestiği zaman veya ayağını bacağının yarısından kestiğinde onun üzerine bu konuda kısas yoktur. Çünkü bu, eklem dışındadır. Bu konuda onun üzerine elin diyetini vermek düşer. El ile beraber koldan kestiği zaman ise bütün bunlarda onun malından hükümet-i adil gerekir.

Ne can almada ve ne de onun dışında bir cinayette adam ile oğlu arasında kısas uygulanmaz. Bu bize Resulullah'tan gelmiş olan bir hükümdür. Onun dedesi¹⁴⁰⁶ annesi ve

İbrahim'den rivayet etti ki, Beni Şeyban kabilesinden bir adam Hire halkından Hıristiyan bir kişiyi öldürdü. Küfe valisi, bu durumu Ömer b. el-Hattab'a yazdı. Hz. Ömer de ona şöyle cevap verdi. Onu ölünün velilerine veriniz; eğer onlar dilerse onu öldürürler; dilerse onu affederler. Böylece onu "Hanin" adlı bir veliye teslim ettiler ve ona haydi öldür, demeye başladılar. O ise öfke ve hiddet gelince diye cevap verdi. Onların haydi öldür diye her tekrar edişlerinde öfke ve kin gelince dedi ve sonra onu öldürdü. Abdürrazzak bunun benzerini Musannef'inde Sevri, Hammad ve İbrahim yoluyla rivayet etti. Beyhaki de Marifet'te Şafii yoluyla Muhammed, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim'den benzerini rivayet etti. Zeylai bunu Nasburraye'de söyledi. IV, 337.

¹⁴⁰² "zalike" kelimesi Muhtasar'da böyledir. Fakat bu esas nüshadan düşmüştür.

¹⁴⁰³ İmam Muhammed bunu Hüccet adlı kitabında (IV, 414) diyetler bahsinde rivayet etti. Muhammed b. Ebban el-Kureşi bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi. Kemikte kısas yoktur. Ancak dişte kısas vardır. Zeylai, Nasburraye'de (IV, 350) şöyle dedi: İbn Ebi Şeybe Musannef'inde şöyle rivayet etti. Hafs bize Eş'as'tan Şa'bi ile el-Hasen'in, kemikte kısas yoktur; ancak dişte ve kafada kısas vardır dediklerini haber verdi. İnth. Ben dedim: O bu sözünden sonra Hz. Peygamber, "Kemikte kısas yoktur" buyurdu dedi. Ben bu hadis garibtir diyorum. İbn Ebi Şeybe Musannef'inde şöyle rivayet etti: Hafs bize Haccac ve Ata yoluyla Ömer'den onun biz kemikten dolayı kısas yapmayız dediğini haber verdi. Hafs b. Gıyas, bize Haccac, İbn Ebi Melike yoluyla İbn Abbas'ın Kemikte kısas yoktur, dediğini haber verdi. İnth. O bunun benzerini Şabi ve el-Hasen'den de rivayet etti. Eh. Ben dedim: Benim ilk zikrettiğim budur.

¹⁴⁰⁴ "ve kale" (Muhammed dedi) ifadesi esas nüshada "M"de böyle geldi. Hâlbuki Muhtasar'da "kale" fiili gelmemiştir.

¹⁴⁰⁵ Burada eserden maksat, emirülmüminin Hz. Ömer'in, bir kişi sebebiyle yedi kişiye ölüm cezası vermesi ve "eğer San'a halkı onu suikast yaparak öldürmüş olsaydı, bunun için onların hepsini ölüm cezası verirdim" demesidir. Bu bilgi az önce dip notta geçti.

¹⁴⁰⁶ Ben dedim: Zeylai Nasburraye'de (IV, 339) şöyle dedi. Bu hadis, Ömer b. el-Hattab, İbn Abbas, Süraka b. Malik, Amr b. Şüayb'ın babası ve dedesinden aldığı yolla rivayet edildi. Böylece bu Ömer hadisini Tirmizi ve İbn Mace diyetler bahsinde Haccac b. Ertat, Amr b. Şüayb'ın babasından ve dedesinden ilk ravi Hz. Ömer yoluyla tahric etmişlerdir. Bu rivayete göre Hz. Ömer: Ben Resulullah'ın "oğlunu öldürdüğü için babaya kısas uygulanmaz" buyurduğunu işittim, dedi.

Bunu Ahmed, İbn Ebi Şeybe Abd b. Humeyd Müsnedlerinde rivayet ettiler. Beyhaki bunu Muhammed b. Aclan, Amr b. Şüayb, onun babası, Abdullah b. Amr İbn el-As ve Ömer b. el-Hattab'dan rivayet etti. -hikâyeyi anlattı. Ve Ömer, ben Resulullah'ın "babaya oğlundan dolayı kısas uygulanmaz" buyurduğunu duymasaydım,

ninesi arasında da kısas olmaz. Erkekler ve kadınlar tarafından olan çocuğuna veya çocuğunun çocuğuna can alma veya onun dışında kasıtlı olarak cinayet işleyen her dede veya nine de böyledir; onun üzerine kısas yoktur. Bütün bunlarda onun üzerine düşen kendi malından onun diyetini vermektir. Eğer çocuk müdebber köle veya köle ya da mükatep köle olmuş olsa (hüküm) yine böyledir.

Can alma veya onun dışında olan cinayetlerde çocuklar arasında da kısas yoktur.

Bir çocuk, bir adama karşı can alma veya onun dışında bir cinayet işlediği zaman onun üzerine kısas yoktur. Çünkü çocuğun kasıtlı olarak işlediği bir cinayet, yanlışlıkla işlenmiş kabul edilir. Bunak kimse de böyledir. Delilik haline isabet ettiği zaman delinin durumu da böyledir. Fakat delinin ayık haline isabet ettiği zaman bu deli ile sağlıklı kişi eşittir. Çocuğun ve delinin delilik halinde kasıtlı olarak işlediği ve bunağın da yanlışlıkla işlediği (cinayetlerin diyetini) akile öder.

Bir tek adam, kasıtlı olarak iki adamın elini, sağ ve sol ellerini kestiği zaman böylece onun her iki eli, (bu iki adamın) iki elleri için kesilir. Ancak o iki adamdan her birinin sağ elini kestiği zaman bu iki ele karşılık onun sağ eli kesilir ve onlara yarı yarıya olmak üzere kendi malından diyeti el diyetini öder.

sana ölüm cezası verirdim. Onun diyetini getir dedi. Böylece onun diyetini getirip verdi. Onu varislerine verdi ve babasını serbest bıraktı.

Beyhaki bu sahih bir isnaddır, dedi. Bunu Beyhaki böyle Marifet'te Darekutni de Sünen'de rivayet etti. Hâkim bunu Müstedrek'inde Ömer b. İsa el-Kureşi, İbn Cüreyc, Ata b. Ebi Rabah yoluyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini haber verdi: Bir cariye Hz. Ömer'e gelip şöyle dedi: benim efendim beni ithamda bulundu ve böylece o beni ateşin üzerine oturttu hatta fercimi yaktı. Ömer kadına o senden bir şey gördü mü dedi. Kadın hayır, dedi. Peki, sen ona bir şey itirafında bulundun mu? Kadın hayır, dedi. Ömer bu adamı bana getirin dedi. Böylece Ömer ona sen Allah'ın azabı ile mi, azap ediyorsun! dedi. Ey müminlerin emiri ben onu kendi nefsi için ithamda buldum dedi. Ömer, sen bunu onda gördün mü dedi. Adam hayır, dedi. Ömer, öyleyse o kendisi sana bunu itiraf etti mi dedi? Adam hayır, dedi. Ömer, canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki, dedi, eğer Hz. Peygamber'in köleye sahibinde dolay, çocuğa da babasından dolayı kısas uygulanmaz" buyurduğunu işitmemiş olsaydım, senin yüzünden ona kesinlikle kısas uygulardım. Sonra onu ortaya çıkarttı ve yüz sopa vurdurdu. Sonra kadına da şöyle dedi: Git artık sen Allah için bir hürsün, sen Allah ve Resulünün mevlası oldun.

Hâkim, bu hadisin isnadı sahihtir ve onlar bunu tahric etmediler dedi. O bunu Köle Azadı ve Hadler bahsinde rivayet etti. Zehebi de Muhtasar'ında onu takip ederek şöyle dedi. Ömer b. İsa el-Kureşi münker-ul hadistir. Ben dedim: İbn Adıyy bunu Kamil'de böyle tahric etti. Ukayli bunu zayıf ravileri arasında sayar ve Ömer b. İsa ile itibar kazandırdı. Onlar bunu Buhari'ye isnad ederler. O bunun hakkında o, münker-ul hadistir dedi.-İntha. Sonra o İbn Abbas hadisini zikrederek şöyle dedi. Tirmizi ve İbn Mace bunu İsmail b. Müslim, Amr b. Dinar, Tavus ve İbn Abbas yoluyla Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu haber verdi. Had cezaları mescitlerde verilmez, oğlu sebebiyle babası öldürülmez. Tirmizi, biz bu hadisi ancak İsmail b. Müslim senediyle biliyoruz. Bazı âlimler bu hadis hakkında hıfz bakımında söz ettiler.

İbn-ül Kattan ise bu hadisi İsmail b. Müslim sebebiyle muallel saymış ve bu zayıftır, demiştir. Ben dedim: Katade, Said b. Beşir, Abdullah b. Hasen el-Anberi de ona uymuşlardır. Böylece Katade hadisini Bezzar Müsnedinde ondan ve Amr b. Dinar dan bu yolla tahric etti. Said b. Beşir hadisini Hâkim Müstedrek'inde ondan ve Amr'dan bunu tahric etti ve sükût etti. Anberi hadisini Darekutni ve sonra Beyhaki Sünenlerinde ondan ve Amr'dan aynı yolla tahric ettiler. Süraka'nın rivayet ettiği hadisi de Tirmizi rivayet etti. Bunu Amr b. Şüayb, babası ve dedesinden rivayet etti. Ahmed de bunu Müsned'inde İbn Lühey'a yoluyla tahric etti. Bu iki hadis senedinde söz vardır. Eh. Kısaltarak ve değiştirerek nakledildi. İmam Muhammed bunu Kitab-ül Asar'ında (s. 103) Kim Kölesini veya Bir Akrabasını Öldürürse bölümünde tahric etti: Ebu Hanife bize Abdülkerim ve bir adam ve Ömer b. el-Hattab yoluyla bedevi bir arabın ümmü veledine şöyle dediğini haber verdi: Git bunu onlara götür. Bunun üzerine kadının oğlu ben gidiyorum onu hapsedirim dedi. Çünkü ben insanların kölelerinin onu hayalet gibi çevirmelerinden korkuyorum. O sen onun için buradasın dedi. Sonra onu öldürmek için bir kılıç salladı ve ayağını kesti. Böylece bu mesela Ömer b. el-Hattab'a götürüldü. Bunun üzerine Hz. Ömer onun öldürülmesini emretti. Muaz b. Cebel de baba ile oğul arasında kısas olmaz, dedi. Yalnız cinayeti işleyenin malından diyet ödenir. Muhammed biz bu görüşü kabul ediyoruz, dedi. Kim kasıtlı olarak oğlunu öldürürse, baba onun yüzünden öldürülmez. Fakat onun malından diyet vardır; her sene bu diyetin üçte biri verilmek üzere üç yılda ödeme tamamlanır. Artık baba, diyetten ve oğlunun malından hiçbir şeye varis olamaz. Fakat ona baba'dan başka oğul gibi en yakın akrabalar mirasçı olurlar ve baba hiç kimseyi mirastan düşüremez. Bu konuda o, bir ölü mesabesindedir. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür.

Eğer onlardan birisi, eller için kısas yapılmadan önce kısastan vazgeçip bağışlarsa onun bu affetmesi geçerlidir. Fakat geri kalan için kısas uygulanır ve bağışlayan için bir hak yoktur.

Eğer onlardan birisi, arkadaşından önce gelip hazır bulunmuş olsa, orada olmayan kayıp kişi beklenilmez. Çünkü onun bununla beraber (aralarında) bir ortaklık yoktur ve bu birisi için o (kesmeden) dolayı kısas uygulanır. Bu sebeple kayıp olan kişi geldiği zaman evvelki kesen kişinin malından onun için diyet alma hakkı vardır.

Bunların her ikisi bir arada bulunduğu zaman ise hâkim onlar için kısas hükmünü verir ve onlar için iki el olan el diyet hükmünü verir. Böylece onlar diyeti alırlar. Sonra onlardan birisi kısası bağışlarsa onun bu bağışlaması caizdir ve geri kalan kişinin kısas hakkı yoktur; fakat onun el diyetinin yarısı vardır.

Bu iki adam bu malı almamış olsalar¹⁴⁰⁷ ve onu kefil olarak alsalar da sonra onlardan birisi bağışlarsa onun bu bağışlaması caiz olur. Fakat geri kalan kişinin kısas hakkı vardır. Çünkü o malı teslim almamış ve onların aralarında ortaklık da yoktur.

Eğer onlar malı rehin olarak almış olsalar bu malı teslim almış mesabesindedir. Bundan sonra¹⁴⁰⁸ eğer onlardan birisi bağışlarsa, burada durum, durum gibi¹⁴⁰⁹ ve malı teslim almış olur. Ancak bu bir istihsandır. (Kolaylık için zor olanı terk etmektir.) Onlar malı ister teslim almış ister teslim almamış olsunlar; onlar arasında kıyas açısından bir ortaklık bulunmaması gerekir.

Bir adam, bir adamın parmağını eklem yerinden kesse sonra da başka birinin elini kesse veya el ile başlayıp sonra parmağını kesse ve bunların hepsi sağ elde cereyan etse, bu eli ve parmağı kesilenler birlikte gelseler, önce kestiği parmağa karşılık kesen kişinin parmağı kesilir. Bundan sonra el sahibi muhayyerdir: Eğer o isterse adamın elinden geri kalan kısmı kesilir, o dilerse kendi elinin diyetini kesen adamın malından alır. Eğer el sahibi, parmak sahibinden önce gelmiş olsa, onun için suçlunun eli kesilir. Eğer parmak sahibi, parmağının diyetini onları kesen adamın malından aldıktan sonra gelirse (Bu cümle metinde böyle eksik kalmıştır)

Bir adam, bir adamın parmağını bir eklem yerinden, sonra başkasının parmağını¹⁴¹⁰ iki eklem yerinden sonra da başka birinin bütün parmaklarını¹⁴¹¹ kesmiş olsa ve bunların hepsi bir tek elin parmaklarında¹⁴¹² cereyan etmiştir; sonra bu kişilerin hepsi birlikte gelseler, adamın en üst eklemde kesilen parmağına karşılık kesenin parmağının en üst eklemi kesilir. Sonra iki eklemi kesilen kişi muhayyerdir: Eğer o dilerse bütün hakları için, iki eklem kesenin orta eklemi kesilir, dilerse parmak diyetinin üçte ikisini onun malından alır. Bundan sonra da parmağının tamamı kesilen kişi muhayyer olur. Eğer o isterse kendi parmağına karşılık kesenin parmağından geri kalanın hepsini kestirir, dilerse kendi parmağının diyetini onu kesen adamın malından alır.

Bir adamın eli bilekten kesildikten sonra diğer adamın eli de dirsekten kesildiği zaman bu iki kişi beraber gelseler, kesenin eli, elin sahibi için kesilir. Sonra eli dirsekten

¹⁴⁰⁷ “ahaza” tesniye kelimesi esas nüshada “M”de tekil olarak “ahaze” olarak gelmiştir. Doğrusu “ahaza”dır.

¹⁴⁰⁸ “Bundan sonra” ifadesi Muhtasar’da böyledir, fakat o esas nüshadan düşmüştür.

¹⁴⁰⁹ İfade, Murad Molla nüshasında böyledir. “Durum gibi” kelimesiyle “malı teslim almış” ifadeleri arasındaki bazı ibareler düşmüştür. Böylece mana da düşük olur. Muhtasar’da burada olan onun şu sözü meseleyi açıklayıcı haldedir: Eğer onlar malı rehin olarak almış olsalar bu malı teslim alma yerine geçer. Bundan sonra onlardan birisi affettiği zaman artık diğeri için kısasın yerine getirilmesini isteme hakkı olmaz. İşte bu bir istihsandır. İlah.

¹⁴¹⁰ “isbaan” kelimesi esas nüshada “M”de “isbaun” olarak geldi. Doğrusu ise üstün olarak “isbaan” şeklindedir.

¹⁴¹¹ “esabiu” kelimesi esas nüshada “isbaun” şeklinde geldi. Doğrusu ise “esabiu” şeklindedir.

¹⁴¹² “fi esabia yedin vahıdetin” esas nüshada “M”de “isbau vahıdetin” şeklinde geldi. Bunun doğrusu ise “fi esabia yedin vahıdetin” şeklinde olmasıdır.

kesilen kimse muhayyerdir. Eğer o dilerse hakkının hepsine karşılık olmak üzere onun geri kalan elini (dirsekten) kestirir, dilerse o cinayeti işleyen malından diyetini alır. Arkadaşından önce o bu konuda daha evvel hangisinden başlarsa başlasın bizim için önemli değildir. mmmmmmmmm

Bir adam, bir adamın kafatasını kemiğe kadar işlemiş, kemiği gösteren bir yara açsa ve bu yara yaralanan adamın başının iki yan tarafına kadar varsa, fakat bu, yaralayan kişinin başının iki yan tarafına kadar ulaşmasa yaralanan kişi muhayyerdir. Eğer o, dilerse yaranın diyetini alır ve onun artık kısas hakkı kalmaz; dilerse, kısas hakkını kullanır ve böylece o, kendindeki yaranın uzunluk miktarının bulunduğu yere ulaşıncaya kadar onun kafasında hangi taraftan başlamak isterse uzatır ve sonra bırakıp durur.

Kafasındaki yaralama yaralananın başının iki yan tarafına kadar varmadığı halde yaralayanın başının iki yan tarafına kadar tuttuğu zaman ve hatta daha fazla olduğunda yaralanan kişi muhayyer olur. Eğer o dilerse diyeti alır; dilerse kısas hakkını kullanır. Yaralayanın başının iki yan tarafına kadar olan alanda yara açılır, fakat daha fazlası yapılmaz.¹⁴¹³

Yaralanın kafasındaki yara başında uzunlamasına olur ve bu, yaralayanın alından kafasına kadar olan bir yeri kaplarsa yaralanan kişi muhayyerdir. Eğer o dilerse diyeti alır; dilerse kısas hakkını kullanır ve kendi yara miktarı kadar onun kafasında da yara açılmasını ister; fakat bu, kendi yarısından daha fazla olmaz.

Eğer başı yarılan kişinin yarası alını ile kafasının (arkasına) kadar varıyor, fakat bu, yaralayan kişinin başının ancak yarısına kadar ulaşıyorsa, yaralanan kişi muhayyerdir. Eğer o dilerse diyeti alır, dilerse kısas hakkını kullanır ve dilediği taraftan başlayıp kendi yarası kadar onda yara açılmasını sağlar.

Bir adam, bir adamın yüzünde veya başında kasıtlı olarak kemiğe kadar işlemiş ve kemiği gösteren bir yara açtığı zaman böylece bunlar eşittir ve bunda kısas vardır. Eğer o onu "badia" (kanı akıp dağılmayan baş yarığı) veya "damiye" (kanı görünüp fakat akmayan baş yarığı) ile yaralamış olsa yine böyledir; bunda kısas vardır. Fakat iyi oluncaya kadar bunlardan hiçbirinde kısas uygulanmaz.

Kemiği ufalanmış olan baş yarığında kısas yoktur. Bu kasıtlı veya yanlışlıkla olduğu zaman böylece bunun diyeti bin dirhemdir.

Kemiği kırılmış ve çıkmış olan baş yarığında kısas yoktur. Bu kasıtlı veya yanlışlıkla olduğu zaman böylece bunun diyeti ise beş yüz dirhemdir.

Beyne kadar varmış baş yarığında kısas yoktur. Eğer bu kasıtlı veya yanlışlıkla oldu ise bunda cinayeti işleyen kişinin malından diyetin üçte biri vardır. Bu yara yüzünden adamın akli kaybolduğu zaman böylece cinayeti işleyen malından kâmil diyet vardır.

Karın yarasında kısas yoktur; bunda üçte bir diyet vardır. Bu karına kadar ulaşmış olan bir yaradır. Eğer o karının içine nüfuz etmiş ise bu kasıtlı olduğu zaman failin malından üçte iki diyet vardır.

Haşime, münakkile, emme ve caife yaralamalarında kısas yoktur.¹⁴¹⁴

Hz. Ömer'den bize onun şöyle dediği ulaştı. Kemiklerde kısas yoktur.¹⁴¹⁵

¹⁴¹³ "ala şey'in" ifadesi esas nüshada "aşa şey'en" olarak gelmiştir. Doğrusu ise "ala şey'in"dir.

¹⁴¹⁴ Bu Muhtasar'da böyledir. Esas nüshada "M" de ise "bunlarda kısas yoktur" denilmiştir ki, bunda ibare düşmesi ve yanlışlık vardır. (Haşime, kemikleri kırılmış ve ufalanmış olan baş yarığı; münakkile, kemik kırılıp yerinden oynamış hale gelen baş yarığı; emme, et kesilip dimağ ile kemik arasındaki kısmı meydana çıkaracak şekilde yaralama; caife ise vücudun iç kısmı ve karına doğru olan yaradır. Çev.)

Abdullah b. Abbas'tan bize onun şöyle dediği ulaştı. Kişinin ölmesine sebep olmalarından korkulan caife, amme, münakkile ve kemik yaralamalarından dolayı kısas yoktur.¹⁴¹⁶

İbrahim en-Nahai'den bize onun şöyle dediği ulaştı: Diş müstesna kemiklerde kısas yoktur.¹⁴¹⁷

Uzunlamasına kırılan her bir kemik, kol, bacak, kaburga kemiği, bir kemik, köprücük kemiği¹⁴¹⁸ veya bundan başka kırılan herhangi bir kemikte kişi bunu kasıtlı olarak yaptıysa bunda adil bir hüküm vardır¹⁴¹⁹ İşte her kim kasıtlı olarak bir kemik keserse (kırarsa) böyledir, onun üzerine kısas yoktur.¹⁴²⁰

¹⁴¹⁵ Zeylai Nasburraye'de şöyle dedi: İbn Ebi Şeybe Musannef'inde şöyle rivayet etti: Hafs bize Eş'as yoluyla Şabi ile Hasen'in baş ve diş müstesna kemiklerde kısas yoktur, dediklerini haber verdi. İbn Ebi Şeybe Musannef'inde şöyle rivayet etti: Hafs b. Gıyas bize Haccac ve Ata yoluyla Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber verdi: Biz kemiklerden dolayı kısas yapmayız. Hafs b. Gıyas bize Haccac ve İbn Ebi Melike yoluyla İbn Abasın şöyle dediğini haber verdi: Kemiklerde kısas yoktur. Eh. IV, 350. Ben dedim: İmam Ebu Yusuf bu haberi Kitab-ül Harac'ında "Kötülük Fesat Erbabı Hırsızlar Caniler ve Onlara uygulanması Vacip olan had ve Cezalar bahsinde rivayet etmiştir. S. 94. Ebu Yusuf, Haccac bana Ata yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın şöyle söylediğini haber verdi, dedi. Biz kemiklerden dolayı kısas uygulamayız. Eh.

¹⁴¹⁶ Ben bu metni bulamadım. Az yukarıda kemiklerde kısas yoktur diye Hz. Ömer'den bir rivayet geçmiştir. (Amme, et kesilip beyin ile kemik arasındaki kısmı meydana çıkacak şekildeki yaralamadır. Çev.)

¹⁴¹⁷ İmam Muhammed bunu Kitab-ül Hücet'te diyet bahsinde rivayet etti. Muhammed b. Ebban el-Kureşi bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi. Diş müstesna, kemikte kısas yoktur. Eh. IV, 414.

¹⁴¹⁸ "terkuvetü" kelimesi göğsün üst tarafında boyun önünde nefesin yükseldiği yer demektir. (Yani köprücük kemiği demek olur. çev)

¹⁴¹⁹ Adil hüküm veya hüküm-i adl bir terimdir. Bu hukukçular tarafından şöyle tarif edilip açıklanır. Bir adamın hafif yaralı iken değeri ile yarasız olduğu andaki değeri arasındaki fark hesaplanır ve bu miktar yaralayandan alınarak yaralıya verilir. İşte bu miktara hükümet-i adil adı verilir. (çev.)

¹⁴²⁰ Ebu Yusuf Kitab-ül Harac'ta (s. 94) şöyle dedi. Muğire bana İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etti. Emme, münakkile ve caife yaralarında kısas yoktur. Kasıtlı yapılmış bu çeşit yaralamalarda ancak cinayeti işleyen malından diyet vardır. Buna benzer rivayetler Hz. Ali'den de gelmiştir.

Beş parmağı içine alan elden, kâmil diyetin yarısı gerekir.

Parmaklarda da yarım diyet gerekir.

Her parmak için kâmil diyetin onda biri alınır. Parmak eklemlerinin her birisi için parmak diyetinin üçte birisi alınır. İki eklemlili olan başparmak için bir parmak diyetinin yarısı alınır.

Ayak ve ayak parmakları da hükümde aynen el gibidir.

İki göz için tam diyet, tek göz için ise yarım diyet vardır. Kirpikler için de tam diyet vardır. Kirpiklerden (göz kapaklarından) her biri için kâmil diyetin dörtte biri vardır.

Kaşlarda meydana gelip kıl bitmeyecek şekilde yapılan bir yaralamada tam diyet vardır. Her kaş için yarı diyet olduğu gibi, her kulak için de yine yarı diyet gerekir. Ancak eksik kalan kulak için eksiklik miktarınca diyet gerekir.

İşitme duyusunu kaybettiren vurmada tam diyet gerekir. Burun kesildiği takdirde, tam diyet vardır. Burun direğinin altında kalan yumuşak kısmın kesilmesinde de tam diyet gerekir. Hiçbir kokuyu alamayacak derecede koku alma duyusunun kaybolması durumunda tam diyet vardır.

İki dudakta tam diyet, her bir dudak için de yarı diyet vardır.

Dilin konuşmasını engelleyen bir yaralamada tam diyet vardır. Bundan daha az olursa hesabı yapılarak ödemedede bulunulur.

Peniste sünnet edilen yerin yukarı kısmı (haşefe) kasıtlı olarak kesilmiş ise kısas gerekir. Eğer yanlışlıkla kesilmiş ise tam diyet gerekir. Yumurtalar için de diyet gerekir. Eğer ilk önce penisi kesmeye başlamış sonra da yumurtaları kesmiş ise iki diyet gerekir. Eğer ilk önce yumurtaları kesmeye başlar, sonra da penisi keserse yumurtalarda diyet, peniste ise adil bir hüküm gerekir. İki birden bir taraftan kesildiği takdirde iki diyet gerekir. Erkeğin iki memesinde adil hüküm vardır. Kadının iki memesinde ise diyet gerekir. Memelerin uç kısımlarındaki emziklerde ise yarı diyet gerekir. Keza ikisinden birisi kesilmiş ise yarı diyet gerekir. (Doğrusu ise dörtte bir diyet gerekir olmalı). El dirsekten kesildiği zaman yarı diyet vardır. Kolun bir tarafından bir miktar kesilirse Ebu Hanife'ye göre adil hüküm, Ebu Yusuf'a göre ise yarı diyet gerekir. İbn Ebi Leyla da Ebu Yusuf ile aynı görüştedir.

Dişlere gelince her bir diş için kâmil diyetin yirmide biri gerekir. Dişlerin hepsine aynı hüküm uygulanır. Kırılan dişler, kırılma derecelerine göre hesap edilir. Vurulan darbenin etkisiyle diş siyahlık veya kırmızılık ya da bir yeşillik geldiği takdirde tam diyet gerekir. Yalnız sarılık başlarsa bunda adil hüküm gerekir.

Bir adam, bir adamın elini kasıtlı olarak kestiği zaman ve hakkında kısas bulunan bu el çolak veya parmakları kesik olduğunda böylece eli kesilene sen istersen onun elini kestirir, istersen diyeti alırsın denilir. Çünkü kesenin eli eksiktir. Eğer o, onun elini kendi

Kolun dirsekten aşağısı kırıldığı takdirde adil hüküm gerekir. Kolun pazu kısmı kırılırsa yine hükümet-i adil gerekir. Baldır, oyluk, boyun halkası kemikleri veya kaburga kemiklerinden birisi kırılırsa, bunlardan her birinin miktarına göre adil hüküm gerekir.

Omurga adı verilen bel kemiğinde, vurulan darbe etkisiyle bir arıza meydana gelmişse diyet gerekir. Cinsel ilişkiyi engelleyecek derecede meydana gelen bir arıza için tam diyet gerekir.

Darbe sebebiyle sakal bitmez hale geldiyse diyet gerekir.

Caife denen ve insanın içine kadar nüfuz eden yaralamada diyetin üçte biri vardır. Eğer bedenin bir tarafından diğer tarafına geçerse diyetin üçte ikisi gerekir.

Çolak elin, topal ayağın, şaşlı gözün, siyah dişin, sağır kulağın, samut dilin, enenmiş kişinin penisi ve cinsel ilişkiye iktidarı olmayanın penisinin kesilme ve yaralanma durumlarına göre hükümet-i adil vardır.

Kalçalar için de diyet gerekir.

Çocuğun süt dışında hükümet-i adil gerekir. Ebu Hanife'ye göre, eğer dış sonradan aynen tekrar yerine gelirse bir şey gerekmez.

Fazla olan parmak ve fazla olan dişte adil hüküm gerekir.

Kadının vajinasını yırtmaya gelince; bevil ve dışkılığı tutarsa diyetin üçte biri gerekir. Zira bu caife yarasına benzer. Vajina ve anüsün her ikisi veya bir tanesi bevil ve dışkılığı tutamaz ise tam diyet gerekir.

Buraya kadar geçen hükümlerde hür kişi hakkında muteber olan diyet oluşu gibi, köle hakkında ise muteber olan onun kendi değeridir. Hür kişi hakkında yarı diyet olan yerlerde, köle hakkında onun değerinin yarısı verilir..

Bütün yaralamalar da buna göre hesap edilir.

Sonra o erkeklerle kadınlar ve hür kişilerle köleler ve kölelerin kendi aralarındaki diyet hükümlerini açıkladı. S.

95. Ebu Yusuf, bu diyetlerin bazısını Asar'ında (s.219) da açıklamıştır. O bunu İbrahim en-Nehai'den şöyle rivayet etti. Yusuf bize babası, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi. Dişte onda bir diyetin yarısı vardır. Mudiha (et ile baş kemiği arasındaki zar gibi olan derinin yırtılması ve böylece kemiğin meydana çıkması) ve münakkile (kemik kesilip yerinden oynamış veya ufalanmış hale gelen) yaralamaları da böyledir; bunlarda da onda bir ve onda birin yarısı diyet vardır. Caifede (vücutun iç kısımlarına kadar nüfuz eden yara) ise üçte bir diyet vardır. Emmede (emme, et kesilip dimağ ile kemik arasındaki kısmı meydana çıkaracak şekilde yaralama) üçte bir diyet vardır. Eğer bu yüzden akıl giderse bunda kâmil diyet vardır. Burunda diyet vardır. Burnun yumuşak kısmında diyet vardır. Peniste diyet vardır. Haşefede (penisin sünet edilene yerin yukarı kısmında) diyet vardır. İki yumurtalıklarda diyet vardır. Dilde diyet vardır. İki gözde diyet vardır. Bir gözde ise yarı diyet vardır. İki el ve iki ayak da böyledir; bunlardan her birinde yarı diyet vardır. İki kulakta diyet vardır. Bir kulakta ise yarı diyet vardır. İki kaşta diyet vardır. Eh. s. 220

İmam Muhammed, Asar'ında İbrahim'den rivayet ettiğini ve İbrahim'in de Şürayh'tan rivayet ettiğini açıkladı.

O şöyle dedi: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi. İki elin ve iki ayağın parmakları eşittir. Her bir parmak için onda bir diyet vardır. Muhammed, biz bunu kabul ediyoruz dedi, bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin görüşüdür. Muhammed, Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Şürayh'ın şöyle söylediğini haber verdi, dedi. Dişler eşittir ve her bir dişte onda bir diyetin yarısı vardır. Muhammed, biz bunu kabul ediyoruz dedi, Ebu Hanife de bu görüştedir. İbrahim'den ve Şürayh'tan onun şöyle dediği rivayet edildi: Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Şürayh'ın şöyle dediğini haber verdi: Caife'de (vücutun iç kısımlarına kadar nüfuz eden yarada) üçte bir diyet vardır. Emmede (emme, et kesilip dimağ ile kemik arasındaki kısmı meydana çıkaracak şekilde yaralama) üçte bir diyet vardır. Böylece akıl gittiği zaman kâmil diyet vardır. münakkilede (kemik kesilip yerinden oynamış veya ufalanmış hale gelen yaralamalarda) onda bir ve onda birin yarısı diyet vardır. . Mudihada (et ile baş kemiği arasındaki zar gibi olan derinin yırtılması ve böylece kemiğin meydana çıkmasında) onda birin yarısı diyet vardır. Bundan başka yaralamalarda ise adil hüküm vardır. Mudiha ancak insanın yüzünde ve başında olur. Caife ancak insanın karnında olur. Muhammed biz bunların hepsini kabul ediyoruz. Bunlar aynı zamanda Ebu Hanife'nin de görüşleridir.

İbrahim'in kendisinden rivayet ediliyor ki, o şöyle dedi. Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Simhaktada (baş kemiği üzerinde yufkaca zar gibi olan dokuda), badıada (kanı akıp dağılmayan baş yarığında) ve buna benzer cinayetlerde bunlar ister yanlışlıkla veya ister kasıtlı olarak yapılmış olsun, bunlarda kısas uygulama imkânı yoktur. Bunlarda hükümet-i adil vardır. Muhammed, biz bunu kabul ediyoruz dedi ve bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin de görüşüdür. Eh.

Muhammed, Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi. İki gözün kirpiklerinde çıkmadıkları zaman kâmil diyet vardır. Bunların he birinde ise dörtte bir diyet vardır. Göz kapaklarında diyet vardır. Bunlardan her bir göz kapağında ise dörtte bir diyet vardır. Dudaklarda diyet vardır. Bunlardan her bir dudakta yarı diyet vardır. Muhammed, biz bunların hepsini kabul ediyoruz. Bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin görüşüdür. Eh. Dişlerin Kirpiklerin ve Parmakların Diyeti Bahsi, s. 97-98.

eli sağlam iken kesmiş olsa, sonra bir parmağına kısas veya bu gibi bir şey uygulanmış olsa yine böyledir; o yine muhayyer olur.

Birisi, birinin (elini kesmiş ve kesen kişinin) parmağı, kısas dışı bir sebepten kesilmiş olsa, eli kesilmiş olan mağdurun hakkı onun eli değil, ancak elin kalan kısmını kesmektir ve artık onun diyet alma hakkı da yoktur. Sen biliyorsun ki, eğer onun eli kısas dışı bir sebepten tamamen kesilmiş olsa, onun bütün hakkı hükümsüz olur ve onun diyet alma hakkı da yoktur. Bu aynı bir adamın canı hakkında kısas hakkı olan kimseye benzer. Çünkü bu adam ölünce veya öldürülünce artık onun ilk hakkı hükümsüz olmuştur ve onun diyet alma hakkı da yoktur.

Bundan önce bir kısastan dolayı el kesme cezası vacip olmuş iken adamın eli, kısas veya hırsız sebebiyle kesildiği zaman böylece eli kesilmiş mağdurun, ilk kesenin malından elinin diyetini alma hakkı vardır.

Bir adam bir adamdan göz ve el ya da herhangi bir yara için kısas hakkını aldığı zaman böylece kısas uygulanan kişi ölürse onun diyeti kendisi için kısas uygulanan kimsenin akilesi üzerine olur. —Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Bu konuda o, ancak kendi hakkını almıştır; onun için burada tazmin yoktur gibi, görüşler de vardır. Mesela Ebu Yusuf ile Muhammed bu görüştedir. Sen biliyorsun ki, mesela hırsızlıktan dolayı eli kesilen kişi ölmüş olsa devlet başkanının üzerine bir şey lazım gelmez. İşte kısas da böyledir. Sen biliyorsun ki, o kısası tam kendi yerinde koyup uygulamıştır.

Bir adam bir adam için onun emrettiği şeyin dışına taşmadan onun çibanını deşse veya kanını alsa, ya da damarlarından birisini kesse yahut onu sünnet etse sonra o, ölse bu tazmin edilir mi, ne dersin? Buna göre kısası uygulayan kişi bu sınırı aşmamıştır. O Allah'ın kısastan emretmiş olduğu şeyi yerine getirmiş olmaz mı? Üzerinde kısas uygulanacak kişi "bana kısası uygulayın" demiş olsa, böylece o sünnet etmeyi veya kan almayı emrettiği gibi bunu da emretmiş olur. Sonra o, bundan dolayı ölse bunun hakkında tazmin olur mu? Bunlardan hiçbirinde tazmin yoktur.

Eğer kısası uygulama hakkı olan kişi ölürse, bu da bir can olması dolayısıyla, üzerinde bilfiil kısas hükmü uygulanan kişi de öldürülür.

Bir adam bir adamı öldürse, böylece öldüren kişi, öldürülenin velisine teslim edilse, o da onun elini kasıtlı olarak kesse veya ona bundan başka bir yerde işkence (müsle) yaparak (mesela organlarını keserek) öldürse, onun üzerine bundan dolayı diyet gerekmez. Çünkü velinin, katilin bedeni üzerinde hakkı vardır; el de onun bedeninden bir parçadır. Sen biliyorsun ki, el kesilmesine rağmen onun öldürme hakkı devam etmektedir. Fakat işkence yaptığı için ona tazir¹⁴²¹ cezası verilir ve onunla işkence arasına engel konulur. Resulullah'tan bize onun işkenceyi (müsleyi) yasakladığı bize ulaştı.¹⁴²²

¹⁴²¹ Tazir Cezası: İslâm hukukunda ayet ve hadislerle had cezası konulmamış olan suçlar veya bazı ma'siyetler için İslâm devletinin serbestçe belirleyip uyguladığı cezaları ifade eder. (çev.)

¹⁴²² Buhari bu hadisi Katade'den rivayet ederek şöyle dedi. Katade dedi ki, bundan sonra Hz. Peygamber'in sadaka vermeyi teşvik ettiği ve işkenceyi yasakladığı bize ulaştı. Eh. Mağazi, Ukl ve Ureyne Kıssası Babı, II, 603. Ebu Davud bunu Kitab-ül Cihad, İşkenceyi (Müsleyi) Yasaklama Babı'nda rivayet etti: Muhammed b. el-Müsenna bize Muaz b. Hişam, Babası, Katade ve Hasen yoluyla Hiyac b. İmran'dan rivayet etti ki, İmran'ın bir kölesi vardı, o kaçtı. Böylece İmran, eğer Allah beni onu bulmaya kadir kılarsa ben onun elini kesinlikle keseceğim diye yemin etti ve onu arayıp bulmak için beni gönderdi. Ben hemen Semüre b. Cündüb'e gelip ona sordum. Bunun üzerine Semüre, Resulullah bizi sadaka vermeyi teşvik eder, fakat işkence yapmayı yasakladı, dedi. Sonra ben İmran b. Muhassin'e gelip ona sordum ve o, Resulullah bizi sadaka vermeyi teşvik eder, fakat işkence yapmayı yasakladı, dedi.-eh. II, 6. Nesai bunu Kitab-ül Cihad'da (en-Nehyu an-il Müsle) babında rivayet etti: Muhammed b. el-Müsenna bize Abdüssamed, Hişam ve Katade yoluyla Enes'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah hutbesinde sadaka vermeyi teşvik eder, fakat işkence yapmayı yasakladı. Eh. II, 168. İmam Muhammed, Asar'ında Cihad bahsinde (s. 144) Ebu Hanife bize Alkame b. Mersed, İbn Büreyde ve onun babası

yoluyla rivayet etti ki, Hz. Peygamber orduyu sevk ederken şöyle buyurdu. Allah'ın adıyla ve Allah yolunda savaş yapınız. Allah'a inanmayan kâfirleri öldürünüz, haddi aşmayınız, ahdi bozmayınız, işkence yapmayınız ve çocukları öldürmeyiniz şeklinde uzunca bir hadis. Bunu Ebu Yusuf da Asar'ında (s. 192) el-Gazv-ü ve'l Ceşy babında rivayet etti. Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Alkame b. Mersed, İbn Büreyde ve onun babası yoluyla rivayet etti. Hz. Peygamber orduyu sevk ederken ve bir askeri birliği gönderirken onların başkanlarına özel olarak kendi şahsı hakkında Allah'ın takvasına girmesini (yani Allah'a karşı takva üzere olmasını) yanında bulunan müslümanlar hakkında da hayır tavsiyesinde bulundu ve sonra şöyle buyurdu. Allah'ın adıyla ve Allah yolunda savaş yapınız. Allah'a inanmayan kâfirlerle savaş yapınız, haddi aşmayınız, ahdi bozmayınız, ölülerin burunlarını ve kulaklarını keserek aşırı gitmeyiniz, (müsle yapmayınız) ve çocukları öldürmeyiniz şeklinde uzunca bir hadis.

İmam Muhammed bu hadisi Siyer-i Sağır ve Kebir'de rivayet etti ve onlara bu hadis ile başladı. Müslim bu hadisi Sahih'inde tahrîç etti: Bize Ebu Bekir b. Ebi Şeybe tahdis etti, bize Veki b. Cerrah, Süfyan'dan tahdis etti ve yine bize İshak b. İbrahim tahdis etti, bize Yahya b. Adam haber verdi, bize Süfyan tahdis edip bu hadisi bize (Alkame b. Mersed) yazdırdı, dedi. Onlar, Abdullah b. Haşim, lafız onun olduğu halde bunu bize nakletti. Abdurrahman yani İbn Mehdi, Süfyan, Alkame b. Mersed'den, o da Süleyman b. Büreyd'den, o da babasından tahdis etti. Babası Büreyd şöyle dedi: Resulullah, bir ordu üzerine veya bir ordu birliğine bir komutan tayin ettiği zaman özel olarak bu komutanın kendi şahsı hakkında Allah'ın takvasına girmesini (yani Allah'a karşı takva üzere olmasını) yanında bulunan müslümanlar hakkında da hayır tavsiyesinde bulundu ve sonra şöyle buyurdu. Allah'ın adıyla ve Allah yolunda cenk etmeye gidiniz. Allah'a inanmayan kâfirlerle mukatele ediniz. Gazaya gidiniz, fakat ganimetlerde hıyanetlik yapmayınız. Sözüünüzden çıkmayınız, ölülerin burunlarını ve kulaklarını keserek aşırı gitmeyiniz, (müsle yapmayınız).- hadis.

Ebu Davud bu hadisi, Cihad kitabında Müşriklere çağrı bahsinde rivayet etti. (I, 385). Ebu Salih el-Antaki Mahbub b. Musa, Ebu İshak el-Fezari, Süfyan, Alkame b. Mersed, Süleyman b. Büreyde ve onun babası yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: Allah'ın adıyla ve Allah yolunda cenk etmeye gidiniz. Allah'a inanmayan kâfirlerle mukatele ediniz. Gazaya gidiniz, fakat ganimetlerde hıyanetlik yapmayınız. Sözüünüzden çıkmayınız, ölülerin burunlarını ve kulaklarını keserek aşırı gitmeyiniz, (müsle yapmayınız) ve çocukları öldürmeyiniz. Eh. s. 359.

İbn Mace de bu hadisi Cihad kitabında Devlet Başkanına Tavsiye Bahsinde tahrîç etti. el-Hasen b. Ali el-Hallal, Ebu Üsame, Atıyye b. Haris, Ebu Rauf el-Hemdani, Ebu'l Arif Ubeydullah b. Halife yoluyla Safvan b. Assal'in şöyle dediğini haber verdi. Resulullah bizi bir askeri birlik olarak görev verdi ve şöyle buyurdu. Allah'ın adıyla ve Allah yolunda cenk etmeye gidiniz. Allah'a inanmayan kâfirlerle mukatele ediniz. Gazaya gidiniz, fakat ganimetlerde hıyanetlik yapmayınız, sözüünüzden çıkmayınız, aşırı gitmeyiniz, ölülerin burunlarını ve kulaklarını keserek işkence yapmayınız (müsle yapmayınız) ve çocukları öldürmeyiniz. Eh. s. 210.

Beyhaki, Sünen'inde Kitab-üs Siyer'de "müşriklerin esir aldıktan sonra müsle yapmadan boyunlarının vurularak öldürülmeleri bahsinde (IX, 69) Vehb b. Cerir, Şu'be, Adıyy b. Sabit yoluyla Abdullah b. Sabit'in şöyle dediğini tahrîç etti. Resulullah, kulak ve burun keserek işkence (müsle) yapmayı ve yağmayı yasakladı. Beyhaki şöyle dedi. Buhari bunu Sahih'inde Haccac b. Minhal ve başkası ile Şu'be'den rivayet etti. O, Kitab-üs Siyer'de "Esir aldıktan sonra bir maksat elde etmek için kâfire dayanan kişiyi yasaklama" babında Süleyman b. Harb yoluyla şöyle rivayet etti. Şube, el-Minhal b. Amr ve Said b. Cübeyr yoluyla rivayet etti. İbn Ömer, Medine yollarından birinde giderken çocukların bir tavuğu asıp taşladıklarını gördü. Böylece çocuklar onu görünce kaçtılar. İbn Ömer, bu olaya çok kızdı ve bunu kim yaptı, dedi. Gerçekten Hz. Peygamber, hayvana işkence yapan kimseleri lanetlemiştir. Beyhaki, Buhari bunu şevahid meyanında zikretti, dedi. Bunu Ebu Bişr de Said b. Cübeyr'den rivayet etmiştir. IX, 70.

Ben dedim: Komutana tavsiye hadisini İbn Abbas rivayet etmiştir. El-Bezzar onu tahrîç ederek şöyle dedi. Resulullah, bir ordu birliğine bir komutan tayin ettiği zaman onu çağırır ve ona Allah'ın takvasına girmesini (yani Allah'a karşı takva üzere olmasını) yanında bulunan müslümanlara ancak hayır yapmasını emrederdi ve sonra şöyle buyurdu. "Allah'ın adıyla cenk etmeye gidiniz. Allah'a inanmayan kâfirlerle mukatele ediniz. Ganimetlerde hıyanetlik yapmayınız, ölülerin burunlarını ve kulaklarını keserek aşırı gitmeyiniz, (müsle yapmayınız) ve çocukları öldürmeyiniz." (Mecmaü'z Zevaid, V, 256)

Ahmed, Ebu Yala, Bezzar ve Taberani el-Kebir'de ve Vasat'ta da İbn Abbas'tan rivayet ettiler ki, Hz. Peygamber askeri birliklerini sevk ettiği zaman onlara şöyle derdi: Allah'ın adıyla çıkınız. Allah'a inanmayan kâfirlerle Allah yolunda savaşınız, ganimetlerde hıyanetlik yapmayınız, sözüünüzden çıkmayınız, aşırı gitmeyiniz, ölülerin burunlarını ve kulaklarını keserek işkence yapmayınız (müsle yapmayınız), çocukları ve manastırlarda olan insanları öldürmeyiniz. Cerir b. Abdullah el-Beceli rivayet etti ki, Hz. Peygamber bir askeri birlik gönderdiği zaman şöyle dedi. Allah'ın adıyla çıkınız, Allah yolunda ve Resulullah'ın dini ve şeraiti üzere olunuz, haddi aşmayınız, ahdi bozmayınız, ölülerin burunlarını ve kulaklarını keserek aşırı gitmeyiniz, (müsle yapmayınız) ve çocukları öldürmeyiniz. -Ebu Yala ve Taberani bunu üçünde de rivayet etti. Ebu Musa'dan Hz. Peygamber'in bir askeri birliği gönderdiği zaman şöyle buyurduğu rivayet edildi. Allah'ın adıyla savaş yapınız, Allah'a inanmayan kâfirlerle savaşınız, kulak ve burun keserek işkence yapmayınız, ganimet mallarını almada

Eğer o onun elini kesmiş ve sonra affetmiş olsa onun üzerine el kesme diyeti konur. Çünkü o bu eli haksız yere almıştır.- Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Bu konuda Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşü gibi başka bir görüş daha vardır. El vücuttan bir parça olması dolayısıyla onun üzerine el tazminatı yoktur. Sen biliyorsun ki, eğer o ölmüş olsa ondan hakkını alır mı?

Bir adam, bir adamın sağ elini, eklem yerinden kasıtlı olarak kestiği ve başkasının da sol elini eklem yerinden kestiği zaman böylece bunların her ikisi için onun üzerine kısas gerekir.

Gözde kısas vardır. Ayakta ve dişte, bir kısmı kesildiği veya kırıldığı zaman geri kalan kısım siyahlaşmadığı halde dişte ve ayakta kısas vardır; göz çukurundan çıkarıldığı ve ışığını kaybettiği zaman fakat tamamen kaybolmadığı halde onda¹⁴²³ kısas vardır. Diğer gözünün üzerine ve yüzüne pamuk konulduğu halde aydınlığı¹⁴²⁴ gitsin diye ayna kızdırılır ve gözüne yaklaştırılır.

"simhak"ta (kafatası kemiği üzerinde olan ince zarımsı dokunun yaralanmasında), "badia"da (kanı akıp dağılmayan baş yarığında) veya "damiye"de (kanı görünüp fakat akmayan baş yarığında), "mudiha"da (başın kemiğe dayanan yarılmasında) kısas vardır. Fakat "münakkile"de (kemik kırılıp yerinden oynamış hale gelen baş yarığında), "emme"de, (et kesilip dimağ ile kemik arasındaki kısmı meydana çıkaracak şekilde yaralamada) ve "caife"de (ise yani vücudun iç kısmı ve karına doğru olan yaralamada) kısas yoktur.

Bir adam, bir adamı ateşte yaktığı zaman böylece onun üzerine kısas gerekir. Eğer onun velisi, isterse bu cezayı kılıç ile uygulatabilir.

Bir adam, bir adama ucunda başlığı bulunmayan bir mızrakla dürtse ve böylece karnının içine doğru yaralasa¹⁴²⁵ ve adam bu sebeple ölse bunun için onun üzerine kısas gerekir. Eğer o, ona, ucunda demir veya başlık olmayan bir ok atmış olsa, böylece bunun hepsinde kısas vardır. Eğer o onun karnını öd ağacı ile ikiye ayırsa veya onu kamış bitkisi ile kesse bunun hepsinde kısas vardır. Çünkü bu araçlar, silah yerinde kullanılmışlardır.

Eğer o ona demir bir direk veya demir bir örgü ile ya da buna benzer bakır ve demir gibi şeylerle vurmuş olsa, böylece onun üzerine kısas gerekir.

Eğer o ona bir taşla veya demir bir bastonla vurup başından yaralasa ve beynini çıkarmış olsa Ebu Hanife'ye göre burada kısas olmaz. Fakat bunda başka bir görüş daha vardır. Eğer burada silah gibi veya ondan da etkili olduğu bilinen bir alet kullanılırsa bunda kısas vardır.

Bir adam, bir adamı suda boğduğu zaman böylece onun üzerine kısas yoktur; fakat onun akilesi üzerine diyet vardır. Ömer b. el-Hattab'tan, onun böyle bir hüküm

aşırı gitmeyiniz ve çocukları öldürmeyiniz. Bezzar ve Taberani bunu Sağır ve Kebir'de rivayet etti. Hz. Peygamber Abdurrahman b. Avf'ı komutan tayin etti. Böylece Allah'a hamdetti ve sonra şöyle buyurdu: toptan Allah yolunda savaşınız, Allah'a inanmayan kâfirleri öldürünüz, , ganimet mallarını almada aşırı gitmeyiniz, verdiğiniz sözden çıkmayınız, kulak ve burun keserek işkence yapmayınız ve çocukları öldürmeyiniz. –Bezzar bu hadisi İbn Ömer'den rivayet etti. Bak. Mecmaü'z Zevaid, Kadınları ve başkalarını öldürmeyi yasaklama Bahsi, V, 315–16–17.

¹⁴²³ "fiha" kelimesi, esas nüsha olan "M"de köyle, hâlbuki bunun doğrusu "fe fiha"dır.

¹⁴²⁴ "nuruha" kelimesi Serahsi'nin Şerh-ul Muhtasar'ında böyledir. Fakat bu kelime esas nüsha "M"den düşmüştür.

¹⁴²⁵ "fe caife" kelimesi Muhtasar'da böyledir. Esas nüshada "M"de ise bu "fe caife" şeklinde geldi. Muğrib'te caife, karına varan veya onun içine nüfuz eden dürtme demektir. Ekmel'de ise caife, göğüs ve kasıkta olan yaralamadır. Bu, boyunda, boğazda, uylukta ve ayaklarda olmaz. O ona dürttü ve böylece karnına vardı ve onun karnına da yara açtı demek olur denilmektedir. I, 100.

verdiği haberi bize ulaştı.¹⁴²⁶ Çünkü böyle olan bir kimse bazen sudan kurtulabilir. Eğer o, sudan çıkamaz ve kurtulamaz kanaatiyle onun kurtulmasına mani olmuş ise bunda yine diyet vardır. Fakat kısas yoktur. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile

¹⁴²⁶ Ben bu haberin senedini bulamadım ve bu isnadı kimin yaptığını da bilmiyorum. Bunun Abdurrazzak'ın Musannef'inde ve İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'inde bulunma ihtimali vardır. Fakat bizim yanımızda onların diyetleri mevcut değildir. Beyhaki'nin Sünen'inde (VIII, 43) Osman b. Said yoluyla tahriç ettiği bu merfu hadise yani Ömer haberine itiraz edilmiştir. Osman b. Said, Muhammed b. Ebi Bekr el-Mukaddemi, Bişr b. Hazım, İmran b. Yezid b. el-Bera b. Azib, o da babasından, dedesi el-Bera b. Azib yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edildi. Kim yan çizerse biz de onun için yan çizeriz; kim yakarsa biz de onu yakarız ve kim suda boğarsa biz de onu suda boğarız. Eh. Zeylai, Nasburraye'de şöyle dedi: et-Tenkîh sahibi şöyle dedi: Bu isnadda Bişr ve ondan başkası gibi durumu meçhul olan raviler vardır. Eh. IV, 344.

Ben dedim: Biz bunun sahih olduğunu kabul etsek bile, bu hadis, Hz. Peygamber'in "Ateş ile ancak ateşin Rabbi azap eder" hadisi ile çelişmektedir. Veya buyurduğu gibi. Ben dedim: Yine böyle suda da ancak suyun Rabbi boğar. Bu hadis yine şu hadis ile çelişki halindedir. "Kırbaç ve değnek darbesiyle olan bir ölüm, kasta benzeyen öldürmeye girer." Şu hadis ile de çelişir. "Kısas ancak kılıçla yerine getirilir. Böylece her ikisinin arasını bağdaştırmak için bu hadis azarlama ve önemeye yüklenip hamledilir. Veya bu muharibin hadisi gibi nesih edilmiş kabul edilir. Allah en iyi bilir.

Tenvir-ul Ebsar'da onun şerhi ed-Dürr-ül Muhtar'da ve onun haşiyesi Redd-ül Muhtar'da şöyle denilmektedir. O, buna zehir sunduğu için öldü. Eğer o bu zehri ona verse o da bunu bilmeden içip böylece ölse ne kısas vardır ve ne de diyet vardır. Fakat o hapsedilir ve ona tazir cezası verilir. Eğer o ona bu zehri deva olarak içirmiş olsa onun akilesi üzerine diyet gerekir. Eğer o bunu ona bir içecek içinde verse o da onu içse ve bundan dolayı da ölse bu evvelkine benzer. Çünkü bunu kendi iradesiyle içmiştir. Ancak bu zehri böyle vermek bir hile olup böylece bu ancak taziri ve istiğfarı gerektirir. –Haniyye Eğer o, onu kürek (bel) ile öldürse ve ona belin demir tarafı isabet etmişse kısas uygulanır. Yazarın Mücteba'dan naklettiği gibi veya belin sırtı ile vurup onu yaralamışsa icma ile kısas yapılır. Ancak demir tarafı ile vurur da yaralamadan belin sırtı ile öldürürse Tahavi'nin rivayetinde kısas yapılmaz. Zahir rivayette ise demir, bakır, altın veya buna benzer metallerle vurulduğu zaman yara gözükmese bile ona kısas uygulanır. Kazihan Dürer'de buna uymuştur. Fakat Yazarın Hulasa'dan naklettiğine bakılırsa Ebu Hanife'ye göre doğru olan kısasın vacip olması için yaraya itibar edilmesidir. İbn-ül Kemal de bu yolu tutmuştur. Mücteba'da (şöyle denilmektedir. Kınında olan kılıçla vurdu; fakat kılıç kınını yardı ve onu öldürdü, boğazını sıkarak öldürme ve suda boğarak öldürmede olduğu gibi, bunda Ebu Hanife'ye göre kısas yoktur. (Burada yazar boğazını sıkarak öldürme ve suda boğarak öldürme demek olan "el-hunk" kelimesinin anlamını ve mastarının nasıl geldiğini Muğrib lügatinden nakletmiştir.) Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafii bu görüşe muhalefet etmişlerdir. Eğer onu bir eve koymuş olsa, böylece o orada açlıktan ölse bir şey tazmin edilmez. Ebu Yusuf ile Muhammed diyet gerekir, dediler. Eğer o onu diri olarak defnetmiş olsa böylece o da ölse Muhammed'e göre ona kısas uygulanır. –Mücteba. İleride geleceği üzere onu arka arkaya vurduğu kırbaç darbesiyle öldürmesi bunun dışındadır. Redd-ül Muhtar'da şöyle denilmektedir. Eğer boğaz sıkarak öldürmeyi adet haline getirmiş ise o siyaseten öldürülür. Fakat o büyü yapanda olduğu gibi, tutuklanıp devletin eline geçtikten sonra tevbe etmiş olsa onun tövbesi kabul olmaz, ancak bunda önce tövbe etse kabul olur. Mücteba-Eh Redd-ül Muhtar. Yine Redd-ül Muhtar'da şöyle denilmektedir. O, bir adamı elini kolunu bağlayıp bir aslanın veya yırtıcı hayvanın önüne attı böylece o da onu öldürdü. Bunda ne kısas ve ne de diyet vardır. Fakat ona tazir yapılır, darp edilir ve ölünceye kadar hapsedilir. Ben dedim: el-kımtu bağlamak demektir. İki elini ve iki ayağını bir araya topladığı zaman "gamata el-esira ev ğayrahu" (esiri veya başkasını el ve ayaklarını bir araya toplayıp bağladı) denilir. Bu fiil talebe babından gelir. Adamın elini ayağını bağlayıp onu güneşin altına koydu veya yırtıcı hayvanların önüne bıraktı sözü de buradan gelir. Muğrib, II, 134.

Bezzaziye'de şu ilave vardır: Onun üzerinde diyet vardır diye İmam Ebu Hanife'den riayet edilmiştir. Eğer o, bir çocuğu elini ayağını bağlayıp güneşin altına koymuş olsa veya onu soğuğa bıraksın ve o da ölse böylece onun akilesi üzerine diyet vermek düşer. Haniyye'de şöyle denilmektedir: O, bir adamın elini ve ayağını bağlayıp denize attı, daha önce attığı gibi, böylece adam dibe battı ve boğuldu. Ebu Hanife'ye göre bunun akilesi üzerine diyet vermek düşer. Eğer o kısa bir zaman yüzmüş ve sonra boğulmuş ise artık diyet yoktur. Çünkü o kendi aczi yüzünden ölmüştür; evvelkisinde onun suya atmasıyla ölmüştü.

Ben dedim: Redd-ül Muhtarda şöyle denilmektedir. Muğrib'te deniliyor ki, rasebe fiili talebe babından gelir ve sefele (yani alçaldı) manasınadır. O, onun boynunu kesti ve boğazından biraz kaldı ve o canlı olduğu halde bir başkası gelip onun öldürdü. Onun üzerine kısas yoktur; çünkü o ölü hükmündedir. Fakat o onu can çekişirken öldürmüş olsa onu katletmiş olur. Ancak o onun yaşamadığını bilmiş ise böyle değildir. Haniyye'de böyle yazmaktadır. Bezzaziyye'de şöyle denilmiştir. O onun karnını bir demir parçası ile yardı. Başkası da gelip boğazını kesti. Eğer o onun karnı yarıldıktan sonra hala canlı olduğu zannında ise bu boyun kesen öldürülür. Yoksa karnı yaran öldürülür ve boğaz kesen ise tazir edilir. Eh. Redd-ül Muhtar Hamişi, s. 537

Muhammed ise şöyle dediler. Eğer o yaşayamaz hale gelmiş bir kimseye benzerse onun üzerine kısas vardır.

Bir adam bir adamı (boğazını sıkarak) boğmuş olsa, böylece o ölse veya onu bir kuyuya atsa o da ölse ya da onun dağın sırtından yahut çatıdan atmış olsa onun üzerine kısas yoktur, fakat akilesi üzerine diyet düşer. Eğer o, artık boğucu olmuş ve birçok kimseyi boğmuş bunu bilerek yapmış ise böylece o, öldürülür.

Bir adam, bir adama bir zehir içirse veya ona bir ilaç içirse böylece onu öldürmüş olsa onun üzerine kısas uygulanmaz. Fakat akilesi üzerine diyet gerekir.

O, ona bir şey vermiş olsa böylece o da onu içse onun üzerine bir şey lazım gelmez. O kendisi içmesi dolayısıyla onun akilesi üzerine de bir şey lazım gelmez.

KADININ YARALAMA KARŞILIĞINDA EVLENMESİ

Bir kadın, bir erkeğin elini kasıtlı olarak kestiği veya onu yaraladığı zaman bu yaralamasına, elini kesmesine veya bu darp etmesine karşılık adam onunla evlense bunların hepsi eşittir. Böylece onun yarası iyileşir ve adam sağlığına kavuşursa, kadının mihr-i bu yaranın veya vurmanın diyeti olur. Kadınla cinsel ilişkiye girmeden önce onu boşarsa, bu diyetin yarısı kadının hakkı olup onu kocasından isteyip alır.

Adam, kadınla cinayet veya yaralama ve ondan doğacak neticeler karşılığı evlendiği zaman ve bundan iyileştiğinde bunların hepsi yine böyle eşittir ve bir tek meseledir.

Fakat adam bundan dolayı ölürse bu değişiktir. O, o kadınla el kesme, darp etme veya yaralama karşılığı evlendiği zaman ise böylece kıyas açısından o kadın üzerine kısas gerekmez. Çünkü o kadın nefis (can, kan) olmuştur ve adamın karşılığında evlendiği şey üzerinde olmamıştır. Fakat ben burada kıyası bırakıp istihsan yapıyorum ve kadına malından diyet borçlandırıyorum ve mihr-i misil alma hakkı vardır diyorum Fakat o katil olduğu için onun miras alma hakkı yoktur. Ve bu kadının kocası öldüğü için de Ebu Hanife'nin görüşüne göre iddet beklemesi gerekir.

Adam bu kadınla cinayet, yaralama ve ondan doğacak neticeler karşılığı veya darp etme ve ondan doğacak neticeler karşılığı evlendiği zaman ise adam onu affetmiş olduğu halde bu nikâh caiz olur. Fakat bu mihir olmaz; çünkü bu bir kısastır ve mal değildir. Onun kendi dengi kadınların mihr-i gibi mihr-i vardır, aldatmak ve zulmetmek yoktur. O bir katil olduğu için onun miras alma hakkı da yoktur.

Adam bu kadını onunla yatmadan önce boşamış olsa, onun yaptığı affedilmiş olarak boşanma tazminatı (el-mutatü) alma hakkı vardır.

Kasıtlı olarak bir adamın elini kesen adamın durumu da böyledir. Böylece eğer o el kesmeyi veya yaralamayı ya da darp etmeyi affederse ve sonra ölürse bu af affetme olmaz. Kıyasa göre onun üzerine kısas gerekir. Fakat ben burada kıyası bırakıp onun malından diyet vermek üzerine borç olduğunu söylüyorum.

Eğer o, darp etmeyi ve ondan doğacak neticeyi veya cinayeti ya da yaralamayı ve ondan doğacak neticeyi affetmiş olsa bu af, af sayılır ve bu konuda katil üzerine bir şey lazım gelmez.

Eğer affeden kimse yatalak hasta olursa onun affetmesi caiz olur. Çünkü bu Ebu Hanife'nin görüşüne göre bir kısas olup mal değildir. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler. Eğer adam kadınla darp etme veya yaralama ya da el kemse ve ondan doğacak neticeler karşılığı evlenirse yahut ondan doğacak neticeler karşılığı dememiş olsa bu eşittir ve bu darp etmede ve ondan doğacak neticeler hakkından aynı Ebu Hanife'nin görüşü mesabesindedir. Bu, canı affetmektir. Kadının da mihr-i misil hakkı vardır. Onlar

(Ebu Yusuf ile Muhammed) kendisini döven adamın darp etmesini affeden adam hakkında böyle dediler; böylece o, , eğer o bundan doğacak neticelerden demiş olmasa bile, bundan ve bundan doğacak neticelerden affedilmiştir.

Bir adam kılıçla kasıtlı olarak yaralandığı zaman böylece bu yaralı adam kendisi için beni falan kimse yaralamadı diye şahitlik yapsa ve sonra bu adam bundan dolayı ölse, o falan kimse üzerine bir şey lazım gelmez. Bu yaralama üzerine bir delil getirilse bile yine geçerli olmaz. Çünkü bu adamın kendisi hakkındaki ikrarı delilden daha doğrudur.

Eğer bu yaralı adam böyle bir ikrarda bulunmamış olsa, fakat o ölmeden önce velileri cinayeti affetseler ve o sonra ölse kıyas açısından onların bu affi hükümsüzdür. Ancak ben istihsan yaparak buna cevaz veriyorum.

Yaralı bu yaralamayı bizzat kendisi affetmiş olsa yine böyle ben bu affetmeyi caiz görürüm. O öldürüldüğü için ben bunların her ikisinde de istihsanı kabul eder ve kıyası terk ederim. Sen biliyorsun ki, bu yaralı kendisi affettiği zaman öldürme vacip olmadan önce affetmiştir. Varisler affettiği zaman da yine böyle onlar için öldürme hakkı vacip olmadan önce affetmiş olurlar; böylece onların affetmesi caiz olur ve kasıtlı öldürme malın üçte birine girmez.¹⁴²⁷ Çünkü o bir mal değildir. Eğer o bir mal olmuş olsaydı bu ancak bir delil ile olurdu.

KISASTAN VAZ GEÇMEK

Bir adam hasta olduğu halde veya sağlıklı iken kasıtlı olarak öldürmeyi affetse böylece onun bu affedişi caiz olur. Ancak bu malın üçte birine girmez; çünkü bu bir mal değil; bu bir kan (can) dır. O sebeple bu hüküm, caizdir.

Eğer o, iki katilden birini affetmiş olsa, onların vurmalarından dolayı akrabalarının ölmesinden sonra varislerin diğer katili öldürme hakları vardır. Onun öncekini affetmesi adına diğer geri kalan katilin öldürülmesi hükmü iptal edilmez. Sen bilirsin ki, öldürülmüş olan kişi, affetmemiş veya varisler onun ölümünden sonra bir mal karşılığı onlardan birisini affetmiş olsa, onların diğerini öldürme hakları vardır. Eğer onlar iki katilden birisi ile bir mal karşılığı anlaşmış olsalar yine böyle onların diğerini öldürme hakları vardır. Kasıtlı olarak işlenen bir öldürme cinayetinde kana mirasçı olan kişinin ondan kalan mirasında hissesi vardır; onun bu konuda affetmesi ve anlaşma yapması caiz olur.

Resulullah'tan bize onun Eşyem'in karısını, Eşyem'in diyetine varis yaptığı (haberi) ulaştı.¹⁴²⁸

¹⁴²⁷ Çünkü hasta adamın malının hepsinde değil, ancak üçte birindeki tasarrufu sahih olur. Fakat kasıtlı öldürme, bir mal değil, bilakis onda bir kısas vardır. Böylece bu kasıtlı öldürme onun vasiyetinde etkili olmaz.

¹⁴²⁸ Bu hadisi yazar Muvatta'ında tahrir etti. Malik bize İbn Şihab vasıtasıyla haber verdi ki, Ömer b. el-Hattab Mina'da insanlara bir ilanda bulundu. Diyet hakkında kimin yanında bir bilgi varsa onu bana getirsin! Bunun üzerine Dahhak b. Süfyan şöyle dedi: Resulullah bana Eşyem ed-Dababi hakkında Eşyem'in karısını onun diyetine mirasçı yap diye yazdı. Bunun üzerine Hz. Ömer Dahhak'a şöyle dedi: Ben sana gelinceye kadar çadırına gir! Hz. Ömer onun yanına varınca Dahhak b. Süfyan ona bunu anlattı. Böylece Ömer b. el-Hattab bunu uygulamaya koydu. Muhammed biz bunu kabul ediyoruz, dedi. Varis kadın olsun koca olsun veya bundan başka bir kimse olsun, her bir varisin diyetinde ve kanda hissesi vardır. Bu Ebu Hanife'nin ve bizim fıkıhçılarımızın hepsinin görüşüdür. Diyetler Kitabı, Adam Karısının Diyetine Varis Olur Kadın da Kocasının Diyetine Varis Olur Bahsi, s. 292.

Nasburraye'de şöyle denilmektedir. Ben dedim: Dahhak b. Süfyan hadisinden ve Muğire b. Şube hadisinden rivayet edilmiştir. Buna göre Dahhak b. Süfyan hadisini Dört Sünen Sahibi Süfyan b. Uyeyne'den tahrir etmişlerdir ki, Süfyan b. Uyeyne, Zühri ve Said b. el-Müseyyeb yoluyla Hz. Ömer şöyle dediği rivayet edilmiştir. Diyet akile kurumunun hakkıdır. Kadın kocasının diyetinden hiçbir şeye mirasçı olmaz. Hatta Dahhak b. Süfyan, Resulullah bana Eşyem b. ed-Dababi'nin karısını kocasının diyetine mirasçı yap diye yazdı, deyince

İbrahim'den bize onun her mirasçının kanda hissesi vardır, dediği haberi ulaştı.¹⁴²⁹

Hz. Ali'den bize onun bir adam malının üçte birini vasiyet ettiği zaman onun diyeti bu vasiyete girer dediği bize ulaştı.¹⁴³⁰

Yine Hz. Ali'den bize onun, diyeti, miras alan kişiler arasında taksim ettiği haberi ulaştı.¹⁴³¹

Kasıtlı olarak öldürülenin kanı iki kişiye ait olduğu zaman böylece onlardan birisi affettiğinde katile kısas uygulanmaz. Diğerinin ise katilin malından diyetten hissesini alma hakkı vardır. Ömer'den ve Abdullah b. Mesud'dan bize¹⁴³² onların bunu söyledikleri haberi ulaştı.¹⁴³³ Her bir senede bunun üçte biri alınmak üzere hepsi üç yılda ödenir.

Kasıtlı olarak öldürülmüş olan kimsenin kanı iki kişiye ait olduğu zaman böylece onlardan birisi diğerinin affettiği hakkında şahitlik yaptığında öbürü ile katil bunu inkâr etse şahitlik yapanın kan hissesi hükümsüz olur. Çünkü o, bu şahitliği ile malı kendisine çekmektedir; onun katil üzerinde alacağı hiçbir şey yoktur. Fakat hakkında şahitlik yapılmış diğer kişinin ise katilin malından diyetin yarısını alma hakkı vardır.

Eğer bunun arkadaşına karşı olan şahitliğini katil iddia etmiş olsa, böylece o, arkadaşının katili affettiğine şahitlik yapsa, artık bunların her ikisinin katil üzerinde diyet hakkı vardır. Onun bu şahitliğini iddia etmesi cihetiyle ve diğerinin affettiğini söylediği zaman yarı diyetin onun için gerekli olduğunu sanmasıyla ona diyetin yarısını bu şahide vermek gerekli olur. Hâlbuki birinci meselede onun şahitliğini inkâr edip bunu iddia

Hz. Ömer bu görüşünden döndü. Bu hadisi, Ebu Davud ve Nesai, Feraiz bahsinde; İbn Mace Diyetler bahsinde Tirmizi de her ikisinde tahrir etti. Tirmizi, bu Hasen sahih bir hadistir, dedi. Ahmed bunu Müsned'inde rivayet ederek bunu Süfyan bize tahdis etti, dedi. Bu hadisi Abdürrazzak Musannef'inde rivayet etti. Mamer bize Zühri ve İbn-ül Müseyyeb yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın şöyle dediğini haber verdi: Ben diyetin ancak asabenin (baba tarafından akraba olanların) hakkı olduğu görüşüdeyim. Çünkü onlar onun adına diyet öderler. Sizden hiç biriniz bu konuda Resulullah'tan bir şey işitti mi? Bunun üzerine Dahhak b. Süfyan el-Kilabi, -Resulullah onu göçebe araplara vergi memuru olarak tayin etmişti-, Hz. Peygamber bana, Eşyem ed-Dababi'nin karısını kocasının diyetine mirasçı yap diye yazdı, dedi. Böylece Hz. Ömer bu görüşü kabul etti. -İntha.

İbn Cüreyc bize Zühri yoluyla bunu haber verdi ve onun yanlışlıkla öldürüldüğünü ilave etti. Taberani bunu Abdürrazzak yoluyla Mucem'inde ve İbn Raheveyh de Müsned'inde rivayet etti. -ilah.

Ben dedim: Darekutni de yine Abdürrazzak yoluyla bunu Sünen'inde Feraiz bahsinde tahrir etti. s. 458.

Zeylai şöyle dedi: Muğire hadisine gelince, Darekutni onu Sünen'inde Muhammed b. Abdullah eş-Şeyasi, Züfer b. Vesime ve Muğire b. Şube'den tahrir etti ki, Resulullah Dahhak'a Eşyem ed-Dababi'nin karısını kocasının diyetine mirasçı yap diye yazdı. O bunu Muhammed b. Abdullah eş-Şeyasi, Züfer b. Vesime ve Muğire b. Şube yoluyla Zürara b. Cüz'ün Ömer b. el-Hattab'a şöyle dediğini tahrir etti. Resulullah Dahhak b. Süfyan'a mirasçı yap diye yazdı hadisi...

Zeylai şöyle dedi. Taberani bunu Mucem'inde Muhammed b. Abdullah eş-Şeyasi, Züfer b. Vesime el-Basri ve Muğire b. Şube yoluyla Esad b. Zürara el-Ensari'nin Ömer b. el-Hattab'a şöyle dediğini tahrir etti.

Resulullah, Dahhak b. Süfyan'a Eşyem ed-Dababi'nin karısını kocasının diyetine mirasçı yap diye yazdı.

Kısaltarak IV, 352-354.

¹⁴²⁹ Müsned olarak bu haberin açıklaması aşağıda gelecek.

¹⁴³⁰ Ben bu haberin senedini bulamadım.

¹⁴³¹ Bu haberin tahriri aşağıda gelecek.

¹⁴³² "beleğana" ifadesi Muhtasar'da böyledir. Esas nüshada ise "ve belağana" şeklinde geldi. Doğrusu Muhtasar'da olan şeklidir.

¹⁴³³ Yazar, Kitab-ül Asar'da (s. 103) Kim Öldürürse ve Velilerin Bir Kısmı Affederse Bahsi'nde şöyle dedi: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'den Hz. Ömer'in kasıtlı olarak adam öldüren bir kişinin yanına gelip onun öldürülmesini emrettiğini haber verdi. Böylece velilerinin biri affetti; Ömer onun da öldürülmesini emretti.

Abdullah b. Mesud ise şöyle dedi. Canın (sahipliği) onların hepsinin hakkı idi. Böylece bunlardan birisi affedince can yaşatılır. Artık başkasının hakkını alıncaya kadar o, hakkını alamaz. -yani affetmeyen- Görüşün nedir, dedi. Ben diyetin katilin malından onun üzerinde olmasını ve affeden kişinin hissesinin ondan kaldırılmasını isterim, dedi. Bunun üzerine Ömer, benim görüşüm de budur, dedi. Muhammed benim görüşüm de budur ve Ebu Hanife'nin görüşü de budur, dedi. Asar'da olan bu haberin benzerini Muhammed, Kitab-ül Hüccet Diyetler Suikast ile Öldürme ve Velilerin Affetmesi Bahsi'nde de tahrir etmiştir. IV, 383

etmediği cihetle ona bir şey lazım gelmemiştir. Böylece hakkında şahitlik yapılmış olan (kan sahibi) kişinin her hal-ü karda yarı diyet alma hakkı vardır. Çünkü kardeşinin şahitliği, onun aleyhine geçerli olmaz. Zira o, diyetin yarısını kendi şahsına çekmektedir. Eğer onunla beraber diğeri de şahitlik yapmış olsa, o (diyeti kendisine) çekmiş olmaz ve onun diyetteki hakkı hükümsüz olmaz.

Kasıtlı olarak öldürülen kimsenin kanı iki kişiye ait olduğu zaman böylece bunlardan her biri, arkadaşı için onun affettiğine şahitlik yapsa, hâlbuki katil bunu ne iddia ve ne de inkâr etse, böylece bunlardan ilk defa hangisi şahitlik yaparsa onun hakkı hükümsüz olur. Çünkü o bu şehadeti ile yarı diyeti kendisine çekmiş olmaktadır. Hâlbuki arkadaşının hakkı ise onun bu şahitliği ile sabit olmuştur. Zira o, evvelkinin şahitliğinden sonradır. Bunlar, hiçbirisi öne geçmeden her ikisi de beraber şahitlik yaptığı zaman böylece bunlardan hiçbirisi için katil üzerinde arkadaşının diyetinden ve bundan başka bir şey alma hakkı yoktur. Çünkü bunlardan her biri kendi şahitliği ile diyetin yarısını kendisine çekmiştir. Eğer katil bunlardan birisini tasdik eder diğerini yalanlarsa tasdik ettiğine diyetin yarısını verir, diğerinin hakkı ise hükümsüz olur. Eğer o, onların her ikisini birden affettiler diye tasdik ederse, bu sözün kıyasına göre onların her ikisine de diyeti ödemesi gerekir. Fakat ben istihsan yaparak onlardan hiçbirisine bir şey ödememesini söylüyorum. Çünkü o, bunların affettiklerini zannetti.

Öldürülenin kanı, üç kişiye ait olduğu zaman böylece iki kişi onların birisi hakkında onun affettiğine dair şahitlik yapsa onların buna şahitlik yapmaları hükümsüz olup caiz değildir. Çünkü bu ikili, diyeti kendilerine çekmektedirler. Katil üzerine de kısas yoktur. Eğer katil, bunları yalanlarsa, hakkında şahitlik yapılmış olana diyetin üçte birini verir; fakat iki şahit için ise onun üzerinde bir şey yoktur. Eğer katil o iki şahidi tasdik ederse, onların hepsine birden diyeti aralarında üçe bölerek verir. Eğer o, tasdik etmez ve yalanlamazsa bu, o iki şahidi tekzip etme mesabesinde olur.

Eğer varislerden bir adam ve iki kadın, bir adamın veya kadının affettiğine dair şahitlik ederlerse, varislerden şahitlik yapmamış geri kalan bir takım kimseler olduğu halde o (katil) bunlar hakkında şahitlik yapmamış ise, onlardan geri kalan bu kişi ve hakkında şahitlik yapılmış olan kişi için diyetten hisselerini alma hakları vardır.

Şahitlere gelince, eğer katil bunları tasdik ederse, onların da diyetten hisselerini verir. Fakat onları yalanlarsa onların hiçbir şeye hakları yoktur.

Kadınların kısastan affetme hakkındaki şahitliği, erkeklerle beraber olduğu zaman, bu erkekler varislerin dışından olan kimselerden ise caizdir. Çünkü bu bir had değil ve kısas değildir. Eğer bu kadınlar, bir erkekle beraber can için olan bir kısas hakkındaki veya bundan daha aşağıdaki bir anlaşmaya şahitlik yapmış olsalar yine böyledir; bu caizdir. Şahitlik üzerine şahitlik yapmak da böyledir.

Katil, elinde bir belgesi olmadığı halde varislerden birisinin affettiğini iddia ettiği zaman böylece onun, bu katilden bu mesele için yemin etmesini isteme hakkı olur. Eğer katil yemin ederse kısas olduğu gibi hali üzere devam eder, o bundan sorumlu olur. Fakat o yemin etmekten çekinirse onun hakkı hükümsüz olur ve kendisi affetmiş kimse durumuna girer. Onun varislerden olan ortaklarının katilin malından diyet hisselerini alma hakları vardır.

Af hakkında katil için iki babası ve iki oğlu şahitlik yaptıkları zaman bunların şahitliği caiz değildir. Bu kimselerin yaptığı şahitlik, onun için kısasından bir şeyi engellemez. Onun karısı, mükatep veya müdebber kölesi ya da bunlar gibi onun için şahitlik yapması caiz olmayan kimseler de böyledir. Ancak onun iki kardeşi veya iki ortağına gelince, bunların af hakkında şahitlik yapmaları caizdir. Eğer o, iddia etmiş olsa anlaşma hakkında (caizdir.)

Eğer ölünün varisleri iddia eder de katil bunu inkâr ederse böylece katile iki oğlu veya iki babası şahitlik yaparsa, onların bu konuda onun için şahitlik yapmaları caizdir. Çünkü onlar, bunu veli iddia ettiği zaman onun hakkında şahitlik yapıyorlar. Eğer veli bunu inkâr ettiği ve katil de iddia etti zaman onlar onun için şahitlik yapmış olsalar, onların bu şahitliği caiz olmaz.

İffete iftira suçundan hüküm giymiş olan kimsenin af, can, anlaşma ve bundan başka şeyler hakkındaki şahitliği caiz olmaz. Ama (kör), fasık (günah işlemiş), köle, mükatep köle ve ümmü veled de böyledir; bunlardan birisinin af hakkında, anlaşma, kasıtlı olarak öldürülmüş kişinin kanı ve bundan başka şeyler hakkında şahitlik yapması da caiz olmaz.

İki kişi, diyet hakkında anlaşma yaptığı hususunda katil için şahitlik yaptığı ve kendileri de ona kefil oldukları zaman veli bunu inkâr ettiği halde katil iddia etse onların şahitliği caiz olmaz. Çünkü bunlar, kefaletin anlaşma hakkında olduğunu söylediler. Eğer onlar kefaletin anlaşmadan sonra olduğunu söyleselerdi, böylece onların anlaşma üzere yaptıkları şahitliği caiz olurdu. Onlar kendi aleyhlerine ikrarda bulunmaları sebebiyle bu kefillik ile sorumlu tutulurlar ve onlar bunu kefil oldukları kimseden de isteyip alamazlar. Ancak katil bunu onlardan istemişse alabilirler. Eğer veli, onların şahit olduklarını iddia etse, onların şahitlikleri geçerli olur ve onlar bundan dolayı katilden bir şey isteyip alamazlar.

İki kişi velinin affettiğine dair şahitlik yapsa ve hâkim de bunların şahitliğine dayanarak hüküm verse, sonra bu kişiler şahitliklerinden dönseler, onların üzerine bir tazmin gerekmez. Çünkü onlar onun bir malını telef etmiş değildirler. Ancak onlar onun kısas hakkını yok etmişlerdir. Bunun için Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre onlara tazir cezası gerekir. Ebu Hanife'ye göre ise onlara tazir cezası gerekmez. Ebu Hanife'nin görüşüne göre, hakkında verilmiş olan bu hüküm cihetiyle katile kısas uygulaması da yoktur.

İki kişi velinin affı konusunda şahitlik yapsa ve hâkim bunların şahitliğine dayanarak henüz hüküm vermemiş olsa ve böylece şahitler şahitliklerinden dönseler kısas olduğu gibi devam eder ve hâkim kısas hakkında hüküm verir. Çünkü şahitlik tamamlanmamıştır.

Af hakkında şahitlerden birisi bir gün, diğeri de başka bir gün şahitlik yapsa veya farklı iki ayda ya da farklı iki şehirde şahitlik yapsalar, onların bu şahitlikleri caizdir; bu konuda günlerin, ayların ve şehirlerin farklı olması onların şahitliğini hükümsüz kılmaz. Çünkü af, bir sözden ibarettir, yoksa bir eylem değildir. Sen biliyorsun ki, eğer bir şahit bir yerde onun hakkında bir mal için kendi ikrarı ile şahitlik yapsa ve o, onun hakkında başka bir yerde (yine)bu mal için kendi ikrarı ile şahitlik yapsa caiz olur.

Onun onların hangisi olduğunu bilmedikleri halde iki şahit, varislerden birisinin affettiğine dair şahitlik yaptığı zaman böylece bunların şahitliği hükümsüz olup caiz değildir. Çünkü onlar şahitliklerini tam tespit edememişlerdir. Kısas olduğu gibi devam eder ve onun hakkında kısasla hüküm verilir.

İki şahit afta ihtilafa düştükleri zaman böylece birisi "o, bin dirhem karşılığı affetti ve bununla anlaşma yaptı" dese, diğeri şahit de "o, karşılıksız affetti", dese, ihtilafa düşmeleri cihetiyle onların şahitliği caiz değildir. Sen biliyorsun ki, şahitlerden birisi, o karısını bin dirhem karşılığı boşadı, diye şahitlik yapsa, diğeri de o, karısını karşılıksız boşadı diye şahitlik yapsa, bunların şahitlikleri iptal edilir. İşte bu af da böyledir.

Eğer katil, kendisinin bir mal üzerine anlaşma yaptığına şahitlik etmiş ise böylece iki şahitten birisi onun bin dirheme anlaştığına şahitlik yapsa, diğeri de onun beş yüz dirheme anlaştığına şahitlik yapsa, kıyas açısından o da bu da eşittir. Sen biliyorsun ki,

katil beş yüz dirheme anlaştığına şahitlik yapan kimsenin şahitliğinin bin dirhem diyen kimseyi yalanladığını iddia etse ve o bin dirheme şahitlik edenin¹⁴³⁴ şahitliğinin beş yüz deyen kimseyi yalanladığını iddia etse, onun için af yoktur. Çünkü bu iki şahit, ihtilafa düşmüşlerdir. Eğer bunu katil iddia etmese de kanın (ölünün) velisi iddia etmiş olsa bu af, caiz olur. Fakat ben veli için onun malından bir şey alıp vermem. Zira bu şahitlerin şahitliği uyuşmamıştır. –Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. Önceki mesele de böyledir.

Sen biliyorsun ki, iki kişi bir anlaşma hakkında şahitlik yapmış olsalar, böylece onlardan biri, onun bununla bir köle karşılığı anlaştığına şahitlik yapsa, diğeri de onun bin dirheme anlaştığına şahitlik yapsa ve bunu katil iddia ederken veli de inkâr etse bu hükümsüz olur. Çünkü bu iki şahit ihtilafa düşmüşlerdir ve ona kısas gerekir. Eğer bunu katil iddia etmemiş olsa da onu kanın (ölünün) sahibi iddia etmiş olsa böylece bu af caiz olur ve ona bir şey yoktur.

Onun bu konuda hakkı olmadığı halde adam, onlar küçük oldukları halde çocuklarının kanını affederse böylece onun bu affı hükümsüz olur. Yetimin kanını bağışlayan vasi de böyledir. Eğer vasi, bu kan üzerine anlaşma yaparsa, onun bu anlaşması caiz olur. Eğer o diyeti düşürürse onun böylece diyeti ucuzlatması caiz değildir. Ancak o, diyeti artırabilir. Baba da böyledir. Bu konuda can ve candan aşağı olan (cinayetlerin diyeti) eşittir.

Sultan-(devletten) başka velisi olmayan bir adam, bir adamı kasıtlı olarak öldürürse, devlet isterse onun katiline kısas uygulamasını isteyebilir. Fakat devletin affetme hakkı yoktur. Çünkü o buna sahip değildir. Eğer devlet, adamla diyet üzerinde anlaşırca bu caiz olur.

Eğer öldürülen için birisi kayıp olmak üzere iki tane veli olsa, böylece katil bu kayıp olan velinin kendisini affettiğini iddia edip buna delil getirirse, ben bunu kabul ederim ve kayıp olan velinin affını geçerli görürüm. Çünkü bu hazır olan veli düşmanlık yapmaktadır. Orada bulunan bu velinin diyetten hissesini alma hakkı vardır. Kayıptaki veli geldiği zaman onun aleyhine olan bir şahitlik kabul edilmez. Bir delili bulunmadığı halde öldüren kişi, kayıp velinin affettiğini iddia etse, böylece onun yemin etmesini isterse, hüküm, bu kayıp veli gelip yemin edinceye kadar ertelenir. Buna göre eğer o geldiğinde yemin etmekten çekinirse onun hakkı hükümsüz olur ve katilin, diyet hakkını hazır olan veliye vermesi gerekli olur. Eğer o yemin ederse kısas hali üzere devam eder. Eğer o affa dair elinde bir delilin var olduğunu iddia ederse, ben ona üç gün müddet veririm. Artık o bu zaman zarfında şahitlerini getirirse bunu yürürlüğe korum; eğer onları getiremez ve üç gün geçerse veya elinde hazır olmayan bir delilin varlığını iddi ederse böylece bu iki mesele kıyas açısından eşittir. Bizim bu kıyastaki görüşümüze göre bunun hakkında hüküm verilip bu hükmün yerine getirilmesi gerekir. Nitekim bu bir mal olsaydı, maldaki hüküm icra edilirdi. Fakat ben cana değer veriyorum; benim için gerçek ortaya çıkıncaya kadar onun hakkındaki kisası acele etmiyorum, ona zaman tanıyorum, ivedi davranmayıp ertelemeye bulunuyorum.

İki kişi, varislerden belli bir kimsenin affettiği hakkında şahitlik yapmış olsalar veya onlar onun, onu falan kimse öldürmedi diye ikrarda bulunduğu hakkında şahitlik yapmış olsalar, bunlar eşittir ve onun hakkında yapılmış olan bu şahitlik caizdir. Onun mirasçısı ölürken katili affettiği zaman veya ölümü esnasında falan kimsenin akrabasını öldürmediğini ikrar ettiğinde yine böyledir; bu onun hakkında caizdir ve bu onun mallının üçte birinden olmaz. Çünkü bu, bir mal değildir. Mirasçının ölürken affetmesi, ister hasta, isterse sağlıklı halinde olsun, eşittir.

¹⁴³⁴ Burada her iki yerde geçen “şehide” kelimesi esas nüsha “M”de yoktur. Doğrusu onun bulunmasıdır.

Kendisine darp yapılmış kişi, bu yaralamayı veya darbı ya da başından yaralanmayı yahut elinin kesilmesini affeder sonra da bundan iyileşirse böylece bunun affı caiz olur. Eğer o bu yara yüzünden ölürse onun bu affı hükümsüz olur. Çünkü burada can söz konusu olmuştur. Hâlbuki o canın dışında bir cinayeti affetmişti. Kıyasa göre bu failin öldürülmesi gerekir. Fakat ben burada kıyası bırak istihsan yaparak onun malından diyet verilir, diyorum. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Eğer o bundan iyileşmiş fakat sonra bu tekrar nükseder ve böylece ölürse artık o iyi olmamış ve bundan ötürü ölmüş kişi mesabesinde dir.

Eğer yaralı kişi, yaralanmasını veya aldığı darbeyi ve ondan doğacak neticeyi affederse, onun bu affı caiz olur. O, başındaki derinin yaralanmasını ve ondan doğacak neticeleri affettiği zaman da böyledir; o, ölse veya iyi olsa, onun affı caiz olur. Çünkü o, (bu ifadeyle) cinayetlerin tümünü affetmiş bulunmaktadır. Eğer o, onunla cinayet için veya başında bulunan deri yarası ve ondan doğacak neticeler için veya darp fiili ve ondan doğacak neticeler için bir mal karşılığında anlaşma yapmış olsa yine böyledir; onun hakkındaki bu anlaşma böylece caiz olur. Eğer o, onunla "ondan doğacak neticeler" demeden, darp fiili veya el kesme ya da yara yahut başında bulunan deri yarası üzerine bir anlaşma yapmış olsa yine bu da caiz olur. Böylece eğer yaralı ölürse, fail üzerine kâmil diyet gerekir. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Bundan dolayı cinayet velilerinin almış olduğu şeyler fail için hesap edilir. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür.

Hâkim, bir adam hakkında cana cinayetten kısas ile hüküm verdiği zaman böylece veli kasıtlı olarak veya yanlışlıkla katilin elini kesse, sonra onu affetse, o, onun elinin diyetini öder. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Bu mesele hakkında başka bir görüş daha yani Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşü de vardır. Buna göre onun üzerine hiçbir şey lazım gelmez. Çünkü failin canı zaten velinin hakkı olmuştur. Eğer veli onu affetmediği halde öldürmüş olsa, ilk ve son görüşe göre onun eli hakkında velinin üzerine bir şey lazım gelmez. Zira onun canı zaten velinin hakkı olmuştur.

Veli, katilin iki elini ve iki ayağını, kasıtlı olarak kesmiş olsa sonra da onu öldürse bundan dolayı ona bir şey lazım gelmez. Ancak müsl¹⁴³⁵ yapmakla kötülük yapmış olur ve ona tazir¹⁴³⁶ cezası gerekir. Katile müsl yapılmasına izin verilmez. Zira bunun hakkında Hz. Peygamber'den yasaklama gelmiştir.¹⁴³⁷

Ölünün iki tane velisi varsa, böylece onların birisi onu affetse, sonra diğer veli kasıtlı olarak ve onun affedildiğini bilmeden veya bilerek katili öldürse ve o affedilen kanın haram dokunulmaz hale geldiği bilmese, onun üzerine kendi malından kâmil diyet vardır. Bundan dolayı onun için ilk ölünün kanından diyetteki payı yarı olarak hesap edilir ve bu yarıyı öder. Eğer o onu affedildiğini öğrendikten sonra kasıtlı olarak öldürmüş olsa yine böyledir; onun üzerine kendi malından diyet gerekir. Bundan dolayı onun için diyetin yarısı hesap edilir. Fakat onun üzerine kısas uygulanmaz. Ancak o, katil affedildikten sonra onu öldürme hakkının bulunmadığını bilen bir fakih olursa, işte o böyle biri olursa bu sebepten öldürülür. –Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür.

Bir adam üzerine kısas gerekli olduğu zaman böylece ölünün velisi onu kılıçla veya sopa ile ya da taşla öldürse kısas yerine gelmiş olur. Eğer o, onun yol üzerine kazdığı bir kuyuya düşer veya onun yola koyduğu bir taş sebebiyle tökezler ya da

¹⁴³⁵ Başkalarına ibret olsun diye düşmanın burnunu, kulağını ve diğer organlarını kesmektir. Ölünün vücut ve organ bütünlüğüne saldırıda bulunmaktır ki, hadislerle yasaklanmıştır. (çev.)

¹⁴³⁶ Hakkında belli bir ceza, şer'i bir had bulunmayan suçlardan dolayı tertip ve tatbik edilecek olan tedip ve ceza. (çev.)

¹⁴³⁷ Müsl hadisinin tahriri daha önce etraflı bir şekilde açıklanmıştır; oraya bak.

adamın yola çıkardığı helâ sebebiyle düşer ve ölürse bundan dolayı onun üzerine bir şey lazım gelmez. Zaten bu kısas mesabesinde.

Eğer öldürülen kişinin iki tane velisi bulunsa, böylece onlardan birisi onu affetse, sonra diğer veli, affedildikten sonra ona hasar verse, bunların hepsinde diyet onun akilesi üzerine olur. Ancak o onu kılıçla öldürmüş ise diyet onun kendi malından verilir. Eğer bu diyet onun malından ise bunun için veli kendisi diyetin yarısını alır. Eğer bu diyet, onun akilesi üzerine ise maktulün velileri, bu hata diyetini onun akilesinden alırlar. Sonra yanlışlıkla öldüren, kendisi için akilesi üzerine vacip olmuş diyetin yarısını yanlışlıkla öldürülenin malından alır. Eğer (velilerden birisinin affettiği) öldüreni, diğer velinin emri olmadan başka bir kimse, kasıtlı olarak veya yanlışlıkla öldürmüş ise ilk ölenin kanı hükümsüz olur ve ilk velinin hiçbir hakkı yoktur. Kasıtlı olarak öldürmesinde diğer katil üzerine kısas gerekir. Yanlışlıkla öldürmede ise onun akilesinin diyet vermesi gerekir. Eğer öldüreni başka birisi öldürse ve önce öldürülenin velisi, "onu öldür diye ben emir verdim", dese bu onun hakkında bir delil teşkil etmez. Bu ve önceki mesele kıyas açısından eşittir. Ancak ona velinin emir verdiği bilirse onun üzerine kısas yoktur ve onun için diyet de olmaz.

YANLIŞLIKLA ÖLDÜRMEYİ AFFETMEK

Bir adam bir adamı yanlışlıkla öldürdüğü zaman böylece onun diyeti, Allah'ın emrettiği miras gibi, bütün varisler arasında ortak olur ve buna kadın da girer.

Eğer kadın öldürülürse o da böyledir; kocası, varisleri ile beraber diyetinde ona mirasçı olur. Resulullah'tan bize onun Eşyem ed-Dababi'nin karısını, kocası Eşyem'in diyetine mirasçı yaptığı ulaştı.¹⁴³⁸

Hz. Ali'den bize onun şöyle dediği ulaştı. Kim, anne bir kardeşlerin diyetten miras almalarını yasaklarsa o, zulmetmiş olur.¹⁴³⁹

Hz. Ali'den bize onun şöyle dediği ulaştı. Diyet, miras alan kişiler arasında taksim edilir.¹⁴⁴⁰ Kadın da böyledir. Üçte bir ile vasiyet edilmiş kişi de böyledir. Fakat kendisine üçte bir vasiyet edilen kişinin kasıtlı olarak öldürmede affetme hakkı yoktur; çünkü bu, bir mal değildir.

Eğer öldüren kişi ile bir mal karşılığı anlaşma yapılmış olsa, kendisine vasiyet edilen kişi de bu malda ortak olur ve bu anlaşmadan sonra artık onun affetmesi de caiz hale gelir. Kasıtlı olarak öldürme, bir mal olmaması cihetiyle, yanlışlıkla öldürmenin de ölü için bir mal olması yönüyle, borçlu olanların kasıtlı olarak öldürmede ve yanlışlıkla öldürmede affetme hakları yoktur. Böylece onların bunu iptal etme hakları da yoktur.

¹⁴³⁸ Bu haberin tahriri s. 512 de geçti.

¹⁴³⁹ Bu haberi Beyhaki Sünen'inde Yahya b. Ebi Talib yoluyla tahrir etti. Yezid, Süfyan Sevri, Amr b. Dinar kendisine haber birisi yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi. Anneden kardeşleri diyetten bir şeye kim mirasçı yapmazsa o zulmetmiştir. -eh. Kitab-ül Cinayat, kan ve diyet bahsi, VIII, 58

¹⁴⁴⁰ Ben dedim: Beyhaki Sünen'inde Yahya b. Ebi Talib, Yezid b. Harun, Habib b. Ebi Habib, Amr b. Haram yoluyla Cabir b. Zeyd'in şöyle dediğini rivayet etti. Hür adamın diyeti, onlar kimse varisleri arasında dağılır. Bu onlar arasında onun mirasını paylaştıkları gibi aldıkları miras paylarına göre taksim edilir. Buna Resulullah böyle hükmetmiştir. Hür kadının diyeti, onlar kimse varisleri arasında dağılır. Onlar kadının mirasını aralarında taksim ettikleri gibi bunu da taksim ederler. Kadın öldürüldüğü veya yaralandığı zaman onun asabesi onun diyetine sahip olurlar. Bunu Resulullah böyle hükmetmiştir. Amr b. Haram'dan onun şöyle dediği rivayet edildi: Cabir b. Zeyd'e babadan kardeşler bulunmadığı zaman anne bir kardeş diyete mirasçı olur mu diye sordular. O da bunu Ömer b. el-Hattab, Ali b. Ebi Talib ve Şurayh mirasçı yaptı, diye cevap verdi. Hz. Ömer, Kişinin diyeti ancak onun mirası mesabesinde, diyordu. -Eh. Hz. Ali'nin şöyle dediği Malik b. Yahya, Ali b. Asım Muhammed b. Salim ve Amir yoluyla rivayet edildi. Diyet, Allah'ın taksim ettiği miras payları gibi taksim edilir. Böylece ona herkes mirasçı olur. Kitab-ül Cinayat, Kan ve Diyet Mirası Bahsi. VIII, 58.

Eğer onlar diyetlerini ölüye bırakırlarsa ölünün diyeti, onun varislerine kalır. Borçlular, borcu bırakmamışlarsa teslim alındığı zaman onu diyetten alırlar.

İbrahim en-Nehaî'den bize onun şöyle dediği ulaştı: Her varisin, diyetten bir hissesi vardır.¹⁴⁴¹

Bir adam, ölüm döşeğinde hasta iken hata ile öldürmeden kaynaklanan cinayeti başısladığı zaman böylece onun bu affı, diyetin üçte birinde geçerli olur. Eğer onun bu diyetinden başka bir malı yoksa onun affı bu diyetin ancak üçte birinde caiz olur; geriye kalan üçte ikisi ise Allah'ın emrettiği bir miras gibi, bütün varisler arasında ortak olup üç sene içinde katilin akilesi tarafından ödenmesi gerekir.¹⁴⁴² Eğer o bundan başka bir şeyi vasiyet ederse vasiyet sahipleri ile öldürülenin akilesi bu üçte birde ortak olurlar.

Eğer o bir köle azad etse, önce onun bu vasiyeti mirasının üçte birinden karşılır, sonra vasiyet sahipleri gelir. Böylece onların (vasiyet sahiplerinin) paylarına düşen vasiyet, akilenin (hisselerini ortadan) kaldırır; akile üyeleri de diyetten arta kalanı alırlar.¹⁴⁴³

Eğer öldürülen kişinin üzerinde bir borç varsa ve o katili affetmemiş ise, fakat diyetten bu borca yetecek ve artacak kadar mali (değer) olduğu halde varislerden birisi, katili affetmiş ise böylece borç miktarı kadar bir meblağ, katilin akilesinden alınıp alacaklı olanlara verilir. Sonra diyetten geri kalan maldan varisin affettiği hisse kadar bir meblağ varislere verilmez; onlar affetmeyen kimsenin hissesine düşen payı alırlar.¹⁴⁴⁴ Bu, alacaklılar ile varislere yapılacak ödemeler üç sene içerisinde gerçekleştirilir.

Ancak ödemeye ilk defa alacaklılardan başlanır ve böylece önce onlardan sonra sıra ile ödemeler yapılır. Geri kalan bir şey olursa bu da varislerin olur. Eğer borç bütün diyeti içersine alıyorsa varislerden hiçbirisinin affetmesi caiz olmaz. Maktul-öldürülen kişi affettiği vakit veya diyet borca yetmediği zaman onun başıslaması da geçerli olmaz.

İki mirasçı, cinayet yanlışlıkla işlenmiş bir cinayet olduğu halde bir mirasçının kendisinin diyet hissesini affettiğine şahitlik yaptığı zaman onların bu şahitliği geçerlidir. Çünkü bu iki şahit bununla kendi şahıslarına bir menfaat sağlamış olmuyorlar. Zira bu cinayet, af olunca kısas cezasından diyete çevrilen kasıtlı öldürme gibi değildir. Onun için bu cinayet, ancak (bedeli) tamamen mal olan (bir cinayet olduğundan), mirasçılardan birisi affetsin veya affetmesin, her bir varis diyetten hissesi vardır.

Varislerden bir erkek ile iki kadın, bir varisin affettiğine dair şahitlik yaptıkları zaman onların bu şahitliği, hakkında şahitlik yaptıkları kimse için caiz olur.

Eğer şahitler, onun bir mal aldığı ve diyetten bir şey üzerine anlaşma yaptığı ve böylece onu aldığı hakkında şahitlik yapmış olsalar, onların bu şahitliği geçerli olmaz. Çünkü bu şahitlerin şahitliği kabul olduğu zaman onların, onun aldığı bu şeyden kendi hisselerini isteyip alma hakları olur. Böylece onlar şimdi bu malı ve menfaati kendilerine çekmiş olurlar; bu sebepten ben onların şahitliğini geçerli görmem. Eğer onlar, bu şahitliği yapmamış olsalar, Fakat iki şahit diyetin bir kısmını alsalar ve sonra diyetten bir şey almamış kimse için onun affettiğine şahitlik yapmış olsalar, ben onların bu şahitliklerini hükümsüz sayardım. Çünkü onlar, bu kimsenin hakkını kendilerinden uzaklaştırmış olurlar. Sen biliyorsun ki, bu mirasçı kişinin, onların almış oldukları malda

¹⁴⁴¹ Bu haber müsned olarak geliyor. Ebu Hanife, Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etti. Her bir varisin diyetten hissesi vardır.

¹⁴⁴² "sülüsühu" kelimesi "M" nüshasında böyledir. Bunu doğrusu "fi sülüsühi" olmalı.

¹⁴⁴³ "ve yü'hazune" kelimesi esas nüshada böyledir. Bunun doğrusu "ve ye'huzune" şeklinde olmalı.

¹⁴⁴⁴ "ve yü'hazune" kelimesi esas nüshada böyledir. Bunun doğrusu "ve ye'huzune" şeklinde olmalı.

onlara ortak olma hakkı vardır. Bu sebeple onlar, (bu hakkı) kendilerinden uzaklaştırıyorlar.

Şahitlik, bir ödemeyi sahibinden uzaklaştırdığı veya ona bir menfaat sağladığı zaman kabul edilmez ve caiz olmaz.

İki mirasçı, maktulün ölüm döşeginde iken katili affettiğine dair şahitlik yaptığı zaman böylece onların bu şahitliği geçerlidir ve onun bu affı ile diyetin üçte biri affedilmiş olur.

Yetişkin olan varislerin (katili) affettiklerine dair iki kişi şahitlik ettiği zaman hâkim bu şahitliği geçerli bulsa ve katili aklasa, sonra bu iki şahit şahitliği geri çekseler, böylece bu şahit, şahitlikleri sebebiyle hükümsüz hale gelen diyeti tazmin ederler. Hüküm ise hali üzere devam eder. Eğer bu iki şahitten birisi dönerse üç yıl içinde diyetin yarısını öder.

Eğer bir adam ile iki kadın, katilin affedildiğine dair şahitlik yaparlarsa, bu caiz olur. Eğer onlar, hâkim hükmü uyguladıktan sonra vazgeçerlerse, adam diyetin yarısını ve her bir kadın da dörtte birini öder. Eğer kadınlar on kişi, adam ise bir kişi olursa, sonra bunların hepsi vazgeçse, adam yarıyı, kadınlar da diğer yarıyı tazmin ederler. –Bu Ebu Yusuf ile Muhammed’in görüşüdür. Eğer onların hepsi şahitliklerinde dursalar, fakat sadece on kadından birisi vazgeçse, onun üzerine bir tazmin gerekmez. Ebu Hanife şöyle dedi: Katilin affedildiğine on kadın ile bir erkek şahitlik yapsa, sonra bunların hepsi şahitlikten vazgeçse, böylece diyetin altıda beşi kadınların, altıda biri ise erkeğin üzerine olur. Eğer kadınlardan sekiz kişi vazgeçmiş olsa, onların üzerine bir şey lazım gelmez. Çünkü geriye kendileriyle şahitliğin yerine getirilip tamam olduğu şahitler kalmış yani şahitlik yapan bir erkek ile iki kadın kalmıştır.¹⁴⁴⁵

Eğer sekiz kadın şahitliğinden vazgeçtikten sonra bir kadın daha vazgeçerse, diyetin dörtte birini ödemek bu dokuz kadının hepsi üzerine düşer. Eğer bu tek olan erkek dönerse, onun da diyetin yarısını ödemesi gerekir. Eğer onuncu kadın da dönerse, o ve diğer dokuz kadının hepsi birden diyetin yarısını öderler. Ebu Yusuf ile Muhammed’in görüşüne göre bu kadınların hepsinden alınan diyet dokuz kişi için de hesap edilir.

Fakat iki erkek ile iki kadın şahitlik yaptıkları zaman böylece hâkim bununla hüküm verirse, sonra bir erkek ile bir kadın şahitlikten vazgeçerse, bu şekilde bu ikisinin bu diyetten dörtte birini tazmin etmeleri gerekir. Çünkü bu şahitliğin dörtte üçü geriye kalmıştır. Bu dörtte birin üçte ikisi erkeğin, üçte biri de kadının üzerinde olur. Eğer geri kalan kadın da vazgeçmiş olsa, bu erkek ile bu iki kadının üzerine yarı gerekir. Yani bunun dörtte bir erkek, dörtte biri de kadın üzerine olur. Eğer onların hepsi vazgeçerlerse her bir erkek üzerine onun üçte ikisi, iki kadın üzerine de üçte biri gerekir.

Eğer bu iki kadının yerinde on kadın olsaydı, onların üzerine (diyetin) sadece üçte biri gerekirdi. Çünkü burada kadınlar, her ne kadar çok olsalar da, bir tek erkek mesabesinde dirler. Sen biliyorsun ki, üçte bir ve ondan daha çok olan (bir meblağ), ancak iki şahitlikle kesilip ayrılır, yoksa iki kadın ile kesilmez. –Bu Ebu Yusuf ile Muhammed’in görüşüdür.

İki erkek ile bir kadın şahitlik yapmış ve hâkim onların bu şahitliğine dayanarak hüküm vermiş ve sonra da kadın vazgeçmiş olsa, böylece bu kadın üzerine bir şey lazım gelmez. Çünkü biz onların (hepsinin) şahitliği ile hüküm vermedik. (Zira iki erkeğin şahitliği karar için yeterlidir.)

Eğer iki erkek vazgeçmiş olsa bunlar diyeti tazmin ederler ve kadın üzerine bir ödeme yoktur.

¹⁴⁴⁵ “imraeteyni” kelimesi esas nüshada “M”de “imraetani” şeklinde gelmiş, hâlbuki doğrusu “imraeteyni”dir.

Öldürülen kişi, yanlışlıkla yapılan darb, cinayet, baş yarma, yara veya kesilmiş eli affettiği zaman sonra bundan iyileşip sağlığına kavuşsa onun bu affı caiz olur. Eğer o ölürse, bu bir can meselesi olduğu için, affı hükümsüz olur. O ancak canın dışındaki cinayetleri affedebilir. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Eğer o, darbi ve ondan doğacak neticeleri veya cinayeti ya da yarayı ve ondan doğacak neticeleri affetmiş ise böylece onun bu affı, Ebu Hanife'nin görüşüne göre diyetin üçte birinde caiz olur.

Bir kadın bir adamı yanlışlıkla yaralasa, böylece bu adam bu yara karşılığında kadınla evlense bu nikâh caiz olur. Eğer adamın yarası iyi olsa, kadın yaranın diyetini, mihr-i mislini alır. Adam kadınla darba karşılık veya yara ya da el kesmesi üzerine evlense sonra bundan iyi olup sağlığına kavuşsa yine böyledir, eğer o kadınla gerdeğe girmeden önce onu boşarsa bu diyetin yarısını kadından alır. Eğer adam bundan dolayı ölürse nikâh caiz olur; kadın mihr-i mislini alır. Diyeti ödemek kadının akilesi üzerine borç olur. Kadın adamın katili olduğu için adamdan ona miras düşmez. Eğer adam onunla gerdeğe girmeden önce onu boşarsa sonra ölürse, o mihri¹⁴⁴⁶ kesilmemiş bir kadının mesabesinde olarak müt'asını alır.¹⁴⁴⁷ –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür.

Adam, darb ve ondan doğan neticeler veya kafasındaki yara ve ondan doğan neticeler yüzünden hasta olduğu halde kadınla evlenirse ve sonra bu hastalığından dolayı ölürse, o bu kadın ile diyet üzerine evlenmiş olur. Böylece bu diyetten kadının akilesi için onun mihr-i misli ve geri kalan maldan vasiyet olarak üçte biri hesap edilir ve adamın varisleri, kadının akilesinden kalan fazlalığı alır. Kadın, katil olduğu için ona bir miras düşmez. Eğer adam, onu zifafa girmeden önce boşamış ise varisler, kadının akilesinden diyetin yarısını alırlar. Sonra diyetin diğer yarısına bakılır, böylece ondan akilesi için kadının mihr-i mislinin yarısı ve vasiyet olarak adamın katili için de kalan maldan üçte biri hesap edilir. Kalan fazlalık ise varislere verilir. Onlar bunu ödeyinceye kadar kadının akilesinden alırlar. Kadın katil olduğundan dolayı onun için bir vasiyet olmaz; adamın vasiyeti kadına verilmez, onun akilesine verilir. Çünkü adam bu vasiyeti kadına yapmamış, akilesine yapmıştır.

Öldürme yanlışlıkla olduğu halde adam iki katilden birisini affederse bu af, diyetin üçte birinde caiz olur. Diyetin yarısını ise diğer katilin ödemesi gerekir. Diğer katilden diyetten hiçbir şey hükümsüz olmaz. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle diyorlar: Bu adam, el kesmeyi, darp etmeyi, baş yarmayı veya yaralamayı affetse, fakat "bundan doğacak neticeleri" demese ve sonra ölse, bize göre bu, cana (işlenen cinayeti) affetmek demektir ve bu, bunu ve bundan doğacak neticeleri affetmek mesabesindedir. O bunun üzerine bir kadın ile evlendiği zaman da böyledir, sanki o, onunla can üzerine evlenmiştir ve sanki o, ben seninle bu darb ve ondan doğacak neticelere karşı ve el kesme ve ondan doğacak neticelere karşı evlendim, demiş gibidir. İşte affetmek de böyledir. Sanki o, ben bu darb olayını ve ondan doğacak neticeleri affettim, demiş gibi olur. –Bu, bunu (sonradan) kabul eden Ebu Hanife'nin görüşüdür.

VARİSLERİN AF KONUSUNDA BİRBİRİNE ŞAHİTLİK YAPMALARI

Bir adam, iki varisi bulunan birisini kasıtlı olarak, öldürdüğü zaman böylece onlardan birisi diğerinin affettiğine şahitlik yapsa, diğeri ise bunu inkâr etse, bu durum katile sorulur. Eğer o da bunu iddia ederse, diyetin yarısı bu şahidin olduğu kabul edilir.

¹⁴⁴⁶ “mehran” kelimesi esas nüshada böyle üstündür. Hâlbuki onun doğrusu “mehrun” şeklinde ötre olmalı.

¹⁴⁴⁷ Müt'a: Mehir kesilmeyen, zifaf ve halvet gerçekleşmeden boşanmış olan kadına verilmesi gereken mal, elbise vb. gibi şeylere verilen addır. Bak. (Bakara 2/ 236; Ahzab 33/ 49). Çev.

Fakat katil diğ erinin hakkını hükümsüz kılan bir halde iken bu şahit tasdik edilmez. Böylece diğ er şahide de diyetin yarısı ödenir. İki varisten birisinin onun hakkında affi itiraf etmiş olması cihetiyle bu katile ölüm cezası uygulanmaz. Eğer katil onun şahitliğini inkâr eder ve bunun arkasında durmazsa, bu şahitliği ile kendisine bir mal ve menfaat temin etmiş olması yönüyle şahit için hiçbir hak yoktur. Fakat katilin malında kendisi için şahitlik yapılmış olan kişinin yarı diyet hakkı vardır.

Varisler üç kişi oldukları zaman böylece onlardan ikisi, birisi için onun affettiği hususunda şahitlik yapsalar, bu şahitlik ile bunlar kendilerine bir mal ve menfaat çekmeleri yönüyle onların bu şahitliği hükümsüz olur.¹⁴⁴⁸ Eğer katil bunu iddia ederse diyetin üçte ikisini bunlara öder. Kendisi için şahitlik yapılmış olan kişiye de diyetin üçte birini öder. Eğer katil bu iki kişinin şahitlik yaptığını iddia etmemiş ise bu iki şahit için ne diyetten ve ne de kısıstan bir hak yoktur. Fakat kendisi için (affetti diye) şahitlik yapılmış olan varisin üçte bir diyet hakkı vardır. Eğer bu iki şahit bu varisin katil ile bir mal karşılığı anlaşma yaptığını şahitlik ederlerse, yine böyle onların bu konudaki şahitliği de hükümsüz olur. Burada yapılacak iş de aynı benim sana açıkladığı gibidir.

Eğer katil, yaptığı anlaşmaya bunların şahitlik yaptığını iddia etse, bu iki şahitten her birisi için diyetin üçte biri vardır. Eğer bu iki şahit, birisi için o üçte bir diyetten daha az bir meblağa anlaşma yaptı diye şahitlik yapsalar, onların bu şahitliği kabul edilmez.

Varislerin birisi anlaşmayı iddia ettiği ve geri kalan iki varis de buna şahitlik yaptığı zaman böylece bunu katil inkâr etse, ne anlaşmadan ve ne de diyetten dolayı katilin bunlardan birisine bir şey ödeme görevi yoktur. Çünkü bunlar yaptıkları şahitlikleri ile diyetin üçte ikisini kendilerine çekmiş olurlar. (Bu sebeple) onlar tasdik edilmezler.

İki şahit, varislerden birisinin affettiğine dair şahitlik yapsa, fakat onlar bunun kendisini tam olarak bilmezlerse, onların bu şahitlikleri hükümsüz olur. Bu sebeple katil üzerine kısas gerekir. İki şahit, varislerden belli birisi hakkında katilin onu geceye kadar bir günlüğüne bin dirheme kiraladığına dair şahitlik yapmış olsalar, böylece bu bir af sayılmaz ve ona verilecek bir mal da yoktur. Eğer onlar, onun, bir gün geceye kadar affettiği için katilden bin dirhem aldığı konusunda şahitlik yapsalar, bu bir af sayılı ve bu geçerli bir anlaşmadır. Diğ er geri kalan varisler de diyetten hislerini alırlar.

Muhammed, Ebu Yusuf ve Süleyman yoluyla Zeyd b. Vehb'in şöyle dediğini rivayet etti: Bir adam, karısının yanında bir erkek buldu. Böylece o, yaptığı işten dolayı karısını kılıçla öldürdü, onun erkek kardeşlerinden birisini ise öldürmedi; bu kardeş katili affetti. Bu sebeple Ömer b. el-Hattab, affetmeyen kardeşe diyetten hissesine düşen payı verdi.¹⁴⁴⁹

Muhammed, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etti. Kasıtlı olarak veya yanlışlıkla öldürmeyi affettikleri zaman kadın olsun erkek olsun, her bir varisin, diyetten hissesi vardır.¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴⁸ "Malen" kelimesi esas nüsha "M"de yoktur; hâlbuki onun bulunması daha doğrudur.

¹⁴⁴⁹ Ben derim ki, bu haberi Beyhaki, Cinayetler kitabında bazı veliler kısası affederken bazılarının affetmemesi bahsinde (VIII, 59) tahric etmiştir. O bunu Muhammed b. İshak es-Sağani, Yala b. Ubeyd ve el-A'meş yoluyla Zeyd b. Vehb'in şöyle dediğini rivayet etti. Bir adam, karısının yanında bir erkek buldu. Böylece o, karısını öldürdü. Bu suretle olay Ömer b. el-Hattab'a iletildi. Böylece o, kadının yanında bir erkek kardeşini buldu ve ona nasibini tasadduk etti. Hz. Ömer diğ erleri için ise diyet verilmesini emretti. Abdullah b. Vehb yoluyla şöyle rivayet edildi: Cerir b. Hazim bana Süleyman el-A'meş Zeyd b. Vehb el-Cüheni yoluyla rivayet edildi ki, bir adam karısını öldürdü. Onun üç erkek kardeşi onun için Hz. Ömer'den yardım istediler. Bu sebeple kardeşlerden birisi affetti. Bunun üzerine Hz. Ömer geri kalan iki kardeş için siz ikiniz diyetin üçte ikisini alınız, dedi. Çünkü adamın öldürülmesine bir yol yoktu. Eh. s. 60

¹⁴⁵⁰ Muhammed bunu Kitab-ül Asar ve Kitab-ül Hucet'te tahric etmedi. Bu haber olarak daha önce geçti; sened olarak açıklaması ise yakında gelecektir.

Ebu Yusuf, Yahya b. Said ve Zühri yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın bir hutbe okuyarak şöyle dediğini rivayet etti. Hz. Peygamber'in bir kadını kocasının diyetinden bir şeye varis kıldığını kim biliyor? Bunun üzerine Beni Kilab'ın elinde bir belge olduğu halde Dahhak b. Süfyan el-Kilabi ayağa kalkıp (ben biliyorum, dedi)¹⁴⁵¹ ve Hz. Peygamber'in bende Eşyem'in karısını onun diyetine varis yap diye yazısı (mektubu) vardır.¹⁴⁵²

Muhammed, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'den şöyle rivayet etti: Kimi varisler tarafından affedilmiş bir kan (can) hakkında Ömer b. el-Hattab Abdullah b. Mesud ile istişare etti. Abdullah şöyle dedi: Bu (varis, affetmekle katilin) canının bir parçasını (kısastan kurtarıp) ona hayat vermiştir. Bu sebepten dolayı onu öldürmeye diğer varislerin gücü yetmez. Ancak onlar onun bu affını kabul ederler. Affetmemiş olan kimsenin diyetten hissesi vardır. Bunun üzerine Hz. Ömer de ben de bu görüşteyim, dedi.¹⁴⁵³

Öldürme kasıtlı olduğu halde kan iki kişi arasında ortak olup böylece onlardan her biri diğeri için onun hep birlikte affettiğine dair şahitlik yapsalar, katil ise bunu inkâr etse, bunlardan hiçbirisinin ondan bir şey almaya hakkı yoktur.

Eğer katil, bunların affettiklerini iddia ederse, bu konuda yine onun üzerine bir diyet gerekmez. Çünkü o, bunların lehine bir mal ikrarında bulunmamıştır. Bunlardan birisi diğeri için onun affettiğine dair şahitlik yapsa, kendisi için şahitlik yapılmış olan kişi, bu konuda onu tasdik ederse, kıyasa göre bu şahit için bir şey yoktur. Fakat ben burada kıyası terk ederek ona diyetin yarısını veriyorum.

Onlardan birisi diğeri için onun affettiğine dair şahitlik yapmış olsa, sonra bu diğeri de arkadaşının da affettiğine şahitlik yapsa, fakat katil bunu inkâr etse, ilk şahidin hakkı hükümsüz olur. Katil her ikisini yalanladığı zaman diyetin yarısı diğer geri kalan varisin olur.

Bir adam, eline bıçağı alıp onunla bir insanın kafasına vursa bu suretle onun başı yarılrsa sonra adam bıçağı kaldırmadan başka bir yara açıncaya kadar onu başın yan tarafına doğru çekse, bu yara (diğeri ile) birleşmiş veya birleşmemiş olsun, böylece bu bir tek yara sayılır ve bundan dolayı adama kısas gerekir. Eğer bu, hata ile olmuş bir eylem olsa, burada sadece bir tek yara diyeti ödenir. Fakat o, eğer bıçağı kaldırmış ve sonra başına vurup yan tarafına kadar yara açmış olsa, bunlar birleşmiş veya birleşmemiş olsun, artık bu başka bir yara sayılır, bu kasıtlı bir eylem ise bundan dolayı kısas gerekir. Yanlışlıkla olmuş ise, o, elini kaldırdığı için, iki yaranın diyetini vermesi gerekir. Hâlbuki o öncekinde elini kaldırmamıştı. Böylece bunlar (eylem ve hüküm bakımından) farklı olurlar.

Bir adam, kendi gözünde görmeye eksiklik veren bir beyazlık olduğu halde bir kişinin gözünü çıkarsa, gözü çıkarılmış olan kişi (kısasla diyet arasında) muhayyerdir: O dilerse kişinin eksik gözüne kısas uygulanmasını ister, dilerse kendi gözünün diyetini alır.

¹⁴⁵¹ “ala şey'in kilabün” ifadesi esas nüshada böyle, fakat bu “beni kilabin” olmalı. Allah en iyi bilir.

¹⁴⁵² Bu haber, daha önce İmam Muhammed'in Muvatta'ından naklen tahric edilmiştir. s. 512.

¹⁴⁵³ Bu haberin Kitab-ül Asar ve Kitab-ül Huccet'ten yapılmış olan tahriri, daha önce geçti. Beyhaki bunu Sünen'inde Ebu'l Abbas el-Esamm, er-Rebi b. Süleyman, eş-Şafii, Muhammed b. el-Hasen, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim en-Nehai yoluyla rivayet etti ki, Hz. Ömer kasıtlı olarak adam öldürmüş bir adamı getirtti ve böylece onun öldürülmesini emretti. Bunun üzerine ölenin velilerinden birisi onu affetti. Ömer yine öldürülmesini istedi. Bu durumda İbn Mesud şöyle dedi: Can, velilerin hepsinin birlikte (ortak oldukları bir) haktır. Bu sebepten dolayı onlardan birisi affedince, o, cana hayat vermiş (yani katili ölümden kurtarmış) olur. Böylece diğer varisler hakkını almadan bu varis, hakkını alamaz. Hz. Ömer görüşün nedir, dedi? O, ben senin katil üzerine kendi malından diyet koyman ve affeden kişinin de hissesini kaldırman görüşümdedir, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, ben de bu görüşteyim, dedi. –Eh. VIII, 60. Beyhaki, bu haber munkatıdır, bundan önceki mevsul haber bunu desteklemektedir, dedi. Eh. Cinayat, adı geçen bahis.

Eğer gözü çıkarılmış olan kişinin bu çıkmış gözünde eksiklik var idiyse, bu eylemde kısas olmaz; burada hükümet-i adl (bilirkişinin belirleyeceği bir diyet) gerekir.

Bir adam, bir kişinin tırnağı siyahlaşmış veya yaralanmış elini kestiği zaman – fakat bu, ele bir noksanlık vermiyor- böylece bunda kısas vardır. Çünkü bu arızalar ele bir eksiklik vermemektedir.

Bir adam, bir kişinin elinden fazla olan bir parmağını kestiği zaman böylece bunda bir kısas yoktur; bunda hükümet-i adil vardır. (Diyeti bilirkişi belirler). Eğer o, elin hepsini kesse, böylece bu parmaklar ele bir eksiklik vermiş, onun değerini düşürmüş ise artık bunda kısas olmaz, bunda hükümet-i adl uygulanır. Fakat parmaklar, ele bir eksiklik ve noksanlık vermiyorsa, o takdirde bunda kısas vardır.

Bir adam bir kişinin elini eklem yerinden kesse, böylece bu el iyi olsa, sonra kesenin eline kısas uygulansa, sonra onun eli de iyi olsa, sonra bunlardan birisi diğerinin, eli kesilmiş olan kolunu kesse, bunda kısas yoktur. Eğer bu ikisi eşit ise, bunda kısas yoktur.

CANDA KISAS UYGULANAN ve UYGULANMAYAN CİNAYETLER

Bir adam, bir kişiye kılıçla vurduğu zaman böylece o, ölünceye kadar yatağa bağlı kalmışsa ve iki kişi buna şahitlik ederse, bu sebeple bu adama kısas uygulanır. Muhammed bu hükmü, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'den rivayet etti.¹⁴⁵⁴

Şahitlere, bu kişi bu vurmadan dolayı mı öldü, yoksa başka (şeyden mi öldü diye) sorulması uygun düşmez. Bu, yanlışlıkla olan (cinayetlerde) de böyledir. Sen biliyorsun ki, şahitler, onun öldüğü hususunda şahitlik yapmış olsalar, kendilerinin yalan söylediklerini hâkimin bildiği bir şey hakkında şahitlik etmiş olurlar. Dolayısıyla hâkim, kendisi bildiği halde, (böyle bir soru sormak suretiyle) şahitleri yalan söylemeye nasıl sürükleyebilir! Ancak şahitler, ölen kişinin bu vurmadan dolayı ölmüş olduğu hakkında şahitlik yapmışlarsa, eğer onlar adil şahitler ise, onların bu şahitliği caiz olur.

Şahitler, o, ölünceye kadar yataktan ayrılmadı diye ifade verseler, böylece onlar, bilinen ve açık bir bilgiye şahitlik yapmış olurlar. Zaten hâkimin şahitleri başka bir şeyle mükellef tutması ve onları doğru olmayana (ve yalana) sürüklemesi uygun olmaz.

İki şahit, bir adamın bir kişiye kılıçla vurduğu ve onun da öldüğü hakkında şahitlik yapsalar ve bundan daha fazla bir şey söylemeseler, böylece bunun kasıtlı bir öldürme olduğu anlaşılır. Ancak, eğer hâkim bu şahitlere, o buna kasıtlı olarak mı vurdu diye sorsaydı, daha sağlam olurdu. Eğer hâkim, onlara böyle sormasa bile bu bir kasıtlı eylemdir. Onlar, adamın kişiye mızrakla dürttüğüne veya ok attığına ya da batan bir şey fırlattığına şahitlik yapsalar yine böyledir; bunların hepsi kasıtlı işlenmiştir. Eğer bu iki şahit, adamın onu kestiğine şahitlik etseler veya onun karnını bıçakla yardığına, böylece onun öldüğüne şahitlik yapsalar, hâkim, şahitlere o bunu kasıtlı mı yaptı diye sorar mı, ne dersin? Hâkim onlara böyle sormaz. Bunların hepsi eşittir ve bunlar kasıtlı yapılmış eylemlerdir.

Bir şahit onun onu kılıçla öldürdüğüne şahitlik yaparken diğeri de onun ona mızrakla dürttüğüne şahitlik yapsa, onların bu şahitlikleri uyuşmamıştır. Eğer onlardan birisi onun kılıçla vurduğuna şahitlik yaparken diğeri de onun onu kestiğine şahitlik

¹⁴⁵⁴ Muhammed bunu Asar'ında da rivayet etti. Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi. İnsanlar ona kimin vurduğu hususunda şahitlik yaparlarsa ve böylece o ölünceye kadar yatağa bağlı kalırsa, ben buna kısas uygulardım dedi. Fakat bu yanlışlıkla işlenmiş bir cinayet ise akilesinden diyetini alırım. Muhammed bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin görüşüdür, biz bunu kabul ediyoruz dedi. –Eh. s. 100

yapmış olsa yine böyledir. Onlardan birisi onun ona ok attığına şahitlik ederken, diğeri de ona mızrak attığına şahitlik yapmış olsa yine böyledir. Eğer şahitler, kentler hakkında uyuşmasalar mesela birisi Mekke derken, diğeri ise Küfe derse, yine böyledir. Onlar aylar veya günler hakkında da uyuşmasalar, böylece birisi, o, onu şu ayda öldürdü derken, diğeri ise başka bir ayda öldürdü derse; birisi şu günde derken, diğeri ise başka bir günde derse yine böyledir. Bu şekilde bunların hepsi batıl olup onların şahitliği caiz değildir; çünkü onlar uyuşmamışlardır. Şahitler, onun vücudunda vurma yerinde uyuşmadıkları zaman da yine böyledir. Böylece birisi, o onun elini kesti ve öldürdü derken, diğeri ise ayağını kesti derse bu hükümsüz olur. İki şahit, adamın öldürdüğü alette uyuşmadıkları zaman, vurma yerinde veya günlerde ya da kentlerde veyahut yerlerde uyum sağlamadıklarında onların şahitliği hükümsüz olur. Çünkü bu bir fiildir. O sebeple bu adam, bir kişiyi iki günde, iki kentte öldüremez. Onu, bizzat kendisi gelerek bunlardan her biri öldürmüştür.

Eğer şahitlerden birisi, onun ona vurduğuna ve ayağını kestiğine, böylece ölünceye kadar hastalığının devam ettiğine şahitlik yapmış olsa; diğeri de onun ona vurduğuna ve elini kestiğine ve ölünceye kadar hastalığının devam ettiğine şahitlik yapsa, bunların hepsinden dolayı, elden veya ayaktan dolayı ben bunların şahitliğini kabul etmem. Çünkü eğer o iyi olsa, ben onun ne elini kabul ederim ve ne de ayağını. Zira onun için bir tek el ve bir tek ayak üzerine şahitlik yapılmıştır. Sen biliyorsun ki, şahitlerden birisi, baştaki bir yara üzerine şahitlik yapmış olsa, diğeri de bir el veya bir ayak üzerine şahitlik yapsa, ben bunların şahitliğini kabul etmem! Bu iki şahitten birisi, eğer o, onun elini kılıçla kesti demiş olsa, diğeri de o onun elini bıçakla kesti dese veya diğeri o onun kafasını demir sopa ile yaraladı dese, onların bu şahitliği uyuşmamış olmaz mı, ne dersin! Ben bunlardan hiçbirisinin sözünü kabul etmem.

İki şahit, bir adamın bir kişinin ayağını eklem yerinden kasıtlı olarak kestiğine şahitlik yapsalar, diğeri de onun ayağını eklem yerinden kasıtlı olarak kestiğine şahitlik yapsa, sonra bunlar hep beraber onun ölünceye kadar hastalığının devam ettiğine şahitlik yapsalar, veli de bunların hepsinin kasıtlı olarak yapıldığını iddia etse, böylece ben, katilin kendi malından yarı diyet ödemesinin gerektiğine karar veririm. Çünkü o, birisi hakkında delil getirilmiş, diğeri hakkında ise delil getirilememiş olan iki yaradan dolayı ölmüştür.

Eğer iki şahit, adam hakkında şahitlik yapmış olsa, fakat bunlar tezkiye edilmemiş olsalar¹⁴⁵⁵ yine böyledir. Eğer bir kimse, ayağın iki şahidini tezkiye etmiş olsa, bir kimse de elin iki şahidini tezkiye etse ve diğer iki şahit tezkiye edilmemiş olsalar¹⁴⁵⁶ ben bunların hepsinin şahitliğini iptal eder ve kabul etmem. Eğer o şahitlerin hepsini tezkiye etmiş ise ben onun hakkında kısas ile hüküm veririm. Eğer veli, el ve ayak hakkında kısas uygulanmasını isterse bu bunu onun için yapamam. Çünkü bu el ayak sahibi bundan dolayı ölmüş ve artık kısas canda olmuştur.

Eğer iki şahit, bir adam hakkında onun, bir kişinin elini eklem yerinden kasıtlı olarak kestiğine ve sonra onu kasıtlı olarak öldürdüğüne şahitlik yapmış olsalar, ben onun varisine ele kısas uygulama ve öldürme hakkı tanırım. Eğer hâkim ona, onu öldür derse, o onu öldürür, fakat eline kısas uygulamaz. İşte bu da bir cezadır. –Bu Ebu

¹⁴⁵⁵ Tezkiye, arıtma ve temizleme anlamındadır. İslam Hukukunda ise tezkiye, şahitlerin şahitlik yapmaya ehil olup olmadıklarını araştırıp öğrenmektir. Hâkimin bir olay hakkında tanıklık edecek kimselerin bu şahitliğe ehil olup olmadıklarını güvenilir kimselerden sorarak tespit etmesidir. (çev.)

¹⁴⁵⁶ “ve lem yüzekkeya el-Aharani” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Bu Küfe ehlinin görüşüne dayanır. Bu Basra ehlinin görüşüne göre ise “ve lem yüzekke’l aharani” şeklindedir. Müellif (Muhammed) Küfeli olup Küfe nahivcilerinin imamıdır.

Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle dediler: Hâkimin ona onun öldürülmesini emretmesi, fakat eli için ona kısas uygulama hakkı vermemesi gerekir. Çünkü bu bir tek cinayettir. Sen biliyorsun ki, o elinden iyi oldu; hatta o onu öldürdü. Yine sen biliyorsun ki, bunların hepsi yanlışlıkla olmuş olsa, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüne göre bundan dolayı bir tek diyet gerekir. Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne göre (kasıtlı olarak işlenmiş cinayette de) bu böyledir. Böyle bir fiilde ele için kısas gerekmez. Nitekim yanlışlıkla işlenmiş bir fiilde el için bir diyet yoktur. Fakat Ebu Hanife, benim sana birinci meselede açıkladığım gibi, kasıtlı olarak işlenmiş cinayette (kısas vardır) demiştir.

O, onun elini yanlışlıkla kesti, sonra başka birisi gelip eli iyi olmadan onu kasıtlı olarak öldürdü diye şahitlik yapılmış olsa, ben katilin akilesine elin diyetini ödemelerini emreder ve katilin de öldürülen için öldürülmesini söyledim.

Eğer iki şahit, bu (adam hakkında) o onun elini kasıtlı olarak eklem yerinden kesti diye şahitlik yapmış olsalar, bu iki şahit veya onlardan başka iki kişi onun boynunu başka bir adamın vurduğuna şahitlik yapsalar, ben ölünün velisine can için katile kısas uygulanma hakkını tanıırım, diğeri hakkında da onun eli için kısas gerekir. Eğer diğeri onu yanlışlıkla öldürmüş olsa bile yine böyledir; ben onlar için elde kısas, canda ise diyet hakkı tanırdım. Ben bunlardan hiçbirini iptal etmem.

Eğer iki şahit, bu adamın, onun elini eklem yerinden, elinin eklem yerinden kestiğine şahitlik yapmış olsa, sonra başka birinin de bu eli dirsekten kasıtlı olarak kestiğine ve sonra onun bunların hepsi yüzünden öldüğüne şahitlik yapsalar, öldürülenin velisinin el kesenin elini kesme, diğeri için ise canda kısas yapma hakkı vardır. Çünkü bu katil kişi, birinci kesme iyi olduktan sonra¹⁴⁵⁷ ikinci kesmeyi yapması yönüyle katil olmuştur.¹⁴⁵⁸ Eğer birisi, onun bir parmağını kesse, diğeri de elinin geri kalan kısmını dirsekten veya omuzdan kesse ve o bundan dolayı ölse yine böyledir. Eğer bu diğeri kesen kişi, yanlışlıkla kesmiş olsa onun üzerine diyet gerekir. Öncekinin üzerine ise parmaktan ötürü kısas gerekir. Eğer önceki yanlışlıkla, diğeri ise kasıtlı olarak kesmiş olsa, evvelkinin akilesi üzerine parmakların diyeti gerekir; diğeri üzerine de kısas gerekir.

Eğer iki şahit, bir grup insan hakkında, onların bir adamı kasıtlı olarak öldürmek için birleştiklerine şahitlik ederlerse, ancak şu kadar var ki, onlar (şahitler), "Onların birisinin yanında bir sopa bulunduğunu, fakat biz, bu sopanın sahibini bilmiyoruz" demiş olsalar, ben bu iki kişinin şahitliğini iptal ederim. Çünkü onlar, sopanın sahibini

¹⁴⁵⁷ Metin "M" nüshasında böyledir. Hâlbuki bunun doğrusu "minhu" kelimesinin hazfedilmesidir. Esas nüshada "en yaktaa es-sani beri e minhu" şeklinde geldi. Hâlbuki bunun doğrusu "inne'l kat'a's sani beri emin-el kat'il evveli" olmalı. Alla en iyi bilir.

¹⁴⁵⁸ Serahsi şu metin hakkında "İki şahit, bir kimsenin, birisinin elini, elin eklem yerinden kestiğine şahitlik yapmış olsalar, diğeri iki kişi de başka birinin bu eli dirsekten kestiğine ve sonra onun bütün bunlardan dolayı öldüğüne şahitlik yapsalar ve bu kesmeler de kasıtlı olsa, böylece bu bilekten el kesenin eli kesilir, diğeri de kısas olarak öldürülür." Şöyle demiştir: Züfer ile Şafii bunların her ikisine de ölüm cezası (kısas) uygulanır dediler. Şu ise biz Hanefilerin görüşüdür. İkincisinin eylemi birincisi hakkında iyileşme mesabesindedir. Bizim Hanefi âlimlerimiz şöyle dediler: İkincisinin eylemi, birincisi için iyileşme mesabesindedir; bununla birincisinin yayılması kesilmiş ve böylece sanki o durmuştur. Biz böyle söylüyoruz. Çünkü bu yayılma birinci eylemin eseridir. Zira eylemin yeri olmadan bu sırayetin kalması düşünülemez. Çünkü eser kendi kendine kalmaz. İkincinin eylemi sebebiyle birincinin eyleminin yeri yok olmuştur. Yerin bulunmaması sebebiyle yayılmanın kesilmesi, iyileşmeden dolayı yayılmanın kesilmesinden daha kuvvetlidir. Çünkü iyileşmenin bozulma ihtimali vardır. Fakat yerin yok olmasının bozulma ihtimali yoktur. Bu sebeple bu mesele cinayet işleyenlerin eylemlerinin ayrı organlardan olmasından ayrılır. Çünkü eylemler ayrı organlarda olduğu zaman ikincinin eylemi birincinin eyleminin yerini yok etmez. Dolayısıyla bu birinci eylem hakkında iyileşme gibi kabul edilmez. Eh. XXVI, 170

bilmemektedirler. Eğer iki kişi olsa, bunlardan birisi sopa sahibi, diğeri de kılıç sahibi olsa, böylece şahitler "biz, onun bunlardan hangisi olduğunu bilmiyoruz" deseler, ben bunların şahitliğini iptal etmez miyim, ne dersin? Çünkü dedi, diyetin yarısı onun akilesi üzerindedir ve onun yarısı da kılıç sahibinin malında olur. Fakat bunların hangisi, o mu bu mu olduğunu ben bilmiyorum.

Eğer iki şahit, bir adam hakkında onun falan kimsenin sağ elinin parmaklarını kestiğine şahitlik yapsalar, bunlar, başka bir adam hakkında da onun bu elin parmaklarını kestiğine şahitlik yapsalar, fakat onlar bu parmakların sahibi ile o parmakların sahibini bilmiyorlar ve bu el kesme kasıtlı olarak kesilmiştir. Böylece bunların şahitliği batıl olup caiz değildir. Çünkü onlar şahitliklerini yani her birinin kesilmiş parmaklarını açıklamadılar. Eğer onlar yanlış şahitlikte bulunsalar yine böyledir; her ne kadar diyet eşit olsa bile ben bunu da iptal ederim. Eğer bir şahit kişinin onun parmağını kestiğine şahitlik yapmış olsa, başka bir şahit de onun bin dirhemini kaybettiğine şahitlik yapsa ben bunların şahitliğini geçerli mi kılacağım, ne dersin?

İki şahit, bir kimsenin, bu adamın başparmağını kasıtlı olarak kestiğine şahitlik yapsa ve bunlar, başparmağı kesilmiş olan adamın kesen bu kişinin elini kasıtlı olarak eklem yerinden kestiğine şahitlik yapsalar ve sonra bunların her ikisi de iyi olsa, böylece bu eli kesilmiş olan kimse muhayyer olur. O, dilerse parmağını kesen bu kişinin elinin kalan kısmını keser, dilerse onun malından kendi elinin diyetini alır. Artık elin kesilmesi cihetiyle parmağa karşılık bir şey yapmak gerekmez, parmağın (bedeli) hükümsüz hale düşmüştür. Çünkü o, bıçağı kendi yerine değil, başka yere koymuştur. Sen biliyorsun ki, eğer elin kesilmesi üzerinde birisi başmak sahibi olan iki kişi birleşmiş olsalar, elin diyeti bunlar üzerine olur ve başparmak ise hükümsüz kalır.

Eğer iki şahit, bir adam hakkında, o, bir kişinin elini eklem yerinden kesti diye şahitlik yapmış olsa, başka iki şahit de onu bir veya iki yırtıcının yaraladığını ya da ona bir taş isabet edip yaraladığını veyahut sürçtüğünü ve böylece ayağını kırdığını veyahut da o kendi kendine yaraladığını veya onu kölesi yaraladığını ve bütün bunlardan dolayı öldüğünü söyleseler, böylece bu el kesen üzerine kısas gerekmez, fakat onun diyetin yarısını ödemesi gerekir.

Bir adam bir adamın elini yanlışlıkla kesmiş olsa ve onu bir yırtıcı yaralasa, kölesi yaralasa ve kendi kendine yaralasa, sonra o, bütün bunlardan dolayı ölse, böylece eli kesen üzerine diyetin dörtte birini ödeme görevi düşer. Onda bir çıban çıkmış olsa veya ona bir yılan sokmuş olsa yine böyledir. Adamın yaralaması ile beraber bütün bunlar onda toplanmış olsa, bununla birlikte ona başka bir insan hasar vermemişse ve bununla beraber bunların hepsi bir hastalık olmuşsa, bu kişinin üzerine diyetin yarısı gerekir. Eğer ona bununla beraber başka bir insan da hasar vermişse, diyetin üçte ikisi bu iki adam üzerine olur; çünkü o bundan dolayı ölmüştür. Eğer kendisinde bir adamın yaralaması veya bir yırtıcının yaralaması bulunduğu halde, bir adamın koymuş olduğu taş veya ailesinin önceden geçtiği bir duvar ona hasar vermişse, ben bu adama üçte bir, duvar sahibine üçte bir yüklerim ve üçte biri de iptal ederim. Kasıtlı olarak olmuş olsa bile bunda bir kısas yoktur. Çünkü burada hakkında kısas olmayan bir yaranın da işe ortaklığı vardır.

Eğer bir adam, bir adamı kasıtlı olarak yaralamış olsa ve iki veya üç yırtıcı (da yaralasa), sonra o bütün bunlardan dolayı ölse, bu adamın üzerine diyetin yarısı gerekir. Eğer o bir taştan dolayı yaralama, tökezleme musibetine uğrasa veya onda bir çıban çıksa ya da bir yılan soksa veyahut adamın onu yaralaması ile birlikte bütün bunların hepsi kendisinde toplanmış olsa, bunların yanı sıra ona başka bir insan ilişmemişse bu

adamın, diyetin yarısını ödemesi gerekir. Çünkü bununla beraber bunların hepsi bir hastalıktır.

KAN (CAN KARŞILIĞI OLAN KISAS) HAKKINDA VEKÂLET VERMEK

Bir varis, babasının kanı hakkında birisine vekâlet verse, eğer o, vekile bu konuda delil ortaya koyması için vekâlet vermişse, ben bu konudaki vekâleti kabul ederim. Fakat ben öldürme hakkındaki vekâleti kabul etmem. Böylece eğer vekil, kanı (öldürmeyi) ispat ederse ve kısas gerçekleştirilirse varisin orada hazır bulunması gerekir. Bu suretle katil ya öldürülür, ya onunla anlaşma yapılır veya affedilir ve bu konuda bir vekâlet kabul edilmez. Yine böyle ben, candan başka kisaslarda ve had cezalarında vekâlet vermeyi kabul etmem. Çünkü belki kısas sahibi affeder veya bir anlaşma yapar; bunu ben bilemem. Fakat ben delillerin ispatı konusunda vekâlet vermeyi kabul ediyorum.

Eğer davalı, bu konuda kendisini savunacak bir vekil tutmuş olsa, ben onun bu vekâletini kabul ederim. Ancak kendisi orada bulunduğu ve sağlıklı olduğu halde her hangi bir konu hakkında Allah'ın kullarından birisinin vekil tayin edilmesini ben kabul edemem; sadece karşı tarafın buna rızası varsa kabul ederim. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Bu aynı zamanda Ebu Yusuf'un ilk görüşü olup sonra o bundan vazgeçmiş ve şöyle demiştir: Ben, karşı taraf razı olmasa da kısas ve had cezalarının dışındaki olaylarda orada bulunan sağlıklı kişinin vekâlet vermesini kabul ediyorum. –Bu Muhammed'in de görüşüdür. Fakat karşı taraf kabul etmese de adam orada yoksa veya hasta ise onun vekâletini kabul ederim. Artık kısas vakti gelince hepsinin orada hazır bulunmaları gerekir. Onlar vekâleti getirdikleri zaman ben bunun için ondan belge ve delil isterim. Böylece şahitler bu konu üzerine tezkiye edildikleri zaman ben onları delillerini ortaya koymaya davet ederim.

Eğer vekil, davacının vekili olarak, hâkimin huzurunda müvekkilinin batıl bir talepte¹⁴⁵⁹ bulunduğunu ifade verirse, ben bunu ondan kabul eder ve müvekkilinin hakkını iptal ederim. Eğer davalının vekili, müvekkilinin öldürme ve kesme fiilini gerçekleştirdiğini ifade etse, böylece kıyasa göre benim onun aleyhinde hüküm vermem gerekir. Fakat ben burada kıyası bırakıyorum; onun müvekkilinin sözünü kabul etmiyorum. Ancak o, bunun dışında iki şahit¹⁴⁶⁰ getirirse veya bir şahit bulunur ve diğer şahit de onunla beraber şahitlik yapmış olursa, bu da caiz olur.

Eğer o, kisasın dışında bir vekil olursa, ben onun bu müvekkilinin aleyhine verdiği ifadeyi geçerli bulurum. Ancak ben, hem vekilin ve hem de diğer kişinin şahitliğini, müvekkil orada hazır bulunmadıkça kabul etmem.

Eğer bir kadın, kendisinin olan kısas hakkında kocasının çocuğu ile beraber bir vekil tayin etmiş olsa ve o, ölüm (cezası verilirken) evinde otursa, onun bu uygulaması kabul edilmez. Hatta ölüm (cezası verilirken) onun evinden çıkıp orada hazır bulunmuş olması gerekir.

Varislerin hepsi orada hazır bulunmadan hâkimin ölüm cezasını uygulaması, doğru değildir. Bu konuda vekâlet emek geçerli değildir. Sen bilirsin ki, orada bulunmayan (bir varis) affetmiş veya anlaşma yapmış olsa, bu kısası uygulayanlar, kanı-canı dokunulmaz olan bir kimseyi öldürmüş olmazlar mı?

¹⁴⁵⁹ “taleben” kelimesi Muhtasar'da böyledir. Fakat bu kelime “M” nüshasından düşmüştür.

¹⁴⁶⁰ “şahideyni” kelimesi “M” nüshasında “şahidani olarak gelmiştir. Bu doğrusu, “şahideyni” olmasıdır. Çünkü bu kelime “yüküymü” fiilinin mefulü olur.

Bu kadın, kısas uygulanmadan önce ölürse, böylece onun varisleri olan erkek kardeşi veya babası kısasta ortak olurlar. Kadının bütün varisleri orada hazır bulunmadıkça katile ölüm cezası uygulanamaz. Çünkü onlar bunda ortak olmuşlardır.

Eğer katil bu kadının varislerinden birisi ise kısas ondan düşer ve diyet varislerin olur; yalnız bundan dolayı diyetten katilin hissesi kaldırılır.

Kadın, katil babası olduğu halde hayatta olursa bu baba üzerine kısas olmaz ve onun malından diyet gerekir. Çünkü kadının onun kanında bir hissesi-hakkı var olmuştur. Eğer katil kadının bir kardeşi ise onun üzerine kısas olur. Eğer kadın ölse onun bu kardeşi köle olsa veya kâfir olsa ve onun Müslüman bir oğlu bulursa, onun kadının malından miras hakkı olur babasından da kısas düşer. Eğer onun babası hür bir kişi ise onun üzerine diyeti ödemek düşer. Eğer o köle ise onun mevlası (şu iki şeyde) muhayyer olur: Eğer o dilerse köleyi verir ve babasının hissesi azad edilir ve köle, geri kalan varislerin hisseleri için değeri kadar çalışır. Mevla dilerse köleyi yanında tutar ve onun fidyesini verir.

YANLIŞLIKLA ÖLDÜRMEYE (KISAS İÇİN) VEKÂLET VERME

Adam, kendisi orada bulunmadığı veya hasta olduğu halde, yanlışlıkla öldürülmesinden dolayı babasının kanını talep etme konusunda bir vekil tayin ettiği zaman böylece ona bu konuda dava açma ve malı teslim alma işinde vekâlet verse, bu, caiz olur. Eğer bu, canın dışında yanlışlıkla işlenmiş bir cinayet ise yine böyledir. Eğer bu kasıtlı olarak işlenmiş, fakat kısas (ölüm cezası) gerektirmeyen bir cinayet ise burada da yine vekâlet vermek caiz olur.

Eğer ölünün velisi, orada olup da sağlıklı ise ben, karşı tarafın rızası yoksa onun vekâlet vermesini kabul etmem. Eğer davalı vekâlet vermiş olsa onun durumu da böyledir (yani kabul edilmez). Bu konuda kadın erkek eşittir. Ebu Hanife'nin görüşüne göre bekâr ile dul da eşittir. Fakat Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne gelince bu konuda kadın ile erkeğin, onlar sağlıklı olup orada hazır bulunurlarsa onların vekâletleri kabul edilir.

Eğer davacının vekili veya davalının vekili, hâkimin huzurunda bu konuda müvekkilinin hakkında ifade verse ben bu ifadeyi onun için geçerli kabul ederim. Çünkü bu (ceza sadece) bir maldan ibarettir. Eğer o hâkimden başkasının yanında müvekkili hakkında ifade verse, o bir vekil olması yönüyle, ben bu ifadeyi geçerli kılmam. Bu Ebu Hanife ile Muhammed'in görüşüdür. Ancak ben, onun, hâkimin huzurunda müvekkili hakkındaki söylediğini, o karşı taraf olduğu için kabul ettim. Karşı taraf, mahkemede gerçeği söylediği zaman ben onun bu ifadesini kabul ederim. Vekil, kişi hakkında aynıyla bir iddiada bulunmadığı için onun üzerine yemin etmek düşmez. Fakat eğer o, davacının vekili ise, artık onun üzerine düşen olayı belgeyle açıklayıp ispat etmektir. Ebu Yusuf ise onun hem hâkimin huzurunda ve hem de hâkimden başkasının yanında verdiği ifade caizdir; ancak ona düşen, olayı belge ile açıklayıp ispat etmektir, dedi.

Katil, orada hazır bulunmadığı veya hasta olması haliyle kendisini mahkemede savunmak üzere iki tane vekil tutsa, böylece onlardan birisi orada hazır bulursa, diğeri ise hazır bulunmasa, bu gelmeyen gelmemesine hiç bakılmadan gelen vekil kendi başına bir tarafı meydana getirir. Ölünün hakkını arayan davacı da iki vekil tayin etmiş olsa ve onun birisi de orada bulunmayıp yok olsa bu da öyledir. (Yani ölü tarafını bir kişi temsil eder). Sen biliyorsun ki, bir adam, iki kişiye vasiyette bulunmuş olsa, böylece onlardan birisi bulunmayıp yok olsa, diğeri yek başına, ölü tarafından gelip bir iddiada bulunabilecek her bir kimseye karşı bir taraf oluşturabilir. İşte vekâlet de böyledir. Yalnız

şu kadar var ki, vekilin başka bir kimseyi vekil tayin etme hakkı yoktur. Sen biliyorsun ki, onu vekil tayin eden kimse, ancak onun savunması (ve temsil etmesini) isteyip memnun olmuştur. O sebeple vekilin, başka bir kimseyi vekil tayin etme hakkı yoktur.

Eğer o, onu talak-(boşamada) veya itak-(köleyi azat etme işinde) vekil tayin etmiş olsa, bunda (vekilin vekil tayin etmesi) caiz olur mu, ne dersin? İşte mahkemeleşmek de böyle bir şeydir. Fakat o, onu mahkemeleşmek işinde vekil tayin etmiş ve ona bu konuda her şeyi yapma izni vermiş ise, böylece o, hasta olduğu veya orada bulunmadığı zaman vekil tayin etme hakkına sahip olur. Çünkü müvekkili bu işi ona havale edip onu yetkili kılmış ve ona bu konuda her türlü şeyi yapma izni vermiştir.

VARİSLERİN BİR KISMI KÜÇÜK BİR KISMI DA BÜYÜK OLDUĞU ZAMAN KISASIN DURUMU

Bir adam, büyük ve küçük varisleri bulunan bir adamı kasıtlı olarak öldürdüğü zaman böylece bu kan (ölüm) sebebiyle bu büyük varislerin, (katili) öldürme (kisası uygulama) hakları vardır. Fakat onlar, onun, bu küçük varislerini beklemezler. Eğer bu küçük varis, hiçbir şeyi anlamayan bir dilsiz olduğu halde büyümüş olsa ve onlar arasında yine hiçbir şeyi anlamayan büyük bunak bir varis olsa bu varis beklenilir mi, ne dersin? —Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. Bu konuda başka bir görüş yani Ebu Yusuf'un da görüşü vardır. Ebu Yusuf'a göre o, bu küçük varis büyüünceye kadar bekler. İmam (devlet başkanı), bu küçük çocuğun velisidir; o dilerse onun için (diyet hakkında) anlaşma yapar, dilerse bekler. Fakat onun (büyük varisin) öldürme ve kisası uygulama hakkı yoktur. Bunak kişi de böyledir; o, çocuk mesabesinde. —Bu Ebu Yusuf'un görüşüdür.

Bir baba, bir adama vasiyette bulunmuş olsa, önceki görüşe göre bu vasi, büyük varislerle beraber küçüğün hakkını alma ve onun için kisası uygulama hakkına sahip olur. Eğer küçük varisin eli kasıtlı olarak kesilse veya başı yaralansa vasinin onun için kisasını uygulama hakkı vardır. Eğer o, dilerse bunun diyeti hakkında anlaşma yapar. Eğer o bunu yaparsa caiz olur. Fakat onun bunu affetme hakkı yoktur.

Eğer o, kasıtlı olarak bir yetimin kölesini öldürse, vasinin onun için kisas yapma hakkı yoktur. Eğer onun babası hayatta olmuş olsa, onun, kölesinden, onun elinden ve kafasındaki yaradan dolayı kisas yapma ve (bir mal karşılığında) anlaşma yapma hakkı vardır. Fakat onun affetme hakkı yoktur. Eğer vasi, kölenin değerinden daha az (bir meblağ üzerinde) anlaşır, caiz olmaz. Küçük varisin, onun değerinin tamamını isteyip alma hakkı vardır.

Eğer kanın-(ölünün) varislerinin hepsi büyük olup fakat bazıları orada bulunmuyorsa, bu bulunmayan gelinceye kadar hazır olanın kisas hakkı yoktur. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüne göre, küçük varis gibi değildir.

Eğer kanın-(ölünün) varislerinin hepsi küçük yaşta iseler, böylece onların amcaları, onlar için bir vasi falan tayin edilmediği halde kanın hakkını almak istese, onun buna hakkı yoktur. Çünkü onun kanda bir hissesi-payı yoktur ve o bunda bir ortak değildir.

Bir oğlu ve bir erkek kardeşi bulunan bir adam, kasıtlı olarak öldürüldüğü zaman katile kisas uygulanmadan önce oğlu da ölse ve bu oğul geriye amcasından başka bir varis bırakmamış olsa, böylece onun mirası bu amcasının olur ve amcanın kisası da uygulama hakkı vardır. Eğer katil, bu amca olsa, bu sebeple onu bu oğul öldürmemiş, fakat o kendisi ölmüş ise, bu şekilde bu amca diğer biri ile beraber olmuştur ve artık onun kanı boşuna gitmiştir. Amca onun ortağı olduğu için, diyetin yarısı onun üzerine

olur. Zira bu ikisi (amca ile diğer kişi) kardeşlerinin oğlundan dolayı kana mirasçı olmuşlardır.

Bir adam kasıtlı olarak öldürüldüğü zaman böylece onun kardeşi gelip kanı (kıyas yapılmasını) istese ve kendisinin ölünün tek mirasçısı olduğu ve onun başka mirasçısı bulunmadığı hakkında delil ortaya koysa; katil de ölünün başka bir oğlu bulunduğu hakkında delil getirirse, ben katilin, onun bir oğlu bulunduğu hakkındaki getirdiği bu delilini inceleyinceye kadar katili öldürmekte acele etmem. Böylece ben, bu iki delilin doğruluğunu bilinceye kadar bu konuda bir mazeret var mı araştırırım.

İmam Muhammed dedi: Eğer katil, öldürülen kişinin bir oğlu olduğuna, onunla diyet üzerinde anlaşığına ve onun kendisinden malı teslim aldığına dair delil getirirse, onun bu dediği hakkında inceleme yapınca kadar kisası hemen uygulamam, durdururum. Eğer onun oğlu gelip de bunu inkâr ederse, ölünün bu oğluna karşı delil getirmesi hususunda katili yükümlü tutarım. Kardeşe karşı getirilmiş olan delili de kabul etmem. Çünkü o, o gün bir hasım-taraf değildi. Eğer bunlar iki kardeş olup birisi gelip kanın hakkını (yani kisası) talep ederse, katil de orada bulunmayan diğer kardeş ile beş yüz dirhem üzerinde anlaşma yaptıkları hakkında delil getirirse ben buna cevaz verir ve kabul ederim. Eğer orada bulunmayan kardeş gelirse, benim, onları bir taraf kabul etmem cihetiyle, onun, delillerini yeniden sunmasını istemem.

Mirasçılardan birisi, kardeşi orada bulunmadığı halde, babasını bir adamın öldürdüğünü iddia etse ve hem bu katilin babasını kasıtlı olarak öldürmüş olduğu hakkında delil getirirse, ben bu iddiayı kabul eder ve katili hapsederim. Böylece onun kardeşi dışardan gelse, ben, delilleri yeniden sunması hususunda onu yükümlü tutarım. Çünkü ben, vekâlet bulunmadan ve taraf olmadan dışarıda olan bu kardeşin delil getirmesini geçerli bulmam. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Fakat burada başka bir görüş daha yani Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüş de vardır: Ben onun delilini kabul ederken, her ikisi için, hem onun ve hem de kardeşi için kabul ettiğimden bu delili yenilemeleri hususunda onları yükümlü tutmam. Sen biliyorsun ki, bu ancak ölenin kanını (hakkını) talep etmiştir ve bunlar ölenin kanını (hakkını) talep etme bulunduğu müddetçe (iki tarafın) bir taraf oluşturmuş olurlar. (Bu durumda) ben, onu anlaşma yapmada ve affetmede kardeşi için bir taraf kabul ettiğim halde kanın hakkını isteme hususunda bunu kardeşi adına neden bir taraf kılmayayım? O dışarıda olduğu halde ben bunu kardeşi adına geçerli bulurum. Zaten bu konuda (cinayeti) yanlışlıkla işlemekle kasıtlı olarak yapmak arasında bir fark yoktur, eşittir.

Mirasçıların hepsi orada hazır bulunduğu zaman böylece onlar, babalarının öldürülmesini, birisi orada bulunmayan iki adamın gerçekleştirdiklerini iddia edip onların bu cinayeti kasıtlı olarak işledikleri konusunda katillerin aleyhine delil getirseler, ben bu iddiayı kabul eder ve hazır bulunan katil üzerinde ölüm cezasını uygularım. Dışarıda olan katil, orada bulunmadı diye bu cezayı geciktirmem. Eğer bu dışarıdaki katil, ölmüş veya kaybolmuş olsa, böylece onun ne yaptığı bilinmese, ben bu adamın kanının hakkını o dışarıda olan bu katil için hükümsüz-heder mi kılacağım, ne dersin¹⁴⁶¹ Orada bulunan bu katil, bu delilleri ortaya koyup onları ileri sürebileceği için, onun kendisinden ve arkadaşından bu ölüm cezasını engelleyecek bir delilin varlığını ümit ederek, ben her ne kadar onun ne yaptığını bilmemiş olsam bile, bu cezayı iptal etmem ve geciktirmem.

İki kardeş, babalarını, bir adamın kasıtlı olarak öldürdüğü hakkında iki tane şahit getirmiş olsa, böylece hâkim onun kanına (yani öldürüldüğüne) hükmeder ve bu iki

¹⁴⁶¹ “liğaybetin” kelimesi “M” nüshasında “el-ğaybeti” olarak gelmiştir. Bunun doğrusu ise “liğaybet-i zalike”dir.

kardeş bu katili öldürürler. Sonra onlardan birisi, "Şahitler yalan söylediler ve batıl bir iddiada bulundular, bizim babamız sağdır" dese, ona diyetin yarısı verilir. Fakat ben, kardeşine karşı onu doğru bulmam.

İki kardeş, babalarını, bir adamın kasıtlı olarak öldürdüğü hakkında delil getirmiş olsa, sonra onlardan birisi, katil hakkında hüküm verilmeden önce veya kendisi katil aleyhine bir delil bulmadan onu öldürse, böylece diğer kardeş de "Ben onu affetmiştim" veya "Ben onu affetmek istemişim, fakat onunla anlaşma yaptım" dese ve bu konuda bir delil getirmese, onun bu sözleri kardeşi aleyhine kabul edilmez ve kardeşi üzerine de bir şey lazım gelmez. Eğer o, ortaklık yönüyle hak etmediği bir şeyi almış ise ve ölünün varisleri bunun hakkında bir delil getirirlerse, diğeri onu öldürmeden önce bunun katille şöyle, şöyle anlaşma yapmış ise ben bunu kabul ederim. Eğer varisler, onun katili affetmiş olduğu hakkında şahitlik yapmış olsalar, ben yine bunu da kabul ederim. Kardeşine diyeti tazmin edilir¹⁴⁶² ben onun diyetten yarım almasını düşünüyorum. Fakat kardeşi onu, kardeşinin affettiğini veya onun katille anlaşma yaptığını bile, bile ve katilin kanının kendisine haram-yasak olduğunu bildiği halde öldürmüş ise artık onun üzerine kısas gerekir ve katilin malından diyetin yarısını alma hakkı vardır.

İki kardeş, babalarını, bir adamın öldürdüğü hakkında delil getirmiş olsa, böylece onlara¹⁴⁶³ öldürme hakkına hüküm verilse ve her ikisi de onu öldürmek için bir araya gelip onu elini veya ayağını kesseler ve sonra kanına bağışlayıp¹⁴⁶⁴ (öldürmekten vazgeçseler, onlar Ebu Hanife'ye göre bunları tazmin ederler. Bu konuda başka bir görüş daha yani Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşü de vardır. Bunlar, katilin canına sahip olmaları yönüyle bunu (el ve ayak kesmeyi) tazmin etmezler. Eğer onlar, affetmemiş¹⁴⁶⁵ ve öldürmüş olsalar, bu konuda onlar üzerine bir şey lazım gelmez. Ancak onlar el ayak kesmekle çok kötü bir şey yapmış olurlar.

Hâkimin onları, müsle yapın (el ayak kesin) diye çağrıda bulunmaya bir hakkı yoktur. Çünkü Hz. Peygamberin müsleyi (el, ayak, burun ve kulak kesmeyi) yasakladığı hadislerde açıklanmıştır.¹⁴⁶⁶

ŞAHİTLERİN ÖLDÜRME (OLAYI) HAKKINDAKİ ŞAHİTLİKLERİNDEN DÖNMELERİ

İki şahit, bir adamın bir kişiyi kasıtlı olarak öldürdüğü hakkında şahitlik yaptıkları zaman böylece katil, onların şahitliği ile öldürülse, sonra onlardan birisi, şahitliğinden dönse, bu şahit, diyetin yarısını üç sene içinde kendi malından (ölünün velilerine) öder. Eğer bu iki şahidin ikisi birden şahitlikten dönmüş olsa, onlar, bu diyeti kendi mallarından üç yıl içinde tazmin ederler. Anlaşma olmadan gerekli olan her bir diyet, üç yıl içinde ödenir. Sen biliyorsun ki, bir kişinin yanlışlıkla öldürmesini iki adam ikrar etse, sonra bunlardan birisi kaçsa veya ikrarını inkâr etse, onların aleyhine bir delil olmadığı halde diğeri de bunu ikrar ederse, ben, üç yıl içinde diyetin yarısını bu diğerdan alırım.

Eğer iki şahit, kısas yapılmadan önce öldürme olayı hakkındaki şahitliklerinden dönmüş olsalar, ben kısasın katilden düşmesini daha güzel bulurum (istihsan ederim).

¹⁴⁶² "daminet" kelimesi "M" nüshasında "daminethu" olarak gelmiştir. Hâlbuki bunun doğrusu, "daminet"tir.

¹⁴⁶³ "lehuma" kelimesi "M" nüshasında "leha" olarak gelmiştir. Hâlbuki bunun doğrusu "lehuma"dır.

¹⁴⁶⁴ "afeva" kelimesi, "M" nüshasında "afeve" şeklinde geldi, hâlbuki bunun doğrusu "afeva" şeklinde olmasıdır.

¹⁴⁶⁵ "lem ya'füva" kelimesi "M" nüshasında "lem ya'fü" olarak geldi. Hâlbuki bunun doğrusu ikil kalıbından

"lem ya'füva" şeklinde olmasıdır.

¹⁴⁶⁶ Ben dedim: müsle hadisinin tahriri daha önce geçti.

Eğer hâkim öldürülmesi hususunda hüküm vermişse o, kıyasen öldürülmesi gerekir. Çünkü bu mal mesabesindedir.

Kıyas yerine getirildikten sonra iki şahit, şahitliğinden dönse kıyası uygulayan (veli) de dönse, bunların hepsi onun öldürmediğini ikrar etseler, kıyas olarak öldürülen kişinin (ölenin) velisinin, diyeti dilerse iki şahitten, dilerse katilden alma hakkı vardır. Buna göre o, hangisinden ne alırsa alsın diğerinden bir şey almaz. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Burada başka bir görüş daha yani Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in görüşü vardır. Eğer o bu diyeti şahitlerden almış ise, şahitler bunu katilden isteyip alırlar, eğer o bunu katilden almışsa, artık iki şahitten bir şey isteyip almaz.

Eğer bu iki şahit, şahitlikten dönmemiş olsa, fakat onların döndüklerine dair aleyhlerinde bir delil bulunsa, eğer onlar, bu delili inkâr ederlerse bu delile itibar edilmez.

Eğer ölü ölmüş olduğu halde bu iki şahit şahitlikten dönmüş olsa, böylece katil de "Ben bu iki şahitten başka bu olaya şahitlik yapacak iki şahit daha getireceğim" dese, ben buna değer vermem. Katil için çıkar bir yol yoktur ve onun üzerine bir delil (getirme de) düşmez. Onlar şahitlikten döndükten sonra bu iki şahidin lehine, şahitlik yapanın şahitliği fayda vermez.

Olaya şahit olmuş kanın iki şahidinden birisi¹⁴⁶⁷ diğeri hakkında onun iftira atmaktan hüküm giydiği veya onun köle olduğu hususunda şahitlik yaptığı zaman böylece bunların şahitliği geçerlidir. Bunun bir şahitlikten dönme demek olmaması yönüyle bu şahidin ve diğerinin üzerine, bir şey yoktur.

O ve diğer iki şahit bu diğer kişinin falan kimsenin kölesi olduğuna şahitlik yapmış olsa o falan kişi de bunu iddia etse, böylece ben onun falanın olduğuna hükmederim. Katil, iki şahitten birisinin şahitliğinin sona ermesi yönüyle diyeti öder.

İki şahit, bir öldürme olayına şahitlik yaptığı zaman böylece bundan kıyas uygulansa sonra bunlar başka birisi için "Biz hata ettik, katil şu kişiydi" deseler, bunların sözü, bu ikinci katile karşı kabul edilmez. Bu iki şahit üzerine diyet gerekir. Ali b. Ebi Talib¹⁴⁶⁸ ile İbrahim en-Nehai'den böyle bir (hüküm) bize ulaştı.

Üç şahit, bir öldürme olayına şahitlik yaptığı zaman böylece katil öldürülür. Sonra bir şahit şahitliğinden dönse, geride daha iki tane şahit bulunduğu için, onun üzerine bir şey lazım gelmez. Bu durumda diğeri de dönerse, şahitliğinden dönen bu iki şahit üzerine diyetin yarısını ödemek düşer. Çünkü geriye kıyasın kendisiyle gerçekleştiği şahitliğin yarısı kalmıştır.

İki erkek ile iki kadın, yanlışlıkla olan bir öldürme olayına şahitlik yaptığı zaman böylece diyet hakkında hüküm verilir. Sonra bir erkek ile bir kadın şahit, şahitlikten dönerse, diyetin dörtte biri, onların üzerine olur. Çünkü geriye şahitliğin dörtte üçü kalmıştır. Zira bir erkek ile iki kadının şahitliği, yanlışlıkla öldürme şahitliği için geçerlidir. Eğer diğer kadın da şahitliğinden dönerse böylece bu iki kadın ile şahitlikten dönen adamın üzerine diyetin yarısı gerekir. Bu diyetten adamın üzerine yarı, iki kadın üzerine de yarı düşmüş olur. Eğer onların hepsi şahitlikten dönmüş olsalar, diyetten her bir adamın üzerine yarım ve iki kadın üzerine de yarım düşer. Eğer onların hepsi şahitlikten dönmüş olsalar, her bir adamın üzerine diyetin üçte biri ve iki kadın üzerine de üçte biri düşer.

Eğer iki şahit, bir elin kesilme olayına şahitlik yapmış olsalar, böylece bundan ötürü kıyas uygulanır. Sonra bu iki kişi şahitliğinden dönse, bu sebeple bunların üzerine

¹⁴⁶⁷ "şahidey-id demi ellezeyni" ifadesi "M" nüshasında "şahidey-illezeyni" olarak gelmiştir.

¹⁴⁶⁸ "Ali b. Ebi Talib" Muhtasar'da böyle geldi. "M" nüshasında ise "Ali b. Ebi el-Hattab" olarak geldi ki, bu yanlıştır.

elin diyetini kendi mallarından iki yıl içersinde ödemek düşer. Bunun üçte ikisi bir sene, üçte biri de diğer sene ödenir.

Eğer bu iki şahit, baş yarmaya veya (bedeli) diyetin üçte birine ulaşan bir cinayete şahitlik yapmışlar sonra bundan dönmüşlerse, onların üzerine bunun diyetini kendi mallarından bir yıl içinde ödemek düşer. Eğer şahidin biri döner, diğeri kalırsa, onun diyetin yarısını ödemesi gerekir. Eğer onların birisi, el şahitliğinden dönerse, onun el diyetinin yarısını kendi malından iki yıl içinde ödemesi gerekir. Bunun üçte ikisini bir sene, geri kalan üçte birini de diğer sene öder.

İki şahit, iki adamın bir kişiyi öldürdüklerine şahitlik yaptıkları zaman böylece bu şahitliğe dayanılarak bunlar öldürülse sonra şahitlerin birisi, katillerin birisi hakkında şahitlikten dönse, bu şahidin, diyetin yarısını üç yıl içinde tazmin etmesi gerekir. Diğer şahit ise olay hakkındaki şahitliğinden dönmediği için diyetten bir şey ödemez. Eğer bunlar, bu iki katil hakkındaki şahitliklerinden ikisi de beraber dönerlerse, şahitlerin her biri, katillerden her birinin diyetinin yarısını öder. Eğer bunlar yeminlerinden dönmüş olmasalar, fakat kısas olarak öldürülen kişinin velileri birisinin (onun) döndüğünü iddia ederek hâkimden onun yemin etmesini istemesi talebinde bulunsalar, hâkimin onun yemin etmesini isteme görevi yoktur. Sen biliyorsun ki, eğer onun döndüğüne dair şahitler getirilse ben bunu ondan kabul etmem. Ben onun delilini kabul etmediğim halde ondan nasıl yemin etmesini isteyebilirim.

Eğer iki şahit, ölünün üzerinde bir borç olduğu halde bir öldürme olayına şahitlik yapmış olsalar sonra bu şahitliklerinden dönseler, böylece bunlar, diyeti tazmin ederler. Ancak bu diyet, ölü kişinin burcunun içindedir. (O sebeple) alacaklılar¹⁴⁶⁹ bu diyeti almaya varislerden daha çok layıktırlar.

Öldürülen kimse üzerinden alacakları olduğu halde iki şahit, bir öldürme olayına şahitlik yapmış olsalar, ben bunların şahitliğini kabul ederim. Eğer bunlar bundan sonra şahitliklerinden dönerlerse, böylece diyeti tazmin ederler. Fakat önce üçte birden kendi alacaklarını çıkarıp alırlar. Eğer ölünün üzerinde bundan başka bir borç varsa, alacaklı bu üçte biri onlarla paylaşır.

Eğer iki şahitten birisi, hâkim huzurunda şahitliğinden dönse ve sonra ölse, böylece mirası taksim edememem ve onun üzerinde borç olduğu halde onu taksim edememem yönüyle diyetin yarısı onun malından gecikmeden hemen ödenir. Sen biliyorsun ki, bir borç olsa aralarında paylaşılırlar. Eğer o, üzerinde bir borç bulunmadan hastalık halinde dönmüş olsa sonra ölse, mirastan önce diyetin yarısını ödeme ile işe başlanır. Eğer onun üzerinde sağ iken bir borç var idiyse, sağlığında var olan bu borçtan başlanır. Bu borç onun hasta iken ikrar ettiği bir borç mesabesindedir.

HÜR ÇOCUĞUN BUNAĞIN ve ÇEKİNGEN (İRÂDE HASTASI) KİŞİNİN CİNAYETİ

Bir çocuk kasıtlı olarak veya yanlışlıkla bir cinayet işlediği zaman böylece bu eşittir. Çünkü çocuğun kasıtlı yapması ve yanlışlıkla yapması aynıdır. Bunak kişi de böyledir. Bunun diyeti, beş yüz dirhem ve ondan daha fazla olduğu zaman akilesinin üzerine olur. Bize bu (hüküm) Hz. Ali'den ulaşmıştır. Bunak bir adam kılıçla bir kişinin üzerine yürüdü ve ona vurdu. Böylece Hz. Ali, bunun diyetini akilesinin üzerine verdi ve bunu yanlış yapması da kasıtlı yapması da aynıdır, dedi.¹⁴⁷⁰

¹⁴⁶⁹ “Hum” yani el-ğurama, alacaklılar demektir.

¹⁴⁷⁰ Beyhaki bu haberi Sünen’inde tahric etmiştir. Bunun tahrirci daha önce geçti; istersen oraya bak.

Bir çocuk bir çocuğa emretse böylece o da bir insanı öldürse, bu suretle diyet ancak katilin akilesi üzerine olur, onun sözü kendisi için bile geçerli olmaması yönüyle, emreden çocuk üzerine bir şey lazım gelmez.

Bir adam bir çocuğa emretmiş olsa böylece o da bir insanı öldürse, öldürülenin diyeti çocuğun akilesi üzerine olur. Çocuğun akilesi bunu emreden kimsenin akilesinden isteyip alır. Çünkü bu adamın sözü kendisi için geçerlidir ve yerine getirilir.

Bir adam bir çocuğa kendi adına tutması için bir demir, sopa veya bir silah verse ve ona hiçbir şey emretmese, böylece çocuk bundan hasar-zarar görse, adam bu sebeple çocuğun başına gelen bir zararı, kendi akilesi adına tazmin eder. Çünkü bu, onun fiiliyle olmuştur. Fakat bu (silahla) çocuk kendi kendini öldürse veya bununla bir adamı öldürse ona bu (silahı) veren kimse bundan dolayı hiçbir tazminatta bulunmaz. Zira çocuk bu konuda adamın kendisine emretmediği bir iş yapmıştır.

Hür bir adam, çocuğu gasp edip götürse böylece onu öldürse veya ona taş isabet etse ya da yarasala o, bunu tazmin eder. Fakat o, kendi kendine ölürse bir şey tazmin etmez. Ancak o ağır yaralansa, onu yırtıcı bir hayvan yese, duvardan düşse veya dağdan yuvarlansa gasp eden bunu tazmin eder. Fakat eğer ona bu gibi şeyler olmasa da ateş, sivilce, çiban veya hastalık gibi şeyler isabet edip de bundan dolayı ölse bu konuda gaspçıya bir şey lazım gelmez. Çünkü bu bir hastalık, öbürü ise cinayettir.

Bu çocuk, bir adamın gasp ettiği bir adamı öldürdüğü zaman bundan onu gasp eden kimsenin üzerine bir şey gerekmez. Çünkü o, bunu ona emretmiş değildir. Bunak kişi de böyledir.

Bir adam, hür bir çocuğu bir hayvana bindirdiği zaman böylece ona "bunu tut" dedi. Ondandır bir yol yoktu. Böylece çocuk, hayvandan düştü ve öldü. Bu suretle adam¹⁴⁷¹ kendi akilesi adına onun diyetini tazmin eder.

Eğer böyle bir çocuğun benzeri ata biniyorsa veya binmiyorsa (önemli değil), bu eşittir.

Çocuk ata binse ve o, atın üzerinde ona tam tutunmuş bir şekilde seyrederken böylece at bir insanı tepse ve onu öldürse, onun diyeti, çocuğun akilesi üzerine olur. Çünkü çocuk, adamın kendisine emretmediği bir şeyi yani hayvanı sürme işini yapmıştır.

Çocuk onun üzerinde giderken hayvandan düşse ve ölse, böylece adam onun diyetini akilesine tazmin eder. Çünkü adam çocuğu alıp ata bindirmiş bu sebeple o, çocuk kendiliğinden eceliyle ölmediği müddetçe onun başına gelen her türlü hasarı tazmin eder. Eğer çocuk küçük olduğu için, ata binemeyip kullanamayan ve onun üzerinde tutunup duramayan biri durumunda ise, böylece adam onu alıp ata bindirmiş, at da yürüyüp gitmiş ve bir insanı tepmiş ve o da ölmüş; bu durumda çocuğun akilesi üzerine bir şey lazım gelmez. Çünkü bu çocuk gibi birisi ata binmez ve onu kullanmaz. Hayvanı yeden, yöneten ve süren durumunda olmadığı için adamın üzerine de bir tazmin yoktur.

Adam hayvana kendisiyle birlikte öylesi hayvanı kullanamayan ve onun üzerinde oturup tutunamayan çocuğu da bindirdiği zaman böylece hayvan bir insanı tepse bunun sorumluluğu adam üzerine yüklenir. Eğer bu insan ölür ve helak olursa (bunun diyeti) akilesinin üzerine olur; adama da kefarete gerekir. Eğer hayvan bir kişinin elini ve ayağını tepse yine böyledir, çocuk üzerine bir şey lazım gelmez. Eğer hayvan ısırılmış olsa bunun tazmini de adamın akilesi üzerine olur. Bu konuda çocuk üzerine bir tazmin yoktur. Fakat hayvan giderken ayağıyla vursa veya giderken kuyruğuyla vursa bundan dolayı ne adam ve ne de çocuk üzerine bir tazmin gerekmez.

¹⁴⁷¹ "er-racülü" kelimesi "M" nüshasında böyledir. Bunun doğrusu "fer-racülü" olmalı.

Adam hayvana kendisiyle birlikte öylesi hayvanı kullanabilen ve onu sevk ve idare edebilen bir çocuk bindirdiği zaman böylece hayvanın verdiği hasar, birlikte her ikisinin akilesi üzerine olur. Hatta çocuğun akilesi, adamın akilesinden bir şey isteyip alamaz. Çünkü adam ona cinayet işle diye bir şey emretmemiştir.

Bir adam, bir çocuğu kendisi köle olduğu halde hayvana bindirdiği zaman böylece çocuk hayvandan düşse ve ölse bu durumda onun diyeti onu hayvana bindiren kölenin boynundadır. Kölenin mevlası, onu çocuğun velisine verir veya fidyesini verir. Eğer köle, çocuk ile beraber hayvanın üzerinde olup onu birlikte sürüp yürütüyorlarsa böylece at bir insanı tepse, o da ölse bu durumda kölenin boynunda olan diyetin yarısı, çocuğun akilesi üzerine olur. Diğer yarısını da kölenin mevlası verir veya onun fidyesini verir.

Hür ve büyük olan bir adam, küçük köleyi hayvana bindirdiği zaman böylesi bir köle, hayvanı kullanabiliyor ve onun üzerinde tutunabiliyorsa ve o ona atı sürmesini emretmişse böylece hayvan bir insanı tepmiş ise bu kölenin boynunda bir borçtur. Mevlası köleyi verir veya onun fidyesini verir. Kölenin mevlası, kölenin değerini ona hayvana bindiren hür kişiden isteyip alır. Çünkü köle bir maldır. Böylece hür kişi onu hayvana bindirince (yükleyince) onu kurtarıncaya kadar onun için ödeme yapar ve onda meydana gelen şeyleri tazmin eder. Sen biliyorsun ki, kim bir küçük köle gasp ederse, böylece bu köle onun yanında iken bir cinayet işlese sonra mevlası onu elde etse, mevlaya, köleyi ver veya onun fidyesini ver denilir. Bu şekilde kölenin değerinden ve cinayet bedelinden en az olanı gasp üzerine olur. Hâlbuki hür kişi hakkında böyle olmaz.

Hür adam, köleyi küçük olduğu halde bir hayvana bindirdiği zaman hâlbuki böylesi bir çocuk hayvanı kullanamaz ve onu binip süremezse ve böylece bu hayvan bir insanı tepse ne çocuk ve ne de onu hayvana bindiren kişi üzerine bir şey lazım gelmez. Adam onu durdurması cihetiyle hayvan olduğu yerde durup yürümese, fakat dururken bir adamı ön veya arka ayakları ile ya da kuyruğuyla vursa veyahut onu ısırma böylece adam ölse bunda çocuk üzerine bir tazmin yoktur. Çünkü çocuk onun üzerinde bir elbise mesabesindedir. Hayvan ile tazmin, onu orada durduran kişi, başkasın ait bir yerde durdurmuşsa onun üzerine ve akilesi üzerine olur. Eğer adam, hayvanı kendisine ait bir yerde tutmuşsa bu durumda ona bir tazmin yoktur.

BİNİCİNİN CİNAYETİ

Adam, hayvanına binse ve onu Müslümanlara ait hayvanların (gidip geldiği ortak) bir yola sürse, böylece hayvan giderken ön veya arka ayakları ile bir insanı tepse ve onu öldürse¹⁴⁷² bu durumda bunun diyeti, binicinin akilesine ait olur; biniciye de kefarete vermek düşer. Bu, adamın kendi eliyle işlediği bir cinayet mesabesindedir. Eğer hayvan, yolda giderken ayağıyla vursa ve böylece öldürse, bu durumda hayvan sahibi üzerine bir tazmin yoktur. Allah Resulü'nden bize onun şöyle buyurduğu ulaşımıştır: "Ayak (sebebiyle olan mağduriyet) heder olur."¹⁴⁷³ Böylece biz bunu, hayvanın yürürken

¹⁴⁷² "fe evtæ" ile "fe katelehu" kelimeleri esas nüshada ve Muhtasar'da böyle müzekker kalıbında geldi. Hâlbuki bunların "fe evtæet" ve "fe katelethu" şeklinde müennes kalıbında gelmesi mümkündür. Buradaki zamir de "ed-dabbe" ye racidir. Bu ifade Serahsi'nin Şerh-ul Muhtasar'ında "fe vataet insanen biyedini ev riclin ve hiye tesiru fe katelethu" şeklinde müennes kalıbında gelmiştir. XXVI, 188.

¹⁴⁷³ Yazar bunu İhtilaf-u Ebi Hanife ve İbn Ebi Leyla kitabında böyle dile getirdi. Çünkü Hz. Peygamber'den onun "Ayağın sebep olduğu mağduriyet heder olur", buyurduğu bize ulaşımıştır. Biz bunu alıp kabul ediyoruz. s. 150. Onun "er-riclü cübarun" (Ayağın sebep olduğu mağduriyet hederdir) sözü, hadisin bir parçasıdır. Yazar bu hadisi Asar'ında yanlışla öldürmenin diyeti ve akilenin üstlendiği diyetler bahsinde tahric etmiştir. S.100. Muhammed dedi ki, Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: "Hayvan(ın sebep olduğu mağduriyet)

hederdir, kuyu(nun sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Maden (in sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Defineye humus (beşte bir nispetinde zekât) vardır." Muhammed biz bunu kabul ediyoruz, dedi. Bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin sözüdür. (Ayağın sebep olduğu mağduriyet hederdir) Yani adam hayvanın üzerinde olup onu sürdüğü zaman böylece hayvan yolda giderken ayağıyla bir kişiyi vursa, bu sebeple onu öldürse veya onu yaralasa, işte bu hederdir; ne akilesi ve ne de başkası üzerine bir şey gerekmez. Buradaki hayvan, bağlandığı yerden boşanıp kaçan, binicisi olmayan ve kimsenin sürmediği bir hayvandır. O bir adamı tepmiş ve böylece onu öldürmüştür. İşte bu adam heder olmuştur. Maden ve kuyu ise bir adam bir adamı kendisine kuyu kazmak veya maden çıkarmak için ücretle tutsa böylece o buraya düşüp ölse, işte bu heder olmuştur. Ne ücretle tutan ve ne de onun akilesi üzerine bir şey lazım gelmez. S. 101.

Yazar bu hadisi Kitab-ül Asl'ın altın gümüş rikaz maden kurşun bakır demir mücevherat ve diğerlerinin zekâtı bahsinde de tahrîc etmiştir. II, 128 Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söyledi: "Hayvan(in sebep olduğu mağduriyet) hederdir, kuyu(nun sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Maden (in sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Defineye humus (beşte bir nispetinde zekât) vardır.". Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Resulullah'ın "Madende beşte bir zekât vardır", buyurduğunu haber verdi. –eh. s. 129. Muhammed bunu Hücet kitabında altın ve gümüş madenlerinden alınan zekat bahsinde rivayet etti. II, 437

Ebu Hanife bize Hammad ve İbrahim yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Hayvan(in sebep olduğu mağduriyet) hederdir, kuyu(nun sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Ayağın (sebeple olduğu hasar) hederdir. Maden (in sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Defineye humus (beşte bir nispetinde zekât) vardır." Eh.

Bunu İmam Ebu Yusuf, Asar'ında tahrîc etti. s. 88. Yusuf bize babası, Ebu Hanife, Hammad ve İbrahim yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber verdi: "Hayvan(in sebep olduğu mağduriyet) hederdir, kuyu(nun sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Maden (in sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Defineye humus (beşte bir nispetinde zekât) vardır." İmam Muhammed bunu Muvatta'ında diyetlerde kuyu hederdir bahsinde tahrîc etmiştir. S. 295

Malik bize İbn Şihab, Said b. el-Müseyyeb, Ebu Seleme b. Abdurrahman ve Ebu Hüreyre yoluyla Resulullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: "Hayvan(in sebep olduğu) yaralanma hederdir, kuyu(nun sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Maden (in sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Defineye humus (beşte bir nispetinde zekât) vardır." Muhammed, biz bunu alıyoruz, dedi. el-cübar heder anlamıdır. El-acmaü, bağından boşanmış insanı yaralayan veya ısırarak hayvan demektir. Kuyu ve maden ise bir adam bir adamı kendisi için kuyu veya maden kazmak için ücretle tutuyor ve böylece o buraya düşüp ölüyor. İşte bu kişi hederdir. Rikazda beşte bir zekât-vergi vardır. Rikaz ise altın, gümüş, kurşun, bakır, demir veya cıva gibi madenden çıkarılmış olan maddelerdir. Böylece bunlarda beşte bir vergi vardır. Bu, Ebu Hanife ile bizim bütün fukahamızın görüşüdür. –Eh.

Ebu Yusuf bunu Kitab-ül Harac'da ganimetlerin taksimi bahsinde tahrîc etti. Yeni baskı: s. 13, 26. Ebu Yusuf dedi: Abdullah b. Said b. Ebi Said el-Makburi, babası ve dedesi yoluyla Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini bize anlattı: Cahiliye devrinde insanlar, bir kişi bir kuyuda öldüğü zaman bu kuyuyu onun diyeti kıralardı. Bir insanı bir hayvan öldürdüğü vakit, o hayvanı onun diyeti kıralardı. Onu bir maden ocağı öldürdüğü vakit de onu onun diyeti yaparlardı. Böylece birisi Hz. Peygamber'e bunlar hakkında soru sordu. O da şöyle buyurdu: "Hayvan(in sebep olduğu mağduriyet) hederdir, maden (in sebep olduğu mağduriyet) hederdir; kuyu(nun sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Rikazda humus (beşte bir nispetinde zekât) vardır." "Rikaz nedir, ya Resulullah, denildi. Hz. Peygamber, "Yaratıldığı zaman, yerde Allah'ın yarattığı altın ve gümüşdür", diye cevap verdiler. –Eh.

Nüshalardan "babasından" kelimesi düşmüştür. "Ebu Hüreyre" ismi de böyle olup bunu Marifet'te rivayet eden Beyhaki'den alınıp ilave edilmiştir. Beyhaki şöyle dedi: Ebu Yusuf'tan Abdullah b. Said b. Ebi Said el-Makburi ve Ebu Hüreyre yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet edildi. "Rikazda (toprak altındaki altın ve gümüş madenlerinde) beşte bir vergi vardır." "Rikaz nedir, ya Resulullah, denildi. Hz. Peygamber, "Yaratıldığı zaman, yerde Allah'ın yarattığı altın ve gümüşdür", diye cevap verdiler. –Eh. Zeylai bunu Nasburraye'de Maden ve rikazda zekât bahsinde anlatmıştır. II, 380. Nasburraye'de hayvanın cinayeti ve hayvana cinayette diyet bahsinde anlatılmıştır. IV, 387. Buhari diyetlerde, Müslim Hudud'da, Tirmizi Ahkâm'da, Nesai zekâtta, Ebu Daviud ile İbn Mace diyetler'de anlatmışlardır. Ahmed, Bezzar ve Taberani bunu Evsat'ta Cabir'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etti. "Adak için bırakılmış deve hederdir. Kuyu hederdir. Maden hederdir. Rikazda beşte bir vergi vardır." Şa'bi, rikaz, yeraltındaki kadim gizli servettir, dedi. O, bunu Mecmeuzzeva'id'de rikaz ve madenlerde zekât bahsinde zikretti ve bu hadisin ravileri güvenilirler, dedi. III, 78. O bunu diyetlerde heder olan

vurmasından daha aşağıya düşürüyoruz. Bize göre hayvanın kuyruğunu sallaması da böyledir. Eğer hayvan, bir insanı ısırırsa¹⁴⁷⁴ böylece hayvanı binmekte olan kişi, bunu tazmin eder. Eğer hayvan, giderken ayağı ile bir çakıl taşına veya bir çekirdeğe ya da taşa veyahut buna benzer bir şeye vursa, bu durumda bu şey, hayvan yürürken bir insana isabet etse biniciye bir tazmin yoktur. Bu, bize göre toz, toprak mesabesinde bir şeydir. Ancak bu hayvanın ayağından fırlayan taş, büyük bir taş olursa, böylece binici, bunun zararını tazmin eder. Eğer hayvan yolda giderken dışkısını bıraksa veya bevlini boşaltsa böylece bir insan, bundan dolayı bir zarara uğrasa, binici üzerine tazminat gerekmez. Hayvanın ağzından çıkan salyalar da böyledir.

Eğer hayvanın eyeri veya yuları-gemi yahut üzerinde taşımakta olduğu cihazlarından birisi ya da üzerinde binen adama ait hayvanın taşıdığı araçlardan bir şey düşse, bu hayvan yürürken bir insanın üzerine düşse, bu yüzden o kişi de ölse, binici bunu tazmin eder. Bu şey yere düştükten sonra bir kimsenin ayağına takılsa¹⁴⁷⁵ veya tökezlese de ölse, binici yine tazminatta bulunur. Bu diyeti ödeme konusunda hayvana binmiş olan, terkide oturan, onu süren ve yedekte çekip götüren eşittir. Bu hüküm bize Şürayh'tan ulaştırılmıştır.¹⁴⁷⁶

Hayvanın basıp çiğnediği şeylerde onu süren ve yeden kişi üzerine bir kefarete yoktur. Çünkü bunlar, bu konuda hayvana binen ve terkide olan insana benzemezler.

Adam hayvanını umuma ait bir yolda veya sahibinden izin almadan başkasına ait bir yerde tutsa; hayvan, ön veya arka ayaklarıyla vursa yahut kuyruğuyla başka bir şey yapsa ya da ısırmasa bunun diyeti hayvan sahibinin akilesi üzerine olur. Fakat hayvan sahibi üzerine bir kefarete yoktur. Çünkü bu, onun kendisinin işlediği bir cinayet gibi değildir; (ona benzemez). Hakkında tazminat hükmünü verdiğimiz her şey, hayvanı binen kimseye aittir. Böylece bu kimse, onu tazmin eder. Zira o hayvanı kendisinin olmayan bir yerde durdurmuş ve onu durdurulmaması gereken bir yerde tutmuştur. Yolda yürüyen kimselerin umuma ait yollarda yürüme hakları vardır, fakat onların atlarını (ve arabalarını) orada tutma hak ve yetkileri yoktur.

Adam hayvanını, umuma ait bir yola saldırdığı zaman böylece o ön tarafında birisine hasar verse o, aynı hayvanını süren kimsede olduğu gibi bunu tazmin eder. Fakat onun

şeyler bahsinde de zikretmiştir. VI, 303. O, ahmed ve Ebu Ya'la bunu rivayet etti. Ancak Ebu Ya'la, "es-saibe" (Adak için bırakılmış deve) kelimesi yerine "es-saime" (yılın çoğunda meralarda etleri ve sütleri için üremeleri ve semirmeleri için otlatılan otlak hayvanı) kelimesi gelmiştir ve Ahmed bunu kendisi rivayet etmeyip haleften nakletmiştir. Bunlar arasında hakkında (güvenilir mi diye) ihtilaf edilen Mücalid b. Said vardır.-Eh.

Ben dedim: Taberani bunu Kebir ve Evsat'ta bazı Abdullah b. Mesud'dan olmak üzere rivayet etti ki, Hz. Peygamber, "Hayvan(ın sebep olduğu mağduriyet) hederdir, Maden (in sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Saimenin-çoğunlukla otlakta otlayan hayvanın (sebebi olduğu hasar) hederdir. Defineye humus (beşte bir nispetinde zekât) vardır." buyurdu. Taberani, raviler arasında olan Abdullah b. Bezi' zayıftır, dedi. Mecmeuzzevaid, Zekât, III, 78.

Ben dedim: Bu İbrahim'in tahririnde evvelinde müsned ve mürsel olarak rivayet ettiği bir hadistir. Ancak bunda "Ayağın sebep olduğu mağduriyet hederdir" ifadesi bulunmamaktadır. Ben dedim: Heysemi bunu Mecmauzzevaid'de bu babta Hasen'den rivayet ederek bana Hz. Peygamber'in "maden hederdir, kuyu hederdir, rikazda beşte bir vergi vardır", buyurduğu bana ulaştı, dedi. Ahmed bunu mürsel olarak rivayet etti. Bu hadisin isnadı sahihtir. -Eh, III, 78

¹⁴⁷⁴ "el-kedmi" kelimesi, eşeğin yaptığı gibi, ön dişlerle ısırma demektir. "kedemehu yekdümühu" denir. Eh. Muğrib, II, 145.

¹⁴⁷⁵ Muğrib'te şöyle denilmektedir. Hayvana eyeri koşuldu ve bağladı. Hayvanın ayağını semerin kaşına bağladı. Onun, o bir ağ attı, böylece ona bir av düştü -yani sarılmak ve bağlanmak demektir. Onun bu sözü bir uydurmadan ibarettir; duyulmuş bir şey değildir.

¹⁴⁷⁶ Ben bu haberin senedini bulamadım.

üzerine kefarete yoktur. Ancak hayvan sağa ve sola döner de (birisine hasar verirse) o bulunduğu hali kendisi değiştirdiği için adama bir tazminat gerekmez. Yalnız hayvanın tuttuğu (olayın olmasına sebep olduğu) yoldan başka bir yolu varsa, bu suretle onun verdiği zararı tazmin etmek adamın üzerine bir borçtur. Hayvan yolda durduktan sonra tekrar yürürse, o zaman sahibi ödemededen kurtulmuş olur. Eğer hayvanı bir kimse geri çevirir, hayvan da bu acele ve ani hareketiyle bir kişiye zarar verirse, bunu çeviren kişi, tazmin eder. Fakat çeviren kişi hayvanı bıraksa ve böylece onu terk ettikten sonra hayvan kendi kendine yürüse (ve birisine zarar verse) bu durumda çeviren üzerine bir tazmin gerekmez.

İki süvari, birbiriyle çarpıştıkları zaman böylece bunlardan her biri diğerini öldürmüş olsa, onlardan her birinin diyeti diğerinin üzerine olur. Ali b. Ebi Talib'den bize bunu onun söylediği ulaştı.¹⁴⁷⁷ Çarpışmış olan iki adam da böyledir. Eğer onlardan birisi hür, diğeri köle ise böylece kölenin değeri, hür kişinin akilesi üzerine olur. Sonra bunu hür olanın varisleri alır. Kölenin mevlasının alacağı bir şey yoktur.

Adam, hayvanını kendi mülkünde tuttuğu zaman böylece o, ön veya arka ayaklarıyla çarptığı şeyi, hayvan sahibi, onu kendi mülkünde tutma hakkına malik olması yönüyle bu konuda hiçbir tazminat ödemez. Eğer bu yer, onun kendisi ile başkası arasında ortak bir mülk ise, onun bu yerde az olsa da bir ortaklığı bulunduğu için, yine onun üzerine bir diyet ödemesi gerekmez. Eğer sen ona, bu konuda bir tazminat ödettirirsen, onun hayvanını bağlaması ile orada oturmasını veya orada abdest almasını birbirinden ayırmış olursun. Eğer mülk sahibi o yerde oturuyor iken onun orda abdest alması sebebiyle veya onun kendisi yüzünden bir insan ölse, bunu ona tazmin ettirecek miyiz, ne dersin? Ben ona bu konuda hiçbir şey tazmin ettirmem. İşte hayvan da böyledir.

Adam, atın üzerinde giderken ona vursa veya yularını çekse, böylece hayvan da arka ayağı veya kuyruğu ile birisine vursa, bu adam üzerine hiçbir şey lazım gelmez. Eğer hayvan, bir insanı ön ve arka ayaklarıyla çiğnese veya ısırıp ya da çarpsa böylece onu öldürse bunu tazmin etme işi onun akilesi üzerine düşer. Çünkü adam her ne kadar hayvanın sahibi olmasa bile onun binicisidir. Adam, hayvandan düşse ve sonra hayvan yönü doğrultusunda gitse, böylece o bir insanı vurup öldürse bu adam üzerine tazmin gerekmez. Çünkü o, binici, sürücü ve çekici değildir. Hayvan da başıboş bir haldedir ve onun yaraladığı hederdir. Zira o, (aklı olmayan) bir hayvandır. Hz. Peygamber'den bize onun "Hayvanın (sebeple olduğu zarar) hederdir.", buyurduğu bize ulaşmıştır.¹⁴⁷⁸ Bize göre bu hayvan, başıboş olan bir hayvandır.¹⁴⁷⁹

YÜRÜYÜŞÜNÜ HIZLANDIRMAK İÇİN HAYVANI DÜRTMEK

Muhammed der ki: Adam, hayvanın üzerinde yolda yürürken böylece bir kişi hayvanı dürtse veya vursa, bu sebeple hayvan bir insanı ayağıyla vurup öldürse, bunu

¹⁴⁷⁷ Abdürrezzak bunu Musannef'inde Kasame bahsinde rivayet etti. Eş'as bize el-Hakem ile Hz. Ali'den haber verdi ki, iki adam birbiriyle çarpıştılar. Böylece onlardan her biri diğerinin diyetini ödedi. İbn Ebi Şeybe Musannef'inde şöyle rivayet etti. Abdürrahim b. Süleyman bize Eş'as, Hammad ve İbrahim yoluyla Hz. Ali'den iki süvari hakkında şöyle nakletti. Bu iki süvari çarpıştılar; böylece bunlardan birisi öldü. Hayatta kalan ölenin diyetini ödedi. Ebu Halid el-Ahmar bize Eş'as, el-Hakem yoluyla çarpışan iki süvari hakkında Hz. Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Hayatta olan ölenin diyetini verir. —İnteha. Nasburraye'de Hayvanın cinayetinde ve hayvana yapılan cinayette diyet bahsi'nde de böyledir. IV, 386.

¹⁴⁷⁸ Bu hadisin tahriri, bu bahsin başında uzun bir şekilde geçti.

¹⁴⁷⁹ Ebu Davud, Sünen'inde bu, kendisiyle kimsenin bulunmadığı başıboş olan hayvan, dedi.

binici değil, hayvanı dürten kişi tazmin eder. Bu (hüküm), bize Abdullah İbn Mesud ile Ömer b. el-Hattab'dan ulaştı.¹⁴⁸⁰

Hayvan, kendisini dürten kişiyi çiğneyip öldürse onun kanı heder olur. Eğer hayvan, üzerindeki sahibini bu dürtmeden dolayı yere atıp öldürse, dürten kişi bunun diyetini akile vasıtasıyla tazmin eder. Eğer hayvan, onun bu dürtmesinden ötürü, bir insanın üzerine sıçrasa ve onu öldürse veya bir adamı çiğneyip öldürse, bunun sorumluluğu biniciye değil, dürten kişi üzerine olur. Bu konuda duran hayvan ile yürüyen hayvan eşittir; (arasında bir fark yoktur). Eğer o, hayvana binicinin izni ve emri ile dürtmüş ise, artık bu binicinin bir eylemi mesabesinde olur. Eğer hayvan, yolda yürürken vurmuş olsa, binicinin üzerine bir tazmin gerekmez. Sanki hayvanı dürten kişi, binici olmuştur. Eğer hayvan gittiği yolda kendisini binicinin izni ve emri ile dürten kişiyi çiğneyip öldürmüş olsa, bunun diyeti, hayvan, dürtme neticesi kendisi, ani bir harekete kaptırdığı zaman bunların her ikisi üzerine olur. Çünkü bunlar, o anda binen ve sürendirler. Adam, onu sürmekten vazgeçmiş olduğu halde at, bir süre kendisi yürüse, böylece o bir insanı çiğnese (bunun diyeti) dürten kişi üzerine değil, binici üzerine olur. Hayvanın hasar verdiği kimsenin başına gelen şey, hayvana kendisinin dürtmesi neticesi hayvanın ani hareketi ile olduğu bilininceye kadar hayvanı dürten kişi üzerine bir şey lazım gelmez.

Adam, sürücüsü bulunan bir hayvanı bu sürücüden izin almadan dürttüğü zaman böylece hayvan bir kişiyi ayağıyla çiğneyip öldürse, bu dürten kimse, onun diyetini tazmin eder. Eğer bu hayvanın yularını çekip onu yeden birisi bulursa, bu tazmin, bu sürücü ve yedenin değil, yine böyle hayvanı dürten kişinin üzerine olur. Eğer bunlardan birisi ona (dürt diye) emretmiş olsa, onun üzerine ve onlardan diğeri üzerine bir tazmin yoktur. Çünkü bu halde dürten kişi, sürdüğü zaman onu hayvanın sahibinin izni ile sürmüştür ve onu dürtmek, hederdir.

Adam hayvanı, yuları ile çektiği zaman böylece başka bir adam da gelip onu dürtse ve hayvan, yeden adamın elinden kurtulsa, sonra o, bu ani hareketinden dolayı birisine hasar verse, hayvanın bu ani hareketinden dolayı meydana gelen hasarın tazmini onu dürten kişi üzerine olur.

Adam, üzerinde binicisi olduğu halde hayvanı dürttüğü zaman bu yüzden hayvan sıçrayıp koşsa ve biniciyi üzerinden atsa bunu dürten kişi tazmin eder. Eğer at, gemi aziya alsın ve fırlayıp koşsa, onu üzerinden atmaya, fakat bir insanı çiğnese böylece onu dürten kişi, bu atın ani hareketiyle çiğnediği adamın (diyetini) tazmin eder. Sen biliyorsun ki, bunu binici tazmin eder. Hayvana verilen hasarı da yine böyle binici tazmin eder.

Hayvanı dürten kişi köle ise, böylece bu köle, başka bir köleye emretse o da hayvanını sürse, bu suretle hayvan, bir kişiyi çiğneyip öldürse, bunun diyeti, yarımşar olarak bu iki kölenin boynundadır. İki kölenin sahipleri dilerlerse onları ölenin mirasçılara verir, dilerlerse diyeti ödeyip kölelerini ellerinde tutarlar. Binici olan köle,

¹⁴⁸⁰ Zeylai, hayvanın cinayeti ve hayvana işlenen cinayet bahsinde (IV, 388) şöyle dedi: Hz. Ömer ve İbn Mesud'dan rivayet edilen üzerinde bir binici bulunan bir hayvana bir adamın dürtmesi ve böylece hayvanın başka bir insanı çarpıp onu öldürmesi hakkında bunun tazmini binici üzerine değil, dürten kişi üzerinedir, sözü için ben bu garib bir haberdim, derim. Abdürrezzak Musannef'inde şöyle rivayet etti. Mamer bize Abdurrahman el-Mesudi yoluyla Kasım b. Abdurrahman'ın şöyle dediğini haber verdi. Kadisiye'den bir adam yanında bir cariye ile çıkageldi. Böylece o, bir hayvan üzerinde duran kişinin yanına uğradı. Bu sırada birisi hayvana dürttü ve hayvan ayağını kaldırdı, fakat cariyenin kendisine (gözüne) isabet etmedi. Bu mesele Süleyman b. Rebia el-Bahili'ye götürüldü. O, binici tazmin eder dedi. Onun bu görüşü İbn Mesud'a ulaştırıldı. O da adamın yani ancak hayvanı dürten kişinin ödemesi gerekir, dedi. –inteh. İbn Ebi Şeybe bunu Musannef'inde rivayet etti. Veki bize bunu Mesudi yoluyla nakletti ve bunun benzerini de Şurayh ve Şa'bi'den tahric etti. –eh. s. 389

ticaret yapmaya izinli değilse, emrettiği şeyden dolayı onun üzerine bir şey lazım gelmez. Ancak o azad edildiği zaman sürmesi için kendisine emir verdiği kölenin değerini ödemek onun boynunun borcu olur. Eğer bu, ticaret yapan bir köle ise bu, o bir köle olduğu halde onun üzerinde bir borç, boynunun borcu olur. Eğer o mükatep bir köle ise bu, onun boynunda yine böyle bir borç olup o bunun için çalışır.

Bir adam, kamuya ait genel bir yolda bir deve katarını çekse, katarın evvelinden veya sonundan devenin birisi ön veya arka ayaklarıyla bir insanı çiğnese veya çarpsa böylece o kişi ölse, katarı çeken kimsenin bunu tazmin etmesi gerekir; fakat onun üzerine bir kefarete yoktur. Eğer bu çeken kimse ile beraber bir de arkadan bir süren varsa, bu zararın sorumluluğu bunların her ikisinin üstünerdir; fakat onların üzerine de bir kefarete yoktur. Eğer bu ikisi (yani çeken ve süren) ile beraber katarın ortasında da bir deve süren daha varsa, böylece bu süren kişinin arkasında olan veya önünde olan bir zararın tazmini her üçüne birden ait olur. Çünkü bunlar hem çeken ve hem de süren durumundadırlar. Eğer bu kişi, katarı süren bir kimse olarak burada bazen katarın ortasında bulunuyor, bazen geriye kalıyor ve bazen de öne geçiyorsa, artık o katarı süren bir kişi mesabesindeer. (Bu sebeple devenin) arka ayaklarıyla çiğnemesinden ve kuyruğuyla vurmasından dolayı onun üzerine bir şey lazım gelmez.

Eğer bir adam, deve katarının ortasında bulunan bir deve üzerine binmiş olsa ve katardan hiçbir deveyi sürmese¹⁴⁸¹ o, öndeki develerin vermiş olduğu bir zararın tazmin etmez. Fakat o, üzerinde olduğu devenin verdiği zarar ile arkasında olan develerin verdiği zarara onlarla birlikte katılır. Çünkü o, onları çeken bir kimse durumundadır. Üzerinde olduğu deve, bir zarar verdiği zaman sanki o kendi eliyle öldürmüş gibi olacağından, bunun kefaretinin ödemek onun boynunun borcu olur.

Katarı çeken kişinin haberi olmadığı ve onu süren (ve yeden) birisi bulunmadığı halde adam, bir deveyi getirip katarına bağlasa, böylece bu deve bir insana hasar verse, bunu çeken kimse tazmin eder ve sonra bu kişi, ödediği bu tazmini deveyi bağlayan kimseden isteyip alır. Devenin üzerinde taşıdığı yükten bir şey insanın üzerine düşüp onu öldürse veya yola bir şey düşse de birisi tökezlese ve ölse bu konudaki tazminat deveyi çeken kimse üzerine olur. Fakat onunla beraber süren başka bir kimse daha varsa bu tazmin bunların her ikisinin üzerine olur.

Adam hayvanına binip yolda giderken böylece hayvan, birisinin yola koyduğu taş sebebiyle veya bir kişinin yaptığı baraka ya da döktüğü su yüzünden tökezlese ve bir insanın üzerine düşüp bu insan ölse bunu taşı koyan, barakayı yapan ve suyu döken kişiler tazmin ederler. Binici üzerine bir tazmin lazım gelmez. Çünkü o bu durumda edilgen bir haldedir.

Adam kendi mülkünde hayvanına binmiş giderken böylece hayvan bir insanı ön veya arka ayakları ile çiğneyip öldürse¹⁴⁸² bunun diyeti, onun üzerine olur. Sanki bu adam, bu insanı kendi eliyle öldürmüş gibidir. Eğer o, bu hayvanı süren, çeken veya yeden olsaydı, böylece onun üzerine bu konuda bir tazmin gerekmez ve kefarete de olmazdı. Eğer o, bu hayvanını yerinde durdurmuş-tutmuş olsa, sonra hayvan bir insana isabet edip böylece onu öldürse hüküm, yine böyle olup onun üzerine bir tazmin gerekmez. Hayvan kendi mülkünde olduğu halde onun ısırmasından da bir tazmin gerekmez. Bu ölen kimse, onun ailesinden olsun ve ya yabancı biri olsun, oraya ister izin

¹⁴⁸¹ “ve la yesuku” kelimesi “M” nüshasında “ve la yesuk” olarak geldi ki, bu yanlıştır, bunun doğrusu “ve yesuku” dur.

¹⁴⁸² “fe katelethu” kelimesi Muhtasar’da böyledir. Fakat o, “M” nüshasında “fe katelehu” şeklinde geldi ki, bu yanlıştır.

ile girmiş olsun veya izinsiz girmiş olsun¹⁴⁸³ bunların hepsi eşittir, onun üzerine bir tazmin gerekmez.

Yırtıcı (ısırgan) köpek de böyle, bu hayvan mesabesindedir. O, ister serbest-boşta¹⁴⁸⁴ ister bağlı olsun, eşittir.

Bir adam, bir toplumun yerleşim yerine onların izni ile veya izinsiz olarak girdiği zaman böylece onların köpeği onu ısırma, ona bir tazminat ödenmez.

Adam, hayvanını yolda bağlı olarak veya bağlamadan tutsa, böylece hayvanın ön veya arka ayakları ile veya ısırmasıyla ya da kuyruğuyla¹⁴⁸⁵ verdiği zararı bu adam, tazmin eder. Bu konuda onun ayağıyla vurması ve çiğnemesi eşittir. Eğer hayvan, onun bu durduğu yerden yürüyüp gider ve birisine hasar verirse, sahibinin üzerine bunu tazmin gerekmez. Çünkü hayvan bulunduğu durumdan başka bir hale geçmiş ve o artık serbest bir hayvan mesabesinde olmuştur. Eğer bu hayvan bağlı olsa, böylece onu hiç kimse çözmeden, bağlı olduğu halde bulunduğu yerde sağa sola gidip gelerek zarar verse, bu zararın tazmini onu bağlayan kimsenin üzerine olur. Hayvan, bağlı olduğu şekliyle durduktan sonra onun, bulunduğu halden başka bir duruma geçmesi, bu tazmini ortadan kaldırmaz.¹⁴⁸⁶

Bir adamın yola koyup orada durdurduğu yırtıcı olan veya olmayan herhangi bir hayvan da böyledir. Bir adamın yola attığı haşarat-küçük zararlı hayvancıklar da böyledir. Onun durumu değiştiği için verdiği zarar onu atan üzerine olur. Bu (akrep veya yılan gibi) haşarat ve börtü böcek bir adamın üzerine atılsa, böylece bu (yılan) o adama soksa¹⁴⁸⁷ atan kişi bunu tazmin eder.

BİR ADAMIN YOLDA YAPTIĞI ŞEYLER

Bir adam, yola bir taş koysa, bir yapı yapsa, bunun duvarından bir dal-kiriş çıkarsa, yola sarkan bir taş çıkarsa veya sundurma, havuz, oluk, kanat ya da gölgelik yapsa veyahut yola bir kiriş koysa, o, bütün bunlardan doğacak zararı öder. Eğer bu zarar bir insanoğlunun canını alma veya yaralama gibi olmuşsa bunların diyetleri onun akilesi üzerine olur. Bunların dışında olan cinayetler ise onun kendi malından ödenir. Onun üzerine bir kefarete yoktur ve o katil olmadığı için bu olay onu mirastan mahrum etmez.

Bir adam, yola konan bu engelden dolayı tökezleyip bir adamın üzerine düşse, böylece bunların her ikisi de ölse, bunların diyeti, o engeli yola koyan kimse üzerine olur.

¹⁴⁸³ “bi iznin ev bi ğayri iznin” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Fakat Muhtasar’da “bi iznihi ev bi ğayri iznihi” şeklinde gelmiştir.

¹⁴⁸⁴ “anhu” kelimesi Muhtasar’da böyledir. “M” nüshasında ise “anha” olarak gelmiştir.

¹⁴⁸⁵ “ev bi zenebin” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Bunun doğrusu “ev esabet bi zenebin” olmalı. Muhtasar’da “fe ma esabet fe huve allelezi rabatahu” şeklinde gelmiştir.

¹⁴⁸⁶ Bu “M” nüshasında da böyledir. Serahsi’nin Muhtasar ve Şerhinde şöyle denilmektedir. Eğer adam hayvanını yola başlamış olsa, böylece hayvan, onu hiçbir kimse çözmediği halde, bulunduğu yerde bağlı iken sağa sola giderek birisine hasar verse bu hayvanın vermiş olduğu zarar, onu bağlayan kişi üzerine olur. Çünkü o, hayvanını yola bağlamakla (halkın hukukuna) tecavüz etmiş olur. Hayvan bağlı olduktan sonra nerede bulunursa bulunsun, böylece bu durum, onu oraya bağlayan kişiye ait olur. Çünkü bağlayan kişi, onu bağladığı zaman bu kadar bağlamakla onun sağa sola gidip geleceğini -yani hayvanın sağa sola dolanacağını- bilir. Bu sebeple hayvanın bulunduğu durumdan başka bir duruma geçmesi, tazmin, bağlama ile ilgili bir sorun olmasından dolayı bağlayanın üzerinden tazmini kaldırmaz. Ancak bu bağ çözümlür ve hayvan giderse o zaman kalkar. O takdirde bu hayvan serbest-başıboş mana (ve mesabesinde) olur. Eh. XXVII, 5

¹⁴⁸⁷ “fe ledeğathu” kelimesi Muhtasar’da böyledir. Fakat o, “M” nüshasında “fe a’yethu” şeklinde geldi. Bunun “fe ledeğathu” olduğu açıktır.

Bu yüzden tökezleyen kişi üzerine tazmin gerekmez. Çünkü o, itilmiş-edilgen bir kimse mesabesinde dir.

Bir adam, yolda bulunan bu engeli bulunduğu yerden uzaklaştırırsa böylece birisi buna çarpıp ölse bunu engeli uzaklaştıran kişi tazmin eder. Birincisi (yani engeli koyan kimse) ise tazmin sorumluluğundan çıkmıştır.

Bir adam, yola toprak koymuş olsa bu aynı oraya taş, tahta ve çamur koyma mesabesinde dir.

Bir adam, yolu süpürse ve birisi de gelip onun bu süpürdüğü yerde ölse bundan dolayı adam üzerine bir tazmin gerekmez.

Bir adam yola su serpse, böylece bir insan gelip onun bu su serptiği yerde ölse bunu diyeti adamın akilesi üzerine olur, onun üzerine kefare t yoktur. Yolda abdest almak da böyledir.

Bir adam, evinde ana caddeye taşan bir kanat¹⁴⁸⁸ (sundurma-balkon) çıkarsa, sonra bu evi satsa, böylece bu sundurmaya birisi çarpıp ölse, böylece bunun diyeti, bu balkonu yola çıkaran kimsenin üzerine olur. Evi satın alan kişi üzerine bir tazmin gerekmez. Çünkü o bir şey yapmamıştır. Tazmin ancak bunu yapan kimse üzerinedir. Yola açılan oluk da böyledir.

Eğer duvardaki oluk düşmüş olsa, böylece duvarda kalan kısmı birisine zarar verip onu öldürse, bundan dolayı oluk sahibine bir tazmin yoktur. Çünkü oluşun evde kalan kısmı adamın kendi mülkünde bulunmaktadır.

Buna göre eğer duvardan çıkıp düşen oluk, birisine zarar verese böylece bunu evi ilk satan kişi tazmin eder. Eğer bunlardan hangi tarafın çarpıp zarar verdiği bilinmiyorsa kıyasa göre bunun hükümsüz olması gerekir. Fakat biz, burada kıyası terk ederek ona (diyetin) yarısını tazmin ettiriyoruz.

Eğer ev sahibi, evine sundurma veya gölgelik yaptırmak için bir insanı işçi tutsa, böylece bu bir kişiye çarpıp onu öldürse, bu olay işçi işi bitirip tamamladıktan sonra olmuşsa işçi üzerine bir tazmin yoktur. Bunun tazmini ancak işçiyi ücretle tutan ev sahibinin üzerine olur. Biz burada bu cihette Şü rayh'tan gelen bir eser-haber dolayısıyla kıyası bırakıp istih san yapıyoruz. Eğer bu, işçiler çalışırken onların yaptıkları yüzünden düşmüş (ve kişi ölmüş) ise bunun (diyeti) işçiler üzerine olur. Fakat ev sahibi üzerine bir şey lazım gelmez.

Bir adam, yola bir kalas¹⁴⁸⁹ veya tahta koyduğu zaman sonra onu bir kişiye satsa ve onu teslim etse, böylece satın alan kimse, bunu olduğu yerde bıraksa ve bu yüzden birisi buna çarpıp ölse, bunun tazmini, bunu koyan satıcı üzerine olur. Çünkü onu oraya satın alan kişi koymamış ve onu bulunduğu durumdan değiştirmemiştir.

Bunların hiçbirinde üzerine tazminat gerekli olan kimselerin kefare t ödemesi yoktur. Ancak kendi yaptıkları yüzünden (hasar) meydana gelmiş olay müstesnadır; çünkü onların kefare t vermesi gerekir. Zira bu onların elleriyle meydana gelmiş bir cinayettir ve bu can alma cinayeti olduğu zaman (kefare t gerekir.)

Bu söylediklerimizin hepsi bir adamın mülkünde olursa veya bir toplumun mülkünde onlar kendi mülklerinde bunu yapmış larsa bunların hiçbirinde bir tazmin yoktur.

¹⁴⁸⁸ “el-cenahu” küçük çatı penceresi demektir, o da ışık ve hava giren deliktir.

¹⁴⁸⁹ “sacetün” kelimesi hakkında Muğrib'te şöyle denilmektedir. Bu sace (kalas) eğilmiş olan duvarı düzeltmek için yardım eder. Yani bu, temel veya bun benzer yerler için yontulup hazırlanmış bir ağaçtır. –Eh. I, 267

Eğer bunu mülk sahiplerinden bir kısmı yapmış diğerleri yapmamış ise yapan kişinin tazmin etmesi gerekir. Fakat onun bu ödemesinden mülkten kendi payına düşen miktar kadar düşürülür.

Bu durumda kişi, kendisiyle toplum arasında ortak olan bir yerde abdest alsa veya oraya su serpse onun üzerine bir tazmin lazım gelmez. Bu, onun evde yaptığı sundurmaya ve gölgeliğe benzemez; bu yeni bir yapıdır. Abdest almak ve buna benzer şeylerin yapılması gereklidir. Biz bu konuda istihsan yaparak kıyası terk ediyoruz.

Bir adam, bir yola köz ve kor koysa böylece bu, bir şeyi yaksa bu koyan yanan şeyi tazmin etmek zorundadır. Fakat rüzgâr bunu yerinden alıp götürse bu konuda ona bir tazmin gerekmez. Çünkü kor, onun koyduğu durumdan çıkıp başka bir duruma geçmiştir.

Yola konulup da böylece bu yerinden değiştirilen her şey böyledir; onu ilk koyun kişi, ödemededen kurtulur.

YIKILMAK ÜZERE OLAN DUVARA (AİT HÜKÜMLER)

Bir adamın duvarı eğilse veya yıkılıp büyük caddeden (geçen birisinin başına düşüp) böylece onu öldürse, bu adam üzerine tazmin düşmez. Çünkü o, evini kendi mülkünde yapmış ve yolda hiçbir şey ihdas etmemiştir. Onun katkısı olmadan duvardan çöken ve yıkılan bir şey, eğer yoldan geçenler veya ondan başkaları, bu konu hakkında ona söyleseler veya ondan bu duvarı yıkmasını isteseler, fakat o buna aldırmayıp geciktirse ve böylece (duvardan bir kısım parçalar) düşse ve bir kişiyi öldürse bunun diyetini akilesi ödemek üzere adam sorumludur.

Ölü kişinin altında bir köle bulunmuş olsa, o da böyledir; onun değeri de adamın akilesi üzerine olur. Fakat bundan dolayı ona bir kefaret ödemek gerekmez.

Eğer duvar (yıkılarak) bir hayvanı öldürse veya bir yiyecek maddesini telef etse böylece bunların hepsi (duvar sahibinin) malından ödenir. Onun akilesi malları ödemez.

Eğer duvar, (yıkılarak) bir kişiyi, bedeli beş yüz dirhemi geçmeyecek bir şekilde yaralamış olsa (hüküm) yine böyledir. (Yani bedel sahibin malından ödenir). Bizim anlattığımız bu yolda meydana gelen olayların hepsi böyledir.

İki erkek veya bir erkek iki kadın, duvar hakkında sahibi aleyhine sultan-hükümdar veya ondan başka birinin huzurunda şahitlik yaptıkları zaman bu eşittir. Böylece duvar sahibi, bu halde bu duvarı yapmaya veya yıkmaya başlamazsa onun verdiği zararı tazmin etmek zorundadır. Amir eş-Şa'bi'den bize ulaştı ki, o, yanında bir adam olduğu halde yolda yürüyordu. Adam ona, şu duvar eğilmiş, (yıkılmak üzere), dedi. Hâlbuki bu duvar Amir'in idi; fakat o bilmiyordu. Amir ona şöyle cevap verdi: Herhalde sen, ben duvarı yıkıncaya kadar benden ayrılmayacaksın! Sonra Amir hemen işçilere haber gönderdi ve duvarı yıktırdı.

Birisi, sahibine duvarın eğilmiş olduğunu bildirildiği zaman o, duvarını yıktırmayıp bu yıkılmak üzere olan duvarın bulunduğu evini satsa (meydana gelecek zararı) tazminden çıkar ve o, bunun sorumluluğundan kurtulmuş olur. Müşteriye de (önceden işlenmiş bir zararı) tazmin etme yükümlülüğü düşmez. Eğer evi satın aldıktan sonra durum müşteriye söylenmiş ve bilgi verilmiş ise o verilen hasarı (zararı) tazmin eder.

Ev, birisinin elinde rehin olsa, böylece rehini elinde tutan kişiye (mürtehin) evin eğik bir duvarı bulunduğu hakkında bilgi verilse, onun elinde bu duvarı yıkmaya imkânı olmadığı için bu mürtehin üzerine tazmin görevi düşmez. Bu (zarar) konusunda ev sahibine de bir bilgi verilmediği için onun da bunu ödeme zorunluluğu yoktur. Eğer ona duvarın eğri olduğu iletilse, onun borcunu ödeyip (evi rehinden kurtarıp) ve duvarı yıkmaya

imkânı olduğu için, duvarın verdiği zararı tazmin etmesi gerekir. Evde oturanlara duvarın yıkılması konusunda bilgi iletilmediği zaman böylece onlardan hiçbirisinin üzerine ve evin sahibine ödeme görevi düşmez. Çünkü onların bu duvarı yıkmaya imkânları yoktur; ev sahibi de bu konuda kendisine bilgi iletilmediği için ödemez. Fakat ev sahibine bilgi verilmiş olsa tazmin etmek, onun boynunun borcu olur.

Yetimin vasisine onun duvarının (yıkılmak üzere olduğu) hakkında bilgi iletilmediği zaman böylece duvarın verdiği zarar, yetim tarafından ödenir. Fakat vasiye ödeme düşmez. Çünkü vasinin duvarı yıkmaya imkânı vardır. Vasiye verilen bu haber, büyüdükten sonra yetime verilen haber gibidir. Sabi-çocuk da böyledir; onun duvarının yıkılması konusunda babasına bilgi verilir. Bu duvar hakkında kadın erkek eşittir.

Mirasçılardan birisine duvarın yıkılmak üzere olduğu bilgisi iletilse, diğerine iletilmese kıyasa göre bu mirasçılardan hiçbirisi zararı tazmin etmez. Çünkü kendisine bilgi verilen mirasçı, diğer mirasçılar olmadan duvarı yıkmaz. Zira diğerlerine henüz bilgi ulaşmamıştır. Fakat biz burada kıyasa bırakarak kendisine duvarın eğik olduğu bilgisi verilen ve onu gören mirasçıya duvarın verdiği zarardan kendi payına düşen hisse kadar tazmin ettiriyoruz.

Zimmî halktan olan bir adama kendi duvarının yıkılmak üzere olduğu bilgisi verilse bu durumda zimmî ile Müslüman eşittir. Sen biliyorsun ki, eğer onun akilesi yoksa bu onun malından tazmin edilir.

Mükatep köleye duvarı hakkında bilgi ulaştığı zaman böylece o, duvarının verdiği zararı ödemek zorundadır. O, bu konuda çalışır (ve öder). Ancak bu zarar insan hakkında olduğu zaman bu bedel onu değerini aşmaz. Fakat bu bir eşya veya ticaret malı hakkında ise o, bunun değeri nereye ulaşırsa ulaşsın çalışır.

Ticaret yapan köleye eğik duvarı hakkında bilgi iletilmediği zaman böylece onun duvarı, bir insana zarar vermiş olsa, insan hakkında olduğu zaman bu tazmini kölenin mevlasının akilesi öder. Eğer bu tazmin eşya veya ticaret malı hakkında ise bunu ödemek kölenin boynunun borcudur. Hâlbuki bunu ödemek de birinci görüşün kıyasına göre onun mevlası üzerine olmalıdır. Kölenin üzerinde bir borç olsun veya olmasın fark etmez, eşittir. Çünkü bu kölenin kendi eliyle işlemiş olduğu bir cinayet değildir. Bu sebeple bu konuda insan hakkında olan bu zararı tazmin etmek, onun akilesine gerekli olur.

Bir adam, kendi duvarı üzerine bir şey koyduğu zaman böylece bu şey, düşse ve bir insana hasar verse, bundan dolayı adam üzerine biz tazmin gerekmez. Çünkü o, bunu kendi mülkü olan duvara koymuştur. Eğer duvar eğik olsa bile (hüküm) böyledir. Zira onun, eşyasını duvarının üzerine koyma hakkı vardır.

Bir adama bir evin bir duvarında (eğiklik olduğu) bilgisi verilse, böylece o bu duvarı yıkmayınca bir kişinin üzerine göçüp onu öldürse ve onun akilesi bu evin onun evi olduğunu inkâr etse, onların üzerine bir tazmin gerekmez. Eğer onlar "bu ev onun mu, yoksa başka birisinin mi" biz bilmiyoruz deseler, (hüküm) yine böyledir. Bu evin onun olduğuna dair bir belge ortaya koyuncaya kadar onların üzerine bir tazmin gerekmez. Eğer evin onun olduğuna dair bir belge ortaya konmazsa ve fakat adam o evin kendisinin olduğunu iddia ederse, onun bu sözüne dayanarak ölünün diyetini vermek bu akilesine gerekmez ve o onların aleyhine tasdik edilmez. Akile bu evin o adamın olduğunu kabul ettikleri zaman diyeti de tazmin ederler.

Adamın evinden yola çıkartma olarak yaptığı sundurma ve oluk da böyledir; bu bir insanın üzerine düşüp onu öldürse, onun akilesi de bu evin onun olduğunu inkâr etse ve "ona bunları yola çıkarmasını ev sahibi emretti", deseler, böylece bu evin ona ait olduğuna dair bir belge ortaya konmadıkça, onun üzerine tazmin gerekmez. Eğer ev

sahibi, bu evin kendisinin olduğunu ikrar etse, akile de onu yalanlasa, onun diyeti kendi malından ödemesi gerekir. Çünkü o, bunu kendisi ikrar etmiştir. Eğer bu konuda bir delil ortaya konursa bunu akile öder. Eğik duvar ile bu yola olan çıkartma, yolda bir şey olmaması yönüyle kıyas bakımından eşit değildir. Ancak biz duvar hakkında ona bunu emare ve istihsan sebebiyle tazmin ettiriyoruz. Biz bunu istihsanın cevaz verdiği emare sebebiyle kenef mesabesinde kıldık.

Bu evin, adamın olduğunu akilesi inkâr ettiği zaman böylece onların üzerine bir tazmin gerekmez. Kıyasa göre onların, evin kendisinin olduğunu ikrar eden adama ödeme yapmamaları gerekir. Çünkü yolda bir olay meydana gelmemiştir. Fakat biz burada kıyası terk ediyoruz ve ona tazmin ettiriyoruz ve onu yolda bir olay meydana getiren kişi mesabesinde kabul ediyoruz. Sen biliyorsun ki, duvarın onun olduğuna dair delil ortaya konduğu zaman biz bunu onun akilesine tazmin ettiririz ve adamı yolda olay çıkaran bir kimse mesabesinde kabul ederiz. İşte ortaya delil konulmadığı zaman bu da böyledir.

Bir adam, eğik olan veya eğik olmayan duvarının üzerinde durduğu zaman böylece onu duvar yere atsa ve o kendi taksiri olmadan bir kişinin üzerine düşüp onu öldürse, bu eğik duvar hakkında kendisine bilgi verildiği zaman o bu eğik duvar için (onu diyetini) tazmin eder. Eğer ona duvarı hakkında bir şey söylenmemişse ona bir tazmin gerekmez. Çünkü onun yere düşmesine duvar sebep olmuştur. Eğer o, duvar yüzünden değil de duvardan kendisi düşmüş ve böylece bir kişiyi öldürmüş olsaydı, bunun diyetini tazmin ederdi. Çünkü o, burada itilmiş-edilgen değildir. Hâlbuki o, önceki meselede itilmiş (edilgen) bir durumdadır.

Eğer düşen kişi ölmüş olsa sen altta kalana bakarsın; böylece o eğer yolda yürüyor idiyse, bu yürüyen üzerine (ölenin diyetini) tazmin etmek yoktur. Eğer o yolda duruyor veya oturuyorsa onun üzerine düşenin diyetini ödemesi gerekir. Çünkü o, hakkı olmadığı halde yolda durmuş veya oturmuştur. Oysa onun yolda yürüme hakkı vardır. Eğer altta kalan kişi kendi mülkünde bulunuyorsa, onun üzerine tazmin gerekmez. Onun üstüne düşen kişi, bu durumlarda altta kalanın uğradığı zararı tazmin eder.

Eğer adamın, akli başında olsa böylece duvardan düşse veya uyusa böylece kendisini kaybedip düşse ve birisine çarpsa ona verdiği bu zararı tazmin eder. Bu konuda eğilmiş duvar ile çatı (arasında bir fark yoktur, bunlar) eşittir.

Adam, kendi mülkü veya başkasının mülkü olan duvardan yolda olan bir kişi üzerine düşüp böylece onu öldürse diyetini tazmin eder. Bize göre onun bu şekilde düşüşü, onu kendi eliyle öldürmüş anlamını taşımaktadır. Bu sebeple onun kendisi üzerine kefaret düşer, akilesi üzerine de diyeti ödemek düşer. Bu konuda duvar, onun kendi mülkü olmuş veya başkasının mülkü olmuş fark etmez, eşittir.

Eğer adam, dağdan bir kişinin üzerine düşer ve onun ölümüne sebep olursa (hüküm yine böyledir. Eğer o, kendi mülkünde kazmış olduğu bir kuyuya düşer ve oradaki insanın ölümüne sebep olursa, adam bu insanın diyetini öder. Eğer bu kuyu yolda kazılmış olsa, kuyuya düşen ve üzerine düşülen insanın diyetlerini kuyu sahibi öder. Çünkü kuyuya düşen kişi itilmiş (edilgen) bir durumdadır.

YIKILMAK ÜZERE OLAN DUVAR İÇİN ŞAHİTLİK YAPMAK

İki şahit, bir adama duvarı hakkında şahitlik yapsalar, böylece bu duvar, şahitlerden birisinin oğlu, babası, kölesi veya mükatep kölesi ya da kadın veya adam tarafından olan dede, nine veyahut eşi veya çocuğunu çocuğuna isabet edip zarar verse, duvar sahibine duvar hakkında bilgi veren bu iki şahitten başka bir şahit de yoksa bu

durumda bu şahitliği kendisi tarafına veya adlarını saydığımız kişilerden birisi tarafına çeken kimsenin şahitliği hükümsüzdür, geçerli değildir.

Bir adama, eğik olan duvarı hakkında bilgi verildiği zaman böylece buna bir erkek ile iki kadın şahitlik yaparlarsa o zararı tazmin eder. Bu konuda erkeklerle beraber oldukları zaman kadınların şahitliği caiz olur. Çünkü bu, mali bir şahitlik olup burada kısas (cezası) yoktur.

Bir adama duvarı hakkında iki köle veya iki çocuk ya da iki kâfir kişi şahitlik yaptıkları zaman, sonra bu iki köle azad edilse, çocuklar ergen hale gelse ve iki kâfir de Müslüman olsalar, sonra bu duvar göçüp bir insanın üzerine yıkılsa, bu adam diyeti tazmin eder.

Bu duvar, onlar azad edilmeden, ergen hale gelmeden ve Müslüman olmadan önce çökse ve böylece bir insanın üzerine yıkılsa sonra bunlar azad edilse, ergen ve Müslüman olsalar, bu durumda da bunların şahitliği geçerli olur.

Eğer bu iki şahit, bu halleriyle şahitlik yapsalar¹⁴⁹⁰ bu sebeple hâkim, onları reddetse, sonra onlar Müslüman olsa sonra her ikisi de şahitlik yapsa veya büyüseler ya da azad edilseler, böylece onlar, bu halleriyle şahitlik yaparlarsa, bunların şahitliği de geçerlidir. Çünkü ben bunların şahitliğini töhmet sebebiyle reddetmedim. Ben, bunların şahitliğini ancak onların kâfir, köle ve çocuk olmaları sebebiyle reddettim.¹⁴⁹¹

İki fasık veya iftira atmaktan hükümlü ya da kör olan iki şahit, onun hakkında şahitlik yaptığı zaman böylece onların bu konuda şahitlikleri caiz değildir. Onların şahitliği reddedildikten sonra eğer iki fasık şahit tövbe ederse, artık onlar bundan sonra şahitlik yaparlarsa, onların şahitliği caiz olmaz. Çünkü ben onları töhmet sebebiyle reddettim.

Eğer bir köle, çocuk, mükatep köle, müdebber köle veya bir kısmı azad edilmiş ve değerinin bir kısmı için çalışan bir köle şahitlik yapsa, yine böyle, onun bu şahitliği caiz olmaz.

Duvar sahibinin iki oğlu veya duvar sahibinin babası ile başka bir adam, duvar sahibi hakkında şahitlik yaptıkları zaman böylece bunların yaptığı şahitlik caiz olur. Çünkü bunlar, mal hakkında şahitlik yapmışlardır. Sen biliyorsun ki, ben bu konuda erkeklerin kadınlarla beraber olan şahitliğini kabul ediyorum. Eğer bu bir kısas olmuş olsa bunda kadınların şahitlik yapması caiz olmaz ve şahitlik üzerine şahitlik yapılmaz.

İki şahit, bir adam için duvar hakkında ona bu konuda bilgi verilmiştir diye şahitlik yaptığı zaman böylece (duvar birisinin üzerine yıkılıp) onun ölümüne sebep olursa, hâkim de bunun diyetini onun akilesine ödetirse sonra bu iki şahit şahitliklerinden dönerlerse, bunlar, akilenin bu konuda ödediği bu meblağı tazmin ederler ve onlar bu hükmün iptali hususunda tasdik edilmezler. İşte onların şahitliğine dayanarak hakkında hüküm verilen sonra da onların şahitlikten döndükleri her bir hüküm böyledir.

Yitik bir çocuğa (lakit) o, yıkılmakta iken duvarının çökmek üzere olduğu hususunda bilgi verilse böylece o duvarı yıkmaya bunun için duvar bir adamın üzerine göçse ve onu öldürse bunun diyeti hazineden ödenir. Yitik çocuğun mirası

¹⁴⁹⁰ “kana şehida” ifadesi “M” nüshasında “kane eşhada” şeklinde geldi. Hâlbuki bunun doğrusu, “kana şehida”dır.

¹⁴⁹¹ “redettüha” kelimesi, “M” nüshasında “redettühüma” şeklinde geldi. Hâlbuki bunun doğrusu, “redettüha”dır.

hazineye kaldığı halde hazine de onun adına diyetini öder. Çünkü onun aşireti-mensup olduğu toplum bilinmemektedir.

Müslüman olmuş zimmî halktan ehl-i küfür veya savaş halkından bir adam da böyledir. Böylece onun bu konudaki hali, aynı yitik çocuğun durumuna benzer. Eğer bu ihtida eden, bir adamla velayet anlaşması yapmış ve onunla bir sözleşme gerçekleştirmiş ise bu adamın akilesi onun adına diyetini öder. Eğer bunlar, onun diyetini ödemezlerse, onun bunlardan vazgeçme hakkı doğar. Bu onlardan ayrıldıktan sonra başkaları ile velayet anlaşması yapar. Artık bunlar aynı evvelkiler mesabesinde olup hem onun adına diyetini öderler ve hem de ona mirasçı olurlar. Eğer bunlar da onun diyetini ödemezlerse onun bunları da bırakmaya hakkı vardır. Fakat onların ödemesi halinde bunun onlardan ayrılmaya hakkı yoktur. Yitik çocuğun yolda meydana getirdiği her şey ve orada yaptığı bina (için hüküm) böyledir.

Duvar yıkılmaya yüz tuttuğu, yola eğilmediği halde bir topluluğun evine doğru eğildiği zaman böylece onlar bunu duvar sahibine söyleseler, duvarın verdiği zararı, onların evinden yıktıklarını ve eşyalarından da telef ettiklerini sahibi tazmin eder. Fakat onun akilesi bundan hiçbir şeyi tazmin etmez. Akile, ancak insanoğlunun canına verilen zarar ve bundan aşağıda olan kafa yarmasına kadar olan diyetleri tazmin eder. O bundan başka olan zararları tazmin etmez. Bundan başka olan zararlar, kendi malından ödenmek üzere ev sahibinin üzerindedir. Yıkılmaya yüz tuttuğu zaman üst kat da böyledir; böylece alt kat sahipleri üst kat sahibine gelseler bu konuda onlara (bilgi verip) şahitlik yapsalar, onlar, üst kat aşağıya düşüp zarar verdiği zaman bunu tazmin ederler.

Üst tarafı bir kişinin, alt tarafı da başka bir kişinin olduğu zaman duvar da böyledir. Eğer bu duvar yoldan geçenlerin üzerine göçecek halde ise, insanlar, alt tarafın sahibine değil, durumu üst tarafın sahibine veya üst tarafın sahibine değil, alt tarafın sahibine bildirseler, sonra bu duvar göçüp böylece bir kişiye zarar verse ve bu zarara duvarın altı üstü her tarafı sebep olsa, bu tazminatın yarısını ancak bu kendisine haber verilen kimse öder.

Duvarın alt tarafı olduğu gibi dururken üst tarafı yıkılmaya yüz tuttuğu zaman böylece üst tarafın sahibine bu durum haber verildiğinde o bunu yıkmaya ve bir insanın üzerine göçüp de onu öldürse bunun diyeti, alt tarafın sahibi dışında özel olarak üst tarafın sahibinin akilesi üzerine olur. Çünkü duvarın alt tarafı yıkılmamıştır. Duvarın altı ve üstü hep birlikte yıkılmaya yüz tuttuğu ve onların her ikisine de bu durum iletildiği zaman böylece bu iki sahip duvarın hepsinin verdiği zararı tazmin ederler.

Bir adamın duvarı yıkılmaya yüz tuttuğu zaman böylece onun bir kısmı bir topluluğun evi üzerine, bir kısmı da yolun üzerine göçse, evin sahipleri bu konuda adama bilgi verseler, yolda meydana gelen zararı adam tazmin eder. Eğer ona yoldan geçenler bilgi vermiş olsalar, böylece duvar evin üzerine göçmüş olsa yine böyledir; adam ev sahiplerine ödemedede bulunur. Çünkü bu, bir kısmı eğilmiş olan tek bir duvardır. Bu adam duvarın bir kısmı için uyarıldığı zaman onun tamamı için uyarılmış olur.

Duvarın bir kısmı yıkılmaya yüz tuttuğu zaman geri kalan tarafı ise sağlam olup eğik olmasa böylece bu konuda sahibine bilgi verilse ve o uyarılmış olsa duvarın eğik olan ve olmayan tarafı çökse ve eğik olmayan taraf bir insanı öldürse sahibi bunun diyetini öder. Çünkü bir tarafı eğilmiş olsa bile bunun hepsi bir tek duvardır ve onun hepsi yıkılmıştır. Bu uzun bir duvar olduğu için bir tarafı çökse

bile öbür tarafı yıkılmayabilir. Zaten bu bilinen bir şeydir. Bu sebeple o, duvarın yıkılmaya yüz tutmuş olan tarafın verdiği zararı öderken, sağlam olan tarafın verdiği zararı ödemez.

Adama eğik olmayan duvarı hakkında bilgi verilse ve kendisine bilinen söylenmiş olsa böylece duvar yıkılıp bir insanın üzerine göçse ve onu öldürse bu adamın üzerine bir tazmin gerekmez. Çünkü duvar sağlamdır ve yıkılmaya yüz tutmuş bir hali yoktur. Eğer duvar yıkılmaya yüz tutmuş ve korkutacak kadar eğilmiş olsa sahibi zararı tazmin eder.

Yıkılmaya yüz tutmuş ve eğilmiş olduğu halde duvarın alt tarafı bir adama ait, üst tarafı da başka bir adama ait ise, bunların her ikisine de duvar hakkında bilgi verilmiş olsa ve böylece duvarın üst tarafı bir adamın üzerine göçüp onu öldürse, bu zararı duvarın alt tarafı sahibi değil, üst tarafın sahibi tazmin eder. Bu üst taraftan bir grup insan birisinin üzerine düşüp onun ölümüne sebep olsalar, bunu yine üst tarafın sahibi tazmin eder.

Bir adam, kendi duvarını yıktırmak için birkaç işçi tutsa, böylece onlar bu duvarı yıkarken bir kişinin ölümüne sebep olsalar, bunun diyetini ve kefaretinin ödemek bu işçilere düşer; ev sahibinin üzerine bir tazmin gerekmez. Çünkü onlar bu fiili kendi elleriyle işlemişlerdir. Böylece onlar, bir taş koyan veya taşı bir adamın üzerine yuvarlayıp onu öldüren bir kimse durumundadırlar.

Bir adam, üç gün muhayyer olmak üzere bir ev satın aldığı zaman böylece ona evin duvarı hakkında (yıkılmak üzere diye) bilgi verilse, sonra o, evi reddedip onu (alınışını) gerekli kılmasa, bu durumda duvar birisinin üzerine yıkılıp onu öldürse, müşterinin üzerine bir tazmin gerekmez. Çünkü bu ev¹⁴⁹² müşterinin mülkiyetinden çıkmıştır. Ayrıca satıcının üzerine de tazmin yoktur. Zira satıcıdan başkasına bilgi verilmiş ve duvar, onun mülkiyetinde olmadığı halde verilmiştir. Durum böyle iken ona bu konuda bilgi verilmiş olsaydı, o yine tazmin etmezdi. Çünkü evde onun bir mülkiyeti bulunmaktadır. Eğer müşteri, bu alışverişi gerekli kılmış ve kendisine duvar hakkında bilgi verilmiş olsa onun üzerine bunu tazmin etmek düşer. Zira ev onun mülkiyetinde olduğu halde ev hakkında ona bilgi verilmiş değildir. Sonra o, evi almayı tercih etmiş böylece onun verdiği zararı tazmin eder olmuştur. Çünkü kendisine duvar hakkında bilgi verildiği ve bu duvar zarar verdiği zaman bu ev onun mülkiyetinde idi.

Eğer satıcı üç gün muhayyer olursa böylece ona duvar hakkında bilgi verilirse ve o alış-veriş akdini bozarsa bu suretle duvar bir insanın üzerine göçüp de onu öldürürse, bunun diyeti satıcının akilesi üzerine olur. Eğer o, alış-veriş gerekli kılsa, ne onun üzerine ve ne de müşterinin üzerine tazmin gerekir. Çünkü ev, onun mülkiyetinden çıkmıştır.

Eğer müşteriye alış-verişin gerekli olduğu söylenmiş olsa¹⁴⁹³ ve sonra satıcı onun için alış-veriş gerekli kılsa, ne onun üzerine ve ne de satıcının üzerine bir tazmin vardır.

Bir adama, onun üzerine bunu satan kişinin kanat-saçak yaptığı duvarının yıkılmak üzere olduğu hakkında bilgi verilmiş olsa, böylece bu duvar ve saçak (birisinin üzerine) yıkılsa ve bu şekilde saçağı duvar atmış olsa bu ölenin diyetini

¹⁴⁹² “enneha” kelimesi “M” nüshasında “ennehuma” olarak geldi. Bunun doğrusu “enneha” olup yani ev demektir.

¹⁴⁹³ “ala” kelimesi, “M” nüshasında böyledir. Bu “ala” harfi “kablü” kelimesinin yanlış şeklidir. Muhtasar’da ise ibare şöyle gelmiştir. “ve lev tekaddeme ila el-müşteri fi tilkel haleti yem yesihhu” (müşteriye bu durumdan haberdar edilmişse sahih olmaz.).

duvar sahibi öder. Çünkü bu duvar, saçağı iten (bir güç) durumundadır. Fakat bu kanat (saçak) kendi başına düşmüş ise diyeti tazmin onu yapan satıcının üzerine olur.

KUYU ve KUYUNUN VERDİĞİ ZARARLAR

Bir adam, kendi avlusunun dışında ve kamuya ait olan bir yolda bir kuyu kazdığı zaman böylece hür veya köle olan birisi oraya düşüp ölse, bunun diyeti, kuyuyu kazan kimsenin akilesi üzerine olur. Fakat onun üzerine bir kefaret yoktur. Eğer bu adam, bu kuyuyu kazdırmak için birkaç işçi tutmuş olsa ve bu işçiler kuyuyu adam için kazmış olsalar, bu işçiler üzerine bir tazmin gerekmez. Eğer işçiler, kuyunun, onun avlusunun dışında olduğunu bilmiyorlarsa, diyeti ödeme, onlara bu emri veren kimse üzerine olur. Eğer işçiler, bunu biliyor idiyse, bu tazmin, emredenin üzerine değil, bu işçilerin üzerine olur.

Eğer kuyu, adamın avlusu sınırları içinde ise, işçiler üzerine bir tazmin yoktur. Emreden (iş sahibi), bunları bilmiş veya bilmemiş olsun, tazmin onun üzerine olur. Aynı buna benzer bir mesele bize (Kadı) Şürayh'dan ulaşmıştır.

Eğer bu (kuyuya) bir hayvan düşer ve ölürse, bu zarar, kuyunun kazılmasını emreden kişinin kendi malından ödenir. Çünkü akile, köleler müstesna, binek hayvanlarını, malları, ticaret eşyalarını ve (diğer) hayvanları tazmin etmez.

Bir insan, bu kuyuya kasıtlı olarak kendisi düşmeyi istemiş, düşmüş ve ölmüş ise o, bunu kendisi bile, bile yaptığı için, emreden kimseye bir tazmin gerekmez. Adam bu kuyunun kazılması için kölelere emretmiş onlar da bunu kazmışlarsa veya işçilere (söylemiş) ya da bir grup insandan yardım istemiş ve onlar da bunu evinin avlusu sınırları içinde fakat ana cadde üzerinde kazmışlarsa bu eşittir. Tazmin de emreden kimse üzerine olur.

Bir adam, bir kuyu kazdırmak için dört kişiyi işçi olarak tutsa, onların bu kazmaları yüzünden kuyu üzerlerine göçüp birisini öldürse, eğer bu ölen hür ise onun diyetinin dörtte birini ödemek, geri kalan bu üç işçiden her birinin üzeri gerekli olur. Bu, işçilerin kendi fiilleriyle meydana geldiği için, işçileri tutan kimse üzerine bir tazmin olmaz. Eğer o, onlardan yardım istemiş olsaydı, (hüküm) yine böyle olurdu. Bunu kazanan insan bir tek kişi olup kuyu onun kazmasıyla üzerine yıkılmış ve onu öldürmüştü¹⁴⁹⁴ ise bu konuda emreden kişi üzerine bir tazmin lazım gelmez.

Bir adam, halka ait bir yolda bir kuyu kazsa, sonra başka bir grup insan gelip bu kuyunun altını kazsa, sonra da bir kişi, buraya düşüp ölse, kıyasa göre bunun diyetini ilk kazanan kişinin ödemesi gerekir. Çünkü bu kuyunun üst tarafını ilk kazanan kimse, sanki o kişiyi buraya itmiş gibi olur. Biz, bu görüşü kabul ediyoruz.¹⁴⁹⁵

¹⁴⁹⁴ “fe katelehu” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Hâlbuki bunun doğrusu “fekatelethu”dur. Allah en iyi bilir.

¹⁴⁹⁵ Yani o, kuyuya düşen kişiyi oraya itti ve onun ölümüne sadece o kendisi sebep oldu. Serahsi, Şerh-ul Muhtasar'da şöyle dedi: Çünkü ilk kazanan kimse, bu yeri kazmak suretiyle, oraya düşen kişiyi, diğerinin kazdığı bu çukura itmiş gibi olur. (Muhammed), bu konuda o, istihsanın cevabını açıklamadı, dedi. Hâlbuki istihsana

Bir kimse, birisinin kazdığı kuyunun ağzını genişletse ve bir kişi de gelip oraya düşse ve ölse bunun diyeti, yarı yarıya, kazan ile genişleten kimselerin her ikisinin üzerine olur.

Eğer bir adam, halkın yolu üzerinde bir çukur kazsa, sonra bunu çamur, toprak veya kireçle tamamen kapatmış olsa böylece bir başkası gelip orayı tekrar kazsa ve bir kişi buraya düşüp ölse bunun diyeti çukuru ikinci defa kazan kimse üzerine olur. Çünkü ilk kazan kimse, kuyuyu kapatmıştı. Eğer o, kuyunun ağzını kapatmış ve bunu sağlam bir şekilde yapmış olsa ve birisi bunu bozsa, bunu tazmin etmek önceki kazan kimsenin üzerine olur.

Eğer kuyuyu kazan kişi, oraya yiyecek maddeleri, eşya ve kuyunun ağzını kapatmayacak kadar başka şeyler koymuş olsa, başka birisi gelip bunları alıp götürse, sonra bir kişi, gelip buraya düşse, bunun tazmini ilk kazan kimse üzerine düşer. Bir adam, bir taşla takılıp birinin kazdığı kuyuya düşse ve ölse, bunun tazmini bu taşı koyan kimse üzerine olur. Çünkü o, adamı (sanki) oraya itmiştir. Eğer o taşı oraya kimse koymamış ise o takdirde bunu kuyu sahibi öder.

Bir kimse, bir kuyuya taş ve demir (gibi şeyler) koyduğu zaman böylece oraya bir insan düşse, bu taş veya demir onun ölümüne sebebiyet verse, bunun diyeti, kuyuyu kazan kimse üzerine olur. Çünkü o, bu insanı oraya iten bir kişi durumundadır.

Bir adam, bir yolda bir kuyu kazsa ve birisi bu kuyuya düşse ve yaralansa, sonra oradan çıksa ve iki kişi bunun kafasını yarsa, o bundan dolayı hastalanıp ölse, bunlar üç kişi oldukları için, bunun diyeti, bu üç kişinin üzerine olur. Sen biliyorsun ki, eğer bunun elini iki kişi kesmiş ve bir kişi de başını yarmış olsa ve o bundan dolayı ölse, bunun diyeti onların üçü üzerine olur. Eğer onun elini kesen iki adamdan birisi, son olarak onun başını yarsa ve o, bundan dolayı ölse, bunun diyeti oldukları gibi üçlü olarak onların üzerine olur. Eğer onu onlardan birisi, iki ve ya üç defa yaralamış olsa, diğeri de onda küçük bir yara açsa, diyet, bu yaraların sayısına, küçük ve büyüklüğüne göre değil, yaralayan bu adamların sayısına göre olur. İşte kişi, el kesmeden ve başın yaralanmasından dolayı öldüğü zaman bu eşittir.

Bir kimse, yoldaki kuyuya düşerken birisine takılsa, o da başka birisine takılsa, bu şekilde bunların hepsi kuyuya düşüp ölseler, fakat bunlar birbiri üzerine düşmeseler, evvelkinin diyeti, kuyuyu kazan üzerine olur. İkincinin diyeti, birinci takılanın, üçüncünün diyeti de ikinci takılanın üzerine olur. Eğer önceki düşse ve bu düşüşü ona bir zarar vermese, fakat ikincisi onun üzerine düşüp onun ölmesine sebep olsa, bu ikinci üzerine bir tazmin yoktur. Çünkü önceki kişi, kendi kendini kuyuya çekmiştir. Böylece

göre bunu onların her ikisinin ödemesi gerekir. Çünkü bu kişinin ölümü, onların her ikisinin eylemi sebebiyle meydana gelmiştir. Zira bu kuyuya düşen kişi, ancak kuyu olduğu için ölmüştür. Bu da ikincinin kazması sebebiyle tamam olmuştur. Onu öldürme koşulunun tamam olmasında ikincinin eylemi, birincinin eylemine eklenmiştir. Öyle olunca bunu, ikisinin ödemesi gerekir. Fakat kıyasın delili daha güçlü olduğu için, İmam Muhammed, kıyası tercih etmiştir. Zira bu ölüme sebebiyet vermede işlenen haksızlık, o yere tutunmanın elden gitmesiyle ve bu yerin, bir geçiş yeri olmaktan çıkarıldığı zaman olmuştur. Bu da ancak birincinin eylemi ile meydana gelmiştir. Eh. (XXVII, 16-17)

altta kalan, kendisini öldürmüş olur. Eğer üçüncü, ikinci üzerine düşer ve onu öldürürse bu üçüncü kişi üzerine bir tazmin yoktur. Çünkü ikinci kişi, kendi kendini kuyuya çekmiş ve bu şekilde kendisinin katili olmuştur. Eğer üçüncü kişi, düşmeden dolayı ölmüşse, bu halde bunun diyeti ikinci üzerine olur. Zira onu kuyuya çeken o olmuş ve bu şekilde o, onun ölümüne sebep olmuştur.

Eğer alttaki kişi, kuyuya düşmesinden ve ikincinin ve üçüncünün kendi üzerine düşmesinden ölürse, onun diyetinin üçte biri, kuyu sahibinin üzerine, üçte biri de ikinci kişinin üzerine olur. Çünkü o, üçüncüyü çekmiştir. Onun diyetinin üçte biri de heder olur. Zira alttaki kişi, ikinciyi kendi üzerine çekmiştir. Eğer ikinci kişi, alttakinin çekmesi ve üçüncünün kendisi üzerine düşmesinden¹⁴⁹⁶ dolayı ölürse, böylece ikincinin diyetinin yarısı, kendisini çektiği için alttaki kişi üzerine olur. Diğer yarısı da onu üçüncü kişi, kendisi üzerine çektiği için heder olur. Eğer üçüncü kişi, bu düşmesinden dolayı ölürse, onun diyetinin tamamı da kendisini çektiği için ikinci kişi üzerine olur.

Eğer ilk evvelki kişi, bu kuyuya düşmesinden ve üçüncü kişinin düşmesinden dolayı ölmüşse ve ona ikinci kişi bir zarar vermemişse, bu diyetin yarısı, kuyu sahibinin üzerine olur. Diyetin yarısı da üçüncü kişiyi kendisi üzerine çektiği ve böylece onun (yani birincinin) ölümüne sebep olduğu için, ikinci kişi üzerine olur.

Eğer ikinci kişi, üçüncünün düşmesinden dolayı ölmüşse onun diyeti olmaz. Eğer üçüncü ölürse onun diyeti, kendisini çektiği için, ikinci kişinin üzerine olur.

Bunlar, kuyuda birbiri üzerine ölü olarak buldukları zaman ve bunların durumları benim sana anlattığım şekilde birbirine takılarak (kuyuya düşüp öldüklerinde) kuyu sahibi ilk kişinin diyetini öder. Bu ilk kişi de ikinci kişinin, ikinci kişi de üçüncü kişinin diyetini Akilelerinin üzerinde (bir borç olarak) tazmin ederler. İşte bu, bir kıyas olduğu halde, doğru bir şekil (ve taksimdir). Bu konuda başka bir görüş daha vardır: Evvelki kişinin diyeti, üç kısma ayrılır. Onun üçte birini kuyu sahibi öder, üçte birini ortadaki kişi öder. Çünkü o, üçüncü kişiyi çekmiştir. Üçte biri de heder olur. Zira evvelki kişi bizzat ikinciye kendi üzerine çekmiştir. İkincinin diyeti iki kısımdır. Bunun yarısı heder, yarısı da evvelki kişi üzerine olur. Üçüncünün diyeti de tamamen ikincinin üzerine olur. Bunların neden öldükleri bilinmediği zaman bütün diyetin yarısı boşa gider, fakat onun yarısını alırız. Biz bu görüşü kabul ediyoruz.

Bir kimse, bir adamı kuyuya itse ve o ölse, bu iten kimse onun diyetini tazmin eder. Bu kuyu ister onun mülkiyetinde olsun, ister yolda olsun, fark etmez, bu eşittir.

Bir adam, yolda bulunan bir kuyuya düşse, böylece kuyuyu kazan kişi, "o kendisini oraya kasıtlı olarak attı" dese, adamın varisleri de "sen yalan söylüyorsun deseler, bu durumda kazan kişi tazminden kurtulur. Ancak varisler, o, oraya kasıtsız olarak düştü diye bir delil getirirlerse,

¹⁴⁹⁶ "vak'atü" kelimesi "D" nüshasında böyle geldi. Bu "M" nüshasında "vak'atühu" şeklinde gelmiştir k, bu doğru değildir.

eğer onlar, bu şekilde bir belge ortaya koyarlarsa bunu tazmin etmek onun boynunun borcu olur.

Bir adam, kölesine yolda, (mutfak) oluşunun yanında veya avlusunda ya da evine yakın¹⁴⁹⁷ bir yerde kendisinin faydalanması ve oraya suyunu akıtmak üzere bir kuyu kazması için emretse, buraya düşüp ölen kimsenin diyeti kölenin mevlası üzerine olur. Bundan kölenin üzerine bir şey lazım gelmez. İşçi de aynı bu köle gibidir.

Eğer¹⁴⁹⁸ bir kimse, kölesine evinin yanında olmayan ve halka ait bir yolda bir kuyu kazmasını emretmiş olsa, o da bu kuyuyu kazsa ve birisi buraya düşüp ölse bunun diyeti kölenin boynundadır. Mevlası köleyi ölenin mirasçılarına verir veya onun fidyasını verip (köleyi elinde tutar)¹⁴⁹⁹

Eğer kuyuyu kazın bir işçi olsa ve iş sahibi ona orada bir evi ve mülkü olmadığını açıklasa bunun zararını iş sahibi değil, işçi öder. Fakat iş sahibi, hiçbir şey söylemezse, işçi üzerine bir tazmin yoktur; tazmin iş sahibinin üzerine olur.

Bir kimse, kendisi için kuyu kazmak üzere hür bir kişi, çalışma müsaadesi olmayan bir köle ve mükatep bir köle kiralasa, onlar da bu kuyuyu kazsalar ve bu kuyu onların üzerine göçüp ölseler, kiralayan kişiye hür kişi ve mükatep köle için ödeme yapması gerekmez. Fakat o, bu kısıtlı kölenin değeri diyetinden daha az ise onun bu kıymetini öder; o bunu kölenin efendisine öder. Sonra o, hür kişinin diyetinin üçte birini hür kişinin varislerinden ve mükatep kölenin değerinin üçte birini de mükatep kölenin velilerinden isteyip alır.¹⁵⁰⁰ Böylece onlar kölenin değerini buna göre paylaşırlar. Ancak kölenin değeri, bunun tümünün (seviyesine) ulaşır ve onu aşarsa onun mevlaları bu fazlayı ellerinde tutarlar. Kölenin mevlası, diğer iki kişinin varislerinin kendisinden aldığı meblağı, kiralayan kişiden isteyip alır. Kiralayan da kölenin değerinin üçte birini hür kişinin akilesinden isteyip alır. Çünkü o, kölenin değerini ödediği zaman artık köle onun olur. Mükatep kölenin velileri, mükatebin değerinin üçte birini hür kişinin akilesinden isteyip alırlar. Böylece mükatebin velilerinin bunun hepsinden aldığı mal ve mükatebin geride bıraktığı ile toplanır. Bu durumda bununla mükatebin değerine bakılır ve değer bu toplamdan çıkarılır. Artık hür kişinin velileri, mükatebin değeri ile hür kişinin diyetinin üçte birini, işveren de kölenin değerinin üçte birini orantılı olarak alırlar.¹⁵⁰¹

¹⁴⁹⁷ “karibün” kelimesi “M” nüshasında böyle, Muhtasar’da ise “kariben” olarak geldi ki, bu açıktır.

¹⁴⁹⁸ Bu ibare Muhtasar’da da böyledir. Fakat vav harfi “M” ve “D” nüshasından düşmüştür. Hâlbuki onun bulunması gerekir.

¹⁴⁹⁹ el-Hâkim eş-Şehid Muhtasar-ul Kâfi’de şöyle dedi. Mevla kölesine yolda (mutfak) oluşunun altında veya avlusunda ya da evine yakın olan bir yerde kendisinin faydalanması ve (mutfak) oluşunun oraya akması için bir kuyu kazmasını emrettiği zaman böylece buraya düşüp ölenin diyeti, mevlanın üzerine olur. İşçi de aynı bu köleye benzer. Eğer mevla, köleye evinin yanında olmayan yolda kuyu kazmasını emretmiş olsa o da bu kuyuyu kazsa ve birisi buraya düşüp ölse bunun diyeti kölenin boynundadır. Mevlası köleyi ölenin mirasçılarına verir veya onun fidyasını verip (köleyi elinde tutar) Eh. Yazma nüsha, Kitab-üd Diyat Kuyu ve Kuyunun Verdiği Zararlar, II, 72.

¹⁵⁰⁰ “bi sülûsi kıymet-il mükatebi” ifadesi “M” nüshasında böyle geldi. “D” nüshasından ise “bi kıymet-i sülûs-il mükatebi” olarak gelmiştir ki, bu, bir şey ifade etmez.

¹⁵⁰¹ “fe yahrucü fe yadribu fihi” ifadesi, “M” nüshasında böyle geldi. Muhtasar’da ise “fe yukarriru fe yadribu fiha” şeklinde gelmiştir.

Bir kimse, kendisi için bir kuyu kazmak üzere hür bir kişi ile köle bir kişiyi işçi tutsa böylece onlar bu kuyuyu kazsalar ve bu kuyu onların üzerine göçüp ölseler, kölenin iki tane mevlası olup birisi çalışmak için kendisine izin vermiş ve diğeri vermemiş olsa, işverenin, hür kişinin payını ödeme zorunluluğu yoktur. O, köleye çalışma müsaadesi veren mevlanın payını da ödemez. Fakat o, kölenin değerinin yarısını, yani köleye izin vermemiş olan mevlanın payını öder. Hür kişinin varisleri bu bedelden onun diyetinin dörtte birini isteyip alırlar. Kölenin çalışmasına izin vermemiş olan mevla da bu yarıdan (kendisinden) alınan işverenden isteyip alır. İşveren de kölenin değerinin dörtte birini hür kişinin akilesinden isteyip alır ve bunu ona teslim eder. Köleye izin vermiş olan mevla da kölenin değerinin dörtte birini hür kişinin akilesinden isteyip alır. Sonra hür kişinin varisleri, bu dörtte birden hür kişinin diyetinin dörtte birini isteyip alırlar.¹⁵⁰²

Eğer bu köle, kendisine çalışma müsaadesi verilmiş biri ise kölenin değerinin yarısını hür kişinin akilesi öder. Sonra hür kişinin varisleri, bununla kölenin sahibinden diyetin yarısını isteyip alırlar. Fakat işveren üzerine bir şey lazım gelmez. Çünkü bunlardan her biri, diğeri ile beraber kendi kendilerini öldürmüşlerdir. Böylece bundan dolayı diyetin yarısı boşa gitmiştir.

Eğer o, birisi ticaret yapmaya izinli, diğeri ise kısıtlı olan iki köleyi ücretle (işçi) tutsa, bu durumda bunlar bir kuyu kazsalar¹⁵⁰³ ve bu kuyu üzerlerine göçüp¹⁵⁰⁴ ölseler, işveren, izinsiz olan kölenin değerini onun mevlasına öder ve bu değerden izinli kölenin kıymetinin yarısını, izinli kölenin mevlasından isteyip alır.¹⁵⁰⁵ Fakat işveren, kısıtlı kölenin mevlasına kendisinden alınan malı öder. İşveren, kısıtlı kölenin değerinin yarısı, kendisine ulaşmış (tamamlanmış) olsun diye, almış olduğu kısıtlı olan kölenin değerinin yarısını, izinli kölenin velilerinden isteyip alır.

Bir adam, kısıtlı olan bir köleyi, kendisi için bir kuyu kazmak üzere ücretle tuttuğu zaman bu köle mevlasına dönünceye kadar onun vermiş olduğu zararları bu adam, tazmin eder.

Bir adam, kendisine ait olmayan bir evin (bahçesinde) sahibinden izin almadan bir kuyu kazsa böylece o, bu kuyuya düşen kimsenin diyetini tazmin eder. Eğer bu evin sahibi, ona (orada kuyu kazmasını) ben emrettim, diye ikrarda bulunursa, onun üzerinden diyet ödeme kalkar ve ev sahibinin üzerine de bir şey lazım gelmez.

Bir adam, Mekke yolunda veya bundan başka düz çöllerde ve insanların geçiş yeri olmayan steplerde¹⁵⁰⁶ bir kuyu kazdığı zaman onun üzerine bu konuda hiçbir tazmin yoktur. Çünkü buralar şehirler ve kentler gibi değildir. Sen biliyorsun ki, bir adam oralarda bir çadır kursa veya oraya geldiği zaman ekmek pişirmek için fırın veya ona benzer şey yapsa ya da atlarını ve hayvanlarını oralara bağlasa o, bunların verdiği zararı

¹⁵⁰² “sümme yarcıu” ifadesi “D” nüshasında “sümme yarcıu bi zalike” olarak geldi.

¹⁵⁰³ “fe haferaa” kelimesi “M” ve “D” nüshasında “fe hafera” olarak geldi. Bunun doğrusu ise Muhtasar’da oldu gibi, tensiyeye kalıbı ile “fe hafera”dır.

¹⁵⁰⁴ “fe vekat” kelimesi Muhtasar’da “fe’n haarat” olarak gelmiştir.

¹⁵⁰⁵ “mevla’l me’zunü leh” ifadesi, “D” nüshasında “mrvalley-il mezun” olarak geldi ki, bu yanlıştır.

¹⁵⁰⁶ “Fi” harfi “D” nüshasında böyledir. Fakat o, “M” nüshasından düşmüştür.

tazmin etmez. Onun, bir ihtiyacı¹⁵⁰⁷ için veya su için kazmış olduğu kuyu da böyledir. Ancak bu kuyunun bir harimi (yani ona tabi olan saha) yoktur. Harim ancak devletin izni ile bu yerlerde kazılan kuyular için vardır. Kuyu devletin emri ile kazıldığı zaman¹⁵⁰⁸ bunun harimi kırk zira-arşın olur. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Resulüallah'tan bize onun "Kaynak (kuyunun) hariminin beş yüz arşın, deve yatağı kuyularının harimi, kırk arşın¹⁵⁰⁹ ve üzerinde su taşıyan hayvanların kuyularının harimi de altmış arşındır", buyurdıkları ulaşmıştır.¹⁵¹⁰ Bize göre bu kuyunun etrafından kırk arşındır,

¹⁵⁰⁷ "lisahıbihi" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Hâlbuki bunun doğrusunun "lihacetihi" olması umulur.

¹⁵⁰⁸ "ihtefera" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında böyledir. Hâlbuki bunun doğrusunun "ihteferaha" veya "ihteferat" şeklinde olmalıdır.

¹⁵⁰⁹ "ziraan" kelimesi "D" nüshasında böyledir. Bu, "M" nüshasında ise "ziraun" şeklinde gelmiştir ki, bu yanlışır.

¹⁵¹⁰ Ben derim ki: Bu hadis, Kitab-üş şirb (su hukuku) ile ilgilidir. Muhammed bunu Kitab-ül Asl'da Kitab-üş şirb'de mevsul olarak anlatmıştır. Bu Murad Molla nüshasında dava ve beyinet kitabından sonra ve ikrar kitabından öncedir. Muhammed orada Ebu Yuusf'tan rivayet ettiği hadis ile başlamıştır. Ebu Yusuf'tan Hasan b. İmara ve Hasan Basri yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurdıkları rivayet edilmiştir: Kim bir kuyu kazarsa hayvanlarını sulaması için onun etrafından kırk arşın saha onun olur. Ebu Yusuf'tan Hasan b. İmare ve Zühri yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edildi: "Kaynak (kuyunun) hariminin beş yüz arşın, deve yatağı kuyularının harimi, kırk arşın ve üzerinde su taşıyan hayvanların kuyularının harimi de altmış arşındır". Ebu Yusuf'tan, İsmail b. Müslim el-Mekki ve Hasan Basri yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edildi. Kim bir kuyu kazarsa hayvanlarını sulaması için onun etrafından (şu kadar) arşın saha onun olur.-Eh. Nasburrayede bu iki hadisin bir tahkik ilavesi vardır. Ebu Yusuf Kitab-ül Harac'da (s. 57) Su kanalları arklar kuyular nehirler ve sudan hisse almak, faydalanmak bölümünde şöyle dedi: Hasen b. Umare, Zühriden şöyle rivayet etti: Hz. Peygamber, yerden kaynayan pınarın harimi, 500 zira, develer vasıtasıyla arazi sulamak için açılan kuyunun harimi, 60 zira ve hayvanları sulamak için açılan kuyunun harimi de 40 ziradır.

Ebu Yusuf şöyle dedi: İsmail b. Müslim bize Hasan Basri yoluyla şöyle rivayet etti: Hz. Peygamber, Herkim hayvanlarını sulamak için bir kuyu kazarsa, etrafından 40 zira mesafe onun olur. Ebu Yusuf şöyle dedi: Eş'as b. Sevvar, Şa'bi yoluyla şöyle rivayet etti: Kuyunun harimi, dört bir tarafından olmak üzere 40 ziradır. Hiçbir kimsenin hariminde kuyu sahibine ve onun suyuna müdahale hakkı yoktur. Eh.

Zeylai, Nasburraye'nin (IV, 292) İhya-ül Mevat bölümünde bu hadisi Hidaye'den naklederek burada söylediği lafız ile haber vererek şöyle dedi. Ben dedim: Bu hadis garibtir. Ben dedim: Onu yazar (İmam Muhammed) şirb kitabında Ebu Yusuf'tan rivayet ettikten sonra Ebu Yusuf da onu Kitab-ül Harac'da senedi ile birlikte tahric ettikten sonra bu hadis garib olmaz. Zeylai dedi ki, Ebu Davut bunu Merasil'inde Zühri ve Said b. el-Müseyyeb yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu tahric etti. Eski kuyunun harimi elli zira, yeni kuyunun harimi ise yirmi beş ziradır. Said kendi açısından şöyle dedi. Ziraat için olan kuyuları harimi 300 ziradır. Zühri ise şunu ilave etti. Pınar (suyu akan) kuyunun harim dört bir tarafından 500 ziradır. İşte bunlar, bir toplumun üzerinde Müslüman oldukları veya satın aldıkları yerler dışında devletin izin verdiği kuyuların harimidirler.

İbn Ebi Şeybe, bu hadisi Musannef'inde alış-verişler esnasında rivayet etmiştir. Veki, bize Süfyan, İsmail b. Ümeyye ve Şa'bi yoluyla Said b. El-Müseyyeb'in Hz. Peygamber'in şöyle buyurdu, dediğini haber verdi. Böylece o, bu hadisi Zühri'nin ilavesi olmadan nakletti. Abdürrezzak da Musannef'inde bu hadisi alış-verişler bahsinin sonunda nakletmiştir. Muhammed b. Müslim bize Yahya b. Said yoluyla Said b. El-Müseyyeb'in, Hz. Peygamber'in yeni kuyunun harimini yirmi beş arşın, eski kuyunun harimini ise elli arşın yaptığını haber verdiğini söyledi. İbn-ül Müseyyeb, şöyle dedi. Benim kendi görüşüm, ziraat kuyusunun harimi üç yüz arşındır. İnth.

Darekutni, bu hadisi Sünen'inde Hasan b. Ebi Cafer, Mamer, Zühri, Said b. el-Müseyyeb yoluyla Ebu Hüreyre'nin Hz. Peygamber şöyle buyur dediğini rivayet etti: Yeni kuyunun harimi, yirmi beş arşın, eski kuyunun harimi ise elli arşındır. Akan kuyunun harimi, üç yüz arşın, ziraat kuyusunun harimi üç yüz arşındır. – inth. İbn Ebi Cafer zayıf bir ravidir. Sonra o, Muhammed b. Yusuf el-Mukri, İshak b. Ebi Hazma, Yahya b. Ebi'l Husayb, Harun b. Abdurrahman, İbrahim b. Uble, Zühri, Said b. El-Müseyyeb ve Ebu Hüreyre yoluyla bu hadisin benzerini merfu olarak rivayet etmiştir. O, bu sahihtir, dedi ve İbn Müseyyeb'ten mürsel olarak rivayet etti. Kim bu hadisi, müsned olarak rivayet ederse o, vehmetmiş olur.-inth. Hâkim bu hadisin benzerini Müstedrek'inde Kitab-ül Ahkâm'da İsmail b. Ümeyye, Zühri ve Said b. El-Müseyyeb yoluyla tahric etmiştir. O, bunu Hz. Peygamber'e ulaştırdı. Resulüallah, eski kuyunun harimi elli arşın, yeni kuyunun harimi ise yirmi beş arşındır. İnth. Ömer b. Kays, bunu müsned olarak, Zühri'den rivayet etti. Sonra o bunu Ömer b. Kays, Zühri,

kuyunun etrafından altmış arşındır ve kuyunun etrafından beş yüz arşındır. Hiçbir kimsenin bu harimlerden birisine girme hakkı yoktur. Ebu Yusuf ile Muhammed şöyle dediler. Devletten izin alınmamış olsa bile bu kuyu ve kuyunun harimi onun hakkıdır.

Kişi, kendi mülkünde bir kuyu kazdığı zaman böylece oraya birisi düşüp ölse, ona bir tazmin yoktur. Bu yerde oturanlar, yer sahibinin izni ile bir kuyu kazdıkları zaman bu ancak onun sözü ile bilindiği halde yine böyle bu konuda bir tazmin yoktur. Evin sahibi, onları tasdik ettiği zaman eğer bu ancak sakinlerin sözü ile bilinmiş olsa bile (tazmin yoktur). Hâlbuki kıyasa göre onların bunu tazmin etmesi gerekir. Ancak bu konuda kendi lehlerine bir belge koyarlarsa (tazmin etmezler). Fakat ben, ev sahibini "ben onlara kazın diye emrettim" dediği zaman onu tasdik ettiğim halde kıyası bırakıyorum. Sen biliyorsun ki, ben onlara kazmadan dolayı eve verdikleri zararı tazmin ettirmem ve ev sahibinin onlara bu konuda emir verdiğini ikrar ettikten sonra kuyuya düşen kimse için onlara tazmin ettirmem. İşte böylece ben bu kuyuya düşen malları da tazmin ettirmem.

KANAL AÇMAK

Bir adam, kendi yerinde bir kanal açtığı zaman o, buraya düşüp ölen kimse için bir tazminat ödemez. Eğer o, bu kanal üzerine bir köprü veya kendi yerine bir köprü kursa, bu sebeple bir insan ölse yine böyledir, bu yüzden onun üzerine bir tazmin yoktur. Kanal veya buna benzer şeyler açmak da böyledir.

Said b. El-Müseyyeb ve Ebu Hüreyre yoluyla rivayet etti ki, Hz. Peygamber, eski kuyunun harimi elli arşın, yeni kuyunun harimi ise yirmi beş arşındır. inth. O, bu hadis hakkında bir değerlendirme yapmadı. Abdülhak Ahkâm'ında mürsel olan daha benzer dedi. Zeylai'nin dedikleri de Nasburraye'dedir. S. 293

Ben derim ki: Ahmed, Müsned'inde şöyle rivayet etti. Heşim bize Avf yoluyla Ebu Hüreyre'nin Hz. Peygamber, şöyle buyurdu, dediğini haber verdi. Kuyunun bütün etrafından harimi, develeri, koyunları, yoldan geçenleri veya içenleri su vermek ve sulamak için kırk arşındır. Fazla suyu bulunan kişi, otlara mani olmak için (bu fazla suya) engel olmasın. Bak Nasburraye IV, 292.

İbn Mace, Sünen'inde Abdülvahhab b. Ata, İsmail b. Müslim el-Mekki, el-Hasen, Abdullah b. El-Muğaffel yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etti. Kim bir kuyu kazarsa hayvanlarını sulaması için onun etrafından kırk arşın saha onun olur. O, bunu Muhammed b. Abdullah b. El-Müsenna ve İsmail b. Müslim yoluyla da rivayet etti. Taberani'ye göre Eş'as, İsmail b. Müslim'e muvafakat etti. Eş'as, el-Hasen ve Abdullah b. Muğaffel yoluyla Hz. Peygamber'den hadisin benzerini rivayet etmiştir.

Ben derim ki: Ahmed, Müsned'inde şöyle rivayet etti. Heşim bize Avf yoluyla Ebu Hüreyre'nin Hz. Peygamber, şöyle buyurdu, dediğini haber verdi. Kuyunun bütün etrafından harimi, develeri, koyunları, yoldan geçenleri veya içenleri su vermek ve sulamak için kırk arşındır. Fazla suyu bulunan kişi, otlara mani olmak için (bu fazla suya) engel olmasın. Bak Nasburraye IV, 292.

İbn Mace, Sünen'inde Abdülvahhab b. Ata, İsmail b. Müslim el-Mekki, el-Hasen, Abdullah b. El-Muğaffel yoluyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etti. Kim bir kuyu kazarsa hayvanlarını sulaması için onun etrafından kırk arşın saha onun olur. O, bunu Muhammed b. Abdullah b. El-Müsenna ve İsmail b. Müslim yoluyla da rivayet etti. Taberani'ye göre Eş'as, İsmail b. Müslim'e muvafakat etti. Eş'as, el-Hasen ve Abdullah b. Muğaffel yoluyla Hz. Peygamber'den hadisin benzerini rivayet etmiştir.

Bu hadis hakkında düşündüklerini söyleyen İbn-ül Kayyim, şöyle dedi: Bu hadis Abdullah b. Ata yüzünden zayıftır. Bununla beraber Muhammed b. Abdullah ona muvafakat etmiştir. Hâlbuki o sıkadır, çünkü o ayakkabıcıdır. İbn Raheveyh bunu Müsned'inde açıklamıştır. Hâlbuki Eş'as el-Hasen'den İsmail b. Müslime muvafakat etmiştir. Böylece bu hadis iki tane muvafakatçisi bulunmakla zayıf olmaz. Yazarı, Tenkih'te şöyle dedi: İbn-ül Cevzi'nin bu hadis hakkında yaptığı şey, en kötü bir şeydir. İlh. Nasburraye'ye bak, (IV, 291) Çünkü orada İbn-ül Kayyim'in bu hadisi zayıf bulması hakkında uzun ve yüce bir bahis ve kendisini eleştiri vardır. Zeylai bunu açıkladı.

Adam, kendi mülkü olmayan bir yerde kanal kazdığı zaman birisi buraya düşüp ölse, bu kanal kuyu mesabesinde olduğu için o, buraya düşüp ölen kişinin (diyetini) tazmin eder. Eğer o, kendi mülkünde olmayan bir nehir üzerine bir geçit (geçici köprü) koysa veya kalıcı bir köprü yapsa ve burada bir insan ölse o, yine böyle bunu tazmin eder. Eğer bir kişi, bu köprüyü kimin yaptığını bilerek veya bilmeyerek, üzerinde kasıtlı olarak yürüse ve köprü onun yüzünden çökse (kendisi de ölse) bu şekilde o, köprü üzerinde kasıtlı olarak yürüdüğü için köprüyü kuran üzerine bir tazmin gerekmez.

Eğer bir adam, kendi mülkü olmayan bir yerde bir kanal açsa ve bu kanalın suyu taşıp¹⁵¹¹ bir yeri veya köyü bassa o, bu suyun verdiği zararı tazmin eder. Çünkü o, bu suyu kendisine ait olmayan bir yerden akıtmıştır. Eğer bu kanal, onun kendi mülkünde olsaydı o, hiçbir şeyi tazmin etmezdi.

Bir adam, yerini sulamak için veya orada bir şey yetiştirmek için yerinden su akıtıp orayı sulasa¹⁵¹² ya da yerinden bir kanal geçirirse böylece su onun kendi yerinden çıkıp başkasının yerine girse ve orada bir şeyi telef etse veya bozsa yine böyle onun üzerine bir tazmin gerekmez.

Bir kimse kendi yerinde otlarını, anızları ve çalılarını yaksa, fakat bu ateş kendi yerinden başkasının yerine atlasa ve orada yangına sebep olsa yine böyle bu yer sahibine bir tazmin yoktur.¹⁵¹³

Bir adamın kendi yerinde ve kendi fırınında yakmış olduğu ateş de böyledir. Bu ateşin yaktığı şeyden dolayı onun üzerine bir tazmin yoktur.

Eğer adam, kendi yerinde bir kanal açmış veya kendi evinde bir kuyu kazmış olsa böylece bu su, adamın yerinden komşunun yerine veya duvarına işlese¹⁵¹⁴ ve orda bir zarar verse bundan dolayı adamın üzerine bir ödeme yoktur. Bunların yerini değiştir diye ona bir emir verilemez.¹⁵¹⁵ Ancak o bunu kendiliğinden isteyerek değiştirebilir; çünkü onun yaptığı kendi mülkündedir.

Bir kimsenin kendi yerinde kullandığı su, bu kullanma neticesinde¹⁵¹⁶ başkasının yerine geçip orada bir zarara sebep olsa, bu mesele ile önceki mesele kıyas–hukuk bakımından eşittir. (yani ödeme gerekmez.).

¹⁵¹¹“fe’n beseka” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat “D” nüshasında onun yazılışı açık değildir. Bu Şerh-ül Muhtasar’da “fe’n beseka” ile “M” nüshasından olan doğrudur. Su bendini ve kıyısını yıkıp taşıdığı zaman “beseka’l maü” (su taşı denildiği) Muğrib’te açıklanır. Su akıtan olmadan suyun kendi kendine akmasına da “ibteseka” denir. El-besk ise isimdir. Muğrib, I, 26

¹⁵¹² “yesubbü” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında noktasız olarak gelmiştir. Bu aynı “nasabe” şeklinde gelmiştir. Muhtasar ve şerhinde “yesubbü” kelimesi yerine “seka ardahu” (o yerini suladı) cümlesi gelmiştir.

¹⁵¹³ Serahsi, Şerh-ül Muhtasar’da diyetler bölümü ve kanal bahsinde şöyle diyor: Bazı müteahhir Hanefî âlimleri, bu hükmün, ateşi yaktığı zaman havanın rüzgârlı olmaması ile kayıtlı olduğunu söylerler. Fakat o, ateşi yaktığı zaman hava rüzgârlı olur da ateşin komşunun tarlasına atlayacağı bilinirse o zaman istihsana göre o, ateşin verdiği bu zararı öder. Eh. XXVII, 23.

¹⁵¹⁴ “fe nezzet” (işledi, sıçradı) yani bu su komşunun yerine sirayet etti. Bu şekilde su, orayı etkiledi ve zarara sebep oldu.

¹⁵¹⁵22- Çünkü o bunları kendi mülkünde yapmıştır. Ancak şu kadar var ki, kendisi ile Allah arasındaki hüküm yönünden onun, komşusuna eziyet verici şeylerden sakınması gerekir. Fakat burada asıl hüküm, kendisi dilemedikçe ondan bunların yerlerini değiştirmesi istenemez. Eh. Serahsi, Şerh-ül Muhtasar, XXVII, 23.

¹⁵¹⁶ “fe harace eser-u sabb-ı zalike” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, “M” nüshasında “fe harace min sabb-i zalike” şeklinde gelmiştir.

Ancak bu kötü bir davranış olur. Sen biliyorsun ki, eğer o, evinin olduğundan bir su akıtsa ve bununla oluk altında bulunan eşyaya zarar verse, o bunu tazmin eder. Çünkü bu, onun işlediği bir cinayet sayılır.

ADAMIN ÇARŞIDA VE CAMİDE VERDİĞİ ZARARLAR

Cami cemaati, yağmur suları için camide bir kuyu kazsalar veya oraya içine su akması için bir küp koysalar¹⁵¹⁷ ya da camiye çakıl taşı dökseler¹⁵¹⁸ yahut kapı taksalar veya oraya kandil assalar ya da kamıştan yapılmış hasır atsalar veyahut gölgelik yapsalar, bunlar sebebiyle ölen kimsenin diyetini onlar ödemez. Bu cami cemaatinin dışından başka bir kimseye izin verirler de o, bu gibi şeyleri yaptığı zaman Ebu Hanife'nin görüşüne göre yine böyle ödemez. Fakat ona izin vermemişlerse o, bu zararı tazmin etmek zorundadır. Bu konuda başka bir görüş daha Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşü vardır. Onların görüşüne göre cami umuma açık ise onlar bu konuda bir tazminat ödemezler. Çünkü bunlar camiye fayda sağlayan şeylerdir. Ancak yapı yapma veya kuyu kazma işlerinde öderler. Ben burada istihsan yapıyorum. Bir kimse, konuşmak için camide otursa veya orada uyusa ya da namazın dışında bir sebeple orada dursa veyahut camiden geçse¹⁵¹⁹ bu, bir cemaat (mahalle) camisi ise¹⁵²⁰ bu kişi ana caddede verdiği zararı ödediği gibi bu camide verdiği zararı da tazmin eder. Bu hususta başka bir görüş daha vardır. Buna göre o, ödeme yapmaz; ancak o orada yürür ve bir kişinin üzerine basıp zarar verirse bunu öder. –Bu Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür.

Bir kimse, umuma ait çarşıda devletin izni olmadan bir kuyu kazdığı veya o orada dükkân ya da ondan başka bir şey yapsa bunlar bir kişinin ölümüne sebebiyet verse o bunu tazmin eder. Fakat o bunu devletin emri ile yapmışsa ona bu konuda bir tazmin düşmez.¹⁵²¹

Adam hayvanına binmiş olarak geçerken kendisi veya hayvanı birisinin üzerine basarsa o bunu tazmin eder.

Adam hayvanını çarşıda durdurursa o, bu hayvanın verdiği zararı tazmin eder. Eğer o, hayvanı devletin hayvan satışları için izin verdiği bir yerde tutmuşsa bu hayvanın verdiği zarardan dolayı ona bir tazmin yoktur. Eğer devlet hayvanların orada durmasına izin vermemişse o hayvanını oraya kendisi çıkarmış¹⁵²² durdurmuş veya salıvermiş ise (hayvanın verdiği zararı tazmin eder.) Fakat o, hayvanı oraya kendisi

¹⁵¹⁷ “hubben” el-habiye yani küp demektir.

¹⁵¹⁸ El-hasa yani küçük taş, çakıl emektir.

¹⁵¹⁹ “maarran” kelimesi “M” nüshasında böyle geldi. “D” nüshasında ise “merre fihi bi narin” şeklinde geldi. Muhtasar’da ise “naran” kelimesi yerine “müctazen” kelimesi gelmiştir. Serahsi bunu şerhin ibaresinde zikretmemiştir.

¹⁵²⁰ “mescid-ü cemaatin” ifadesi, “M” nüshasında böyledir. “D” nüshasında ise “fi mecid-i cemaatin” şeklinde gelmiştir.

¹⁵²¹ - “fe in kane” ifadesi, “M” nüshasında böyledir. “D” nüshasında ise bu “iza kane” şeklinde gelmiştir.

¹⁵²² “in kane ahracahu huve” ifadesi “M” nüshasında böyle, “D” nüshasında ise “in kane huve ahracahu” şeklinde gelmiştir.

çıkarmamış, durdurmamış ve salmamış ise onun verdiği zararı tazmin etmez. Bu konuda yemin etmesiyle birlikte onun sözü geçerli olur.

KÖLENİN CİNAYETİ

Köle yanlışlıkla bir cinayet işlemiş olsa, onun mevlası muhayyer olur: Mevla, dilerse, köleyi cinayet sahibine verir, dilerse diyetini verip köleyi kendi elinde tutar. Kendisine cinayet işlenen kimse iyi oluncaya kadar onun hakkında bu konuda herhangi bir hüküm verilmez. Bu cinayet, cana kadar varmadıkça ister yanlışlıkla işlenmiş, ister kasıtlı olarak işlenmiş olsun eşittir. Bu cinayet, cana işlenen bir cinayet olmadığı müddetçe (hüküm böyledir). Eğer bu, cana işlenmiş bir cinayet ise, bunda kısas vardır. Bu konuda yaralama küçük olmuş veya büyük olmuş ve bir kişiyi ya da iki kişiyi yaralamış fark etmez; bunların hepsi eşittir. Kölenin mevlası, bunların hepsinin diyetini öder.

Kölenin işlediği cinayet, hür Müslüman bir erkek ve kadın hakkında olsun, köle, mükatep köle (özgür hale gelmek için mevlası ile anlaşma yapmış), müdebber (özgürlüğü mevlasının ölümüne bağlı olan köle) ve ümmü veled (mevlasından çocuk dünyaya getiren cariye), zimmi, küçük veya büyük olsun, bunların hepsi bu konuda eşittir. Mevlası, ya köleyi verir veya onun fidyesini verip onu kurtarır. Kölenin, insandan başka hayvan, ticaret eşyası ve mallara vermiş olduğu zarar ve cinayetler ise onun kendi boynunun borcudur, bu borç ne kadar olursa olsun o, bunu ya çalışıp öder veya satılır. Kölenin akilesi, kölenin cinayetinden, müdebberin ve ümmü veledin ve bir kısmı azad edilmiş kölenin, o, diğer kısmı için çalışmakta olduğu halde onun cinayetinden hiçbir şey ödemez.

Eğer köle, şüphe ile bir kadınla zorla cinsel ilişkiye girmiş olsa, yine böyle bu, onun boynunda bir borç olup o, bunun için satılabilir. Akile, hata ile olsa bile, kölenin cana varmadığı müddetçe bedene vermiş olduğu yaralama cinayetlerinden dolayı hiçbir şey ödemez. Müdebber köle, ümmü veled ve mükatep köle de böyledir; cinayeti işleyen kişi hür olup eğer bu, cana işlenmiş bir cinayet değilse, akile bunlara karşı işlenmiş cinayette bir şey ödemez. Eğer bu, cana işlenmiş bir cinayet ise, akile bunun diyetini üç yılda her bir yılda kölenin değerinin üçte birini vererek öder. Bu konuda onun değeri ister az olsun, ister çok olsun fark etmez, eşittir; ancak onun diyeti, hür kişinin diyeti kadar olmaz. Bu hüküm bize Abdullah İbn Mesud ile İbrahim en-Nehai'den ulaştı. Onlar şöyle dediler: Kölenin kıymeti, hür kişinin diyeti miktarı kadar olmaz. Ebu Hanife, kölenin değeri, hür kişinin diyetinden on dirhem eksik olur, dedi.¹⁵²³

¹⁵²³ Ben derim ki: İbrahim'in bu sözünü İmam Muhammed Kitab-ül Asar'ında (s.101) kölelerin yaralamaları bahsinde rivayet etmiştir. İmam Muhammed dedi ki, Ebu Hanife, bize Hammad yoluyla İbrahim'in kasıtlı olarak öldürülmüş olan köle hakkında bunun için kısas gerekir, dediğini haber verdi. Eğer bu köle yanlışlıkla öldürülmüş ise bunun kıymeti ne kadar olursa olsun ödenir. Ancak bu, hür kişinin diyeti kadar olmaz; ondan 10 dirhem düşük olur. Eğer köle, bedeli kendi değerine ulaşan bir zarar vermiş olsa, bu köle ya onun sahibine verilir veya onun bedeli tam olarak ödenir. Muhammed, Ebu Hanife bunu kabul ediyordu ve bir husus müstesna biz de bunu kabul ediyoruz, dedi. Köleye bedeli, iki göz, iki el ve iki ayak diyetine varan bir cinayet işlenerek zarar verilmiş olsa, mevlası muhayyerdir: Eğer o, dilerse her şeyiyle beraber köleyi teslim eder ve onun değerini alır; dilerse onu elinde tutar ve ona noksanlık veren zararın bedelini alır. Eh. s. 103

Köle bir cinayet işlediği zaman böylece o, iki velisi bulunan bir kimseyi öldürse, onlardan birisi onu affetse, bu durumda onun mevlasına şöyle denilir: Geri kalan (diyetin yarısı) için kölenin yarısı verirsin veya onun diyetinin yarısını verip onu kurtarısın.

Eğer köle, yanlışlıkla birisini öldürmüş ve diğerinin de yine yanlışlıkla gözünü çıkarmış olsa, onun mevlası muhayyer olur: O, dilerse köleyi verir ve bu şekilde iki taraf onu üçte birler olarak paylaşır; (kölenin) üçte ikisi, ölünün velilerinin, üçte birisi ise göz sahibinin olur. Eğer o, dilerse köleyi elinde tutar ve onun on beş¹⁵²⁴ bin dirhem fidyesini verir. Bunun on bin dirhemi, ölü sahibinin, beş bin dirhemi de göz sahibinin olur. Eğer mevla, onun cinayetlerini bildiği halde köleyi azad ederse, böylece bu, ondan köle lehine bir tercih olur ve artık onun, özel olarak kendi malından on beş bin dirhem vermesi boynunun borcu olur. Eğer mevla, köleyi müdebber yapsa veya onu satsa, ya da onunla özgürlük anlaşması yapmış olsa, o yine böyle muhayyer (yani diyeti vermeyi tercih etmiş) olur.

Eğer cinayeti işleyen, cariyeye olsa, böylece mevlası onunla ilişkiye girse veya onu evlendirse ya da onu ücretle çalıştırsa veyahut onu rehine verse bu durumda o, diyeti tercih etmiş olmaz ve onun hakkında diyet gerekli olmaz. Eğer mevla, cariyenin cinayet işlediğini bildiği halde, onu (hizmetinde) istihdam ederse, bu, zikrettiğimiz köle ve köleye benzer kişilerde olduğu gibi o, hizmeti (yani diyeti) tercih etmiş olmaz.

Eğer o, (cinayet işleyen) bu köleyi, cani olduğunu bildiği halde onu çok kusurlu bir hale getirecek şekilde döverse veya yaralarsa ya da onu öldürürse, bu da onun diyeti tercih ettiğini gösterir ve bu konuda diyeti ödemek onun boynuna bir borç olur.

Köle, mevlanın yola kazmış olduğu kuyuya düştüğü veya onun yola uzattığı bir saçağa (sundurmaya) çarptığı ya da onun yaptığı herhangi bir şeye tosladığı zaman bu, onun (diyeti) bir tercihi olmaz. Çünkü bu, mevla tarafından onun bizzat kendi eli ile işlenmiş bir cinayet değildir. Mevlanın yolda yaptığı şeyden dolayı onun başına gelen ve hakkında mevla üzerine kefaret gerekli olmayan bütün cinayetler de yine böyledir; bu bir diyeti tercih sayılmaz. Eğer köle, bütün bunlardan dolayı ölürse mevla onun değerini iki taraf arasında üçte birler olarak (taksim edip) öder.

Mevla kölenin cinayet işlediğini bildiği halde hayvan üzerinde giderken bu (cinayet işlemiş kölesini) hayvan çığnerse veya onun üzerine

Ben derim ki: İbrahim'in bu haberini Ebu Yusuf Asar'ında (s. 223) rivayet etti. Yusuf bize babası, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'den onun şöyle dediğini haber verdi. Hür kişi için diyet bulunan her bir cinayet hakkında köle için de onun değeri vardır. Eh.

Ebu Yusuf bunu Kitab-ül Harac'ında (s.95) tahrir etti: Hür olan bir kimse, bir köleyi yanlışlıkla öldürmüş olsa, bu değer ne kadar olursa olsun, kölenin değeri katilden alınıp efendisine verilir. Ebu Hanife'ye göre kölenin değeri (diyeti), hür kişinin diyetine ulaşmaz, (onunla eşit olmaz.) Ebu Yusuf dedi ki: Said bize, Katade, Said b. Müseyyeb ve Hasen'den şöyle nakletti: Said ile Hasen dediler ki: Bir köleyi yanlışlıkla öldürmüş olan bir kimse hakkında, kölenin öldürüldüğü gün en yüksek değeri ne ise o miktar (kadar diyet) gerekir. Eh. Bu iki haberde de "hür kişinin diyeti kadar olmaz" ifadesi yoktur. Bu ilave sadece İmam Muhammed'in rivayetinde vardır ve bizim İmam Azam'ımız bu görüşü kabul etmiştir. -Dikkat et. Ben derim ki, ben bu İbn Mesud hadisinin senedini bulamadım.

¹⁵²⁴ "bi hamseti" kelimesi "M" nüshasında "bi hamsi" olarak gelmiştir. Hâlbuki bunun doğrusu, açık olduğu gibi, "bi hamseti" şeklindedir.

düşüp ölmesine sebebiyet verirse, bu diyet vermeyi bir tercihtir ve mevlanın onun diyetini ödemesi gerekir.

Mevla onun cinayet işlemiş biri olduğunu bilmeden kölesini hür yapsa veya onunla özgürlük anlaşması ya da onu müdebber (özgürlüğü, mevlasının ölümüne bağlı olan köle) yapsa veyahut onu satsa, ya da hibe etse veya onu öldürse, böylece bu, onun tarafından gerçekleştirilmiş bir diyetini verme tercihi sayılmaz. Mevlanın, kölenin değerini onlar arasında üçte birler olarak taksim edip ödemesi gerekir. Eğer mevla, bu cinayetlerden birisini bilir de diğerini bilmezse, bildiği cinayetin diyetini tastamam ödemek onun boynunun borcudur. Bilmediği cinayetin diyetini ise kölenin değerinden onun hissesine düşen miktar kadar ödemesi gerekir.

Köle, öldürmenin dışında bir cinayet işlediği zaman böylece mevla onun bu cinayetini bildiği halde kişinin yarası iyileşmeden önce köleyi azad etse, sonra da bu yara azıp¹⁵²⁵ kişi ölse, bu, mevlanın ölenin diyetini vermeyi tercih ettiğini gösterir ve onun bu diyeti ödemesi gerekir.

Mevla, kölesine, eğer sen falan kişiyi, kılıçla, sopa ile kırbaçla, elinle vurursan veya başını yararsan ya da onu yaralarsan sen hürsün dediği zaman köle de bunu yapsa ve bundan dolayı vurulan kimse ölse, köle özgür olur. Bu, mevla tarafından onun, (kölenin diyetini vermeyi) tercih ettiğini gösterir ve mevlanın ölenin diyetini ödemesi gerekir. Ancak şu husus bunun dışında kalır: Eğer köle kişiye kılıcıyla vurup da onun öldürürse, artık bu konuda kölenin üzerine kısas uygulanır. Hakkında kısas bulunan bu kasıtlı öldürmede kısas uygulaması gerektiği cihetiyle ve bu kısasta hür kişi ile köle eşit olduğu için mevlanın diyet tercihi söz konusu olamaz ve mevlanın azad etmesi bunların kısas cezasını düşürmez.

Köle bir yaralamada bulunduğu zaman sonra mevla bunu mahkemeye götürse, böylece hâkim mevlayı muhayyer bıraksa, o da kölesini tercih edip yaranın diyetini verse, sonra bu yara, köle bulunduğu hal üzere dururken, azıp yaralı adam ölse, mevla için bu, kıyasa göre, onun diyeti vermeyi tercih etmiş olduğu gösterir. Fakat biz burada kıyası terk ediyoruz. Çünkü biz, canın cinayeti hakkında değil, onun dışında (bir cinayet) için tercih hakkı tanıdık ve şimdi burada biz onu bağımsız olarak muhayyer bırakıyoruz. Artık o, dilerse köleyi verir ve verdiği bedeli alır; dilerse diyetin tamamını verip köleyi kurtarır. –Bu Ebu Yusuf’un ilk görüşüdür. Muhammed’in görüşü de budur. Sonra bunun arkasında Ebu Yusuf, onun diyet vermesi gerekir, demiştir.

Köle, diyeti gerektiren bir cinayet işlediği zaman böylece mevla, yanında diyeti ödeyecek malı bulunmadığı halde köleyi yanında tutmayı tercih ederse, bu bir hâkimin veya başka bir kimsenin görüşü olsa bile, bu durumda köle mevlanın kölesi olur ve diyeti ödemek de mevlanın boynunun borcu olur. –Bu Ebu Hanife’nin görüşüdür. Bu hususta başka bir görüş daha vardır: Mevla, kölenin yerine onun diyetini verirse, köleyi alır; diyeti vermezse, köleyi verir. Ancak ölenin velileri diyeti alma

¹⁵²⁵ “intekazat” kelimesi “D” nüshasında böyledir. “M” nüshasında ise bu, “intekasat” şeklinde gelmiştir ki, bu müstensihin bir yanılığısıdır. Bu doğrusu Serahsi’nin Muhtasar nüshasında olduğu gibi (XXVII, 35) “intekazat” şeklindedir. Bu, Muhtasar’ın basılmış, fakat noktasız nüshasındadır.

konusunda mevlanın dediğine uyup kabul ederlerse bu olmaz. (yani köleyi alamazlar). Böylece onlar, diyeti almaya razı olduktan sonra, artık bundan sonra onların köleyi isteme hakları olmaz. –Bu, Ebu Yusuf ile Muhammed’in görüşüdür.

Köle yanlışlıkla cinayet işlediği zaman kendisine cinayet işlenen kişi, daha sonra bunun hür olduğunu iddia etse onun bu kölenin üzerinde bir hakkı kalmaz. Çünkü o, bu kölenin hür olduğunu ileri sürmektedir. Onun bu kölenin mevlası üzerinde de bir hakkı yoktur. Çünkü onun, mevlanın bu köleyi cinayetten sonra azad etti diye bir iddiası yoktur. Cinayete uğrayan kişi bunu iddia etmemiş ve böylece cinayet sebebiyle köle kendisine verilmiş olsa ve sonra bunu ikrar etse, köle onun elinde iken azad edilir ve onun velası da mevkuf (yani onun velası, önceki mevlanın izni ile) olur.¹⁵²⁶

Cariye bir cinayet işlese ve sonra bu cariye bir çocuk doğursa, böylece (cinayete uğrayan taraf) bu konuda mahkemeye başvurursa, cariyenin mevlasına ya cariyeyi (karşı tarafa) ver veya fidyesini verip onu kurtar, denilir. Cariyenin ne çocuğu ve ne de kazancı bu konuya girmez.

Bir kimse, bu cariyeye bir cinayet işlese, onun mevlası bu (cinayet) için bir diyet alır ve böylece bu diyet ile birlikte cariyeyi karşı tarafa verir.

Fakat bu kimse, cariyeye bundan (yani cariye cinayet işlemeyen) önce cinayet işlemiş olsa bu diyet mevlanın olur. Eğer bu cariyeye karşı işlenen cinayet, onun işlediği cinayetten önce mi, sonra mı olduğu bilinmezse, yemin etmesiyle birlikte mevlanın sözü geçerli olur, cinayete uğrayan kişinin de delil getirmesi gerekir.

Eğer cariyeye yapılan cinayet, onun kendi yaptığı cinayetten sonra olmuşsa, bu durumda mevlası cariyeyi kendi elinde tutar veya fidyesini verir. Böylece mevla, onun fidyesini öderken bu cinayetin diyetinden faydalanır. Eğer o, cariyenin fidyesini vermemiş ve cariyeyi tercih etmemiş ve böylece onun diyetini harcamış veya onu cariyeye cinayet işlemiş olan kişiye bağışlamış olsa, sonra onun aklına cariyeyi vermek gelse bu durumda mevlanın köleyi verme hakkı vardır. Fakat bu mevlanın diyet verme yolunu seçtiğini göstermez. Onun harcadığı diyet kadar bir meblağı ödemek üzerine borç olur ve bunu cariye ile beraber verir.

Eğer bu cariyeye karşı cinayet işleyen kimse, bir köle ise, böylece mevla onu teslim alsa, mevlanın cariyenin öldürdüğü kişinin velisine köle ve cariyenin ikisini de vermesi veya ölenin diyetini vererek bunların ikisini de kurtarması gerekir. Kendisine köle verilen kişi eğer bu köleyi hür yaparsa, bu diyetini verip cariyeyi alıkoyması demektir ve bu diyeti ödemek onun boynuna borçtur. O, bu cariyeyi azad etse hüküm yine böyledir. Yani o, diğeri olmadan bunlardan birisini veremez. Bu durum dirhemlere benzemez. Eğer cariyenin mevlası, kölenin cinayet işlediğini bilmeden onu hür yapsa sonra da cariyeyi işlediği cinayet karşılığında vermek istese, onunla birlikte kölenin değerini de verir. Sen biliyorsun ki, eğer onların her ikisi onun yanında bizzat bulunmuş olsalardı ben, ona ya bunların her ikisini ver veya onların fidyelerini verip kurtar derdim.

¹⁵²⁶ Nüshalarda “ve lev kane” şeklinde gelen ifadenin doğrusu “ve kane”dir. Muhtasar’daki “velaühu mevkufün” ifadesi, şerhinde “ve yekunü mevkuf-ül velai” şeklinde gelmiştir.

Eğer bu köle, cinayet işlemiş olan bu cariye'nin gözünü çıkarmış olsa, ona karşılık olarak verilse ve cariye köle sahibi tarafından alınsa, böylece köle cariye'nin yerine geçmiş olur. Cariye'nin sahibi isterse cinayete uğrayanın velisine o köleyi verir, dilerse ona diyeti ödeyip köleye sahip olur.

Eğer bu cariye (hür bir kişi tarafından) yanlışlıkla öldürülmüş olsa, böylece mevla, cariye'nin değerini (o özgür kişiden) alsın, biz bu mevlaya "ya bu değeri veya diyeti ver" demeyiz. Fakat o, onun (cariye'nin öldüreninden aldığı) değerini verir. Eğer bu cariye'yi bir köle öldürmüş olsa, böylece bu köle bu cinayet sebebiyle (cariye'nin velisine) verilse, mevla bunun hakkında muhayyerdir; o dilerse fidyesini verip onu kurtarır, dilerse onu verir. Bu konuda hayvan dirhemlere benzemez.

Bir köle, hür bir adamı yanlışlıkla öldürdüğü zaman bu kölenin mevlasına ait bir cariye daha sonra bu köleyi yanlışlıkla öldürse, bu konuda mevlaya şöyle denilir: Ya cariye'yi ver veya kölenin değerini ver. Çünkü o, kölenin değerini verdiği zaman cinayet sahiplerine haklarını ödemiş olur.

Bir köle üzerinde bir borç olduğu halde bir adamı yanlışlıkla öldürdüğü zaman böylece onun mevlası muhayyer olur. Eğer o dilerse onu cinayet sahiplerine verir ve alacak sahipleri de cinayet sahiplerinin yanında ona tabi olurlar. Eğer o dilerse diyeti verip onu kurtarır. Borç da eskiden olduğu gibi onun boynundadır. Eğer o onun fidyesini hâkimin emriyle veya onun emri olmadan öderse bu eşittir.

Eğer mevla köleyi cinayet sahiplerine hâkimin emri olmadan verirse böylece o onların yanında ölürse bu durumda onun değeri alacak sahiplerine ödenmez. Eğer mevla, onu hâkimin emri bulunmadan cinayet sahipleri orada hazır bulunmadan önce borcuyla beraber alacak sahiplerine verse mevla eğer olayı bilmiyorsa onun değerini cinayet sahiplerine vermesi gerekir. Eğer biliyorsa diyetin hepsini ödemek onun boynunun borcu olur.

Aynı kişiye ait olan bir köle ile cariyeden her biri, yanlışlıkla birer adam öldürseler, sonra bu köle yanlışlıkla o cariye'yi öldürse bu şekilde mevla, bunların hepsi için köleyi öldürülenin sahiplerine vermek istese, cariye'nin işlediği cinayetin sahipleri kölenin kıymeti ile cariye'nin kıymetini oranlarlar. Kölenin cinayet sahipleri de hür kişinin diyeti ile oranlar. Buna göre köle onların arasında ortak olur. Eğer mevla köleyi elinde tutup fidyesini ödemek (isterse) diyeti kölenin cinayet sahiplerine verir. Cariye'nin değerini de onun işlediği cinayet sahiplerine verir.

Köle bir cinayet işlediği zaman böylece onun mevlası bunun fidyesini verdi. Fakat o bir cinayet daha işledi. Bu durumda mevlaya yine ya köleyi ver veya fidyesini ver denilir. Eğer mevla birinci cinayette bir ödeme yapmayıp bu halde köle ikinci bir cinayet işlemişse mevlaya köleyi bunların hepsine ver veya bunların hepsinin diyeti için onun fidyesini ver, denilir.

Köle, cinayetini ikrar ettiği zaman bu cinayet ister cana, ister ondan daha aşağı bir şey olsun, ister yanlışlıkla işlenmiş, isterse kasıtlı olsun, o, bu cinayet hakkında söylediği şeyde tasdik edilmez. Çünkü onun köleliği, kendisini içine alıp kapsamıştır. Onun için tasdik edilmez. Ancak o, şu tek

konuda tasdik edilir: Eğer o, kasıtlı olarak işlediği bir cinayeti ikrar ederse onun üzerine bu konuda kısas gerekir. Bu konuda köle tüccar olmuş veya olmamış fark etmez, aynıdır.

Köle azad edildikten sonra açıklama yapıp kendisinin köle iken bir cinayet işlediğini söylese, (bu cinayet) ister yanlışlıkla ister kasıtlı olsun, ister cana işlenmiş, ister ondan aşağı bir cinayet olsun, bu konuda onun üzerine bir şey lazım gelmez; fakat şu bir husus müstesnadır: Kasıtlı bir şekilde öldürmek. İşte bu konuda onun üzerine kısas vardır. Bundan başka olan hatalara gelince, o bunları mevlası aleyhine itiraf ettiği zaman tasdik edilmez ve onun üzerine de bir şey lazım gelmez. Sen biliyorsun ki, eğer mevlası bu hususta onu tasdik etmiş olsa, mevlanın diyet vermesi gerekir. Eğer o, onun bu cinayetini bilerek onu azad ettiğini ifade ederse (diyeti ödemesi gerekir), fakat bilmeden azad ettiyse onun değerini ödemesi gerekir.

Adam, onun üzerinde bir borç olduğu ve boynunda da işlediği bir cinayet bulunduğunu bildiği halde¹⁵²⁷ kölesini bilerek onu azad ederse, onun bu cinayet sahiplerine diyet ödemesi gerekir, alacak sahiplerine de kölenin değerini ödemesi gerekir. Eğer mevla bunları bilmeden azad etmiş ise birisi cinayet sahiplerine, diğeri de alacak sahiplerine olmak üzere onun iki değer ödemesi gerekir. Ancak cinayetin diyeti diğerinden daha az olacağı için onun üzerine bu daha az olan borç olur.

Köle veya cariye bir cinayet işlediği zaman böylece mevla, ben onu cinayeti işlemeden önce azad etmişti” dese veya o benim oğlumdur, dese ya da cariyesi için o benim ümmü veledimdir, dese yahut ben onu cinayetten önce müdebber cariye yapmıştım, dese böylece o, cinayet sahiplerinin aleyhine olarak tasdik edilmez. Eğer o bu söylediklerini cinayeti bildikten sonra söylerse onun kâmil bir diyet ödemesi gerekir.¹⁵²⁸ Eğer o, bu dediklerini¹⁵²⁹ cinayeti öğrenmeden önce söylemişse, onun üzerine kölenin (veya cariyenin) değeri gerekir. Ancak diyet değerden daha az olur. Böylece onun bu daha az olanı ödemesi gerekir. Köle bir cinayet işlediği zaman böylece birisi gelip bunu mevlasına haber verse ve mevla köleyi azad etse sonra da ben bana haber veren kişiyi tasdik etmiyorum dese veya ben onu ne tasdik ediyorum ve ne de yalanlıyorum dese, ona iki adam gelip bu haberi vermedikçe veya bunu bilen adil bir kişi çıkmadıkça ya da o, bu haber veren kimseyi kendisinin tasdik ettiğini söylemediği müddetçe mevlanın üzerine düşen kölenin değerini ödemektir. – Bu Ebu Hanife’nin görüşüdür. Bu konuda başka bir görüş daha, Ebu Yusuf ile Muhammed b. el-Hasen’in görüşü vardır: Ona bu haberi veren kişi hür veya köle¹⁵³⁰ küçük veya büyük, Müslüman veya kâfir, cinayet sahibinin bir elçisi olsun veya olmasın böylece bu haberden sonra mevla köleyi azad ederse sonra bu haber gerçek olursa mevla diyetin hepsini ödemek zorundadır. Bunların hepsi onun bir tercihi sayılır. Eğer cinayet

¹⁵²⁷ “ve huve yalemu” ifadesi “M” ve “D” nüshasında böyledir. Bu ibarede bir takdim tehir olduğu bellidir. Doğrusu “ve aleyhi deynün ve huve yalemu” şeklinde olmalıdır.

¹⁵²⁸ Bu cümlelerin bir kısmı “D” nüshasından düşmüştür.

¹⁵²⁹ “hazihî” kelimesi “D” nüshasında böyledir. “M” de ise “bihazihî” olarak gelmiştir.

¹⁵³⁰ “hurran kane” ifadesi “D” nüshasında böyledir. “M” nüshasında ise hurran kane ev abdün” şeklinde gelmiştir.

sahibi bizzat kendisi gelip bunu iddia etmiş olsa mevla da onu bu iddiadan ve onunla bir araya gelmesinden sonra azad etse bu onun kendisinin bir tercihi olmaz mı, ne dersin?¹⁵³¹

Mevlası boynunda işlediği bir cinayet olduğu halde bir köleyi azad ettiği zaman ve “benim cinayetten haberim yok” dediğinde böylece onun Allah’a yemin etmesi gerekir. Eğer o, yemin ederse değeri tazmin eder, eğer etmezse diyeti tazmin eder. Değeri tazmin ettirdiğimiz her şeyde cinayetin diyetine bakılır, eğer o onun değerinden daha az ise mevlanın diyeti ödemesi gerekir.

Köle bir cinayet işlediği zaman böylece mevla, “ben onu bu cinayetten önce falan kimseye satmıştım” dese, bu falan kimse de bu olayı doğrulasa veya mevla “bu köle falanca kimsenindir; o hiç benim olmadı” dese, falanca kişi de bunu doğrulasa, bu falanca kişi muhayyerdir; bu durumda o dilerse köleyi verir, dilerse fidyesini verip onu kurtarır. Çünkü kölenin elinde bulunduğu mevla, onu bir adamın mülkiyetine aktarırken o, bunun fidyesini verecek veya kendisini verecek diye vermemiştir. Eğer bu konuda hak kendisine ait olduğu itiraf edilmiş bulunan bu adam, bu olayı inkâr ederse, köleyi elinde tutan kişiye, sen ya bu köleyi ver veya fidyesini verip onu kurtar denilir.

Bir adamın elinde olan bir köle bir cinayet işlemiş olsa, böylece cinayet sahipleri adama “bu senin kölendir” deseler adam da bu kayıp bir kişinin bana vedia-emanet bıraktığı bir köledir dese, eğer o, bu konuda bir delil getirirse bu kayıp kişi gelinceye kadar hüküm geciktirilir. Eğer o, bu konuda bir delil getirememişse o bu davada taraftır. Eğer adam, köle benim elimde filan kimsenin bir ariyeti (eğreti ödücü) dir; veya bir icare (kiralık) ya da rehindir, derse (hüküm) yine böyledir. Eğer o, fidyesini verip onu kurtarırsa bu da caizdir. Hak kendisine ait olduğu itiraf edilmiş kimse gelince kölesini alma hakkı doğar ve onun üzerine fide diye bir şey vermesi de gerekmez. Çünkü o, elinde kölenin bulunduğu kimseye onun fidyesini ver ve onu bırak diye bir emir vermemiştir.¹⁵³²

Eğer köle elinde olan kimse, onu vermiş olsa böylece kak kendisine ait olduğu itiraf edilmiş kimse gelince o muhayyerdir: Eğer o dilerse kölenin verildiğini kabul eder¹⁵³³ ve köleden uzak kalır. Dilerse köleyi alır ve diyetini verir. Eğer bu kimse, kölenin kendisine ait olduğunu inkâr ederse, önceki kişinin yaptığı şey geçerli olur.

Ebu Yusuf ile Muhammed şöyle dediler: Bir köle bir adamın elinde bulunmuş olsa, kölenin bu adamın olduğu itiraf edilmiş olsun veya olmasın ve inkâr edilmesin böylece mevla kölenin yanlışlıkla bir cinayet işlediğini itiraf etse, sonra mevla bunun arkasından kölenin başka bir adama ait olduğunu ve kendisinin ona hiç sahip olmadığı iddia etse, diğer adam da bunu, kölenin onun olduğunu doğrular ve cinayeti yalanlarsa, bu şekilde kölenin elinde olduğu kimse de kölenin kendisinin olduğunu ikrar ederse cinayetin tümünün diyetini ödemek onun üzerine olur ve bu onun bir

¹⁵³¹ “ihtiyaran minhu” kelimesi iki nüshada ötre ile gelmiştir. Doğrusu ise üstün olandır.

¹⁵³² “ve yuridu anhu” ifadesi “M” ve “D” nüshasında böyle geldi. Fakat o Muhtasar’da ve Serahsi’de bulunmamaktadır.

¹⁵³³ “sellem” kelimesi “D” nüshasında böyledir. “M” nüshasında ise “müsellemün” olarak gelmiştir.

tercihi sayılır. Çünkü ikrar eden bu kişi, bu ikrarıyla, (birisine ait) bir şeyi telef etmiştir. Eğer mevla, kölenin, bu adamın olduğunu ikrar edinceye kadar kendisinin olduğunu ikrar etmemiş olsa, böylece köle lehine ikrar edilmiş kimsenin olur. Ne köleye, ne önceki mevlaya ve ne de sonraki mevlaya cinayetten bir şey düşmez. Çünkü mevla bir şeyi telef etmiş değildir. Sadece o, başkasının kölesi üzerine ikrarda bulunmuştur; bu sebeple de onun bu ikrarı geçerli değildir. Bir delil ile ispat edilen cinayet, mevlanın ikrarıyla kabul edilmiş bir cinayete benzemez.

Köle bir cinayet işlediği zaman sonra o tek gözlü veya kör olsa ya da başına Allah'tan bir bela gelse, mevlaya kölenin bu kusurundan dolayı bir tazmin gerekmez. Ona sadece sen bu köleyi olduğu gibi ver veya fidyesini verip onu kurtar denilir.

Mevla kölesini bir hizmet için gönderse fakat o, orada ölse veya onu bir iş için kullansa hüküm yine böyledir; mevla üzerine bu konuda bir tazmin gerekmez. Çünkü onun kölesini hizmetçi olarak kullanma hakkı vardır.

Eğer mevla, onun cinayet işlediğini bildiği halde kölesine ticaret yapması için izin vermiş olsa, bu şekilde o, kendi değeri kadar veya daha çok bir borç edinse, mevla onu cinayet sahiplerine verir ve alacak sahipleri de onlara tabi olur. Böylece alacaklılar alacaklarında ona tabi olmuşlar sonra da mevlaya kölenin değerini cinayet sahiplerine ödetmişlerdir. Fakat diyeti kendi açısından bir tercihi olmadığı için mevla diyeti ödemez.

Köle, bir adamı yanlışlıkla öldürdüğü zaman bir adam da daha sonra onun gözünü çıkarsa sonra bu köle yine yanlışlıkla başka birini de öldürse, sonra mevla (işlediği cinayetlere karşılık) köleyi vermeyi tercih ederse, böylece mevla, gözü (için aldığı) diyeti ilk öldürülenin velisine öder ve bu birincinin aldığı göz diyeti dışarıda bırakılıp iki diyet arasında oranlama yapılarak köle bu iki veli arasında paylaştırılır. Evvelki velinin (kölenin) gözünün diyet bedelini almaya daha çok hakkı vardır. Çünkü köle, son cinayeti ancak tek gözlü olduğu halde işlemiştir. Eğer kölenin gözünü çıkararak da bir köle olsa hüküm yine böyle olup velisi onu vermek istediği zaman¹⁵³⁴ ilk (öldürülenin) velisinin onu almaya daha çok hakkı vardır. Ve öldürülen kölenin değeri, göz kusuru olarak alınan kölenin kıymeti çıkarılıp¹⁵³⁵ diyet ile oranlanır ve son öldürülen de diyet ile oranlanır.

Köle, bir adamı yanlışlıkla öldürdüğü zaman bu öldürülen kişinin iki tane velisi olsa, bu halde mevla köleyi hâkim kararı ile bu velilerden birisine verse, sonra bu köle onun yanında iken başka birini daha öldürse, bu ikinci öldürülenin velisi ile önceki öldürülenin diğer velisi geldiklerinde ilk kendisine köle verilmiş olan veliye ya diyetin yarısı ile beraber sendeki kölenin yarısını diğer veliye ver veya fidyesini verip köleyi kurtar, denilir. Eğer o, köleyi verirse diyetin yarısını vermekten kurtulmuş olur. Geri kalan yarı diyet de mevlaya verilir ve ona şöyle denilir: ya köleyi ver veya beş bin dirhemi ilk öldürülenin velisine, beş bin dirhemi de orta öldürülenin velisine ait olmak üzere, on bin dirhem fidyeye ver. Eğer mevla köleyi bu iki veliye verirse, onlar buna göre onu aralarında bu yarım da son öldürülenin velisi beş bin dirhem ve orta öldürülenin velisi de yine beş bin dirhem

¹⁵³⁴ “abden fe defea bihi” ifadesi Muhtasar’da böyle geldi. Fakat o “M” ve “D” nüshalarında yanlışlıkla ötre olarak “abdühu” şeklinde gelmiştir. Doğrusu ise “abden fe defea” şeklindedir.

¹⁵³⁵ “ellezi ahaze” ifadesi Muhtasar’da “ehazehu” olarak gelmiştir. Böyle olunca bunun doğrusu “ehazeha”dır.

ile oranlayıp paylaşırlar. Bundan sonra, köle kendisine verilen ve yanında ikinci cinayeti işlediği ilk veli, kölenin dörtte birini kölenin sahibine öder. Böylece bu mevla da bu meblağı ilk öldürülenin velisine verir. Bu şekilde ilk velinin elinde kölenin dörtte bir ile onun değerinin dörtte biri toplanmış olur.

Köle, bir adamı yanlışlıkla öldürdüğü zaman bir başka adamı da yanlışlıkla öldürse, böylece mevla, onu bir hâkim kararı bulunmadan onlardan sadece birisine, öbürüne değil, verse ve köle onun yanında iken yanlışlıkla bir adam daha öldürse, sonra ölenlerin velileri toplanıp kölenin kendilerine verilmesini isteseler, kölenin kendisine verildiği ilk veliye şöyle denilir. Kölenin yarısını diğer veliye verir ve geri kalan yarısını da mevlaya geri verir. Mevla da bunu ilk öldürülenlerden diğerinin (ortadakinin) ve sonraki öldürülenin velilerine verir. Sonraki öldürülenin velisi, kölenin değerinden beş bin dirheme oranlı olan kısmı alır. Orta öldürülenin velisi ise on bir dirheme oran olanı alır. Bundan sonra mevla, kölenin değerinin altıda birini ortadaki veliye öder ve sonra da mevla bunu, kölenin elinde bulunduğu ilk veliden isteyip alır.

Köle, birisini yanlışlıkla öldürse, başka bir adamın da gözünü çıkarsa, böylece mevla köleyi gözünü çıkardığı kişiye verse ve köle onun yanında da başka birisini öldürse sonra bu cinayete uğrayan kimseler, toplanıp köleyi isteseler, bu durumda gözü çıkan kimse, kölenin üçte birini sonraki öldürdüğü kişinin mirasçılara verir. Çünkü o, kölenin ancak üçte birine hak etmiştir. Üçte ikisini de velisine geri verir. Böylece mevla da bunu öldürülen iki kişinin velilerine verir. Birincinin velisi bunun on bin dirhem ile oranlanan kısmını alır, diğeri de diyetin üçte ikisi ile oranlanan kısmını alır. Sonra mevla, kölenin değerinin üçte ikisini 16, 2/3 parçasından 6, 2/3 parçasını önceki öldürülenin velisine verir. Bu ise kölenin değerinin üçte ikisinin beşte ikisi olur.¹⁵³⁶ Çünkü o bunu telef etmiştir. Sonra bunu mevla gözü çıkan kimseden isteyip alır. Zira kölenin değerinin üçte ikisi, ilk öldürülenin velisinin hakkıdır. Böylece diğer öldürülenin velisi de (kölenin değerinden) 16 parçadan 6, 2/3 parça ve onu değerinin 2/3 den 2/3 ile buna dâhil olur ve o bunu mevladan isteyip alır. Çünkü o bunu telef etmiş ve köleyi vermiştir. Mevla da bunu gözü çıkan kimseden isteyip alır.¹⁵³⁷

¹⁵³⁶ “humusa sülüsey” ifadesi “M” nüshasında “humusü sülüsey” olarak gelmiştir. “D” de de “humusey”dir. Eğer doğruysa benim tespit ettiğim kadarıyla bunun doğrusu “humusa sülüsey kıymet-il abdi”dir.

¹⁵³⁷ Muhtasar ve Serahsi Şerh’inde (bu konuda şöyle denilmektedir): Bir köle birisini yanlışlıkla öldürse, başka birinin de gözünü çıkarsa ve mevla köleyi, gözünü çıkardığı kişiye verse, köle onun yanında da birisini öldürse, sonra cinayete uğrayanlar toplanıp köleyi isteseler, gözü çıkan kişi, kölenin üçte birini sonraki öldürülenin mirasçılara verir. Çünkü o, kölenin üçte birine sahip olmuştur. Son cinayet, bu üçte bir onun mülkünde iken meydana gelmiştir. Dolayısıyla ona karşılık kölenin üçte birini verir. Üçte ikisini de kölenin sahibine verir. Köle sahibi de bunu, öldürülen iki kişinin velilerine verir. Birincinin velisi bunun on bin dirheme karşı oranını, diğeri de diyetin üçte birine karşı olan oranını alır. Çünkü hakkının üçte biri kendisine ulaşmıştır. Bu, ikisi arasında beşte birlik oranlarla bölüştürülür. Beşte üçü önceki öldürülenin velisine, beşte ikisi de sonrakinin velisine verilir. Sonra köle sahibi, kölenin değerinin üçte ikisini 16, 2/3 parçasından 6, 2/3 parçasını önceki öldürülenin velisine verir. Bu da sonuçta, diğerine verilen üçte ikinin beşte ikisi olur. Şu kadar var ki, bu hüküm öldürülenlerin velileri arasındaki taksim esasına dayanırsa, birinci öldürülenin velisi, kölenin bu değerinin on bin dirheme oranla karşılığını, diğeri de 6666 dirheme oranla karşılığını alır. Bundan dolayı Muhammed böyle söylemiştir. Gerçekte ikinci öldürülenin velisi köle sahibinden kölenin değerinin üçte ikisinin beşte ikisini almıştır. Çünkü köle sahibi, köleyi bir hâkim kararı bulunmadan gözü çıkan kişiye verdiği zaman bunu telef etmişti. Bu miktar, köle onun yanında iken işlediği cinayet nedeniyle hak edilmişti. Bundan sonra da köle sahibi bu miktarı, gözü çıkan kişiden ister. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi, köle bu cinayet onun sorumluluğunda iken işlemiştir. –eh. Diyetler Kölenin Cinayeti Bahsi, XXVII, 33

Bir cariye, yanlışlıkla bir adamı öldürse, sonra o, bir kız çocuğu dünyaya getirirse, sonra onun bu kızı yanlışlıkla başka bir adamı öldürse, sonra da annesini öldürse, böylece mevla, bu kızı (ölenlerin velilerine) vermeyi tercih etse, annenin öldürdüğü kimsenin velileri, kızın değerini annenin değeri ile ölçerler, kızın öldürdüğü kimsenin velileri ise annenin değerini diyet ile ölçüp alırlar. Böylece bu kız, bu esasa göre onlar arasından ortak olur. Eğer mevla, kızı kendi elinde tutmak istemiş olsa, kızın öldürdüğü kişinin diyetini onun velilerine verir, annenin diyetini de annenin öldürdüğü kişinin velilerine verir. Eğer bu kız, anneyi öldürmemiş, fakat onun gözünü çıkarmış olsa, bu şekilde mevla, kızı ve anneyi cinayet sahiplerine vermeyi tercih etse, anne, onun öldürdüğü kimsenin velilerine verilir; kız da onun öldürdüğü kimsenin velilerine, kızın değeri diyet ile oranlanarak verilir. Annenin sahipleri kızın değerini annenin değerinin yarısı ile oranlarlar. Böyle kız buna göre aralarında ortak olur.

Bunlar ilk mevlanın yanında oldukları halde kızı kendisinin gözünü çıkardıktan sonra eğer anne de kızın gözünü çıkarmış olsa, sonra mevla bunları (öldürdükleri kişilerin velilerine) vermek istese, böylece o, önce kızı verir. Bu şekilde kızın öldürdüğü kişinin velileri de onun değerini diyeti ile oranlayıp alırlar. Annenin öldürdüğü kişinin velileri de onun değerini annenin değerinin yarısı ile oranlayıp alırlar. Böylece bu anne ile beraber olur. Sonra o, kızından gelen onun gözünün diyetinden kendisine isabet miktarı ile beraber anneyi (velilere) verir. Böylece bu kızdan gelen bu şeyler annenin öldürdüğü kişinin velilerinin olur. Onlar annede diyetin kalanına oranla, kızın öldürdüğü kişinin velileri de kızın değerinin yarısına oranla hak sahibi olurlar. Bu suretle bu onlar arasında buna göre ortak olur. Fakat mevla, bunlar için fidye verip onları kurtarmak isterse onların her ikisini de kendi elinde tutar¹⁵³⁸ ve her bir öldürülmüş kişi için bir diyet olmak üzere iki diyet verir.

Bu cariye yanlışlıkla hür bir adamı öldürse sonra o, bir oğlan çocuğu doğursa sonra da bu oğlu onu öldürse, böylece mevla muhayyer olur: Eğer o, dilerse bu oğlanı elinde tutar ve annenin değerini verir; dilerse onu verir. Cariyenin bu oğlu, kazancı ve geliri onun işlediği cinayetin ödemsine dâhil edilmez. Bu kazanç ve çocuk, cinayet olayından önce veya sonra olmuş olsun, fark etmez, birdir. Bunlar, eğer bu cariye çocuğunu borçlandıktan sonra doğurmuş ise onun borcuna dâhildir.

Eğer bu cariye, kölenin dışında bir ticaret malına veya hayvana karşı bir cinayet işlemiş ise bu onun boynunda bir borç olur. O, bundan sonra bir çocuk doğurmuş veya bir mal kazanmış olsa, o kendisi, malı, kazancı ve çocuğu, tastamam ödeyinceye kadar bu borcuna harcanır.

Bir cariye gebe olduğu halde bir cinayet işlese, sonra mevla onu cinayet sahiplerine vermeden önce o, bir çocuk doğursa, bu çocuk mevlaya ait olur. Eğer cariye, öldürülenin velisine verildikten sonra başka bir çocuk daha doğursa, bu da annenin yeni verildiği sahibine ait olur.

¹⁵³⁸ “emsekehüma” “M” ve “D” nüshalarında “ve lev ihtara’l mevla imsakehüma” şeklinde gelmiştir. Bunun doğrusu “ve lev ihtara’l mevla el-fidae fihima emsekehüma” şeklindedir. Bu Muhtasar ve şerhinde faydalanarak bulunmuştur. Muhtasar’da şöyle denilmiştir. Eğer mevla bunlar (anne ve kız) hakkında onları iki diyetini verir ve onların her ikisini birden elinde tutar.” Eh. XXVII, 45. Ancak burada “mevla” kelimesi yerine “veli” kelimesi gelmiştir ki, bu yanlıştır, doğrusu ise Asl’da da olduğu gibi “mevla” kelimesidir. Burada (kelime) düşmesi vardır ve tahrif vardır. Burada şart vardır, fakat ceza yoktur, tahrif sebebiyle burada bir yanlış meydana gelmiştir.

Bir cariye yanlışlıkla bir cinayet işlese, sonra o, bir çocuk doğursa, sonra onun bu çocuğu anasının elini kesse, mevla muhayyer olur: Eğer o dilerse, anneyi ve onun değerinin yarısını cinayet sahiplerine verir, dilerse anneyi ve oğlunu verir, dilerse onların her ikisini elinde tutar ve diyetini verir. Çocuk ise bir köle olarak cariyenin mevlasının olur. Eğer bu cinayetin diyeti, cariyenin değerinin yarısından daha az veya onun değerinin yarısı kadar olsa, böylece mevla üzerine ancak onun değerinin yarısı vermek düşer, başka bir şey gerekmez. Eğer bu cariyeye karşı başka bir adamın kölesi bir cinayet işlemiş olsa, bu durumda mevla bu cinayetin diyetini alır ve bundan onun işlediği cinayetin diyetini öder, geri kalan kısmını da kendi elinde tutar.

Cariyenin mevlası ile cinayet sahibi cariyeye hakkında ihtilaf etseler; böylece öldürülenin velileri, cariyeye cinayet işlediği zaman sağlam halde idi, sonra bir adam onun gözünü çıkardı. Bu sebeple bu diyeti almak bizim hakkımız diye iddia ettiler. Mevla da hayır, bilakis o, gözü çıkarıldıktan sonra size karşı bu cinayeti işledi diye cevap verse, bu durumda yemin etmesiyle birlikte mevlanın sözü geçerli olur. Cinayet sahiplerinin de delil getirmeleri (ve iddialarını ispat etmeleri) gerekir. Eğer bu cariyeye karşı cinayeti işleyen kişi, ölünün varislerinden birisi veya ölünün bizzat kendisi olmuş olsa, böylece onlar bu konuda ihtilafa düşseler, mesele yine böyledir. (İddia edene ispat, inkâr edene de yemin etmek düşer). –Bu, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in (r. a.) görüşüdür.

KÖLENİN (KAZDIĞI) KUYU İLE CİNAYETE SEBEBİYET VERMESİ

Köle, mevlasından izin almadan yolda bir kuyu kazsa, sonra mevla onun kuyu kazdığını öğrenmeden onu azat etse, sonra bu kuyuya bir adam düşüp ölse, mevlanın kölenin değerini bu ölen adamın velisine ödemesi gerekir. Eğer bu kuyuya başka bir kimse daha düşse, bu ikisi kölenin bu değerinde ortak olurlar. Eğer bu kuyuya bu köle düşüp ölmüş olsa, onun değerinde kölenin varisleri, onu almış olan sahipleri ortak olurlar. Mevla onu adam kuyuya düştükten sonra bunu bildiği halde azad etmiş olsa hüküm yine buna benzer olur. Mevla bunu bilmedikten sonra kölenin azadı, adamın kuyuya düşmesinden önce veya sonra olmuş fark etmez; bunların¹⁵³⁹ hepsi eşittir.

Bir adam, bu kuyuya düşüp öldüğü zaman böylece mevla, bu adamın kuyuya düştüğünü ve öldüğünü bildiği halde köleyi azad ederse, diyeti ödemek onun boynuna borç olur. Çünkü bu onun bir tercihidir. Eğer kuyuya başka bir adam daha düşüp ölmüş olsa o, bu diyeti sahibi ile aralarında taksim ederler. Buna göre sonraki ölen (velileri) kölenin değeri ile ilk ölenin (velileri) de) diyet ile oranlayıp haklarını alırlar. — Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Burada başka bir görüş, Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşü de vardır. Mevlanın, sonraki ölen kişinin değerinin yarısını bu diğer ölünün velisine vermesi boynunun borcu olur. Çünkü mevlanın köleyi azad etmesi köleyi tercih etmiş mesabesinde olur. Eğer mevla köleyi azad etmemiş olduğu halde onu elinde tutmuş ve diyetini vermiş olsa, onun fidyasını vermek veya değerinin yarısını vermek onun üzerine olmaz mı, ne dersin?

Bir adam kölenin kazdığı bu kuyuya düşüp ölse ve arkasından başka bir adam da düşüp gözünü kaybetse, köle bizzat kendisi varsa, böylece mevlaya

¹⁵³⁹ “fezalike” kelimesi “D” nüshasında böyledir. “M” de ise bu “bizalike” şeklinde gelmiştir. Doğrusu ise bu her iki kelimeyi getirmektir. Yani “la yalemu bizalike fezalike küllühu sevaün” demektir. Allah en iyi bilir.

“köleyi bu iki kişiye ver”, denilir. Artık köle, onlar arasında üç hisseye ayrılmış olarak ortaktır; üçte biri, gözü çıkanın, üçte ikisi de canından olanın (velisinin) olur. Eğer mevla köleyi elinde tutmak isterse ve onun on beş bin dirhem fidyasını verirse bu şekilde köle onun olur. Eğer mevla, kuyuya düşenlerden haberi olmadan köleyi hür yapmışsa, kölenin değerini onlar arasında üç hisse olarak ödemesi gerekir. Eğer mevla, bu birisinin kuyuya düşüp öldüğünü biliyor, fakat o başka birisinin düşüp gözü çıktığını bilmiyorsa¹⁵⁴⁰ onun ölenin velisine on bin dirhem ödemesi gerekir. Kölenin değerinin üçte birini de gözü çıkan kimseye verir. Çünkü mevla, ölü hakkında bir tercih yapabilir, ancak o, göz hakkında bir tercih yapma hakkına sahip değildir.

Eğer mevla, kuyuya kimse düşmeden önce köleyi satmış olsa, sonra birisi kuyuya düşüp ölse, mevlanın, kölenin değerini (ölenin velisine) ödemesi gerekir. Eğer kuyuya kölenin kendisi düşüp ölse kölenin değerini ödemek yine böyle mevlanın boynuna borçtur. Eğer mevla bu köleyi azad etmiş ve böylece o hür olduğu halde kuyuya düşmüş olsa bu durumda mevlanın onun değerini varislerine ödemesi gerekir. Eğer kuyuya başka bir kişi daha düşse o, kıymette varislere ortak olur. Mevla bu konuda bir değerden fazla ödeme yapmaz; çünkü bu, bir tek cinayet sayılır.

Bu köle, bir adamın bahçesinde onun izni olmadan bir kuyu kazsa böylece ev halkından bir kişi bu kuyuya düşüp ölse, bu durumda kölenin mevlası muhayyerdir: Eğer o dilerse fidyeyi verip köleyi kurtarır, dilerse köleyi verir.

Bu köle, umumi yolda bir kuyu kazsa, böylece oraya bir taş koysa, bu sebeple bir adam oraya taşın üzerine düşse ve taş o adamı öldürse bu durumda onun diyeti kölenin boynundadır. Mevlası bunu ödeyip onu kurtarır veya onu verir. Eğer bu kuyuyu hür bir kimse kazmış ve taşı da kuyuya köle koymuş olsa, ölen kişinin diyeti hür kimsenin akilesi üzerine olur. Çünkü bu adam ancak kuyuya düşmüştür.

Köle kamunun yolunda bir kuyu kazsa, oraya bir adam düşüp ölse, böylece mevla bu kuyuyu ona ben (diyeti) onun akilesi ödesin diye ben kazmasını emrettim dese, onun bu sözü, bir delil getirmediği tasdik edilmez. Bu cinayetin sorumluluğu kölenin boynundadır. Cinayet sahibi onu yalanladığı zaman mevla ya köleyi verir veya fidyasını verip onu kurtarır.

Efendisinden izinli olmadığı halde bu köle hür bir kişi ile beraber kuyu kazmak üzere bir adam tarafından işçi olarak tutulmuş olsa, böylece bunların üzerine toprak düşüp ölseler, işverenin, kölenin mevlasına onun değerini ödemesi gerekir. İşveren, hür kişinin varislerine de bu kölenin değerini, eğer o diyetin yarısından daha aza ise, öder. Sonra mevla bunun eksikliğini işverenden isteyip alır. Hür kişinin akilesi de kölenin değerinin yarısını işverene öder. Artık işveren şimdi kölenin değerinin yarısını ödemiş olur.¹⁵⁴¹ Eğer köle, mevlası tarafından çalışmasına izin verilmiş olsaydı, işveren üzerine bir şey gerekmezdi ve hür kişinin

¹⁵⁴⁰ Burada metinde “ve la yalemu bi’l-ıtkı” (yani azad ettiğini bilmiyorsa ifadesi vardır. Ancak böyle olduğu takdirde çelişki olur. Kişi hem azad edecek ve hem de azadı bilmeyecek bu olmaz. Burada anlam, mevla kuyuya düşüp öldüğünü biliyor, fakat oraya düşüp gözü çıktığını bilmiyor şeklinde olması gerekir. Zaten biz de böyle tercüme ettik.

¹⁵⁴¹ “kıymeten ve nısfün” “M” ve “D” nüshasında böyledir. Doğrusu ise “kıymeten ve nısfen”dir. Veya muzafün ileyh hazfedilmiş olarak “nısf-u kıymeyin”dir. Allah en iyi bilir.

akilesi üzerine de kölenin değerinin yarısını hür kişinin varislerine vermek düşerdi.¹⁵⁴²

Bu köle mevlanın bir emri olmadan halka ait umumi yolda bir kuyu kazarsa sonra da yanlışlıkla bir adamı öldürürse bu durumda mevlası onu ölen kişinin velisine verir. Sonra bu kuyuya bir kimse düşüp ölse, ölen kişinin velisi muhayyerdir: O dilerse kuyuya düşüp ölen kimsenin velisine kölenin yarısını verir, dilerse on bin dirhem fidye verip kölesini kurtarır. Eğer o yanlışlıkla öldürmemiş, fakat bir insan kuyuya kendisi düşüp ölmüş ise mevlası köleyi ona verir. Eğer köle yeni mevlasının yanında da yanlışlıkla bir kimseyi öldürse, o da köleyi cinayet sahibine verse ve sonra başka bir kişi daha kuyuya düşse (ve ölse), öldürülenin velisi, isterse kölenin değerinin üçte birini, kuyuya sonra düşenin velisine verir, isterse on bin dirhem fidye verip köleyi kurtarır. O bu kuyuya düşenin velisine üçte birini verir; çünkü köle sonuç olarak, ikisi kuyuda birisi de kendi eliyle olmak üzere üç kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir. Bu durumda kuyuya ilk düşenin payı, kendi hissesi ile beraber, kölenin eliyle öldürdüğü kişinin velinse ait olmuş olur. Bu şekilde o, iki pay sahibi olur ki, bu da kölenin değerinin üçte ikisidir. Mevla ya kölenin üçte birini kuyuya sonra düşenin velisine veya on bin dirhem fidyesini verip onu kurtarır.

MÜDEBBER KÖLENİN KUYU KAZARAK CİNAYETE SEBEBİYET VERMESİ

Müdebber köle veya ümmü veled kalkın umumi yoluna bir kuyu kazsa, bunların her birinin değeri de bin dirhem olsa, böylece bu kuyuya bir kişi düşüp ölse, böylece mevlanın ya müdebberin veya ümmü veledin değerini vermesi gerekir. (Veya) o kuyuyu bunların hangisi kazmış ise onu ölenin velisine verir. Eğer bundan sonra oraya bir kişi daha düşse artık mevla üzerine bu birinci değerden sonra bir şey lazım gelmez. Bu değerde son ölenin velileri ile ilk ölenin velileri ortak olurlar. Eğer müdebberin değeri artıp iki bin dirheme yükselse, böylece kuyuya ikinci bir adam düşse, Sonra ona felaket gelip sakatansa ve değeri beş yüz dirhem düşse böylece değeri bin¹⁵⁴³ beş yüz dirheme inse, sonra kuyuya başka bir kimse düşüp ölse, bu durumda mevla üzerine bir şey lazım gelmez. Ancak onun ilk değeri olan bin dirhemi, ölü sahipleri üç eşit parçaya bölüp aralarında paylaşırlar.

Eğer bu kuyuya bir kimse düşmemiş olsa böylece müdebber köle vefat etse, sonra oraya bir kişi düşüp ölse, bu bir müdebber köle olması yönüyle mevlası onun değerini (ölü velisine) ödemek zorundadır. Bu müdebber köle öldüğü için de mevla onu vermeye kadir olamaz.

Eğer bu müdebberin değeri bin dirhem olup sonra eksilip beş yüz dirhem olsa, müdebber böylece ölse, sonra kuyuya bir adam düşse ve ölse

¹⁵⁴² “ala akileti’l hurri nisf-u kıymeti’l abdi” ifadesi muhtasarda böyledir. Bu ibare “M” ve “D” nüshalarında ise “ala akiletin nisf-u kıymeti’l abdi” şeklinde gelmiştir.

¹⁵⁴³ “elfe” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. “dirhem” kelimesinin “elfe” kelimesinden sonra düşmüş olmalı. Veya o tenvinlidir, yoksa bunun doğrusu “elfen”dir. Allah en iyi bilir.

bu durumda mevlanın iki tarafın aralarında yarı yarıya paylaşmak üzere bin dirhem vermesi gerekir.

Eğer müdebber köle, eliyle bir cinayet işlemiş olsa, bundan dolayı mevla üzerine bir şey lazım gelmez. Bu son öldürülenin velisi bu değer paylaşımında diğerlerine ortak olur. Eğer müdebber, değeri iki bin dirhem iken ikinci cinayeti işlemiş ise, mevlanın bin dirhem evvelkinin velisine bin dirhem de sonrakinin velisine ödemesi gerekir. Bundan sonra sonraki bin dirhem, önceki değerde dokuz bin ile oranlanır. Evvelki düşeninki de on bin dirhem ile oranlanır. (ve müdebberin değeri) aralarında (buna göre) ortak olur.

Bir adam, köle, mükatep köle, müdebber köle ve hür bir kişiden oluşan dört kişiyi halka ait umumi bir yolda kuyu kazmaları için işçi olarak tutmuş olsa, böylece kuyu bunların üzerine çökse, bu sebeple kuyuyu kazmaları yüzünden hepsi ölse ve müdebber köleye ve köleye çalışma izni verilmemiş olsa, bu durumda işverenin, köle ve müdebberden her birinin değerini onların sahiplerine ödemesi gerekir. Hür kişinin varislerine de diğerlerinin her birinin boynunda borç olan hür bir kişinin diyetinin dörtte biri verilir. Diyetin dörtte biri ile mükatep kölenin değerinin dörtte birine ve kölenin (tüm) değerine bakılır böylece hür kişinin varisleri ile mükatep kölenin varisleri bunun en az olanını alırlar. Sonra bunların mevlaları bunu işverenden isteyip alırlar. İşverenin, hür kişinin akilesi üzerinde onlardan her birinin değerinin dörtte bir hakkı (alacağı) vardır. Onlardan her birinin boynunda mükatep kölenin, onlardan her birinin değerinde değerinin dörtte bir hakkı (alacağı) vardır. Böylece bunun bazısı bazısına karşılık olmaktadır.

Eğer bunlardan (köle ile müdebberden) birisinin değerinde bir fazlalık varsa onlar bu fazlalığı geri verirler. Mükatebin değerinin dörtte biri hür kişinin akilesi üzerine olur. Sonra bunu hür kişinin varisleri alır. Ancak bu diyetin dörtte birinden daha fazla ise, o takdirde bu varisler, diyetin dörtte birini alırlar ve fazlayı da mükatebin mevlasına geri verirler. Köle ile müdebberden her birinin de diğerinin değerinde kendi değerinin dörtte bir hakkı vardır.

Eğer bu köle ile müdebber (mevlaları tarafından) ticaret yapma izni verilmişse¹⁵⁴⁴ işveren üzerine bir ödeme gerekmez. Buradaki izinden maksat, mevlanın onlara çalışmayı emretmiş olması veya onları çalışırken gördüğü zaman çalışmalarına memnun olması ya da onlara kazandıklarını kendisine vermelerini istemesidir ki, böyle olduğu zaman onlar izinli olmuş olurlar. Bu köle ile müdebberden her birinin değerinin dörtte biri sahibinin boynundadır ve bunlarda her birinin değerinin dörtte biri de hür kişinin akilesi üzerine olur. Hür kişinin diyetinin dörtte üçü ise onların boyunlarında, onların her birinin boynunda da dörtte birin dörtte biri vardır. Hür kişinin akilesi onlardan her birinin değerinin dörtte birini ödediği zaman onların her biri için değerinin dörtte biri ayrılır. Müdebberin değeri, bu değer onun üzerinde olandan (borcundan) daha az olduğu için müdebberin mevlasından tam olarak alınır ve böylece onların arasında paylaşılır. Hür kişinin varisleri diyetin dörtte biri ile kölenin mevlası

¹⁵⁴⁴ “mezunen” kelimesi “D” nüshasında böyledir. “M” de ise “mezunün” olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır.

değerinin dörtte biri ile mükatebin mevlası da değerinin dörtte biri ile oranlayıp (hisselerini) alırlar. Eğer mükatep köle, (sözleşme bedelini) ödeyecek kadar mal bırakmış olsa ve onun değeri üzerinde olan borcundan daha az ise değerinin tamamı onun terekesinden alınır. Sonra hür kişinin velisi, diyetin dörtte biri ile kölenin mevlası onun değerinin dörtte biri ile oranlayıp bundan haklarını alırlar. Sonra da kölenin mevlasından bundan almış olduğunun hepsi ondan alınır. Hür kişinin varisleri bunu hür kişinin diyetinin dörtte biri ile müdebberin mevla ise onun değerinin dörtte biri ile mükatebin mevlası da mükatebin değerinin dörtte biri ile oranlayıp haklarını alırlar.

EVİN SAÇAKLARINI ve SU OLUĞUNU (YOLA UZATMAKLA) CİNAYETE SEBEBİYET VERMEK

Bir adam evinden yola doğru bir sundurma çıkarsa veya bir su oluşu ya da bir sepetlik çıkarsa bunların hepsi eşittir. Eğer o, duvarından bir cephe çıkarırsa o da böyledir. Yolun üzerine bir kalas uzatmış manav (ın yaptığı) da buna benzer. Böylece bunlardan duvarı süsleyen ağaç bir insana isabet edip onu yaralasa veya öldürse, bu cinayet can veya yaralama olup bedeli on beş bin dirhem veya daha fazla olduğu zaman bu bedeli ödemek onu çıkaran kimsenin akilesi üzerine olur. Eğer bundan daha az olursa bedel onun kendi malından ödenir.

Ebu Yusuf, buna benzer bir haber bize Ata b. es-Saib¹⁵⁴⁵ Muhammed b. Ubeydullah¹⁵⁴⁶ ve Şurayh yoluyla haber verildi, dedi.

Bu sundurma veya oluk bir adamın üzerine düşse ve onu öldürse bu şekilde bu adamın diyeti (usta üzerine değil) ona bunu yapmasını emreden kişinin akilesi üzerine olur. Usta üzerine bir şey lazım gelmez. Eğer bu adama oluşun duvarın içinde kalan kısmı isabet etmiş olsa bundan dolayı onun üzerine bir ödeme gerekmez. Fakat oluşun girintisi ve çıkıntısı isabet etmiş olsa onun akilesi üzerine diyetin yarısı gerekir.

Ev sahibi, bir sundurma uzatmış olduğu halde, evini sattığı zaman bu bir adama isabet etse bunu tazmini birinci satıcının üzerine olur. Çünkü bunu bir çıkıntı olarak yapan odur. Yol üzerine gölgelik yapan adamın durumu da böyledir. Onun verdiği zararı tazmin eder. Yola bir tahta uzatan veya oraya büfe kuran bir adam da böyledir; bundan dolayı meydana gelen bir hasarı o tazmin eder.

Eğer bir adam, yol üzerine bir şey koymuş, böylece bu, birisinin ayağını almış, kişi tökezleyip düşmüş ve ölmüş ise adam, bunu öder. Eğer kişi, o şeyin üzerine basmış, böylece düşüp ölmüş ve onun üzerinde

¹⁵⁴⁵ Dört hadis imamı bu Ata b. es-Saib'ten rivayet etmişlerdir. Buhari de bunda mutabi olmuştur ve sonunda ihtilat vaki olmuştur. (Mütabaa Fi'l Hadis: Ferd olduğu zannedilen bir hadisin çeşitli hadis kitaplarında araştırma sonucu, teferrüd ettiği sanılan ravinin şeyhinden veya daha yukarıdaki şeyhlerinden birinden de rivayet edildiğinin görülmesi durumu. M Erdoğan, Fıkh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s, 436)

¹⁵⁴⁶ Bu ravi Ubeydullah Muhammed b. Said Ebu Avn es-Sekafi el-Kufi el-A'ver'dir. İbn Mace dışında Kütübü sitte bundan rivayet etmiştir. Bu ravi, Abdurrahman b. Ebi Leyla, Said b. Cübeyr, Abdullah b. Şeddad b. el-Had, Affan b. el-Muğire b. Şube ve Kadı Şurayh'ın kâtibi Verrad'dan rivayet etmiştir. A'meş, Ebu Hanife, Misar, el-Mesudi, Süfyan ve Şube ondan rivayet etmişlerdir. Bu ravi güvenilirdir. 110 senesinde vefat etmiştir. Bu bilgi Tehzib-üt Tahzib'ten alınmıştır.

yürümeyi kastetmemiş ise o adam bunu öder. Eğer o bunu bilerek kasıtlı olarak yapmış ve böylece ölmüş ise bu takdirde adamın üzerine bir tazmin yoktur.

Yola bu şeyi, taşı koyan kişi ile ölen kimsenin velisi, bilerek kasıtlı olarak yapıp yapmama konusunda ihtilafa düşseler, taşı koyan kişi o bunu bilerek kasıtlı yaptı derse, ölenin velisi de bunu yanlarsa¹⁵⁴⁷ bu durumda velinin sözü geçerli olur.¹⁵⁴⁸ Taşı koyan adam ölünün akilesine (diyeti) öder. İki şahit bu taşı şu adam koymuştur ve ölen kimse bu işi bilerek yapmıştır diye şahitlik yaparsa akile (diyeti) öder. Eğer o, şahitler kendi aleyhine şahitlik yapmadan bu taşı kendisinin koyduğunu itiraf ederse, (ölenin diyetini) o kendi malından öder, akilesi ödemez. –Bu Ebu Yusuf’un ilk görüşüdür. Sonra Ebu Yusuf bu görüşünden vazgeçip şöyle dedi: O bunu bilerek kasıtlı yaptı diye yemin etmesiyle beraber taşı koyanın sözü geçerli olur. Olayı iddia eden olduğu için diğerinin ise delil getirmesi gerekir. –Bu aynı zamanda Muhammed’in de görüşüdür.

O bir taşın üzerine kasıtlı olarak bastığı zaman bir taşın üzerine düşüp ölse böyle bunun diyeti ilk taşı koyan kimse üzerine olur. Bunu sanki o oraya koymuştur. İlk taşın bir koyanı yoksa bu durumda onun diyeti, yine sonraki taşı koyan kimsenin akilesi üzerine olur. Taşı yola koyan kimse üzerine bir kefaret gerekmez. Dışarıya sundurma çıkararak, oluk çıkararak veya kereste uzatan kimselere de (kefaret yoktur). O kendi eliyle öldürmediği için mirastan da mahrum kalmaz. Onu öldüren ancak onun yaptığı işi ve yola yaptığı bir şey öldürmüştür.

KÖLENİN GASBEDİLMESİ ve BU KÖLENİN CİNAYET İŞLEMESİ

Bir adam, bir adamdan bir köle gasp ettiği zaman böylece bu köle, adamın yanında iken yanlışlıkla birisini öldürse, sonra kölenin mevlası ile ölünün velileri bir araya gelir ve bu köle mevlasına geri verilir ve sonra kölenin sahibine şöyle denilir: Ya kölenin kendisini ver veya fidyesini ver. Mevla, ister köleyi versin, isterse fidyesini versin, kölenin gasp edildiği günkü değerini gasp edenden isteyip alır. Eğer onun yanında kölenin değeri yükselmiş ise o bu artışı ödemek zorunda değildir. Fakat köle cinayet işlemeyen önce bir kusur sebebiyle¹⁵⁴⁹ değerinde bir düşme olmuşsa, köle sahibi bu değer farkını karşılamak zorundadır. Ancak cinayetten dolayı mevlanın olayın muhakeme edildikleri gün ya kölenin kendisini vermesi ya da fidyesini ödemesi gerekir.

Buna göre eğer köle, cinayeti, değeri düşmeden önce işlemiş, sonra onun değeri gasp edenin yanında gözünü kaybetmesi suretiyle değeri düşmüş ise mevla bu köleyi alıp cinayetin sahibine verir. Sonra kölenin gasp edildiği günkü değerini gaspçıdan isteyip alır. Mevla bu bedelin yarısını öldürülenin velilerine verir ve verdiği bu yarıyı gaspçıdan isteyip alır. Eğer köle, cinayet işlemeyen önce de şaşı ise kölenin değerinin yarısı

¹⁵⁴⁷ “kezebehu el-veliyi” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Bu “D” nüshasında ise “ve kezalike el-mevla” şeklinde gelmiştir.

¹⁵⁴⁸ “el-veliyi” kelimesi “M” nüshasında böyle geldi. “D” nüshasında ise “el-veliyi” yerine “el-mevla” gelmiştir.

¹⁵⁴⁹ “bi aybin” kelimesi “M” nüshasında böyledir. “D” nüshasında ise bu “biğasbin” şeklinde gelmiştir.

mevlanın olur ve mevla kölenin bu şaşı olarak değerini gaspçıdan isteyip alır.

Bir adam, bir köleyi gasp etse, gaspçı, bu köleyi ve yanında iken işlediği cinayeti ya da kölenin kendisi ile değeri arasında kalan borcunu tazmin eder. Ancak gaspçı, bütün bu gibi durumlarda kölenin değerinden daha fazla olan bedeli ödemez.

Bir adam, bir köle gasp etse, bu köle, onun yanında iken yanlışlıkla birisini öldürse, sonra bu kölenin kendisi ölse, gaspçı bu kölenin değerini mevlasına öder. Mevla da bu kıymeti öldürülenin velilerine verir. Sonra gaspçı kişi, mevlaya başka bir değer daha öder ki, böylece (kölenin bedeli olarak) mevlanın elinde kölenin cinayetten sonraki değeri bulunmuş olur.

Eğer bu köle ölmemiş, fakat o, cinayeti işledikten sonra gaspçının yanında iken bir gözünü kaybetmiş olsa, böylece gaspçı onu tek gözlü olarak sahibine geri verse ve o, sahibinin yanında başka bir adamı daha öldürse, sonra bu iki cinayetin sahipleri hep beraber bir araya gelseler, sahibi, işlediği bu iki cinayete karşılık olarak köleyi onlara verse, sahibi, kölenin yarı değerini gaspçıdan alır ve onu ilk (cinayetin) velisine verir. Sonra bu ilk (cinayetin velisi), verilen köle ile diyet arasındaki oranı, aldığı yarı değeri dışarıda bırakarak, hesap edip alır. Diğer cinayet velisi de kölenin değeri ile diyet arasındaki oranı alır. Bundan sonra köle sahibi, kendisinden alınmış olan yarı değeri gaspçıdan isteyip alır. Kölenin tek gözlü iken olan değerinden ilk cinayetin velisine düşen payı da yine gasp eden kişiden alır. Sonra ilk cinayetin velileri, köle sahibinin almış olduğu bu meblağdan, sağlam olarak kölenin tüm değeri ile (ellerindeki farkını) isteyip alırlar. Köle sahibi de kendisinden alınan miktar kadar gaspçıdan isteyip alır. Bu, özel olarak köle sahibinin bir hakkı olur.

Bir adam bir köle gasp etse, bu köle onun yanında dururken yanlışlıkla bir adam öldürse, sonra adam onu mevlasına geri verse böylece bu köle, onun yanında da yanlışlıkla başka birisini öldürse, mevla onun bu iki cinayetin sahiplerine verilmesi yolunu seçer. Artık o, onların ikisi arasında yarı yarıya ortak olur. Mevla gaspçıdan kölenin yarı değerini alır ve onu ilk öldürülenin velisine verir ve yine bunun mislini gaspçıdan isteyip alır, bu da özel olarak mevlanın olur. –Bu Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşüdür. Züfer ile Muhammed ise şöyle dediler: Mevla, kölenin değerinin yarısını gaspçıdan alır ve ona verir ve o bunu ilk cinayetin velisine vermez. Çünkü o, bunu bir defa vermiş; artık ona bir defa daha vermez.

Bir adam, mevlasının yanında iken insan öldürmüş bir köleyi gasp etse, köle onun yanında dururken de başka bir kimseyi öldürse, böylece gaspçı onu mevlasına geri verse, mevla da onun geri verilmesini tercih etse, bu durumda mevla gaspçıdan kölenin değerinin yarısını alır ve bunu önceki (cinayet sahibine) verir. Bu köleyi de (gaspçı ile mevla) aralarında ikiye taksim ederler ve mevla bu köleyi gaspçıdan isteyip almaz. Çünkü gaspçı, mevladan ancak onun yanında cinayet işlemiş bir köle almıştır.

Bir adam, her birinin değeri bin dirhem olan bir köle ile bir cariyeyi gasp etse, böylece onlardan her biri onun yanında iken yanlışlıkla bir adam öldürse, sonra bu köle bu cariyeyi öldürse, sonra gaspçı köleyi mevlasına geri verse, böylece mevla da kölenin (öldürülenin velisine) verilmesi yolunu tercih etse, o köleyi verir. Kölenin öldürdüğü kişinin velileri, köle ile

diyet arasındaki oranı hesap edip alır. Cariyenin velileri de köle ile cariyenin değeri arasındaki oranı hesap edip alırlar. Mevla da kölenin değerini gaspçıdan isteyip alır. Sonra mevla, gaspçıdan cariyenin de değerini isteyip alır. Böylece o, cariyenin değerinden cariyenin öldürdüğü maktulün velilerine onun değerinin tamamını verir¹⁵⁵⁰ ve bunu gaspçıdan isteyip alır. Kölenin öldürdüğü maktulün velileri de mevlanın gaspçıdan aldığı kölenin değerinden kölenin değerinin tamamını alır. Mevla da bunu gasp edenden isteyip alır.

Eğer mevla, köleyi kendi yanında tutma yolunu tercih ederse onun, diyeti kendi yanında iken arkadaşlarını öldürdüğü maktulün velilerine diyeti vermesi gerekir. Cariyenin değerini de cariyenin velilerine ödemesi gerekir. Sonra mevla, bu (köle ile cariyenin değerlerini) gasp edenden isteyip alır.

Bir adam, her birinin değeri bin dirhem olan bir köle ile bir cariyeyi gasp ettiği zaman böylece bunlardan her biri onun yanında iken bir adam öldürse ve sonra da köle cariyeyi öldürse ve sonra gasp eden, köleyi sahibine geri verse, böyle gasp eden onunla beraber mevlaya cariyenin değerini de verir. Sonra mevla, bu cariyenin değerini onun öldürdüğü kimsenin velilerine verir ve bunu gasp edenden isteyip alır. Sonra mevla, köleyi verme veya fidyesini verme hususundan muhayyerdir. Eğer o fidyesini verme yolunu tercih ederse, onun diyetini öder ve bunun değerini gasp edenden isteyip alır. Eğer o, köleyi verme yolunu tercih ederse, kölenin hepsini, kölenin öldürdüğü kimsenin velisine verir. –Bunlar, Ebu Hanife'nin görüşüne uygun olan hükümlerdir. Mevla kölenin değerini gasp edenden isteyip alır.

Ebu Yusuf'un görüşüne gelince, bu aynı zamanda Muhammed'in görüşüdür, eğer mevla, fidyeyi ödeme yolunu seçerse, onun diyetini kölenin öldürdüğü kimsenin velisine verir. Fakat o, kölenin bu değerini gasp edenden isteyip alamaz. Çünkü bu durumda onun, gasp edene verdiği cariyenin değerini ona da vermesi gerekir. Zira cariyeye onun mülkiyeti altına girmiştir. Sonra o, kölenin değerini gasp edenden isteyip alır. O değer bu değer bir benzeri olduğu için böylece bunlar denkleşmiş olurlar. Eğer o, kölenin kendisini vermek isterse, onu kölenin öldürdüğü kimsenin velisine verir ve cariyenin değerinin on bir payından bir payını¹⁵⁵¹ gasp edene ve on birden on payını da kölenin öldürdüğü kimsenin velisine verir. Çünkü cariyeye, sanki gasp eden kişinin mülkiyeti altına girmiştir. Sonra mevla, kölenin değerini gasp edenden isteyip alır ve bunun on bir payından bir payını kölenin öldürdüğü kimsenin velisine verir, sonra da bunu gasp edenden isteyip alır. Böylece mevlanın elinde kölenin tam değeri ve cariyenin değeri bulunmuş olur. Kölenin öldürdüğü kimsenin velisinin elinde de kölenin on bir payından on payı ve kölenin değerinin on bir payından bir payı bulunmuş olur. Gasp edenin elinde de kölenin on

¹⁵⁵⁰ “Katelehu” kelimesi “D” nüshasında böyledir. Bu “M” nüshasında ise “katelet” şeklinde gelmiştir.

¹⁵⁵¹ “ehade aşara cüz'en” ifadesi, “M” ve “D” nüshalarında “hade aşara” olarak gelmiş, “cüz'en” kelimesi onlardan düşmüştür.

bir¹⁵⁵² payından bir payı vardır. Cariyenin öldürdüğü kimsenin velisinin elinde ise cariyenin değeri vardır.

Eğer gasp eden kişi, fakir ise ve kendisinden cariyenin değerini almak mümkün değilse ve mevla da öldürülenin velisine köleyi vermeyi tercih etse, öldürülenin velisi de "ben cariyenin değeri ile kölenin değerini oranlamak istemiyorum, fakat (gasp eden kişinin cariyenin değerini ödeme imkânı bulmasını) bekliyorum; eğer cariyenin değeri çıkarsa ben onu alırım" dese, onun buna hakkı vardır. Ebu Hanife'nin görüşüne kıyasla mevla, kölenin tamamını, onun öldürdüğü kişinin velisine verir ve mevla, hem kölenin ve hem de cariyenin değerini gasp edenden isteyip alır. Böylece onu cariyenin öldürdüğü kimsenin velisine verir ve sonra da bunu gasp edenden isteyip alır. Bu suretle onun elinde iki değer meydana gelmiş olur. Ebu Yusuf'un görüşüne gelince ki bu aynı zamanda Muhammed'in görüşüdür, mevla, kölenin on birden onunu (10/11 ini) onun öldürdüğü kişinin velisine verir. Onun bir parçasını da (1/11 ini) kendi elinde bırakır. Bu durumda mevla eğer cariyenin değeri çıkarsa onu alır ve cariyenin öldürdüğü kişinin velisine verir. Sonra da bunu gasp edenden isteyip alır. Bu suretle gasp eden kişi, sanki cariyenin sahibi gibi olmuş olur. Bu sebeple mevlaya "ya elindeki bu parçayı gasp eden kişiye ver veya ona cariyenin değerini ver" denilir. Eğer o, bu parçayı gasp edene verirse, kölenin değerini de gasp edenden alır. Böylece o, bundan kölenin öldürdüğü kişinin velisine on bir parçadan bir parçasını (1/11 ini) verir ve bunu gasp edenden isteyip alır. Artık bu, (köleden ona teslim edilmemiş parçanın) bir karşılığı olmuştur. O kölenin öldürdüğü kişinin velisine bu parçanın yerine kölenin değerinin on bir parçadan bir parçasını (1/11 ini) verir ve sonra gasp edenden bunun misli kadar kölenin değerinden isteyip alır.

Eğer ölünün, yani cariyenin öldürdüğü kişinin velisi, "ben kölenin, cariyenin değerindeki oranını almak istiyorum" dese, köle onlara (yani iki öldürülenin velilerine) verilir. Cariyenin öldürdüğü kişinin velisi, köleden cariyenin değerinin oranını alır. Kölenin öldürdüğü kişinin velisi de diyeti alır. Bu, onların arasında 11 pay hesabına göre bölüştürülür.¹⁵⁵³ Gasp eden kişi, gasp ettiğini geri vermeye gücü yeterse veya sonra zengin olursa mevlaya kölenin ve cariyenin değerini verir. Böylece o, kölenin değerinden on birde birini (1/11) kölenin öldürdüğü kişinin velisine verir ve sonra bunu gasp eden kişiden isteyip alır. Cariyenin öldürdüğü kişinin velisinin, kölenin değerinden kendisine düşen paydan başka bir hakkı yoktur. Ona cariyenin değerinden bir şey verilmez. Çünkü onun hakkı cariyenin değerinde vardı. Böylece o, sanki bu miktar ile bütün haklarına karşı bir anlaşma yapmış olur. Hâlbuki daha önce cariyenin öldürdüğü kişinin velisine, cariyenin değerinin tamamının verileceği söylenmişti.

Eğer mevla (köleyi elinde tutmak isteyerek) onun fidyasını vermeyi tercih ederse on bin dirhem verir ve cariyenin değerini öder. Sonra da gasp eden kişiden kölenin değeri ile cariyenin iki değerini isteyip alır.

¹⁵⁵² "ehade aşara" ifadesi "M" ve "D" nüshalarında "ihda aşara" olarak gelmiştir. Bunun doğrusu ise "ehade aşara" şeklinde olanıdır.

¹⁵⁵³ "cüz'en" kelimesi "M" ve "D" nüshalarından düşmüştür. Hâlbuki bunun bulunması gerekir.

Bunlardan birisi, cariye'nin öldürdüğü kişinin velilerine ödediği değer yerine geçen değerdir. Diğer değer ise gasp edilen cariye'nin yerine olan değerdir. Bu Ebu Hanife'nin görüşüne kıyasla (elde edilen bir hükümdür). Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşlerine kıyas ederek elde edilen (hüküm) ise şöyledir: Eğer köleyi gasp eden kişi, kölenin değerini öder ve cariye hakkında da iki değer (kadar) verirse, sanki cariye onun olur. Böylece mevlaya şöyle denilir: Sen kölenin on birde birini (1/11) gasp eden kişiye ver veya ona cariye'nin değerini vererek köleyi kurtar (ve onu elinde tut). Bu şekilde mevla bunlardan hangisini yaparsa yapsın artık o, gasp eden kişiden bir şey isteyip alamaz.

Bir adam, bir köle gasp etse, böylece bu köle, mevlasını öldürse veya mevlasının, değeri kendi değerinden daha fazla olan bir kölesini öldürse, sonra gasp eden kişi onu mevlasına geri verse, bu durumda gasp eden kişi, gasp ettiği kölenin değerini tazmin eder. Sen biliyorsun ki, gasp edilmiş bir köle eğer kendisini öldürmüş olsa, gasp eden onu tazmin eder. İşte kölenin, mevlasının bir kölesini veya mevlasını öldürmesi de böyledir. Eğer o, mevlayı kendi mevlasını veya mevlasının kölesini telef ederse (hüküm) yine böyledir¹⁵⁵⁴ Eğer mevla bir malı harca yı tüketirse ve köleninkıymeti kadar veya ondan daha değerli bir eşyayı kullanıp tüketirse (hüküm) yine böyledir. (Yani mevla bunu tazmin eder.) Eğer bu eşyanın değeri kölenin değerine ulaşmazsa bu durumda gasp eden kişi bundan ancak en az olanı tazmin eder. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Fakat bu hususta başka görüş Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşleri de vardır. Gasp eden kişi bundan bir şey tazmin etmez. Çünkü bundan (mal ve eşyadan) kölenin elde edeceği bir şey yoktur. Sen biliyorsun ki, köle bundan bir şey veremez¹⁵⁵⁵ ve bundan satamaz. Bu mesele kölenin kendisini öldürmesi gibi değildir.

Bir adam, bir köle gasp etse sonra ona bir kişiyi öldürmesini emretse, böylece o, bu kişiyi öldürse sonra da (gasp ettiği bu) köleyi sahibine geri verse, bu köle onun yanında da başka birisini öldürse, bu durumda mevla köleyi vermeyi tercih etse, o bunu her ikisine yarımşar olmak üzere verir. Gasp eden adam ise kölenin değerinin yarısını öder ve bunu mevlaya verir. Mevla da bunu ilk ölen kişinin velilerine verir. Sonra da mevla bunu gasp eden adamdan isteyip alır. Burada gasp eden adamın emir vermesiyle bir başka kimsenin emir vermesi eşittir. Çünkü köle onun elinde iken cinayet işlemiştir. –Bu Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşüdür. Züfer ile Muhammed'in görüşünde ise (şöyle denilmektedir): Mevla, gasp eden adamdan ilk (öldürülenin) değerinin yarısını alır ve bunu ona (sonra ölenin velinse) teslim eder; onu ilk cinayetin velisine vermez. Zira köle bu cinayeti onun elinde iken işlemiştir.

Eğer ilk ölenin velileri kan bedelini bağışlamış iseler, mevlanın bunun yarısını sonra ölenin velilerine vermesi gerekir ve mevla gasp

¹⁵⁵⁴ “ev abde mevlahu” ifadesi “M” ve “D” nüshasında “ev mevlahu” olarak gelmiştir. Ben bunu muhtasar'da bulamadım. Bunun doğrusu “ev abde mevlahu” olmasıdır. “abd” kelimesi bunlardan düşmüştür. Allah en iyi bilir.

¹⁵⁵⁵ “bi şeyin” kelimesi “M” ve “D” nüshasında “şey'ün” olarak gelmiştir ki, bu doğru değildir. Doğru olan ise “bi şeyin” veya “şey'en”dir.

edenden bir şey isteyip alamaz. Çünkü onun yüzünden bir şey geri kalmış değildir.

Eğer mevla, köleyi elinde tutmak isteyip onun fidyesini verirse, (hüküm) yine böyledir; o sonra ölenin velisine on bin dirhem verir. Önceki ölenin velileri bağışladıkları için onlara bir şey verilmez ve mevlanın ilk gasp eden kişi üzerinde alacağı bir şey de yoktur.

Eğer mevla, köleyi her ikisine (önce ve sonra öldürülenlerin velilerine), önceki ölenin velileri affetmeden önce vermiş olsa, sonra birinci öldürülenin velisi kendisi için kalan hakkı bağışlasa ve mevla gasp eden kişiden kölenin değerinin yarısını alsa, ilk öldürülenin velisi için bu değer yarısı üzerinde onun bir hak iddiasına yol yoktur. Çünkü o bunu bağışlamıştır. Mevla ise bu konuda bulunduğu hal üzeredir. Artık mevla, gasp eden kişiye tekrar başvurup isteyemez. Zira bu onun elinden alınmış değildir. Sonraki öldürülenin velisine de bir hak düşmez. Çünkü fail, ona karşı bu cinayeti kendi boynunda bir cinayet suçu olduğu halde işlemiştir. Bu durumda onun hakkı ancak kölenin yarısıdır.

Bir adam, bir köle gasp etse ve bu kölenin mevlası, bu gasp eden kişiye bir cariyeye emanet etse, böylece bu köle bu gasp edenin yanında iken bir insanı öldürse, sonra bu cariyeye bu köleyi öldürse, sonra da bu cariyeye bu köleyi öldürse, bu durumda kölenin değerini ödemek ve onu mevlaya vermek gasp eden kişi üzerine düşer. Böylece mevla da onu öldürülen kişinin velilerine verir. Sonra gasp eden kişi, mevlaya başka bir değer verir. Çünkü birinci değer ona teslim edilmemiştir. Bu gasp eden kişinin elinde iken cinayet sebebiyle telef olmuştur. Sonra mevlaya şöyle denilir: emanet bıraktığın cariyeyi öldürdüğü için gasp eden kişiye ver veya bu ölen kölenin diyetini verip cariyeyi kurtar. Çünkü gasp eden kişi, onun değerini ödediği zaman artık köle onun (mülkü) olmuştur.

Eğer köle, başka bir adamı da öldürmesiyle beraber cariyeyi öldüren kişi olmuş olsa, mevla bu köleyi vermekte veya onu elinde tutmakta muhayyerdir. Eğer o, köleyi vermeyi tercih ederse, onu öldürülenin diyeti ile cariyenin değeri arasında taksim eder. Böylece öldürülen adamın velileri bundan diyete düşen payı, mevla da cariyenin değerine düşen payı alırlar. Gasp eden kişi de köle sahibine cariyenin değerinin tamamını öder. Mevla ise öldürülen kişinin velilerinin, kölenin değerinden aldıklarının dengi kadar gasp eden kişiden kölenin değerinden isteyip alır. –Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Burada başka bir görüş daha Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşü de vardır: Gerçekten mevla, kölesinin değeri için cariyesinin değerinden bir şey almaz. Çünkü bunlar¹⁵⁵⁶ onun cariyesi ve kölesidirler. Eğer o, onu verirse, onun hepsini ölenin velilerine verir ve onun değerini gasp eden kişiden isteyip alır.

Bir adam bir adamdan bir cariyeye gasp etse böylece cariyeye onun yanında yanlışlıkla bir kişiyi öldürse sonra bir çocuk doğursa, sonra bu cariyeyi çocuğu öldürse,

¹⁵⁵⁶ “li enneha” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Bunun “li ennehuma” olması ümit edilir.

bu gasp eden kişinin çocuğu vermesi ve annenin değerini de onu kendisinden gasp ettiği mevlasına vermesi gerekir.¹⁵⁵⁷ (Bu durumda) mevlaya şöyle söylenir: Sen, bu annenin değerini öldürülen kimsenin velilerine ver sonra bunu gasp edenden isteyip al.¹⁵⁵⁸ Böylece o senin elinde olur. Sonra ona şöyle denilir: Çocuğu gasp eden kişiye ver; çünkü o, cariyenin değerini ödediği zaman cariyeye onun olmuştu veya annenin değerini fidye vererek çocuğu kurtar.

İki adam, bir kimseden bir köle gasp etseler, böylece bu köle onların yanında iken yanlışlıkla bir kişiyi öldürse, sonra da kendisini gasp edenlerden birisini öldürse, bu durumda mevlaya şöyle söylenir: sen köleyi iki öldürülen kişinin velilerine yarımşar, yarımşar ver. Sonra bunun değerini gasp eden iki kişiden isteyip alırsın. Bu şekilde mevla, cariyenin yarısını ilk öldürülenin velilerine verir. Sonra mevla, bunu ilk gasp edenden ve ölen gasp edenin malından isteyip alır ve böylece onun buna hakkı vardır. Fakat gasp edenlerden hiçbirisinin bu konuda bir şey isteyip almaya hakkı yoktur. Çünkü bu köle, gasp edenlere ancak cinayetten sonra ulaşmıştır. Hâlbuki bu köle sahibinin yanında iken cinayet işlememişti.

MÜKATEP KÖLENİN CİNAYET İŞLEMESİ

Mükatep köle, yanlışlıkla bir cinayet işlese, bu durumda cinayetin bedeli ile mükatep kölenin değerine bakılır; böylece mükatep bunlardan en az olanını borçlanır ve onu ödemek için çalışır. Eğer hâkim bu birinci cinayet¹⁵⁵⁹ hakkında hüküm verdikten sonra bu mükatep köle bir cinayet daha işlerse, böylece yine onun kendi değeri ile cinayetin bedelinden en az olanını ödemek için çalışmak zorundadır. Eğer o, hâkim bu konuda kendisi hakkında herhangi bir hüküm vermeden önce bir cinayet veya iki ya da üç¹⁵⁶⁰ cinayet işlemiş ise, bu durumda onun değerine ve işlediği cinayetlerin hepsinin bedeline bakılır ve eğer bedellerin hepsi onun değerinden daha az ise mükatep onların bedellerini ödemek için çalışır. Eğer onun değeri bedellerden daha az ise o, cinayet bedellerinin miktarına göre onlara verilmek üzere değeri için çalışır. Eğer bu cinayetler onun cana işlediği cinayetler ise ve onun değeri bunlardan daha çok ise, o, on bin dirhemden on dirhem eksik (yani 9990 dirhem) için çalışır. Zaten onun değeri bu sınırı aşamaz. Çünkü eğer o öldürülmüş olsa onun bu diyeti onu öldürenin akilesi üzerine olur. İşte o cinayet işlediği zaman da böyle olur. Dolayısıyla o, cinayeti işlediği günkü değerinden daha fazla bir değere ulaşmaz. –Bu Ebu Hanife ile Muhammed’in görüşüdür.

Değeri bin dirhem olan mükatep bir köle, yanlışlıkla birisini öldürse, o, bu konuda bir ödemede bulunmadan başka bir kişiyi öldürse ve o gün onun değeri iki bin dirhem olsa, sonra bu dava mahkemeye verilse hâkim, bu mükatep hakkında onun bu iki bin dirhem için çalışmasına karar verir.

¹⁵⁵⁷ “sümme irci” Muhtasar’da böyle, “M” ve “D” de ise “sümme racea” şeklinde gelmiştir ki, bu doğru değildir.

¹⁵⁵⁸ “ve en yerudde kelimesi “D” nüshasında böyledir. “M” de ise o “ve redde” şeklinde gelmiştir.

¹⁵⁵⁹ “el-ula” kelimesi “M” nüshasında böyledir. “D” nüshasında ise harfler net değildir.

¹⁵⁶⁰ “selasetün” kelimesi “M” nüshasında böyle, “D” nüshasında ise “selasün” şeklinde gelmiştir.

Bunun bin dirhemi özel olarak son öldürülen kişinin velilerinin olur. Diğer bin dirhem de aralarında önceki bu konuda on bin dirhem ile sonraki ise dokuz bin dirhem ile oranlanıp paylaşılır. Bu borç, tamamen ödenmeden önce onun çalışmasından elde edilen şey de yine aralarında bu orana göre paylaşılır.

Bu mükatep köle, bir adamı yanlışlıkla öldürse, sonra o, şaşı veya kör olsa ya da onun değerini düşüren bir hasar ve kusura uğrasa sonra cinayet mahkemeye intikal etse böylece onun cinayeti işlediği günkü kusursuz iken olan değerini ödemek mükatebin boynunun borcu olur. Eğer onun değeri eksilmese, fakat onun malı ve değeri artmış olsa sonra o mahkemeye verilse hüküm yine aynı olur; onun cinayeti işlediği günkü değerini ödemesi gerekir. Ben bu hususta onun değerinin eksilme ve artmasına bakmam, onun üzerine gereken ancak cinayeti işlediği günkü değerini ödemesidir.

Mükatep cinayet işlese böylece o, bu konuda bir şey ödemedi aciz hale gelse, bu sebeple de köleliğe geri çevrilse, onun mevlası muhayyer bırakılır: O dilerse mükatebi cinayet sahiplerine verir, dilerse fidyesini verip onu kurtarır.

Eğer mükatep köle bir eşyayı bozsa veya bir hayvanı kesse ya da bir şeyi istihlak etse o, bunun değeri ne kadar yüksek olursa olsun bunu tazmin etmek onun boynunun borcudur. Çünkü bu, onun insanoğluna karşı işlediği bir cinayete benzemez.

Mükatep köle, bir köle gasp etse o, bunun değerini ne kadar tutarsa tutsun¹⁵⁶¹ tazmin eder. Bu, cana işlenmiş bir cinayet¹⁵⁶² gibi değildir. Sen biliyorsun ki, eğer o, kölenin oğlunu¹⁵⁶³ fasit bir alış verişle satmış olsa, onun değeri nereye varırsa varsın mükatep onu ödemek zorundadır; gasp işi de böyledir.

Eğer mükatep kölenin evinde ölü bir kişi bulursa, mükatep hakkında onun kendi değeri kadar bir meblağ için çalışmasına karar verilir. Eğer o, yola bir saçaklık uzatsa veya onun bir duvarı eğilse de bunu kendisine haber verseler, ya da yolda bir olay olsa veyahut o, bir kuyu kazsa, yine böyledir ve bunların hepsi birdir; o, bunların değerini (ödemek için) çalışır.¹⁵⁶⁴ Eğer onun kendi kıymetini ödemesi için mükatep hakkında hüküm verilmeden önce o, köleliğe geri çevrilirse onun mevlasına şöyle denilir: ya bu köleyi ver veya fidyesini verip onu kurtar. Bu dile getirdiğimiz duvar ve binanın hepsi ve evde ve çukurda öldürülmüş adam eşittir.

Mükatep köle, yanlışlıkla iki kişiyi öldürse ve bu öldürülenlerden birisinin velisi kayıp olsa, böylece mükatep hakkında onun değerinin yarısının diğer ölünün velilerinin olduğuna hükmedilir. Sonra o başka bir kimseyi daha öldürse ve bunun arkasından bedelini ödemekten aciz kalsa, bu durumda mevla muhayyer bırakılır: Eğer o, köleyi vermeyi dilerse,

¹⁵⁶¹ “baliğın” kelimesi “M” nüshasından düşmüştür.

¹⁵⁶² Önceki paragraftaki insanoğlu (fi beni Âdeme) ifadesi “D” nüshasından düşmüştür. Bu mesele Muhtasarda da zikredilmemiştir. Hâlbuki bunun bulunması gerekir.

¹⁵⁶³ “bin” kelimesi “M” ve “D” de “ibnen” şeklinde gelmiştir. Bunun doğrusu ise onun “ibnün” şeklinde gelmesidir. Sözüün gelişi buna delalet eder.

¹⁵⁶⁴ “yes’a” kelimesi “M” nüshasında böyledir. “D”de ise “fe yes’a” şeklinde gelmiştir.

onun yarısını, bu üçüncü ölünün velisine verir ve (alacağı ödenmemiş olan) birinci ölünün velilerini de bu değer yarısında ortak yapar. Bu durumda kölenin yarısı ilk alacaklı veli için satılır. Diğer yarısı da üçüncü ve orta ölünün velilerine verilir. Böylece hakkında hiçbir şey hükmedilmemiş olan orta ölünün velisi, bu yarıdan on bin dirhem ile oranlar, üçüncünün velisi de beş bin dirhem ile oranlayıp hisselerini alırlar.

Bu mükatep köle bir cinayet işlese, sonra da geriye ancak yüz dirhem bırakarak vefat etse ve onun özgürlük anlaşması 100 dirhemden daha fazla olsa ve bu cinayet hakkında henüz aleyhine bir karar verilmemiş olsa, bu bıraktığı yüz dirhem mevlanın olur. Çünkü bu mükatep, onun kölesi olarak ölmüştür. Sen biliyorsun ki, bu köle bir cinayet işlese ve bedelini ödemekten aciz kalsa mevlasına şöyle denilir: Ya bu köleyi ver veya fidyasını verip onu kurtar. Eğer mükatep, cinayet sahibi, bir bedel almadığı halde geriye cinayet ve özgürlük anlaşması bedeline yetecek kadar bir mal bırakmışsa, onun kendi bedeli ile cinayet diyetinden en az olanını cinayet sahiplerine ödemesi gerekir. Sonra mevla, bunun arkasından anlaşma bedelini tastamam alır. Bundan arta kalan (mal) da miras olur. Eğer mükatep kölenin üzerinde benim sana anlattığı borcundan başka bir borç daha bulunmuş olsa bu geriye kalan borç, benim sana açıkladığım gibi (bıraktığı maldan önce bu borç) ödenir.

Eğer mükatep kölenin işlediği bu cinayet hakkında hâkim bir hüküm vermişse¹⁵⁶⁵ onun geriye bıraktığı mal alacak ve cinayet sahiplerin hepsi tarafından alınır, bu cinayet hakkından hüküm verildiği zaman onlar bu konuda hisselerine göre oranlayıp alırlar.¹⁵⁶⁶ Eğer cinayet hakkında bir hüküm verilmemişse¹⁵⁶⁷ önce borçtan başlanır. Eğer borç ödendikten sonra geriye bir şey artarsa böylece bu anlaşma bedeline tam yetiyorsa, mükatebin değerinden ve cinayetin bedelinden en az olanı cinayet sahiplerinin olur. Eğer bu mal anlaşma bedeli için tam yeterli olmuyorsa borç ödendikten sonra geriye kalanı mevlanın olur ve cinayet sahiplerine bir şey verilmez.

Mükatep köle, anlaşmalı halde iken cariyesinden olma bir oğul bırakarak ölse ve kendisinin hem bir borcu ve hem de hâkim tarafından aleyhine karar verilmiş veya verilmemiş bir cinayet (cezası) bulursa, böylece bu oğlan bu borç için çalışır. Oğlan kendi cinayeti işlediği günkü değerinden ve cinayetin diyetinden en az olanı için çalışır ve anlaşma bedeli için çalışır. Fakat önce şundan (çalışmaya) başlayacaksın¹⁵⁶⁸ diye ona bir zorlama yapılmaz. Ancak çocuk bu borcun taksitlerini ödemekten aciz kalırsa veya bu borcu tarihlerinde ödemeyip geciktirirse ve onun yanında buna yetecek kadar hazır (bir mal) yoksa o köleliğe geri çevrilir. Eğer çocuk, hâkim cinayet için onun hakkında hüküm verdikten sonra köleliğe çevrilmiş ise onun bedeli, alacaklılar ile cinayet sahipleri arasında hisselerine göre paylaşılır. Eğer hâkim bir hüküm vermemiş ve böylece çocuk ödemedi aciz kalsa, böylece burada cinayet hükümsüz olup ona

¹⁵⁶⁵ “kanet” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Bu “D” nüshasında “kane” olarak gelmiştir.

¹⁵⁶⁶ “kane ma tereke...” cümlesi “D” nüshasından düşmüştür.

¹⁵⁶⁷ Burada herhalde yanlışlıkla olacak bir önceki not tekrar edilmiştir.

¹⁵⁶⁸ “en yebdee” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Bu “D” nüshasında ise “ennehu yebdeu” olarak gelmiştir.

gereken bir husus yoktur. Çünkü evvelki mükatep de ödemededen aciz olarak ölmüş ve bu suretle işlenen cinayet kölenin cinayeti olmuştur. O sebeple oğula bu cinayetten bir şey lazım gelmez. Oğlun ödemededen aciz kalması ile babasının aciz kalması eşittir. Sen biliyorsun ki, oğul, ödemesini yaptığı zaman onun babası azad edilir.

Mükatep, bir cinayet işlediği halde ve geriye anlaşmalı iken cariyesinin doğurduğu bir çocuğunu bırakarak ölse, bu cariye oğlu ile beraber hayatta olsa ve bu cinayet için mükatep aleyhine hüküm verilmiş olsa, bu ikisi hakkında, anlaşma bedeli için ve mükatebin değeri ile öldürdüğü kişinin diyetinden en az olanı için çalışmaları hususunda karar verilir. Böylece bu cinayet (i tazmin etmek) ümmü veled ve oğlu için bir gerekliliktir. Eğer mükatep cinayet hakkında kendisi aleyhine hüküm verilmeden önce ölmüş olsa, bu durumda cinayetin velileri ümmü veled ile oğlunu hükümdara mahkemeye verirler ve hâkim bu cinayet hakkında onların aleyhine hüküm verir.

Bu anne yanlışlıkla bir kişiyi öldürse, onun hakkında bu öldürdüğü kişinin velileri için kendi kıymeti kadar çalışması hususunda karar verilir. Eğer bu oğlan da bir kişiyi yanlışlıkla öldürse, onun hakkında da bu öldürdüğü kişinin velileri için kendi kıymeti kadar çalışması hususunda karar verilir. Bunlar bunun dışındaki bir yerde duruma göre çalışırlar.

Bu (son) iki cinayet¹⁵⁶⁹ ilk cinayet için onların aleyhine hüküm verilmeden önce meydana gelmiş olsa, bu ilk cinayet hakkında bir hüküm verilmez. Çünkü bu babanın cinayeti bunların cinayeti değildir. Bu ancak baba tarafından gelmiş ve bunlara yüklenmiş bir borçtur. Eğer o, bunu ödemekten aciz kalır da köleliğe geri çevrilirse oğlan özel olarak işlediği cinayet için satılır. Anne de özel olarak işlediği cinayet için satılır. Onların bedellerinden bir şey artarsa bu babanın işlediği cinayet için harcanır. Onların bedellerinden bir şey artmazsa, babanın işlediği cinayet sahiplerine de bir şey yoktur.

Mükatebe cariye öldüğü zaman geriye yüz dirhem ile anlaşmalı iken doğurduğu bir çocuk bıraksa, bu cariyenin üzerinde bir borcu bulunsa ve o yanlışlıkla birisini öldürmüş olsa, onun aleyhine cinayet hükmü verilmiş veya verilmemiş olsun, böylece bu çocuk hakkında onun anlaşma bedeli, borç ve cinayet bedeli için çalışmasına hükmedilir. O bütün bu işlerde benim sana açıkladığım gibi çalışır. Kadının bırakmış olduğu yüz dirhem de öldürülen kişinin velileri ve alacaklılar arasında hisselerine göre paylaştırılır. Bu mükatebe kadın, kendisinin yaptığı anlaşma bedelini onun yerine ödeyecek bir oğlan bıraktığı için, ben bu bedelin ölü sahiplerine verilmesini gerekli gördüm. Böylece sanki bu mükatebe kadın sağ olup anlaşma bedelini ödemek için çalışacaktır.¹⁵⁷⁰ Sen biliyorsun ki, bu (kadın) kendisinden sonra anlaşma bedeli için çalışacak birisini bıraktığı zaman ödemededen aciz kalmış olmaz.

¹⁵⁶⁹ “hateyni’l cinayeteyni” ifadesi, “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Fakat bunun doğrusu, “hatani’l cinayatani” şeklinde olmasıdır.

¹⁵⁷⁰ “mükatebetiha” kelimeleri “M” nüshasında böyle geldi. Ancak “fe keenneha” dan sonraki cümle “D” nüshasından düşmüştür.

Bu oğlan bir borç edinmiş ve bir cinayet işlemiş olsa, böylece onun aleyhine cinayet hükmü verilmiş olsa aynı zamanda annesinin işlediği cinayet de onun aleyhine hüküm verilmekle ve bu cinayet onun boynunun borcu olmakla o, bunların hepsi için çalışmak durumundadır. Eğer o, çalışıp bunları ödemekten aciz kalırsa, köleliğe geri çevrilir ve annesinin borcu ile onun işlediği cinayet katılmadan özellikle kendi borcu ve işlediği cinayet için satılır. Şayet o satıldığından onun edelinden artan bir şey varsa, hisselerine göre annesinin borcu ve onun işlediği cinayet bedeli için harcanır. Eğer bu oğlan ancak cinayet hükmü verilmeden önce ödemedi aciz hale gelmiş ise böylece onun mevlası muhayyer olur. Eğer mevla dilerse onu verir; dilerse fidyesini verip onu kurtarır ve cinayet sahipleri açısından borcunu ona tabi kılar, artık oğlan, annesinin borcu ve cinayet bedeli için değil, özel olarak kendi borcu için satılır. Şayet onun bedelinden bir artma meydana gelirse bu annesinin borcuna ve onun anlaşma bedeline ve işlediği cinayete verilmez. Çünkü onun kendi işlediği cinayet, şahsına yönlendirilmiş annesinin borcundan önce gelir. Eğer mevla onu elinde tutar ve fidyesini verip onu kurtarırsa o borcu için satılır. Şayet borcu ödendikten sonra geriye bir şey kalırsa bu da annesinin borcu ve cinayeti için harcanır. Eğer mevla bunu elinde tutar ve fidyesini öderse onun borcu da mevlanın yanında kendisine tabi olur. Artık onun bu konudaki durumu benim sana açıkladığım gibidir.

Mükatep köle bir cinayet işlese sonra bu cinayetle ilgili olarak hakkında hüküm verilmeden önce ölse ve üzerinde bir borç olduğu halde geriye bir köle bıraksa böylece onun bu kölesi borcu için satılır. Hatta (ödemeye) cinayet bedelinden önce borcundan başlanır. Çünkü o, bu cinayetle ilgili olarak kendisi hakkında bir hüküm verilmeden önce ölmüştür. Eğer onun geriye bıraktığı maldan bir şey kalmamışsa cinayet (bedeli) hükümsüz olur. Eğer onun geriye bıraktığı mallardan bir şey kalmışsa ve bu anlaşma bedeline tam yetecek kadar ise alacak sahipleri, onun değeri ile cinayet diyetinden en az olanını alırlar. Eğer geriye bir şey kalırsa sonra anlaşma bedeli ödenir. Sonra yine geriye bir şey kalırsa o da miras olur. Eğer bu cinayet hakkında mükatep hayatta iken bir hüküm verilmiş olsa, borç ile cinayet bedeli eşit olup hak sahipleri hisselerini paylaşırlar.

Mükatebin cariyesinden olan kölesine ticaret yapma izni vermiş olsa böyle o bir borç edinse sonra mükatep hem kendisi üzerinde bir borç ve hem de kölesi üzerinde bir borç bulunduğu halde ölse, bu köle, mükatebin borcu için değil, özel olarak kendi borcu için satılır. Eğer onun bedelinden geriye bir şey kalırsa o da mükatebin borcu için verilir.

Mükatebin kölesi cinayet işlese o böylece birisini yanlışlıkla öldürse, üzerinde bir borç bulunduğu halde mükatep de ölse ve geriye köle kalsa, onun bundan başka bir malı olmasa böylece mevla muhayyer bırakılır.¹⁵⁷¹ Eğer o dilerse köleyi cinayet sebebiyle tüm alacaklılara verir. Fakat burada borç alacaklılarının bir hakkı yoktur. Eğer onlar dilerse diyetini verip köleyi kurtarırlar. Köle alacaklılara olan borç için satılabilir.

¹⁵⁷¹ “huyyira” kelimesi “M” nüshasında böyledir. “D” nüshasında ise “yühayyaru” şeklinde gelmiştir.

Bu kölenin üzerinde işlediği cinayet ve mükatebin borcu ile beraber bir borç daha bulursa bu durumda mevla muhayyer bırakılır. Eğer o dilerse köleyi verir ve ne olursa olsun borcunu da kendisine tabi kılar. Hatta köle bu borcu için satılır. Fakat mükatebin alacaklıları için bunda bir hak yoktur. Eğer mevla dilerse onun fidyesini verir ve köleyi kurtarır. Sonra o, özel olarak kendi alacaklıları için satılır. Bundan sonra eğer bir şey artarsa mükatebin alacaklıları arasında paylaşılır. Çünkü mevla onu kendi elinde tutmuş ve o esirlikten kurtulma bedeli konusunda bir gönüllü olmuştur.

Züfer şöyle dedi: Mükatep köle kendisi hakkında bir cinayet hükmü verilmeden önce birlikte birkaç cinayet işlemiş olsa onun her bir cinayet için kendi değeri ile cinayet bedelinden en az olanı ödemesi gerekir. Bu konuda hüküm verilmiş veya verilmemiş olsun birdir.

Eğer mükatep bir cinayet işlese ve sonra kendisi hakkında bununla bir hüküm verilmeden önce bedeli ödemedi aciz kalsa, o değeri ile cinayet diyetinden en az olanı (ödemek) için satılır, verilmez. Bu konuda hüküm verilmiş verilmemiş birdir.

İKİ KİŞİ ARASINDA ORTAK OLAN MÜKATEP KÖLENİN CİNAYETİ

Köle, iki kişi arasında ortak olduğu zaman böylece onlardan birisi, kendi hissesi üzerine ortağının emri olmadan köle ile özgürlük anlaşması yapsa sonra köle, bir cinayet işlese, sonra özgürlük bedelini ödese ve azad edilse bu mükatep köle üzerine onun değerinin yarısı ile işlediği cinayetin fidyesinin yarısından en az olanını (ödemesi için) hüküm verilir. Özgürlük anlaşması yapmamış olan ortağa gelince o, diğer ortağın mükatep köleden aldığı özgürlük bedelinin yarısını ondan alır. Bu ortak da verdiği mükatep köleden isteyip alır. Anlaşma yapmamış olan ortak muhayyerdur: O, dilerse azad eder, dilerse kölenin değerinin yarısı için onun çalışmasını ister ve vela hakkı da aralarında ortak olur. Eğer o dilerse, köle ile anlaşma yapmış olan ortağın şayet o zengin ise ödemedi bulunur ve bunu köleden isteyip alır. Böylece özgürlük anlaşması yapmamış olan ortak, bu saydığımız şeylerden birisini yaptığı ve teslim aldığı zaman o, mükatep kölenin değerinin yarısı ile işlediği cinayet diyetinden en az olanını tazmin edip öder.

Mükatep köle, azad edilmeden önce bu cinayeti mahkemeye götürmüş olsa, hâkim de onun hakkında diyetinin yarısı ile hüküm verse ve sonra o, anlaşma bedelini ödemekten aciz kalsa ve köleliğe geri çevrilse, böylece onun yarısı hakim onun kendisi hakkında karar verdiği şey¹⁵⁷² için satılır; yani (sahiplerinden birisi ile) anlaşma yaptığı¹⁵⁷³ (2) yarısı (satılır.) Anlaşma yapmamış olan diğer mevlaya şöyle denilir: Sen hisseni cinayetin yarısı için ver veya cinayet diyetinin yarısını fidyeye verip onu kurtar.

¹⁵⁷² “fima” kelimesi Muhtasar ve şerhinde böyledir. Bu “M” ve “D” nüshalarında ise “fima” yerine “fiha” gelmiştir ki, bu yanlıştır.

¹⁵⁷³ “ve huve’n nisfu ellezi katebe” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Bu, Muhtasar ve şerhinde ise “ve huve nasibu’llezi katebehu” olarak gelmiştir ki, daha doğrudur.

Bu köle iki kişi arasında ortak olduğu zaman böylece onlardan birisi ortak arkadaşının bir emri bulunmadan kendi hissesi ile özgürlük anlaşması yapsa, sonra bu mükatep köle bir köle satın alsın ve bu köle onun yanında bir cinayet işlese, sonra bu mükatep köle anlaşma bedelini ödeyip azad edilse bu şekilde anlaşma yapmış olan ve anlaşma yapmamış olan mevla ikisi muhayyer olurlar. Eğer bunlar dilerse köleyi verirler, dilerlerse diyetini verip onu kurtarırlar.

Eğer bu köle, mükatebin oğlu olmuş olup onun yanında kendi cariyesinden doğmuş olsaydı, onun değerinin yarısı ile cinayet diyetinin yarısından en az olanı için çalışmak onun boynunun borcu olurdu. Anlaşma yapmamış olan mevla üzerine o köleyi azad edinceye veya onun çalışmasını isteyinceye kadar bir şey lazım gelmez. Sonra o, değerinin yarısı ile cinayet diyetinin yarısından en az olanını öder.

Bu köle iki kişi arasında ortak olsa, böylece ortaklardan birisi, diğer ortağın bir isteği olmadan kendi payı ile özgürlük anlaşması yapsa, sonra bu mükatebin bir cariyesi özgürlük anlaşması halinde iken bir çocuk doğursa, bundan sonra onun oğlu babaya karşı bir cinayet işlese, sonra baba anlaşma bedelini verse ve böylece azad edilse bu şekilde bu oğlun kendi değerinin yarısını ödemesi boynunun borcu olur. O, bu konuda anlaşma yapmamış mevlası için çalışır. Bu anlaşma yapmamış mevla, benim sana anlattığım gibi, anlaşma yapıp yapmamada muhayyerdur. Mükatebin ümmü veledine gelince, mükatep onun değerinin yarısını anlaşma yapmamış olan ortağa öder. Çünkü bu (çocuğun anası), ümmü veled olup o sebeple de hiçbir durumda çalışmaz. Oğlun babaya karşı cinayet işlemesi ise artık cinayet işlediği zaman o, yarısı babası ile anlaşmalı ve diğer yarısı da köle olduğu halinde bu cinayeti işlemiştir. Bu durumda baba da böyle olup anlaşma yapmamış olan ortağın babadaki hissesini ödemek oğlun boynunun borcu olur. Bu yarı iptal olur. Cinayet bedelinin dörtte biri olan yarısı ise mevlanın oğuldan aldığı yarının içinde bulunur. Oğlun değerinin yarısı ile mükatebin değerinin dörtte birisinden en az olanını anlaşma yapmamış olan mevlaya vermek oğul üzerine bir borçtur. Bu böylece kendi aralarında denkleşme olmuş ve birinin diğeri üzerinde bir alacağı kalmamış olur.

Bir adam birisiyle aralarında ortak olan bir cariyedeki hissesini özgürlük anlaşması yapsa, sonra bu cariyeye bir çocuk doğursa, böylece diğer ortak çocukta olan hissesini özgürlük anlaşması yapsa, sonra bu çocuk annesine karşı veya annesi ona karşı canı dışında bir cinayet işlese, sonra bunlar mevlaları zengin olduğu halde anlaşma bedellerini öderlerse böylece onlar azad edilirler. Bu şekilde anne ile özgürlük anlaşması yapmış olan mevlaya ortağı çocuk hakkında bir şey ödemez. Çünkü anne bu çocuğu anlaşmalı halinde doğurduğu için anne ile anlaşma yapmak, çocuk ile anlaşma yapmak demektir. Fakat anne ile anlaşma yapan, annenin yarı değerini çocuk ile anlaşma yapana öder. Eğer bunlar dilerlerse onun (annenin) çalışmasını isterler, dilerlerse onu azad ederler. Böylece onlar, ister onun çalışmasını istesinler veya ister onu azad etsinler, bu anne ile çocuğunun velası aralarında yarı yarıya ortak olur. Eğer annenin mevlası onunla anlaşma yapan mevla tazmin ederse böylece annenin velası özel olarak ona mahsustur; çocuğun velası ise o ikisi arasında ortak olur.

Çocuğun annesine karşı, annenin de çocuğuna karşı işlediği cinayetin (hükmü) benim sana açıkladığım köle ile oğlunun (birbirine karşı işledikleri cinayetin hükmü) gibidir.

İki kişi arasında ortak olan bin dirhem değerindeki bir köle, sahiplerinden birisinin gözünü çıkarsa, sonra gözü çıkan ortak, köle ile özgürlük anlaşması yapsa ve köle¹⁵⁷⁴ aynı sahibini bir de yaralasa, sonra anlaşma bedelini ödeyip özgür olsa ve mevla bu iki yaralamanın hepsi yüzünden ölse, anlaşma yapmamış olan mevla, anlaşma yapandan onun aldığı anlaşma bedelinin yarısını ondan alır. Anlaşma yapanın varisleri bunu köleden isteyip alır. Anlaşma yapmamış olan mevla, eğer dilerse kölenin çalışmasını isteyebilir, dilerse onu azad eder ve dilerse, eğer bir mal bırakmış ise kendi hissesinde anlaşma yapmış olan mevlaya ödemedede bulunur. Bu işlerden birisini yaptığı zaman Mevlaya şöyle denilir: "Senin, onun işlediği cinayetin karşılığı olarak kölenin değerinin yarısını ölenin varislerine vermen gerekir." Köleye de şöyle denilir: "Senin işlediğin cinayetten dolayı değerinin yarısı ile diyetin dörtte birinden en az olanı karşılığında mükatep kölenin varisleri için çalışman gerekir."

İki kişi arasında ortak olan köle, sahiplerinden birisine karşı cinayet işleyip böylece onun gözünü çıkarsa veya elini kesse sonra kölenin diğer sahibi onun bu cinayetini bilerek kendi hissesinin yarısını ortağına satsa sonra bu köle o sahibine karşı başka bir cinayet daha işlese sonra dörtte bir payını satan ortak, bu dörtte biri payı satın alsa sonra cinayete uğrayan ortak köledeki payında özgürlük anlaşması yapsa, bundan sonra köle ona bir cinayet daha işlese sonra köle anlaşma bedelini ödeyip özgürlüğünü alsın sonra yaralı ortak bu cinayetlerinde hepsi sebebiyle ölse, bu mükatep köle mükatep olduğu halde değerinin yarısını ödemek zorundadır. Ancak o diyetin dörtte biri bundan daha az olursa (bunu) ödemez. Anlaşma yapmamış olan ortak da diğer ortağın diyetinin 7/ 12 i ile kölenin değerinin yarısını ödemek zorundadır. Bu değer yarısını da köle azad edilinceye veya köle çalışıncaya ya da anlaşmadan kendi payına düşeni ödettirinceye kadar vermez. Ancak o, diyetin 7/ 12 i onun değerinin yarısından daha az ise ödemez; fakat o, bundan en az olanı öder. Artık diyetin 1/ 12 si kendisine cinayet işlenen kişinin satın aldığı dörtte bir cinayet (bedeli) sebebiyle kendi mülkünde hükümsüz olmuştur.

İki kişi arasında ortak olan köle, böylece bir adamın elini kesse sonra ortaklardan birisi onun bu cinayetini bilen diğer ortağa satsa sonra ondan tekrar satın alsa sonra köle başka birisinin elini de kesse ve evvelki kestiğinin gözünü çıkarsa ve bu yaralıların her ikisi de bundan dolayı ölseler böylece satın almış olan ortağa şöyle denilir. "Sen ya elinde bulunan hisseni öldürülen bu iki kişinin velilerine yarı yarıya olacak şekilde ver veya onlardan her birine beşer bin dirhemden toplam on bin dirhem fidyeye vererek onu kurtar." İlk defa satan ortağa da şöyle denir: "Sen ilk defa öldürülenin velisine 2500 dirhem ver ve ona sen kendi hissenin üçte birini ver veya 2500 dirhem fidyeye verip onu kurtar. Diğer öldürülenin velisine de hissenin üçte ikisini ver veya 5 bin dirhem fidyeye verip onu kurtar.

¹⁵⁷⁴ "innehu" "D" nüshasında böyle, "M" nüshasında ise "inne" olarak gelmiştir.

İki kişi arasında ortak olan bu köle bir adamı yanlışlıkla yaralasa böylece ortaklardan birisi onun bu cinayetini bildiği halde köle ile özgürlük anlaşması yapsa sonra o bu adamı yanlışlıkla yine yaralasa ve bu suretle onun bu cinayetini bildiği halde ikinci ortak da onunla özgürlük anlaşması yapsa sonra o, sahiplerinin mükatep kölesi olduğu halde bu adamı üçüncü defa yaralasa sonra adam bundan dolayı ölse ilk defa özgürlük anlaşması yapan mevla diyetin dörtte birini öder. Son olarak anlaşma yapan mevla ise onun değerinin yarısını öder. Ancak diyetin dörtte biri bundan daha az ise ödemez. Mükatep kölenin de kendi değeri karşılığında çalışması gerekir. Ancak diyetin yarısı, değerinden daha az ise o takdirde onun diyetin yarısını ödemesi gerekir. Bu bölümün bilgilerinin hepsi Ebu Hanife'nin kıyas metodu ile çıkarılmıştır.

MÜDEBBER KÖLENİN CİNAYETİ

Müdebber köle, bir adamı yanlışlıkla öldürdüğü zaman böylece onun mevlası müdebber olarak öldürdüğü günkü değerini öldürülenin velilerine ödemek zorundadır. Bundan dolayı köle üzerine bir şey lazım gelmez; onun akilesi üzerine de bir şey lazım gelmez. Çünkü onlarla kölenin arasına, kölenin müdebber olma sıfatı (yani onun mevlası ölünce azad olma özelliği) bir engel olarak girmiştir.

Eğer müdebber köle, bir cinayet işlese ve o yanlışlıkla başka bir adamı daha öldürse, böylece bunun velileri kölenin o ilk değerine ortak olurlar. Mevla üzerine bu ilk değeri ödemekten başka bir şey düşmez. Mevlanın bu ilk değeri (ilgililere) vermesi, onun cinayet sebebiyle köleyi vermesi mesabesindedir.

Bu iki cinayet ile değerini teslimi arasında yirmi yıl veya daha fazla bir müddet geçmiş olsa bile son cinayet sahiplerinin değerinde yine onlara ortak olma hakları vardır. Eğer son cinayet, cana karşı işlenmemiş, el kesme veya göz çıkarma gibi bir şey olmuşsa, bunlar ilk cinayetin sahiplerine ortak olurlar. Böylece eli kesilenler değerini üçte birini alırken ilk öldürülenin sahipleri de değerini üçte ikisini alırlar.

Bu müdebber köle bir mal kazanmış veya kendisine bir hibe yapılmış olsa cinayet sahipleri bunda bir şeye hak etmiş olamazlar.

Bu müdebber köle, değeri bin dirhem olduğu halde bir cinayet işlemiş ve böylece bir adamı yanlışlıkla öldürmüş olsa, sonra bu köle kör olsa veya gözünün birini kaybetse, mevlanın, onun sağlam olarak cinayet işlediği günkü değerini cinayet sahiplerine ödemesi gerekir. Eğer ona bu (körlük) musibeti isabet etmemiş ve o mal (ve zenginlik bakımından) daha da artmış olsa, (hüküm) yine böyledir. Fakat onun kendi değeri artmış ise sağlıklı olarak cinayeti işlediği günkü değerini ödemesi mevlanın üzerine bir borç olur.

Eğer mevla, onun bu cinayeti işlediği günkü değerini hâkimin bir emri olmaksızın ödemiş olsa, sonra o, ikinci bir cinayet işleyip yanlışlıkla bir insanı öldürse, böylece bu iki cinayet sahipleri birinci cinayet sahiplerine tabi olurlar ve değerini yarısını onlardan alırlar. Eğer onlar isterlerse bu haklarını mevladan isteyip alırlar. Mevla da bunu kendisinden değeri alan kimseden isteyip alır. Fakat mevla bunu hâkim kararı ile

ödemişse o takdirde mevla tekrar bir tazminde bulunmaz. Artık ikinci cinayetin sahipleri birinci cinayetin sahiplerine uyarlar, mevlaya bir şey ödettirmezler ve değer yarısını birinci cinayet sahiplerinden alırlar¹⁵⁷⁵.

Ebu Hanife'nin görüşüne göre, ümmü veled, bu müdebber kölenin cinayeti hakkında anlattığımız meselelerin hepsinde aynı müdebber mesabesinde. Ancak Ebu Yusuf ile Muhammed şöyle dediler: Bu konuda hâkim kararı olmuş veya olmamış (bir şey değişmez) aynıdır. Mevla da değeri ödedikten sonra artık onun bu konuda bir şey tazmin etmesi gerekmez.

Değeri bin dirhem olan müdebber köle, birini yanlışlıkla öldürdüğü zaman, sonra onun değeri yükselip iki bin dirheme çıksa, sonra yine o yanlışlıkla bir kişiyi daha öldürse ve kendisinde bir kusur meydana gelip değeri beş yüz dirheme gerilese, bundan sonra bir kişi daha öldürse, onun sahibi üzerine en yüksek değeri olan iki bin dirhemi ödemesi bir borç olur. Böylece bunun bin dirhemi, ortanca ölenin velisinin olur. Çünkü katil onu değeri iki bin dirhem iken öldürmüştü. Geri kalan bin dirhem beş yüz dirhemi ilk ölenin velisi ile ortanca ölenin velisi arasında ortak olur. Fakat ikinci öldürülenin velisi bu paranın dokuz bin dirheme olan oranını, birinci öldürülenin velisi ise on bin dirheme olan oranını alır. Geri kalan beş yüz dirhem hepsi de o ikisi arasında ortak olur. Son öldürülenin velisi bundan on bin dirheme olan oranını alır, ilk öldürülenin velisi ise on bin dirheme olan oranını alır ama önce aldığı bundan çıkarır.

Ortanca öldürülenin velisi de on bin dirheme olan oranını alır ama önce aldığı bundan düşer.

Değeri bin dirhem olan müdebber bir köle, bir kişiyi yanlışlıkla öldürdüğü zaman sahibi bu köleyi hâkim kararı ile öldürülenin velisine verse, sonra bu müdebberin değeri düşse veya ona bir kusur arız olsa böylece onun değeri beş yüz dirhem olsa, sonra bu köle bir adam daha öldürse bu son öldürülenin velisine hiçbir şey verilmez. (Kölenin ilk değeri olan bin dirhem) beş yüzü sadece ilk öldürülen kişinin velisinin hakkıdır. Diğer geri kalan beş yüz dirhemde birinci öldürülenin velisi bu paranın 9500 dirheme olan oranını, sonrakinin velisi de on bin dirheme olan oranını alır. Çünkü köle ilk cinayeti değeri bin dirhem iken işlemiş, böylece bunun beş yüz dirhemi özel olarak o ilk ölenin velisinin hakkı olur. O son cinayetini de değeri beş yüz dirhem iken işlemiştir. Böylece onun son işlediği cinayetin velisinin bu binin içinde bir hakkı bulunmamaktadır. Onun bu iki cinayeti ancak bin dirhemden beş yüz dirhem içinde ve müdebberin cinayeti ile ilgili gündeki değeri miktarına göre olur.

Müdebber, ümmü veled, köle¹⁵⁷⁶ ve mükatep bir araya gelip bir adamı yanlışlıkla öldürseler kölenin velisine ya bu köleyi ver veya diyetin dörtte birini ver denilir. Mükatebe sen kendi değerinden ve¹⁵⁷⁷ diyetin dörtte birinden daha az olmak üzere çalış denilir. Böylece o bundan daha

¹⁵⁷⁵ Bu paragrafta “fe yehuzu”, “yettebiune”, “ve la yüdamminune” ve “fe yehuzune” kelimelerinin hepsi çoğul kalıbı ile gelmişlerdir. Buradaki zamirler “ehl” kelimesi içindir. Fakat bu, lâfzen tekil, anlam bakımından ise çoğul olan bir kelimedir.

¹⁵⁷⁶ Muhtasar'da böyledir. “M” ve “D” nüshalarında ise “abdün mükatebün” şeklinde gelmiştir.

¹⁵⁷⁷ Muhtasardan böyle faydalanılır. Onun metni şöyledir: “Mükatep değerinden ve diyetin dörtte birinden daha az çalışır”. “M” ve “D” nüshalarında ise “vav” harfi yerine “ev” harfi gelmiştir ki, bu yanlışlıktır.

az çalışır. Diyetin dörtte birine ve müdebberin değerine bakılır bundan daha az olan bir miktar mevlanın üzerine bir borç olur. Ümmü veled de böyledir.

Müdebber bir köle bir eşyaya zarar verse, bir deveyi kesse veya bir malı tüketse ya da bir evi yıksa bütün bunlarda ne kadar çok olursa olsun o bu hususlarda çalışır ve bundan dolayı veli üzerine bir şey lazım gelmez. Çünkü eğer bu köle müdebber olmasaydı onun sahibi yaptığı bu işlerden dolayı onu satması gerekir. Hâlbuki insana işlenmiş bir cinayette köle satılmaz; o ancak ya veliye verilir veya fidyesi verilir. İşte bu (mala ve cana verilen) iki olay birbirinden farklıdır.

Müdebber köle bir cinayet işleyip bir adamı yanlışlıkla öldürdüğü zaman veya bir malı kullanıp bitirdiğinde mevlanın üzerine gereken şey onun değerini ölünün velilerine vermektir. Müdebber kölenin yapacağı şey de bitirip tükettiği malı çalışıp üretilip ödemektir. Mal sahipleri aldıkları diyet malında ölünün velilerine tabi olmaz ve bu konuda onlara ortak olmazlar. Çünkü bu bir cinayettir; cinayet sahiplerinin alacakları vardır. Mal sahiplerinin ise bu müdebber köleyi çalıştırma hakları vardır. Onlar ile bunlar arasında bir engel olmaz.

Mevla ölüp de geriye yanlışlıkla bir adam öldürmüş ve bir malı telef etmiş müdebber bir köle bıraktığı zaman mevlanın bu köleden başka bir öalı da yoksa bu cinayet hakkında hâkim tarafından bir hüküm de verilmemişse kölenin değeri kadar bir meblağın cinayet sahiplerine ödenmesi mevla üzerine bir borçtur. Bir malı telef etmiş bu müdebber kölenin de telef ettiği bu şeyi ödemesi gerekir. Bu köleye şöyle denir: Sen değer miktarı kadar çalış. Çünkü bu mal sahibinin hakkıdır, cinayet sahibinin değil. Zira bu senin boynunun bir borcudur." Kölenin cinayeti ise onun mevlasının boynundadır. Köle bu konuda bir şey yapmaz. Çünkü kölenin değeri borcunu kapsamış durumdadır. Buna göre eğer onun borcu değerinden daha az ise o, geri kalan bu değer fazlası kadar onlar için de çalışır. Böylece bu bir hüküm olmaktadır. Buna göre alacak sahipleri alacaklarını tamamen aldıktan sonra geri kalan şey mevlanın borcu adına cinayet sahiplerinin olur. Eğer mevla ölmeden veya hâkim tarafından bir hüküm verilmeden önce hem mevla ve hem de müdebber köle hakkında bir hüküm verilmiş olsa bu aynı böyle bir hüküm olur. Ümmü veled de bütün bu anlattığımız husularda aynen böyledir. Ancak bir durum müstesnadır. O da ümmü veled cinayet sahipleri için hiçbir şeyde çalışmaz.

KÖLENİN EFENDİSİNE KARŞI CİNAYET İŞLEMESİ

Müdebber köle mevlasına karşı onun canına ilişkin veya canına dokunmayan bir cinayet işlediği zaman bu konuda köle üzerine bir şey lazım gelmez. Çünkü bir velinin kölesi üzerinde bir alacağı olamaz. İşte bu cinayet de böyledir. Bir cinayet bir velinin kölesi veya cariyesi tarafından işlenmiş olsa böylece bu cinayet velinin canına dokunsa veya ondan aşağıda bir şey olsa bu konuda köle (cariye) üzerine bir borç yoktur.

Müdebber köle yanlışlıkla mevlasını öldürdüğü zaman kendi değeri miktarınca çalışması gerekir. Çünkü o katil olduğu için ona vasiyet edilmez ve o mevlanın kölesi olduğu için onun üzerinde bir borç da yoktur.

Eğer bu kişi bir ümmü veled olsa ve o mevlasını yanlışlıkla öldürse bir şey için onun üzerinde çalışma borcu yoktur. Çünkü onun azad edilmesi bir vasiyete bağlı değildir. Bu ümmü veled üzerine cinayetten dolayı bir şey lazım gelmez; çün o onun (yani öldürdüğü mevlanın) cariyesidir.

Müdebber köle mevlasını bilerek-kasten öldürdüğü zaman kendi değeri kadar çalışması üzerine bir borçtur. Çünkü ona vasiyet edilmez ve onun üzerine kısas gerekir. Eğer bu mevlanın iki oğlundan başka bir varisi yoksa onlardan birisi müdebber köleyi affetse böylece kölenin kendi değeri bu her iki varisin onun üzerinde olan bir hakkı olmakla beraber o, affetmemiş olan varis için değerinin yarısı kadar çalışmak zorundadır.

Ümmü veled cariye mevlasını bilerek-kasten öldürdüğü zaman eğer onun mevlasından çocuğu yoksa onun üzerine kısas gerekir ve onun bir çalışma borcu yoktur. Eğer onun mevlasından çocuğu varsa ona kısas uygulaması yapılmaz. Çünkü bir çocuğun anneden ve babadab gelen bir kısas hakkı yoktur. Hâlbuki bu ümmü veledin oğlu için kısas hakkı vardır. Bu ümmü veledin cinayet sebebiyle kendi değeri kadar çalışması gerekir. Çünkü onun oğlu için onun üzerinde kısas hakkı vardır. Böylece onun oğlunun bu kısasta hakkı olunca bu kısas meselesi anlaşma mesabesinde (bir konu) olmaktadır. Bu Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür.

Bir köle müdebber olmadığı halde mevlasını bilerek-kasten öldürdüğü zaman böylece ona kısas gerekir. Onun çalışması gerekmez, azad da edilmez. Eğer onun iki tane velisi olsa ve bunlardan birisi kanı bağışlasa bu şekilde köle o ikisi arasında olduğu gibi ortak bir köle olur. Affetmeyen veli için onun boynunda bir borç olmaz. Bu Ebu Hanife ile Muhammed'in görüşüdür. Ebu Yusuf'a göre ise afeden veli üzerinde afetmeyen veli için kölenin dörtte biri kadar hakkı vardır. Veya afeden veli diyetin dörtte birini ona öder. Köle tarafından işlenen bu cinayet yanlışlıkla işlenmiş ise onun üzerine hiçbir şey lazım gelmez ve onun çalışması da gerekmez.

MÜDEBBER KÖLENİN KUYUDAN BAŞKA YERDE ve MEVLASINA KARŞI CİNAYET İŞLEMESİ

Müdebber köle yanlışlıkla mevlasını öldürse bu cinayetten dolayı ona bir şey lazım gelmez. Çünkü bu onun malı ve kölesidir. Buna göre bu köle üzerine bir borç gerekmez. Fakat ona vasiyet edilmediği için o değeri kadar bir miktar çalışmak zorundadır. Ebu Hanife'nin görüşüne göre bu müdebberin üzerinde olan cinayet aynı kölenin işlediği bir cinayet gibi olup o bu cinayeti işlediği müddetçe çalışmak durumundadır. Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüne göre ise bu hür bir kimsenin işlediği bir cinayet gibidir.

Eğer bu müdebber köle mevlasını kasti olarak öldürmüş olsa ona kısas hükmü uygulanır ve değeri kadar bir miktarı da ödemesi gerekir. Çünkü onun için bir vasiyet yoktur. Eğer önce ölüm cezasını uygulamakla

işe başarlarsa değeri kadai miktarı ödemek onun boynunda borç olur. Eğer onu önce çalıştırırlar ve borcu olan malı tamamen ödetirlerse sonra onu öldürebilirler. Zaten bu onların bir hakkıdır. Bu mevlanın iki oğlu olsa onlardan birisi katili (ölünün kanını başıgılsa) onun bu affedişu geçerli olur. Bu aftan sonra artık müdebber köle üzerine kısas cezası uygulanmaz. Fakat müdebber kölenin kendi değeri kadar ve iki varisten birisi affetmediğı için değerinin yarısı kadar çalışması gerekli olur. Çünkü bu müdebber köle için vasiyet yoktur. (çünkü katil vasiyet ve mirastan mahrumdur). O nedenle onun değeri iki kişı arasında ortaktır; değerinin yarısı da affetmeyen varisin hakkıdır. Ben bunu kardeşı başladığı zaman gerekli gördüm ve ben bu müdebber köle cinayet işlediğı için, değerinin yarısını vermesini gerekli gördüm.¹⁵⁷⁸ Bu (her ne kadar müdebber köle olsa bile) çalışmaya mecbur olduğı müddetçe cinayet açısından hala bir köle mesabesinde dir.

Eğer mevla üzerinde bir borç varsa bu değer ve onun yarısı kadar olan meblağ alacaklıların olur. Eğer mevla üzerinde bir borç yoksa alacaklılar bu paraya varislerden daha çok hak sahibi olurlar. Eğer bundan bir şey artarsa bu da iki varis arasında ortak olur. Bunlar hakları kadar alacakları üzere, affeden varis, kalanın üçte birini alır, affetmeyen ise üçte ikisini alır.

Müdebber köle mevlasının bir malını telef etse veya ona karşı ölümüne sebebiyet vermeyen bir cinayet işlese sonra mevla bu cinayetten başka bir sebeple ölse bundan dolayı bu müdebber köle üzerine bir şey lazım gelmez. Çünkü o bu mevlanın bir kölesidir; onun mevlasına karşı borçlu olması olmaz. Bu müdebber mirasın üçte biriyle azad edilir.

Müdebber köle mevlasını kasıtlı olarak öldürse ve bu mevlanın asabeden iki tane varisi olup bunlardan birisi müdebber kölenin oğlu olsa, böylece bu müdebberin kendisine vasiyet edilemediğı için bir değer ve ölüm sebebiyle de bir değer olmak üzere değerinin iki (katı kadar bir meblağ için) çalışması gerekir. Çünkü o kasıtlı olarak öldürdü ve bunun için de ona kısas cezası gerekir.¹⁵⁷⁹ Fakat bu kısas cezası, müdebberin oğlu varis olduğı zaman hükümsüz kalır. Çünkü bu müdebber, birinci bölümdeki köle gibi değildir.

Müdebber köle yola bir kuyu kazsa veya oraya bir şey atsa bu da mevlasına isabet edip onu öldürse bundan dolayı bu müdebber köle üzerine bir şey lazım gelmez ve o mirasın üçte birinden azat edilir.¹⁵⁸⁰ Burada müdebber köle, kendi eliyle cinayet işleyip öldürmediğı için vasiyet caiz olmaktadır. Sen biliyorsun ki, bu müdebber üzerine bir kefarete yoktur. Zaten üzerine kefarete gerekli olan katile vasiyet edilmez.

¹⁵⁷⁸ “D” nüshasında bu kelime böyle mütekellim kalında gelmiştir. “M” nüshasında ise müfret müennes gaip kalıbında “vecebet” şeklinde gelmiştir.

¹⁵⁷⁹ “M” nüshasında “fe inne ala’l-müdebberi” olan ifade “D” nüshasında “fe ala’l-müdebberi” şeklinde gelmiştir.

¹⁵⁸⁰ Çünkü bu, onu yanlışlıkla öldürmesinden daha üstün değildir. Mevlasını yanlışlıkla öldüren bir müdebber köle üzerine bir şey lazım gelmez. Zira böyle bir durumda o vasiyetten mahrum edilmez. Çünkü o onun ölümüne (sadece) sebebiyet vermiştir. Ölümüne sebebiyet verme kişiyi mirastan mahrum etmediğı gibi, vasiyetten de mahrum etmez. Bu nedenle o, mirasın üçte biri ile azad edilir. Serahi eserinde bu meselye böyle bir açıklama getirmiştir. XXVII, 75

MÜDEBBER KÖLENİN MEVLASINDAN BAŞKASINA CİNAYET İŞLEMESİ

Müdebber köle, bir adamı yanlışlıkla öldürse mevlanın kölenin değerini (kefaret olarak) ödemesi gerekir. Hâkim mevlaya bu değeri ödemesi hususunda hüküm verir. Bundan dolayı müdebber bir şey lazım gelmez. Müdebber köle bundan sonra başka bir kimseyi de öldürse onun mevlası, bu birinci değerde ilk mevlaya ortak olur. Sanki mevla kölenin kendisini onlara vermiş gibi olur. Eğer bu mevla ilk değeri vermemiş ve hâkim de bunun verilmesini hükmetmemiş olsa durum bu halde iken köle ikinci bir kişiyi öldürse onun değeri yine böyle bu ikisi arasında yarımşar olarak paylaşılır. Eğer bu müdebber kölenin ilk cinayeti işlediği zaman değeri bin dirhem, ikinci cinayeti işlediği zamanki değeri iki bin dirhem ise böylece mevla üzerine düşen iki bin dirhemi ödemektir. Bunun birisini son öldürülenin velisi alır, diğerini de aralarında paylaşırlar. Bunda son veli dokuz bin ile ilk veli de on bin ile oranlanır. Çünkü sonraki veli bin dirhemi almıştır Böylece o dokuz binden fazlası ile oranlanmaz.

Müdebber köle bir kimseyi yanlışlıkla öldürse ve diğer birinin de gözünü çıkarsa onun sahibi müdebberin değerini vermekle yükümlüdür. Bu müdebberin değerinin üçte ikisi ölenin velisine, üçte biri de gözü çıkan kimseye verilir. Sora o, birini daha öldürse bu öldürülenin velisi de önceki velilere katılır. Bu ölenin velisi öncekilerin aldıkları diyetin beşte birini alır. Yani ilk ölen kişinin velisi ise müdebber kölenin değerinin beşte ikisini alır. (Ölen ikinci kişinin velisi de beşte iki alır.) Beşte biri de gözü çıkarılan kimseye verilir.¹⁵⁸¹

Değeri bin dirhem olan müdebber köle bir adamı öldürse, sonra da başka birisi bu müdebberin gözünü çıkarsa, bu müdebberin gözünü çıkaran şahıs, ona beş yüz dirhem ödemekle yükümlüdür. Sonra bu müdebber başka bir kimseyi de öldürse, gözün diyeti olan beş yüz dirhem onun mevlasına verilir. Bu durumda ölü sahiplerinden hiçbirisinin bu (göz diyeti olan beş yüz dirhemden) bir şey isteme hakları yoktur. Dolayısıyla müdebberin mevlasının ödemesi gereken miktar bin dirhemdir. Bunun beş yüzü ilk ölenin velisine, beş yüzü de birinci ile ikinciye taksim edilir.

Müdebber köle yanlışlıkla bir adamı öldürse, sonra da bir köle onun gözünü çıkarsa, böylece bu köle gözü yerine ona verilse, sonra bu müdebber başka bir kimseyi de öldürse, müdebberin mevlası onu sağlıklı olarak değerini vermekle yükümlüdür. Bu değer yarısı ilk ölenin velisine verilir. Geri kalan diğer yarısı ise almış olduğu meblağ müstesna ilk ölenin diyetine ve ikinci ölenin diyetine göre aralarında paylaşırlar. Gözü için diyet almış olan köle mevlanın olur. Bu köle üzerinde cinayet sahiplerinin bir hakları yoktur. Sen biliyorsun ki, eğer mevlası onu satmış veya hibe etmiş olsa ve o bunu cinayet için almamış olsa ölü sahiplerine bir şey ödenmez. Sağlıklı olarak müdebber kölenin değerini ödemek mevlasının üzerine bir borç olur.

¹⁵⁸¹ Metindeki “humuseyi’l kıymeti” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Hâlbuki bunun doğrusu rafi-ötüre hali ile “humusen el-kıymeti” şeklinde olmasıdır.

Müdebber köle bir hayvan, eşya ve mal hakkında bir cinayet işlediği zaman bundan dolayı onun mevlası üzerine bir şey lazım gelmez. Bu tazminat bedeli nereye kadar çıkarsa çıksın müdebberin boynunda olan bir borçtur. Eğer mevlası müdebberi azad ederse onun bu yaptıklarından dolayı bir şey ödemez. Bu müdebber kölenin üzerinde ona tabi olan bir borçtur. Bu insanlara işlenen cinayete benzemez; çünkü insanlara işlenmiş olan cinayette köle cinayet sahiplerine verilir. Bunun dışındaki cinayetlerde ise köle verilmez.

Müdebber köle yanlışlıkla bir adamı öldürse ve bir adamın¹⁵⁸² bin dirhemini harcasa onun mevlası değerini cinayet sahiplerine ödemekle yükümlüdür. Müdebber köle de alacak sahiplerine bin dirhem için çalışmak zorundadır. Mevla ölünceye kadar hâkim bu konuda bir hüküm vermezse, mevlanın değeri bin dirhem olan bu müdebber köleden başka bir malı yoksa müdebberin alacak sahiplerine bu bin dirhem için çalışmak zorundadır. Cinayet sahiplerine ise bir şey verilmez. Çünkü cinayet sahiplerinin alacakları mevla üzerinedir. Müdebber kölenin sahiplerinin bin dirhem hakkındaki alacakları da müdebberin kendi üzerinedir. Böylece onlar bu müdebberin çalışmasına daha layık olurlar.

Eğer bir adam müdebber köleyi öldürmüş olsa yine böyledir. Buna göre adam müdebberin değerini öder, fakat bu alacak sahiplerinin olur yoksa cinayet sahiplerinin olmaz. Eğer müdebber köle cinayet işlemiş olsaydı durum yine böyle olurdu.

Müdebber köle yanlışlıkla bir adamı öldürse, mevla, hâkim kararı olmadan bunun değeri kadar bir meblağı ödese, sonra müdebber başka bir kimseyi daha öldürse ikinci ölenin velisi birinciden onun değerinin yarısını ister. Mevla üzerine bir şey lazım gelmez. Çünkü mevla meblağı ödediği gün bunu vermiş olur ve bu ilk ölenin velisinin hakkıdır. Bu, Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür. Ebu Hanife'nin görüşüne gelince ikinci ölenin velisi muhayyerdir: Eğer mevla dilerse değerini yarısını öder. Eğer ikincinin velisi dilerse ilk veliden elindeki meblağın yarısını alır. Eğer bu değerini yarısını mevla öderse o, bunu ilk veliden isteyip alır. Eğer mevla onun değerini (ilk önce) hâkim kararı ile ödemiş olsa, artık mevla üzerine bir şey lazım gelmez. İkinci ölünün velisi birinciden hakkını isteyip alır.

Müdebber köle, bir köleyi yanlışlıkla öldürdüğü zaman bu durumda mevlanın üzerine düşen şey öldürülenin değeri ile müdebberin değerinden hangisi daha az ise onu ödemektir. Eğer o bir müdebber veya ümmü veledi ya da mükatep bir köleyi¹⁵⁸³ yahut mükatep bir cariyeyi öldürmüş olsa durum yine böyledir.

Müdebber köle birini yanlışlıkla diğerini ise kasti olarak iki adamı öldürse mevlası onun değerini yanlışlıkla öldürülenin velisine ödemekle yükümlüdür. Kasti olarak öldürülenin velilerinden birisi bağışlarsa bu durumda değer onlar arasında dörtte birer olarak paylaşılır. Affetmeyene değer dörtte biri verilir. Yanlışlıkla öldürülenin sahibine değer dörtte üçü verilir. Bu Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür. Ebu

¹⁵⁸² “M” ve “D” nüshalarında “er-racüli” olarak gelmiştir. Bunun doğrusu “li-racülin” şeklindedir.

¹⁵⁸³ Metindeki “mükateben” kelimesi “D” nüshasında ötre olarak “mükatebün” şeklinde gelmiştir. Bunun doğrusu üstün olarak “mükateben” şeklindedir.

Hanife'nin kıyasına gelince onun değeri üçte birler olarak aralarında paylaşılır. Bunun üçte ikisini affetmeyen alır. Üçte birini de yanlışlıkla öldürülenin velileri alır.

Müdebber köle, müslümanların (umumi halkın) geçeceği yolda bir kuyu kazsa bir adam bu kuyuya düşüp ölse mevlasının onun değeri kadar bir meblağı ödemesi gerekir. Bu müdebber köle kendi eli ile yanlışlıkla bir adam daha öldürse Bunlar bu değerde ortak olurlar. Bir adam bu müdebber kölenin yola koyduğu bir taşla çarpıp ölse yine böyle olup bu adamın velileri de bu değerde onalara ortak olur. Bu meblağ üçte birler olarak onlar arasında paylaşılır.

Eğer müdebber köle bir adamı kasıtlı olarak öldürse sonra velilerden birisi bunu bağışlasa, diğer (bağışlamayan) veliye onun değerinin yarısı verir. Eğer müdebber köle yine yanlışlıkla bir kişiyi daha öldürse, mevlası buna da değerinin yarısını verir. Bu velinin evvelki velinin aldığı yarısı vardır. Böylece son öldürülenin velisi için müdebberin değerinin dörtte üçü (kadar bir meblağ) olmuş olur. Evvelki velinin ise değerinin dörtte biri vardır. Bu can ve göze (işlenmiş bir cinayet) gibi olmaz. Çünkü gözün diyeti tümüyle kölenin boynunun borcudur. Affetmeyen velinin diyeti diyetinin yarısı da kölenin diyetinin yarısından olur, tamamından olmaz. Bu Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür.

MÜDEBBER KÖLENİN GASP EDİLMESİ

Müdebber köle yanlışlıkla bir adamı öldürse, sonra bir adam bu müdebberi gasp etse böylece müdebber köle onun yanında yanlışlıkla bir adamı daha öldürse, sonra gasp eden onu mevlaya geri verse, mevla bunun değerini iki ölünün velilerine vermekle yükümlü olup onlar da bunu aralarında eşit olarak paylaşırlar. Mevla müdebberin değerinin yarısını kasıptan isteyip alır ve bunu ilk öldürülenin velisine verir ve bunu gaspçıya iade etmez.

Bir adam bir adamın müdebber kölesini elinden zorla alsa böylece müdebber onun yanında yanlışlıkla bir kişiyi öldürse, sonra adam onu mevlasına geri verse, bu şekilde müdebber, mevlasının yanında yanlışlıkla başka bir adamı daha öldürse, mevlası onun değerini vermekle yükümlü olup onlar bunu aralarında paylaşırlar. Mevla onun yarı değerini gaspçıdan isteyip alır ve bunu ilk ölenin velisine verir. Sonra bunu yine gaspçıya iade eder. Bu Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşüdür. Züfer ile Muhammed'in görüşüne gelince, mevla, müdebberin değerinin yarısını gaspçıdan isteyip alır ve onu ikinci ölünün velisine verir. Mevla ilk ölenin velisine bir şey vermez.

Bir adam müdebber bir köleyi gasp etse, müdebber onun yanında iken bir kişiyi öldürse, sonra bu adam müdebberi sahibine geri verse, müdebber mevlasının yanında iken yanlışlıkla iki kişiyi öldürse mevla bu kölenin değerini tam bir şekilde onlar arasında üçte birler olarak ödemekle yükümlüdür. Mevla onun değerinin üçte birini gaspçıdan isteyip alır ve bunu ilk ölenin velisine verir. Sonra tekrar üçte bir değerini alır ve bunu yine ilk ölenin velisine verir. Sonra yine bu kadar gaspçıdan isteyip alır. Bu Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşüdür.

Adam, bir müdebber köleyi gasp etse böylece o onun yanında iken bir kişiyi öldürse ve bir malı gasbetse, sonra adam bunu mevlasına geri verse, o mevlasının yanında da başka bir kimseyi öldürse, mevlası müdebberin değerini iki ölünün velisi vermekle yükümlü olup onlar bunu aralarında yarımşar olarak paylaşırlar. Müdebber alacak sahiplerine bu alacakları için çalışıp hizmet eder. Mevla gaspçıdan değer yarısını isteyip alır ve bunu ilk ölenin velisine verir. Mevla bu yarı kadar yine ondan isteyip alır. Bu Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşüdür. Alacak sahipleri için bundan bir şey yoktur. Bunların alacakları müdebber kölenin boynunda olup o bunun için çalışır. Müdebber köle, kendi değeri kadar alacaklılar için çalıştığı zaman mevla bunu gaspçıdan isteyip alır. Bu köle de geri kalan borç için çalışır. Bu alacak mevladan istenip alınmaz.¹⁵⁸⁴ Sen biliyorsun ki, mevla onların alacakları için ödemede bulunmaz.

Müdebber köle, yanlışlıkla bir adamı öldürse, sonra bu müdebberin değeri düşse veya yükselse ya da bu müdebber bir cariye olsa ve böylece o bir çocuk doğursa bu durumda mevlanın ancak bu müdebberin cinayet işlediği zamandaki değerini ödemekle yükümlüdür.¹⁵⁸⁵ Yoksa ne onun çocuğundan ve ne de değerinin yükselmesinden dolayı ona bir ilave yapılmaz ve yine onun değerini düşüren kusuru da böyle ondan ayrı tutulmaz.

Bu müdebber cariyenin oğlu yanlışlıkla bir adamı öldürse mevla bu çocuğun değerini ödemekle yükümlüdür. O bu konuda aynı annesi mesabesinde dir.

Müdebber köle, bir kişiyi kasti olarak öldürse, o bundan dolayı öldürülür. Mevlası üzerine de bir şey lazım gelmez. Çünkü bu bir kısıstır. Eğer mevla iki veliden birisi ile anlaşmış veya o, anlaşma yapmadan bağışlamış olsa kölenin değerinin yarısı diğer veliye ait olur.

Müdebber köle bir adamı öldürse sonra onu bir kişi gasp etse, o onun yanında da bir adamı kasti olarak öldürse, sonra gasp onu sahibine geri verse böylece bu köle öldürülür. Mevla da kölenin değeri kadar bir meblağı yanlışlıkla öldürülen kişinin velilerine vermekle yükümlüdür. Mevla kölenin değerini gaspçıdan isteyip alır. Eğer kasti olarak öldürülen kişinin iki velisinden birisi bağışlarsa bu değer onların arasında dörtte birler olarak paylaşılır. Değerin dörtte üçü yanlışlıkla öldürülen kişinin sahibine verilir. Kasti olarak öldürülen kişinin affetmeyen velisine de değer dörtte birisi verilir. Bu Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür. Mevla bu dörtte biri gaspçıdan isteyip alır ve yanlışlıkla öldürülen kişinin sahibine verir.

Adam, müdebber bir köleyi gasp etse, köle onun yanında bir adamı kasti olarak öldürse, sonra o, onu sahibine geri verse, böylece köle, kasti olarak öldürdüğü kişinin iki velisinden birisi affettikten sonra sahibinin yanında yanlışlıkla bir şahsı da öldürse, benim sana açıkladığım gibi mevla onun değerini dörtte birler olarak onların arasında paylaştırmakla yükümlüdür. Bu, Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür. Sonra mevla

¹⁵⁸⁴ Metindeki “ve yarcıu” ifadesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. “M” nüshasının dip notunda böyle nakledilmiştir.

¹⁵⁸⁵ “M” ve “D” nüshalarında metin böyle geldi. Bundan önce “cariyenin cinayetinden” söz edilmedi. Öyleyse bu nüshalardan düşmüş olmalı. “yevme cenet” ifadesi ise yani cariye veya bunun doğrusu “cena” olmalı. Yani müdebber köle demek olur. Allah en iyi bilir.

kölenin değerinin dörtte birini gaspçıdan isteyip alır ve bunu bağışlamamış olan veliye verir. Mevla, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşüne kıyasla gasp cinayetinde ondan isteyip aldığı yerde yine gaspçıdan bu kadar bir meblağı isteyip alır.

Adam, müdebber bir köleyi gasp etse, köle bir kişiyi kasti olarak öldürdüğünü adamın yanında ikrar etse ve bunu mevlasının yanında veya gaspçının yanında iken yaptığını iddia etse, sonra gaspçı bunu mevlasına geri verse, böylece bundan dolayı köle öldürülür. Gaspçı her iki durumda da kölenin değerini ödemekle yükümlüdür. Çünkü köle telef ettiği şeyi onun yanında itiraf etmiştir. Kasti olarak öldürülen kişinin iki velisinden birisi bağışlamış olsa geri kalan kimse için bir şey yoktur. Çünkü bu kölenin itirafı ile olmuş ve diyete dönüşmüştür. O sebeple müdebber köle sahibini dorulamaz. Eğer bu, müdebberden başka bir köle olsaydı yine böyle olurdu.

Adam, müdebber bir köleyi gasp etse, köle bir hırsızlık yaptığını veya dinden döndüğünü onun yanında ikrar etse, sonra o, köleyi sahibine geri verse böylece dinden döndüğünden dolayı köle öldürülür. Bu durumda gaspçı onun değerini ödemekle yükümlüdür. Eğer bir hırsızlıktan ötürü onun eli kesilmiş ise buna göre gaspçı onun değerinin yarısını ödemekle yükümlü olur. Bana göre bu alış-verişe kıyas edilir. Eğer o, İslamdan dönmüş mürted bir köle olan bu adamı satmış ve o bu durumu gizlemiş olsa, böylece o, müşteriden alınıp öldürülür ve müşteri de ödemiş olduğu fiyatı satıcıdan isteyip alır. Satıcı onu kasti olarak öldürdüğünü ikrar etmiş olduğu halde satmış olsa durum yine böyledir. Ebu Hanife'nin görüşüne göre bu (farklı değil) eşittir. Ebu Yusuf ile Muhammed'in özel olarak bu alış-verişteki görüşüne gelince, bu müdebber köle ister dinden dönsün ister hırsız olsun ve sağlığı yerinde olsun bundan dolayı ona bir şey yoktur. Sonra müşteri eğer bedelini ona vermişse bu bedelden onun hissesine düşen payı satıcıdan isteyip alır.

Adam, müdebber bir köleyi gasp etse, o da onun yanında bir kişiyi yanlışlıkla öldürse veya bir eşyayı telef etse, sonra da bir adam bu müdebber köleyi yanlışlıkla öldürse böylece bu katil kişinin müdebberin akilesine onun değerini ödemesi gerekir. Bu şekilde bu ödeme alacak sahiplerinin olur. Mevlası da müdebber kölenin değerini onun öldürdüğü kimsenin velilerine vermekle yükümlüdür. Sonra o bunların hepsini gaspçıdan isteyip alır.

Adam, müdebber bir köleyi gasp etse, o da onun yanında bir kişiyi yanlışlıkla öldürse ve kendi değerini kapsayacak bir meblağda olan bir malı kullansa sonra bu köle onun yanında ölse böylece mevla kölenin değerini cinayet sahiplerine ödemekle yükümlüdür. Mevla bu değeri gaspçıdan isteyip alır ve o, müdebberin ölümüyle gaspçıdan başka bir değer daha isteyip alır ve bunu alacak sahiplerine verir. Mevla gaspçıdan başka bir değer daha isteyip alır.¹⁵⁸⁶

Adam müdebber olan veya müdebber olmayan bir köleyi gasp etmiş olsa böylece bu köle adamın yanında kendi değerini aşan bir

¹⁵⁸⁶ “Mevla gaspçıdan başka bir değeri daha isteyip alır.” ifadesi, “M” ve “D” nüshalarında bulunmaktadır. Bunun bir tekrar olma ihtimali vardır. Allah en iyi bilir.

miktardaki malı kullansa, sonra gaspçı bu köleyi sahibine teslim etse, o da onun yanında ölse, bu durumda alacak sahipleri için verilecek bir şey yoktur. Mevlanın da gaspçıdan alacağı bir şey yoktur. Eğer köle, gaspçı onu sahibine geri vermeden önce onun (gaspçının) yanında ölürse, gaspçı onun değerini mevlasına ödemek zorundadır. Böylece alacaklılar bu meblağı alırlar. Sonra mevla bu kadar bir miktarı gaspçıdan isteyip alır. Eğer gaspçı köleyi sahibine geri verse böylece o, sahibinin yanında yanlışlıkla birisini öldürse bu durumda onun değeri katilin akilesi tarafından alacak sahiplerine ödenir. Mevla bu (malı veya parayı) teslim alınca alacaklılar bunu ondan alırlar. Sonra mevla bu değeri gaspçıdan isteyip alır. Çünkü köle, bu değeri ancak gaspçının yanında iken tüketmiştir.

Müdebber köle mevlasının yanında olduğu halde bir malı gasp edip onu tüketse, sonra bu köleyi başka bir adam gasp etse, köle bu gaspçının yanında iken yola bir kuyu kazsa, sonra o, onu sahibine geri verse böylece onu bir adam yanlışlıkla öldürse, bu durumda gaspçı mevlaya kölenin değerini öder. Bu şekilde alacak sahipleri bunu ondan alırlar. Sonra bu kuyuya bir hayvan düşüp ölse hayvanın değeri ile borç miktarı eşit olsa onlar değer sahiplerine ortak olurlar böylece onun yarısını alırlar. Mevla da bunu gaspçıdan isteyip alır ve sonra onu ilk alacak sahiplerine verir. Eğer bu kuyuya başka bir insan düşüp ölse mevla müdebberin değerini ödemekle yükümlüdür. O bunu gaspçıdan isteyip alır.

İKİ KİŞİ ARASINDA ORTAK OLAN MÜDEBBER KÖLENİN CİNAYETİ

İki kişi arasında ortak olan müdebber köle sahiplerinden birisini ve başka bir kimseyi yanlışlıkla öldürse, mevladan önce dışarıdan olan bu kimsenin hakkı ödenir. Hayatta kalan mevla, müdebber kölenin değerinin yarısını ödemekle yükümlüdür. Kölenin değerinin diğer yarısı ise ölen mevlanın malından ödenir. Böylece onun değerinin dörtte biri öldürülen mevlanın varislerine ve değerinin dörtte üçü de diğer mevlaya kalır. Çünkü öldürülen mevlanın varislerinin ödenmiş olan şeylerde hakkı yoktur. Onun hakkı ancak beş bin ile oranlanan diğer yarıda bulunur. Müdebber köle de kendi değeri kadar çalışmakla yükümlüdür.

Müdebber köle iki mevlasından birisini kasti olarak öldürse ve başka bir adamı da yanlışlıkla öldürse ödemeye mevladan önce adam ile başlanır. Buna göre hayatta kalan mevla, hata ile öldürülen kişinin velisi için kölenin tam değerini ödeme ile yükümlü olur. Ölen mevlanın malından da ödeme yapılır. Müdebber kölede bu iki veli için değeri kadar çalışmak zorundadır. O, kasti olarak öldürdüğü için de öldürülür. Kasti olarak öldürülen mevlanın iki velisinden birisi başlırsa müdebber köle değerinin yarısı kadar yine çalışmak durumunda kalır.

Müdebber köle bir adamı kasti olarak öldürse ve o bunun arkasından kasıtlı olarak öldürdüğü bu kişinin velilerinden birisi kendisini başlıdıktan sonra yanlışlıkla iki mevlasından birisini öldürse hayatta kalan mevlası, onun değerinin yarısını ödemekle yükümlüdür. Böylece bu değer yarısının yarısı öldürülen mevlanın velisine ait olur. Bu yarıdan geri kalan diğer yarısı ise bu veli ile affetmeyen mevla arasında pay edilir. Bu öldürülmüş mevlanın varisleri, kölenin değerinin dörtte birini

affetmeyen veliye ödemekle yükümlüdürler. Müdebber köle de değerinin tamamı kadar hayatta kalan mevlası ve ölen mevlanın varisleri için çalışmak zorundadır. Çünkü o bir katil olduğu için ona bir vasiyet yapılmaz.

Müdebber köle, yanlışlıkla her iki mevlasını da birlikte öldürse, kendi değeri kadar bu iki mevlanın varisleri için çalışması gerekir. Bu iki mevladan hiçbirisinin diğeri üzerinde bir alacağı yoktur.

Sahiplerinden birisi, müdebber köleyi gasp etse, böylece o, onun yanında yanlışlıkla birisini öldürse, sonra onu bıraksa ve iki velisi bulunan bir adamı kasıtlı olarak öldürse, böylece bunun iki velisinden birisi bağışlasa, bu iki mevla, kölenin değerini tam olarak ödemekle yükümlüdürler. Bu değer dörtte üçü, yanlışlıkla öldürülen kişinin velisine ait olur. Bunun dörtte biri de kasıtlı olarak öldürülen kişinin affetmeyen velisine aittir. Gasp edilmemiş olan mevla, müdebberin değerinin yarısının dörtte üçünü gaspçıdan isteyip alır ve bundan kölenin değerinin sekizde birini yanlışlıkla öldürülen kişinin velisine verir. O bunu gaspçıdan isteyip alır.

Bir kimse, iki kişinin ortak olduğu, değeri bin dirhem olan müdebber bir kölenin elini kesse, sonra eli iyileşse ve kölenin değeri artıp böylece iki bin dirheme yükselse, sonra başka birisi onun gözünü çıkarsa, sonra onun eli apse yapıp böylece hem eli ve hem de gözü yüzünden ölse¹⁵⁸⁷ ortaklardan birisi ele işlenen cinayeti ve ondan doğan neticeleri bağışlasa, diğeri de gözün cinayetini ve ondan doğan neticeleri bağışlasa, eldeki cinayeti affeden velinin, eğer bu cinayet tümüyle yanlışlıkla olmuşsa, göz sahibinin üzerinde akilesi ödemek üzere 750 dirhem hakkı vardır. Eğer bu cinayet kasti olarak işlenmişse o takdirde bu kendi malından karşılanır. Göz cinayetini bağışlayan velinin ise, eğer bu cinayet yanlışlıkla işlenmiş ise akilesi ödemek üzere elin sahibi üzerinde 312,5 dirhem hakkı vardır. Eğer bu cinayet kasti olarak işlenmişse o takdirde bu kendi malından karşılanır. Çünkü kölenin elini kesen onun değeri bin dirhem iken kesmiştir. Böylece o onun değerinin yarısı olan beş yüz dirhemi ödemekle yükümlüdür. Diğer kişi de onun değeri iki bin dirhem olduğu zaman gözünü çıkarınca o, bin dirhem yarısını (500 dirhemi) ödemekle yükümlü olur. Müdebber köle, bu her iki yara sebebiyle ölünce, eli kesen kişi onun değerinden 125 dirhemi ödemesi gerekir. Diğer de onun değerinden bin beş yüz dirhemi ödemek durumundadır. Çünkü bu cinayetin dörtte üçünü teşkil eder. Eli kesen kişi, önceki el sebebiyle beş yüz dirhemle birlikte 125 dirhem ödemesi gerekir. Zira göz çıkaran, sanki onun gözünü değeri beş yüz dirhem iken çıkarmıştır. Bu sebeple o onun değerinin yarısı olan 250 dirhemi ödemekle yükümlüdür.¹⁵⁸⁸ Bu durumda can bedelinden geriye 250 dirhem kalmış olur. Böylece müdebber onların işledikleri cinayet yüzünden ölünce onlarda her biri bunun yarı diyetini yani 125 dirhemni ödemekle yükümlü olur. Ancak mevlalardan birisi

¹⁵⁸⁷ Metindeki “minhuma” kelimesi Muhtasar’da böyledir. İki Asıl nüshasında ise “minha” şeklinde gelmiştir ki, bu bir htadır.

¹⁵⁸⁸ “M” ve “D” nüshalarında metin “hamsine ve mietey dirhemini” şeklinde gelmiştir. Halbuki bunun doğrusu “hamsune ve mieta dirhemini” şeklinde rafî hali ile gelmesidir.

elkeseni bağışlayınca onun üzerinden cinayetin diyeti düşer. Göz çıkararak kişi de aynı benzerdir.

ÜMMÜ VELEDİN KUYUDA ve BAŞKA YERDE CİNAYET İŞLEMESİ

Ümmü veled, bir cinayet işlese buna göre o, mevlasını öldürse ona bir şey lazım gelmez. Çünkü onun azadı malın-mirasın üçte birinden olmaz ve vasiyet ile olmaz. Zira vasiyet hükümsüz olur. Ümmü veledin aleyhine ve mevlasının lehine olan bir cinayet olmaz. Ancak o, onun kölesi olduğu halde işlediği cinayet, cinayet olur. Ümmü veledin üzerinde bir borçta olmaz.

Ümmü veled, mevlasının kendisinden bir çocuğu olmadığı halde onu kasti olarak öldürse, böylece bu ümmü veled üzerine kısas uygulanır. Fakat onun çalışma borcu yoktur. Ancak mevlanın iki oğlu olsa, bunlardan birisi bağışlasa, o değerinin yarısı kadar affetmeyen mevla için çalışır. Çünkü o, bu cinayeti cariyeye iken işlemiştir. O sebepten ona bundan daha fazla (bir ceza-yük) gerekmez.

Mevlası, bir kişiyi kasti olarak öldüren kölesini azad etse, sonra ölenin velilerinden birisi onu affetse hüküm yine böyledir.

Ümmü veled, birisi kendisinden diğeri ise başkasından iki oğlu bulunan mevlasını kasti olarak öldürse, o, bu iki oğul için aralarında yarımşar olarak paylaşmak üzere tam kıymeti kadar çalışmakla yükümlüdür. Çünkü bu cinayet kasti olarak yapılmıştır. Bu neticede ümmü veledin oğluna varınca kısas hükümsüz hale gelmiş ve onun (ümmü veledin) çalışıp ödemesi gereken bir mala dönüşmüştür. Bu mesele kadının bütün işlerinde hür olup onun yanlışlıkla öldürmesine benzemez. Bu ümmü veledin çalışması bir kölenin hür mesabesinde olan bir kölenin çalışması gibi değildir.

Bir adam, müdebber cariyesi veya ümmü veledi ile mükatebe anlaşması yapsa sonra ümmü veled sahibini yanlışlıkla öldürse, bu durumda ümmü veled, cinayetten önceki değeri kadar çalışır. Melası öldüğü zaman o, azad olduğu için de onun yapmış olduğu mükatebe anlaşması hükümsüz olur. Fakat o bu cinayet sebebiyle değeri kadar bir meblağ için çalışması gerekir. Çünkü o mükatebe halinde iken cinayet işlemiştir. Sen biliyorsun ki, eğer o, mevlanın bir malını telef etmiş olsa veya bir mal istikraz edip borçlansa sonra da mevlası ölse onun mükatebe anlaşması hükümsüz olur ve kendisi de azad olmuş olur. Fakat o bu borçları ödemesi gerekir. Müdebber cariyeye gelince o da yine cinayetten önceki değeri kadar çalışır. Çünkü onun azadı bir vasiyettir. Hâlbuki o bir katil olduğu için ona bir vasiyet yoktur. Eğer onun mükatebe sözleşmesi kendi değerinden daha az ise o, mükatebe sözleşmesinde olan borcu kadar çalışır.

Hıristiyan bir adamın ümmü veledi Müslüman olsa ve mevlası ondan değeri kadar çalışmasını istese bu cariyeye çalışırken mevlasını yanlışlıkla öldürse¹⁵⁸⁹ bu cinayet sebebiyle o kendi değeri kadar bir

¹⁵⁸⁹ Metindeki “fe katelethu” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında “fe katelehu” olarak gelmiştir. Bu yanlıştır. Doğrusu ise onun müennes kalıbı ile “fe katelethu” şeklinde gelmesidir.

meblağı ödemesi gerekir. Artık o cariye olduğu için çalışması hükümsüz olur ve kendisi de azat olur. Eğer bu öldürme işi kasti olarak yapılmışsa değerini ödeme yerine ona kısas uygulanır. Eğer bu cariyenin Hıristiyan mevlasından bir çocuğu olsaydı o annesinin çalışmalarından bir şeye hak edemezdi. Çünkü o annesi gibi bir Müslüman idi.¹⁵⁹⁰ Bu sebeple o babasına mirasçı olamaz. Eğer varislerden birisi kanı-cinayeti bağışlarsa cariyeye uygulanacak kısas hükümsüz olur. Cariye affetmeyenler için kendi değerinden onların hissesi kadar çalışır; affedenlerin hissesi ise onun çalışmasından düşer.

Ümmü veled, kendisinden gebe kaldığı, fakat ondan çocuğu bulunmadığı mevlasını yanlışlıkla öldürse, iki özellikten dolayı mevla için ona kısas uygulanmaz. Çünkü onun hamile olarak karnındaki mirasçı olma ihtimali vardır ve hamile olan bir kadın kısas sebebiyle öldürülemez. Böylece bu ümmü veled, çocuğunu sağlıklı bir şekilde doğursa bu çocuk babasına varis olur ve ümmü veled de varislerin tümüne kendi değerini ödemekle yükümlüdür. Eğer çocuk ölü olarak doğarsa bu cariyeye kısas hükmü uygulanır. Eğer bir insan, bu kadının karnına vurup da onun bebeğini ölü olarak düşürmesine sebep olursa¹⁵⁹¹ bir ğurre¹⁵⁹² vermesi bu kişi üzerine borç olur. Cariye bu ğurrenden kendi miras payını alır ve geriye kalanı da ceninin kardeşleri paylaşır. Eğer ümmü veled, mevlasını öldürdüğü için ölüm cezasına çarptırılırsa " ğurrenden ona düşen payı mevlanın çocukları varis olurlar; çünkü onlar asabedirler. Bunlar (yani asabe), cariyenin ölümünü hak ile gerçekleştirdikleri için onun ğurre mirasından mahrum kalmazlar.

MÜKATEP KÖLENİN YANLIŞLIKLA BİR CİNAYET İŞLEMESİ

Değeri bin dirhem olan mükatep köle, yanlışlıkla bir adamı öldürse bu mükatep köle kendi değeri kadar bir meblağ için çalışmakla yükümlüdür. Eğer bu köle kendisi hakkında bu ilk hüküm verildikten sonra yanlışlıkla başka bir adamı daha öldürse onun yine değeri kadar çalışması gerekir. Eğer o, ilk defa onun hakkında hüküm verilmeden önce iki kişiyi öldürse mükatep köle, bu her iki ölen için kendinin bir kıymeti kadar çalışmakla yükümlüdür. Eğer cinayetin hepsi bir ölüm ve bir de elkesme

¹⁵⁹⁰ Burada iki nüshada dip notlarda "el-ümm" yerine "el-ibn" gelmiştir. Bunun doğrusu "el-ümm" şeklinde gelmesidir.

¹⁵⁹¹ "fe elkathu" kelimesi yani "fe elkat el-cenine" (bebeği düşürme) demektir.

¹⁵⁹² Ğurre, düşürülen bir ceninden dolayı verilmesi gereken (bir köle, ya da cariye veya tam diyetin yirmide biri olan 500 dirhem gümüş) mali tazminat. (Mehmet Erdoğan Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 125)

ise bu değer onların arasında üçe bölünür; bunun üçte ikisi ölenin velisine ve üçte biri de elin sahibine verilir.

Mükatep köle, yanlışlıkla bir köleyi öldürse o, kendi değerinden ve ölenin değerinden en az olanı için çalışmakla yükümlüdür. Eğer o, mükatep bir köleyi veya müdebber bir köleyi ya da ümmü veledi öldürmüş olsaydı hüküm yine böyle olurdu. Eğer o, bunların hepsini birden öldürse ve onlarla beraber hür bir kişiyi de öldürse, bu mükatep onların hepsine birden kendi değerini ve hür kişinin diyetini kendi değerleri miktarı üzere ödemekle yükümlüdür.

Mükatep köle bir adamı yanlışlıkla öldürse sonra hâkim kendisi hakkında bir hüküm vermeden önce borcunu ödemekten aciz kalsa bu durumda mevlası muhayyer olur. O dilerse onu muhayyer olarak verir, dilerse diyetini verip onu kurtarır. Köle olsun hür olsun öldürmenin altında olan cinayetler de böyledir; onun mevlası muhayyer bu konuda olur. O dilerse köleyi verir, dilerse bu cinayetin diyetini verip köleyi kurtarır.

Eğer mükatep köle, bir eşyayı telef ederse, bir hayvanı keser, bir malı veya bir eşyayı kullanıp tüketirse o bunun değerini ödemek zorundadır. Malın kıymetinden fazlası da onun üzerinde borç olarak kalır. Bu insanlara karşı işlenen bir cinayet gibi değildir. Bu alacak onun üzerinden ödemedikçe zaman kalkmaz.

Mükatep köle bir adamı yanlışlıkla öldürse ve sonra bir başka adamı daha öldürse sonra onun hakkında bu iki cinayetten birisi için değerinin yarısı ile hüküm verilse, diğerinin velisinin de nerede olduğu bilinmese, sonra bu mükatep bir adamı daha yanlışlıkla öldürse ve mükatebe bedelini ödemekten aciz kalsa, bu durumda mevlası da diyet olarak köleyi vermeyi tercih etse, mevla kölenin bedelinin yarısını ölen diğer kişinin velisine vermiş olur. Yarısını almakla lehine karar verilmiş olan ilk veli, diyetin yarısı kendisine verilen ikinci kişiden hakkını ister. Bu sebeple mükatep köle diyetin ödenmesi için satılır. Geri kalan yarı da diğer ölünün velisine ve kendisi hakkında bu konuda bir şey alması için karar verilmemiş olan ortanca ölünün velisine verilir. Yalnız burada son öldürülenin alacağı beş bin dirhem, ortanca ölen için de on bin dirhem olarak hesaplanır. (Burada mükatebin bedeli mesela 30 bin dirhem olsun. Bunun 15 bini ilk ölen için, geriye kalan 15 in 5 bini (kalan yarının üçte biri) son ölen için, 10 bini (kalan yarının üçte ikisi) ise ortanca ölenin velisine verilir.) .

Mükatep köle, iki tane velisi olan bir adamı yanlışlıkla öldürse, hâkim bu velilerden birisi için kölenin değerinin yarısı ile hüküm verse, diğeri hakkında ise bir hüküm vermese sonra mükatep, başka bir kimseyi daha öldürse, böylece katil henüz mükatep köle olduğu halde bu son öldürülenin velisi, mahkemeye başvursa, bu veli için kölenin değerinin dörtte üçü ile hüküm verilir. Çünkü hakkında hüküm verilen bu geri kalan yarı evvelki veli içindir. Bundan bir cinayet yoktur. O sebeple burada ona diyetin yarısı ödenir diye hüküm verilir. Böylece bu şekilde değerin yarısı onun olmuş olur. Diğer geri kalan yarı değerin yarısı da ona hükmedilir. Geri kalan yarı da onun için değerin yarısı ile hükmedilir. Mükatep sözleşme bedelini ödemekten aciz kalırsa ve ortanca öldürülenin velisi gelirse ona kölenin dörtte biri verilir veya mevlası diyetin yarısını fidyeye olarak verip köleyi kurtarır.

Mükatep köle, bir adamı yanlışlıkla öldürse, sonra onun gözünün biri çıksa, böylece o, yanlışlıkla bir adamı daha öldürse bunlar mahkemeye başvursalar, mükatep köle sağlam iken değeri ne ise onu vermek zorundadır. Bu değerın yarısı birinci ölenin velisinin olurken, diğer yarısı ise birinci ölen ile ikinci ölenin velileri kendi aralarında paylaşırlar. Burada son öldürülenin velisi diyete göre alır. Birinci öldürülenin velisi de önce almış olduğu diyetten çıkarılıp geri kalana göre alır. Eğer bir kişi, mükatebin gözünü çıkarmış olsa veya onun değeri bir ayıptan-kusurdan ya da piyasa durgunluğundan dolayı düşmüş olsa –bu kusurdan dolayı onun fiyatından bir kısmı düşse- hüküm yine böyledir.

Mükatep köle bir adamı yanlışlıkla öldürse ve o, bir kuyu kazsa böylece buraya bir kişi düşüp ölse ya da yolda bir şey yapsa, bu durumda bu mükatep köle hakkında öldürdüğü kişinin ve ve kuyuya düşüp ölen kimsenin velilerine kendi değeri kadar bir meblağı ödemesine hükmedilir ve mükatep bu ölümlerin velileri için çalışır. Sonra onun yolda yaptığı şeye birisi çarpıp ölse bunun velisi daha önce mükatebin değerini alanlara ortak olur. Çünkü mükatep bu şeyi yola diğerlerine kendi değerini ödemesi hükmü verilmeden önce yapmıştır. Eğer bu kuyuya başka bir insan düşüp ölse hüküm yine böyledir.

Eğer o değeri kadar meblağı ödemesi için hakkında hüküm verildikten sonra yola başka bir kuyu kazmış olsa ve oraya bir kişi düşüp ölse hâkim onun hakkında değeri kadar başka bir ödeme yapmasına karar verir.

Evvelki kuyuya bir at veya bir hayvan düşüp ölse bunların değerini ödemek onun boynuna bir borç olur. Bu değer nerye varırsa varsın o bunun için çalışır. Bu daha önceki ölü sahiplerine ortak olmadığı gibi, onlar da buna olmazlar. Sen biliyorsun ki, mükatep bir köle bir adamı yanlışlıkla öldürmüş veya bir malı tüketmiş ise onun hakkında bu ölü için çalışmakla hüküm verilir. Bu mal nereye kadar artarsa artsın onun hakkında mal ile hüküm verilir.¹⁵⁹³

Mükatebin cariyesinden olan oğlu, bir adamı yanlışlıkla öldürse, o aynı mükatep konumundadır; yani diyeti ödemek için çalışır. Mükatep onu satın almış olsa hüküm yine böyledir. Onun mülkiyeti altın oldukları zaman mükatebin annesi ve babası da aynı böyledirler. Onun ümmü veledi de böyledir; onun değerini öder. Fakat o, bunlardan birisini vermez.

Eğer müdebberin bir cinayet işlemiş kölesi veya cariyesi olsa o onu vermekle veya fidyasını verip cinayet işleyeni kurtarmakla yükümlüdür. Bu öldürme işi kasti olarak yapılmış olsa yine böyledir. Buna göre o, kölesi ile anlaşma yapsa onun bu anlaşması da geçerli olur.

Müdebber köle bizzat kendisi bir adamı yanlışlıkla öldürse böylece o kendisi üzerine anlaşma yapsa bu geçerlidir ve onun mal ödemesi gerekir. Eğer bu malı ödemedi mükatebe bedelini ödemekten aciz kalırsa, ödeyemezse Ebu Hanife'ye göre malı ödemesi hükümsüz kalır. Ebu Yusuf ile Muhammede göre ise aciz kalsın kalmasın o, bu malı ödemekle yükümlüdür.

¹⁵⁹³ “D” nüshasından “la yüşariku” (ortak olmaz) ifadesi düşmüştür.

Mükatep köle yanlışlıkla işlediği bir cinayeti ikrar etse sonra mükatebe bedelini ödemekten aciz kalsa bu durumda onun ikrarı hükümsüz olur. Eğer o azat edilse onun bu cinayete olan ikrarı geçerli olur. O ödemedi aciz kalmadığı müddetçe onun ikrarı böyle geçerli olur.

Mükatep köle, kasti olarak işlediği bir cinayeti ikrar etse buna göre o kendisini tasdik etmiş olur. Eğer ölünün varislerinden birisi onu bağışlarsa, onun için değerinin yarısını diğer varise ödemesi hakkında hüküm verilir. Eğer o bunu ödemedi mükatebe bedelini ödemekten aciz kalırsa, o ödeme yapamadığı zaman Ebu Hanife'ye göre bu hüküm geçersiz olur. Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre ise bu hükümonun üzerinden kalkmaz. Bu borç hakkında hüküm verildiği zaman artık bu onun boynunda bir borç olur. Hatta o bunu ödemediği zaman satılabilir.

Kasti olarak öldürmeyi, zınavı, hırsızlığı veya iftira atmaya ikrar eden her bir köle, mükatep köle veya müdebber köle böyledir. O, bu kısas ve had cezasını gerektiren (fiillerden birini işlediği zaman) onun hakkında hüküm verilir. Ancak işin içine af girerse ve bedel mal olarak alırsa, can alma ve hırsızlık yapma gibi olaylarda had cezası kalktığı zaman mal ödemesi de hükümsüz kalır. Ancak bunu yapan bir tacir bir köle veya mükatep bir köle olursa hırsızlık sebebiyle (ceza olarak) mal alınabilir ve bu onun boynunda bir borç olur. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür.

Mükatep köle, iki velisi bulunan bir adamı kasti olarak öldürse ve bunlardan birisi katili bağışlarsa o, değerinin yarısı kadar diğer veli için çalışır. Mükatebin öldürmeden önce yola kazmış olduğu kuyuya bir adam düşse mükatebin düşenin velisine değerinin yarısını ödemekle yükümlüdür. Kuyuya düşen bu adamın velileri ile kasıtlı olarak öldürülen kişinin velileri ortak olur. Böylece bunların onların aldığı meblağın yarısını onlardan alırlar. Bu, Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüdür.

Mükatep kölenin oğlu bir adamı yanlışlıkla öldürse, sonra mülkatep bu köle olan oğlunu öldürse ve sonra yanlışlıkla birisini daha öldürse o bunun değerini ödemekle yükümlüdür. Bunu ödemek için çalışır. Son öldürülenin velileri diyete göre haklarını alırlar. Oğlunun öldürdüğü kişinin velileri de oğlun değeri kadar meblağı almaya hakkazanırlar.

Mükatep köle bir cinayet işlese sonra mükatep ile cinayet sahipleri arasında mükatebin değeri hakkından bir ihtilaf meydana gelse, onun değerinin yükseldiği veya düştüğü kesin olarak bilinse ve mükatep "Cinayeti işlediğim gün benim değerim bin dirhem idi", dese, veli de "Senin değerini iki bin idi", dese bu durumda mükatebin sözü geçerli olur. Ölünün velisine de dediğini ispat etmek düşer.

Eğer mükatebin gözü çıkmış olsa hüküm yine böyledir. Buna göre mükatep "Ben gözümü kaybettikten sonra bu cinayeti işledim", dese, mevla da "cinayeti sen gözünü kaybetmeden önce işledin" dese, burada mükatebin sözü geçerli olur. Mevlaya da delil getirip ispat etmek düşer.¹⁵⁹⁴

¹⁵⁹⁴ Mevla kelimesi "D" nüshasında böyledir. "M" nüshasında ise yanlış olarak "veli" şeklinde gelmiştir. (Burada asıl yanlış muhakkik Efganidedir ve "M" nüshası veli demekle doğruyu söylemiştir. Çünkü bu öldürülen kişinin velisidir. Onun için buna mevla denmez, veli denir dorusu da budur. Çev.)

Diyetler Bölümünü sonu. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.
Nebi olan Efendimiz Muhammed'e onun âline ve ashabına salât-ü selamlar
olsun.¹⁵⁹⁵

Bunu 639 senesinin Safer ayında Ebu Bekir b. Ahmed b.
Muhammed et-Talhi el-İsfahani yazdı.

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın adıyla.

¹⁵⁹⁵ Metin "M" nüshasında böyledir. "D" nüshasında ise "en-nebiy" kelimesi "hatem-in nebiyyin"
(peygamberlerin sonu" olarak gelmiştir.

Tek Adil Olan Allah'a hamdolsun.¹⁵⁹⁶

AKİLE (SOSYAL DAYANIŞMA) BÖLÜMÜ¹⁵⁹⁷

Cinayetlerin Diyetlerini Kim öder Bu Ne Zaman Alınır Kaç Tane Alınır ve Değişip Değişmemesi¹⁵⁹⁸

Muhammed b. El-Hasen dedi ki: Ömer b. El-Hattab (r.a) in diyeti divanda-defterde kayıtlı olan kimseler üzerinde farz kıldığı haberi bize ulaştı. Çünkü divan (usulünü) ilk koyan kimse Hz. Ömer'di. Böylece o, diyet işini divana koydu. Bundan önce diyet, erkeklerin meydana getirdiği aşiret denilen topluluğun kendi mallarından veriliyordu. Artık diyet,

¹⁵⁹⁶ Metin "M" nüshasında böyledir. "D" nüshasında ise bunun yerine "Allah'ın salât-ı Efendimiz Muhammed onu âli ve ashabı üzerine olsun. Pek çok selam olsun" ifadesi gelmiştir.

¹⁵⁹⁷ "Kitab-ül Akli" başlığı Kitab-ül Asıl'da böyledir. Mutasarda ve diğer fıkıh kitaplarında ise bu "Kitab-ül Meakil" şeklindedir. Mecmeu Bihar-ul Envar'da şöyle denilmektedir:

Akl, diyet demektir. Bunun aslı, ölüme sebep olan kişi bunun diyetini deveden ödemek istediği zaman onları ölü sahiplerinin avlusuna götürüp bağlaoasıdır. Yani adam develeri teslim etmek ölü sahiplerinin de bunları teslim almaları için ayaklarından büküp bilekçelerini boyunlarına bağlarlardı. "Akale el-baire aklen" (yani devenin ayağını büküp bileğini koluna bağladı) denir. Akl'in çoğulu ukul gelir. Akile ise asbe ve baba tarafından yanlışlıkla öldürmeden dolayı diyet ödeyen akrabalar demektir. Bu bir toplumun sıfatıdır. Akl maddesinden bir ismi-i faildir. Bu anlamda akile, kasten öldürülenin, kolenin, anlaşma yapılmış meselde ve itiraf edilmiş olayda diyet ödemez. Kasten işlenmiş her bir cinayetin diyeti işleyen malından ödenir. Bunu ödemek akileye düşmez. İlah. II, 411

Hidaye'de şunlar yazılıdır: Maakil, makiletün kelimesinin çoğuludur. Bu diyet demektir. Bu kanın akmasına mani olduğu için yani onu tuttuğu için diyete akl denilmiştir. Eh.

Feth-ul Kadir tekmiyesi Netaic-ül Efkâr'da şunlar vardır: Ben şöyle söylüyorum. Bu başlık bütün muteber kitaplarda böyle vardır. Fakat "el-maakil" denilecek yerde "el-avakil" denilmesi gerekirdi. Çünkü maakil kelimesi makile kelimesinin çoğuludur ki, yazar ve diğerlerinin de açıkça söylediği gibi, bu diyet demektir. Buna göre anlam şöyle olur. Diyetler Bölümü. Bu ifade tekrara götürmekle beraber aynı zamanda kendi kendine tam bir deyim değildir. Zira diyetlerin kısımları ve hükümleri tam anlamıyla yeterli olarak "Diyetler Bölümün"de geçmiştir. Ancak buradaki açıklamadan maksat diyetin kimlere vacip olduğunu bütün çeşitleri ile ve hükümleriyle bildirmektir ki, bunlar akiledir. Böylece burada başlık olarak avakil denilmesi uygun olur. Çünkü bu avakil kelimesi akile kelimesinin çoğuludur.

Nihaye sahibi de şöyle dedi: Diyetin akile üzerine olması, hata ile öldürmenin ve onun anlamını taşımanın bir gereği olunca, onun ve hükümlerinin bilinmesi gerekir. İşte yazar bunları bu bölümde açıklamaktadır. İnteha. İnye sahibinin eseri de buna uydu. Ben bunun doğru olmadığını söylerim. Çünkü onun burada mihveri bu bölümden bizzat kastedilen şey, diyetin kendisinin ve hükümlerinin bilinmesidir. Hâlbuki böyle değildir. Bunun anlatım yeri diyetler bölümüdür. Bunlar orada yeteri kadar anlatılmıştır. Ancak burada asıl maksat akilenin ve hükümlerinin bilinmesidir. Diyet ise burada söz arası kabilinden söylenmiş şeydir. Eğer bu olmasaydı bu bölüm burada getirilmezdi. Tam tersine bu bölüm, bu kısım burada zikredilmelidir, çünkü bu diyetlerin bir şubesidir. Fakat akileler bunun zıddıdır. Zira akileler hem kendisi ve hem de hükümleri itibariyle diyetlere ters bir şeydir. Böyle olunca burası bu bölümün tam yeridir. Sanki bu iki şarih, az önce de söylediğimiz gibi, bu bölümün başlığının burada "el-avakil" yerine "el-maakil" (akileler) diye zikredilmesini yadırgadılar. Burada doğru yönün ne olduğunu Mirac-üd Diraye sahibi şöyle açıklamaktadır: Yazar yanlışlıkla adam öldürmenin hükümlerini ve ilgili meseleleri açıkladıktan sonra diyeti kimin ödemesi gerektiğini açıklamaya başladı. Çünkü bunu bilmek kaçınılmazdır. İnth. Netaic-ül Efkâr'da söylenenler burada bitti. VIII, 402

Ben derim ki, "D" nüshasında bu bölüm diyetler bahsinden sonra gelir. "M" nüshasında ise abığın ücreti bahsinden sonra, Muhtasar'da cinayetlerden sonra gelmiş, cinayetler bahsi de diyetlerden sonra gelmiştir. Biz ise burada bu konunun diyetler bahsi ile bitişik gelmesi daha uygun olduğu için "D" nüshasının tertibini tercih etmiş bulunuyoruz.

¹⁵⁹⁸ Metin "M" nüshasında böyledir. "D" nüshasında ise "Bab-u Kitab-il Akli" şeklinde gelmiştir ki, bu müstensihin bir sehvindendir ibarettir.

savaşanların meydana getirdiği ehl-i divan üzerinedir. (defterde yazılı olan erkeklerin ödeyeceği bir şeydir).¹⁵⁹⁹

Muhammed dedi: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in yanlışlıkla işlenmiş ve kasta benzeyen bir cinayet ile işlenmiş¹⁶⁰⁰ öldürmelerin¹⁶⁰¹ diyetleri hakkında şöyle dediğini haber verdi. Bu diyetlerin ödemesi divan ehlinden olan akile üzerinedir ve üç yılda ödenirler. Her bir yılda üçte biri ödenir. Yanlışlıkla olan yaralamaların da diyetleri divan ehlinden olan akile üzerine olur. Bu yaralamalar diyetin üçte ikisi kadar oldukları zaman iki yılda ödenirler. Eğer yarısı kadar olursa yine iki yılda ödenir.¹⁶⁰² Eğer üçte biri kadar ise o zaman bir yılda ödenir. Bunların hepsinin ödemesi ile divan ehli yükümlü olur.¹⁶⁰³

Kadın ve küçük çocuklar gibi divanda atıyyede-yardımlaşma vergilerinde kendilerinin hakları olduğu halde bunların diyet ödeme gibi bir görevleri yoktur. Çünkü Hz. Ömer'in şöyle dediği bize kadar ulaşmıştır. Ne sabi çocuk ve ne kadın akile ile beraber diyet ödemez.

¹⁵⁹⁹ Kadı Ebu Bekir Muhammed b. Abdülbaki Müsnedinde Heysem b. Adıyy, Ebu Hanife ve Hammad yoluyla İbrahim'in şöyle dediğini haber verdi: Diyet, ehl-il atanın (yani askeri-yardımlaşm vergisi verenlerin) üzerine bir borçtur. Bu her bir erkeğin atasından-ödemesinden alınır, dörder olarak alınır. Bak, Camiul Mesanid, II, 182 İbn Ebi Şeybe Musannef'inde şunları zikretmektedir: Abdürrahim b. Süleyman bize Eşas Şabi yoluyla Hakem ile İbrahim'in şöyle diklerini haber verdi. Atayı (dayanışma vergisini) ilk gerekli yapan kişi Ömer b. el-Hattab'dır. O bununla tam diyeti üç yılda ödemeyi gerekli kılmıştır. Diyetin üçte ikisi iki sene yarısı iki sene de üçte biri de bir sene ödenir. Bu diyetten aşağı olan ödemeler ise senesinde olur.

Abdürrazzak Musannafinde şuları rivayet etti: İbn Cüreyc bize Ebu Vail yoluyla Ömer b. el-Hattab'ın diyeti (ödemeyi) üç sene içinde (yapma esasını) getirmiştir. O diyetin yarısını da iki sene ödeme esasını getirmiştir. Yarından aşağıda olan (cinayet) ödelemleri ise bir sene içinde gerçekleştirilir. Servi bize Eşas ve Şabi yoluyla Ömer'in diyeti atıyye (dayanışma vergisinden) yaptı ve üç sene verilmesi esasını getirdi. Yarısı ve üçte ikisi iki sene üçte bir ise bir sene verilir. Üçte birden daha az olan meblağlar ise senesinde ödenir. Eh. Bak. Zeylai, Nasburraye, IV, 334

İbn Ebi Şeybe Musannef'inin Kitab-ül Evail bölümünde şöyle rivayet ediyor: Gassan b. Mudar bize Said, Ebu Nadra yoluyla Cabir'in şöyle dediğini haber verdi. Feraizi ilk defa emreden ve divanları tertip eden, yeledi develeri bize tanıtan kişi, Hz. Ömer'dir. O, Nahai ve Hasan'ın şöyle dediklerini rivayet etti: Diyet divan ehlinin ödeyeceği bir borçtur. Abdürrazzak'ın Musannaf'inde Hz. Ömer'in diyeti atıyyelerde-sayanışma vergilerinde yaptığı ve üç sene ödenmesini emrettiği daha önce geçti. Başka bir deyişle Hz. Ömer diyetin üç yılda ödenmesine hükmetti, her bir sene divan ehlinin atıyyelerinde vermelerine hükmetti. İbn Ebi Şeybe Musannaf'inde diyet hakkında şunları rivayet etti: Hamid b. Abdurrahman bize Mutraf yoluyla Hakem'in şöyle dediğini haber verdi. Hz. Ömer diyeti herkesten almazdı, sadece savaşa katılan erkeklerden alır, onların vergilerinden onar onar (dirhem) olarak alırdı. İnteha. Zeylai ondan önce şunu nakletmektedir. İkinci hadis diyetin Hz. Peygamber zamanda aşiret mensupları üzerine (fârz) olduğunu haber vermektedir.

Ben derim ki, İbn Ebi Şeybe Musannaf'inde rivayet ediyor: Hafs bize Haccac ve Muksim yoluyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini haber verdi. Resulüllah, Muhacir ve Ensara bir mektup yazdı. Orada örf'e göre diyetlerinizi ödeyin, fidye verip kölelerinizi kurtarın ve Müslümanların arasını bulup ıslah ediniz diye emir verdi. Veki bize İbn Ebi Leyla yoluyla Şabi'nin şöyle dediğini haber verdi: Hz. Peygamber Kureyşin diyetini Kureyş üzerine gerekli kıldı. İnth. Zeylai Nasburraye'de Maakil bölümünde bunları söyledi. Nasburraye, IV, 398-399

¹⁶⁰⁰ "ve şibh-ul amdî" ifadesi kitab-ül Asar'da böyle gelmiştir. Bu vav harfi "M" ve "D" nüshalarında yoktur.

¹⁶⁰¹ "fi'n nefsi" ifadesi Kitab-ül Asar'da böyledir. "fi" harfi "M" ile "D" nüshalarında yoktur.

¹⁶⁰² Bu cümle "M" ve "D" nüshalarında bulunmamaktadır.

¹⁶⁰³ Bu haberi İmam Muhammed Asar'ında tahric etmiştir. s. 100: Ebu Hanife bize Hammad yoluyla İbrahim'in yanlışlıkla işlenmiş ve kasta benzeyen bir cinayet ile işlenmiş öldürmelerin diyetleri hakkında şöyle dediğini haber verdi. Bu diyetlerin ödemesi varik (divan) ehlinden olan akile üzerinedir ve üç yılda ödenirler. Her bir yılda üçte biri ödenir. Yanlışlıkla olan yaralamaların da diyetleri divan ehlinden olan akile üzerine olur. Bu yaralamalar diyetin üçte ikisi kadar oldukları zaman iki yılda ödenirler. Eğer yarısı kadar olursa yine iki yılda, eğer üçte biri kadar ise o zaman bir yılda ödenir. Bunların hepsinin ödemesi ile divan ehli yükümlü olur. Muhammed delil olarak biz bu hadisi alıyoruz, dedi. Yalnız çocukların ve kadınların atıyyesinden-vergisinden değil, savaşanların atıyyesinden-dayanışma bedelinden alınır. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Eh.

Muhammed dedi: Muhammed b. Ömer el-Eslemi¹⁶⁰⁴ bize Ömer b. Osman b. Süleyman b. Ebi Hasme¹⁶⁰⁵ Abdullah b. es-Saib b. Yezid¹⁶⁰⁶ yoluyla onun babasının şöyle dediğini haber verdi. Akile ile beraber çocuk ve kadın diyet ödemez.¹⁶⁰⁷ Gördüğümüz kadarıyla –Allah en iyi bilir- o, diyeti adamın-erkeğin aşireti üzerine gerekli kılmıştır. Bunlar kendi arkadaşlarına (ve üyelerine) yardım etmek için bir cinayet işlemeler¹⁶⁰⁸ ve bir olay çıkarmadılar. Çünkü bunlar başkalarına karşı tek bir el ve güçtürler ve başkalarına karşı tek bir yardımlaşma kurumu mensuplarıdır. Bu kurum nesep üzerine oturtulmamıştır. Çünkü bu topluluk kendi müttefikleri ve üyeleri arasında beraber diyet öderler. Toplum mensubu olduğu birinin diyetini öder. Hem bu üye ile topluluk arasında bir vela bağı ve akrabalık gibi bir şey yoktur. Bu divanlar (üyelerin yazılı olduğu defterler) ortaya konunca ve ve divanlarda bulunan üyeler akrabalık bağından uzak oldukları halde yardımlaşınca, başkalarına karşı tek bir güç olunca ve onların kendi malları dayanışma için verilen mallar olunca, işte bütün bu sebeplerden dolayı diyeti ödemek divan üyelerine gerekli olmuştur. İşte bunun için divan ehli diyeti ödemekle yükümlüdür. Diyeti ödemek akrabalara değil, divan üyelerinin üzerine bir borçtur. Çünkü mesela iki kardeş (düşünelim); bunlardan birisinin divanı Küfede olurken, diğerinin divanı ise Şam'da olabilir. Artık bunlarda birisi

¹⁶⁰⁴ Muhammed b. Ömer el-Vakidi tezhip ricalindedir. İbn Mace ondan rivayet etmiştir. Hulasa'da şöyle denilmektedir. Muhammed b. Ömer b. Vakidi el-Eslemi, Vakidi onların mevlasıdır. Ebu Abdullah el-Medeni âlimlerden birisi ve Irak'ın kadısıdır. (Tehzib'te Bağdad kadısı olarak geçer.). O, İbn Aclan, İbn Cüreyc, Malik ve Halaik'ten rivayet etmiştir. Ahmed b. Mansur er-Remadi İbn Sad ve bir grup insan da ondan rivayet etmiştir. Onun yazarı bu Muhammed b. Ömer el-Vakidi'nin mağazi, siyer, fetihlerin ve savaşların bilgini olduğunu söyler. Musab ez-Zübeyri ben onun gibi birini görmedim dedi, Buhari onun metrük olduğunu söyledi. İbn Sad, onun 270 senesinde öldüğünü söyler. Eh. S. 353. Ben dedim: Ondan rivayet eden Muhammed b. Hasan eğ-Şeybani ve Şafii ondan önce ölmüşlerdir.

¹⁶⁰⁵ Bu ifade "M ve "D" nüshalarında "Ömer b. Osman" şeklindedir. İbn Sad'ın tabakatında da onun babası Osman b. Süleyman'ın biyografisinde de böyledir. Buna göre Osman'ın çocuğu Ömer ve Muhammed'dir. Bak, V, 223 Beyrut basımı; Leyden basımında ise V, 165 İsbabe'de Şifa bint Abdullah el-Adeviyye el-Kureşiyye, Osman'ın "Amr b. Osman" ninesidir. Bu âlim en çok kıyas yapan olarak bilinir. Ben onun hayat hikâyesini Tehzib'de, Buhari Tarihi Kebirin'de, Cerh ve Tadiil'de, İbn Hibban'ın Sikat'ında ve Lisan-ül Mizan'da bulamadım. O Medine halkından ilim ve takvada meşhur olan bir aileden gelmektedir. Onun babası Osman b. Süleymandır, ninesi ise Şifa'dır. Zühri, Evzai ve başkaları ondan rivayet etmişlerdir. İbn Hibban onun güvenilir olduğunu söyler. Onu babası Süleyman b. Ebi Hasme'ye gelince o, Hz. Peygamber hayatta iken dünyaya gelmiştir. O sahabe'nin küçüklerinden olup ilim ve takva sahibi bir kimsedir. Ebu Hasme el-Adevi el-Kureşî'ye gelince fetihten sonra müsülman olanlardandır. Onun hadis rivayet ettiği bilinmemektedir. Şifa bint Abdullah'a gelince ilk hicret eden öncülerdendir. İlim ve takvası ile meşhur olan bir hanımdır. Hz. Peygamber onu ziyaret eder ve evinde uyurdu. Emir-ül Müminin Ömer de ona saygı gösterirdi. (R. Anha)

¹⁶⁰⁶ Bu Abdullah b. es-Saib b. Yezid el-Kindidir. Ebu Muhammed el-Medeni. Müslim Tirmiz ve Buhari edeb hakkında onun için rivayet etmiştir. O babasından rivayet etmiştir. İbn Ebi Zi'b de ondan rivayet etmiştir. İbn Sa'd onun güvenilir olduğunu söyler. O, 126 senesinde vefat etti. Saib b. Yezid b. Said b. Sümame el-Kindi ve babası ile sohbetleri vardır. O, tehzib ricalindedir. Kütübü sitte sahipleri onun için rivayet etmişlerdir. Yezid b. Said fetihde Müslüman olanlardandır.

¹⁶⁰⁷ Bu hadisten önce Muhtasar'da şöyle denilmektedir. Marur b. Süveyd'in şöyle dediği rivayet edilmiştir. Ömer diyetin üç yılda ödenmesine hükmetmiştir. Bunun yarısı iki yılda, kalanı da bir yılda ödenir. İşte biz bu görüşü alıyoruz.. eh.

Ben dedim: Bu hadis "M "ve "M" nüshalarından düşmüştür. A'meş bu Marur b. Süveyd'den rivayet etmiştir. Belki o bu hadisi Ebu Yusuf, A'meş ve Marur yoluyla rivayet etmiştir. Marur da Ömer ve İbn Mesud'dan rivayet etti. O tehzib ricalindedir. Tabiinin sika-güvenilir ravilerinden ve onların hafıza gücüne sahip olanlarındandır. Kütübü sitte sahipleri onun için rivayet etmişlerdir.

¹⁶⁰⁸ Bu "cena" kelimesi "M" ve "D" nüshalarında noktasız olarak gelmiştir.

diğerinin diyeti ile ilgilenmez. Çünkü bu iki kardeş, her ne kadar nesepleri bir olsa da yardımlaşmaları-dayanışmaları ve güçleri (üye oldukları toplumları) farklıdır. İşte bu sebeple diyet ödemesi, yardımlaşmaya ve bir tek güce (yani divana) dayandırılmıştır.

Sen biliyorsun ki, Şam divanına mensup olan kimseler, her ne kadar nesep bakımından yakın olsalar bile Basra divanına mensup olan kimselerin diyetini ödemezler. Basra divanına mensup olan kimseler de Şam divanına mensup olan kimselerin diyetini ödemezler. Çünkü onlar dayanışma-yardımlaşma birliğinden değildirler ve bir güç birliğinden değildirler. Benim sana açıkladığım gibi akile kurumu ancak yardımlaşma tek güç olma ve koruma-kollama esası üzere kurulmuştur. Böylece diyet, bir nevi kurum üyelerinin birbirini bağışlaması, yardımlaşma ve dayanışması olmaktadır.

Muhammed b. Hasan şöyle demiştir. Bir adam bir kişiyi yanlışlıkla öldürse, onun hakkında bunun diyetini akilesi üç yıl içerisinde ödemek üzere hüküm verilir. Eğer öldürme olayından sonra iki sene veya üç yıl ya da daha fazla bir zaman geçmiş olsa, mesele bundan sonra mahkemeye intikal etse, bu durumda hüküm verildiği günden itibaren üç yıl içinde bu diyetin ödenmesine hükmedilir. Artık önceki geçen zamana bakılmaz. Eğer diyet ödeyenler, bir dairede (divanda) çalışan kimseler ise diyet aldıkları ücretlerden¹⁶⁰⁹ ödemek üzere karar verilir. Buna göre diyetin üçte biri hâkim hüküm verdikten sonra onlara yapılan ilk ödemenin üçte biri olarak alınır. Eğer adamın öldürülmesi ve bu konuda hüküm verilmesi ile ücret ödenmesi arasında bir ay veya bundan daha az bir zaman geçmiş ise diyetin ilk üçte biri bu ayda ödenir.¹⁶¹⁰ Diyet bedellerinin ödemesi geciktirilip sene sonuna kaldığı veya çabuklaştırılıp yıl dolmadan öne alındığı zaman diyetin üçte biri son ödemededen yapılır. Diğer üçte biri ise üçüncü ödemededen yapılır. Eğer topluluk (yani divan mensupları) acele eder ve böylece üç ödemeyi bir defada verirlerse bu, bir nevi ödemedir. Fakat onlar bunu ancak hâkimin diyet hakkında hükmünü vermesinden sonra hak edebilirler. Çünkü diyetin tümü bu üç ödemededen verilectir. O sebeple hâkim, topluma diyet hakkında hüküm verirken bütün diyetten kişiye düşen ödemenin dört dirhem veya üç ya da bundan daha az düşecek şekilde karar verir. Eğer akile mensuplarının sayısı az olur da diyetten kişi başına düşen meblağ dört dirhemden daha fazla olursa, divan mensuplarından onlara nesep bakımından en yakın olan kabilelerden kişiler ilave edilir. Böylece kişiye diyetten ödeyeceği meblağ, benim sana söylediğim kadar veya ondan daha az olur. Bize göre bu atıyyelere-ödemelere ancak sene sonunda hak edilmiş olur. Onun için bizim bu konuda görüşümüz şöyledir: Adamın akile üzerinde alacağı diyeti hakkında bir hüküm verildiği zaman bunun arkasından bir ay veya bundan daha az bir süre sonra diyet ödemesi yapılırsa bu ödeme diyetin üçte biri olur.

¹⁶⁰⁹ Metindeki “a’tayatihim” kelimesi “M” nüshasında böyle gelmiş, “D” nüshasında ise “a’taihim” şeklinde gelmiştir.

¹⁶¹⁰ İbare Muhtasarda böyledir. Fakat “fe’s sülüsü’l evvelü fihi” ifadesi “M” ve “D” nüshalarından düşmüştür. Hâlbuki bunu bulunması gerekir.

Bir adam bir adamı yanlışlıkla öldürse, bundan sonra üç yıl veya daha fazla bir zaman geçtiği halde mahkeme herhangi bir karar vermese bundan sonra hakim akileye diyet kararı verse bu arada divanda çalışanlara bir ücret ödenmemiş olsa, bundan sonra onların geçmiş yıllara ait haklarının ödenmesine emir verilse¹⁶¹¹ bu aldıkları geçmişe ait maaşlardan diyet için az veya çok bir şey istenemez. Diyet alacaklısının, diyet hakkında mahkemece verilen karardan sonraki verilecek maaşı beklemesi gerekir.

Eğer bir adamın akilesi, her ay maaşlarını alan ücretle (çalışan) kimseler olsa, bu akile hakkında üç yıl kendi ücretlerinden diyet vermeleri hususunda hüküm verilir. Onlar her bir yılda diyetin üçte birini öderler. Eğer hâkim diyet hakkında bir hüküm verse, sonra diyet hakkında hüküm verilemeden önce geçmiş aylar için olan ücretler verilse, onların üzerinde az veya çok olan bu ücretlerden diyet borcu olmaz. Akile üzerine diyet görevi, bu ücretlerden¹⁶¹² ancak hâkim diyet hakkında bir hüküm verdikten sonra vacip olur. Eğer bir ayın ücreti, hâkim hüküm verdikten sonra ödenirse, hâkim de aydan bir gün veya daha fazla kaldığı halde diyetin üç yılda ödenmesi hakkında hüküm vermiş ise onlardan onların bu ay için aldıkları ücretlerinden diyet alınır. Çünkü onlar ücreti almazlar ve fidye ayın tamam olmasıyla vacip olur. Eğer bu ücretliler ücretlerini her altı ayda bir veya her ay sonu alıyorlarsa onlar için bir atıye-dayanışma vergisi olmaz: Onlara ücretlerinin her verilisinde ücretlerinden hesaplanarak alınır. Mesela ücret her altı ayda bir veriliyorsa, onların ücretlerinden her altı ayda diyetin altıda biri kadar bir meblağ alınır. Eğer ücret onlara her ay veriliyorsa, onlardan her bir ücretten diyetin üçte birinin altıda birinin yarısı alınır. (yani diyetin 1/36 kadar bir meblağ her ay ücretinden kesilir).

Eğer toplum üyelerinin her ay ücretleri ve bir senede de atıyyeleri olursa böylece onlara diyet ödemesi atıyyelerinden gerekli olur; onların ücretlerine bakılmaz. Ancak onların atıyyeleri yoksa o takdirde diyetin ücretlerden alınması gerekli olur.

Divanları bulunmayan bedevilerden ve Yemenlilerden¹⁶¹³ bir kişi bir cinayet işlese, bunun diyeti, üç yıl içinde onların Akileleri tarafından, kendi mallarından ödenir. Burada hâkim, diyet¹⁶¹⁴ hakkındaki hükmünü verdiği günkü öldürene daha yakın olma derecesi esas alınır.

Hâkim diyet hakkında hüküm vermeden önce katilin öldürmeden sonra o zamana kadar geçmiş olan senelere itibar etmez. Böylece hüküm verildikten sonra her bir senede onların mallarından üçte bir diyet her yılbaşında alınır. Kişi başına üç yılda üç veya dört dirhem mali ödeme düşünün diye nesep bakımından en yakın olan kabileler onlara eklenir.¹⁶¹⁵

¹⁶¹¹ Metindeki "linnasi" kelimesi "M" nüshasında böyle gelmiştir. Fakat o, "D" nüshasında "en-nasi" şeklinde gelmiştir ki, bu yanlıştır.

¹⁶¹² Metindeki "fi ma" kelimesi "M" nüshasında böyledir; "D" nüshasında ise "mimma" olarak gelmiştir.

¹⁶¹³ Metindeki "ehl-il yemen" ifadesi Muhtasar'da böyledir. Bu "M" ve "D" nüshalarından noktasız olarak gelmiştir. Serahsi'nin nüshasında ise "es-semen" olarak gelmiştir.

¹⁶¹⁴ Diyet kelimesi "D" nüshasından düşmüş, fakat "M" nüshasında bulunmaktadır.

¹⁶¹⁵ "M" nüshasında "yudammü" olan bu kelime "D" nüshasında "yadmenü" olarak gelmiştir.

Kim yanlışlıkla bir adam öldürdüğünü ikrar ederse, diyet, üç sene içerisinde onun kendi malından ödenir. Yıllar¹⁶¹⁶ geçer, bu olay mahkemeye intikal etmezse sonra intikal ederse hâkim kararın verildiği günden sonra gelecek üç yıl içerisinde diyeti kendi malından ödemesi için hüküm verir. Çünkü can borcu bu adamın üzerinde olması sebebiyle bu konuda hâkim kararı olmadan bu, mala dönüşmüş olmaz. Hakkında kısas uygulanmayan kasti olarak öldürme de böyledir. Çocuğu öldüren veya kasti olarak öldüren baba bu fiiline yanlışlıkla öldürme karışmıştır.

Eğer katiller bir araya gelip böylece yüz kişi olsalar, diyet, bunların akileleri üzerine olup üç yılda ödenmesi gerekir. Bu konuda katilin¹⁶¹⁷ bir tek kişi veya bir topluluk olması eşittir.

Bir şehir halkı¹⁶¹⁸ Başka bir şehir halkının¹⁶¹⁹ diyetini ödemez. Basra halkı da Küfe halkı adına, Şam halkı da Küfe halkı adına diyet ödemez. Çünkü bunların akileleri divanda yazılıdır. Divanlar ise değişiktir.

Küfe halkı, küfe varoşlarının halkının ve köylülerinin diyetlerini öderler. Basra halkı da Basra'nın varoşlarının halkının ve köylülerinin diyetlerini öder. Şam halkı da buna benzer.

Birisinin oturduğu yer Basra iken¹⁶²⁰ akilesi Küfe'de olsa, böylece her ne kadar Basra halkı kendisine nesepte daha yakın olsa bile onun adına ve onlardan diyet borcunu Küfe halkı öder.

Anne ve baba bir iki kardeşten birisinin divanı-dayanışma kaydı Küfe'de, diğerinin divanı ise Basra'da olsa, onlardan birisi, diğerinin diyetini ödemez. Onun diyetini kendi divan mensupları öder. Her ne kadar nesepleri farklı farklı olsa da aynı divan mensuplarının diyetini o divan üyeleri öder.¹⁶²¹

Horasan halkından bir topluluk, bir divana mensup olsalar, fakat nesepleri farklı olsa mesela bir kısmı vela akdi ile bağlı, bir kısmı da Araplardan olsa, bir kısmının da herhangi bir vela bağı olmasa ve bunlardan birisi bir cinayet işlese, her ne kadar başkaları ona nesep bakımından daha yakın olsalar bile bunun ödemesi gereken diyeti bağlı olduğu sancak ve komutanlığa mensup olan kimseler öder. Eğer onun bağlı olduğu sancak ve komutanlık mensupları az sayıda ise devlet başkanı divan üyelerinden uygun gördüğü kimseleri, onlara ilave eder. Artık onlar, bir tek akile olurlar ve adam başına maaşından dört dirhem veya üç dirhem ya da bundan daha az düşecek şekilde diyet olarak alınır

Bir divan üyeleri, nesep sahiplerinin ötesinde diyetlerini kendi aralarında ödeşirler. Mesela bir adam, arap veya mevaliden (sözleşme ile akraba olan kişilerden) olsa, bunun divanı, velaları olmayan (yani sözleşme ile akraba olmamış) bir toplum ile beraber olduğu belli olsa, bu

¹⁶¹⁶ “M” ve “D” nüshalarında “sittune” kelimesi gelmiştir. Doğrusu ise “sinun” kelimesinin gelmesidir.

¹⁶¹⁷ “M” nüshasında “katil” olarak gelen kelime “D” nüshasında “el-kabail” olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır.

¹⁶¹⁸ “Mısır” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında böyle geldi. Fakat o “M” dipnıtında doğrusu “el-basra” diye yazılıdır. Ben dedim: Bu doğru değildir.

¹⁶¹⁹ Yani “başka bir şehir halkı adına” demektir.

¹⁶²⁰ Metindeki “kane” kelimesi “M” nüshasında böyledir; “D” nüshasında ise o, “kanet” şeklinde gelmiştir.

¹⁶²¹ “ve ehl-üd divanı” deki vav harfi “D” nüshasında böyledir. Hâlbuki o, “M” nüshasında bulunmamaktadır.

kişi, amcaoğulları ve sözleşmeli velilerinin ötesinde divan üyelerinin diyetini öder, divan üyeleri de onun diyetini öderler.

Bir kimse kır ve vahalarda ve buna benzer yerlerde oturan bir kişi olup bir divana mensup geçilse böyle olanlar nesebe dayanarak birbirleirnin diyetlerini ödeyebilirler. Oturduğu yer uzak olsa bile ve ayrı iki kır veya vahada bulunsa da nesep bakımından en yakın olan kimse onun diyetini öder.

Kır ve vahalarda oturan halk, maaşlı akileleri olan şehir halkının diyetlerini ödemez. Bunlar anne ve baba bir kardeşler olsa bile maaşlı akileler de onların diyetlerini ödemez.

Evi şehirde olan, bir maaşlı bulunmayan¹⁶²² ve kır ve vahalarda oturan kişilerin kendisine daha yakın olduğu şehir halkından olan bir kimse, bir cinayet işlese, onun diyetini, her ne kadar maaşları bulunmasa da bu şehirden divan kurumu üyeleri öder. Nitekim kır ve vahalarda sakin olduğu zaman maaşlı bir kimsenin diyetini kır ve vaha halkı ödemez. Bu konuda maaşları olmayan ücretliler diyet meselesinde aynı maaşlı kimselere benzerler.

Ehl-i zimmeden (zimmî halktan) olan¹⁶²³ kimselerin diyetlerini belli akileler öder. Mesela bunlardan birisi yanlışlıkla bir adamı öldürse onun diyeti akilesi üzerine olur ve üç senede öder. Bu konuda bir zimmî aynı Müslüman mesabesindedir. Bunlardan kimin akilesi yoksa veya böyle dayanışma kurulu diyet ödeşmeleri yapmıyorsa bu durumda diyet onun kendi malından hâkim karar verdiği günden itibaren üç sene içersinde ödenir. Öldürme işinden sonra pek çok sene geçmiş olsa bile geçen bu yıllara itibar edilmez.

Bir kâfir Müslüman adına diyet ödemez; Müslüman da kâfir için diyet ödemez. Kâfirler, her ne kadar milletleri farklı olsa bile, onlar diyetlerini kendi aralarında öderler.

Küfe halkından olan ve orada çalışıp maaş alan bir kimse, yanlışlıkla bir adam öldürse böylece onun akilesi hakkında diyeti üç sene içersinde ödemesi hususunda bir hüküm verilmemiş iken onun divanı değiştirilse, maaş ve adı Basra divanına geçirilse sonra bu mesele mahkemeye intikal etse hâkim, diyeti onun Basra halkından olan akilesinin ödeyeceği hakkında karar verir. Eğer hâkim, diyeti Küfelilerin akilesinin üç yıl içersinde ödemesi gerekir diye karar verse ve onlardan bir sene için diyetin üçte birisini¹⁶²⁴ almış veya almamış olsa, fakat hâkim diyet hakkında kesin karar vermiş ve sonra onun adını değiştirmiş Küfeden alıp Basra halkına divanına yazmış olsa diyet hâkimin karar verdiği kimselerin akilesi (yani Küfelilerin) üzerine olur. Bu onlardan başka bir akileye intikal etmez. Fakat bu adamdan Basradaki maaşından kendi hissesine düşen pay kadar alınır. Eğer hâkim onlar hakkında diyeti üç yıl içersinde ödemeleri için karar verip üçte bir veya üçte ikisi alındıktan sonra

¹⁶²² “M” nüshasında “ve in lem yekün lehu fi atain” olan ibare, “D” nüshasında ve in lem yekün lehum ataün” şeklinde gelmiştir.

¹⁶²³ “M” nüshasında “ve men kane min ehl-iz zimmeti” şeklinde gelen ibare, “D” nüshasında “ve men kane lehum min ehl-iz zimmeti” şeklinde gelmiştir.

¹⁶²⁴ Metindeki “sülüs-üd diyeti” ifadesi “M” nüshasında böyledir. Bu “D” nüshasında ise sülüs-ü sinin –iddiyeti” olarak gelmiştir.

(bu Küfe akile mensuplarının) sayıları azalır, nesep bakımından kendilerine en yakın olan kabilelerden ilave edilir ve bunlar onlar için diyet ödemesi yaparlar.

Hâkimin hükmünden sonra akile mensuplarının sayısının azalması adamın maaşı ile birlikte divan üyeliğinin bir şehirden başka bir şehre¹⁶²⁵ intikal etmesine benzemez. Çünkü onlara ilave edilenler bir akile olurlar ve artık bu müstekil bir akile olur.

Eğer evi Küfe’de olan ve bir maaşı bulunmayan kimse yanlışlıkla bir adamı öldürse böylece hâkim akilenin diyeti ödeme hususunda bir karar vermeden Küfe’den intikal edip Basra’ya gelerek orayı yurt edinerek vatan tutarsa sonra o mahkemeye verilse yine böyledir, hâkim onun Basra’daki akilesine üç yıl içerisinde diyeti ödemesi hususunda hüküm verir. Ancak hâkim, onun Küfe’deki akilesini nazr-ı itibara almaz.

Eğer hâkim, onun Küfe’deki akilesi hakkında diyeti üç yıl içerisinde ödemesi için karar vermiş olsa sonra o, bu diyet alınmadan önce Basra’ya göçmüş ve orayı yurt edinmiş olsa, diyet onun Küfe’deki akilesi üzerinden hükümsüz olmaz.

Eğer kır-vahalarda oturan kimselerden birisi, yanlışlıkla bir adam öldürse onun hakkında bir hüküm veilmese ve böylece o, Müslüman şehirlerden birisine gelip bir divana¹⁶²⁶ katılsa ve o şehri yurt edinip kırları terk etse, sonra bu mesele mahkemeye intikal etse bu durumda hâkim, onun şehir halkından olan akilesine, divan üyelerine diyeti ödemesi için karar verir. Hakim, kır-vaha halkı hakkında bir hüküm vermez. Eğer başlangıçta hâkim, onun akilesinin diyeti kendi mallarından üç yıl içerisinde ödemesi hususunda bir karar vermiş olsa sonra onun durumu benim sana anlattığım gibi olsa, bu diyet ödemesi bu adamın bir şehre göçmesiyle kır-vaha halkından başkasına intikal etmez. Çünkü bu cinayeti akile işlememiş, onu ancak bu adam işlemiştir.¹⁶²⁷ Fakat hâkim diyeti onların ödemesi hakkında hüküm verdiği zaman bu akile üzerine bir borç olur.

Eğer bedevi halktan-çölde yaşayanlardan bir topluluk hakkında diyeti kendi mallarından üç yıl içerisinde ödemesi için hâkim hüküm vermiş olsa, böylece onlar bir senede üçte birini veya üçte ikisini¹⁶²⁸ ödemiş ve geriye bir miktar kalmış olsa veya hâkim onlar hakkında hüküm vermiş, fakat onlar hiç ödeme yapmamış ve devlet onlara maaş vermiş olsa diyet onların bu maaşlarından alınır. Eğer hâkim, diyetin onların mallarından alınması hususunda ilk önce bir hüküm verse bile (diyet onların maaşlarından alınır). Çünkü bu maaşlar, onların kendi malıdır ve onlara savaş için verilmiş olan mallardır. Fakat hâkim, onların bu maaşları hakkında çölde onlar için daha önce bu konuda vermiş olduğu verir. Eğer hâkim, onlar hakkında deve ile ödemeye hükmetmişse artık bu değişmez. Bu, hâkim karar verdikten sonra diyetin ödenmesinin bir akileden başka bir akileye intikal etmesine benzemez. Bu durumların hepsi ve bu kıyaslar,

¹⁶²⁵ Metindeki “ila” kelimesi “M” nüshasında böyledir. “D” nüshasında ise bu “ila” yerine “ala” gelmiştir.

¹⁶²⁶ Muhtasar’da “divan” olarak gelen bu kelimesi “M” ve “D” nüshalarında “din” olarak gelmiştir.

¹⁶²⁷ “er-racülü” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında “li’r racülü” olarak gelmiştir ki, bu yanlıştır. Doğrusu ise “er-racülü”dür.

¹⁶²⁸ Metindeki “es-sülüseyni” kelimesi “M” ve “D” nüshalarında “li’s sülüseyni” olarak gelmiştir. Doğrusu “es-sülüseyni”dir.

Ebu Hanife ile Muhammed'in görüşlerine uygun olarak kıyas edilip meydana getirilmiştir.

VELA İLE DİYETİN BEABER İNTİKAL ETMESİ VEYA¹⁶²⁹ VELANIN İNTİKAL ETMESİ DİYETİN BAKİ KALIP ONUNLA İNTİKAL ETMEMESİ¹⁶³⁰

Muhammed b. el-Hasen, bir çocuk yüzünden, bu çocuk annesine bağlı olduğu halde karısı ile yeminleşmeye¹⁶³¹ giren adam hakkında şöyle demiştir. Bu çocuk bir cinayet işleyip bir adamı yanlışlıkla öldürse, hâkim bu konuda annenin akilesine diyeti üç yıl içersinde ödemesi hususunda karar verse böylece cinayet sahipleri diyeti annenin akilesinden alsalar, sonra baba çocuğun kendisine ait olduğunu iddia etse, bu çocuk onun oğlu olur ve kendisine iftira cezası verilir.¹⁶³² Annenin akilesi, diyetten ödedikleri miktarı babanın akilesinden isteyip alırlar. Bu da Ebu Hanife'nin görüşüdür.

Muhammed b. el-Hasen, şöyle demiştir: Annenin akilesi, hâkim bu konuda annenin akilesi lehine ve babanın akilesi aleyhine karar verdiği günden itibaren üç yıl içersinde diyeti¹⁶³³ babanın akilesinden isteyip alır. Babanın, çocuğun kendisine ait olduğunu iddia ettiği günden sonra geçmiş olan yıllara bakılmaz.

Bu durum, hür ve Beni Temim¹⁶³⁴ kabilesinin mevlası (velisi) olan kadının mükatep kölesi için de böyledir. Hâlbuki bu mükatep köle Hemedan kabilesinin bir mükatebidir. Böylece bu mükatep ölüp geriye yetecek kadar mal ve fazlasını bıraktı. Fakat o, anlaşma bedelini ödemedi. Böyle iken onun oğlu¹⁶³⁵ bir cinayet işleyip yanlışlıkla bir kişiyi öldürdü. Bu durumda hâkim bu konuda diyeti üç sene içersinde annenin akilesinin ödemesi hususunda karar verdi ve diyet onlardan alındı. Sonra mükatep köle üzerinde olan borcunu ödedi. Böylece çocuğun velası mükatep kölenin mevlasına intikal eder ve annenin akilesi hâkimin hüküm verdiği günden itibaren üç yıl içersinde ödedikleri bu meblağı babanın akilesinden isteyip alır.

Bir adam, bir çocuğa bir kişiyi öldürmesi için emir verse, o da onu öldürse, bu durumda hâkim çocuğun akilesine üç yıl içersinde diyeti ödemesi hususunda karar verir. Çocuğun akilesi bunu emreden kişinin akilesinden üç yıl içersinde isteyip alır. Eğer bu her iki akile ve cinayet velileri hepbirden hâkimin huzurunda bir araya gelirlerse, hâkim, cinayet velilerinin lehine ve çocuğun akilesinin aleyhine hüküm verir. O çocuğun akilesinin lehine ve emreden kişinin akilesi aleyhine karar verir. Buna göre cinayet sahipleri çocuğun akilesinden her ne zaman bir şey alırsa, çocuğun

¹⁶²⁹ “Ev” kelimesi “D nüshasında böyledir. “M” nüshasında bu “ev” yerine “ey” kelimesi gelmiştir.

¹⁶³⁰ “Maahu” kelimesi “D” nüshasında böyle geldi. Fakat o, “M” nüshasında gelmemiştir.

¹⁶³¹ Buna İslam hukuk terminolojisinde lian adı verilir. Bir kimse karısının zina ettiğini iddia edip bu iddiasını dört şahit ile ispat edemezse karşılıklı olarak belirli kalıplarla yeminleşirler. Bu yeminleşmeye lian veya mülaane adı verilir. (çev.)

¹⁶³² “el-haddü” kelimesi “M” nüshasında böyle, “D” nüshasında ise “bi'l-haddi” olarak gelmiştir.

¹⁶³³ Muhtasar'dan anlaşılan mana böyledir. Bu kelime “M” ve “D” nüshalarında “ed-diyetü” olarak gelmiştir.

¹⁶³⁴ Muhtasar'da böyledir. Vav, “M” ve “D” nüshalarından düşmüştür.

¹⁶³⁵ “İbnühu” kelimesi “M” nüshasında böyledir. Fakat o, “D” nüshasından düşmüştür.

akilesi de onun aynen mislini emreden kişinin akilesinden isteyip alır. Eğer hâkim, çocuğun akilesi aleyhine karar verirse, onlar da emreden kişiyi mahkemeye vermeyip diyetin tümünü öderlerse sonra onlar bu ödemedenden sonra ve bunun arkasından yıllar geçtikten sonra annenin akilesini mahkemeye verirlerse böylece hâkim çocuğun akilesinin lehine ve onların lehine ve bunların lehine karar verdiği günden itibaren üç yıl içerisinde diyeti ödemesi hususunda emreden kişi aleyhine karar verir. O bundan önce geçmiş olan yılları nazar-ı itibara almaz.

Eğer emreden kişi, çocuğa kendisinin emir verdiğini ikrar ederse ve bu¹⁶³⁶ ancak kendi sözü ile bilindiği halde, hâkim diyet hakkında karar verildiği günden itibaren üç yıl içerisinde bu emreden kişinin, kendi malından diyeti çocuğun akilesine ödemesi için karar verir.

Eğer bu yeminleşmeye¹⁶³⁷ (sebep olan) oğlan bir cinayet işleyip yanlışlıkla bir adamı öldürse, hâkim bunun hakkında annenin akilesine üç yılda ödemesi için karar verse sonra annenin akilesi ilk yılda üçte birini ödese sonra babası çocuğun kendisine ait olduğunu iddia etse böylece çocuk kendisine bağlanır ve o, had cezasına çarptırılır. Cinayet sahipleri ile iki aile hep beraber hâkimin huzurunda bir araya gelirler. Böylece hâkim, annenin akilesi lehine karar verir; onların ödedikleri bu üçte biri, hüküm verildiği günden itibaren gelecek bir sene içerisinde babanın akilesinin ödemesi gerektiği hususunda hüküm verir. Ödeme cinayet sahiplerinden önce bunlardan başlar ve geri kalan diyet borcu da annenin akilesi açısından hükümsüz olur. Bu konuda annenin akilesi lehine diyetin üçte birinin babanın akilesi üzerine olduğuna hükmedilen ilk seneden sonra hâkim bu borcun babanın akilesinin üzerinde olduğu ve bunu gelecek iki sene içerisinde ödeyeceğine karar verirse böylece o diyetin gelecekte üç yıl içerisinde ödenmesinin babanın akilesinin boynunun borcu olduğuna hüküm verir. İlk üçte biri annenin akilesinin üçte ikisi de cinayet sahiplerinin olur. Annenin akilesinden alınan cinayet sahiplerinden alınmaz. Ancak annenin akilesinden geri kalan hükümsüz olur. Fakat sana açıkladığım gibi bu konuda cinayet sahipleri lehine babanın akilesi aleyhine hüküm verilir.

Mükatep kölenin hür bir kadından olan oğlu da böyledir. Bu mükatep köle ölüp geriye yeteri kadar mal bıraktığı zaman böylece onun oğlu bir cinayet işlese sonra anlaşma bedeli eda edilse bu oğlan, benim sana açıkladığım bu kabil bütün meselelerde aynı yeminleşmeye (sebep olan) çocuk mesabesinde dir.

Beni Temim kabilesinin mevlası-velisi olan hür bir kadın Hemedan kabilesinde bir adamın kölesinin nikâhlısı ise böylece o bir oğlan çocuğu doğursa bu çocuğun akilesi annesinin akilesi olan Beni Temim kabilesidir.¹⁶³⁸ Eğer bu çocuk bir cinayet işlese hâkim bu cinayet hakkında bir karar vermeyip babası onu azad etse bu durumda hâkim bu çocuğun velasını, babasının mevlasına verir. Onun akilesini de babasının akilesi yapar. Hâkim çocuğun işlediği bu cinayeti de (yani onun diyetini ödeme

¹⁶³⁶ “bi zalike” kelimesi “M” nüshasında böyle, “D” nüshasında ise “zalike” şeklinde geldi.

¹⁶³⁷ “el-mülaanetü” kelimesi Muhtsar’da böyle geldi. “M” “ve “D” nüshalarında ise “mülaanetü” e

¹⁶³⁸ Nüshalarda “beni Temim” olan bu kelimenin “benu temim” şeklinde olması doğrudur

görevini de) annesinin akilesi üzerine olduğuna hükmeder ve bunu babasının akilesine yüklemeyiz.

Babası bu çocuğu azad etmeden önce o, bir kuyu kazmış olsa babası sonra onu azad etse böylece hâkim buradaki diyeti annesinin akilesi üzerine olduğuna hükmeder ve o, babanın akilesi üzerine bundan bir şey yüklemeyiz. Diyet annenin akilesi üzerine olduğu tesbit edilinceye kadar bu konuda davalı, eğer o, reşit-yetişkin- mükellef olmuş ise cinayeti işleyen kişidir. Eğer o henüz daha küçük ise bu durumda davalı taraf, kendisini azad eden babası olur. Çünkü onun işiyle kaim olan-onun işini gören babasıdır. Zira bu çocuk yeminleşmeye sebep olan çocuğa benzemediği gibi, benim sana açıkladığım mükatep kölenin oğluna da benzemez. Çünkü bu vela olayı cinayetden sonra ortaya çıkmış bir durumdur. Yeminleşmeye (sebep olan) oğlan ve mükatep kölenin oğlu, lian oğlanı (yeminleşmeye sebep olan çocuk) babasının o olduğunu iddia edince ve anlaşma bedeli ödenince biz bu çocuğun cinayeti işlediği gün onun oğlu olduğuna hükmederiz. Mükatep kölenin de öldüğü gün hür olduğuna hükmederiz ve hür bir kişiye nasıl mirasçı olunuyorsa ona da mirasçı olunur.

Savaş halkından bir adam İslam yurdunda Müslüman olup Müslüman halktan birisiyle velayet anlaşması yapmış olsa sonra o bir cinayet işlese bunun diyetini velayet anlaşması yaptığı akile öder. Böylece akile onun diyetini öderse, cinayetden sonra onun bu velasının değiştirilmesi mümkün olmaz. Eğer onun vela sözleşmesi yaptığı kişinin akilesi, onun diyetini öderse veya bu cinayet hakkında bir hüküm verilmemiş olsa sonra onun babası savaş yurdunda esir edilse, böylece onu bir adam satın alıp azad etse onun velası, bu adama geçer ve onun çocuğunu velası, vela anlaşması yaptığı kimseden ayrılır; artık çocuk, babasının mevlalarının mevlası olur. Kendisiyle vela anlaşması yaptığı mevlanın akilesi, babanın mevlasının akilesinden bir şey isteyip alamaz. Çünkü bu, çocuğun velasının intikal ettiren yeni meydana gelmiş bir veladır. Bu, benim sana yaptığım bütün açıklamalarda aynen anası başka bir kavmin mevlası olduğu halde babası azad edilmiş kişiye benzer.

Bir adamın yanında Müslüman olan ve onunla vela anlaşması yapan bu oğul, bir cinayet işlese, fakat aleyhine bir hüküm verilmese veya bir kuyu kazsa fakat oraya bir düşen olmasa böylece onun babası esir edilse ve onu birisi satın alıp azad etse sonra bu cinayet hakkında hüküm verilse veya kazdığı kuyuya bir adam düşüp ölse bu durumda hâkim bu cinayeti, yanında Müslüman olduğu ve onunla vela anlaşması yaptığı kişinin akilesi üzerine hükmeder ve bu cinayeti babasının mevlasının akilesi üzerine karar verip yüklemeyiz. Her ne kadar cinayeti işleyen kişi, başka bir kavmin mevlası olmuş olsa da o, bu konuda husumetin-cinayetin sorumluluğunu taşıyan kimsedir.

Zimmî halktan bir adam, Müslüman olsa, hiç kimseyle velayet anlaşması yapmasa ve yanlışlıkla bir kişiyi öldürse, hâkim bu konuda bir karar vermemiş olsa böylece bu adam Beni Temim kabilesinde bir kişi ile velayet anlaşması ve sözleşmesi yapsa ve o, başka bir cinayet işlese bu durumda bu iki cinayetin, ilk ve son cinayetin sahipleri mahkemeye başvursalar hâkim bu her iki cinayetin (diyetinin) beytülmal-hazine

üzerine olduğunu hükmeder ve onun velayetini İslam toplumuna bağlar. Bu adamın Beni Temimden olan bu kişiyle yapmış olduğu velayet anlaşması geçersiz olur. Çünkü o, ilk defa cinayet işlediği zaman onun bu cinayetinin diyeti hazine üzerine gerekli olur. Zira onun velası, İslam toplumunun lehine sabit olmuş (onun eline geçmiştir). Bundan dolayı da onun bunu belli bir insana tahsis etmeye hak ve salahiyeti yoktur. Eğer bu adam ölürse ona İslam toplumu varis olur ve onun mirası hazineye kalır.

Eğer o, bir kişi ile velayet anlaşması yapmadan önce bir ok veya taş atmış olsa, fakat bu ok isabet etmese böylece o bir adamla velayet anlaşması yapıp bir sözleşme gerçekleştirse sonra bu ok birine isabet edip birisini öldürse yine böyledir; bu ve önceki olay aynıdır. Bu durumda onun bu velayet anlaşması geçersiz olur.

Eğer bu adam, halka ait olan umumi bir yola bir kuyu kazmış olsa, fakat kimse oraya düşmese ve böylece o bir kişiyle velayet anlaşması ve sözleşmesi yapmış olsa, bundan sonra kuyuya birisi düşüp ölse, hâkimin bu konuda karar verdiği günden itibaren üç yıl içinde bu kimsenin diyetini kendi malından ödemek bu adamın boynunun borcu olur. Onun velası da velayet anlaşması yaptığı kimseye ait olur. Artık hazine onun diyetini ödemez ve onun velayet anlaşması yaptığı kimse de onun diyetini ödemez. Bu mesele onun daha önce geçen ok atıp cinayet işlemesine benzemez. Çünkü kuyu olayı, oraya birisi düşüp ölünceye kadar diyet ödenmesi gerekli olan bir cinayet gibi sayılmaz. Zira bu adam, boynunda hiçbir cinayet bulunmadığı halde kişi ile velayet anlaşması yapmıştır. O sebeple bu velayet sözleşmesi caizdir. Fakat onun diyetini velayet anlaşması yaptığı kişinin akilesi ödemez. Bunun diyetini hazine de ödemez. Eğer hazine onun diyetini öderse onun velası İslam toplumuna verilmiş olur. Hâlbuki o bu kişiye velayet bağı ile bağlanmadan önce onların üzerine ne bir diyet ve ne de bir cinayet ödemek vacip olan bir şey değildir. Bundan dolayı cinayet tazminatı onun kendi malından ödenir.

Müslüman olup da¹⁶³⁹ bir kişi ile velayet anlaşması yapan adam da buna benzer. Sonra o, cinayet işler, ok atar veya bir kuyu kazar. Sonra onun velası bir adama intikal eder. Artık o, bu kişi mesabesindedir. Zira bu konuda evvelki kişi hakkında olan velayet, İslam toplumuna ait olur. Bu son adam hakkında olan velayet ise ilk mevlaya ait olur ve ondan ayrılıp başka birisine asla geçmez. Kuyu kazma işine gelince burada vuku bulan cinayet bedelini onun kendi malından ödemesi boynunun borcudur. Onun velası da diğer adama ait olur.

Sen biliyorsun ki, eğer kuyuya hiç kimse düşmese ve böylece kuyuyu kazın adam velasını başka birisine çevirse ve onunla velayet anlaşması ve sözleşmesi yapsa sonra birçok cinayet işlese, bunların diyetleri, o kuyunun kazılması hakkında bilgisi olsun veya olmasın, mevla olan bu başka birisinin akilesi üzerine olur. Çünkü cinayet henüz sabit olmamış ve onun için bir diyet ödemesi de gerekli olmamıştır. Eğer diğer mevlanın akilesi onun pek çok cinayetlerinin diyetini öderse o da onların diyetini öderse n dersiniz. Sonra bu kuyuya bir insan düşüp öldü. Bunun

¹⁶³⁹ “Yüslümü” kelimesi “M” nüshasında böyle, “D” nüshasında ise “müslimün” olarak gelmiştir.

velası ilk mevlaya dönecek mi veya hazine üzerine mi yükleyecek? Bunların hepsi geçersizdir. Bu doğru değildir. Burada yapılacak şey benim sana anlattığım gibidir.

Bir kimse şöyle bir soru sorsa, "Babanın azad edilmesi sebebiyle intikal eden velayet yani bir kişiye vela anlaşması yapan kimsenin velayeti nasıl olur da karışmaz; sonra o bir kuyu kazıyor ve sonra vela anlaşmasını çeviriyor? Hâlbuki bu, hâkimin cinayet hakkında birisi kendisinin akilesi olan ve sonra diğer akileye dönüşen bu iki akile üzerine henüz bir hüküm vermemiş olduğu bir meseledir." Ben buna şöyle cevap veririm: Akilesi, Küfe divanına mensup olan halk olduğu halde kendisi de Küfe halkından olan bir adamın Küfe'de maaşı olsa, bu kişi bir cinayet işlese, hâkim bu konuda bir hüküm vermeden devlet başkanı onun divanını Basra halkına çevirse böylece o, bunlarla beraber olsa sonra cinayet sahipleri bunu mahkemeye verse hâkim bu (tazminatın) onun Basradaki akilesi üzerine olduğuna hükmeder. Bu durumda onun intikal etmiş olan velası niçin böyle olmasın? Onlara (şöyle) denildi¹⁶⁴⁰ Bu vela karışık değildir. Çünkü bu adam bir veladan (başka) bir velaya intikal etmiştir. Böylece onun ikinci hali, ilk halinden başka bir şey olmuştur. Neticede onun bir durumu iki duruma dönüşmüştür. Yani onun ilk hali işlediği cinayetten (meydana gelen tazminat) ilk akilesi üzerine olur. İkinci halinde ise işlediği cinayet (tazminatı) ikinci akilesinin üzerine olur. Gerçekten bu her iki akilenin sahibinin durumunda bir değişiklik yoktur; onun hali ancak tek bir haldir. Onun sadece akilesi değişmiştir. Bu intikal etmiş olan vela, Müslüman bir kadına benzer. Beni Temim kabilesinin mevlası olan bu Müslüman kadın, bir cinayet işledi veya bir kuyu kazdı. Hâkim bu cinayet hakkında henüz bir hüküm vermedi. Böylece bu kadın irtidat edip İslam'dan döndü ve mürted olarak savaş yurduna katıldı. Esir edilip cariye olodu. Sonra bunu Hemedanlı birisi satın alıp azad etti. Sonra o kuyuya bir kişi düşüp öldü. Bu durum mahkemeye intikal etti. Hâkim bu olay ve hakkında daha önce hüküm vermediği cinayet için hüküm verir. Hâkim, bu olay için görevin Beni Temim kabilesi üzerine düştüğü hakkında karar verir. Kadının velasının Hemedana intikal etmesiyle bu diyet de (Beni Temim'den) başka bir yere intikal etmez. Bu kadının evvelki ve sonraki velada durumu, böylece iki hale dönüşmüştür. İşte vela da böyledir; cinayette taraf bulunduğu halde (vela) intikal ettiği zaman o da aynı bu (mesele) mesabesindedir. Bu şekilde cinayeti işleyenin kadın olduğu hükmü Beni Temim kabilesi üzerine sabit olur.

Eğer bu iki akile niçin böyle yapılmıyor diye bir soru sorulursa biz buna şöyle cevap veririz: Küfe'nin maaşlı halkı, onun akilesi iken bu adam cinayet işlediği zaman daha sonra bu cinayet hakkında bir hüküm verilmeden önce o akilesini Basra'nın maaşlı halkına çevirmiş olsa cinayet sorumluluğu Küfe halkınının üzerinden başka yere³ gitmez. Çünkü o bu cinayeti Küfe kalkının içinden biri olduğu halde işlemiştir.

Onlara şöyle denildi: Bu vela karışmaz. Çünkü bu adam bu kişiyi öldürdüğü zaman onun üzerine gerekli olan şey bu ölünün kan bedelini

¹⁶⁴⁰ "M" nüshasında böyledir. "D" nüshasında ise "ben dedim" şeklinde gelmiştir.

ödemektir. Böylece bu kan bedelini ödemek, bir delile dayanarak hüküm verilmeye kadar akile üzerine vacip olmaz, onun kendisi üzerine gerekir. Hâkim cinayet hakkında bir delile dayanarak hüküm verinceye kadar akile üzerine bir şey lazım gelmez. Eğer hâkim cinayet hakkında onlar için bir karar vermeden önce akile üzerine (ödeme yapmak) vacip olsaydı bir adam yanlışlıkla bir cinayet işlediğini ikrar ettiği zaman bu konuda onun üzerine bir şey lazım gelmezdi. Çünkü o sadece akile için ikrarda bulunmuştur. Ancak onun onlarla birlikte bir divanı varsa hissesine göre onun üzerine bir ödeme görevi düşer. Bu¹⁶⁴¹ bir şey ifade etmez; çünkü diyet akile üzerine ancak bir delil ile gerekli olur.

Eğer bir kişi, bu adamın velisini yanlışlıkla öldürdüğünü ikrar ederse ve o, bu adamı şöyle şöyle diye açıklayarak mahkemeye şikâyet ederse böylece bu konuda delilleri ortaya koyarsa bu durumda hâkim (diyetin) onun Küfe halkı divanından olan akilesi üzerine olduğu hususunda karar verir. Cinayet sahipleri "doğru söyledin" gerçekten böyle oldu dese akile ise bunu yalanlasa bu adama kendi malından bir şey lazım gelir mi? Ne az ve ne de çok olarak onun kendi malından bir şey vermesi gerekmez. Ancak akilesi ile beraber onun maaşı varsa hissesine düşen miktarı vermesi boynunun borcu olur.

Siz biliyorsunuz ki, diyet ancak hâkimin belgeye dayanan kararı ile akile üzerine vacip olur. Failin ikrarı ise hâkimin hükmünden önce de sonra da değişebilir.

Ebu Hanife (bu konuda) şöyle diyordu: Bir adam bir adamı yanlışlıkla öldürse hâkim, diyet hakkında henüz bir hüküm vermeden adam, yirmi bin dirhem veya 200 deve, ya da 2 bin dinar veya 3 bin koyun yahut üçyüz sığır üzerinde anlaşsa bu caiz olmaz ve bunlar diyete çevrilir.

O yine şöylediyordu: Hâkim diyet için bin dinar diye hüküm verse adam da 20 bin dirhem üzerinde anlaşsalar bu caiz olur. Eğer o muayyen iki yüz sığır üzerinde anlaşmış olsa bu da caizdir. Çünkü o (Ebu Hanife) şöyle diyordu: İnsanın canı bu mallardan birisi değildir ki, hâkim bunlardan birisiyle hüküm versin.

Siz yine biliyorsunuz ki, eğer bir adam hâkimin huzurunda yanlışlıkla bir adamı öldürdüğünü ikrar ederse, cinayet sahibi de katil aleyhine diyet hakkında delil ortaya koyarsa biz, diyeti ödeme yükümlülüğünün akile üzerine olduğuna hükmederiz ve katilin ikrarına değer vermeyiz. Eğer cinayet sahipleri, hâkime "bizim bir delilimiz var mı bilmiyoruz, fakat sen bizim için katilin malından diyet almamız hususunda karar ver" derlerse, bu durumda katilin ikrarı ile diyeti onun kendi malından ödemesine hüküm veirlir. Sonra cinayet sahipleri bir delil bulsa ve bu diyet ödeme işini katilin akilesine çevirmek isteseler onların buna

¹⁶⁴¹ Metindeki "fe haza" kelimesi "M" nüshasında "fe lihaza" olarak gelmiştir. Doğrusu "fe haza"dır.

hakları yoktur. Çünkü hâkim diyetin onun malından olmasına karar vermiştir. Artık ondan başkasına çeviremez. Katil ikrarda bulursa bunun üzerine cinayet sahibi hâkime “sen benim için onun malından almam hususunda hüküm vermeye acele etme çünkü ümit ederim ben bir delil getireceğim” dese böylece hâkim kararı tehir eder. Sonra o, bir delil bulursa hâkim onun için diyetin akile üzerine olduğuna hükmeder. Hâkimin akile üzerine verdiği karar onun başka kararına benzemez. Çünkü hâkim kararı olmadan akileye görev yüklemek hak değildir.

Bu aynı senin dediğin gibidir, dediler. Hâkimim hükmü olmadan akileye diyet gerekmez. İntikal etmiş vela da hâkim kararı olmadan akilenin diyet ödemesini gerektirmez. Fakat sen bu konuda evvelki ikisi üzerine hüküm verirsin. Böylece sen bunda neden evvelki ikisi gibi hüküm vermedin ve onu intikal etmiş vela gibi yapıyorsun? İntikal etmiş velaya gelince bu mürted kadın ile açıklanmıştır. Bunu da aynı öyle yap! Onlara şöyle denildi: Bu ona benzemez. Siz biliyorsunuz ki, bedevilerden bir adam çölde bir kuyu kazdı. Sonra başkan bu çöl halkına emretti, şehirlere göç ettiler. Oralarda dağıldılar, böylece kendilerine maaş bağlandı ve uzun zaman diyet ödediler. Sonra bir adam bu kuyuya düştü. Bu diyet mallarda nesep akrabaları üzerine olduğu gibi çöl halkı üzerine olmaya döner mi? Eğer onlar deve sahibi kişiler ise üzerlerine deve borcu olur. Veya koyun-keçi ya da siğir sahibi iseler öyle olur. Dirhem ve dinar olan maaş sahibi kimseler değil! Siz biliyorsunuz ki, şehirlerden birisinde maaş alanlardan bir adam bir kuyu kazsa sonra başkan bu şehrin maaş verme sistemini iptal etse ve onları nesep akrabalıklarına çevirerek uzun zaman böylece kendi kendilerine diyetlerini ödeseler sonra bu kuyuya birisi düşüp ölse onun kanı boşuna giymiş mi olur. Çünkü bu akile hükümsüz olmuştur. Zira divan değişmiş, akile cinayette hiçbir ortaklığı olmadığı halde adamın işlediği cinayete karşı bir yardımlaşma kurumu olmuştur. Bu durumda akilenin ancak onların hakları belirlenip malın kendilerine verilmesi gerekli olduğu gün diyeti ödemesi boynunun borcu olur. Adam ise kendi nesebinden ayrılmaz ve ondan başka bir yere dönmez. Ancak onun akilesi bir kavim olur. Sonra bu akilenin bizzat kendisi başka bir akileye çevrilir.

Ben şimdi bundan daha önemlisini dile getirmsek istiyorum: Küfe divanında kayıtlı oradan maaş alanlardan birisi bir cinayet işlese, böylece hâkim bu cinayet diyetinin onun akilesi üzerine olduğuna karar verse sonra bu adam, şehir halkından ve çöl halkından divanda yazılı bir maaşları olmayan bir kavme¹⁶⁴² katılsa, onlar da akileye dâhil olurlar ve hakkında hâkim tarafından hüküm verilmiş veya verilmemiş olan diyetin ödemesine onlarla birlikte katılırlar. Eğer hakkında karar verilmiş cinayet bedelinin bir kısmı ödenmiş ise onlar geri kalan kısmın ödemesine katılırlar. Hâkimin kararında her iki akile farklı olduğu halde biz bunu nasıl anlayıp tefrik edeceğiz dediler. Onlara şöyle cevap verildi: Hâkimin iki akile hakkında vermiş olduğu hüküm tek akileye benzemez- karışıklık

¹⁶⁴² Metindeki “kavmen” kelimesi “M” nüshasında “kavmün” olarak gelmiştir. Hâlbuki bunun doğusu “kavmen” şeklindedir.

olmaz. Sen biliyorsun ki, eğer hâkim, diyetin katilin maaş alan kavmi üzerine olduğuna hükmetse, böylece onlar da diyetin üçte ikisini ödeseler sonra ölseler veya öldürülseler böylece onlardan geri kalanı almak mümkün olmazsa¹⁶⁴³ onlarla birlikte diyet ödeyebilmeleri için maaş alan kimselerden soy olarak kendilerine en yakın olan kabile eklenir. Hâlbuki bunlar daha önce onlarla beraber değillerdi. Divana katılan kimseler de böyledir. Onlar bir tek akile oldukları için, hakkında hâkim kararı olsun veya olmasın diyet ödemelerine birlikte katılırlar.

Bu işin esası şudur: Farklı iki akile grubundan birisi¹⁶⁴⁴[1] diğeri için diyet ödemediği zaman bu konuda hâkim tarafından bir hüküm verilmeden önce diyet ödemesi bir akileden diğer akileye geçer mi? Böylece adam diğer akile grubundan olduğu halde mahmekeye başvurdu; hâkim de karar vereceği gün diyetin kendi akile grubu üzerine olduğu hakkında hüküm verir. Eğer hâkim, evvelkiler üzerine olduğuna karar verirse, onun bu hükmü, diğerleri üzerine çevrilemez ve evvelkilerin üzerine gerekli olur.

Bu (hüküm) adamın ikrarı mesabesindedir. Adamın diyeti kendi malından ödemesi için hâkim tarafından karar verildiği zaman bu karar ikrara dayalı bir delil ile akile üzerine çevrilmez. İkrarda bulunan kişinin malı hakkında hâkimin bir karar vermemiş olması da (ödemeyi akile üzerine çeviremez). Netice olarak cinayet sahibinin delili ortaya koymasıyla hâkim de bu delil sebebiyle diyetin akile üzerine olduğu hususunda karar verir.

Fakat akile tek olduğu zaman hâkimin hükmü bulunmuş veya bulunmamış (bir şey ifade etmez) aynıdır. Hâkim bu konuda ilhak olmuş grupların ve diğerlerinin maaşları hakkında onlar üzerine hüküm verip görev yükler.

Bu iki akile meselesinden şu husus da açıkça ortaya çıkıyor ki, mesela bedevi bir adam, onun kendisi ve mensup olduğu kavmi deve ile geçinen kimseler olsa, işlediği cinayet hakkında bir hüküm verilmeden devlet başkanı bu adamı ve kavmini başka bir yere nakledip onlara maaş bağlasa ve bunların maaşları dinar olsa sonra bu cinayet mahkemeye intikal etse böylece hâkim onlara bin dinar diyet ödemekle hüküm verir; yoksa onların ne deve ile ve ne de devenin değeri ile ödemelerine hükmetmez. Eğer hâkim onlar hakkında üç sene içersinde deve ile ödemelerine karar verse, sonra da devlet başkanları bu adamı ve kavmini nakletse ve onlara bir tahsiste bulunup maaş bağlasa ve onların maaş olarak dinar verse, hâkim onların diyeti ya deveden veya buldukları bu hal üzere devenin değeri üzerinden ödemelerine karar verir. Eğer onların ellerinde maaşlarından başka bir şey yoksa devenin değeri az olsun veya çok olsun devenin değeri üzerinden diyet maaşlarından alınır ve onlar dinar vermeye çevrilmezler. Hâkim dinar ile ödeme yapılmasına karar vermediği zaman onlar ödemede bir maldan başka bir mala dönebilsinler diye dirhem, koyun, sığır ve elbiseler de böyledir. Onların diyeti

¹⁶⁴³ Ben derim ki, Muğrib lüğatında “cehafehu ve ictehafehu ve echaf bih ehlekehu ve ista’salehu diye yazılıdır. Şam hakının mikat yerine de el-cuhfe adı verilir. Zira insanları helaka götüren sele de ictehafe ehleha denir. Eh.

¹⁶⁴⁴ Metindeki “akileteyni muhtelifeteyni” kelimeleri “M” ve “D” nüshalarında böyledir. Bunun doğrusu ise “akiletani muhtelifetani” şeklinde olmalı.

çevrildikleri mal ile ödemelerine karar verilir. Onların diyeti bir maldan ödemelerine karar verildiği zaman onlar henüz bu ödemeyi yapmadan başka bir mal sahibi olsalar, artık onlar haklarında karar verilmiş olan maldan başkasına dönemezler. Sen biliyorsun ki, can (bedeli olan diyeti ödemek) akile üzerine değil, ancak cinayeti işleyen kimse üzerine olur. Ancak hâkim (diyetin) akile üzerine olduğuna karar verdiği gün onların buldukları hale göre üzerine olur. İşte önceki mesele de böyledir. Bu durumda onlar meselelerin hepsi, buna göre, Ebu Hanife'nin görüşüne ve Muhammed b. el-Hasen'in görüşüne göre kıyas edilir.

Ebu Nasr Zekeriya b. Yahya'nın Maakil (Akile-Diyetler) hakkında rivayet ettiği bölüm burada son bulmaktadır.

Aşağıdaki kısım, İbn Sinan'ın kitabından ilave edilmiştir.

Muhammed b. el-Hasen demiştir ki, zimmî halktan bir adam msülûman olup bir kişi ile vela anlaşması yapsa ve bu sözleşmeyi gerçekleştirse, bu adam o kişinin mevlası olur. Bu Müslüman olmuş mevla yanlışlıkla bir cinayet işlemiş ve bu bir delil ile ispat edilmiş olsa, hâkim bunun diyetini akilenin ödemesine karar vermeden cinayet sahipleri cinayet işleyen adamı işlediği bu suçundan ibra edip bağışlasalar bu cinayet işleyen adam velasını anlaşma yaptığı kişiden başkasına nakledebilir. Eğer hâkim diyetin akile üzerine olduğuna karar vermiş, fakat bu diyet ödemesi henüz yapılmamış ve veliler akileyi diyet ödemesinden bağışlamışlarsa mevlanın velasını anlaşma yaptığı kişiden alıp başkasına çevirmeye hakkı yoktur. Çünkü mal, akile üzerine bir borç olunca, velilerin bunu alması da hibe etmesi de eşittir.

Eğer cinayeti işleyen kişi, işlediği cinayeti ikrar etmiş¹⁶⁴⁵ fakat bunu bir delil ile desteklememiş ise onun velasını vela anlaşması yaptığı kişiden başkasına çevirmeye yine hakkı yoktur. Böylece hâkim bu diyetin, cinayeti işleyen kişinin kendi malından üç yıl içerisinde ödemesi boynunun borcu olduğu hakkında karar verir ve o da bunu öderse sonra o velasını vela anlaşması yaptığı kişiden çevirmek isterse onun bunu çevirmeye hakkı vardır. Çünkü akile onun adına (diyetten) henüz bir şey ödemiş ve onun işlediği bu cinayetten dolayı akile üzerine henüz bir şey vacip olmamıştır. Eğer adam cinayeti işlememiş, fakat o akile grubuna katılmış ve onlarla birlikte divanda bulunmuş olsalar akile de onlarla beraber olur, böylece onlardan birisi bir cinayet işlese, o onlarla birlikte onlardan diyet öder. Sonra o, velasını onlardan alıp çevirmek istedi; bu durumda o velasını onlardan alıp değiştirmeye hakkı yoktur. Sen biliyorsun ki, o akile mensupları adına diyet ödemesini yaptığında onun vela anlaşması yaptığı mevlasından velasını alıp değiştirmeye hakkı yoktur. İşte burada da onun bunu değiştirmeye hakkı yoktur. Sen biliyorsun ki, eğer mevla onun diyetini ödemişse kendi velasını ondan ayırmaya hakkı olmadığı gibi onun da ondan dönmeye hakkı yoktur. Fakat bunlardan her birinin diyet ödemesini yapmadan önce diğerinden velasını alıp çevirmeye hakkı vardır. Dolayısıyla bunlardan birisinin velayı değiştirme hakkı olmayınca diğerinin

¹⁶⁴⁵ Metindeki "ikraran" kelimesi iki nüshada "ikraraun" olarak gelmiştir.

de bunu çevirme hakkı yoktur. Fakat bunlardan birinin velayı çevirme hakkı olunca diğerinin de bunu çevirme hakkı olur.¹⁶⁴⁶

Ebu Hanife şöyle demiştir: Bir adam bir kişi ile vela anlaşması yapıp bu sözleşmeyi gerçekleştirdiğinde artık mevlayı esfel bir ödeme yapmadığı müddetçe bunlardan her birinin velayı kendi açısından değiştirme hakkına sahip olur. Ebu Yusuf ile Muhammed de böyle demişlerdir. Onlar, bir özellik müstesna, onlardan hiçbirisinin diğerinin huzurunda olmadan onun velasından çıkmaya hakkı yoktur. Eğer mevlayı esfel, mevlayı aladan başkası ile vela anlaşması yaparsa evvelki vela orada hazır bulunmasa bile evvelki veladan çıkıp ayrılmaya hakkı vardır. Bu hüküm mevlayı esfel adına ödeme yapılmadığı müddetçe veya mevlayı esfel mevlayı ala adına ödeme yaparsa geçerli olur. Eğer bunlardan birisi diğeri adına veya onunla beraber bir ödeme yapmışsa onlardan hiçbirisinin velayı diğerinden çevirmeye hakkı yoktur. Fakat mevlayı esfel kütüğe- divana mevlayı alanın akilesi ile birlikte yazılmış ve onlarla beraber maaş almış ise, ancak o onlardan birinin diyet ödemesini yapmamış onlar da ondan bir ödememede bulunmamış ise bu durumda mevlalardan her birinin velayı değiştirme hakları vardır. Zira diyet henüz onlardan hiç birinin üzerine vacip olmamıştır.

Burada diyet bölümü son bulmaktadır. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Allah'ın salâtı da Efendimiz Muhammed'e ve onun âli üzerine olsun.

Bu kitabı Ebu Bekir b. Muhammed b. Ahmed et-Talhi el-İsfahani 639 senesinin Safer ayında yazdı.

"Eserlerinizi görüyorum ve şevkimden eriyorum. Sizin mekânlarınızda gözyaşlarımı döküyorum.

Sizden ayrılırken bir hamamcı arıyorum ki, beni geri çevirmek suretiyle bana büyük bir iyilik etmiş olsun."¹⁶⁴⁷

İmam Muhammed eş-Şeybani'nin Mebsut adıyla anılan Asl kitabının dördüncü cildi, Allah Teâlâ'nın Hamdi menni ve keremi ile bitti. Bundan sonra gelen bölüm beşinci cilttir. Bu bölüm de "Alış-veriş ve selem Kitabı" diye başlamaktadır.

Bunun için Allah'a hamdolsun. O'nun salât ve selamı O'nun kerim elçisine ve onun hayırlı al ve iyi ashabı üzerine olsun.

¹⁶⁴⁶ "D" nüshası burada sona erdi. Bundan sonra gelen ilave "M" nüshasından alınmıştır.

¹⁶⁴⁷ "Aşağıdaki kısım, İbn Sinan'ın kitabından ilave edilmiştir. " cümlesinden sonra gelen kısım "M" nüshasının hatimesidir.